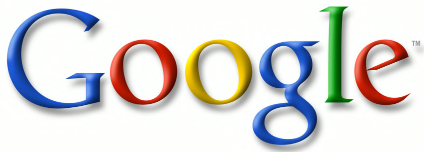

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

3 6105 015 518 884

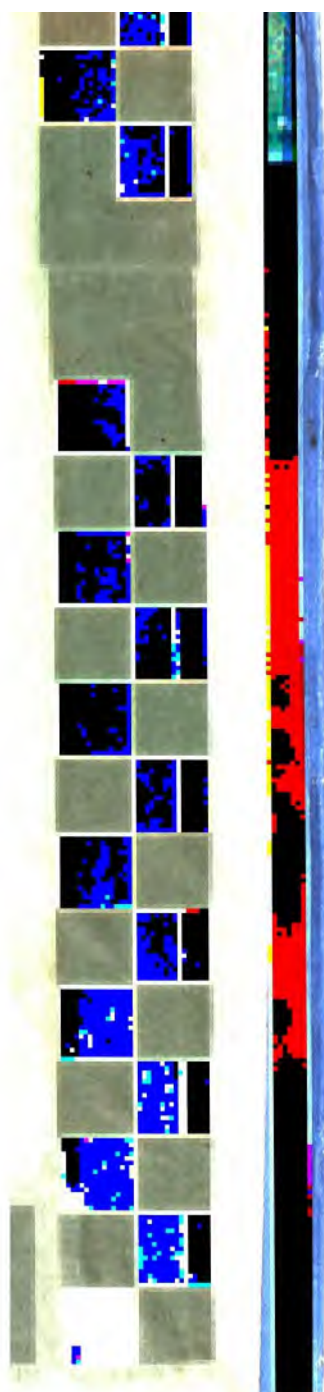

Изъ „В[illegible] пѣсени".

(О[illegible]тени на сърдце[illegible]тъ на А. А[illegible]rtimie[illegible]).

I.

[illegible] минути, въ които сърдцето
[illegible]упика по-силно, по-буйно въ гърдит[illegible] —
Бухти и играе, тъй както въ морето
По нѣкга вълнуватъ се бурно вълнитѣ! —

Минути сѫ тѣ на сърд[illegible]ълнѣнье,
Когато велики идеи ни [illegible]ъ —
Минути сѫ тѣ на борба, вдъх[illegible]ье,
Възторги, *когато вредъ* [illegible] *се* [illegible]*удатъ!*

О, въ тѣзи минути дух[illegible] не чезне,
А смѣло лети къмъ широка а[illegible] —
[illegible]ъвъ борба съсъ порока, към[illegible] по[illegible]и,
Съсъ мисъль висока въ борбата свещени[illegible]

И колко се страстно вълнува тогази
Сърдцето — какъ тупка безсп[illegible]въ г[illegible]итѣ
И вѣрва, че може то бурни та[illegible]
Да пръсне отъ себе — [illegible]ьсне бѣдит[illegible] . . .

Хр[illegible]ѣнков

НОВИ КНИГИ

Отдолу нагорѣ *(Историята на единъ работникъ), повѣсть* отъ *С. Каронинъ (Петропавловски).* Съ литературенъ очеркъ за автора *отъ Г. Плехановъ.* Превелъ *Г. Бакаловъ.* Варна, издание на Ст. Георгиевъ и Cie, 1900 г. (№ 3 отъ библиотеката „Свободни часове“).

Бързаме да отбелѣжимъ тука едно образцово белетристическо произведение, което току що се появи въ нашата оскждна въ всѣко отношение литаратура. Думата ми е за найхубавото произведение на симпатичния руски белетристъ народнякъ Николай Елпидифоровичь Петропавловски (псевдонимъ С. Каронинъ), за неговата повѣсть *«Отдолу нагорѣ»*, която Бакаловъ ни дава въ преводъ отъ руски.

Нека си признаемъ, ние четохме съ увлечение тази толкова художествена повѣсть. Тя е едно вѣрно отражение на ония явления въ живота на руския мужикъ, които безраздѣлно следваха неговото економическо пропадание. Навсѣкадѣ, кадѣто капитализмътъ нахлувалъ, е докарвалъ до такива последствия. Разлаганието на ступанствения битъ, пропаданието на дребното производство подъ неумолимата конкуренция на едрото, пролетаризиранието на населението, това сж логически следствия отъ капиталистическото развитие. Така стана съ всичкитѣ западноевропейски страни, така стана съ насъ, а и Русия не избѣгна тази сждба. Презъ последнитѣ четиредесеть години тамъ станаха важни коренни промѣни въ обществения животъ. Общината, която народницитѣ смѣтаха за способна да се развива въ по-висши форми отъ общественъ животъ, безъ да преминува всичкитѣ перипетии на капиталистическото развитие, и въ която виждаха оня кумунизмъ, къмъ който се стремяха западноевропейскитѣ страни, тази община почна да пропада, да се разлага подъ жестокитѣ удари на нахлулия вече капитализмъ. Особено следъ знаменитата 1861 год.—освобождението на селенитѣ, когато официално бѣше отворенъ пжтя на капиталистическото развитие, се почна онова стихийно пропадание на дребнитѣ собственници, което попълни градоветѣ съ масса гладни хора, една часть отъ които намѣри прехрана при скороотворенитѣ фабрики. Писателитѣ отъ тази епоха, като: Златовратски, Глѣбъ Успенски, Каронинъ и пр., излѣзли отъ срѣдата на самия този народъ, върху когото економическото развитие тъй злѣ се отрази, се заловиха да представятъ този процесъ на пропадание натуралното стопанство, а така сжщо и происходящитѣ отъ него явления. И особено ясно и релефно обрисувани тѣзи явления ние намираме въ предметната повѣсть на Каронина, съдържанието на която ще разгледаме.

Изъ „В[redacted] пѣсни".

(П[redacted]ени на сърдце[redacted] на А. А[redacted]rtimic).

I.

[redacted] минути, въ които сърдцето
[redacted]тупква по-силно, по-буйно въ гърдит[redacted] —
Бухти и играе, тъй както въ морето
По нѣкга вълнуватъ се бурно вълнитѣ!

Минути сѫ, тѣ на сърде[redacted]ълнѣнье,
Когато велики идеи ни [redacted]ъ —
Минути сѫ тѣ на борба, вдъх[redacted]е,
Въстор[redacted]и, *когато вредъ* [redacted]*и се* [redacted]*удатъ!*

О, въ тѣзи минути дух[redacted] не чезне,
А смѣло лети къмъ широка а[redacted] —
[redacted]ъвъ борба съсъ порока, къмъ [redacted] по[redacted]и,
Съсъ мисьлъ висока въ борб[redacted]а свещен[redacted]

И колко се страстно вълнува тогази
Сърдцето — какъ тупка безсп[redacted]въ г[redacted]итѣ
И вѣрва, че може то бурни т[redacted]
Да пръсне отъ себе — [redacted]ьсне бѣдит[redacted] . . .

Хр[redacted]ѣнко[redacted]

НОВИ КНИГИ

Отдолу нагорѣ *(Историята на единъ работникъ), повѣсть* отъ *С. Каронинъ (Петропавловски).* Съ литературенъ очеркъ за автора *отъ Г. Плехановъ.* Превелъ *Г. Бакаловъ.* Варна, издание на Ст. Георгиевъ и Cie, 1900 г. (№ 3 отъ библиотеката „Свободни часове").

Бързаме да отбелѣжимъ тука едно образцово белетристическо произведение, което току що се появи въ нашата оскждна въ всѣко отношение литаратура. Думата ми е за найхубавото произведение на симпатичния руски белетристъ народнякъ Николай Елпидифоровичь Петропавловски (псевдонимъ С. Каронинъ), за неговата повѣсть «*Отдолу нагорѣ*», която Бакаловъ ни дава въ преводъ отъ руски.

Нека си признаемъ, ние четохме съ увлечение тази толкова художествена повѣсть. Тя е едно вѣрно отражение на ония явления въ живота на руския мужикъ, които безраздѣлно следваха неговото економическо пропадание. Навсѣкадѣ, кадѣто капитализмътъ нахлувалъ, е докарвалъ до такива последствия. Разлаганието на ступанствения битъ, пропаданието на дребното производство подъ неумолимата конкуренция на едрото, пролетаризиранието на населението, това сж логически следствия отъ капиталистическото развитие. Така стана съ всичкитѣ западноевропейски страни, така стана съ насъ, а и Русия не избѣгна тази сждба. Презъ последнитѣ четиредесеть години тамъ станаха важни коренни промѣни въ обществения животъ. Общината, която народницитѣ смѣтаха за способна да се развива въ по-висши форми отъ общественъ животъ, безъ да преминува всичкитѣ перипетии на капиталистическото развитие, и въ която виждаха оня кумунизмъ, къмъ който се стремяха западноевропейскитѣ страни, тази община почна да пропада, да се разлага подъ жестокитѣ удари на нахлулия вече капитализмъ. Особено следъ знаменитата 1861 год.—освобождението на селенитѣ, когато официално бѣше отворенъ пжтя на капиталистическото развитие, се почна онова стихийно пропадание на дребнитѣ собственници, което попълни градоветѣ съ масса гладни хора, една часть отъ които намѣри прехрана при скороотворенитѣ фабрики. Писателитѣ отъ тази епоха, като: Златовратски, Глѣбъ Успенски, Каронинъ и пр., излѣзли отъ срѣдата на самия този народъ, върху когото економическото развитие тъй злѣ се отрази, се заловиха да представятъ този процесъ на пропадание натуралнсто стопанство, а така сжщо и происходящитѣ отъ него явления. И особено ясно и релефно обрисувани тѣзи явления ние намираме въ предметната повѣсть на Каронина, съдържанието на която ще разгледаме.

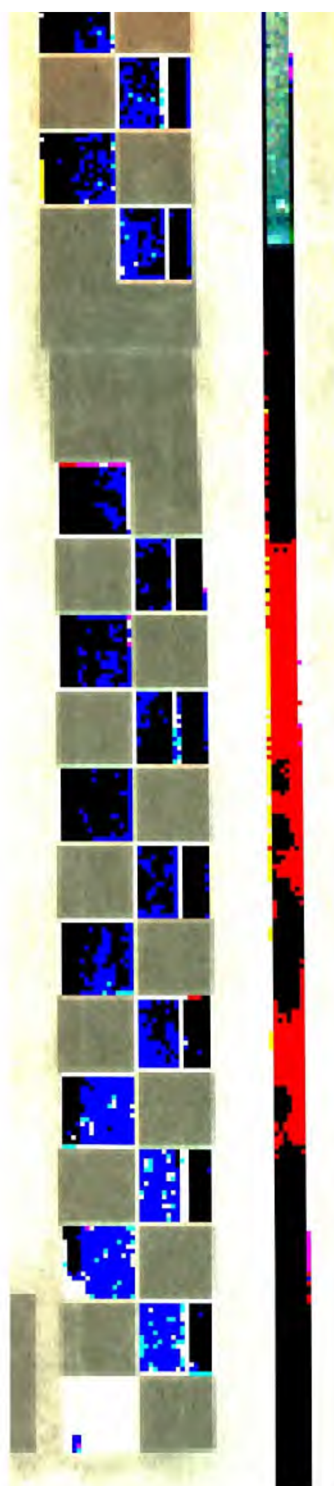

Г-нъ Никола Бозов - чиновник

Януарий 1900 IV год.

НОВО ВРЕМЕ

МѢСЕЧЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

НА

УМСТВЕННИЯ И ОБЩЕСТВЕННИЯ ЖИВОТЪ

№ 1.

СЪДЪРЖАНИЕ:

(Следва на отвъдната страница).

ия ... биогра-
я. ... М. А.
— Учил...
ки. Пл...
зни пред...
М. Бошняковъ.
ъ Джонъ Леб-
ното дружество
кпили въ ре-

. . . . Ир-въ.
и ... ятъ
. . . . К. К-
Белѣжки за...
а руския е...
чинитѣ на това
гамбо... време
— По... нието
дъ» и нов...
тьта.—«Бъ...
а «Периодич...
га. — ... е се
. . . . Д. Д.
на Германската
веръ. — О...
предшествува...
— Ре... ята.
та Ра... еска
. . . . Radix.
а).Новото ...
но шуптен...
нвулсии на мо-
азател... на
. — ... кна-
ма! «изживя...
ятъ маркси...
тѣ приписва...
думи ... дѣ-
ски с... мъ.
одство» ...
ата нетолера...
отии върху
мледѣлческитѣ
чи въ не... —
. . . . Senex.

Януарий 1900 IV' год.

НОВО ВРЕМЕ

МѢСЕЧЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

НА

УМСТВЕННИЯ И ОБЩЕСТВЕННИЯ ЖИВОТЪ

№. 1.

ПЛОВДИВЪ
Дружествена Печатница „Трудъ“
1900.

70

СЪДЪРЖАНИЕ:

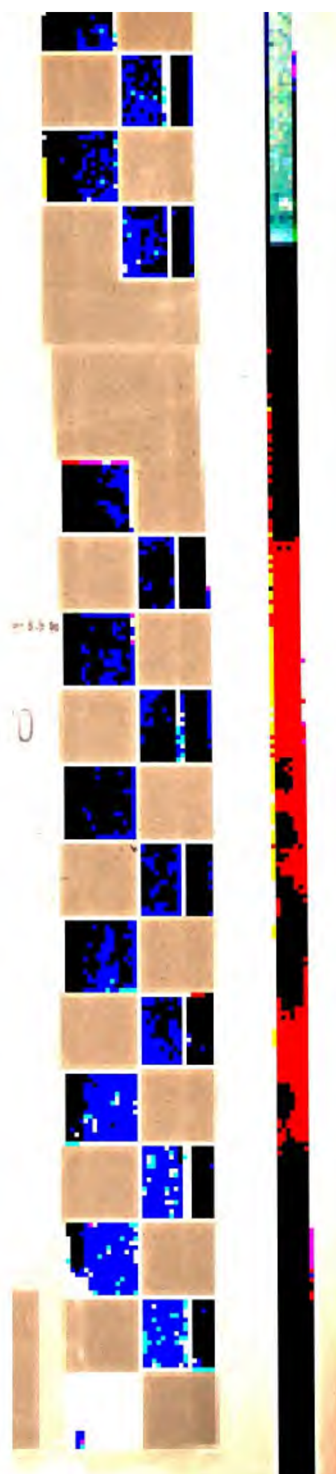

СЪДЪРЖАНИЕ:

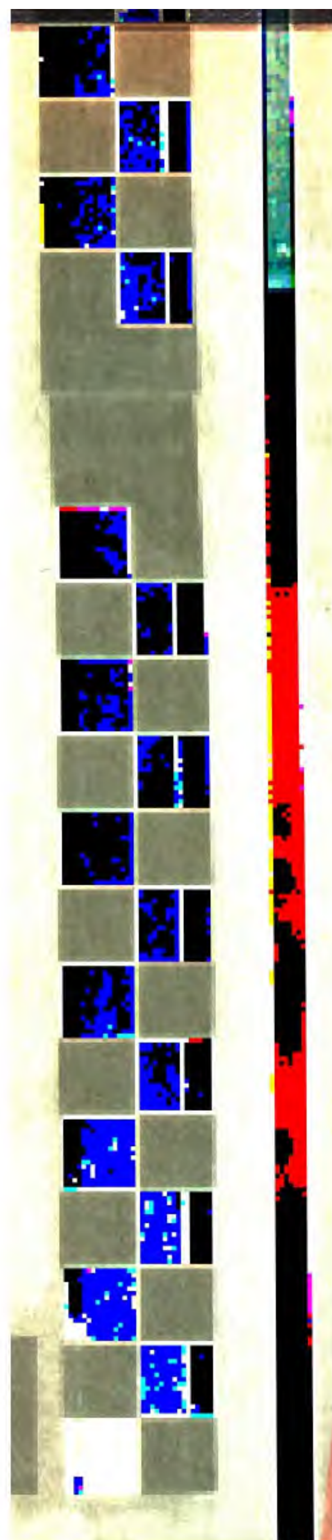

СЪДЪРЖАНИЕ:

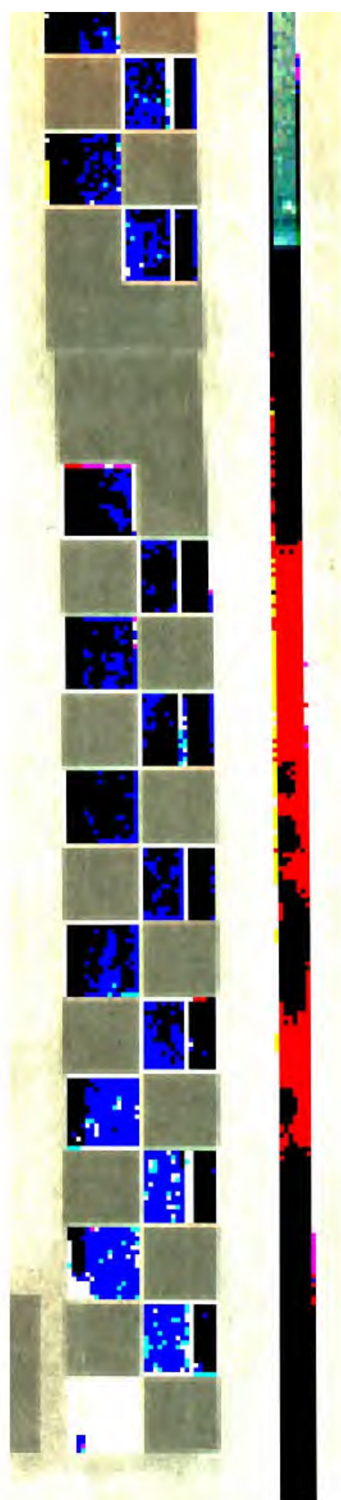

Г-нъ Никола Боевъ-Чиновникъ

Януарий 1900 IV год.

НОВО ВРЕМЕ

МѢСЕЧЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

НА

УМСТВЕННИЯ И ОБЩЕСТВЕННИЯ ЖИВОТЪ

№ 1.

СЪДЪРЖАНИЕ:

(Следва на отвъдната страница).

Нови книги:

Чарлзъ Дарвинъ и неговата теория […] **нография** и прегле[…]тѣ съчинения. […] *А. Антоновича*, Прев. […] *Николовъ*. — **Училищ**[…] **практика** *за* […] *и учителки. Пло*[…]*щи по разни пред*[…] […]тъкмилъ *Г. М. Бошняковъ*. […]**е живѣе.** Отъ *Джонъ Леб*[…] […] Издава книжовното **дружество** […]**нови книги постѫпили въ ре**-[…]

[…] **прегледъ:**

[…]*тиленътъ*. Отъ . . . . *Ир-въ.*

Женското висше образование и ж[…]**ятъ** […]*въ Германия*. Съобщава . . . . *К. К-въ*

[…]**вота и литературата.** — Белѣ[…]**ки за** […]венъ езикъ. — Влиянието на ру[…]**ия ез**[…] […] книжовенъ езикъ. — Причинит[…] на това […]ититѣ за реформа въ Стамбо[…]**еме** […] несполуката имъ. — По[…]**ето** […] — «Български Прегледъ» […] **нови**[…] п[…]ата на непопулярностьта. — **«Бъл**[…] ск[…]цесъ. — Апелътъ на «Пе[…]**одиче**[…] Спис[…]тѣ отъ реформата. — […] **се** дости[…] . . . . *Д. Д.*

Социа[…]**едъ.** — Конгресътъ на Г[…]анската Социалъ[…]тическа Партия въ Хановеръ. — **Об**[…] белѣжки върху събитията, които сѫ го предш[…]**ствува.** — Бернщайнизмъ. — Самия конгресъ. — Ре[…]**та.** — Синдикалниятъ конгресъ на Белгийската Ра[…]**ка** Партия. Отъ . . . . Radix.

Хроника. (Изъ нашата журналистика). Но[…]**то пр**[…] изведение на г. Гидикова. — «Умствено п[…]**утение** «ферментация, или пъкъ умствени конвулс[…] на мо[…] заци». — Какво е социализмътъ. — Доказател[…] **на** г. Гидиковъ. — Смѣшение на понятията. — […]**а**-ции и шутения. — Край на марксизма! «[…]**зживява**-ние» на материализма! — Въображаемиятъ […]**арксизмъ** и действителниятъ марксизмъ. — Абсурдитѣ пр[…]**писван**[…] на него. — Мнимото противоречие между думит[…] […]лата на марксиститѣ. — Български Гидиковски соц[…]**ъ.** — Чудодѣйственото «кооперативно **производство»**[…] […]**за укра**[…]**а на сл**[…]**шата нет**[…] […]**ападкит**[…]**буржуаз**[…]**артии въ** […] — **Поводътъ за тѣхъ. — Земледѣлч**[…] […]**ресъ в**[…]**енъ.** — […]**о се случи въ** него […]**ошения**[…]**ъмъ нег**[…] . . . . х.

Обявления.

Януарий 1900 IV год.

НОВО ВРЕМЕ

МѢСЕЧЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

НА

УМСТВЕННИЯ И ОБЩЕСТВЕННИЯ ЖИВОТЪ

№ 1.

ПЛОВДИВЪ
Дружествена Печатница „Трудъ"
1900.

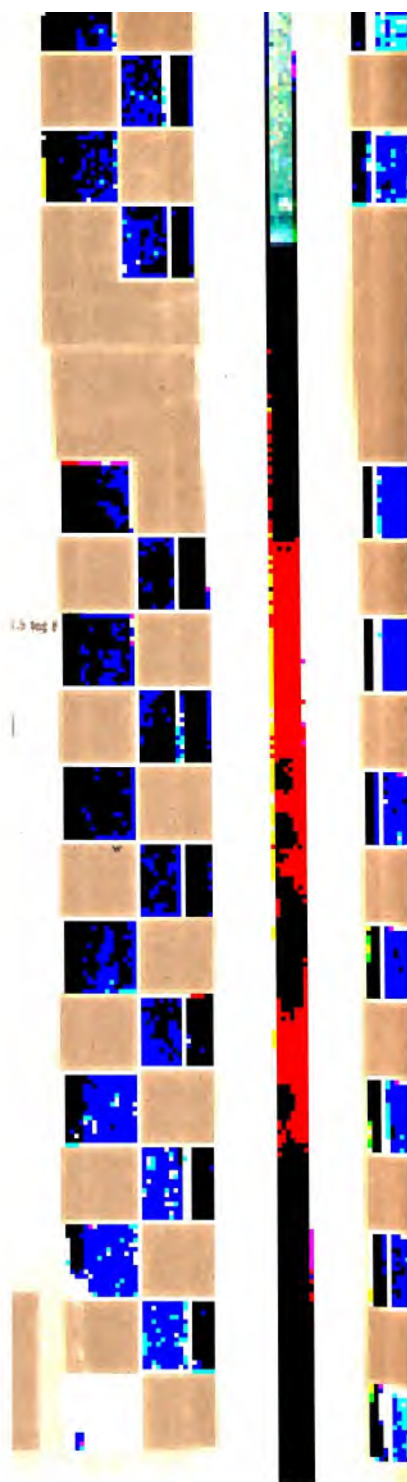

СЪДЪРЖАНИЕ:

Социалъ-Демо
ху събитията
мия конгресъ
на Белги Работ-
. 102
вото производение на
рментация, или пъкъ
социализмътъ. — Дока
а понятията. — Халю
а! «Изживяване» на
ъ и дѣйствителнията
. — Мнимото противо-
тѣ гарски Гиди
рат производство»
и нашата нетолерант
върху с титѣ
конгресъ венъ
и к о. Отъ Senex. 13

Финансовата политика
на
либералната партия.

Следъ паданието на договоритѣ, които бѣше сключило Стоиловото министерство, финансовото и економическо положение на страната трѣбваше неизбѣжно да стане отъ лошо още по-лошо. Стоиловото министерство остави страната безъ пари, съ дългове и съ недовършени предприятия, за продълженнето на които се искаха много пари. Наистина, то бѣше министерство, което най-много отъ всички наши буржуазни правителства направи за економическото повдигание на страната, особено въ първитѣ три години. Намѣрило страната разнебитена економически и финансово отъ осъмгодишния Стамболовски режимъ, съ една сума близо отъ 300 милиона лева заеми, разграбени отъ Стамболова и неговитѣ поддържници, Стоиловото министерство съ редъ економически и финансови реформи даде единъ потикъ на економическото развитие; едно економическо съживявание на страната бѣше очевидно. Въ индустрията и земледѣлието личеше извѣстенъ напредъкъ. Финансовитѣ реформи спомагаха на тоя напредъкъ. Думитѣ на Стоилова, че неговото министерство ще направи отъ България една Белгия, не бѣха съвсѣмъ безсмисленни. Економическитѣ и финансови реформи на Стоиловото министерство наистина тамъ сочеха. И навѣрно, при една по-добра, по-обмислена обща политика отъ Стоиловата, България би могла въ едно близко бѫдѫще, ако не да стигне Белгия, то да се приближи до нея. Но Стоиловото министерство, освѣнъ дѣто въ вѫтрѣшното политическо управление бѣше тръгнало въ пѫтя на своитѣ предшедственници, въ финансово отношение то се държеше о една политика, много скѫпа за една страна туку-що почнала своето развитие. Въ всѣки случай, управлението на Стоиловото министерство отъ тая страна не съотвѣтствуваше нито на желанията на слабитѣ економически класи, нито на желанията за едно економно управление на нараждающата се буржуазна класа. Стоиловото управление бѣше едно управление не по средствата раскошно; то представляваше редъ отъ скѫпи празненства, расходки, посрѣщания и испращания, нескончаеми, скѫпоплащани, ненужни командировки вънъ отъ България и вѫтрѣ въ страната. При туй то предприе редъ скѫпи постройки, безъ да

„Ново Време" № 1, 1900 год.

се съобрази съ средствата, които имаше на рас[redacted] всичко това приведе къмъ исчерпване на всички средс[redacted]ъ които до [redacted]ва време се поддържаше управ[redacted]нето. Чрезмѣрното распиляване на средствата и необмисл[redacted]титѣ заведнъжъ скж[redacted]строй-ки не м[redacted]руго, освѣнъ къмъ [redacted]къмъ ке[redacted]чно е, че другъ исходъ отъ та[redacted]терство нѣмаше, освѣнъ нови заеми. [redacted]лови. Но общата политика на Стоиловото [redacted] държавнитѣ работи до тамъ, че не можеше да [redacted]ростъ заемъ, а трѣбваше да сключва конверсионенъ [redacted]0.000,000 лева на най-тѣжки услов[redacted]а него нѣ[redacted] дру[redacted] исходъ. И то направи тоя заемъ. Съ[redacted] Стоиловото минист[redacted]о дѣйствително излизаше отъ критическото по[redacted]ие и туряш[redacted]на финансовата криза. Нѣма съмнѣн[redacted] тоя исходъ [redacted]струва[redacted]България твърдѣ скжпо, но з[redacted] ми-нистерство другъ начинъ да изведе страната от[redacted]зата не бѣ възможенъ.

Тѣжки[redacted] сключенитѣ отъ Стоиловото м[redacted]рство договори възб[redacted]диха, [redacted]знаемъ, протести отъ всички [redacted]а на страната. Всички опозиционни буржуазни партии[redacted]о критику-ваха договоритѣ на Стоиловото министерство. Н[redacted]ѣмъ шумъ дигаше противъ тѣхъ, разбира се, „либералната п[redacted] въ съюзъ съ „народно-либералната“. Обаче нито една от[redacted]ъ не излѣзе да каже, какъ да се извади държавата [redacted]финансовата криза, възможно ли бѣше при даденитѣ условия [redacted]угъ исходъ отъ тоя, който бѣ намѣренъ отъ тогавашното прав[redacted]во. Наисти-на, опозиционнитѣ партии загатваха, че било възможно[redacted] на-прави единъ заемъ отъ 50—60 милиона лева, който б[redacted]ъ до-статъченъ, за да се излѣзе отъ кризата. И дѣй[redacted]но той би билъ достатъченъ; но кой ще даде тази сума, от[redacted] да се на-прави тоя заемъ, на тѣзи питания никой отъ тѣхъ не даваш[redacted]къвъ отговоръ. Само цанковиститѣ посочваха на Русия, като [redacted]жава, отъ която би могли да направятъ заемъ или съ [redacted] гаранция да се направи такъвъ отъ други държави. Стоилов[redacted]министерство, както сега се знае, се опитало това да направи, [redacted]не е спо-[illegible]ю. При[illegible]ъ на [illegible]ката [illegible]видно сж бил[redacted]итиче-[illegible] Но мо[illegible]и цан[illegible]итѣ да [illegible]ъ тия причин[redacted]общо, ясно [illegible]чеше, [illegible]литѣ б[illegible]зни партии въ о[illegible]ция никакъ сери[illegible]е сж [illegible]и върх[illegible]дствата, съ [illegible]тѣ би из-вадили страната отъ кризата. Но най-малко, разбира се, му мислѣха

за това двѣтѣ «либерални партии», които най-много осѫждаха договоритѣ на Стоиловото министерство и които замѣстиха последното, а особенно жалката «либерална партия» на Радославова. Тѣзи двѣ партии, както сега вече нѣма никакво съмнѣние, никакъ положително не ги интересуваше това, че договоритѣ биле лоши или че могатъ да се сключатъ по-добри; за тѣхъ едно «свето желание» сѫществуваше, — да се качатъ на власть по-скоро и по какъвто и да било начинъ.

Както знаемъ вече, договоритѣ на Стоиловото министерство паднаха. Тъкмо тогава, когато то, следъ като употрѣби всички насилия и мошеничества по изборитѣ, за да се сдобие съ едно голѣмо болшинство отъ послушни депутати и следъ като потѫпка всички парламентарни правила, за да прокара договоритѣ, — тъкмо когато всичко бѣше свършено, то биде принудено отъ княза Фердинанда да си даде оставката. По такъвъ начинъ финансовата криза остана не разрешена.

Съ отхвърлянието договоритѣ на Стоиловото министерство оставаха два само пѫтища за излизанието отъ кризата. Единиятъ отъ тѣхъ е пѫтьтъ на коренни реформи въ военното, сѫдебното, административното и черковното управление, въ смисълъ на пълното имъ демократизиране, на предаванието имъ въ рѫцѣтѣ на гражданитѣ и поддържани непосредственно отъ тѣхъ. Но, разбира се, че нито една буржуазна партия, ако ще би тя да се нарича и *прерадикална*, или *предемократическа*, или *прогресивна*, не е мислила и нѣма да помисли да пригърне тия реформи. Значи, тоя пѫть за нашитѣ буржуазни партии не сѫществува. Оставаше другиятъ. А той е пѫтьтъ, по който днесь се води нашата страна. Едно друго правителство, което не би поискало да тръгне по тоя пѫть, би било принудено да се повърне къмъ договоритѣ на Стоиловото министерство. Третиятъ пѫть, за който загатваха нѣкои отъ опозиционнитѣ партии, а именно пѫтьтъ чрезъ Русия не бѣше възможенъ и нѣма да бѫде възможенъ, додѣто сѫществуватъ за България днешнитѣ вѫтрѣшни и външни политически отношения. Нека не се забравя, че отъ като се призна отъ Русия и другитѣ държави династията на княза Фердинанда, вѫтрѣшнитѣ и външнитѣ политически отношения на България се управляватъ отъ него. При такива условия, следъ отхвърлянието но Стоиловитѣ договори, когото и да повикаше князь Фердинандъ на власть, оставаше му да тръгне по единственния пѫть, т. е. да сключва заемъ съ сѫщитѣ банки. Последнитѣ обаче знаеха много добрѣ и положението на страната,

ост[illegible]тественно е,
ѣм[illegible]и отъ крити-
ѣ сж мож[illegible]а меч-
каквито т[illegible]ючиха
годарятъ за това на

министерството Гре-
на «либералната пар-
иха болшинството въ
я с[illegible] договори;
а г.[illegible]ъ противъ
адени въ [illegible]мата
рлятъ въ [illegible]ното
и противъ [illegible]овия
ма с[illegible]инципи, съ
гази [illegible]ма, когато
ювѣкъ, че [illegible]рал-
ще се опи[illegible] из-
ята [illegible]обѣщающа
ко[illegible] сега при-
програмата за нея
ия си обра[illegible]домъ
ата и на д[illegible] день
каза [illegible]програмата
ата [illegible]ота и бо-
нейната «[illegible]ма»
. И безъ [illegible]къвъ
а ф[illegible]а — да се
стави[illegible]дни каси,
а». Естестве[illegible], че
и да бил[illegible]вия,
можеше и да мисли.

н. И,[illegible]разгледани
просто по[illegible] на
ше това, [illegible]ѣнъ
и нова[illegible] желѣзница
ъ ни[illegible]ъ наемъ.
дъ договора за кон-

години кредитътъ на България зависи отъ пълния произволъ на банкитѣ. Въ продължение на три години банкитѣ иматъ право да не дадатъ нито стотинка на българското правителство. По такъвъ начинъ, «либералната партия» отдаде бѫдѫщето на страната въ рѫцѣтѣ на банкитѣ. Надали могатъ да бѫдатъ по-безумни условия на конверсионенъ заемъ отъ направения отъ нашата «либерална партия». И ето при 260 мил. заемъ, за които отъ деня на подписванието договора се плащатъ лихви, България сѣди безъ пари, и за да посрѣщне най-неотложнитѣ си нужди, трѣбва да прави нови и нови дългове, съ още по-тѣжки условия.

Непосредственно следствие отъ приеманието на новитѣ договори е унижението на България, убиванието на кредита ѝ въ всѣко отношение предъ външния свѣтъ и предъ самитѣ банки. Вследствие на невообразимо безумнитѣ условия на конверсионния заемъ, въ силата на които България е лишена отъ възможностьта да търси другадѣ заеми, освѣнъ въ сѫщитѣ банки; лишена въ силата на сѫщия договоръ отъ срѣдства за сѫществувание, България подъ управлението на «либералната партия» е осѫдена на економическа съсипия. Тя е дискредитирана финансово и економически. Такива сѫ последицитѣ отъ договоритѣ, приети отъ «либералната партия».

Нѣма съмнѣние, че въ прокарванието на тия позорни договори сѫ взимали участие Грековъ и неговитѣ наемници, стамболовитѣ останки. Както се раскри въ редовната сесия на Народното Събрание, «главата» на «народно-либералитѣ», Грековъ, въ финансовитѣ сдѣлки на банкитѣ съ България е игралъ ролята на тѣхенъ миситинъ. Като вземемъ предъ видъ, че Грековъ въ сѫщото време бѣше и е адвокатъ на Хаджиеновъ по иска му отъ държавата за 10 милиона лева, то дохождаме до дълбокото убеждение, че той и неговитѣ наемници сѫ играли съзнателно ролята на предатели на интереситѣ на страната. Нѣма нужда да говоримъ за ролята на Начевича и жалкия министръ на финанситѣ Теневъ. Така че, както виждаме, задъ «либералната партия» и съ нейна помощь се издигатъ старитѣ пакостници на България, водителитѣ на старата консерваторска шайка, която отъ самото сѫществувание на българската държава подравя кредита ѝ, граби я, съсипва я финансиално и економически, и, като дворцови лакеи, винаги защитена отъ наказанието на законитѣ. При всичко това, всичката отговорность за позорнитѣ договори пада на «либералната партия». Благодарение само на нейнитѣ безчестни стремления България днесъ е турена въ най-трудно финансово и економическо положение.

Цѣлата финансова политика на „либера[redacted] партия“ по-нататъкъ е следствие на при[illegible]тѣ договори [redacted] нейната „програма“ — ограбване [illegible] [redacted]ата, съединени съ [redacted]ничних й умет[redacted]езсъвѣстность. Въ с[redacted]а дон[redacted] държавни постройки — желѣзни[redacted] на пристанищата. Съ туй «либера[redacted]дѣто създаде нови расходи, които ще отида[redacted]но отрѣзва пѫтя на страната за по-нататъш[redacted] развитие. Другитѣ финансови и економически мѣрк[redacted]ъ нощни заседания, безъ всѣкакво [redacted]ание, все с[redacted]редно значение иматъ. Като не получ[redacted]ъ договори нуж[redacted] източници за грабение, „либералната партия“ [redacted]чна се [redacted]зумѣла отъ една съсипителна мѣрка [redacted] друг Най-[redacted]ови за чиновническитѣ заплати. Намѣсто да нама до минимумъ чиновническитѣ служби и да уре[redacted]окитѣ плат безъ да [redacted]мъ вече за по-сериозни реформи, [redacted]ералната па тия» се [redacted]а на заемъ отъ чиновницитѣ, ч[redacted]ържк Съ това, освѣнъ [redacted]що не можеше да се помогне [redacted]азрещ нието на кризата, но натовари данъкоплатцитѣ [redacted]нови данъ понеже този заемъ трѣбва да го изплащатъ на [redacted]ницитѣ сле 15 мѣсеца съ лихва 8 на стотѣ. Но независимо отъ [redacted]ькрат нието на платитѣ, заедно съ нередовното плащание на[redacted]ницит не можеше да не се отзове на и тъй спрепата търговия. „Либера ната партия, като че ли искаше да ни покаже, [redacted] противореч могатъ да се създадатъ въ една държава съ г[redacted] и палиатив мѣрки. Между туй, тъкмо когато прокарваше закона [redacted]ржки отъ чиновническитѣ заплати, ужъ за да се помогне на [redacted]а, „либералното“ болшинство си гласува повече отъ [redacted]00 безуслов фондове. Освѣнъ туй, въ сѫщото време на пред[redacted]ето на нѣк депутати да се намалятъ платитѣ на министритѣ и н[redacted]тати Радославовъ категорически отблъсналъ това предложени[redacted]й-сетн въ сѫщото време увеличи платата на председателя на Народно Събрание отъ 3000 на 10000 лева! Отъ всич[redacted]й, е ясно, каква цель се правятъ отбивкитѣ отъ чиновническитѣ [redacted]лати. Просто [illegible]но за [redacted]ване» [redacted]грабите[redacted]

Оба[illegible] видно [illegible] че съ [illegible]ки отъ чиновн[redacted]ѣ пла «л[illegible]ната п[illegible] не ш[illegible]е да достигне «[illegible]кия» си «и ал[illegible]ѣбваха [illegible]-съотв[illegible]сточници. Всич[illegible]ългарски пр вителства всѣкога, когато сѫ докарвали държавнитѣ финанси растройство, за поправянието имъ сѫ прибѣгвали до помощьта

тъй наречената Б. Н. Банка. «Либералитѣ» не можаха и тѣ да не се въсползуватъ отъ Б. Н. Б., за да достигнатъ своя «идеалъ». Обаче тѣ се въсползуваха много оригинално, по-либералски. Една нощь тѣ прокараха законъ за измѣнение на единъ членъ отъ закона за златнитѣ банкноти. Подъ предлогъ, че евреитѣ заплашвали Банката да истеглятъ всичкото ѝ злато, „либералитѣ“ гласуваха за измѣнение на закона въ тая смисълъ, щото златнитѣ банкноти да се размѣняватъ и съ срѣбро заедно съ ажиото, споредъ курса. Преди да се внесе въ Народното Събрание, това измѣнение отдавна е било извѣстно на „либералитѣ“. Това обстоятелство ясно ни говори, съ каква цель либералитѣ внесоха измѣнението на закона. Тази либерална политика, обаче, има извънредно лоши последствия за кредита на Банката, за кредита на страната и за населението. Нѣма нужда да се доказва, че тя много злѣ компрометира и Банката, и страната, а въ сжщото време и интереситѣ на търговската класа. Главното, че тази мѣрка злѣ се отразява на еконическото положение на населението. Аджиото на златото изведнажъ се покачи до 10% и достига по нѣкога до 12%. Съ покачванието на аджиото (размѣната разлика между златото и срѣброто) покачватъ се и цѣнитѣ на продуктитѣ. При общото лошо економическо положение на страната, при застоя на търговията и при горѣспоменатитѣ мѣрки на «либералната партия», измѣнението на закона за златнитѣ банкноти дойде още повече да влоши економическото положение. Но и туй не стигаше на „либералитѣ“. Съ цель ужъ да не се истегли наличностьта на среброто отъ Банката, гласуваха и друго нощно законче, именно за пускание на сребърни банкноти. Но съ това аджиото още повече се покачи и ако, както се чува, правителството продължи пусканието имъ, аджиото въ едно кжсо време ще достигне до 50%, а заедно съ това още повече ще поскжпнатъ и продуктитѣ. Значи економическото положение ще стане по-тежко. Но „либералитѣ“ за това малко искатъ да знаятъ. За тѣхъ е важно „идеалътъ“ на партията да се осжществи.

Всички споменати финансови дѣла на „либералната партия“, подъ ржководството на такива патриотически финансисти, като Начевичъ и Теневъ, окончателно убиха кредита на държавата и найпърво предъ банкитѣ, отъ които тя сега зависи. Тѣ сега положително не намиратъ интересъ да даватъ на „либералитѣ“ пари, отъ конверсионния заемъ. Обаче, при всичкитѣ ѝ премѣтания като пощурела отъ мѣрка на мѣрка, «либералната партия» нѣмаше пари, за да плати дълговетѣ, на които падежитѣ идѣха въ началото на

тая година презъ тоя мѣсецъ и следующитѣ [illegible]. На молб[illegible] на „либералнитѣ“ министри предъ банковия с[illegible]къ имъ се от- говаряше: «не можемъ» [illegible]тътъ най-сетнѣ се [illegible]лъ на бѣднитѣ наши „либерал[illegible]шилъ да имъ отпус[illegible]на су[illegible] отъ [illegible]ъ 260 мил., а новъ[illegible] съ 6[illegible] [illegible]ъ «либералното правителство» за[illegible] [illegible] ще бѫде събиранъ подъ контрола на син[illegible] [illegible]ъ на Пачевича да се даде България подъ к[illegible] [illegible] банкери е осѫщественъ отъ „либералната парти[illegible] [illegible]ото е, че тая партия подъ рѫководството на так[illegible] [illegible] конституционализма, като Пачевичъ, [illegible]еки изрични[illegible] [illegible]становление на конституцията, не внесе дог[illegible] за тоя н[illegible] заем[illegible]а удобрение отъ Народното Събрание, а прока[illegible]по из[illegible] не[illegible] за съкровищнитѣ бонове (единъ в[illegible]ържа[illegible] пол[illegible]), та[illegible]о се дава безконтролно право [illegible] правителств[illegible] да издаде съкровищни бонове до 40 мил. лева и да [illegible]а срѣщу т[illegible] заеми, на[illegible]ито условия намѣри то за добрѣ. [illegible] върхъ беззакони[illegible]алната партия“. При неописуем[illegible]дали[illegible] при най-силни про[illegible] отъ страна на опозиционитѣ [illegible]ти „ли- бералното болшинство“ прие и тоя противоконс[illegible]ионенъ зако[illegible] Преди да го прокара правителството вече бѣш[illegible]правило зае[illegible] отъ 25 мил. лева. Обаче, отъ тая сума то ще пол[illegible]а рѫ[illegible] едвамъ 7—8 милиона, когато останалата часть зад[illegible] банк[illegible] срѣщу различни наши дългове. Това означава, [illegible]диръ нѣко[illegible] мѣсеци държавата пакъ ще остане безъ пари, и „[illegible]лната парти[illegible] ще сключва новъ заемъ отъ сѫщитѣ банки и т. н. По такъвъ начи[illegible] държавата ще влиза все въ нови дългове и ще попа[illegible] пов[illegible] подъ контролата на банковия синдикатъ. Такъвъ е [illegible] отъ ф[illegible]нансовата политика на „либералната партия“.

Както виждаме финансовата политика на [illegible]партия“ д[illegible] кредитира страната въ финансово отношение и я съсі[illegible]въ е[illegible]номическо. Когато разгледаме бюджета, ще имаме слу[illegible]пакъ говоримъ върху нея. Но на тая съсипателна фи[illegible]а политика „либ. партия“ отговаря сѫщо такава икономиче[illegible]олитика. Ка[illegible] е тя, ще видимъ въ следующата статия.

[illegible]ъ.

Ново поколение.

(Романъ изъ последнитѣ години на Българитѣ)

отъ **Ив. Кириловъ.**

Привечерь, този день, малката Софийска гара бѣше необикновено оживена. Още отъ 6 часа, слѣдъ обѣдъ, запристигаха студенти на трупи: по трима, четворица и въ ожидание сновѣха насамъ-нататъкъ, ту по тротоара, ту по двора задъ гарата — и всички распрaвѣха се за него.

— Ще дойде ли съ този тренъ? — запита единъ чевръстъ, туку пристигналъ студентъ отъ града.

— Да, да, му отговарѣше други.—Ковачевъ има телеграма отъ него. Въ четири часа е тръгналъ отъ Мездра . . .

— Той е прекрасна душа! — казваше въ друга група, съ въсторгъ, трети единъ русокосъ, съ живи гълъбави очи, студентъ, къмъ двамата блиско до него другари, между които бѣ застаналъ и распрaвѣше, махайки ржцѣ: и като учитель и като човѣкъ — той едва ли има равни на себе си. На държавенъ испитъ взема отличенъ и му предлагаха да остане въ образцовото училище, но той предпочете да иди въ село, защото истински разбираше призванието си.

— Ковачевъ, го пресѣче единъ отъ другаритѣ му, той нали държа миналата година матура и за класическо образование?

— Да, да, отговори Ковачевъ, а въ широко отворенитѣ му изразителни очи сиялѣше отблѣсъкъ на доволство. Голобрадото му, съ невинно изражение лице, отъ което вѣеше чистота и свѣжесть; равното му чело, по което не се мѣрваше бръчка отъ това, що отпечатва свѣтовното бреме, напълно хармонираше на пламенната му натура.

— Тогава неговата е сигуръ, подзе сжщия студентъ. Той ще бжде редовень студентъ и не е за чудо, като покаже добръ успѣхъ да му отпуснатъ помощь. Та сѐ ще прекара . . . Но чудно, той можеше да се яви на конкурсъ и то съ шансъ! . . ,

— Та той би се наелъ и сигуръ съмъ, че щѣше да успѣй, ала късно му съобщиха, че го исключватъ. Инакъ той смѣташе да учителствува и тази година—та тогава. Представете си—съ благоговение продължи Ковачевъ—какво постоянство и каква воля има у него: изоба цѣлата френска граматика, научи хиляди думи и сега свободно се ползува отъ френската литература. А въ послѣдньото си писмо ми съобщава, че съ рѣчника можалъ вече и нѣмски автори да разбира.

А околнитѣ другари съ внимание слушаха К[illegible]. И по очитѣ имъ играеше пламъ отъ [illegible]. Тѣ запитваха за [illegible] и други нѣща Ковачева и сѐ поглеждаха къмъ К[illegible]ово, да видятъ [illegible] не се е подалъ трена.

— [illegible]евъ? запита единъ о[illegible]дентитѣ който [illegible]

[illegible]евъ . . . Въ писмото му пишело: „В[illegible] [illegible] се разбира: защото Дѣяновъ бѣ предс[illegible] [illegible]ѣсто; защото не бѣ отъ *нашитѣ* и защо[illegible] [illegible]ителската организация остро шибаха голѣмцитѣ [illegible]

[illegible]студентъ знаѣ още нѣщо, но не успѣ: при тѣхъ се при[illegible] [illegible]ъ новопристигналъ възвисокъ брадясалъ [illegible]тъ съ винен[illegible] [illegible] [illegible] погледъ. По темпераментъ той сочеше [illegible]тикъ, ала [illegible] [illegible]цето [illegible] очитѣ му се четеше самоувѣреность и стойкость. [illegible]говор[illegible] промѣни.

[illegible] подалъ още трена, запита новодошлия [illegible]ъ? — като с[illegible] присъе[illegible] къмъ групата.

— О, драгай Банановъ, нѣкакъ присмѣхливо, [illegible]вче Ковачев[illegible] като му хва[illegible]ката, тарифата на Мездренския тренъ [illegible]О, а часа е 7[illegible]

Задов[illegible]тъ [illegible]ора, Банановъ и не запита друго [illegible] Подин[illegible] на глава къ[illegible] [illegible]ури[illegible] подаденъ въ нѣкаква мисъль, т[illegible]ти н[illegible]волно закрачи по напр[illegible]ние, което вземаха другаритѣ му. Ков[illegible] объ[illegible]на пакъ разговора за Дѣянова и съ жаръ зарасправя, [illegible] е исключен[illegible] Дѣяновъ; кои статии е писалъ въ „Учителски другар[illegible]ъ сж прека[illegible]рали дѣтскитѣ си години и каква желѣзна натура е Дѣянов[illegible] Бана[illegible]новъ и не слушаше даже. Всичко това му бѣ извѣстно, за[illegible] наедн[illegible] бѣха отраснали съ Дѣянова и сега расѣяно гледаше голитѣ б[illegible] стар[illegible] планина, що му напомнѣха за неговото родно мѣсто, [illegible]ошескитѣ го[illegible]дини прекарани съ Дѣянова, за тѣхнитѣ мечти и жела[illegible] когато слън[illegible]чевитѣ лжчи сънливо обливаха съ блѣсъкъ планинскит[illegible] той сла[illegible]достно се опиваше отъ онѣзи кротки навѣи, що произвеждаш[illegible]ерната гледка . . . . .

Увлеченъ, безъ да слѣди разговора на другаритѣ [illegible] ги запита — чини ми се, че това е пушекъ отъ трена . . . хе, т[illegible]ъ могилата.

И другитѣ впериха очи къмъ балкана.

Слънцето бѣше залѣзло. Стара-планина плешава, погор[illegible]нотон[illegible]но се дигаше предъ очитѣ имъ и съ червенопръстнитѣ си [illegible] тъго[illegible]вито притуляше единъ съ другъ непроходимата си вътрѣшность. [illegible]дъ не[illegible] високо се дигаше бистрото модро небе, пурпурно озаре[illegible] току що из[illegible]гасналитѣ лжчи на залѣзлото слънце и вълшебно прибу[illegible]въ далечнитѣ си пепеляви хоризонти едва сл[illegible]рцаемитѣ [illegible]бове на балканск[illegible]ѣ.

— На[illegible]а е пу[illegible]отъ тре[illegible] повторно забѣлѣ[illegible]ановъ. Всичк[illegible] [illegible]ориха [illegible]ително.

[illegible]стина [illegible]злизаш[illegible] послѣдната кри[illegible]а искрецската долин[illegible]

[illegible]итѣ [illegible]коха н[illegible]форма и насо[illegible] очи къмъ Курилово . . . . .

Трена пристигаше бавно и тежко. Глухитѣ тънтежи на колелетата се по усилено и по ясно долитаха и въ мигъ на гарата застана трена.

Студентитѣ се впустнаха къмъ срѣднитѣ вагони и изъ послѣдното купе на трето мѣсто, шумно поеха и обикаляха единъ снаженъ, 22 годишенъ момъкъ, облеченъ въ бозяви шеечени дрѣхи, съ мургаво лице, осѣнено отъ широкитѣ поли на черна мека шапка.

Това бѣ Владимиръ Дѣяновъ.

Задушено студентитѣ се изреждаха единъ слѣдъ други, стискаха ржката на Дѣянова и безъ редъ го запитваха за нѣщо. Ковачевъ пое куфера и цигулката, Банановъ надникна въ купето да не би да е забравено нѣщо и като се распитваха весели, радо, неусѣтно бѣха излѣзли изъ гарата.

Очитѣ на всички бѣха свѣтнали; на всички погледитѣ бѣха обърнати къмъ Дѣянова; всички очакваха да чуятъ нѣщо отъ него.

И той ги разбираше: пустна имъ по нѣколко тънки насмѣшки породени въ провинцията и като се държеше стегнато, гледаше, какъ всички се смѣяха и оставаха доволни отъ остроумието му.

Вънъ отъ гарата Дѣяновъ се въспрѣ и сне шапката си, за да изтрише потьта, що оросяваше на едри капки испъкналото му високо чело, подъ което свѣтѣха двѣ черни умни очи, пълни съ животъ и енергия.

А другаритѣ му въ купъ около него непреставаха да се смѣятъ и гледать прѣзъ сълзи симпатичното му лице, меката му кждрава брада, що придаваше на образа му мжченишки изразъ и го правеше още по милъ, още приятенъ. Небрежно той прибра съ пръсти разрошената си смолена коса, наложи се, каза още нѣколко думи на другаритѣ си и като хвърли единъ общъ погледъ, слѣдъ едно общо сбогомъ, сѣдна съ Ковачева и Банаnова въ условения файтонъ и поеха къмъ града.

I.

Бѣ почнало да се здрачва.

Витошката улица бѣше празднично освѣтена; по тротоаритѣ непрестанно се движеха на горѣ на долѣ, като мравунекъ, дами и мжже, а файтонитѣ и каруцитѣ съ заглушителенъ тънтежъ се разминаваха изъ широката улица. Дѣяновъ гледаше съ любопитство шумното движение, новитѣ гиздави здания, освѣтлени хотели и кафенета; взираше се напредъ, а улицата дълга, нескончаема се губѣше неопредѣлено, заслонена отъ вечерната дрезгавина и леката мъглица образувана отъ дигнатия прахъ и разложения димъ. Той напираше очи да зарне по-далечь, да види нѣщо особено и въ него се появяваше желанието да узнае наведнажъ всичко, що има въ София. Съ любопитство гледаше шумното движение, правитѣ широки улици, що непрестанно се откроявaха предъ него и всѣкждѣ виждаше животъ и брожение. И при сравнението столицата съ глухата затънтена провинция, той потъна въ странни мисли. А по лицето му се изрази лека меланхолна окраска.

— А какъ сж нашитѣ?—запитваше Банановъ Дѣянова.

И Дѣяновъ зарасправи, че баща му билъ здравъ, работитѣ му отивали добрѣ и че съ себе си носи 60 лева, що баща му при тръгването взелъ отъ продажбата на алестото конче.

Послѣ се обърна къмъ Ковачева. расправи и кѫщнитѣ и му подаде изъ джоба на палтото си едно писмо, пратено томъ отъ майка му. И му подаде наставническитѣ ми, що майка му казала туку вратника.

А [redacted] ь новитѣ улици, кат ласкан ту неравнитѣ трапчинки изъ пѫтя, една висока прихлупена кѫща въ ючь-бунар а файтонджията по гърба, извика му—стой!

чко горѣ и Ковачевъ се залови да приготви самовар де да направи нѣкои покупки за вечерята, а Дѣяновъ изм самичакъ до масата срѣдъ обширната огледваше т портрети, що висѣха по стенитѣ, ту наз та съ кни болиот ; ту стенния часовникъ, който нѣкакъ пресъ но ъкаше. овъ почувствува въ новъ миръ.

домъ съ другитѣ портрети личаха и ти Ботев Левски, Маркс елса; на масата стоеше разгър нига «Учен Дарвина», и Дѣяновъ се загледа въ нея. Слѣдъ малко мѣтна поглед къмъ порт и по лицето му се мѣрна булото на тѫга, роден отъ нѣкак ание. Той вторачи очи въ полуос къ на стаята, к артина: нейзажъ изъ алпийскитѣ ости се унесе въ нѣкаква азнителна мисъль.

А часовника леко, монотонно тракаше и разлив стаята кр тъкъ шумъ, който като че даваше крила на помагленат ь. Въ стая бѣше тъй тихо, тъй уредено, че Дѣяновъ не можеше да стори освѣн да си помечтай. Изъ библиотеката идеше единъ особенъ дъ ито бу дѣше особени желания у Дѣянова. Часовника, картинитѣ, ка му г ворѣха и въображението му зарисува мечтаното бѫдж ь главата м испъкваха особени планове за хубавия студенчески жи за занятият за другаруванията, неусѣтно се принесе къмъ миналото трепет обземаха помаменитѣ му нерви.

Всичко наоколо му се чинѣше ново, интересно, ала акъ чувствуваше като у дома си. Ковачевъ и Банановъ м съграждан близкопознати. Тѣ бѣха и почти на еднаква възрасть, нали на едн слѣдвали въ едно и сѫщо училище, учителствували наедн бѣха се тъй сближили, щото когато се раздѣлиха, писмата имъ ха кат на разлѫченивлюбени. Ковачевъ и Банановъ отидоха въ вис и учи лище: първия по математиката, втория — по фило а Дѣянов лишенъ отъ срѣдства, заставенъ да подържа цѣла фам вдовица майк съ трима дребни братия, остана да учителствува. Наста той въ сел ра май се пр съ же си да постжпи испет ище. П това м а да си и самъ това, щ у дал ерситет о напу И колк зече обмисляше ъпрос — т му се ше по-н ителенъ. И започна лови френск език аше ли ада, взе разни книги отъ отеката и в двѣ години той се усѣти доста напредналъ. Въ време за почивка вземаш цигулката и почваше да свири. като че отлекваше на младитѣ му гърди

Дѣяновъ си бѣ наредилъ програма и строго се водѣше по нея. Отъ училище въ дома, отъ дома — на полето, отъ полето на занятие — ето цѣлия миръ, въ който се движеше Дѣяновъ. Като човѣкъ, който живѣй близо до народа, той осезателно чувствуваше нѣговитѣ болки и нужди и много пѫти му идѣше всецѣло да се предаде на народното дѣло, ала предъ мисъльта че той е още слабъ, непълно подготвенъ, че му трѣбва още малко, за да поуекне и бѫде по-полезенъ, го задържаше и той работѣше едва ли не само върху себе си. И може би това щѣше да отиде още година или двѣ, обаче учителското движение испъкна, колкото неочаквано — толкова и примамливо, и Дѣяновъ всецѣлъ се вдадѣ на него. Събра учителитѣ отъ ближнитѣ села, говори́ имъ; основа дружество и замисли чрѣзъ него да почне това, което отъ толкова години го блазнѣше: умственното, нравственното и моралното подигание както на самия учитель, сѫщо и на самата масса. Той плавираше, че само чрѣзъ дружествата ще потикне учителитѣ къмъ по-плодородна дѣятелность, и постоянната мисъль, що владѣеше паметьта му, бѣ учителската организация, но като вихръ се яви преслѣдванието отъ министерството и въ кѫсо време поруши новоначенатото дѣло. Започнаха се изключванията, премѣстванията на тѣзи, що взимаха участие въ това ново учителско движение, и Дѣяновъ биде исключенъ изъ цѣлия учебенъ окрѫгъ.

Слѣдъ това той дълбоко се замисли. Макаръ че бѣше исключенъ само изъ едно учебно окрѫжие, той се увѣри, че името му е врѣдъ извѣстно и инспекторитѣ не приематъ заявлението му. Бѫдѫщето му мрачно, неопредѣлено испречваше се предъ него и той въпрѣки несното си економическо положение рѣши да иде въ висшето училище по правото, та понѣ за сѣтнѣ да бѫде независимъ. Но какъ щѣше да довърше? — отъ гдѣ би найделъ материялни источници? — Ето въпроситѣ, що испъкваха мѫчително въ неговата глава и той попадаше въ безисходни замисли. Ала щастието му се усмѣ. Неговитѣ добри приятели: Ковачевъ и Банановъ му писаха, че ще прекара между тѣхъ и той се рѣши.

И ето го сега при тѣхъ, при прага на толкова желанния студенчески животъ. Дѣяновъ се бѣ унесълъ; цѣлия му животъ съ всичкитѣ му мрачни и весели минути минаваше предъ него, като мимолѣтни сѣнки и той клюмна глава, па си въздъхна и пакъ замисли; но ето че Банановъ се завърна; Ковачевъ внесе самоваря и вечерята бѣ готова.

Предъ всѣкого стоеше пълна кана съ чай и тримата приятели весело фиткаха чая и се разговаряха.

— За слѣдванието не се беспокой, казваше Ковачевъ Дѣянову. Азъ говорихъ изъ опия дни съ богаташа Биковъ. Отъ двѣтѣ му дѣца има сигуръ 40 лева.

— Щомъ има 40 лева, недовѣрчиво отговори Дѣяновъ, работата ще бѫде на рѣдъ, само да не излѣзе наопъки. Защото, струва ми се, мнозина като менъ ще чакатъ на частни уроци, та . . . .

— Не се бой, Владе, забѣлѣза Банановъ, ще я оредимъ.

И въпроситѣ се обърнаха върху други нѣща: за професоритѣ, за студентитѣ.

Вечерята биде свършена.

Настана късо мълчание. Дѣяновъ разгръщаше [redacted] отъ книгата „Ученiя Дарвина“ и разсѣяно гледаше параграфитѣ н[redacted]вата книга.

— А какъ сѫ вашитѣ [redacted] запита Дѣяновъ Ба[redacted]

— У[redacted]овъ. Имаме добри мом[redacted]о доста босички [redacted]ия Васка, иронически заоблъза, като по[redacted] растрѣбаше масата, но пъкъ въ на-[redacted], допълни Дѣяновъ. Начетностьта ще се добие

. . . . . .

[redacted] исказалъ Дѣяновъ и нѣколко рѫцѣ похлопаха на вра[redacted] искочи да види, кои сѫ и отъ долѣ нѣколко гласа се [redacted]

— [redacted]ѣяновъ тука ли е?

И [redacted]ѣдъ малко нахълтаха въ стаята.

[redacted]бѣха [redacted]денти, които въ гостилницата разбрали, [redacted]янови присти[redacted] и [redacted] да го видятъ.

Въ късо [redacted] стаята се обърна на хавра. Кой [redacted] запитваше какво отговаряше — мѫчно би се разбрало. Въпроситѣ п[redacted]езъ редъ, весело, шумно, [redacted] утренното чуруликане на палавитѣ [redacted]и.

Но ве[redacted]ичк[redacted] омълчаха и отправиха очи къмъ [redacted] голобради, дългоко[redacted]зати[redacted]мъ кѫта до библиотеката, младеж[redacted]го съ жаръ спорѣха върху ст[redacted]ята на Д-ръ Борова: българската интелигенция, излѣзла на скоро въ едно отъ столичнитѣ списания. На[redacted] се и други и ето цѣла олелия. Едни поддържаха възгледитѣ на ав[redacted]други ги оспоряваха: трети пъкъ исказваха мнение, че статията била не[redacted]и посочаха на пасажитѣ и спора отиваше безъ редъ.

Дѣяновъ само слушаше отъ страна и едва ли би се [redacted]ъ въ спора имъ, защото той се бѣше убѣдилъ, че тамъ к[redacted]трима души безъ редъ говорятъ, нѣма разбиране, ала да прекрат[redacted] се намѣси

И мене ми се струва, че автора грѣши, подзе Дѣ[redacted] кой както ще, нека тъй си обяснява антисоциалностьта на нашат[redacted]дежь, обаче сѐ не може да пренебрегне факта: че тамъ, кѫдѣто сѫщест[redacted] противоположни материални интереси, ще има истинска со[redacted]ть.

И той се впусна въ историята да подкрепи каз[redacted]Взема положението ни преди освобождението ни и истъкна при[redacted] по които българската нация бѣше сплотена въ едно; посочи на Франция [redacted] великата революция и днесъ; наведе факти изъ германския бит[redacted]то че задоволи исканията на събранитѣ. За малко тѣ щѣха да[redacted]гласятъ, ала спора пакъ избухна: преминаха къмъ нови въпроси: р[redacted]а идеитѣ и личностьта въ историята: по учителското движение; по [redacted]ческото въс[illegible]ие на б[illegible]кия гра[illegible]ъ и тъ[illegible]качаха отъ единъ[redacted]ъ на [illegible] распале[illegible]же, неу[illegible] Често п[illegible] трима, четвори[redacted]рѣха едно и [illegible] нѣщо, [illegible] но и с..., [illegible] време, но пакъ [redacted]не се разбир[illegible]ѣяновъ [illegible] мълче[illegible] само сегисъ-тогисъ [illegible] намѣсваше въ спо[illegible]. Ала [illegible] ли ду[illegible] — всички млъкн[illegible] съ внимание сл[illegible]. Той веднага схващаше нишката на недоразумението и хвърляше свѣтлина върху заплѣтенитѣ за двѣтѣ страни мѣста.

II.

На другия день тримата приятели взеха нужднитѣ документи и заминаха за университета да записватъ Дѣянова.

Тука на прага предъ тѣхъ се показа единъ възнисъкъ набита натура младежъ, съ чипавъ носъ, възвалчесто лице, съ старешки прозрачни очила и вторачено ги гледаше.

— О, здрасти, Петровъ, го поздрави Ковачевъ и му хвана дѣсната ржка, кждѣ тъй? —

— Дойдохъ да видя за писмо, бѣ отговора.

— Е, напраздно на ли, продума Банановъ, когато вече Ковачевъ водѣше Петровъ предъ Дѣянова да го запознава.

— Владе, единъ нашъ добъръ другарь, естественикъ. Често ще се срѣщаме, та да ви запозная.

Двамата непознати си подадоха ржцѣ и се заведе разговоръ по записването. Слѣдъ малко Дѣяновъ и Банановъ влѣзоха въ университета, а другитѣ двама останаха вънъ подъ леката стрѣха на една млада акация.

— Защо не доде снощи у дома бе, питаше Ковачевъ, щѣше да чуешъ Дѣяновъ, какъ разсъждава. Прекрасенъ другарь! . . . много ще се научимъ отъ него.

— Да не бжде този Дѣяновъ, що познавамъ отъ списанията ни?

— Сжщия, нѣкакъ съ гордость допълни Ковачевъ. — И прибързано прибави: ще живѣеме наедно . . . . ахъ, ще бжде прелесть.

— Ахъ ужасна жега, го пресѣче Петровъ, съ такъвъ жесть, като че искаше да прекрати разговора. Той изглеждаше уморенъ и лекаво се протягаше подъ расхладителната сѣнка.

А слънцето като растопено трептеше въ далечнитѣ висини и заливаше съ парливи лжчи пожълтялата земя. Деньтъ бѣше ясенъ. Тихъ, есененъ день, въ който природата слѣдъ студенитѣ нощи, като че наново искаше да влѣе жизненость въ исцедената земя, да я съживи — подмлади. Небето чисто, лазурно — необятно се растилаше надъ далечнитѣ мълчеливи гори; птичкитѣ възбудени съ послѣденъ захласъ се стрѣлѣха изъ бистрия въздухъ, а слънчевитѣ лжчи трептливо кжпѣха съ блѣсъкъ осланенитѣ листа. Вѣйкитѣ на дърветата тромо се поклащаха отъ случайно полюшнатия въздухъ, ала въ кроткия шепотъ на неопадалитѣ имъ още листа звучеше напѣвъ на тъжна меланхолна пѣсень. При полюшването листата не фъфлеха, а болезенно хрущѣха и около капѣха едно слѣдъ друго.

Слѣдъ малко Дѣяновъ и Банановъ излѣзоха изъ университета и пожелаха да идатъ къмъ пипинерата да дочакатъ обѣдъ подъ хубавитѣ сѣнки.

И закрачиха четирмата къмъ градината: Ковачевъ и Банановъ вървѣха напредъ, а Дѣяновъ и Петровъ — по надирѣ.

— А ореденъ ли е факултета на естественитѣ науки? — запита Дѣяновъ.

— Не толкова; отговори Петровъ, но и туй, което имаме, е доста. Едно е само печално, че методътъ, по който става преподаването, е не такъвъ, какъвто би трѣбвалъ да бжде. При излагането на материала се обръща особно внимание на морфологическото и систематическото проучване, когато най-важното, — биологическото, което кара учащия да се за

Настана кѫсо мълчание. Дѣяновъ разгръщаше [redacted] отъ книгата «Ученія Дарвина» и разсѣяно гледаше параграфитѣ [redacted]вата книга.

— А какъ сѫ вашитѣ [redacted] запита Дѣяновъ Бан[redacted]

— У[redacted]овъ. Имаме добри мом[redacted] доста босички[redacted]ия Васка, иронически заоблъза, като по[redacted] растрѣбаше масата, но пъкъ въ на-

[redacted] допълни Дѣяновъ. Начетностьта ще се добие

. . . . .

[redacted] исказалъ Дѣяновъ и нѣколко рѫцѣ похлопаха на вра[redacted] искочи да види, кои сѫ и отъ долѣ нѣколко гласа се [redacted]

— [redacted]яновъ тука ли е?

И [redacted]дъ малко нахълтаха въ стаята.

[redacted]ѣха [redacted]денти, които въ гостилницата разбрали, [redacted]яновъ присти[redacted] и[redacted] да го видятъ.

Въ кѫсо [redacted] стаята се обърна на хавра. Кой [redacted] запитваше какво отговаряше, мѫчно би се разбрало. Въпросатѣ и[redacted]зъ редъ, весело, шумно, [redacted] утренното чуруликание на палавитѣ [redacted]и.

Но ве[redacted]ич[redacted] омълчаха и отправиха очи къмъ [redacted] голобради, дългоко[redacted]зати[redacted]мъ кѫта до библиотеката, младеж[redacted]го съ жаръ спорѣха върху ст[redacted]ата на Д-ръ Борова: българската интелегенция, излѣзла на скоро въ едно отъ столичнитѣ списания. На[redacted] се и други и ето цѣла олелия. Едни поддържаха възгледитѣ на ав[redacted]други ги оспориаваха; трети пъкъ исказваха мнение, че статията била не[redacted] и посочаха на пасажитѣ и спора отиваше безъ редъ.

Дѣяновъ само слушаше отъ страна и едва ли би се н[redacted]ъ въ спора имъ, защото той се бѣше убѣдилъ, че тамъ к[redacted]трима души безъ редъ говорятъ, нѣма разбиране, ала да прекрат[redacted] се намѣси.

И мене ми се струва, че автора грѣши, подзе Дѣяновъ, защото кой както ще, нека тъй си обяснява антисоциалностьта на нашат[redacted]дежь, обаче се не може да пренебрегне факта: че тамъ, кѫдѣто сѫщест[redacted] противоположни материални интереси, ще има истинска со[redacted]ть.

И той се впусна въ историята да подкрепи каза[redacted] Взема положението ни преди освобождението ни и истъкна при[redacted] по които българската нация бѣше сплотена въ едно; посочи на Франция [redacted] и великата революция и днесъ; наведе факти изъ германския бит[redacted]го че задоволи исканията на събранитѣ. За малко тѣ щѣха да [illegible]гласятъ, ала спора пакъ избухна; преминаха къмъ нови въпроси: ро[illegible]а идеитѣ и личностьта въ историята; по учителското движение; по [illegible]ческото въс[illegible]ие на б[illegible]кия гра[illegible]ъ и т[illegible]качаха отъ единъ[illegible]съ на [illegible] распале[illegible]же, неу[illegible] Често п[illegible] трима, четвор[illegible]орѣха [illegible] едно в[illegible] нѣщо. [illegible]дно и с[illegible] време, но пакъ [illegible] че се разбир[illegible] Дѣяновъ [illegible] мълче[illegible] само сегисъ-тогисъ [illegible] намѣсваше въ спо[illegible]. Ала [illegible] ли ду[illegible] — всички млъкн[illegible] съ внимание слушаха. Той веднага схващаше нишката на недоразумението и хвърлѣше свѣтлина върху заплѣтенитѣ за двѣтѣ страни мѣста.

II.

На другия день тримата приятели взеха нуждните документи и заминаха за университета да записватъ Дѣянова.

Тука на прага предъ тѣхъ се показа единъ възнисъкъ набита натура младежъ, съ чипавъ носъ, възвалчесто лице, съ старешки прозрачни очила и вторачено ги гледаше.

— О, здрасти, Петровъ, го поздрави Ковачевъ и му хвана дѣсната ржка, кждѣ тъй? —

— Дойдохъ да видя за писмо, бѣ отговора.

— Е, напраздно на ли, продума Банановъ, когато вече Ковачевъ водѣше Петровъ предъ Дѣянова да го запознава.

— Владе, единъ нашъ добъръ другарь, естественикъ. Често ще се срѣщаме, та да ви запозная.

Двамата непознати си подадоха ржцѣ и се заведе разговоръ по записването. Слѣдъ малко Дѣяновъ и Банановъ влѣзоха въ университета, а другитѣ двама останаха вънъ подъ леката стрѣха на една млада акация.

— Защо не доде снощи у дома бе, питаше Ковачевъ, щѣше да чуешъ Дѣяновъ, какъ разсъждава. Прекрасенъ другарь! . . . много ще се научимъ отъ него.

— Да не бжде този Дѣяновъ, що познавамъ отъ списанията ни?

— Сжщия, нѣкакъ съ гордость допълни Ковачевъ. — И прибързано прибави: ще живѣеме наедно . . . . ахъ, ще бжде прелесть.

— Ахъ ужасна жега, го пресѣче Петровъ, съ такъвъ жесть, като че искаше да прекрати разговора. Той изглеждаше уморенъ и лекаво се протягаше подъ расхладителната сѣнка.

А слънцето като растопено трептеше въ далечнитѣ висини и заливаше съ парливи лжчи пожълтялата земя. Деньтъ бѣше ясенъ. Тихъ, есененъ день, въ който природата слѣдъ студенитѣ нощи, като че наново искаше да влѣе жизненость въ исцедената земя, да я съживи — подмлади. Небето чисто, лазурно — необятно се растилаше надъ далечнитѣ мълчеливи гори; птичкитѣ възбудени съ послѣденъ захласъ се стрѣлѣха изъ бистрия въздухъ, а слънчевитѣ лжчи трептливо кжпѣха съ блѣсъкъ осланенитѣ листа. Вѣйкитѣ на дърветата тромо се поклащаха отъ случайно полюшнатия въздухъ, зла въ кроткия шепотъ на неопадалитѣ имъ още листа звучеше напѣвъ на тъжна меланхолна пѣсень. При полюшвание листата не фъфлеха, а болезенно хрущѣха и около капѣха едно слѣдъ друго.

Слѣдъ малко Дѣяновъ и Банановъ излѣзоха изъ университета и пожелаха да идатъ къмъ пипинерата да дочакатъ обѣдъ подъ хубавитѣ сѣнки.

И закрачиха четирмата къмъ градината: Ковачевъ и Банановъ вървѣха напредъ, а Дѣяновъ и Петровъ — по надирѣ.

— А ореденъ ли е факултета на естественитѣ науки? — запита Дѣяновъ.

— Не толкова; отговори Петровъ, но и туй, което имаме, е доста. Едно е само печално, че методътъ, по който става преподаването, е не такъвъ, какъвто би трѣбвалъ да бжде. При излаганието на материала се обрѫща особно внимание на морфологическото и систематическото проучвание, когато най-важното, — биологическото, което кара учащия да се за

гит [redacted] миръ, остава

найте, ког[redacted]е уче-
до сега се [redacted]жщия
имена на царе и па-
зи сжбития, въ какво
о тѣхното обществено

е впуснаха въ въпроси
ща щѣха да се съгла-
зна[redacted]
что [redacted]ъ се вгледа
аха [redacted]тѣхъ.
не би да [redacted]ъ нѣ-

.

Ко[redacted]и Бананова
расправяше [redacted], со-

Дѣяновъ.
съ [redacted]; а тази е
чест[redacted]и посѣщава

момата и с[redacted]пит-
чаха живит[redacted]виж-
о не [redacted]зно. Дребна,
говор[redacted]ти движеше

въ.
и го запозн[redacted]ъбе-

ъ, з[redacted]Смилова да

ита Петров[redacted]ъ да
ѣянову.

а по[redacted] съученич-
. А [redacted]цата оста-

[redacted]

наха съ кова — съ-
два ч[redacted] урока бѣха

ова взе по-опредѣленъ
дѣли свободното си вре-
— той бѣ доволенъ.

Благополучното стечение на работитѣ го радваше и той се сѣщаше добрѣ въ новата срѣда. Пъленъ съ мощь и енергия, той се залови здравата на работа и послѣдователно, основно изучваше лекциитѣ на първия курсъ. Занимаваше се съ нѣмския языкъ, слѣдѣше българската литература и неуклонно вървеше по начертания си пѫть. Гъвкия му умъ, ламтящата му за знания душа, жадно поглъщаха правовитѣ дифиниции, институтитѣ, историческото имъ развитие и виждаше, че запипва по осезателно нишкитѣ на нови за него мирове. Нищо не можеше да се опрѣ на непокварената му память; нищо не оставаше мѫгляво въ правилно развития му умъ.

Често пѫти слѣдъ изморявание се одрънваше на почивка и за развлечение вземаше цигулката, па съ пръстъ скачаше отъ корда на корда и дрънкаше мотиви на изученитѣ нѣкога пѣсни изъ село. Минорнитѣ тонове се нижѣха откъснато, трепетно и всѣка мимолетна мелодийка, като че въскръсваха цѣли мирове въ неговата душа. Подаденъ на бдения въ такива минути, той си отпочиваше спокойно . . . .

Разбрано, при наредена програма тримата приятели слѣдваха кѫщнитѣ занятия мирно, тихо, безъ да се обидятъ, безъ да си навредятъ единъ на другъ.

Курсоветѣ се почнаха редовно; всички студенти се прибраха изъ провинцията и ето че между тримата другари се подигна въпроса за тѣхния кружокъ. Както по-рано, тъй като другадѣ нѣмаше по-широка стая, събранието трѣбваше да стане у Ковачевъ и въ сѫбота вечерьта кружока бѣше свиканъ.

Въ широката стая по кревати, по столове насѣдаха студентитѣ и леко се разговаряха, до като настана опредѣленото време. — Ковачевъ щапаше още насамъ нататъкъ — приготвяше самовара и сé се вслушваше да чуе, хлопа ли нѣкой.

Лампата силно свѣтѣше, но прѣзъ тънката бѣла книга, що служаше за абажуръ, прибиваше свѣтлината и изъ стаята се разливаше блѣда свѣтлина.

Влѣзоха и домакинката на кѫщата съ Смилова.

Работата се почна.

На първо мѣсто тѣ говориха: по какъвъ начинъ да се водятъ тази годишнитѣ имъ сказки? — Какви теми да се избиратъ? — И какъ да се разискватъ? —

Всички говориха, дигнаха се живи прѣния и едва слѣдъ 3 часа се свърши дневния редъ. Срѣдъ това Ковачевъ внесе самовара. Въ честь на това, че това имъ бѣше първото събиране бѣха рѣшили и да се повеселятъ слѣдъ работата. — Всички изглеждаха весели, доволни. Отъ разнитѣ краища се пущаха смѣхории; Ковачевъ имъ расправяше анекдоти изъ живота, та наредени около масата предъ пълни кани съ чай, тѣ се прививаха отъ смѣхъ.

А Дѣяновъ и Смилова малко отстранени отъ масата бѣха пристанали да вематъ участие въ общия смѣхъ и тихо се разговаряха по акушерството.

Канитѣ бѣха напълнени още по единъ пѫть; а шегитѣ се замѣстиха съ разни по-сериозни въпроси; незабѣлѣзано отъ шегитѣ тѣ дойдоха до обществени въпроси и разговоритѣ се обърнаха. Единъ расправи нѣщо по

източнитѣ работи; други … стачката въ Ка… трети зачекна въпроса за народницитѣ въ Русия.

Този въпросъ заинтересува … ки и всички дадоха … на него. Едни загово[redacted]днячеството въ Руси… вало да бжде … рия; втори се наеха да успорвать т[redacted]тно подиганието на този въпросъ [redacted] до тамъ, щото почна да не се разбира

[redacted] това време само слушаше, се намѣси въ разго… [redacted]кнаха: — кой както щѣ, тъй нека мислятъ, по полза… …на дѣятелность между селското ни население; но менъ ми… …го, що тѣзи хора сж сторили въ Рус… справяше ми… …чедя ми кога се завърна отъ Москва, за тѣхн… …ѣла. Ей богу …ъ възхищение останахъ. Представете си: университанти, ди… … отишли … село … вали сиропиталище, отворили частно уч… и работятъ … св… А пъкъ нашата младежь, за съжаление, … да се намѣсти въ нѣк… градъ и тамъ да се сплуй.

— Наистина, въодушевено подзе Дѣяновъ, това … расенъ пжть на дѣятелнос… искаме да видимъ нашия селенинъ избавенъ отъ това невежество… идемъ между него. Азъ често … кога бѣхъ въ село, тамъ се … вахъ, какво би трѣбвало да се ст… да се привикне селенина къмъ нашитѣ вечеринки, сказки? … огато четохъ въ едно руско списание за магическитѣ фенери, съ кои… китѣ просвѣтители сж сложили по естественитѣ науки, бѣхъ пове… доволенъ, че и у насъ ще могатъ да се направятъ подобни нѣща. Защото … менъ, единъ невежъ човѣкъ отъ кръчмата и го доведешъ между чет… голи стени на училището, би трѣбвало съ нѣщо да го заинтересувашъ. А ако се има да види нѣкоя магическа картинка, да чуй нѣк… ичка, да изслуша нѣкоя пѣсень — сѐ ще се върне, че и повторно … сѣти. Инъкъ азъ се убѣдихъ — невъзможно е. Най-сетнѣ трѣбва и друго: … сближишъ съ него, да го предразположишъ, защото нашия селен… недовѣрчивъ. Не го ли накарашъ да те обикне — нищо не прие… тебъ. Той е тромъ, както сж троми и биволитѣ, съ които ор… печелишъ ли расположението му — цѣлъ е твой.

— Тъй е Дѣяновъ, забѣлѣза единъ отъ студент…, само просвѣщението още нищо нѣма докара… Материално подобрение … о загадката.

— Безъ съмнение, подзе Дѣяновъ, само умствен… подигание на массата безъ економическото ѝ подобрение не е още реа… ние на крайния идеалъ, въ широка смисълъ на думата, при все … назрѣлия чо… ще мож… трѣз… аяви … което ще докар… миче… му под… Още … като в… бравя, че още … селе… не е вс… заробен… на кесиитѣ.

… ьлго тѣ … иха въп… и въпросъ. На ве… о въ главата се … аха чу… план… разни общест… подобрения и единъ прѣзъ други съ по горѣща вѣра ги исказваха.

На край, когато почти вѣкы се исказа, Смилова предложи Дѣянову

Дѣяновъ стана и хвана цигулката. Срѣдъ дълбоката тишина подъ кръшното движение на лжка се заизвиваха нежнитѣ звукове на Малоросийската пѣсень: «Мій рідный край». Минорнитѣ звукове се нижеха единъ слѣдъ другъ: плавно, хармонично, звучнотреперливитѣ вариации вълшебно се изливаха подъ майсторския похватъ на Дѣянова и цигулката тъй свирѣше, като че хуртуваше. Прѣзъ жицитѣ, като че говорѣше малоросийското болно, оскжрбено сърдце и съ захласа на единъ робъ раскриваше потайната скръбь.

Лжка спрѣ, а никой не шаваше. За тѣхъ като че свирението продължаваше. Тѣ долавѣха това, що се бѣ затаило въ самия въздухъ.... Послѣдва бурно, грѣто отъ чувство ржкоплескание и послѣдва общо желание да изсвири още нѣщо.

Дѣяновъ испълни молбата имъ.

Пакъ поздравления. И тъй до единъ часа, слѣдъ полунощь, младата дружина прекара на приятното събрание.

IV.

Есеннитѣ дни се изнизаха. Започна се зимата съ дългитѣ си нощи и събранията у Ковачеви ставаха редовно. Почти срѣщу всѣки праздникъ тѣ се събираха, четеха разни книги, статии, критикуваха и личеше съ интересъ слѣдѣха извънъ курсовитѣ занятия.

Наближиха коледнитѣ праздници и между студентитѣ се подигна въпроса: да се даде една литературно-музикална вечеринка. — Въ кжсо време материала бѣ избранъ и раздаденъ отъ особена комисия, избрана между студентитѣ. Едни имаха декламации; други готвѣха четива; трети изработваха живи картини, четвърти упражняваха пѣсни за въ хоръ, а Дѣянову бѣ възложено сказката: значението на великитѣ хора за човѣчеството и наградитѣ имъ, а сжщо и да изсвири на цигулка «Богдановата».

Приготовленията отиваха трѣскаво и въ три недѣли отгорѣ вечеринката бидѣ приготвена; назначи се деня за генералната репетиция и двама отъ професоритѣ додоха да присжтствуватъ. Всѣки испълни, що му бѣше възложено, сжщо и Дѣяновъ изсвири, що бѣ приготвилъ на цигулката; ала не рачи да каже скаската, основайки се на приетия редъ, че скаскитѣ се казватъ само на вечеринкитѣ. Обаче професоритѣ не бѣха доволни: едно че нѣкои отъ живитѣ картини, споредъ тѣхъ не били добри и друго, че скаската би трѣбвало непремѣнно да се слуша предварително.

Завърза се недоразумението. Повечето отъ студентитѣ не се съгласяваха съ предложението на прфесоритѣ; Дѣяновъ не даваше и да му поменатъ за преглеждание на скаската и недоразумението се изостри.

А обявленията бѣха вече залѣпени изъ града. Отъ преди двѣ седмици пресата пиши по предстоящата вечеринка на студентитѣ и дразнеше любопитството на столичното общество, тъй че самитѣ професори се намираха на тѣсно. — Отъ една страна професоритѣ считаха за обидно да отстжпятъ отъ своето; отъ друга — опозиционния печатъ само диреше случай да излѣе яда си върху всичко официозно; самитѣ студенти съ честитѣ си събрания застрашаваха реда въ университета, ей защо професорското тѣло намѣри за благоразумно да остави студентитѣ да направятъ своето.

И вечеринката стана [illegible]

Голѣма часть отъ публиката бѣ доволна; ст[redacted]тѣ намираха ската на Дѣянова за прекрас[illegible]а не сѫщо бѣ за [redacted]рското о. Мнози[redacted]ени отъ изложенитѣ м[redacted] по раз ани[redacted] той не остана доволенъ. Мислитѣ [redacted] цѣломѫдрие и смиренность, каквато [redacted]даде на дѣцата му и отъ боязънъ да не би [redacted]у при такъвъ учитель, още на другия день [redacted]ма вече да занимава дѣцата му.

[redacted] Дѣянова. Неговитѣ мечти рухваха и той се върна въ [redacted]то ти що значе да не те разберать, мисл[redacted]въ себе. Той [redacted]ере, че възгледитѣ ми по извѣстни въп[redacted]гатъ да бѫ[redacted] такъвъ или инакви, но като учитель на дѣтет[redacted]прекрасно да ис[redacted]ъ ролята. И черни мисли нахлуха въ главата му.

[redacted]ва[redacted]дѣли, а работа сѐ нѣмаше. Въпрѣки наст[redacted]та на зачев[redacted] Бана[redacted] той сѐ не можеше да се примири съ [redacted]та да не съвършено [redacted]варъ на добритѣ си другари . . . ала[redacted]стие, на ве-инката, когат[redacted]изгуби Бикова, съ цигулката спечели [redacted]тели и скоро поканиха[redacted]о се[redacted]ство да предава цигулка на три д[redacted]ва го ъ посъжин[redacted]Н[redacted] Май стана друго събитие и вс[redacted] рас-ти: — проф[redacted]сора, д[redacted] обичания отъ всички студенти п[redacted]а [illegible] е уволненъ, защото направи лекциитѣ си публични. [redacted]

Тази вѣсть бѣше гръмъ!

Студенти на групи изъ коридоритѣ на университе[redacted]се събираха и азваха възмущенията си.

— Отнеха му мѣстото, защото искаше да направи наука[redacted]оянние всички, съ възмущение расправѣха студентитѣ едини[redacted]ъ.

— Ето, ето, добаваше други, азъ четохъ въ вѣст[redacted]казва въ пис-о, съ което му правѣли напомняние, гласѣло та[redacted]Или дръжте циитѣ си както другитѣ, или ще бѫдемъ принудени да ст[redacted]неже-елни нѣща».

— Мерзавецъ щѣше да бѫде, откликна трети, п[redacted]ервѣше отъ ; позоръ за науката, позоръ за XIX вѣкъ, завърши[redacted]

И ето тайни съвѣщания, уговорки. Въ университ[redacted]мущения; въ щитѣ негодувания до като въ 3—4 дни цѣлото студенче[redacted]ружно едно извънредно засѣдание се събираха да обмислятъ, п[redacted]ва да стори по този случай? —

Деньтъ бѣше хубавъ — Майски день. Слънцето бл[redacted]иваше потъ-ата въ цвѣтове земя и лакомо нахълтваше презъ [redacted] отъ прозор-[illegible] на зала[illegible]дѣто се[illegible] събрали [illegible]нтитѣ. Поподигн[redacted]е слу-[illegible] нѣкой [illegible]усната[illegible]ѣси — [illegible]жчи нахълтвах[redacted]рлѣха [illegible]то сия[illegible] широ[illegible]тая и [illegible]ше лицата на [illegible]редица дев[illegible]цата и[illegible]ха бле[illegible] стревожени, очитѣ [illegible]скави, челата [illegible]ръ[illegible] отъ в[illegible]а време[illegible] тѣхъ се подиг[illegible]мутъ. нѣщо очакваха.

По едно време млъкнаха: — На катедрата се показа една дребна фи-

да пристжпятъ къмъ работа. Но единъ викъ отъ къмъ затънтения край се разнесе като молния: въ него имаше и ненависть и отвращение.

— Долу подлецитѣ! казваше той.

— Долу, долу, се зачуха още нѣколко гласове.

— Да говори! се обадиха други.

— Долу, долу! — последваха още по-раздразнени гласове.

Стана смутъ между студентитѣ и дребната фигурка се изгуби между студентитѣ.

На катедрата се появи второ непознато лице съ громъкъ гласъ и заговори; но пакъ врѣва.

— Не е вѣрно! . . .

— Вѣрно е!

— Долу! . . . не е вѣрно!

И той не можа да укроти духоветѣ.

Качиха се още 5 — 6 души, ала сé сжщитѣ недоумения. Сжщитѣ протести, удобрения.

— Да излѣзе Дѣяновъ . . . Дѣяновъ да излѣзе, се обадиха нѣколко гласа, и като че поутихна. Никой нищо не възрази. Но Дѣяновъ не се явяваше на трибуната. Той предлагаше на Бананова да говори . . . . . Слѣдъ малко двама живи, пъргави студенти, съ пламнали лица сбутаха Дѣянова, домъкнаха го до трибуната и той застана на опредѣленото мѣсто за говорение.

Тишината съвсѣмъ се въцари.

Всички впериха очи въ него.

Дѣяновъ бѣше приблѣднелъ, растревоженъ. Хвърли къмъ всички погледъ, окашли се и развълнувано проговори.

— Г-да, преди всичко азъ ви моля, ако искаме да се разберемъ относително това, за което сме се събрали — нека бждемъ по-хладнокръвни; нека изслушаме мнѣнието на всѣкиго.

Ний всички добрѣ знаемъ, продължи той, защо сме се събрали; много добрѣ знаемъ, кои сж причинитѣ, що тъй прочувственно вълнуватъ гждитѣ ни. Добрѣ знаемъ и това: каква нравственна отговорность лежи намъ въ зададения случай — тъй че, струва ми се всѣки отъ насъ, съ ржка на сърдце ще изяви своето мнение и нѣма да заглуши честнитѣ пориви на младата си душа.

Но нека пристжпя къмъ самия въпросъ.

И започна Дѣяновъ да излага мотивитѣ, по които е исключенъ професора; истъкна нискитѣ побуждения, отъ които е излезло решението на Министерството; натегна върху значението на този беззаконенъ актъ; какво влияние ще има въ бждащето на нашето висше училище и при завършване пакъ прибави. — Азъ свършвамъ за сега; обаче считамъ за другарски дългъ да ви напомня: — нека имаме търпението да изслушаме всѣкиго, безъ разлика на мнения, та да ни стане ясенъ въпроса.

Говориха още нѣколцина: оспорваха, допълнѣха въ пълно единодушие приеха: — «или възвръщанието катедрата на професора, или всички напущатъ университета».

На другия день се явиха само 20 — 30 души. Тѣ не се съгласяваха съ другитѣ. Изглеждаше, че решението ще бжде поддържано. Мина се единъ

тѣ ece слухъ, ч
кда e само слухъ
а, студентитѣ ид

серпозно ега т
енъ дъждъ и духътъ щ
нието растеше, както
опозиционния печатъ
ергически наострѣха сту
тѣ закони и ги увѣря

орно ха. Съвсѣм
познитѣ даж
вълнение сту

стерс питаха п
постр отъ обще-
ѣ и ислѣха.

ту по гор изъ
думст . Послѣдвах
а въ оставаше не-

е поугасна. озин
тели писма мняха
. . . зина като ч
омено злада духъти
ѣдко яваватъ из
е отиваха мъ д

и ва министер-

а изт итѣ, се изгу
вление, що иваш

бѫде нъ студентъ
съ не».
крилни рилца», пис

на студен гасна
крито единъ отъ друг

лави, които бѣха

Сега вече професорското тѣло можа сигуръ да се расправи съ подстрѣкателитѣ. Останови се, кои сѫ главнитѣ виновници и ги исключиха.

И всичко тръгна по стария си редъ. Като че нищо не е било. Професора *** си нарами багажа и замина по научни изслѣдвания; а столичното общество се лиши отъ човѣка, който искаше да ѝ направи науката достѫпна.

Огорченъ отъ лекостьта на надѣждната Българска Младежь; расколебанъ въ достоинството на хората, що проповѣдватъ науката; стреснатъ отъ хлабавата човѣшка натура, Дѣяновъ се затвори въ квартирата си и само за една храна излизаше.

Умоломощенъ, съ наведена глава по часове прекарваше надъ книгата, за да забрави свѣта, да забрави случката. Ала уморѣше ли се, той се одръпваше на страна, но до прозореца, що гледаше къмъ Витоша и дълбоко се описаше. Погледитѣ му унило пълзѣха по плѣшавитѣ лобове на планинския купъ и болни чувства лазѣха по измършавелитѣ му нерви.

Сега той пакъ седѣше до прозореца и пакъ мислѣше.

А небето се́ повече и повече се примрѣжваше отъ раскѫсанитѣ облаци, що се сбираха къмъ Витоша, както пилци къмъ квачката; Витоша все повече потъваше въ тъмнитѣ була на облацитѣ и по горнитѣ ѝ хълбоци взеха да мотаять отблѣсъци на силнитѣ свѣткавици. Мигъ и пороенъ дъждъ ливна като изъ ведро. Всичко се замъгли, примрѣжи и исчезна отъ очитѣ на Дѣянова, заглъхна околния житейски шумъ и до ушитѣ му не долиташе освенъ монотонния шопотъ на дъжда, що набръскваше по прозореца.

Дѣяновъ, погледа, погледа и пакъ наведе глава.

Какви смотани мисли пълнѣха тогава мозъка му! — Какви болни усѣщания се носѣха изъ цѣлото му сѫщество! . . . . .

На скоро исключенитѣ четирма другари, заедно съ Смилова се сбраха да си поприкажатъ да обмислятъ какво трѣбва да сторятъ. — Банановъ и Петровъ смѣтаха да заминатъ за Швейцария, а Ковачевъ и Дѣяновъ мислѣха да дирять учителски мѣста въ нѣкое село.

— Азъ ще гледамъ, казваше Ковачевъ, дано бѫдѫ назначенъ съ Владя наедно, та ще поусвоя француски и послѣ ще ида да слѣдвамъ, ала не по математиката.

— Тогава, азъ бихъ казала и на двама ви, допълни Смилова, да идете въ Темново. Тамъ има трикласно училище; ще имате добри другари и ще можите да работите. Тамъ е Райкова и Неновъ. Основано е учителско дружество и ще прекарате много добрѣ . . . . Хайде идете тамъ, та като свърша и азъ ще дойда. Въ Темново имамъ чича и ще бѫдемъ чудо!

— А бе за кое Темново, казвашъ, запита Ковачовъ за това въ Търновско или Казанлъшко?

— Темново на рѣката Янтра; едно селце съ чудесни околности! — Хемъ и мѣста ще има, защото двама отъ учителитѣ си даватъ уставкитѣ, а трима исключвтаъ. Ми пише Райкова . . . А кога мислите да напущате столицата? —

— Още нѣкой день и азъ ще си заминавамъ, отговори Дѣяновъ.

V.

На 16 Августъ Дѣяновъ и Ковачевъ получихѫ щение, че сѫ назначаватъ за основни учители мново. На 19 сѫщия ъ Ковачевъ замин [redacted] нало въ родното мѣст Дѣяновъ по кх [redacted] и къ Търново.

[redacted] Дѣяновъ тръгна съ чичовия си кон

дигнало; небето уѣсни; огорѣлитѣ, отъ лѣтнат слѣдъ двудневния дъждъ сочеха подмладени. Земят а и чиста, както лебеда, що слѣдъ гуркание въ кри излѣзе надъ лекитѣ вълни и распѣри крилѣ. Земята плу ина; лѫчитѣ на слънцето трѣперливо ра лагата си т ла и кѫпѣха въ блѣскъ още влажнитѣ листи на ата зеленина. Пѫтя тушно се губѣше между гориститѣ брѣжнини, а тих лазу о клащаше отъ слабия прохладенъ вѣтрец

яновъ хвърлѣше погледи къмъ подмладената да, не буташе коня и радно поемаше свежия въздухъ и кат що обмилѣш

Коня въ еше кротко и способствуваше да се Дѣяновъ н примамлива мисли. Цѣлото му се сбираше отъ време на време; очит му пламваха къ буенъ жаръ и вперяше очи къмъ ово. —

А пѫтя навлиза все между по красиви мѣстности; то кривуличаше: тукъ рѫтлинка, тамъ завой, по-натакъвъ д и ето малки проходъ се свърши и предъ Дѣянова се откри обширн ловина, заградена отъ вредъ съ китки високи гори и той въ възторгъ хвърли весел погледъ: — предъ него отъ Истокъ къмъ Западъ се растилаше говат рѫтлина, по която като че съ линия бѣ теглено бѣлото изми дълг шосе, отъ двѣтѣ страни на което се зеленеяха обрабо остани и к курузъ. Въ дъното на котловината, къмъ източния к между набуя зеленина се бѣлѣяха варосанитѣ кѫщи на Темново, м ито величественно се дигаха училището и церквата съ своитѣ куполи, ослѣпително блѣщѣха подъ наклоннитѣ падающи лѫчи на слънцето.

На два километра пѫть паралелно съ шосето пр рѣката Янтр между ниски ронливи брѣгове и още пълна, многовод умно се блъскаше о каменниститѣ брѣгове и бродове.

По натакъкъ се откриватъ воденицитѣ и пѫтя се губ ду кл нати брѣстове и тополи.

Дѣяновъ се обърна още веднажъ, изгледа мѣстностьта. слънце бѣ на заникъ; лѫчитѣ му съ пурпуренъ блѣскъ обл цѣлата котловина; и керемиденитѣ покриви на Темново изглеждат то да сѫ от енъ фа Тукъ занад между сѣнчеститѣ ета, з о Ковач бѣ пис ще из воденицитѣ да срѣщне една то лѣво к рѣката къмъ една трѣ поляни зарн чева: т мъ него.

овъ сп и и слѣ

— Здрасти, здрасти, му казваше Дѣяновъ и му ваше рѫката. Много далечъ си излѣзалъ бе? —

— Че азъ не съмъ самъ! . . . Върви подирѣ ми. Тукъ сѫ Райкова и Неновъ съ жена си. Очаквахме те.

Дѣяновъ поведе коня подирѣ му и туку на брѣга до воденицата, подъ клонота стволеста върба Ковачевъ му представи Неновъ: срѣдня пора човѣкъ, съ тъмни хлътнали очи, испито лице и буйни провиснали мустаци. Сочеше добродушенъ човѣкъ. Слѣдъ него Дѣяновъ се рѫкува съ жена му: симпатична жена, съ кротъкъ погледъ и строго изражение на лицето. И най сетнѣ протегна рѫка къмъ Райкова: млада стройна дѣвица, съ ясни синкави очи, любаво лице. Сега тя се бѣ поусмѣла и полуподпухналитѣ ѝ устни крѣхнати бѣха се растворили, задъ които се нижеха дребни бисерни зѫби. Погледна го тя и весело склони очи, надъ които се обтѣгаха двѣ гайтанени вѣжди високо дигнати надъ очитѣ; а надъ отвореното и ведро чело гиздано се стелѣше кестенявата ѝ коса, подъ сламено, скромно окичена шапка.

Дѣяновъ доволенъ отъ познайнството, хвърлѣше погледи къмъ всички и радо ги гледаше.

— Нека попасе коня, каза Неновъ. пъкъ ний да посѣднемъ и си починимъ малко. Та послѣ ще тръгнемъ.

— Да сѣднимъ отвърна Дѣяновъ. Тука е тъй приятно, такава хубава гледка се раскрива, та съ удоволствие би си починалъ всѣки пѫтникъ. — Както изгледва, трѣбва да има прекрасни мѣста за расходки въ Темново . . .

— Ахъ чудо! въсклица Ковачевъ, като завързуваше коня за една драка.

А слънцето вече се притуляше задъ срѣщната гора и въ котловината като че стана по-хубаво и по-весело: на орлѣци врабцитѣ църкаха изъ ближнитѣ гъстаци; косоветѣ кратко извиваха звучнитѣ си пѣсни; звънливия екъ отъ безспирнитѣ крачетала леко долитаха . . . А тамъ отъ къмъ височинитѣ далеко, се носѣха монотоннитѣ рѣдки издрънвания на звънци отъ стада. Янтра шумно лѣяше размѫтенитѣ си води и поеше съ хладовина околната атмосфера.

Дѣяновъ расправѣше на събесѣдницитѣ си нѣщо изъ пѫтуванието си и жадно поемаше вечерния прохладенъ въздухъ.

Времето лѣжеше бърже и незабѣлѣзано.

— Сега нека тръгнемъ, каза Дѣяновъ, защото ще трѣбва да се настани коня.

И потеглиха всички къмъ Темново въ една редица.

— Е какъ вървятъ учителскитѣ работи тука, запита Дѣяновъ.

— Не твърдѣ добрѣ, отвърна Неновъ. Растроиха дружеството ни; исключиха трима добри колеги. То тази година ще видимъ, какво ще сторимъ.

— А тѣзи що сѫ сега, не сѫ ли горѣ-долѣ по свѣсни?

— Какво да ти кажа: — страхопъзльовци . . . особено главния учитель Драгановъ, Директора и Чакѫровъ . . . Млади хора бѣ, а като че всичко ниско, отвратително е събрано въ тѣхъ.

— Кой Чакѫровъ е той? — Азъ познавамъ едно отъ хасковско, но...

Незнамъ отъ Хасково ли е, отъ кѫдѣ е; но той е причината да се растури дружеството . . . Славолюбивъ въ коститѣ. Отначало ужъ изглеж-

даше да е добъръ човѣкъ; ала щомъ не го избрахме [redacted] редсѣдатель на дружеството, като че стана другъ човѣкъ.

— Имаме ги такива, бае [redacted] ъ, съ възмущение заоб [redacted] Дѣяновъ. Какъвъ е Чакъровъ, да [redacted] зинскъкъ, моя пора че [redacted] съ къс крака, [redacted] мога каза, дали е същия . . ., Той [redacted] нѣкакъ подозрително гледатъ.

[redacted] аза Дѣяновъ, но чудно е, какъ станалъ т [redacted] еникъ въ V кл. Стана бунтъ и него го исклю [redacted] човѣкъ. Сетнѣ ходи въ педагогическото училище в [redacted] тъ тамъ го изгонили и едва въ Казанлъкъ завърши.

[redacted] е, той, сега ми иди на ума, расправѣше [redacted] зи нѣщо.

[redacted] ше нашия Чакъровъ, се обади Ковачевъ, [redacted] хвана само н [redacted] а разговора между Дѣяновъ и Неновъ, защото бѣ [redacted] лъ нѣщо н Райк [redacted]

[redacted] вление, наистина, съкрушено подзе Дѣя [redacted] новит времен [redacted] родих [redacted] хора; израсти ново поколение, поколе [redacted] надежди а развѣдиха се такива, които ще бъдатъ пятно. [redacted] не сѫ малк До като сѫ [redacted] ученическата скамейка: буйни, идеа [redacted] — жертвуват всичко пре [redacted] ванията справедливостьта; а влѣзать ли в [redacted] ота — всецѣло се [redacted]

Коя се дръпна [redacted] вачевъ го изтърва. Дѣяновъ се [redacted] да г хване и мѣстата се размѣниха: Дѣянову се случи д [redacted] не редомъ с Райкова.

— Писала ли ви е скоро Смилова, г-нъ Дѣяно [redacted] пита Райкова съ подигнати очи и любавъ погледъ.

— Не е твърдѣ скоро, защото още не съмь ѝ отгов [redacted] на по слѣдньото ѝ писмо . . . Много ми бѣха неопредѣлени ра [redacted] та неможахъ да я повѣстя съ нищо, относително що ме запитваше [redacted] аже не ще д знай, че сме назначени съ Ковачевъ тука . . . Какъ мо [redacted] а ѝ пишя п рано, кѫдѣ ще сме, когато нищо не бѣ извѣстно. Колко пѫти [redacted] а бѣш въ Търново, за да ни се даде Темново.

— Тя се завърнала въ София и ме питаше за васъ. [redacted] азъ н съмь ѝ писалъ . . . Утрѣ ще гледамъ да я зарадвамъ.

— Да, да трѣбва да ѝ се расправи всичко . . . [redacted] ъ, лично ви доволна ли сте отъ учителството?

— Изобщо, съмь доволна . . . Знайте, у мене е почти [redacted] тъ д имамъ работа съ тия невинни дѣчица. Тази ми е трета годин [redacted] ь кат че се сраснахъ съ училището . . . Само другари да се [redacted] ь по-добри азъ ви казвамъ, едва ли има по-добъръ животъ, отъ [redacted] този; да бъ дешъ селски учатель.

— Разби [redacted] добрит [redacted] ари п [redacted] живота, но, п [redacted] твърн [redacted] овъ; н [redacted] ще се [redacted] . . . Ви [redacted] сте три учитель [redacted] акъ сѫ поне тѣ?

[redacted] До да [redacted] а: не с [redacted] о учителитѣ. И по [redacted] бродушни сѫ и на [redacted] добро [redacted] се съгл [redacted] разбирате, съ е [redacted] кость, каквато е свойственна само на жената, но бѣднитѣ тѣ, гледатъ да не изтърват хлѣба. Кѫдѣто е главния учитель — тамъ сѫ и тѣ. Понѣкога ми се окаж

ватъ: какво да се стори бѣ сестро, като нито сме свършили, нито имаме нѣкоя подържка. Щомъ не го слушаме, погледнишъ, ни исхвърлили... И право, макаръ и да ги обвиняватъ, като се смисли за тѣхното бѣдно положение, и тѣ сѫ поддържки на цѣло семейство, не ми иде да ги упрѣкна.

Неусѣтно тѣ бѣха стигнали въ Темново. Бѣ се здрачило и макаръ че Неповъ покани всички да идатъ у дома му, та да се почерпятъ, се раздѣлиха. Дѣяновъ и Ковачевъ заявиха, че това ще стане други пѫть, а сега да се приберать.

И весело, доволни интимната групичка се раздѣли.

VI.

Нощьта примѣтна черното си було и селото утихна слѣдъ дневния шумъ. Тукъ тамъ още срѣдъ нощната мрачева плахо просвѣтваха малкитѣ прозорчета на селскитѣ хижи; но и тѣ безслѣдно загасваха, като лутящи огньове. На всѣки мигъ нощьта се възцаряваше. Селото, като неравно тъмно пятно се потаи въ онѣмелата котловина. Само тамъ на края, подъ гористия хълмъ още свѣтяха два по-възголѣми прозорци.

Тамъ бѣ квартирата на Дѣяновъ и Ковачевъ.

Приготвени за сънь тѣ лѣжаха въ нощнитѣ си завивки при запалена лампа и само отъ време на време си проговарваха по нѣщо. Слѣдъ всѣко прекѫсвание на подзѣтия разговоръ въ стаята се въдворяваше дълбока тишина. Ковачевъ безгрижно гледаше неопредѣлено къмъ собата; а Дѣяновъ вторачилъ очи въ тавана и по лицето му се мѣрка замисленость, предаденость въ други мирове. Погледитѣ му бавно минаваха отъ греда на греда, спираше се на иконостаса и нѣкакви отрадни усѣщания се пробуждаха въ него: — той си спомни бащиния домъ; тѣзи греди, овѣхтели, опушени дъски на тавана му спомнѣха милото бащино огнище... И волна мисъль го занѣ изъ теплото за него минало... Ще може да се преживѣй сносно, се примѣтнаха мислитѣ му: — оединено, хубави мѣстности, широка градина... само добри другари и книги да не липсватъ. И въ въображението му се зарѣдиха картини: какъ презъ пролѣтьта, презъ топлитѣ, краткитѣ дни, на сочната мека трѣвица, подъ разметинитѣ овошки, ще се сбиратъ: ще четатъ, ще спорятъ....

По едно време Дѣяновъ се обърна къмъ Ковачева и запита:

— А запозна ли се съ всички учители?

— Почти съ всички.

— Е, какъ ти се виждатъ?

— Не сѫ всички наши хора. Ако умѣемъ да ги подведемъ, може би ще се направи нѣщо.

— Съ Чакѫровъ не говори ли по-обширно.

— Доста говорихъ, но изглежда, че се прикрива. Не може да се разбере: дали Неновъ не говори малко пристрастно. Нѣкѫдѣ, вижда се, съвсѣмъ откровенъ; а нѣкѫдѣ — като че и самъ той не разбира, какво говори. Ала, ще го разберемъ.

— Чудно! — Представи си, какво измѣнение е станало съ този човѣкъ. Какъвъ бѣше въ V класъ; какво е работилъ по-послѣ и най сетнѣ, какъвъ се явява днесь... А другитѣ работи какъ стоятъ.

Както разбрахъ, нищо нѣма. Повечето отъ [redacted] си учителитѣ сж изгубили въ лични [illegible] не работили нищ[redacted]

А кои сж [illegible] [illegible]?

Има тукъ отъ [illegible] Ценовъ и Райкова. Ст[redacted] друга[illegible] та на Рай[redacted] веприличчива мома, [redacted] се [illegible] главни[redacted]

[redacted] личение, че съвй лебо го привикваше и слѣ[illegible] [redacted] присѣгна и раствори нѣкаква книга отъ масат[illegible] [redacted] дьлго причетва листитѣ.

На [redacted] другия день слѣдъ училищнитѣ занятия в[redacted] учители изл[illegible] [illegible]оха [redacted] позята на расходка. По 2—3 вървѣха на групички, а Дѣянов[illegible] и [redacted] ост[redacted]и малко назадъ расправѣха за миналото. [redacted]

[redacted] Чакъровъ остана тукъ? Питаше Дѣян[redacted] Дѣман[illegible] ли нѣкой градъ[redacted]

— Оставь [redacted] се, Дѣяновъ, тукъ е малко възтеж[redacted] се живѣй, и има се над[redacted] Темново отъ нова година ще стан[redacted]йски центр[illegible] ще ни увел[redacted] пъкъ и економически се минава [redacted]ствен[illegible] азъ останахъ [redacted] нам[redacted] да се прехвърля въ класното уч[redacted] но . . не можа. Знаешъ, ако [redacted]ъ сполучилъ, щѣше да излѣзе друго нѣщо . . ала какво го рѣжи!

Та какъ испадна въ Темново?

А бѣ човѣкъ сѐ на умъ се учи. Нали и азъ се [redacted]хъ п[illegible] учителското движение, че до като си изгубихъ хубавото мѣсто. [redacted] коло!.. Нека пострада пущината, че да разбере!

Дѣяновъ го погледна съ насмѣшливъ погледъ.

Че какво толкова те е наплашило! — Нима [redacted] земемъ да от[illegible] воримъ вечерно училище, или пак сетнѣ да основемъ учителско дружество ще стоишъ на страна?

Не може Дѣяновъ, не може, те увѣрявамъ . . . Тукъ [redacted] възмож[illegible] но . . . Пъкъ и каква полза! Кои ще те възнаград[redacted] това? — Блъс[illegible] каш се цѣлъ день съ дѣцата и когато да си отпочинеш[redacted] иди учи тѣз[illegible] дървета! Дърво не се прегъва! Достатъчно е да си[redacted] ме работа в[illegible] училището, а то вечернитѣ училища сж само губи време. [redacted]

Ъъ, но тогазъ само проформа ще носимъ имет[redacted] тель. кждѣ останаха всекичасовитѣ напомняния на нашитѣ учители, че учител не е само учитель въ училището, ала и на обществот[redacted]

Праздни работи сж тѣ! Минаха се онѣзи м[redacted]ки години!.. [illegible] и кажа [illegible] но врем[illegible] ь гледа[illegible] но сега разбра[redacted] трѣбв[illegible] [illegible]ругояче [illegible] постж[illegible] другоя[illegible] се разбиратъ х[redacted] при [illegible] . . . Т[illegible] пъ, че [illegible] ме не[illegible]а изъ Сливен[illegible] [illegible]нѣ из[illegible] Сейм[illegible] за нѣ[illegible] идеали. [illegible] видѣхъ, че всичко [illegible] само вѣтър[illegible] Това [illegible] казва[illegible]о на ч[illegible] който ме позн[illegible] отъ толков[illegible] врем[illegible] . . . бей, и ний сме хора! Ето вече 25—26 години тегнатъ на гър[illegible] бовет[illegible] ни; пъкъ нито двѣ на едно не сме събрали. Човѣкъ прави лудост[illegible] до 18—19 години, ала сега менъ ме е срамъ отъ мустацитѣ ми . . .

Тукъ той повъспрѣ, като да хване по правъ пѫть, защото стори му се, че се отвлече. А Дѣяновъ въ печално настроение предъ своя бившъ съученикъ, съ който нѣкога еднакво сѫ мислили и мечтали, странно слушаше житейското му вѣрую.

— Какво ще отварямъ училища и дружества, подзе Чакѫровъ, — съ по голѣма самоувѣреность, вѣрвайки, че още по на здрава нога облѣга, — когато виждамъ, че на всѣка стѫпка гонятъ поддържателитѣ имъ! Каква полза, утрѣ ще те изгонятъ, щомъ започнешъ да работишъ . . . ходихъ година безъ работа — разбрахъ му сладостьта. Сега нека работятъ, които не сѫ патили. Минаха се за мене онези години, когато презъ цѣлъ класъ викахъ: — «ако ще паднешъ, правъ падни». Не може се оправи свѣта, ала ще се кара така, че каквато излѣзе.

Дѣяновъ го изслуша внимателно; но не помисли даже да му възразява. Той се чудеше, какъ тъй живота е сполучилъ да го преломи отъ дъно и рабски го е подчинилъ на своитѣ изисквания! И съ съжаление намѣсто да го разубеждава, го запита:

— Нима толкова те е уплашилъ свѣта!

— Не че ме е сплашилъ, ала, защото е тъй! — Смутено отговори Чакѫровъ. — Кажи ми: ще се успѣе ли нѣщо, когато щомъ си издигнешъ гласа и веднага те замѣстятъ съ нѣкого, който ще бѫде покоренъ и ще мълчи? — Нѣма ли и слѣдъ това да заглъхне всичко, за което си пострадалъ — тогава защо да се даватъ жертви за едно нѣщо, що и тъй нѣма да вирей! — това ме научи живота . . . .

Дѣяновъ не можеше повече да го слуша. Намѣсто да му възвърне— той махна съ рѫка и пое пѫтеката, що се виеше изъ лозята. Отиде при другитѣ, що бѣха сѣднали подъ единъ орѣхъ на трѣвата и разговора се промѣни.

VII.

Започнаха се редовнитѣ училищни занятия. Дѣяновъ и Ковачевъ се държаха добрѣ съ всички учители; гледаха да избѣгватъ частнитѣ расправи. Грижливо испълняваха училищнитѣ си задължения и отъ време на време между по надѣжднитѣ учители заговорваха за нуждата отъ вечернитѣ училища, за нуждата отъ публични скаски. Често слѣдъ дневнитѣ занятия тѣзи, що се позближиха съ Дѣянова, намѣсто да отидатъ въ кафенето, излизаха къмъ гората, изъ лозята и ту пѣяха, ту спорѣха по нѣщо, понѣкоги се надтичваха, надскачваха — та полека лека връскитѣ на една по здрава, интимна дружба се укрепиха. Сегисъ-тогисъ срѣщу праздници се събираха: кога у тогозъ, кога у оногозъ на чай, а между това и почитваха по нѣкоя книжка. На тѣзи случайни събрания се подигна въпроса: не би ли могло да се устроятъ по опредѣлени вечеринки, въ които да се подбере нѣщо по порядъчно . . . . и тази мисъль полека-лека зе да овладава всички, що се сбираха.

Но тѣзи вечерни сбирки не бѣха нищо такова, каквото искаше Дѣяновъ. Самъ той казваше на Ковачева, че това сѫ предварителни упражнения.

ше [redacted]зъ, за да се
ка[redacted]лае: а жела-
іка се по[redacted]ъ хо-

тварятъ [redacted] учи-
ъ нѣколко дни всички
лятъ въпроса за отва-

ъ вечернитѣ училища,
а да се съгласятъ.
нали очи, намръщенъ,
бит[redacted] тъй съ за-

съ [redacted] и сплее-
, настоява[redacted]мина-
нужда д[redacted]прави

твор[redacted]но училище.
кое [redacted]ренетата, кое
вечерь пр[redacted]уваха

ра[redacted]редиха

богу, азъ [redacted]та да

ѣти[redacted]то: една ве-
о о[redacted]собено пъкъ

е това, че[redacted]нитѣ
імо и за [redacted]разне,
нѣ[redacted]летристични
кдѣ[redacted]стъкватъ не-
, щ[redacted]се колебаятъ,
тинска сл[redacted]чини

це [redacted]омана
е ед[redacted]красна книга.
а б[redacted]ки.
овъ, прев[redacted] отъ
воръ, та в[redacted] време
и.
ще бѣше добрѣ, за-
бави казчета е за-

вечернитѣ си сбирки,
ли приятно минаваха

VIII.

Тази вечерь всички се събраха по рано отъ другъ пѫть и нетърпеливо очакваха да се почне. Всички бѣха въ напрегнато ожидание, защото очакваха да чуятъ свършака на романа «Попрището на Нихилиста».

Дѣяновъ извади изъ папката си рѫкописа и започна съ благия си приятенъ тонъ. Развитието на трогателнитѣ сцени слѣдваха. Дѣяновъ четеше съ увлечение, забравенъ, безъ да погледне къмъ другитѣ; а тѣ унесени въ тѣзи чудни и нови за тѣхъ мирове захласното гледаха Дѣянова въ устата. Зачете се сцената, когато Андрей се прощава съ Таня за Дубровникъ и по лицата на всички се изрази умиление, съчувствие. Райкова като прикована не се мръдваше отъ мѣстото си и въ забрава слушаше чудно очертанитѣ за нея нови движения. Тя обикна Андрея, привърза се къмъ Таня и когато гледаше къмъ Дѣянова, струваше ѝ се, че вижда Андрея. Сега тя гледаше свободно Дѣянова въ очитѣ и подъ новитѣ усѣщания, въ които тъняше нейната душа, въ нея пролезваха и други несѣщани до сега чувства: гадалливи, тепли, обайни. При всѣка нова сцена, при всѣко ново събитие — новъ избликъ на чувства нахлуваше въ гърдитѣ имъ; ала въ момента, когато револвера на Андрея не успѣва да умѣри Александра II и гвардията се спуша къмъ Андрея, всички свѣдоха глава . . . . . .

Дѣяновъ обърна послѣднята страница и дочете «Той загина. Ала дѣлото, за което умрѣ . . . не загина. . . . и ще дойде до пълна побѣда, която въ този печаленъ свѣтъ може да бѫде постигната само съ мѫкитѣ и самопожертвуванието на малцина избрани».

И млъкна.

А въ очитѣ му лъснаха едва доловими сълзи и тежки въздишки се изтръгнаха изъ силнитѣ му гърди.

Всички бѣха замислени. Съ раступани сърдца, свѣтнали очи, набръчкани и запечатани отъ съчувствие лица тѣ се гледаха, безъ да си кажатъ дума. Въ въображението имъ още се нижеха пълнитѣ съ самоотверженость сцени и живо се бѣха вдълбали въ памѣтьта имъ образитѣ на Зина, Бориса, Василя и Бочарова.

Наедно съ героитѣ на романа тѣ преживѣха цѣлия пъленъ животъ и като че пораснали бѣха за нѣколко часа.

Съ гордо съзнание, ала въ печално настроение тѣ се разотидоха.

Неновъ съ жена си и Райкова излѣзоха най сетнѣ. Той пристѫпваше равномѣрно, а подъ краката имъ скърцаше настръхналия снѣгъ. И замисленъ хортува на женитѣ: — Гледай хора!

— Тъй работятъ хората за народното дѣло, отговори Райкова. Ни положение, ни жена, ни животъ — нищо не ги отклонява отъ ясната имъ цѣль.

— Никога не бѣхъ слушала такава история, допълно Неновица.

Въ туй време тѣ вече наближиха къмъ кафенето Млада България и единъ силенъ дрезгавъ гласъ имъ обърна вниманието.

— Даскалъ а! . . . не го е срамъ! азъ . . .

— Мълчи, бай Трифоне, срамота е, го съвѣтваше други.

— Какво бе, какво се дърли този, запита Неновица.

— Пакъ ще е нѣкоя история съ Директора [redacted] ли чувашъ гласа . . . жененъ човѣкъ [illegible] до кое време кисне п[redacted]нетата.

— Менъ ми е чудно, възмутено подзе Райкова, [redacted] ги търпи ми[redacted]нистерството!

— Та[redacted] Не само ги търпи, [redacted]и въз-награж[redacted] неговото поведение, ама кой чува [redacted]нката отъ главата на Директора ясно [redacted] съ кои е сѣдналъ, проговори Неновъ и от[redacted]кова въ дома ѝ и поеха къмъ тѣхъ.

[redacted] влезе Райкова въ загаталата си стаичка, побърза да си [redacted] въ меката завивка, затвори клепачи съ[redacted]ль да заспи. [redacted]вств[redacted]а, мислитѣ и желанията, що преди малко, к[redacted] у Дѣянови, [redacted] вълн[redacted] сега като че избликнаха нѣкакъ по-опредѣлени, [redacted]таеми и рас[redacted]съ[redacted]що особено ставаше съ нея. Но какво! — [redacted] сама не би [redacted]тов[redacted]. За пръвъ пѫть, отъ какъ помни, т[redacted]сѣща тъй разположена[redacted]рдитѣ ѝ се вълнуватъ меко, прия[redacted]вство гаделичкаше нейното сърдце и я караше да потъва въ бла[redacted] и боязливи трепети. Зав[redacted]резглава склони клепки и насила ис[redacted]а заспи, но тъкмо замиж[redacted] мило, приятно лице се мѣркаше [redacted]образението ѝ: ти[redacted] едини[redacted] ѝ прозвучаваше презъ ушитѣ; ед[redacted]тълъ, съчувственъ погледъ се срѣщаше съ нейния и прони[redacted]въ сърдцето ѝ; а въ нервитѣ ѝ пролазваха тръпки и тя се унисаш[redacted] Стресни се, пакъ замижи . . . сѫщото лице още по-радо, по-ла[redacted]се мѣркаше предъ нея.

— Боже мой, какво става съ менъ, прошепна тя и ста[redacted]

Разбра, че нѣма да заспи и накладе огъня въ собата, погледна къмъ часовника: стрълкитѣ сочеха 5.

— Нѣма да се спи, прошепна тихо тя и подигна[redacted]ата на прозореца да види, сипва ли се зора.

Бѣше здрачъ.

Предъ нея се растилаше осамотена котловина прибулен[redacted]зимна пелена: а тамъ надъ гориститѣ връшлини, между черни[redacted]рцаливи облаци се мѣркаше топло, сине небо, озарено отъ аления [redacted]а утренната зора. Петлитѣ счестено кукуригаха . . . и тя сѣдна на прозореца, подъ обаянието на нови чувства и топли желания. Огъня се раз[redacted]благa, представителна топлина на талази се разливаше изъ стаята, п[redacted] располагаше Райкова и мечтитѣ ѝ като че по смѣли, по [redacted]зеха да ставатъ. Очитѣ ѝ бѣха вперени нѣкадѣ въ далечинитѣ, а [redacted]итѣ ѝ летѣха високо. Меката топлина сънливо я настрои и тя неусѣт[redacted] захласа на [illegible]ѣ задр[illegible]дрѣма [illegible]примам[illegible]нъ я увлече и [illegible]нува. Далече [illegible]ѣ въ [illegible]ческитѣ [illegible]и, при брѣга н[redacted]райно но мор[illegible], срѣдъ наръщени и портокалови градини, подъ р[illegible]ошно разцъв[illegible]ози, тя [illegible]е на е[illegible]йка съ Дѣянова и [illegible]дко, тихо се разгов[illegible] Той я [illegible] мило, [illegible]телно, и тя чест[illegible]збравена отъ щастие то гледаше и безъ боязънь се исказваше. Раскриваше сърдцето си . . . А птичкитѣ съ майски захласъ припѣваха любовнитѣ си напѣви.

тънкия, напоенъ съ аромати зефиръ галено фъфлѣше между разцъфтѣлитѣ рози . . . и дигна тя очи: — а по нататъкъ се раскрива обширно, кротко море, що безслѣдно се губи въ синитѣ трептящи кръгозори на южното небо, и тя въ упой, въ съзерцание живѣеше срѣдъ тази дивна, романтична природа; опиваше се отъ божественото усѣщание, що се разливаше въ младата ѝ кръвь . . . .

Но ето, че изъ далечнитѣ хоризонти на морето се показа черно пѣтно. Отъ минута на минута то растеше, увеличаваше се и колкото повече се приближаваше къмъ тѣхъ, тя забѣлѣжваше по-ясно това грозно чудовище: съ огнени очи, гигантска страшна глава и потресающи зѫби . . . .

Мигъ и то застана предъ нея: чудовишно, страшно — отвратително.

Тя извика и сепнато се одръпна и отвори очи.

Бѣше съмнало.

Лѫчитѣ на слънцето вече се промъкваха между нависналитѣ облаци; земята вкочанена глухо мълчеше, а собата загаснала грозно зеѣше и само тукъ тамъ се мъждѣяха въ пепельта още нѣкой недоизгаснали въглена. Тя скочи растревожена и се приготви за черкова, като взе «Искра», въ която бѣ помѣстена драмата, на която слѣдъ отпускъ щѣха да правятъ репетиция.

IX.

Коледа наближаваше и репетициитѣ за предстоящитѣ представления се извършваха съ голѣма ревность.

Тази вечерь бѣ генералната репетиция.

Земята тънѣше въ дълбокъ снѣгъ, а фартуната още не спираше. Вѣтъра свирепо виеше около училищнитѣ стѣни, а вѫтрѣ въ добрѣ отопления салонъ на училището всички, що вземаха участие въ театралнитѣ пиеси, се бѣха събрали и кой съ книга въ рѫцѣ; кой на изустъ бъбряше на самѣ ролята си, нѣкои кривѣха глави; други махаха рѫцѣ; а тройката: директора, главния учитель и Чакѫровъ, въ учителската стая отдѣлени отъ другитѣ самоувѣрено се разговарѣха, съ запушени цигари.

— Само си губимъ съня, казваше Чакъровъ.

— Абе азъ не бихъ допелъ, ако не е подъ моя отговорность училището, добави Директорътъ.

— Хлапешка работа, забѣлѣжи Драгановъ, избрали пиеса «Парижския Вехтошаръ», «Виновенъ», и не знамъ още какви глупости и сé първитѣ роли взели!

— Чувамъ, че и публични сказки щѣли да почнатъ, запита Чакѫвовъ.

— Сé за народа, насмѣшливо забѣлѣза Директорътъ.

А на сцената завѣсата бѣ дигната и актиоритѣ зеха да се явяватъ единъ слѣдъ другъ.

Дѣяновъ нѣмаше въ I дѣйствие. Седналъ до разгорѣлата се чугунена печка съ пълно внимание слѣдѣше испълнението на пиесата.

Яви се Ковачевъ, Райкова, Стойнова и съ умѣло разбиране довършваха монолозитѣ си. Райкова въ ролята на Мария отъ «Вехтошаря» играѣше сносно.

„Ново време", № 1 1900 г.

му б[illegible]тно да гледа
ъ т[illegible]иженията й.
есели [illegible]ове, похвали,

во го запит[illegible] пока-
се срѣщаме се Ковачева?
рително, но бърже сиѣ
да устой на погледа й:
мутъ завлада несвикна-
лата пламна.

на възпълнитѣ й бузи
ти р[illegible] подъ които
нстве[illegible] гледаше и

е сѣщаше [illegible] стѣ-
ъ стѣснение [illegible] не и
ъ леко нап[illegible] рахлу-
та на[illegible]та му и го

забрава слѣ[illegible]сѣки

се обви въ [illegible]я си
този [illegible] той нѣмаше
ъ п[illegible] него се яви
върдѣ расп[illegible], той
При всѣка [illegible]нь за
ивата възгл[illegible], на
трана [illegible] и нему осо-
ѣжди[illegible]дѫще и той

влезе[illegible]енъ въ учи-
щитѣ. Той [illegible]нѣлъ
силно тл[illegible]атата
овъ.

у ул[illegible]бърже и безъ
овъ н[illegible]а. Ала щомъ
ореца и то[illegible]ърпа.
олко гласов[illegible]ѫтрѣ.
Ковачевъ. [illegible]видѣхме.
наме ра[illegible]ата.

а обиколи домоветѣ на

И като бършеше попотеното си чело съ неравенъ гласъ добави: — Мизерия! . . . представете си, най-добрия ми ученикъ тежко боленъ, други двама ще напущатъ — та се ямъ отъ мжка.

— И отъ моитѣ ученици напустнаха петима, но какво да се прави! Миналата седмица ходихъ да ги навидя . . . е не може, бѣднотия.

— То сега нищо, ами миналата година, като напустнаха третината отъ ученицитѣ, добави единъ отъ другитѣ учители.

Жалъ ми е за това дѣте: Петко Цончевъ, се обърна Дѣяновъ къмъ Ненова, миналата година е билъ твой ученикъ . . . такава память, такива способности, но бѣдностьта ще го съсипе. — ще ида да го видя . . . . Дано му се помогне óвреме.

— Тогава ти иди вижь ученика си, а ний ще излѣземъ къмъ гората, се обади Неновъ; ако сколасашъ, ела на горѣ: ще те всчакваме при тритѣ кладенеца.

И всички заедно излѣзоха.

Въ отстранената махла къмъ рѣката, на една стръмна, отъ горѣ плоснава баирчина дрѣмеше схлупената осамотена кжща на болния ученикъ. Дѣяновъ възлѣзе, надникна и достигна до оградения съ транакъ дворъ, ала ни човѣкъ се мѣрваше изъ него, ни куче лаввашe.

Дѣяновъ се приближи до кжщнитѣ врата и се услуша, похлопа: — никой не излѣзе. Мина се дълго време: намѣсто отзивъ той дочу хленчъ.

Похлопа по яко и изъ ниската врата се показа слаба, измършевяла жена, съ хлътнали насълзени очи, разрошена . . . Щомъ тя видѣ учителя, засрамено се дръпна, поприбра се и отговори на Дѣянова поздравъ.

— Далъ ти Господь добро, учительо!—Влѣзъ де, . . . у дома не е за предъ хора, ама какво, ще прощавашъ . . .

Дѣяновъ наведе глава и влезе въ кжщи.

Изгледа цѣлата кжща, вторачи се къмъ кжтоветѣ и тежка скрьбь падна на чувствителнитѣ му гжрди. Въ одаята нѣмаше нищо съ нищо:— Една вехта ракла, попукана икона въ лѣвия кжть, предъ която мъждѣяше опушено кандило, три възглавници, гола рогозка, къмъ края прислана съ истрито чержи . . . Дѣяновъ се вгледа къмъ този кжтъ и нѣщо го прониза въ гжрдитѣ, когато съзрѣ мъртвешкото личице на добрия си ученикъ: Той бѣше глъкналъ, склопилъ очи и едва поемаше.

Дѣяновъ се приближи къмъ дѣтето и тихо запита майката:—Какво му е?

— Не знамъ учителе, отговори насълзената майка, като си слагаше леко ржката по челцето на дѣтето си. Овя день, въ *Юга*, си доде отъ училище . . . И като каза охъ, охъ . . . и за единъ день падна . . . . .

— Трѣбва да е настинало, съчувствено запита Дѣянова.

— Цървулкитѣ му сж пробити . . . Ама то си е научено . . . . пъкъ и отъ нѣкое време насамъ, то аслж си линей. Давамъ му хлѣбецъ, а то: не ми се яде мá, каже . . . Виждамъ го, че му се щѣ нѣщо сготвеничко, ами като нѣма . . . И антирийката му я не бива . . . Струпа му се.

А болното дѣте се обърна на другата си страна и жално проговори.

— Вода-а-а . . .

…СКА [illegible] ПРОГРАМА

…ial-demok [illegible] …ne …ik).

… излѣзе на бѣлъ свѣтъ книгата на …
… изкажува Марксовото уче…
… посветить нѣколко думи …
… [illegible] …ло случайно …
… [illegible] …ситѣ социа…
… [illegible] …
… [illegible] книг[illegible] …
… [illegible] за [illegible] …
… [illegible] българскитѣ …
… [illegible] интересували …
… [illegible] …ели соц…
… [illegible] …
… социал[illegible] …щото …
… [illegible] социали…
… [illegible] …ти. Че Берн…
… [illegible] …за, натрупва…
… [illegible] …ителе[illegible] …
… [illegible] каже: [illegible] …
… [illegible] …
… [illegible] …ават[illegible] …
… [illegible] …каза: [illegible] …
… [illegible] …
… въ Бъ[illegible] …ста…
… българск[illegible] …

… [illegible] резултатъ …
… [illegible] …
… [illegible] …ецъ. [illegible] Бер…
… [illegible] …
… [illegible] …
… [illegible] страни. ра…
… [illegible] …
… [illegible] …
… [illegible] за [illegible] …
… [illegible] …
… [illegible] което е … пр…
… [illegible] да направ…
… [illegible] книгата бѫде ра…
… [illegible] отъ [illegible] …

Още нѣколко крачки и той бѣ предъ квартирата си.

Щомъ влѣзе въ стаята си, отвори малката си аптечка, распредѣли хинина и го прати по баба Добра, като ѝ расправи, какъ да го даде на болното.

И сѣдна до прозореца, като овѣси глава, и пакъ се замисли.

Бѣднитѣ селски хижи, що бѣше обиколилъ, живота на клетитѣ селени, що преди малко видѣ той — дълбоко расклатиха чувствителнитѣ му нерви . . . И мислитѣ му неволно бѣха за тѣхъ: за униженитѣ, за подтиснатитѣ.

Едва закрѣпения прозорецъ, до който сѣдеше Дѣяновъ, се отвори, — и свѣжъ вѣтъръ лъхна морното му чело; като че му поотлекна. Пресния въздухъ, напитъ съ пролѣтнитѣ аромати, що дъхаха горитѣ, нахлу въ измореннтѣ му гърди и той сѣти подновление.

Дѣяновъ двигна очи: предъ него се надигаше балканския ридъ обрасълъ тукъ тамъ съ гори, по неравнитѣ падини се зеленѣеше: подранилия кукурякъ и бързата коприва, вѣйкитѣ на пробудената гора леко се полюляваха отъ топлия жизненосенъ вѣтрецъ . . . Въ душата му като че се проясни. Свѣтла надѣжда преброди натъженитѣ му гѫрди и лицето му озари отрада.

Стана, отиде къмъ масата, на която стояха купъ подвързани книжа и туку надъ книгитѣ отгорѣ му се мѣрна бѣло малко пликче, надписано за него.

«Г-нъ Дѣяновъ, гласеше записчицата, пратете ми, моля, още тази вечерь «Какво да се прави», защото нѣмамъ що да чета. Незабравяйте сѫщо и рефератитѣ ми, защото имамъ нужда отъ тѣхъ за утрѣ.

Съ поздравъ: Райкова».

Дѣяновъ хвърли общъ погледъ върху растегнатия женски почеркъ, повзрѣ се въ подписа и ново чувство нахлу въ младитѣ му гърди. Подъ това растегнато, но четливо писмо, като че нѣщо друго, таинствено се криеше.

И безъ да мисли много, извади изъ книгитѣ «Что дѣлать», нахлупи шапката си, и опѫти се за Райкова.

Ив. Кириловъ.

(Слѣдва).

БЕРНЩАЙНЪ И СОЦИАЛЪ ДЕМОКРАТИЧЕСКА[redacted]РОГРАМА

(Karl Kautsky. Bernstein [redacted] das sozial-demokr[redacted]e
P[redacted] Antikritik).

[redacted]телитѣ на «Ново Време» е извѣстна книгата на [redacted]ть Бернщайнъ, въ която се критикува Марксовото уче- [redacted]писания сѫщо не я пропуснаха и посветиха нѣколко думи [redacted]ъ това тя често се споменува отъ х[redacted]о случайно [redacted]литературни статии, било въ разговоръ съ б[redacted]китѣ социа- [redacted]сти, к[redacted]о много слабо познаватъ условията, при ко[redacted] обу- слови[redacted] бе[redacted]и, да не кажемъ не видѣли самата книга[redacted]а по- голѣмо[redacted]кот[redacted] въ науката отъ това, да твърдишъ за н[redacted]нова, което още не си[redacted]алъ, или чулъ, но не доразбралъ. [redacted] българскитѣ оборвачи на соци[redacted]лизма отъ обикновена проба много [redacted]интересували за развитието[redacted]соц. движение въ Германия, нима [redacted]ледили соц. теория и пр[redacted] това бѣха направили, нѣмаше да[redacted]двать и да посочват[redacted]Бе[redacted] като на съкрушитель на социал[redacted]щото каквото Б. казва въ по[redacted]вмата си часть, отдавна е к[redacted]социалис- тически противници и нѣкои работи признавани отъ с[redacted]ти. Че Берн- щайнъ сформирува разхвърленото и на кратко, безъ да[redacted]ва, натрупва купъ твърдения и отрицания — какво спасително или утешител[redacted]шитѣ противници? Ако Бернщайнъ самъ нѣма смѣлостьта да каже: а[redacted]рихъ, разрушихъ и наново съградихъ трайното, възможното, истинск[redacted]о той самъ, освѣнъ съмнение, нищо друго не исказва, отъ к[redacted]зиматъ тозъ куражъ нашитѣ противници? Но народната поговорка [redacted]казва: «Уда- вения за сламка се лови». При това нека се добави, [redacted] разглежда- нето на Бернщайновия въпросъ нашитѣ противници въ Бъл[redacted]аста- ватъ на теоретическа почва, не спорятъ за нѣкакъвъ български[redacted]измъ, а въобще за социализма.

Както е извѣстно, книгата на Едуардъ Бернщайн[redacted]зултатъ отъ единъ дългъ споръ въ социалистическата литература [redacted]ания, захва- натъ още презъ 1896 г. Когато спорътъ стана пламененъ, [redacted] Берн- щайнъ заплашваше да стои на противническа почва, биде нак[redacted]да из- ложи ясно, недвусмислено и прецизно своитѣ твърдения[redacted]пламенната полемика, която обхващаше въпроса отъ всички възм[redacted]страни, раз- бира се, можеше да се преувеличи, и казаното, като плод[redacted]ожесточение, [redacted] бъде [redacted]но съгл[redacted]ъ дѣйст[redacted]ото. Въ кратко[redacted] кни- [illegible]е появ[illegible]ъсна п[illegible]ки слое[illegible] обществото; за [redacted]лесни [illegible]го влад[illegible], последва[illegible] едно [illegible] издание, на по[redacted]цѣна: и тов[illegible]ави нѣ[illegible] соц. дем[illegible]артия срѣщу книга[illegible] която е «про- тивъ[illegible]цѣло, к[illegible]еска са[illegible]ата на социализ[illegible]е да направи възможно и което историята рѣдко може да отбелѣжи. Книгата биде рас- критикувана отъ социалистическия и буржоазенъ лагеръ, всѣки отъ своя

точка, плюсъ хвалба и величаяние на Бернщайна отъ буржуазията. За забелѣзвание е, че тя не подигна такъвъ шумъ, какъвто се, може би, очакваше; тихо, спокойно и критически се разгледа тя въ множество работнически събрания въ Германия и Швейцария. На туй буржуазията не може да се начуди; тя очакваше, може би, ако не разрушение, то поне расцепление! Но не я пати. Като оставимъ нашитѣ противници да запознаятъ българския читающъ свѣтъ съ мненията отъ противна страна, ний мислимъ да занимаемъ читателя на «Ново Време» съ възможната краткость съ една часть отъ критиката върху Бернщайновата книга. Като заминемъ отдѣлнитѣ статии и обяснения, разнитѣ вѣстникарски разисквания и тия на публичнитѣ събрания, предъ насъ се испречватъ два труда, двѣ дѣла на двама видни представители на научния социализмъ — Кауцки и Бебель — съ, по моему, грамадно значение за живота на нѣмската социалъ-демократическа партия въ теоретическо и практическо отношения. Това сѫ, отъ една страна, книгата на К. Кауцки: *«Бернщайнъ и соц. дем. програма»*, а отъ друга — реферата, дългата и гореща речь на **Бебеля,** държана на партийния конгресъ въ Хановеръ върху: *„Основнитѣ положения и тактическото поведение на партията“*. Речь, която е имала силата да прикове вниманието на по-вече отъ 240 делегати, на единъ цѣлъ парламентъ, цѣли 6 часа, речь пълна съ огънь и самоотверженность, речь плътна и пропита съ вѣра въ дѣлото, на което се служи, съ една дума една *побѣдоносна атака* срѣщу по-вечето практически и най-важнитѣ теоретически положения на Бернщайна — това даде 35 годишния славенъ борецъ за възтържествуванието на социализма — Августъ Бебель. Съ грамаденъ статистически материалъ на рѫка и съ езика на единъ каленъ борецъ, Бебелъ отблъсква всички *нападки*, които докосватъ практическата партийна дѣятелность; едно по едно разглежда всичко, което има каква годѣ важность за въпроса и често прекъсванъ отъ удобрителни и шумни рѫкоплескания, Бебелъ свършва съ думитѣ: *„Ний оставаме сѫщитѣ, каквито сме били до сега!“* — следъ които бурни рѫкоплескания испълватъ великолепно укичената зала. Подробното разглеждание на речьта не влиза въ крѫгътъ на тази ми работа, затова азъ, като давамъ голѣмо значение на Бебеловата речь, особено за *практическата* дѣятелность на партията, и я намирамъ твърдѣ поучителна за нашата слаба партия, преминавамъ къмъ книгата на К. Кауцки, за да дамъ кратъкъ прегледъ на въпроситѣ, които тя закача и, ако ми се удаде, да представа социалист. гледище срѣщу Бернщайна по въпроситѣ, които тя третира.

Книгата на автора на «Аграрния въпросъ», на Кауцки: *«Бернщайнъ и социалъ-демократическата програма»* се смѣта за единъ отъ найважнитѣ трудове въ критиката срѣщу Бернщайна. Тя е излѣзла, сѫщо и въ поевтинено издание, за да се распръсне въ най-бѣдната класса, преди конгреса на соц. дем. партия въ Хановеръ. Кауцки писа противъ Бернщайновитѣ възгледи въ «Neue Zeit» и «Vorwärts» още презъ м. Априлъ т. г. Тази книга, въ която по-обширно и по-систематически разработва горния материалъ, той пише не толкова противъ Бернщайна, колкото противъ т. н. социалъ-либерали и «благородни анархисти» («Edelanarchisten»), въ рѫцѣтѣ на които неговата книга е станала орѫжие срѣщу партията. Кауцки не би

се захваналъ, може би, съ тази си книга, ако да не [redacted] триумфалнитѣ кресъкъ на разни либерали и социалисти, защото по[redacted]то, което Бернщайнъ заема е тъй неопрѣтлено [redacted]то не може ясно да [redacted], както собствено иска: на освѣнъ [redacted]ѣ приятелски връзки [redacted]амадната полза, ко[redacted] най-труднитѣ времен[redacted]артиятѣ нѣка[redacted]рото и задушватъ онзи духъ, който [redacted] Но, разбира се, приятелството трѣбва [redacted] или политически убеждения дохаждатъ в [redacted]ви куражъ. Кауцки захваща и съ едно не пре [redacted] и силна проницателность, съ най-подробно владени [redacted] която работи, съ умението да схване най-сѫщественит [redacted]мета и съ ясна положителность и избѣг[redacted] всѣка двусми [redacted]торската ржка довършива своя трудъ. Н[redacted]алъчность, на [redacted]и, това е чудесенъ начинъ на полемика! Даже та[redacted]то това е би необх[redacted] липсва — за това е крива *приятелската* душа[redacted]итик На [redacted]къ на науката; за него този начинъ е [redacted]дѣ, м каръ [redacted] тр[redacted]зможенъ. Но колкото отстжпчивъ въ о[redacted]ѣ, то кова строгъ е [redacted] въ взисканията си къмъ Бернща[redacted] даде доказ телство на сво[redacted]ѣ твърдения.

Слѣд[redacted] пред[redacted]ворь, слѣдва въведение къмъ книгата [redacted] 6 страници и под[redacted] распредѣление на материята, к[redacted]книгат разглежда, в[redacted] три [redacted]I. **Метода; II. Програма;** I[redacted]тика Различно се цѣни заслугата на Бернщайна отъ проти[redacted]и социалисти До като първитѣ тържествуватъ и го въздигатъ до не[redacted] социалистит се стрематъ да схванатъ сжщностьта на онова, което [redacted]а дава. И в тази си работа, не може по никой начинъ да се твърди, че в[redacted]ислят и схващатъ еднакво, че отъ цѣлата партия Бернщайнъ се е[redacted]ъ. И между привърженицитѣ на Бернщайна обаче сжщо [redacted]дѣве единство До като едни обявяваха, че той само потвърждава о[redacted]което въ партията владѣе, други го прославяваха като реформатор[redacted]жществуващат партийна практическа политика . . . ; отъ трета страна пък[redacted]ъщах срѣщу практическата му политика, че новото въ нея не е д[redacted] доброто не е ново и намираха Бершайновата заслуга въ това, [redacted] се п каза като самостоятеленъ мислитель въ теоритическата[redacted]ть и съжив теоритическото мисление, което твърдѣ много бѣше [redacted]ло на дирѣ Обаче по-голѣмата часть отъ партията не вижда много ново, [redacted] ново нищо добро при практическитѣ му твърдения, а въ негова[redacted]рия н намира нищо друго, освѣнъ отпечатъкъ на катедеръ-социа[redacted]ескит учения, които отдавна-отдавна сж познати и крити[redacted] И ако тѣз твърдѣния бѣха изказани отъ нѣкой катедерсоциали[redacted] не щѣха д представляватъ отъ себе си това, което сж днесъ, ко[redacted] излазятъ от[redacted]о на [redacted] досегаш[redacted]ртодокс[redacted] Марксистъ. Б[redacted]мнѣни[redacted]йнитѣ [redacted]ворѣчия [redacted] по себе[redacted] даже полезни, [redacted]рѣбни [illegible] искаме да подтвърдиме духовния животъ на партията, но тѣ по нико начи[illegible] трѣбва [illegible]ватъ до[illegible] да унищожатъ ед[illegible]твото в тактика[illegible]то е не[illegible]щности[illegible]то за развитието[illegible]реуспѣванието на една партия, особено на социалъ-демократическата, «нѣма нищо по лошо отъ безредието въ тактиката». Но съ тактиката не трѣбва да с

смѣсва агитацията, при която срѣдствата за борба се избиратъ съобразно качествата на агитатора и мѣстнитѣ условия, когато при тактиката, при политическитѣ дѣйствия трѣбва строго да се спазва единството. Обаче това единство въ дѣяствията, въ тактиката по никой начинъ не изключва различието въ мисленнето и въ теоретическото схващание; само че партийната дѣятелность е до нейдѣ жертва на самостоятелностьта на индувидума». Отъ тукъ е ясно, че когато се изказва съмнѣние върху здравината на основитѣ на партийното здание, трѣбва да има силни причини или не трѣбва да се захвърля старото гледище, преди да е образувано и уякнало едно ново (4). При своята дѣятелность Бернщайнъ посочва на единъ купъ проблеми, които самъ не разрешава и се пуска на всѣка страна да струпаля и повдига. Разбира се, това не е лесна работа, особено за човѣкъ, който въ никоя отъ тия области не претендира да е майсторъ. «Съ право забѣлѣзва Antonio Labriola, че книгата на Б. отъ чисто формална гледна точка има тази голѣма грѣшка, че е преенциклопедическа». (5) Кауцки забелѣзва, че при множеството теми, които книгата на Б. дава и при липсванието на позитивната стойность е почти невъзможно да се дойде чрезъ критиката до едно вдълбочавание и разрешение на отдѣлни проблеми, «и понеже най-важнитѣ мисли не сѫ довършени и прецизно поставени, то въ по-вечето случаи остава на самия читатель да истегли тѣхнитѣ консеквенции и отъ това да узнае гледището на автора». Следъ тѣзи общи разяснения, Кауцки преминава къмъ самата сѫщность и разглежда въ I глава (**Методата**): 1) *Материалистическо разбирание на историята*, 2). *Диалектиката* и 3) *Стойностьта*. И така ний пристѫпваме къмъ разглеждението на първата глава.

Ний дадохме повече мѣсто на горнитѣ разсѫждения, за да направимъ възможна общата оцѣнка на Бернщайновата книга въ очитѣ на автора. Освѣнъ това тѣ иматъ и особеното оправдание въ това, че по насъ за Бернщайновата книга, т. е. за неговитѣ теории и предложения *твърдѣ общо* се приказва. И така на предмета!

При разглежданието на *материалистическото схващание на историята* Бернщайнъ се явява отначало като представитель на Марксовото гледище и утвърждава, че то трѣбва да се вземе въ своята съвършенна, а не примитивна форма, т. е. тъй, както Марксъ и Енгелсъ напоследъкъ сѫ го преобразували и по-нататъкъ въ сѫщото направление да се реформира. Обаче къмъ края твърди, че фактическото развитие е тъкмо противното на онова, което Марксъ утвърждава. — Това противоречие се обяснява съ обстоятелството, че *Б.* иска да стои на Марксова почва и да допълни и ако трѣбва да измѣни Маркса. Но това е, разбира се, абсолютно невъзможно, защото отъ Марксова гледна точка именно материалистическото разбирание на историята се явява оная теория, съ помощьта на която пролетарията обосновява социалистическитѣ си искания. За да докаже Б. измѣнението въ Марксовото гледище, привежда откъслеци отъ съчиненията на Маркса и особено на Енгелса, обаче само откъслеци, а дѣто тѣ не достигатъ, допълва съ частни писма отъ последния. Въ цѣлата глава на матер. разбирание на историята не се споменува никакъвъ исторически фактъ, съ който да се обясни и потвърди казаното. Поставянието на цитатитѣ въ дадения случай нѣма никакво значение, тѣ не постигатъ

очи ... пресъхналитѣ

очи. И съ ... ъ. по-

о му лице прие още по
хортува.
идвамъ не ме испъж-

до гла... а болното и

Пъкъ ... о недѣля не
рска ... нѣма още;

ѣднитѣ тѣзи ... а сѫ
ридигни; не ... а бо-
то пр... огъня му ще
— дру... ще мине . . .
е глед...
ме, дано то ... ѣни...
и.
ѣ уче... що бѣха на-

исленъ... рдитѣ му се

ка му припо... него-
ѣ. Спо... и той: какъ
гъ пр... когато ко-
и си. ... айка му, но
мо и само да ... рани.
олезнено се ... съл-
, бѣдность ... ицата, си
хив... — че какво
хлѣб... то стаята е
зата на гър... е отъ
се истръгн... раз-
ъ, продължи... мисли
атъ отъ ...ность! . . . А
се сѣди... за да си на-
че се ...лива цѣлатъ
домашни упражнения.

Още нѣколко крачки и той бѣ предъ квартирата си.

Щомъ влѣзе въ стаята си, отвори малката си аптечка, распредѣли хинина и го прати по баба Добра, като ѝ расправи, какъ да го даде на болното.

И сѣдна до прозореца, като овѣси глава, и пакъ се замисли.

Бѣднитѣ селски хижи, що бѣше обиколилъ, живота на клетитѣ селени, що преди малко видѣ той — дълбоко расклатиха чувствителнитѣ му нерви . . . И мислитѣ му неволно бѣха за тѣхъ: за униженитѣ, за подтиснатитѣ.

Едва закрѣпения прозорецъ, до който сѣдеше Дѣяновъ, се отвори, — и свѣжъ вѣтъръ лъхна морното му чело; като че му поотлекна. Пресния въздухъ, напитъ съ пролѣтнитѣ аромати, що дъхаха горитѣ, нахлу въ изморенитѣ му гърди и той сѣти подновление.

Дѣяновъ дигна очи: предъ него се надигаше балканския ридъ обрасълъ тукъ тамъ съ гори, по неравнитѣ падини се зеленѣеше: подранилия кукурякъ и бързата коприва, вѣйкитѣ на пробудената гора леко се полюляваха отъ топлия жизненосенъ вѣтрецъ . . . Въ душата му като че се проясни. Свѣтла надѣжда пребро̀ди натъженитѣ му гжрди и лицето му озари отрада.

Стана, отиде къмъ масата, на която стояха купъ подвързани книжа и туку надъ книгитѣ отгорѣ му се мѣрна бѣло малко пликче, надписано за него.

«Г-нъ Дѣяновъ, гласеше записчицата, пратете ми, моля, още тази вечерь «Какво да се прави», защото нѣмамъ що да чета. Незабравяйте сжщо и рефератитѣ ми, защото имамъ нужда отъ тѣхъ за утрѣ.

Съ поздравъ: Райкова».

Дѣяновъ хвърли общъ погледъ върху растегнатия женски почеркъ, повзрѣ се въ подписа и ново чувство нахлу въ младитѣ му гърди. Подъ това растегнато, но четливо писмо, като че нѣщо друго, таинствено се криеше.

И безъ да мисли много, извади изъ книгитѣ «Что дѣлать», нахлупи шапката си, и опжти се за Райкова.

Ив. Кириловъ.

(Слѣдва).

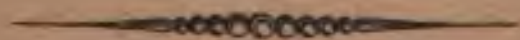

БЕРНЩАЙНЪ И СОЦИАЛЪ ДЕМОКРАТИЧЕСКА [redacted] ОГРАМА

(Karl Kautsky. Bernstein [redacted] das sozial-demokr[redacted]e [redacted] Antikritik).

* * *

[redacted]телитѣ на «Ново Време» е извѣстна книгата на [redacted]тъ Бернщайнъ, въ която се критикува Марксовото уче-[redacted]писания сѫщо не я пропуснаха и посветиха нѣколко думи [redacted]ъ това та често се споменува отъ хо[redacted]о случайно [redacted]итературни статии, било въ разговоръ съ б[redacted]китѣ социа-[redacted]сти, к[redacted] много слабо познаватъ условията, при ко[redacted]ъ обу-слови[redacted]бе[redacted]и, да не кажемъ не видѣли самата книга[redacted]а по-голѣмо[redacted]кот[redacted] въ науката отъ това, да твърдишъ за н[redacted]нова, което още не си[redacted]ълъ, или чулъ, но не доразбралъ. [redacted]ългарскитѣ оборвачи на соци[redacted]лизма отъ обикновена проба много [redacted]интересували за развитието[redacted]соц. движение въ Германия, нима с[redacted]ледили соц. теория и пр[redacted] това бѣха направили, нѣмаше да[redacted]дватъ и да посочватъ [redacted]а Бе[redacted] като на съкрушитель на социал[redacted]щото каквото Б. казва въ по[redacted]вмата си часть, отдавна е к[redacted]ъ социалистически противници и нѣкои работи признавани отъ с[redacted]ти. Че Бернщайнъ сформирува разхвърленото и на кратко, безъ да[redacted]ва, натрупва купъ твърдения и отрицания — какво спасително или утешител[redacted]шитѣ противници? Ако Бернщайнъ самъ нѣма смѣлостьта да каже: а[redacted]рихъ, разрушихъ и наново съградихъ трайното, възможното, истинск[redacted]о той самъ, освѣнъ съмнение, нищо друго не исказва, отъ к[redacted]зиматъ този куражъ нашитѣ противници? Но народната поговорка [redacted]азва: «Удавения за сламка се лови». При това нека се добави, [redacted] разглеждането на Бернщайновия въпросъ нашитѣ противници въ Бъл[redacted]ваставатъ на теоретическа почва, не спорятъ за нѣкакъвъ български[redacted]измъ, а въобще за социализма.

Както е извѣстно, книгата на Едуардъ Бернщайн[redacted]зултатъ отъ единъ дълъгъ споръ въ социалистическата литература [redacted]ания, захванатъ още презъ 1896 г. Когато спорътъ стана пламененъ, [redacted] Бернщайнъ заплашваше да стои на противническа почва, биде нак[redacted]да изложи ясно, недвусмислено и прецизно своитѣ твърдени[redacted]пламенната полемика, която обхващаше въпроса отъ всички възм[redacted]страни, разбира се, можеше да се преувеличи, и казаното, като плод[redacted]ожесточение, [illegible] бжде [illegible]но съгл[illegible]ъ дѣйст[illegible]ото. Въ кратко[redacted]книг[illegible]се появ[illegible]ъсна п[illegible]ки слое[illegible]обществото; за [redacted]лесни [illegible]го влад[illegible], последва веднага едно [illegible] издание, на по[illegible]цѣна; и тов[illegible]ави нѣ[illegible]соц. дем[illegible]артия срѣщу книга, която е «противъ [illegible]цѣло, к[illegible]еска са[illegible]ата на социализма [illegible]е да направи възможно и което историята рѣдко може да отбелѣжи. Книгата биде раскритикувана отъ социалистическия и буржуазенъ лагеръ, всѣки отъ своя

точка, плюсъ хвалба и величаяние на Бернщайна отъ буржуазията. За забелѣзвание е, че тя не подигна такъвъ шумъ, какъвто се, може би, очакваше; тихо, спокойно и критически се разгледа тя въ множество работнически събрания въ Германия и Швейцария. На туй буржуазията не може да се начуди; тя очакваше, може би, ако не разрушение, то поне расцепление! Но не я пати. Като оставимъ нашитѣ противници да запознаятъ българския читающъ свѣтъ съ мненията отъ противна страна, ний мислимъ да занимаемъ читателя на «Ново Време» съ възможната краткость съ една часть отъ критиката върху Бернщайновата книга. Като заминемъ отдѣлнитѣ статии и обяснения, разнитѣ вѣстникарски разисквания и тия на публичнитѣ събрания, предъ насъ се испречватъ два труда, двѣ дѣла на двама видни представители на научния социализмъ — Кауцки и Бебель — съ, по моему, грамадно значение за живота на нѣмската социалъ-демократическа партия въ теоретическо и практическо отношения. Това сѫ, отъ една страна, книгата на К. Кауцки: «*Бернщайнъ и соц. дем. програма*», а отъ друга — реферата, дългата и гореща речь на **Бебеля,** държана на партийния конгресъ въ Хановеръ върху: „*Основнитѣ положения и тактическото поведение на партията*“. Речь, която е имала силата да прикове вниманието на по-вече отъ 240 делегати, на единъ цѣлъ парламентъ, цѣли 6 часа, речь пълна съ огънь и самоотверженность, речь плътна и пропита съ вѣра въ дѣлото, на което се служи, съ една дума една *побѣдоносна атака* срѣщу по-вечето практически и най-важнитѣ теоретически положения на Бернщайна — това даде 35 годишния славенъ борецъ за въстържествуванието на социализма — Августъ Бебель. Съ грамаденъ статистически материалъ на рѫка и съ езика на единъ каленъ борецъ, Бебель отблъсква всички *нападки*, които докосватъ практическата партийна дѣятелность; едно по едно разглежда всичко, което има каква годѣ важность за въпроса и често прекъсванъ отъ удобрителни и шумни рѫкоплескания. Бебелъ свършва съ думитѣ: „*Ний оставаме сѫщитѣ, каквито сме били до сега!*“ — следъ които бурни рѫкоплескания испълватъ великолепно укичената зала. Подробното разглеждание на речьта не влиза въ крѫгътъ на тази ми работа, затова азъ, като давамъ голѣмо значение на Бебеловата речь, особено за *практическата* дѣятелность на партията, и я намирамъ твърдѣ поучителна за нашата слаба партия, преминавамъ къмъ книгата на К. Кауцки, за да дамъ кратъкъ прегледъ на въпроситѣ, които тя закача и, ако ми се удаде, да представа социалист. гледище срѣщу Бернщайна по въпроситѣ, които тя третира.

Книгата на автора на «Аграрния въпросъ», на Кауцки: «*Бернщайнъ и социалъ-демократическата програма*» се смѣта за единъ отъ най-важнитѣ трудове въ критиката срѣщу Бернщайна. Тя е излѣзла, сѫщо и въ поевтинено издание, за да се распръсне въ най-бѣдната класса, преди конгреса на соц. дем. партия въ Хановеръ. Кауцки писа противъ Бернщайновитѣ възгледи въ «Neue Zeit» и «Vorwärts» още презъ м. Априлъ т. г. Тази книга, въ която по-обширно и по-систематически разработва горния материалъ, той пише не толкова противъ Бернщайна, колкото противъ т. н. социалъ-либерали и «благородни анархисти» («Edelanarchisten»), въ рѫцѣтѣ на които неговата книга е станала орѫжие срѣщу партията. Кауцки не би

се захваналъ, може би, съ тази си книга, ако да не [illegible] триумфалнитѣ кресъкъ на разни либерали и социалисти, защото по[illegible]то, което Бернщайнъ заема е тъй неопредѣлено, [illegible]то не може ясно да [illegible] какво собствено иска: на [illegible] приятелски връзки [illegible]амадната полза, ко[illegible] най-труднитѣ времена [illegible] партията нѣка[illegible]ерото и задушватъ онзи духъ, който [illegible]. Но, разбира се, приятелството трѣбва [illegible] или политически убеждения дохаждатъ в[illegible] куражъ. Кауцки захваща и съ едно не пре[illegible] и силна проницателность, съ най-подробно владени[illegible] която работи, съ умението да схване най-съществени[illegible]мета и съ ясна положителность и избѣг[illegible] всѣка двусм[illegible]торската ръка довършва своя трудъ. Н[illegible]лъчность, на[illegible], това е чудесенъ начинъ на полемика! Даже та[illegible]то това е би[illegible] необх[illegible] липсва — за това е крива *приятелската* душа [illegible]ритик[illegible] На [illegible]ъкъ на науката; за него този начинъ е [illegible]дѣ. ма[illegible]каръ [illegible] тр[illegible]моженъ. Но колкото отстъпчивъ въ об[illegible]ъ, то[illegible]кова строгъ е [illegible] въ взисканията си къмъ Бернща[illegible] даде доказа[illegible]телство на своитѣ твърдения.

Слѣд[illegible] предговоръ, слѣдва въведение къмъ книгата [illegible] стра[illegible]ници и под[illegible] распредѣление на материята, к[illegible]нигата разглежда, въ три [illegible] I. **Метода**; II. **Программа**; II[illegible]тика. Различно се цѣни заслугата на Бернщайна отъ против[illegible] социалисти. До като първитѣ тържествуватъ и го въздигатъ до не[illegible] социалистит[illegible] се стрематъ да схванатъ сжщностьта на онова, което [illegible]а дава. И в[illegible] тази си работа, не може по никой начинъ да се твърди, че в[illegible]слят[illegible] и схващатъ еднакво, че отъ цѣлата партия Бернщайнъ се е [illegible]ъ. И между привърженицитѣ на Бернщайна обаче сжщо [illegible]дѣе единство. До като едни обявяваха, че той само потвърждава о[illegible] което въ партията владѣе, други го прославяваха като реформаторъ [illegible]ществующат[illegible] партийна практическа политика . . . ; отъ трета страна пък[illegible]ъпаха срѣщу практическата му политика, че новото въ нея не е д[illegible] добро, то не е ново и намираха Бернщайновата заслуга въ това, ч[illegible] се показа като самостоятеленъ мислитель въ теоритическата [illegible]тъ и съжив[illegible] теоритическото мисление, което твърдѣ много бѣше [illegible]ло на дирѣ. Обаче по-голѣмата часть отъ партията не вижда много ново, а [illegible] новот[illegible] нищо добро при практическитѣ му твърдения, а въ негова[illegible]ия н[illegible] намира нищо друго, освѣнъ отпечатъкъ на катедеръ-социа[illegible]ескит[illegible] учения, които отдавна-отдавна сж познати и крити[illegible]. И ако тѣзи твърдѣния бѣха изказани отъ нѣкой катедерсоциалис[illegible] не щѣха д[illegible] представляватъ отъ себе си това, което сж днесъ, ко[illegible] излазятъ отъ [illegible]о на [illegible] досегаш[illegible]ртодокс[illegible] Марксистъ. Бе[illegible]нѣни[illegible]йнитѣ [illegible]орѣчия [illegible] по себе [illegible] даже полезни, [illegible]рѣбни [illegible]скаме [illegible] подържаме духовния животъ на партията, но тѣ по нико[illegible] начи[illegible] трѣбва [illegible]ватъ до [illegible] да унищожатъ ед[illegible]ството въ так[illegible]тикат[illegible]о е не[illegible]щностн[illegible]то за развитието [illegible]успѣванието на една партия, особено на социалъ-демокртатическата, «нѣма нищо по-лошо отъ безредието въ тактиката». Но съ тактиката не трѣбва да с[illegible]

смѣсва агитацията, при която срѣдствата за борба се избиратъ съобразно качествата на агитатора и мѣстнитѣ условия, когато при тактиката, при политическитѣ дѣйствия трѣбва строго да се спазва единството. Обаче това единство въ дѣяствията, въ тактиката по никой начинъ не исключва различието въ мислението и въ теоретическото схващание; само че партийната дѣятелность е до нейдѣ жертва на самостоятелностьта на индувидума». Отъ тукъ е ясно, че когато се изказва съмнѣние върху здравината на основитѣ на партийното здание, трѣбва да има силни причини или не трѣбва да се захвърля старото гледище, преди да е образувано и уякнало едно ново (4). При своята дѣятелность Бернщайнъ посочва на единъ купъ проблеми, които самъ не разрешава и се пуска на всѣка страна да струпаля и повдига. Разбира се, това не е лесна работа, особено за човѣкъ, който въ никоя отъ тия области не претендира да е майсторъ. «Съ право забѣлѣзва Antonio Labriola, че книгата на Б. отъ чисто формална гледна точка има тази голѣма грѣшка, че е преенциклопедическа». (5) Кауцки забелѣзва, че при множеството теми, които книгата на Б. дава и при липсванието на позитивната стойность е почти невъзможно да се дойде чрезъ критиката до едно вдълбочавание и разрешение на отдѣлни проблеми, «и понеже най-важнитѣ мисли не сѫ довършени и прецизно поставени, то въ по-вечето случаи остава на самия читатель да истегли тѣхнитѣ консеквенции и отъ това да узнае гледището на автора». Следъ тѣзи общи разяснения, Кауцки преминава къмъ самата сѫщность и разглежда въ I глава (**Методата**): 1) *Материалистическо разбиране на историята*, 2). *Диалектиката* и 3) *Стойностьта*. И така ний пристѫпваме къмъ разглеждението на първата глава.

Ний дадохме повече мѣсто на горнитѣ разсѫждения, за да направимъ възможна общата оцѣнка на Бернщайновата книга въ очитѣ на автора. Освѣнъ това тѣ иматъ и особеното оправдание въ това, че по насъ за Бернщайновата книга, т. е. за неговитѣ теории и предложения *твърдѣ общо* се приказва. И така на предмета!

При разглежданието на *материалистическото схващание на историята* Бернщайнъ се явява отначало като представитель на Марксовото гледище и утвърждава, че то трѣбва да се вземе въ своята съвършенна, а не примитивна форма, т. е. тъй, както Марксъ и Енгелсъ напоследъкъ сѫ го преобразували и по́-нататъкъ въ сѫщото направление да се реформира. Обаче къмъ края твърди, че фактическото развитие е тъкмо противното на онова, което Марксъ утвърждава. — Това противоречие се обяснява съ обстоятелството, че *Б.* иска да стои на Марксова почва и да допълни и ако трѣбва да измѣни Маркса. Но това е, разбира се, абсолютно невъзможно, защото отъ Марксова гледна точка именно материалистическото разбиране на историята се явява оная теория, съ помощьта на която пролетарията обосновява социалистическитѣ си искания. За да докаже Б. измѣнението въ Марксовото гледище, привежда откъслеци отъ съчиненията на Маркса и особено на Енгелса, обаче само откъслеци, а дѣто тѣ не достигатъ, допълва съ частни писма отъ последния. Въ цѣлата глава на матер. разбиране на историята не се спомѣнува никакъвъ исторически фактъ, съ който да се обясни и потвърди казаното. Поставянието на цитатитѣ въ дадения случай нѣма никакво значение, тѣ не постигатъ

цельта си, защото цѣлия този начинъ е една схола[redacted] която оперира съ понятия, добити чрезъ разтълкуване значението [redacted]тдѣлни думи и предложения отъ съчинения на авторитети, а не спе[redacted] чрезъ изслѣ-[redacted]ането на *дѣйствителността* [redacted]ри Бернщайна не се [redacted] въпросъ да се опредѣли ходътъ на [redacted]ото развитие . . . За[redacted] въпросъ за истин[redacted] на историята е в[redacted] за ст[redacted]сть. Да бѫдешъ материалистъ, значи [redacted]необходимостьта на всичко случивше се [redacted] Dühring казва следующето: «Материалисти-[redacted]орията исхожда отъ опредѣлението, че производ-[redacted]него размѣната на продуктитѣ е основата на всѣки [redacted]ва . . . Отъ тукъ последнитѣ причини на всички обще-[redacted]ния и политически преврати не трѣб[redacted]се дирятъ въ [redacted]рата, въ тѣхния усилващъ се погледъ [redacted]чната истина [redacted]справедливость, но въ измѣненията на начина на пр[redacted]дството и размѣната[redacted] не трѣбва да се дирятъ въ Философията, а въ Ек[redacted]та на извѣ[redacted]. Този цитатъ на Енгелса дава добрѣ да[redacted]зберемъ въ как[redacted]териализма въ историята и цѣ[redacted]-нататъшенъ споръ за материализма при Б. е споръ за правотата [redacted]уми, а не за сѫщностьта. Ка[redacted]то и да се говори, обаче *методат*[redacted]въ която социализма ст[redacted]ка, к[redacted]ято се явява отъ приспособление[redacted]матер. разбиране н[redacted]ре[redacted] политиката, е най-решающето пр[redacted]совия социализмъ, а [redacted] резу[redacted]тъ. Последнитѣ могатъ да се м[redacted], при нѣкои точки сѫ се вече измѣнили и въ течението на [redacted]нето още ще се измѣнявать, защото то дава не само нови факти, [redacted]ови срѣдства за изследване. Че ний въ нѣкои нѣща другояче мислимъ [redacted]лкото Марксъ и Енгелсъ при съставянието на Коммунистическия М[redacted]тъ, се разбира отъ само себе си. Но което всѣкога блѣскаво се зап[redacted]ова е *методата*, чрезъ която се добиха резултатитѣ на Ком[redacted]ическия Манифестъ» (18). Разбира се, тази метода не може да бѫде [redacted] мѫдростьта, но когато се въстава противъ нея, трѣбва на мѣстото [redacted]е тури друга, поне толкозъ ясна и плодотворна, ако не повече. И обстояте[redacted]о, че основата, или по-добрѣ съдържанието на тази метода дава м[redacted]разбиране на историята, диктува логическото следствие, че [redacted]вото е фундамента на марксовия социализмъ. Обори ли се матер[redacted]ческото разбиране на историята — съ това е оборенъ Марксовия[redacted]лизмъ, а съ него се премахва и страхътъ за господствующитѣ елементи от[redacted]щето чудо». Оборва ли Бернщайнъ мат. раз. на историята? Съвсѣмъ[redacted]ой се държи за Маркса, преиначава го, но нищо не казва, отъ което [redacted] да се види, каква е последната му дума. Ако той мисли, че м[redacted]ир. на историята е въобще криво гледище, то съ това консеквентн[redacted]ва да признае, че социализма не може да се обоснове научно; обаче това той не [redacted] защото [redacted] се кръ[redacted]арксист[redacted]иема Марксово[redacted]дище [redacted]ъвършен[redacted]му фор пр., ко зори тъкмо пр[redacted] това приемане. Но ако материалистичес разбиране на историята стои (при Б. се о видо нето на совото гледище), т ако едно отъ най-важ открити [redacted]Маркса [redacted]а силата си, то[redacted]циализма на Маркса запазва най-важния си стълбъ, а съ това и горе-помѣнатата метода

въ нищо не губи своето значение. Съ думитѣ на Бернщайна: «азъ не правя побѣдата на социализма зависима отъ неговата иманентна економическа необходимость, даже не намирамъ нито за възможность, нито за нужно да дамъ на социализма една чисто материалистическа основа» — собствено нищо не се казва. «Дали той държи за възможно и потребно да му даде друго обосноване, ний нищо не можемъ да узнаемъ, а сѫщо тъй никакъ самото обосноване». Ний виждаме едно нерешително стремление да се изгони старата метода, безъ обаче да можемъ да съзремъ сѣнката на онова, което ще я измѣсти. Собствено той се ползува отъ нея, но е противъ нея изобщо, за да може съ право да я исхвърли, дѣто му дойде на смѣтка. Отъ една страна, иска да прокара усъвършенствуваната метода, отъ друга пъкъ я отрича и ний не знаемъ, какво именно важи, когато се говори за общото развитие. «Характеристично е, че той отхвърля да даде на социализма «чисто материалистическа подкладка. *Непоследователенъ* материализмъ — това е Бернщайновата поправка на Марксовата метода» (19). При втората точка: *Диалектиката* автора оборва твърдението на Бернщайна, че Марксовото учение е било готово преди да е предприето научното изследване, и заради това испада въ противоречие съ себе си. Всичко това Б. твърди, но не доказва. Въ естественото развитие и постепенното утвърждаване на Марксовото учение той вижда противоречие. «Въ началото си, разбира се, то, учението, трѣбва да почива върху своитѣ предшественици; и тукъ не може да се освободи отъ противоречия; но колкото повече се усъвършенствува, колкото по-самостоятелно става, толкова повече се освобождава отъ *старитѣ* мисли, толкова по-голѣмо единство и закрѫгленость представлява. И трѣбва ли да е било другояче при Маркса и Енгелса, при двамата мислители, чието стремление къмъ единство, чиято ясность въ мислитѣ, чиято прецизность въ израженията се признаватъ даже отъ противницитѣ?» Кауцки признава, че има мѣста у М. и Е., които могатъ да иматъ различно тълкувание, но «само този може напълно да разбере единъ дълбокъ мислитель, който е въ състояние да се срастне съ ходътъ на мислитѣ му. Едва ли нѣкога ще се удаде то на нѣкой противникъ; гдѣто едномисленика намира най-голѣмо единство и закрѫгленость, тамъ той вижда противоречия». Кое е отворило очитѣ на Б. да съзрѣ дори сега противоречията? Напразно ще дирите силни причини за това въ неговата книга. Съ нѣколко цитати отъ М. и Е. той оправдава своето поведение. И дѣйствително, трѣбва да стоимъ на друга почва, за да утвърждаваме едно противоречие, когато то съвсѣмъ не сѫществува. Но за всичко това е крива неговата Диалектика, тя е прародителния грѣхъ на Марксизма; и Б. мисли, че ако Енгелсъ бѣше предприелъ нужната ревизия на теорията, щеше да се расправи и съ нея. Но какво остава отъ Марксизма, като му се вземе диалектиката, която бѣше «най-доброто средство за работа и най-силното орѫжие?» (Engels, «Feuerbach» s. 45). Не бѣше ли Марксъ-Енгелсовото мисление до сущъ диалектическо?» Бернщайнъ исказва въ този случай почти сѫщото, каквото Дюрингъ е казалъ едно време. Но какво нѣщо е тази опасна диалектика? «Нищо друго, освѣнъ схващанието, че свѣтътъ не е единъ комплексъ отъ готови *нѣща*, а комплексъ отъ *процеси*, гдѣто нагледъ стабилнитѣ нѣща, както и тѣхнитѣ умствени образи, понятията, сѫ подхвърлени на едно непрекъснато измѣ-

кое извършва едн
нос ьпреки всичк
ісъ, разбир се, не мож
прави Б., намир
ото повто на учи
ечията и по-нататъшнот
а, но не ни казва нит
ивость. «Той я обявяв
і безсмислено». Но тогав
ость? Обаче, опасностьт
крие повече на друг
крайната цель». Съ не
Мар стои съ сво
итич економия. с
ото тукъ т учен
вници кат Woi
ога не сж намѣ
след въ областьт
фец тогава всѣк
жното тукъ, а методат
Не обвинени ето Б
отъ утопи разре
се в отъ това, ч
ки с твено, когат
въпр това, какв
кво е той бразн
. Неговата него-
нетовата жизнено поло-
то бу о общество
рец а бждащето.
организиран чение
ѣ средства итали-
разрешени всѣки

ий се ме съ Берн-
са, при принципата
да се изб всѣ-
. Обаче, Б. малко
тео а стйностьта,
емъ кое е именно
други на помощь,
ая, но това безъ
вмѣстими съ овата,
ть съ друга теория да
, личи па и нѣма
двѣ и да мисли
, като какъ е възможно
даде ключа за разбира

нието нашия начинъ на производството». Въ дадения случай ний имаме стоково производство, при което се произвежда не направо за *употрѣбление*, а за *продаване*, следователно характеристичното на теорията за стойностьта се запазва всѣкога, нейната цель си остава винаги една и сѫща, а именно: «откриване основния принципъ, който регулира процеса на размѣната, на купуването и продаването. За да може Б. да сближи съвсѣмъ различнитѣ теории, исковава едно ново понятие: *економическа стойность*, която има двоенъ характеръ: «тя съдържа момента на полезностьта (потрѣбителна стойность, потрѣбность) и тази на производителнитѣ разноски (работна стойность)». Съ това той затъмнява, убърква, но никакъ не развива и освѣтлява. Ний не можемъ и при теорията за стойностьта, която критикува, да знаемъ, гдѣ стои той и какъ гледа на нея. Той я намира за несвършена и нуждающа се отъ допълнение; но не иска да я развие въ духътъ на нейния основатель, а туря възгледи, които сѫ чужди на сѫщностьта на теорията, да, неприятелски стоятъ срѣщу нея». Както при материалистическото разбиране на историята, тъй и тукъ при теорията за стойностьта нищо позитивно не дава като критикъ. Съмнѣние и нищо по-вече—това кара Б. да пише и да грѣши.

Ний преминаваме къмъ втората глава на Кауцковата книга, къмъ **Программата**, която съдържа деветь точки: 1) *теорията за срутването на днешния общ. порядъкъ;* 2) *голѣмото и малко производство;* 3) *увеличение на владѣтелитѣ;* 4) *акционернитѣ дружества;* 5) *приспособлението на принадената стойность;* 6) *теорията за обѣдняването;* 7) *новото срѣдно съсловие;* 8) *теорията за кризитѣ;* 9) *формулирането на программата.* Втората глава обхваща 117 страници и макаръ че много отъ мислитѣ исказани тамъ представяватъ особенъ интересъ, ний сме принудени да ги минемъ нáбързо и спремъ на най-существенитѣ точки. Една книга, като тая на Кауцки, не може собствено да се рецензира. На толкова въпроси се дава отговоръ, щото ако само биха се изредили, доста мѣсто ще отнематъ.

Що се отнася до първата точка, *теорията за срутването на днешната обществена наредба* (Zusamenbruchstheorie) не е Марксово откритие, а Бернщайново. Па освѣнъ това Б. туря въ устата на марксиститѣ думи по нея, каквито тѣ като партия никога не сѫ исказвали; въ дадения случай цѣлия споръ за тази теория е безсмисленъ. Автора се стреми да премахне всичко, което не е социалистическо, което само се преписва на Марксовото учение. Другояче стои съ въпроса за *едрото и дребно производство.* «Споредъ Марксовото учение, економическото развитие на днешното общество води къмъ пропадание на самостоятелно стопанствующи работникъ и превръщането му въ наеменъ работникъ, който се експлоатира отъ владѣтеля на средствата за производство, отъ капиталиста» (49). И колкото пó-вече надѣждата за добиване орѫдията на производството въ собствени рѫцѣ се губи отъ очитѣ на пролетарията, толкова пó силно е неговото желание за премахването въобще на частната собственость. «По този начинъ се пораждатъ естествено заедно съ пролетарията социалистическитѣ тенденции у него, както и у ония, които се поставятъ на неговото гледище, да искатъ да работатъ за неговото повдигание къмъ самостоятелность, за свободата и равенството» (53). Така

се пораждатъ социалистическитѣ идеи; но какво ги [illegible] възможни за живота, приспособими въ [illegible]? Безсъмнѣние к[illegible]ацията на капитала е, която спомага за това. [illegible] повече се [illegible] тя толкозъ повече се увеличава и учи [illegible]а, но въ сжщото вре[illegible]озъ повече ослаб[illegible]за масата на онѣзи, [illegible] иматъ интере[illegible]веность на производителнитѣ оржди[illegible] [illegible]ата за социалистическото производство. [illegible]итала поставя историческата задача: въвеж[illegible] [illegible]ска обществена наредба. Тя поражда силитѣ [illegible] задача, *пролетарийтѣ* и създава срѣдствата за [illegible]*ственото производство*, но, разбира се, тя не донася [illegible] на готово. То може да излѣзе отъ *с[illegible]то*, отъ *во-*[illegible]*бата* на пролетарията» (54). Въ дадени[illegible]й привежда[illegible]на [illegible]сла, които показватъ състоянието на дребно[illegible]зводство, нѣ[illegible]тъ ни[illegible]во значение, защото тѣ не ни казватъ нищо за *нап[illegible]ието*, което [illegible]разви[illegible]то и отъ тѣхъ не можемъ да познаемъ *в[illegible]*, когато н[illegible] о[illegible] ще бжде зрѣло да въведе социализма. [illegible]рѣбва всѣкога да се б[illegible], независимо отъ далечината на по[illegible], защото последната не може да се опредѣли чрезъ статистика. Въ[illegible]адеждностьта за побѣда за[illegible]тъ концентрацията на капитала и [illegible] като тя се явява като ф[illegible]и[illegible]меното капиталистическо производс[illegible]итѣтъ показанъ отъ [illegible]ксъ [illegible]; «обаче, би било смѣшно да се [illegible]да се опредѣли, каква височин[illegible] тя трѣбва да достигне, преди [illegible]де възможна побѣдата». Въ тази смисъль «грамадния» статистически[illegible]иалъ на Б. не може да ни покаже времето на социалистическата п[illegible]и единственото значение, което може да има, е да ни даде да видимъ, д[illegible]оказанията отъ Маркса пжть на общественото развитие е правия ил[illegible]Нѣщо преди 3 години (въ 1896) казва Бернщайнъ въ една ста[illegible]рху «Съвременото положение на индустриалното развитие въ Герма[illegible]следующето: «Двѣ трети, ако не три четвърти отъ промишленото пр[illegible]ство въ Германия е едро фабрично проиводство, колективистическо едро про[illegible]тво», когато въ 1882 г. само половината бѣше такова. Но какво[illegible]ватъ Бернщайновитѣ собствени думи и резултати? «Ако това не ис[illegible] наречемъ една рапидна (бърза) концентрация на капитала, [illegible]развитие съ гигантски крачки напредъ къмъ социалистическото или к[illegible]истическото производство, то страненъ мащабъ за историческитѣ период[illegible]тина имаме» (57). Ако бѣше въпроса да се обори Бернщайнъ, доста[illegible]е да се приведатъ отъ собственитѣ му статии мѣста, обаче, въпрос[illegible]касае до това, да се оборатъ тѣзи лъжливи твърдения въобще[illegible]о често се употрѣбяватъ срѣщу социалиститѣ. Съ дѣйствително гр[illegible]ъ статистически материалъ Кауцки се стреми да представи ясно съ[illegible]ното обще[illegible] развит[illegible]то и п[illegible]ойто т[illegible]илата на необ[illegible]тьта [illegible]и ще в[illegible]ъ инду[illegible]а, въ [illegible]ията и сноше[illegible] — на [illegible]ъ ний [illegible]ме по[illegible]ние на социалистическитѣ твърдения. Дѣйств[illegible] едно у[illegible]ие на [illegible]о производство въ *[illegible]ѣстни* производит[illegible] отрасли [illegible]лѣзва, [illegible]а по никой н[illegible] не е признакъ [illegible]неспособностьта на дребното производство, но единъ продуктъ на неговото разложение. . .», защото производителитѣ навсѣкадѣ носатъ

характера на пролетарии. Но при всичко това, числото на тия производства е значително по-малко отъ онова, което ни дава статистиката, защото тя смѣта за самостоятелни производства и такива, които економически, па даже и технически не важатъ за такива. Но ний намираме концентрация на капитала и тамъ, гдѣто на гледъ тя не се явява, като напр. въ кѫщната индустрия и пр., гдѣто тѣзи производства се намиратъ въ пълна зависимость отъ капиталистическото производство, следователно тѣхнитѣ представители по начина на живота си стоятъ на равна нога съ официалния пролетариятъ. Бернщайнъ поставя цифритѣ, безъ да иска да погледне задъ тѣхъ. Така напр. той посочва на факта, че отъ 1875—1886 числото на магазинитѣ въ Англия се е въскачило отъ 295,000 на 366,000; но че въ множество отрасли на производството всичкитѣ тѣзи отдѣлни производства се намиратъ въ рѫцѣтѣ на нѣколко души и сѫ напълно зависими отъ тѣхнитѣ капитали, за това нищо не споменва. Така напр. споредъ съобщенията на Macrosty евтинитѣ ресторации въ Лондонъ, които па брой сѫ тъй много, се намиратъ въ рѫцѣтѣ на четири-петь фирми. Почти така стои при търговията съ млѣко, съ цигари и аптекарството. Тази силна концентрация, разбира се, статистиката сама нѣма да ни даде, трѣбва да влѣземъ въ дѣйствителностьта и потърсимъ обяснение. Въ най-силно развититѣ индустрии ний виждаме едно релативно намаление на дребното производство и силно увеличение на едрото, а въ металната индустрия даже и абсолютно намаление на първото. Именно резултатитѣ на промишленото преброяване въ 1895 г. докараха правотата на социалистическото схващание на днешното развитие и потвърдиха Марксовата теория за концентрирането на капитала. «А Бернщайнъ, който я защищаваше съ най-голѣмо убеждение, до като не бѣше потвърдена съ тѣзи цифри, захваща да се съмнява въ нея въ този моментъ, когато става очевидно, че тя е вѣрно огледало на дѣйствителностьта» (68). Кауцки самъ признава, че при земледѣлието въпроса не е тъй ясенъ, както при промишленостьта, търговията, сношенията и пр. производителни области. Много обстоятелства пречатъ на концентрацията на земята, както и на земледѣлческитѣ производства, като морската конкуренция съ житни произведения, изселвание на селата и др. Обаче, «както и да се развиватъ аграрнитѣ отношения, земледѣлческото население ще влияе все по-малко и по-малко върху общото обществено развитие, именно защото на число релативно, а по нѣкога даже абсолютно се намалява . . . Цѣлото економическо развитие клони нататъкъ, да отнеме на земледѣлеца часть по часть отъ неговата работа и да я предаде на едрата индустрия» (69). До като земледѣлческото население въ Германия представляваше въ 1882 — 42·5% отъ цѣлото население, въ 1895 то спадна до 35·7%. Отъ 19,225,455 глави, между които 8,236,496 работящи, вь 1882 г., ний имаме въ 1895 едно намаление до 18,501,307, отъ които 8,292,692 работящи, когато цѣлото население въ 1882 отъ 45,200,000 показва едно увеличение до 51,800,000, т. е. едно значително релативно намаление на занимающитѣ се съ земледѣлие. Ако наблюдаваме распредѣлението на земята, ний добиваме впечатлението, като че ли земледѣлието не се развива, като да е въ застой. «Обаче и то се развива, но въ все по-голѣма зависимость отъ индустрията» (73). Първоначално селенина бѣше и земледѣлецъ и занаятчия, но днесъ той е само земледѣлецъ,

»той става все по-зависимъ отъ пазаря, т. е. отъ вото, неговат работа става все повече и повече една часть на я обществен процесъ на работата, който предшествува стоковото производство, и койт се завладѣва отъ индустрията ки случай Кауцки ава, ч онази про [redacted] нята при индустрията ествув при зе [redacted] мамимъ при мжчнотиитѣ на сел ст [redacted] лението нейнитѣ теоретически основи [redacted] концентрацията на капитала не се спира [redacted] ствува, макаръ и съ обикалки, въ сжщото на [redacted] индустрията (78). Макаръ и да не сж се испъл [redacted] на Маркса въ областьта на земледѣлието тъй напълно, но ни [redacted] лнени »толкозъ по-блѣскаво по отношение на цѣлия модерен [redacted] процесъ«. Въ днешно време спомагат а за концен ието на капиталитѣ тъй нареченитѣ *картели* о групират еднообра тѣ производства и събиратъ по-голѣми сили за по про извод во това Бернщайнъ преминава мълчеливо , спо мѣнва карт гдѣто вѣрва, че говорятъ *противъ* Мар и теорията за кризит (80).

Цѣлия от тъ за *едрото и дребно производст* ради своята особенна ва е напи анъ съ една последователность и как вато рѣдко емически книги. Кауцки като че а, че спори; той се реми и на ржка да нарисува днешното твено-економическо състояние, каквото сжществува въ дѣйстви ть, и съ цифритѣ доказва най-блѣскаво правотата на Марксовото уч а развитието на днешното капиталистическо производство и днешно ество. Тамъ, гдѣто Бернщайнъ говори общо за »стотини хиляди«, при по зиране оставатъ »малко десетки хиляди;« затова Кауцки грижли става цифритѣ срѣщу най-важнитѣ твърдения на Бернщайна. Резу татътъ отъ цѣлата тази работа не е нищо друго, освѣнъ повторно ние съ факти отъ дѣйствителния животъ правотата на Марксовото уч а концентрацията на капитала, а това значи правотата на вѣрата въ бли сждване на социализма.

Споредъ Бернщайнъ, изострюването на общественитѣ от я не става по предписанието на Маркса и намира за голѣма ть да искаме да прекриемъ това. За това той безъ страхъ говори, ото на владѣющитѣ *релативно* и *абсолютно* расте и че социализмътъ страда отъ това, тъй като той обуслови своя успѣхъ »не отъ намале а отъ увеличението на общественото богатство«. Обаче никадѣ, нито мму-нистическия Манифестъ, нито въ »Капитала«, не срѣща върждението, че владѣющитѣ се намаляватъ. Но което се утвърждава «классата на модернитѣ работници, които живѣятъ до като намиратъ та и нами- абота, тя у а капи се увеличава. я до- классо борба бѣда, т а побѣдата да оциа-

Но ка да доведе побѣдата, когато числото на пролетарията не рас тивно ютно?» дѣйствително влад итѣ се увеличават е безп , то п а е на страната отнитѣ, защото тѣхната сила въ обществото се увеличава, тѣ ставатъ по-способни за борба. Но истина ли е това? Едно увеличение на капиталиститѣ не значи

оборвание на Маркса, тъй като нито М. нито Е. сѫ отричали това. Увеличение числото на владѣющитѣ значи още разширение на капиталистическия начинъ на производството. Въ сѫщото време пролетариатското население е нарастнало по-силно отъ цѣлото население; но ако и владѣтелитѣ се увеличаватъ, какъ е възможно това? Безъ съмнение на смѣтка на дребната буржуазия и селското съсловие. Това е толкозъ ясно, щото чудно е какъ Б. може да говори за запазвание на *самостоятелното* средно съсловие. Кауцки разгледва Бернщайновитѣ доводи и неговия нареченъ отъ противницитѣ «колосаленъ цифренъ материалъ» и не намира нито една цифра, която да може да се оползотвори за увеличението на владѣющитѣ». Обаче навсѣкадѣ забелѣзваме ръстътъ на долната класса да надминава по процентъ оня на цѣлото население. До като населението напр. въ Пруссия отъ 1876—1890 се е увеличило съ 17·1%, числото на цензититѣ съ приходъ по-долу отъ 525 марки е пораснало съ 31·6%. Даннитѣ, които Б. привежда отъ статистиката за приходния налогъ, преди всичко не сѫ данни за владението и распредѣлението на богатствата, освѣнъ това цифритѣ само за извѣстно време сами по себе си нищо не доказватъ. «Напразно диримъ ний факти, които можеха да го принудатъ да застане срещу онова учение, въ истинностьта на което бѣше най-дълбоко убѣденъ, при чието пропагандиране стоеше въ първитѣ редове, което той умѣеше тъй побѣдоносно да защищава срещу всички нападки». (Стр. 98).

Споредъ Бернщайна, *акционернитѣ дружества* противодѣйствуватъ въ голѣма степень на централизацията на имуществата чрезъ централизация на производствата. Обаче, знайно е, че не всѣки, който владѣе една акция е капиталистъ, че голѣмитѣ капиталисти се явяватъ при много дружества като по-малки капиталисти. Па освѣнъ това при акц. д-ва не е исключена възможностьта за едного да владѣе много акции. Въ сѫщность акц. д-ва способствуватъ за това, да може и онзи капиталъ да се оползотвори, който самъ по себе си е осѫденъ на бездѣйствие. Но, разбира се, че «увеличението числото на акционеритѣ не значи увеличение числото на владѣющитѣ; то показва само, че формата на акцията все по-вече е господствующа форма на владѣнието въ днешното капиталистическо общество». Тогава цѣлия материалъ, който Б. принася, за да докаже увеличението на владѣющитѣ, остава безполезенъ и абсолютно нищо не приказва противъ концентрирането на капитала, за която цель именно той го привежда. При това положение за него остава въпроса неразрешенъ. Кадѣ се дѣватъ всички ония предмети, които създава принадената стойность, кадѣ и какъ се употрѣбяватъ *добавочнитѣ* продукти. Автора открива цѣло поле предъ читателя, гдѣто продуктитѣ на принадената стойность се харчатъ; покрай силно развития луксусъ и раскошъ въ богатитѣ класси, особенно значение има консумирането на безработната армия, кризитѣ, непродуктивнитѣ расходи, както Б. се изразява, за войската, *модата*, която не знае застой и пр.; и въ сѫщото време указва на една отъ най-важнитѣ и най-хубавитѣ глави въ «Капитала» — 22 глава — която описва преобрѫщанието на принадената стойность въ капиталъ. «Годишнитѣ приходи на капиталиста се дѣлатъ на индивидуаленъ фондъ за консумиране и акумулационенъ фондъ... Историческото значение на капиталиста се състои препочтително въ акумулирането, натрупванието на капитала». (Стр. 112).

„Ново време“, № 1, 1900 г.

Грамадна часть отъ добавъчния продуктъ се [redacted]бява въ машинитѣ, фабрикитѣ, желѣзницитѣ, рудницитѣ и пр...» [redacted] това безкрайно множество на новитѣ произво[illegible] средства, това е про[redacted]на добавъчната работа, която пр[redacted]ставя на капитала».

Ка[redacted]авници върху т. н. *т*[redacted]*за ос-ро*[redacted]) главно отъ това съображение, че н [redacted]а сѫ исказали противни мисли. Какт [redacted] днешното общество» (Zusammenbruchstheori [redacted]и тази дума сѫ изражения не на Маркса и Е [redacted] критикари.

[redacted]ри Марксъ за классата на мизерията, на притеснението [redacted] въ сѫщото време казва, че тя при[redacted]нното си на [redacted]се учи, съединява и организира поср[redacted]ъ механизм [redacted]капиталистическия производителенъ процесъ. Тов[redacted]ксово положение [redacted]мъ не може да даде право на Б., на и никому, [redacted] идентифи[redacted]женатото обѣдиняване, съ постоянната ми[redacted]на пролетари[redacted]. Ма[redacted]очка на *тенденцията* въ капит[redacted]ческото производство, при [redacted]го като необходимость се явява [redacted]нието отъ капиталистическа [redacted]трана, да се влоши положението н[redacted]тника; но въ сѫщото вр[redacted]етар[redacted]а се учи, организира, дори и при[redacted] господарствующат[redacted]рави извѣстни отстѫпки въ полза[redacted]его — това Марксъ [redacted]превъз[redacted]знаеше, защото резултатитѣ на[redacted]йскит фабрични закони стояха ясно предъ него. Като се има[redacted] видъ особен женската и дѣтската работа, които допълватъ оная на[redacted] въ семейството, нарастванието нуждитѣ на всички класи, а така [redacted]ролетарията, растящето противоречие между работата и капитала и[redacted]есно да си представимъ *обществената* мизерия въ днешното общ[redacted]Именн силата на тази мизерия кара пролетарията по́-лесно[redacted] съзнае и д противодѣйствува срѣщу нея. Увеличението на женска[redacted]та при общественото производство, както и експлоатацията на мл[redacted] работни сил — това сѫ свидѣтелства за сѫществующа мизерия, както и[redacted] източници за нея. Буржуазнитѣ економисти се утѣшаватъ съ това[redacted]ичкат тази обществена мизерия е временно нѣщо, обаче колк[redacted]турното развитие крачи по́-напредъ, толкова повече тя се чувству[redacted] съзнателнат работна масса, толкова повече расте, като се появ[redacted] области, при които капиталистическото производство тепърва се вмъква.[redacted]ерият приема различни форми, всѣка отъ тѣхъ има свое особено д[redacted]е, ала всички иматъ единъ и сѫщъ резултатъ, а именно: усилвани[redacted] общественитѣ противоречия, усилване на борбата на прол[redacted]а срѣщу капиталистическото иго». (стр. 127). Отъ една страна [redacted]алистическото производство има тенденцията да увеличи мизерията на работната класа, [illegible] то съз[illegible]щото те[illegible]ята, ко[illegible]а да ограничи [redacted]зерия. Не физичес[illegible] общес[illegible] мизер[illegible]те постоянно, т.[redacted]отиворечието между културнитѣ нужди и срѣдствата, съ които работника располага[illegible]хното[illegible]творение[illegible]р. 128).

[illegible]атъкъ [illegible] оборва[illegible]дението, че *срѣ*[illegible] *съсловие* се запазва и развива, тъй като при едно увеличение на владѣющитѣ и едно такова съ по-голѣмъ процентъ отъ цѣлото население на пролетарията то

е невъзможно. Ясно е, че увеличението на владѣющитѣ не става на смѣтка на пролетарията, тъй като процента на последния превишава процента на нарастванието на цѣлото население; единственото възможно да се приеме е, че то става на смѣтка на срѣдното и земледѣлческо съсловие, както вече споменахме. А това, което дава впечатлението, като че ли срѣдното съсловие не се намалява, е *новото съсловие* отъ интелигентни и чиновници, които, що се отнася до сѫдването на социализма, нѣматъ интересъ отъ запазванието на частната собственость, защото сами не сѫ производителенъ елементъ, или, до колкото едни участвуватъ при производството, явяватъ се като платени испълнители на работата на капиталиста. Това показва още веднажъ, колко излишни сѫ станали самитѣ капиталисти, като възлагатъ тѣмъ припадающата се работа на платени хора. «Интелигенцията, казва автора, е онова съсловие, което нараства най-бърже . . . Новото съсловие се развива, но въ сѫщото време се извършва и въ него процеса на пролетаризирането, така щото малко остава числото на дѣйствително заинтересуванитѣ въ днешния държавенъ строй и катиталистическо производство. Частната собственость на срѣдствата за производство не играе никаква роль за тѣхъ (Стр. 131). Това ново срѣдно съсловие е осѫдено, поради липсванието на единството въ интереситѣ и на възможностьта да представлява закрѫглена самостоятелна организация, да се движи съ едната или другата обществени класи или да стои неутрално. То не може да се смѣта въ крѫгътъ на владѣющитѣ, както не и въ оня на пролетарията, и затова може да се бори или за едната или за другата страна, но не като цѣло. И автора мисли, че е криво твърдѣнието, какъ интелигенцията не може да се привлѣче към социалъ-демокрацията; той поставя една отъ най-важнитѣ задачи на партията да изучи условията, при които интелигенцията може да се спечели. Безъ съмнѣние увеличението на *новото* срѣдно съсловие не стои «въ противоречие съ Марксовитѣ учения за концентрацията на капитала, за увеличение експлоатацията на пролетарията и изострюванието на общественитѣ противоречия». За това ний можемъ спокойно да го наблюдаваме, изучваме и, до колкото можемъ, да го привлечемъ към наша страна.

Въпроса за периодическитѣ економически *кризиси* нѣма онова значение, което има теорията за концентрацията на капитала и усилванието на класссовитѣ противоречия, защото тѣхната необходимость нищо не придава на хода на общото развитие, освѣнъ усилване. Вѣрни ли сѫ Марксовитѣ положения за съвременното развитие, кризиситѣ нищо не могатъ да измѣнатъ. Обаче нѣкои преписаха на Бернщайна, че той обори Марксовата теория за кризиситѣ, «понеже е доказалъ, че не сѫществува десетгодишния кризовъ циклусъ». Но последния «не е никаква *теория* на Маркса, а само емпирически установенъ фактъ». Голѣмитѣ кризи въ 1815, 1825, 1836, 1847, 1857 сѫ факти, които не могатъ да се отричатъ. Следъ туй дохождатъ голѣмитѣ войни: италиянската, американската, данската, прусско-австрийската, нѣмско-французката; отъ тогава десетгодишния циклусъ се нарушава и отъ последния всеобщъ кризисъ въ 1873, тѣ се явяватъ, но по отдѣлно въ отдѣлни държави. Има ли обаче нѣкаква гаранция, че тѣ ще престанатъ да плашатъ свѣта? Чисто буржуазни практици очакватъ единъ кризисъ въ късо време. «Марксъ не *изнамѣри*

циклуса на кризиситѣ, а го *наблюдава* и *обясни*. [redacted]уса не е веч десетогодишенъ, знаеше се по-рано отъ Бернщайна [redacted] Въпроса не е дали кризиситѣ се явяватъ всѣки [illegible] десеть години, а [redacted]обще периодически трѣбва да се повтарятъ [redacted]137). При днешното [redacted] нарастване на [redacted]дарение на модерната [redacted]на техника [redacted], производството се си[redacted]разширява [redacted]търсенето разширява производството [redacted] създава свръхпроизводството, подиръ което [redacted]спадане на цѣнитѣ, ограничение на произво[redacted]роти и разширена безработица, т. е. следва кри[redacted] Следъ туй автора разглежда разширението на произво[redacted]ичнитѣ промишлени отрасли, което е колосално и говори на [redacted]скорашното реализиране на социализма. [redacted]ояснява вли[redacted] на картелитѣ, които на всѣки случай нѣматъ [redacted]: «да ограни[redacted]атъ и [redacted]гулиратъ производството, т. е. да препятст[redacted] на свръхпроизво[redacted] и кр[redacted]итѣ, а да увеличатъ капиталистическата п[redacted]. (Стр. 146).[redacted]дването на социализма не се обуслов[redacted] кризиситѣ, а отъ го[redacted]ѣнатитѣ обстоятелства, а именно [redacted]онцентрацията на капитала, отъ увеличението числото на пролетарията[redacted] усилването на классовит[redacted]отиворечия. Следователно, съвсѣмъ не [redacted] мѣстото си д се преписва[redacted], че тѣ очакватъ реализирането [redacted]ализма чрезъ нѣкак[redacted] ка[redacted] като резултатъ отъ силно ра[redacted] кризисъ. Нито Марксъ, нит[redacted]арксиститѣ сж утвърждавали нѣкога подобно нѣщо.

Всичкитѣ съмнения, твърдения и отрицания на [redacted]айна иматъ з цель да изменатъ теоретическата основа на практиче[redacted]партийна дѣятелность, и за това въпроса за правотата на Бернщайна е въ[redacted]а изменение партийната програма. Бернщайнъ казва: «На кжсо к[redacted]азъ н мога да подпиша ония точки, които рисуватъ социализма кат[redacted]*одим* резултатъ отъ чисто економически причини, като сред[redacted]а едно економическо *сгрутване* и алтернативата или резултата н[redacted]то *сблъскване*». Обаче нито за нѣкакво економ. сгрумоляеване, нито за нѣкакво *сили* сблъскване говори Ерфуртската програма. За формитѣ на ра[redacted]о къмъ социализма нищо не се приказва, както и по въпроса какъ [redacted]осжществи социализма, дали по миренъ начинъ или же чре[redacted]волюция». Н тогава какво не иска Бернщайнъ да подписва? Ний в[redacted], че неговото положение е твърдѣ неопредѣлено. Дѣйствително, со[redacted]а може да с *обоснове* и другояче отъ Марксовия начинъ, ний виждаме [redacted]ъ множество социалисти преди и при Маркса, но дали социализма[redacted]е еди необходимость или просто желание, ний не можемъ да [redacted]ъй като той не тури никакво обосноваване. Възраженията, ко[redacted] прави срещу Марксовата теория на капитала, сж сжщитѣ, които [redacted]знитѣ еконо[illegible]и прав[illegible]щу со[illegible]а възоб[illegible]ко най-голѣмит[redacted]тии н[illegible]талисти[illegible] начин[illegible]роизвод[illegible] сж свойствени [redacted]а пър[illegible]алната [illegible]я на н[illegible] разви[illegible] по-нататъкъ щ[redacted] намалятъ [illegible]ислото [illegible]дѣющи[illegible] увеличава, обществ[illegible]итѣ противоречи[illegible]че и п[illegible]ослабва[illegible]еждата на проле[illegible]тѣ да станатъ само[illegible]ни има [illegible], или [illegible]да добиятъ удовлетворително сжществуване, защо тогазъ е потрѣбенъ социализма?... «Ако да имахъ т

квизъ представления зъ капиталистическото развитие, казва Кауцки, каквито Б. ни ги рисува въ книгата си, трѣбва да призная открито, азъ щѣхъ да смѣтамъ социализма за голѣмо заблуждение. Ако се удадеше на Бернщайнъ да ме убѣди въ това, че неговитѣ възражения срещу социалистическото схващание на капиталистическия начинъ на производството сѫ вѣрни, тогава бихъ казалъ: нашето мѣсто не е въ социалъ-демокрацията, а по-скоро въ южно-германската Народна Партия, или, тъй като не искамъ да се отдѣля отъ мойта партия, щѣхъ да ѝ предложа, намѣсто Ерфуртската програма да приеме оная на народната партия, която сѫщо се застѫпва за работническото законодателство, коалиционната свобода и развитието на общественитѣ организации на работницитѣ и обявява, че демокрацията и еманципацията зависятъ една отъ друга. Какво повече иска Бернщайнъ?» (Стр. 158).

Съ това свършва автора втората глава на книгата си и преминава къмъ **тактиката** (160—195), гдѣто разглежда следующитѣ три точки: 1) *Политика и економия*, 2) *Самостоятелна и несамостоятелна политика* и 3) *Бива ли да побѣдимъ?*

Двуличието, което Бернщайнъ приписва на Марксъ-Енгелсовото учение, че то съдържа утопическитѣ елементи за разрешението на социализма, отъ една страна, и че опредѣля економическитѣ основи на самия социализмъ отъ друга, ний виждаме да се пренася въ социалъ-демокрацията. Последната съдържа въ себе си двѣтѣ страни: революционната и реформаторската; първата запазена по предание, а втората по силата на дѣйствителностьта. За това Социалъ-демократическата Партия трѣбва да се опрости съ преданията, за това тя трѣбва да изглежда, каквато е въ сѫщность и да бѫде назована тъй, както я показва дѣйствителностьта, а именно: *Демократо-социалистическа реформаторска партия.* До като Б. не иска да постави економическия моментъ на първо мѣсто, ний го виждаме тукъ да обръща внимание върху економическата *сила*, а неговитѣ привърженици отидоха до тамъ, да търсятъ тази сила исключително въ економическитѣ работнически организации (D-r Woltmann). Че последнитѣ доста могатъ да спомогнатъ въобще на пролетарията, не може да се отрече, но това не е ново; даже върли противници на Бернщайна, като *Парвусъ*, не веднажъ сѫ натяквали на партийнитѣ рѫководители, че тѣ малко значение даватъ на тѣхъ и че това не е въ полза на партията. Всички сѫ съгласни съ това, и различието дохажда тамъ, когато Б., особено неговитѣ едномисленици по този въпросъ, искатъ да му придадатъ особено голѣмо значение. Работницитѣ само чрезъ економическата сила (чрезъ своитѣ организации) могатъ да се борятъ и добиятъ политически права; за това организации! Обаче ясно е, че преди да сѫществуватъ тѣзи организации, трѣбва да сѫществуватъ политически права, които правятъ първитѣ възможни. Автора указва блѣскаво, че економическата сила на пролетарията лежи въ неговата роль при производителния процессъ и отъ неговата сила зависятъ неговитѣ побѣди. Затова работника може и трѣбва да се бори за разширение на политическитѣ си права, и економическитѣ организации се явяватъ като една помощь. Ако опредѣления отъ Маркса пѫть на съвременното економическо развитие не бѣше правъ, и най-силнитѣ организации не можеха да направятъ нищо срещу правителствата и капиталиститѣ. При

политическитѣ борби ний наблюдаваме различни вр[redacted] по нѣкога на първо мѣсто стои тихата работа, общественитѣ рефор[redacted]ато другъ пѫть, това не достига, нуждитѣ изискватъ силенъ и бърз[redacted]дъкъ, полити[redacted]ческа «революция». Самъ Мар[redacted] въ 1850 г. твърдѣш[redacted]при все общъ просперитетъ «за [redacted] революция и не мо[redacted]се при казва». [redacted]аме силното нарасван[redacted]икономи-чес[redacted]а просперитетъ, и това, разбира се [redacted]ко Бернщайнъ бѣше писалъ за близкитѣ [redacted]ата, за въпроситѣ на деня, тогава той имаше [redacted]то върху слабата страна на социалистическата дѣя-[redacted]ското поле. Обаче той пише за «задачитѣ на социали-[redacted]изобщо, за «условията на социализма», а тука именно лежи [redacted] страна при този въпросъ. Партията н[redacted] и не трѣбва [redacted]чи въ своитѣ дѣйствия; «тя се ползува [redacted]ко положение [redacted]никога не си връзва рѫцѣтѣ».

[redacted]то «[redacted]волюционното» социалъ демократическо т[redacted] пред-став[redacted]следище върху капиталистическия начи[redacted] произ-водств[redacted]о, «фа[redacted]ото» демократо-социалистическото [redacted]ко, по-чива на момента[redacted]ни проявления и нужди, затова меж[redacted]то и другото сѫществува [redacted] противоречие, което се свежда до въ[redacted]за *самостоя-телната* [redacted]*са*[redacted]*ятелна классова политика.* В[redacted]мнѣние пролетарията[redacted]орга[redacted] по силата на собственитѣ си ин[redacted] и води като цѣло, като класса[redacted]литическа борба. Социалъ-демокраци[redacted] израз на тази борба; тя е станала единъ отъ най-силнитѣ [redacted]вени фактори. Днесъ не може и да се говори вече, дали социал[redacted]рацията да се присъедини къмъ буржуазната демокрация, и дали да се напр[redacted]програм-мата и тактиката на социалъ-демокрацията таквазъ, щото да[redacted]и вра-титѣ на всички демократически групи на обществото. Въпрос[redacted]асае до класси, а не до личности, когато Бернщайнъ това [redacted] изпуща изъ предъ видъ.

Всѣки, който иска да се бори за защита и побѣ[redacted] пролетарията може да влѣзе въ редоветѣ на соц.-демокрацията, тя даже мо[redacted]се въз-ползува отъ случаитѣ, които могатъ да й се представатъ, об[redacted] никой начинъ не може и не трѣбва да защищава интереси [redacted] на пролета-рията. Автора не отрича, че между самиятъ пролетар[redacted]въ работниче-ската класса не всички иматъ еднакво обществено по[redacted]е, но намира, че противоречията не сѫ до толкозъ голѣми, щото да унищо[redacted]солида-ритета на пролетарията въ борбата му срѣщу капитала. По-го[redacted]ѫ про-тиворечията между самитѣ капиталисти, обаче Бернщайнъ и [redacted]сли да прави *класси* отъ тази класса, когато при пролета[redacted] се опитва да върши това.

Той съвѣтва партията въ борбата си срѣщу буржуазията да не бѫде [redacted]рѣзка, [redacted] съ тов[redacted] врѣда [redacted]нася; сѫщо да [redacted]плашва [illegible]ата бур[illegible]я съ «[illegible]ата кат[illegible]», защото съ т[redacted]ѫжда отъ [illegible] тѣзи, [illegible] иначе, [illegible]що по-мирно, братолюбиво отноше-ние, [illegible]тояли к[illegible]ейната [illegible] Обаче ясно е, че [illegible]ахътъ на бур-жуаз[illegible] иде о[redacted]а, че т[redacted] сигурна за бѫ[illegible]щитѣ гюрюлтии а отъ това, че единъ день социалъ-делокрацията ще събере около себе си

всичкия пролетариятъ, а тогазъ и нейното господство ще се свърши. Съвѣтитѣ му обаче съвсѣмъ си нѣматъ смисъль, когато ний виждаме въ него желанието, социалъ демокрацията да върви ржка за ржка съ демократическитѣ слоеве и нейната практическа дѣятелность да се свежда до оная на една демократическа, реформаторска партия. Това може да е угодно на демократитѣ и затова е оправдателно тѣхнато величаение на Бернщайна, обаче това поведение съвсѣмъ не е съвмѣстимо съ партийната дѣятелность. Каквото и да се говори за демокрацията, тя не унищожава классовитѣ противоречия; самъ Б. признава, че тя «по принципъ» унищожава господството на една класса върху друга, тогава каква смисъль има измѣнението на партийната дѣятелность? Бернщайнъ се бои иначе отъ господството на пролетарията и неговата диктатура. Това било въ противоречие съ самия социализмъ, който не признава никакво классово господство, който унищожава класитѣ, — заради това демократизиранне, за да се избѣгне владичеството на пролетарията. Но кой има интересъ отъ социелизма, ако не пролетарията? Е, какъ може последния да го реализира, ако не добие политическата власть въ ржцѣтѣ си, ако не дойде като класса на власть? «Безъ классовото господство на пролетарията не могатъ да се унищожатъ класситѣ»—това е тъй ясно, щото нѣма нужда да диримъ спасението въ демокрацията, която само «по принципъ» унищожава классовото господство. Това не ще рече, разбира се, че социалъ-демокрацията стои хладнокръвна къмъ съвременната законодателна работа и се говори само за бждащето; не, тя има сама интересъ отъ сума демократически искания и въведения, заради това тя се бори за тѣхъ, безъ обаче да престава да бжде представителка и изразителка на исканията и нуждитѣ на пролетарията, безъ да престане да води самостоятелна политика. Пролетарията може, за постиганието на извѣстни политически цели, да върви за извѣстно време съ демократическитѣ групи, но не постоянно. Отъ изложеното до тука се вижда ясно, че, ако Бернщайнъ иска измѣнението на тази точка отъ Ерфуртската програма, споредъ която преобразуванието на обществото е дѣло на самитѣ работници, въ: «е дѣло *въ първа линия* на работницитѣ», ние не можемъ да разберемъ, какво именно иска да каже съ това. Че и други елементи могатъ да *дохождатъ* въ социалъ-демокрацията, е фактъ, който катадневно се извършва; но ако съ това иска да каже: работническата класа да *се съюзи* съ други обществени групи, тогава «споредъ характера на *социалъ-демокрацията*, дали пролетарията, или «народната партия», трѣбва да си измѣни и крайната цель». Това е тъй, защото всѣка партия трѣбва да иска да завладѣе политическата власть, за да прокара исканията, за които се е борила. Бернщайновата «социалъ-демокрация» какво си поставя да реализира? Може ли една демократическа «народна партия» да иска да прокара това, което иска една социалистическа? Или какъ е възможно *постоянното* задружно вървение на двѣ партии, които нѣматъ общи цели? Отъ Бернщайновитѣ разсжждения ний и тукъ не можемъ да видимъ, какво положение заема той при този толкозъ важенъ практически въпросъ. Организирания пролетариятъ въ самостоятелна политическа партия завладѣва политическата власть и унищожава частната собственость на капитал. орждия на производството и самия неговъ приватенъ характеръ; социализма *преодолява*, а не довършва работата на

либерализма, както твърди Бернщайнъ, за това не [illegible] организация не може да бъде една партия, която да се ограничи [illegible] крато-социалисти-ческитѣ реформи, тя трѣбва да бъде една партия на *социалната ре-волюция*», (стр. 181). Ако [illegible] революция може да [illegible] поводъ на противни[illegible] демокрацията, като я [illegible] вятъ друг[illegible] систътъ Бернщайнъ да прави то [illegible] цель, която пролетарията си поста[illegible] [illegible] нието прокарване, когато «революция» [illegible] бунтъ може да бъде само едно срѣдство к[illegible] [illegible] е ясно, и единъ марксистъ може да разбира Мар[illegible] [illegible] социалната революция, но не въ Бернщайнова смис[illegible] [illegible] цель, която пролетарията преследва и ще прокара; «който [illegible] летарията като самостоятелна политическ[illegible] ия, той подго[illegible] [illegible] сжщото време и почвата на мисъльта за социал[illegible] еволюция», к[illegible] кото [illegible] тически и да гледа на бъдащето, колкото тихъ [illegible] енъ д[illegible] то[illegible] вижд[illegible] какво голѣмо значение има поставяние[illegible] крайн[illegible] цел[illegible] въ[illegible] крайната цель на нашата политика. [illegible] Кау[illegible] дали *револю*[illegible] или ограничение съ *реформи*, е [illegible] ъ най-тесно [illegible] въпроса за *организацията* и *пропагандата* на [illegible] рията като [illegible] *литическ*[illegible] *тия въ днешно време*". (Стр. 184).

Как[illegible] жизнеспособна партия се стрем[illegible] завла[illegible] политическа[illegible] власт[illegible] Бернщайнъ не иска това да пр[illegible] щомъ касае до социалъ-демократията. Той мисли, че тя още [illegible] време ще д[illegible] ствува като опозиция, защото пролетарията не е достат[illegible] ѣлъ, за да вз[illegible] управлението въ ржцѣтѣ си. Дѣйствително той пр[illegible] че въ всич[illegible] културни държави, пролетарията съставява грамадното больши[illegible] но «п[illegible] дуктивнитѣ сили още не сж до тамъ развити», за да може да [illegible] власть[illegible] Бернщайнъ обаче не ни казва, какъ да познаемъ «достат[illegible]» пар[illegible] вание на производителнитѣ сили и коя е мѣрката [illegible]. Такова тв[illegible] дение, безъ съмнѣние, е равно на нищо. Но вънъ [illegible] ва той утв[illegible] ждава, че между самия пролетариятъ сжществуватъ противор[illegible] които [illegible] премахването на владѣющитѣ или съ измѣнение тѣхното п[illegible] ние, би [illegible] се появили. Но какъ ще се премахнатъ владѣющитѣ? Като [illegible] жщест[illegible] социализма, т. е. като вземе пролетарята властьта [illegible] ожи класси[illegible] Тогава се измѣнява положението не само на владѣющи[illegible] и на безим[illegible] нитѣ, тогава се въвежда економическото равенство. [illegible] то ще се п[illegible] мирать интереситѣ на диаметрално противоположнитѣ класс[illegible] ва да [illegible] утвърждава, че дрѣбнитѣ различия между пролетарията (кой[illegible] не [illegible] ществува) ще се появатъ! — Вънъ отъ това не т[illegible] да се забра[illegible] че като искаме да укажемъ на всичко, което би има[illegible] ѣстно влия[illegible] върху боевата способность на пролетарията, ний трѣб[illegible] направимъ [illegible] о и за[illegible] вния ла[illegible] ернщай[illegible] а не прави, а [illegible] казва, [illegible] не на[illegible] дѣйст[illegible] остьта, [illegible] и подкрѣпа на [illegible] съм[illegible] [illegible] А ра[illegible] нието у [illegible], които [illegible] рича владѣющи[illegible] о пъ[illegible] пб-[illegible] и, въп[illegible] ва, не [illegible] речи да представ[illegible] една боева п[illegible] тия [illegible] мо по [illegible] еность [illegible] ство, социалъ-де[illegible] ическата парт[illegible] над[illegible] всѣка друга партия; и именно въ това почива не малко н[illegible] ната сила.» И Бернщайнъ иска тукъ слабость да дири? Като се гл[illegible]

числото на занятитѣ въ индустрията и се сравнява съ онова на социалистическитѣ избиратели, ний намираме, «че числото на социалистическитѣ гласоподаватели се покрива напълно съ числото на индустралнитѣ работници, които избиратъ», (стр. 190), а Б. искарва една значителна разлика, като сравнява числото на възрастнитѣ индустр. работници отъ 20 г. на горѣ съ онова на соц. избиратели, когато се знае, че въ Германия иматъ гласоподавателно право навършилитѣ 25 години, само и само да представи по силно, че социализма далечъ още не е проникналъ въ онѣзи слоеве, които най лесно може да завладѣе. Като гледа успѣхитѣ си при изборитѣ, партията нѣма нужда да гледа песимистически на нѣщата. Въ разстояние на три десетолѣтия нѣмската соц.-демокрация е станала най-силната партия въ цѣлата империя, а «това, което е направило за три десетолѣтия най-силна партия, може да я направи за други три, ако не и пó-малко десетолѣтия, *господствующа партия*“ (191). Отъ пó-скорошното господство нѣма нужда да се плаши тя, макаръ че Б. не намира работническата класса днесъ за «достатъчно» развита, за да вземе политическата властъ. Какъвъ е този испитъ, който може една класа да признае за зрѣла или не? «Единствения испитъ, чието свидѣтелство важи въ историята, е практиката, опита». Ний не можемъ да пророчествуваме, разбира се, какъ ще се свърши цѣлата работа, ако ненадѣйно утрѣ нѣкаква политическа буря тури пролетарята на чело на управлението; дали ще може да запази властьта или не. Ясно е обаче, че «една партия, която сѫществува, трѣбва да се бори, а това значи да иска побѣдата. А който се бори за побѣда, трѣбва всѣкога да расчита съ възможностьта, че ще остане побѣдитель. Искаме ли да се осигуримъ, щото да не ни падне пó-рано властьта, тогава не ни остава нищо друго, освѣнъ — да отидемъ да спимъ». (Стр. 192). Не, ний продължаваме нашата борба съ силното убѣждение, че ще доживѣемъ побѣдата! Какви сѫ доводитѣ на Б., които доказватъ незрѣлостьта на пролетарията? 1) Че на сѫщото мнѣние сѫ работницитѣ, съ които той е приказвалъ! 2) Че работницитѣ не сѫ още освободени отъ предразсѫдаци и слабости. Това навсѣки случай не сѫ доказателства. Нима господствующитѣ класси сѫ свободни отъ всѣкакви «слабости и предразсѫдъци?» Ний трѣбва да не мѣримъ пролетарията съ идеаленъ мащабъ, а да го сравняваме съ другитѣ класси и тогава ще видимъ, че неговата политическа зрѣлость не само съ тая на дребно-буржуазното и земледѣлческо съсловие, но и съ тая на буржуазията може да се мѣри. Тамъ, гдѣто само буржуазията съ своето чиновничество борави, виждаме развала, безсилие. «Щомъ като се вмъкне социалъ-демокрацията, новъ животъ се явява; тя донася инициатива, справедливость, сила и правила и чрезъ своята конкуренция регенерира собственитѣ си противници». На всѣкадѣ, гдѣто тя се е промъкнала, «се е запазила и надминала по позитивна дѣятелность своитѣ противници . . . Нека ни покаже Бернщайнъ поне на единъ случай, гдѣто тя не е достойно испълнила своята позитивна задача, която ѝ се е налагало да извърши. И всичко това тя прави самичка, оставена на собственитѣ си сили, партията на бѣднитѣ и незнающитѣ. Какво основание имаме да приемемъ, щото тя да се откаже, ако ѝ се даде на расположение цѣлата економическа и интелектуална сила на държавата?» (Стр. 193). Безъ съмнѣние, цѣлото развитие зависи отъ фикторк, които стоятъ както върху отдѣлната

зан може да отго-
гъч лъ за властьта,
ажения, да щото ра
ча не се въ т
неоправда намале
а увеличимъ неговитѣ си
испълнението на тази
рията и му помогнемъ
, но и да разширимъ
ментални и професиона
итѣ интереси между н
реси тази ни раб
съ той се повд
немъ катадневни
не се изг знани
вени на пр ията.
смис ий испълнява
хъте шата работа
й н никаква сил

П. Да ь.

е.

ген
нето

ктъ и соб ость
историчес вива
ь а въ часа
ци а чески сж
а богиня та,
настроен дълб
пр ние на цѣл
сто най-високо
о, което остава вѣч
вни борб ду на
итѣ ярки исли
ь и б ухание, кои
итѣ статъчно р
ниятъ човѣкъ, съ ина

каже; туй, което става откровение предъ дълбокия му взоръ го предава съ художественнитѣ си творения на цѣлото човѣчество. По такъвъ начинъ всѣки великъ човѣкъ е сѫщевременно и народенъ човѣкъ. Но има нѣкои изъ по-между тѣхъ, които иматъ особенно тънко чутье да узнаватъ болкитѣ и радоститѣ, желанията и исканията народни. Такъвъ е поетътъ, паметьта на когото се празднува съ благодарно въспоминание отъ всѣкого, който е можалъ да се издигне надъ низостьта на дневнитѣ распри, въ една по чиста сфера.

Хенрихъ Хайне е билъ презъ живота си една отъ най-спорнитѣ личности на нѣмското творчество. Около никого не сѫ се вьртѣли умразата и благоволението на партиитѣ така, както около него; днесъ още, 45 години после смъртьта му, името му е спорна ябълка между партиитѣ, дивъ споръ бѣснува по нѣмскитѣ градове за това, дали да му се въздигне паметникъ или не. При все това Хайне е единъ отъ най-великитѣ поети на нѣмския народъ, комуто се отказватъ да въздигнатъ паметникъ. Милионни нѣмски сърдца сѫ нему благодарни не само за часове на най-сладкото забавление, на най-нежното и небесно щастие, не, нѣмскиятъ народъ, въ цѣло има да благодари нему, като на едного отъ първитѣ най-распалени борци за духовното освобождение.

Хенрихъ Хайне е роденъ, вѣроятно, на 13 Декемврий 1799[1]) въ Дюселдорфъ, като синъ на единъ търговецъ, евреинъ. Още въ ранна възрасть въ него се забелѣзвали романически наклонности, които били отхранени отъ сѫщо тъй надарената му майка и въ 16 му години тѣ се отразяватъ въ романическото увлечение къмъ дъщерята на единъ сѫдия съ най-страстно избухвание. Следъ срѣдното образование, което е получилъ въ бащиния си градъ, ближнитѣ му опредѣлили търговска кариера и въ 1818 год. отваря въ Хамбургъ коммисионна кантора, която скоро напусналъ, очевидно, за гдѣто му липсвали всѣкакви търговски способности. Съ подържката па уйка си Соломонъ Хайне, единъ милионеръ, при това духовно даровитъ човѣкъ, той се е заелъ да изучава правнитѣ науки въ 1819 г. въ Баннския университетъ. 1820 г. въ Гетингенъ. 1821 въ Берлинъ, безъ обаче да се залови по-сериозно за тѣзи науки; презъ това време той е издалъ вече нѣколко стихотворения. Въ Берлинъ попадналъ е той въ кѫщата на Barnhagen и жена му

[1]) Върху този въпросъ сѫществуватъ още днесъ разногласия въ нѣмската литература; споредъ едни Хайне е билъ роденъ въ 1797 г. (Заб. превод.)

Раелъ, хора доста образовани и наскоро е ста[redacted]тѣхенъ люби-мецъ; тамъ е станалъ ученикъ [illegible] Хегеля, на онія велики философъ, отъ чиято школа, извѣстно[redacted]злѣзли Марксъ, Лас[redacted]Енгелсъ, Файерба[redacted]илъ очарователния му, пъленъ с[redacted]азъ «die Harzreise», който е произвел[redacted] впечатление. Появилата се въ 1827 год[redacted]ия подъ насловъ «Книга на пѣснитѣ» (Buch de[redacted]прави единъ отъ първитѣ поети на «Младата Герм[redacted] поставила въ реда на млади мисл[redacted] като Берн[redacted]ман[redacted], Лаубе, Гуцковъ, които се борѣли [redacted]ъ духовнот робст[redacted] искали да пресадятъ идеитѣ на французския[redacted]блика-низм[redacted]. Между туй Хайне е постигналъ т[redacted] док-торъ [redacted] пра[redacted] — вѣроятно, съ цель да по[redacted]нѣкакво по-ложение въ [redacted]живота — преминалъ въ протеста[redacted], постжпка която го [redacted] презъ цѣлия животъ, защото в[redacted]та и сърдцето с[redacted]е[redacted]противникъ, както на изгнило[redacted]йство така сжщо [redacted] на хр[redacted]нството. Като не му се е у[redacted]да по-стигне какво-годѣ положение въ Германия, а и[redacted]ржкитѣ от страна на уйка му били вече мъчно постижими, п[redacted]а личностьт му бѣ станала враждебна на германскитѣ правителс[redacted]а ту следъ юлската революция 1830 год., която посрѣщна.[redacted] сърд-цето му страстно ехо, преселилъ се е въ Пари[redacted]укъ развив той голѣма политическа дѣятелность, като корресп[redacted]ъ не нѣмск журнали и скоро си е завоевалъ видно мѣсто въ кръг[redacted]париж-кия художественъ свѣтъ, въ който влизали най-добри [redacted] прия-тели и цѣнители, като Теофилъ Готие, стариятъ Дюм[redacted]трисат Рашелъ и компониститѣ Шоренъ, Лисцтъ, Май[redacted] и Рихардъ Вагнеръ. Въ 1835 се е запозналъ съ една кр[redacted] и съ жив темпераментъ французойка, за която е пламналъ въ [redacted]а лю-бовь и която не следъ много му станала другарка въ [redacted], най-напредъ съ свободенъ бракъ, а по-късно черко[redacted] Кжщата му бѣ станала цель на всичкитѣ литературни знамени[redacted] които идѣли отъ Германия; по нѣколко пжти е б[illegible] посѣтенъ отъ [illegible] Май[illegible]ъ и др[illegible]Впечатл[illegible]то му [illegible]ство го накара[redacted]колко [illegible] да п[illegible] поли[illegible]итѣ си възгледи, и то му [illegible]спечелвал вина[illegible] преди[illegible] прият[illegible]й-ожесточени вра[illegible]; така щото живо[illegible] се е [illegible]лъ въ [illegible]естайна полем[illegible]ротивъ пре-дишнитѣ му другари по оржжие, полемика, която по нѣкогажъ е била водена, дѣйствително, въ отвратителна, лична форма, гдѣто

обаче нападенията сѫ следвали винаги отъ противната страна. Отъ тѣзи спорове, водепиятъ съ Людвикъ Берне, честенъ младъ нѣмски писатель, политически и като критикъ знаменитъ, но съ доста ограничени възгледи по художеството, е най-прочутия и сѫщевременно най-печалния, тъй като Берне е билъ лично наостренъ противъ Хайне.

Кадѣ краятъ на 40-тѣ години, Хайне е билъ нападнатъ все по-често и по-силно отъ признацитѣ на една болесть, зародишътъ на която, както се види, е билъ скритъ още отъ дѣтинството му въ него — възпаление на гръбначния мозъкъ. Най-напредъ охромѣлъ въ едното рамо, сетнѣ една цѣла половина на тѣлото му и е билъ измъченъ отъ страшни припадъци, които го хвърлики въ смъртното легло, очитѣ му измъртвѣли и едното око ослѣпѣло съвсѣмъ. Най-сетнѣ, той не е билъ способенъ да ходи и 8 ужасни години останалъ прикованъ на леглото, повече мъртавъ, отколкото живъ. Тъй станало, че не е могълъ да вземе участие въ революцията 1848 год., която го е тъй много въодушевлявала, когато е билъ здравъ. Случило се, че въ деня, когато е избухнала революцията, е билъ откаранъ отъ болницата у дома, за да се види съ жена си. Колата употрѣбили за издиганието на баррикади.

На 17 Февруарий 1856 смърьта спаси най-сетнѣ отъ ужаснитѣ мѫки бѣдния болно-измъченъ, въ всичкитѣ членове охромѣлъ поетъ.

Днесъ Хайне е най-популярниятъ поетъ въ Германия. Съчиненията му сѫ въ безбройни издания распространени, на повечето езици преведени и навредъ се празднува деня му. Неговитѣ пѣсни сѫ повече отъ 3000 пѫти компонирани, два пѫти повече, отколкото тѣзи на Гете. Маниерата му има хиляди подражатели, безъ да го е застигналъ нѣкой въ либавостьта и поетическата сила на стихотворенията му. Нѣма нито единъ нѣмски говорещъ юноша и нито едно нѣмско момиче, които да не сѫ декламирали, пѣли или поне чели пѣснитѣ «Ти си кат' цвѣте», «Топола» и др. Отдѣ ли тази популярность?

Поезията на Хайне е именно духъ отъ духа на нѣмския народъ. Чисть народенъ тонъ звучи въ пѣснитѣ му и нѣкои отъ тѣхъ не могатъ да се различатъ отъ «сѫщинската» народна пѣсень. Такава пѣсень, като «Loreley» се пѣе навредъ въ Германия, безъ да знаятъ въ много случаи автора ѝ. Нежна интимность на нѣмския духъ вѣе въ тѣзи пѣсни и тѣхната форма съ простия имъ музикаленъ ритмъ, майсторски съвпадатъ съ съчувственнитѣ мисли, които се правятъ, като благоуханни цвѣтя. Въ други, колкото по

късно сж излизали. Толкова по-често влиза у[illegible]да насмѣшка, [illegible]звителна, наранителна и [illegible]оща самоирония; п[illegible]й пжть въ най-ху[illegible]ние, като врѣзающ[illegible]антъ чувст[illegible]о-що е възпѣлъ, като най-свети [illegible]съ най-брутална шега. Този факт [illegible] на Хайневото сжщество. Отъ една стран[illegible] [illegible], гениаленъ, съ финни чувства поетъ, който [illegible]та дарба да познава и възпроизвежда интимнит[illegible] [illegible] сжщевременно — жаденъ за наслаждения човѣкъ, кой[illegible] [illegible] пожертвува всичко за цельта на нас[illegible], пъкъ и [illegible] фриволенъ и циниченъ.

[illegible] по-ясн[illegible] сж контраститѣ въ политическитѣ м[illegible]тическ[illegible] прои[illegible] смъртоноснитѣ удари противъ тира[illegible] тѣхни слуги отстжпв[illegible]мѣсто на топлитѣ симпатии към[illegible]архизма, най-яркитѣ излия[illegible]ия за свободата — на апотеози [illegible] велики пр[illegible]тѣснители, [illegible] Напо[illegible]нъ и Цезарь.

Но са[illegible]ков[illegible]ни и злобни сждии, по тѣзи [illegible] и на гледъ тъй гравирую[illegible] факти, не ще признаятъ [illegible] на Хайне и значението му въ борбата за народното освобо[illegible]е. Понеже тѣ (фактитѣ) се обясняватъ отъ двояката природ[illegible] Хайне: не[illegible]гасимото му демократическо въодушевление за духовнот[illegible]бождение на народа и аристократическата подкладка на ч[illegible]та м[illegible] личность. Такива противоречия се срѣщатъ и въ [illegible] по-страстни народни борци, напр. въ Лассалъ сжщо. А тѣ [illegible]о външни противоречия, които се крѣпятъ о живота и външнит[illegible]же-би болезнени потрѣбности; но не и въ вжтрѣшното сжщ[illegible] нит[illegible] пъкъ сж произлѣзли отъ поетическата личность [illegible]ения гений.

Безъ съмнѣние, ако претърсимъ въ живота [illegible]айне, ще намѣримъ една страна съвсѣмъ опятнена въ смисъ[illegible] до[illegible]бъръ буржуаленъ моралъ. Той е любилъ много жени, [illegible]лъ с[illegible] на безмѣрни, чувственни удоволствия, работилъ е срѣ[illegible]олитически и литературни противници въ отвратителна, ли[illegible]лемика и др. такива. Ала ухващающата чувственность, усладите[illegible] благоухание [illegible]иятъ [illegible]на люб[illegible]ѣ му [illegible]оставатъ безсм[illegible]; без[illegible]тна ос[illegible]реди [illegible] унищо[illegible]ата рѣзкость н[illegible]жията му насочени противъ тиранс[illegible]ладичество и духовното робство. Въ [illegible]е може [illegible] сравн[illegible] него никой отъ [illegible] редъ млади борц[illegible] Германи[illegible], никой отъ тѣхъ не е билъ тъй намразенъ и преследванъ отъ германското правителство, както самиятъ Хайне.

Хайне е разбудилъ нѣмския филистеръ отъ гнилия домашенъ сънь. Безпощадната му сатира отправена противъ князе и попове е истръгнала отъ боязливото сърдце на нѣмския гражданинъ вроденото страхопочитание къмъ разни княжески височества. Той е подготвилъ великото дѣло на сдружванието и самосвѣстяванието на нѣмския народъ и съ туй изравнилъ пѫтя за освободителното дѣло на нѣмскитѣ работници. Съ смѣлия си духъ Хайне, като никой другъ нѣмски писатель, явно е исповѣдалъ най-тайнитѣ кипежи на душата си и съ това е създалъ примѣръ на поетъ, който се отвръщава отъ всѣкакво лицемѣрие. Това е именно причината, за гдѣто всички попски души, всички лицемѣри и фарисеи се хвърлятъ съ бѣсна ярость противъ тогова, който, каквото и да е сторилъ, като човѣкъ, е билъ честенъ до самоунищожение поетъ, безбоязненъ вѣститель на истината и, както самъ той се изразява, храбъръ воинъ въ освободителната война на човѣчеството!

Пролетарията въ цѣлия свѣтъ, особенно нѣмскиятъ, нарича Хайне свой и съ благодарность повдига очитѣ си къмъ него. [1])

Пророческиятъ му духъ е предсказалъ великото свободно бѫдѫще, което ще извоюва пролетарията; той е облѣкълъ небесното си удоволствие и жизнерадость, а и гнѣва и мъстьта си, съ думи на незамѣнима и вѣчна красота и жаръ. Паметника, който нѣмската буржуазия страхливо и подло се отказва да въздигне, се намира въ сърдцата на пролетарията отъ всички страни и тамъ е той потраенъ отъ самата руда.

Прев. отъ нѣмски: **С. Р.**

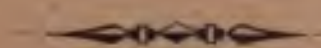

[1]) На 17 Декемврий т. г. виенскиятъ пролетариятъ тържествено отпразднува стогодишниятъ юбилей на Хайне. (Бел. Прев.)

Ко[illegible]ита

[illegible] Церковски

[illegible] № 11 и 12, год. III).

[illegible] чакъ на другий день.
[illegible] очи, покрай менъ
[illegible] трупове да лежатъ.
[illegible]удени скали ме кръжатъ;
Отъ всички страни сталактити
Нависнали сж по стѣнитѣ.
На западната часть стѣснена,
Се вижда дупка не голѣма,
[illegible] гдѣто двѣ-три лжчи ясни,
[illegible]сляха зидоветѣ прашни.
[illegible]дѣ съмъ, питамъ, нѣма гласъ
Издигнахъ глава и тогасъ
[illegible]ъвъ м[illegible]ачината распознахъ,
[illegible] пещера донесенъ бѣхъ.
Но [illegible]ой ма е донелъ? —
Коя е[illegible] тазъ ржка грижлива,
Която е турила постелъ
На менъ отъ сламица ръжлива?
Кой ма е спасилъ отъ душмани,
Кой е превързалъ моитѣ рани? —
Азъ питамъ, взирамъ се навред[illegible]
Изъ пещерата на запика.
Тогазъ отъ мене не далекъ
Видяхъ монахиня блѣдолика.
Надъ нея бѣденъ параклисъ,
Кандило, вжтрѣ елей чистъ
И двѣ икони на свѣтата
Христова майка, и устата
На тазъ монахиня черноока
Молитва бъбряха високо.
Когато свърши тя моленье
И видя моитѣ движенья
Тя бързо, бързо приближи
До мене, каза: тъй, лежи!
[illegible] дори [illegible] приду[illegible]
[illegible], като [illegible]ица бе[illegible]на —
[illegible]чезна, [illegible] втори пжть
Мо[illegible] тамъ [illegible] четатъ.

О, колко ми се щеше менъ
Да я пригърна иступленъ.

На самѣ да заведа дума
Или тѫжовна исповѣдь:
За живота си мѫченишки,
За толкозъ сълзи и въздишки
Пролѣни сега и напредъ,
На село родно кога бѣхме,
За свободата катъ мечтахме.
Да, много, много азъ желаехъ
Гѫрдитѣ да си облекча
Съ исповѣдь тѫжна. И не знаяхъ,
Защо монахшата избѣгва
Разговоръ и ме не погледва.
По-после, струва ми се, азъ
Догадихъ тайната ѝ цель:
Бои се, тѫжния ми гласъ
И мойтѣ мѫки безпредѣлъ,
Да не възбудятъ зли страданья
Във нея. Па и желание
Имала ѝ, както проумѣхъ,
Да ме не мѫчи доръ съмъ болѣнъ,
А кога вече азъ съмъ здравъ,
Кога съмъ веселъ и доволенъ —
За двама ни ще дойде време
За разговори пре-голѣми.

Да, тъй е мислила клѣтата,
И ранитѣ ми като превързва,
Тя все мълчеше, все пребързва
Да се оттѣгли въ пещерата
И да запази тишината.
И колкот' ази да желаяхъ
Отъ нея нѣщо да означахъ;
И колкотъ да ми бѣше трудно,
Това мълчанье пречудно —
Все пакъ, пакъ покоренъ бѣхъ
И съ нея дружно си мълчахъ.
Презъ тѣзи тѫжни първи дни
Времето тѣжко азъ убивахъ:
Ту като ранитѣ си зли
Зачеквахъ, или пъкъ избивахъ
Отъ камъкъ пепелъ и безъ страхъ
Засипвахъ ги съсъ тоя прахъ.
Или по нѣвга, така азъ,
Изъ подъ пръститѣ на рѫката,
Очи си впивамъ не безъ страсть
Във блѣдний образъ на момата:
И гледахъ формитѣ ѝ мѣрни,
Очитѣ, вѣждитѣ ѝ черни,

мъ.

хъ,

ь

ı,

на

на ! .

—

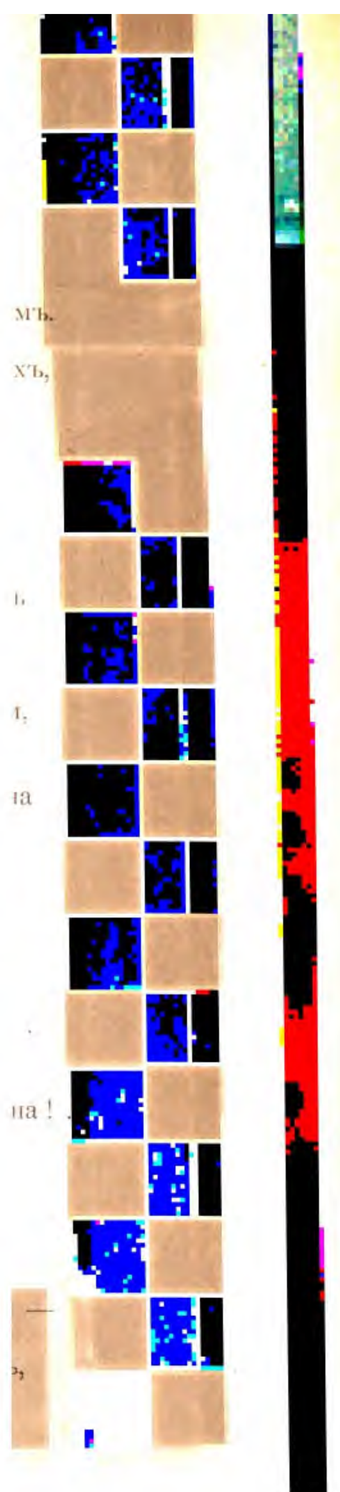

Жена да любя честь нѣмахъ,
И страсть душевний ми покой,
Не е движила, но разбрахъ,
Че любовь трѣбва да е сила,
Не земна, къмъ душа премила,
Съ която свързваме си ний
И щастие, и злочестий.
И, може би, се лъжахъ азъ,
Но този трепетъ, тази страсть,
Това желанье безмѣрно
Отъ нея да съмъ не далечъ
Да ѝ хуртувамъ сладка речъ
Да снѣма бремето си черно:
И после, като малко дѣте,
Да ѝ издъхна на ржцѣтѣ —
Макаръ упрекъ да навлѣка,
Азъ пакъ любовь ще нарека.

И дълго тъй се мжчихъ азъ:
Стана вече явна мойта страсть:
Подъ нейний огънь азъ забравихъ
Болѣжитѣ на моитѣ рани,
Не мисляхъ роднитѣ душмани,
Не мисляхъ, всичко азъ оставихъ,
И като видяхъ, не ща скрия
Огъньтъ, дѣто въ менъ гори,
Решихъ азъ всичко да открия —
Тазъ мисъль мене озари —
Решихъ и случай вече диряхъ,
На умъ си думитѣ пребирахъ,
Във редъ подходенъ, сладкозвученъ
Нареждахъ ги, и непороченъ
Се мжчахъ нѣкакъ да се спазя,
Макаръ въ порочни мисли газя.

Поисквахъ ази нѣкой пжть
Вода и тя ми я поднася;
Уста ми нѣщо зашептятъ
И мислитѣ ми ставатъ каша
Отъ тъмни речи безконецъ,
На нѣкой сѣкашъ-че глупецъ!
Кадѣ речьта ми се изгабя;
Защо не мога да предамъ,
Това, що чувствовамъ? — доръ догадя —
Покрий лице ми тѣжакъ срамъ
И азъ, съ презрѣнье дълбоко,
Се заосжждамъ най-жестоко,
И идвало ми й на умътъ! . . .
Да се убия нѣкой пжть.

и, —
ми,
ми,

сь —
иманье —
я.

лухъ

ь день

сь —

ласа,
ь
ь

!..

До колко бѣше мене драго,
Като я гледахъ, какъ тя мяза
На мене и катъ менъ се труди:
Да мисли, мечтай и да люби,
И идеалъ да проумѣва,
На наший народъ, що тогава
Ми бѣше сладката мечта
И сгрѣваше ме въ речьта,
Всвъ вечернитѣ часове,
Ядѣхме ние плодове,
До къндилото въ параклиса,
И кога добрѣ притамни се —
Елена почваше тогазъ
Да ми расказва въ полугласъ,
Житиетата на свѣтцитѣ,
Какъ сж живѣли изъ горитѣ,
За да избѣгватъ зли съблазни,
Свѣтовни, глупави и праздни . . .
По нѣвга моята Елена
Ставаше много нажалена
Разсчувствуваше се тогазъ
Отъ собствения свой расказъ;
Скърбѣше много, че духътъ
Съсъ мене си е усквернила;
Но спомнѣше ли за врагътъ —
Ставаше бързо, нѣжна, мила.
По́-после ази изъ далечъ
За бѣгство хвърлѣхъ нѣкой речь
За домъ, за родъ, за свѣтли дни
Зарадъ далечни бѫднини,
А най ни бѣ речьта сърдечна
Зарадъ Румания далечна . . .
За нея нощемъ ний не спимъ,
Къмъ нея мислимъ да лѣтимъ,
Но злитѣ орди на пашата,
Пресѣкли пѫтища отъ врѣдъ
И птичка да е человѣкъ
Ще чака . . . Още ще да чака! . . .
Да трѣбва още да стоимъ
Да стихне бунта, и тогазъ
Кадѣто видимъ ще вървимъ
Безразлично е то за насъ.

Тъй живота си ний живѣхме,
Тъй денетѣ си ний броехме,
Щастливи, весели и двама;
По моето тѣло не остана
Ни бѣлѣгъ отъ получени рани,

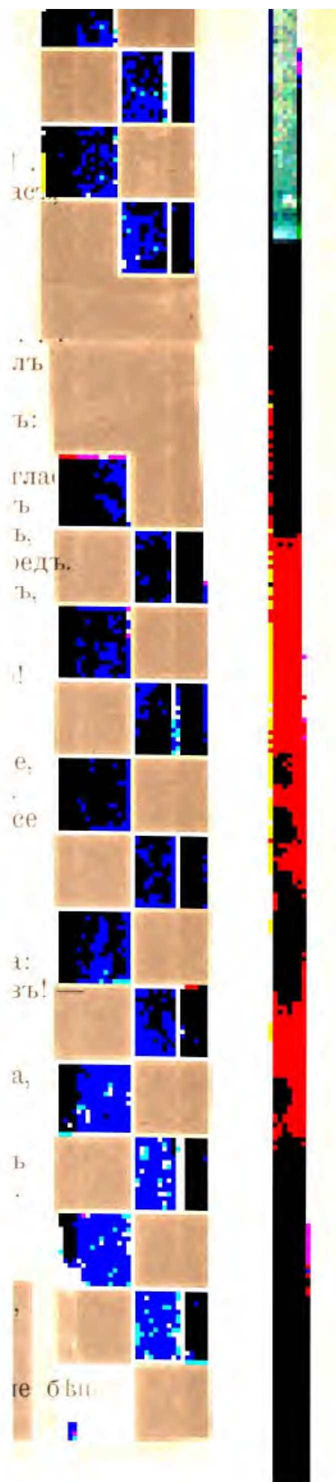

Изново битката почнахъ.
Ржката рѣдко мене мами,
Азъ виждахъ моитѣ душмани,
Какъ се превиватъ безъ предѣлъ,
Когато моя ударъ смѣлъ
Достига свойта блага цель.
А то не бѣше тъй веднъждъ:
Крушуми падаха като дъждъ,
И мене единъ прикова
Къмъ зидътъ. Паднахъ и това
Ми бѣше смѣлия отпоръ . . .

Близо до трупътъ на Елена
Пролазихъ, но тя бѣ студена . . .
И счу се близъкъ разговоръ:
До менъ врагътъ се приближи,
Видя Елена, че лѣжи
Умрѣла, но се не смутиха,
И умрѣла я безчестиха! . . .
. . . .
. . . .
Във тази пещера студена,
На този позоръ края нѣма,
Другари, предъ васъ да искажа,
На колъ да ме набийте даже! . . .

А менъ, следъ дълги истѣзанья
Следъ много демонски страданья, —
Назадъ ржцѣтѣ ми извиха
Дестина пжти ги обвиха
Съ каишъ. И съ шуменъ разговоръ
Доведоха ме въ тозъ затворъ . . .

Блѣсти луната отъ въстокъ,
Пилѣе блѣди си лжчи
По тюрмения зидъ широкъ —
Циментна скала, що стърчи
Сама до стръвний Янтринъ брѣгъ,
По срѣдъ пробудения градъ.
Распръснала се тъмнината,
Извънка ключа на вратата,
Въ тъмница влѣзе тъмничарь,
На звѣръ подобенъ, гърбавъ, старъ,
И като стража той постави
Извика: Янко що се бави? —
Следъ менъ! — и катъ се приближи
И видя Янка че лѣжи
Възнакъ при своитѣ другари —

дъ

и:

душмани!...

вѣсенъ,
ѣсенъ . .

ашата държава.

чка [redacted] *държават*
за е[redacted]ческото раз
шата стран[redacted]еконо
и че главн[redacted]ча н
тие на страната. Обаче
и та[redacted]ча, т. е. з
други [redacted] каква дѣя
а на стра[redacted] еко
ическата [redacted]*тико*
ата [redacted]економическо

нашата дъ[redacted] не с
итика. Даж[redacted]ума н
госпо[redacted]ща економи
емат[redacted]*свободнат*
дъ отъ съзнателно отно
тѣ задачи [redacted]нашат
емленията н[redacted]оя со
ободи [illegible]гария и с
систем[redacted]а свободнат
отричалъ нейното зна
и система тъкмо бѣш

необходима за развитието на нашата страна първо време. Както показахъ на друго мѣсто, системата на свободната търговия е необходима за първоначалното економическо развитие на страни съ примитивни условия, каквато бѣше нашата. [1]) Тя създава въ тия страни нова класа — търговската, въ ржцѣтѣ на която се натрупва търговския капиталъ и която по-сетнѣ се явява организаторъ на капиталистическото производство. Системата на свободната търговия въ България създаде тази класа, която по-преди не сжществуваше, ако не смѣтаме за такава дребнитѣ бакали и мануфактуриджии; тя натрупа капитала въ ржцѣтѣ ѝ и днесъ тая класа се явява на чело на новото економическо развитие, на фабрично-индустриалното производство. Системата на свободната търговия създаде нови обществени отношения, расклати старитѣ економически основи и предизвика нуждата отъ нови начини на производство. Но всичко това тя извърши безъ всѣкакво съзнателно участие и съдѣйствие отъ страна на правителствата. За това именно системата на свободата на търговията, която господствуваше въ економическия животъ на нашата страна до началото на истеклото десетилѣтие, не съставляваше економическа политика на държавата, а една система, която дѣйствуваше вънъ отъ съзнанието на ржководителитѣ на нашата страна, независимо отъ тѣхната воля.

Нѣма съмнѣние, че правителствата, които управляваха нашата страна до края на първото десетилѣтие, сж вършили нѣщо и въ ступанственно отношение. Така напримѣръ отварянието на два образцови чифлика, на занаятчийско и търговско училища, встжпванието върху почвата на сключвание търговски договори независимо отъ сузерена, т. е. отъ Турция, се явяватъ мѣрки предназначени да спомогнатъ за економическото развитие на страната. Обаче тѣ не проистичаха отъ една опредѣлена економическа система, не бѣха следствие на обмислена економическа политика. Такава не сжществуваше тогава, и се разбира защо. Въ първото десетилѣтие България бѣше страна на дребното земледѣлие и дребното занаятчийство. Въ туй време, системата на свободната търговия не бѣше довършила своето дѣло: не бѣше още отдѣлила особенна търговска класа, и процесътъ на разложението старитѣ форми на поминъка не бѣше се почувствувалъ. Истина е, че разрушителното дѣйствие на системата на свободната търговия се осѣти въ край-Дунавскитѣ градове още

---

[1]) гл. „Ново Време", год. I. кн. IV, V и VII, статия: „Протекционизмътъ или покровителствената система".

жщ[redacted]ание, което и
нак[redacted] предъ оккуп
искатъ [redacted]ителств
Истина е [redacted] че з
вънишната конкуренци
още да бждктъ за п
тя черпѣше средст
ствуваше още нужда
поддържание, да мис
ата. Но къмъ края
та [redacted]бодната тъ
аят[redacted] земледѣлие
на обез[redacted]ието
лцитѣ не [redacted]ше с
ачи[redacted] производст
дос[redacted]на търгове
центрираш[redacted]талъ
индустриал[redacted]рично
ятитѣ и земледѣлиет
ср[redacted]а за сжщес
за [redacted] състояние
Настжпи[redacted]то, к
ници, за [redacted]ието
по[redacted]телно отнош
д[redacted]установи ед
държава.[redacted]е, къ
ли се ед[redacted]едѣле

съ [redacted]о възгледи
а. [redacted] пжть се п
предѣлена [redacted]мичес
ромишлен[redacted]боръ
ред[redacted]становления
ска [redacted]рама за дѣ
то разви[redacted]а стр
а тогава[redacted] пра
ка на държавата. Т
а при на тая по
е касае до индустри
кономическата програм

изработена отъ събора, съставлява съществената часть на икономическата политика, която трѣбваше да пригърне България. Въ нея се съдържаше и цѣлъ законопроектъ за «насърдчение на индустрията», който по-подирѣ стана законъ. Честьта на първи, който се опита да формулира економическата политика на нашата държава, който даде инициативата да се свика земледѣлческо-промишленъ конгресъ за тая цель и който приложи тази политика, е, както се знае, г. Ив. Ев. Гешовъ. Шесть години преди конгреса той изказа своитѣ възгледи върху економическата политика на нашата държава въ извѣстната си статия подъ заглазието «Чиновнишкий пролетариатъ».[2]) Неговитѣ възгледи, изказани въ тая статия, напълно бѣха усвоени отъ събора, и неговитѣ «постановления» бѣха съставени въ пълно съгласие съ тѣхъ. Втората часть отъ економическата програма, изработена отъ събора, е съставена лично отъ г. Ив. Ев. Гешовъ. Така че, първи отъ нашитѣ буржуазни общественни дѣятели, който се отнесе по-съзнателно къмъ економическитѣ задачи на нашата държава и ѝ даде една по-опредѣлена економическа политика, е г. Ив. Ев. Гешовъ.

Възгледитѣ на г. Ив. Ев. Гешовъ по въпроса, който сега ни занимава, разгледахме на друго мѣсто.[3]) Тука ще допълня казаното, което тамъ не можахъ да сторя. Споредъ г. Гешовъ, економическата политика на нашата държава трѣбва да се състои въ *„подобрението начинитѣ на производството ни и отварянието пѫтища за износа на произведенията и издѣлията ни“*.[4]) Тази обща формулировка на економическата политика състои, както виждаме, отъ двѣ части: 1-о, подобрение начинитѣ на производството; 2-о, отваряние пѫтища за износа на продуктитѣ отъ производството, т. е. отваряние на пазари за тѣхъ. Тия двѣ части сѫ тѣсно свързани една съ друга. Нуждата отъ отварянието пазари предполага извѣстно развито производство, а за по-нататъшното развитие на последното сѫ необходими пазари. При извѣстна степень отъ развитието на производството подобрението на неговитѣ начини напълно зависи отъ пазаритѣ. Отварянието на пазари предизвиква все по-голѣмо усъвършенствувание въ начинитѣ на производството. Защото участието въ тѣхъ е възможно само тогава, когато производството е голѣмо, т. е. капиталистическо, което отъ своя страна, изисква,

---

[2]) Гл. „Думи и Дѣла“, финансови и економически студии. София 1899. стр. 48.

[3]) „Ново Време“, год. III, № 7, стат.: „Изъ живота и литературата“, стр. 817.

[4]) „Думи и Дѣла“. стр. 178.

и само създава усъвършенствувани начини. Т когато една страна има всички природни благоприятни за е[redacted]ческото ѝ развитие условия и когато [redacted] крачки въ това р е н правила, [redacted] подобрения въ начи на пр изво[redacted] при развитието на голѣмата, и [redacted]рана, развитието на последната за [redacted]проса за пазаритѣ първостепенна важ [redacted]трѣшния пазаръ, запазванието му за проду [redacted]ното производство. Развитието на последното [redacted]ия, следователно, усъвършенствуванието начинитѣ [redacted]то, не е възможно при днешната м[redacted]ародна конкуренция другояче, освѣнъ при условието да бѫде [redacted]енъ отъ н сле[redacted]вѫтрѣшниятъ пазаръ. А очевидно е, че това [redacted]е мож да [redacted]ъ само чрезъ *протекционата сис*[redacted]. История за ико[redacted]еското развитие на всички нап[redacted]и страни и показва, че [redacted]добрение въ начинитѣ на производ[redacted] сѫ дости нали и д[redacted]ъ чр развитието на едрата индустри[redacted] че п следнята [redacted]раз[redacted] и се развива чрезъ протекци[redacted]

Нашитѣ буржу[redacted]и обществени дѣятели, обаче, [redacted] гор казано или съвсѣмъ не съзнаватъ, или не го[redacted]аватъ добр Напримѣръ, г. Гешовъ е привърженикъ на прот[redacted]ната систем обаче той не съзнава добрѣ, нито какви биватъ после[redacted]та от нея, нито кои сѫ условията, необходими за усъвър[redacted]вуван начинитѣ на производството. Вследствие на това[redacted] първо, оба вява, че за голѣмата индустрия и едрото земле[redacted] у насъ н мало почва, когато безъ голѣма индустрия не е възмо[redacted]но дѣствително подобрение въ начинитѣ на производството. Р[redacted] се, г. Гешовъ съ нищо не доказа твърдението си и [redacted] доказ Какъ ще ни докаже, че текстилното, напримѣръ, п дство нѣма и близко бѫдѫще да се концентрира само въ нѣкол ѣми фабрик Очевидно е, че по никой начинъ. Напротивъ, съ прок[redacted]ето н желѣзопѫтната мрѣжа и съ разширението на вѫтрѣ[redacted] пазар концентрацията е неизбѣжна, следователно, неизб е и една н едра отъ днешната текстилна индустрия. Сѫщото ва да се каж и за цѣла устрия. Об яснение впрочемъ, прот[redacted]лѣма устрия за, че го не ъ въпроса за [redacted]омичес политика на нашата държава.

о, г. ъ, като ъзнава, че подобр е въ начинит на одството ъзможн развитието на ѣмата индустрия, и като не можа да отвори «пѫтища за износа на произв

денията и издѣлията ни», цѣлата економическа политика сведе на „подобрение начинитѣ на производството“ чрезъ конкурси земледѣлческо-скотовъдски и занаятчийски, чрезъ преобразование на народното просвѣщение въ техническо, чрезъ принудително занаятчийско сдружавание, чрезъ спестовни каси и чрезъ *хомеащадта* даже. Ако сѫдимъ отъ ревностьта, съ която г. Гешовъ устрояваше конкурситѣ и съ която защищаваше закона за еснафското сдружение и другитѣ спомѣнати реформи, излиза, че той именно отъ тѣхъ очаква „подобрение начинитѣ на производството“. Обаче, не е мѫчно да се види, че съ тѣхъ не се достига цельта. Напримѣръ, очевидно е, че дѣйствителни подобрения въ земледѣлието и скотовъдството сѫ възможни само при голѣмото владѣние на земята и на пасбищата. Безъ голѣмо земевладѣние положително не е възможно едно дѣйствително подобрение начинитѣ на земледѣлческо-скотовъдското производство. Сѫщо така, безъ развитие на голѣмата индустрия е невъзможно такова подобрение начинитѣ на индустриалното производство. Конкурситѣ иматъ значението на скѫпа реклама, която има смисълъ за една голѣма индустрия, но тя сама по себе си не създава последната, следователно, не създава и усъвършенствувани начини на производството. Техническото образование сѫщо така не може само по себе си да създаде усъвършенствувани производителни начини. То наистина приготовлява по-искусенъ работнически елементъ, т. е. създава едно отъ условията за „подобрение начинитѣ на производството“. Обаче, самъ по себе си искусниятъ работнически елементъ безъ развитие на голѣмата индустрия не може да доведе до цельта. Голѣмата индустрия съ голѣмото *раздѣление на труда* сама е най-доброто техническо училище за приготвяние на искусенъ работнически елементъ. Нуждата отъ едно широко и по-високо техническо образование се създава именно отъ нея. Съ туй не искамъ да кажа, че за България не е нужно техническо образование. Искамъ само да посоча на факта, че безъ развитие на голѣмата индустрия у насъ не е възможно да се достигне едно дѣйствително „подобрение начинитѣ на производството“ и че за нашитѣ буржуазни дѣятели именно това не е ясно, което твърдѣ много пречи за прогреса на нашата страна.

По-друго значение иматъ другитѣ реформи, които г. Гешовъ предложи. Тѣ би били по-целесъобразни, ако г. Гешовъ притежаваше по-широкъ погледъ върху економическитѣ задачи на държавата и по-смѣлъ, по-високъ реформаторски духъ. Думата ми е за неговитѣ закони: закона за еснафската уредба, закона за насърдчение на индустрията, законопроекта му за насърдчение на земледѣлческитѣ

предприятия и законопроекта за хомеацадта. Ти[redacted]рми бездруго би привели въ резултатъ къмъ [illegible]лѣмата индус[redacted]а заедно съ нея къмъ „подобрение начинит[illegible] производството“, ако[redacted]не другото усло[redacted] Това условие, какт[redacted]хме, с отв[redacted]денията. Обаче и тука г. Гешовъ [redacted]рави въ въпроса за пазаритѣ и не [redacted] отъ реформаторъ въ жалъкъ, вулгаренъ [redacted]тически партизанинъ, който съ всички средства [redacted]щити партията си, съ което замъглява и тъй н[redacted]твена мисъль за економическата по[redacted] на нашата [redacted]но и въ казанитѣ реформи той внесе [redacted]то разбира не ек[redacted]омическитѣ задачи на държавата. Преди [redacted]о забелѣжи тел[redacted] те[redacted]ъ мотивитѣ си къмъ тия реформи се [redacted] единъ *дреб[redacted]ъ утопистъ*, който иска да запази [redacted] което е осѫдено да [redacted]опадне, да погине, а именно д[redacted]зи дребното производство [redacted]огато крайния резултатъ отъ тѣ[redacted]же да бѫде само голѣ[redacted]дус[redacted] и значението на които е именно [redacted]асърдчава» индус[redacted]алци[redacted] тая посока. Но освѣнъ туй [redacted]дстви неяснитѣ представлен[redacted] за економическата еволюц[redacted] обществото като основа на обществения прогресъ, г. Гешовъ [redacted]азбира едно отъ най-важнитѣ условия за «подобрение начинитѣ на про[redacted]водството». Това условие е фабричното *законодателство* за покро[redacted]тво на труда. Като подобрява хигиеническитѣ условия и ка[redacted]маляв експлоатацията на труда, фабричното законода[redacted] неизбѣжно предизвиква разширението на индустриалнитѣ пре[redacted]тия, концентрирането въ тѣхъ на средствата за производство, т.[redacted] капитала и, следователно, предизвиква въвеждането на [redacted]бритѣ най-съвършенствуванитѣ начини на производството[redacted]лята на фабричното законодателство за покровителство на тр[redacted]ъ дѣлото на економическото развитие на страната е извънредно [redacted] То камшикътъ, който кара ония, въ чийто рѫцѣ е рѫко[redacted]то на индустриалното производство, да въвеждатъ въ него [redacted]съвършенствувани начини. Обаче г. Гешовъ въ поме[redacted] му реформи не само не е внесалъ нито една точка за пок[redacted]елството на [illegible]а, но [illegible]ъ тѣхъ [illegible]а тру[illegible]пълния произ[redacted]на ин[illegible]риални[illegible]дприем[illegible]. е. н[illegible]рикантитѣ и [redacted]царитѣ на [illegible]ятията [illegible] които [illegible]ва дава най-широки привилегии. Въп[illegible] 2 точ[illegible] «Пос[illegible]ения по Промиш[illegible]остьта», изработени отъ него и приети отъ «Първий Български Земледѣлческо-Промишленъ Съборъ», съ която точка г. Гешовъ препорѫчва

«съ законодателенъ актъ да се опредѣлятъ правата и задълженията на фабричнитѣ работници», той не само нищо не е направилъ въ това отношение, но винаги, когато е ставало дума въ Народното Събрание за едно покровителство на труда, той и неговитѣ партизани сѫ възставали съ всичкитѣ сили. Това показва, че г. Гешовъ е единъ простъ буржуазенъ представитель на експлоататорската класа, който нѣма напълно ясни представления за условията, при които е възможно „подобрение начинитѣ на производството“. Реформитѣ на г. Гешова, за които говоримъ, като покровителствуватъ исключително капитала, водятъ страната ни въ пѫтя на развитието на капиталистическия начинъ на производство. Но тоя пѫть е най-тежкиятъ, най-мѫчителниятъ. Длъжность на общественнитѣ дѣятели е да го облекчатъ, да спомагатъ на страната да го мине възможно въ по-кѫсъ срокъ и възможно по-леко. Фабричното законодателство за покровителство на труда е едно отъ най-могѫщитѣ средства за тая цель. Но класовото заслѣпение, а тамъ, дѣто то не е силно, несъзнаванието економическитѣ задачи на съвременната държава, сѫ причина, дѣто най-могѫщитѣ средства на прогреса сѫ пренебрегватъ и съ това се замѫчнява движението на народитѣ напредъ.

Колкото до хомеащадта, съ който днесъ експлоатиратъ въ Народното Събрание така нареченитѣ „демократи“, т. е. Каравеловитѣ партизани, съ чисто демагогически цели, ще се спремъ върху него по-долѣ. Тука ще забелѣжа, че предлаганието му отъ г. Гешова показва, че той положително не е разбралъ неговото значение. Хомеащадтътъ е една реформа, която въ другитѣ страни се поддържа отъ капиталиститѣ земледѣлци, съ цель да се накара селското работно население да не бѣга отъ селата—безъ, разбира се, да я достигнатъ съ това — а да се задържи въ тѣхъ, за да доставляватъ на капиталистическитѣ земледѣлчески предприятия нужнитѣ евтини работнически сили. Обаче у насъ нуждитѣ на кого изискватъ такава реформа? Такива ли сѫ у насъ условията, щото да се прибѣгва до единъ хомеащадтъ? Споредъ мотивитѣ, съ които г. Гешовъ придружава тази реформа, излиза, че цельта ѝ е да запази селското население отъ пропадание. Обаче, както ще видимъ по-долѣ, хомеащадтътъ, т. е. исключванието на селски имоти отъ продажба за частни дългове, може да докара тъкмо къмъ противоположни резултати отъ ония, които се очакватъ отъ него. Той ще доведе до едно извънредно бързо распродавание на селскитѣ имоти и пролетаризирание на селската маса. Реформата се предлага, именно

за да се избѣгне последното, а въ сжщность ще [redacted] лучатъ тъкмо противоположни резултати. Както ще видимъ по-[redacted] къ, въ гла-[redacted]итѣ на нашитѣ буржуазни [redacted] се е вгълпила едв[redacted]рѣшна мисъль, а [redacted] на селското населен[redacted]о необходим[redacted]ата, понеже то съставлявало кон-[redacted] въ вжтрѣшния пазаръ. По-абсурдна [redacted]ожде. Но тя именно кара нашитѣ бур-[redacted]бѣгвать до необмислени реформи, които при [redacted] значение тъкмо противоположно на цельта. Това [redacted]ствено отъ отсжтствието у тѣхъ на опредѣлени въз-[redacted]реса.

Ак[redacted] г. Гешовъ, най-добриятъ буржуазенъ ек[redacted] у насъ, се [redacted] та[redacted] неясни представления по въпроса з[redacted]номическат[redacted] нашата държава, то още по-неясни [redacted]ѣ въ главитѣ на дру[redacted] наши буржуазни дѣятели. Но [redacted]а ще говоримъ въ след[redacted]щата книга.

Изъ Ада Негри.

I.

Уличното дѣте.

Когато го видя да минава по калната улица, [redacted]ичко и хубавичко, облечено съ дрипава ентерийка, обуто [redacted]ъсани обуща и каприциозно;

Когато го видя срѣдъ колята или по ул[redacted], съ изпокъсанитѣ си гащички, да замѣрва кучетата [redacted]е крадецъ, развратно и безочливо;

Когато го видя да се смѣе и да подскача — т[redacted]дно цвѣте на хръсталака — и когато си помисля, че м[redacted]му е въ работилницата, че колибата имъ е пуста, а[redacted]а му е въ затвора:

Когато си помисля за това, една дълбо[redacted]жга стѣга [redacted]цето м[redacted]него и[redacted]си ка[redacted] «Какво ще[redacted]ишъ, — ти, [redacted]ходиш[redacted] одър[redacted] и невѣжо, — [redacted] ще [redacted]шъ б[redacted]одпора [redacted]?...

[redacted]ижен[redacted]ецо на [redacted]битѣ, какво ще [redacted]анешъ, когато [redacted]ъ на [redacted]есеть [redacted]и? — Подъл[redacted] развалень распространитель на измамата ли? — бдителенъ работникъ или крадецъ?

«Честната блуза на работника ли ще носишъ, или арестантската шинела? — Свободенъ работникъ ли ще те срѣщна азъ нѣкога, или затворникъ? На работа ли, въ затвора ли, въ болницата ли ще бждешъ ти?»

И менъ ми се иска да слѣза на улицата и да го притисна при сърдцето си и да го цѣлувамъ съ мжка, съ съжаление, тжга и агония.

Азъ бихъ желала да му дамъ всичкитѣ си цѣлувки—да го цѣлувамъ по устата, по гжрдитѣ и съ въздишката на братската обичь да му шушна:

«И азъ сжщо живѣхъ въ скръбь и мжки, и азъ сжщо съмъ цвѣте на хръсталака, и азъ имахъ майка работничка, и азъ познавахъ тжгата . . . азъ те обичамъ . . .»

Прев. отъ френски: *Надѣжда Христовна.*

СТИХОТВОРЕНИЯ.

Пѣвецу.

Не само в' балканитѣ, в' цвѣтята
Въ потока пѣнястъ и игривъ
Се крий поезия могжща —
Тема за пѣсень, зарадъ стихъ.

О! не, въ влажната колиба,
Въ сълзата днесь що свѣта мий —
Тривеличайша, вдъхновена,
Дивна поезия се крий

Пѣвецъ! въ общата несгода
За пѣсень тема ти търси
Въ страдалний свѣтъ и на народа
Въ благороднитѣ сълзи.

Ив. Радославовъ.

Изъ „Зимни пѣсни“.

I.

Вечеренъ сонетъ.

На западъ слънцето задъ върхове се скри,
Вечерникътъ полъхна тихичко листата;
«Прощавай!» — Шумний день пошепна на луната —
«О, сбогомъ, лека нощь, прощавай до зори! . . .»

Заспива си свѣтътъ, заспива всичко пакъ,
Заспива клѣтника, догдѣ деньтъ настане

и и дане
лъ, агъ.

а деньтъ
етени,
заблѣстятъ».

освѣтятъ
или пжть,
ьнь съживени.

Ив. Арнаудовъ.

, свободат ра,
та и меча
ра,

кдни   къ
ество . .
ѣкътъ

Вѣрка.

). *Чарлзъ нъ и*
а неговитѣ ения
на 2·30 л. В 899 г

атель йския мжжъ
зрастъ той давалъ
ность да ск поля га
ивотни не добрѣ
ръ, б лъ да оцѣни
ктер ечтателность
титѣ оитѣ въспи
училището Дар-
въ универс
инъ е получилъ въ род
еговитѣ и, той нищо
ъ да те вънъ от
мечталъ за кржгосвѣтно

Въ Единбурския университетъ Чарлзъ Дарвинъ изучвалъ медицината, но баща му гледайки, че младия студентъ се занимава повече съ други предмети: зоология, ботаника, минералогия и геология, а не съ своята специалность, настоява той да мине въ Кембриджкия университетъ, гдѣто трѣбвало да се приготви за попъ. Но, ужасъ за духовното съсловие! Намѣсто попъ отъ Дарвина става единъ същински дяволъ за поповетѣ, който събаря всички нелепости за происхождението на човѣка, на човѣшката душа и др. подобни.

Какъ става такова превръщание съ човѣкъ, кандидатъ за попъ? — Твърдѣ просто: тукъ нѣма никакво чудо, ни дяволска сила, ако не считаме силата на истината за такова.

Дарвинъ намира, че въ Кембриджский университетъ, дѣто трѣбвало да изучва классицитѣ, отъ туй учение по-безсмислено не може да бѫде. То не го удовлетворява. Неговия положителенъ умъ дири по-сѫществении знания и въ лицето на своя профессоръ по ботаника, Хексли, той намира това удовлетворение. Тоя последния оцѣнилъ своя студентъ и го препорѫчва на другъ единъ свой колега по геологията, който му далъ добри опѫтвания въ своята екскурсия по геологията, тъй щото Дарвинъ подиръ туй можалъ вече самичакъ да направи такива екскурсии.

Въ 1831 г. неговитѣ профессори го препорѫчали на капитанъ Фицъ-Рой, който заминавалъ за крѫгосвѣтно плавание съ кораба *Билль*. Дарвинъ заминава съ тоя корабъ съ експедицията, която имала за цель да изследва Патагония и Огнена Земя, да се прегледатъ бреговетѣ на Чили, Перу и нѣкои острови въ Тихия Океанъ. Той е занимавалъ длъжность на ученъ естествоиспитатель. За тая длъжность самъ Дарвинъ считаше себе си не подготвенъ, но неговитѣ приятели добрѣ оцѣнили научнитѣ негови познания и го препорѫчали. Види се, тая негова скромность не му давала въ училището да прояви своитѣ извънредни умственни способности.

Експедицията траяла петь години и презъ това време Дарвинъ можалъ да изучи много мѣста; негова геологически чукъ направилъ цѣнни за науката издирвания, неговитѣ изследвания надъ флората и фауната на сушата и въ морското дъно направиха Дарвина извѣстенъ между ученитѣ. Въ своя постояненъ трудъ младия ученъ не се е рѫководилъ само отъ славолюбие; главния стимулъ на постоянни научни издирвания презъ цѣлия му животъ е билъ истината.

Ний това видимъ по-сетнѣ, когато той се върналъ отъ пѫтешествието си и се задомилъ. Малкия чифликъ на Дарвина около Лондонъ, при селцето Доунъ, сталалъ е свърталище на ученитѣ. Тамъ Дарвинъ до дълбока старость провѣрява своитѣ научни теории, които много години били извѣстни само на най-близкитѣ негови приятели. Когато единъ неговъ младъ приятель го испреварилъ и му бѣ пратилъ изложение отъ своитѣ наблюдения, които съдържаха почти неговитѣ мисли, то учения старецъ бѣ готовъ да му отстѫпи първенството си.

Дарвинъ искаше да напечата наблюденията на своя приятель, толкова цѣнни за науката, и той предостави на своитѣ приятели да публикуватъ неговия трудъ, ако намѣрятъ за добрѣ.

Този фактъ много добрѣ характеризира благородството на великия ученъ мѫжъ. Той е билъ много правдивъ, искрененъ и нѣженъ човѣкъ.

За неговото необикновено нѣжно сърдце говори [illegible] му, който глелалъ, какъ стареца наблюдавалъ нѣкой екземпляръ отъ [illegible]ията. Той имъ [illegible] радвалъ и ги милвалъ, като [illegible] ѫщества. Особено тая [illegible]ть на единъ злочесть баща или [illegible]мого му подиръ см[illegible] на неговата де[illegible] единъ баща по-гор[illegible] обича своет[illegible]редаденъ на науката.

[illegible] на великия ученъ мѫжъ стигатъ, за да [illegible], но ние ще помѣнемъ още една негова черта. [illegible]ирвания, Дарвинъ не е изоставялъ ни политика, [illegible]стоянно четелъ вѣстницитѣ и беллетристиката. Сво[illegible] убеждения той исказва тъй смѣло, както и научнитѣ си [illegible] би и цѣлъ свѣтъ да бѫде противъ не[illegible] примѣръ, по [illegible]риканската война, той се възмущава о[illegible]змѣрието на [illegible]тѣ либерални съотечественници и най-горѣщо се з[illegible]а за робитѣ, като [illegible] тѣхното отчаянно положение въ рѫцѣтѣ на роб[illegible]цитѣ. Такива [illegible] не бѣха по вкуса на англичанитѣ, но Д[illegible] като сѫщъ а[illegible]личанинъ [illegible]казваше своитѣ политически възгледи съ най-голѣмо спокойствие. Не[illegible] не можаха да го възмутятъ тъй с[illegible]безжалостнитѣ негови критици [illegible] сѫщото олимпийско спокойствие т[illegible] доказва истината, безъ [illegible] за [illegible]олемика съ тѣхъ. Полемиката той [illegible] за не опасенъ начи[illegible] се[illegible] истината.

Нека минемъ се[illegible] самитѣ трудове на Дарвина. Скор[illegible]е испълни половинъ вѣкъ, какъ се появи теорията за разв[illegible] на организмитѣ отъ по-нисши къмъ по-висши. Тая теория направ[illegible]ратъ въ биологията, въ философията и даже въ такива области, които повидимому нѣматъ нищо общо съ дарвинизма. Прокарания въ биологията [illegible]ципъ на Дарвина, че всичко днешно е естественъ резултатъ на ми[illegible] което се развива, т. е. видоизмѣнява се споредъ условията, [illegible]ду миналото и настоящето има непрекъсната генетическа връзка, [illegible]ва въ историята и въ социалнитѣ науки. Този принципъ раздѣ[illegible]день-днешенъ учения свѣтъ на два противоположни лагера. При живота на [illegible]а тия противници на неговитѣ основни принципи бѣха по-многоб[illegible] и поожесточени. Но забелѣжително, че тѣхнитѣ усилия да [illegible] истината, даватъ тъкмо противоположни резултати. Тъй наприм[illegible] много статии противъ Дарвина е написалъ единъ великъ ученъ по[illegible]Луи Агасицъ. Когато нѣкой си прочелъ една отъ неговитѣ научни статии [illegible] дарвинизма, той ставалъ дарвинистъ. За Агасица Дарвинъ казва: [illegible] чудно е, дѣто такъвъ единъ необикновено-талантливъ човѣкъ и съ [illegible] грамадни познания по много клонове на естествената ис[illegible] пише така, както той пише.» А още по-чудно е споредъ насъ, че [illegible] специалистъ, като Дарвинъ може да засѣгне тъй широко въ толкова далечни области на [illegible]ята, ка[illegible]прави т[illegible]щото А[illegible] въ учения св[illegible]а хи[illegible] когато [illegible]а фило[illegible] величи[illegible]ва многостранн[illegible] на неговия [illegible]емлющъ [illegible] както [illegible]зразява Антонович[illegible] явяватъ се твърд[illegible]).

[illegible]ѣмата ч[illegible]гъ кни[illegible] Антоновича съ [illegible] преписка на Дарвина съ неговитѣ учени приятели. Отъ туй, що е напечатано въ нея

дение на човѣка и половия отборъ», «Пѫтуване около свѣта» мѫчно може да си представи читателя пълна картина отъ преврата, който направи Дарвиновата теория въ умоветѣ не само надъ хората на науката, но даже и на дѣцата въ училището.

За «Произхождението на видоветѣ» най-напредъ Дарвинъ е искалъ да направи едно извлечение отъ своето обширно съчинение по настояването на своитѣ приятели въ видъ на една статия. но защото статията излѣзла много голѣма, той се решилъ да я напечата въ отдѣлна книга. Тази книга обърнала вниманието на такива учени естествоиспитатели, като Лайеля, Хекеля и др. Нейния успѣхъ, не ще съмнѣние, още повече раздразни злобата на епископи и много други врагове на «Произхождението на видоветѣ», които сѫ готови до день-днешенъ да поддържатъ сътворението на всѣки видъ отдѣлно.

Надъ тая книга Дарвинъ трѣбвало много да поработи, за да бѫде ясна. Въ корекцията на книгата му помагаха и жена му, и приятелитѣ му, които намираха много неясни мѣста, тъй като е много мѫчно въ една книжка да се изложи една нова теория за сътворението на свѣта, която трѣбвало да обори всичко писано до тогава за животнитѣ и растенията. Тази книга носи названието «Origin». Тя претърпѣла много издания и всѣкой пѫть била допълвана. Тази книга съдържа само първата глава отъ неговото обширно съчинение за произхождението на видоветѣ, сир. измѣнение на животнитѣ и растенията въ домашно състояние.

Когато Дарвинъ се убѣди, че неговата теория си пробива пѫть и въ съкратенъ видъ, той остави своя обширенъ планъ и почва да преработва своето съчинение. То трѣбвало да излѣзе по първоначалния планъ до 30 тома. Да се групира материяла на кратко въ единъ такъвъ гигански трудъ не бѣ тъй лесно; още повече да се преработи тъй добросъвѣстно, както е работилъ Дарвинъ: надъ всѣки по-важенъ терминъ той се спира, съвѣтва се съ приятели и се мѫчи да бѫде най-точенъ въ израженията и мислитѣ си.

Дарвиновата теория се посрѣщна на много мѣста враждебно, но безъ да се гледа на това издатели отъ Англия и Америка се надпреварваха да предлагатъ услугитѣ си за пето и шесто издание на многотомното съчинение на Дарвина. То скоро се преведе на всички езици и въ Германия, Русия и другадѣ претърпѣ нѣколко издания. Въ Русия професоръ Бекетовъ, Ковалевски и др. учени сѫ направили много цѣнни изследвания надъ висшитѣ организми по теорията на Дарвина и се доказали, че тоя е истинския пѫть да се проследи развитието на висшитѣ организми, както го доказва английския ученъ мѫжъ, Дарвинъ.

Въ Германия дарвинизма прониква и въ области не толкова близки къмъ естествознанието. Тъй напр. Фребель трактувалъ *теорията на политиката* отъ гледище на дарвинизма; Тиль прилагалъ идеитѣ на дарвинизма къмъ землedѣлческитѣ асоциации; Блекъ, Шлайхеръ и Л. Гайгеръ въвеждали принципитѣ на дарвинизма въ лингвистиката. Даже последователитѣ на старитѣ философски школи въ Германия признаватъ за нея заслугата, че тя премахва отъ естествознанието обясненията съ чудеса. Хегелянецътъ Д. Щраусъ казва за Дарвиновата теория: «тя може да се сравни съ единъ токо-що проектиранъ и трасиранъ желѣзенъ пѫть; колко

ър [redacted]остове презъ
лк[redacted]ни ще се ми-
бно [redacted]евозватъ хора,
вече е [redacted] пѫтя
ъ. Да, ве[redacted] то въ
философи и *критици*
редитираме обясненията
ѣпиющъ въ пустинята.
я излишни, не знаехме
ѣни тамъ, дѣто тѣ се
природна сила, този
ито щастливото потом-
десн[redacted] всѣки, който
го [redacted]нася за това

дна съ най[redacted] рав-
младитѣ у[redacted]
ѣка [redacted]вия отборъ»,
и д[redacted]дължение отъ
та. Въ това съчинение
за развит[redacted] усъ-
особенъ ви[redacted]ръ и

отб[redacted]ний видимъ,
ито [redacted]ми, което е
а вѣроятн[redacted] дър-
на човѣка[redacted]оизлѣ-
итѣ, а тѣ отъ рибитѣ.
ъ р[redacted]доизмѣнения,
къ [redacted], че всички
различават[redacted]ожата
се дължат[redacted]клима-
ости на чо[redacted]акива
се [redacted]ватъ въ по-
изл[redacted]отъ умствен-
е страда. Какъ ставатъ
«но очеви[redacted] всѣко
аемъ», ка[redacted]. Ето
че [redacted] човѣчество
чов[redacted]ото изъ мъг-

М. А. Ан[redacted]ча въ
дарвинизма[redacted]огочи-
тината съ предрасждъ-

В. А.

„Училищна практика“ *за учители и учителки. Планове, диспозиции и пробни уроци по разни предмети въ основното училище.* Стъкмилъ **Г. М. Бошняковъ.** Цѣна 2·50 ст. Ломъ. 1900 г.

Книгата «Училищна практика» има за цель да упѫти учителитѣ и учителкитѣ къмъ правилно обучение. Такова обучение несъмнѣнно улеснява и ученицитѣ. Отъ тая страна книгата е полезна. Авторътъ на «Училищна практика» препорѫчва доста рационално средство за избѣгване на безсмисленното и безцелно заучване на изустъ отъ книгитѣ. Този недостатъкъ има дълбоки корени въ нашитѣ основни училища. Най-често за такова дълбание отъ учебницитѣ на изусть, дума въ дума, обвиняватъ ученицитѣ. То не е право. Много сѫ виновати и преподавателитѣ въ това механическо запомнѣние.

Г-нъ Бошняковъ препорѫчва едно рационално средство противъ механическото запомнѣние; то състои въ исхвърлянието на учебницитѣ изъ основнитѣ училища. Това средство самъ г. Бошняковъ провѣрилъ на практика и получилъ, както самъ ни увѣрява, добри резултати.

Несъмнѣнно, че при добро рабиране на предмета, съ нагледно обучение могатъ да се достигнатъ много добри резултати въ основното училище, но не по всички предмети, ще забелѣжимъ ний. Такъвъ предметъ, като Законъ Божий, когото тъй горѣшо препорѫчва *модерния* нашъ педагогъ, не може безъ книги, по никой начинъ.

За Естествознание, Геометрия, Отечествоведение въ основнитѣ училища не само че сѫ излишни всѣкакви учебници, но и крайно вредни. Въ тия предмети нѣма какво да се учи, а само чрезъ наблюдения да се дадатъ нѣкои необходими понятия за формата, тежината, дължината на предмети, или да се направятъ общи заключения връзъ наблюденията на нѣкои животни, растения и минерали. Нѣмския великъ педагогъ, Дистервегъ, който първи показа, какъ да се дадатъ общи, практически познания на дѣцата по Естественна история, Геометрия и Социалогия, ако видѣше нашитѣ учебници за трето и четвърто отдѣления по *минералогия, физика, геометрия*, той би дошелъ до ужасъ.

Тѣзи съвсѣмъ не нужни и крайно вредни учебници сѫ въведени въ нашитѣ училища само отъ неразбранщина и крайно невѣжество, което блѣсти у насъ даже въ училищата. За това има право да роптае противъ учебницитѣ въ основнитѣ училища всѣки учитель, който е увѣренъ въ себе си, че той може да извлече нуждднитѣ понятия по тия предмети чрезъ наблючения. Но както иска г. Бошняковъ да съсредоточи всичката сила въ учителя, то е опасно, защото отнема всѣка самодѣятелность отъ ученицитѣ. Друга една непростителна грѣшка въ «Училищна практика» е философията на автора по предмета Законъ Божий. Той мъмри, че тоя предметъ стоялъ на първо мѣсто въ програмитѣ у насъ, но не стоялъ на подобающата висота въ училищата; на него не се обръщало надлежното внимание и за това нашитѣ ученици били лишени отъ нравственно възпитание. «Обучението съ молитва и смиреномѫдрие почваше и съ сѫщото свършваше. Съ особна грижливость и сериозность се преподаваха урочитѣ по Законъ Божий и съ още по-голѣма строгость се изискваше заучването имъ отъ ученицитѣ. По-малко грижи даже се полагаха, да се научатъ учени-

цитѣ на „*четмо*" и „*писмо*". Подобна едностранч[redacted] въ обучението не бъркаше да се поддържа набожностьта у българина [redacted] крѣпи страхъ и почитанието къ Бога, а съ[redacted]нно моралностьта [redacted]одѣтелитѣ, доб[redacted]итѣ характери да бждатъ пр[redacted] на българина». Как[redacted]ителн картина за [redacted]ството, на суевѣрият[redacted] невѣжеството. [redacted]каже, че трѣбва да се [redacted] къмъ час[redacted] Защо сж тогава тѣзи степени и разн[redacted]ние на Законъ Божий? Въ тоя предмет[redacted] разбиране. Изучване на память, машинално [redacted] катахизиса, ето най-добрия методъ по Закон[redacted] много-много да дирите разумность и последовател[redacted]та, то и вѣрата ще изчезне. Ами цельта ви тогазъ, *мо*[redacted]ски педагого, дѣ остана? Да ни каж[redacted]. Бошняковъ [redacted]тельтъ трѣбва да бжде истиновѣрующъ ч[redacted]то щѣхме д[redacted]оеремъ неговитѣ мждрувания за религиозното възпит[redacted] Вѣрата е чувство[redacted] се в[redacted]приема не съ резума, а съ сърцето. Но [redacted]ма такива [redacted]ия, трѣбва ли тѣ да лицемѣрятъ; ако в[redacted]ать вѣ чудесн[redacted], трѣб[redacted]да лъжатъ дѣцата само заради [redacted] морално възпитание? И сам[redacted] съ религиозното възпитание ли се [redacted]ъ нравствени начала? само [redacted]и възпитава характера на човѣка?

Вѣра, [redacted] характеръ въ книгата на българ[redacted]дагог сж прилетен[redacted]и, [redacted]ать да се разбере, че за него са[redacted]ия понятия сж не ясни. Ет[redacted]ъ е то злото, а не въ метод[redacted]овечето наши педагози иматъ неясни понятия за тия предмети, и [redacted]е развиватъ умственнитѣ и нравственнитѣ способности на своитѣ [redacted]ници?

А относително въпросътъ, че въ демократически страни [redacted] Швейцария и Съединенитѣ щати, религиозното възпитание се пред[redacted]на родителитѣ; въ училището се даватъ само знания, значи, уп[redacted]атъ се умственнитѣ и нравственитѣ способности на ученицит[redacted]а си има сериозни причини, а не както смѣта г. Бошняковъ, ч[redacted]а се водѣли само по модата.

Ако обучението се води разумно, то никакви съмнѣни[redacted]ва да се оставятъ у младия ученикъ. Той трѣбва чрезъ наблюдение [redacted] научи да дири причинитѣ на всѣко явление и да разбира тѣ[redacted]следствия. По този начинъ ученикътъ обиква истината, интересува [redacted] предмета и за това се изучва разбрано. А мигаръ да вдъхнемъ на[redacted]тѣ възпитаници любовь къмъ истината не е нравствено? Мигаръ да оск[redacted]ь ума отъ всѣкакви суевѣрия и предразсждъци не е да направи[redacted]ѣкъти свободенъ.

Не, е ли безчеловѣчно да тълкувашъ на дѣтето [redacted]дна страна за свърхестественнитѣ сили, за Адама и Ева, за чудесата [redacted]ещенното писание; и тутакси на след[redacted] урокъ [redacted] покажемъ, ка[redacted] разви[redacted] органи[redacted]последо[redacted]; да м[redacted]имъ, че земята [redacted]рти, а его сто едно мѣ гато с обадили вече, к[redacted]вретѣ казал лънцето рѣ и т ротувало, като о а на небето не м дордѣто е си св и работата?

збожни ри, ис [redacted] и мойсеевитѣ не се съгласяватъ помежду си, ето защо религиозното възпитание остава задача на

черковата, а умственното—на училището. Напусто сж всички усилия въ училището да се съгласуватъ двѣтѣ несъвмѣстими. До тукъ ние искахме да снемемъ отъ нашия учитель обвиненията, които г. Бошняковъ хвърля отгорѣ му, за неговото равнодушие къмъ религиозното възпитание на дѣцата въ училището.

Сега да минемъ къмъ другитѣ опжтвания по матерния езикъ, история, география и др. Ний земаме темата: «Цвѣте и дѣте» (стихотворение). Това четение се отнася къмъ II отдѣление. Спираме се надъ тая тема, защото матерния езикъ, несъмненно, трѣбва да заеме въ училищата по-предне мѣсто и отъ Законъ Божий. И земаме четението, защото печаленъ фактъ е у насъ, че ученицитѣ свършватъ първоначалното училище, безъ да знаятъ да четатъ свободно и да разбиратъ прочетеното. Ако поне това се достигнеше и то слава Богу! Може да се каже, че се туря начало на самообразованието, ако само се развие у дѣцата охота къмъ четение. Още за това ни се хареса тая статия, че въ нея не фигуриратъ формалнитѣ петь степени, за които много често се жертвува и самата цель на прочетеното. «Обясняватъ се думитѣ *милость*, *хубость* и *вирея*. Какъ казваме на опростено виновно дѣте? — Помилвано. Кога помилваме едно цвѣтенце»? Мигаръ помилвано и милость е се́ сжщото? Мигаръ понятието свързано съ думата милость, вече е дадено на дѣцата? Сжщо и глагола вирѣя недостатъчно е обясненъ въ тая лекция. Но още по-голѣма грѣшка е, че учителя чете, а ученицитѣ слушатъ, обяснява имъ се стихотворението и следъ като го запомнятъ по части, тѣ вече го декламиратъ. Тъй именно четатъ нашитѣ ученици по всички правила на формалнитѣ степени и различни фокуси, наречени педагогически, методически правила, и все не могатъ да се научатъ да четатъ свободно и да разбиратъ. Ний чакахме отъ г. Бошнякова да покаже примѣръ отъ обяснително четение, толкова необходимъ въ дадения случай за постигание на цельта, която се гони съ четението. Не щеше ли да бжде много по-добрѣ, ако ученицитѣ четѣха стихотворението и надъ неразбранитѣ думи да се спиратъ да имъ се обяснятъ, а когато се прочете по тоя начинъ цѣлото стихотворение, то да се извади заключението, главната мисъль и надъ нея учителя може да поговори; ако стихотворението или статията съдържа естетическо, правоучително, или образователно съдържание да се оттени. По кой начинъ ще достигне учителя цельта, то е безразлично. Но работата е, дѣцата да се научатъ ясно и хубаво да четатъ, съзнателно да се отнасятъ къмъ прочетеното, а главно сами да работятъ, а не да чакатъ отъ учителя на готово. Въ това отношение методитѣ, препоржчани отъ г. Бошняковъ, сж неудовлетворителни, а именно въ тѣхъ много малко, за да не кажемъ не се дава, мѣсто на самодѣятелность на ученицитѣ, всичката сила е въ учителя, както казва самъ автора. Това е погрѣшно мнѣние, споредъ насъ. А главното зло въ нашитѣ основни училища не се заключава въ недостатъкъ отъ модерни методи. То е, че нѣмаме добрѣ подготвени учители и че отъ тѣхъ се иска всичко.

В. Б.

Какъ трѣбва да се живѣе (The Use o[illegible]) отъ *Джон[illegible]*
ъ. Преводъ отъ руски. Издава дружество «П[illegible]а» Ст. Загора
, Цѣна 1·50 л.

[illegible] е слушалъ, навѣрно, [illegible]нъ Леб[illegible]
[illegible]е, капитално, което българскитѣ въ[illegible]
[illegible]въспитаници за библейско откровение, [illegible]
[illegible]ежде като ръководство въ житейскитѣ тре[illegible]
[illegible]вѣкъ, младъ или старъ, такова едно съчин[illegible]
[illegible] миловидния погледъ на нововременитѣ читатели
[illegible]ъ това? Какъ да си обяснимъ обстоятелството, гдѣт[illegible]
[illegible]иловиденъ филантропъ, какъвто е Леббо[illegible] е осталъ въ за[illegible]
[illegible]то цѣла година отъ какъ се е по[illegible] въ България
[illegible] нововременари! Вий сте много жестоки[illegible]оето небрежн[illegible]
[illegible]юбимия на буржуазията морализаторъ. А [illegible]ли ви[illegible]
[illegible]товата симпатична (вѣрвайте!) филант[illegible] привл[illegible]
[illegible]? Слушайте тогазъ, щомъ не знаете, [illegible]аучит[illegible]
[illegible]ъ една година.

[illegible]бразъ:— Сѣръ Леббокъ е анг[illegible]ъ. Като всѣк[illegible]
ни[illegible]ия лагеръ и той си е спазилъ с[illegible] благ[illegible]
на [illegible]се, всички тѣзи правила и съвѣ[illegible]ито то[illegible]
а пр[illegible]живота, строго съблюдава, та с[illegible]та не
на сво[illegible]ъ на неговото лице. Ф[illegible]опията, когат[illegible]
юдава [illegible], то тя особенно щед[illegible] показва към[illegible]
итѣ. И Л[illegible]то и негова колегѣ въ това отношение Смайлс[illegible]
то въ на[illegible] социалистичеста литература е прика[illegible] трѣб[illegible]
о да е благорасположенъ къмъ нея.

Но второ едно обстоятелство, което смѣемъ да [illegible]жимъ, е п[illegible]
и занимателно у Леббокъ: то сж неговитѣ ет[illegible] възрѣния. [illegible]
тѣ му изследвания, както и за това, че той, [illegible]тѣ трудове в[illegible]
енната история и пр., е принесълъ лептата си предъ[illegible]ния о[illegible]
а науката, не му е мѣстото да се говори. Предъ на[illegible]ложен[illegible]
ъчинение, съ доста любопитно заглавие: *Какъ трѣбва да се живѣ[illegible]*
ди интереснитѣ, тъй да се каже, емоции, умстве[illegible]вижения, кои[illegible]
да, ний не можемъ да останемъ безучастни.

Въ своитѣ етически възрѣния Леббокъ ни се явява ин[illegible]алист[illegible]
още и индетерминистъ. Леббокъ, въ цѣлото си съчинен[illegible], как[illegible]
се сили да обоснове своитѣ изводи, се показва, к[illegible]й-ярък[illegible]
икъ на *свободната воля*. Може би, това едно[illegible]оро, обстояте[illegible]
гдѣто за понятието трудъ и др. той исказва [illegible]ъ странни
[illegible]зващи опредѣления и друг[illegible] понятия[illegible] капитал[illegible]
[illegible]е съвм[illegible] да раз[illegible]а една [illegible]и, п[illegible]
[illegible]е п[illegible]та, гд[illegible]глийския [illegible]й [illegible]
ъ и см[illegible] въ сво[illegible]нтропически ек[illegible]сет[illegible]
ова да [illegible] отъ г[illegible] бази, върху конт[illegible]като
ъй вели[illegible]но, гор[illegible] своитѣ съвѣти [illegible]онѣ[illegible]
действително ги знаятъ и предчувствуватъ най-напрежъ отъ всич[illegible]
но, по силата на нѣкакви обстоятелства, очевидно по-силни о[illegible]

самата воля на Съръ Леббокъ, не могатъ нито да ги приспособатъ въ живота, нито пъкъ просто да се въсползуватъ отъ тѣхъ. Дали отъ това не излиза и смѣшното положение на *силната* воля?

Съръ Леббокъ особенно се сили да бѫде полезенъ на работническата класса: за съжаление, последнята вече гледа съ недовѣрчиво око на каквато и да било филантропическа каша. Обаче, въ случая почтенния англичанинъ е повече отъ полезенъ за дребната и едра буржуазия, — последната съ особенни симпатии посрещна и появяванието на горното съчинение. Но защото Леббокъ се старае да бѫде полезенъ най вече на тѣзи, които «все таки» трѣбва «нѣщо» да «отдѣлятъ» за «черни дни», то ний ще направимъ само нѣколко най-характерни извадки, следъ което ще оставимъ самъ читателя да сѫди за научната и практическа стойность на филантропическитѣ логичности.

На стр. 2: «Азъ никога не съмъ казвалъ, че хората сѫ щастливи, но че тѣ можеха да бѫдатъ щастливи, ако пъкъ не може да се каже, че тѣ сѫ щастливи, то вината е повечето въ самитѣ тѣхъ. Мнозина отблъскватъ щастието . . . » Другъ: «Можемъ ли да насочваме сами ладията си презъ океана на времето, или сме осѫдени да се носимъ по волята на вѣтъра?» пита Леббокъ и самодоволно отговаря съ думитѣ на Jean P. Richter'а: «Человѣкътъ е человѣкъ и господарь на сѫдбата си, а ако това не е тъй, то вината се намира въ самия него». (4). По нататъкъ: «Всички, ако искатъ могатъ да бѫдатъ честни човѣци и достойни слуги на отечеството си: всѣкой може да вземе участие съ нѣкоя що-годѣ работа за въ полза на ближнитѣ си, като имъ помага да живѣятъ по-здравъ и по-щастливъ животъ». «Всѣки, който иска, може да живѣе честенъ и благороденъ животъ».

Извадки съ наставнически характеръ: «Каквото и да правите, говори Леббокъ, живѣйте съ вашитѣ си доходи. Спестявяйте всѣка година по нѣщо, макаръ и малко. Но главното, не правете дългове». «На свѣта, казвалъ Кобденъ, хората всѣкога се дѣлили на два класса, на спестовни и прахосници. Построяванието и извършванието на всички ... велики дѣла, на които челов. дължи цивилизованостьта и благосъстоянието си, сѫ се извършвали винаги отъ хора спестовни, ония, които сѫ похарчвали доходитѣ си, винаги сѫ били слуги на послѣднитѣ. И по закона на Провидението, и по закона на природата така трѣбваше да бѫде . . .» «. . . Всѣки съ трудолюбие и спестовность може да си усигури сѫществуванието. Ний често слушаме за богаташи, които сѫ спечелили по нечестенъ пѫть, но въ сѫщность и бѣдностьта рѣдко бива слѣдствие на честенъ трудъ». «И наистина, не е прилично да се грижимъ много за истинскитѣ потрѣбности на живота» (31—2—3). По надолѣ: «. . . ти трѣбва да си отворишъ пѫть въ живота и отъ твоитѣ усилия зависи — или да гладувашъ, или да благоденствувашъ». «Въ първата стъпень на образованието всички могатъ да бѫдатъ равни;нито общественото положение, нито богатството биватъ въ този случай нѣкакво сѫществено приимущество». «Рѣшете си, казва Л. съ думитѣ на Франклинъ, да испълнете онова, що сте длъжни да испълнявате и испълнявайте неотстѫпно и безъ протакане онова, на което сте се рѣшили». «Вие ще имате такъвъ характеръ, какъвто искате да си го изработите». (180). Но това е още малко. Слушайте! « . . . Моята задача е да дамъ нѣколко направления, да се ползуватъ ония, които искатъ

ър ѣщо». «Послѣ
ми ененитѣ си бла-
съ закон ѣднитѣ
зически у на жи-
атитѣ и , та и
ние къмъ социализма и
сле Леббокъ дава много
навай богатитѣ . . . да си

ърдѣ излишно: — то би
е, нито ни е по силитѣ
ван атель, ний го
, гл ъ съчинение
ния » отъ Ланге
оито могат срещ
е може още рѣ да
така и въ негови

И. Кр.

АК :

ка иалната де-
ка Сакъз Цѣна

иледѣлчески трудъ,
Пле ъ. Прев. *Г.*

иялна кам Взети
4 Октомвр 99 г.
коли). Со 899 г.
лки, нове, дисно-
ос о училище.
е. 1900 г.
Военно- ческа
(съ 19 афни
ѣмо питанъ К.

къжка назия „А-

Цѣна 20 т.-За-

и изъ рода). Отъ
0 г.

НАУЧЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ.

Ацетиленътъ.

Откритията въ Естественитѣ науки, особено въ Химията и Физиката презъ настоящето столѣтие, имаха, като прямъ резултатъ, невѣроятния за миналитѣ вѣкове напредъкъ на едрата индустрия, чрезъ която днешния културенъ човѣкъ може да удовлевлетворява всичкитѣ си прищевки, като захванемъ отъ най-дребнитѣ, дори до най-каприциознитѣ. И този напредъкъ се извършва толкосъ бързо, че ний едвамъ ли сме въ състояние да си дадемъ единъ горѣ-долѣ подробенъ отчетъ. Не сме успѣли още да се свикнемъ, да се запознаемъ съ едно нѣщо, не сме още повѣрвали на очитѣ си, и ето ново откритие още по-чудно, още по-необикновено измѣства старото. Взрете се въ който щете клонъ на индустрията и вие ще се увѣрите въ това. Желѣзницитѣ, телеграфитѣ, телефонитѣ, параходитѣ, машинитѣ за фабрикитѣ, освѣтлението, — всичко, всичко се развива невѣроятно бързо!

Не бѣше отдавна, нѣма даже 40 години, когато ние освѣтлявахме нашитѣ кѫщи вечерно време съ борина или пъкъ съ масло, или съ лой стопенъ. Ние сме слушали отъ по-старитѣ, какъ тѣ, нѣщо преди 30 години, обикаляли и подозрително гледали нѣкоя за пръвъ пѫть донесена и закачена въ дукяна на нѣкой кръчмаръ, любитель на новото, запалена газова ламба, и какъ тѣ обикаляли около нея, чудили й се, но не я харесали, понеже миришела на гасъ, но на скоро били принудени да замѣнятъ кандилата за масло съ газови кандила или ламби и не имъ мирисало вече! Привикнали! А на нашия софийски шопъ не се харесватъ вече и газовитѣ ламби — електрическо освѣтление сака! И не следъ много ще го има.

Не само у насъ прогресътъ на освѣтлението стана тъй бързо. Така е на всѣкадѣ. Преди 50 години нѣщо се въвежда гасьта (петролеума) и керосина (прилича на гасьта, само е по-лекъ отъ нея и по-лѣсно запалителенъ, следователно и по-опасенъ) като освѣтителни материали, но наскоро се появи електричеството и културния човѣкъ усѣти нужда отъ по-силна свѣтлина. Него не удовлетворяваха вече газовитѣ ламби, както у дома му, така и на улицата, театритѣ и общественитѣ мѣста. Той иска да направи колкото се може по-свѣтло искуственото продължение на деня. Електрическото освѣтление, наистина, възтържествува надъ керосина, гасьта и свѣтилния гасъ, но най-новата техника, чрезъ усъвършенствуванието на ламбитѣ, захвана да конкурира Волтовата дѫга и накалилната ламба. Побѣдителка въ борбата излѣзе ламбата на Ауера, която съединява силата на свѣтлината съ евтиностьта. За Ауеровата ламба се употрѣбява спиртъ, който се испарява, паритѣ се запалватъ и пламъка имъ нажежава едно „човалче“ съ особена направа, което се нажежава и издава силна

свѣтлина. — Отъ тѣзи ламби има нѣколко екз[illegible]а въ София, както и въ другитѣ [illegible] градове.

Но още Ауеровата лам[illegible]бѣше се распростр[illegible]на вcase- кадѣ, още Ауеръ не бѣ[illegible]давалъ на двата ми[illegible] лева, които н[illegible] изобрѣтението с[illegible] че на сцен[illegible] — [illegible]а — и средствата [illegible] свѣтлина, евтиния и удобство [illegible]анецъ, — Ацетилена, — не е лишенъ [illegible] които, обаче, по-нататъкъ, съ развитието [illegible] нѣкои сж отстранени и сега.

[illegible] за пръвъ пжть е изследванъ отъ прочутия Париж- [illegible]ертело, а като продуктъ за свѣт[illegible] е полученъ [illegible]вия карбидъ $\left\{ {C \atop C} > Ca \right\}$ [който се пол[illegible] като се на- грев[illegible]лно в[illegible]глища съ варь (киречъ) ($3C_2 + 2Ca\ 0 =$ [illegible] $>$ Ca [illegible]

2[illegible] въ химическата лаборатория на Г[illegible]нския университетъ [illegible]като промишленъ продуктъ, [illegible]ена трѣбва да се счита, ч[illegible] има американско происхождение. [illegible]то начинътъ за добиван[illegible] му въ голѣмо количество е отк[illegible]тамъ благо- дарение н[illegible]та[illegible]лучайность, както и много др[illegible]елики работи.

Нѣмеца разсжж[illegible]ва, казва една пословица, [illegible]американеца прави опити. Той подражава на средневѣковнитѣ [illegible]мици (Алхи- мия ще рече искуство да се превръща желѣзото[illegible]ра и др. ме- тали въ злато), които туряли въ ретортитѣ си най-р[illegible]разни нѣща и ги подлагали на дѣйствието на огъня, за да в[illegible] дали нѣма да се получи злато или философски камъкъ. А[illegible]анеца сжщо пробва ту това, ту онова, безъ да жали ср[illegible], съ надеж- да за печалба и успѣхъ.

По такъвъ начинъ американецътъ Ачерсонъ нагрѣл[illegible]но въ електрическа пещь пѣсъкъ съ вѫглища и получилъ т[illegible] като алмазъ тѣло, — така наречено Карборундъ, — к[illegible]имало голѣма цѣна, като шлифованъ материялъ, и кое[illegible]гатило зна- чително щастливия изобрѣтатель.

Другъ американецъ, Дж. Л. Уилсонъ ра[illegible] така: „Ако вѫглищата съ пѣсъкъ даватъ драгоцѣнния кар[illegible]ъ, то какво би станало, ако азъ замѣня пѣсъка съ по-цѣнния [illegible]иалъ, варьта и като я смѣса съ вѫглища, я нагрѣвамъ [illegible]ектрическа пещь“?

Казано и свършено. Уилсонъ стопилъ вѫгл[illegible] съ варь и [illegible]ъ охла[illegible]ето, с[illegible]чила [illegible] маса, която [illegible]а ни- [illegible]бщо с[illegible]борунд[illegible]това б[illegible] нищо негод[illegible]

Но тук[illegible] се намѣсилъ н[illegible]иденъ, всемогѫщъ случай. Късъ отъ т[illegible]та мас[illegible]днал[illegible]дъ съ вода и на [illegible]върхностьта й се [illegible]ли ве[illegible] газови[illegible]очета, които [illegible]ли до нѣ- кадѣ отвратителна миризма, която не могла да бѫде незабелѣзана. Запалили този газъ, захваналъ да гори съ силенъ свѣтълъ пла-

мъкъ. Този газъ при химическата анализа се указалъ чистъ ацетиленъ. Химицитѣ били въ възторгъ; тѣ обявили, че ацетилена има блѣстяще бѫдѫще; че въ това химическо тѣло има голѣми надѣжди, осѫществяванието на които е пречило скѫпото му добивание. Сега, понеже можемъ да превръщаме водната сила въ електричество, съ помощьта на което се получава температура, необходима за стопяванието на варьта съ въглищата, които отдѣлени не се топятъ при много висока температура, — задачата се много облекчава.

Калциевия карбидъ, залѣтъ съ вода, освобождава ацетиленъ,

$$\left\{ \begin{matrix} C \\ ||| \\ C \end{matrix} > Ca + H_2O = CH \equiv CH + CaO \right\}$$

Калц. карбидъ + вода — ацетиленъ — варь

който гори съ прекрасенъ свѣталъ пламакъ. Струвало се, че е достатъчно да се построятъ газоразвиващи апарати, които да се съединятъ съ газометри и съ търби, водящи къмъ ламбитѣ, щото да се разреши задачата за ацетиленовото освѣтление. Въ сѫщность работата не била проста. Ацетилена има нѣкои особености, които тѣхницитѣ трѣбвало да вематъ въ внимание. За петь години тѣ успѣха да направятъ доста много (добиванието на ацетилена по горния начинъ е открито преди 5—6 години). Ацетиленовото освѣтление е вече свършенъ фактъ, което доказа и станалото миналата година въ Берлинъ ацетиленово изложение, въ което сѫ взели участие повече отъ 50 експоненти (изложители), — нѣмци, американци, англичани и французи.

Веществото, отъ което се получава ацетилена, — калциевия карбидъ, — е износно да се получава тамъ, гдѣто има достатъдно евтина водна сила. Водната сила, както се каза, се превръща въ електричество, а последното въ топлина толкова висока, че въглищата и варьта се стопяватъ и образуватъ едно химическо съединение.

Въ всичкитѣ планински мѣста има стремление да се образуватъ басейни (корита), които събиратъ безполезно текущата вода въ долинитѣ и я предаватъ въ турбинитѣ, които привождатъ въ дѣйствие динамомашинитѣ. Съ увеличение числото на такива естествени източници, силитѣ се развиватъ и числото на калциевия карбидъ поевтинява. Сега 100 kg.:. струватъ около 50 лева. Продава се въ херметически затворени сѫдове, защото се разлага отъ влагата. Съ вода дава ацетиленъ и то единъ kgr. около 300 литри газъ; въ сѫда остава варь.

Всичкитѣ газоразвиващи апарати иматъ за цель да пропускатъ толкосъ вода, колкото е достатъчно да се освободи нуждното количество газъ отъ калциевия карбидъ. Нѣма нужда отъ голѣми газометри, нито отъ много трѫби, а само вода. Затова ацетиленовото освѣтление може да бѫде съ по-малко разноски, отъ колкото всѣко друго, обстоятелство, което много благоприятствува да се въведе то въ хотелитѣ, градинитѣ, фабрикитѣ, театритѣ и

сж живѣли съ соб-
тѣ, се сравнятъ
пре 2—1895 г.,
растьта, и въ
телно. Об число
пропорц била
тни отъ 70 години:
й-малка е била про-
години, именно тая
то сж биле отъ 20 до
. Отъ една страна
іяватъ, защо въ пос-
то е най-малко.
на я трудъ е
а н итѣ, вдови-
периода о 82—
олѣмило н 2%,
ило само на 11·56%.
мей все повече
ь и таниeто на

изводството ърго-
иститѣ. ко къ
он женената
бва. ни очудва.
а конкуренцията, не
-голѣмото голѣ-
а, като п дава
дѣц работятъ
ъ н остатъченъ

ь на капи тиче-
ския си о и въ

бща К-ва.

РАТА.

то н я езикъ вър-
яние ититѣ за ре-
та имъ. Повръщането
правописъ. чина-
Иинцесъ. — ъ на
ата. — Как е до-

ждате о да е отъ
же д стане съвѣ-
тъ езикъ съ руския;

„Споредъ официалнитѣ списъци, числото на приетитѣ жени да следватъ курсоветѣ на германскитѣ университети презъ тоя зименъ семестръ се издига на 664, отъ които 406 сѫ въ Берлинъ; 44 — въ Бонъ; 47 въ Бреслау; 37 въ Гйотингенъ; 33 въ Халъ; 28 — въ Келнъ; 14 — въ Кенингсбергъ; и 8 въ Марбургъ.

Въ Баварскитѣ университети се наброяватъ само 6 студентки (5 въ Ерлангенъ и 1 въ Вюрцбургъ); въ Вюртембергъ и въ Тубенгъ има 5; въ Баденскитѣ университети има 29 (въ Фрибургъ 16, въ Хайделбергъ 13); въ Страсбургския университетъ има 15“.

Женския трудъ въ Германия.

Колкото по много се развива капиталистическата индустрия, толкова по вече женския трудъ изъ фабрикитѣ испъква и се разширява. Професионалното преброение презъ 1895 г. ни дава по това неоспоримо доказателство.

На 14 Юни 1895 г. (дата на преброението) отъ 26,361,123 жени, 6,578,354, т. е. близо 25%, живѣяли отъ собствения си трудъ (за мѫжетѣ тая пропорция е била 60%). Отъ това число земледѣлието обхващало 41·85%; индустрията — 23·12%; търговията 8·81%; слугинитѣ броели 19·97%; по обществениитѣ служби и свободнитѣ професии пропорцията имъ не надминавала по вече отъ 2·86%.

Презъ периода отъ 1882 г. до 1895 г., т. е. между последнитѣ двѣ преброения, числото на имевшитѣ независимо положение жени, се е увеличавало на 8·55%; на чиновничкитѣ 123·20%; на обикновениитѣ работнички на 27·99%; на слугинитѣ 2·46%. Изобщо увеличението не е надминавало 18·71%.

Особенно въ търговията, въ индустрията, въ общественнитѣ служби и въ свободнитѣ професии това увеличение е ставало бърже и важно, защото то е достигнало до 152·81% и 93·63%; когато пъкъ въ земледѣлието то не е надминавало 6·05%.

Отъ тия подробности се вижда, че труда на женитѣ въ Германия взема все по-голѣми и по-голѣми пропорции, нѣщо, което би трѣбвало да вдъхне голѣми безпокойствия относително семейния животъ, въспитанието на дѣцата и общественния моралъ; а сѫщо тъй и за економическото положение на пролетарията. — Въ отрасла по индустрията, сравнително, най-голѣмо число жени се срѣщатъ въ тия занаяти: по приготовлението на дрѣхи; изъ хотелитѣ; кръчмитѣ на вина и ликиори; изъ предилната индустрия и кърмението (хранението). Тъй, отъ 10,000 работници: по моднитѣ нѣща работятъ 3,823 работнички; по прането 9,445; по фабрикуването на корсетитѣ—8,876; по приготовлението искуственни цвѣтя 8,744; по работение на вратовръскитѣ и аскийтѣ 8,630; по приготвянието на дрѣхитѣ 8,372; по рѫбението и бродирането 7,127; по предачеството и мотаянието 6,078; по плетението 5,864; по фабрикацията на тютюня 5,374; по кърмението 5,243 и по обучението 5,443.

о сж живѣли съ соб-
итѣ се сравнятъ
пре 82—1895 г.,
зрастьта, и въ
телно. Об число
пропор била
стни отъ 70 години;
и-малка е била про-
години, именно тая
го сж биле отъ 20 до
%. Отъ една страна
нватъ, защо въ пос-
то е най-малко,
на ия трудъ е
а н итѣ, вдови-
периода с 82—
олѣмило в 2%,
ило само на 11·56%.
мей все повече
ь и танието на

изводството ърго-
иститѣ, ко гъкъ
онс женената
бва, ни очудва.
на конкуренцията, не
-голѣмото олѣ-
а, като дава
дѣн работятъ
ть н остатъченъ

ъ на капи тиче-
ския си и въ

бща К-ва.

РАТА.

то н я езикъ вър-
пние ититѣ за ре-
та имъ. Повръщането
правописъ. чина-
Минцесъ. — ъ на
ата. — Как е до-

ждате о да е отъ
оже да ... стане съвѣ-
тъ езикъ съ руския;
не съ малко поправки

Искастрюването на българския езикъ по руски образци има дълга история. Тѣзи, които се интересуватъ отъ нея, могатъ да се обърнатъ къмъ статията на г. Шишманова въ «Български Прегледъ» (год. V, кн. IX и X). Отъ друга една статия на сѫщия авторъ («Български Прегледъ», год. VI кн. II) читателитѣ могатъ да видатъ, че силното руско влияние върху нашия книжовенъ езикъ всѣкога е имало горѣщи противници. Обаче, въпреки сѫществуванието на такива, езика е наводненъ съ руски думи и форми.

Не е наша работа да търсимъ подробно причинитѣ, защо именно ратницитѣ за чистотата на българския книжовенъ езикъ не сѫ могли да запазятъ последния отъ руското влияние. Да се ограничимъ само съ бележката, че при бързото развитие на нашата страна руското влияние върху нашия книжовенъ езикъ е било необходимо и благотворно. При такова бързо развитие сѫ били въ голѣма мѣра потрѣбни срѣдства за духовно общувание съ напредналия свѣтъ. И понеже, поради родството на нашия езикъ съ руския, казанитѣ срѣдства сѫ могли да се заематъ съ малко пресилване, то всѣки боравещъ съ книжнина е билъ благодаренъ, че не е принуденъ да търси български думи и изрази за непознати на българина предмети и понятия, та да раздвоява вниманието си и да го насочва върху езика, когато това внимание е било толкова потрѣбно въ други области. Естествено е, че ако нашия народъ би билъ оставенъ да се развива съ бавностьта и спокойствието, при които сѫ се развивали други нации, то, съ разширението на своя умственъ крѫгозоръ, българина би съумѣлъ да развие отъ своя езикъ, по законитѣ свойствени на тоя езикъ, всички нови форми и всички отвлечени и общи имена. Бързото развитие на нашата страна не остави мѣсто за едно естествено развитие на нашия книжовенъ езикъ и за кристализиране на неговитѣ форми. Дори до последньо време нѣмаше възможность да се спре вниманието на нашитѣ книжовници върху езика на нашата книжнина. Всички още помнимъ, какъ се посрѣщна дѣйностьта на правописната комисия отъ времето на министра Живковъ. Работата на тая комисия всички осѫдиха, като насочена да отвлече вниманието на интелигентния свѣтъ отъ борбата съ режима на Стамболова и обсѫжданието на правописния въпросъ смѣтаха за голѣмо престѫпление противъ борбата, въ която вземаше участие токуречи цѣлия български народъ. Това показва само, че до скоро още не бѣше време да стане българския книжовенъ езикъ предметъ за разглеждание въ българската книжнина. Изглежда, обаче, че въ това отношение днесь ние не стоимъ така, и въпроситѣ за книжовния ни езикъ можемъ вече съ спокойствие да почнемъ да обсѫждаме.

Нѣма защо да осѫждаме или да защитаваме руското влияние върху нашия езикъ. Доста е малко да се замислимъ, за да видимъ, че то е било необходимо. Ние се намираме предъ факта, че нашия книжовенъ езикъ е силно преобразенъ подъ влиянието на руския. Благодарение на това, той трѣбва да се показва до нѣмай-кадѣ искуственъ езикъ на всички българи, които започватъ да се ползуватъ отъ нашата вече сравнително богата книжнина, преводната и оригинална, както може би, се е показвалъ изкуственъ руския езикъ въ началото на нѣмското влияние върху него. Естествено е, че езика на нашата книжнина, така преобразенъ по руски

образецъ, не може да има онова влияние върху посто[illegible]стещата маса четци отъ всички краища на България, каквото би и[illegible]о всичко за[illegible]то отъ руски езикъ би било [illegible] развито отъ на[illegible] нашъ говоръ.

Нуждата нашия книжовен[illegible]ъ да запази живи вр[illegible]ъ народния говор[illegible]зина нашии книжовни[illegible]то — нѣкои [illegible] — вписатъ лека-полека въ книжовни[illegible]ватъ рускитѣ изрази съ нашенски. [illegible]и на едно повръщание въ развитието на [illegible]дъ като си послужихме съ руски термини и [illegible] обращение у насъ нови понятия — необходимость [illegible]воть, — следъ като използуваме влиянието на руския [illegible]очваме бавна и постепенна работа за побългаряване на [illegible]ѣнно е, че чрезъ безсъзнателната работ[illegible]ашитѣ кни[illegible] нашия езикъ ще достигне добри резултати въ[illegible] посока. Но [illegible]ѣрно [illegible]ки ще цѣни по-вече съзнателното, а не слѣпото дѣйствуване. А на[illegible]ъ с[illegible]телно, съ определено намѣрение сж дѣй[illegible]и до сега за[illegible] на нашия книжовенъ езикъ по образе[illegible] народния говоръ гла[illegible]редакторитѣ на списанието «Бъл[illegible] Прегледъ».

Напоследъкъ въ сжщата посока работи и «Перио[illegible]о Списание». Обаче хората[illegible] ратуватъ за реформата на езика, н[illegible]ьй популярни у насъ, [illegible]ватъ множеството отъ читателит[illegible] накаратъ другит[illegible]ашии [illegible]вници да имъ подражаватъ ил[illegible]гатъ. Справедливо или не, ре[illegible]торитѣ на сп. «Български П[illegible], може би, поради тѣхното отношение къмъ политическитѣ и обще[illegible]итѣ въпроси у насъ — сж спечелили недовѣрието на множеството [illegible]ки читатели А пъкъ не само българскитѣ читатели, но и множина отъ [illegible]китѣ книжовници иматъ некултурното качество да не удостояватъ с[illegible]ание една полезна дѣятелность или едно справедливо искание, щомъ [illegible]хождатъ отъ лице по нѣкаква причина несимпатична тѣмъ.

Самия фактъ, че редакторитѣ на сп. «Български [illegible]дъ» сж специално предадени на разработване на нашия езикъ, [illegible]а ни насочи къмъ убеждението, че тѣ могатъ да дадатъ по-добъръ [illegible] и да предложатъ по-разумни реформи отъ всички ония, които не [illegible]вили езика предметъ на свое специално изучване. Обаче бъ[illegible]тѣ читатели и книжовници съ нищо не помогнаха на сп. «Българск[illegible]едъ» въ неговитѣ добри начинания. Въ това незачитание справе[illegible] и полезни искания на тогова, който въ нѣкое отношение ти е против[illegible] сп. «Български Прегледъ» не се е показало, че стои по-горѣ. Напр[illegible] Минцесъ продължаваше да се търпи за неговъ сътрудникъ[illegible] като биде обвиненъ въ литературни фалшификации. Обвинението [illegible] отъ социалистическитѣ списания и редакцията не смѣтна за по[illegible] да го про[illegible]не даде [illegible] никакв[illegible]ение.

[illegible]Както [illegible] фактъ [illegible] върху [illegible]ата на книжовн[illegible]зикъ, [illegible]истемн[illegible]тъ да [illegible]атъ ред[illegible]ѣ на «Българск[illegible]едъ» малцин[illegible]съ обр[illegible] вниман[illegible]едвайки своето недо[illegible]рие, множина смѣтат[illegible]сая реф[illegible] продъл[illegible] на Богоровата. Обаче това произлиза о[illegible]но незв[illegible]. Макаръ редакторитѣ на сп. «Български Прегледъ» да не сж дали до седа едно системно изложение на принципитѣ, които ги

ржководятъ въ стремежа имъ да преобразуватъ нашия книжовенъ езикъ, обаче вижда се, че тия начала сж добити отъ изучвание законитѣ на нашето езиковно развитие. Реформата, която тѣ прилагатъ, е чужда на тази механическа изкуственость, съ която Богоровъ се е мжчилъ да кове изрази и термини.

Ние мислимъ, че е време, тѣзи които четатъ и пишатъ по български и иматъ възможность да отдѣлятъ малко внимание за нашия книжовенъ езикъ, да се заинтересуватъ отъ това стремление да се приближи нашия книжовенъ езикъ къмъ народния говоръ. Ние не бихме се поколебали да твърдимъ, че — ако е решено да се подражава — по-добрѣ е да се подражава на тия, що ратуватъ за преобразувание на нашия езикъ и за освобождението му отъ рускитѣ форми, нежели на руския и други езици. Наистина, непривикнатостьта и рутината правятъ отначало нововъведенията да ни се показватъ чудновати; но убеждението въ полезностьта на нововъведението ще ни накара доста скоро да привикнемъ съ новото. Стига ние да имаме желание. Естествено е, че предубеждението противъ реформаторитѣ на езика ние трѣбва преди всичко да оставимъ и въ дадения случай да цѣнимъ дѣятелностьта имъ само въ тази посока, която тукъ ни интересува. На книжовния си езикъ ние трѣбва да обърнемъ повече внимание и за това, че мнозина наши писатели, напр. г. А. Т. Страшимировъ, които отъ день на день печелятъ все повече читатели, пишатъ на единъ такъвъ езикъ, който въ много отношения е просто вредителенъ за нашето езиково развитие.

Обаче само съ слѣпо подражание на реформаторитѣ не можемъ да се задоволимъ ние. Колкото и основателно да познаватъ тѣ езика, не може да се предостави само на тѣхъ неговото бждяще. Тѣхното дѣло е дѣло на анализиране и можемъ да очакваме, че езика у тѣхъ ще изгуби голѣма часть отъ живостьта си, та да стане пакъ до негдѣ изкуственъ езикъ. Покрай анализа тукъ има голѣмо значение творчеството, а творци на преобразената наша речь трѣбва да бждатъ всички книжовници наши. Ето защо реформаторитѣ на книжовния езикъ трѣбва по нѣкакъвъ начинъ да изпитатъ върху своята реформа обратното влияние на книжовния и четещия свѣтъ у насъ. За това сж необходими редъ предприятия, които най-добрѣ е да се извършватъ отъ едно дружество съставено отъ широкъ кржгъ читатели, вѣстникари, публицисти, литератори. Тия предприятия могатъ обаче да се извършватъ и по частна инициатива на отдѣлни лица.

По заявлението на г-на Д. Теодоровъ, страницитѣ на «Периодическо Списание» сж отворени за всѣкого, който би поискалъ да се яви съ нѣкакви предложения за нашия книжовенъ езикъ. Отъ това биха могли да се възползуватъ мнозина наши книжовници.

Добрѣ би било специалиститѣ по разнитѣ области въ науката у насъ да представятъ въ видъ на проекти по система отъ термини за тѣхната специалность, по азбученъ редъ да ги напечататъ и до тѣхъ като тълкувание владеещитѣ до сега руски термини. Особно е нужно такава система отъ термини за политическата економия и общественнитѣ науки. Нѣма нужда и да се говори, че една здрава терминология ние сжщо така нѣмаме и въ другитѣ области на науката.

«Н[redacted]ки Прегледъ»
кои[redacted]ржководятъ тѣ
ба на [redacted]икъ сж
кдание ни[redacted]га сме
е, ние трѣ[redacted] единъ
кива народа речь, щомъ
що такова изложение е

ю за училищни цели,
тъ да се запознаятъ о-
както и единъ обстоя-
да с[redacted]азило новото

иреж[redacted]да обърнатъ
) най-важн[redacted]а дѣя-
щение и на[redacted]и дѣя-
ь най-вече [redacted]итични
шит[redacted]ежи въ сфе-
ият[redacted] преобразува-
множина [redacted]то сж
ищитѣ да [redacted]ъ на

ичк[redacted] може да се
. Н[redacted]аме да обър-
върху това, че е над-
тъ езикъ к[redacted] който
за духовно[redacted]ване.
ето [redacted]атъ сега без-
а [redacted]ѣбва да же-

[redacted]

э.

ратическа Партия въ
оито сж го[redacted]еству-
езолюцият[redacted]инди-
Партия.

[redacted]

а [redacted] въ Хано-
както о[redacted]иали-
имаше [redacted]да се
ѣбваше [redacted]реша-
ъ теор[redacted]ически, тън

протоколитѣ на кон-
ползувахме отъ прегле-

Преди да изложимъ решенията на самия конгресъ, нека ни бжде позволено да хвърлимъ единъ общъ прегледъ върху събитията, които сж предшествували конгреса.

Германската Социалъ-Демократическа Партия, която идущата година ще празднува 25 годишнината отъ своето си обединение, въ течение на четвърть вѣковното си сжществувание, отъ малка, тѣсно свързана група революционери, тя се преобърна въ грамадна политическа партия, която има 57 депутата въ парламента и за която на последнитѣ избори сж биле подадени 2113000 гласа, или повече отъ $^1/_4$ отъ всички подадени гласове. Разбира се, че въ такава грамадна партия всичкитѣ членове не могатъ да мислятъ еднакво, а още повече да дѣйствуватъ еднакво. Освѣнъ това, тукъ отъ голѣмо значение сж обстоятелствата: по какъвъ начинъ всѣкой отъ членоветѣ й е дошелъ до своитѣ социалъ-демократически убеждения, образованието на всѣкой членъ, общественното му положение и най-после темпераментътъ и повече или по-малко революциовния характеръ на всѣкиго отдѣлно. Колкото повече се е развивала партията, толкова по-разнобразни елементи сж влизали въ нейния съставъ и колкото повече се разширочавали нейнитѣ задачи, толкова повече се явявало разногласието между отдѣлнитѣ партийни групи, а главно по въпроса за тактиката, т. е. какъ трѣбва да се отнася партията къмъ това или онова общественно явление и злобата на деня или къмъ политическитѣ партии, какъ трѣбва да дѣйствува въ парламента, какво трѣбва да предпочита въ дѣятелностьта си: малкитѣ реформи за подобрение съвременното положение на работническата класа или стремлението да подигне и развие политическото и класово съзнание въ работническата масса и да я подготви къмъ заеманието на политическата власть за освобождение отъ капиталистическото иго. Всички тѣзи тактически разногласия се обсждали на годишнитѣ конгреси на партията, на които присжтствуватъ делегати отъ всички германски работнически организации. По такъвъ начинъ решенията на конгреса се явяватъ като решения на цѣлата партия и всѣкой отдѣленъ членъ е длъженъ да имъ се подчинява. Тѣзи конгреси всѣка година сж решавали разногласия отъ такъвъ видъ, като напр. миналогодишния конгресъ въ Щуттартъ разреши въпроса по митническата политика. Но като взема това или онова решение, конгресътъ, естественно е, не може и не могълъ да уничтожи сжщесвующитѣ разногласия, които, повтаряме, сж естественни въ такава огромна партия, като германската Социалъ-Демокрация.

Но отъ преди двѣ години тѣзи разногласия приеха по-остръ характеръ, а именно отъ този моментъ когато такъвъ извѣстенъ теоретикъ на Социалъ-Демокрацията, като Едуардъ Бернщайнъ излезе съ критика на теорията и практиката на Германската Социалъ-Демократическа Партия. Отъ начало Бернщайнъ излезе съ отдѣлни статии въ «Die Neue Zeit», а после съ отдѣлна книга: «Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie», въ която, като провѣрява основнитѣ положе-

ния на Марксъ-Енгелсовитѣ теории и тѣзи за [illegible]а капиталистическото развитие, които сѫ [illegible]е формулиров[illegible]ъ „Комунистическия Манифестъ" и въ [illegible]тала", намира, чѣ [illegible]омическото развитие на [illegible]днитѣ години не о[illegible]ва тѣзи зако[illegible] не ги оправдава [illegible]акава сте[illegible] мисли преди 30—40 години, че [illegible] концентрира тъй силно, както е [illegible] да гледаме на растежа на едритѣ [illegible] и средни предприятия продължаватъ да [illegible] економическото положение на пролетариата [illegible] и бѣдностьта не се увеличва, както това се [illegible] „Коммунистическия Манифестъ" [illegible]-после, че [illegible]итѣ кризиси, на които Марксъ е основ[illegible]сипването [illegible] капиталистическия строй, постепенно, вследстви[illegible]звитието на кре[illegible] система и на промишленитѣ синдикати, [illegible]енно сѫ п[illegible]бластьта на миналото. Като признав[illegible]оритѣ отъ Маркс[illegible]ии за капиталистическото раз[illegible]не напълно вѣрни, Бернща[illegible]нъ естественно престаналъ да [illegible] и въ близкото осѫщест[illegible]ние на социалистическия идеал[illegible] него крайната цель [illegible]ина[illegible]ъ далечното бѫдѫще, а центр[illegible]а тяжестьта на [illegible]н[illegible] движение той е пренесалъ [illegible]обрение съвременното п[illegible]ение на работническата класа. [illegible]измѣнение на възгледитѣ си Бернщайнъ е изрази[illegible] доста неудачна фраза, която е станала сега обща въ Герм[illegible] „Крайната цель за мене е нищо, движението е всичко". Като се [illegible]вилъ на такова гледище Бернщайнъ иска измѣнение тактика[illegible] германската социалдемократическа партия. Той иска, щото [illegible] сега да остави на страна социалистическитѣ си идеал[illegible]а се заеми въ имперския парламентъ, въ мѣстнитѣ сейми, [illegible]дскитѣ съвѣти и въ селскитѣ съвѣти за прокарване на[illegible]кратически реформи и подобрение положението на работницитѣ, при [illegible]а напустне своя революционеренъ, строго-классовъ характеръ[illegible]ърви рѫка за рѫка заедно съ либералнитѣ и демократи[illegible] буржуазни партии, да обръща по голѣмо внимание на проф[illegible]алнитѣ работнически съюзи, на производителнитѣ и потр[illegible]ни дружества. Въ резултатъ отъ такава тактика той вижда по[illegible]нието на економическото положение и повдигането на рабо[illegible]ската класа, вижда по скорошното приближаване къмъ социа[illegible] или, както той се изразява, постепенната социализац[illegible] капиталистическото общество.

Мислитѣ, исказани отъ Бернщ[illegible] намѣриха по[illegible]тели [illegible]ермани[illegible]ду со[illegible]тическ[illegible]ътъ, а буржуа[illegible] тър[illegible]зуваше [illegible]ай-пос[illegible]ѣзи лу[illegible]ви" съзнаватъ [illegible] нетакти[illegible] и пр[illegible]атъ в[illegible]ния лагеръ". С[illegible]та реакция се ви[illegible] и въ[illegible]тѣ — [illegible]рмански — соц[illegible]исти. Революци[illegible] часть [illegible]ваше. [illegible] какво бѣше [illegible]жението на нѣщата преди конгреса и ето защо се очакваше той съ нетърпение.

***

Сега да преминемъ къмъ самия конгресъ.

На 9 Октомврий 1899 г. Хановеръ — голѣмъ промишленъ градъ въ Пруссия — привѣтливо посрѣщна пристигналитѣ отъ всички краища на Германия делегати на работническата партия. Хановерскитѣ работници приемаха другаритѣ си, като близки хора. На гарата делегатитѣ сж биле посрѣщнати отъ особено за това опредѣлена коммисия изъ хановерскитѣ работници, распредѣлили ги по приготвенитѣ за тѣхъ квартири, а следъ това на празденството, приготвено въ честь на делегатитѣ. Двѣ грамадни зали, украсени съ червени знамена, биле препълнени съ хора — пристигналитѣ делегати и хановерскитѣ имъ другари. Праздникътъ имаше не принуденъ характеръ, — оркестрътъ смѣнеше хора, хорътъ — живитѣ картини, а подъ пѣнието и музиката старитѣ другари се срѣщаха и размѣняха впечатленията си, обсжждаха общитѣ дѣла и се приготовляваха къмъ предстоящирѣ дебати. Тукъ бѣха и ветеранитѣ на партията и новацитѣ; общото внимание бѣше обърналъ върху си редакторътъ А. Шмидтъ отъ Магдебургъ, който, като искалъ да освободи невинно осжденія си дрударь, мжжественно взелъ върху си вината и не дълго преди конгреса е билъ осжденъ за оскърбление на императора на 3½ години затворъ. Преди да отиде въ затвора той е искалъ да испълни дълга си, като делегатъ.

Делегатитѣ сж биле поздравени отъ името на хановерскитѣ работници отъ мѣстния депутатъ, Майстеръ. Той указва на значението на този конгрессъ и поканилъ делегатитѣ да бждадъ еднодушни, да поставятъ общитѣ интереси по-високо отъ частнитѣ разногласия. Отъ името на делегатитѣ отговорилъ единъ отъ найстаритѣ членове на партията, Фромме. Той благодари за указания приемъ и исказа увѣреность, че пристигналитѣ делегати ще испълнятъ съ достоинство възложенитѣ тѣмъ задлъжения.

На другия день, 9 Октомври, се почватъ дѣлнитѣ засѣдания.

Следъ избиранието на бюрото пристжпи се къмъ първата точка на дневния редъ: отчетъ на централния комитетъ на партията. Отъ отчета за 1898/99 г. ний привеждаме следнитѣ интересни дани, които позволяватъ да се сжди за силата и размѣра нв партията.

Приходитѣ на партията за истеклата година сж достигнали до 340956 марки (една марка има около 1·25 лева), отъ които 64,677 марки е далъ централния органъ на партията «Vorwärst». Расходитѣ на партията сж достигнали до 243207 марки, отъ които: 40470 м. за обща агитация, изборна агитапия 16,215 м., помощи за пострадалитѣ и затворенитѣ по дѣлата на партията 23301 м., сждебни процеси 7741 м., подържението на работническитѣ-депутати въ Райстага 28,700 м., подържание на печата 53,434 м., и др.

Печатътъ на партията се състоялъ отъ 73 политически вѣстници, отъ които повечето излизатъ единъ пжть въ недѣлята,

научно списание „Die Neue Zeit", два хумористични [redacted]тника, двѣ [redacted]люстровани издания и работнически календаръ. [redacted]ралния ор[redacted]ъ „Vorwärts" се е печаталъ въ [redacted]000 екз., ос[redacted]ова отъ из[redacted]ателската часть на „Vorw[redacted]ли издадени 13 но[redacted]ания въ 664.500 [redacted]

П[redacted]теклата година сж били осж[redacted]дъ затворъ и осждени на 23.251

[redacted]на отчетъ на парламентарната група. [redacted]докладъ отъ депутата Hoch, който е далъ ра[redacted]че напечатания отчетъ, откриха се дебатитѣ. [redacted]мъ само на заключителнитѣ думи на докладчика. [redacted]обърща вниманието на конгреса вър[redacted]а обстоя[redacted]во, ч[redacted] въ този сжщия конгресъ, на който е [redacted]о да раз[redacted]ши[redacted]си тактически разногласия, не се е подигнала нито единъ[redacted]на жалба отъ никоя страна за прак[redacted]ата дѣятел[redacted]ъ на[redacted]титѣ. Въ това обстоятелство той ви[redacted]бро предзнаменувани[redacted]за предстоящата работа.

Въ сжщия[redacted]день се решиха въпроситѣ за уча[redacted]о на партията на м[redacted]родния социалистически конгр[redacted]ъ Парижъ презъ 1900[redacted]уването на 1 Май 1900 г.

На други[redacted]день[redacted]есътъ пристжпилъ къмъ главн[redacted]ика: „Нападения на основнитѣ възгледи и тактиката [redacted]партията". По този въпросъ докладва Августъ Бебелъ. Въ с[redacted]6 и половина часова речь, той събралъ както всичкитѣ в[redacted]ения и нападки върху программата и тактиката, тъй и доводитѣ [redacted]ита на партията. Ний не ще привеждаме цѣлата речь, но[redacted]укажемъ на най-вече сжщественнитѣ доводи, които Бебелъ [redacted]ивопоставилъ на Бернщайновитѣ взглядове.

Като възразява на Бернщайнъ по критиката [redacted]върху программата, Бебелъ забелѣзва, че нигдѣ въ программата не [redacted]вори за скоростьта на капиталистическото развитие, — въ пр[redacted]ата се говори само за неговитѣ закони и тенденции, тѣзи [redacted]напълно се оправдаватъ съ имуществението развити[redacted]Германия. Населението въ Германия отъ 1882 г. до 1895 г.[redacted]увеличило на 14½%, въ сжщото време населението, което [redacted]нимава съ промишленость и занаятъ, се е увеличило на 29½%, [redacted]елението, което се занимавало съ землед Ѣлие, се е увели[redacted]само на 3¼%. По въпроса за пропаданието на дребнитѣ [redacted]редни предприятия и за пролетаризирването необходимо [redacted]се държи смѣтка за недостатъцитѣ на статистическитѣ из[redacted]ния, които [illegible]атъ за [illegible]тоятел[illegible]дприя[illegible]дѣлнитѣ занаят[redacted]тѣх[illegible]число [illegible]влява [illegible]отъ в[illegible]ѣ самостояте[redacted]предприятия) когато пъкъ грамадно болшинство отъ тѣзи [redacted]чни сж та[illegible]сжщи [illegible]тарии, [illegible]по-малко отъ [illegible]ричнитѣ и други [illegible]ници с[illegible]тересу[illegible]ъ събарението [illegible]жществуващия строй. Съ цѣлъ редъ отъ цифри изъ промишлената, търговската, селско-стопанската, подоходно-данъчната статистика, като се

спира даже на показанията на много буржуазни учени-економисти, Бебелъ е показалъ, че концентрацията на капиталитѣ отъ година на година се увеличава. „Теорията на обѣдняването“ въ такъвъ видъ, въ какъвто я критикува Бернщайнъ, никога не се излагала нито отъ Маркса, нито отъ Енгелса, нито отъ социалъ-демократическата программа. Марксъ и Енгелсъ сж говорили, че капитализмътъ влече следъ себе си разоряването на дребнитѣ предприятия, превръща самостоятелнитѣ ступани въ пролетарии, внася разорение и бѣдность, но самитѣ условия на капиталистическото производство, като съединява работницитѣ въ обширнитѣ работилници и като унищожава между тѣхъ взаимната конкуренция, помага имъ обединено да се борятъ съ капитализма за подобрение на положението си. При всичко това положението на работницитѣ относително се влошава; въ сравнение съ растежа на цѣнитѣ на жизненитѣ продукти и растежа на потрѣбноститѣ на работника, увеличаванието на неговия заработъкъ се явява твърдѣ назначителенъ. Бебелъ доказва това съ цифри. Безъ да гледаме на повишаванието на заработната плата, пропастьта между положението на работническата класа и небивалия раскошенъ животъ на сегашнитѣ богаташи. Грамадния растежъ на производителностьта на човѣческия трудъ и натрупваниево на чудовищнитѣ богатства въ ржцѣтѣ на капиталиститѣ извикватъ и усиления растежъ на потрѣбноститѣ въ работническата класа, който далечъ нѣма възможностьта да ги удовлетвори. А това се явява отъ своя страна почва за съзнателното недоволство отъ сегашния строй, което все посилно и по-дълбоко захваща широкитѣ маси на работническата класа. — Бебелъ доказва, че не само относително, но даже и абсолютно бѣдностьта се увеличава: за подкрепа на това си положение той привежда цифри изъ статистиката за бѣднитѣ въ Германия: отъ 1871 г. до 1895 г. населението се е увеличило съ 14%, а количеството на бѣднитѣ съ 41%.

Като преминава къмъ практическитѣ въпроси, Бебелъ указва на неосновательностьта въ обвинение партията въ небрежно отношение къмъ професионалнитѣ работнически съюзи. Вследствие политическитѣ условия (забранение съюзитѣ между разнитѣ политически организации) социалната демокрация, като партия, не може да взема открито участие въ професионалнитѣ съюзи, но това всѣкога вършатъ нейнитѣ членове, а при агитацията и въ печата партията всѣкога указва на работницитѣ върху огромното значение на работнически сжюзи. Бебелъ вижда въ тѣзи съюзи най-доброто срѣдство за подобрѣние екомическото положение на работницитѣ и за развиванието на классовото самосъзнание на работническата маса. Той само е противъ преувеличеното значение на тѣзи съюзи. Съ растежа на работническитѣ съюзи растатъ и промишленитѣ съюзи (синдикати) на капиталиститѣ, и все повече чувствителна става необходимостьта отъ политическата борба, която се стреми къмъ завоеванието на политическата власть отъ работническата класа. За това Бебелъ настоява върху това, че парти-

тактика, трѣбва, [illegible]еменно съ
съюзи, усилено [illegible]аботи надъ
[illegible]нание на мас[illegible] да подгото-
[illegible]завземането на по[illegible]ската
[illegible]нитѣ цели на социал[illegible]
[illegible]а производителнитѣ и потреби-
подобрение економическото поло-
е винаги въ тѣхъ форма на класова
а социалъ-демократическото движе-
о партията да се държи неутрално
а дружества.
елность Бебелъ не намира основа-
ъй като работата [illegible]циалъ-демо-
се е ограничава,[illegible]о съ иска-
е на труда, намаляване[illegible]озитѣ
други частни реформи. [illegible] со-
т нѣма решающе боли[illegible] въ
е да прокарва въ [illegible] основнитѣ
този, който не жив[illegible] Германия,
не се смекчава, [illegible] изострюва,
а предишната тактика [illegible]циал-
къмъ буржуазнитѣ парт[illegible]ю на
ролетарията къмъ [illegible]уазията въ
печата германска[illegible]циалъ-демо-
амо обединени чр[illegible]щи задачи
аботницитѣ могатъ да [illegible]авля-
о възбужда страхъ въ [illegible]ветѣ.
зната демокрация, тѣ [illegible] рѣз-
жщевременно губя[illegible]ъ своята си
ъзналъ, като е ка[illegible]ъ Райстага
. социалъ-демократитѣ, [illegible]ъ не
конодателство"; а тога[illegible]е со-
т въ Райстага незначи[illegible] мен-
телната необходи[illegible] за социал-
всички средства [illegible]ѣто е само
жението на работни[illegible]та класа въ
протестира противъ то[illegible]всич-
эставляватъ часть отъ [illegible]оциа-
артията. Борбата [illegible]ономически
ъздаватъ отъ раб[illegible]ската класа
, подобренията въ [illegible]риялното и
цитѣ [illegible]тъ армията [illegible]лета-
вани[illegible]а великитѣ за[illegible]а ра-
нитѣ [illegible]брения въ раб[illegible]еския
[illegible], който води къ[illegible] осжществя-
[illegible]а борба на работ[illegible]ската класа
ческата власть и замѣняването на
ъ социалистическо. Това е нашата

велика цель, и ний нѣмаме основания да ѝ измѣнимъ, нито съ нашата тактика, нито съ нашата програма. Ний ще си останемъ такива, свършва Бебелъ, каквито сме били. Бурни, несмълкаеми ржкоплескания сж придружили края на Бебельовата речь, което показва, че болшинството отъ делегатитѣ сж мислели като него.

Следъ Бебеля думата взема д-ръ Давидъ, който въ три часовата си речь е защищавалъ взглядоветѣ на Бернщайна. „Като раздѣлямъ почти всички основни взглядове на Бернщайна, азъ, заяви Давидъ, като защищавамъ него, съ това защищавамъ и самъ себе си“. Преди всичко той се постаралъ да покаже, че като критикува социалъ-демократическата програма въ частноститѣ, Бернщайнъ и неговитѣ другари стоятъ върху почвата на класовата борба, и се стремятъ къмъ унищожението на това общество, въ което принадената трудова стойность се присвойва отъ отдѣлни лица, т. е. тѣ си оставатъ сжщо такива социалъ-демократи, каквито сж и биле. Въ професионалнитѣ работнически съюзи и въ производителнитѣ и потребителни дружества тѣ виждатъ не само въспитателното значение и способа за подобрение економическото положение на работницитѣ, но сжщо и частичното достигание на крайната цель, „парченце отъ социализмъ“, защото всѣкой успѣхъ по този пжть означава намаление на принадената стойность, която заграбва капиталистътъ, и постепенното ограничение правото на капиталиста да се разпорежда съ принадлежащитѣ нему ораждия за производство. По такъвъ бавенъ начинъ, споредъ Давида, работническата класа много по-скоро ще достигне до крайната цель. Като указалъ на това, че формата на класовата борба въ дѣйствителность приема много по-смекченъ видъ, Давидъ следъ това преминава къмъ доказвание взглядоветѣ на Бернщайна за концентрацията на капиталитѣ, за кризиситѣ, теорията за обѣдняването и т. н.

Въ заключение Давидъ дошелъ до следующитѣ изводи: Бернщайнъ не се отказва отъ економическия принципъ на „социализирването“, сжщностьта на неговитѣ изражения се заключава въ придаванието на по-голѣмо принципиално значение на работата въ съвременното общество. „Ний и безъ това неуморимо испълваме тази работа, но все пакъ има разлика — гледаме ли ний на тази работа, на малко дѣйствително средство, или виждаме въ нея основата на великото здание на бждащето. Азъ енергически протестирамъ противъ всѣкакви опитвания да приписватъ на мене или на Бернщайна, че ний не придаваме исканото значение на политическата борба, че ний вѣрваме, като че ли всичко може да се достигне посредствомъ економически организации и производителни или потребителни дружества. Лостътъ трѣбва да се постави въ тритѣ области: политическата, економическата и кооперативната, — тази троица трѣбва да почитаме. Само тогава всичката сила ще намѣри просторъ за развитие . . . Бернщайнъ ни дава много повече, отколкото той взема . . . Да живѣе надеждата не само за по-добро бждаще, но преди всичко и главно — за добро настоя-

це!" Краятъ на Дави[illegible] рѣчь се посрѣщна [illegible] ивлени рѫкоплескания, примѣсени съ [illegible]ание.

Следъ рѣчьта на [illegible] криха дебатитѣ, [illegible] продължаваха [illegible] оратора: 18 оратора [illegible] азаха безъ [illegible] — за него; и о[illegible]итѣ 7 [illegible] нѣкои отдѣлни въпроси. Дебатитѣ [illegible] нието на партията къмъ професио[illegible] дителнитѣ и потрѣбителни дружества, къмъ [illegible] тактиката на партията въ време на изборитѣ [illegible] Въ дебатитѣ вземаха участие най-добритѣ сили [illegible] учени и публицисти, прости работници и работнички. [illegible] казваха своитѣ мисли съ теории—[illegible] съ опитъ [illegible] практическия животъ. Въ заключителната с[illegible] Бебелъ указ[illegible] безъ да се гледа на всичкитѣ теорети[illegible] разногласия и на[illegible] оцѣнка на практическитѣ работи, в[illegible] делегати, [illegible]чи, [illegible]та партия стои върху почвата на [illegible]овата борба и поли[illegible]ската самодѣятелность на работ[illegible] партия, че даже нито единъ отъ защитницитѣ на Берн[illegible] не се е изказалъ за [illegible]каване съ буржуазнитѣ демокр[illegible]ски партии, че цѣлата [illegible] една главна цель: преминаване [illegible] срѣдият[illegible] за производ[illegible]тво въ [illegible]ствена собственность и икон[illegible] кото политическо освобождение на работническата класса.

Следъ свършване дебатитѣ по всички те[illegible]ески и практически въпроси, които бѣха поставени въ дн[illegible] редъ на конгресса, прие се следнята резолюция, предложена отъ Бебеля:

„Развитието на буржуазното общество до сега не дава н[illegible]ята п[illegible] какъвъ поводъ да се откаже отъ основнитѣ си възгледове на него ил[illegible] измѣни[illegible]

„Партията, както и по-преди, стои върху почвата на к[illegible] борба, съгласно която освобождението на работническата класа [illegible]а бѫде само [illegible] гово собственно дѣло. Затова тя счита историческа з[illegible]а работническата класа завоеванието на политическата власть, щото съ н[illegible] мощь да може обезпечи по възможность по-голѣмо общо благоденствие чрезъ [illegible]изира[illegible] орѫдията за производство и въвеждането на социалистическия н[illegible]а про[illegible]водство и размѣна".

„За да достигне тази цель, партията се ползува с[illegible] съвмѣсти[illegible] съ нейнитѣ основни възгледове, срѣдства, които ѝ обѣщав[illegible] тѣхъ. Безъ да лъже въ сѫщностьта и характера на буржуазнитѣ парт[illegible]о представит[illegible] и защитници на сѫществующия държавенъ и обществен[illegible] тя не отхвъ[illegible] съвмѣстната съ тѣхъ дѣятелность въ отдѣлни случаи, всѣкогаж[illegible]о по т[illegible] начинъ може да се усили партията при изборитѣ или за разши[illegible] поли[illegible]ческитѣ права и свободата на народа, или сериозно да по[illegible] социал[illegible] положение на работническата класа и да съдѣйствува за [illegible]нието на кул[illegible]нитѣ задачи, или да разруши плановетѣ, насочени срѣщ[illegible]тническа клас[illegible] народъ. Но партията запазва всѣкога въ цѣлата си дѣя[illegible] пълна самос[illegible]лность [illegible]исимост[illegible]да на в[illegible] придобитъ успѣх[illegible] като на кра[illegible]оято я [illegible]ава до [illegible]а ѝ цел[illegible]

„П[illegible] се от[illegible]трално [illegible]снованието на [illegible]одител[illegible] п[illegible]елни др[illegible]. Тя ги[illegible] —при наличность на нео[illegible] за та[illegible] у[illegible] —способ[illegible] одобрят[illegible]мическото положени[illegible] своитѣ чле[illegible] а[illegible] вижда в[illegible] както [illegible]аква работническа о[illegible]изация за за[illegible] на своитѣ си интереси, добро срѣдство за въспитание [illegible]тническата [illegible] къмъ самостоятелно водение на своитѣ дѣла; но тя не имъ придава реша[illegible] значение за освобождение на работническата класа отъ оковитѣ на наем[illegible] робство".

„Партията, както и по-напредъ ще се бори противъ милитаризма, сухопжтенъ и морски, и противъ колониалната политика. Сжщо тъй тя остава вѣрна на предишната си международна политика, която има за цель съгласието и братството между народитѣ и особенно на работническата класа отъ различни културни страни, за да може да достигне решението на общитѣ културни задачи върху почвата на всеобщата федерация“.

„Предъ видъ на всичко казано партията не намира причини да измѣни главнитѣ си искания и основни взглядове, или тактиката, или названието си, т. е. да се обърне отъ социалъ-демократическа партия въ демократическо-социалистическо реформаторска партия; партията енергически отхвърли всѣкакънъ опитъ, за да затъмни или измѣни отношението ѝ къмь сжществующия държавенъ и общественъ строй и къмъ буржуазнитѣ партии“.

Тази резолюция се е приела съ болшинство 216 гласа противъ 21. Тѣзи 21 гласа противъ принадлежатъ на делегатитѣ отъ Берлинъ и Хамбургъ. Първитѣ сж гласували противъ, защото партията е позволила макаръ и временни компромиси съ буржуазнитѣ партии, а вторитѣ противъ производителнитѣ и потрѣбителни дружества, по мѣстни причини. Конгресътъ се е исказалъ еднодушно за сегашната программа и тактика на социалната-демакрация. Бернщайнъ писменно до конгреса се е изказалъ сжщо за тази резолюция, което не малко порази, както неговитѣ другари, тъй и неговитѣ противници.

На седмия день се обсжждаше въпроса за измѣнението на § 3 отъ программата (за милитаризма), подигнатъ отъ депутата Шиппелъ. Следъ дебатитѣ конгресътъ почти едногласно отхвърли това измѣнение на программата и потвърди, че партията най-енергически трѣбва да се бори противъ милитаризма. Следъ късо разглеждание въпроса за внесения вече въ Райстага законъ, който ограничава правото на съюзи и приеманието на протестъ противъ него, конгресътъ избра централенъ комитетъ за презъ 1899 1900 година, разреши нѣкои дребни недоразумения между нѣкои членове на партията въ отдѣлни градове и съ това закри недѣлната си работа.

Като закриваше засѣданията на конгреса, председательтъ Зингеръ, каза, че ний можемъ безъ всѣкакво самоизлъгвание да бждемъ доволни отъ нашата работа. Безъ да гледаме на многото разногласия, на твърдѣ рѣзкото, по нѣкогашъ, размѣнявание на думи между спорящитѣ, ний още единъ пжть показахме нашата сила. По между си ний можемъ да споримъ, ний трѣбва да споримъ, ако искаме, щото въ партията да има животъ, но предъ външнитѣ врагове, предъ буржуазно - капиталистическото общество, нашитѣ вжтрѣшни разногласия замлъкватъ и ний сме обединени и тѣсно съединени като стѣна. Въ това единство е била и ще бжде нашата сила, въ него е залогътъ на нашата побѣда! „Да живѣе социалната-демокрация! Ура! ура! ура!“ свършва Зингеръ и сжббота на 14 отктомврий 1899 г. 2¾ часа после обѣдъ обявява конгреса закритъ.

*

На 24 октомврий 1899 [redacted]рюксель се събра [redacted]ленъ конгресъ на Белгийска[redacted]ка партия. На тоз[redacted]ресъ се разгле[redacted]телното обезпечава[redacted] инвали[redacted]ина поради напредналостьта на [redacted]ото съществува законъ, но и за [redacted]валидни при испълнението на своитѣ [redacted]

[redacted]не дневния редъ, предложенъ отъ Бертранъ [redacted]което се прокарва принципа за задлъжителното оси[redacted]инвалиднитѣ работници, като се съ[redacted]ва за тази [redacted]миссия, при случаитѣ, когато трѣбва[redacted] дава това [redacted]уряване, въ което влизать като членове раб[redacted]и, господари и [redacted]твената власть.

[redacted]едъ на конгреса:

1.[redacted]на задлъжителното осигуряване,[redacted] посредството на р[redacted]отницитѣ, господаритѣ и публи[redacted](обществената) власть;

2. Не[redacted]ще[redacted]раздавать на всички немощни [redacted]ботници и на раб[redacted]ли въ своята възрастъ, [redacted]ена отъ закона;

3. Освѣнъ това, той (конгресътъ) е за една [redacted] мѣрка за немощнитѣ и стари работници, които се намирать с[redacted]ъ помощь;

4. Да се събере конгресътъ веднага, щомъ [redacted] правителството внесе проектътъ, за който вече е обявило.

Освѣнъ този дневенъ редъ, въ краткия срокъ (ди[redacted]), съ които располагаше конгресътъ, се разгледали он[redacted]колко доста важни въпроси: върху намалението на работния [redacted] организацията на синдикатитѣ, също тъй съществени и [redacted]цни. Тѣзи въпроси се решиха въ този смисълъ: социалистическа[redacted]ртия иска една официална анкета, подъ контрола на рабо[redacted]китѣ организации, върху продължителностьта на работния ден[redacted](партията) най-енергически се застжия, особено сега,[redacted]итѣ осморки и също тъй спомага за осъществяванието на п[redacted] на Bertrand (maximum на работния день 10 часа); тя се старае да [redacted] особенно сега, занаятчийскитѣ съюзи и федерации, като [redacted]лять високи вносове (cotisations), по образецъ на английскитѣ.[redacted]слѣе всички организации, принадлежащи къмъ една и [redacted] индустрия въ една, да опредѣли постоянни секретари, за на[redacted]о подигане на всѣка една работническа кооперация; тя обя[redacted] най-силна [redacted] проти[redacted]ботата[redacted]арче, [redacted]тъ най-пагубн[redacted]орми [redacted]ларият[redacted]работъ[redacted]

Radix.

Хроника.

(Изъ нашата журналистика).

Новото произведение на г. Гидикова. — „Умствено шуптение“, „ферментация, или пъкъ умствени конвулсии на мозаци“. — Какво е социализмътъ? — Доказателствата на г. Гидиковъ. — Смѣшение на понятията. — Халюцинации и шуптения. — Край на марксизма! „Изживяване“ на материализма! — Въображаемиятъ марксизмъ и дѣйствителниятъ марксизмъ. — Абсурдитѣ приписвани на него. — Мнимото противоречие между думитѣ и дѣлата на марксиститѣ. — Български Гидиковски социализмъ. — Чудодѣйственното „кооперативно производство“.—Едно обяснение за украшенията на слога и нашата нетолерантность. — Нападкитѣ на буржуазнитѣ партии върху социалиститѣ. — Поводътъ за тѣхъ. — Земледѣлческиятъ конгресъ въ Плѣвенъ. — Какво се случи въ него. — Отношенията ни къмъ него.

Моля, вземете кн. V, гоъ. II отъ «Ново Време» и припомнѣте си това, що е писано тамъ въ отдѣла »Изъ живота и литературата». Работата е, че искамъ да ви запозная съ новото произведение на сливенското «умствено шуптение», т. е. съ онова на г. Гидикова.

Отъ появяванието на спомѣнатата статия въ «Ново Време» до днесь се измина, както виждате, доста време. Поне то бѣше достатъчно, за да излѣкува г. Гидикова отъ «истеричностьта», която тогава бѣше го накарала да се плези и срѣщу наука, и срѣщу учени, и срѣщу всички, които не признаваха «неговата бѫдѫща наука —спиритизъмътъ». Но вижда се, че г. Гидиковъ е отъ ония субекти, въ които вѣчно се извършва въ мозацитѣ имъ «ферментация», плодъ на които се получава такова «умствено шуптение», отъ което могатъ да се отчаятъ и най-коравитѣ «духове», Въ продължение близо на двѣ години «ферментацията» или пъкъ «умственитѣ конвулсии» на мозацитѣ у г.Гидикова сѫ били тъй силни, че той още повече се «фанатизира въ идеята» да събори всички учения. Следъ като събори цѣлата съвременна наука съ помощьта на «бѫдѫщата наука», сега «умственното шуптение» дохожда да събори и Марксовото учение. Това прави той въ една статия въ в. «Република» подъ името «*Партия отъ автомати*».

Нѣма много да се спирамъ върху нея, ще направя само нѣколко бѣлѣжки. Най-първо ще забелѣжа, че «умственното шуптение», Гидиковъ, който още не е преживѣлъ даже толкова години, колкото сѫ работили Марксъ и Енгелсъ върху своитѣ учения, сега се плези срѣщу тѣхъ и срѣщу последователитѣ имъ сѫщо тъй, както по-преди се плезѣше срѣщу цѣлата съвремена наука и нейнитѣ последователи. Преди двѣ години последнитѣ той наричаше «нещастници» и «експлоататори» на «довѣрчивата публика съ шумове»; сега нарича марксиститѣ и социалъ-демократическитѣ партия «партия отъ автомати». Защо ли?—Четохъ статията: «Партия отъ автомати» съ внимание, искахъ да узная, защо «духовното хлапетийство». Гидиковъ благоизволи да ни нарече автомати. Признавамъ ви се, не можахъ да му разбера. Излиза отъ неговото «шуптене» въ статията му, че социалъ-демократитѣ сѫ «автомати», защото мозацитѣ имъ не «шупвать“

тъй лесно, както у г. Гидиковъ, и тѣ, социаль-демокр[illegible] не мѣняватъ [illegible]сно своитѣ убеждения. Всичкат[illegible]та е тамъ.

Не се наемамъ да ви [illegible]ичко онова, което каз[illegible] Гидиковъ. То е т[illegible]то мѫчно се предава. [illegible] спра само на [illegible] написана, за да се до[illegible]е социа[illegible] или «класово искание», а «система [illegible]о справедливъ и човѣшки строй». Като [illegible]мисли, че събаря марксизма, че съсипва со[illegible] въ сѫщность той събаря вѣтрени мелници, при[illegible]воара собствени създания, които нищо общо нѣматъ [illegible]ратизма. Но преди всичко какъ той доказва, че социализ[illegible]тема отъ общечеловѣчески искания за [illegible]аведливъ и [illegible] строй?» — За да докаже това, г. Гидиковъ с[illegible] да докаже, [illegible] при в[illegible]кото различие въ мислитѣ и чувствуванията на работника и капит[illegible]имало [illegible] нѣщо общо между тѣхъ. Това общо б[illegible]ърво, мозакъ[illegible]ъ неговитѣ думи: «Прѣди хората да бѫ[illegible] работници или капит[illegible], българи или турци, духовни ил[illegible]ни, тѣ сѫ человѣци. Съ други думи, прѣди още нѣкои срѣда да [illegible]де въ тѣхния мозъкъ о[illegible]собени влияния, които ще му турятъ [illegible]ечатъка на класата, наци[illegible] тѣ иматъ общитѣ основи на чо[illegible] мозъкъ. Прѣзъ с[illegible]на [illegible]я могатъ да се трупатъ специф[illegible] измѣнения на разнитѣ срѣ[illegible] безъ за това человѣшкиятъ мозъкъ да изгуби общитѣ си свойства, така че мозъкътъ на единъ челов[illegible]всѣмъ да не прилича на мозъка на други. въ разбирането и чувст[illegible]ето на едного да не намираме нищо общо съ разбирането и чувствувани[illegible] другиго» (брой 34, стр. 2, кола 3). Но освѣнъ това у човѣка имало и [illegible]пособность, а именно способностьта да влиза въ положението [illegible]гиго. «Чрѣзъ тая способность — четемъ по-долѣ — единъ [illegible]тарий може да се постави до нейдѣ въ положението на капиталиста, [illegible]питалистътъ въ това на пролетария, и да разбере нѣкои истини, които [illegible] биха избѣгнали изъ погледа му. Чрѣзъ тая способность великитѣ у[illegible]иятъ да формулиратъ идеи и искания отъ общечеловѣчески характер[illegible] проститѣ смъртни да си ги усвояватъ.» Съ цитиранитѣ р[illegible]ения г. Гидиковъ иска да каже следующето. Понеже и у работник[illegible] капиталиста има мозъкъ и способность да влизатъ въ положението [illegible]гиго, то социализмътъ може да бѫде разбранъ не само отъ единъ работн[illegible]о и отъ единъ капиталистъ. Отъ тука вече и заключението му, [illegible]ализмътъ билъ «система отъ общечеловѣчески искания» и пр.

Марксиститѣ, разбира се, никога не сѫ отричали [illegible]у човѣцитѣ има мозъкъ и че той при извѣстни условия реагира по [illegible]енъ начинъ. [illegible] така н[illegible] отричали [illegible] единъ [illegible]алистъ може да [illegible]е со[illegible]ма. Въ [illegible] не е з[illegible]ни лич[illegible] за цѣлата клас[illegible]тали[illegible]а цѣлат[illegible]ономиче[illegible]тегория [illegible]то казва Маркс[illegible] ли тази к[illegible]ъ полож[illegible] на ра[illegible] и ще ли нѣкога [illegible] да се съглася да [illegible]аже от[illegible]ния стр[illegible]арксиститѣ казват[illegible]е никога. И казват[illegible]а основ[illegible]а фактит[illegible]ъ цѣлата истори[illegible] человѣчеството до тоя моментъ, когато пиша тия редове. Нѣма примѣри въ историята, гдѣто привилегированитѣ класи да сѫ се отказвали отъ своето привили-

гировано положение доброволно. Истина е, че дезертйори отъ една стара класа къмъ новата всѣкога е имало, но тѣ сѫ бивали отдѣлни личности, а не цѣла класа. Истина е сѫщо, че числото на дезертйоритѣ на извѣстна стъпень отъ развитието се увеличава. Не това сѫ дезертйори. При това трѣбва да се има предъ видъ, че дезертйоратѣ отъ буржуазната класа напримѣръ бивать обикновенно ония отъ нея, които се занимавать съ свободни професии, т. е. ония които не сѫ близко заинтересувани въ сѫществуванието на капиталистическия режимъ. Обаче и отдѣленъ капиталистъ, за да разбере, а *главното*, за да прегърне социализма, трѣбва да се откаже отъ интереситѣ на своята класа, а това пъкъ е възможно, първо тогава, когато той попадне въ такава срѣда, която реагира върху мозака му въ тая посока и, второ, тогава, когато развитието е отишло тъй напредъ, че противоречията въ буржуазния строй сѫ очебиющи. Обаче и при тѣзи условия капиталистическата класа, като економическа категория, нѣма никога не да приеме социализма, но нѣма никога да го разбере даже. Тука никакви проповѣди, никакви апели и никаква човѣшка воля нѣма да помогнатъ. Само борбата на пролетариатската класа за изтръгване на политическата сила изъ рѫцѣтѣ ѝ може да приведе къмъ побѣдата на социализма. Социализма не може да се разбере не само отъ капиталистическата класа, но не могатъ да го разбератъ и такива класи, които нѣма защо да бѫдѫтъ противъ него, а именно класата на дребнитѣ собственници. За жалость, работното население трѣбва да бѫде пролетаризирано, за да може да го разбере и да иска сбѫдванието му. Истина е, че колкото по-лошо става положението му, толкозъ повече то се вслушва въ социалистическото слово, толкосъ повече то съчувствува на социалистическитѣ партии, но така сѫщо е фактъ, че то само се вслушва въ него и изказва съчуствие, но да го разбере така, че да му стане идеалъ не може. Само за пролетариатската класа той е идеалъ, и за това тя само е дѣятелна революционна сила Ето защо социализмътъ, не утопическиятъ, разбира се, а съвременниятъ, е можалъ да се яви и да се обоснове научно само въ днешния вѣкъ и то тогава, когато се яви пролетариатската класа, като плодъ на капиталистическото развитие. Последното само даде нужния материалъ за обоснованието на социализма както и класата, която ще го осѫществи. Социализмътъ въ началото на тоя вѣкъ и въ всички минали вѣкове бѣше една утопия, едно нѣщо невъзможно.

Отъ казаното, мисля, е ясно, че социализмътъ не е «система отъ общечеловѣчески искания» и не е идеалъ, който може да се разбере отъ всѣкого и при всѣкакви условия. Противъ социализма е капиталистическата класа, и не само тя, но и класата на дребнитѣ и срѣднитѣ собственници. Социализмътъ не може да бѫде разбранъ отъ тѣзи последнитѣ, защото липсватъ условията, които могатъ да ги накаратъ да го разбератъ. Социализмътъ не може да бѫде осѫщественъ безъ силна пролетариатска класа и безъ ония материални условия, които създава капиталистическото развитие. Ако да бѣше друго-яче, то социализмътъ отдавна щѣше да бѫде осѫщественъ. Но щомъ е така, то социализмътъ не може да бѫде система отъ общечеловѣчески искания, или общечеловѣчески идеалъ. Щомъ има хора или цѣли класи, които сѫ противъ него, тогава е ясно, че той не е идеалъ за тѣхъ, за това сѫ и противъ неговото осѫществление. Социализмътъ е идеалъ на пролетариатската класа, като социална класа, той е

нейната философия. Впрочемъ, тука г. Гидиковъ смѣсва понятията, което е плодъ на «шутение», признакъ на «ферментация» [redacted]ствении конвулсии» на мозаицитѣ му. Той смѣсва това, което ще [redacted]чи отъ со[redacted]алистическия строй, съ социали[redacted]то идеалъ на революц[redacted]соци[redacted]а класа, на пролетарията. И[redacted]ние, че социализмътъ, с[redacted]венъ, ще донесе но[redacted]економическо равенст[redacted]иска свобода, [redacted]и т. н. Но *ще донесе*. А «сега за с[redacted]ски, той е идеалъ на пролетариат[redacted]ние е нейна историческа задача. Ето това [redacted]утение», т. е. Гидиковъ.

[redacted]тението въ мозаицитѣ на г. Гидикова е плодъ и [redacted]му, предизвикани отъ извѣстнитѣ разногласия, които [redacted]виха между социалиститѣ, особено въ [redacted]я и Фран[redacted]заицитѣ му въ състоянието на «умств[redacted]онвулсии», [redacted]овъ захваща да халюцинира: «край на марксизма[redacted]живяване [redacted]атери[redacted]зма!» Обаче марксизмътъ стои твърдъ и непоколеби[redacted]ате-риализ[redacted]е с[redacted]живява». Поне борящиятъ се пролетариатъ[redacted]ега не иска [redacted]ну[redacted]сизма, въпреки всички усилия [redacted] социа-листи и въпреки [redacted]щото желание на буржуазията. Че [redacted]оциалисти, които искатъ това, има. И това не е никакъ чудно. Въ [redacted]тѣ на со-циалистическитѣ[redacted]ии па[redacted]ледъкъ навлизатъ множество дезер[redacted]ть буржуазната кл[redacted]з[redacted]осия на свободнитѣ професии. Т[redacted]тъ въ социализма с[redacted]тѣ су[redacted]и желания и възгледи. Най-пъ[redacted]су-бективно желание, което т[redacted] внасятъ, е желанието по-скоро[redacted]осѫществи социализма. Но това имъ желание срѣща непобѣдими пре[redacted]тактиката на социалъ-демократическата партия. Опититѣ имъ да измѣнятъ само так-тиката, безъ да зачекватъ принципиалнитѣ ѝ основания, не спол[redacted]За да се измѣни тактиката, трѣбваше да се измѣни предварително [redacted]и-пиалната ѝ основа. Понеже тактиката на социалъ-демократ[redacted]произтича отъ принципитѣ на марксизма, тѣ почнаха да исказватъ съ[redacted] въ тѣхъ. Едни казватъ, че и „фактътъ твърдѣ разумно дѣйствува [redacted]а на со-циалистическитѣ учения и социалистическата организация"; други[redacted] и идеитѣ сѫ сила въ развитието на человѣчеството; трети — че [redacted]мо економическитѣ, но и политическитѣ, и правовитѣ, и мор[redacted] учрежде-ния сѫ фактори на развитието; четвърти — че не само по[redacted]ската, но и економическата борба на пролетарията е важна за осво[redacted]ето му; пети — че социализмътъ не ще се осѫществи самъ по себе си, во[redacted]е само на иманентнитѣ закони на развитието, а съ съзнателното уч[redacted]а пролетарията и на хората изобщо, и т. н. Куриозното тука е т[redacted]о съ такива възражения си мислятъ, че оборватъ. Марксъ-Енг[redacted]о учение, «изживяватъ» материализма! Нито Марксъ и Енгелсъ, н[redacted]кой отъ марксиститѣ е отричалъ значението на фактитѣ, силата на идеитѣ, влия-нието [illegible] полити[illegible], право[illegible] пр. у[illegible]ния, нито економ[redacted]а бор[illegible] пролет[illegible] и т. [illegible]рксъ-Ен[illegible]то учение е [redacted]ъ дру[illegible]рксъ в[illegible], че социалнитѣ [illegible]овия сѫ базата, на която се [illegible]игатъ [illegible] надстр[illegible] полити[illegible], правовитѣ и р[illegible]лигиознитѣ [illegible]реждения [illegible]нгелсъ [illegible], че со[illegible]тѣ условия зав[illegible] отъ на-[illegible]итѣ в[illegible] производството и размѣната. Измѣнятъ ли се последнитѣ,

измѣняватъ се и социалнитѣ условия, а заедно съ тѣхъ и надстройкитѣ. Ето основното гледище на марксизма. Забелѣжително е, че никой не оборва това именно гледище; не оборватъ марксизма, а турятъ на мѣсто него единъ марксизмъ собственна измислица и захващатъ да го биятъ, да го събарятъ. Тогава захващатъ да казватъ, че марксизма отричалъ влиянието на фактитѣ, на идеитѣ, на политическитѣ учреждения, на »психологическитѣ основи», че той екжсвалъ «веригата на причинностьта» и т. н. Това показва, че тѣзи, които събарятъ марксизма, не сж го изучили, не го схващатъ добрѣ. Това показва, да се изразя съ *дебелашкия* езикъ на сливенското «умствено шуптение», че въ главитѣ на тѣзи оборвачи на марксизма се извършва още «ферментация» и «умствени конвулси», които замъгляватъ доброто схващание сжщностьта на Марксъ-Енгелсовото учение. Впрочемъ, разногласията, които внасятъ въ социалъ-демократическитѣ партии прииждващитѣ отъ буржуазната срѣда социалисти, сж много полезни за социалистическото дѣло: тѣ преди всичко избистрюватъ главитѣ на самитѣ тѣзи, които внасятъ разногласията. А съ това печели само марксизма. Значи, той не се «изживява», а напротивъ отъ тѣзи препирни той още повече укрепва, разяснява се и се развива. Само «халюцинирани» отъ »шуптение» мозаци могатъ да виждатъ «изживяване» на марксизма.

Подиръ всичко казано можемъ да сждимъ, колко е смѣшно сливенското «духовно хлапетийство», когато намира противоречие въ думитѣ и дѣлата на марксиститѣ за това, че тѣ нечакали «социализацията на инструментитѣ» да стане сама, а пропагандиратъ своитѣ идеи. Понеже марксизма казва, че сбждването на социализмътъ е историческа необходимость, че самата еволюция води человѣчеството къмъ социализма, то отъ тука следвало ужъ, че марксизмътъ проповѣдвалъ чакание края на еволюцията съ скръстени ржцѣ. Но понеже, отъ друга страна, марксиститѣ не чакатъ съ скръстени ржцѣ, а водятъ пропаганда на социализма, то отъ тука следвало, че тѣ сами доказвали невѣрностьта на марксизма. Това сж абсурди, които се измислюватъ и приписватъ на марксизма отъ хора, макаръ и социалисти, които не сж разбрали Марксъ-Енгелсовото учение. Но още по-смѣшенъ е г. Гидиковъ, когато говори за българскитѣ социалисти, за отношенията имъ «къмъ нуждитѣ на дребнитѣ собственници и къмъ радикалнитѣ и демократическитѣ партии». Какъ ние се отнасяме къмъ тѣхъ, тука нѣма да се спирамъ. Това въ социалистическата литература не веднажъ е казано и ще бжде казано. Но г. Гидиковъ за наша поука измислилъ едно «кооперативно производство», което щѣло да направи отъ нашитѣ дребни собственници хемъ капиталисти, т. е. едри собственници, хемъ работници. Ако не вѣрвате, прочетете брой 39 отъ в. «Република», подлистника, стр. 2, колона 2—3. Тъкмо съгласно «реалностьта» схваналъ нашия животъ смѣшния господинъ Гидиковъ! Това схващание го кара да не вижда въ България класи и «класови интереси», съ които да кажа между другото, замѣства терминътъ «класова борба». Естественно е, че г. Гидиковъ нищо не вижда, защото въ мозацитѣ му се извършва «ферментация» и въ главата се образува такова «шуптение», че не може, разбира се, да вижда, какво става наоколо му. Той може само да «халюцинира» при това си състояние.

Като свършвамъ за сега съ «шуптението» на г. Гидикова, длъженъ

съмъ да дамъ и слѣдующето обяснение. Статията на г[redacted]ковъ е ук-[illegible]сена съ много «украшения» [illegible] «шуптение», «фер[redacted]ия» на мо-[illegible]итѣ, «фанатизирани», автомати [illegible] «слѣпени», «халк[redacted]ани», «фра-[illegible]ри», «фрази-фантоми» и т. н. украшения. Наис[redacted] не сж нито ост[redacted] повечето сж извънр[redacted]дебелашки: [redacted] е накичена съ тѣхъ. [redacted] ре-[redacted] неговитѣ собственни украшения. [redacted] «нетолерантно». Но какво да се прави, [redacted] такива, не сме «толерантни». Признавамъ [redacted] да бжде човѣкъ «нетолерантенъ» къмъ такива [redacted]ато Гидиковци, Пасманиковци и прочая компания, но [redacted] казватъ мждритѣ — е половинъ грѣхъ.

* * *

На[redacted]дъкъ почти всички наши буржуазни партии [illegible] се нахвърли[redacted]у со[redacted]иститѣ. Поводъ за това имъ даде така на[redacted]ятъ *Землед*[redacted] *въ Плѣвенъ*. Идеята за свикванието н[redacted]конгресъ била дадена [redacted] редакторитѣ на плѣвенстия вѣст[redacted] «Земл. Защита». Идеята би останала идея, безъ да бжде реализ[redacted]ако не бѣ подхваната от[redacted] хора. Нѣколко Бѣлочерковчани, н[redacted]съ нашия другарь Цанко[redacted]хванали идеята за свикванието на [redacted]дѣлчески конгресъ. [redacted] тая [redacted] се обърнаха къмъ земледѣлчес[redacted]население съ едно възвание. [illegible] канѣха земледѣлцитѣ на [illegible] Плѣвенъ, за да обмислятъ *хала* си, както е казано въ въ[redacted]о, и да образуватъ едно земледѣлческо сдружение. Така че, изглеж[redacted]работата, че земледѣлческиятъ конгресъ ще бжде едно скромно събрание отъ [redacted]ци. Обаче не това излѣзе. Земледѣлческиятъ конгресъ въ Плѣвенъ п[redacted] важно значение.

Конгресътъ се свика презъ коледнитѣ праздници. [redacted]е, че нито единъ конгресъ до сега въ България не е обърщалъ то[redacted]голѣмо внимание, колкото това скромно събрание на земледѣлци. Тамъ се стекли представители отъ всички български буржуазни партии и все съ [redacted]*арната цѣль* да помогнатъ на бѣднитѣ наши земледѣлци да ра[redacted], че всѣка отъ тѣхъ лѣгала и ставала съ грижи за тѣхното [redacted]ние. Тамъ се стекли и дворцови лакеи, и «народни либерали», и п[redacted] «либерали», и «рогресивни либерали», и «народници», и «демократи[redacted]кво високо внимание къмъ едно такова скромно събрание, при това свикан[redacted]инициативата на социалисти, макаръ и «своего рода»! Кой другъ [redacted]ъ до сега се е удостоявалъ съ такова високо благоволение от[illegible] страна на нашитѣ буржуазни партии, както Плѣвенскиятъ земледѣлче[redacted]нгресъ? Можеше да си помисли човѣкъ, че по-честитъ народъ отъ [redacted]скитѣ зем-[illegible] нѣма [illegible]та. М[illegible] той, п[illegible] да се събере [redacted]исли [illegible] «халт[illegible] че вс[illegible]уржуаз[illegible]ртии му се пр[redacted] на [illegible], предл[illegible] му свои[illegible]уги. О[illegible] толкова голѣмо[redacted]ание къмъ [illegible]емледѣл[illegible] конгрес[illegible]вто бѣ Плѣвенск[illegible] отъ страна на вси[illegible]ни бур[illegible] партии[illegible] търсиха тѣ в[illegible] събрание?

Както сега е известно, всѣка отъ буржуазнитѣ партии погледна на земледѣлческия конгресъ като на събрание, отъ което трѣбва да се въс-

ползува, за да привлече земледѣлцитѣ на своя страна. Всѣка отъ тѣхъ испрати въ Плѣвенъ свои видни представители съ скритото желание да правятъ, струватъ, но да вмъкнатъ въ бюрото му и въ бѫдѫщия комитетъ на «земледѣлческото движение» свои партизани. Всѣка отъ тѣхъ се носѣше съ надеждата да вземе въ рѫцѣтѣ си по такъвъ лесенъ начинъ земледѣлцитѣ, които, организирани въ единъ съюзъ, ето че съставятъ силна крѣпость за партията. Особенно горѣщи надѣжди въ тоя смисълъ сѫ хранили дворцовитѣ лакеи, «народно-либералитѣ», и «демократитѣ». Първи тѣ биле приготвили даже и *шефъ* за земледѣлческото движение, който тържественно билъ замъкнатъ въ Плѣвенъ и представенъ предъ конгреса. И забѣлежително такъвъ шефъ тѣ намѣриха въ лицето на извѣстниятъ *крадецъ* Михалаки Георгиевъ! Обаче, както тоя „шефъ», тъй и всички представители на буржуазнитѣ партии трѣбваше да се върнатъ отъ Плѣвенъ окончателно посрамени. Тѣ тъй бѣха посрамени и поразени, че не сѣтили даже отдѣ имъ дойде ударътъ. За това тѣ всички гракнаха върху социалиститѣ. Органитѣ на дворцовитѣ лакеи, особенно в. в «Новъ Вѣкъ» и «Земледѣлческа Защита», като изсипаха купъ хули, обвиниха социалиститѣ въ желание да «грабнатъ» конгреса. Органътъ на «демократитѣ» в. «Прѣпорецъ“ обвини социалиститѣ въ това, че тѣ употрѣбили всички срѣдства, ужъ за да му побъркатъ да свърши той своята задача,—види се, да даде на „демократа“ Ляпчевъ да привлече конгреса къмъ „демократическата партия“. Органътъ на „прогресивнитѣ либерали» в. „България“ пъкъ ги обвини, че тѣ ужъ скривали предъ конгресиститѣ своитѣ желания, едно отъ които било ужъ желанието имъ да бѫдѫтъ земледѣлцитѣ пролетаризирани.

Истина е, че и социалисти отишле на конгреса и че тѣ дѣйствително развалиха тайнитѣ планове на царедворцитѣ и на дворцовитѣ лакеи отъ „народно-либералната партия“, а тъй сѫщо осуетиха надеждитѣ и на другитѣ буржуазни партии, които бѣха си въобразили, че намѣрили мѫтна вода за ловене риба. Всичко друго сѫ фантазии и измислици на посрамени партизани.

Но да оставимъ на страна обвиненията на противницитѣ ни. По интересно е да видимъ, какъ ние социалиститѣ трѣбва да се отнесемъ къмъ тъй нареченото «земледѣлческо движение» и «земледѣлческа организация». Отъ възванието на Бѣлочерковскитѣ «чифчии», съ което каниха земледѣлцитѣ на конгресъ, както и отъ едно писмо на Цанко Бакаловъ, помѣстено въ броя отъ 15 този мѣсецъ на в. «Земледѣлческа борба», излиза, че въпросътъ е за организирането на земледѣлцитѣ въ единъ еснафски съюзъ, въ единъ общъ земледѣлчески професионаленъ синдикатъ. Такава е идеята на Бѣлочерковчани, на чело съ Цанко Бакаловъ. Единъ социалистъ, преди да се залови за организирането на такъвъ синдикатъ, требва да се попита: възможно ли организирането му? Каква нужда има отъ него и каква ще има отъ него за земледѣлцитѣ? И на тритѣ тия въпроси азъ отговарямъ отрицателно. Не е възможно да се организира единъ земледѣлчески синдикатъ. На кѫсо ето защо. Земледѣлцитѣ не сѫ една опредѣлена категория хора, тѣ сѫ отъ най-различно економическо положение. При такова положение синдикирането имъ е невъзможно. Или ако се организиратъ въ нѣщо подобно, то не ще бѫде синдикатъ, който да удовлетвори разбирането на социалиста. Единъ синдикатъ има за задача защита на професионалнитѣ интереси на

членоветѣ си, *икономическата борба* въ името на т[redacted]реси. Но ико[redacted]омическата борба се води срещу господари, срещу е[redacted]атора. Срещу [redacted]о единъ земледѣлчески синдикат[redacted] води икономическа борба? Срещу държавата? Та е най-голѣмия [redacted]плоататоръ. Но тогава [redacted]катътъ ще се пр[redacted]я. Срещу лихваритѣ [redacted]пропад-ващ[redacted]хъ. Ще иска отъ държавата евтинъ [redacted] отъ нуждата да тичатъ при лихварина? [redacted]индикатътъ става политическа партия. Интере-[redacted] именно такива, че изискватъ политическа борба. [redacted]да и водитъ само като политическа партия. Но въ [redacted]ата ѐ: нигаръ единъ социалистъ може да вижда нужда [redacted]ѣлището на земледѣлцитѣ въ особена п[redacted] Моето мнѣ-[redacted]е [redacted] само никаква нужда нѣма отъ такава парт[redacted]единъ социа-[redacted]ъ да [redacted]исли, че е възможна такава партия, значи [redacted]туря на гле-дище[redacted]ребно-буржуазнитѣ идеолози.

[redacted] много погрѣшно е, когато единъ социа[redacted]мисли тъй: не[redacted] да се[redacted]и единъ земледѣлчески съюзъ, независимъ[redacted]кавто и да е било пар[redacted]я, а че сетнѣ той лесно ще стане с[redacted]тически. Ако даже допустне[redacted] че това е възможно да се случи, т[redacted]а трѣбва да се признае, [redacted] пѫ[redacted] много околенъ. За социалиститѣ [redacted]ного по-правъ пѫть, [redacted] п[redacted]води къмъ цельта. Да се пропаган[redacted] право социализма и присъеди[redacted]ето на земледѣлцитѣ къмъ борбата [redacted]ботни-ческата социалъ-демократическа партия. И въ туй отн[redacted] неизмѣримо по голѣма полза се получава отъ околийскитѣ сбирки, [redacted]о препорѫчва Ц. Комитетъ, отколкото разни други околни пѫтища. [redacted] не трѣбва да се лъжемъ, че ние можемъ да привлечемъ на своя страна [redacted]земле-дѣлци, безъ разлика на положения. При насъ ще дойдатъ и [redacted]орятъ въ редоветѣ на работнич. социалъ-демократическа пар[redacted]ия, които сѫ въ положение, ако не напълно да ни разбиратъ, то да [redacted]ватъ, че има нѣщо полезно за тѣхъ въ социализма. Но за това трѣ[redacted] имъ се гово-ри направо, за да ни знаятъ, що сме ние и кой имъ говори. [redacted]ението съ такъвъ езикъ, съ какъвто говори възванието на Бѣлочерко[redacted] «чиф-чии» или съ какъвто говори другарьтъ Ц. Бакаловъ въ спо[redacted]то му по-горѣ писмо, къмъ нищо плодотворно нѣма да повед[redacted] значи да ми-слимъ като социалисти, и да говоримъ като не социали[redacted]ли трѣбва въ всичко да бѫдемъ социалисти, или ако намираме за сега невъз[redacted] социа-листическата дѣятелность, то да си го кажемъ право и да н[redacted]емъ за сега социализма. Инакъ не излиза нищо.

Казаното, разбира се, е мое лично мнѣние. Ж[redacted]о е да чуемъ по зачекнатия въпросъ и други мнѣния.

Senex.

Щумен

Февруарий 1900 IV. год.

НОВО ВРЕМЕ

МѢСЕЧЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ
НА
УМСТВЕННИЯ И ОБЩЕСТВЕННИЯ ЖИВОТЪ

№ 2.

СЪДЪРЖАНИЕ:

(Следва на отвъдната страница).

10. **Нови книги:**
Рудокопачитѣ. Драма въ три дѣйствия. Прев[illegible]пол-
ски *С. В.* — **Обществениитѣ отношения в[illegible]ия,** отъ *Фр. Енгелсъ.* Прев. *Г. Б.* — **Селенинътъ [illegible]ем-
ледѣлческия трудъ,** от[illegible]ъ *Успѣнски,* съ лите[illegible]
туренъ очеркъ за автор[illegible]*леханов.* Прев. *Г. Г[illegible]*
кал[redacted]нето и възпитанието
[redacted]*Ст. М. Ромински.* —
[redacted] въ 5 дѣйствия, отъ *Н. И.*
[redacted]
[redacted]дъ:
[redacted]отъ Charles Albert, изд. Stock — Paris.
[redacted]отъ . . . . *Ю. К.*
[redacted]та и литературата. — Марксизмътъ в[illegible]а-
[redacted]камата му върли противници. — Науката [illegible]н-
тюр[illegible]итѣ Минцесъ и Пасманикъ. — Шарлатанствата на[illegible]
[redacted]ота и [illegible]итературата. Студията на авантюриста Па[illegible]
[redacted][illegible]зъмъ и демокрация". — Шарлатанствата
му [illegible] сп. [illegible]ъ". — Полемиката на социалис[illegible]о
материалистическото разбиране на историята и ан[illegible]
стътъ Пас[illegible]никъ. — Куно и шарлатанствата на [illegible]
ка. — [illegible]усти[illegible]ъ България. — Едно обяснение з[illegible]
«псувнит[illegible]а. . . . . Б.

13. **Социаленъ пре[illegible]ъ.**—Общия интересъ отъ Южно-Афри-
канската война. — Въоржжаването на европейски[illegible]и.
— Въскръсването на милитаризмътъ. — Какво пр[illegible]е-
волюциония елементъ. Независимата английска работническа
партия и войната; брошурата издадена отъ нея и влиянието
на тази брошура. — Post Scriptum. Отъ . . . . . [illegible] х.

14. **Хроника.** *(Изъ нашата журналистика).*—Шуме[illegible]ъ
в. „Защита". — Гдѣ е спасението споредъ него? — [illegible]ъ
се създаватъ голѣми политически партии? — „Сближава-
ние" или механическо съединение на партиитѣ у насъ. —
„Сближаването" на „демократическата" и „прогресивно-ли-
бералната" партии. — Какво ги дѣли. — „Върхна[illegible]
или прозвищата имъ. — Какво се крие подъ тѣх[illegible]
Едно запитване до автора на статията „Тамо е спасе[illegible]
— Органътъ на Каравеловия щабъ в. „Прѣпорецъ" по
принципиални въпроси. — Извъртанието му на въпроситѣ.
— Писана или неписана програма. — Значението на пи-
санитѣ програми. — Каравеловъ и „демократическата[illegible]
тия". — Трѣбва ли ѝ програма. — Още едно запит[illegible]
до автора на статията „Тамо е спас[illegible]". Отъ . . . . х.

[illegible]бявления.

Февуарий 1900 IV год.

НОВО ВРЕМЕ

МѢСЕЧЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

НА

УМСТВЕННИЯ И ОБЩЕСТВЕННИЯ ЖИВОТЪ

№. 2.

ПЛОВДИВЪ
Дружествена Печатница „Трудъ“
1900.

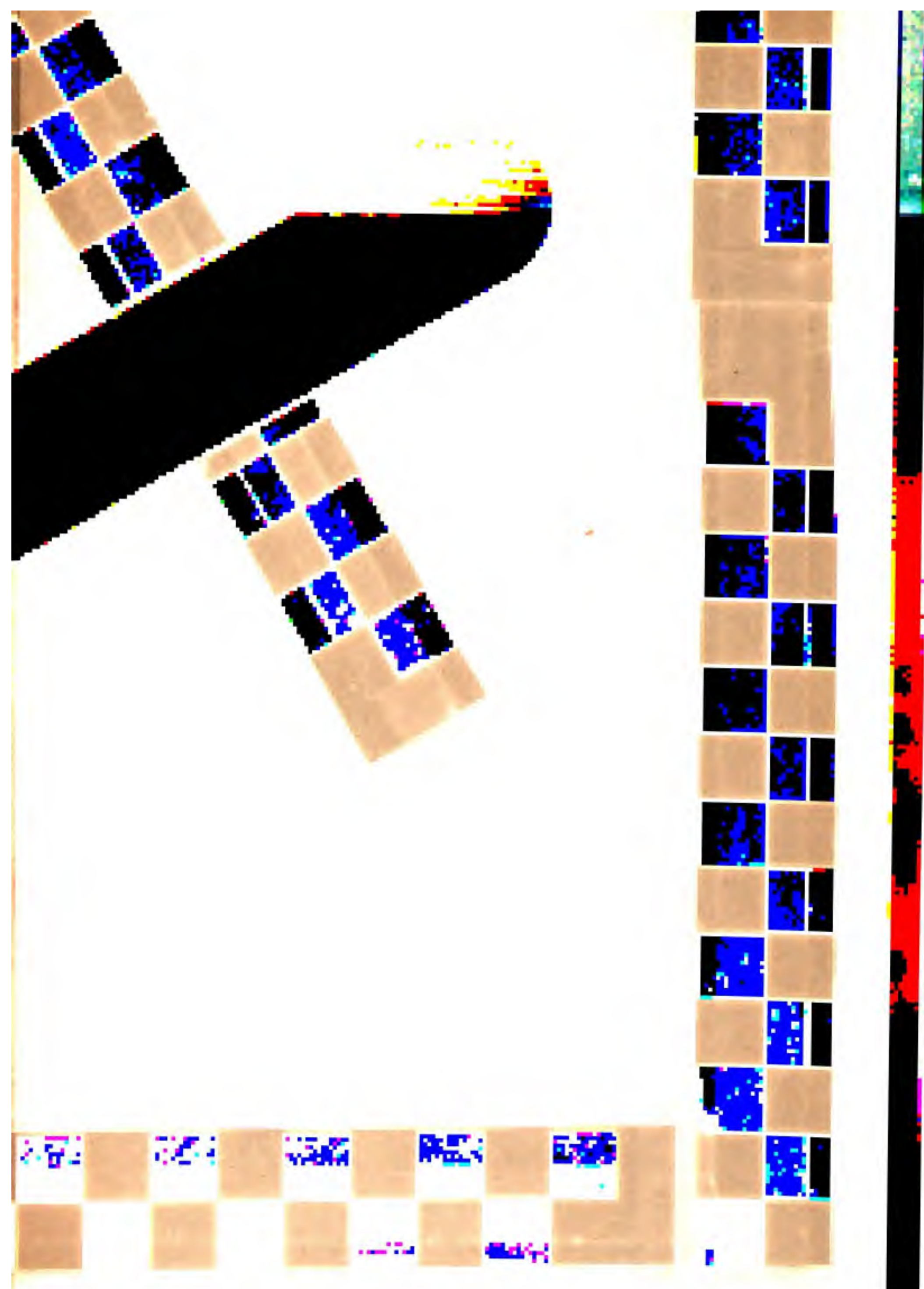

СЪДЪРЖАНИЕ:

Економическата криза

и

економическата политика на либералната партия.

Ако «либералната партия» не е никога мислила, какъ ще извади страната отъ финансовата криза, а за това, като дойде на власть, нито е помислила, какво престжпление върши съ подписванието на договоритѣ за конверсионния заемъ и за предаванието на желѣзницата Нова-Загора—Чирпанъ, още по-малко тя е мислила нѣкога и мисли сега, какви економически задачи ще решава. Никога тя не се е тревожила отъ такива въпроси. Тѣ за нея не сж сжществували и не сжществуватъ. За доказателство, че това е така, ни служи както фактътъ, дѣто тя въ дългогодишната си опозиция положително нито веднажъ не се е занимавала съ такива въпроси, тъй и дѣятелността й, откато е на власть. Самата й многохвалена програма е единъ великолѣпенъ атестатъ за нейната умствена бѣдность въ туй отношение. Нашата «либерална партия» днесъ нито се замислюва върху въпроса, интереситѣ на коя класа тя има предъ видъ съ своята економическа дѣятелность. Отъ речитѣ, които тя държеше въ знаменититѣ си конгреси, както и отъ още по-знаменитата й програма, изглеждаше, като че тя искаше да представлява интереситѣ на дребно-буржуазната класа, селска и градска, безъ, разбира се, да се е обявявала противъ интереситѣ на едрата буржуазия. Сега, обаче, нейнитѣ дѣла еднакво сж насочени и противъ еднитѣ, и противъ другитѣ, а най-много противъ пропадвающитѣ земледѣлци. Впрочемъ, както въ финансовата дѣятелность, тъй и тука, „либералната партия" никакъ не я интересува въпросътъ, чии интереси тя представлява. Тя просто и ясно представлява интереситѣ на «партията», на своитѣ партизани. А какви сж тия интереси, ние вече знаемъ. Но всичко това означава, че «либералната партия» не е партия, а една котерия, една тайфа, т. е. една сбирщина отъ хора, които за нищо друго не му мислятъ, освѣнъ да се понахранятъ на гърба на народа, да ограбятъ държавата. За никакви държавни задачи тѣ не му сж мислили никога и не му

„Ново Време", № 2, 1900 г.

мислятъ. Въ туй отношение нашата «либерална па[illegible] по леко[illegible]ние и тжпость надали щ[illegible] намѣри друга подобна [illegible]бе си въ [illegible]. Истина е, че у насъ почти [illegible]ки буржуазни «партии» представляватъ не партии, а [illegible]о се грижатъ глав[illegible]кви средства [illegible]атъ часъ по-скоро до[illegible]ѣта [illegible]ието на страната, а още по- [illegible], съ които може да се извади отъ [illegible]но говорятъ за положението на народа, [illegible]уватъ правителствената дѣятелность, но, отъ [illegible]за сжщото правене и „либералната партия“, отъ [illegible] говорения, оплаквания и критик[illegible] сж тъй [illegible]ленни, щото ясно личи, че тѣхъ не положени[illegible]тересува, не т[illegible] въодушевлява, че тѣ иматъ средствата за [illegible]не отъ него [illegible]о желанието имъ часъ по-скоро да [illegible]тъ качени на власть[illegible] туй отношение особенно си [illegible]съ «либералната партия» останкитѣ отъ Стамболовата ко[illegible] наречена „народно-либ[illegible] партия“ и Каравеловата, наречен[illegible]демократическа партия“ [illegible]й, лекомислието и тжпоумието [illegible]и-бералната партия» по [illegible]ошение на държавнитѣ работи[illegible]тъ равни на себе си.

За нещастие на България въ най-критически [illegible]ентъ отъ нейното сжществуване биде повикана на власть именно [illegible]ал-ната партия“. Както знаемъ, Стоиловото министерство с[illegible]ита дворцова политика доведе държавата до финансова [illegible]а и тури страната въ условия много тѣжки за економическ[illegible]напредъкъ. Първо време то, наистина, даде единъ потикъ на [illegible]омическото развитие. Но скоро то само дойде да създаде сжществени [illegible]нки на економическия напредъкъ на страната. Въ угода на д[illegible]ата политика Стоиловото министерство сключи извѣстнитѣ [illegible]овски договори съ Австрия, съ които за седемъ години то [illegible] економическото развитие на България. Въ угода на сжщата политика [illegible]вото министерство, както видѣхме, расниляваше най-лекомисл[illegible]ър-жавнитѣ средства; вследствие на това то се оказа [illegible] сила да довърши почнатитѣ важни държавни постройки, [illegible]погълнаха [illegible]ни сре[illegible] и по [illegible]ъ нач[illegible]о доведе държавата до [illegible] финанс[illegible]иза, к[illegible] отъ сво[illegible]на завлече стр[illegible] въ друга криза — въ економическа.

К[illegible], че ф[illegible]овата [illegible] която преживява [illegible]несъ държавата [illegible] следс[illegible]а еко[illegible]ката криза. А[illegible]ърдя противното, а именно, че финансовата криза доведе економическа криза.

Тия, които казватъ, че финансовата криза е следствие на економическа криза, аргументиратъ казванията си по следующия начинъ. Народното производство, — казватъ тѣ, — е ослабнало до тамъ, че не може вече да поддържа нито производителитѣ, нито държавата. Примитивнитѣ начини на обработвание земята, упадъкътъ на занаятитѣ и изобщо неразвитостьта на производителнитѣ сили на страната, — прибавятъ тѣ, — станали се причина да се исчерпятъ източницитѣ, отъ които се подържаше държавата. Отъ тука си води началото финансовата криза, споредъ тѣхъ. Нѣма съмнѣние, че дребното земледѣлие и дребнитѣ занаяти, вследствие именно на примитивнитѣ начини на производство, пропадатъ. Но тоя процесъ не е новъ у насъ; той не се явява отъ двѣ-три години насамъ; той се почнува още отъ самото начало на политическото ни сѫществувание. Истина е, че процесътъ на разложение на примитивнитѣ економически форми отъ тогава насамъ става все по-общъ. Но той самъ по себе си не означава още економическа криза. Той може да се извършва и се извършва и при най-цвѣтуще економическо състояние, и при най-голѣмо развитие на производителнитѣ сили въ страната. Пропаданието на дребния начинъ на производството, а съ него заедно и на класата отъ производители, която се поминува чрезъ него, е неизбѣженъ процесъ при прогресивното движение на страната. Само въ страни, които не прогресиратъ, е невъзможенъ тоя процесъ. Но щомъ е тъй, тогава тоя процесъ самъ по себе си не е економическа криза и, следователно, не може да се взима като причина на финансовата криза у насъ.

Още отъ самото начало на освобождението, заедно съ процеса на разложението старитѣ ступанственни форми, почнува се развитието на нови; почнува се едно фабрично-индустриално развитие. Дѣйствително, колкото по-насамъ идемъ, процесътъ на разложението се усилва, когато развитието на новия начинъ на производство върви по-бавно. Има си причини на това, за които тука нѣма да говоря. Но при всичко туй, тогава нѣмаше никаква економическа криза, освѣнъ ако считаме за такава временната криза презъ 1883 год. въ житната търговия, която се изказа въ туй, че отъ плодородието и отъ голѣмия вносъ на американски и руски жита цѣната на житата въ България спадна до голѣма степень. Къмъ 1894 година процесътъ на разложението несъмнѣнно се усили, но отъ тая година насамъ върви и едно по-бързо развитие на индустрията и земледѣлието. Въ първитѣ три години на Стоиловото управление увеличаватъ се фабрикитѣ и индустриалнитѣ предприятия; въ земледѣлието

[redacted]е увеличава въвеждането на машинния начинъ [redacted]оизводство, [redacted]то се вижда отъ увеличаващия се вносъ презъ [redacted]ия периодъ [redacted]а земледѣлчески машини [redacted]ествувани сѣчива. [redacted] кива условия [redacted]мическа криза и п[redacted] три годи[redacted]акто и преди него, нѣмаше криза. [redacted]ъ България сполѣтѣха голѣми сти-[redacted]ия, засуха и неплодородие. Но както по-[redacted]резъ 1897 год. въпросъ за запрещение износа [redacted]ария имаше доста жита и отъ износа имъ никаква [redacted] предвиждаше. Отъ стихийнитѣ нещ[redacted]пострадаха [redacted]вно дребнитѣ ступани земледѣлци, отъ кои[redacted]зина, на-[redacted]рпо, [redacted]ха окончателно съсипани и пролетаризирани. Това обстоя-телств[redacted]разбира се, да предизвика економиче[redacted]иза. При ед[redacted]по-у[redacted]ансова и економическа политика о[redacted]ило-вата дворцова, това обстоятелство би послужило с[redacted] едно по-голѣмо инду[redacted]но и земледѣлческо развитие. По[redacted]о само би премѣстило [redacted]т[redacted]итѣ клонове въ новитѣ. Че то[redacted]гъй, се вижда отъ факта, [redacted] съ развитието на фабрично-[redacted]иал-нитѣ и земледѣлчески предприятия се увеличава и [redacted]о на работ-ницитѣ, заети въ тѣхъ.

Отъ казаното става очевидно, че преди финансовата [redacted] нѣ-маше причини да се яви економическа криза. Какъ въ с[redacted]ъ се яви финансовата криза? Стоиловото министерство почна [redacted] че въведе поземелния данъкъ, увеличи непрѣкитѣ да[redacted] съ което една часть отъ тѣхъ стовари на индустриалцитѣ. [redacted]въ сѫщото време то почна да пилѣе бюджетнитѣ суми съвършенно [redacted]изво-дително и безумно. Отъ друга страна, то почна редъ [redacted]йки, които наистина сѫ необходими, но за довършвани[redacted]а които то нѣмаше на рѫцѣ нужнитѣ средства. За искарванието[redacted]ъ се надѣ-ваше на двѣтѣ неупражени опции отъ сключения презъ [redacted] го-дина заемъ, но Лендербанкъ отказа да даде тия опци[redacted]огава Стоиловото министерство почна да истеглюва суми [redacted]анка и отъ земл. каси и да издава съкровищни бонове[redacted]ѣзи финан-сови операции то изчерпваше всички финансови р[redacted]и и влоши [illegible]ателно [redacted]совото [redacted]ение, [redacted]се изрази въ о[redacted]вието [illegible]арични [illegible]ва и [illegible]качван[illegible]а аджиото. О[redacted] мо-ментъ [illegible]очнува [illegible] *[illegible]ономи[illegible]та криза.* Въ [illegible]щность кри-зата [illegible] *търго*[redacted]а не [redacted] економическа. [illegible] това е така, се вижда отъ факта, дѣто и при най-голѣмото изостряване на финансовата криза нито едно фабрично-индустриално предприятие не

се е закрило. Нѣма съмнѣние, че финансовата и търговска криза не можеха да не се отразятъ и на фабрично-индустриалното и земледѣлческо развитие. Влиянието имъ върху последното се изказва въ туй, че се появи единъ застой въ почналото се развитие и въ тихия вървежъ на производствата, особенно въ ония съ срѣдни размѣри. Ако Стоиловото министерство бѣше сполучило да реализира своитѣ договори, тогава, несъмнѣнно, търговската криза и застоятъ въ економическото развитие и въ производствата би се отстранилъ. Но, както знаемъ, Стоиловото министерство по волята на князя Фердинанда биде позорно натирено тъкмо тогава, когато трѣбваше да реализира договоритѣ. Тая участь то напълно я заслужи; тя е участь на всички царски угодници. Едно е за съжаление, че съ натирването на Стоиловото дворцово министерство нищо не спечели българскиятъ народъ.

Съ отхвърлянието на Стоиловитѣ договори финансовата и търговска криза останаха не разрешени. За нещастие на България князь Фердинандъ благоизволи да повика на власть «либералната партия» въ съюзъ съ Стамболовитѣ останки и съ мисититѣ на чуждитѣ интереси въ България, отъ рода на Грековъ, Начевичъ и други стари и нови нейни гробокопатели. Какво направи «либералната партия» съ помощьта на тия стари и нови пакостници на страната ни? Разреши ли тя кризата? Както видѣхме, тя никога не се е замислювала върху положението на страната и нея най-малко я интересуваше въпросътъ, какво ще прави на власть, за да извади страната отъ кризата. Вследствие на това, дошла на власть, «либералната партия», виждаме я, почна, като пощурѣла, да се мѣта отъ едни мѣрки към други по-безсмислени, да подписва и прокарва най-безумни и безчестни договори. Намѣсто разрешение на финансовата и търговска криза, „либералната партия“ доведе страната до прага на общъ економически крахъ. Приеманието на либералнитѣ безчестни договори се яви и начало на общата економическа криза. Народняшкитѣ договори струваха на България много скѫпо, но предъ либералнитѣ тѣ имаха това преимущество, че даваха на България Хиршовата южно-българска желѣзница. Съ това България ставаше господарка на трафика по тая желѣзница и можеше до извѣстна степень да компенсира, да възнагради себе си за загубитѣ, които ѝ причиниха народняшкитѣ търговски договори съ Австрия. Освѣнъ туй, запазваше бѫдѫщето значение на Бургазския портъ, който ще струва на страната ни много милиона левове. Либералнитѣ договори не само оставиха Хиршовата компания да бѫде господарка на тра-

[illegible]а, но като отдадоха новата же[illegible]ѣзница Нова-За[illegible]ирпанъ на [illegible] компания, убиха бѫдѫщето [illegible]елѣзницата Ямболъ-[illegible]ъ и на Бургазск[illegible]иршовата компания [illegible]жа-[illegible]ила [illegible] на стокитѣ къмъ Деде-Агачъ. [illegible] договори тя вече съ наши соб-[illegible]о нашитѣ глави. Но договоритѣ, на-[illegible]ъ „либералната партия“, иматъ нѣщо още [illegible]кономическото бѫдѫще на страната. Економичес-[illegible]азвитието на производителнитѣ сили на една страна [illegible] безъ желѣзопѫтни съобщения. Обач[illegible]бералната [illegible]тия“ съ своитѣ предателски договори не само пр[illegible]овието да се на[illegible]желѣ[illegible]пѫтната линия Радомиръ-Кюстендилъ-[illegible]та, но тя [illegible] и [illegible]то да не строи други желѣзници без[illegible]ла-сието на банкови[illegible] синдикатъ. Независимо отъ другит[illegible]рни условия, които съ[illegible]жатъ договоритѣ на „либералната [illegible]я“, тѣзи условия за [illegible]цит[illegible]значаватъ пресичание пѫтя на България къмъ икономи[illegible]о ра[illegible] за едно дълго време, достатъ[illegible] да бѫде окончателно със[illegible]на економически. Къмъ тоя резу[illegible] се свежда цѣлата економическа политика на „либерал[illegible]артия“, до колкото, разбира се, може да се говори за каквато [illegible]ила *поли-тика* у нея, освѣнъ «политиката» ѝ да ограби държавно[illegible]кро-вище. Отъ момента, когато «либералната партия» натрап[illegible] Бъл-гария договоритѣ, отъ него моментъ България на[illegible]ъ дѣйстви-телна економическа криза. Въ деньтъ, въ който „[illegible]лното бол-шинство“ въ Народното Събрание гласува за тѣзи договор[illegible]този день се тури началото на общото економическо разложение на[illegible]рия.

Дѣятелността на «либералната партия» не с[illegible] тия съсипителни договори. Подиръ прокарванието имъ [illegible]кара редъ мѣрки, които носятъ все сѫщия съсипителенъ еконо[illegible]ки харак-теръ. На първо мѣсто трѣбва да туримъ унищожението [illegible]мел-ния данъкъ и замѣстванието му съ десятъкъ. «Либерал[illegible] пар-тия» повръща страната къмъ тоя данъкъ, чрезъ [illegible] Стамболовъ петь години е ограбвалъ земледѣлческото население [illegible]единственна [illegible] да съ[illegible]двоенъ [illegible]къ. Г[illegible]льтъ и разори[illegible] на [illegible] Банка, [illegible]ь мини[illegible] на фи[illegible]тѣ, Теневъ в[illegible]витѣ си къ[illegible]редложе[illegible] за въ[illegible]ние десятъка казва, че той се въвеж[illegible]ъ цел[illegible]е опре[illegible] по-точно размѣра на поземелния данъкъ, съ който трѣбвало да се облага земята. Н[illegible] не сѫ тѣзи мотивитѣ, по които «либералната партия» прибѣгва до тоя допото-пень данъкъ, то е очевидно. Преди всичко, въ Стамболово време

петь години на редъ е съществувала тая данъчна система; значи, опитътъ е направенъ еднажъ и да се прави следъ петь години подиръ него новъ опитъ е съвършенно безсмислено. Но министра още повече изобличава въ криение на истинскитѣ мотиви обстоятелството, че десятъка се въвежда само за двѣ години, споредъ предложението му прието отъ Народното Събрание, а споредъ закона, обявенъ въ «Държавенъ вѣстникъ», само за 1900—1901, т. е. за една година! Отъ двѣ години, или отъ една (гдѣ е фалшифициранъ срока за дѣйствието на либералния законъ за десятъка, въ Народното Събрание, или въ „Държавенъ вѣстникъ», не знаемъ) по никой начинъ не може да се сжди за размѣра на поземелния данъкъ, — това е очевидно. Впрочемъ, нѣма никаква нужда да доказваме, че «либералната партия» съ десятъка иска по единъ измамливъ начинъ да събере двоенъ данъкъ отъ земледѣлцитѣ. Това най-добрѣ го чувствуватъ самитѣ земледѣлци, които и до тая минута отъ всички краища на България протестиратъ противъ десятъка. Либералнитѣ кретини около в. «Народни Права» на тия справедливи протести отговарятъ съ подигравки; но земледѣлческото население знае много добрѣ, какво значи за него десятъка и какво ще вземе отъ него „либералната партия". Въ Стамболово време сумата, която чрезъ десятъка се смъкваше отъ гърба на земледѣлцитѣ, достигаше до 25 и до 30 милиона лева, когато споредъ опредѣления даже отъ народняцитѣ поземеленъ данъкъ достигаше 18 милиона лева. Очевидно е, че «либералната партия» ще натовари населението съ двоенъ данъкъ.

Какви сж економическитѣ следствия отъ тоя данъкъ?

Нѣма съмнѣние, че десятъкътъ чувствително засѣга интереситѣ на срѣднитѣ и едри земледѣлчески ступанства. Въ земледѣлческото производство най-голѣмо значение има навременното и бързо прибиране на продуктитѣ. Всѣко едно закъсняване може да повлече къмъ сериозни загуби. Десятъчната система тъкмо е свързана съ всевъзможни протакания и загуби. Но освѣнъ туй, десятъкътъ е много по-голѣмъ данъкъ отъ поземления. Единъ земледѣлецъ, който плаща 50 лева поземленъ данъкъ, той ще плаща почти 150 лева въ десятъкъ, т. е. почти тройно. Тоя данъкъ съсипва малкитѣ и срѣднитѣ ступанства, а едритѣ губятъ. Следствията отъ туй могатъ да бждатъ тия, че едрото земледѣлие не ще намира смѣтка да влага капиталъ и да подобрява начинитѣ на производство, а ще се обърне къмъ най-разорителната система на експлоатиране земята, къмъ исполицата, къмъ отдаване на парчета подъ наемъ. Получава се въ

[redacted]ватъ намѣсто прогресъ въ зем[illegible]дѣлческото прои[redacted]во една [redacted]мическа съсипия. Либералнит[redacted]ни въ оправдание [redacted]я съсипителна [redacted] тя била полезна [redacted]- [redacted]ѣ зе[redacted]о кретини, каквито сѫ на- [redacted]ятъ подобни нелѣпости. Ако де- [redacted]рѣднитѣ и голѣмитѣ спупанства, то [redacted]и е десеть пѫти по-съсипителенъ. Неза- [redacted]слабитѣ, беззащитнитѣ и проститѣ земледѣлци [redacted]стеглятъ отъ либералнитѣ башибозу[redacted]които ще [redacted]а, но съ десятъка либералитѣ ще вземат[redacted]залъка [redacted]днитѣ [redacted]мледѣлци, отъ това, което имъ е на[redacted]ходимо, [redacted]ето и т[redacted]а за прехрана двойно, когато отъ срѣд[redacted] едритѣ сту[redacted]тва[redacted] взема все отъ излишека, или от[redacted] което не съставлява[redacted]залъкъ за тѣхъ. Изобщо, десятък[redacted]система насочена противъ[redacted]тереситѣ на цѣлото земледѣлческо[redacted]ение и най-много на б[redacted]-важното е, че тя повръща зе[redacted] ческото производ[redacted]на[redacted]тъмъ примитивнитѣ и съсипит[redacted] начини на производство.

Сѫщиятъ съсипителенъ характеръ носи и другата[redacted]елность на «либералната партия». Тя увеличи данъка върху [illegible] и вър- ху продуктитѣ отъ лозарското производство, както върху р[redacted]. Следствията и въ този клонъ отъ тия нови данъци ще [redacted]ъ буквално сѫщитѣ, както и въ другия клонъ на зе[redacted]ческото производство: съсипване на малкитѣ и срѣднитѣ лоза[redacted]при туй упадъкъ на лозарското производство.

При такава економическа политика можемъ да си предс[redacted] колко струва махването на октроата и бача, съ ко[redacted]иберал- ната партия» толкова се хвали, както и реформата [redacted]емледѣл- ческото образование, което либералитѣ приеха по предложението на стария злосторникъ на България, Начевича. При общия е[redacted] чески крахъ, въ който „либералната партия“ тласна странат[redacted]- ването на тѣзи данъци положително нищо нѣма да [redacted]ви. На- шитѣ „либерали“ на нищо друго не сѫ способни, ос[redacted]да пре- ли[illegible]тъ пу[illegible] празн[illegible]ъ една[illegible]а махнаха ок[redacted]и ба[illegible]ь друг[illegible]ичиха [illegible] данъ[illegible]рѣки и непрѣк[redacted]и [illegible]й, при [illegible]дството [illegible]либера[illegible] и при онова ограбване [illegible]ситѣ н[illegible]скитѣ [illegible]ения, [illegible] се върши и [illegible] унищо- жението на бача и октроата означава още увеличение на градскитѣ косвенни данъци. Така, че хвалбитѣ на „либералната партия“ по поводъ отмѣнението на тѣзи два данъка сѫ съвсѣмъ напразни и [illegible]ватъ, че «либералитѣ» нищо не ги безпокои. Колкото до ре-

формата на стария злосторникъ, съ която унищожава двѣтѣ земледѣлчески училища, които замѣства съ практически образцови стопанства въ различни мѣста изъ България, може да се каже само това, че тя е едно допълнение къмъ оная редица отъ безсмислении и непроизводителни мѣрки, които могатъ да иматъ смисълъ само за ухранвание на «либералната партия». Никакво положително друго практическо значение тѣ нѣматъ. Най-сетнѣ, за да допълнимъ картината на економическата политика на «либералната партия», трѣбва да споменемъ и това, че тя сега се подравя подъ основитѣ на търговскитѣ камари. Въ общата разрушителна дѣятелность на „либералитѣ“ би било, наистина, едно непростително опущение отъ тѣхна страна, ако търпѣха тѣзи учреждения, които въ всѣки случай напомнятъ за една по-друга економическа политика отъ тая на „либералната партия“.

И тъй, отъ всичко горѣказано е ясно, че економическата криза е следствие на финансовата и тя се изострюва отъ оня моментъ, откато финансовата и економическата политика на България се повѣри на „либералната партия“. Финансовата и економическа политика на тази партия означава общо економическо разрушение, поваляние на България въ ямата на най-тежката неволя — економическата, подиръ която следва и политическата неволя.

Кадѣ е исходътъ отъ това положение?

«Либералната партия» съ своята финансова и економическа политика създаде едно положение, отъ което не е възможно да се излѣзе съ обикновенни средства. Само екстраординарни, извънредни средства могатъ да възродятъ България. Исходътъ е една революция. Ако ли българскиятъ народъ не намѣри сили за нея, тогава исходътъ ще бѫде изгубвание на политическата независимость, унищожението ѝ като отдѣлна държава. Такъвъ е краятъ отъ оная политика, която създаде днешното положение у насъ. Такава сѫща финансова и економическа политика, каквато води у насъ «либералната партия», доведе Сърбия до това положение, че днесъ тя се продава отъ единъ Миланъ на Австрия. Финансовата и економическата политика на «либералната партия», ако не се свърши съ революция, води България до сѫщото положение. Днесъ у насъ се говори за отстѫпвание на Русия пристанището Бургасъ срещу възнаграждението, България да се провъзгласи кралство. Не е ли това началото на края? Не е ли това знакъ на предупреждение за опасностьта? Да, положението създадено отъ «либералеата партия» е извънредно опасно. Caveant Consules!

Р-нъ.

[redacted]околение.

[redacted]последнитѣ години на България).

отъ **Ив. Кириловъ.**

(Продължение отъ № 1.)

XI.

Дѣя[redacted] стжпваше самоувѣрено и въ душата му [redacted] зѐ да се развѣд[redacted] той [redacted]лѣше; а на гжрди нѣщо благо, тепло се [redacted] и пакъ ис[redacted] Пр[redacted]дългата улица, пое направо изъ тѣснат[redacted]ка, между високотрън[redacted]плетове и кжщата на Райкова се [redacted] срѣдъ на-пъпилитѣ черни сл[redacted]вици и вишни. Погледна той къмъ [redacted]ана и съзрѣ Райкова.

Тя бѣ г[redacted]лечь и очакваше.

Още не п[redacted]жпи[redacted]вора, тя му се усмѣ и климна [redacted]а.

— Здравѣй! — р[redacted] произнесе поздрава Дѣяновъ, хвана [redacted] ѝ, сърчено я здрависа.

— Здрасти! му отговори тя, безъ да отпустне р[redacted] веднага и право, свободно гледаше въ очитѣ Дѣянова.

Милия ѝ погледъ, сърдечния приемъ, съвсѣмъ распилѣха [redacted] меланхолно настроение, що по-рано обладаваше Дѣянова, следъ об[redacted]а на ученицитѣ си. Сега той се почувствува веселъ, готовъ [redacted]живѣе новъ животъ.

— Ето «Что дѣлать» и «пробнитѣ уроци», про[redacted] доволенъ Дѣяновъ, като влѣзоха въ стаята, безъ да сѣдне.

— Но правъ ли ще стоите, ... сѣднете де! — още е [redacted]ѣма защо да се бърза.

— Бихъ сѣдналъ... Но... Смънка Дѣяновъ, — [redacted] да се колѣбае много-много, се сложи на леглото ѝ близо до маса[redacted]

Тя сѣдна срѣщу него и неволно отвори романа. Искаше [redacted]ѣщо да каже, ала думитѣ сѣкашъ се стопяватъ въ уста.

— Отдавна се кани да чета «Что дѣлать», пъкъ сѐ не [redacted] удаваше, — доби смѣлость да продума тя.

— Една поучителна и приятна книга, забелѣза Д[redacted]

Райкова [redacted] замълча[redacted]е дивѣ[redacted] себе си. Въ у[redacted] тя е когато [redacted]жду др[redacted]ра пак[redacted]о — а сбиратъ[redacted] на сѣкашъ [illegible]ѣ не и[illegible]ѣкашъ [illegible]тѣ замиратъ... [redacted] кива минути [illegible]мо чув[illegible]ие. И т[illegible] ядосваше.

[illegible]върши[illegible] «Взгля[illegible] на английскитѣ [illegible]тели»? Запита Д[illegible], за да прек[illegible]сне мълчанието.

— Да... Само че сега не мога ви я да́, тъй като я дадохъ на Стойнова да я прочете.

— Да, но то не е романъ, — намекна Дѣяновъ.

Този намекъ, като че засѣгна Райкова и тя съ живость възрази: вий, мѫжете, мислите, че ний, женитѣ, нѣмаме търпѣнието да прочетемъ една серьозна книга !. . че азъ познавамъ Стойнова за една любознателна мома.

— Не, Райкова . . . Шеговито подзе Дѣяновъ, за да изглади намека.... Самъ азъ поставямъ жената на равно съ мѫжа . . . но не ли ме знаешъ ти, че по нѣкога азъ бивамъ малко . . .

Райкова сведе очи и това близко обрѫщение на Дѣянова къмъ нея, сѣкашъ пръсна топликъ по снагата ѝ. Ней ѝ стана приятно, драго.

— Извинявай, Райкова, — продължи, следъ кѫсото заекване, Дѣяновъ, — че се отнасямъ тъй фамилиарно къмъ тебе, — продължи сѣкашъ за извинение той. . . .—Кога се обрѫщамъ къмъ нѣкого съ «Ви», бивамъ официаленъ, придирчивъ. . . . та да си не кривя душата, ще си я карамъ малко български.

И почнаха да си говорятъ на ти.

Тя го следеше удобрително. И отъ този мигъ, сърдцето ѝ, като че още повече се привърза къмъ Дѣянова. Въ кроткитѣ ѝ сини очи блѣсъка по-ярко заигра и лѣко се усмѣ.

Дѣяновъ счете за нуждно да си тръгне.

— А защо ставашъ, прибързано изрече тя . . . Толкова скоро !

— Не; ще си ходя, защото Ковачевъ, ще се е върналъ и ме очаква.

Подаде ѝ рѫката за збогомъ.

Погледитѣ имъ се срѣщнаха и като че се разбраха: еднакви чувства обвладаха сърдцата имъ, еднакви мисли хрумнаха въ тѣхнитѣ глави, еднакви трепѣти пролазиха нервитѣ имъ.

Дѣяновъ излѣзе изъ вратнята; а Райкова още не си влизаше въ кѫщи. Възлегната до търпазана се бѣ загледала подиръ него. Правата му снага, сърчения ходъ ѝ се нравѣха и ней ѝ ставаше хубаво, драго, като го гледаше. Той се притули задъ плѣтищата въ вечерния здрачь; а тя сѐ още гледа подирѣ му. Рѫката ѝ още трѣпва отъ лекото стискване на Дѣянова и благи трепети полазватъ въ гърдитѣ ѝ.

Погледа—погледа тя, па си въздъхна, влезе въ кѫщи да си помечтай, да се порадва.

XII.

Здрачило се бѣ, когато Дѣяновъ се завърна въ кѫщи. Завари стаята поутоплена; а Ковачевъ до масата поправя тетрадки.

— Здрасти Васка! — весело поздрави Дѣяновъ и като съблѣче балтона, се истегна на кревата. Нѣмаше охота да работи, макаръ, че купъ тетрадки го чакатъ за утриньта. Излегна се и сладко-сладко се замисли: — Не че мислѣше за Райкова; не че въ душата му се мѣркаше нѣкакво желание; а нѣщо радо му бѣ. Тъй драго, тъй мило, та и той самъ не би казалъ, защо му е тъй. Сѣщаше нужда: така да позатвори клѣпки, за да се вдълбочи въ себе си и малко да проживѣй съ себе си. Обтяга се, а нѣщо благо, нѣщо, което самъ той не знаеше, се растила по нерви, въ гърдитѣ му: — той испитваше онова усѣщание, каквото испитва човѣкъ следъ нѣкакъвъ успѣхъ; каквото усѣща дѣтето предъ Коледа или Великдень, сѣкашъ нѣщо хубаво, нѣщо лилѣяно го очакваше и сърдцето, като да предусѣща.

Ковачевъ довърши сет[illegible] на се обърна к[illegible]другаря си.

— Владе, какво я отнусна?

— Животъ бѣ, Васка, прот[illegible]ума Дѣяновъ.

— А зн[illegible]

— И[illegible]

[illegible] и сѫдебния следователь—Кисьовъ.

[illegible]ството на бирника.

[illegible], нашитѣ другари, — продължи Ковачевъ, — и док-[illegible] станаха, пъкъ ний баримъ нашето висше училище не [illegible]

— Мои съученици вече и кѫщи дигнали, на смѣ[illegible] забелѣза [illegible]овъ.

Не [illegible] са [illegible]кѫща: но поне да се завърши нѣщо.

— Д[illegible]мотнитѣ . . . Моята работа се разбра, уч[illegible] и пакъ учителство . . [illegible]ми ти поне баща ти го по-бива.

Бива го за тѣ[illegible], които не го знаятъ, че той не мож[illegible] отвори очитѣ отъ дълг[illegible]

— Тѣ сѫ [illegible] прекѫсна разговора Дѣяновъ . . [illegible] да сторимъ съ нашето уч[illegible] дружество . . . Време е вече. [illegible]щата недѣля сѫ два праздника, не можемъ ли събра у[illegible], та да сторимъ поне това, защото тази година съвсѣмъ малко [illegible]хме отъ това, що мислехме. Само съ сказчици и близки вечерни [illegible] малка полза се добива.

— Нѣмамъ нищо противъ, утрѣ да пишемъ и на 24 [illegible] праздници, да съберемъ учителитѣ. Вѣрвамъ и другитѣ нѣма [illegible] противъ нѣщо.

И съ внимание, хладно двамата другари почнаха да [illegible]лятъ въпроса за учителското дружество, за тактиката на своитѣ действ[illegible] благи намѣрения се замислиха.

XIII.

На 24-й Мартъ въ помѣщението на училището отъ[illegible] и околни села се бѣха стекли учителитѣ да обмислятъ въпроса за ос[illegible] на учителско дружество. Почти всички учители хора млади: голобради, д[illegible], съ погорели отъ слънцето лица, облечени спретнато съ мѣстни [illegible] дрѣхи, любознателни, живи; а по очитѣ имъ играй блѣсъ[illegible] мощь и енергия. На една страна до тѣхъ се редятъ и нѣколко уч[illegible], съ сламени скромно окичени шапки и чистичко облѣчени. И всич[illegible] пренесено вн[illegible] гледат[illegible] Ненов[illegible]то вре[illegible]бѣха избрали з[illegible]да[illegible]ато най[illegible] между [illegible]нитѣ. [illegible]ъ расправи з[illegible]то на учителската организация: описа несносното положение и съст[illegible] на [illegible]ителя [illegible]рай съ [illegible]ко осо[illegible]опли и поощрите[illegible] думи се прави [illegible]ладитѣ [illegible]и и у[illegible].

Следъ Ненова, думата се подде между самитѣ учители.

Испърво младитѣ учители се вълнуваха. Мнозина се решаваха да говорятъ: мислитѣ имъ текатъ прекѫслѣчно и често смутулевено; ала по-

сетнѣ: подкоражени, посвикнали, като че порастнаха въ нѣколко минути. Отъ свенливитѣ преди малко учители зеха да испъкватъ смѣли и даже распалени оратори. Духа въ тѣхъ растеше и тѣ сѣщаха още отъ сега влиянието на събранията. Дѣяновъ изложи като каква цель може да се постави на едно учителско дружество при тѣзи условия, въ каквито бѣ поставенъ учителя тогава; изложи какво върши народния учитель другадѣ и какво е направилъ. Други показаха средствата, съ които дружеството може да си служи за постигание цельта. А. Райкова стана въ нѣколко периода, посочи на необходимостьта отъ подобни дружества за учителитѣ; погледна на учителя като общественъ дѣецъ, който най близко стои до народа. Тя завърши съ думитѣ: — учителя освѣнъ въспитатель е и реформаторъ въ живота на народитѣ.

Дълго още и широко тѣ говориха по учителското сдружавание и на край се съгласиха, образуваха дружеството: «Помогни си самъ», като за цель на дружеството поставиха: 1) умственото и нравственото подигание на учителя; 2) застѫпвание за правата на учителя, и 3) гарантирание свободата въ убежденията и дѣйностьта на учителя въ обществото.

И доволни, че полагатъ основата на учителското дружество, тѣ си отидоха за обѣдъ, като се съгласиха следъ обѣдъ да се сберата и изслушатъ сказка върху «учебнитѣ пѫтища въ преподаванието на Естественна История».

Между това, Директорътъ, Чакѫровъ и Драгановъ, спокойни, тихи, расположено играяха префа въ кафенето и между другото се подсмиваха.

— Тѣзи хлапета ще вкусятъ отъ меда!

— Не си гледатъ работата, а зели дружества да основаватъ. Като че голѣма нужда имаме отъ тѣхъ, — бъбриво, съ цигаре въ уста, казваше Чакѫровъ.

— Не имъ послужи за урокъ минало годишното дружество. Видѣха, че камъкъ на камъкъ не остана, че ги распилѣха като пилци, а ето пакъ, — додаваше Директорътъ.

— Цанкулеръ, — се обади Драгановъ, който и не ги чуваше, какво приказватъ, занятъ въ книгитѣ си и хубавата игра. Той смѣташе на умъ: — ще ги повлека само да дойде нѣкой . . . соломендро . . . па поглеждаше доволенъ нареденитѣ една следъ друга:- асо, попъ, мома, фанте, десятка . . .

— Отивамъ! — съ нерешителность каза Чакѫровъ.

— Върви самъ, — добави Директорътъ и като сгъна картитѣ, при слямчи се къмъ Драганова да му види картитѣ.

Въ туй време на тълпа нахълтаха нѣколцина отъ учителитѣ, които идѣха отъ събранието. Кафенето се оживи отъ повдигнатия изъ пѫтя въпросъ: за учителското движение се подзе наново.

Следъ полвинъ часъ дойдоха Дѣяновъ и Ковачевъ, които вече бѣха обѣдвали и донесоха новото окрѫжно на Търновския управитель.

— Ето ви още единъ прѣсенъ фактъ, каза Ковачевъ, като сложи предъ учителитѣ окрѫжното. Днесь пристигнало съ пощата.

— Какво окрѫжно е, — запита единъ отъ учителитѣ, Ковачева, понеже не можеше да надникне и види.

— Отнематъ на учителя политическитѣ права! — съ възмущение обясни Ковачевъ.

Цѣлото кафене се испълни съ отмъстително роптание [redacted]тъ.

— Да идемъ въ училище и да обмислимъ, предложи [redacted].

[redacted] Това е светотатство, [redacted]ваше изъ пжтя, младъ единъ [redacted]нъ учитель, — да се отнем[redacted] право на единъ ин[redacted]-[redacted]нъ граждан[redacted]

В[redacted]ички еднодушно сгласиха единъ [redacted] своята морална подкрепа къмъ по-[redacted]рвия день дружеството имъ зае бойкия

XIV.

[redacted]знесоха огнениятъ протестъ. Учителитѣ [redacted]ужество-[redacted] самъ» съ особено доволство четѣха буйни[redacted] протестъ [redacted]шъ и[redacted]олекваше, кога го препрочитаха.

Ко[redacted] ж[redacted]ъ Инспектора протеста ни, казваше К[redacted], връщайки с[redacted]зи [redacted] отъ расходка, на Дѣянова.

— И насъ щ[redacted]гнатъ, безгрижно добави Дѣяновъ.

— Нищо не [redacted]гатъ ни стори.

— Сторятъ [redacted]торятъ — свършено е.

И пакъ зам[redacted]еха равномѣрно и като че размислѣх[redacted].

— Владе, с[redacted]ашъ с[redacted]де на умъ Ковачеву, нека се отб[redacted]ъ кафенето, днесь ще сж дош[redacted] Жейковъ и следователя, пр[redacted]ковачевъ на кръстопжтя, кадѣто щѣха да заминатъ улицата, що во[redacted]къмъ ка-фенето.

И съгласно поеха къмъ кафенето.

— Дошле, — забелѣза отъ далечь Ковачевъ, ето ги предъ к[redacted].

И още отъ далечь тѣ почнаха да си приказватъ.

— Здрасти, здрасти! — се поздравиха познатитѣ [redacted]наха до една маса. Заржча Жейковъ по една сливовица, па почнаха [redacted]ритѣ.

Дѣяновъ отдавна не бѣ се виждалъ съ Жейкова, та съ любопитство го изглеждаше сега. Поглеждаше валчестото му избръснато лице, [redacted]ѣ му очила, pince-nez, задъ които блѣщукатъ огнени очи.

Жейковъ прекжсна разговора съ Ковачева, та се обърна [redacted] Дѣянова.

— Какъ върви работата Дѣяновъ?

— И добрѣ и злѣ, както казва нашия българинъ, отвърна Дѣяновъ.

— А какво чувамъ, съ заинтересованость подзе Жейковъ. [redacted]те сторили, та инспектора ви страшно ядосанъ. Вчера го срѣщамъ, [redacted]ъ че ще дода насамъ..., а той разлютенъ, кажи... «хлапети[redacted]та тѣ ще управятъ» и се заканва, както изглежда... Едва го усмир[redacted]

— Обикновенни работи, въздържано отговори Дѣянов[redacted]

[illegible] Менъ [illegible]чудно, [illegible], малко[illegible]ително започна [illegible]ъ. За[illegible] се тѣз[illegible]ества, [illegible] ще има[illegible]това неприятност[illegible]ци [illegible]дмица [illegible]е отъ Варна, свато[illegible] Петко, този, съ когото свършихте [illegible]едно, и[illegible]ъ друже[illegible] и него [illegible]чватъ. Разбирашъ, [illegible]ли сте да [illegible] събира[illegible] скаски, [illegible]зни раз[illegible]я и това щѣло [illegible] ползува; а нима не можите пакъ да струвате това, безъ да имате дружество... До колкото ми е извѣстно, никой не ви забранява това.

— Може, — отговори Дѣяновъ; но дружествата иматъ и още по сѫществени задачи: гарантиране правата на учителя, а това се налага отъ самитѣ нужди. Вий виждате, какъ ни уволняватъ, лъстятъ и играятъ съ насъ.

— Добрѣ, но ако учителя си гледа работата, струва ми се, никой не ще наказва, нито уволнява.

— А мигаръ тѣзи, които изгонватъ, не си гледатъ работата?

— Тъй ми се чини; защото азъ виждамъ, че само тѣзи, що политиканствуватъ — само тѣхъ преследватъ. Това става и съ насъ. Макаръ че сме независими и че мѣсението ни въ политиката не може да врѣди на професията ни.

— А какво разбирате подъ политиканство. Това ли: ако учителя не се ограничава само съ училищнитѣ си занятия, а жертвува часть отъ свободното си време да приготви нѣкоя сказка за просвѣта на селенина, или що? — Нима ако учителя поработи вънъ отъ училището, като не се пази въ сказкитѣ си да посочи на това или онова зло въ днешнитѣ ни наредби, ще рече прави политика... а за това гонятъ учителитѣ. Ето азъ зная мнозина учители исключени само за това, защото сѫ държели просвѣтителна сказка.

Всички се бѣха смълчали и съ интересъ следѣха разговора.

— Ето това споредъ мене не трѣбва, — забелѣжи Жейковъ, — да го струва учителя. И ти ще се съгласишъ съ мене: както щешъ го кажи, но щомъ учителя се занимава съ подобни работи, то занемарва занаята си. Учитель—учитель; политиканъ—политиканъ.

— Да, всѣка крайность е врѣдна... взе да възрази Дѣяновъ, а въ гласа му трептеше негодование вече... ала менъ ме удивлява друго едно. Мнозина говорятъ, че учителя остава назадъ, щомъ се занимава съ сказки и прочие: но, за бога, не логично ли е, че, за да бѫдешъ истински народенъ възпитатель, трѣбва добрѣ да познавашъ този народъ, това общество, на което ще служишъ, което ти повѣрява чадата си за просвѣта.... А щомъ познаешъ обществото, таквозъ каквото си е: съ неговата мизерия и невежество, — не ще ли се сѣтишъ виновенъ, щомъ склопишъ уста и се заровишъ само въ четиртѣхъ стѣни на училището... Пъкъ най-сетнѣ е знайно: този, що се ограничава само въ училището, не познава друго освѣнъ четиртѣхъ опушени стѣни на кафенето. А учителя има много и много свободно време, що би могалъ да оползотвори, достатъчно е да има воля за работа. И прекрасно би могалъ и като учитель на дѣцата и като дѣецъ въ обществото да испълнява съвѣстно задълженията си... Споредъ менъ, нравствено престѫпление вършатъ тѣзи учители, които сѫ глухи на народнитѣ страдания и слѣпи предъ массовото невежество. Пъкъ най-сетнѣ и примѣри имаме: учителитѣ, които работятъ и като обществени дѣйци сѫ и най-харнитѣ учители...

При тѣзи думи, Дѣяновъ сѣкашъ се ядоса. Той разбра, че излишно говори, защото разбра, съ кого говори, та сдъвка последнята си дума.

— Колкото и да си убедителенъ, азъ пакъ нѣма да се съглася, взе да отговори Жейковъ, като поправи очилата си; но ще ти кажа, че всички и с т и въ моитѣ очи сѫ само едни жалки сѫщества. И ни за едни не бихъ жертвувалъ личното си спокойствие. Да си изгубя хлѣба, за какво?

— За Петка или Драгана или за нѣкакво си общо по[redacted]ѣло. Преди [redacted]сичко себе си гледамъ, че [illegible] Гледай си професия[redacted]ругитѣ ра-[redacted]и нека ги оправи другъ. Положителность, положител[redacted].. Никакви [redacted]щи блага предъ личнитѣ интереси [illegible] може безъ бѣдни, не м[redacted] безъ сиромаси. Чо[redacted]именно на това нераве[redacted] Само единъ т[redacted]ние да предприеме вели[redacted]оти... [redacted]а се доскаже, стана и помоли Дѣя-[redacted]бѣ станало време за вечеря.

[redacted]дставитель на новото ни поколение съ горче-[redacted]зайки изъ кафенето.

[redacted]цѣлия имъ родъ, забелѣза Ковачевъ... Широко му около [redacted] може и инъкъ да говори.

[redacted]во, подадени на други мисли, равном[redacted] отминаваха [redacted]къщи[redacted]

— [redacted]какво ще сторимъ по отпразднувание на Маі[redacted]а Ковачевъ. [redacted]то с[redacted]трували други години, — нѣкакъ разсѣян[redacted]вори Дѣянов[redacted]

— Тъй, н[redacted]е не ми се ще, съ ония мерзавц[redacted]ямъ и пия. Чувамъ агне щел[redacted] да пекатъ и не знамъ още що.

Дѣянов[redacted]бръщаше внимание на Ковачевитѣ ду[redacted]й се бѣ по-далъ на нѣка[redacted]гнати отъ Жейкова.

Настигна[redacted]кварт[redacted], па, като захлостиха вратнята, [redacted] въ къщи.

XV.

Два дни и Априлъ истече.

Последния день отъ Априлъ бѣ твърдѣ хубавъ день. С[redacted] залѣзе тихо, свѣтло, ясно; а въ природата сѣкашъ стана [redacted]во подновление; въ кристално лазурния въздухъ се понѣ дихъ на[redacted]ть, на животъ; лекъ вѣтрецъ кротко фъфли между едва распере[redacted]листи; цвѣтята напъпели се готвятъ да цъфнатъ и при всѣко полъхвани[redacted]ечерника се сѣща свѣжестьта на полския въздухъ, напоенъ съ аро[redacted]а дивитѣ билки. Птичкитѣ нѣкакъ по-радо църкатъ; небето [redacted] чисто, модро едва озарено отъ отдавна залѣзлото слънце, привѣтли[redacted]айно се разкрива, шеметно издига и безпредѣлно смича задъ ви[redacted] връшлини, чуки на планинския вѣнецъ, що обвързва околностьта на Темн[redacted]

Следъ часъ всичко утихна и топлата майска нощь пр[redacted] вълшебното си було.

Райкова се бѣ прибрала и готвеше да лега. Огъв[redacted]я въ меката си завивка, затвори клепачи, па съзнателно си внуши [redacted]ала съня не [illegible]. Будна[illegible] нови [illegible]ия пъп[illegible]зъ младата и [illegible] за жи-[illegible] душа и [illegible]можеше [illegible]и.

Обърна [illegible] лѣвата [illegible]страна, [illegible]це къмъ прозор[redacted] ѝ се зърна [illegible] открѣх[illegible] завѣса [illegible]озореца, що гледа къмъ градината, се пр[illegible] снопъ [illegible]отъ лу[illegible]а раствори широко [illegible]и: — върху пода дълга свѣтла ивица се простръла и разлива мекъ нежень свѣтликъ въ тихата стая.

Райкова се вгледа въ свѣтлата ивица и дълго остана непокътната; въ душата ѝ сѣкашъ нѣщо благо, приятно я погъделичка: — тази ивица разбуди спомени изъ нейнитѣ ученически дни, дни на свѣтли времена и съ захласъ тя не снемаше очи отъ ивицата, а споменитѣ, като сѣнки изъ таинственъ чертогъ, бавно, пластически се нижеха.

Като че сѣти умора, та се обърна на гърба. Зави се презъ глава, сгуши се дано заспи, а споменитѣ, желанията сѣкашъ пайдоха още по-удобна атмосфера и непрестанно сновяха въ разбуденото ѝ съзнание . . .

Отъ миналото тя се пренесе въ настоящето. Смисли се за утрешния день, за расходката съ ученицитѣ, за Дѣянова и сърдцето ѝ се раступка по-живо, възбудено, трепети полазватъ по сѣнливитѣ ѝ нерви и сѣти, че ѝ е жежко въ леглото. Да заспи, тя разбра, е невъзможно, — па скочи отъ леглото, въ нощната си роба, съ пустната коса, боса — прилична на нощно видѣние, тя зема столъ, повдигна добрѣ завѣсата на прозореца, отвори го и като хвърли жаденъ погледъ навънъ, сѣдна до прозореца.

Нощьта бѣ свѣтла, като день. Меката лунна свѣтлина съ бисеренъ блѣсъкъ щедро облѣла облѣченитѣ въ празднично облѣкло земя и оросенитѣ вече едва растворени листи на майската зеленина магически блѣщукатъ подъ игривия фосфоровъ свѣтликъ.

Предъ нея се прострѣло Темново съ своитѣ засѣнени градини и варосани кѫщички; по-нататъкъ се растила равната обширна лѫка, засадена съ кукурузъ, бустани, храстаци; край воденицитѣ вълшебно приблѣскватъ тихитѣ води на Янтра, надъ която се дигналъ тънъкъ пластъ мухкава мъгла, пронизвана отъ срѣбриститѣ лѫчи на луната . . . а още по-нататъкъ таинственно, обайно се мѣркатъ синкавитѣ силуети на планинския вѣнецъ . . . . а надъ цѣлата тази чудесна панорама, като гиганско кубе, озарено отъ безчетъ брилянтни свѣтила, трепнало въ блѣсъкъ необятното небо, средъ което незабелѣзано, ала тържествено плува пълния дискъ на спокойната луна.

Райкова вперила погледъ въ свободнитѣ простори, унесена нейдѣ далечъ: — гдѣто душата се разнища на нишкитѣ, отъ които е сплетена, гдѣто сърдцето само се свива, безъ да тупа; гдѣто живота е мечта, а мечтата животъ, — се бѣ забравила . . .

Нищо не нарушаваше священния покой: всичко, като че въ любовенъ унесъ се наслаждаваше отъ краткия сладъкъ нощенъ часъ; а потайно като че всичко се поддема; сѣкашъ че всичко трепне въ себе отъ жизнерадость и дебне моментътъ да бликне и заживѣй . . .

Райкова надникна въ градината и съзрѣ въ зеленината пъпкитѣ на цвѣтята плувнали въ роса; китната люляка, клонестата акация напъпила съ полу-растворени цвѣтове трептящи отъ животъ и мощно гледатъ къмъ небето; модритѣ теменужки дѣтски усмѣни — всичко подновено, всичко подмладено, само всчакватъ първия лѫчъ на майската зора, за да я поздравятъ.

Лъхна вѣтрецъ и цѣлия растителенъ миръ се раздвижи; прѣсни вълни напоени съ сладкия ароматъ на цвѣтята испълни развълнуванитѣ гърди на младата дѣвица и поразхлади пламналото ѝ чело.

Тя се подаде на ново чувство, дъхна свѣжия удобрителенъ въздухъ и пакъ се вгледа въ далечното пространство . . . пробудени ширококрили

птици, нѣми, като сѣнки, се носятъ изъ въздуха прилете[illegible]ѣ изъ не[illegible]ницаемитѣ сѣнки и погуб[illegible] на вѣковни[illegible]ѣсти липи [illegible]ѣстове. Райкова изгледа тия сѣнк[illegible] съ блуждающ[illegible] погледа [illegible] носи отъ хълмъ на хълмъ [illegible] на дърво.

Затан[illegible]до ушитѣ й долѣтява [illegible] на [illegible]нотот[illegible]връ. още повече тя се вслуша и [illegible]чъ се донесе плахо, пресѣкнато чу[illegible] птичка . . . Въздъхна. Пое тя убодри[illegible]ршикъ и стори й се, че сърдцето й по-будно [illegible]разширяватъ; че тя се възродява. Нѣщо сродно [illegible]то и въ самата природа. Подъ сладкото настроение, [illegible] вълни на напоения съ ароматъ лъхъ на въздуха тя [illegible]розни тръпки обзематъ цѣлата й снага, с[illegible]вото й, и [illegible]ней [illegible]птятъ розови надежди и златни желания.

И [illegible]ната [illegible]мечта.

И [illegible]обовь! . . . .

. . . .

Кой ще бжде той? — тя още не се осмѣляваше [illegible]дѣли; но мечтаеше, че т[illegible] бжде интелигентенъ, свободолюбивъ[illegible]едничавъ — и даже писа[illegible]не; че той ще бжде съ милост[illegible]на и широко хумани[illegible]сърдц[illegible] обича и ще работи за огнетен[illegible]д-тиснатитѣ. Тя вѣрваше, че *той* всецѣло ще бжде предаден[illegible] народното дѣло и че когато той е най разочарованъ отъ несполукит[illegible] тя спасително ще му протегне ржка; ще го целуне по челото и [illegible]тѣши . . . Мечтитѣ я увѣкоха и въ помаменото й въображение се мѣрна ж[illegible] Вѣра и Лопухова.

Неусѣтно мечтитѣ й взеха другъ образъ и ней й [illegible], че тогова, за когото мечтае, е Дѣяновъ. . . . И че той е до н[illegible] въ мигъ тръпки пролазватъ цѣлата й снага; конвулсивно, нервно [illegible]на ржцѣ къмъ гърди и дълбоко прочувствена въздишка се изтръгва изъ н[illegible]тѣ й гърди.

И като сведе глава на прозореца, унесена дълго ст[illegible] въ себе си, унита съ своитѣ блянове и мечти.

. . . .

По едно време сѣкашъ отрѣзве. Дигна глава, погледна с[illegible]тѣ простори, въздъхна, затвори прозореца, спусна завѣсата, па се п[illegible] въ леглото си.

Дълго време още тя не можи да заспи. Сърдцето й к[illegible]скрижена птичка въ кафезъ се блъскаше необуздано, гърдитѣ й н[illegible]мѣрно се по[illegible] нѣщо [illegible]окоеше[illegible] желаяш[illegible]нѣмаше го при[illegible]

[illegible]за на [illegible] уморе[illegible]укротен[illegible]. Ала едва я пр[illegible]ъ, [illegible]хлопа [illegible]прозоре[illegible] тя ск[illegible]

То[illegible] Ненов[illegible]кена си[illegible]и да я разбудятъ [illegible] сторятъ [illegible]айската [illegible]ка.

XVI.

Дѣцата наредени и учителитѣ съ тѣхъ излизаха изъ Темново къмъ тритѣ кладенчета.

Слънцето съ юношка мощь трепнало залива съ нега пробудената земя; а дѣцата по тревясалия коларски пѫть, наредени двѣ по двѣ отминаватъ къмъ опредѣлеcното мѣсто. На дѣсно туку до пѫтя успоредно лакатуши малкия планински потокъ бистъръ, многоводенъ, игривъ; отъ двѣтѣ страни на пѫтя се тирнали непокосени ливади: набуели, испъстрени като губери съ разновидни свѣтли цвѣтя; а на край ливадето подъ горицата се дига димъ на полянката, гдѣто ще бѫде празднуванието.

Дѣцата съ знамена въ рѫцѣ, празднично облечени, весели, охолни, съ пѣсни отминаватъ и се загледватъ: ту въ синитѣ полски карамфилчета, ту въ ясно червенитѣ, буйно израсли надъ зеленината, пукалчета; ту въ подплатенитѣ чучулиги, що се подигатъ изъ въздуха и въ забравеность, напѣватъ звънки пѣсни; или въ треперливата звѣздовранка, която сѣкашъ нарочно трепва съ криле, па застава като непокътната въ свободното пространство.

Дѣяновъ вървеше до Райкова и увлеченъ въ приятни мисли, изглеждаше хубавата, пълна съ животъ майска природа и дълбоко поемаше животворния лъхъ на въздуха, напоенъ съ аромата на полскитѣ билки, разхладенъ отъ игривия потокъ.

Райкова се наведе и откѫсна едно гиздаво синьо карамфилче и му го подаде.

— Твърдѣ много обичамъ това полско цвѣте, каза тя.

— Наистина прекрасно цвѣте! — въсхитено отвърна той и съ гордость, забучи малкото цвѣтче на лѣвия пешь на палтото си, гдѣто имаше сѣкашъ нарочно за това иликъ.

И той я погледна.

Пембеяната ѝ щамбена рокля, прилѣгаше добрѣ на стройната ѝ гъвка снага, широкопѣрестата сламена шапка съ синитѣ панделки допадаха съ небесния цвѣтъ на очитѣ ѝ и срѣдъ зеленитѣ ливади тя сочаше на пеперуда.

Дѣяновъ поостава назадъ, когато тя се спусна къмъ дѣцата — нѣщо ги расправяше. А той съ въсторгъ я гледаше. Сега тя му се виждаше по-хубава, по-жива, по-духовита. Обленитѣ ѝ въ румень страни, лазурнитѣ ѝ лъскави очи, грациозната талия го плѣняваха и той я гледаше въ унесъ.

Какво ги расправяшъ, я запита той, като я настигна.

— На едно се изуло чехалчето, та спрехъ да го намѣримъ, живулчета, не мируватъ.

— Простено имъ е днесь, добави Дѣяновъ.

Тръгнаха наедно. И двамата замлъкнаха, ала гѫрдитѣ имъ прочувственно се подигаха и само отъ отъ време на време се погледватъ: задушено, радо. Кой знай дали тя не съзираше въ неговитѣ пламнали очи священния огънь, що ги кладеше; а той потайното чувство, що хвърляше румень по бузитѣ ѝ.

Най-сетнѣ Дѣяновъ запита.

— Свърши ли «Что Д[illegible] [illegible]а наруши мълчани[redacted]й искаше запита друго нѣщо, що най-б[illegible]осне до сърдце[redacted] ала нимá [redacted]тьта и туку той исказа [redacted]

— Да; — [redacted] се виждаше, че и т[redacted]с-ла да зап[redacted]дължи: — колко поуч[redacted] и [redacted]екат[redacted] Нихилиста», тази е втора книга, [redacted]сна душа е Лопуховъ. [redacted]ша? — Но какъ съгласявашъ ли се съ [redacted]ията ми се виждать вѣрни; само не знамъ защо: [redacted]амъ, че има фалшь. А все пакъ не мога да истъкна [redacted]има несъобразности.

[redacted]апр[redacted]ѣръ, — малко самоувѣрено запита Дѣяновъ. [redacted]

— Ет[redacted] Чернишевски говори: да обичашъ нѣкого, ще[redacted]а [redacted]руваш[redacted]що[redacted]ува прави удоволствие. Тъй и струва Л[redacted], тази мисъл[redacted]тъй; Но нѣщо ми казва, че не е досущ[redacted]. Че има фали[redacted]ъ, личи[redacted]ъ самата развръска на романа: н[redacted]ѣра оби-чаше Лопухова, а що излѣзе най-сетнѣ.

— Да, по[redacted]въ остава вѣренъ на тази мисъль. [redacted]а е не-приложимъ, защ[redacted]любовьта й къмъ Лопуховъ се [redacted].

— Въ такъв[redacted]луча[redacted]мисля, че Вѣра трѣбваше да [redacted]-разумна. Споредъ мене, тя т[redacted]ваше да не дава такава свобода на сърд-цето и да се запитва по-често: що струва.

Дѣяновъ разбра Райкова. Той видѣ, че тя се отдалеч[redacted] повдиг-натия въпросъ и че това я издаде.

— Така... — Малко насмѣшно проговори Дѣяновъ, — но Че[redacted]-ски иска да нарисува човѣшкото сърдце такъвзъ — каквото си е, [redacted]а го илюзира. И като се позамисли, планираше да изложи [redacted]итѣ на Чернишевски по зачекнатия въпросъ.

Ала Райкова обърна разговора.

— Писала ли ти е скоро Смилова.

— Не, отвърна разсѣяно Дѣяновъ.

— До година ще бъде тукъ.

— Какво ще върши тукъ? — Нито работа ще има! [redacted]

— Повече за поправка. Тукъ ще бъде у чичови си; [redacted]словенъ климатъ, пъкъ и се ще се намѣри работа. Нашитѣ селени сѫ недо[redacted] наистина; но щомъ отслужи добрѣ на нѣколко родилки, ще получи[redacted] най-много: иска й се да поживей при насъ.

— Прекрасно, ако ни оставятъ тука.

И пакъ замълча.

[illegible]ѝй че с[illegible]ме, — в[illegible]продума [illegible]ва, па отиде пр[illegible]-лен[illegible] да го[illegible]а.

[illegible]ата св[illegible] живо [illegible] хоро [illegible]ви по равната [illegible]. [illegible]ата се [illegible]аха; [illegible] се ул[illegible] хорото и друг[illegible]тели я [illegible]ледваха

Гайд[illegible]кашъ х[illegible]ше: изви[illegible]звий нескончаемата хороводна пѣсень, дигне високо, пискливо; па отслаби, спипи гласъ; а дѣцата ска-чать, та се кѫсать.

Дѣяновъ отъ страна твърдѣ доволенъ гледаше безгрижно дѣтското хоро, чудната майска природа, — па мило, драго ставаше нему.

Райкова заморена, поруменяла, съ свѣтнали доволни очи се откжсна отъ хорото и отиде при Дѣянова.

— Защо не се хванешъ, — го запита тя.

Той я погледна; а въ очитѣ му личеше въсторгъ и тържество, па умилно отвърна: — обичамъ отъ страна да гледамъ.

Гайдата спира, дѣцата се распиляватъ подъ тънкитѣ сѣнки и учителитѣ се сбиратъ да настанятъ обѣдъ.

Пакъ хоро и скачание; расходки изъ гората, пѣсни и надтичвания. Надвечерь звънеца издрънка: дѣцата се събраха и наредъ потеглиха за село.

XVII.

Тази година въ Темново доде и Смилова. Тя се установи за акушерка, не толкозъ че би имала добри приходи, колкото зарадъ добрата си приятелка Райкова, заради добрия кржжокъ, на когото дѣятелностьта подробно познаваше и още повече по настояването на чича си — бездѣлника, който я издържа въ акушерското училище и сега искаше да остане у него. Тя знаеше, че хората въ Темново не сж научени на акушерка и че на старата практикувала бабичка тѣ иматъ много по-силна вѣра, отъ колкото въ хората на медицината, — при все това тя доде въ Темново да преживѣй между истинския народъ, да поработи тъй, както тя толкова пжти е мислила. Заедно съ Райкова се остановиха у чичови ѝ; наредиха си отдѣлна за тѣхъ стая: съ двѣ легла, маса, огледало, хубави постилки; въ единъ кжтъ поставиха малката си библиотека, окрасиха стѣнитѣ съ ликоветѣ на тѣхнитѣ любими знаменитости и заживѣха тъй, както нѣкога сж си мечтали.

Следъ вечеря тѣ се одръпваха въ своята стая и ту въ приятни разговори, ту въ четение на поучителни книжки преминаваха свободното си време. — Септемврий се почти измина и работата на двѣтѣ приятелки се поусили: училищнитѣ занятия почнаха редовно, Смилова почнаха да викатъ по раждания. Следъ работа Смилова расправяше впечатленията отъ визититѣ си, описваше положението на Темновчени; а Райкова донасяше вѣститѣ отъ училищния животъ. — Понѣкога ги посѣщаваха Ковачевъ, Дѣяновъ, Стойнова и минаваха по 1—2 часа въ леки бесѣди и весели шеги.

Тъй се изминаха първитѣ седмици на новата учебна година.

Времето зѐ да застива; нощитѣ — да ставатъ по-дълги; първиятъ снѣгъ падна и събранията за прочитание на разни статийки и общеобразование почнаха да свикватъ. Отвори се вечерното училище, започнаха се сказкитѣ, и живота тръгна по прежнему.

Райкова и Смилова присжтствуваха на всички вечеринки и всѣкога оставаха доволни. Обикновено следъ такива вечеринки тѣ се прибираха веднага въ дома и минаваха нѣкой часъ въ разговори. Понѣкога тѣ толкова се увличаха въ своитѣ разговори — та нощьта преваляваше, а тѣ сѐ не можаха да се наприкажатъ.

Тази нощь, следъ като Дѣяновъ и Ковачевъ излезоха отъ Смилова, Райкова прегледа собата, хвърли единъ дебелъ чуканъ, за да се държи

[illegible] до сутриньта и се сдумаха да с[illegible]гнатъ, та сутри[illegible] станатъ [illegible]но.

Лѣгнаха [redacted] Райкова като че не [illegible]е. [illegible]ъната в[redacted] въ нощната самота и [illegible] ле- [redacted] чукана пламна, си рече Райкова». [redacted] очи и нѣкаква приятность се разлѣ [redacted], що осѣняваше стаята изъ собенитѣ врата. [redacted] мисли.

[redacted] на Смилова се разнесе шумъ, обръщание и Рай- [redacted] си будна Бойке?

— Не знамъ, защо не ми иде сънь, отвърна другарк[illegible]

— [illegible]ъ никакъ не се спи, да стане човѣкъ, та да почете [illegible]

— [illegible] се[illegible]тението. Щомъ запалишъ лампа, ще се ра[illegible]ь още повече [illegible]а. А нали утрѣ ще ходимъ на сказка?-[illegible]а и по-рано да се ди[illegible] . . . остави ей тъй като си [illegible]имъ ще дойде сънь.

И тѣ заго[illegible]

Смилова [illegible] Райкова почна да потвърдява и [illegible]о се увлѣкоха въ [illegible]иятна [illegible] Райкова зѐ да расправя за срѣ[illegible]и съ Дѣянова. Смилова съ [illegible]нтересъ слушаше другарката [illegible] защото още Райкова не й бѣ расправила всецѣло минало-годишния си [illegible]. А Райкова съ увлѣкъ расправяше, защото богатото съ приятни [illegible] минало сега вескресваше въ нейната память и при всѣки споменъ гърди[illegible]о отрадно се надигаха, сърдцето по-радо тупаше.

Полунощь превалѣ, а двѣтѣ другарки се още си приказваха[illegible]

Чукана, що Райкова бѣ турила въ собата се раскл[illegible] презъ рашетката на отворенитѣ врата прозира алена, мека свѣт[illegible] разлива къмъ насрѣщния кѫтъ.

И Райкова и Смилова се бѣха вгледали въ мекия зарь. [illegible]и тѣ сѣщаха, че всичко не е обяснено; ала нито едната, нито дру[illegible]апитваше.

Огъня испращѣ въ собата. Това сѣкашъ пробуди Сми[illegible] продума:

— Значи нито ти, нито той сте се открили.

— Не; — съ въздишка отговори Райкова.

. . . Да . . . — съвсѣмъ несвързано добави Смилова, — то[illegible]екрасенъ момъкъ. И душа, и сърдце, и умъ и всичко, [illegible]исквала една жена . . . азъ те облажавамъ просто; но искамъ още [illegible]да те попитамъ: — вземи предъ видъ думитѣ ми: азъ сѣмъ 27-[illegible] и доста пр[illegible]ь. . . [illegible]ъ мисл[illegible] сѣщаш[illegible]е достатъчно [illegible]а пр[illegible]ъ несго[illegible]а семей[illegible]ивотъ. [illegible] забравя, че ме[illegible]ти[illegible]еалност[illegible] ли и[illegible]ичие. [illegible]ия животъ при[illegible] услови[illegible] вече от[illegible]осенъ.

Тъз[illegible] сѣкаш[illegible]паха Р[illegible] До сега тя още [illegible]ѣ си задавала въпроса: подготвена ли е за семеенъ животъ. Ней й не минавало презъ ума, че съединаванието й съ Дѣянова може да достави несгоди.

— Азъ вървамъ, — съ свойствената си лекость отговори Райкова, — *че прекрасно ще преживѣемъ.* Отъ това, що сме говорили съ него: било

по отношенията на членоветѣ на фамилията, било по взаимнитѣ обноски и свобода — напълно се съгласяваме и, чини ми се, че никога нѣма да додемъ въ стълкновение . . . . Най-сетнѣ азъ ще бѫда отстѫпчива. Всичко негово ми е приятно.

— Прекрасно бе, мила, щомъ е тъй—на добъръ часъ. Не мисли, че искамъ да те разочаровамъ — напротивъ, азъ те поздравявамъ, че си тъй смѣла и имашъ такова сърдце... Азъ искамъ, дружески да ти расправя нѣкои работи... Вижъ азъ едвали бихъ казала за себе си, че съмъ способна на подобна любовь. Пострадахъ единъ пѫть и сега съвсѣмъ другояче гледамъ. Пъкъ и ето още два примѣра: случая съ Донка Бѣлева и Стефана Михаилова. Ти ги знаешъ много добрѣ; познавашъ мѫжетѣ имъ: е, можешъ ли каза преди задомяването имъ, че тѣхния животъ ще бѫде такъвъ, какъвто го виждаме сега. Ето Донка ми расправя, че страшна апатия владѣй въ кѫщата имъ; дотегна ли си... вижъ до какво втрисване може да доведе семейния животъ при днешнитѣ груби нужди и лишения. Тя сама ми казваше: никога не можахъ да допусна, че такова унивие ще влѣе брачния животъ въ жилитѣ ми. Станала съмъ цѣла слугиня. Той—цѣлъ робъ на кѫщнитѣ нужди... Разбирамъ, ако би могло да се устрои нѣкакъ другояче семейството, може би по-сносно би се преживѣло... Но както е сега. Всички ония мечти за единъ пъленъ съ драгости животъ сѫ разбити предъ грубата заплаха на нуждитѣ. Оженишъ се, бѣднотия, всѣкога въ една стая; виждате се разчорлени, раздърпани—и естествено е, ще си дотегните.

— Види се, ти искашъ да се живѣе както въ «Что дѣлать». Прекрасно, ала при днешнитѣ условия за насъ това е невъзможно... А пъкъ да ти кажа ли, малко нескромно, но менъ се чини много по поетично да си бѫдемъ всѣкога наедно; да го сѣщамъ близо до мене, да четемъ, да си приказваме, да сѣщамъ топлината на неговото тѣло; да чувамъ биението на сърдцето му.

—Колко хвъркашъ, мила.... Наистина само едно влюбено сърдце може тъй да мечтай и се увлича . . . . но ще видимъ, че сé ще додатъ моменти, когато хладъ ще завладява душата ти, а въ жилитѣ ти нѣма да пролазватъ ония тръпки, що вѣроятно сѣщашъ, когато се намирашъ близо до него.

— Може би; но азъ мисля, че при едно разумно водение на кѫщнитѣ работи; при едно обмислено отнасяние къмъ фамилнитѣ измекванияможе да се преживѣе единъ сносенъ животъ. Менъ се струва, че ний никога съ Владя нѣма да си дотегнемъ. Представи си; той е толкова добъръ, отстѫпчивъ, великодушенъ—нимá азъ ще бѫда толкова тѣсногърда да го оскърбя, да го отегча съ моитѣ постѫпки. Достатъчно е, азъ да бѫда по-разумна, по-умѣрена и вѣрвамъ никога нѣма да си дотегнемъ, пъкъ сто вече двѣ години подбира, отъ какъ се познаваме, прекарвали сме по часове на едно и струва ми се, като че минута е било и че още цѣлъ животъ да сме наедно нѣма да си дотегнемъ.

— Колко си щастлива, че имашъ такава натура... Ей богу, азъ ти завиждамъ ! — Колко бихъ желала да имамъ твоето сърдце. Обратно, менъ се чини, че никога нѣма вече да се влюбя. Ти знаеше моята исто-

...отъ тогава се напарихъ, ... съдбата си, цѣ... животъ ...къ, вѣрвамъ за невъзможно.

— Колко противни ... къмъ менъ се чини на... ...държа съдбат[redacted] страдамъ, да въздиг... ...о заед[redacted] ли това не е мойто въжделение. [redacted]ть: да найдешь сърдце, което на... [redacted]чуто всецѣло си преданна; да си оре... [redacted] вечерь следъ дневнитѣ грижи да се при... [redacted]оговорите, нима това не е най-голѣмото на зе... [redacted]не. нищо повече не бихъ желала — ще бжда крайно [redacted]ство, нито слава нищо друго не ме привлича освѣнъ ...ть.

[redacted] да, ...ила, — съ въздишка проговори Смилова, — то... ...астие н... [redacted]ли не... ...пълното щастие; но то е толкова идеализирано, т... [redacted]жществи... ...ичн..., никога не бихъ се замислила за него. ... [redacted] при днешни... ...рубо... ...аленъ животъ, при днешнитѣ бурни и с... [redacted]борби е възможенъ с... ...ъ такъвъ тихъ идиличенъ животъ ... И това една ли нѣма да те ...стори по нещастна въ семейния живо... ...мъ видишъ неосжщест... ...еланието си. Несполукитѣ въ общест..., преследванията, ненасит... ...неа признаемъ, че тѣ именно ... ...ризиратъ новитѣ в...мена ... ...подринатъ, ще парализиратъ мно... онѣзи деликатни чувства и ...елания, що даватъ топливото ...менното щастие... И колкото съмъ разбрала, много скоро такива мечти ... твоитѣ, скоро рухватъ .... Азъ бихъ ти описала по-реално съвре... ...фамилия; но бои се да не хвърля мрачното було предъ розовитѣ перес... на твоитѣ замисли. Пъкъ дано се лъжа; дано ти направишъ иска...

При тѣзи думи Смилова замълча, Сѣти, като че престъпление и...

А Райкова дълбоко замислена, безъ да възрази, съ вним... ...лушаше дружката си и въ душата ѝ тъмни сѣнки прилитваха; мра... ...исли обхващаха съзнанието ѝ, и сѣкашъ съмнение се породи въ нейната мла...

Тя се боеше да отговори на въпроса, що подигна Смилова. ... искане да вѣрва; ала злокобна една сила внушително ѝ потвърдя... ...митѣ на дружката ѝ.

Смилова сѣкашъ се раская. Едва сега се упрѣкна въ ... що каза на Райкова, и зина да се отмѣтни отъ думитѣ си; ала нѣ... ...резгави гласове на пробудени петли процѣпиха въздуха и Смилова стреснат... ...неси: първи петли! — Кога ... се мина нощьта. Да спимъ бе, ... утрѣ на сказка ще ходимъ.

— Да спимъ, — смутено отговори Райкова.

— Пъкъ ако първа се сѫбудишъ, викай, продума См... като се отъ... ...сънь.

...тѣ дру... ...млъкна... ...ъ стаят... ...на. Чукана се ...тле... ...леко а... ...сияние о... ...самотната стая, въ която ...

...дочува... ...омѣрни ...ки подд...

(...).

Миналото и сегашното.

Изъ общественната психология.

Отъ **Людвикъ Кржевицки.**

Новата идея, като се появява въ обществото, представлява формулировка на задачата, която стихийно се е народила въ обществения животъ на даденъ народъ. На извѣстна степень отъ развитието на общественнитѣ отношения идеята се осѫществява, т. е. въплотява се въ учрежденията. Но животътъ, който въ развитието си е създалъ дадена задача въ обществото и условията за нейното осѫществление, не се запира. Напротивъ, той се развива все по-нататъкъ и по-нататъкъ, създава нови отношения и потрѣбности, желания и идеи, обичаи и учреждения. Настѫпва епоха на разлаганието и отпаданието на сѫществующитѣ учреждения и появяванието на нови.

Но това разлагание на закоренелия старъ строй изисква доста продължително време, пакъ и самия процесъ на разложението представлява своебразни черти, надъ които ние и мислимъ да се запремъ въ тази статия. Нашия анализъ ще се докосне главно до въпросътъ, какъ дѣйствуватъ на историята отживѣлитѣ форми и какъ мъртвитѣ забавятъ вървежа на развитието и тежатъ надъ живота. Защитницитѣ на новата идея трѣбва да се борятъ не само съ съвременностьта, но и преданията отъ отдавна минали дни. Навсѣкадѣ се оказва, че, въ общественния животъ да сѫ се въплотили новитѣ искания, но тъй или инакъ предишнитѣ обичаи и учреждения изчезватъ не съвсѣмъ. Нѣщичко си остава понѣ малко и незначително, и не се подава на всесъкрушающето дѣйствие на времето. Хегелиянцитѣ утвърждаваха, че всичко, което сѫществува въ извѣстна епоха, е било въ времето на появяването си рационално, т. е. можело е да докаже ползата си отъ гледището на тогавашнитѣ искания. Като запазваме тѣхния начинъ на изразъ, ние бихме могли да кажемъ, че отъ всѣкой рационаленъ исторически принципъ ние наследваме преживявания, които, като понаднатъ въ чужда срѣда, не могатъ съ нищо да докажатъ своята целесъобразность, т. е. оставатъ ирраціонални елементи въ социалния животъ.

Ние ще приведемъ единъ случай, който нагледно показва, какъ исторически рационалното съ течение на времето преминава въ ирраціонално.

Случило се е, мисля въ Германия, въ единъ отъ мѣстнитѣ дворци. Часовой е пазилъ въ съвършено пусто мѣсто. Нѣкой отъ висшитѣ сановници обърналъ внимание на това и, като не намѣрилъ никаква причина за обяснение обязаностьта на часовоя, почналъ да търси, кой и кога е заповѣдалъ на часовоя да стои на постъ. Никой не е можалъ да отговори на неговитѣ въпроси: турили солдатина за туй, защото такъвъ обичай сѫществувалъ отдавна. Почналъ да се рови изъ архивитѣ. Оказало се, че нѣкогашъ на това мѣсто е имало една градинка съ цвѣтя и поставили часовоя, за да ги пази. Съ течение на времето градинката и цвѣтята изчезнали, мѣстото опустѣло, но часовоятъ все стоялъ, като прежитокъ на

Археологътъ би ни показалъ металически топори к[illegible]е, които [illegible]тъ форма на своитѣ предшест[illegible] каменнитѣ: макаръ че [illegible]къ [illegible] ималъ на р[redacted]ито допускатъ много [illegible]ън-на форм[redacted]залъ о тази, която е получилъ [redacted]ненъ материалъ. Това сжщо явле-[redacted]тѣ сфери на обществения животъ, като [redacted]дъ характера на разгледванитѣ учреждения. [redacted]витието на езикътъ, то ще видимъ, че новото [redacted]а съ предишнитѣ думи, намѣсто да си създаде нови [redacted]воли; въ сферата на политическитѣ учреждения, целитѣ [redacted]реми даденъ институтъ, измѣнятъ се пр[illegible] — и само [illegible]ледствие — самата организация да се преобразува [illegible]ще се рас-[illegible]стира[illegible]го върху това, а ще припомнимъ само, по какъв[illegible]ъ американ[illegible]у[illegible] Морганъ е открилъ смѣняването на ра[illegible]тѣ форми на [illegible]ести[illegible]ежививането е било въ неговитѣ ржцѣ [illegible]ъ, които е довелъ американскиятъ социологъ до кълбото.

Като е живѣлъ между прокезитѣ, Морганъ забелѣзалъ [illegible]ерминитѣ, които се употр[illegible]ъ за [illegible]именоване членоветѣ на сем[illegible]то, съвър-шено не съотв[illegible]а[illegible]отвѣтствующитѣ тамъ семейни о[illegible]я.

Семейството се съ[illegible]ъ единъ мжжъ и една жена, т. [illegible]ло е и не би могло да има съмнѣние, е кой бащата на дѣцата. Но употребя-ванитѣ термини сж противоречили на тази опредѣленость [illegible]ружескитѣ отношения. Прокезътъ е наричалъ сина си и дъщеря си не [illegible]обствени дѣца, но и дѣца на братята си, тѣ пъкъ се обръщали къмъ н[illegible]то къмъ баща. Дѣцата на братята се считали, като братя и сестр[illegible]та на брата и сестрата се считали братовчеди (кузени) и т. н. Мо[illegible]а-мѣрилъ, че сжщо това несъотвѣтствие между сжществую[illegible] форми на съпружескитѣ отношения и терминитѣ за означаване на [illegible]ото се на-миратъ и въ другитѣ племена на сѣверна Америка и въ много [illegible]на-роди въ Индостанъ и т. н. Явява се въпросътъ, гдѣ трѣбва да [illegible]мъ източника на такова разногласие между двѣтѣ страни на общест[illegible]ки-вотъ, т. е. между построяването на семейството и нейн[illegible]надстройка — терминологията на родственнитѣ степени. Американския[illegible]ънъ скоро намѣрилъ обяснение на забелѣзаното у прокезитѣ несъот[illegible]е: терми-нитѣ на роднинството сж били прогивявания на по-ранна семей[illegible]ма, която е дакала именно такива бащи, синове, братя и т. н., к[illegible] се срѣщатъ въ системата на прокезнитѣ названия. Съпружес[illegible] съюзъ се е състоялъ тамъ отъ многочисленни членове: роднитѣ б[illegible] братовче-дитѣ сж били общи на съпрузитѣ, сжщото е било и съ [illegible]. Но тер-м[illegible] на род[illegible] които [illegible]рѣбляв[illegible] Сандвичевскит[illegible]ви, [illegible] сж с[illegible]твували [illegible]ществу[illegible] тамъ отношени[illegible]аз-[illegible]али на още по-ранна семейна форма. Дѣцата на брата и сестра[illegible]чи-тали за [illegible] и се [illegible] наричал[illegible] братята на майка[illegible] бащи. Ако прокезск[illegible]стема в[illegible]тво док[illegible]е нѣкогашъ въ [illegible]ика е сж-ществувало семейство, което съ течението на времето е изчезнало, но което още се е запазило въ Полинезия, то полинезскитѣ термини сж при-нудили Моргана да признае още по-ранна форма, въ която братята сж жи-[illegible]ли въ съпружески отношения съ роднитѣ си сестри.

Единъ отъ французскитѣ учени, Darmstetter, изследвалъ. отъ това гледище, названията на придворнитѣ сановници. Той доказалъ, че, по недостатъкъ на другъ материялъ, тѣзи названия би дали възможность да се запознаемъ съ нѣкои страни на феодалния строй, особенно съ историята на образуванието на придворнитѣ чинове.

Като се ползуваме отъ тѣзи материяли, ние можемъ да покажемъ, че съотвѣтнитѣ чинове сѫ изникнали отъ задлъженията на прислугата —коняри, стражи и т. н.—на кралското домашно хазайство[1]).

Ако начнемъ обстоятелственно да анализираме сегашния ни животъ, ние бихме могли да извадимъ на явѣ, че далекото минало се явява въ него на всѣка крачка. Като не искаме да се запираме твърдѣ много върху този предмѣтъ, ние ще се ограничимъ съ нѣколко примѣри.

Всѣкоя майка запеленява крачката и рѫчичкитѣ на дѣтето. Ако я попитате, защо лишава дѣтето отъ свободни движения, тя ще отговори, че «тъй трѣбва» да се постѫпва и че всички жени правятъ тъй. Ние само тогава ще намѣримъ разяснения, когато се обърнемъ къмъ обичаитѣ на дивацитѣ: жената, като е била принудена да се скита цѣлъ день и като носи на гърба си дѣтето, запеленява му крачката и рѫчичкитѣ, за да я не безпокой съ движенията си. Исканията на дивия животъ сѫ исчезнали, но обичаятъ си останалъ и преставлява една отъ най-важнитѣ задачи на рутинното възпитание. Читательтъ, ако вземе въ рѫка съчиненията на Тайлора и Липперта, ще намѣри тамъ много подобни примѣри: структурата на кѫщитѣ, украшенията на гърнетата, кроежътъ на дрѣхитѣ, даже копчето, което се намира отздъ на сюртукътъ, — всичко това си има своята история, която напомня тъй или иначе часовоя, който е пазелъ праздното мѣсто.

Приведенитѣ факти доказватъ нагледно, че цѣли столѣтия не сѫ могли да унищожатъ обичаитѣ на старата епоха, че обичаитѣ и вѣрванията, които тогава сѫ изникнали, упорно се държатъ и сега, макаръ че основата, връзъ която сѫ се появили, да е исчезнала отдавна. Преживяванието сѫществува и по нѣкогажъ се развива даже въ срѣда, нему чужда по духъ и стремление. «Разумътъ» е престаналъ да го защищава, но чувствата запазватъ традицията и я пазятъ. Стига да припомнимъ, какъ е произлѣзло копчето отзадъ на сюртюкътъ: води си началото отъ онова време, когато е трѣбвало да се испжтуватъ голѣми пространства на конь, и наѣздникътъ е закопчавалъ на него политѣ си. Този остатакъ не принася никаква полза сега, но ние сме сме привикнали къмъ него и бихме считали тази преживялость за неестетична.

Въ горѣприведенитѣ примѣри ние се помѫчихме да покажемъ, до колко животътъ е проникнатъ отъ миналото и по какъвъ начинъ исторически рационалното става ирационално.

Би трѣбвало още да разгледаме, какви взаимни отношения сѫществуватъ между остатъцитѣ отъ миналото и новитѣ форми (и учреждения) на общественния животъ. Историята за развитието на тѣхниката би ни дала много любопитни примѣри за това, какъ материала надпреварва фор-

[1]) Напр. думата министръ е произлѣзла отъ латинската дума minister — слуга. *Бел. на Превод.*

Археологътъ би ни показалъ ме[illegible]чески топори [illegible]е, които [illegible]тъ форма на своитѣ предшеств[illegible] каменнитѣ; макаръ че [illegible]къ [illegible] ималъ на р[redacted]оито допускатъ много [illegible]ън-[illegible]на фор[redacted]жалъ о тази, която е получилъ [redacted]невъ материалъ. Това сжщо явле-[redacted]ѣ сфери на обществения животъ, като [redacted]дъ характера на разгледванитѣ учреждения. [redacted]витието на езикътъ, то ще видимъ, че новото [redacted]а съ предишнитѣ думи, намѣсто да си създаде нови [redacted]воли; въ сферата на политическитѣ учреждения, целитѣ [redacted]реми даденъ институтъ, измѣнятъ се пр[illegible] и само [redacted]ействие — самата организация да се преобразува[illegible]е се рас-[redacted]тирам[illegible]го върху това, а ще припомнимъ само, по какъв[illegible]чинъ американ[illegible]у[illegible]Морганъ е открилъ смѣняването на ра[illegible]тѣ форми на [illegible]сист[illegible]живяването е било въ неговитѣ ржцѣ [illegible]ъ, който е довелъ ам[illegible]анскиятъ социологъ до кълбото.

Като е живѣлъ между прокезитѣ, Морганъ забелѣзалъ [illegible]ерминитѣ, които се употр[illegible]ъ за [illegible]именование членовеiтѣ на сем[illegible]о, съвършенно не съотв[illegible]отвѣтствующитѣ тамъ семейни от[illegible]я.

Семейството се със[illegible]ъ единъ мжжъ и една жена, т. [illegible]ло е и не би могло да има сжмнѣние, е кой бащата на дѣцата. [illegible]употребяванитѣ термини сж противоречили на тази опредѣленость [illegible]ружескитѣ отношения. Прокезътъ е наричалъ сина си и дъщеря си не [illegible]обственни дѣца, но и дѣца на братята си, тѣ пъкъ се обрѫщали къмъ н[illegible]то къмъ баща. Дѣцата на братията се считали, като братя и сестр[illegible]та на брата и сестрата се считали братовчеди (кузени) и т. н. Мо[illegible]намѣрилъ, че сжщо това несъотвѣтствие между сжществую[illegible] форми на съпружескитѣ отношения и терминитѣ за означаване на [illegible]то се намиратъ и въ другитѣ племена на сѣверна Америка и въ много [illegible] народи въ Индостанъ и т. н. Явява се въпросътъ, гдѣ трѣбва да [illegible]мъ източника на такова разногласие между двѣтѣ страни на обществ[illegible]кивотъ, т. е. между построяването на семейството и нейн[illegible]адстройка —терминологията на родственнитѣ степени. Американския[illegible]нъ скоро намѣрилъ обяснение на забелѣзаното у прокезитѣ несъот[illegible]е: терминитѣ на роднинството сж били противявания на по-ранна семей[illegible]ма, която е давала именно такива бащи, синове, братя и т. н., к[illegible] се срѣщатъ въ системата на прокезнитѣ названия. Съпруже[illegible]съюзъ се е състоялъ тамъ отъ многочисленни членове; роднитѣ б[illegible] братовчедитѣ сж били общи на съпрузитѣ, сжщото е било и съ [illegible]. Но терм[illegible]на род[illegible]които [illegible]рѣбляв[illegible] Сандвичевскит[illegible]ви, с[illegible] сж ст[illegible]твували [illegible]ществу[illegible] тамъ отношени[illegible]аз-[illegible] още по-ранна семейна форма. Дѣцата на брата и сестра[illegible]чи-[illegible]али за [illegible] и се[illegible]наричал[illegible]ратята на май[illegible]бащи. Ако [illegible]рокезск[illegible]стема н[illegible]во док[illegible]е нѣкогашъ въ [illegible]ка е сжществувало семейство, което съ течението на времето е изчезнало, но което още се е запазило въ Полинезия, то полинезскитѣ термини сж принудили Моргана да признае още по-ранна форма, въ която братята сж жи-[illegible]и въ съпружески отношения съ роднитѣ си сестри.

Семейството, казва Морганъ въ своя изводъ, се измѣня съ течение на времето. То не се запира на единъ фазисъ, но преминава къмъ все повече и повече съвършенъ строй, споредъ това, какъ обществото се движи напредъ. Родственитѣ системи се отличаватъ съ пасивенъ, недѣятеленъ характеръ. Прогресътъ, достигнатъ въ семейната организация, иска доста продължително време, за да може да се докосне до названията. Терминитѣ се измѣнятъ само въ този случай, когато само семейството радикално се е преобразувало.

Енгелсъ забелѣзва, по поводъ на туку що приведенитѣ изводи на Моргана, следньото: сѫщото бива съ политическитѣ, правови, философски и религиозни системи. Въ това положение се съдържа сѫщностьта на «материалистическото» разбиране на историята. Това значи — всички такива системи въ историческото развитие съставляватъ вторични, производни явления, т. е. изникватъ само тогава, когато новитѣ материални отношения съзрѣятъ въ обществото до исканата степень. Но тѣзи материални отношения, като сѫ създали надъ себе си такава надстройка отъ политически и правови отношения и философски (етически, естетически и т. н.) възгледове, не се запиратъ въ своето развитие. Напротивъ тѣ прогресиратъ все по-нататъкъ и образуватъ нови форми подъ натисъкътъ на новитѣ производителни сили. Надстройкитѣ пъкъ се запазватъ за по-продължително време и задушаватъ прогресивния вървежъ на общественото развитие. Диалектическото разбиране на историята не отрича значението на тѣзи фактори, но само опредѣля тѣхния специфически характеръ, като дѣятели споредъ времето на происхождението си вторични, но начина на дѣйствие пасивни, т. е. които не създаватъ нови идеи, а само задържатъ обществената еволюция.

III.

Като разглеждахме психологията на преживяванията, ние свършихме съ примѣри, взети отъ историята на семейството. Ние забелѣзахме, че родственитѣ термини съставляватъ по отношение къмъ старото семейство консервативна категория, която закъснява въ развитието си. Ние допълнихме тѣзи изводи съ забелѣжка, че сѫщото това става съ правовитѣ, политическитѣ и философски системи. Всички сѫ произлезли, като отражение и последствие отъ веществено-материалнитѣ отношения, като формулировка на възрѣнията, съвременни на извѣстна историческа епоха. Но, макаръ че веществениитѣ условия на обществения животъ да сѫ се измѣнили вече, обаче надстройката на материалнитѣ отношения отъ предишния строй си остава, като мѫчи прогреса и принуждава обществото да се държи въ гнилости. Необходимо трѣбва да се явятъ антагонизми — между исканията на вече изникналитѣ или изникващитѣ материални отношения и форми, и обичаитѣ, и учрежденията, които, като се появили въ предидущата епоха на историческия животъ, съдържатъ тъмното развитие на производителнитѣ сили. Такъвъ антагонизъмъ се срѣща въ всички срѣди на обществения животъ, но не на всѣкадѣ докарва съзнателна борба. Ние, напр., се запрѣхме върху несъотвѣтностьта, която сѫществува у ирокезитѣ между семейния строй и употрѣбяванието на родственитѣ термини. Разногласие отъ подобенъ родъ изчезва стихийно — преживяването се истрива по нѣкогашъ въ жизнения потокъ, тъй

[illegible] камакътъ отъ планинск[illegible] поро[illegible]. Но съвсемъ друго [illegible] срѣщаме, [illegible] преминемъ отъ обрядния животъ [illegible]ъ обществеиит[illegible] [illegible]реждения. [illegible]огласието между новитѣ потр[illegible] [illegible]оито сж изникнали в[illegible] [illegible]т-[illegible]ото, и полит[illegible] [illegible]тѣ и т. н. преминава [illegible]з-[illegible]теленъ [illegible] [illegible]тересъ заставлява нѣкои групи [illegible]об[illegible] [illegible]нитѣ гнилости, другитѣ пъкъ, подъ [illegible] [illegible]ъ, се стремятъ да съгласятъ правовата [illegible] [illegible]ественнитѣ отношения, които вече сж се [illegible] [illegible]очнали да даватъ тонъ. Либералната школа въ [illegible] [illegible]ъ феодалния строй, е въвела въ обществената наука [illegible] [illegible]ние на историческитѣ процеси. Тя е била лишена отъ [illegible]дание: въ учрежденията, които сж при[illegible] [illegible] освобо-[illegible] на [illegible]ретьото съсловие, тя е виждала продуктъ от[illegible] [illegible]зволъ и [illegible]айност[illegible] [illegible]же би, като употрѣбляваме тѣзи изражения, [illegible] из-вѣстна с[illegible] [illegible]сваме на старата либерална школа мнѣни[illegible] [illegible]о тя не е и[illegible]вала [illegible]ава крайна форма. Но при всичко това [illegible]е сме твърдѣ далечъ [illegible] [illegible]дѣйствителностьта, като говоримъ, [illegible]итѣ док-трини сж считали [illegible]одалнитѣ учреждения за нѣщо случайн[illegible] [illegible]дъ тѣхъ, религията, напр[illegible] била [illegible]роизведение на историческата [illegible]димость; цехитѣ съ своит[illegible] [illegible]егламентации на производството, [illegible] [illegible]и считали за ненорм[illegible]ни у[illegible] [illegible]ия, т. е. че сж се намѣрили въ [illegible] [illegible]т-ствие съ производителнитѣ [illegible]или на времето си и, че сж [illegible] твърдѣ важни потрѣбности на съответствующата епоха, но [illegible] считали за «неестествено», «искуствено» явление. Въ теориитѣ [illegible] [illegible]куазнитѣ идеолози «незнанието», «лъжата», «силата» сж имали постоянно [illegible]е, като най важни фактори въ развитието; тѣ сж създали учре[illegible] [illegible]а, които по тази или онази причина сж биле несимпатични на трет[illegible] [illegible]ъ-словие. Само отношенията, които се опиратъ върху свобод[illegible] конкурен-ция, сж въплотили въ обществения животъ идеята за [illegible]твения» редъ и сж направили за обществото възможно «нормалното» и «справед-ливо» развитие.

Хегелъ е исказалъ мнѣние, което е растреперало на вр[illegible] [illegible]си представителитѣ на такъвъ исторически фазисъ. Той се е[illegible] [illegible]ъ да по-каже, че всичко сжществующе е рационално, т. е. хората, [illegible] живѣятъ въ извѣстна обществена срѣда, считатъ я за нормална и [illegible]длива.

Учреждението пада само тогава, когато е престанало да у[illegible] [illegible]во-рява общественитѣ искания, когато настжпва моментътъ на в[illegible] [illegible]а-нието въ живота на институти, които вече съотвѣтствува[illegible] [illegible] на времето». Ние не сме съгласни съ Хегеля, до колкото въп[illegible] се касая до факторитѣ на социалното развитие, т. е. по въпросътъ: [illegible] влиянието на[illegible] причи[illegible]итѣ у[illegible]ия се [illegible]ъ въ живота, а[illegible]тѣ па[illegible] Генезис[illegible] «духт[illegible] време[illegible]ие разбираме [illegible]не. — [illegible] като последователно въ[illegible]ие на [illegible], които се разв[illegible] въ [illegible]алекти[illegible] процес[illegible] като о[illegible]ие въ човѣчески[illegible] [illegible]озъкъ на [illegible]отрѣбно[illegible] създаде[illegible] стихи[illegible] [illegible]роцесъ на прогрес[illegible] сжществе-ннитѣ отношения. Но безъ да гледаме на тази разлика, ние считаме напълно правилно основното положение на Хегеля и се съмнѣваме, дали сж сжществували нѣкогашъ учреждения, които въ време на своето поя-

вяване да сѫ биле чужди на утилитарниятъ принципъ. Обществениятъ животъ, въ стихийния си процесъ, натрупва елементи за нови веществении отношения, т. е. развива нови производителни сили. Съ появяванието на такъвъ материяленъ фундаментъ явяватъ се въ обществото нови потрѣбности и после идеи, които, ако даденитѣ условия сѫ достатъчно узрѣли, въплощаватъ се въ реални учреждения. Но, до като настѫпи моментътъ за преминаванието на идеитѣ въ социаленъ институтъ, завързва се борба между новитѣ исторически искания и старитѣ учреждения, които по-рано сѫ биле полезни, но после сѫ загубили това си свойство. Миналото, въплотено въ тѣзи учреждения, замръзнали въ преживяванпя, дѣйствува забавително за по нататъшния вървежъ на развитието. Старото и новото, традицията и вѣението на духа на времето се явяватъ, като разни категории.

Психологията на този антагонизмъ, който систематически се повтаря въ историята на човѣческото общество, се отличава съ характеристически черти; за да я разберемъ по-добрѣ, ние ще се запремъ върху реформата на избирателното право въ Англия.

Избирателното право въ Англия, измѣнено презъ 1832 г., се е създало бавно. И основанията, и частноститѣ му сѫ изникнали подъ влиянието на исканието на времето. Избирателното право е принадлежало на тѣзи групи отъ населението, които сѫ заемали рѫководяще положение въ обществото. Въ единъ или други пунктъ, може би, да е нѣмало пълно съотвѣтствие, но такива исключения сѫ биле рѣдки и не сѫ пречили съ сѫществуванието си на основния принципъ, че избирателното право е родено отъ реални потрѣбности. Избирателното право се е установило окончателно презъ XVII вѣкъ и отъ тогава не се е измѣнило, макаръ че животътъ да е протекълъ по ново корито. Въ Англия е станалъ пъленъ превратъ въ размѣстванието и въ характера на производителнитѣ сили: предишнитѣ центрове на търговията и промишленостьта паднаха, появиха се нови, населението въ страната се размѣсти по другъ принципъ, намѣсто земледѣлието промишленостьта почна да играе първата роль. Избирателното право, което въ продължение на двѣ столѣтия не се измѣняше, престана да удовлетворява исканията на новитѣ производителни сили.

Голѣмитѣ градове, напр., Манчестеръ, като нѣматъ представители въ парламента, негодуватъ противъ политическитѣ привилегии на гнилитѣ владѣния. Това, което презъ XVI вѣкъ бѣше напълно правилно и не противоречеше на интереситѣ на рѫководящитѣ класи въ обществото, сега, презъ XIX вѣкъ, станало е враждебно на прогреса и е станало орѫдие за явна и нагла експлоатация на обществото отъ страна на немногочислената група привилегировани. Избирателното право е принасело полза само на немногото владѣтели на гнилитѣ владения и въ крайниятъ си резултатъ е докарало търговия съ политически права. Нѣколко лордове имали нѣколко такива владѣния. Кръвната аристокрация е обърнала парламента въ классова организация за защита на интереситѣ си и е умѣла всѣкакъ да експлоатира съ политическата си мощь. Буржуазията; по необходимость, е трѣбвало да въстане противъ тѣзи злоупотрѣбления и да поиска отмѣнение на безправието. Но ние не трѣбва да забравяме това, че избирателното право въ Англия е получило такъвъ характеръ твърдѣ кѫсно и че безправието нѣкогашъ е било далечъ отъ «несправедливостьта».

Както всѣкога въ историческото развитие, двѣтѣ бор[redacted] направ-
[redacted]—и защитницитѣ на стария изобрателенъ режимъ, [redacted]дставите-
[redacted]а новитѣ производителни сили [redacted]устнали субект[redacted]ргументи.
[redacted]щитницитѣ на новитѣ искания [redacted]тремятъ да съгласатъ [redacted]а-
[redacted]лното пра[redacted]ѣ се економически от[redacted]ия
[redacted]е. [redacted]итѣ градове и унищожаване
[redacted]владѣния), търсятъ опора въ кри-
[redacted]ъ «логиката», «етиката» и други о-
[redacted]огия. Нима «рационално» е, че такова за-
[redacted], като Олдъ-Саремъ, да има двама представи-
[redacted]а Манчестеръ, този грамаденъ центръ на търговията
[redacted] безъ да се гледа на 200000 население и на милио-
[redacted] не испраща ни единъ? Нима такова ра[redacted]ение на
[redacted]еннитѣ права е «справедливо». И нима то се намир[redacted]огическо
[redacted]отвѣтс[redacted] задълженията, които тѣжатъ върху владѣлцитѣ [redacted]
литѣ вла[redacted] страна, и върху представителитѣ на [redacted]ѣ
производител[redacted] си[redacted]тъ друга?

«Естественото [redacted]раво» на французкитѣ философи от[redacted]на мина-
лото столѣтие, тео[redacted]та на обществения договоръ на Жа[redacted]къ Руссо,
най-после, и то[redacted]ество[redacted]речено разумъ (разбирай: [redacted]ческа ми-
сълъ), на което [redacted] Г[redacted]ина сж въздигали олтари, — вси[redacted]и
фракции представ[redacted]ватъ [redacted] родъ отъ обществена категория[redacted]тъ
сжщия източникъ. Исканията на извѣстна епоха бидоха п[redacted]ласени за
абсолютни истини, за вѣчни природни принципи. Всичко [redacted]чко едно
столѣтие ни отдѣля отъ този исторически моментъ, когато [redacted]и сж вѣр-
вали въ сжществуването на общественитѣ абсолютизми. Но и [redacted]о-
междутокъ отъ време е билъ достатъченъ, за да съзнаемъ, че [redacted]ъ,
който въ тѣзи абсолютни идеи е исказвалъ исканията си, е би[redacted]мо
представитель на извѣстна историческа епоха, че общест[redacted]ѣ абсолю-
тизми сж биле само отражение на исторически относител[redacted]ьмъ чело-
вѣческия мозакъ, който се стреми да гледа на своитѣ идеи, кат[redacted]ло-
щение на вѣчната истина. Всички искания на природата, нова[redacted]ка,
основана върху разума, лозунгътъ на равенството и гражданската[redacted]да,
сж формулирвали само новитѣ потрѣбности. Едвамъ сж [redacted] въ обще-
ството новитѣ реални економически факти и пораждатъ с[redacted]ствующата
имъ етическа и правова казуистика. Философитѣ отъ ми[redacted] столѣтие
сж предполагали, че сж намѣрили нови понятия на справедливос[redacted]ла-
витѣ си при помощьта на логическитѣ силогизми. Разбира се, че[redacted]тѣ
е работелъ, но само като орждие за осжществяването и[redacted]тѣ на гос-
подствующитѣ обществени класи; «критическата мисьлъ» [redacted]но е съот-
вѣтствувала на общественитѣ отношения, отъ които е и[redacted]ла.
[redacted]ьвсѣмъ [redacted] сж по[redacted]и групи[redacted]които сж биле з[redacted]есу-
[illegible], запаз[illegible] на об[illegible]нитѣ п[illegible]ии — владѣтел[redacted]ни-
цитѣ в[illegible]. Тѣ н[illegible]ѣтъ да се опиратъ на «разума» и д[redacted]овѣ-
ряватъ [illegible]итичес[illegible]исъль», [illegible] като тамъ не ще [illegible]ѣрятъ под-
ходящи [illegible]нти.

«Етиката» е сжщо несолидарна съ тѣхъ, сжществующето разпредѣ-
ление на правата и задълженията, потрѣбноститѣ и възможностьта за удо-
влетворението имъ не отговарятъ на нравственното чувство, което се проя-

вява между по-впечетлителнитѣ членове на привилегированата класа. Защитницитѣ на общественното преживяване могатъ въ своя защита да вематъ само «историческото право» — das erworbene Recht — и да се ползуватъ съ чувството, като субективна опора. «Тъй сѫ живѣли нашитѣ бащи и дѣди — говорятъ тѣ. Тѣхната мѫдрость, укрепена съ опита на толкова столѣтия по-вече струва, отколкото гласа на новаторитѣ, недостойни за нашия народъ». Такива аргументи се повтарятъ систематически, когато е нужно да се защищатъ учреждения, които сѫ изгубили прежния си смисълъ. Единъ отъ лордоветѣ, като е защищавалъ политическитѣ привилегии на гнилитѣ владѣния, нарекалъ е господствующото избирателно право «образецъ на человѣческата премѫдрость» и обявилъ, че «реформата» е покушение върху правото на собственостьта. «Правото на собственостьта» пъкъ е само особенъ родъ изражение на исторически придобитото право.

«Справедливостьта» противоставятъ на мѫдростьта на прадѣдитѣ, «критическата мисъль» се бори съ «традициитѣ», «естественното право» се сражава съ «историческото право», «логиката» се съмнява въ «утилитарностьта», на преживаванията или на цѣлия строй — гнилости. Въ време на борбата се пускатъ такива високопарни слова, нѣкога напълно извращающи дѣйствителната пружина на събитията — класовата борба.

Затова, обяснението на историческитѣ процеси трѣбва да се търси не въ това, какво мислятъ и говорятъ за себе си дѣятелитѣ, но въ резултатитѣ на тѣхната дѣятелность. «Като анализираме историческитѣ преврати — казва единъ отъ най-виднитѣ мислители на нашето столѣтие (К. Марксъ Б. Пр.) — трѣбва да не испущаме изъ предъ видъ разницитѣ, които сѫществуватъ между прелома въ економическитѣ условия на производството, веществении и чувственни, съ правовитѣ, политическитѣ, естетическитѣ и философскитѣ, съ една дума, идеалистическитѣ форми, при помощьта на които хората съзнаватъ антагонизма и въ името на които се борятъ. Не трѣбва да се правятъ заключения за человѣка на основание на това, какво мисли той самъ за себе си. Тъй сѫщо не трѣбва да се сѫди за епохата на преврата, като се опираме върху съзнанието на нейнитѣ участници. Напротивъ, съзнанието трѣбва да се извлича изъ противоречията въ сферата на общественнитѣ условия въ общественния животъ, изъ антагонизма, който сѫществува между производителнитѣ сили и правовитѣ отношения, при наличностьта на които е възможно производството».

IV.

Но миналото оставя следъ себе си въ наследство не само преживявания и пречи на по-нататъшното развитие не само на политическитѣ, правови и философски системи, изникнали при появяването на наредбата, която сега е «устарѣла». Влиянието на миналото върху историческия вървежъ на настоящето е много по-широко. Групата отъ фактори въ общественното развитие, която нарекохме историческа срѣда, обладава много по-сложенъ характеръ, отколкото ние показахме въ нашето изложение. Нашата собственна натура — това, което ние наричаме темпераментъ по отношение къмъ отдѣлната личность, националенъ духъ или класовъ характеръ, когато вземаме групи — сѫщо въ течение на вѣковетѣ подлежи на измѣнение и се приспособява къмъ условията. Не ще разглеждаме, въ какво се

съ[illegible]и механизма на това приспособление. Ще забелѣжимъ [illegible]че, като [illegible]вираме този процесъ [illegible] него сжщитѣ тѣ[illegible]и, както [illegible]таналитѣ стране [illegible]вотъ, обичаитѣ, фило[illegible] системи, политическитѣ [illegible]налнитѣ отношения, [illegible] [illegible]звиватъ ст[illegible] испълнение на зада[illegible] [illegible]о въ [illegible]ственното количество хора съ [illegible]дѣ. Може да се случи, че въ на[illegible]ятъ исканията на настжпающото време. [illegible]мость трѣбва да забави вървежа си. Исто[illegible]рическото наследство ще прояви влияние: ще [illegible] вървежъ на общественното развитие по недоста[illegible]нитѣ хора оржжия.

[illegible] чувства принадлежатъ къмъ инвентаря на[illegible]а исто[illegible] развитие. За примѣръ ще разгледаме генезиса на ср[illegible]востьта. [illegible]ство, [illegible]ма такова грамадно влияние въ реда на нашето [illegible] [illegible]ие. Да о[illegible] въпроса, до каква степень това чувст[illegible] [illegible]ение и до [illegible]ако с[illegible]то продуктъ на въспитанието. Ние ис[illegible] [illegible]мъ само, отъ гдѣ се взема неговото съдържание.

Липпертъ за[illegible]ва, че ние напразно бихме търсили [illegible]вство до появяването на[illegible] [illegible]-точно, на украшенията. Представ[illegible] на първобитната [illegible]ура [illegible]ава чувствува неловкость, кога[illegible] нуждно да се яви публично [illegible]ъ украшения, свойственни на пле[illegible]. Впрочемъ, нѣма нужда да търсимъ примѣри тъй далечъ. У [illegible] Европа, пали има нѣкои господа, които не знаятъ, кадѣ да дѣнатъ [illegible] си, ако случайно излезатъ на улицата безъ ржкавици. Подъ влиянието на сжщитѣ причини женитѣ въ Египетъ и Арабия не се срамятъ да излизатъ [illegible] [illegible]цитѣ, но за нищо на свѣта не ще свематъ покривалото отъ ли[illegible]. Дрѣхитѣ сж произлѣзли отъ украшенията: отъ върви[illegible]кит[illegible] крьста се е образувала престилката и т. н. Племенния обичай е п[illegible]алъ всѣкиго, който се е показвалъ безъ този нарядъ. Впрочемъ, нѣ[illegible]о да се запираме надъ тѣзи подробности. Ние забелѣзахме най-главното: [illegible] е почналъ да се облича не за това, че се е срамелъ отъ голо[illegible]: напротивъ, той е почувствувалъ срамъ тогава, когато при[illegible] [illegible]крива тѣлото си.

Генезисътъ на срама ни дава ключа да разберемъ ме[illegible]а за явяването на чувствата и инстинктитѣ. Тъй или иначе, тѣ се явява[illegible] [illegible] резултатъ отъ околнитѣ, външнитѣ условия. Едни отъ тѣхъ сж[illegible]и неотчуждаемо достояние на културата, други сж сжществували въ [illegible]е на извѣстно време и после сж изчезнали. Всѣка етническа [illegible] въ низкитѣ стжпала на развитието си — всѣка класа на високит[illegible]дъ влияни[illegible] такива [illegible]ри пол[illegible]собенна [illegible]а физиономи[illegible] «расова ду[illegible]акто г[illegible] Лацар[illegible]и Щен[illegible]прочемъ, какво[illegible]а-ни[illegible]адемъ [illegible]и кате[illegible] фактъ [illegible]гя сжществува [illegible]а [illegible]ияние. [illegible] работ[illegible] стои в[illegible] че по времето на происхождението си [illegible] явява [illegible]о, отр[illegible] условие на външ[illegible] срѣда — [illegible]иродна[illegible] [illegible]ществе[illegible] номичес[illegible] Но въ това вр[illegible] [illegible]акто срѣдата на веществениитѣ условия се стреми да се развива все по-нататакъ, народниятъ духъ, напротивъ закъснява, бавно се присъединява къмъ новитѣ отношения

V.

Окръжени сме отъ мъртвеци.

Нашитѣ обичаи и предразсѫдъци, принципи и вѣрвания, чувства и темпераменти, политически и правови учреждения, нравствении и естетически понятия, най-после, нашитѣ философски възрѣния — всичко това заедно съставлява историческата срѣда, въ която ние живѣемъ.

Тази срѣда е продуктъ на вѣковетѣ. Като въ архива, всѣкоя епоха е турялa по нѣщо тукъ. Отдавна миналитѣ времена сѫществуватъ въ видъ на расхвърлени и разбити преживявания. Но исторически вчерашния день излиза съ цѣлата си сила, мѫчи нашитѣ движения, задържва развитието, извращава стремленията, създадени отъ текущата епоха. Ние живѣемъ окрѫжени и обезсилени отъ миналитѣ вѣкове. Въ нашето собственно «азъ» препрѣчватъ се и се забърква съ нишкитѣ, които ни свързватъ съ прадѣдитѣ ни. Каквото и да ни говорать за нашата самостоятелность, ние сме роби на мъртвецитѣ. Дѣдитѣ ни отдавна почиватъ въ гробоветѣ, времето е унищожило тлението на останкитѣ имъ, но произведението на рѫцѣтѣ имъ живѣе и лѣти надъ насъ: на малкото дѣтенце свързватъ крачката и рѫчичкитѣ му, извращаватъ нашия умъ и ни принуждаватъ, както часовоя въ пустото мѣсто, да стоимъ на това или онова мѣсто. Заедно съ Пиеръ Леру ние бихме казали: «ние не само сме синове и потомци на умрѣлитѣ, но до извѣстна степень ние сме тѣхно повторение».

Ние, дѣцата на XIX вѣкъ, сме престанали да съзнаваме влиянието, което се обнаружва отъ далечното минало върху живущото поколѣние. Нашето време е епоха на постоянни преврати.

Изнамѣрванията следватъ едно следъ друго, отношенията се измѣнятъ тъй скоро, даже и научнитѣ теории тъй скоро губатъ своята цѣнность. Нашитѣ прадѣди сѫ пѫтували съ коля и нуждно имъ било недѣли за пѫтешествие, което ние извършваме за нѣколко дни. Всички тѣзи обстоятелства сѫ внесли превратъ въ нашия вътрѣшенъ свѣтъ, унищожили сѫ нишката, която е съединявала нашитѣ бащи съ дѣдитѣ ни. Въ кѫщата, въ която въ течение на много поколѣния е живѣло едно и сѫщо семейство, всѣкоя вещица припомня на живущитѣ сѣнкитѣ на прадѣдитѣ: и липата, посадена въ градината по случай ражданието на сина, и скамейката до стѣната, на която е сѣдалъ дѣдото, и святитѣ икони. Сега въ голѣмитѣ градове отъ година на година ние мѣняваме квартиритѣ си. Заедно съ това скоро изчезва и паметьта за прадѣдитѣ ни. Тѣ сѫществуватъ още въ нашия темпераментъ, рѫководатъ нашето поведение, по нѣкога тѣ царуватъ надъ нашия умъ и сѫ го напълнили съ своитѣ симпатии и предразсѫдъци, но авторитетътъ на традициитѣ отслабналъ и ние преставаме да виждаме въ него вѣчната премѫдрость.

Иначе е било въ миналото.

Споменътъ за прадѣдитѣ и създаденитѣ отъ тѣхъ обичаи и учреждения е съставлявалъ най-голѣмата прѣчка за по-нататъшното развитие. Тацитъ разказва, че римския сенатъ заповѣдалъ да се отведе водата отъ притоцитѣ на Римъ, но срѣщналъ масово съпротивление: населението виждало въ това покушение върху традицията. И сега въ глухитѣ мѣста, гдѣто се е запазило натуралното хазяйство, миналото има сѫщата такава

[illegible]а. Въ Ковенската губерния селяните сѫ излизали съ [illegible]ѣщу пър- желѣзници; въ други мѣста не [illegible]скали да обработ[illegible] картофитѣ. Съ една дума историческата [illegible] и пейното влияние с[illegible]ня заедно съ епоха[illegible]ме тѣзи категории. В[illegible]он историческ[illegible] много силно. Тъй е [illegible]въ [illegible]ме [illegible] се, ние трѣбва да търсимъ обяс- [illegible]то въ економическитѣ условия, между [illegible]овѣкъ, — въ относителната устойчивость [illegible] Рутинниятъ духъ на този периодъ въ исто- [illegible]не отъ подобна устойчивость въ материалнитѣ ус- [illegible]ния животъ. Най-новия индустриализъмъ е уничтожилъ [illegible]лото. Но, може би, нашата мисъль е из[illegible] не точно. [illegible]елаемъ да кажемъ, че историческата срѣда е прест[illegible]а дѣйст- Тя [illegible]ствува, но не се счита за святость. Новитѣ [illegible]ния, из- никнали [illegible]ество и въобще цѣлия прогресъ на производ[illegible]тѣ сили срѣщ[illegible]пре[illegible]ъ правовитѣ учреждения и т. н., но вс[illegible]и институти не се п[illegible]ть съ авторитетътъ на святость, ко[illegible] времето на натуралното хазяйство.

VI.

Да се помъч[illegible]мъ о[illegible]ъ пѫть да формулираме рѫковод[illegible]и- съль въ нашата статия.

Историческото минало съставлява важенъ факторъ в[illegible]тието, но факторъ по природата си пасивенъ. Подъ дѣйствието на [illegible]ето, обърнато въ удовлетворение на ежедневнитѣ интереси, новитѣ произ[illegible]ни сили се развиватъ въ обществото, насочатъ нѣкои групи члено[illegible]о- витѣ си стремления и, най-после, на извѣстна степень на разви[illegible]и, даватъ начало на нови обществени учреждения. Животът[illegible] се развива стихийно, встѫпва въ този процесъ, като неуморим[illegible]юционеръ и представлява основенъ, прогресивенъ факторъ въ истор[illegible]ята. Идеята се появява, като изражение на новитѣ фактове, създадени отъ разв[illegible] на производителнитѣ сили. Тя съставлява вече производенъ, вториче[illegible]ак- торъ. И развитието на производителнитѣ сили, тази основа [illegible]ѣкой прогресъ, и идеята, която се появява, вследствие явяването [illegible]и вещест- вени отношения, носятъ въ себе си превратътъ въ о[illegible]ото, т. е. представляватъ активната историческа сила.

Иначе дѣйствува историческата срѣда, т. е. цѣлата съвкуп[illegible]ть правови и политически учреждения, нравствени и естетически [illegible]ни, вѣрвания и суевѣрия, темпераменти и привички, между [illegible] трѣбва да се развиватъ новитѣ производителни сили; както дрѣхата [illegible]равена за д[illegible]едъ го[illegible]става т[illegible]тѣсна, [illegible]ва и съ продук[illegible] на п[illegible]ителни [illegible]и отъ [illegible]тѣ епох[illegible] не е лесно да [illegible]дѣ- [illegible] общес[illegible]а налс[illegible] тя се [illegible]ява въ нашитѣ [illegible] и [illegible]е държ[illegible]ашето [illegible]твувани [illegible]омощьта на много[illegible]енни, нѣкогашъ [illegible]ствител[illegible]ки, ма[illegible]е животътъ ни т[illegible] по друга пѫтека. Тѣзи фактори сѫ пасивни. Това значи — тѣ не създаватъ нови стремления, но, напротивъ, забавятъ вървежа на тѣзи, които се появяватъ. Ако искаме да узнаемъ, защо новитѣ идеи се появяватъ въ историята съ

извѣстна последователность, и искаме да се запознаемъ съ източника на тѣхното съдържание, ние предварително трѣбва да изследваме вървежътъ на производителнитѣ сили, да изследваме економическото развитие, тъй като идеята показва само задачитѣ, които сѫ озрѣли въ сферата на материалнитѣ условия въ обществения животъ. Направлението, въ което се измѣня обществото, т. е. неговата организация, зависи отъ промѣната на материялната срѣда. Но когато ние се обръщаме къмъ изследването на резултатитѣ, до които е докарало историческото развитие, т. е. къмъ тѣзи конкретни учреждения, въ които новата идея се е въплотила, ние трѣбва да се съобразяваме съ влиянието на историческаата срѣда.

Развязката на историческата задача зависи и отъ искането на настоящето и отъ наследството, което е останало отъ миналото.

Всѣко ново движение се начева съ борба противъ преданията и учрежденията на сѫществуюещето. Борбата се появява, като идейенъ антагонизмъ между традицинтѣ и критическата мисъль, придобититѣ и «естественни» права, «етиката», която се опира на авторитетътъ и свободната «субективна» нравственость. Но въ дълбочината на идейнитѣ аргументи се скриватъ по реални пружини — класовитѣ интереси.

Традицията запазва интереситѣ на тѣзи групи въ обществото, които се стремятъ да запазятъ сѫществуюещия режимъ; критическата мисъль става орѫдие на класитѣ, които се развиватъ заедно съ по-нататашното развитие на производителнитѣ сили, чийто прогресъ се задържа отъ сѫществуюещата правова организация. Класата, която се стреми да измѣни сѫществуюещия строй, преди всичко се мѫчи да освободи ума отъ уважението къмъ авторитетитѣ на стария режимъ. Идейната критика е първия фазисъ на пречупването, което почва да зрѣе въ обществото. Върху очистената почва ще се изиграе втория актъ — организацията на дѣятелнитѣ елементи, които, като сѫ свободни отъ поколѣнието на идейния авторитетъ на сѫсѫществуюещото, ще измѣнатъ общественнитѣ условия, съобразно съ потрѣбноститѣ на новитѣ производителни сили.

Съ една дума, съвокупностьта на условията на производството, иначе — економическата организация на обществото, съставлява основата, на която се въздига правовата и политическа надстройка. На тази организация съответствува опредѣлена форма отъ общественото съзнание. Въобще духовнитѣ проявления на общественния животъ зависятъ отъ материалнитѣ условия на живота. Това значи, че общественнитѣ учреждения приематъ формата, която се обусловлюва отъ организацията на производителнитѣ сили, и че человѣческото съзнание отъ тукъ черпи своя материялъ. Въ извѣстна степень на развитие производителнитѣ сили, т. е. материалната основа на обществото, влизатъ въ антагонизмъ съ сѫществуюещитѣ правови отношения. Отъ орѫдия на прогреса последнитѣ ставатъ причина за забавяние вървежа на развитието. «Настѫпва епохата на преврата, който въ начало употрѣблява идейни средства, до като обстоятелствата не предизвикатъ по осѣзателни аргументи. Но економическата формация не изчезва, до като не изчерпи всичкитѣ си срѣдства, и новитѣ общественни форми се явяватъ

[redacted] тогава, когато материалната [redacted]нова озрѣе достатъчно. Човѣкъ [redacted] задава само такива задачи, [redacted] състояние да разре[redacted] об-стоятелствене[redacted] че новитѣ обществе[redacted]дачи изникват[redacted]а гдѣто материалнитѣ условия за [redacted] нове, се намиратъ въ фазиса на

Превелъ **Н. Г-въ**

[redacted]изиологически бесѣди[redacted]

Отъ Профес. **А. Херценъ.**

—

[redacted]кво нѣщо е физиологията?

За да се от[redacted]вори на този въпросъ, нѣма защо да [redacted]щаме къмъ етимологията, [redacted]като тя твърдѣ лесно вкежда въ заблуждение тѣзи, които се осно[redacted]а. Въ дадения случай тя — етимолог[redacted] би ни казала, че [redacted]зиоло[redacted]е наука за природата. Въ сѫщ[redacted]тази наука е далечъ отъ изсле[redacted]ането природата въ всичката й съвокупность; тя разглежда само една нищожно малка нейна часть, им[redacted]организованитѣ и одушевенни сѫщества. Па даже и тѣзи последни[redacted] изследватъ отъ нея не отъ всички гледнии точки. Формата и строението с[redacted]ятъ къмъ областьта на морфологията. Единичекъ предметъ на физио[redacted] сѫ разнообразнитѣ явления, главно отъ физико-химически характеръ, които про-исхождатъ въ организмитѣ.

Най-ясното опредѣление на нашата наука на гле[redacted]ледующето: физиологията е наука за живота. Обаче яснотьта тукъ е са[redacted]има. Едно каквото и да е опредѣление, за да бѫде дѣйствително яс[redacted]бхо-димо е, щото всѣкой терминъ, който влиза въ него, да има свъ[redacted]очно значение. Думата *животъ* съвсѣмъ не съотвѣтствува на от[redacted]ата и точна идея, която всѣкога у всички е еднаква. Да се опитаме, [redacted]мъ, да захванемъ съ опредѣлянето на тази дума.

Отъ най-старо време и до день днешенъ ученитѣ и фило[redacted] сѫ се мѫчели да опредѣлятъ, като какво нѣщо е животъ. Въ туй[redacted] не сѫ сполучвали, тъй като думата е била не за нѣкакъвъ ограниченъ предметъ, що лесно се подава на кратко описание, а за теоре[redacted] възрѣние, за понятие, което произтича отъ цѣлата съвокупность на[redacted]нията — съ [redacted]ма за [redacted]цията.

[redacted]Ето що [redacted] по то[redacted]росъ К[redacted]

Понятия [redacted] живота [redacted]дно отъ [redacted] общи и сѫжтн[redacted]тия, които [redacted]звеждат[redacted]насъ от[redacted]ѣстенъ редъ явле[redacted] що се извършва[redacted]дъ нап[redacted]чи въ [redacted]ѣлена последова[redacted]ть и които сѫ свързани помежду си съ взаимни съотношения; намъ макаръ и да не ни е извѣстна природата на връзката, що ги съединява, се пакъ осѣщаме, че тази връзка трѣбва да сѫществува и това е достатъчно, за да ги обозначимъ съ извѣстно име. Скоро тълпата захваща да разглежда това на-

звание като обозначаване на нѣкой своеобразенъ принципъ, макаръ въ сѫщность това име да може да обозначава всѣкога само съвокупность на явления, що сѫ послужили като поводъ за неговото съставяние».

Да не постѫпваме като тълпата, да не се мѫчимъ да обхващаме необятното: да дадемъ на нашия въпросъ друга формулировка. Вмѣсто да питаме: какво нѣщо е животъ? да си зададемъ въпроса: какво ще рече да се живѣе? При такава формулировка, за да се отговори на поставения въпросъ, трѣбва да се даде единъ бързъ прегледъ на групитѣ и реда отъ явления, които въ своята цѣлость и съставляватъ живота.

1. Да се живѣй, преди всичко и за всички живи сѫщества безъ исключение ще рече да се хранятъ и размножаватъ. Нѣма животъ за една особа вънъ отъ условията на храненето, т. е. замѣняватъ съ нови частици, взети отъ окрѫжающата срѣда, частицитѣ, които се исхвърлятъ отъ организма като продукти отъ разлаганието на веществата, що го образуватъ. Нѣма животъ за вида, освѣнъ подъ условието да се размножава, т. е. да отдѣля частици отъ своя собственъ организмъ, готови да се развиватъ и въспроизвеждатъ организми, като този. отъ когото е произлѣзло даденото сѫщество.

Химическитѣ явления, които иматъ назначение да поддържатъ цѣлостьта на състава на организма и всѣка негова часть изедно образуватъ хранението; размножението въ сѫщность не представлява нѣщо сѫществено друго; то е единъ родъ хранение, проектирано вънъ отъ особата.

2. Храненето и размножаванието сами по себе си съставляватъ цѣлия животъ на значително количество живи сѫщества. Но освѣнъ това други едни явления, — на гледъ съ по-малко всеобщъ характеръ отъ предидущитѣ, — происхождатъ въ едно твърдѣ значително число живи сѫщества, ако не въ всички. Да се живѣе — ще рече още да се движишъ и да чувствувашъ. Тѣзи два рода явления сѫ повече отъ физически, отколкото отъ химически характеръ. Въ тѣхъ физическата страна преобладава: тѣ сѫ часть отъ размѣната на енергията между организма и външния свѣтъ. Освѣнъ туй, нѣкои отъ тѣзи явления се придружаватъ отъ друго едно явление, което се исплъзва отъ физиката до толкова, до колкото и отъ химията, и е недостойно за никакво обективно изследвание: такова е съзнанието. Способностьта за движение се удостовѣрява непосрѣдственно безъ всѣкакъвъ трудъ. Много отъ живитѣ сѫщества могатъ да се мѣстятъ, благодарение на разнообразни механизми; други, както животни, така и растения, що сѫ прикрепени къмъ почвата, могатъ да правятъ движения, като видоизмѣняватъ положението на тази или онази часть отъ тѣлото си спрѣмо другитѣ части, и, ако има живи сѫщества, които ни се струватъ абсолютно неподвижни, то е за туй, че у тѣхъ частьта, която представлява сѫщинското живо сѫщество, а именно протоплазмата на тѣхнитѣ клѣтки, е затворена въ твърда обвивка; но тази часть се движи въ вѫтрѣшностьта на клѣтката. Способностьта за движение, ще рече, е общо свойство на живата протоплазма.

Може ли сѫщото да се каже и за чувствителностьта? Това е въпросъ, на който не може да се даде такъвъ простъ отговоръ, както ни се струва на пръвъ погледъ. Тогасъ, когато способностьта за движение е обективно проявление, като съставлява резултатъ отъ вѫтрѣшнитѣ процеси, произ-

ни отъ външнитѣ влияния въ даденъ моментъ у да ъщество, ствителностьта, наопаки, е [redacted] ктивно явление, едно на живото [redacted] помѣнатитѣ по-горѣ ; агодарение [redacted] въ което происхожда ния [redacted] испитва като осѣщания. Осѣща- [redacted] ъпъ по никой начинъ; ще рече, за [redacted] адимъ за качеството и напрегнатостьта [redacted] да испита едно живо сѫщество, но и вънъ [redacted] гия смисълъ на думата, ние не сме въ състоя [redacted] посрѣдствено нищо друго, освѣнъ осѣщанията, които [redacted] Това се отнася даже и за себе подоби ; отно- трѣбва да прибѣгваме само къмъ догадки зани на . Ед твенна основа за понятия отъ този родъ се ява отъ ана, п друг особи реагиратъ на външното впечатлени и е пораз ина, по които тѣ се отнасятъ къмъ тѣ чатления, — отъ тѣ поведение, дѣйствия, жестове, — на дума отъ тѣхнитѣ движения, това въ сѫщность не е нищо друг нъ външно изражение териоризация) на вътрѣшнитѣ проц ето истъква тѣхното п зие чество. И тъй, способностьта за д е единствения кр ий твителностьта.

Ясно е, че колкото по ьма е аналогията между организа характера на дѣятелностьта на нѣкое животно и нашата с на организация, а така сѫщо и между нашето отношение къмъ условия, толкова повече ние имаме основание да извадимъ отъ тукъ така логия между осѣщанията, испитвани отъ дадено животно, и тѣзи испитваме ние сами, при такива пакъ обстоятелства. По такъвъ нач всички сме убѣдени, че въобще всички хора сѫ надарени ствителность, ако не тождествена, то поне твърдѣ сходна съ наша ъй като животнитѣ, чийто организация най много се приближава до зацията на човѣка, изказватъ своитѣ осѣщания по единъ начинъ, който не личава сѫществено отъ този, по който се проявяватъ тѣ у хо отъ това ние, естествено, заключаваме, че висшитѣ живо адаватъ чувствителность, приблизително сходна съ нашата. Това за е става все повече и повече загадочно, колкото повече наблюдаваме ва, чийто организация е значително отдалечена отъ организацията на чов организацията на млѣкопитающитѣ и, въобще, отъ организацията начинитѣ. Какво знаемъ ние за чувствителностьта на молюската, на а особено на най-простото сѫщество, каквото е напр. ам Но ако ние нѣмаме никакви данни, които да ни позволяватъ да за различ степени чувствит та, то руга страна сме и отъ право аме, че ното е лишено как ствител Повтар инстве терий се явява нията, испълн ганизма влиянието на и онова дразню едовате ато про аме аналогията, ме при- ени да емъ, к спуска горе до долу н гическата иерархия, че всѣко животно, което реагира съ опредѣлени движения на опредѣлени впечатления, трѣбва да обладава извѣстна степень чувствителность, колкото малка и да е тя. А ако това е справедливо за нисшитѣ жи-

вотни. то трѣбва да бѫде справедливо и за растенията, поне за тѣзи, които се движатъ подъ влиянието на вънкашни раздразнения; много отъ нисшитѣ растения, особенно тѣхнитѣ спори, се отнасятъ къмъ раздразнюванията сѫщо както животнитѣ до такава степень, щото презъ дълго време сѫ ги смѣтали за инфозории. Ще рече, ние дохождаме до извода, че чувствителностьта е свойство, което принадлежи на едно твърдѣ значително число живи сѫщества, може би, на повечето, а може би и на всичкитѣ.

Но ние не искаме да кажемъ, че чувствителностьта у нисшитѣ организми може да има тази сѫщата интенсивность, тѣзи сѫщитѣ качества и сѫщата точность, както у животнитѣ, що заематъ виспштѣ стъпени на зоологическата иерархия. По всѣка вѣроятность, тя е слаба, смѫтна, неопредѣлена. Очевидно е, че е невъзможно да се гледа тъй, до като се нѣма очи или уши и нервни центрове, способни да въсприематъ като свѣтлина или звукъ колебанията, що достигатъ до тѣзи органи. Но сходнитѣ колебания, когато дѣйствуватъ на полужителна и безформенна маса на амебата, могатъ да докаратъ цѣлата тази маса въ едно особенно състояние, което за нея е приятно или пъкъ неприятно, защото амебата се стреми къмъ едни отъ впечатленията, произведени отъ тѣзи колебания, а избѣгва други, като прави движения, приспособени къмъ обстоятелствата.

3. Явленията на материалната и динамическа размѣна, за които говорихме по горѣ най-насетнѣ заключаватъ въ себе си всичко, що е сѫщественно въ дѣятелностьта на живитѣ организми. Но въ областьта на чувствителностьта ний намираме явления, въ които субективния характеръ преобладава надъ физическитѣ и химически измѣнения, що придружаватъ тѣзи явления. Тѣ сѫ психологическитѣ явления, както обикновенно ги наричатъ. Тѣ образуватъ по нататъшното развитие на чувствителностьта; въ една отъ последующитѣ бесѣди ние ще видимъ, какъвъ е тѣхния механизмъ. Тъй че психическата дѣятелность влиза въ категорията на чувствителностьта; само важното значение на нейното развитие у висшитѣ животни, особенно у человѣка, оправдава нейното отдѣляне отъ предидущитѣ категории, за да образува независима наука, подъ името психология, наука, която, обаче, никога не трѣбва да забравя за своето скромно биологическо начало и не трѣбва да отрича своята тѣсна връзка съ физиологията, подъ страхъ да не се лиши отъ живия источникъ, що я храни и да се изгуби въ задоблачнитѣ висини.

Често пѫти сѫ се опитвали да направятъ, щото психическата дѣятелность, въ тритѣ ѝ главни вида, каквито сѫ чувството, мисъльта и волята, да принадлежи исключително на човѣка. Ние ще покажемъ, че това е едно голѣмо заблуждение.

Психическитѣ явления, които най-много се приближаватъ до простото осѣщане и които като него се проявятъ на вънъ по най-непосредственъ начинъ, съ помощьта на произволни и непроизволни движения, сѫ чувствата, вълненията (емоциитѣ) и страститѣ. Кой ще се осмѣли да твърди, че тѣзи явления отсѫтствуватъ у животнитѣ, поне у висшитѣ представители на животното царство? Всѣкиму е извѣстно изражението на привързаность, ревность, гнѣвъ, ненависть у домашнитѣ животни. Но сѫществуватъ и по-сложни движения, които у човѣка носятъ звучното название нравственни чувства, като напр. доброжелателство, негодование, срамъ,

[redacted] не на съвѣстьта. На животнитѣ обикновенно отказват[redacted] чувства. [redacted]що азъ искамъ да приведа [illegible] примѣра, относящи с[redacted]и-[redacted]отнитѣ.

Има [redacted]есо, варено, па даже [redacted]о. [redacted] да направятъ това и които по-[redacted] гладъ, отколкото да ядатъ такава [redacted] изрѣзвамъ далака на едно куче, привър-[redacted] и което само по себе си се разбира, че бѣ [redacted] помощьта на етеръ. Три други кучета свободно се [redacted]раторията. Когато кръвоноснитѣ съсжди на далака бѣха [redacted] далакъ отрѣзанъ, въ туй време, когато [redacted]систентъ [redacted] ра[redacted]та, мене ми хрумна мисъльта да предложа [redacted] далакъ. [redacted]пълъ [redacted] кървавъ на тритѣ кучета, що се щуреха на [redacted] татъкъ. [redacted] бли[redacted]йде [redacted] напредъ и седна въ жгъла на залата; дру[redacted]-стъпа пак[redacted] не си даде трудъ внимателно да изсл[redacted]о грабна далака и за[redacted]да го дъвче; тогава първото ку[redacted], приближи се до него съ бавни крачки, въ поза и съ изра[redacted]на куче, което е разгнѣвено [redacted]о се зжбеше, като лаеше грьмко, и [redacted]зрази по такъвъ начинъ [redacted]него[redacted]не, повърна се назадъ и намръщен[redacted]а въ жгъла. Трѣбва[redacted]ли д[redacted]те тази странна и поразителна [redacted]а да оцѣните всичкото й зна[redacted]е; за мене поне е несъмненно, че [redacted]е постжпна като човѣкъ, който би взелъ да укорява другиго з[redacted]ква срамна постжпка, която се готви да направи.

Роменсъ съобщава много такива факти въ своята любопитна книга за ума на животнитѣ. Азъ предпочитамъ да приведа примѣра, [redacted]се отнася до неговото собственно наблюдение надъ неговото куче. Т[redacted]не често се забавлявало съ ловене на мухи, що бръмчели по [redacted]цитѣ. То ги убивало, като ги предъвквало, а после ги исхвърляло с[redacted]жение на язика, — единственния способъ у кучетата, за да исплюятъ[redacted] Еднажъ, когато Роменсъ седѣлъ край прозореца и четѣлъ, една муха му [redacted]а съ шума на крилата си, като брамчала край прозореца. Той пови[redacted]у-чето и му показалъ мухата. Кучето се исправило, като се опрѣло съ преднитѣ си крака о прозореца и се мжчело да улови мухат[redacted]не сполучало. Подбутвано отъ стопанина си, то се опитало още [redacted]ри пжти, но напраздно; като му дотегнало отъ несполуката, то било гото[redacted]се откаже отъ ловенето, но Роменсъ строго му заповѣдалъ да вземе[redacted]а. Кучето отново се исправило, направило движение, като че хва[redacted]а, отпуснало се пакъ, предъвкало и исхвърлило, но, разбира [redacted] нищо не хванало; то разиграло една комедия, измамило своя господа[redacted]ъгало го. То[illegible]Роменсъ [illegible]казалъ, [illegible] пода н[illegible]нищо и че мухата продъл-жа[illegible]а бръм[illegible] прозо[illegible]Кучето [illegible]сѣмъ виновенъ [redacted]т-пу[illegible]опашка [illegible]и и се [illegible]ло под[illegible]пето, откадѣто [redacted]ло [illegible]че да [illegible] презъ [illegible] день. Д[illegible]овено на мѣстото на престъп-нието, [illegible]ли би [illegible]рѣ да [illegible] своя срамъ и ра[illegible]ние? Още [illegible]инъ пр[illegible] — то [illegible]ъ за [illegible]лателство, исказ[illegible]ъ птица. У насъ, въ една клетка, имаше едно канарче — мжжко, което всѣкога живѣеше усамотено, не знаеше ни радоститѣ, ни скърбитѣ на семейния *животъ и бащинската* любовь. Еднажъ едно младо врабче, неспособно още да

хвърчи, паднало отъ покрива. Турихме го въ клѣтката на канарчето. Канарчето се силно възбуди. Ние се питахме, каква може да бѫде причината —страхъ ли, или гнѣвъ? Искаше ли канарчето да исхвръкне или пъкъ да се хвърли върху неканения гость съ цель да го изгони? Но не било ни едното, ни другото, и азъ разбрахъ, какво иска птицата, чакъ когато тя нѣколко пѫти заобиколи изъ клетката и взе да кълве, като да търсеше нѣщо, като не намираше желаемото. Тогава ми дойде на умъ да хвърля въ клетката малко хлѣбна мекота, натопена въ млѣко; канарчето незабавно си напълни клюна и отиде да нахрани врабчето. Този случай е още повече за забелѣзване, защото нашето канарче никога не виждало пиленце, а освѣнъ това врабчето, което той нахрани, съвсѣмъ не мѣзаше на малко канарче: то бѣ почти на една голѣмина съ своя покровитель, полуголо, усѣяно съ неразвити пера, прилични на таралежови игли; това пиленце трѣбваше да внуши по-скоро страхъ на своя неволенъ хазяинъ. Ако, наопаки, този послѣдния, счете за свой дългъ да дойде на помощь на пиленцето и да го нахрани, трѣбва по неволя да се допустне, че той разбралъ положението на пиленцето и е видѣлъ въ него едно младо, безсилно сѫщество, неспособно самостоятелно да удовлетвори своитѣ нужди; невъзможно е другояче да се обясни неговото поведение, освѣнъ съ чувството доброжелателство; неговитѣ мотиви сѫ еднакви съ тѣзи, които ни заставятъ да помагаме на нуждающитѣ се.

Много отъ животнитѣ, съ любовьта си къмъ собственнитѣ си дѣца, а често и къмъ дѣцата въобще на своя видъ, или даже и други видове, навѣрно е виждалъ факти отъ такъвъ родъ: общеизвѣстно е безграничното мѫжество, съ което котката или кокошката защищава своитѣ дѣца, съ рискъ на живота си отъ животно, много по-голѣмо и по-силно. Който е живѣлъ въ село, навѣрно, ще да е виждалъ, щото птици, обикновенно съ плашливъ нравъ, да се приближаватъ до клѣткитѣ, гдѣто се намиратъ пиленца отъ сѫщия видъ, и да ги хранятъ презъ рашетката; тѣ много добрѣ знаятъ опасностьта, на която се подхвърлятъ, ето защо най-напредъ прибѣгватъ къмъ продължителна тактика, която се състои въ това, че наблюдаватъ мѣстностьта и движенията на хората или добитъка, що се намира наблизо. Тѣ ту се приближаватъ, ту пакъ се отдалечаватъ съ нѣкакъвъ червякъ въ човката си, колебаятъ се, все още не се решаватъ, и ето че решението е взето; тѣ отиватъ право къмъ цельта и силно избѣгватъ пакъ. Ние сами другояче не дѣйствуваме, кога на свой рискъ и отговорность отиваме на помощь на нѣкого отъ себе подобнитѣ си.

Но да оставимъ на страна чувствата и емоциитѣ; ще имаме още случай да се повърнемъ къмъ тѣхъ; да изследваме тука друга една форма на психическата дѣятелность, която значително се отдалечава отъ тѣзи елементарни форми,—отъ инстиктивнитѣ стремления, за които току що говорихме: ние говоримъ за мисъльта въ сѫщинския смисълъ на тази дума (логическото разсѫждение). Мисъльта много по-малко се стреми да се проявява на вънъ; нейнитѣ резултати сѫ отъ косвенъ характеръ: тѣ се проявяватъ само следъ по-голѣми или по-малки промежутоци време, като се характеризиратъ особенно съ приспособяване поведението си къмъ новитѣ, непривични обстоятелства.

Имахъ едно *куче, което* по какъвто и да е начинъ се мѫчеше да *дойде следъ мене всѣкога*, когато азъ излизамъ изъ дома. Много пѫти му

[illegible]хме и го наказвахме за този му [illegible]ай. Но освѣнъ [illegible] пжть, [illegible]водеше отъ дома къмъ [illegible] още една пжтечк[illegible] [illegible]начало отива[illegible] [redacted] следъ значително заоб[illegible] [illegible]съединява[illegible] [redacted] когато най-строго забранихъ [redacted] минута се позабави и извед-[redacted]ата. Когато азъ пристигнахъ на пжтя, [redacted]дъ, като се извънредно радваше, че ме е [redacted] начинъ. Понеже хитрината излѣзе сполучлива, [redacted] отъ нея и захвана да я прилага всѣки пжть, [redacted]хъ да му запретя да дойде следъ мене. [illegible]нъ, който живѣялъ въ Америка на брѣг[illegible]дно мал-[illegible] въ което се намирали много каймани (крокодили), [illegible]злявалъ [illegible]ва, че [illegible]вялъ своето куче да преплува това езеро. Това [illegible] [illegible]на опасн[illegible] кайманитѣ, щомъ чуели цамбуркане въ [illegible] начаса се с[illegible]али [illegible]ка страна, съ надежда да намѣрятъ добр[illegible]ка. Два или три опит[illegible]сж биле достатъчни да и каратъ [illegible] да разбере не само опасно[illegible]тьта, на която се излагало, но и на[illegible]за да я избѣгне. Всѣки [illegible] когато господаря му му заповѣдвалъ да се хвърли въ водата, кучето [illegible] произвежда край брѣга такъвъ шу[illegible] който само можело, за да [illegible] кайманитѣ. Следъ туй, когато [illegible] образило, че по-голѣмата имъ часть се е опжтила къмъ мѣс[illegible]дето то се намира, стремително се е хвърлело нататъкъ, за да вле[illegible]чко въ водата отъ другата страна, и преплувало езерото напрѣки.

Извѣстно е, че Темза се подхвърля на влиянието на морск[illegible]ливъ и отливъ. Единъ работникъ, що живѣялъ край самата рѣка [illegible] сутрина се качвалъ на парахода, за да отиде въ кантората, [illegible] кучето си въ кжщи. Често пжти на кучето му идвала мисъль [illegible] посѣти своя господарь, но за тази цель то трѣбвало да преплува[illegible]та, като направи единъ значителенъ кржгъ. Преди да предприеме това пжтеш[illegible] то правѣло следующия опитъ: отивало на една площадка, като [illegible] къ устата си едно парче дърво, хвърлѣло го въ водата и следъ [illegible] наблюдавало; ако течението е носѣло къмъ нуждната посо[illegible] кучето, безъ да се колебай, тръгвало; ако пъкъ трѣската плувала к[illegible] отивната страна, кучето се връщало въ кжщи, като знаело отъ [illegible], че усилията му ще бждатъ несполучливи. Една котка забелѣзала, че всѣ[illegible] следъ обѣдъ изтърсвать покривалото на масата презъ прозореца [illegible]ловата; трохитѣ, що падали, привличали много птички. Като [illegible]ала въ засада, котката лесно ловѣла пилчка. Веднажъ снѣгъ покри[illegible]итѣ, та котката напразно чакала. На другия день сжщото разочаро[illegible]; тя се мах[illegible] скоро [illegible]нала с[illegible] парче [illegible] въ уста; но [illegible] тур[illegible] на зе[illegible] котката [illegible]ила сн[illegible] краката си, за да [illegible] и птицитѣ не сх[illegible] [illegible]йдатъ.

Мно[illegible]ва пр[illegible] могат[illegible] намѣри въ помѣнат[illegible] по-горѣ [illegible]та на [illegible].

Ще приведа единъ другъ примѣръ, описанъ отъ мистеръ Леда.

вало да я черпи съ помощьта на едно малко ведърце, привързано на една връвъ, като го повдига на горѣ. Птичето теглело връвьта съ клюва си, като я поддържало съ крака си и продължавало до тогасъ, до като ведърцето достигнѣло до горѣ, та можело да достигне водата съ клюна си. Като се напиело, канарчето отпускало ведърцето долу. Такивато постѫпки показватъ, че има умъ у животнитѣ и че тѣ сѫ съвършенно сравними съ постѫпкитѣ на човѣка. Разбира се, че никой не се съмнява въ умственото превъсходство на човѣка; но такова превъсходство не съставлява *сѫщественна* разлика между животнитѣ и човѣка; то — превъсходството — зависи, най-главно, отъ развитието у последния на една доста обработена система отъ знаци, които служатъ за сношение между отдѣлнитѣ личности. Несъмнено е, че членораздѣлната речь позволява на всѣки човѣкъ да съобщава своя опитъ на другиго; тя довежда до туй, че всички се ползуватъ отъ опита на всѣкиго; речьта развива ума, а този последния отъ своя страна развива языка; по такъвъ начинъ става възможенъ прогреса на цивилизацията.

Но това не ни дава никакво право да отричаме умътъ у животнитѣ, които не обладаватъ членораздѣлна речь. Тази последнята е най-съвършенната форма на езика, но далечъ е отъ единственната.

Туй, което е най-важно, то е да се разбираме единъ други. А такова разбиранние често съ сѫщото удобство се достига съ помощьта на жестоветѣ и мимиката, придружавани и непридружавани съ членораздѣлни звукове тъй, както и съ сѫщинскитѣ думи. Всѣкиму е извѣстна позата и изражението на подчинение или заплашване отъ страна на животнитѣ; кога влѣземъ въ градината и тамъ срѣщнемъ кучето, нѣма защо то да ни казва: «пази се, махай се или ще те ухапя», или пъкъ «здравѣй, добрий друже, твърдѣ се радвамъ, че те видѣхъ»; ние на часа ще узнаемъ доброжелателнитѣ или враждебнитѣ му намѣрения по цѣлата му поза, по вървежа му, по движенията на опашката му, по положението на ушитѣ му, по изражението на очитѣ му. Тукъ има повече зрителни знаци, отколкото слухови; но този въпросъ не е сѫщественъ. Глухонѣмитѣ така сѫщо сѫ принудени да се ограничаватъ съ езикъ, съставенъ отъ жестове и който тѣ могатъ да въсприематъ само посрѣдствомъ зрението. Може ли да се каже, че тѣ сѫ лишени отъ умъ? И ако характерната черта на човѣшкия езикъ е обстоятелството, че той е съставенъ отъ звукови знаци, то нали и животнитѣ прибѣгватъ къмъ гласа и отлично умѣятъ да се разбиратъ срѣдъ особитѣ отъ сѫщия видъ, па даже и между другитѣ видове.

Не ще взема отъ своя страна да настоявамъ твърдѣ много на този въпросъ; може би, ще ме обвинятъ въ пристрастие, кога забелѣжатъ, че азъ се съгласявамъ съ взглядоветѣ на великитѣ основатели на трансформизма; ето защо азъ предпочитамъ да се прикрия съ щита на учени, не по-малко видни, но които принадлежатъ къмъ числото на убѣденитѣ противници на Дарвинова еволюционизмъ, освѣнъ това искренни и дълбоко религиозни, каквито сѫ Агассисъ и Катрафажъ. Тѣхното свидѣтелство ще бѫде толкова по-цѣнно, че всичката съвокупность на тѣхнитѣ взглядове би трѣбвало да ги склони по-скоро къмъ противно заключение. Отстѫпвамъ имъ думата.

Ето какво говори Агассисъ:

Има ли такъвъ наблюдатель, който [illegible]ато установи ан[illegible]а между известни способности на човѣка [illegible]ститѣ на висшитѣ ж[illegible], [illegible] смѣтне за в[redacted]сто се прекратява ту[illegible] тестве[redacted] Разбира се, за да се достигне [redacted]зи способности, има само единъ [redacted]авитѣ на животнитѣ и сравнението [redacted] въ първитѣ стадии на развитието му. [redacted]ъмъ въ състояние да кажа, съ какво именно [redacted] на дѣцата се отличаватъ отъ способноститѣ на [redacted]огато животнитѣ се биятъ, когато се съединяватъ за [redacted] предпазватъ едно друго, изказватъ скърби [illegible] радость. [redacted]сички тѣзи случаи тѣ откриватъ движения отъ сжщ[illegible] и родъ, [illegible]що сж тѣзи, които се причисляватъ къмъ моралнитѣ атрибути на човѣка. Т[illegible] сж тъй силни и тъй многочисленни, [illegible] страститѣ на човѣшк[illegible]на, и, споредъ мене, невъзможно е да [illegible] различието въ природ[illegible] на еднитѣ и другитѣ, макаръ и [illegible]тъ значително да се различ[illegible]атъ по степеньта и изражението си. [illegible]ията на нравственнитѣ ка[illegible] отъ в[illegible]тѣ животни до човѣка, е [illegible]кова не чувствителна, щото [illegible]ѣстното чувство на отговорность и [illegible] трѣбва отъ мѣрката на въ[illegible] преувеличимъ различието, що [illegible]вува между тѣхъ и човѣка. Който внимателно изучи ку[illegible] бѣди, че побужденията, на които отстъпва това животно, [illegible]дни съ тѣзъ, които управляватъ човѣка. Тѣ до толкова си мязатъ, щ[illegible]ва явно, че тукъ има психически способности, които въ всички отношения [illegible] една и сжща природа съ способноститѣ на човѣка. Кучето изра[illegible] гласъ своитѣ вълнения и чувства съ такава точность, щото ги [illegible] човѣка толкозъ разбрани, колкото е разбрана за него и [illegible]дѣлната речь на други човѣкъ. Кучешката память е до толкова способ[illegible] задържа въспоминанията, щото надминава даже паметьта на човѣка. Не ще [illegible]ние, че всички тѣзи способности не правятъ кучето философъ; н[illegible] несъмнено е, че тѣ го поставятъ на единъ уровень, свойственъ н[illegible]телна часть отъ нещастното человѣчество. Обстоятелството, [illegible]а на животнитѣ имъ позволява да се разбиратъ едно друго и че [illegible]тѣ имъ дѣйствия сж такива именно призовавания, е още единъ си[illegible]водъ въ полза на тѣхната способность къмъ въсприемане и самопроизвол[illegible]ческа дѣятелность, съгласна съ тѣзи въсприемания. Открито е шир[illegible]е за изучване отношенията, които сжществуватъ между гласа [illegible]тѣ на животнитѣ. Още по-интересенъ предметъ за изследване [illegible]ва всичко туй, което е общо въ особеннитѣ циклове отъ интонация[illegible]ожни за вс[illegible]вотинс[illegible], отъ е[illegible]сжщо с[illegible]о. До колкото [illegible]о-со[illegible] сждя, [illegible] тѣзи [illegible]е съш[illegible]тъ съотношени[illegible]о [illegible]квизъ, [illegible]о сж т[illegible] що сж свойствени на различнитѣ [illegible]ва [illegible]ъ челов[illegible]тѣ ези[illegible]

Да[illegible]ваме се [illegible]рафажа[illegible]

Не ще ли намѣримъ ние отличителната черта на *човѣшкото царство* въ умственнитѣ способности? Разбира се, че мене и на умъ не ми *иде да отож*дествявамъ умственното развитие на човѣка съ рудиментарния

умъ на животнитѣ, па даже и най-надаренитѣ. Между него и тѣхъ растоянието е толкова голѣмо, че отъ него сѫ заключавали за пълното несходство. Но въ сегашно време не е възможно да се поддържа такъвъ възгледъ. Животното притежава малко-много умъ; неговитѣ основни способности, макаръ и по-малко развити, отколкото въ насъ, сѫ едни и сѫщи въ основата си. Животното чувствува, иска, припомня си, разсѫждава, и точностьта, вѣрностьта на неговитѣ разсѫждения по нѣкога представлява нѣщо чудесно. Сѫщо и грѣшкитѣ, въ които испада животното, показватъ, че тѣзи сѫждения не сѫ резултатъ на слѣпата сила. Между животнитѣ, като минаваме отъ дадена група къмъ друга, срѣщаме, впрочемъ, твърдѣ значителни различия. Ако вземемъ само гръбначнитѣ, ще видимъ, че птицитѣ, които далече надминаватъ влѣчугитѣ и рибитѣ, отъ своя страна значително отстѫпватъ на нѣкои млѣкопитающи. Да намѣримъ още едно животно на още по-висока стъпень отъ тѣзи млѣкопитающи, съ умъ, който значително надминава тѣхния умъ, въ сѫщность не е нѣщо странно. Това би било само още една крачка къмъ по-нататъшното развитие. Тукъ не би имало явление съ радикално новъ характеръ. Току що казаното за ума въобще се прилага така сѫщо и къмъ най-висшото му проявление, къмъ езика. Наистина, само човѣка притежава речь, т. е. *членораздѣлни* звукове, но два класа отъ животнитѣ несъмненно иматъ гласъ. Тѣ, както насъ, издаватъ звукове, които прѣдаватъ впечатления и идеи, разбирани не само отъ индивиди отъ сѫщия видъ, но и отъ самия човѣкъ . . . Този езикъ, разбира се, е въ зародишъ; може да се каже, че той е съставенъ единствено отъ междумѣтия. Нека е така. Но той е достатъченъ, за да удовлетвори нуждитѣ на сѫществата, които се ползуватъ отъ него, и за тѣхнитѣ взаимни отношения. Въ сѫщность, различава ли се той отъ човѣческия езикъ по механизма за произвеждане звукове, или по цельта си, или пъкъ по резултатитѣ си? Анатомията, физиологията и опита ни убѣдяватъ въ противното. И тъй, тукъ сѫществува прогресъ, грамадно усъвършенствуване, но нѣма нищо сѫществено ново».

Това се отнася до животнитѣ. Но човѣческия езикъ не е нѣщо цѣло съ опредѣлени граници. Това не е една неподвижна и всѣкога на себе си тождественна маса, която изцѣло обладаватъ или съвсѣмъ не обладаватъ; той се е измѣнялъ и още се измѣня въ грамадна стъпень въ времето и въ пространството. На всички е извѣстно, че количеството думи, съ които располага една особа, за да изразява своитѣ чувства и идеи, далечъ не е еднакво у всички; обикновенно никакъ не подозиратъ, колко далеко могатъ да отидатъ тѣзи различия. Въ Англия било направено следующето любопитно статистическо изчисление:

Шекспиръ се ползувалъ въ своитѣ произведения съ 16000 различни думи; Милтонъ употрѣбявалъ 12000; съвременния англичанинъ съ висше образование — лѣкарь, инженеръ, адвокатинъ, журналистъ — обикновенно употрѣбява не повече отъ 3000 думи; най сетнѣ селския, работникъ отъ долнята класа располага съ единъ речникъ всичко отъ 300 думи. Има диви африкански народи, които располагатъ съ нѣколко стотини думи, тъй че членоветѣ на нѣкои племена не се разбиратъ единъ други въ тъмнината: тѣ сѫ принудени да придружаватъ малкия запасъ думи, съ който располагатъ, съ мимика и жестокулации, които правятъ разнообразни тѣзи

[redacted]и и по-точно опредѣлять тѣхния смисълъ. Различието, [redacted] се вижда, [redacted]е доста голѣмо. Може да се каже нѣщо повече: нѣко[redacted]отни, осо- [redacted] папагалитѣ, прекрасно се научва[illegible] да подражаватъ на [redacted] [redacted] речь. Наполеонъ III. покан[illegible] отъ Ротшилда, не м[redacted]лъ [redacted]чуденъ, като [redacted] «да живѣй императо[redacted]е- [redacted] се [redacted]етата. Това сж биле папагалитѣ. [redacted] на приведената фраза, а после ги [redacted]е папагала като повтаря такава фраза [redacted]о сложни, не разбира туй, което говори: той [redacted] които за него нѣматъ никакво значение. Обаче не [redacted]. Докторъ Уилксъ дълго и внимателно изучавалъ своя [redacted] билъ научилъ да изговаря много думи и [redacted] станалъ [redacted] фонографъ; но освѣнъ тѣзи фокуси на[redacted]раздѣлна [redacted] той в[redacted]ѣялъ извѣстенъ запасъ думи, които научилъ [redacted]ъставилъ [illegible]мъ и [redacted]о се [redacted]зувалъ, като напълно разбиралъ тѣхния [redacted]ъ, понеже [redacted] съ намѣрение. Всѣка сутрина каруцаря[redacted]к- тора отива[redacted] да [redacted]подаря си, какво ще му заповѣда и узн[redacted]ъ колко часа ще впрѣ[redacted]е; доктора почти всѣки день му отго[redacted]: «въ два и половина». Па[redacted]ла си въобразилъ, че това е името [redacted]уцаря, и всѣки пжть, к[redacted]видѣ[redacted] викалъ: «въ два и половина». Този папа- галъ, като нове[redacted]ѣ сродници, обичалъ сиренето и [redacted]ѣ. Научили го да именува т[redacted]редмети.

Той присжтствувалъ на господарюва си обѣдъ, кат[redacted]ъ на на- прешното дърво на клетката, и къмъ свършека на обѣд[redacted]ащалъ да вика съ всичкия си гласъ: «сирене, сирене, орѣхи, орѣхи[redacted]ато испълняли желанието му. Ще рече, той много добрѣ е зналъ, че тѣзи [redacted]ни, или ако щете, тѣзи два звука означаватъ предмети на неговит[redacted]а- ния: нали и дѣтето така се учи да говори? Освѣнъ то[redacted]алъ голѣма обичь къмъ едно котенце, което често идѣло да си[redacted] съ него. Щомъ котенцето се забавяло да отиде, на попагала му [redacted] мжчно и захващалъ да го зове, като викалъ «мяу». Никой не го е учил[redacted]ове по такъвъ начинъ своя другарь по игри. Папагала самъ изнамѣ[redacted]ова име и, по едно странно съвпадение, то се оказало звукоподражате[redacted]е, тъкмо такова, каквото се срѣщатъ много въ езика на дѣ[redacted] първобит- нитѣ народи. Уилксъ предполага, че негова папагалъ пре[redacted]енно и съ съзнание е употрѣбявалъ около 30 думи.

И тъй, членораздѣлната речь отъ своя страна се явява [redacted]дно отъ тѣзи проявления, които не възникватъ изведнажъ и изцѣло[redacted]аз- виватъ малко по малко, като захващатъ отъ твърдѣ скром[redacted]атьци; на- чалото по етинъ незабѣлѣзанъ начинъ се губи въ царств[redacted]животнитѣ.

[illegible]а преминемъ къмъ последнята фраза на Катрафажа [redacted] така, тука [illegible]огресъ, [illegible]дно ус[illegible]ствуви[illegible] нѣма нѣщо с[illegible]енно

Да пре[illegible]имъ, че [illegible]рха на [illegible]ическата стълба, [illegible]вис- шитѣ с[illegible]-висши [illegible]копита[illegible] е. средъ четирирѫкитѣ, [illegible]бено средъ а[illegible]морфнит[illegible]ловѣкоо[illegible]тѣ), се е появило [illegible]отно, което въ сжщ[illegible]реме пр[illegible]а мозъ[illegible]йто надминава [illegible] на маймуната, и органи за произнасяне и съчиняване на звукове, много по-съвършенни отъ тѣзи на папагала. Ще получимъ говоряще висше животно.

Благодарение на тѣзи свойства на организацията му, то ще може по-добрѣ отъ всички други да се съобщава съ себе подобнитѣ си. Опитътъ на всѣки индивидъ вече не ще остава изолиранъ, но ще захване да се предава отъ една особа на друга, отъ родъ на родъ презъ течението на много вѣкове, като захванемъ отъ простото осѣщание, удоволствие или страдание. Тѣзи хипотетични сѫщества, посредствомъ все по-вече и по-вече натрупващия се опитъ, ще достигнатъ до тамъ, че ще забелѣжатъ, какъ често пѫти удоволствието на настоящата минута докарва гибелни последствия, а неудоволствието, най-накрай, може да ги доведе до благотворни резултати; отвлеченитѣ понятия за полезното и вредното ще се зародятъ въ тѣхния умъ; полезностьта и вредностьта, ограничени най-първо въ една особа, ще се разпространятъ следъ туй на племето и ще докаратъ до образованието на общества; отъ тогасъ тѣзи животни ще захванатъ да формулиратъ правила за поведението и ще почнатъ да учатъ на тѣхъ своитѣ потомци; извѣстни постѫпки ще се поощряватъ; други пъкъ — ще се забраняватъ. Първитѣ ще получатъ названието добри или нравствени, а вторитѣ — лоши или безнравствени. Първитѣ ще заслужватъ похвала или наградэ, а вторитѣ — порицание или наказание . . .

Каква странна хипотеза, нали?

Ние знаемъ сега, какви сѫ группитѣ и реда отъ химически, физически и психически явления, цѣлокупностьта на които образува живота; отъ този моментъ опредѣлението на физиологията става съвсѣмъ ясно: тя е наука, която изучава казанитѣ три разряда явления по отдѣлно и изобщо, съ една дума, наука, която изследва живота. Тя естественно се подраздѣля на три части:

1. Изучване тѣзи явления, въ които преобладаватъ химическитѣ измѣнения; всичкитѣ функции на храненето, въ сѫщинския смисълъ на думата, влизатъ въ тази категория.

2. Изследване явленията, въ които явно преобладаватъ физическитѣ измѣнения; въ тѣхъ влизатъ всичкитѣ функции на отношенията къмъ срѣдата.

3. Най-сетнѣ, изучване явленията, които се характеризиратъ преимущественно съ състоянието на съзнанието, което ги придружава, т. е. съ психическия животъ.

Не трѣбва, обаче, това подраздѣление да се разбира въ съвсѣмъ буквalенъ смисълъ; то, както и всичкитѣ наши классификации, е по-вече или по-малко искуственно: всѣки класъ явления се характеризира само съ преобладаването на тази или онази форма на измѣнения. Тъй че, при отдѣлянето на жлезитѣ, сѫщественното явление е химическо, но то се придружава и отъ физически промѣни: отдѣляне на топлина, измѣняване на електрическия потенциалъ. Въ мускула, що се свива, сѫщественното е физическо измѣнение, именно, видоизмѣняването пъргавината на свиването; но то се придружава съ химически разлагания, получава се въглена киселина, млечна киселина и т. н. Въ мозъка, що чувствува и мисли, сѫщественно явление е състоянието на съзнанието; но тамъ въ сѫщото време ставатъ и явления химически и физически, каквито сѫ нагрѣването, електронегативностьта, измѣнението на химическия съставъ.

Тъй че, всички жизненни явления, сѫ явления физико-химически; освѣнъ туй, нѣкои отъ тѣхъ сѫ и психически.

Превелъ: **С. Т.**

„Ново Време“, № 2, 1900 г.

Стихотворение

Встань, проснись, подым…
На себя погляди! . . .

[redacted] ната настървена;
[redacted] лтѣци си, окървавена,
[redacted] окрита съ рани,
[redacted] въ свои носи слѣпишката,
[redacted] роноветѣ упорито брани —
[redacted], ни ропчанье вълнуватъ ми
душата
…рицанья тѣжки не хвърлямъ й азъ…
…въ м…ъ чезне укорний ми гласъ.
…р… а тѣзи паднали твари,
За тоз… одъ, що въ неволи страда,
Сърдцет… ми трови, люто мори!
Бѫдх…то свѣтло зря съ отрада,
Но … на…ътъ идолитѣ срине
И хр… л… Правдата издигне,
Трѣзенъ до … стжни, грѣхътъ си дор…
позна
Уви, колко жертви в' земя ще закопай!

Парцалъ

Съзряхъ уличенъ единъ парцалъ.
Гнилъ и омацанъ цѣлъ въ калъ,
Какъ си го вѣтъра мощенъ
Подмята и в'лѣво и в'дѣсно.
Тукъ, тамѣ парцаля носенъ.
Падна въ локва — мѣсто тѣсно….
Сѫдбата му бѣ: да прогний
. . . .
Гнусй се всѣки отъ тозъ парцалъ —
А отъ човѣкъ падналъ, безъ идеалъ
останалъ.

С… симовъ.

Взглядоветѣ на Гюйо върху искуството.

(Споредъ книгата му: «L'art au point de vue sociologique".)

Жакъ Мари Гюйо започва да става все повече и повече популяренъ, авторитетенъ и любимъ писатель както у насъ, така и на другадѣ. Поради новитѣ идеи, които той дава за литературата, неговитѣ съчинения започнаха да се превеждатъ на разни езици, да се държатъ реферати и критики по тѣхъ, да се пишатъ биографии върху живота му, а освѣнъ това и много художници започнали сж да усвояватъ неговитѣ взглядове и да ги прилагатъ на практика въ своята дѣятелность. Тѣзи факти идатъ да ни покажатъ, че взглядоветѣ на Гюйо дѣйствително трѣбва да сж оригинални, за болшинството справедливи, а най вече модерни. Това обстоятелство ни и кара да запознаемъ читателитѣ на «Ново Време» съ тѣхъ, като при това направимъ и нашитѣ критически бележки по тѣхъ.

Гюйо е една отъ тѣзи личности, които възлагатъ голѣми надѣжди и даватъ пълна вѣра на чувството симпатия. Въ тѣхнитѣ очи последното се явява могжщъ лостъ, съ който тѣ ще искатъ да реформиратъ съвременното общество. Нѣкои дори отиватъ до тамъ, щото искатъ да поставятъ симпатията и въ самитѣ основи на науката. Напр. Толстой, който по отношение на литературнитѣ си взглядове доста много прилича на Гюйо, е единъ отъ тѣзи, които искатъ отъ науката да напустне своя опитенъ методъ, а вмѣсто това да започне да проповѣдва на обществото християнския моралъ, най-вече любовь къмъ ближния. Не му е мѣстото сега тукъ да изследвамъ, до колко подобенъ взглядъ е резоненъ; ний искаме само да констатираме факта, че и Гюйо е единъ отъ тѣзи, които поставятъ симпатията за начало при какъвто и да било редъ общественна дѣятелность, напр. литературна, научна или каквато и да била друга. Да предизвика тази симпатия у читателя, да го накара чрезъ нея да се подигне морално, да у благороди своята душевна природа, да се създадатъ у него морални инстинкти— ето това трѣбва да преследва всѣко едно художество, такава трѣбва да бжде крайната цель на всѣки единъ художникъ, по мнението на Гюйо[1]). Ако ли художника, по една или по друга причина, се отклони отъ това направление и не си постави исканата отъ Гюйо цель, въ такъвъ случай, неговото влияние върху обществото ще бжде всѣки пжть отрицателно или нищожно по ползата си. Реализмътъ, казва Гюйо на едно мѣсто, който си поставя за цель да обрисува реалното общество, такова каквото си е въ дѣйствителность, следователно и да възбуди въ насъ такива чувства, които вълнуватъ сжщото това общество въ единъ даденъ моментъ, това реалистично искуство, по мнението на Гюйо, имало наклонностьта, както били забелѣзали социолозитѣ, да държи хората подъ властьта на атавистическитѣ свойства, т. е. държало ги подъ властьта на грубитѣ ин-

[1]) Висшата цель на искуството се състои въ произвеждание на естетическа емоция отъ социаленъ характеръ. Най-висшето произведение на искуството, притуря Гюйо, служи не да възбуди въ насъ само най-остри и най-интензивни чувствувания, а да извика най-висши социални чувствувания. Крайната цель на искуството всѣкога се състои въ възбуждание на симпатията.

ст[redacted]кти, като напр. ненависть, отвращение, гнѣвъ, ревность [redacted]ть и др. [redacted]. Той отива още по-нататъкъ, като твърди, че даже [redacted] работата [redacted]е до благородни и великодушни [illegible]ти, искуството пакъ п[redacted]в-[redacted]ява извѣстна о[redacted] страсти напълно си[redacted]и [redacted] четецътъ, [redacted]въ които е поставенъ [redacted]я [redacted]а т[redacted]онизма между самата дѣйстви-[redacted]даване въ живота на тѣзи страсти [redacted]ъ резултатъ отъ това се явява една без-[redacted]една платоническа любовь къмъ всѣкакъвъ [redacted]отъ съвсѣмъ друго значение е за хората искуст-[redacted]ява чувството симпатия. Таковато само въ себе си [redacted]ото си значение: «въ това реално об[redacted] върху [redacted]рост[redacted]а влиянието му, то всѣкога извиква подбу[redacted] или да [redacted]напре[redacted]или да го държи назадъ, съобразно съ това, [redacted] искуст-[redacted]то да [redacted]зира[redacted]а хора изобразени симпатично или на л[redacted]-щество изо[redacted]о [redacted]». А на друго мѣсто Гюйо казва: «чувс[redacted] морално въсхищение [redacted]дига (въ моралenъ смисълъ), дока[redacted] ческо наслаждение, което е толкозъ по-пълно, колкото е по-[redacted]о и по-далечъ отъ забава[redacted]и играта». Въ тѣзи си мисли Гюйо [redacted]а raison d' être-a и обще[redacted]о [redacted]ние на искуството, въ частность в[redacted]ратурата. За това [redacted]той [redacted] въ него единъ мощенъ социале[redacted]торъ въ противоположность [redacted]тѣзи, които съглеждатъ въ него са[redacted]а приятна форма на забава. За да докаже това, Гюйо прибѣгва [redacted]едване характера на самата художествена емоция. Споредъ него, [redacted]дната е емоция сама по себе си обществена, която сближава наш[redacted]животъ съ чуждия и ни заставя да асимилираме последния. Тази си мисъль т[redacted]-трира съ примѣръ, който азъ превеждамъ по смисълъ. Физикътъ[redacted]а Гюйо, иска да наелектризира една жица, но нѣма възможн[redacted] се до-лижи прѣко до нея. При все това той пакъ лесно може да[redacted]не цель-та си. Като доближи друга жица до първата наелектризи[redacted]огазъ по закона за индукцията, тя възбужда индуктивенъ токъ и въ дру[redacted]ъ което физика постига напълно своята цель. Жицата, която трѣб[redacted]е наелектризира, но до която прѣко не можемъ да се доближ[redacted]е публиката, т. е. всѣки отъ насъ, който влиза въ нейния с[redacted]и който има работа съ литературата. Физикътъ — това е самия х[redacted]къ, пър-вата жица—самото произведение, по-точно произведения въ него ж[redacted]а електричеството — това е чувството симпатия. Цельта на художн[redacted]и поета, казва Гюйо, се заключава въ това, щото приближавайки д[redacted]я реаленъ животъ другъ художественъ животъ, на който ние [redacted] да сим-патизираме, да възбуди въ насъ другия тозъ животъ. Ние[redacted]ме, дѣто ще [illegible] косвен[illegible]буждан[illegible]обществото [illegible] художеств[illegible]о произ-ве[illegible]ъ сила [illegible] художес[illegible]та инду[illegible] Всичкитѣ иску[redacted]-ба[illegible]о, въ [illegible]а си не[illegible]що др[illegible]ѣнъ различенъ[redacted]ъ [illegible]нденза[illegible] индиви[illegible] емоция [illegible] може прѣко да се предаде на [illegible]угитѣ, [illegible] да ст[illegible] извѣс[illegible]рма обществена. [illegible]о такъвъ [illegible]чинъ, [illegible]ъ физи[illegible]ѣ препя[illegible], продължава Г[illegible]е уста-новило морална връска между гения и скърбьта, на която той симпати-зира. «Ще рече, тукъ е въплотено и живѣе предъ очитѣ ми съединение,

общность на душитѣ, които викатъ и мене да взема участие и азъ влизамъ въ този съюзъ съ всичкитѣ сили на ума и сърдцето. Това е ново общество, въ което се съединяватъ и любовьта, и удоволствието, и страданието, и цѣлата сѫдба. По този начинъ ще видимъ разширение на обществото посрѣдствомъ чувството на цѣлата природа, на всичко, що сѫществува въ нея и даже на онова, което считаме за по-високо отъ природата или, най-после, ще признаемъ за фиктивни създаденитѣ отъ въображението ни сѫщества. Следоват., художествената емоция е социална по сѫщностьта си. Нейния резултатъ се явява разширението на индивидуалния животъ, неволното ѝ сливание съ по-широкъ и по-универсаленъ животъ. Висшата цель на искуството се състои въ произвеждането на естетическа емоция, която има социаленъ характеръ. Искуството отвлича индивидума отъ собствената му индивидуалность, подига го по-високо отъ нея». Ето това сѫ най-важнитѣ мисли на Гюйо, съ които той обяснява и мотивира значението на художеството, въ частность на художествената литература. Това качество на художествената емоция — да се предава на обществото и това на самото художество — да съдържа въ себе си тази емоция, способностьта на читателя да я възприема, нейното обществено значение, инакъ казано, тази общность по отношение на емоциитѣ, които произтича и се създава отъ художеството помежду художника и читателя, т. е. обществото, нейното голѣмо значение за последното — всички тѣзи качества, резултати и значение, приписвани отъ Гюйо на художеството, каратъ последния да съглежда въ литературата, по-общо въ художеството, силенъ общественъ факторъ за живота, който факторъ е отъ такова естество, че може да тика обществото напредъ или назадъ. Съ тѣзи мисли, а най-вече съ значението на емоциалната общность между художника и обществото, ние ще се позанимаемъ по-нататъкъ, въ критическия отдѣлъ на настоящата статия. Тѣ сѫ и най-важнитѣ, тѣ сѫ и най-слабата страна на Гюйовата доктрина, затова считаме и за най-важно да обърнемъ вниманието на читателя именно най-вече върху тѣхъ. Но нека досвърша изложението на неговитѣ взглядове. Възбуждението, кондензацията на индивидуалната емоция, за която спомѣнахъ по-горѣ, се предава на обществото по единъ особенъ начинъ. Когато науката, казва Гюйо, иска да представи нѣщо ново, нѣкаква нова истина, то, за да може тя да ни увѣри и наложи съ една особна сила, трѣбва да представи непременно предъ насъ своитѣ доказателства подъ форма на аргументи, логичность и т. н. Напротивъ, искуството съвсѣмъ избѣгва този трънливъ пѫть, който малцина могатъ да следватъ, защото безъ всѣкакви обяснения и доказателства вълпява въ душата нѣщо неопровержимо, нѣщо такова, което мѫчно може да се докаже, а лесно може да се възприеме. Искуството е съвокупность отъ внушаващи срѣдства, казва Гюйо. И това е заради туй, защото самото това чувство преобладава надъ всички други останали способности. Това е второто обстоятелство, за да бѫде искуството обществено.

Но извѣстно е, че за да бѫде получено или предизвикано у читателя симпатията, естетическата или моралната емоция, или най-после нѣкакво представление или идея[1]), потрѣбно е нѣкакъвъ обектъ, обикновенно

[1]) Нека забелѣжимъ, че Гюйо приема, щото наредъ съ чувството, искуството трѣбва да работи и съ идеи и желания. Социалната или моралната емоция, симпатията, трѣбва да бѫде само крайната негова цель.

сложенъ, съставенъ отъ много други второстепенни. Това [redacted] е едно [redacted] най-съществените, понеже, както е известно, безъ та[redacted] е въз- [redacted] никакво чувствено възбуждение [redacted] представление, с[redacted]елно сим-[redacted]я и идея. Съставната часть [redacted]ктъ — ние, спомѣна[redacted]е, [redacted]е той е сло[redacted] и природата и той [redacted]ва [redacted] насъ. [redacted] форма било на въспо[redacted]ния, [redacted] въсприятия, които сж причинени [redacted] моментъ на нашето битие. Вѣко [redacted] наука) работи именно само съ този мате-[redacted]ни комбинирания на тѣзи въспоминания и не-[redacted]ятия и чувства: единъ подбира и обръща внимание [redacted] друго, съобразно своето направление и възгледъ на жи-[redacted]ра до извѣстенъ изводъ, другъ продължава [redacted]нататъкъ [redacted]ъвъ начинъ се създаватъ хилядитѣ възможни к[redacted]ции, отъ [redacted]о всѣ[redacted]а дѣйствително, при извѣстни условия, представ[redacted]ъ отъ себе си [redacted] ху[redacted]ствено произведение. И това е, което съз[redacted] личнитѣ л[redacted]атур[redacted]ия и категории художници. По тази с[redacted]а искуството: по обект[redacted] комбинирането Гюйо е исказалъ дос[redacted] и точно своето мнѣние. Ж[redacted]отътъ е единственъ принципъ, казв[redacted] и единственното мѣри[redacted]прекрас[redacted]то; внешниятъ, т. е. растите[redacted]или животинскиятъ е н[redacted]нъ, отколкото внешниятъ — морал[redacted]и интелектуалниятъ. [redacted]адачат[redacted]о трѣбва да разрешава художник[redacted]я Гюйо, е тази: съ помощьта на своя животъ да създаде друг[redacted]ъ животъ. Това е въ общи чърти обекта, който трѣбва вѣк[redacted] да подпада подъ перото на художника. Въ краенъ изводъ цельта [redacted]куството е живота, казва Гюйо. Той не може да допусне, както това прав[redacted]озина отъ художницитѣ и критицитѣ, щото измислицата, която нѣ[redacted]о общо съ дѣйствителностьта и повърхностното живописство, да го[redacted]уватъ въ произведението надъ самия реаленъ животъ; и то[redacted], защото измислицата не е въ състояние, отъ една страна, да преди[redacted]тѣзи чувствувания, които трѣбва да бждатъ предметъ на художника, а от[redacted]а, — самата тя не може да предизвика тѣзи естетически емоции, [redacted]да иматъ превъзходството предъ тѣзи предизвикани отъ художествен[redacted]аленъ животъ. Въобразете си, казва Гюйо, че великитѣ сце[redacted] Еврипида и Корнелия не се представляватъ на сцената, а живѣятъ с[redacted]дъ насъ, представете си, че присжтствувате при милосердието на А[redacted] при героическото възвръщание на Никомеда или при величественното у[redacted]е на Поликсена; ще изгубятъ ли всичкитѣ тѣзи дѣйствия и думи [redacted]та си, само за това, защото ще дѣйствуватъ и говорятъ [redacted]трепетащи предъ очитѣ ви сжщества? Измислицата не само не състав[redacted]словие на прекрасното въ искуството, както мислятъ нѣкои нѣмски [redacted]ци и фило[redacted]заключа[redacted]о; тя, [redacted]тивъ, г[redacted]ичава. Истинск[redacted]ль н[illegible]твото е[illegible]ътъ и [illegible]ителнос[illegible]ако до това о[redacted]ме [illegible] сходство съ [illegible]чето. Дѣто не р[redacted]йо [illegible]ьстава [illegible]ь всичк[illegible] които, [illegible]иматъ на располож[illegible] различни [illegible]екти н[illegible]извиква [illegible]даватъ [illegible]комбиниране е[illegible]какъвъ художественъ животъ, на който не отговаря никакъвъ обектъ въ дѣйствителностьта. Тукъ трѣбва да се разбира това художество, творцитѣ на което

иматъ само това общо съ реалния свѣтъ, че тѣ се допиратъ съ краката си до реалната земя. Всичко създадено отъ тѣхъ е вълшебно, екстра-естетическо, очистено отъ грубата дѣйствителность, героитѣ сѫ пуснати на свобода изъ ефирния свѣтъ, отъ кадѣто сѫ и взмени, а на фантазията е даденъ свободенъ просторъ на дѣйствие. Такива бѣха много отъ псевдо-класицитѣ на осемнайсетия вѣкъ и отъ романтицитѣ на първата половина отъ настоящия. Такива ги има и днесъ, но само въ малко видоизмѣнена форма, подъ дрѣхата на декаденството, сензатевизъмъ и др. Обаче думата животъ, обекта на който, както вече казахме, служи за обектъ на искуството, не е въ състояние още да ни обясни точния взглядъ на Гюйо по този въпросъ. Трѣбва да се опредѣли възможно по-точно нейното понятие, за да разберемъ сѫщностьта на неговия взглядъ. Защото и натурализмътъ, въ лицето на Зола, ще ви каже, че и той има за предметъ живота, рускиятъ реализъмъ, представляванъ отъ Добролюбовъ, Писаревъ, Тургеневъ, Гончаровъ и др., и той има за обектъ живота, Толстой и той ще повтори сѫщото. Дѣто ще рече, сѫществуватъ голѣми различия въ разбирането на понятието животъ, затова необходимо е едно по-точно опредѣление понятието на тази дума. Споредъ Гюйо, искуството дѣйствително трѣбва да има за обектъ живота, а не измислицата или повърхностното описание на предметитѣ, но този животъ така трѣбва да ни се представи въ художественното произведение, щото и да се приближава къмъ реалния и да се отдалечава отъ него.

Да се отдалечава, защото сѫщия този животъ не сѫшествува въ реалния и той е само силно кондензирана негова форма, а се приближава, защото той е толкосъ приличенъ, близъкъ и управляющъ се отъ законитѣ на обективния, щото, казва Гюйо, той е възможенъ всѣкога да се повтори въ реалния животъ. Напр. «Павелъ и Виргиния» на Бернарденъ де Сенъ-Пиеръ или «Клетницитѣ» на Хюго; героитѣ въ тѣзи произведения сѫ хора изъ самия животъ, безъ никакво украшаване или изопачаване; създадения въ тѣзи произведения животъ въ силата на извѣстни психологически закони — така мисли Гюйо — може да се повтори въ реалния; той всѣкога е възможенъ, защото и той е животъ, само създаденъ, имажиненъ; обаче той се различава отъ дѣйствителния така, че нито героитѣ, нито живота е въ реалность, че сѫществува предъ самитѣ васъ или че е сѫществувалъ нѣкога. Всичко е създадено по синтетически начинъ при помощьта на ума, въображението и другитѣ човѣшки способности отъ помѣнатитѣ материали на живота, а не копирано точно отъ самия животъ. И това създавание не трѣбва да отива до тамъ, щото създадения животъ да нѣма нищо общо съ оригинала; напротивъ, по свойствата си, функцитѣ си, движущитѣ го закони той трѣбва да се съвпада, да е автентиченъ съ модела си. Така погледналъ на художеството, съпоставено съ дѣйствителния животъ, Гюйо приема, че последния, въ ума на художника, не се явява инакъ, освѣнъ като една отъ хилядитѣ възможности, които може да създаде гения художникъ. Както за химика природата е само една комбинация на елементитѣ отъ хилядитѣ други, които би допусналъ неговия умъ, така сѫщо и реалния свѣтъ за художника не е нищо друго, освѣнъ една отъ хилядитѣ възможности, които неговата генетическа способность би могла да създаде. Втора такава възможность е художественния животъ. Разбира се,

че ръководящото начало при създаването на тази, тъй [redacted]аречемъ, х[redacted]ественна възможность, трѣбва да бъде симпатията, [redacted] съмненъ [redacted]тъ отъ художественото произве[illegible]е. Тя е, която [redacted]трѣбва да [redacted]вли характера на комбинацията [redacted]кова естество трѣбва [redacted] горѣ-долу, комб[redacted]оито доставлява обекта[redacted] [redacted]твото. Т[redacted]щи черти казано, «живота» на [redacted] ще се позанимаемъ по-нататъкъ. [redacted] Гюйо не гледа съ добро око на реа-[redacted]азвеждане интензивностьта на каквито и [redacted]ременното изкуство, което имало наклонностьта [redacted]личности, невропатитѣ, умопобърканитѣ и престъп-[redacted]искуството обществено значение, то трѣбва да вземе, [redacted]и обществото, съ анализиране на етиче[redacted]му емо-[redacted] се н[redacted] разбира подъ това, че художникътъ трѣбва [redacted] постави [illegible]а мо[redacted] теза — това би значило, че той трѣбва да работ[redacted] [illegible]мѣрено, [redacted]ель, условие което Гюйо не вмѣнява въ [redacted] длъжность, [redacted]а н[redacted], моралната емоция трѣбва да е есте[redacted] [illegible]ствие отъ самото [redacted]художествено произведение. Такова е [redacted] и ис-куството, което раз[redacted]ежда, разбира и препоръчва Гюйо. [redacted]енъ де сенть Иперъ, П[redacted]ти, Х[redacted]го, Сюли Прюдомъ, съ, по [redacted] мнение, именно истинскит[redacted] които могатъ да подтикнатъ общ[redacted] напредъ или назадъ[redacted] съобра[redacted] това, какви типове рисуватъ и [redacted] рисуватъ. Затова и тѣ съ о[redacted] извѣстно обществено значен[redacted]ива съ, накратко изложени, възгледоветѣ на Гюйо по най-важнитѣ [redacted]си изъ областьта на художеството.

Но покрай тѣзи Гюйо не е могалъ да не зачекне и нѣко[redacted] които иматъ тѣсна връска съ литературата. Напр. той, макаръ и[redacted] тамъ обстоятелствено, но все пакъ отбелѣзва своя взглядъ върху [redacted]ката и различнитѣ видове естетически емоции. Гюйо не е от[redacted], които приематъ, че е възможно да се установятъ едни каквито и [redacted]е точни опредѣления на прекрасното, а отъ това и едни точно опредѣлени [redacted] за мѣрение изобщо естетическитѣ предмети и емоции, въ частно[redacted]сотата въ художественнитѣ произведения. Не трѣбва да искаме, казв[redacted], много точни опредѣления на прекрасното, защото таквизто [redacted]отиворечатъ на закона за верижностьта, който господствува надъ ц[redacted] природа. Почитателитѣ на красотата, продължава той, могатъ да се[illegible]вѣтватъ, както Дидро е съвѣтвалъ нетърпимитѣ религии: «разширете вашия[redacted] Дѣто ще рече, Гюйо е съгласенъ съ Тена, Чернишевски, Писаревъ[redacted], които приематъ, че не е възможно едно чисто обективно [illegible]расно за всички народи и времена, следователно, че и такова въ д[illegible]телность не сѫществува. Обаче процитиранитѣ по-горѣ негови мисли [illegible]дать да ни [illegible], че Г[illegible]и отъ [illegible]оито т[illegible], че е невъзм[illegible]а се [illegible]ать ед[illegible]ито и д[illegible] норми в[illegible]расното. Той ако[illegible]а [illegible] точни, както правятъ [illegible] естетици, не ни остава [illegible] [illegible]акви. Т[illegible]тарае пр[illegible]телно, к[illegible] допуска фактическ[illegible]териалъ, опредѣл[illegible]ентитѣ, [illegible]ъставл[illegible]рекрасното. Спор[illegible]го, естетичното може да се прояви въ движението, усѣщанието и чувствата. Въ движенията, 1) когато тѣ сѫ придружени съ сила. Ние испитваме есте-

тическо удоволствие, казва Гюйо, отъ чувствуванието на собственната си бодрость, отъ упражняване енергията си въ нѣщо, или въ гледание на това, което правятъ другитѣ; 2) когато тѣ ни се явяватъ не въ дисхармонична форма, а въ ритмована и правилна, и 3) когато тѣ сѫ свързани съ работа, трудъ. Погледнете на групата работници, аргументира Гюйо, които стоятъ на долния край на стълбата и си подаватъ единъ другиму камани: този тѣжъкъ камъкъ малко по малко се повдига все по-нагорѣ и по-нагорѣ, ту държанъ, ту оставянъ отъ рѫцѣтѣ имъ. Нима нѣма въ тази картина, пита той, истинска красота, нераздѣлна съ преследуемата цель, а дѣто ще рече и съ употрѣбения трудъ? Дърварътъ, комуто е потрѣбно да отсѣче дѫба съ единъ топоренъ замахъ съ желѣзнитѣ си мишци, е способенъ да възбуди въ насъ положително величественно чувство. Относително играта, допълва Гюйо, ние ще дойдемъ до заключението, че ако играта (упражнение на нѣкакъвъ органъ не насочено за постигане полезна цель) сама по себе си е естетична, то трудътъ (упражнението на органъ насочено къмъ намислена цель) е сѫщо така естетиченъ, даже и нѣщо повече отъ играта. Всичкитѣ усѣщания, които ние добиваме чрезъ петьтѣхъ си органа, сѫ много по-естетични, по мнението на Гюйо, отколкото се мисли. Чувството осѣзание е непрекѫснатъ източникъ на естетически емоции. Презъ лѣтото, расправя той, като изнемощехъ съвършенно отъ умора, натъкнахъ се случайно на единъ овчаръ, на когото поискахъ млѣко. Овчарътъ отиде за такова въ колибата си, подъ която течеше единъ изворъ. Въ неговата вода бѣ потопено гърнето съ млѣко, вследствие на което температурата на последното бѣше достигнало едва ли не тази на леда. Когато пиѣхъ това студено млѣко, въ което цѣлата планина бѣ вложила всичкитѣ си благоухания, чувствувахъ, че се възраждатъ силитѣ ми следъ всѣка една глътка. Азъ испитвахъ редъ усѣщания, за исказването на които е недостатъчна само думата приятни. То бѣше нѣщо като проповѣдническа симфония, въсприемана не отъ слуха, а отъ вкуса. Обонянието, зрѣнието, слуха, вкуса, различнитѣ жизнени процеси сѫ все органи отъ такова естество. Обаче Гюйо прави една доста важна забелѣжка по отношение естетичностьта на тия усѣщания. Той не допуска, щото простото или единичното чувствуване да бѫде напълно естетично. Ний сме убѣдени, казва той, че не можемъ намѣри нито едно много сложно или съзнателно чувствуване (което обединява въ себе си разни елементи), което да не бѫде повече или по-малко естетично; а напротивъ, единичното чувствуване или простото (въ смисълъ на изолирано) чувство почти никога не може да даде естетическо наслаждение. Обаче, най-възвишената отъ всичкитѣ емоции, каквито би могли да се възбудятъ у насъ, е моралната емоция или моралното въсхищение, удивление. На тази емоция, която е сложна форма на симпатията, Гюйо възлага надеждата, че тя, съ силата на своето въздѣйствие, ще услаби и умори полуварварскитѣ чувства, които дрѣмятъ въ насъ и ще ни постави на по-горно стѫпало въ степенитѣ на еволюцията. Колкото за живота, за да може той да се направи естетиченъ, трѣбва му най-вече едно важно условие, именно той трѣбва да премине въ областьта на въспоминанията. Последнитѣ сѫ най-важното градиво, съ което си служи художника и сѫ едно отъ най-добритѣ срѣдства, за да се избѣгне тривиалностьта на живота. По този начинъ представенъ живота,

той става и прекрасенъ и симпатиченъ, което е и най-в[redacted] Понеже, [redacted]а Гюйо, въспоминанието формитѣ на сими[redacted]—симпа- [redacted]ъмъ самия себе си, симпатия к което сегашно [redacted]ю «азъ», [redacted]да обясни, въ силата на видоизмѣнение на «с[redacted]я» животъ, Гюйо [redacted]ихологията. Споредъ п[redacted]та, [redacted]зва той [redacted]тия тѣзи оставатъ следъ време [redacted] които сѫ били най-силни и при [redacted]. Всичкитѣ второстепенни и незначи- [redacted]ашето съзнание, за да усили още повече [redacted]и сѫ на кратко казано, «най-тѣснитѣ» опредѣ- [redacted] Повече по тѣхъ нѣма да се простираме. Следъ това [redacted]а Гюйовитѣ възгледове, ний вече сме напълно свободни [redacted]ъ тѣхното критично отнасяние. Разгледа[redacted]второсте- [redacted]просъ, напр. въпросътъ: какъв трѣбва да бѫде кр[redacted], науката [redacted]удожест[redacted] бѫдящето на литературата и мн. др. още ост[redacted]на страна, п[redacted]ко [redacted]нението на Гюйо по тѣхъ е отъ доста г[redacted]н-тересъ. Но [redacted] сра[redacted]ъ тѣзи, които отбелѣжихъ, тѣ все пакъ [redacted]ъ на вторъ планъ. За[redacted] и азъ се не спирамъ на тѣхъ.

До времето н[redacted] Гюйо сѫществувало една литературн[redacted]я, която приемала, че зн[redacted]о на [redacted]куството се състои въ това, [redacted]следното, като причинявал[redacted]тически емоции въ насъ посредст[redacted]з-никването на пр[redacted]ставле[redacted]ятия и идеи, докарвало ни извѣ[redacted]с-тетическа наслада, различна въ нѣкои отношения отъ тѣзи[redacted]ни до-карва упражнението на петьтѣхъ ни органа. Представител[redacted]и теория сѫ били отъ една страна Спенсеръ, а отъ друга Шилеръ. [redacted]ъ прието подобно гледище, лесно и логично е вече да се дойде до парад[redacted]о заключение, че искуството, въ частность литературата, не е от[redacted]а важно значение за обществото, каквото му придавали болшинство[redacted]е-ратори, критици, естетици и философи. Докарването на н[redacted] естетическа наслада, приятното упражнение на тази способность [redacted]ъ, която е свързана съ тази наслада — ето крайния изводъ отъ подобно [redacted]е по отношение на ползата, която докарва искуството. Обществено[redacted]е-ние на последното, както се вижда, се е докарвало отъ нѣкои е[redacted]не до степень на нула, а въ литературата се е съглеждал[redacted] отъ най-приятнитѣ форми на забава. Обаче Гюйо не е могалъ ни [redacted]ко да до-пусне за вѣрни нито подобни положения, нито възгляда, ко[redacted] вади отъ тѣхъ. При такива размѣри, каквито има искуството въ живота, п[redacted]а голѣмо харчене на енергия по него отъ страна на художници и [redacted]и и при таковато голѣмо значение, каквото му било давано [redacted] вре-мена, подобенъ на горния възглядъ звучалъ нѣкакъ дисхармо[redacted]ъ ушитѣ на хората. Той се явявалъ като единъ страненъ парад[redacted]ъ който м огалъ д годи к да би ще повече подо[redacted]що да съ Гю расалъ а срѣда най-много спосо[redacted]ла за исключително, така да кажемъ, н о литературно е, даренъ продно умъ хване по своему ностьта и звитие цѣлата ска и менна литератур вращъ се въ условия, които изцѣло му спомагали да се предаде на любимата си професия и които обуславяли посоката на неговото свѣтовъзрѣние. Гюйо,

благодарение на всичко това, е билъ вече въ състояние, въпрѣки расклатеното му здравие, да се залови за разглеждането и разрешаването въ съвсѣмъ друга смисълъ на помѣнатия по-горѣ въпросъ — значението на литературата. Като плодъ отъ дългогодишнитѣ му сериозни занятия въ това направление се появила следъ смъртьта му книгата: L'art au point de vue sociologique, която имала най-вече за цель да измѣни новия взглядъ по искуството и да го замѣни съ другъ по-модеренъ, и по мнението на Гюйо, по-вѣренъ за времето си.

Спомѣнахъ вече, че той придава доста голѣмо значение на литературата[1]), понеже тя, споредъ него, е въ състояние да накара това реално общество, върху което се простира нейното влияние, да върви напредъ или назадъ, съобразно съ това, да ли тя ни кара да симпатизираме на хубаво или лошо общество, изобразявани идеално. Това голѣмо значение и благотворно влияние на литературата при извѣстно нейно състояние и направление, проистича, по мнението на Гюйо, отъ това, дѣто е голѣмо и благотворно влиянието на симпатията, моралната емоция, моралното въсхищение или удивление. Затова и ние, като ще говоримъ за значението на литературата, ще трѣбва да сведемъ въпроса по точно върху значението на тѣзи чувства върху индивидуалния и общественъ животъ, понеже тѣ сѫ сѫщинскитѣ реагенти на литературата върху обществото. Вѣрваме да помни читательтъ, че тѣзи чувства бѣха обединителната връзка на «това ново общество, въ което се съединяватъ и любовьта, и удоволствието, и страданието, и цѣлата сѫдба», че тѣ сѫ, които предизвикватъ моралното подигание, разширението на обществото и индивидуалния животъ и че тѣ сѫ факторътъ, който кара последнитѣ да вървятъ напредъ или назадъ. Затова и ние отъ всичко друго на тѣхъ, на тѣхното значение върху обществото най вече ще обърнемъ вниманието на читателя. Отъ взгляда по това значение ще проистича и взгляда за значението на литературата върху обществото.

Обаче преди да започнемъ да доказваме, считаме за потрѣбно, за по-лесно схващание и ясно разбиране на предмета, да искажемъ нашия взглядъ по сѫщия този въпросъ. Той е: помѣнатитѣ по-горѣ чувства: симпатията, моралната емоция, въсхищение и удивление сѫ дѣйствително отъ социаленъ характеръ, въ смисълъ, че тѣ могатъ посредствомъ литературата да ставатъ достояние на извѣстна класа отъ обществото, а не на цѣлия народъ, както обикновенно се казва въ подобни случаи; но това, което ние оспоряваме на Гюйо, то е, че тѣзи чувства, при всичко че сѫ такива, т. е. социални, тѣ все пакъ нѣматъ това значение и влияние върху индивидуума и обществото, щото да можемъ да кажемъ за тѣхъ, че тѣ тикатъ последнитѣ напредъ или назадъ, че могатъ да подигнатъ морално личностьта, да разширятъ индивидуалния животъ така, щото неговата дѣятелность да бѫде интензивно полезна за него и обществото; съ една дума, да ги считаме за извѣстни фактори въ живота. Това е, което ние успоряваме, и ето на що се основаваме, за да твърдимъ и противопоставяме подобенъ взглядъ на този на Гюйо.

[1]) Ще говоримъ вече за нея, понеже тя е сѫщностьта по наше мнение на искуството.

Човѣшкитѣ постжпки, биле индивидуални или колект[illegible] въ двѣтѣ [illegible]лавни форми биватъ съзн[illegible] несъзнателни или [illegible]знателни. [illegible]пкитѣ отъ първата категория с[illegible]чатъ така, защ[illegible]хния мо- [illegible] е всѣкога нѣкаква мисъль [illegible]глядъ. Субектътъ, к[illegible]р- ши постжпки о[illegible]да извърши една какв[illegible]да [illegible]а такава [illegible]движда, ржководи се отъ една [illegible]това той пристжпва къмъ нейното [illegible]ния моментъ на изпълнение постжпка- [illegible]ватъ последната, съпровождатъ я пакъ дори [illegible]ъгнатость въ време на нейното изпълнение. Дѣто [illegible] на тази категория постжпки става въ силата на [illegible]въздѣйствие на нѣкаква идея или възглядъ и при нор- [illegible]натото съзнание на субекта. Постжпкитѣ [illegible] отъ вто- [illegible]ивоп[illegible]ожна категория, полусъзнателнитѣ или б[illegible]телнитѣ, [illegible]ъ мот[illegible]си отъ съвсѣмъ друго естество. Последния е [illegible]о инстинктъ [illegible]чка[illegible] пъкъ нѣкакво скоропреходяще чувство, [illegible], гнѣвъ, скр[illegible] т.[illegible]осрѣдственното изпълнение на постжпк[illegible]ъ тази категория се [illegible]ршватъ именно въ силата на този [illegible] мотиви. Обмислюване, цель, съобразителность или никакъ или [illegible]ъ малко вематъ участие [illegible]тѣхното изпълнение Тѣ сж извърш[illegible] или при пълно безсъзнани[illegible]съзнание. Възможно е още, щото [illegible]китѣ отъ първата категор[illegible] се съпровождатъ, и то въ една [illegible] противоположна посока, съ [illegible]какво чувство или инстинктъ, [illegible] нашето мнение последнитѣ не сж главния мотивирующъ елементъ [illegible]притежа- ватъ нуждната сила да обезличатъ главния идеенъ мотив[illegible]ователно и самата категория постжпки. Такива сж въ главнитѣ чърт[illegible] витѣ на всички човѣшки постжпки взети вкупомъ или по отд[illegible] всѣка една постжпка ние подвеждаме къмъ едната или другата к[illegible] насоредъ преобладающия мотивъ на изпълнението ѝ. Сжщ[illegible]зи кате- гории постжпки, въ своето историческо развитие при биол[illegible]ата ево- люция, иматъ своето измѣнение въ смисъль на надмощието на е[illegible] на другата категория. И ако е възможно да се направи единъ и[illegible] ски етюдъ, въ който да се изследва историческия вървежъ на раз[illegible]ѣ мотиви, които сж най-бликитѣ предизвикатели на човѣш[illegible]остжпки, индивидуални и колективни, ние въ заключение ще трѣбв[illegible]онстати- раме историческия фактъ, че мотивитѣ на съзнателнитѣ [illegible]ки, или самитѣ съзнателни постжпки, съ постоянното течение на времето, [illegible] но сж взимали количествено надмощие надъ мотивитѣ и самитѣ [illegible] ки отъ втората категория. Човѣшкитѣ постжпки, все по[illegible] повече, подъ влиянието на разни причини и съ течението на врем[illegible]почватъ да иматъ мотива си не въ инстинкта или чувствата, а [illegible]ѣкакъвъ взг[illegible]ай-обик[illegible]о идея, [illegible]рѣдко [illegible]зрение. За да [illegible] чит[illegible]ъ въ т[illegible]рваме, [illegible]а нужд[illegible]у превеждаме [illegible] ски [illegible] другъ родъ факти, достатъчно е да се обърне къмъ инди[illegible] [illegible]ко сто[illegible] умств[illegible]тношен[illegible]ото, по отношение [illegible] [illegible]кемъ д[illegible] постави [illegible] предш[illegible]щи историческ[illegible] тъчно е, казваме, да направи това и следъ едно даже повърхностно блюдение въ тази посока той ще се убеди, въ това, което вие [illegible]

фактъ и то исторически. Най-ниско развития человѣкъ или животното, което държи срѣда между человѣка и животнитѣ, антропопитекусътъ, има мотивитѣ на своитѣ постѫпки, съ малко исключения, или въ инстинкта, най-обикновенното, или въ привичката, чувството и др. Напротивъ, силно развития европеецъ гледа по възможность да се освободи отъ слѣпата сила на чувствата и инстинктитѣ и всѣки пѫть да слуша и испълнява гласа на разсѫдъка си, да работи въ силата на нѣкакъвси взглядъ или свѣтовъзрѣние, старание, което не е останало безъ резултатъ. Азъ добрѣ съмъ запомнилъ факта, когото самъ Фердинандъ Ласалъ расправя за себе си. «Азъ, казва той, любя искренно человѣчеството, а не любя отдѣлнитѣ личности», но тѣзи . . . но тѣзи негативни чувства ни най-малко не сѫ му попречили да не помага на сѫщитѣ тѣзи хора въ силата на извѣстенъ взглядъ. Тѣзи два факта, Ласалъ и антропопитекуса, ако ни е позволено да направимъ сравнение, сѫ двѣтѣ крайни точки на помѣнатия исторически вървежъ. Единъ пѫть вече приели подобно положение, отъ тукъ можемъ да вадимъ и заключението, че личностьта все повече и повече се освобождава отъ силата на инстинктитѣ и чувствата и нейнитѣ постѫпки сѫщо така все повече и повече намиратъ мотивитѣ си въ нѣкаква идея, взглядъ или свѣтовъзрение. И това направление на този вървежъ отъ чувственно къмъ съзнателно, което става въ силата на извѣстенъ факторъ, съдържа вече въ себе си единъ отъ елементитѣ на човѣшката еволюция и прогресъ. То е отъ голѣмо значение както за обществото, така и за отдѣлната личность. Защото, когато человѣкъ дѣйствува въ силата на инстинкта и чувствата, всѣки пѫть, малко или много той дѣйствува безсъзнателно, така да кажемъ слѣпо. Такивато постѫпки биватъ незначителни по своя резултатъ, най-често вредни, глупави, дребнави и едвали не всѣки пѫть придружени съ отрицателенъ резултатъ. Напротивъ, когато мотивитѣ на постѫпкитѣ сѫ идейни, диктувани отъ съзнание, взглядъ, свѣтовъзрение въ такъвъ случай постѫпкитѣ иматъ най-голѣмъ шансъ да бѫдатъ целесъобразни, разумни, интензивно благотворни за личностьта и обществото. Обаче значението на идейнитѣ мотиви, следователно и на самитѣ съзнателни постѫпки, е още по-голѣмо, когато работата се касае до нѣкаква не дребнава, а доста значителна постѫпка, която срѣща на себе си силна противодѣйствующа сила. Въ такива случаи именно идейния мотивъ е сѫщественно условие, който по никакъвъ начинъ не може да се замѣни съ инстинкта или чувството. Да поясннмъ това съ примѣръ. Вие сте ходили на расходка, обѣдвали сте или сте си въртели бастуна изъ рѫцѣтѣ, поздравлявали сте нѣкого и т. н. Въ тѣзи случаи мотива може да бѫде идеенъ или само чувственъ или смѣсенъ и резултата може да бѫде все единъ и сѫщъ; ние заключаваме отъ това, че и двата иматъ приблизително едно и сѫщо значение. Но личностьта иска да извърши нѣкой актъ, който да има малко или много общественно значение. Напр. искате измѣнението на извѣстни отношения между хората, желаете да дадете нѣщо ново на обществото, да го реформирате, да откриете нѣкакъвъ законъ, билъ той социаленъ или природенъ, да напишете нѣкакъвъ романъ, драма или друго нѣщо подобно. При тѣзи случаи идейния мотивъ е отъ сѫщественно значение. Всичко трѣбва да се извърше само въ неговото необходимо присѫтствие и въ неговата сила. Лицето трѣбва дълго време да въсприема, обобщава,

ана[redacted]зира, сравнява — процесъ чисто мислителенъ. Всѣка ед[redacted]ствена [redacted]а, нѣкаква нова доктрина, нѣкакво измѣнение въ живота [redacted] и пред-[redacted]ани всѣки пѫть отъ такъвъ мисли[redacted] процесъ въ лицето на [redacted] ли[redacted]ратора, публициста, реформатора [redacted], тѣзи случаи значени[redacted] [redacted]йния мотив[redacted] най-очевиденъ. Инсти[redacted] [redacted]ствен[redacted]та човѣшка природа, доброто [redacted] било значение, или ако има нѣ-[redacted]но, второ и трето степенно и не сѫ-[redacted] се извършатъ доста дребни постѫпки изъ [redacted] да се расхождате изъ стаята си, да пѣете, сви-[redacted]раздавате милостина, да си мислите, че помагате на [redacted]ога не могатъ се извършатъ постѫпки, [redacted] да и-[redacted]и[redacted]оило значение за обществото, въ много [redacted] и за [redacted]а. Зна[redacted]ието, взгляда или свѣтовъзрението въ тѣзи [redacted] пакъ [redacted]повтор[redacted]едно с[redacted] най-сѫщественнитѣ условия. Безъ тѣхъ [redacted] вѣкъ заприл[redacted]а[redacted]орякъ, който иска да преброди океана ([redacted] ловѣка—живо[redacted]а) безъ[redacted] нуждния компасъ, географически и физ[redacted] познания. Нима безъ т[redacted]хъ человѣкъ не е една перушина — [redacted]ъ той всѣкога е такъвъ, н[redacted]ъ случая малко по инаква—който как[redacted]едната, всичко извършва [redacted]телн[redacted]ка да кажа въ силата на физическ[redacted] чини, както това с[redacted]съ[redacted]ката? По наше мнение безъ тѣ[redacted] е такъвъ ни по-вече, ни п[redacted]ко. Но нека за по-голѣма убедит[redacted] представимъ нѣколко исторически примѣра, които вѣрваме [redacted]датъ и най-голѣмия скептикъ въ нашето твърдение. Християнството, [redacted]то можемъ да кажемъ, че е наивенъ отговоръ, съответствующи за [redacted]шното време на въпроси изъ областьта на естественнитѣ науки, филосо[redacted] социалнитѣ и моралнитѣ иматъ ядката си въ основния моралень при[redacted] обичай ближния си, ако имашъ двѣ ризи дай на брата си ед[redacted] прави другиму това, което не искашъ да ти правятъ. Това сѫщот[redacted]не, ако може да се нарече така, въ лицето на разнитѣ свои предста[redacted]: духовенството, царската власть, разнитѣ религиозни реформатори и докт[redacted] премина цѣли деветнайсеть вѣка, започна вече двайсетия, господств[redacted] различнитѣ страни и нации, намира се въ своето начало и развит[redacted] баче ние днесъ виждаме, че сѫщото това учение, както и вс[redacted] стояло така сѫщо и днесъ стои съвсѣмъ безучастно къмъ състояни[redacted] днешното общество. Нѣщо повече даже: малко нѣщо следъ неговото за[redacted]ние то започва да се явява като едно отъ най-силнитѣ подпори и с[redacted] въ рѫцѣтѣ на мракобѣсната реакция. Неговитѣ представители, поне [redacted]скитѣ, сѫ гледали не друго да направятъ, за личностьта, а [redacted]а я подобрятъ духовно, казано на попски езикъ, да облагородятъ не[redacted] сърдце, да об[illegible] ближния си, да създадатъ едни алтруистически инс[illegible], тъй как[illegible]азбират[illegible]евангел[illegible]ъ една[illegible]отправяли посо[redacted] своя [illegible]телност[illegible] къмъ [illegible]нната [illegible] на човѣка, към[redacted] [illegible] сърдц[illegible] да се [illegible]ятъ да[illegible]зширатъ умственния му кръ-[illegible]ръ. Фи[illegible]ата на[illegible]онцепци[illegible]то да е поне отча[illegible] вѣрно [illegible]ажение [illegible]конитѣ, [illegible] упра[illegible] обществата и [illegible]одата, е чузда на това учение и на неговитѣ представители. Ето защо то е осѫдено на бездѣйствие и растлевание въ днешно време, а на скорошно за-

гинвзне презъ блиското бѫдаще, ако можемъ да кажемъ, че то фактически сѫществува. Вѣрваме, че този примѣръ е достатъченъ да ни убеди, че чувствата па биле тѣ и най-идеалнитѣ и алтруистичнитѣ, че човѣшкото сърце, което се вълнува и отъ най-дребната човѣшка неправда, че инстинкта, който цѣлъ да е истъканъ само отъ добро, че моралното въсхищение и удивление, че симпатията, че всичко това е безъ едно каквото и да било малко или голѣмо значение за обществото и личностьта. Па и самата история не познава никоя крупна личность, която да е предизвикала нѣкое голѣмо общественно събитие въ пѫтя на прогреса и то въ силата и отъ силата само на нѣкакво морално въсхищение или облагороденото човѣшко сърдце. И най-благородното сърдце, и най-интензивния животъ въ тази смисъль сѫ нищо незначащи при създаванието на човѣшкия прогрессъ. Такивато хора си оставатъ за презъ цѣлия си животъ само съ едни благи намерения и платоническа любовь въ страждущето человѣчество, безъ да могатъ съ силата на своето сърдце да му помогнатъ колкото и да било. Тѣ, сами по себе си взети, безъ да ги смѣтаме като части отъ обществения] организмъ, сѫ идеални, желателни, обаче съпоставени съ обществото тѣ сѫ безполезни, незначущи и затова за него излишни. Дѣйствително за тълпата симпатията, настроението, моралното въсхищение, облагороденото сърдце иматъ извѣстно значение, понеже тя се не рѫководи отъ нѣкакъвъ по-общъ взглядъ, или идеенъ мотивъ, а обикновенно отъ извѣстно настроение. И този фактъ може да послужи като аргументъ на защитницитѣ на облагороденото сърдце, всестраното въспитание въ родѣ Жюлъ Пейьо и др. Но нека не забравяме, че тя, въпрѣки това значение, да бѫде даже изцѣло пропита отъ извѣстно настроение, отъ симпатия, морално въсхищение, тя все пакъ си е тълпа, все пакъ си остава една слѣпа сила, която утрѣ може да върви следъ този, когото днесъ е замѣрвала съ камани, днесъ може да вика vive la revolution, а утрѣ, vive le tzar. Историята е пълна съ такива примѣри. За да може да се преобърне тази тълпа на една прогресивна колективна общественна сила потрѣбно е да разбере тя своето положение и съотношение спрямо другитѣ индивидууми и класи въ сѫщото това общество, инакъ казано нейнитѣ частични и колективни постѫпки всѣки пѫть трѣбва да се мотивиратъ не отъ нѣкакъвъ истинктъ или чувства, колкото и да бѫде то алтруистично, а непременно отъ нѣкакъвъ по-общъ взглядъ, а ако това е възможно, и отъ извѣстно свѣтовъзрение. Само тогасъ тя ще се избави отъ слѣпотата на силата, която тя въплощава и само тогасъ тя нѣма да бѫде вече тълпа, а съзнателна класа. На късо казано, чувственния мотивъ, инстинкта и моралното въсхищение не сѫ отъ такова значение, каквото имъ приписва болшинството, въ това число и Гойо, че всѣка една личность или пъкъ цѣла доктрина, за каквато спомѣнахме по-горѣ, искали да реформира обществото само съ любовь къмъ ближния, съ алтруистичнитѣ чувства и инстинкти, съ симпатията, всѣка една такава личность и доктрина е безъ едно какво-годе голѣмо значение за това общество. Напротивъ личности и доктрини, които сѫ носители на извѣстни философски концепции, на които свѣтовъзрението, поне за тѣхното време, е било въ основитѣ си вѣрно отражение на природнитѣ и социални закони, на които всѣка едно по-голѣма тѣхна постѫпка се е извършвала въ силата на извѣстенъ взглядъ, такивато лич-

ности и концепции, казваме, сж имали голѣмо значение и [illegible] въ чо-[illegible]ата история. Нека, за доказателство на това, си прип[illegible] учение-[illegible] Дарвина върху еволюцията на [illegible]тинския свѣтъ, [illegible]о значе-[illegible] влияние въ миналo, сега[illegible]ще време за човѣш[illegible]-[illegible]ълъ, на Марк[illegible] и структурата на [illegible]-[illegible]о общес[illegible]ие върху съвременния животъ, [illegible] и ние по единъ най-убѣдителенъ [illegible] обществено значение на идейнитѣ [illegible]ътъ е доста убѣденъ и освѣтленъ по този [illegible]о повече да продължаваме нашата аргумента-[illegible]мъ нашия изводъ отъ всичко това, че ние даваме [illegible] идейнитѣ мотиви, на общитѣ взглядове или свѣтовъз-[illegible] отказваме такавато макаръ и не съвър[illegible] на изо-[illegible] алт[illegible]истични инстинкти, чувства и морални въ[illegible]ия. Отъ [illegible] наше[illegible]ще ние си обясняваме и факта, защо въ наше вре[illegible] [illegible]дна каки[illegible] [illegible] сериозна философска научна доктрина, [illegible] работи име[illegible] въ [illegible]ока. Сжщо отъ него извличаме заключен[illegible] всѣко литературно, и[illegible]о или философско направление, а [illegible]е и това на Гюйо, което раб[illegible] въ тази посока: да подобри човѣ[illegible] природа, да култивира а[illegible]чно [illegible]ѣшкитѣ инстинкти, привичк[illegible]рдце съ цель да направи [illegible]отворенъ и полезенъ човѣшкия т[illegible] подобно направлен[illegible] нѣма [illegible] и да било право на сжществув[illegible]-не при днешнитѣ познати условия. Ето защо и времето, [illegible]ето жи-вѣемъ си поставя за една отъ най-главнитѣ цели, да док[illegible]чностьта до съзнание, да я накара да разбере своето отношение к[illegible]ществото и природата, да си изработи извѣстенъ взглядъ, който именно да м[illegible] и нейнитѣ сумарни постжпки. Досѣтливия читатель, вѣрваме, ве[illegible]-правилъ нуждното съпоставление между посокитѣ на дѣятелность [illegible] на Гюйо и, така да речемъ, на времето и предполагаме, че [illegible]мъ вече е искаралъ и крайния нашъ изводъ, именно, че посоката н[illegible]ностьта на Гюйо е посока побъркана, нецелесъобразна, безрезултатна, отк[illegible] се доста далечъ отъ истинската, отъ тази, която ни налагатъ ус[illegible], въ които живѣемъ. По доктрината на Гюйо, за да постигне п[illegible] своята крайна цель: подобрение и ощастливяване матери[illegible] морално на цѣлото человѣчество, потрѣбно е, като най-важно и ед[illegible]но срѣдство, облагородяване на човѣшката природа, култивиране [illegible]труистически чувства и инстинкти, възвисяване морално личностьта; а з[illegible]-гание на това потрѣбно е, по мнението на Гюйо, като първостеп[illegible]-слови, личностьта да прекарва морално възхищение и удивл[illegible] симпатизира на създадения художественъ животъ, да влезе в[illegible]а, който се образува отъ художника, изобразенитѣ лица и самия то[illegible] четецъ, съ [illegible]ума ка[illegible] се на[illegible]одъ си[illegible]влияние на инт[illegible]-бла[illegible]ния жи[illegible]лъ той [illegible]ествене[illegible] реаленъ. Поста[illegible]а [illegible]едище и еднажъ [illegible] подобенъ взглядъ, Гюйо се с[illegible] [illegible]сочи к[illegible]бота в[illegible] посок[illegible]тературата, и въсп[illegible]нието, и [illegible]игията [illegible]етиката [illegible]ичко к[illegible]оже да има как[illegible] да било връзка съ тази посока. Гюйо гледа доста оптимистически на човѣшката природа. Когато съвременни антрополози, като Ламброзо и др., приематъ,

че човѣкъ се ражда престжпникъ, че той е такъвъ по наследственность, той приема въ противоположность на този взглядъ, че човѣкъ се ражда добъръ, че той самъ по себе си, безъ никакво външно задължение и санкционирани закони, въ силата на извѣстни причини, ще испълнява правилно своя дългъ къмъ себе си и обществото. И ако по нѣкой пжть върши не морални работи въ силата на нѣкои полуварварски инстинкти, то това е проста случайность, исключение отъ добротата на човѣка. И достатъчно е този животъ съ лоши инстинкти и неморални постжпки да се намѣри подъ влиянието на интензивноблаготворния животъ, да прекара моралното въсхищение, симпатията, щото той окончателно да се трансформира и насочи въ правия пжть. За да стане това, както спомѣнахме и погорѣ, художеството, въ частность литературата, взема не малко участие. Чрезъ съюза между художника, четеца и изобразения животъ, чрезъ моралното въсхищение и удивление, чрезъ симпатия, чрезъ естетическитѣ и морални емоции, то, художеството, въ частность литературата, е едно отъ най-могжщитѣ срѣдства, до толкова могжщо, щото, както казва Гюйо, то може да движи обществото напредъ или назадъ на споредъ изобразенитѣ лица. А до колко е целесъобразна, полезна и съвременна тази посока на дѣятелность: да се култивира човѣшката природа, инстинкти и чувства, ние вече го казахме и предполагаме че и за другитѣ доказахме. Нашия основенъ възгледъ, отъ когото проистича и взгляда ни и върху наука, и въспитание, и литература, е че само тази посока на дѣятелность е разумна и целесъобразна, при която личностьта не се занимава съ инстинктитѣ и чувствата, а се старае да даде съзнание, взглядъ, свѣтовъзрение, което именно да мотивира и всичкитѣ постжпки на личностьта. И следователно свѣка една литература, която не гони *главно* тази цель, въ нашитѣ очи не е нищо друго освѣнъ една приятна форма на забава, която съ особена охота трѣбва да четемъ следъ ядение за по-лесно смилание на храната. А такава е въ основитѣ си и тази, която препоржчва и подразбира Гюйо. Но понататъкъ ще се разберемъ по-добрѣ.

(Слѣдва) **Т. Цвѣтковъ**

Десятъкътъ

(Кой печели и кой губи отъ въвеждането му?)

Хората отъ партията, която ни управлява днесъ, съ голѣма наглость се мжчатъ да ни увѣрятъ, че най-сигурния лѣкъ за зѣющата ни рана — финансовата криза, — била въведената вече данъчна система — десятъкътъ. Да видимъ така ли е? Какво нѣщо е десятъкъ — вѣрвамъ всѣки знае, а дали тази данъчна система е най сигурния лѣкъ за днешното ни трудно положение, ще разберемъ накрая на тѣзи ми нѣколко реда.

Преди да пристжпимъ къмъ самия въпросъ, считамъ за необходимо да кажа нѣколко думи зе плодовитостьта на почвата, което значително ще ни улесни въ разбиране на въпроса.

„Ново Време“, № 2, 1900.

Извѣстно е всѣкиму, че почвата не е навсѣкадѣ еди[illegible] **сѫщо** и [illegible]овитостьта ѝ. Нивитѣ не възнаграждаватъ еднакво сто[illegible] **си. Виж-** [illegible] ниви една до друга и пакъ [illegible]ватъ еднакъвъ **приход**[illegible]това **[illegible]авно** зависи:

1. — [redacted] торенето. 3. — Отъ [illegible]ва**-[illegible]то.** [redacted] разгледаме тѣзи **четири точки** по [redacted], песачлива, варовита **или друга** такава. [redacted]тѣ растения дава по-изобиленъ **плодъ на тази** [redacted]ви, която има по-подходяща **храна за вирѣнието** [redacted]осѣто на черноземъ, дава по изобиленъ **плодъ**, откол[redacted] на пѣсакъ; ръжьта по добрѣ ще ни въз[illegible] **на** пѣ[illegible]**на** друга почва. За всѣко земледѣлческо [illegible]е **трѣбва** [illegible]**ме и** [illegible]**отвѣтна** почва. Трѣбва да имаме, значи, доста[illegible]**тъ** всѣки [illegible]дъ по[illegible] **да им**[illegible]е гдѣ да сѣемъ разнитѣ видове **земледѣл**[illegible]стения, за[illegible] ще бѫдемъ добрѣ възнаграждавани, **не щ**[illegible]тъ да посрѣщ[illegible]**ъ ра**[illegible] си — ще пропаднемъ. А въ **случай,** [illegible]ме подходна **почва за** [illegible]**ъко е**дно отъ растенията, — трѣбва [illegible]**скуственъ** начинъ да си **пр**[illegible]**вимъ поч**ва презъ торенето. Тъй, н[illegible]**мо нужно** ни е да знаемъ[illegible]а **на**[illegible]енето; колкото и малко торъ **да има**[illegible]**добрѣ** е съ полза да г[illegible]ръ[illegible] Но кой селенинъ—земледѣ**лецъ з**[illegible]о, какво става съ **тора, кога**[illegible] разхвърляме по почвата и **какво** [illegible]ъдържа той, та може **да възобновява** изслабенитѣ сили на [illegible]? Друго. Всѣка нива не можемъ **непрекъснато** всѣка година да пос[illegible] **а трѣбва** да се отморява — да **се угари**. Презъ угарението ние к[illegible]**ваме** отслабналитѣ ѝ сили презъ работнитѣ години и тя почне **достатъч**[illegible]ни възнаграждава.

Всѣки земледѣлецъ отъ опитъ знае, че навременното [illegible] **много** спомага за изобилната жетва отъ после. Така напримѣръ[illegible] **нива,** по житото пролѣть, опитния земледѣлецъ може да познае, дали[illegible]**на лѣтось** на време. И сега, като имаме предъ видъ горното, да **се попит**[illegible]ой може да пази тѣзи условия? — Отговорътъ е лесенъ: по **заможн**[illegible]ледѣлци. Тѣ иматъ възможность да си набавятъ ниви отъ **разнит**[illegible]ове почва; тѣ иматъ възможность да торятъ нивитѣ си, — сир[illegible]**ь, колкото** малко торъ има, често го и продава за набавка на насѫщ[illegible] **да ги** отморявать презъ всѣки 3 — 4 години и навреме да ги **орать.** [illegible]новетѣ на по-заможнитѣ земледѣлчески семейства не могатъ **свари**[illegible]тѣ нужди да удовлетворяватъ, то тѣ иматъ възможность да **прибѣгв**[illegible]мъ наемници. А бѣднитѣ могатъ ли да изпълнятъ горнитѣ у[illegible]? — Съвсѣмъ не! — Мисля, че това не ще доказателства. Нека [illegible]**итаме:** въ едно село колко сѫ богатитѣ? — 4—5 души! А колко сѫ [illegible]**нитѣ?** — П[illegible]**мледѣлч**[illegible]**ългарск**[illegible]**дъ!..**

[illegible] **ако на** [illegible]**мъ и п**[illegible]**мъ въ** [illegible]**ската** книга, **гдѣ** [illegible] за**писани** [illegible]ѣ **на** з[illegible]щитѣ, [illegible] **порази факта,** че тѣзи 4 — 5 **души бо**[illegible]**емледѣл**[illegible]**итежава** [illegible]**а какъ сѫ** достигн[illegible] **до това** **притежа**[illegible]**инъ госп**[illegible]**ае—по**[illegible]**ички ниви отъ** [illegible]**качество** и по-голѣмата часть отъ второ качество, а на бѣдната селения остава исключително III-то качество и малка часть отъ второ.

Естественно е подиръ това, че нива отъ I-во качество се добрѣ наторява, отморява и навреме изорава, та за това такава нива ще възнагради много повече стопанина си, отколкото нива отъ III-то качество, не торена, не отморявана и не навреме орана.

Ясно е отъ горното, че богатия земледѣлецъ се възнаграждава много по-добрѣ, отколкото бѣдния отъ своята слабо редена нива. Нѣкой, като гледа въ книгата, гдѣто сѫ обложени разнитѣ качества съ данъкъ, ще ми каже: наистина, богатитѣ земледѣлци получаватъ по много приходъ отъ бѣднитѣ, но затова пъкъ и плащатъ по-много данъкъ. Напримѣръ: 1 декаръ отъ I-во качество— срѣщаме въ подземлената книга на общината М. —е обложенъ съ 0.83 лева; 1 декаръ отъ II-ро качество е обложенъ съ 0.72 лева; 1 декаръ отъ III-то качество—съ 0.56 лева. Да, това е така, това само потвърждава изказанитѣ по-горѣ мисли, че разнитѣ качества не възнаграждаватъ еднакво стопанитѣ си, эла това не може ни убеди въ справедливото распредѣление на данъка. Нека изразимъ приходитѣ на разнитѣ качества въ отношение за по-лесно обяснение. Това отношение ще изразимъ съ числата на облога, защото тѣ сѫ поставени, именно, като се е имало предъ видъ отношението между приходитѣ на разнитѣ качества, та и тѣ сами показватъ това отношение. Ще имаме отношението 83: 72: 56, или съкратено: 6: 5: 4. Азъ ще работя съ последното, като за по-лесно и бързо смѣтание. Така че, последното това отношение ще представлява приходитѣ отъ равно число декари изъ разнитѣ качества.

Въ поземленната книга на сѫщата община намираме следното:

Отъ първо качество ниви 3048.2 декара.
« второ « « 1875.9 «
« трето « « 18330.8 «

Нека и декаритѣ отъ разнитѣ качества на това село да ги изразимъ въ отношение, Като съкратимъ горнитѣ числа, ще имаме следното отношение: 2: 1: 12; гдѣто първия членъ ще ни изразява количеството декари отъ I-во качество спрямо другитѣ двѣ,—втория членъ ще ни представя второто и третия—третото качество. Жално е тукъ това, гдѣто нашата статистика не събира тѣзи факти: колко декари и ари сѫ посѣти отъ всѣко качество по-отдѣлно съ жито, червенка, ечуменъ, ръжъ, царевица и пр., за да можемъ да направимъ точна смѣтка на десятъка. Но независимо отъ горното и рѫководими отъ това, че колкото пѫти сѫ по-много декаритѣ въ едно качество отъ декаритѣ въ друго, то и толкова пѫти по-много декари ще има посѣти отъ него съ една храна (жито, червенка и др.), отколкото има посѣти декари въ друго съ сѫщата храна,—ще приемемъ отношението на качествата за отношение, което да ни изразява отношението на посѣтитѣ декари съ една храна отъ разнитѣ качества. Тъй мислимъ да не попаднемъ въ груба грѣшка. Ще имаме отношение 2: 1:12 —горното, сѫщото и за посѣтитѣ декари съ една храна отъ разнитѣ качества; сѫщо и производителностьта имъ по кръстецъ въ отношението 6: 5 : 4.

Споредъ приведенитѣ отношения да пресмѣтнемъ на едно село прихода отъ разнитѣ качества посѣти съ жито. И за другитѣ храни—каквото и да е отношението имъ отъ разнитѣ качества—почти по сѫщия начинъ ще се опредѣли прихода и десятъка имъ.

[illegible]

[illegible]а предположимъ, че даденото [illegible]а само 200 декара о[illegible] качество, посѣти [illegible] пущатъ 400 кръстца [illegible]ла; всѣки [illegible] споредъ отношението 6[illegible] [illegible]сич[illegible]ова въ таблица — за нагледно.

[illegible] по 6 кила—всичко 2400 кила жито.
« 5 « — « 1000 « «
« 4 « — « 9600 « «

Всичко 13000 « «

[illegible]е декаритѣ 200, 100 и 1200 споредъ [illegible]ението [illegible] на всѣки декаръ положихме да пуща по два кръ[illegible] това е [illegible]само производителностьта имъ е различна: тѣй единъ кръстецъ отъ [illegible] качеств[illegible] 6[illegible], отъ II-ро—5 и отъ III-то—4 кила. Т[illegible] намѣрихме, [illegible]чк[illegible], което ще прибере селото е 13000 ки[illegible] тѣзи кила то ще поср[illegible] разноскитѣ си по производството [illegible] плаща разни данъци. Десятъкъ се взима на тѣзи 13000 кила, бе[illegible] се вадятъ нѣкакви ра[illegible] — като семето и др. — значи [illegible] вземе 1300 кила. Тукъ [illegible] се взема или не, то е другъ въ[illegible] Ала по тази таблица ние м[illegible] опредѣли точния приходъ на се[illegible] истинския десятъкъ, който ще се вземе отъ селото, смѣтнато [illegible] Но какъ трѣбва да се събере и разхвърли на селенитѣ, е в[illegible]ота на смѣтка В.

В. Смѣтка.

Десятъкътъ може да се взема, като се опредѣли *помо*[illegible] да видимъ сега какви случаи могатъ да се явятъ при опредѣляне [illegible]ето.

I случай.—Той се състои въ това: контролйора взема [illegible] кръстецъ отъ най-силното жито—отъ I-во качество; кмета тоже взема кръстецъ, ала отъ най-слабото—отъ III-то качество. Овърхватъ ги резултата:

I качество—1 кръстецъ ще пустне 6 кила жито.
II « —1 « « « 4 « «

Всичко 10 « «

Отъ тази смѣтчица хората около сдѣлката ще заключатъ [illegible] кръстца пущатъ 10 кила, — единиятъ ще пустне 5 кила жито. [illegible]*онето*, значи *опредѣлено*; остава само да се приложи къмъ опредѣл[illegible] сѣкиму десят[illegible]омонет[illegible]емено [illegible]стецъ, [illegible] десятъка ще см[illegible] на к[illegible]ъ, за [illegible] цель п[illegible]вать с[illegible] всекиму отдѣл[illegible] резултатъ ще има[illegible] — всички кръстци отъ [illegible]

[illegible]чество— [illegible]ръстца- [illegible] кила— [illegible]устнатъ 2000 кила [illegible]то.
« « « « 1000
III « 2400 » « « « « « 12000 « «

Всичко 15000 « «

Отъ това следва, че жителитѣ на селото ще иматъ приходъ 15000 кила жито, а десятъкъ ще се вземе 1500 кила жито. Но това противоречи на смѣтка А. Прихода тукъ по номонето е смѣтнатъ невѣрно—съ 2000 кила повече,—вследствие на което и десятъка се увеличилъ съ 200 кила жито. Тѣзи 200 кила контролйора измъкна отъ селенитѣ, а какъ именно ги измъкна, ей сега ще видимъ. Кмета и контролйора, като опредѣляха по описания начинъ номонето, забравиха, че качествата по количеството на декари не сѫ равни и че срѣднйо производство може да се прилага за опредѣляне десятъка само при равни количества отъ разнитѣ качества. Да се завърнемъ още за малко къмъ тѣхната смѣтка. Тѣ, като опредѣлиха това, че всѣки кръстецъ ще пуща по 5 кила, съ това установиха на 2400 кръстца отъ трѣтото качество да покачатъ производителността имъ съ още по едно кило, т. е. да пустнатъ още 2400 кила жито. А на 400-тѣ кръстца отъ I-во качество намалиха производителността съ по едно кило, т. е. да пустнатъ 400 кила жито по малко, отколкото въ дѣйствителность. Сега, като спаднемъ тѣзи 400 кила, които първо качество не ще даде, отъ 2400 кила, които ще се дадатъ отъ III-то качество—ще останатъ 2000 кила, — десятъка имъ 200 кила. Ето отъ кадѣ искочиха 200-тѣ кила! Тѣ излѣзоха отъ второто качество, а това качество, както вече забелѣжихъ, притежаватъ сиромаситѣ. Впрочемъ, кой ще спечели и кой ще изгуби отъ десятъка? Явно е, че тукъ държавата ще спечели 200 кила жито по-вече отъ това село, отъ друро по-малко, отъ трего по-вече—вижъ че станала една грамадна сума, която излиза изъ сиромащьта, и отива въ продранни държавенъ чувалъ. По-богатитѣ земледѣлци ще плащатъ сравнително бѣднитѣ по-малко, но това може да бѫде друго всичко, но не и справедливо. Ще има, значи, облагодѣтелствувани и то тѣзи, които ни най-малко се нуждаятъ отъ благодѣяния. Всѣки другъ може да спечели отъ този начинъ на опредѣляне номоне, но не и сиромашьта.

Да преминемъ последователно и къмъ другитѣ случаи.

II Случай. Видѣхме, че е пагубно да се взема номоне по горния начинъ, когато посѣтитѣ декари отъ разнитѣ качества сѫ въ разно отношение. За да избѣгнемъ горната грѣшка—за да земемъ точно срѣднйото производство за номоне, то нека веземемъ и кръстцитѣ при опредѣляне номонето въ сѫщото отношение, каквото е и за посѣтитѣ декари отъ разнитѣ качества. Именно, споредъ отношението 2: 1: 12. Ще имаме:

Отъ I-во качество—	2 кръстца—	по 6 кила—	всичко—	12	кила	жито.
« II-ро «	1 «	« 5 «	«	5	«	«
« III-то «	12 «	« 4 «	«	48	«	«
			Всичко	65	»	«

Два кръстца отъ I-во, 1 кръстецъ отъ 2-ро и 12 кръстца ото III-то качество ще пустнатъ всичко 65 кила жито, стрѣднйо на кръстецъ — номоне—ще имаме—$4^1/_3$ кила. Отъ тая смѣтница следва, че единътъ кръстецъ, независимо отъ качеството, ще пуска срѣднйо $4^1/_3$кила. Нека сега, споредъ току що приведената смѣтчица, пресмѣтнемъ цѣлия приходъ отъ декаритѣ посѣти съ жито, и да видимъ дали ще срѣщнемъ смѣтка А.

Отъ I-во кач. имаше	400 кръстца	по $4^1/_3$ кила ще пустнатъ	$1733^1/_3$ к. ж.
« II-ро «	» 200	» « « « « «	$866^2/_3$ « «
« III-то «	« 2400	« « « « « «	10400 « «
		Всичко	13000 « «

Отъ гдѣто, десятъкътъ на това село ще бѫде 1300 [illegible] жито.

Както виждаме, този начинъ на [illegible] номоне докарва [illegible] смѣтка А. Но злото е тукъ [illegible] ни трѣбва да се това [illegible] сиромаси [illegible] уги. По този начинъ [illegible] [illegible] ка на селото, като го смѣтаме [illegible] отъ разнитѣ качества не сѫ про- [illegible] земледѣлцитѣ; едни лица — преиму- [illegible] жаватъ по-голѣмата часть отъ І-во и ІІ-ро [illegible] нство—сиромаситѣ—тия невѣжи, ала благородни [illegible] ѣ казалъ: смрадливъ лукъ, прасъ и сусамъ, коравъ [illegible] — ето съ нѣколко думи положението [illegible] прите- [illegible] , което имъ ражда само «терние и бодли, [illegible] дъ ду- [illegible] адресъ на Адама при изгонването му отъ [illegible] . . .

Всѣ [illegible] тѣзи, които притежаватъ ІІІ-то качество, ще се [illegible] съ по $^1/_3$ [illegible] стеца му не благоволилъ да пустне [illegible] тѣзи, които притежа [illegible] во качество, ще имъ се свали $1^1/_2$ [illegible] $^2/_3$ кило—на второ. [illegible] това какво говори? — Говори това, [illegible] о нѣма, ще му се вземе [illegible] , което има, а този който има — [illegible] се даде още? Хубава ло [illegible] ава [illegible] аведливость, нели!

III Случа [illegible] — [illegible] ай не е нищо друго, освѣнъ при [illegible] точка II-ра отъ смѣтка В къмъ всѣко отдѣлно лице. Загатнахъ по- [illegible] точка II-ра може да не ни доведе до погрѣшни резултати, [illegible] елото е единица. Да се опитаме тогава да я приложимъ къмъ вс [illegible] отдѣлно. Нека видимъ по-отблизо тази нагледъ приятна работа.

Всѣки човѣкъ има по-нѣколко декара ниви отъ разнитѣ к [illegible] Да се потрудимъ сега всѣкиму да опредѣлимъ отношението на [illegible] съ жито декари отъ разнитѣ качества. Да кажемъ, че тази [illegible] ка сполучихме да установимъ. Да предположимъ, че декаритѣ по к [illegible] , засѣти съ жито на Ивана иматъ отношение 1: 1: 4; на Стояна — [illegible] 5; на Драгана — 3: 1: 6; и т. н.

За да опредѣлимъ точно номонето на тѣзи хора и споредъ [illegible] десятъка, нели трѣбва да вземемъ въ съотвѣтно отношени [illegible] кръстцитѣ? Тъй на Ивана ще имаме:

Отъ І-во	качество —	1 кръстецъ —	по 6 кила —	всичко	[illegible]	кила жито.
« ІІ-во	«	«	«	« 5 «	« 5	« [illegible]
« ІІІ-то	«	4	«	« 4 «	« 16	« [illegible]
				Всичко	27	«

Тѣзи 1, 1 и 4 кръстца отъ разнитѣ качества трѣбва [illegible] лно всѣкиму да ги овършваме — колкото има земледѣлци, толкова пъти [illegible] трѣбва да [illegible] номо [illegible] дѣто н [illegible] ѣримъ [illegible] $4^1/_2$ кило. О [illegible] сле [illegible] монето, [illegible] ето ще [illegible] ляме н [illegible] а десятъка е 4 [illegible] на кръстец [illegible] ще к [illegible] иванъ [illegible] олкова и толкова кръстца жито [illegible] разни [illegible] ества, п [illegible] кила — [illegible] олучи толкова кил [illegible] жито, на [illegible] то ще [illegible] толкова [illegible] екъ.

Сѫщо смѣтаме и на Стояна, Драгана и др. . .

Казахъ по-напредъ, че това на пръвъ погледъ е приятно, лесноизпълнимо и справедливо; но сега ще видимъ неудобствата му и тогава вѣр-

вамъ и читательтъ ведно съ мене ще се отрече отъ този начинъ на събиране номоне. Статистиката ни показва, че има около 4 — 500 хиляди земледѣлчески семейства въ цѣла България. То за да имъ се изчисли по отдѣлно всѣкиму прихода отъ нивитѣ, трѣбва преди всичко да се опредѣли всѣкиму по отдѣлно, въ какво отношение се намиратъ посѣтитѣ съ разни храни декари отъ разнитѣ качества. После, кръстцитѣ взети пропорцио нално декаритѣ отъ разнитѣ качества — да се овърхватъ всѣкиму отдѣлно, за да се получи точно номонето. Помислете си, колко правителственни пратеници трѣбва да кръстосватъ България!

Да вземемъ по-конкретенъ примѣръ. Имаме сега отъ 50, 100, 200, 300, до 1000 и повече земледѣлчески семейства. На по-малкитѣ села ще може само единъ контролйоръ, като работи 1 — 2 седмици и то само за житото, да не бави земледѣлцитѣ и да имъ опредѣли номонето; но голѣмитѣ села не могатъ и не бива да чакатъ процедурата, като оставятъ на произвола судби мѫката си, — не бива да излагатъ на поврѣдата отъ стихийнитѣ сили. Ясно е тукъ, като бѣлъ день, че тукъ трѣбватъ повече отъ двама и трима контролйори. Ние имаме 1300 общини; съ положителность можемъ да кажемъ, че при този начинъ на опредѣляне номоне, контролйоритѣ не ще бѫдатъ по-малко отъ 4000 души, на които като смѣтнемъ по 100 лева мѣсечно — а има за тѣхъ работа около 3 мѣсеца, — ще имаме: $4000 \times 100 \times 3 = 1{,}200{,}000$. Тѣзи единъ милионъ и двѣстѣ хиляди грѣшни левчета ще се употрѣбятъ за извършване горнитѣ операции.

Нѣкому моята смѣтка ще се види, може би, за преувеличена; но не забравяйте и това, че и самото Н. Събрание гласува два милиона лева за прилагание десятъка, което, вѣрвамъ, добрѣ да е изучило разноскитѣ по прилагане десятъка, та ги е отпустнало.

До сега ние дирехме справедливата мѣрка по опредѣляне номоне и събиране десятъка, ала трѣбва да обърнемъ внимание и на разноскитѣ, които ще станатъ по прилагане мѣрката, защото и тѣ излизатъ отъ гърба на земледѣлеца. Ето защо по-горѣ обърнахъ внимание на разноскитѣ по прилагане десятъка. Само да не се намираме на работа; отъ една страна да качваме, а отъ друга да смаляме.

Е-е! и тука ударихме у камъкъ. Да подиримъ другъ исходъ. Да пристѫпимъ къмъ другъ случай.

IV Случай. — Да се опитаме сега да отстранимъ врѣднитѣ страни отъ по-първитѣ случай и да ги групираме въ новъ случай. Именно така: да вземемъ по-отдѣлно номоне за нсѣко качество. Въ всѣко село, значи, ще вземемъ по едно номоне за I-во, друго за II-ро и друго за III-то качество. Ще намѣримъ срѣдното производство между най-слабото и найсилното жито отъ I-во качество, и то така: вземаме 5 снопа отъ най-слабото и 5 снопа отъ най-силното — намираме 2 кила; кръстеца отъ 30 снопа ще пустне 6 кила. Десятъкъ на кръстецъ ще се пада по 0.6 кила. Тъй се намира десятъка на кръстецъ и на останалитѣ двѣ качества, че е 0.5 кила и 0.4 кила. Тогава пристѫпяме къмъ опредѣляне десятъка на лицата. Иванъ има 30 кръстца жито отъ I-во качество; 10 кръстца отъ II-ро и 5 кръстца отъ III-то качество. Кръстцитѣ сѫ изброени по обикновенному. Понеже I-во, II-ро и III-то качество на единъ кръстецъ плащатъ десятъкъ 0.6, 0.5 и 0.4 кила, то Иванъ ще плати:

I [illegible]чество	30	кръстца	—	по 0.6 кила,	—	всичко	18	кила	[illegible]	десятъкъ.
	10	«	—	0.5	«	«	5	«		«
	15	«	—	0.4	«	«	6	«		«
[illegible]							29	«		«

По [illegible] тоана. Драгана и други. Да ви-[illegible] начинъ на събиране десятъкъ, [illegible] се опредѣля на кръстецъ. Явно е, че [illegible] снопе, т. е. който е билъ, така да ка-[illegible] по-малко върхопа, който е събралъ по-много [illegible] производителностьта на кръстеца му се увеличава — [illegible] което показва номонето, слѣдователно, и по-м[illegible] десятъкъ [illegible]адили това, вързвать голѣми снопе, но [illegible] работа е [illegible] съ [illegible]зкилване. Азъ зная съ десятки хора, които сж [illegible]килили [illegible] години и сега едвамъ могатъ да си изкаратъ прех[illegible] а забелѣз[illegible] и [illegible] че по-богатитѣ си наематъ вързачи, ко[illegible] имъ вързватъ голѣм[illegible]е. За изкилването богатия и не отгова[illegible] неговиятъ примѣръ в[illegible] и сиромахътъ: само че той е са[illegible]енъ на себе си вързачъ. Пос[illegible] богатитѣ земледѣлци иматъ посѣти [illegible] декари съ зърнена храна [illegible]мъ из[illegible] да женатъ горѣ — да сбиратъ само [illegible]. Съ това, отъ една [illegible] на[illegible] ва числото на кръстцитѣ, а от[illegible] увеличава производи[illegible]елностьта [illegible]ъ. Тъй той печели отъ вѣкадѣ, [illegible] по-малко ще плати при много имане. Сиромахътъ пакъ има [illegible] малко храна; нему не изнася горѣ-женатото, защото не може съб[illegible]татъчно плѣва за охрана на добитачетата си, на които плѣвата е ед[illegible] храна презъ зимата.

Като се принуждава сиромахътъ да жене долѣ, той увеличава [illegible]то на кръстцитѣ си, съ което намалява производителностьта [illegible] Ще има много кръсци, които малко ще му дадатъ, а много повече [illegible]и. Тъй още веднажъ дохождаме до думитѣ: който нѣма, ще му се [illegible] и това, което има, а който има ще му се даде още. Добра управия!

До тука все дирихме номоне, та отъ него да опредѣлимъ [illegible] десятъка за всѣко едно лице. Ала предлаганитѣ мѣрки с[illegible] една отъ друга по-несъстоятелни, по-несправедливи и много връ[illegible] сиромашьта. Дали нѣма друга мѣрка извънъ номонето, която да [illegible] правед-лива? Нѣма ли по-рационална мѣрка, която да ни избави отъ това [illegible] Има — и тя е — вземане десятъка на снопъ. Да видимъ това по[illegible]телствено.

Като се ожене, излизатъ кметътъ и контролйорътъ, [illegible]ъ тѣхъ вървятъ 15—20 кола карани отъ земледѣлцитѣ съ собств[illegible] си добичета. [illegible]хаждатъ [illegible] една ни[illegible]ятъ, вс[illegible]0 снопа. Десят[illegible] ма [illegible] въ к[illegible] снопа [illegible]ватъ н[illegible] нива, — намир[illegible] сноп[illegible]а деся[illegible].5 сноп[illegible]рватъ [illegible]ата. Тукъ е явн[illegible] [illegible]каквито [illegible] намѣр[illegible]ивата, [illegible]ва и взема — безр[illegible]чно че [illegible] голѣм[illegible] малки, [illegible] или [illegible]роизводителни. [illegible] ходятъ [illegible] колята [illegible] земле[illegible], а утрѣ [illegible]. Щомъ се напъ[illegible] колята, закарватъ ги на приготвенъ голѣмъ харманъ, гдѣто едни вършатъ, когато

пълнима. Една недѣля е достатъчна всичко да се свърши. Селенитѣ, опжтвани отъ контролйора, сами го превозватъ, овърхватъ, провѣватъ. Като се получи чисто жито, контролйора го предава търговецу и т. н.—чиста смѣтка.

Преимуществата сж тукъ ясни. Повечето лоши последствия при номонето, тукъ се отстраняватъ. Тукъ нѣма връзване голѣми снопе, нѣма изкилване, нѣма III-то качество «истеръ-истемесъ» да пустне повече, отколкото може.

Вземането десятъка на снопъ е по-справедлива и по-добра мѣрка, отколкото чрезъ номонето.

Въобще, данъкътъ, вземенъ като десятъкъ, е несправедливъ; тукъ не се вzематъ въ съображение разноскитѣ по-производството. Земледѣлецътъ, до като докара работата до чиста пшеница, която да сипва съ доволно сърдце въ житника, доста време се е потилъ. Доста трудъ, грижи е положилъ: оралъ е, преоравалъ е, посѣвалъ е, завличалъ е, пръскалъ е семе, което не е му паднало даромъ отъ небето, хранилъ е добитачетата си, правилъ е разни сѣчива и други дребни работи, правилъ е, съ една дума, разноски. Тѣзи разноски мисли да посрѣщне отъ плода на своята мжка. Ако земледѣлецътъ е държалъ точна смѣтка и за най-малкитѣ дребни работи и като има предъ видъ получения резултатъ, то надали би му останало нѣщо като чистъ приходъ. Едни, може би, ще иматъ чистъ приходъ; други ще докаратъ работата си до хакъ-пакъ, а трети ще иматъ и недостигъ и тѣ сж мнозинството. Това мнозинство именно се и хвърля въ обятията на лихваря.

Десятъчната данъчна система е отживѣла вѣка си; тя си има мѣстото въ страни—закжснели економически, тамъ, гдѣто всички продукти не сж стоки, не сж предназначени за размѣна. Въ такива страни паритѣ не играятъ първенствующа роля, а стокитѣ. Въ нашата страна стоката е вече изчезнала да бжде центъръ на тяжестьта, сега около паритѣ се въртятъ стокитѣ.

Ала нѣкой ще възрази именно така: земледѣлцитѣ сега произвеждатъ стоки, за да ги размѣнятъ за пари, съ които да си набавятъ нужнитѣ за прехрана артикули; и че правителството бащински постжпва, като взема даньта си въ натура, тъй като нѣма твърдѣ купувачи и че, ако поиска правителството да си взема даньта въ пари, земледѣлецътъ ще е принуденъ да продава храната си за нищожна цѣна на търговеца, или да се хвърля въ обятията на лихваря, което ще му струва цѣлъ животъ. Да предположимъ че е така. Тогава, нека се взема въ натура десятъка; но да се има предъ видъ и чистия приходъ на земледѣлеца. Какво право има държавата да взема дань отъ този човѣкъ, който не може да си изкарва насжщния? Защо взема десятъкъ и на разноскитѣ му? Или тѣ, по нѣкакво чудо, се обрьщатъ на приходъ?! Съ тъзи мѣрка не отупва ли се и тъй вече претупания брашнянъ човалъ, не съсипватъ ли се всички земледѣлци, а най-вече бѣднитѣ? Замислювали ли сж хората около държавната трапеза, къмъ какво водятъ тѣхнитѣ рационални мѣрки? Не водятъ ли мѣркитѣ имъ къмъ по-скорошно пролетаризиране на земледѣлцитѣ и къмъ групиране земята въ по-малко ржцѣ? И това не ще ли ни доведе по-скоро къмъ едрото землевладане? Неще ли ни доведатъ до тамъ, отъ гдѣто най-много се боятъ хората на «рационалнитѣ» мѣрки? Да?

Обществото еволира по собствени закони. Тѣзи зак[illegible]о се на[illegible]ать въ по-напредналитѣ вече общ[illegible]ва. По тѣхъ м[illegible] нашето [illegible]ство. «Рационалнитѣ» мѣрки не [illegible]ратъ общественното р[illegible]е. Властвующитѣ, [redacted]ъ, че ще поправятъ [illegible]я, уредят[redacted]не,—грубо се заблужд[illegible] [redacted]ъ десятъка въ натура, следова[redacted]и. И ако е така, нима той е по-спра[redacted]? Когато правителството си взема данъка [redacted]е за неурожайни години: то си взема напълно [redacted]едѣлеца, какъвъ приходъ има отъ посѣтитѣ си ниви. [redacted] ще отговоря за мене, е безразлично; въ натура или въ [illegible] данъка. За мене е важно, какъ ще се ст[illegible]тъ зем[illegible]ъ,— какъ ще бѫде той разхвърленъ. Азъ искамъ [illegible] данъка [illegible]ведливо равномѣрно разхвърленъ между всичкитѣ чле[illegible] държавата, кат[illegible] видъ чистия приходъ на лицата. Този, к[illegible]а чисть при[illegible] 10[illegible] ако плаща единъ левъ данъкъ, то пъ[illegible], който получава 100[illegible] чистъ приходъ, е въ състояние д[illegible] не само пропорционално, т. [illegible] 10 лева, а и прогресивно 2 и по[illegible]ева. Азъ съмъ за прогрес[illegible] доходния налогъ, по който се е писа[illegible]та.

Но вече с[illegible] [illegible]очее, кой печели и кой губи от[illegible]дане десятъчната [illegible]ъчна [illegible] въ натура.

Т. Ло[illegible]

Изъ Ада Негри.

1. До като съмъ жива . . .

Тя ми каза: «Ти никога не се смѣешъ; остри[illegible] стихове всѣкога проклинатъ. Ти не знаешъ никоя пѣсень, която [illegible]за годешката радость и въ която се чувствува трепета на [illegible]го и хармонията на цѣлувкитѣ.

«Ти не знаешъ лѫчезарната пѣсень, която се [illegible]ква гола изъ таинствената си мантия, както древнята богиня, и, [illegible]ки сипе босилекъ и ружа . . .»

Тя ми каза още: «Дѣ си родена ти, зловѣща и фатална пѣвицо? Коя зла самодива те е хвърлила случайно въ [illegible]та ти?»

[illegible]ъ й о[illegible]ихъ: «Родена съмъ въ колиба. [illegible] ида отъ о[illegible]й. И [illegible] възх[illegible]ата с[illegible] светлина, [illegible]зъ свѣтлитѣ химни на вселенната, не пр[illegible] да иде от[illegible]ки [illegible]грани [illegible]е отзи[illegible] пѫшк[illegible] и охканията.

«[illegible] сърдце [illegible] пада [illegible] по капка, без[illegible]ръ и червена, кръвьта на които, сѫ лишени отъ свобода и на които сърдцето ми е посветено

«Отъ нѣдрата на работническитѣ кѫщя, дѣто се притиска цѣла раздразнена и свадлива тълпа, дѣто цѣлъ купъ кални и гладни хора се хвъргатъ върху -оросения отъ пота имъ хлѣбъ;

«Отъ нѣдрата на чернитѣ фабрики, дѣто чудовищнитѣ чиличени машини бълватъ димъ, и дѣто задушливия въздухъ се просмуква и трови кръвьта на омаломощенитѣ тъкачи;

«Отъ нѣдрата на калнитѣ холерни оризища—отъ полетата и степитѣ — както и отъ села и градове, дѣто въ името на Бога се избиватъ толкозъ нещастни създания;—

«Отъ всѣкадѣ, отъ всѣкадѣ дохожда до мене непрекъснатата тѫжба — която ме преследва и не иска да престане — немилостивата и вѣчна тѫжба, както птицата, която нощемъ си бие крилѣтѣ о стѣнитѣ, както облака, който помрачава слънцето!

«Радостьта и хубостьта бѣгатъ отъ мене; зората бѣга отъ мене, както и дързкото опияняванье на . . . любовьта. Само тѫгата ми остава!

«Но скръбьта не престава и не се преклонява предъ нищо; тѫгата достига до Бога — защото тя е божественната сила, що крѣпи Прометея, прикованъ върху дивата скала.

«И пѣсеньта ми лѣти мрачна и въздържана върху вниматолната и безлична тълпа, както гигантски се бѫхти о високитѣ планински ледници ранения орелъ . . .»

2. Пѣсеньта на мотиката.

Азъ съмъ грубата сабя, която пори земята; азъ съмъ сила и невежество. Чрезъ мене глада охка и слънцето свѣти; азъ съмъ мизерия и надѣжда.

Азъ съмъ копието на блѣстящия югъ; когато виявицата реве въ долината, азъ виждамъ стрѣлитѣ, що пресичатъ облацитѣ.

Познавамъ всички дѣвственни и плодотворни благоухания, които тържествующия Май извлича изъ нѣдрата на земята, пълнитѣ съ медъ цвѣтни вѣнчета, насѣкомитѣ, цѣлувкитѣ.

И отъ всѣкидневната, всѣкичасната работа ставамъ по-нѣжна и по-лъскава; покорна, силна, неизмѣнлива — азъ отивамъ да цѣпя коравата земя.

Въ срутената кѫщица, въ селската сламеница, дѣто презъ кривитѣ прозорци прониква острия зименъ студъ,

Дѣто мизерията се [illegible] вѣдкила, дѣто [redacted]ията едва [redacted]духа въ огнището [illegible] и мъртва ступанка [redacted]ука отъ неизцѣлимъ [redacted]

Азъ [redacted]ъ жгъла на колибата [redacted]резъ [redacted] нощь, която се промъжква. [redacted] стѣя. [redacted] на изнемощѣлитѣ жени [redacted] духовно хранене на селянитѣ,— [redacted] шепненето на едно желание ме възпламенява . . . [redacted] Зорница, когато като [illegible] ще [redacted]дигна на [redacted]когато слънцето [illegible] въздухъ, азъ ще се [redacted] съ плѣ[redacted]есть, [redacted]бова, енергична и пълна съ живот[redacted] се вдигна [redacted] плодоносната земя.

И тогазъ [redacted]тѣ не се облѣнатъ съ кръвь и [redacted]ата пълна да съ опитнени: [redacted] мията на нещастьта ще бѫде су[redacted]

И отъ [redacted]ата [redacted] любовь и пропорена [redacted] земя, опиетена отъ [redacted] ще се чува до небесния лазу[redacted]е-изпълнения съ нежность[redacted]асъ на человѣчеството, като [redacted]ка в химнъ: — Миръ! Работа! Хлѣбъ!

Прев. Надѣжда Хр[redacted]вна.

Пѣсеньта на сиромаха.

Буйни вихри блъскатъ ми вратата
Съ неспиренъ и злокобенъ вой
И смущаватъ тѣ въ самотата
На нощьта мъртвешкия покой.

Ахъ, не пѣйте пѣсни вдъхновени,
Вихри снѣжни въ тоя късенъ часъ,
[illegible]ди звуц[redacted] сж за [redacted]не
[redacted]ъ е в[redacted]тъй б[redacted]ласъ.

Нада [illegible]ругадѣ[illegible]е,
Дѣто [illegible]лѣсъкъ[illegible]ие цъвти,
Тамъ зловолнитѣ вий накѣтете

Не лудѣйте въ моя малъкъ дворецъ,
Не смущавайте сиромашкий сънь,
Тукъ задъ тозъ закниженний прозорецъ
Е студено, както и вънъ.

Не лудѣйте, че множина още
Преминаватъ въ теглила, катъ менъ,
Преминаватъ тѣ студени нощи
Съ духъ убитъ, отъ мѫкитѣ сломенъ.

На една работничка.

Недѣй скърби така, дѣвойко млада,
Че тихо ще преминатъ твоитѣ младини,
Знамъ, търсишъ ти въ борбата салъ наслада,
Въ борба срѣщу злини.

Ти виждашъ всѣки день сега отниса
Въ кипежа на борбитѣ нашия животъ,
Ти виждашъ и страданията какви сѫ
На бѣдния народъ.

Върви, съсъ твърдость се бори тогава,
Макаръ че си безсилна, немощна жена,
Върви ти; срѣщу подлостьта лукава
Отпоръ бѫди, — стѣна!

Че ти си дъщеря днесъ на народа,
Че чувство бащинско къмъ тебе той питай,
Върви за щастие и за свобода, —
За него ти страдай! . . .

Ив. Арнаудовъ.

НОВИ К[redacted]ГИ.

Рудоко[redacted]ствия. Пр. отъ **полск**[redacted].
9 от[redacted], издание на *Ст. Георгиевъ*

[redacted]9 отъ библиотека «**Народно четиво**» е [redacted]циална драма, чийто развръска **вече набли**[redacted]ка изъ живота на работницитѣ-**рудокопачи, изъ** [redacted]тѣ притеснители — господаритѣ; **една страничка** [redacted] съ самопожертвуване въ името на он[redacted] **възвишени** [redacted]етената днесъ работническа класа ще реа[redacted] **на мѣ**-[redacted] **днешната, порутена** вече, несправедлива наредба.

Съ[redacted]ето **на** драмата е следньото:

Раб[redacted]чачи отъ мината на единъ жестокъ гр[redacted] пращатъ пр[redacted]**него** [redacted]отъ своитѣ другари, които да **го помо**[redacted] да увеличава **заплат**[redacted] **имъ**, но поне да не ги намалява [redacted] **ст. на** билетче. И безъ **то**[redacted]**намаление** заплатитѣ имъ сѫ толкова [redacted] **че «по**-ловината работн[redacted]**ѫтъ о**[redacted]гладъ съ семействата си», [redacted]**казва на** графа единътъ от[redacted] — Прокопий.

Отначало съ **молби** [redacted]мѫчатъ да убѣдятъ графа **въ сп**[redacted]востьта на тѣхнитѣ **искания, но жадниятъ** за богатства го[redacted] **не иска** и да чуе. Неговиятъ **отказъ при то**лкова настоятелнитѣ м[redacted]**а работ**-ницитѣ предизвиква въ **тѣхъ гнѣва** и умразата, и жестокос[redacted]**ия графъ** тежко би си испатилъ, **ако** благоразумието на едина отъ **работни**[redacted] — Михаилъ, не би надѣляло справедливо възнегодуванія **Прокопий**, [redacted]е решава да го хвърли въ пропастьта на мината. Следъ като се убѣ[redacted], че нищо не ще склони безчеловѣчния графъ, тѣ решаватъ [redacted]**пустнатъ** работата, да обявятъ стачка. Тржбитѣ за спиране работа[redacted]**свирватъ**, вънка се чува ура! и стачката започва. Това е първото **дѣйствие**.

Второто дѣйствие изобразява хода на самата **стачка. Раб**[redacted]ѣ събрани на площада предъ постройкитѣ на мината, за да **размисля**[redacted]о да правятъ. Никой отъ тѣхъ не е съгласенъ да се отстѫпи. [redacted] **заплаш**-ванията на директора на мината, който дохожда да ги убѣ[redacted] **заематъ** работата си, тѣ не се стрѣсватъ. Дори плачоветѣ на же[redacted] **не ги** разколебаватъ въ справедливото имъ решение . . . . Но **нуждат**[redacted]а, най-после, превиватъ нѣкои отъ тѣхнитѣ слабохарактерни **другар**[redacted]о отиватъ отново на работата си. Когато събранитѣ работни[redacted] **научватъ** за това, тѣ потеглюватъ за мината, за да предотвратятъ о[redacted]**ицитѣ си** другари отъ това, което убива и еднитѣ и другитѣ. Но [redacted]**ги срѣща** **на**[redacted]**та отъ** [redacted]**аря «па**[redacted]**а на р**[redacted]**тишината» и съ**[redacted]ни **от**[redacted] **на спр**[redacted]**вия пр**[redacted] **на рабо**[redacted]**ѣ. Много работ**[redacted]а-[redacted]**тъ ран**[redacted] **други мъртви между** [redacted] **Михаилъ — главното** [redacted]**въ** [redacted]**рамата.**

Тр[redacted]**дѣйстви**[redacted]**ажава** [redacted]**твията отъ стачк**[redacted] **Работници**-тѣ погребватъ своитѣ другари, убити отъ господарскитѣ **куршуми скришно**, защото избиването е само прелюдието на по-нататъшнитѣ **преследвания** *на работ*ницитѣ. Господарьтъ следи всѣкиго, който отиде при нѣкой отъ

стачницитѣ, който имъ услужи съ нѣщо и пр. Една майка сѣди при ковчега на убития ѝ синъ, когото ще погребватъ. Тя мѫжки посрѣща това тежко нещастие, толкова по-тежко, че и другия ѝ синъ, раненъ сѫщо отъ господарскитѣ куршуми, лежи въ кѫщи на умиране. Мѫжъ тя нѣма. Смазанъ нѣкога отъ рудницата на тоя същия господарь, по чийто заповѣдь убиха нейнитѣ синове, той е заровенъ сѫщо тука, може би на сѫщото това мѣсто, гдѣто тя сега стои. Съ печалъ тя си спомня за това грозно минало, за оня фаталенъ день, когато ѝ донасятъ отъ рудницата само окървавената кърпа на мѫжа ѝ, а подиръ нѣколко дена го изваждатъ на парчета премазанъ въ рудницата. И отъ кръвьта, отъ коститѣ на тия хиляди нещастници, господаритѣ въздигатъ своитѣ богатства и съ спокойна съвѣсть заповѣдватъ да се избиватъ безъ милость тия, които се осмѣлятъ да поискатъ отъ господаритѣ това, което поне отъ малко ще подобри тѣхния халъ.

Работницитѣ излизатъ побѣдени въ стачката. Но това съвсѣмъ не ги отчайва. Макаръ и побѣдени, тѣ, все таки, извличатъ голѣма поука отъ този горчивъ опитъ. Тѣмъ става ясно, че ако бѣха сдружени, ако имаха една здрава организация, на която да се опратъ въ такъвъ моментъ, щѣха да надвиятъ на господарската несправедливость. Тѣ съзнаватъ голѣмото значение на организацията и се погрижватъ за създаването на такава, за да могатъ по-планомѣрно и полезотворно да водятъ борба съ господаритѣ, когато тѣ безправно поискатъ да наложатъ на работницитѣ това, което би влошило положението имъ.

Нашитѣ работници ще могатъ много полезни работи да почерпнатъ отъ тази малка драма. Отъ една страна тя истъква какъ господаритѣ, ненаситни въ своитѣ желания за богатства, съ свѣкакви срѣдства гледатъ да изсмукватъ повече полза отъ работницитѣ и въсползувани отъ тѣхното несъзнание намаляватъ надницитѣ, увеличаватъ работния день и пр. Отъ друга страна, много ясно става всѣкиму, че ползата за работницитѣ отъ една стачка е въ голѣма зависимость отъ здравостьта на организацията имъ. Нека това хубаво запомнятъ нашитѣ работници и по-скоро да се организиратъ.

Ние горещо препорѫчваме тази малка драмичка на нашитѣ работници. Тамъ, гдѣто иматъ клубъ, хубаво ще бѫде да я представятъ. Тя е пригодна за нашиятъ работнически театръ. Преводача е направилъ добръ изборъ и съвѣстно испълнилъ дълга си. Желателно е, въ библиотека «Народно четиво» да се вмѣстятъ още нѣколко такива драмички, които право да засѣгатъ живота на работницитѣ. По този начинъ нашитѣ работнически театри ще се избавятъ отъ толкова пѫти повтаряннитѣ пиеси «Илю Войвода», «Стефанъ Караджа» и пр. и на нашитѣ работници ще се даде нѣщо съвременно, изъ тѣхния животъ, което, безъ съмнение, не ще остане безъ полза. Нека това се вземе подъ внимание.

Йопчевъ.

Общественнитѣ отношения въ Русия, отъ Фр[redacted] Енгелсъ. П[redacted] *Г. Б.* (№ 11 отъ «Популярна научна» библиотека, [redacted]е на Ст. [redacted]евъ и С-ие, Варна 1900 г.) цѣна [redacted] ст.

[redacted] Всѣкой, който сѣ интересъ[redacted] руската журналисти[redacted]ъ последнитѣ 10 [redacted] съ оня многошуменъ [redacted]ъ, [redacted]йто дълго[redacted]на рускитѣ учени и бѣше пред-[redacted]о не сѫ утихнали дори до днесъ. [redacted]ото економическо развитие — ще пре-[redacted]питалистически фазисъ на развитие, който [redacted]цивилизовани страни, или не. [redacted]арксисти — западницитѣ, както ги наричаха, ис-[redacted]щето на диалектическия материализъмъ, основащецъ се [redacted]аркса и Енгелса за руското економическ[redacted]тие, отъ [redacted]кна, като наблюдаваха безъ всѣкакви предубѣжд[redacted]ния зна-[redacted]и пр[redacted]и въ руския животъ, които особено следъ знам[redacted] [redacted]861 го[redacted]вана[redacted]олкова очебиющи, предричаха за Русия [redacted] на съсѣдни[redacted]ропейски страни. Като тѣхъ Русия т[redacted]а прекара сѫщия ка[redacted]листически фазисъ на развитие и [redacted]рѣбваше да се появи пролет[redacted]рията — класа, която даже и таки[redacted]свѣтени умове като Черн[redacted]смѣт[redacted]а за язва на Европа, и бе[redacted]о трѣбваше да мине ру[redacted]като осѫществи само по високит[redacted] на общественъ жи[redacted]ъ. С[redacted]налогиченъ процесъ на онова с[redacted] пропадание на дребното про[redacted]зводство подъ неумолимата [redacted] на едрото, превръщание експроприиранитѣ дребни собственици [redacted]зимотни пролетарии, едно начтожно число едри капиталисти въздигн[redacted]оху пропаданието на тѣзи дребни собственици, всичко това Русия трѣб[redacted] прекара. Разбира се, такава една перспектива за бѫдащето на Рус[redacted] съвсѣмъ не красива картина. Но работата на безпристрастния наблюд[redacted] не бѣше да рисува привлекателни картини на бѫдащето, а [redacted]изобрази тъй, както то може да се схване, да се разбере въ настоящ[redacted]

Това мрачно рисувание на близкото бѫдаще на Русия, коет[redacted]систитѣ правеха, предизвика остритѣ протести на субективиститѣ [redacted]няцитѣ. Марксиститѣ отговаряха, народняцитѣ и субективиститѣ ги [redacted] въ неразбиране на руския животъ, почна се една ожесто[redacted]олемика, която, както казахме, дори до днесъ не е утихнала.

Всѣка класа, всѣка пораждающа се или умирающа [redacted]ена наредба има своя идеология, свои идеолози. Като се явяваха идео[redacted] остарѣлата вече община, народняцитѣ и субективиститѣ защищава[redacted] обществена наредба, която трѣбваше да загине, като остар[redacted]е, и да отстѫпи мѣстото на друга по жизнеспособна; една общест[redacted] наредба противъ която бѣше самата историческа необходимость, проти[redacted]то дѣйств[redacted]неумол[redacted]истори[redacted]закони,[redacted]айто сфера хо[redacted] ни[redacted]е често [illegible]рачка.

[illegible] да разбиратъ тѣзи исторически закони, народняцитѣ и субек-[illegible]исти и [illegible]раха об[illegible]а, смѣта[illegible]за жизне-способна, [illegible] способна [illegible] се разв[illegible] по ви[illegible]орми б[illegible]збира се, да из[illegible] своя общиненъ характеръ, и само когато грозната дѣйствителность предъ самитѣ тѣхъ подриваше сѫществуванието на общината, тѣ се расколебаха въ своитѣ илюзии.

Но да дойдемъ на предмѣта, отъ който значително се отклонихме. Пъкъ тия предварителни бележки бѣха необходими.

Въ горѣозаглавената брошурка на Енгелса се третира сѫщия този въпросъ за сѫдбата на економическото развитие на Русия. До колкото е възможно въ една полемика, Енгелсъ доста обстоятелствено разглежда въпроса. Предизвиканъ отъ нѣкой си Ткачевъ, който го обвинява въ непознаване на руския животъ, той разглежда много добрѣ и научно сѫществующитѣ обществени отношения въ Русия и отъ тука вади заключение за сѫдбата на нейното економическо развитие.

За Ткачева въ Русия не сѫществува пролетариятъ. Нѣма и буржуазия, значи нѣма капитализмъ, съ който да се води борба. Има наистина, една държавна монархическа власть, но тя, споредъ него, лесно ще може да се събори, защото «тя нѣма корени въ економическия животъ на народа и не въплотява интереситѣ на нѣкое съсловие». А като нѣма нито буржуазия, нито пролетариятъ, а такава една слаба държавна власть, социалната революция лесно ще стане, до социалистическия идеалъ лесно ще се дойде, толкова по-лесно, че руския мужикъ е «предопредѣленъ, традиционенъ комунистъ», защото у него сѫществуватъ община, артель.

Енгелсъ ясно истъква, до колко държавата въ Русия въплотява интереситѣ на нѣкое съсловие и до колко тя не «виси на въздуха».

За артелитѣ и общината автора е отдѣлилъ една по-голѣма часть отъ брошурката, защото даже просвѣтени умове, като Чернишевски, сѫ имали за тѣхъ едно криво понятие, като сѫ виждали въ тѣхъ оня комунизмъ, къмъ който се стремятъ западноевропейскитѣ страни, само този комунизмъ да се развие въ по-висши форми на общественъ животъ безъ, разбира се, да преминава всичкитѣ перепетии на капиталистическото развитие. Такова мнѣние за артелитѣ има и Ткачевъ. Въ сѫществуването на общината и артелитѣ Енгелсъ, напротивъ, вижда една ниска степенъ на развитие въ срѣдствата за производство, една стадия отъ развитие, която сѫ прокарали всичкитѣ цивилизовани страни, и сѫществуването на която показва неразвитость. Съ примѣри той показва, че такава форма на общежитие се срѣща у много народи, които се намиратъ въ ниска степень на развитие.

«Преобладаването на тази форма въ Русия доказва, че въ руския народъ сѫществува силно стрѣмление къмъ сдружаване, но това не е никакъ доказателство, че този народъ, благодарение на това стрѣмление, е способенъ да прескочи направо отъ артелитѣ въ социалистическата форма на общежитие. За да стане този преходъ, изисква се преди всичко, щото самитѣ артели да сѫ способни за вѫтрѣшно развитие, щото тѣ да напустнатъ първобитната си форма.... Артелитѣ до сега не само че сѫ били неспособни за това, но тѣ неизбѣжно ще пропаднатъ, щомъ се сблъскатъ съ едрата промишленость, ако не влѣзатъ въ пѫтя на по-нататъшното развитие». Такова е мнѣнието на Енгелса за артелитѣ и общинното земевладѣние.

За политическата революция, която ще премахне деспотизма въ Русия Ткачевъ има едно дѣтинско мнѣние. Като смѣта руския мужикъ за «инстинктивенъ революционеръ», той мисли само да се чукне тукъ тамѣ

и всичко ще се свърши. Такова мнѣние, разбира се, проист[…]ъ непра-[…]то схващание на живота, на общественитѣ отношени[…]

Безъ съмнѣние, Русия се намира [..] предвечерието на една револю-[…] Положението на селската маса […]о. Въ интереса на за[…]а […]ржуазия е п[redacted]измъ. Положението н[…]-[…]твото [redacted]й-образованитѣ, концентрирани [redacted] съзнанието, че това положение на [redacted]ва превратъ и въ сѫщо време явява [redacted] може да се отбие въ тихата матка на кон[redacted]нени всички усилия на революцията, която ще [redacted]и, даже може би и самото правителство, но неиз-[redacted]ъ и скоро ще я отбиятъ отъ първия п[…]конституцио-[redacted]тѣ. Тази революция, която има най-голѣм[…]ость въ [redacted]ради това, че ще унищожи изведнъжъ последнята […] незачек-[redacted] резер[…] цѣлата европейска реакция, тази революция не[…] наближава. […]тия могатъ да я отдалечатъ: една спо[…] война съ А[…]рия и […]ия — но за това трѣбватъ пари и яки[…] — или едно преждев[…]менно опитване да се възстане, ко[…]е тикне имотнитѣ класи въ […]егрждкитѣ на правителството».

Всякой, ко[…]интер[…]ва отъ обществени въпроси, ще почерпне много отъ тази м[…]ро[…] Препорѫчваме я на нашата интел[…]

Йончевъ.

Селенинътъ и земледѣлческия трудъ отъ Глѣбъ Успѣн[…] литературенъ очеркъ за автора отъ *Г Плехановъ.* Превелъ **Г. Ба[…]** Цѣна 1.60. Балчикъ 1900 г.

Симпатичния руски писатель, Глѣбъ Успѣнски, печели […]ията на своитѣ читатели съ своята искренна любовь къмъ народа. […]ѣ сюжети сѫ взети повечето изъ срѣдата на селската маса. Безисходна т[…] отъ тия белетристически етюди, по жизнената правда, философския […]гледъ на писателя приковаватъ читателя къмъ неговитѣ своеобразни т[…].

Казваме своеобразни по маниерата на Глѣба Успѣнски […]е белетристически произведения въ видъ на единъ публицистъ. Г[…]спѣнски не може да се нарече народенъ писатель, ако и да е народ[…]. Той принадлежи къмъ натуралистическата школа, изобразява дѣйствител[…], каквато си е тя, безъ всѣкакви превзети идеи за прекрасното, за[…]-мата дѣйствителность има много грозотии, тъмнитѣ страни на […]а, които реализма не може да игнорира. Но отличителната черта н[…]я писатель реалисти състои въ неговото свѣтовъзрение на единъ на[…]къ. Идеала […]кия на[…]ъ е зем[…]ца, нар[…]маса. Радоститѣ […]бит[…]тая нар[…]маса, ко[…]рилича[…]о стадо, живѣ[…] единъ ста[…] животъ, […] и дѣйствува тъй както всички членове на […] колект[…]умъ, е[…]а за н[…]нията на руския п[…]тель на[…]никъ. Н[…]сно да […]брази […] на една еднообр[…] «*маса*», както я нарича Глѣбъ Успѣнски въ единъ очеркъ: «Дреболии отъ пѫтнитѣ ми спомѣни». По лесно е да се изобрази най-трагичното положение на от-

дѣлни личности, отколкото на една маса, у която мѫчно може да се отличи нѣкаква индивидуална черта. И най-талантливия белетристъ би се затруднилъ предъ такава тема. Глѣбъ Успѣнски масторски описва тоя животъ на народа, нареденъ по единъ калъпъ отъ хиляди години, съ неговитѣ дребни ступански интереси, съ неговата безкрайна скърбь и тегло, вѣчно тегло! Той е най-добрия руски белетристъ художникъ отъ народницитѣ.

Ето какво казва той за селянина, Ивана Ермолаевича: «зрѣлището, което Ив. Ермаловичъ се гнѫсѣше да гледа», бѣ такова: осемь телета бѣха се натрупали предъ вратата и отъ корита, отъ ведро дружно сучеха млѣко, весело си махаха опашкитѣ, прилични на пръчки; само новото, купеното теле стоеше отъ страни, сърдито искаше храна, изказваше си недоволството. Недоволно, мрачно, дошло на чузди мънастирь съ свой правилникъ, то явно нарушаваше художествената страна на вечерния редъ въ стопанството. И коне, и крави, и овци — всичко си бѣше на мѣстото, съ една дума — всичко въ стопанството си бѣше както винаги, както е привикнало да го гледа домакинското око, и на́, тукъ, въ видъ на новото теле, неочаквано испъква нѣщо чуздо, несъгласно, мрачно и грубо недоволно, като че ли критикува. Затруднението въ тоя процессъ на огояване телета съ млѣко състои въ това, че новото теле било научено да пие чорба отъ овесъ съ трици и яйца, млѣко не щело. Какъ да се не възмущава добрия стопанинъ отъ упоритостьта на това възмутително теле, когато неговитѣ телета тъй добрѣ се гоели отъ млѣкото? Тукъ страда негова интересъ. Иванъ Ермолаевичъ продавалъ своитѣ телета на прекуповача, тоя последния отъ своя страна ги продавалъ на касапина, тъй и двамата печелели.

Успѣнски рисува селския животъ въ назваката книга. И прекуповача, който се гои отъ селския трудъ, и дребнитѣ интереси на селенина, и ролята на интелигентния човѣкъ въ село сѫ обрисувани масторски. Споредъ описанието на Иванъ Ермолаевича отъ Успѣнски излиза, че тоя добъръ селски стопанинъ никакъ не се радвалъ на паритѣ, за него стоката само имала значение. Учението за Ив. Ермолаевича сѫщо нѣма никакво значение, освенъ ако му окаже нѣкаква полза въ стопанството.

Умственнитѣ интереси сѫ чузди за тоя тъменъ умъ. Тука е неизмѣримата пропасть между селенина и интелигентния човѣкъ. Първия търси полза отъ всички усъвършенствувания, и като не е въ състояние да разбере ползата отъ тѣхъ, той ги отхвърля и строго се придържа у своитѣ изчисления, своитѣ своеобразни календари отъ «Игнаждень до Коледа», отъ «Гергевдень до Илиндень» у своитѣ прокобения, унаследвани отъ неговитѣ прадѣди и провѣрени и завѣрени. Тъй се отнася той наприм. къмъ барометра, когото нарекълъ «календарче». Дордѣ това «календарче» вѣрно му обаждало, кога ще вали и кога нѣма да вали дъждъ, то селенинътъ се обръщалъ за съвѣтъ къмъ календарчето; но стигало веднажъ да не му опредѣли точно времето и ето че всички изобретения на ученитѣ загубватъ предъ очитѣ на селенина всѣка стойность. Той пакъ се обръща къмъ своитѣ първобитни изчисления и наблюдения на небето, защото тѣ му сѫ втълпени отъ дѣтинство, съ тѣхъ сѫ рѫководили много поколѣния преди него, за туй той има непоколебима вѣра въ тѣхъ.

[illegible] А съ каква вѣра, съ какъвъ тре[illegible] на сърдцето се[illegible]ъ следи [illegible]роднитѣ явления. Той е нап[illegible] [illegible]имъ отъ природата, [illegible] п[illegible]срѣдствено дава[redacted] е проникнатъ отъ с[illegible] [illegible]жение къ[redacted]ко постжпя съ своя об[illegible] [illegible] нѣ[redacted] изсушава неговата нива, бук- [redacted] жестокость тя не день, не два, а [redacted]нута, всѣка секунда съ смисъльта за [redacted]жчи . . . Всѣка година тя безъ никакво ми- [redacted]ждъ, плодородие; сутринь се струпватъ облаци, [redacted] купчини, трупатъ се въ неизгледни маси, кълбета, [redacted] и щастие . . . . Трѣбва да си на мѣст[illegible] Иванъ [illegible], з[illegible] да разберешъ опази чиста физическа жаж[illegible]ъ този [illegible] къмъ [illegible]и вода, която небето му обѣщава, за да р[illegible] него- [illegible]а стра[illegible]ка, с[illegible]стна внимателность къмъ това небе, към[illegible] облакъ . . . [illegible] се тия животрепещущи интереси, селя[illegible] нѣма ни едно празно[illegible]о въ главата си, ни едно чувство [illegible]рдцето си, което да го тласка къмъ умственнитѣ интереси. Той е ц[illegible]ълнатъ отъ труда — въ[illegible]ие на търпѣнието, което докарва ч[illegible]о очче- подобие. Да, «вед[illegible]ав[illegible] сърдцето сж пълни съ старото, з[illegible] то нѣма мѣсто», ка[illegible] Бер[illegible]о е право това, ние видимъ въ [illegible] «Селенинътъ». Защо е наис[illegible] наука, политика и други подобни [illegible] тжпѣлия, заровенъ въ дребнитѣ въпроси на своето домакин[illegible]ленинъ, «който е смазанъ, наученъ да търпи, да търпи безпрекосл[illegible]безъ да мисли, безъ да обяснява». Не ли всичко отъ Бога иде? Може ли [illegible] да се бори съ Божия промисълъ? И дъждъ, и суша, и моръ, и боле[illegible] добитъка, всичко е отъ Бога. Ето цѣлата премждрость на търп[illegible] селенинъ. Останалото само по себе си се разбира. Той трѣ[illegible] търпи, да работи, защото безъ работа гладенъ ще умрѣ. А че отъ [illegible] трудъ тлъстѣе думбазинътъ, търговецътъ, началството, което го гр[illegible]бие: то тъй трѣбва да бжде, защото отъ начало тъй върви свѣта. И н[illegible] дѣди сж били ограбвани и бити, и тѣ сж работили безъ почивк[illegible] живѣли недоѣли и недоспали, а търпѣли и той търпи.

Защо му «трѣбва» учението! «Трѣбва», «трѣбва», [illegible] инте- лигентния човѣкъ; но защо «трѣбва» и той самъ не знае. [illegible]тъ се съгласява, че трѣбва и праща сина си въ града да се учи. Синъ м[illegible] отъ училището, той клевети и на учителя си, и на баща си, че се о[illegible] жестоко къмъ него. Баща му го отупва и му прощава всички хул[illegible] честия, защото разбира, какво тегли сина му къмъ трудовия [illegible]ь, къмъ селото. Самъ бащата е толкова привързанъ къмъ своята [illegible]а, къмъ свое[illegible]енца и [illegible]ца, що[illegible]ствува, [illegible] откжсне сина [illegible] чест[illegible]рудъ н[illegible]еделеца [illegible]токо и [illegible]тно. Значи, о[illegible] мла[illegible]е ще [illegible]акъвъ [illegible]ливъ [illegible]къ, преданъ в[illegible] [illegible]цъ, кой[illegible]и и н[illegible]умбази[illegible]ърговеца и интелигентния чо- [illegible]ъ, като [illegible]а. А о[illegible]нието к[illegible]е излезе?

Самъ [illegible]ителиген[illegible] човѣкъ, [illegible]никъ, се смиряв[illegible]ъ вели- чието на тоя смиренъ работникъ, който носи на плещитѣ си всичката тежесть, поддържа и училища и държавата, а самъ живѣе въ мракъ и *безправие*.

Народникътъ не може да обясни, или не види защо «трѣбва» на селенина наука, политика и др. такива; самъ се засрамва отъ своята надменность предъ тоя тъменъ, но добродушенъ селенинъ и се залявя за честний трудъ, т. е. за земледѣлието. Ето теорията на народницитѣ. Това идеализиране на селенина свършва съ една безнадежность. Честниятъ трудъ на земледѣлеца плѣни самия народникъ, който отива да просвѣщава народа, да изучва неговитѣ нужди, безъ да знае, защо е потрѣбно това просвѣщение на земледѣлеца. Може ли много нѣщо да направи такъвъ просвѣтитель, освѣнъ самъ да се «опрости», както казватъ руситѣ, да почне съ ръцѣтѣ си да вади своя хлѣбъ. Това сѫщото проповѣдватъ и последователитѣ на Толстой. Тѣ намиратъ, че да се ползувашъ отъ чузди трудъ е безнравственно, че всѣки трѣбва да работи и да си служи самъ, да си вади хлѣба самъ. А какъ да се подобри положението на тоя народъ, когото милеятъ, нито народницитѣ, нито толстоиститѣ, не сѫ казали.

Мигаръ да се покаже на селенина, че той само има право надъ това, що произвожда съ трудътъ си, нѣма да подобри неговото положение? Мигаръ съзнанието на тоя тъменъ народъ за неговитѣ човѣшки и политически права не е задача на интегиденцията? Мигаръ науката нѣма да го избави отъ тѫпото търпѣние на безсловесно животно, нѣма да улесни трудътъ на селенина и да го предпази отъ много случайности? Да се докаже, че свѣтлината е по-добра отъ тъмнината, че Богъ е по-силенъ отъ дявола е благочестиво дѣло.

Но това ние не видимъ нито у народницитѣ писатели, като Успѣнски, нито у Толстой, нито у другитѣ тѣхни събратия.

Въ статията приложена къмъ книгата: «Селенинътъ и земледѣлческиятъ трудъ», Г. Плехановъ, рускиятъ писатель социалъ-демократъ, указва на тоя недостатъкъ у рускитѣ писатели народници. Статията е доста голѣмка, заема почти половината отъ книгата, която се поднася на българскитѣ читатели и съдържа много интересни откъслеци отъ съчиненията на Успѣнски и Коронина. Въ повѣстьта: «Отдолѣ на горѣ» и очеркътъ «Младежьта въ яма» отъ Коронина, г. Плехановъ извлича отговоръ на въпросътъ, който задава Г. Успѣнски: защо «трѣбва» учение на селенина? Учението значително подобрява положението на селенина, който е разбралъ, че е унизително и не е право да подлага гърбътъ си на началството.

А това съзнание у селенина не иде съ вѣтъра отъ природата, то се явява отъ съприкосновение на селото и цивилизацията. Цивилизацията има разрушающе влияние надъ установената, овѣковѣчена форма на селското домакинство и свѣтовъзрѣние. Това разрушително влияние надъ старитѣ форми на живота у мирния земледѣлецъ има си и добритѣ страни. То докарва съ помощьта на просвѣщението класовото съзнание на работника, който намира въ това съзнание и срѣдствата, какъ да се бори противъ експлоатациата на негова трудъ и насилията.

Г. Плехановъ, указвайки на безплодностьта отъ усилията на народницитѣ въ продължение на двадесеть години дѣятелность между народа, казва, че ако тѣ бѣха усвоили началата на научния социализмъ, тѣхнитѣ трудове, можеха да дадатъ по-добри резултати отъ тия, на които могатъ да се радватъ сега социалиститѣ народници, защото тѣхнитѣ идеали за

общинското земледѣлие, за колективизма, освобождението [illegible] рода отъ на[illegible]ния, безправие и бѣднотия [illegible] да носятъ характ[illegible] утопии. Статията е много интересна, [illegible] рля свѣтлина [illegible]вѣтозре-[illegible]на белетриститѣ-народници и [illegible] направление. Твър[illegible] мѣстото си една [illegible] къмъ съчиненията [illegible] [illegible]пѣнски.

Викторъ.

[illegible]то и въспитанието имъ отъ **К. Елницки.** [illegible] *М. Ромински. Цѣна 30 ст.* Габрово 1900 г.

[illegible]дагогическа книжка е достѫпна за всѣки възпитатель [illegible]и, но и по своето интересно съдържани[illegible]пулярно [illegible] Ние нѣма да кажемъ на автора: «не всички при[illegible] потрѣб-[illegible] изработване привички и навици» у своитѣ [illegible] щото вс[illegible] или простъ възпитатель на своитѣ дѣца [illegible] своитѣ уче[illegible] друго, освѣнъ да навикне дѣцата на и[illegible] навици, които той с[illegible]за добри или целесъобразни. Но д[illegible] е или зло нѣщо привичката или навика?—ето на що трѣбва да се [illegible] внимание споредъ насъ.

Несъмнено[illegible] силно влияние на нашата физи[illegible] умствена дѣятелнос[illegible] тъй [illegible]жемъ да навикнемъ на студено [illegible] много горѣщо; ние привиква[illegible] къмъ удобства или неволя, [illegible] вията на живота ни. Сѫщо навика къмъ умственъ трудъ [illegible]мъ физически трудъ има голѣмо значение за индивидума. Има изв[illegible]анятия, които всецѣло зависятъ отъ навика. Да се научи едно дѣте да пи[illegible] вилно, или да разбира единъ чужди езикъ, трѣбва рѫката да до[illegible] вѣстна привичка, и ухото сѫщо да навикне да въсприема. Сѫщото [illegible] чение при обучението има и навика да смѣта единъ учен[illegible]рзо. Но навика е нѣщо безсъзнателно. Можемъ ли да земемъ за [illegible]ие при обучението навика? Ако при процеса на четението, писан[illegible] смѣтанието ние си служимъ съ едно безсъзнателно срѣдство, то въ всѣк[illegible] случай това срѣдство има пагубно влияние на умствения животъ [illegible] питанницитѣ. Значи навика може да се опредѣли тъй: той [illegible]ванъ на инстинкта, който е унаслѣдванъ, а като такъвъ много силен[illegible] голѣмо влияние на човѣка. Той е врѣденъ, но необходимъ въ нѣко[illegible]и, както лѣкарството е необходимо за болния. Па може то да бѫде и ма[illegible] приятно. Навика се отличава отъ инстинкта по това, че навика [illegible] добива или чрезъ въспитанието, или чрезъ условията на [illegible] стинкта е вроденъ. Както едното, тъй и другото свойство [illegible]ѣка сѫ силни лостове къмъ доброто, или къмъ злото, затова нѣко[illegible]итатели се [illegible] да и[illegible]ватъ [illegible] навиц[illegible]цата и да имъ [illegible] ват[illegible]сто тѣх[illegible]и, как[illegible] считат[illegible]добри.

[illegible] кои с[illegible] добрит[illegible]ци? Д[illegible]ички сѫ съгла[illegible] [illegible]едѣлени [illegible] добри [illegible]и навиц[illegible] прививашъ из[illegible] навици [illegible]овѣка, [illegible]е да г[illegible]шъ, да[illegible]рашъ неговата [illegible]видуал-[illegible]тъ и да се [illegible]чешъ отъ него да направишъ автоматъ. Този, който дѣйствува подъ влиянието на своитѣ привички, той не е свободенъ човѣкъ.

Такъвъ човѣкъ даже ако съзнава своитѣ лоши навици, не е въ състояние да имъ се противи, защото той е тѣхенъ робъ. За да бѫдешъ свободенъ човѣкъ, трѣбва да имашъ по-малко вкоренени навици. За това старитѣ хора сѫ толкова невъсприемчиви, че имъ бъркатъ тѣхнитѣ привички да въсприематъ други по-добри. Даже мѫчно могатъ да разбератъ тия чузди за тѣхъ понятия, които не сѫ съгласни съ тѣхнитѣ мили привички.

Това нито е желателно нито може да допусне здравия разумъ, щото у младитѣ хора да се загнѣздятъ навици, които могатъ да имъ попречатъ на тѣхното развитие. «Крайно не желателно е, казва Елницки, да видишъ възмъжалъ човѣкъ, потъналъ въ привичкитѣ си, като въ меко, покойно кресло, и отдалъ се на умственна дрѣмка. Умственния и нравственния застой — това е участьта на такъвъ човѣкъ.» А този човѣкъ може да каже на своитѣ прилежни въспитатели, които сѫ всаждали у него добритѣ си навици; «вий съ своитѣ привички ме направихте неспособенъ да се движа, вие ме осакатихте съ усердното си въспитание на привичкитѣ».

Значи, за нравственното въспитание навицитѣ не сѫ едно срѣдство за препорѫчвание. За умственното въспитание въ твърдѣ ограниченъ размѣръ може да се препорѫча това средство само тамъ, дѣто трѣбва механическо дѣйствие. Въ физическото въспитание още по-малко трѣбватъ тия навици, защото най-голѣмо щастие е за човѣка, кога той може да се приспособява къмъ различни условия на живота. Пита се: защо трбва да се грижимъ особно за привичкитѣ у своитѣ въспитаници?—Да навикватъ дѣцата отъ малки на дѣятелность, на акуратность, както препорѫчва Елницки, не е лоше.

Но естественното въспитание ни казва съвсѣмъ друго: «Едничката привичка, която трѣбва да се развива у дѣтето, е отсѫтствието на всѣкакви привички», това е най-разумното, защото по тоя начинъ се въспитаватъ свободни хора, а духа на времето изисква тъкмо такива. Намѣсто вкоренение на добри привички, искоренение на лоши и други такива, предпазвания отъ каквито и да било привички, това е най-доброто средство, за да се запази индивидума отъ всѣкаква лицемѣрна набожность, отъ притворна нравственность и всѣка ръжда.

Ето защо ние считаме въспитателнитѣ срѣдства на Елницки не само вредни, но и много остарели, достояние на езицитѣ. По-добрѣ ще бѫде, кога се превежда нѣщо да се избира строго. Има много и по-нови, и полезни педагогически книги, които е желателно да се преведатъ на български, а не такива, като тая, отдавна отживѣли своя вѣкъ.

В. Б.

Борба за животъ, драма въ 5 дѣйствия отъ *Н. И. Тимковски* превелъ отъ руски Г. Б. Библиотека *„Свободни часове“*. № 5. Варна 1900 г.

Драмата е взета изъ съвременния животъ, представлява двѣ течения — старото и новото, подъ влиянието на тия двѣтѣ противоположни начала: страхъ и свобода, новото поколѣние се бори, трепи се въ крѫга на остарелитѣ понятия, вълпени още отъ малолѣтство, иска да живѣе, да дѣйствува, но пада подъ тѣхната тежина.

Има много сценично въ тая драма, но и много не есте[redacted] сцени. Семейството на Камински сѫ хора, които водятъ бор[redacted] животъ, [redacted]нъ животъ, за пари, за служба, [redacted] не цѣлото семейство, [redacted] мѫжетѣ: бащата и [redacted] лява отживелия типъ [redacted] на бабичка [redacted] повѣдва спасение на [redacted] животъ за нѣкакъвъ другъ жи[redacted]ята любимица-Оля въ тоя робски [redacted] безхарактерна; но не и малодушна. Подъ [redacted] начало отъ съвременната етика, тя иска [redacted] любовь, прави жертви, за да спаси отъ нужда [redacted]ва се да се изтръгне отъ лъжата, насилието. Младата [redacted] тая жена иска да живѣе, да обича и [redacted]ствува [redacted]итѣ; но кога се освобождава съ помощьта [redacted]обимия [redacted] който поддържа у нея тия свободни начала, тя пад[redacted] тежи- [redacted] на т[redacted]силна [redacted] нея борба.

Не е [redacted] сестра, която се гнуси и отъ лакомията [redacted] милъ бащица [redacted] брате[redacted] отъ лицемѣрната набожность на своята [redacted] и отъ жертвитѣ на св[redacted]ята безхарактерна сестрица. Тя се м[redacted] я ис-тръгне отъ нейния [redacted] отъ мѫжъ, на когото е продадена о[redacted]итѣ до-машни, мѫчи се [redacted] каторга любимия човѣкъ, който не [redacted] внимание на нея, [redacted] же да очаква отъ него нищо, с[redacted] безкористно, просто, безъ да [redacted]естне съ сантименталности, тя иск[redacted] направи честитъ, тя иска да види сестра си свободна, защот[redacted]ой има право да живѣе свободно. И като прави това, тя не очак[redacted]себе си нѣкакви блага; само защото е човѣкъ, испълва своя човѣшки д[redacted]ъ, нищо повече.

Такава е новата етика. Съ тая нравствена сила Юлия, втор[redacted] щеря на Камински, успѣва да прероди единъ развратенъ д[redacted]ъ, Кирила Борисовича. Той свѣтски човѣкъ, който дири само спок[redacted]е и наслаждения въ живота, каквито дава богатството, обиква Юл[redacted]азбира, че не само за наслаждения сѫ дадени женитѣ. Тя не отговаря на [redacted] любовь, не кокетничи, не го завлича: неволно влияе връзъ тоя [redacted] който най-малко прилича на такъвъ. Ето силата на жената, ако т[illegible] исключена отъ възпитанието, както героинята Оля.

Оля не може да смегчи нито своя мѫжъ въ продълж[redacted]а осемь години непрекъснати страдания и търпѣние, нито да направи своит[redacted]ки по-добри и по-щастливи съ своитѣ жертви. Тя завлича подирѣ с[redacted] мия Волчаниновъ, новия човѣкъ, представитель на нашето време.

Тоя новъ човѣкъ не е добрѣ обрисуванъ въ драмат[redacted] се, не била по силитѣ на автора такава тема.

[illegible] туй пъкъ Сборщиковъ е вѣренъ типъ на маклеръ, който толкова се [illegible]дилъ з[illegible] по свѣ[illegible]ви тип[illegible]упуватъ слабит[illegible] тан[illegible]а деспо[illegible]ъ, и [illegible]ѫжка, п[illegible]рето.

При [illegible] бѣден[illegible]туаръ, [illegible]а се, че тая драма може да се [illegible]вече доб[illegible]иностъ; [illegible]а по-до[illegible]ъ нея, които нѣма [illegible] на бъл[illegible]ски ези[illegible]е осѣш[illegible]а отъ [illegible] въ тоя родъ.

В. А.

НОВИ КНИГИ ПОСТѪПИЛИ ВЪ РЕДАКЦИЯТА:

Прѣстѫпленията и проституцията като обществени болѣсти съ приложение криминалнитѣ теории и школи. Отъ *П. Хиршъ.* Прѣвелъ отъ руски **Б. Лунговъ.** Цѣна 1 л. Габрово. 1900 г.

Образователна библиотека № 8. **Физиологически очерки,** часть II съ 101 фигури отъ И. Сѣченовъ. Прѣводъ отъ **Д. Димитровъ.** Цѣна 2.70 л. Варна. 1900.

Популярно-научна библиотека № 13. **Прѣстѫпностьта, нейнитѣ причини и срѣдствата за искоренението ѝ.** Отъ **Д-ръ Кр. Г. Раковски.** Цѣна 1.20 л. Варна. 1900.

Прѣтендентитѣ за **Македония** отъ *Д. Григоровъ.* Варна. 1900. Цѣна 15 ст.

Гражданско учение. II издание. Отъ Нюма Дро. Прѣводъ отъ френски съ допълнение на едно кратко разглеждание Българската конституция отъ Хр. Тодоровъ и Я. Сакѫзовъ 1900 г. Шуменъ. Цѣна 2 л.

Очерки изъ исторiй англiйскихъ рабочихъ союзовъ. Женева. 1900 г. Цѣна 40 коп.

Листки свободнаго слова, повременное изданiе подъ редакцiей В. Черткова. № 11 и 12. Лондонъ 1900 г. prix 75 cent.

Привички, значението и въспитанието имъ отъ *К. Елницки,* прѣвелъ отъ руски **Ст. М.Ромински.** Цѣна 30 ст. Габрово 1900 г.

НАУЧЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ.

L'Amour libre отъ Charles Albert, издание Stock — Paris 1899.

Това съчинение, твърдѣ ограничено въ обема си за предмета, който автора излага въ него, като обхваща обаче всестранно и твърдѣ последвателно въпроситѣ свързани съ тоя предметъ, представлява главно генезисътъ на любовьта, почвайки съ животнитѣ и последователно достигвайки до разглежданието това чувство въ человѣка, най-напредъ на человѣка въ първобитно състояние и сетнѣ на тоя въ културно и цивилизовано състояние. Нашата цель не е друга, освѣнъ да посочимъ общата мисъль, исказана въ това съчинение; затова ние се въздържаме отъ подробности. Споредъ прокараната тенденция въ него, се вижда, че любовьта, тъй както се разбира, не сѫществува твърдѣ отдавна. Това чувство е добило тая си поетическа красота, благодарение на прогреса, извършенъ отъ человѣчеството. Когато человѣкътъ си е служилъ съ груби орѫдия въ домашната економия, индивидумитѣ въ двата пола сѫ чувствували само полово влечение и взаимното имъ сношение не е било диктувано освѣнъ отъ грубий потикъ на страстьта. Днесь обаче, когато той произвежда при помощьта на машини истънчени до невѣроятность предмѣти, и любовьта е приела формата на едно истънчено чувство, което диктуватъ по идеални нужди, отколкото простото удовлетворение на половата потрѣбность у индивидума.

Подхвърлятъ се освѣнъ това на най-строга критика [redacted]нията на [redacted]та и мѫжътъ при днешното буржуазно общество, както [redacted]мѣръ фи-[redacted]ата невъзможность, която те [illegible] влияе на любовьта, за [redacted]то и усъвършенствуванието [redacted] необходимо извѣстни [redacted]е, [redacted]резъ което [redacted] биха могли да се [redacted]ть [redacted]нъ др[redacted]ъй да се каже да вникнатъ единъ [redacted]не, което любовний образъ упраж-[redacted] пропасть, която заплашава жената и [redacted]ни смѣтки, които се иматъ предъ видъ при [redacted]ади сѫщества; долната експлоатация съ най-неж-[redacted]вѣческата душа, каквото е любовьта и т. н.

[redacted]да съ най-силни изражения влиянието, [redacted]частната [redacted]ть [redacted]казва за развитието на проституцията, за к[redacted]тора на [redacted]говорѝ [redacted]женидбата, единствената съвременна форма на брака, тъй [redacted]що не [redacted]рвал[redacted]ть вниманието и ядовитий ударъ на автор[redacted] не вижда [redacted] о[redacted]динъ актъ, неразличаващи се въ нищо о[redacted]титуцията, а занима[redacted]напротивъ, тъй като при прости[redacted] жената е ефимеренъ робъ на тогова, който й дава средства за пре[redacted]до като законно-омѫжената [redacted]а е робиня винаги. «Да ли, казва [redacted]а, една жена, която мин[redacted]рос[redacted]ка, не би била по-щастлива, ако ре[redacted] имала все единъ [redacted]ещъ [redacted]ль, съ когото никакви официални[redacted] на женитба не я свързватъ, [redacted]ъ жената, която принадлѣжи на едно[redacted] за сѫщитѣ средства за прехрана».

Автора посочва една идеална любовь, възможна при [redacted]руга обществена организация—комунистическата, при която жената, ползу[redacted] отъ свобода по отношение на мѫжа и обществото, би могла да [redacted] едно всестранно и пълно развитие; била би още отъ ранна възрастъ въ близко интимно отношение съ мѫжката срѣда, въ която тя [redacted]рала той, който й е билъ най-добъръ другаръ и истински приятель [redacted] периода на нейното растение. Автора нарича тая любовь *свободна*, защ[redacted]жътъ и жената тамъ ще се напълно независими, както отъ родите[redacted] тъй и отъ обществото, тъй като въ това отношение сѫ свободни и [redacted] автономни отъ всѣкакви задължения спрѣмо другитѣ. При н[redacted]а автора има предъ видъ случайтѣ за невзаимна любовь и много он[redacted]и, които ще правятъ нещастни мнозина; но тия сѫ нѣща неизбѣжни и [redacted]мъ не зависятъ отъ економическата организация на обществото, а ставатъ [redacted]-горение на скромнитѣ прищѣвки на природата, ако тъй само е в[redacted] да се каже.

Колкото се отнася до еманципацията на жената, сле[redacted]то актъ е възможна идеалната и чиста любовь, той не я вижда въ [illegible]млението на [illegible] да за[illegible] разни[illegible]а въ п[illegible]еския животъ и[redacted] въ [illegible]анието [illegible] възмож[illegible]цествени [illegible]фессии, до сега [redacted] [illegible] само [illegible]ка, сил[illegible]дства, [illegible]то тѣ биха могли да покажатъ [illegible]итѣ сп[illegible]ти. Съ [illegible]ѣ само [illegible]тъ конкурентки на [illegible]ка, а ко-[illegible]о тѣхн[illegible]ло се [illegible] и по-[illegible]еличава, конкур[illegible]а безразлично помежду голѣмо число конкуренти се усилва, а следователно тѣ вмѣсто да си помогнатъ, ще останатъ при прежното положение, като ще

спомогнатъ за настъпването на мизерията както за тѣхъ, тъй и за мъжетѣ. Средството е, споредъ него, унищожението на конкуренцията и економическата зависимость. А понеже конкуренцията, спекулацията и економическата зависимость сѫ неизбѣжни следствия отъ частната собственность и нейний необходимъ резултатъ капитализма, то жената в'едно съ мѫжътъ трѣбва да се старае за унищожението на частната собственность, а следователно и на капитализма — средството за това е революцията.

Отъ това, което не съвсѣмъ достатъчно изложихме до тукъ, мислимъ, че даваме да се разбере стойностьта на тая книга, която бихме желаяли да видимъ въ българската преводна литература, не твърдѣ богата съ книги отъ тоя родъ.

Ю. К.

ИЗЪ ЖИВОТА И ЛИТЕРАТУРАТА.

Маркизмътъ въ България и двамата му върли противници. — Науката и авантюриститѣ Минцесъ и Пасманикъ. — Шарлатанствата имъ въ живота и литературата. — Студията на авантюриста Пасманикъ „Социялизъмъ и демокрации“. — Шарлатанствата му и сп. „Мисъль“. — Марксовиятъ законъ за стойностьта и неговото значение. — Полемиката между социалиститѣ по материалистическото разбиране на историята и авантюристътъ Пасманикъ. — Куно и шарлатанството на Пасманика. — Демократизмътъ на последния и социализмътъ въ България.

До скоро научниятъ социализмъ или марксизмътъ въ България имаше двама върли противници, а именно Минцесъ и Пасманикъ. Но откато шарлатанството на първия въ живота и въ литературата напълно се раскри, единственъ марксистоѣдецъ остана въ последната Пасманикъ. Обаче, тѣзи двама марксистоѣдци въ България забелѣжително какъ си приличатъ. Тѣ и двамата сѫ най-низкопробни авантюристи, т. е. субекти, които само дирятъ мѣсто, гдѣто да повдигнатъ наоколо си шумъ съ цель да привлекатъ вниманието на околнитѣ върху себе си, за да спечелятъ довѣрието имъ и да го експлоатиратъ въ своя полза. Такива авантюристи обикновенно дигатъ наоколо си шумъ споредъ мѣстото и обстоятелствата. Дошли въ България тъкмо тогава, когато социалистическото движение се зараждаше, следователно, когато то представляваше нищожна сила и когато протитницитѣ му подигаха хайка противъ социализма, авантюриститѣ Минцесъ и Пасманикъ отъ името ужъ на науката и истината, съ които тѣ нищо общо нѣматъ, а въ сѫщность като ги фалшифициратъ, опълчиха се противъ социализма въ България. Цельта имъ бѣше просто и ясно да обърнатъ върху си вниманието на силнитѣ противници на социализма въ България, да се представятъ предъ тѣхъ люде на науката и истината и да се издигнатъ до високо положение. И бѣха сполучили.

Както е извѣстно, Минцесъ бѣше достигналъ да се издигне до професоръ въ Висшето Училище и да стане необходимъ сътрудникъ въ страницитѣ на професорското списание «Български Прегледъ». Какъ е сполучилъ той авантюристъ да се издигне до толкова високо положение у насъ? Както сега е извѣстно, той сполучи това единственно съ отчаянно шарла-

танство въ живота и въ литературата. Въ живота той [redacted]ъ шарла-[redacted]тво по религията и народн[illegible] По вѣра и народн[redacted]еинъ отъ [redacted], отчаянъ безбожникъ въ стран[redacted] дошелъ въ Бъ[redacted] Минцесъ [redacted]а да шиканира Софийската [illegible], като й се представи [redacted]ке-лающъ да прие[redacted]еме той лъга последни[redacted]то [redacted]же му [redacted] наставлява въ новата вѣра, а [redacted]ахамъ-бащия, додѣто се ожени за [redacted]ъ Минцесъ въ шарлатанствата си до-[redacted]ра числото на преподаденитѣ отъ него въ [redacted]ъ цель да получи по-голѣмо възнаграждение, за [redacted] отъ нашия университетъ. Въ литературата той [redacted]арлатанствуване съ науката, като говорене отъ нейно [redacted]ьта на Хлестакова и като фалшифициран[redacted]дитѣ на-[redacted]ния. [redacted]ъ страницитѣ на професорското списание «[redacted]регледъ» [redacted]цесъ [redacted]ко години на редъ фалшифицираше науката и [redacted] истината[redacted]циалиститѣ не го изобличихме въ това [redacted]ъ най-очевид[redacted]нач[redacted]давна столичнитѣ вѣстници писаха, че[redacted]-ристътъ Минцесъ б[redacted]прибранъ отъ Гр. Начевичъ въ ми[redacted]твото на търговията и земле[redacted]лието. Ако това е истина, то означа[redacted]Минцесъ си намѣрилъ на[redacted]денъ за себе си господарь въ Бълга[redacted]

Другиятъ [redacted]асманикъ, буквално по сѫщия нач[redacted]-лучи да заеме сѫ[redacted]дост[redacted]о положение у насъ. Въ живота,[redacted]-карь въ едно затънтено гр[redacted]е той успѣ да стане градски [redacted] отъ първитѣ наши градове, а именно на гр. Пловдивъ; [redacted]ратурата, чрезъ двѣ български списания, а главно чрезъ списанието[redacted]лгарския грандоманъ писатель Кръстевъ, който яде бой отъ двойника на [redacted]а, отъ авантюриста Минцесъ, чрезъ «Мисъль» Пасманикъ успѣ да [redacted]-стави за необходимъ въ България авторитетъ по науката и съ[redacted]ъ на български и даже чуждестранни списания. Както Мин[redacted]асманикъ достигна това положение у насъ сѫщо чрезъ отчаяно шарл[redacted]о въ живота и литературата. Пасманикъ е сѫщо руски евреинъ отъ [redacted] или отъ Могилевъ, — не помня добрѣ. Въ странство, както напримѣръ [redacted]й-царии, той е минавалъ като демократо-радикало-социалисто-атеистъ[redacted]ъ въ България, първо време се обявилъ за свободомислящъ. Н[redacted]ъ еднажъ съ 25 лева отъ едно сѫдилище въ Пловдивъ за отказван[redacted]у да даде клѣтва, като свободомислящъ, той сетнѣ се отказалъ [redacted]вободомислието си, и отъ народностьта си, и отъ вѣрата, въ която се [redacted]ъ. Отъ тогава той се е казвалъ предъ сѫдилищата *православенъ м*[redacted]ъ! Неговото, обаче, шарлатанство отиде много по-надалечъ да[redacted] на Минцеса. За да се представи за авторитетенъ лѣкарь въ [redacted]я, Пасманикъ въ едно отъ засѣданията на медицинското дружест[redacted] Пловдивъ че[illegible]нъ реф[illegible]въ кой[illegible]обно о[illegible]ъ болѣсти, ужъ [redacted]то ко[illegible]рани в[illegible]гария и [illegible]двани [illegible]ъ него подроб[redacted]въ сѫ[illegible] нито [illegible]твуюши [illegible]ия мѣст[illegible] въ нашата стра[redacted]то [illegible]й посо[illegible]ито ги [illegible]блюдава [illegible]зучвалъ. Този, оба[illegible] лъжливъ, [illegible]арлатан[illegible]ератъ. [illegible]никъ г[illegible] публикувалъ и въ [illegible]но нѣмско медицинско списание, съ което е въвелъ въ заблуждение чуждия свѣтъ. За това му шарлатанство Пасманикъ е билъ изобличенъ и даже исключенъ отъ

медицинското дружество въ Пловдивъ. За него читательтъ ни, който, може би, ще се усъмни въ правдоподобностьта му, може да прочете въ «Медицинския Сборникъ» отъ 1898 год., брой 7, стр. 396. издаванъ отъ Българската Санитарна Дирекция. Въ българската книжнина авантюристътъ Пасманикъ по сѫщия шарлатански начинъ се е мѫчилъ и се мѫчи да се препорѫча за човѣкъ на науката истината. И намира се българско списание, което да дава мѣсто на неговитѣ шарлатанства! Не ми е думата за сп. «Българска Сбирка», въ което Пасманикъ редовно сътрудничеше, додѣто редакторътъ му, всеизвѣстниятъ Бобчевъ, бѣше отъ властвующитѣ. За такива шарлатани, като Пасманиковци, тъкмо имъ мѣстото въ него списание. Думата ми е за друго списание, думата ми е за «Мисъль», която има високитѣ претенции да рѫководи и насочва българското «обществено мнѣние», да развива «добъръ вкусъ» учитателитѣ си, да имъ посочва на широки «блѣнове» и «високи идеали», да ги опжтва къмъ научнитѣ истини и да създава «централни личности». И въпросътъ не е само за редактора на това списание, за грандомана Кръстевъ, подъ деветгодишното редакторство на когото «Мисъль» хиляди пѫти е мѣнявала лицето си и самъ той не е лишенъ отъ извѣстни качества на Пасманика, — въпросътъ е, че около това списание се върти, сътрудничи и редактира цвѣтътъ на нашата буржуазна интелигенция. Допускането на Пасманика да шарлатанствува въ страницитѣ му показва, на какво низко умственно стѫпало стои редакцията на «Мисъль». Това означава, че тя сама не познава предметитѣ, върху които шарлатанствува неговия сътрудникъ Пасманикъ. А литературнитѣ шарлатанства на тоя авантюристъ сѫ очевидни.

Както трѣбва да помнятъ читателитѣ ни, въ по-миналогодишното течение на «Ново Време» нашиятъ сътрудникъ *К. Р.* улови Пасманика въ плагиатъ, въ литературна кражба. Кражбата състоеше въ туй, че Пасманикъ дума въ дума преведе възгледитѣ на руския проф. Карѣевъ за Марксовото учение и ги даде на българскитѣ читатели за свои собственни. Авантюристътъ Пасманикъ имà нахалството да излѣзе да се оправдава, че това не било кражба, защото и той самъ тъй мислѣлъ и защото самъ *К. Р.* ужъ сѫщото правѣлъ, като излагалъ Марксовитѣ учения. Обаче тѣзи оправдания на Пасманика сѫ едно ново шарлатанство. Преди всичко, фактътъ, че той написа своя плагиатъ скоро следъ появяването на статията на проф. Карѣева въ «Русская Мысль» и почти буквалното му повторение на мислитѣ му за «економическия материялизмъ» и за «взаимодѣйствието на двата фактора — економическия и идеологическия», явно го изобличаватъ въ плагиатство. Сетнѣ, плагиатство, или литературна кражба, споредъ понятията на цѣлия образованъ свѣтъ, се казва излагането на чужди мисли или учения като свои, безъ да спомѣнешъ, чии сѫ тѣ, или къмъ чии мисли и учения се присъединявашъ. Обаче, Пасманикъ чуждитѣ мисли, заимствуванитѣ у другиго възгеди не само ги даде за свои, но и до сега, колчимъ каже нѣщо за мнѣнията на социалисти, като Жореса, Бакса, Ернста и др., винаги съ безподобно нахалство прибавя: «азъ сѫщото съмъ казалъ преди четири години». Съ туй Пасманикъ иска да каже, очевидно, че той съ собственния си умъ, съ самостоятелно изучване и мисление още преди четири години билъ дошелъ до сѫщитѣ заключения, до които

[illegible]ли и такива извѣстни социалисти [illegible] учени, като с[illegible]итѣ. За-[illegible]ѣсто за читателя отъ това тр[illegible] бѫде. Пасманикъ е м[illegible] ученъ и по-ученъ [illegible]тъ Ернста, даже отъ З[illegible] Куно и [illegible] Да, чудесенъ шарлат[illegible] [illegible] статия на това мѣсто посочихъ, [illegible] се отнася къмъ мнѣнията на марк-[illegible] новитѣ му шарлатанства въ научнитѣ [illegible] казвамъ го по поводъ на неговата нова «сту-[illegible] миналогодишното течение на сп. «Мисъль», подъ на-[illegible]ъ и демокрация» и подписана съ [illegible]има му [illegible] Какво ще каже авантюристътъ Пасманикъ по п[illegible]орнитѣ [illegible]ове, ма[illegible] искамъ да зная. Но, може би, ще се намѣ[illegible]татели, [illegible] ще [illegible]татъ [illegible]жно ли бѣше всичко горѣказано въ една препирня? [illegible] и права следното обяснение. Преди всич[illegible] имаме работа не съ [illegible] за които е скѫпа научната исти[illegible] съ хора, които шарлатанствуватъ съ името на науката за корист[illegible] цели. Сетнѣ, въпросътъ [illegible] Марксовото учение, което раскрива [illegible]тѣ пру-жини на капита[illegible]кимъ, ни обяснява начинитѣ, по [illegible] експлоататорската [illegible] у[illegible] работническата и живѣе на гърба[illegible] дава ключа за разбиране м[illegible]ото на човѣшката история, общес[illegible] отношения въ настоящето и за предвиждание близкото бѫда[illegible] човѣш-кото общество; въпросътъ е за Марксовото учение, което [illegible] работ-ническата класа мощно орѫжие въ борбата ѝ за по-добро положение и за освобождение отъ капиталистическото иго. Значи, въпросътъ е за у[illegible] което вдъхва злоба у експлоататорската класа и вѣра у работничес[illegible] борбата ѝ за освобождение. Марксъ за експлоататорската кла[illegible]ай-злѣ-шиятъ врагъ; учението на Маркса за нея е най-ненавистн[illegible] всички «опасни» учения въ свѣта. Затова експлоататорската кла[illegible] трѣбва всички средства и усилия, за да намали значението му, силата му, вл[illegible] му, научнитѣ му достоинства, да го унищожи съ една дума. И [illegible] днесъ тя е господарь на положението, който разполага и съ [illegible] богатства, и съ политическата сила, естествено е, че тя на[illegible] хората, които да унищожаватъ ненавистното учение и на които тя [illegible] за това пребогато възнаграждение. И наистина, унищожителитѣ на Ма[illegible] «догма» сѫ повечето хора съ високо положение, сѫ хора на висок[illegible] риера, които знаятъ много добрѣ, че колкото сѫ по-върли унищожи[illegible] «догмата», толкова е по-сигурна кариерата имъ. Но очевидн[illegible] всички тѣзи «кариеристи», както проф. Замбартъ нарича унищожит[illegible]а Марк-сов[illegible]рия, «кр[illegible]атъ» я [illegible]щото с[illegible]шевляватъ отъ истина-та, [illegible]то съ [illegible] ставатъ [illegible]тни н[illegible] които днесъ ра[illegible] общ[illegible]итѣ бл[illegible]арксоват[illegible]ма» у [illegible]ега намира един[illegible] [illegible]нищожит[illegible] лицето [illegible]асманик[illegible]ествено, че за насъ е необхо-[illegible]мо за з[illegible] кой е [illegible]нищожит[illegible]ъ какви побуждения той уни-[illegible]жава «[illegible]», дали [illegible] човѣкъ, [illegible]о дири истината, или е аван-тюристъ, който търси чрезъ унищожаването на ненавистната на всички сили на деня «догма» да се издигне въ очитѣ имъ и да имъ стане не-обходимъ и вѣренъ слуга.

Подиръ това да минемъ на статията «Социализмъ и демокрация». Тази «студия» е едно повторение на всички шарлатанства и на всички нелѣпости, които приподнасяше Пасманикъ на читателитѣ на «Мисъль» и на «Българска Сбирка». Новото въ нея сж новитѣ шарлатании на автора ѝ, още и туй, че авторътъ ѝ повтаря дума въ дума всичко казано отъ Бернщайна въ неговата книга: Die Voraussetzungen des Socialismus (Предпосилкитѣ на социализма), за Марксовото учение и за «вещественното развитие въ бждащето». При туй новото въ нея е още и това, гдѣто говори за социализма въ България. Да се занимаваме подробно съ «студията» на Пасманика ще рече, отъ една страна, да повторимъ всичко онова, което казахъ въ № 2 отъ миналата година на нашето списание, да повторимъ всичко онова, което е казано въ всички минали статии помѣстени въ сжщото списание отъ началото му до сега по сжщитѣ въпроси. Отъ друга страна, ще рече да оборваме не авантюриста Пасманика, а Ед. Бернщайна, когото да оборваме тука смѣтамъ за излишно, тъй като въ миналитѣ книги на нашето списание дадохме нѣколко статии върху неговата книга на по-компетентни отъ насъ автори и въ бждаще ще дадемъ и други. Който е челъ самата книга на Бернщайна и познава предмета, съ който тя се занимава, и помѣстенитѣ вече въ нашето списание статии по нея, той знае, колко е слаба критиката му върху Марксовото учение и на какви погрѣшни, очевидно невѣрни данни и тълкувания е основана тя. Напр. на какви невѣрни тълкувания е основана тя, можемъ да сждимъ и отъ следующитѣ редове, които цитирамъ по «студията» на Пасманика: «Не отъ намаляване (Rückgang), а отъ уголѣмяване (Zunahme) на общественото богатство зависьтъ надеждитѣ на социализма». Обаче, нито Марксъ, нито нѣкой отъ марксиститѣ е помислювалъ да говори нѣкога за намаляване на «общественото богатство» като условие за осжществлението на социализма. Който е запознатъ съ Марксовото учение, той прекрасно знае, че то ни говори тъкмо обратното, а именно за грамадно увеличение на „общественото богатство“ и че то именно съставлява едно отъ условията за осжществлението на социализма. Тъкмо такива невѣрни сж и всички други тълкувания, които прави Бернщайнъ на Марксовото учение, или по вѣрно не на цѣлото учение, а на отдѣлни негови положения, думи и изражения, особено пъкъ на ония, които сж преведени въ «студията» на Пасманика. Но авантюристътъ Пасманикъ не е доволенъ и отъ тази «критика» на Бернщайна. «Не трѣбва, — казва той,—да забравимъ, че Бернщайнъ не се е рѣшилъ да даде на своята критика онази остра форма, която дава ясность и опрѣдѣленость на изводитѣ». Съ други думи, авантюристътъ Пасманикъ не е доволенъ отъ Бернщайна, за дѣто не е излѣзалъ толкова смѣлъ, колкото този авантюристъ, въ своитѣ изводи и не е обявилъ Марксовитѣ «изводи за бждащия социализмъ» за утопични! Разбира се, ако Бернщайнъ бѣше единъ авантюристъ, като Пасманиковци, сигуръ щѣше да направи този «изводъ«. Но Бернщайнъ, очевидно, не е авантюристъ, а човѣкъ у когото се явиха извѣстни съмнѣния и ги изказа, както се вижда, съ единствената цель да провѣри своитѣ съмнѣния, т. е. той се явява единъ човѣкъ, който дири истината. Ако сждимъ отъ факта, че Бернщайнъ съ едно писмо до Хановерския конгресъ на германската социалъ-демократическа партия, за който се говори въ «Социалния прегледъ» на миналата книга, напълно се

съгласи съ резолюцията, предложена отъ Бебеля и прие[illegible] едино-[illegible]о отъ конгреса, която резолюция е едно кратко, но ц[illegible]проверже-[illegible] твърденията на Бернщайна, изложени въ книгата му Die Voraus-[illegible]ngen des Socialismus, доказ[illegible]ението, че той самъ с[illegible] [illegible] неоснователн[redacted] Впрочемъ, цельта ми [illegible]е [illegible]ито да[redacted]повтаряме всичко онова, което е [redacted] на историята. Цельта ми тука [redacted]на Пасманика, които срѣщаме въ не-[redacted]ъ и демокрацията».

[redacted] вниманието въ тази «студия» Хлестаковската [redacted] и авантюристътъ Пасманикъ говори, съ чужди уста [redacted]ериозни и сложни научни въпроси, каквито сѫ въпро-[redacted] Марксовата теория за стойностьта. Авант[illegible]тъ Пас-[illegible]ато веднъжъ не е челъ I т. отъ «Капиталътъ», [illegible]тия той не е [illegible]лъ. Това личи отъ туй, че той нѣма понятие за което казв[illegible] томъ за стойностьта изобщо и за прив[illegible] стойность о[illegible]но; [illegible]ва и отъ туй, че той, Пасманикъ, не е р[illegible] даже за какво въ сѫщность е въпросътъ въ III томъ на [illegible]алътъ». Авантюристътъ Пасманикъ просто не е разбралъ, че въпро[illegible]е е за уравнението на [illegible]а ме[illegible] двама отдѣлни капиталисти, а въпросътъ е за срѣдната но[illegible] за закона, по който печалбата на капиталисти, участвуващи в[illegible]водството и взети вкупомъ, се и[illegible]ва, или по-вѣрно, се стреми къмъ срѣдната норма. Ако Па[illegible] бѣше поне видѣлъ III т. на «Капиталътъ», той щеше да знае о[illegible] предисловието на Енгелса това, че двама професори, като Конрадъ [illegible] и Фюреманъ, преди да излѣзе III т., приблизително вѣрно сѫ решили в[illegible] задача, която предстоеше да реши Марксъ въ III т., а именно: «ка[illegible] да се наруши закона на стойностьта, или по-добрѣ, основавайки се на него, може и трѣбва да се образува еднаква срѣдня норма на пе[illegible]а». Отъ тамъ той щеше да види, какъ сериозни люде на науката не[illegible]ать противоречие между закона за стойностьта и закона за срѣдната но[illegible] печалбата, установени отъ Маркса, тамъ, гдѣто такива «научни иконо[illegible] като представителя на английския «вулгаренъ социализмъ», фаби[illegible] George Bernard Shaw намиратъ, че *„тази теория е безнад[illegible]невѣрна и устарѣла"* и че ужъ *„тя бѣ исхвърлена отъ самия [illegible]аксъ"* и то въ III т. на «Капиталътъ»! Обаче авантюристътъ Пасманикъ не само не е челъ «Капиталътъ», но нито е виждалъ III му томъ. Не е [illegible] голѣмо шарлатанство да говоришъ противъ едно учение, което ни[illegible]е си го изучвалъ, противъ една теория, изложението на която [illegible] автора и никога не си виждалъ? Само такива отчаяни шарлатани, к[illegible]сманика, могатъ де подчертаватъ такива явно невѣрни думи, каквито [illegible]ония на Sha[illegible]рочемъ, [illegible]ъ го з[illegible]олнока[illegible]на профанация [illegible] кат[illegible]воря т[illegible] такива [illegible]зни на[illegible]ъпроси, какъвто [illegible] рос[illegible] въ за економическата система на Маркса и особено въ едно изоб[illegible] [illegible] шарлат[illegible]та на [illegible] авантю[illegible] Ще се огранича [illegible]казаното, [illegible]о приб[illegible]о още [illegible]а бел[illegible]

Професоръ Зомбартъ, мнѣнието на когото за Марксовата система цитирахме нѣколко пѫти по преди, като обяснява видимото противоречие между

I и III т. на «Капиталътъ», казва, че законътъ за стойностьта е абстрактенъ законъ, който има само теоретическо значение. Шарлатанинътъ Пасманикъ, като превежда отъ устата на Масарика (гл. статията му «Кризата въ научния социализмъ», прев. отъ другия шарлатанинъ Мипцеса), казва, че ужъ Зомбартъ казалъ, какво «първата формула на Маркса дѣйствително нѣма никакво практическо значение». Обаче, Зомбартъ не е можалъ да каже подобно нѣщо и съвсѣмъ другояче разбира той значението на Марксовата теория, понеже отъ думитѣ даже на Пасманика личи, че за Зомбарта «формулата на Маркса» е «едно ръководяще начало», е «единъ регулативенъ принципъ». Щомъ тя за него е «ръководяще начало», не може въ сѫщото време да бѫде за сѫщия безъ «никакво практическо значение». Тука, очевидно, имаме работа съ едно претълкуване на Зомбартовитѣ думи, което ни припомня претълкуванията, които даде на мнѣнията на сѫщия авторъ другия авантюристъ, Мипцесъ. Но ако Зомбартъ не е можалъ да каже подобно нѣщо, то за Бернщайнъ наистина Марксовата «формума» не само никакво «практическо значение» нѣма, но тя е една абстракция, която ужъ Марксъ предварително е измислилъ, за да втисни въ нея реалностьта. Четохъ книгата на Бернщайна: Die Voraussetzungen des Socialismus съ голѣмо внимание, но и по тая часть на неговата «критика» не намѣрихъ никакви доказателства за потвърждение на неговитѣ съмнѣния въ вѣрностьта на Марксовия законъ за стойностьта. Бернщайна смути, — това ясно личи отъ неговата книга, — обстоятелството, че законътъ за стойностьта, изложенъ въ I т. на «Капиталътъ», е дѣйствително *абстрактенъ законъ*, е законъ намѣренъ чрезъ абстрахиране формата на стойностьта отъ реалния капиталистически строй. Самъ Марксъ въ I томъ ни казва, че законътъ за стойностьта може да се намѣри само чрезъ абстрахиране отъ дѣйствителнитѣ условия, които скриватъ сѫщностьта му. Значи, Марксовиятъ законъ за стойностьта е дѣйствително *абстрактенъ законъ, законъ теоретически*. Но какво ще рече това? Ще ли то да рече, че той не е наученъ? — Положително никакъ! И ето защо. Преди всичко, всѣки основенъ наученъ законъ е абстрактенъ. За примѣръ да вземемъ основния законъ за движението. Както е извѣстно, той гласи: всички тѣла въ безвъздушно пространство падатъ къмъ земята съ еднаква скорость. Обаче, тоя законъ е чиста абстракция, той е само теоретически законъ. Тѣлата обикновенно падатъ къмъ земята чрезъ въздушното пространство. Безвъздушно пространство нѣма. Неговото (на закона) проявление е възможно само при сѫществуването на безвъздушно пространство, и откритието му е било възможно само чрезъ абстрахиране на движението отъ реалнитѣ условия, при които се извършва то. Значи ли това, че основния законъ на движението не е вѣренъ, не е наученъ, защото движението въ реалния животъ не става споредъ него? — Очевидно, не значи. Безъ тоя основенъ законъ никога не би било възможно да се открията законитѣ на движението при реалнитѣ условия. Такова високо е научното значение на всички абстрактни, или теоретически научни закони. Такова високо научно значение има и Марксовиятъ законъ за стойностьта. Тоя законъ е основния наученъ законъ на Марксовата економическа система. Той е откритъ чрезъ абстрахирането на стойностьта отъ реалнитѣ условия; той е абстрактенъ законъ, пълното проявление на който е възможно само

при условието, ако бѫде упразднено пространството, тъ[redacted]жа, отъ с[redacted]вото *производство* и отъ [illegible]стическия режимъ[redacted], както [redacted]о проявление на основния закон[illegible] механиката е[redacted]кно при [redacted]ето да бѫде упразднено простр[illegible] отъ въздуха. Въ то[redacted] [redacted]ение Енгелсъ [redacted]азва, че пълно проявл[redacted] [redacted]оксовия [redacted] преди много столѣтия[redacted] [redacted]ѣлно, чисто приложение на сѫ- [redacted]и при упраздението на стоковото [redacted]кия режимъ изобщо въ бѫдѫще. Обаче, [redacted]ѣма научно значение? — Положително не! [redacted] законъ не е възможно научното обяснение зако [redacted]ческия начинъ на производството, както безъ теорети- [redacted] една научна областъ не е възможно ни[redacted]итието [redacted] закони, по които ставатъ явленията, нито науч[redacted]мъ обя- [redacted] Марк[redacted]ъ III т. на «Капиталътъ», основайки се на [redacted]а стой- [redacted]стьта, и[redacted]стяще законитѣ на капиталистическото пр[redacted]ство. Обаче [redacted] Пасманика всичко казано е китайско а[redacted] затова, като се улав[redacted] двѣтѣ рѫцѣ за бездоказателнитѣ[redacted]ния на Бернщайна, бърза да унищожи Маркса. Шарлатанство и нищ[redacted]е!

Но да мин[redacted] другитѣ му шарлатанства.

Както знае[redacted]о основание на научния социализ[redacted]ставлява *материа[redacted] разбиране на историята.* Оба[redacted]циалнитѣ унищожители на [redacted]рксовото учение всичкия си [redacted]сеналъ насочватъ противъ философската му часть, а не п[redacted] икономическата. Причината на това е тамъ, че последната именно[redacted] прѣко интереситѣ на господаря имъ, т. е. на капиталистическата кла[redacted] унищожителитѣ на Марксовата теория, не се нахвърлятъ даже [redacted] оная часть на икономическото учение, която говори за концент[redacted] на капиталитѣ и производството, понеже тя е фактъ [redacted]же за тѣхъ днешния режимъ е вѣченъ и неизмѣненъ, следовател[redacted]ственъ законъ». Но ако противницитѣ на социализма не интерес[redacted] или малко ги интересува философското му основание, у социалис[redacted] тъкмо обратното. Напоследъкъ между социалиститѣ се води гор[redacted]лемика по въпроса за материалистическото разбиране [illegible]торията. Явиха се «критики» не изобщо отъ социалисти, а гла[redacted]ъ марксисти, което даде на полемиката още по-голѣмъ интересъ и [redacted]ди вънъ отъ социалистическитѣ партии. Всички «критики», които се явиха[redacted] ограничаваха се върху «факторитѣ» на развитието. Само Бернща[redacted] прави исключение: той не се ограничи само съ «критика» по въпр[redacted] факторитѣ, но тури на съмнѣние и въпроса за концентраци[redacted] капиталитѣ. Обаче тука Бернщайновитѣ съмнѣния се явяватъ продук[redacted]огрѣшно тъл[illegible]е стати[illegible]итѣ д[illegible]акто т[illegible]азва Кауцки въ [illegible] *Ан*[illegible]*тика* п[illegible] Бернща[illegible]онеже [illegible]алата книга пом[redacted] ста[illegible]на П. Д[illegible]ъ, коят[illegible]та дово[illegible] Кауцки проти[redacted] [illegible]йна, то [illegible]ѣма н[illegible] се с[illegible] на тази часть на полемиката. [illegible]циръ от[illegible]тѣ на [illegible] и на [illegible]тази полемика вече може да се смѣта за свършена. Остава полемиката за материалистическото разбиране на историята. Въ какво се заключава тя? Сѫщностьта на полеми-

ката не се касае до Марксъ-Енгелсовото философско учение, а до разбирането му. Има едно различно схващание на материалистическото разбиране на историята, формулирано отъ Марксъ-Енгелса, което произлиза не отъ недостатъцитѣ на самото учение, а отъ различнитѣ начини на мислене у различнитѣ социалисти. Работата е тамъ, че напоследъкъ съ усилването на социалистическото движение къмъ него се присъединяватъ все по-вече елементи отъ така наречената „интелигентна срѣда". Обаче всички тѣзи елементи влизатъ въ социалистическото движение или съ непокжтнати стари свѣтовъзрѣния, придобити отъ буржуазното си възпитание, т. е. съ непокжтнати идеалистически свѣтовъзрѣния, или съ непълно освобождение отъ тѣхъ. По тази причина първитѣ, като не могатъ никакъ да се освободатъ отъ буржуазната идеология, отхвърлятъ материалистическото разбиране на историята. Но тѣ затова и не упражняватъ никакво влияние на социалистическата мисъль. Другитѣ, напротивъ, приематъ Марксъ Енгелсовото философско учение, но безъ да се отказватъ отъ старото, въ което до тогава сж се въспитали. Последното и се явява причина, дѣто тѣ различно схващатъ Марксъ-Енгелсовото учение. Всичката полемика се върти върху това, кой по-право разбира това учение. Напр., Белфортъ Баксъ обвинява Кауцки и Меринга въ „еднострамчиво" разбиране на Марксъ-Енгелсовото учение. Жоресъ сжщо така намира, че французскитѣ „крайни" марксисти, Лафаргъ, Гедъ и др., не вѣрно разбиратъ Маркса и че неговото учение не е въ противоречие съ идеализма. Бернщайнъ сжщо намира, че германскитѣ марксисти погрѣшно тълкували Марксъ-Енгелсовата консепция, и т. н. Всички тѣзи приематъ тѣхното учение, но, като мислятъ, че „крайнитѣ" марксисти невѣрно го разбирали и тълкували, искатъ да го истълкуватъ подобрѣ, даже да го допълнятъ. Очевидно е, че тѣхната „критика" не е неприятелска критика; тя не е „критика", която има за цель „изживяването на материализма". Обаче, шарлатанинътъ Пасманикъ именно тази „критика" и предава като унищожаваща Марксовото учение, като такава, която „изживявала материализма". На стран. 588 на сп. „Мисъль", като говори за „критиката" на Белфорта Бакса, прибавя: „Той пръвъ се осмѣли, бидейки марксистъ, да излѣзи явно противъ основитѣ на марксизма". Авантюристътъ Пасманикъ и тука шарлатанствува. Който е челъ статията на Бакса, или статията на Кауцки: „Материалистичаското разбиране на историята и пр.", помѣстена въ №. № 11 и 12, III год. на „Ново Време", или статията на Novus по сжщия предметъ, той знае, че „критиката" на Бакса не е насочена „противъ основитѣ на Марксизаа", а е едно негово допълнение, обяснение и схващание, противоположно на онова на другитѣ марксисти и е насочена противъ разбиранието на марксизма отъ последнитѣ. Бернщайнъ сжщо заявява, че въ своята „критика" си остава марксистъ и изхожда отъ принципитѣ на марксизма, само че другояче ги схваща. Друго е въпросътъ, до колко тѣ вѣрно го схващатъ и тълкуватъ. Обаче, което си остава вѣрно то е това, че тѣхнитѣ «критики» не сж насочени противъ «основитѣ на марксизма», както твърди авантюристътъ Пасманикъ. Подиръ това лесно ще разберемъ шарлатанията, която се задържа въ следующитѣ редове на неговата «студия»: «Не трѣбва да се задоволяваме съ твърденията на марксиститѣ, че *и тѣ ужъ „признавали влиянието на идеологията въ историята"*. Било би смѣшно, ако отказвахж и това».

Тука въ подчертаното отъ мене ние виждаме, отъ една стра[redacted] *приз*[redacted]*ни*, а отъ друга — «било на смѣшно» ако отказвахж [redacted]. Едно [redacted]тѣ: или признаватъ, или не. А[redacted] смѣшно да не [redacted]ватъ, то [redacted] не е «ужъ признавали» [redacted] «и това». Но въ такъ[redacted], що друго [redacted] Очевидно, происхожден[redacted]логията [redacted]ка». Марксиститѣ наистина не [redacted]нето на идеологията, споредъ тоя [redacted]ията, измѣнението на човѣшкото съ-[redacted] на присжщата на човѣшката организация [redacted] на «околния миръ». Обаче, защо при единъ [redacted] присжщата на човѣшката организация тенденция» се [redacted]ание», а при другъ — друго? Ето въпросътъ, на който [redacted] шарлатанинътъ Пасманикъ, при всичк[redacted]нѣколко [redacted]е за[redacted]ва той.

[redacted]Шарла[redacted]твата на Пасманика въ «студията» му сж тъй мн[redacted]нни, че, [redacted] изложатъ, трѣбва да напишемъ статия, [redacted] неговата «ст[redacted]». [redacted]мо отъ това, че той въ всѣки редъ пр[redacted] на марксизма най-нел[redacted] мисли, които той не съдържа, н[redacted] всѣка страница срѣщаме на[redacted]нахални шарлатанства. Нѣма нито възм[redacted]ь, нито нужда да ги избр[redacted]всички. Къмъ горѣспомѣнатитѣ ще при[redacted]е едно двѣ отъ по-нахални[redacted]ства. На стр. 592 на «Мисъль», к[redacted]тира статията на Хен[redacted]ка Ку[redacted]тана въ Neue Zeit подъ заглавието[redacted]logie. Ethnologie und materiali[redacted]ische Geschichtsauffassung (Соц[redacted], Етнология и Материалистическо разбиране на историята), шарла[redacted]ъ Пасманикъ, както и по-рано Минцесъ направи съ Зомбарта, съ[redacted]но изопачава думитѣ на Куно, фалшифицира неговитѣ мнѣния. Пасманикъ[redacted] че Куно правилъ толкова «отстжпки» на «историческия материал[redacted] че «отъ догматичната формулировка на Маркса и Енгелса не остава [redacted] Това не бърка на Пасманика веднага да каже: «И той собст[redacted]твърждава, че въ *последня инстанция* всички исторически фа[redacted]се обясняватъ чрѣзъ економическиятъ факторъ», което е все сжщото съ[redacted] що се съдържа въ «догматичната формулировка» на Маркса и Енге[redacted] тази разлика, че Марксъ и Енгелсъ се изразяватъ по-точно и по-[redacted]лено отъ Пасманика. Но какви сж «отстжпкитѣ», които пра[redacted]уно на «историческия материализмъ?» Споредъ Пасманика тѣ сж: «[illegible] всичко той указва на туй, че ний намираме сега често между онѣз[illegible]о сами се смѣтатъ за последователи на историческия материализмъ, най п[redacted]рѣчиви мнѣния върху неговото съдържание». Второ, той указва [redacted] *(азъ нѣколко пжти обръщахъ на това особено внима*[redacted]) че економическиятъ факторъ — производството на материалния жи[illegible] самъ е въ зависимость отъ други причини, *които не сж едни* и [illegible] въ различн[illegible]торическ[illegible]и». В[illegible]раното [illegible]хално фалшифи[redacted] мис[illegible] Куно[illegible]собстве[illegible]думи [illegible]едния: «Распро[illegible]ниет[illegible] на историческ[illegible]то направление въ етнология[redacted] [illegible]ка вѣро[illegible], не са[illegible] обезпе[illegible] економическото тълк[illegible]ание на [illegible]орията [illegible]тно мѣ[illegible] ще и[illegible] какво именно тр[illegible] да разбираме подъ това учение. Не може да се отрича, че въ настояще време даже у ония, които признаватъ себе си за привърженици на историческия

материализмъ, често срѣщаме противоречиви възгледи върху това, кое именно съставлява съдържанието на това учение. Особенно често, както ми се чини, твърдѣ малко обръщатъ внимание на онова, че производството на материалнитѣ условия за животъ се опредѣля отъ цѣлъ редъ фактори, които на различни степени отъ развитието се проявяватъ не съ еднаква сила. На по-низкитѣ стѫпала, напримѣръ, добиването на срѣдства за животъ състои исключително въ присвояването на готови продукти на природата и затова се обусловя само отъ климата, флората, фауната и т. н., т. е. отъ окрѫжающата природа. При преминаването къмъ земледѣлие и скотовъдство човѣкътъ малко по малко става въ добиването на срѣдства за удовлетворение своитѣ жизненни потрѣбности по-малко зависимъ отъ природата, но пъкъ наредъ съ зависимостьта отъ естественнитѣ условия малко-по малко испъква и зависимостьта отъ създаденитѣ отъ человѣка искуственни условия, отъ отношенията на производството». Такъвъ е истинскиятъ смисълъ на думитѣ на Куно. Както виждаме, този смисълъ съвсѣмъ не мяза на оня, който имъ влага Пасманикъ. Преди всичко, казаното отъ Куно никакъ не е въ разрѣзъ съ «домагнатична формулировка» на Маркса и Енгелса, т. е. нѣма никакви «отстѫпки» на «историческия материализмъ». То е напълно съгласно и съ мнѣнията на други марксисти, като напр. на Лафарга. Сетнѣ, тамъ, гдѣто Куно ни говори за противоречиви възгледи «върху това, *кое съставлява съдържание*» на учението, Пасманикъ го претълкува въ «най-противорѣчиви мнѣния, върху неговото съдържание». Едно е да се говори, «кое съставлява съдържание» на учението, а съвсѣмъ друго е — да се говори за «неговото съдържание». Тамъ, гдѣто Куно говори за «*фактори, които на различни степени отъ развитието се проявяватъ не съ еднаква сила*», и при туй за фактори чисто материални, тамъ Пасманикъ го претълкува на „*причини, които не сѫ едни и сѫщи въ различни исторически епохи*“. Но шарлатанскиятъ начинъ на цитиране у Пасманика най-добрѣ се вижда отъ следнята цитата, направена отъ него у Куно: «това, което сега е много важенъ моментъ въ общественното производство, не е било може би такова прѣзъ минѫли периоди на развитие; а това, което сега се струва съвършенно безъ всѣко влияние на економическата структура, това може би е имало рѣшающе значение». Така цитира шарлатанинътъ Пасманикъ чуждитѣ мисли. Можете ли да се сѣтите отъ тази цитата, за какво говори Куно? Както е цитирано у Пасманика, и като се вcovered предъ видъ неговитѣ нелѣпи тълкувания за «духътъ» и господаруването му, ще си помислите, че Куно наистина казва тъкмо туй, което е казалъ и Пасманикъ „много пѫти“. Обаче, ето какво говори Куно: «Съвършенно друга работа е размѣната на продуктитѣ и взаимното економическо влияние на съсѣднитѣ общества едно върху друго. Додѣто всѣко село представлява затворено автономно общество, и продуктитѣ се консумираха главно въ собственното домакинство, размѣната е имала нищожно значение въ ступанственния животъ; но сега, въ епохата на стоковото производство за всесвѣтския пазаръ, размѣната упражнява на социалния строй може би не по-малко влияние, отколкото самото производство. Затова онуй, което въ настояще време представлява твърдѣ важенъ моментъ въ общественното производство . . .» и т. н. Както виждаме отъ това, що цитирахъ изъ Куно, има съвсѣмъ другъ смисълъ, и въ

[redacted] е ясно, за влиянието на кое върху икономическата стр[redacted] думата. [redacted]ото отъ Куно и тука е напълно съгласно съ «догма[redacted] Марксъ-[redacted]. А Пасманикъ така го [redacted] положително нищо [redacted]а [redacted] смисъла на Куновитѣ ду[redacted]

Подиръ[redacted] сами, какво безподоби[redacted]-ство [redacted] Пасманикъ: «Както се вижда, [redacted]овъ е много далечъ отъ мисъльта [redacted]лизмъ като на научна теория». Но, за [redacted]шарлатанството на Пасманика, ще цитирамъ

[redacted] — казва Куно въ сжщата статия, — азъ се надѣ-[redacted]тъшното развитие на етнологическитѣ и[redacted]ния, ще [redacted]въ първобитнитѣ общества, гдѣто жизнени[redacted]овия сж [redacted] и [redacted]-прозрачни, икономическитѣ отношения приема[redacted]едѣлени, [redacted]ови, [redacted]нни [redacted]религиозни форми». Като говори върху ук[redacted]то прави [redacted] на икономическото разбиране на исто[redacted] Куно казва: «Той [redacted]ъ икономическитѣ отношения туря още [redacted] факторъ, «природата на човѣка», подъ която той, как[redacted]е види, разбира разсждъч[redacted] способность, и обосновава това съ [redacted] човѣкъ отъ наша срѣда,[redacted]ѣло на ботокудитѣ, би сждилъ за [redacted] съвсѣмъ инъкъ, [redacted]дътъ. Длъженъ съмъ да се при[redacted] тоя изводъ, отъ който вѣе [redacted]ътъ на Спенсеровото учение, не г[redacted]рамъ. Човѣкъ отъ нашата срѣда е продуктъ на съвсѣмъ д[redacted]циаленъ комплексъ, отколкото ботокудътъ: всички тѣзи представле[redacted]понятия, чувства, тая широка область отъ натрупана опитность, която се предава на съвременния човѣкъ отъ неговата социална срѣда, — всичко[redacted] съвършенно недостжпно на дивака. — Върху примѣри на хора, изр[redacted] въ срѣдата на единъ и сжщи народъ, ние всѣки день виж[redacted]акъ различно сждятъ тѣ за едно и сжщо нѣщо подъ влиянието [redacted]ията социална група: едриятъ търговецъ не тъй, както селският[redacted], и тоя последниятъ не тъй, както индустриалниятъ работникъ на голѣми[redacted] ние видимъ даже, какъ въ тия слоеве се образува сжществено ра[redacted] моралъ и етика. Мигаръ ботокудътъ и цивилизованиятъ европеецъ, въспитани срѣдъ съвършенно различни жизненни условия, мо[redacted] сждятъ за нѣщата еднакво? Онова, което Паулъ Ернстъ разбира под[redacted]а «природа» на ботокуда, не е специаленъ духъ на ботокудитѣ, но отра[redacted]а ония отношения, при които ботокудътъ живѣе, и на оня начинъ, [redacted]о той поддържа своето сжществуване . . . Ако да бѣше другояче, [redacted]-токудътъ гледаше на нѣщата тъй, както и европеецътъ, [redacted] това би било доказателство за невѣрностьта на икономическото разбира[redacted] историята. Къ такъвъ случай человѣкътъ не би можалъ въ своитѣ възгледи да зави[redacted] икономи[redacted]а стру[redacted]а обще[redacted] но обратно би [redacted]-каз[illegible] тъй н[illegible]ятъ ра[illegible]ъ, като [illegible] намира подъ в[redacted]о [illegible] оония [illegible] които [illegible]йствув[illegible]аги реагира еднакво на еднакви [illegible]страти[illegible]ето раз[illegible]ие».

Мо[illegible]отъ тѣз[illegible] на Ку[redacted] се прави изводъ[redacted] той е «далечъ отъ мисъльта да гледа на историческия материализмъ като на научна теория»? Не ли горнитѣ думи на Куно сж напълно съгласни съ «догма-

тичната формулировка» на Марксъ — Енгелса? И не е ли очевидно, че авантюристътъ Пасманикъ най-нахално фалшифицира чуждитѣ мнѣния?

Тука бихме могли да туримъ точка на статията, но за да бѫде по-пълна картината отъ шарлатанствата на Пасманика, азъ ще приведа още нѣколко, макаръ и по-дребни. Въ последнята часть на своята студия той цитира отъ статията на нашия сътрудникъ *К. Р.* така: «Изобщо взето, нашата побѣда се дължи не толкова на това, което има *социалистическо* въ нашата програма, колкото на нейната практическа *демократическа* часть». Шарлатанството тукъ се заключава въ това, че Пасманикъ откѫсва отъ цѣлата мисъль една часть и се получава това, което нему трѣбва. Ето каква е мисъльта, която фалшифицира Пасманикъ: «Но друга по-голѣма грижа трѣбва да привлече нашето внимание. Изобщо взето нашата побѣда се дължи не толкова на това, което има *социалистическо* въ нашата програма, колкото на нейната практическа и демократическа страна. Отъ тукъ следва, че за социалистическото възпитание на избирателитѣ, които дадоха гласоветѣ си за нашитѣ кандидати, има още да се прави». Както виждаме, съвсѣмъ друго излиза, когато цитираме цѣлата мисъль на нашия сътрудникъ *К. Р.* (гл. «Ново Време», кн. VI, год. III).

Ще отбелѣжа още и следнитѣ съвсѣмъ дребни шарлатанства на Пасманика. На 600 стр. на «Мисъль» той искарва, че Конрадъ Шмидтъ и Зомбартъ намирали Маркса слабъ политикоекономъ. И това го казва шарлатанинътъ Пасманикъ следъ като българскитѣ читатели иматъ на рѫка книгата на Зомбарта: Социализмътъ и социалното движение въ XIX вѣкъ, гдѣто той нарича Маркса гениаленъ умъ и следъ като знаятъ високото му очудвание предъ неговата политикоекономическа система, исказано въ последнята статия по поводъ на III т. на «Капиталътъ» и цитирано въ полемиката ми съ Минцеса. Разбира се, Пасманикъ клевѣти и на профес. Шмидта. Друго: на 598 стр. Пасманикъ казва, че Баксъ за Кауцки, Ернстъ за Меринга, а Бернщайнъ за Плеханова били невѣжи. Не ще и дума, че нито Кауцки ще нарече Бакса «невѣжа», нито Мерингъ Ернста, нито Плехановъ Бернщайна. Работата е друга. Шарлатанинътъ Пасманикъ бърза да предупреди читателитѣ си, че социалиститѣ отъ «нетолерантность» наричатъ всички противници на социализма «невѣжи». Това предупреждение нему е необходимо, за да огради себе си отъ обвинение въ невѣжество. Той съ него казва на читателитѣ си: «ако българскитѣ социалисти ме нарекатъ «невѣжа», недѣйте имъ вѣрва, защото то е въ привичкитѣ на всички социалисти-марксисти да наричатъ своитѣ противници невѣжи». Както виждате, много тънко шарлатанство!

Колкото до «критиката» на Пасманика върху «българския социализъмъ» нѣма нужда да говоримъ. Каквото той казва въ нея, ние сами си го казваме и на конгреситѣ и въ литературата. И ние знаемъ хиляди пѫти по-добрѣ отъ авантюриста Пасманика, какво ни предстои да вършимъ. Ще забелѣжа само за моя «половинъ милионъ пролетарии въ 5 години!» Азъ говоря въ статиитѣ си за „самостоятелни собственици», или както е казано въ статистиката, за самостоятелни ступани, а Пасманикъ говори за самостоятелни ступанства. Двѣ съвършенно различни нѣща. Ако Пасманикъ не шарлатанствуваше и съ «българския социализъмъ», аземеше да изучи статистикитѣ, каквито ги имаме, и погледнеше поне у

Лa[illegible]шa, щеше да види, че нѣ[illegible] [illegible]кво да се чуди. [illegible] друго въ [illegible]та „студия" по «бъ[illegible]реки [illegible]измъ» не засл[illegible] никакви [illegible]ения.

На свърш[illegible] [redacted] [illegible]кратизма» на нашия [illegible]стъ. Той с[redacted] [illegible]2: «Въ какво състои [illegible]мътъ? [redacted] [illegible]ътъ е истинско равноправие на [redacted] [illegible]ноправие унищожава искуствено [redacted] [illegible]демокрацията ще води къмъ съвършенно [redacted] [illegible] отношения между социално равни инди- [redacted] демокрацията е идеално обществено, тъй да [redacted] социално равни индивидууми». Но тази демокрация [redacted] демокрация за осжществлението на коя[illegible] при про- [illegible]о е социалниятъ идеалъ, както казва Зомб[illegible] на про- [illegible]ската класа, като социална класа! Шарлатанинътъ П[illegible]къ, като [illegible], че [illegible]а демократия мирзщи на социална-демокрация, с[illegible] но какво с[illegible] [illegible]тъ социалиститѣ? Въ отговоръ на тоя в[illegible] той привежд[illegible] много [illegible] между него и социалиститѣ. [illegible] е, че той по много нѣща се различава отъ тѣхъ. Но най-главно [illegible]икъ се различава отъ соци[illegible]титѣ по своето безподобно шарлатанс[illegible].

Нашитѣ чи[illegible] ме[illegible], ще намѣрятъ езика, съ който [illegible] сана тази статия, [illegible]но[illegible] и казаното за „псувня". Съ[illegible] го самъ, че езикътъ е «рѣз[illegible] и че казаното е «псувня». Но ми[illegible] отъ една страна имамъ основания да бждж рѣзъкъ съ такива [illegible]ористи, какъвто е Пасманикъ, а отъ друга този шарлатанинъ до се[illegible] имъ се намѣрваше на тѣсно, все обвиняваше «Ново Време», че го «[illegible]». Най-сетнѣ си рекохъ, — тъй и тъй Пасманикъ се оплаква отъ насъ [illegible] го псували, когато той подъ туй обвинение криеше до сега своитѣ [illegible]танства, — поне, рекохъ си, дѣйствително да го «напсувам[illegible] да има основания да се оплаква отъ нашитѣ «псувни». Сега авантюр[illegible] Пасма- никъ има пълно право да ни нарича трихиляди „псувачи" [illegible] ще, да излѣзе на кръстопжтищата да ни псува, колкото му гласъ държи [illegible] му иска. Едно само да помни, че неговитѣ шарлатанства съ науката [illegible] говитѣ фалшификации съ чуждитѣ мнѣния, нѣма да ги ост[illegible] не изо- бличени и не наказани.

[illegible]

СОЦИАЛЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

Общия интересъ отъ Южно-Африканската война. — Въор[illegible]ето на европейскитѣ сили. — Възкръсването на милитаризмътъ. — Как[illegible] рево- люционния елементъ. — Независимата английска работническа партия и войната: бро[illegible] издадена [illegible]я и вл[illegible] на таз[illegible]ра. — Post Scrip[illegible]

Очит[illegible] сички, [illegible]ключе[illegible] обърнати къмъ [illegible]нската [illegible] на въ[illegible] Африка [illegible] тъй на[illegible]тѣ Южно-Африкан[illegible] респуб- [illegible]; всич[illegible] трепет[illegible]тъ раз[illegible]о на военнитѣ [illegible]ия при рѣкитѣ Модеръ и Тугела, гдѣто отъ една страна се сражаватъ професио- нални милитаристи за тържеството на капитала, а отъ друга селенитѣ

заедно съ своитѣ мили сѫщества — жени и дѣца — за запазванието независимостьта на земята, която ги храни.

Но не всички съ еднакавъ интересъ следятъ тѣзи военни дѣйствия: до като едни се въсхищавать отъ етическия героизмъ на Буритѣ, които съ последни сили защищавать своето най-священно право, което може да има единъ народъ при сегашния редъ на нѣщата, *свободно сѫществувание и управление*, то други, съ право може да кажемъ болшинството, на чело съ вѣнценосцитѣ виждатъ съсипванието на една важна своя конкурентка въ колониялната политика и развиватъ вече своитѣ планове за съвършенното ѝ съсипване.

Ето какво и какъ занимава всички елементи на европейското общество.

Да видимъ какво правятъ «миротворнитѣ» държавни глави, които тъй громко викаха, нѣма още една година отъ тогава, че е настанало време за мирното развитие на народитѣ; да видимъ какво прави този гьозбояджия, когото наричатъ между народътъ, въ противоположность на «миротворецъ», «винотърговецъ», когато Буритѣ разбиватъ английската кралевска армия.

Николай II, авторътъ на комедията наречена «мирна конференция», вѣренъ на своитѣ миротворски принципи, до сега е испратилъ около 10000 души войска на Авганистанската граница, освѣнъ това добилъ е право — да не кажемъ насилствено е взелъ — отъ Персия да прокара желѣзопѫтна линия до границитѣ на английскитѣ въ Азия колонии, която да се намира подъ администрацията на Русия и правото да прокарва свободно презъ персийската територия своя войска. Ние бързаме да предупредимъ нашия читатель да не би погрѣшно да помисли, че Русия иска да завоюва нови провинции въ Азия, не, и хиляди пѫти не — тя иска само съ *войска*, натрупана на английскитѣ граници, когато Англия е заета съ Ю.-Африканската война, да запази Европа отъ нахлуванието на неканения гость — чумния бацилъ, — който отново се е явилъ въ Индия и да нахрани индийското население, което пакъ почнало да гладува. Както виждате хуманна цель.

Въ Германия Вилхелмъ II е внесълъ предложение въ Райстага за увеличаванието на флотата, а сѫщевременно играе на въже, като се приструва, че е и съ Англия и противъ нея — споредъ интереситѣ си. Той е противъ нея, щомъ не му се отстѫпва нѣкоя нова колония, получи ли я, съ нея е тогава. (Напримѣръ, въпросътъ съ Сандвическитѣ о-ви). Но защо увеличава Германия флотътъ си? Много ясно. Побѣди ли Англия въ Ю. Африка, развалѣ се равновѣсието на колониялната политика — значи война; побѣдятъ ли Англия въ Ю. Африка, трѣбва да се съсипи съвършенно, за да не бърка на развиващата се германска колонизация — пакъ война. И въ двата случаи войната е неизбѣжна и за това Вилхелмъ II предлага увеличаванието на германската флота на гърба на бѣдния «Микелъ».

Правителството на третята република, следъ като разрови старитѣ архиви, намира, че Франция има стари смѣтки да расправя съ Англия и подига въпросътъ за Египетъ и неутралитетътъ на Суезския каналъ. Оффициознитѣ вѣстници насъскватъ Германия и Русия въ съюзъ съ Франция противъ Англия, а генералъ де Галифе, военниятъ министръ на Франция,

ко… още е извѣстенъ подъ и… убиецъ на коммунари… внесълъ …ъ въ камарата за увеличаване флотътъ и военниятъ …етъ.

…Англия, като вижда своитѣ … въ Ю. Африка, като в… т…и война не е … [redacted] …, като вижда, че … …рашни … [redacted] тя се готви да не я … да [redacted] …лия, съ малки исключения само, [redacted] …ия Вилхелмъ II. Говори се вече въ [redacted] … и за увеличаване на постоянната вой- [redacted] …дало мобилизацията на флотътъ и сѫ зарь- [redacted] сѫ взети мѣрки да се увеличи морската резерва

[redacted] …ното, на кратко, сегашното политическо… …ние на …ато 2×2=4, че е настанало вече времет… мирното …е на …одитѣ» и «третейскитѣ сѫдилища», въ кои… засѣда- …ъ само …носи… гранати пълни съ лидитъ, съ патрони dum-dum

Поли… …ера се сгъстява, чувствува се приближа… ураганъ, слѣдствията … който напълно не се предвиждатъ, но това, което може да се предвиди е туй, че той ще измѣте часть от… …оститѣ, които разяждатъ … общество, ще измѣте поне една отъ …ровнитѣ — *милитаризм…* то… като стълпи нашето общество на … на XX столѣтие …же … «строшихъ, поне, идолътъ на …

Ето на кадѣ води, и … става по силата на неизмѣннитѣ … чески и социални закони, цѣлата милитарна политика на дн… управ-ляющи. Тѣ я поддържатъ, тѣ възкръсватъ милитаризма, защото … послед-ния имъ спасителенъ якоръ, но това възкръсване ни напомня послѣдното пробуждание на енергия въ умирающия болѣнъ; това искуственно пробу… на военния духъ е сламката, въ която се лови давящия се режим… е неговия спасителенъ кръгъ, който е сѫщевременно и нег… унищо-жаване. Това се чувствува, това се съзнава и отъ самитѣ …вляющи, които налѣгатъ всичкитѣ си надежди именно на този духъ … …белкимъ става чудо! Това се съзнава и се е оцѣнило добрѣ и отъ революци… елементъ на нашето общество и ето защо той работи двойно и тро… вече, той работи неуморимо, за да не би неизбѣжната катастрофа да го застигне неподготвенъ; той работи, да не допустне възтърже…ието на една реакция, следъ тази катастрофа.

Ето какво се върши, въ противовѣсъ на приготовленията, к… предприематъ отъ разнитѣ царедворци, между напредналата часть … шето общество.

Ние по горѣ забелѣзахме, че една малка часть въ Анг… противъ сѫществующия сега тамъ духъ, като казахме нѣколко общи … за про-тиво… …ния ду… който сѫщ… изъ … Европа, въ противовѣсъ на … госпо…щитѣ к…ние ми… …а се позапремъ … по-… и да … …аме таз… …ка част… …кво върши въ …

Ней … …ои да … и проти… …лото обществено …вние въ …лия, ко… за войн… …й пред… …се бори противъ …атуритѣ … Чимберл…на, ней пред…и да се бори съ всичко фалшиво, което е испол-вало сега надъ обществото и което управлява Англия . . .

Не отдавна *«независимата работническа партия»* въ Англия, *чийто водитель е* K e i r H a r d i e, е публикувала една брошура, която е

распродадена съ стотини хиляди екземпляра само въ Англия и е произвела голѣмъ шумъ. Ние ще приведемъ съдържанието ѝ въ нѣколко точки.

«Англичанитѣ мразятъ Трансваалската република, защото е република».

«*Данъкътъ въ Трансваалъ.* — Богатитѣ сѫ най-тѣжко обложени. Работницитѣ (които сѫ по-вечето утландери[1]), които печелятъ отъ 25—50 лева въ день, плащатъ всичко отъ 22—50 лева данъкъ за година».

«*Заработъкътъ (Салярията).* — Въ Iohannesburg (Иохапесбургъ) заработъцитѣ сѫ два пѫти по-голѣми, отколкото тѣзи въ минитѣ на Kimberley (Кемберлей), които принадлежатъ на Cecil Rohdes и C-ie. Собственницитѣ на минитѣ въ Iohannesburg сѫ извѣстили вече, че ако Трансваалъ бѫде присъединена къмъ Англия, то тѣ ще намалятъ заработъкътъ съ 40%».

«*Недѣлната почивка.* — Въ Kimberley работятъ седемь дни презъ седмицата. Крюгеръ глоби господаритѣ, които заставятъ работницитѣ си да работятъ въ недѣля. Въ Kimberley работницитѣ работятъ 10 часа въ день, когато въ Трансваалъ осемь часовия работенъ день е узаконенъ».

Следъ това изложение на причината за войната и работитѣ въ Трансваалъ, въ брошурата се обръщатъ съ този апелъ къмъ всички работници:

«Членове на работническитѣ организации, не забравяйте, че благодарение на тази война необходимитѣ ни продукти и въглища отъ день на день поскъпяватъ. Вашия заработъкъ си остава сѫщия! Ето защо богаташитѣ подържатъ войната!»

«Никакви национални интереси тукъ нѣма. Тази война се води само за личнитѣ интереси на експлуататоритѣ, подържани отъ ренегата радикалъ Joe Chamberlin».

«Работници, турнете край на тази братоубийственна война. Ако не направите това, вие ще видите, че безъ полза за васъ е пролѣна вашата кръвь и ще се отзовете въ много по-лошо положение».

«Защо? ще попитате. Защото съ вашата кръвь вие ще направите, щото богаташитѣ въ Англия да станатъ още по-богати, а бѣднитѣ още по-бѣдни!»

Ето какъ съзнателнитѣ английски работници се обръщатъ къмъ своитѣ другари. Това обръщение намира вече все по-вече и по-вече последователи, и антивоенното движение приема въ своята срѣда все по-вече и по-вече последователи, което показва, че хората почватъ вече да разбиратъ шарлатанитѣ на управляющитѣ класи.

За развитието на военнитѣ дѣйствия ние нѣма да говоримъ, защото: 1) отъ вѣстницитѣ е извѣстно тѣхното развитие и 2) да расправяме кой побѣждава и кой не, колко кръвь се е пролѣла и колко ще се пролѣе, кой има по-добри позиции и кой не и т. н., мислимъ, не влиза въ работата на единъ наблюдатель, толко по-вече, да си го признаемъ, че малко, да не кажемъ хичъ, му разбираме отъ военна тактика, сражения, атака и др. такива глупости, съ които е пъленъ милитаристическия речникъ.

Radix.

P. S. Въ френския социалистически вѣстникъ «La Lanterne» отъ 27 Февруарий 1900 г. се извѣстява, че социалистътъ Fournière е отпра-

[1]) За значението виж. въ кн. 9—10, 1899 г. „Н. В." Соц. Пр. *R.*

вилъ на 26 с. м. единъ адресъ до английскитѣ работници, [illegible] който имъ [illegible] да не постжпватъ въ редоветѣ на англ. армия, гдѣто [illegible] и каратъ [illegible] ватъ своитѣ другари въ Тран[illegible] съ които за първъ [illegible] срѣщнатъ и видятъ на [illegible] о не като братя, както [illegible] бжде, а ка[illegible]

R.

[illegible]Хроника.

[illegible]ъ нашата журналистика).

[illegible] „Защита". — Гдѣ е спасението споредъ [illegible] — Какъ [illegible] политически партии? — „Сближаване" и [illegible] аническо [illegible] на партиитѣ у насъ. — „Сближаването" на „демо[illegible] ката" и [illegible] ивно-[illegible]ералната" партии. — Какво си дѣли. — „Вържа[illegible] дреха" или [illegible] защита[illegible] — Ка[illegible] се крие подъ тѣхъ? — Едно запитване до [illegible] на статията [illegible] ето". — Органътъ на Каравеловия щабъ в. [illegible] речь" по пр[illegible] пал[illegible] оси. — Извъртането му на въпроситѣ. — [illegible] или неописана програ[illegible] — Значението на писанитѣ програми. [illegible] равеловъ и „демократическатъ партия". — Трѣбва ли ѝ програма. — О[illegible] запитване до автора на [illegible] о е спасението". —

—

Въ Шуменъ [illegible] изда[illegible] Защита», органъ на прогресивно-[illegible] ната партия. Въ брой 16 н[illegible] я вѣстникъ, отъ 6 й февруарий т. [illegible] шаме една статия подъ заглавието «Тамо е спасението», [illegible] е интересна. Статията е написана откровенно и съ искрени чувст[illegible] обърна вниманието на нашитѣ партии. Споредъ мнѣнието на неизвѣстния ѝ авторъ, спасението на България отъ днешното положение е въ орга[illegible] ние на голѣми политически партии. «За да тръгнатъ държавнитѣ [illegible] боти въ правилния си пжть, на Българския народъ и на [illegible] енцията му предстои да избере, — четемъ въ началото на статията [illegible] дно отъ двѣтѣ: или да се струпира въ голѣми и силни политическ[illegible] тии, та по единъ легаленъ начинъ възвърне въ страната господството на за[illegible] или да прибѣгне къмъ крайното срѣдство—къмъ революцията. Другъ [illegible] нѣма. Раздробенъ ли е народътъ на дребни и враждебни по[illegible] си политически групи, обърнати ли сж очитѣ на повечето отъ во[illegible] тѣ имъ все къмъ Дворецътъ, трѣбва единъжъ за винаги да го разбер[illegible] у насъ работитѣ ще вървятъ все така, както сж тръгнали отъ 1887 год. [illegible] *единъ само ще се ползува, единъ само ще си разиграва к*[illegible] Въ тия редове, разбира се, нѣма нищо ново. Това много пжти се[illegible] валю, и въ страницитѣ на «Ново Време» не еднажъ се е [illegible] о като на една отъ главнитѣ причини, за дѣто у насъ днесъ *„ед[illegible] амо си разиг[illegible] коньтъ"* [illegible] отсжтстви[illegible] партии[illegible] а силни, за да се натра[illegible] а кня[illegible] огра[illegible] Въпро[illegible] е, какъ се съ[illegible] гол[illegible] полити[illegible] партии [illegible] чрезъ [illegible] ническо, тъй д[illegible] динение [illegible] зличнит[illegible] чайни [illegible] чески групи, каквито се явя[illegible] ь бълга[illegible] буржу[illegible] ртии? [illegible] тъ на статията «[illegible] е спа[illegible] нето» [illegible] въ так[illegible] о съед[illegible] или «сближава[illegible] а политическитѣ групи търси спасението. Той е на мнѣние, че спасението е въ «сближаването» на двѣтѣ «партии», «на демократическата и прогресивно-*либералната»; то щѣло да създаде една голѣма политическа сила.* Споредъ

автора, това «сближение» толкова по-лесно можало да стане, че и двѣтѣ страни го искали, а особенно щѣли да бѫдатъ доволни отъ него «свѣстнитѣ и безкористни партизани на *двѣ толкова близки по между си партии*». Той продължава така: «тѣ искатъ това сближение, искаме го и ний, да стане по-скоро не само защото не съглеждатъ нѣкои особенни препятствия за постиганието му, но още, което е най-главното, за това, *защото само въ подобни групировки виждатъ избавянието на страната отъ толкова врѣднитѣ вмѣшателства отъ горѣ; защото само чрѣзъ подобни сближавания ще може, въ едно не далеко бѫдяще, да востържествува народния суверенитетъ.* За единъ искреневъ демократъ, който ратува за възтържествуванието на народния суверинитетъ, му е нуждна десятократно по-вече народната поддържка, отъ колкото тази на Короната, на която само името *народенъ суверенитетъ* като помѣнатъ ѝ даватъ припадки и пада въ истерика. А ако това е така, тогава ще има ли възможностьта ратующия за осѫществлението на своя идеалъ Демократъ да расчитва на мощната народна поддържка, ако по-рано не се погрижи да сформирува отъ по свѣстнитѣ интелигентни и непокварени единици на народътъ една компактна сила? Отговорътъ на това не може да бѫде освѣнъ отрицателенъ, и всичкитѣ усилия на подобни ратници ще останатъ за дълги години само една илюзия. А реакционеритѣ ще продължаватъ да вършатъ своето, както сѫ го вършили и до сега съ помощьта на Короната, на администрацията и полицията, и съ помощьта на вербувани шайки. А това като съзнаваме и като знаемъ *лошитѣ стари привички* на Държавния ни глава, отъ каквито самъ се е оплакалъ предъ «идеалния» предсѣдатель на камарата г. Ж. Бакаловъ, за гдѣто не можалъ да се отучи, *намъ ни е нуждна една сила, която да го застави да ги забрави и влѣзе въ пѫтьтъ на истински конституционенъ владѣтель.* А тази сила ще се добие, *ако толковъ близкитѣ по между си партии Демократическата и Прогресивно-Либералната—които асли сѫ расчеснати отъ интригански рѫцѣ отъ едно и сѫщо стъбло,* си подадътъ искренно рѫка за взаимно дѣйствувание».

Въ тоя цитатъ азъ подчертахъ нѣколко реда, освѣнъ думитѣ: «отъ горѣ», «народенъ суверенитетъ» и «лошитѣ стари привички», които сѫ подчертани отъ автора на статията. Тия подчертани отъ мене редове ни обръщатъ вниманието. Преди всичко, не е мѫчно да се види, че при такова едно механическо «сближение» на двѣтѣ партии, за които е думата, къмъ никакво «възтържествувание на «народния суверенитетъ» не може да се доде. Нашата политическа история отъ 20 години насамъ, а особенно отъ 1886 год. насамъ, ни дава много примѣри отъ такива «сближавания» на политически групи, които въ сѫщность не сѫ се различавали съ никакви принципиални различия. Земете първото и второто «сближение» на «либералитѣ» и «народно-либералитѣ», на «консерваторитѣ» и «съединиститѣ», на цанковиститѣ съ последнитѣ двѣ групи, сега на «народняцитѣ» съ «народно-либералитѣ». Обаче възтържествува ли «народния суверенитетъ» отъ всички тия «сближавания» и «сливания»? А мигаръ не е ли извѣстно, че всички тѣзи «сливания» ставаха все отъ името на «народния суверенитетъ»? И мигаръ всички тѣзи «сближавания» не бѣха ли все отъ елементи, които по сѫщность съ нищо не се различаваха по между си?

Но, ще ни каже авторътъ на статията «Тамо е спасени[redacted]е всички [redacted]енати елементи не сѫ били [redacted]ни и искренни, а[redacted]кратитѣ» [redacted]огресивнитѣ либерали» сѫ и [illegible]стни, и искренни[redacted]е, откѫдѣ [redacted]жда, че тѣ сѫ такива? Ни[redacted]отвърдява това, а на[redacted]о [redacted]мъ нищо не [redacted]ното. По най-важно т[redacted]- че съ [redacted]стига цельта. Цельта е да се [redacted] князя «да влѣзе въ пѫтьтъ на [redacted]. Но опитътъ ни показва, че не мо- [redacted] се образува такава сила. Защото, щомъ [redacted]итѣ елементи веднага ще се скаратъ за властьта, [redacted]лятъ службитѣ и облагитѣ отъ нея. Толкова по- [redacted] че *„интригантскитѣ рѫцѣ отъ едно и сѫщо* [redacted]оятъ скрьстени, а сигуръ ще употрѣб[redacted]ичко, за [redacted]счесватъ». Ще кажете, че това не е възможно? З[redacted], когато [redacted]факт[redacted]едъ себе си, единъ отъ които е «расчеснението» [redacted] партии, з[redacted]е[redacted]а? Не виждамъ нищо положително таков[redacted] днесь да о[redacted]ва [redacted]антскитѣ рѫцѣ». Другъ е въпросътъ, а[redacted]тическата сила се [redacted]а не плодъ на едно случайно «сб[redacted]ние» на групи, които иматъ [redacted]инствено желание да дойдатъ на вл[redacted]каръ въ името на «народ[redacted]верени[redacted]тъ», а е плодъ на общи кл[redacted]оциални интереси. Нашит[redacted]и[redacted]едставляватъ интереситѣ на нѣкакі[redacted] дѣлени социални к[redacted]си и [redacted] всичкия имъ идеалъ винаги се[redacted] на «суверенитета народенъ». Обаче, «народниятъ суверен[redacted] е една фикция, когато липсватъ силни класи, които да се заст[redacted]за него. При такива условия «народния суверенитетъ» се свършв[redacted]съ явна тирания, или съ прикритъ деспотизмъ, или съ демагогия. Така ч[redacted]-сенето», очевидно, не е въ такива случайни групировки, каквито[redacted] ставатъ. Такива групировки, наистина, могатъ «по-скоро» да дове[redacted] възтържествуване на една отъ «сближенитѣ» групи, но т[redacted]какъ нѣ-ма да доведе до възтържествуването на народния «суверен[redacted]

Но авторътъ на нѣколко мѣста споменува, че «демократичес[redacted] «прогресивно-либералната партии», — които «аслѫ сѫ разчесвани [redacted]-тригански рѫцѣ отъ едно и сѫщо стъбло», — биле много близки [redacted] си, или по-право по нищо не се различавали, понеже, сп[redacted]неговитѣ думи, тѣ биле «расчеснати отъ интригански рѫцѣ», а не [redacted]ствие нѣкакви други причини. Какво разочарование за мене лично, които търсихъ въ речитѣ на «прогресивнитѣ либерали», произнесени отъ тѣхъ [redacted] конгресъ, различие между тѣхъ и другитѣ партии! Додѣто ние, [redacted] отъ лъскавитѣ имъ речи, се самообщавахме, че «прогресив[redacted]ералната партия» ще се тури по-високо отъ другитѣ наши «партии»[redacted]казвахме надежда, че тя може да стане истинска партия, въ това вр[redacted]инъ отъ орг[redacted]й дойд[redacted]ьобщи, [redacted]хната [redacted] по нищо не с[redacted]-чав[illegible]ъ «демо[illegible]еската» [illegible] не ос[illegible]руго, освѣнъ да[redacted]-тираме фа[illegible] Но това значи, че «прогресивнитѣ либерали» всичко, [illegible]- сѫ гов[illegible] на кон[illegible]сѫ го[illegible]ли не искренно, п[illegible]о съ та-за сѫщ[illegible]огическ[redacted]и, съ [redacted]о говори и „д[redacted]ическата партия". Отъ друга страна, това означава, че тѣзи двѣ „партии" не ги дѣли различие въ принципитѣ, а „интригитѣ на щабоветѣ имъ", т. е., *просто* казано, невъзможностьта да си раздѣлятъ властьта и облагитѣ

отъ нея, разбира се, въ бѫдѫще, като всѣка отъ тѣхъ се надѣва самостоятелно да се докопа до властьта било чрезъ «народа», било чрезъ двореца, който тѣ усърдно обикалятъ напоследъкъ. „Названията и прозвищата, — ни обажда авторътъ на статията — на тия двѣ партии не трѣбва да блазни тѣхнитѣ шефове. Тѣ сѫ само връхната дрѣха на шефътъ или партизанитѣ, която надѣната на единъ недѫгавъ или отживѣлъ трупъ, колкото и да е красива и обаятелна, все толкова ще привлѣче около себе си сериознитѣ умове, колкото тия два трупа безъ нея ги биха привлѣкли. Дѣлата, дѣлата . . . . тѣ сѫ, които сѫ красили и ще красятъ всѣки общественъ дѣятель, всѣки шефъ, всѣка партия». Значи, имената на тия двѣ партии: «демократическа» и «прогресивно-либерална» сѫ само тѣхна «връхна дрѣха на шефътъ или партизанитѣ». Ако приповдигнемъ тая «връхна дрѣха», то ще намѣримъ подъ нея «отживѣли трупове». Защото какво можемъ да намѣримъ подъ «връхната дрѣха на шефътъ или партизанитѣ» на «демократическата», освѣнъ Каравеловщина, стария Каравеловъ трупъ? И понеже «прогресивно-либералната партия» не се различавала отъ «демократическата», освенъ по «връхната дрѣха», то излиза, че подъ името «прогресивно-либерална» се крие единъ сѫщо такъвъ «отживѣлъ трупъ», който съ каквито имена и да труфишъ, все ще си остане единъ «отживѣлъ трупъ». Два такива трупа съединени, или «сближени», разбира се, пакъ ще сѫ «отживѣли трупа», които никаква обществена сила не могатъ състави и никога отъ тѣхъ не ще се образува такава сила, която да застави княза «да влѣзе въ пѫтьтъ на истински конституционенъ владѣтель», или да ни доведе до въстържествуванието на «народния суверенитетъ».

Ако казаното ми за приличието на двѣтѣ партии, за които е думата, и за «връхната дрѣха на шефоветѣ или партизанитѣ» имъ, не е вѣрно, тогава си позволявамъ да запитамъ автора на статията «Тамо е спасението» и да го помоля да ми отговори: Какво дѣли тѣзи «толкова близки партии»? Да ли „интригитѣ на щабоветѣ имъ“ е такава силна причина, щото тѣ да сѫ „расчеснати“, или има други по-сѫществении причини на разцѣплението имъ? Когато авторътъ на статията ми отговори, ще се повърна пакъ.

*
* *

Както много пѫти се е забелѣзало, органътъ на Каравеловия щабъ, в. «Прѣпорецъ» избѣгва да говори, а още повече да влиза въ препирни по разбиранието на демократизма и принципитѣ на тъй наречената «демократическа партия». Тоя «неблагодаренъ трудъ» той остави на своитѣ провинциални щабове, които доста усърдно, особено русенската «Народна Дума», распинатъ демократизма на своеобразни калѫпи, та го съгласяватъ и съ «народния суверенитетъ» и съ «религиозното внимание» къмъ двореца. Но Каравеловиятъ щабъ напоследъкъ пустна двѣ статии ужъ съ принципиаленъ характеръ. Такива изглеждатъ статиитѣ му, помѣстени въ брой 78 отъ 6-й того и въ бр. 80 отъ 13 с. м. Обаче, и двѣтѣ тѣ сѫ едни шейретски извъртания на въпроситѣ и скриване на истината. Ето какво четемъ въ първата отъ тѣзи двѣ статии. «Въ деньтъ, — казва ни Каравеловия щабъ, — въ който нашиятъ народъ поиска отъ своитѣ водители опредѣленно и открито да изкажатъ мѣркитѣ, които тѣ мислятъ да

приложатъ въ нашето законодателство, въ тоя день ще се[redacted]сятъ дреб-
[redacted]ѣ деребейовци, които под[illegible]а или друга парт[redacted]ични из-
[redacted] въ тоя день ще се нанесе на[illegible]мия ударъ на [redacted] алчно за
[redacted]ъ и грабежъ партизанство, а [illegible]ъ това ще се заровят[redacted]по-
[redacted]ото наши пар[redacted]ислите, «демократитѣ[redacted]Ка-
[redacted]авеловия [redacted] спичъ и предсказватъ «зарове-
[redacted]йки», «алчни за власть и гра-
[redacted], разбира се, хичъ не прилича? Отго-
[redacted]ѣ редове: «Въ това отношение, — четемъ
[redacted]ъ, — последнитѣ пѫтувания на г. Каравелова
[redacted] направо съ народа, като опредѣленно и открито (чу-
[redacted]у се посочи възможното безъ да се ласкае съ безсми-
[redacted]ато безплатно раздаване на сулфато, [redacted]атъ една
(не [redacted]ейте, моля, се смѣй!) въ нашиятъ конституци[redacted] животъ,
[redacted] прена[redacted] платформа на борбата отъ тѣснитѣ крѫгове на съпарти-
[redacted]ниитѣ и[redacted]а о[redacted]ственниитѣ събрания, гдѣто безразлично м[redacted]а
присѫтств[redacted]гр[redacted] отъ всички партии, гдѣто собственно с[redacted]е
самиятъ народъ». К[redacted]виждате, пламенниятъ спичъ се п[redacted]я, за да
се въсхвали Каравеловъ. Като чете човѣкъ тая тирада за [redacted]етковитѣ
«рѣдки качества[redacted]оже да [redacted]е пръхне отъ смѣхъ. Петко Ка[redacted]ъ «опре-
дѣленно и откр[redacted]ъ съ народа! Неговата агитацио[redacted]-
колка открила «н[redacted] ера [redacted]иятъ конституционенъ животъ»! [redacted]и
шейрети биле нашитѣ «дем[redacted]рати»! Смисълътъ на тия шейр[redacted]е ясенъ.
Провинциалнитѣ партизани на Каравелова, като по-прости[redacted]скатъ да
свика конгресъ, който да изработи програма и уставъ на[redacted]кратиче-
ската партия». На тая «партия» справедливо се натъква и отъ [redacted]ъ,
че тя е безпринципна и безъ организация. Но бае Петко си знае [redacted]в.
Да се увързва той съ партии, организации и програми не ще: в[redacted]ъ
той не влиза. И ето, на провинциалнитѣ простаци, негови п[redacted]ни, чрезъ
своя органъ имъ казва: защо сѫ конгреси, когато «платфор[redacted] борбата»
може да се пренесе, както става въ Англия — бае Петко е стра[redacted]ан-
глийски конституционалистъ — «отъ тѣснитѣ крѫгове на съпар[redacted]ѣ
въ оня на общественнитѣ събрания, гдѣто безразлично могатъ да[redacted]т-
ствуватъ граждани отъ всички партии, гдѣто собственно [redacted]та е са-
миятъ народъ». Така че, намѣсто конгресъ, бае Петко откри[redacted]итѣ пар-
тизани «нова ера въ нашиятъ конституционенъ животъ» [redacted]е обясни
направо съ народа», а не чрезъ конгреси. Нѣма съмнѣние, че ко[redacted]ѣ
никакъ не бъркатъ и направо да се обяснява човѣкъ съ народа, [redacted]н-
греситѣ сѫ нѣщо неудобно за такива умни мѫже, като Ка[redacted]е-
же на тѣхъ се решава нѣщо, съ нѣщо се увързва човѣкъ, [redacted]ъ на об-
щественнитѣ събрания е друго: днесъ си казалъ едно, ут[redacted]уго, раз-
ли[illegible] разбра[illegible]аботата[illegible]ена; ст[illegible] не си свързани[redacted]за
пр[illegible]а? По[illegible]ъпросъ[illegible]тъ на[illegible]ловия щабъ да[redacted]ъ
чи[illegible]лийски[illegible]ръ въ [illegible] стати[illegible] преди да минем[redacted]я,
[illegible] спра[illegible]нието в[illegible]на нѣк[illegible]та отъ първата п[illegible]есна ста-
[illegible]я. Освѣ[illegible]аното,[illegible] въ сѫ[illegible] никакъвъ прин[illegible]ленъ въ-
просъ не се разглежда. Наистина се поставя единъ въпросъ, но се дава и
единъ отговоръ, който е характеренъ. Следъ като най-строго осѫди всички
други партии, разбира се, заслужено, и следъ като нищо добро не намѣри

въ тѣхнитѣ дѣла, което вече е прекалено—органътъ на Каравеловъ прибавя: «Сериозниятъ въпросъ, който намъ предстои да разрѣшимъ, се състои въ следньото: какъ да замѣнимъ партизанството, което сѫществува за личното облагоденствуване на едно ограничено число партизани, които иматъ повече или по-малко свързка съ държавната и обществена пара́, съ една такъва партийна организация, която да има своето право на сѫществуване въ спазването интереситѣ както на данъкоплатцитѣ така и на гражданитѣ изобщо въ кржга на общественната справедливость и въ тоя на народнитѣ задачи». Въ тоя въпросъ, освѣнъ дѣто нѣма нищо „опредѣленно и открито", и една безсмисленна фразеология, но той е и поставенъ съ преднамѣрена цель, — да се даде да се разбере, че Каравеловитѣ партизани не сѫ имали, — което не е вѣрно, — и нѣма да иматъ „повече или по-малко свързка съ държавната и обществена пара́". Да оставимъ на страна безкористието на Каравеловитѣ партизани; да видимъ, какъ отговарятъ тѣ на въпроса. „Прочее, — казватъ тѣ, — въ основата на една партийна организация трѣбва да има извѣстни принципи, които открито да се проповѣдватъ не само предъ шъпата съпартизани, а предъ цѣлиятъ народъ. Нѣщо повече, въ името на тѣзи принципи трѣбва да се търси подкрѣпата на народа, *който не може да я дава, освѣнъ подъ гаранция на личното ангажирвание на хора съ испитана честность и съ неоспорима гражданска доблѣсть*" (к. м.). Забелѣжете сега, какво се съдържа въ тоя отговоръ. Най-напредъ тука се говори за принципи. Пита се, кои сѫ принципитѣ на „демократическата партия"? До сега ние не чухме нито отъ Каравеловия щабъ, нито отъ провинциалнитѣ му партизански органи. Да кажешъ, че „демокрация се казва демократическото управление", а „демократическото управление е демокрация", както това ни казваха Варненскитѣ „демократи", или както сега повтарятъ Русенскитѣ, или въ преводъ на български съ думитѣ: „народовластие", „народно върховенство" и „управление на народния суверенитетъ"; или да критикувашъ мѣркитѣ на другитѣ, — това не ще рече да излагашъ принципи. Но най-характерното за Каравеловия щабъ, нареченъ „демократическа партия", се съдържа въ курсивиранитѣ думи. Както виждаме, Каравеловиятъ щабъ проповѣдва, щото народътъ да дава своята подкрѣпа само на хора, които лично се ангажирвали предъ него, а не на цѣла партия. А понеже за Каравеловия щабъ Каравеловъ само е човѣкътъ „съ испитана честность и съ неоспорима гражданска доблѣсть", то следва, че народътъ трѣбва да даде подкрѣпа на него лично, него лично да ангажира подъ гаранция, а не нѣкаква си партия, макаръ и „демократическа". Интересно е да се знае, каква гаранция би далъ на народа бае Петко? Каквато гаранция и да даде той, обаче, очевидно е, че въ горнята проповѣдь се изказва цѣлото демагогство на Каравеловия щабъ. Излиза, че „демократическата партия" е праздна приказка; тя за народа никаква гаранция не представлява. Лично бае Петко той трѣбва да ангажира! Ето защо за тази партия, споредъ демагозитѣ отъ Каравеловия щабъ, не важи да се събира на конгреси; намѣсто тѣхъ бае Петко лично отива предъ «цѣлия народъ»; не важи и програма, сѫщо и уставъ да се изработва, защото предъ народа съ лична гаранция се ангажирва шефътъ. Така че, „демократическата партия", както виждате, е най-модерна партия, чисто на английски калѫпъ! Не-ли е интересна на

[illegible] „демократическа партия", и [illegible] прекрасни „при[illegible] има въ [illegible]а на „организацията" и? Сега за програмата ѝ [illegible] и? Политическа п[illegible] ватъ само [redacted] а съ неговия гласъ с[illegible]абътъ [redacted] дураци политици излизатъ съ [redacted] кадѣ Англия, класическа страна [redacted] е далече нѣма да пжтуваме, а само [redacted] „Прѣнорецъ". [redacted] ловъ е най-голѣмиятъ врагъ на политическитѣ [redacted] му доводъ не убѣждава неговитѣ партизани и [redacted] катъ да излѣзе съ програма, да каже, к[illegible] реформи [redacted] кви задачи ще решава на власть „дем[illegible]еската [redacted] Каравеловъ е човѣкъ, който нѣма нищо упредѣл[illegible]ъ гла-[redacted]: той [illegible]вѣкъ, който, като общественъ дѣятель, нѣма никак[illegible] [redacted]тико-еконо[illegible]а. Цѣлата му политика се състои да [illegible] каквото му [illegible]е на[illegible] когато е на власть и да критикува, ко[illegible] въ опозиция. Той е чов[illegible] на обстоятелствата; както се сложа[illegible] и споредъ туй дѣйствува [illegible] власть. Напраздно му искатъ програ[illegible]й буквално нищо опре[illegible] въ г[illegible]ата си не носи, освѣнъ е[illegible]нъ су[illegible] единъ купъ отъ бе[illegible]а [illegible]мислени и непровѣрени фрази и по[illegible] Естественно е, че за него [illegible]ата е глупость. Но ако тя за [illegible] глупость, за неговитѣ партизани, навърно, не ще да е такава[illegible] ще по-малко е глупость за обществото, къмъ което Каравеловиятъ [illegible] постоянно апелира. Въ сжщность програмата е едно условно, така [illegible] между членоветѣ на една партия и между партията и водителитѣ ѝ, [illegible] друга страна, тя е едно задължително, давано отъ една партия на об[illegible]вото. Но главното е, че една мотивирана програма е едно ре[illegible] на свѣтовъзрѣнието на партията, на политиката ѝ, на идеалитѣ ѝ, на [illegible]твата, съ които се домогва до осжществлението имъ. Обаче, Каравел[illegible] щабъ веднага извърта въпроса тъй: у насъ все за програми говорятъ, п[illegible] програми съ стотини членове, които не само не се испълняватъ, но [illegible] безсмислени, а главното е, че заради програмитѣ забравятъ най-сжще[illegible]ното въ една конституционна страна. Така приблизително лук[illegible]друва щабътъ на Каравеловъ. Обаче, кое е най-сжщественното въ конс[illegible]онитѣ страни, споредъ него? „Всички партии, — казва той, — наедно съ [illegible]тѣ органи постоянно говорятъ за програми и за въстържествува[illegible] на народниятъ суверенитетъ. У насъ и по двата тия въпроса се п[illegible]говори постоянно, но отъ онова, що се пише и говори пост[illegible] не се вижда, че ние ясно съзнаваме, въ що се състои този наро[illegible] суверенитетъ и що трѣбва да обвземе една политическа програма. [illegible]ъ суверен[illegible]въ Евр[illegible]збиратъ [illegible]амо то[illegible]о изрично се [illegible]чава [illegible]конитѣ [illegible]на ст[illegible] — да с[illegible] съгласието на[illegible]бодно [illegible]ранитѣ народни прѣдставители [illegible] мѣркитѣ които Правителст[illegible] счита [illegible]бходими [illegible]веде, н[illegible]но друго нѣщо, на[illegible]ето у никакъ [illegible] обръщ[illegible]ание". [illegible] мислите, това [illegible]нѣщо? „Всѣки въпросъ тамъ се изучава писменно въ специални книги, списания, въ газети, и устно въ събрания и митинги прѣдъ многобройна публика". Разбира се, че не е истина, какво у насъ не се обръщало внима-

ние на това нѣщо. Постоянно се говори и за това, но нѣка кой да чува. Ако не се разискватъ у насъ предварително мѣркитѣ, които се приематъ, затова сѫ криви правителствата, а когато сѫ прониквали мѣркитѣ до народа, тогава прибѣгвало се и до митинги, и до писвание и пр. Обаче, какво може да бърка на една партия да развива такава дѣятелность, ако би имала програма,—ето кое избѣгва Каравеловиятъ щабъ да обясни. Въ сѫщность тя открива тия нови Америки съ цель да увѣри читателитѣ си, че нѣма нужда отъ програма, а трѣбва да се излага предъ народа, какви мѣрки трѣбвало да се прокаратъ. Той иска да убѣди партизанитѣ на „демократическата", че това, което прави шефътъ имъ, сир. ходението по България и говорението му на събрания,—това е главното, а не програма, т. е. програма и съвсѣмъ не е нужна. Съ други думи, шефътъ на „демократитѣ" правелъ тъкмо, както въ Англия. »Въ Англия,—казва Каравеловия органъ,—тази класическа страна на конституционализма, ни една сериозна мѣрка не се внася въ Камарата, прѣди да се е произнесълъ по нея печатно и устно Английскиятъ народъ. Английскиятъ парламентъ днесъ, при всичкото му всесилие, по теория, само регистри онова, което болшинството отъ обществото вече е приело. Това трѣбва да бѫде задачата на всички конституционни страни. Всички Либерални партии и особенно Демократическитѣ трѣбва да убѣдятъ предварително обществото въ онова, което тѣ мислятъ да прокарватъ". Всичко това е хубаво; но не-ли трѣбва предварително партията да каже на обществото, какво мисли да прокарва, та тогава да го убѣждава, като му разяснява значението му? Не-ли, съ други думи, трѣбва партията да излѣзе съ програма? На вскѫдѣ въ Европа тъй правятъ партиитѣ, — излизатъ съ опредѣлени програмни искания, върху които и разискватъ, противопоставятъ ги на правителственнитѣ, а тѣзи на опозиционнитѣ. При туй нека не се забравя, че тамъ има сѫщински и строго опредѣлени партии.

Впрочемъ, всички тия приказки на бае Петковия органъ за европейския конституционализмъ се приказватъ, за да убѣди партизанитѣ си, че програма за „демократическата партия" не е нужна. Бае Петко знае много добрѣ, че програмата увързва и като има черно на бѣло по-лесно се изобличава. Нá, напр. „либералната партия" излѣзе съ писана програма, дойде на власть и я захвърли. Нека подиръ това да дойде да лъже пакъ съ програми и съ обѣщания, че да види, кой ще и́ вѣрва. А да нѣмаше черно на бѣло, тя щѣше сигурно на хиляди манери да извърта, че не е обѣщавала такова и такова нѣщо, че не сѫ я разбрали, че криво я тълкували и т. н. Бае Петко не е толкосъ простъ, като бае Василъ Радославовъ, да влиза въ такъвъ капанъ. Естественно е, че подиръ това органътъ на Каравеловата „демократическа партия" се кани да унищожи съ бѫдѫща критика всички програми на нашитѣ партии. Интересно ще бѫде да видимъ тази критика.

Следъ казаното тука за „демократическата партия", обрѫщамъ се пакъ къмъ авторътъ на статията „Тамо е спасението" и го питамъ: истина ли е, че нѣма разлика между тази партия и „прогресивната"?

Senex.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА на 1900 г. (7-й г. [illegible]я)

НА ЕЖЕМ[illegible] ЖУРНАЛЪ

[redacted] ОБОЗРѢНІЕ

[redacted]ъ редакціею Д-ра философіи **М. М. Филиппова.**

[redacted] конецъ XIX вѣка побуждаетъ насъ на этотъ разъ при[redacted]ръ, соотвѣтствующій завершенію эпохи, им[illegible]далеко не [redacted]логическое значеніе. Девятнадцатый вѣкъ пр[illegible]етъ эпо[redacted]шей степени характеристичную, выставившую свои [illegible] задачи и [redacted]ія. С[illegible]ной стороны, это вѣкъ положительныхъ знаній по преим[illegible]. [redacted]ники [illegible] научн[illegible]о міросозерцанія даже въ области, каз[illegible] до тѣхъ [illegible]ли—таковы характерныя черты умственнаго [illegible] нашего вѣка [illegible] дру[illegible]оны, блестящіе успѣхи матеріальной [illegible] культуры еще рѣзче [illegible]ли тѣ соціальные недуги, которые [illegible]утно со[redacted]знавались писателями XVIII вѣка.

Въ настояще[illegible]мя мы лишь въ общихъ чертахъ ука[illegible]а тѣ отдѣлы, изъ которы[illegible]авит[illegible] нашъ обзоръ крупнѣйшихъ явленій [illegible]лѣтія. Прежде все[illegible] [illegible]о вниманіе на исторію мысли и въ[illegible]ности научныхъ зна[illegible]. Да[illegible]дуетъ обзоръ техническихъ ус[illegible] XIX вѣка. Въ основу его б[illegible]ятъ положена извѣстная энцикл[illegible] изданная Шпамеромъ съ участіемъ Вильке, Зеттегаста и др. спеціалисто[illegible] которые отдѣлы будутъ самостоятельно обработаны русскими техниками.

Политическія событія XIX вѣка входятъ въ нашу программу [illegible]ку, поскольку имѣютъ общее культурно-историческое значеніе. Вес[illegible] составитъ обширный томъ съ многочисленными иллюстраціями, подъ [illegible] заглавіемъ:

ДЕВЯТНАДЦАТЫЙ ВѢК[illegible]

Сверхъ того, по примѣру прежнихъ лѣтъ, будутъ даны, кромѣ те[illegible] журнальныхъ статей, и цѣльныя произведенія, по преимуществу изъ обл[illegible] ціологіи, психологіи, біологіи, политической экономіи и научной философ[illegible]

Съ будущаго года редакція значительно расширитъ отдѣл[illegible]и культуры и цивилизаціи. Для удобства читателей статьи этого род[illegible]ь выдѣлены въ особый **ИСТОРИЧЕСКІЙ ОТДѢЛЪ.**

Въ „НАУЧНОМЪ ОБОЗРѢНІИ“ участвуютъ слѣдующіе авторы: **Б. Авиловъ,** Анри, проф. **Д. Анучинъ, Аранжо** (бразилец, авторъ) проф. **П. Бахметьевъ, акад. Н.** [illegible]говъ. **Н. Берлинъ, А. Богдановъ, Э. Борецкая, А. Борисякъ, Ф. Брунсъ, Е. Булгакова,** д[illegible] **Булгаковъ,** проф. **В. А. Вагнеръ,** проф. **Н. Н. Гезехусъ,** проф. **А. А. Герценъ, проф. С.** [illegible]нанъ, проф. **Х. Я. Гобн,** прив. доц. **І. Гольдштейнъ** (Берлинъ), доц. **М. Ю. Го**[illegible], проф. де-Греефъ, доц. **В. Депъ, В. Дингельштедтъ, А. Егоровъ. Н. В. Засодимскій** [illegible]**Зомбартъ** (Бреславль), **А. Изгоевъ, В. Ильинъ, Н. Интеницкій,** проф. **А. А. Исаевъ,** [illegible]**. Карпожицкій,** проф. **Н. Казанскій, А. Кирсановъ, Максимъ Ковалевскій,** доц. **А. Кр**[illegible]**. Кроль, С. Кулябка,** доц. **В. Куриловъ, В. Лесевичъ, Б. Львовъ,** доц. **В. Львовъ, А.** [illegible]**й, Н. П. Масловъ,** проф. **Н. Ор**[illegible] **И. Пал**[illegible] **А. Росси**[illegible]**ф. Э. Реклю, А. Са**[illegible] **Степ**[illegible] **А. Солов**[illegible]**ф. В. С**[illegible] **П. Б. Ст**[illegible]**ъ С. Сухановъ, В.** [illegible] **д-ръ** [illegible]**къ В. То**[illegible]**, проф.** [illegible]**чевскій,** [illegible]**ганъ-Барановскій,** [illegible] **ринъ,** [illegible]**ихъ, доц**[illegible]**секъ, Л**[illegible]**пнова, д**[illegible] **софіи М. Филиппов**[illegible] **торъ)** [illegible]**. Д. Хво**[illegible] **Н. Х. Хе**[illegible]**, проф.** [illegible]**. Холодковскій, С. М. Чугунов**[illegible] [illegible] **Шмидт**[illegible] [illegible]**ехн. П.** [illegible]**ьмейеръ,** [illegible]**рисманъ** и мн. др.

ПОДП[illegible] **ЦѢНА:** в[illegible]езъ дост[illegible] Спб. и Москвѣ (у [illegible]ковской) [illegible]0 к., съ [illegible]й въ Сп[illegible]квѣ и п[illegible]ю во всѣ города [illegible]сти Рос[illegible]ой Импер[illegible] р. За границу 10 р.

Допускается разсрочка: при подпискѣ 2., къ 1 апрѣля 2 р. и къ 1 іюля остальные.

Адресъ редакціи: **С.-Петербургъ,** Стремянная, № 12, собств. домъ.

Чиновникъ

Мартъ 1900 IV год.

НОВО ВРЕМЕ

МѢСЕЧЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ
НА
УМСТВЕННИЯ И ОБЩЕСТВЕННИЯ ЖИВОТЪ

№ 3.

...ОРЦ...

СЪДЪРЖАНИЕ:

(Следва на отвъдната страница).

Мартъ 1900 IV год.

НОВО ВРЕМЕ

МѢСЕЧЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ
НА
УМСТВЕННИЯ И ОБЩЕСТВЕННИЯ ЖИВОТЪ

№ 3.

ПЛОВДИВЪ
Дружествена Печатница „Трудъ“
1900.

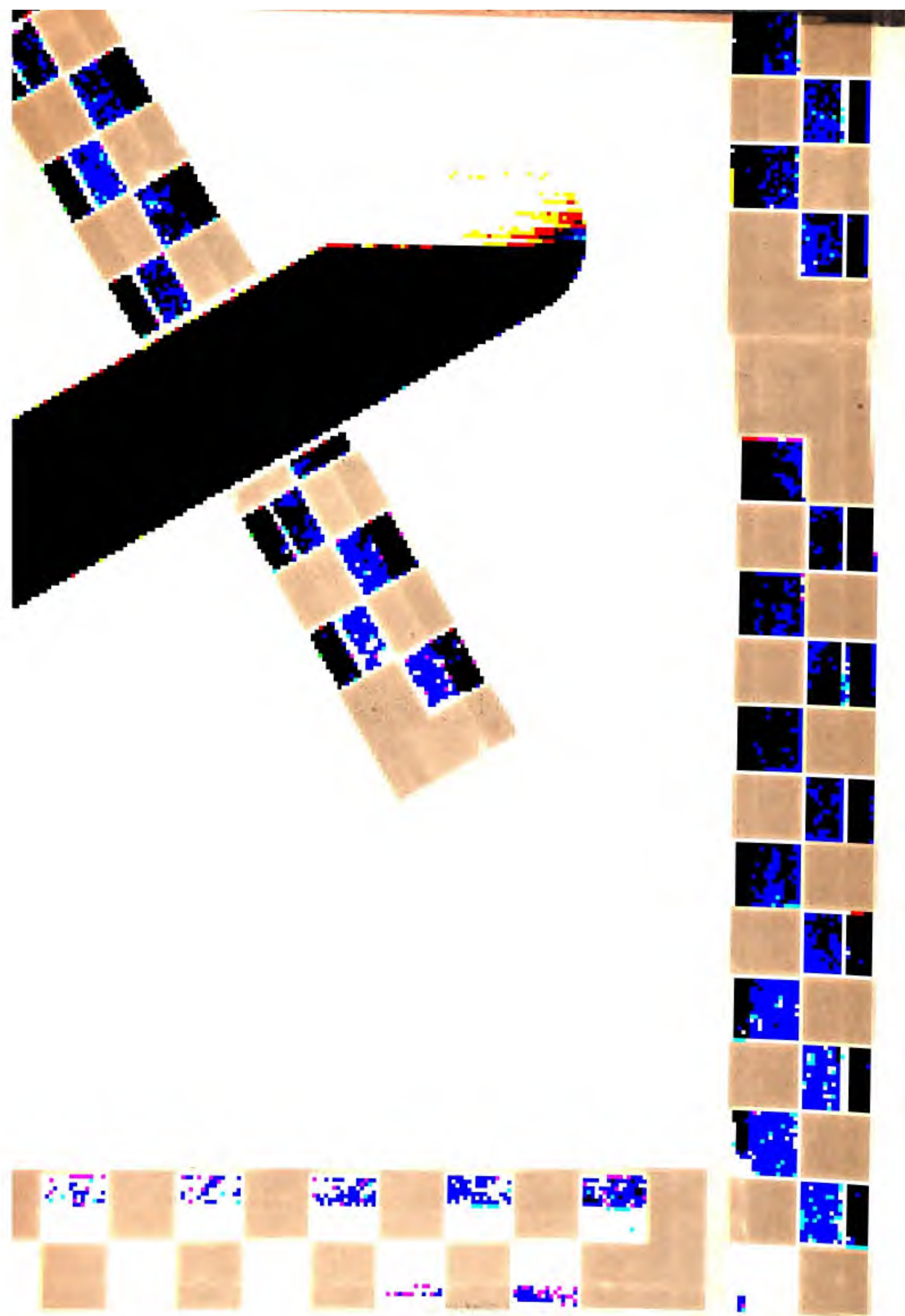

СЪДЪРЖАНИЕ:

Народниятъ протестъ

и

Либералната партия.

Както видѣхме, финансовата и економическата политика на «Либералната партия» е политика безумна, безчестна и съсипителна за страната; тя е противъ интереситѣ на всички класси отъ българския народъ и опасна за неговата економическа и политическа самостоятелность. Естественно е, че тая политика предизвика всеобщъ, всенароденъ протестъ, който отъ тихъ, миренъ, до унизителни молби къмъ ония, на които народътъ има право да наложи своята воля и съ сила, постепенно се изострюва, взима все по-революционенъ характеръ.

Най-първо недоволна остана отъ политиката на «либералната партия» индустриалната класса. Недоволна остана тя, защото «либералитѣ» почнаха съ посѣгателство на нейнитѣ интереси, като отмѣниха тъй наречения «законъ за еснафската уредба». Тя протестира противъ отмѣнението му; тя моли съ телеграми, чрезъ печата, чрезъ депутации и съ прошения до министра на Търговията и Земледѣлието, до Народното Събрание и до депутати за възстановлението му или за изработванието на новъ. „Либералната партия“ отговори на нейния протестъ и нейнитѣ молби съ презрѣние. Вследствие на това индустриалната класса остана неудовлетворена и е недоволна, и продължава да протестира и да иска новъ законъ.

Още по-недоволна остана отъ либералната политика търговската класса. Безумнитѣ договори и финансови мѣрки на «либералната партия» убиха преди всичко търговския кредитъ на България и, като покачиха аджиото на златото, при общия упадъкъ на вжтрѣшния пазарь, при едни торговски договори, каквито сж осталитѣ отъ Стоиловия режимъ, съвсѣмъ убиха вжтрѣшната и външна търговия. Търговската класса скоро почувствува лошитѣ последствия отъ финансовата и економическа политика на «либералитѣ», но да

поправи нѣщо, да отстрани тѣзи лоши последствия [illegible]ожи. Из-[illegible]стно е, че тя, обезспокоена за своитѣ интереси и [illegible]жение, въ [illegible]главнитѣ търговски градове [illegible]ави търговски събор[illegible]ис-[illegible]ати депутации до министр[illegible]катъ положението н[illegible]в-ската класа [redacted] тѣ мѣрки на «либералното» [illegible]авит [redacted] прокарва тѣзи съсипателни за [redacted] вото посрѣщна депутатитѣ на тър- [redacted] «либералски». «Либералнитѣ» министри [redacted] министерствата и на кѫщитѣ си предъ „по- [redacted] депутати и се отнесоха къмъ недоволството на [redacted] съ нийдѣ въ буржуазния свѣтъ н[illegible]ло пре- [redacted] депутациитѣ се върнаха при своитѣ избранници [illegible]змутени; [redacted] овската класса остана възмутена отъ либералната полит[illegible]

Но [redacted] [illegible]оръ тази политика трѣбваше да оста[illegible]-ледѣлческата класа всички лоши сетнини отъ два[illegible]дишното финансово и икономическо съсипване на страната отъ [illegible]и наши партии, които с[illegible]вали на власть, безъ исключение, отъ двайсет-годишното ограб[illegible]тия народъ отъ тѣхъ «либер[illegible] правителство поиска да [illegible]товари исключително на земледѣлческа-та класса. Сега е много добрѣ извѣстно, самитѣ «ли[illegible]» чрезъ извѣстната телеграма — заповѣдь на княза, за която [illegible]оворимъ по-долу, се признаватъ, че «огромнитѣ лѣтящи дългове», т. е[illegible] митѣ текущи дългове, които двайсетгодишното безумно, безче[illegible] грабителско управление на страната натовари българс[illegible]аботенъ народъ, днешното правителство иска да ги исплати на[illegible]ъ гърба главно на съсипаното и съсипвано земледѣлческо население, [illegible] десятъка, съ който иска да събере двойно по-голѣмъ д[illegible] Както видѣхме въ миналата книга, десятъкътъ е отъ двѣ страни съсипателенъ. Отъ една страна, той е прѣчка за р[illegible]ето на земледѣлческото производство; отъ друга — събирането[illegible] свър-зано съ най-лоши следствия за земледѣлцитѣ, особенно за[illegible]нитѣ, и съ най-голѣми несправедливости. Всичко това зем[illegible]ческата класса чувствува много добрѣ и затова тя, о[illegible]ато се заговори за въвеждането на десятъка, почна да прот[illegible] цѣла, безъ разлика на положения.

[illegible] ли ну[illegible]а казва[illegible]че раб[illegible]ската класса, [illegible] прол[illegible]ирана [illegible] която се исхвърля на пѫтя, се скита по [illegible]цитѣ в[illegible]оветѣ и[illegible] безъ [illegible] безъ прехрана, тр[illegible]ътъ на [illegible]о по на[illegible]арски [illegible] се огра[illegible]ъ експлоататор[illegible] класса, —че тая класа не може да бѫде доволна отъ политиката на днеш-

ното правителство? Нито едно буржуазно правителство нѣма да се загрижи за положението на тази класса, додѣто то не бжде принудено къмъ това. Но положението на тази класса никога не е било тъй безнадежно, както при днешното «либерално» управление. Както видѣхме, последното намѣсто да искара страната отъ финансовата и економическа криза, поведе къмъ общо економическо съсипвание. При такова економическо състояние положението па работническата класса бива отъ най-лошитѣ. Лишена отъ срѣдства за производство и прехрана, или получавайки най-низка работническа плата, тя страда днесъ и отъ финансовитѣ и економически мѣрки на днешното правителство, както увеличението на непрѣкитѣ данъци, аджиото, спирането на одръжки, намалението на вноса, които приведоха, отъ една страна, къмъ спирането на производствата, а отъ друга, къмъ увеличение цѣнитѣ на необходимитѣ предмети за прехрана. Работническата класса има хиляди пжти повече основания да бжде недоволна отъ днешното положение на работитѣ въ нашата страна.

Така, днешния режимъ, «либералното» управление е противъ интереситѣ на всички класси; той възмущава цѣлия народъ. Днесъ единъ общъ всенароденъ протестъ ечи изъ цѣлата страна противъ това управление. Забелѣжително е, че народното недоволство отъ «либералния» режимъ се обедини и първиятъ сигналъ за всенароденъ протестъ противъ този режимъ се подаде отъ земледѣлческата класа и главно отъ оная нейна часть, която по положение е близкаьта пролетариатската, именно отъ съсипанитѣ земледѣлци, на заспалостьта на която расчитваха да построятъ своето царство нашитѣ реакционери, царедворцитѣ. Първиятъ общъ сигналъ къмь протестъ биде даденъ на земледѣлческия конгресъ въ Плѣвенъ, гдѣто съсипанитѣ земледѣлци отъ нѣколко окржга протестираха противъ десятъка и осждиха режима на «либералитѣ». Подадениятъ сигналъ се подхвана отъ земледѣлческата класса въ цѣлата страна; къмъ нея се присъединиха и другитѣ класи. «Долу десятъкътъ! Долу правителството!» — такъвъ е общиятъ, всенароденъ викъ днесъ.

Съ какво отговориха «либералитѣ» на всенародния протестъ противъ тѣхната съсипателна политика? Своя протестъ народътъ изказва по начинъ най-легаленъ, като упражнява едно свое право, осветено отъ основния законъ, отъ конституцията. Народътъ въ небивали у насъ до сега по многолюдность митинги се събира и иска отмѣнението на единъ законъ, който той счита за себе си съсипателенъ, и отстранението на едно правителство, което му е натрапено, което води страната къмъ окончателно съсипвание. „Да-

[illegible]ралната партия", която [illegible] бѣше въ опози[illegible]ваше на [illegible]ца протестъ, подписанъ отъ [illegible]тъ хиляди [illegible] под-[illegible] и искаше махването на [illegible] правителство, днесъ [illegible]ка на цѣлъ нар[redacted]бой, стрѣляние и [illegible]-[illegible]ето [redacted]ята, тя обявява война на цѣлъ [redacted]рна къмъ него съ заплашвание. [redacted], вътрѣшнитѣ работи съ едно окрѫжно [redacted]а, като признава правото на гражданитѣ да [redacted]книги и да обсѫждатъ всѣкакви общественни въ-[redacted] време обявява, че митингитѣ проти[illegible]кона за [redacted]или бунтъ противъ единъ влѣзалъ въ си[illegible]онъ, та [redacted]ва за[illegible]жда на полицията да лови агитаторитѣ, да [illegible]-[redacted]тавя по[illegible] и да ги дава въ сѫдъ като преста[illegible]. При всичк[illegible] м[illegible]тъ на полицията и на шай[illegible] Радославовъ е извѣстенъ [illegible] своето тѫпоумие, обаче въ да[illegible] случай той съвършенно [illegible]нателно, съ явно злонамѣрена цел[illegible] ясния смисълъ [illegible]ст[illegible]нитѣ права на гражданитѣ. [illegible]туцията дава пр[illegible]о на [illegible]рскитѣ граждани да се събир[illegible] митинги не само за просто обсѫждание на всѣкакви [illegible]ственни въпроси, но главно за опредѣлено обсѫждание, т. е. [illegible]бсѫждание, което се свършва съ резолюция, приета отъ събранит[illegible] тингъ—това означава преди всичко политическо събрание за [illegible]дание политиката на правителството по даденъ въпр[illegible]ъ цель да се одобри или осѫди тя съ опредѣлена присѫда, с[illegible]дѣлена резолюция. Митингитѣ въ конституционни страни б[illegible]референдумъ и инициатива сѫ единъ отъ главнитѣ начини, по коит[illegible] да се узнае волята на народа, или на отдѣлни негови части [illegible]витѣ желания. И въ страни, въ които конституционнот[illegible]авление се основава на опредѣлени класови интереси, когато [illegible]нството отъ народа осѫди чрезъ митинги политиката на правителство[illegible] само никому не иди на умъ да дава въ сѫдъ гражданитѣ за [illegible] противъ законитѣ, а напротивъ съгласява своята пол[illegible]съ волята имъ или напуска властьта. Така че, въ конс[illegible]онното страни гражданитѣ иматъ право да осѫждатъ не само единъ законъ прие[illegible]ъ пр[illegible]твото, [illegible] да и[illegible] махванието на сист[illegible]ъ упр[illegible]е, на [illegible] закон[illegible]то прокарва, [illegible]тъ гла[illegible] реша[illegible]начени[illegible]правницитѣ, щом[illegible]това го [illegible]ае бол[illegible]ото от[illegible]ь.

Либералната партия е дошла на власть, както знаемъ, по милость на князя, а не по довѣрие на болшинството отъ гражданитѣ,

изразено чрезъ свободни избори, и за да се задържи на власть, тя извърши всички престжпления и насилия противъ избирателното право на гражданитѣ. Сега тя съ казаното окржжно на либералниятъ министръ Радославовъ посѣга на другото ни право, а именно на правото ни чрезъ митинги да осждаме дѣлата на правителството, да му изказваме недовѣрието си. Окржжното на Радославовъ означава заповѣдь на полицията да насилва и трепе гражданитѣ, давание неограничено право на полицейскитѣ произволи. Обаче, намѣсто да сплаши гражданитѣ, окржжното още повече ги възмути и протестътъ народенъ още повече се усили. Намѣсто спирание на митингитѣ, ние виждаме днесъ сжща война между народа и полицията. Нѣма съмнѣние, че опозорената либерална партия, натрапена отъ горѣ и държайки се до сега на власть съ насилие, не мисли да отстжпи предъ категорично изразеното отъ гражданитѣ недовѣрие къмъ нейното управление и възмущение отъ него. Тя толкосъ повече не мисли да отстжпва, че нейната насилническа борба противъ народа получи насърдчение и отъ князя.

Земледѣлческата класса въ своята борба противъ закона за десятъка се надѣваше за поддържка отъ страна на князя; всички резолюции, които тя взимаше на митингитѣ, се отправяха до князя, съ молба да отмѣни този законъ. Само отъ себе си се разбира, че князътъ самъ не може да отмѣнява законитѣ и обръщението на земледѣлцитѣ къмъ него съ молба да отмѣни закона за десятъка не можеше друго да означава, освѣнъ искание да се отмѣни той по законенъ редъ, съгласно основния законъ. Въпросътъ, очевидно, се касаеше до свалянието на днешното правителство отъ князя, което и се искаше отъ него въ всички резолюции на митингитѣ противъ закона за десятъка. На молбитѣ на народа, какво, обаче, отговори князь Фердинандъ? Той заповѣдалъ на своя първъ министръ да му съобщи телеграфически, че не одобрявалъ борбата му съ правителството и че не ще да приема неговитѣ депутации, които искаха лично да го молятъ отъ негово име, да го избави отъ днешното правителство. Тази телеграма е единъ твърдѣ важенъ исторически документъ, който ще служи за ключъ къмъ обяснението историята на нашето двайсетгодишно конституционно управление, особенно на онова отъ последнитѣ години.

Да се вгледаме въ съдържанието на този документъ. Преди всичко ще забелѣжимъ, че, споредъ увѣрението на правителственния в. „Народни Права", и както се вижда отъ първитѣ редове на телеграммата, съдържанието не е било плодъ отъ съвѣтитѣ на министра-

п[redacted]сѣдателя, а напротивъ Князьтъ му заповѣдалъ [redacted]каже не-[redacted]о „искренно съжаление“ по [redacted]ъ на митингитѣ [redacted]тѣ имъ. Ако това е [redacted]а излиза, че князь [redacted]и-[redacted]андъ слиза[redacted] го туря конституц[redacted]ло [redacted]на народа съ правителството [redacted], като въ сѫщото време, по по-[redacted] и възмущение на земледѣлцитѣ отъ по-[redacted]ото, въ възбуждането на които никоя дру-[redacted] крива, освѣнъ либералната, той хвърля укори [redacted]иони партии, на подмамванията н[redacted]о при-[redacted]кингитѣ на населението. Съ това князь Ф[redacted]ндъ се [redacted]ва и [redacted]партизанската борба, като взима явно страната [redacted]ералната[redacted]ра се, че ние не можемъ да бѫдемъ [redacted] на неговит[redacted]лични[redacted]ложения къмъ тази или онази [redacted]. Обаче князь Фердинандъ, [redacted]ато конституционенъ князь, нѣма [redacted] право, нито е негова [redacted]ость да налага своитѣ лични си[redacted]типатии на цѣл[redacted]зь Фердинандъ, като конституц[redacted] князь, нѣма нито право, [redacted] е негова длъжность да опредѣ[redacted]га и какъ гражданитѣ трѣбва да упражняватъ своитѣ [redacted]туцион-ни правдини. Желанието да се опредѣли на гражданитѣ [redacted]ои случаи и какъ да упражняватъ своитѣ права, изказвание съжал[redacted] неудобрение, че гражданитѣ правятъ митинги и наричанието[redacted] плодъ на подмама, сѫ желания и нерицания, не позвол[redacted] единъ конституционенъ управитель. Въ конституционитѣ стран[redacted]ѫ князетѣ, които решаватъ, да-ли приеманитѣ отъ правите[redacted] сѫ полезни за държавата и главно за населението или не[redacted] решава самото население, и конституционитѣ управители сѫ [redacted] да се подчиняватъ на тия решения, когато тѣ сѫ к[redacted]чни и исходящи отъ болшинството на гражданитѣ, даже и то[redacted] когато князетѣ сѫ убѣдени въ противното. Другояче управлението запр[redacted] не на конституционно, а на монархическо, гдѣто всичко решава [redacted] а министритѣ сѫ изпълнители на неговата лична воля. А[redacted]снемъ, че съдържанието на княжеската заповѣдь е съвършенн[redacted]о предадена въ телеграммата, тогава то може да се [redacted]кува като [illegible] и н[redacted]ение, [redacted]гария [redacted]конститу[redacted]но управление[redacted] мон[illegible]ско и [illegible] удобре[illegible]а всички посѣгателства п[redacted] [illegible]ституци[illegible]ѣ ни [illegible]и и в[illegible]ение на правителствата въ [illegible]стѫплен[illegible] против[redacted]овния [redacted]конъ. Но не[illegible]мо отъ туй, да-ли е вѣрно предадена заповѣдьта на княза въ телеграммата, или не, но вложеното въ нея съдържание е съвършенно не вѣрно.

Земледѣлцитѣ нито една партия не ги е подмамвала на митинги. Тѣзи сѫ чисто дѣло на земледѣлцитѣ.

Несправедливостьта на десятъка, неговата тѣжина, неговитѣ лоши сетнини, споменътъ, какво той е струвалъ на земледѣлческото население въ Стамболово време, всичко това тъй ясно съзнаватъ земледѣлцитѣ, че за «бунтуването» имъ противъ него нѣма никаква нужда отъ каквито и да било «подмамвания». И, разбира се, нашитѣ «добри» земледѣлци нищо не може ги спрѣ да не протестиратъ и да не искатъ отмѣнението на десятъка, никакви княжески заповѣди не могатъ ги убѣди, че десятъкътъ е въведенъ за въ полза на населението. Князьтъ, навѣрно, е билъ убѣденъ, че нашитѣ «добри» земледѣлци сѫ талкова прости и тъй лесно се «подмамватъ», щото исказванието на съжаление и неудобрение по поводъ на митингитѣ и своята убѣдителность въ ползата отъ десятъка за тѣхъ, че ще спратъ да правятъ митинги и да се «бунтуватъ» противъ влѣзлия въ сила законъ. Обаче неговата заповѣдь доведе къмъ противоположни резултати. Отъ една страна, тя насърдчи правителството и неговитѣ шайки и полиция да трепятъ, да изтезаватъ гражданитѣ. Отъ друга — тя намѣсто да успокои духоветѣ, още повече възмути селянитѣ. Подиръ тази заповѣдь и подиръ окрѫжното на министра на вѫтрѣшнитѣ работи се почва именно сѫщинска народна борба. Тази борба има вече свои жертви, а една борба, която има жертви и все повече се распалва, не може да се свърши и безъ побѣда. Тя става все по-обща и главно миназа отъ почвата на миренъ протестъ противъ единъ законъ върху почвата на настоятелно искание свалянието на правителството. Този обратъ на борбата, който е следствие отъ окрѫжното на Радославова и на княжеската заповѣдь отъ Т. Иванчовъ, е извънредноваженъ и може да има твърдѣ високо политическо значение за нашата страна, ако тя се поведе не само за свалянието на днешното дворцово министерство, но изобщо за конституционно управление, което да се наложи отдолу. Свалянието на днешното правителство, като следствие на борбата, ще има значение за насъ, ако борбата се води не просто за свалянието на едно правителство и замѣстванието му съ друго дворцово, а ако тя се води за конституционно управление, за запазвание и осигурявание на конституционнитѣ ни правдини. Борбата преди всичко трѣбва да бѫде живъ, енергиченъ протестъ противъ неконституционното управление, защото днешното финансово и економическо положение на нашата страна е прѣкъ плодъ и отъ неконституционното управление, отъ посѣганията върху конституцията

п[redacted]ѣдателя, а напротивъ. Князьтъ му заповѣдалъ [redacted]же не- [redacted] „искрено съжаление" по пово[redacted] на митингитѣ и [redacted]тѣ имъ. Ако това е вѣрно [redacted] излиза, че князь [redacted]ндъ слиза [redacted]то туря конституци[redacted] народа съ правителството[redacted], като въ сжщото време, по по-[redacted]и възмущение на земледѣлцитѣ отъ по-[redacted]ото, въ възбуждането на които никоя дру-[redacted] крива, освѣнъ либералната, той хвърля укори [redacted]пони партии, на подмамванията на[redacted] при-[redacted]нгитѣ на населението. Съ това князь Фе[redacted]дъ се [redacted]за и [redacted]ртизанската борба, като взима явно страната [redacted]ералната [redacted]а се, че ние не можемъ да бждемъ [redacted] на неговитѣ лични [redacted]ложения къмъ тази или онази п[redacted]. Обаче князь Фердинандъ, като конституционенъ князь, нѣма [redacted] право, нито е негова [redacted]сть да налага своитѣ лични сим[redacted]и ан-типатии на цѣл[redacted]ъ Фердинандъ, като конституци[redacted] князь, нѣма нито право, [redacted]е негова длъжность да опредѣл[redacted]га и какъ гражданитѣ трѣбва да упражняватъ своитѣ [redacted]уционни правдини. Желанието да се опредѣли на гражданитѣ [redacted]и случаи и какъ да упражняватъ своитѣ права, изказвание съжале[redacted] неудобрение, че гражданитѣ правятъ митинги и порицанието[redacted] плодъ на подмама, сж желания и порицания, не позволе[redacted] единъ конституционенъ управитель. Въ конституционитѣ стран[redacted]ж князетѣ, които решаватъ, да-ли приеманитѣ отъ правителствата мѣрки сж полезни за държавата и главно за населението или не. [redacted] решава самото население, и конституционнитѣ управители сж д[redacted] да се подчиняватъ на тия решения, когато тѣ сж к[illegible]чни и исходящи отъ болшинството на гражданитѣ, даже и то[illegible] когато князетѣ сж убѣдени въ противното. Другояче управлението запр[illegible] не на конституционно, а на монархическо, гдѣто всичко решава [illegible] а министритѣ сж изпълнители на неговата лична воля. Ак[illegible] снемъ, че съдържанието на княжеската заповѣдь е съвършенн[illegible]о предадена въ телеграммата, тогава то може да се [illegible]кува като съжаление и н[illegible]ение, у [illegible]гария [illegible] конститу[illegible]но управление, мон[illegible]ско и [illegible] удобре[illegible] на всички посѣгателства п[illegible] [illegible]ституци[illegible] ни [illegible]и и в[illegible]ение на правителствата въ [illegible]стжплен[illegible] против[illegible]вния [illegible]конъ. Но нез[illegible]но отъ туй, да-ли е вѣрно предадена заповѣдьта на княза въ телеграммата, или не, но вложеното въ нея съдържание е съвършенно не вѣрно.

Земледѣлцитѣ нито една партия не ги е подмамвала на митинги. Тѣзи сж чисто дѣло на земледѣлцитѣ.

Несправедливостьта на десятъка, неговата тѣжина, неговитѣ лоши сетнини, спомѣнътъ, какво той е струвалъ на земледѣлческото население въ Стамболово време, всичко това тъй ясно съзнаватъ земледѣлцитѣ, че за «бунтуванието» имъ противъ него нѣма никаква нужда отъ каквито и да било «подмамвания». И, разбира се, нашитѣ «добри» земледѣлци нищо не може ги спрѣ да не протестиратъ и да не искатъ отмѣнението на десятъка, никакви княжески заповѣди не могатъ ги убѣди, че десятъкътъ е въведенъ за въ полза на населението. Князьтъ, навѣрно, е билъ убѣденъ, че нашитѣ «добри» земледѣлци сж толкова прости и тъй лесно се «подмамватъ», щото исказванието на съжаление и неудобрение по поводъ на митингитѣ и своята убѣдителность въ ползата отъ десятъка за тѣхъ, че ще спратъ да правятъ митинги и да се «бунтуватъ» противъ влѣзлия въ сила законъ. Обаче неговата заповѣдь доведе къмъ противоположни резултати. Отъ една страна, тя насърдчи правителството и неговитѣ шайки и полиция да трепятъ, да изтезаватъ гражданитѣ. Отъ друга — тя намѣсто да успокои духоветѣ, още повече възмути селянитѣ. Подиръ тази заповѣдь и подиръ окржжното на министра на вжтрѣшнитѣ работи се почва именно сжщинска народна борба. Тази борба има вече свои жертви, а една борба, която има жертви и все повече се распалва, не може да се свърши и безъ побѣда. Тя става все по-обща и главно минава отъ почвата на миренъ протестъ противъ единъ законъ върху почвата на настоятелно искание сваляннето на правителството. Този обратъ на борбата, който е следствие отъ окржжното на Радославова и на княжеската заповѣдь отъ Т. Иванчовъ, е извънредно важенъ и може да има твърдѣ високо политическо значение за нашата страна, ако тя се поведе не само за сваляннето на днешното дворцово министерство, но изобщо за конституционно управление, което да се наложи отдолу. Сваляннето на днешното правителство, като следствие на борбата, ще има значение за насъ, ако борбата се води не просто за сваляннето на едно правителство и замѣстванието му съ друго дворцово, а ако тя се води за конституционно управление, за запазвание и осигурявание на конституционнитѣ ни правдини. Борбата преди всичко трѣбва да бжде живъ, енергиченъ протестъ противъ неконституционното управление, защото днешното финансово и економическо положение на нашата страна е прѣкъ плодъ и отъ неконституционното управление, отъ посѣганията върху конституцията

и отъ потъпкванието на конституционнитѣ ни правд[illegible]ършени [illegible] двайсеть години отъ всички правителства и партии [illegible]ително [illegible]ички безъ всѣкакво исключение. Дворцовитѣ управлен[illegible] най-пагубни за [redacted] конституционното у[illegible] за него [redacted] то за другитѣ класси, ин-[redacted] ватъ лесно съ опия на двор-[redacted] ричина извънредно е важно, щото [redacted] но къмъ придобиванието на конституцион-[redacted] дворцовото, противъ посѣганията на кон-[redacted] иска сваляннието на днешното правителство, като

[redacted] че, кой ще насочи тамъ борбата? Тѣзи, коит[illegible]уриха [redacted] ело [illegible]едѣлн[illegible]китѣ митинги, тѣ не сж хората, кои[illegible] турятъ бор[illegible]на[illegible]роки основи. Буржуазнитѣ партии, [illegible] всички въ разни вр[illegible] сж посѣгали противъ констит[illegible] и сж тъпкали конституционнитѣ правдини, искатъ само падание[illegible] днешното правителст[illegible]то да [illegible]мѣстятъ, и шефоветѣ имъ не [illegible] да развалятъ «ло[illegible]тв[illegible]ношения къмъ двореца и да [illegible] представятъ като много кр[illegible]ли. Да се очаква отъ тѣхъ насочване на борбата противъ дворцовото управление и за кон[illegible]ионно, очевидно, не може. Единственната партия, която трѣбва д[illegible]трѣби усилията си въ туй направление, е Работническата Социалъ-[illegible]кратическа Партия. Прочее, началото е направено отъ Хаско[illegible] социалъ-демократически мѣстенъ комитетъ и, нека се на[illegible], това начало ще е добро, както казва «Работнически Вѣстникъ» [illegible] всѣкой случай борбата се усилва; остава да ѝ се даде по-широкъ сми[illegible] Всѣкой да си испълни длъжностьта!

[illegible]

Ново Поколение.

Романъ

Отъ *Ив. Кириловъ*

(Продължение отъ № 2)

XVIII.

Следъ сказката Смилова, Райкова и Стойнова излѣзоха на едно. И туку до вратитѣ, малко на страна се въспрѣха, като да въсчакватъ нѣкого. Смилова дозакопчеше сѣтния пулъ на горнята си дрѣха и нѣщо казваше на Райкова.

А мъглата припаднала още отъ зори сѣкашъ сѐ по тежка и непроницаема ставаше, бавно на ситнежъ ръмеше къмъ вкоченясалата вече земя.

— Ужасна мѫка . . . Задавя, задавя, — продума Стойнова, — не е за бавение . . . азъ ще си отивамъ.

— Чакай ме, — се обърна Смилова, — ще дойда съ тебъ . . . имамъ работа въ вашата махала.

Райкова възви къмъ квартирата си; а двѣтѣ ѝ другарки поеха по широката улица, що води къмъ Стойнова.

Тѣ вървѣха мълчишкомъ. Занети съ своитѣ интимни мисли, съ затулени носове отъ мъглата, крачеха усилено.

Лицето на Стойнова се мѣняваше: — ту се посберать леко хубавитѣ ѝ черни вѣжди, като да стори нѣкакво изявление, като да открива нѣщо, що се тай на сърдце; ту съмнение, отрицание прибули замисленото ѝ чело, па распусне вѣжди, като че всичко исчезва и нищо не я занимава.

Па неволно се обърна къмъ Смилова:

— Хайде, отбий се у дома. — Отъ кога не си ми идвала.

— Бързамъ, Стойнова, — ѝ се отговаря. Малко работа имамъ.

— Понѣ за половинъ часъ нимá не може се отби? —

— Можа, но после.

— Тогава, хайде свърши си работата и ела . . . Ще чакамъ!

Смилова продължи пѫтя си; а Стойнова влѣзе въ кѫщи.

Стойнова сега, сѣкашъ, се раская. Покой се, че тайната, що мисли да разскрие на Смилова, щеше да стане, може би, достояние и другиму и недовѣрие се загнѣзди въ душата ѝ. Ала обърнаха се мислитѣ ѝ, и тя се заувѣрява: — но тя сѐ пó е патила . . . Срѣщала е, знай тѣзи работи. Сѐ ще ме опѫти, ще ми бѫде полезна.

И зарови въ сандъка си . . . Занарежда писмо следъ писмо; погледне датата и въ паметьта ѝ се продигатъ преживѣни дни . . . . Дни на любовни пориви; часове на бдѣния и смущения; минути на сладострастни трепети.

Едва подреди писмата и Смилова тропна кѫщнитѣ врата.

И двѣтѣ сѣднаха до масата.

Стойнова искаше да започне, искаше да ѝ се открие, ... нѣ- ...души, нѣщо скжсява языка ... дава исходъ на думитѣ ... ова като да не забелѣза ... въ портретитѣ, що б... ени на масата [redacted] ство и не подозираше ... душата [redacted] итѣ тя избута и този на Ча... [redacted] — «помни и не забравяй твоя [redacted] разясни на Смилова подозренията, за [redacted] подигна очи и срѣщна погледа на Стойнова. [redacted] промѣната, що ставаше съ Стойнова. Мило- [redacted] тѣ кротки очи сочеха смутени и сѣкашъ просѣха

[redacted] разбра, ами да ти кажа, както си е, — з... съ не- ...асъ Стойнова, — какъвъ умъ ще ми дадешъ:

Чакж... ми предлага ржка . . . Какво да сторя? —

Смил... що да отговори. И вторачи погледъ въ по... на Чакжрова ... отговоръ.

— Не знамъ, к... да ти кажа, сестро, — съкрушено ... Стойнова, — да го позна...ъ веднага да отговаря . . . Пакъ тъ...

— . . . Н... чо...къ. Любезенъ, учтивъ, осигурено ... ала се ми е нуже... По ги знаешъ тия работи.

— Ако ти на...рваш... ще преживѣете сносно — приеми ... ложението му . . . Видишъ, азъ както чувамъ отъ Ковачев... ова — не го препоржчватъ.

— Къмъ тѣхъ той е такъвъ, — като за оправдание д... Стойнова. — Защото той ламти за първенство, а тѣ му съперничатъ. Я ... миналата година, такъвъ ли бѣше.

— Кога ти предложи?

Ето писмото . . . Можешъ да го прочетешъ даже, за да ...ришъ въ положителността на предложението му.

Смилова взема писмото и прочете нѣколко реда. Сравни почер... този на портрета и очудено запита.

— А този почеркъ трѣбва да не е неговъ.

— Неговъ е, стѣснено отвърна Стойнова, но нарочно ...ѣненъ, та ако би да попадне случайно въ чужди ржцѣ да се узнай. ...ждашъ ли, че и името ми е измѣрено и неговото име не е подписано . . . Но това е нищо!

А какъ намирашъ? . . . Да ли нѣма да сбъркамъ, ако се съгл... предложението му . . .

— Именно на този въпросъ не мога отговори . . . Азъ ...ъ иначе гледамъ на семейството, на брака, тъй че свѣта ми едв... ще те задов...

... азъ ...гледала ...ругояче, ...роговори разоче... Стой..., — ала ... Ей то, настанаха такива дни, че за да се за- ... човѣкъ ...ва зестр... А пъкъ ...шъ, ази двѣ на ед... нѣмамъ ...ни. Ко... пестя, ...ъ на к... . . . Даже азъ ...остана-ла за винаги учителка, ако да бѣхъ степенована, а то: срока иди и всички отъ моята пасмина ще ни изринатъ. Още двѣ годинки и сбогомъ учи-

телство . . . Тогава! — Ето великия въпросъ, що убословва и убеждения, и сердце, и всичко.

И съ просвѣтнали очи, съ обидено честолюбие Стойнова спрѣ веднага, очаквайки отговоръ.

А Смилова дълбоко засѣгната отъ искренитѣ и откровенни мисли на познатата си, овѣси глава и мѫчителна жалость застла гѫрдитѣ ѝ.

— Не знамъ, сестро, — продума Смилова съ съчувствие, — окаянно положение . . . проклетъ свѣтъ! . . . Слаба се сѣщамъ, да те изведа изъ това безисходно положение.

При тѣзи думи тя стана и се збогува.

Мъглата сѐ още рѫмеше; всичко наоколо потънало въ сивата пепелява маса се гушеше и нѣкаква тѫга навѣваше суровото време.

Смилова всецѣло погълната отъ мислитѣ подигнати у Стойнова дѣятелно обсѫждаше и търси отговоръ; ала колкото по вникваше въ сѫщностьта имъ — толкова по неподготвена се сѣщаше да ги разреши и, намѣсто отговори, болни чувства напълваха душата ѝ, мѫчителенъ устремъ прививаше нервитѣ ѝ.

XIX

Зимата настѫпи съ своитѣ дълги нощи и дебели снѣгове. Коледната ваканция дойде, а Дѣяновъ сѐ по привързанъ се сѣщаше къмъ Райкова. На расходка ли излѣзе, уедини ли се — тя му се вѣстява и благо, радо ставаше на младитѣ гѫрди. Да си спомня за нея — му бѣ и весело и приятно. Сѣдне да чете, едвамъ миналъ нѣколко реда и умътъ му туку се исплѣска отъ книгата. Неволно закрои: да ѝ се открий, да ѝ се искаже, да си знаятъ. И той ще чака, и тя ще потрай, та по благоприятни времена, да разгласятъ . . . па запрати нѣкадѣ книгата, тръшна се на лѣглото и сладко, прехластното замечтай . . . . .

Мина се първия день отъ Коледната ваканция, а нему се чини година. Цѣлъ день да я не види, да си кажатъ дума, да не зарне умнитѣ ѝ дълбоки очи . . . и иди му да скочи и тичишкомъ да иди при нея; ала спомня си, че тя истърся стаята си, можи, че е занята и се въздържа . . . И пръква друго щѣние въ него: да я види въ това положение, когато е неприготвена, когато е оцапана отъ варьта, но и това щѣние отлита неиспълнено. — Втори день настѫпва и като малко дѣте трепти предъ дигнатата нова игрaчка той съ трепетъ очакваше да мине обѣдъ.

— Въ 4 часа, както и да е ще ида, се ропна въ себе си Дѣяновъ.

И щомъ се наобѣдува, излегна се на кревата си, съ омисъль да заспи, за да не осѣти времето. Навѣси книгата до самитѣ си очи дано ги изморн, дано го превие сънь; ала нито сънь му идѣше, нито разбираше това, що чете. Въ главата му се вердаляха нѣкакви мисли, впечатления, но тъмни, неясни . . . Обърне се на една страна, на друга, втрѣнче очи въ тавана, кръстосва крака, а часовника сѣкашъ на пукъ едва трака и едва мѣсти минутарника.

По едно време скочи, постѫкми се и излѣзе.

Земята цѣла обвита въ бѣла плащеница, като че зъзнѣше отъ силния студъ, що бѣ се спусналъ привечерь. Небето блѣдо-зеленикаво, бистро

като съза се дигаше надъ близкитѣ високи и бавно зам... къмъ ... отъ кадѣто безмощно като бѣлизчать дискъ надничаше.

Дѣяновъ живо, чевръсто крачеше ... тѣсната *пъртина* в... звънно скърцаше ... а и нетърпеливо погл... къмъ портата [redacted] Райкова.

[redacted] яновъ и съ двѣ ржцѣ хвана ржката на [redacted] отвърна тя и го погледна съ хубавитѣ си жиз- [redacted] кадѣ е, — питаше Дѣяновъ, безъ да и ... ржката.

[redacted] преди малко излѣзе да обиколи родилкитѣ си. Една ... пациент- [redacted] страда отъ родилна трѣска, та стана цѣла седмица на редъ ходи [redacted] нагле...

— А ... любаво я питаше Дѣяновъ.

— Твърдѣ добрѣ... Туку що приведохъ 173 тема и ... врихъ съ ключа.

— Е. върви ли?

— Напредва... Lendemain du pêcher, но разбирамъ, ... мата сѣднаха единъ до другиго ... касата до прозорцитѣ.

Настана кратко мълчание.

Запалената соба весело бумтеше, руменото сияние отъ ... ика й приятно зарѣше изъ стаята и мека приспивателна топлина ... иваше на около.

Мълчанието продължаваше. И двамата нѣкакъ особено настроени тънали въ сладки гъделливи чувства, готови да исхвръкнатъ изъ ... да се слѣятъ, не смѣяха да се погледнатъ, устремили очи ... къмъ луната, къмъ снѣга и въ вечерния здрачъ снѣжната плаще... искрометно блѣщукаше отъ блуждающи надъ нея лжчи; а тѣ сякашъ ... ваха въ този блуждающъ на вънъ свѣтликъ душитѣ си, съ цѣлото с... щество.

Бѣ на смръкване, а въ стаята тъй свѣтло, че свободно ... ше да се чете.

Райкова, като да се упомни: — измъкна изъ книгитѣ си Lendemain du pêcher и покани Дѣянова да слуша за грѣшки.

А Дѣяновъ недочулъ, що иска, стана, приближи се до нея, съ... приближи глава къмъ нейната, за да гледа въ книгата.

Райкова зачете, ала гласа й се вълнуваше, четеше, а ... ла не схваща . . . усѣщането, че той е до нея, толкова близо до ... нѣкото докосв... а негов... оси до ... й, я х... ше въ трепетъ се за...

Свърш... точка ... сто да ... де, както струваше другъ ... сега с... ви и п... и по-н... ь . . . .

Дѣянов... забел... Райков... превежда. Сега ... не дочуваше, що чете тя. Лицето му щу недопрѣно до нейното сѣщаше съживителната топлина на нейнитѣ бузи, чуваше неравното й дишание, нервно-

то биение на сърдцето ѝ . . . и когато неволно тя докосна лице до неговото, той трепна и едва не припадна на гжрди ѝ.

А Райкова продължаваше да чете. Забравена, увлечена, като чучулига въ утреннитѣ свободни простори, кога за пръвъ пжть се издига, тя четеше, безъ да се чува, безъ да разбира и кога обърна листъ Дѣяновъ, като отъ лекъ сънь се съзе и продума.

— Та ние нищо не преведохме.

Тя го погледна въ очитѣ и топлия блѣсъкъ, що се бѣ разлѣлъ по очитѣ му, я смути. Поруменела, тя сведе очи, безъ да знае, що да отговори и що да прави. Пламъ облѣ цѣлата ѝ снага, въ нея се залюлѣ, мощно, не бивало до тогава чувство и сѣти се като въ небесата, цѣлъ свѣтъ зеише подъ ней.

. . . .

. . . . — Не, Милке, нека оставимъ книгата, — развълнувано продума Дѣяновъ . . . Нека така посѣдимъ . . : .

Думата, Милке, Дѣяновъ неволно произнесе; Милка ѝ стана радо, приятно, като чу *Той* да я зове съ малкото ѝ име . . . Тъй както я зовеше баща ѝ, майка ѝ . . . И още по близка се сѣти къмъ него. Тя го обикна колкото майка си, колкото баща си, нѣщо повече, тя усѣти това, що не е испитвала къмъ родители.

И пакъ млъкнаха.

Сега тѣ не смѣеха и да се погледнатъ. Искаха да се прикриятъ единъ отъ другъ, ала неравнитѣ поддеми на гжрдитѣ имъ, замореното тупание на сърдцата имъ, блѣсъка по очитѣ ги издаваше . . . Мисъльта, що ги поглъща, чувството, що ги обзема, желанието бѣ едно и сжщо, само трѣбваше изразъ . . . .

Лекъ здрачъ испълни стаята; луната грѣйна въ стаята, озари вдъхновенитѣ лица на двойката — и още по-силно, тиранически стана чувството, що клокочеше въ тѣхъ.

Дѣяновъ пръвъ подигна очи и я погледна. Погледна я той и въ полуда падна неговото сърдце.

Несвързано той наруши мълчанието.

. . . — Милке, — продума нежно той, и тя трепна и го погледна, — Азъ нѣма да заглуша чувството, що мори гжрди, сърдцѣ, цѣлото ми сжщество . . . Менъ се чини, че и ти не си съвсѣмъ свободна отъ него... Защо да се измжчваме; защо да не дадемъ исходъ на желанията си . . . Кажи ми, Мила, не истината ли говоря? . . .

Последнитѣ думи той исказа съ едва схватимъ и трептящъ гласъ.

Милка начече да отвърне, но гласа ѝ се пресече.

Дѣяновъ я погледна упоено, съ жаръ и намѣсто да я запита повторъ, ржката му неволно хвана нейната.

Тя не мръдна.

И двамата съ задъхани гжрди, свѣтнали, като живи въглени, очи се гледаха, безъ да се виждатъ; на уста имъ не идеха думи и въ боязънь тѣ не шавваха . . . .

. . . .

Въ туй време вратата се хлопнаха.

Това бѣ Смилова.

— О, здравей ти, — про[illegible]ова, запъхтена, [redacted]на отъ [redacted]ия студъ, като събличаше дебелата [illegible] дрѣха.

[redacted] Дѣяновъ съ Райкова на кра[redacted] и ржка за ржка се [redacted] вила предъ нея п[redacted]

— Бла[redacted]

Сп[redacted]далуна дружката си, стисна рж-[redacted]запалена!

XX

[redacted]ствуваше спокоенъ. Безсънните нощи, [redacted]тѣ на [redacted]ресѣхаха следъ обяснението съ Милка и сега то[redacted]подно-[redacted]ъ, съ [redacted]рка вѣра подѣ работата. Вечерь си лѣгаше съ надеждата [redacted]утрена [redacted]видятъ[redacted] деньтъ биваше радостенъ, че вечерьта ч[redacted]бират и п[redacted]ще се нагледатъ единъ до другъ.... Яну[redacted] Февруарий изм[redacted]наха, [redacted] радо, толкова и незабелѣзано.

Зимнитѣ снѣгове се стопиха и лѣстовичката пролѣтѣ отъ [redacted]н югъ.

Природата се[redacted]ви.

Почернелитѣ [redacted] се раззелениха; по върховетѣ на с[redacted] чуки и скали се зел[redacted]подр[redacted]кукурякъ, усмѣ се модрата темен[redacted] мило приви кичестъ цвѣтъ ху[redacted]та агличка, разлисти се ароматн[redacted] и изъ въздуха се понѣ благия, животворенъ лъхъ на пролѣт[redacted]

Слънцето клюмна на заходъ и вънъ сѣкашъ още по-вес[redacted]на.

Дѣяновъ погледна на часовника си.... Досадѣ му да чака Ков[redacted] па стана да възлѣзе на ближнята чука и дъхне свободния напоенъ с[redacted]достъ, съ животъ въздухъ.

Замина край кметството и ето на срѣща му Ковачев[redacted]утенъ, ядосанъ го последва.

— Какво си се растревожилъ, — запитва Дѣяновъ, като ореди крач-ки и тръгна редомъ съ Ковачева.

— Неприятности съ кмета.... не се съгласява да отпусне «К[redacted]та» за читалня. Донесли му, че щѣли сме да исписваме разни [redacted]ански книги, та не дава и дума да се каже за килията.... Спрѣчка[redacted] и за картинитѣ; оня подлецъ му расправилъ шумното засѣдание и [redacted]ъ сега да ми чете лекции....

Дѣяновъ слушаше съ въсхитение, но виждаше се, че не го р[redacted]вожи отказа на кмета.

— ...Като не ни даватъ килията, нека виятъ въ не[redacted]да кукумявкитѣ. Ще си найдемъ друго помѣщение.

[illegible]вѣвъ пре[illegible]а говор[illegible]си глав[illegible]ашъ обмисляше [redacted] [illegible]новъ с[illegible]робуден[illegible]ирода в[illegible]ъ гледаше снѣ[redacted]лобов[illegible]алкана, [illegible]но озар[illegible]ъ лъчи[illegible] заходящето слъ[redacted] [illegible]ественн[illegible]дно чув[illegible]е расти[illegible]въ влюбеното му сърце. Той [illegible]днасѣш[illegible]еше съ [illegible] приро[illegible]въ захласъ се любуваше на [illegible]ѣ крис[illegible] небеса, съ трепетъ слушаше звучнитѣ безгрижни чуруликания на птичкитѣ, съ наслада поемаше пролѣтния ароматенъ прѣсенъ въздухъ и леко, отрадно ставаше на гърди му.

. . . . — А научи ли се, — сепнатъ прохуртува Ковачевъ, че имаме новъ инспекторъ? —

— Кога това? — разсѣяно запита Дѣяновъ.

— Не знамъ, кога е дошелъ, ала зная и кой е; — прочутия Кърджиевъ . . . . Испратенъ нарочно да растрой дружеството ни. А Драгановъ и директора се готвяли да идатъ при него и да ни представятъ.

— На добъръ имъ часъ.

— И азъ бихъ имъ казалъ «на добъръ часъ», ала едно ми е свидно, че ще ни распръсни като пилци . . . . нали въ К-во уволни половината отъ учителитѣ, само за това, че били членове на дружеството.

— Каквото ще да става! — яко отвърна Дѣяновъ. — Ако можемъ да се държимъ добрѣ; пъкъ ако не — ще ни пръснатъ хайде . . . Ами ние кадѣ се захласнахме, на балкана ли ще ходимъ . . . . Я да се връщаме, че се мръква.

И двамата мълчеливо поеха къмъ Темново.

Здрачъ прови долината; звѣздитѣ една следъ друга заблѣщуркаха въ волното пространство; вселенната, като да унѣмѣ, само слабия, ала остръ вечерникъ, леко полъхваше отъ къмъ балкана и испълваше съ свѣжъ гърдитѣ на замисленитѣ другари.

XXI

Новия инспекторъ дойде и Драгановъ съ директора отидоха да му се представятъ.

Облечени промянично, подстригани, подбръснати, двамата шефове на училищата въ Темново отиваха къмъ инспекцията важно, и като че съзнаваха важната мисия, съ която се нарамиха.

Директора допушаше цигарата си и като сви вѣжди, несвързано зададе.

— Всичко що струватъ е за слава . . . . Е кажи, особено туй що правятъ напоследъкъ е нетърпимо. Явило се болесть и тѣ тръгнали като доктори да цѣратъ.

— Като че за туй нѣма доктори и фершели . . . Най-сетнѣ учителя не е длъженъ да ходи и се врѣ въ ония кочини и мръсни борден, — добави Драгановъ.

— Всичко ще расправимъ на инспектора . . . . Азъ съмъ сигуръ, че ще ни чуй . . . . Ние даже се познаваме съ него, — окуражено заговори директора, — но сигуръ ме е забравилъ . . . . Той бѣше въ съборитѣ и сме говорили даже, но кой знай . . . .

На съобщението, че искатъ да се явятъ инспектору, вратата на инспекцията се отвориха и тѣ застанаха предъ зелената маса.

— Дуртанчевъ — директоръ на Ш-класното училище.

— Драгановъ — главенъ учитель въ Темново, се препоръчаха тѣ и застанаха съ смирение предъ инспектора.

— Сѣднете, господа, менъ ми е приятно, че сте дошле. Е какъ отиватъ вашитѣ работи? — запита инспектора, като наведе малко глава, за да види презъ очилата си посѣтителитѣ.

И зае внушителна поза: — съ горда военна физиономия, прави гърди златни pince-nez-очила, задъ които блѣщукаха ясно двѣтѣ му пъстри очи, чело срѣдньо, ала набръчкано съ тлъсти дебели бръзди, подстригани муста-

ки и гладко побръсната брада, а гласа му нежень, пристор... ато на ... дама.

...ректора и Драгановъ се посмутиха [redacted] сѣкашъ изгубиха кура... говорятъ. — Настана кѫсо мълчание [redacted]тора ги гледаше пр... ...тѣ любезно [redacted]ълчанието запита.

— Г[redacted]ботитѣ ви .... — Почти че е [redacted] Дуртанчевъ ... За нашето класно [redacted] училище ...

[redacted]ре, — подзе поокураженъ Драгановъ, ако не [redacted]било прекрасно, но ...

[redacted] състои работата, — съ любопитство запита инспектора.

[redacted] инспекторе, и нашитѣ учители основаха ... во ... [redacted] не се правятъ на почитаемото министер... про-...вятъ, ...иратъ се ... а за това съмъ длъженъ да бѫ... то ти ...ритѣ.

— Та... ...овници цѣрътъ имъ е лесенъ, — възм... прохортува инспектора.

— Именно и азъ тъй казвахъ, — подзѣ директора, — ...ъ на г-на главний учитель ...мъ се научихъ, че сте дошле ... Каз...у: да идемъ при г-на ин... да ...правимъ тѣзи работи, доста сж ни... воболили. Знайте, г... инс... отворили вечерно училище, дър... скаски, събиратъ учителитѣ на ...зни събрания и какво,—оставатъ си... работата назадъ. Зарѣзали уроцитѣ; при дѣцата ужъ влизатъ в..., а въ главитѣ имъ се нѣкакви «Идеи» и «Дългове» ... тѣ забра... е ние сме учители; че първата ни работа и най-главната е работата въ учили-ще, ... тѣ забравятъ, че партизанина не може да бѫде учитель.

— Съвършено вѣрно, съвършено вѣрно, — потвърдително, съ с...ствие заговори инспектора.

— Безъ съмнение, — се намѣси Драгановъ, — а ние ... единъ Дѣяновъ и още 3—4-ма, нетърпими сж вече.

— Да, да, азъ подочухъ тѣзи работи и нарочно ще дода въ... ново да сторя ревизия и разбера ... Впрочемъ менъ ми е много при... че шефствата сж повѣрени въ рѫцѣтѣ на солидни хора и че ще ...тѣ и за въ бѫдѫще да държите на положението училищата.

— Да, да, г-нъ инспекторе, почти едновременно отговори...амата.

И още по-свободно, отпуснато се впуснаха тѣ да расправятъ, ... стака изъ Темново и какъ вървятъ училищнитѣ работи.

На край инспектора имъ подаде рѫка, ласково ги здрависа и испро...

XXII

..., за из... члено... висшия ...ъ съвѣтъ доде. ...щния д... ѣше ис... ъ съ у... се млади, енер... ..., когат... ектора ...женъ о... вния учитель се показа на ...тѣ учи... врата.

При п... му, млад... учителитѣ се забелѣза размърдване. На мнозина лицата презрително се изкривиха, други се отдръпнаха на стра-

Влѣзе и инспектора.

Сега той намираше, че е най-удобния моментъ да стори нѣкоя забелѣжка на учителитѣ, да ги предупреди и да почукне бунтовницитѣ. И прикани учителитѣ.

— Господа, — започна внушително инспектора, — преди да пристѫпимъ на работа, азъ считамъ за свой дългъ да ви обърна вниманието върху следующитѣ нѣща: — занарежда имъ какви сѫ обязаноститѣ на учителя, зачекна въпроса за учителското движение, намекна, че досегашната дѣятелность на учителското имъ дружество била несъобразна съ учителското звание; че особено настоятелството на това дружество извършило противозаконни подвизи, пръскало разни глупави протести и възвания, каквито не би правели честь и на калнитѣ партизани.

При тѣзи думи между учителитѣ се произведе движение, очитѣ имъ се заразиха отъ негодувание. Нѣкои зеха да триятъ крака о пода, а Дѣяновъ цѣлъ се растрепера отъ нетърпение да отвърне.

Инспектора разбра това вълнение и самъ развълнуванъ, още повече подигна гласъ, съ още по-остри изрази захвърля обиди на настоятелството.

И едва спрѣ, Дѣяновъ поиска думата да отвърне.

— Г-нъ инспекторе, — започна Дѣяновъ, безъ да му бѣ позволено, —тъй като хвърлихте достатъчно остроти по адресъ на настоятелството и обидихте както него, също и мене лично предъ цѣлото учителско събрание — изслушайте ме, за да бѫдите напълно освѣтленъ по нашата дѣятелность и тогава сторете, що знайте . . . .

Инспектора всецѣло разгнѣвенъ, подъ бистритѣ му очила животински блѣщяха малкитѣ му злобни очи, лице му бливнато съ кръвь, безъ да доизслуша Дѣянова, съ военски бясъ изрѣва:

— Маршъ изъ залата! . . . такива учители петнятъ светото звание!

Дѣяновъ оскърбенъ, ядосанъ, готовъ да се впусне врѣхъ инспектора и му отплати за обидата, не се мръдваше отъ мѣстото си.

Учителитѣ възмутени, погледитѣ имъ отмъстително стрѣляха инспектора, тропаха негодувающе съ крака. Нѣкои подсвирькваха . . . Дѣяновъ съ зинали уста и стиснати юмруци, чакаше да престане шума и се изкаже;— инспектора не преставаше да продължава заплашванията, ала въ общия мълвежъ нищо не се разбираше.

Нѣколцина избѣгаха изъ залата; нѣколко растревожени гласове заплашително изреваха: — вънъ инспектора, долу мерзавцитѣ! . . . .
. . . .

Вълнението не преставаше. Негодуванията, роптежитѣ продължаваха. Инспектора озвѣренъ ядно взе шапката си, напустна залата, готовъ да стори всичко зло на непознатитѣ.

Недоволнитѣ учители се одрънпаха на самѣ, сгласиха протесъ и въ него излѣха всичкото си възмущение, съ огненъ езикъ изразиха накипѣлото негодувание.

XXIII

Отъ събранието Райкова се върна въ кѫщи съвсѣмъ растревожена. Негодувание, мъсть, презрѣние измѫчваше гѫрдитѣ ѝ. Нѣкакъвъ вѫтрѣшенъ пламъкъ се сбере-сбере къмъ сърдце ѝ, па се пръстне по всичкк

нерви, присвиватъ се мускулитѣ, трепери й лѣвата вѣжда [redacted] сѣща [redacted] страдание не изпитвани други [illegible]. — Никаква [redacted] се не м[redacted] потъмненото й съзнание, [redacted] лсии прививатъ нерв[redacted] и [redacted] сѣща потрѣба да [redacted] съ зѫби тогози, кой[redacted] [redacted] обида Дѣ[redacted] свиваха и по очи й л[redacted] и с[redacted] до масата на единъ столъ, клюмна [redacted] несе изъ тихата стая.

[redacted] несе Дѣянову, грубитѣ обращения на нѣ-[redacted] ооко наскърбиха Райкова и тя немощна да си [redacted] си въ сълзи.

[redacted] твенно хълцаше.

[redacted] д[redacted] време не сѣкваха.

[redacted] дразненитѣ нерви, що сами се свиваха, бавно се кр[redacted] ра-[redacted] взе да[redacted] ва. Ч[illegible] ствата се обръщаха въ мисли, и въ глава[redacted] плуваха ре[redacted] проси, десятки запитвания злокобни, мр[redacted] тъмни, безъ отговоръ.

И Райкова съзнателно се мѫчеше да ги отпѫди . . . .

Въ туй врем[redacted] на [redacted] нутена Смилова влѣзе въ кѫщи и д[redacted] вратитѣ. Райкова се [redacted] една зачудено.

— Какво си ядосана, — [redacted] пита Райкова.

— Ужасно! — Стойнова Ради! — това е ужасно! Учит[redacted] зва-ние въ Темново е вече опятнено. Мерзавеца Чакѫровъ!

Райкова застана като грѫмната.

Ала сѣкашъ тази вѣсть й донесе растуха. Като че нѣкоя рѫ[redacted] отне отъ онази зараза да мачка, да кѫса. Въ този мигъ тя не мис[redacted] като Смилова за сетнинитѣ на учителя въ Темново . . . Забрави С[redacted] а . . . Тя знаеше само едно, че дѣеца на това е Чакѫровъ, че за то[redacted] бѫде наказанъ, че ще го чукнатъ и нѣкакво доволство испълни гѫр[redacted] Даже тя като че виждаше вече Чакѫрова смазанъ, унизенъ и сѣти удовлетвор[redacted]

Смилова сѣдна на леглото си и поддѣ въпроса.

— Нещастна Стойнова! . . . Клетата й майка . . . Едничка [illegible] на цѣла кѫща и сега ще бѫде уволнена . . . и мизерия . . . ка[redacted] можи да се упази!

Тѣзи думи сѣкашъ проникнаха въ затънтенитѣ кѫтчета на [redacted] бената Милкина душа, едно ново чувство се въздигна въ нея, потър[redacted] и тя сѣти сѣкашъ расканние . . . Сега тя съзрѣ нещастието, въ кост[redacted] падаше Стойнова, постави се въ нейното положение . . . . и й [redacted] . . . . Съжали пострадалата . . . па овѣси глава, безъ да продума на С[redacted] нѣщо.

И двѣтѣ [illegible] въ мисъльта за Стойнова свѣдоха къмъ земята очи и сам[illegible] итѣ им[illegible] ми нар[illegible] а дълбо[illegible] тишина въ стая[redacted]

XXIV

Вечерь [illegible] новъ с[illegible] ше съв[illegible] смазанъ. Цѣлднев[illegible] бури [illegible] приятно[illegible] лмачка [illegible] вата д[illegible] ломиха бодрия [illegible] и сега чувствуваше той унила празднота въ своитѣ гърди. Нѣщо го измѫчва, нѣщо го трови. Толкова неприятни работи се струпваха въ единъ день,

та тѣгняха на чувствителнитѣ му нерви като студени камъни. — Училищнитѣ сцени, вѣстьта за Стойнова — всичко минало го морѣше.

Ковачевъ си легна и захърка, тъй, както заспиватъ всички ония, които скоро развълнуватъ извѣстни произшествия и пакъ тъй скоро отлитатъ, като оставятъ свободно сърдцето. — Ала Дѣянова сънь не хваща. Облактенъ о масата съ натегнала глава, съ кръвь налѣни очи, съ пламнало чело, замаянъ стои въ затворената стая и отъ мигъ на мигъ потежко му става, стѣга го стаята, душно му се чини и се надига, погледна на вънъ па излѣзе въ градината подъ стволестия орѣхъ.

Нощьта отдавна примѣтнала тъмни крила въ таинственъ мракъ прибуляше земята. Луната едва набелѣзала се извила надъ балкана, ту просвѣтни, ту прибулятъ бавно раздвижилитѣ се черни облаци, що като расперени нощни птици сноватъ надъ горскитѣ вършини.

Дѣяновъ се изправи подъ орѣха, съ заврени о джебове ржцѣ и съ наведена къмъ земята глава.

Свободния въздухъ го лъхна и проведри малко пламналото му чело. Па издигна глава и очитѣ му се спрѣха въ роговата мѣсечинка и се загледа.

Сега той нищо не мислѣше; мозъкътъ му не способенъ за работа, като че тътнѣше, като че се люлѣе; съ тънко наострени уши той само слушаше шепота на нощьта; намѣсто ума, въ него работѣше сърдцето и нервитѣ. Убиденото честолюбие се вълнува и мжсть, демонска мжсть клокочеше въ гжрди му. Исцеденитѣ му нерви болезнено трѣпваха, когато туку що разлистенитѣ вѣйки на орѣха се расклащаха отъ лекия вѣтрецъ и потайния малвежъ на нощьта мистически настрояваше душата. — Дѣяновъ само слушаше и унесено гледа въ мрака. Прѣсния дъхъ на вѣтреца, като че порасхлади пламналото му чело, на гжрди му сѣкашъ отлекна и той се не мръдваше.

Дълго стоя така, безъ да разбере, що става съ него. . . . .

По едно време той се върна въ кжщи и на бърже, безъ да пали лампа си легна. Поуталожи се и чакъ тогава зеха да му идатъ мисли. — Първия въпросъ, който мина въ главата му бѣ: «дано е само изъ Търновския окржгъ . . . ну все егно. — продължи да мисли Дѣяновъ, — въ България сé още не е отнета и последнята възможность, за да се прехранва човѣкъ. Ще работя земята и ще бжда между народа. Само тогава ще бжда и по-близо до угнетения и само тогава ще бжда искренно уважаванъ» . . . — Мислитѣ му се обърнаха въ утѣшителни мечтания и той докрои: «Какъ ще се прибере съ Милка въ своето родно мѣсто, какъ ще си устроятъ единъ идиличенъ животъ, какъ между работното население, самъ работникъ ще заживѣе единъ простъ и спокоенъ животъ» . . . . . .

Челото му като че се разведри, очитѣ му по-ясно гледатъ въ мрачината и нѣкакво отрадно чувство застилаше гжрдитѣ му при тѣзи мисли.—Па се примѣтнаха мислитѣ му и къмъ военната служба . . . — «Ще я свърша, — продължи той да мисли, — като кадравъ още 4 мѣсеца и ще се свърше . . . Само да не би на *общо основание*, че не знамъ!

Тази мисъль го жегна; ала и тя затъна следъ другитѣ и нова замисъль за едно свѣтло бждяще, за свободни дни го увлече и Дѣяновъ потъна въ себе си, далече отлетя . . . Сънътъ бавно го приви и той неусѣтно се пренесе въ други миръ.

XXV

[redacted] Следъ недѣля пощата донесе [redacted]телни писма за Стой[illegible] ко[redacted] се упомѣна[redacted] България по безпра[illegible] [redacted]едение» [redacted] Райкова, въ които подчерка-[redacted]тоя[redacted]ното дѣло» съ тази разлика, че [redacted] изъ България, а другитѣ само изъ [redacted]

[redacted]ѣховитото забелѣжки Неновъ на Райкова, когато [redacted] писма.

[redacted] на сърдцето му. Сега всички уволнени бѣха сбрани [redacted]ворятъ, да се понагледатъ и може би з[illegible]га раз-[redacted] мало, тъжно чувство завладѣше гърдитѣ имъ, [illegible]аха се, [redacted]дитѣ [redacted] сѣкашъ размѣняха чувствата, що бликаха въ тѣх[illegible] Тѣ [redacted]аха по[redacted] [redacted]орятъ, да се съвѣтватъ, да се кълнатъ въ [illegible]ниство; зла[redacted] замиратъ, мислитѣ чезнатъ предъ чувс[illegible] тѣ мълчаха. Хубаво [redacted]вѣнитѣ дни, интимния животъ сег[illegible]ркаше въ тѣхната паметъ съ своитѣ отлѣтели прелести и при мис[illegible] че настава край — мел[redacted] зараз[illegible]ваше душата имъ.

— А кадѣ [redacted] Ко[redacted] — запита Неновъ.

— Отби се [redacted]малко [redacted]ението. Щѣлъ да се срѣща съ ц[illegible]на, пъкъ окжснѣ.

Следъ малко Ковачевъ пристигна зачервенъ, недоволен[illegible]ърдито дранна вратата.

Всички вперихa очи въ него.

— То стана! — произнесе натъртено Ковачевъ.

— Какво! — Зинаха всички.

— Свѣтихъ му маслото!...

— На кого бе, Васка, — запита стрѣснато Дѣяновъ.

— На мерзавеца Чакжровъ ... за правственъ ще минава и [illegible]гравки ще пуща!..., при тѣзи думи той се тръшна на кревата и ка[illegible]шаше чело личеше, че не е доисказалъ всичко. И съ сжщия тонъ [illegible]жи: — ... Пияхъ кафе, а тѣ тримата сѣднали до мене б[illegible] друга маса пущатъ по нашъ адресъ остроти .... кипна ми келя [illegible] чухъ Чакжрова да хвърля обвинение на Смилова, че сводничела [illegible]ва, не се стърпѣхъ, наплѣскахъ го въ кафенето предъ всички ... Стана единъ[illegible] машъ и туй то ... ама ще ме помни!... ще помни, кога е [illegible]ралъ Ковачева.

Всички го загледаха слисано.

— По-добрѣ бѣше да ги не закачашъ, — забелѣза Дѣян[illegible]

[illegible]акъ! — [illegible] той с[illegible]ричина [illegible]кова неприятно[illegible] надъ [illegible]а ме у[illegible]и да го [illegible] ненак[illegible]

[illegible] добрѣ. [illegible] се рас[illegible]ъ съ [illegible]ора и то си не [illegible]

[illegible] отвърна [illegible]овъ.

— Д[illegible] той е в[illegible]елска к[illegible] не, братецъ, ког[illegible] правото не може да се защити по легаленъ и разуменъ начинъ — трѣбва юмрукъ. Юмрукъ на такива мерзавци. Смачкай му чипето, нека си види зжбитѣ въ шепа — та да помни .... тозъ, който съзнателно иска да ме оскжрби—

юмруцитѣ ми ще испита. Когато мирно диря правосѫдие и не ми се дава — самъ ще си го подирямъ. Грубо е; но въ груби времена да бѫдешъ учтивъ, значи да те тъпчатъ . . .

Ковачевъ спрѣ и се тръшна гнѣвно на тѣсното янче, па си въздъхна.

И поддѣтия по-ранешенъ разговоръ се поднови.

Неновъ мрачно надигна глава и подкачи.

— Нѣма защо да ни плаши уволнението. Дѣлото е почнато и то ще успѣй. Насъ махватъ отъ тукъ, — ще дойдатъ други, които достойно ще ни замѣстятъ. Въ България нарасти вече ново поколение, поколение съ високи стремежи, съ хуманни замисли и неговитѣ завѣтни цѣли нищо нѣма да заглуши . . . ще идимъ другадѣ — и тамъ ще работимъ.

Менъ едно ми е само жалъ, че ми се отнѣма възможностьта да бѫдя учитель на ония мили дѣчица! . . . Съ въздишка додаде Дѣяновъ.

— Нищо, ти и тъй ще бѫдешъ полезенъ, — заговори Смилова. — Отвори си една книжарница и ще имашъ много свободно време, ще можешъ да четешъ вечерь, ще бѫдешъ свободенъ да отивашъ въ работническото събрание и да говоришъ... Изобщо, ще бѫдешъ много по-полезенъ, отколкото сега.

— Да, но учителското движение, дѣцата — тѣ ми се мили, предаденъ съмъ на тѣхъ и мѫка ще ми е . . . Да чуя училищния звънецъ, да видя дѣцата, че тичатъ въ училище и азъ да знамъ, че менъ е отнето . . . .

Дѣяновъ спрѣ съ наежени очи.

Ковачевъ не чуваше разговора. Случката, на която той бѣ героя, още го занимаваше и гърдитѣ му не можеха да се укротятъ. Напротивъ негодуванието като че растеше. Мишцитѣ му конвулзивно се свиваха и той сѣщаше, че не е напълно задоволенъ. Струваше ми се, че само ако бѣ удушилъ Чакърова — само тогава би се напълно удовлетворилъ.

— Ахъ, защо не го смачкахъ подъ краката си . . . този подлецъ! . . . възклица Ковачевъ.

— Много си пламналъ бѣ, — се обърна Неновъ.

— Какво! — Казвамъ ви, че никога не съмъ сѣщалъ такъвъ ядъ и ожесточение . . . ще сторя нѣщо; казвамъ ви, ще си навлѣка нѣкоя бѣла.

— Не бивай такъвъ Васка . . . повече благоразумие, — наставнически забелѣжи Дѣяновъ. — Съ това нищо не се постига . . . хайде да излѣземъ. То ще ти отмине.

— Ще отмине ли! — Заканитялно се обади Ковачевъ.

И всички станаха да излѣзатъ къмъ воденицитѣ на расходка.

(Слѣдва).

БЕРНЩАИНЪ И ЕВОЛЮЦИЯТА НА СОЦ[redacted]СТИЧЕСКАТА [redacted]ТОДА

[redacted]арий 1900 год.)

[redacted]оресъ.

[redacted]ждани,

[redacted]е съмъ разисквалъ предъ васъ п[redacted]енъ и [redacted]ъ предметъ отъ тоя, къмъ който прист[redacted]ъ тая [redacted]ръ : б[redacted]е, че [redacted]жтьтъ, що ми предстои да изминява[redacted] доста д[redacted]За[redacted]о съкратя, колкото е възможно п[redacted] азъ ще до[redacted]тна, [redacted]чки вие познавате великитѣ теор[redacted] Маркса — теорият[redacted]за стойностьта и оная за мате[redacted]стическото и диалекти[redacted]ското разбиране на историята. [redacted]трахувамъ се, че, к[redacted]даже[redacted]е ще мога да изложа [redacted] доказателства ; [redacted]ли[redacted] искамъ още сега да кажа [redacted]ченията си. Въ[redacted]препи[redacted] между Бернщаинъ и Ка[redacted] относително принципитѣ и методата на социализм[redacted] стоя, изобщо, на страна на Кауцки.

Не искамъ да успоря грамадната услуга, [redacted] Бернщайнъ направи на нашата партия : той принуди всинца [redacted] провѣримъ изново нашитѣ основни понятия или поне [redacted] сравнимъ по-точно съ дѣйствителностьта. Той подѣй[redacted] върху самия Кауцки. Не че Кауцки биде принуденъ да и[redacted] нѣкоя нова, чужда за него идея ; но той каза извѣстни нѣщ[redacted] силно, по-натъртено, отколкото ги би казалъ безъ това, а и[redacted] той направи на Бернщаина относително синдикалното и [redacted]ративното дѣйствие. . . (*Въ тоя моментъ, единъ отъ [redacted] шумно се оплаква, че билъ злѣ притиснатъ, и тази с[redacted] причинява единъ доста траенъ безпорядъкъ*).

. . . Би било необикновенно, наистина, ако има[redacted] които да искатъ да злоупотрѣбляватъ съ тазивечерното [redacted]ване на много свѣтъ, за да развалятъ или смутятъ[redacted] чисто научно събрание. Ако този човѣкъ е нашъ [redacted]вникъ, той ще разбере добрѣ, че ние нѣма да търпимъ з[redacted]го подоб[redacted]дѣйствия[redacted]ли е нѣ[redacted]злѣ нас[redacted]ъ приятель, [redacted]дно е, че [redacted]ди, дѣ[redacted]кози [redacted]ислятъ[redacted]о него (*Живо [redacted] ние плеска ишин възста малко по-ма*[redacted]

Н звахъ е, че и на на Берщаина и на него- а теза съвър о важ стжпка, че днес синди- ното ерати дѣйст ѣкашъ е от елната черта на капиталистическия периодъ, въ който сме отъ нѣколко години насамъ и въ който ще бждемъ още за нѣколко години.

Кауцки декларира, че когато сѫществува, както днесъ въ Европа, извѣстно политическо отслабвание редомъ съ една твърдѣ голѣма индустриална и капиталистическа дѣятелность, естественно е, че работницитѣ, че наемницитѣ, като не очакватъ отъ бавното политическо дѣйствие пълното преобразование на обществото, но като могатъ да очакватъ отъ нарастванието на индустриалната дѣятелность нѣкои непосрѣдственни подобрения, посветяватъ голѣма часть отъ своитѣ усилия за дирянието на тѣзи непосрѣдственни подобрения; и Кауцки казва, че ако книгата на Бернщайна направи такъвзи голѣмъ екотъ, причини толкози живо впечатление въ социалистическия свѣтъ и въ работническата класса, то е защото тая книга е изражението на единъ опредѣленъ периодъ отъ политическата и економическата дѣятелность на Европа. Не възможно е да се даде на Бернщайновата книга пó-голѣма важность отъ тая, която единъ марксистъ като Кауцки, сиречъ единъ реалистъ, ѝ дава, като отбелѣзва въ нея изражението на цѣло едно развитие на политическата и економическата дѣйствителность.

Имамъ, прочее, право да кажа, че до една голѣма степень Бернщайнъ още отъ сега е въздѣйствувалъ върху ума на Кауцки; има още отъ сега у Кауцки малко нѣщо отъ Бернщайна и когато удобрявамъ напълно Кауцки, азъ чрезъ това самóто удобрявамъ отчасти Бернщайна. Обаче, изобщо, и безъ да опредѣлямъ задачата чрезъ собственни имена, туй което азъ искамъ да кажа, туй до което азъ искамъ да заключа, то е, че, по мое мнѣние, намъ ни предстои една нова социалистическа политика, въ нѣкои отношения пó-жива, пó-дѣйствующа, предстои ни да измѣнимъ поведението си спрямо извѣстни задачи; но ние можемъ да сторимъ това, безъ да напущаме общитѣ традиции на международната социална демокрация. Азъ смѣтамъ и ще се опитамъ да докажа, че самиятъ марксизмъ съдържа срѣдствата за допълвание и подновявание марксизма тамъ, дѣто това е нуждно, и че не е никакъ полезно, нито отъ теоретическо, нито отъ практическо гледище, да се счупватъ теорстическитѣ рамки на международната социална демокрация, защото тѣзи рамки могатъ още отъ сега, чрезъ собственното си дѣйствие да се разширяватъ и ставатъ гѫвки.

И най-първо, всички принципиални възражения, които отъ нѣколко години насамъ сѫ правени противъ самата основа на Марксовата теория и не само въ Бернщайновата книга, но и въ едно голѣмо число съчинения, ми се вижда, не олучватъ цельта. Азъ вече изложихъ тука преди нѣколко години основната теория на стойностьта и на принадения трудъ, споредъ Маркса. Вие знаете, че предметитѣ, които капиталистическото производство създава, ставатъ въ обществения механизмъ размѣнна стойность и че респективната стойнoть на продуктитѣ се измѣрва съ онуй количество човѣшки трудъ, което е обществено необходимо за произвеждането на тия стоки. Отъ

въплотеното въ продуктитѣ количество човѣшки т[redacted]е опре-[redacted] отношението на размѣната на тѣзи продукти[redacted]о капи-[redacted]тътъ добива извѣстна печа[redacted]о е защото, подъ ф[redacted]заплата, той плаща на [redacted]ботници само едн[redacted]тъ стойност[redacted]ѫ тѣ въплотили в[redacted]тения [redacted]листътъ задържа една часть [redacted]на работника и именно този [redacted]е самия принципъ на капитали-[redacted]

[redacted]ъ изучвалъ, анализиралъ възраженията, [redacted]арксовата теория, толкози пѫти съмъ се убѣ-[redacted]мъ чудесно противустои. Невъзмо[redacted] капи-[redacted]е взема отъ нѣкадѣ своята печалб[redacted] тя не [redacted]ъ нищо; очевидно е, че тя отъ другадѣ [redacted]же да [redacted]роди[redacted]нъ отъ неплатения трудъ, който работн[redacted]внася въ[redacted]

Опит[redacted]отъ нѣкое време насамъ да [redacted] Марксовата теория [redacted]а стойностьта съ други теории, [redacted]исълъ, каквато Бернщай[redacted] опредѣля: напримѣръ, единъ [redacted]анецъ, Грациадеи, [redacted]да [redacted]е, че това, което капитал[redacted] задържа като [redacted]е никакъ часть отъ работни[redacted] трудъ, въплотенъ въ п[redacted]та, но часть отъ самия прод[redacted] работникътъ, казва Грациадеи, произвежда извѣстн[redacted]чество стока, да кажемъ равна на 100, капиталистътъ з[redacted]а отъ нея за себе си 25: но това, което той задържа, т[redacted] количество продукти, а не извѣстно количество работни[redacted] трудъ, въплотенъ въ продуктитѣ.

Азъ намирамъ това за чиста дѣтинщина, защо[redacted]дуктъ, като потрѣбителна стойность, като предметъ за к[redacted]рание, не значи нищо за капиталиста. Ние не сме въ пер[redacted]на до-машната економия или въ периода на робството, когато [redacted]дарьтъ е консумиралъ за своя потрѣба продуктитѣ на [redacted]ния трудъ или продуктитѣ на робския трудъ. За дн[redacted] капиталистъ продуктитѣ само тогава иматъ стойн[redacted]когато може да ги хвърли на пазаря и да размѣни съ др[redacted]родук-ти: като потрѣбителни стойности, тѣ нѣматъ за него н[redacted] цѣна: тѣ струватъ за него само като размѣнна стойно[redacted] понеже на пазаря капиталистътъ може да размѣни проду[redacted] само споредъ отношението, което сѫществува ме[redacted]оличе-ството на работническия трудъ, въплотенъ у еднит[redacted]угитѣ, то, като анализираме тезата на Грациадеи, ние трѣ[redacted]или да я в имъ п безсъ ателна да се срѣщне[redacted] ней съ с учени Маркс

По защо Грациадеи и други социалистически икономи- отъ кола това нявание? За да е тури съгла ъ теор главна жка на Бернщ имен-но да покаже, че работникътъ може да подобрява широко своитѣ економически условия, безъ да накърнява съ туй

функционирането на капиталистическата система. Ако капиталиста извлича печалбата си отъ неплатения трудъ на работника, за примѣръ, два или три часа неплатенъ трудъ отъ 10-тѣ или 11-тѣ часа работа, то излиза, че щомъ работника сполучи да съкрати работния день и при това да запази заплатата си, съ туй ще се намали печалбата на капиталиста, и ето, за да заобиколи тая мъчнотия, за се докаже, че работникътъ въ капиталистическата система може да подобрява положението си, безъ да докача самия капитализмъ, Грациадеи казва: Не, туй което гоподарьтъ задържа за себе си, то не е работнически трудъ, то сѫ продукти изработени, и понеже съ прогреса на индустрията, количеството на изработванитѣ въ едно опредѣлено време продукти постоянно расте, то господарьтъ може да намали голѣмината на работния день и пакъ да запази за себе си една постоянна растяща печалба, защото въ тоя съкратенъ день, по причина на техническия индустриаленъ прогресъ, той ще получи едно пó-голѣмо число продукти.

Вие виждате, прочее, че тази досущъ искуственна и неоснователна комбинация, чрезъ която Грациадеи обеснява печалбата на капиталиста, отнемание часть отъ работническия трудъ, тая комбинация, казвамъ, има за цель, относително теорията на стойностьта, да оправдае тезата на Бернщайна, че развитието на работническата сила може да се примири въ капиталистическия режимъ съ интереса на самия капиталъ. Но и за това даже не е необходимо да измѣня тезата на Маркса. Даже и тогава, когато капиталистическата печалба се ражда отъ неплатения работнически трудъ, както е въ дѣйствителность, даже и тогасъ, съ намалението на работния день, работникътъ ще намали онзи трудъ, що капиталистътъ му неправедно отнема, но функционирането на капиталистическата система не ще бѫде съ това ни най-малко заплашено.

И дѣйствително, за капитала оставатъ сума други комбинации, за да запълни до извѣстна степень загубитѣ, които би му причинило по тоя начинъ развитието на пролетарията; най-първо, той ще може да направи трудътъ презъ съкратения работенъ день пó-интенсивенъ, а интенсивностьта на труда, като е полезна за господаря, не е винаги и непрѣменно вредителна за работната класса, защото въ днешното индустриално производство има загуби на време, които сѫ товаръ и за работника и за господаря. Освѣнъ това, той ще може да вкара едно пó-голѣмо число хора при нарасналото капиталистическо производство. Пó-нататъкъ, най-умнитѣ фабриканти, за да наваксатъ една часть отъ печалбата, която съкращението на работния день ще имъ намали, ще да подобрягъ своята машинария, техническия апаратъ на производството; тѣ ще го подобряватъ преди конкурентитѣ имъ да сѫ направили това, и понеже чрезъ това подобрение за изработванието на извѣстно количество продукти въ тѣхната фабрика ще се изисква пó-

малко трудъ отъ онова срѣдньо количество на … твения трудъ, който е необходимъ въ всички други фабр… ли въ … ето отъ тѣхъ за производство сѫщото количество про… д…и, то вие виждате, че … фабриканти надга… отъ самото с [redacted] день, ще можатъ … …инъ д [redacted] печалба, единъ допълни… [redacted] загубата происходяща отъ [redacted] рганизиранитѣ работници сѫ на… [redacted] капиталиститѣ не сѫ престанали да [redacted] лихви за туй, че лихвеннитѣ проценти [redacted] ѣй и капиталътъ нѣма да престане да влиза [redacted] о и експлоатира работническата сила за туй, че [redacted] е да задържа за себе си таквази г… часть [redacted] тническия трудъ, каквато е задържалъ по… дъ.

[redacted] самата теза на Маркса, цѣлата теория за … остьта, … то … него е формулирана, не е никакъ н… мирима с… един… …енъ стремежъ на работницитѣ … съкращаването на …аботния день. Не нѣкакво пр… речие или недоглеждание е това, дѣто Марксъ, следъ ка… орму-лиралъ теорията … стойностьта и на принадения трудъ, тол-кози силно е на… …то организираниятъ пролетар… да добие насѣка… нам…ето на работния день и уве…нието на заплатата си. Не, мисъльта на Бернща… който иска, щото още отъ сега, въ самата капиталистич… срѣда, работникътъ да дѣйствува за подобрение на полож… о си, тая мисълъ не е никакъ непримирима съ марксистката теор… стойностьта, и съвсѣмъ напразно е опитването да се рас… тая научно установена теория, за да се допустне на раб…ческата класса свобода и сила за непосрѣдствено …ствува-ние, когато тая теория напълно допуща това *(Рѫко…ния)*.

Сѫщо тъй Бернщайнъ безполезно се опитва да з… ни, и дори да расклати Марксовото учение за икономич… материализмъ: вие знаете, въ какво състои това велико уч… което можа да се нарече едно истинско социално …итие. Споредъ Маркса, формитѣ на производството, си… а на икономическитѣ отношения на хората по между …, съста-вляватъ самата основа на историята. Всичко друго: поли…скитѣ учреждения, законодателството, философиитѣ, религ… въ края на краищата не служатъ за друго, освѣнъ … пре-ведатъ въ понятия или въ юридически формули, … ъ ре-лигиозни тези, системата на икономическитѣ сили. Спо… това, как… ома им… ствен… а въ … овѣшко обще… как… истем… екон… ескитѣ … вия, въ които пост… хората, въ каква смисълъ влияе върху тѣхъ в… …зния … къ жи… — с… това се и … ѣнятъ …итѣ п… я за … за за…ъ, за правото … щото движение на историята човѣшка се опредѣля отъ бавнитѣ или внезапнитѣ измѣнения въ формата на икономическата система.

Укоряваха това велико учение, че било сухо и исключително, че не вземало въ смѣтка дѣйствието на идейнитѣ елементи, на юридическитѣ, философскитѣ или политическитѣ понятия. Азъ мисля, че се лъжатъ онѣзи, що правятъ този укоръ. Самиятъ Енгелсъ, въ една относително неотдавнашна статия, излѣзла малко време преди смъртьта му, истълкува твърдѣ широко мисъльта на Маркса. Той каза, че въ момента, когато Марксъ и той формулирали своето учение за економическия материализмъ, тѣ сѫ биле принудени да противудѣйствуватъ на владѣющата тогава абстрактна теория въ историята, но че тѣ никогажъ не сѫ мислили да отрекатъ дѣйствието на другитѣ елементи, политически или идеологически; Марксъ никога не е ималъ намѣрението да каже, че економическата форма е дѣйствувала самá и непосрѣдственно върху движението на човѣшкитѣ общества, безъ да се прояви въ други идейни системи. Азъ знамъ марксисти въ Франция, които се наскърбиха отъ видимата поправка, която Енгелсъ внесе въ традиционното тълкувание на Марксизма! Споредъ мене, никакво събаряние тука нѣма, а трѣбва щото ние, ако искаме да положимъ нашата метода за дѣйствувание върху научни основи, да опредѣлимъ, до колкото е това възможно, взаимнитѣ отношеня между економическата система и политическитѣ, религиознитѣ или които да били други идеи.

Ето кое е споредъ мене истинната. Истинна е, че основата на всичко е економическата система; истина е, напримѣръ, че въ деветнадесетия вѣкъ класовитѣ борби, спрѣчкванието на класовитѣ интереси на пролетарията съ ония на буржуазията владѣятъ и командоватъ надъ всички движения въ историята, както и надъ цѣлото движение на идеитѣ; обаче пролетариятътъ и буржуазията, които се борятъ отъ единъ вѣкъ или отъ ¾ вѣка насамъ, не сѫ се развили въ единъ видъ отвлечена срѣда, въ нѣкакво неутрално пространство; преди появяванието на тѣзи двѣ антагонистични класи, имало е история, имало е човѣчество; това човѣчество си е съставило системи на идеи, на вѣрвания, на дѣйствия, които се продължаватъ, които следватъ; а тѣзи системи на идеи, на вѣрвания, на дѣйствия иматъ, по мое мнѣние, извѣстна своя сила, своя вѫтрѣшна логика, която ги кара да се развиватъ въ тая или оная посока: това дѣйствие е ограничено отъ економическитѣ условия; то е окончателно подчинено на економическитѣ условия, но между това то си има своята логика, има си своя вѫтрѣшенъ потикъ.

Напримѣръ, въ деветнадесетия вѣкъ има сили, които се наричатъ наука, църква, демокрация и всѣкоя отъ тѣзи сили има своята вѫтрѣшна логика, своятъ собственъ законъ за развивание, който би я довелъ до единъ край, що не може предварително да се опредѣли, ако нейното развитие да не биваше спъвано, отласвано или потиквано напредъ отъ владѣющитѣ

економически сили. Така и науката си има сво[illegible] законъ, [illegible]о, до една извѣстна степень с независимъ [illegible]ономи[illegible]тѣ явления: каквито и [illegible] случкитѣ (accidents) в[illegible]а между буржуазията и [illegible]та, науката днесъ [illegible]ателно осно[illegible]лнитѣ наблюдения [illegible]ции [illegible]ата идея върху биологи[illegible]за последствията, които тая [illegible]огическата область, а сетнѣ рас[illegible]на социологията, би могла да има [illegible]отношения на хората помежду имъ.

[illegible]мъ добрѣ, че и между най-общитѣ нагледъ [illegible]кономическото движение сѫществ[illegible] връз[illegible]римѣръ, че тезата на Ламарка — [illegible]о, че [illegible]ическата еволюция видоветѣ се създават[illegible] оная [illegible]ършна[illegible]да, к[illegible]ято сѫществата иматъ отъ нови о[illegible]а новитѣ [illegible] — тая велика теза на Ламарка мо[illegible] да му бѫд[illegible]вдж[illegible] отъ зрѣлището, което е представл[illegible] осемнадесетия вѣк[illegible]а свършека си, когато толкози [illegible]ужди на човѣчеството с[illegible]ъздадоха революционно нови ор[illegible]знамъ сѫщо, че теза[illegible] Дар[illegible] върху борбата за сѫществу[illegible] и естествения [illegible]ь [illegible]оветѣ би могла да му бѫде [illegible]ната аналогично отъ г[illegible]ата на економическитѣ борб[illegible] съперничествата за сѫществуване, които бѣха се [illegible]рзали въ новото капиталистическо общество; обаче отъ к[illegible] причини и да сѫ внушени на ученитѣ хора тия понят[illegible]квото и да е тѣхното происхождение, тѣ, веднажъ проявени, сле[illegible] своето логическо развитие и произвеждатъ своитѣ последс[illegible] безъ да търсятъ съгласието на економическото ра[illegible]

Сѫщо и демокрацията, като демокрация, си[illegible] своя законъ; тя очевидно се стреми, до толкозъ, до ко[illegible] не ѝ се препречватъ противни економически сили, за въведене[illegible]кото е възможно повече равенство между хората, — без[illegible]кѫтване обаче на основната привилегия на собств[illegible] Така, човѣшкото общество е едно сложно цѣло, въ [illegible] сили като науката, като демокрацията дѣйствуватъ въ [illegible] опредѣлена посока, обаче безъ да може тѣхното дѣйствие да [illegible]кочи извѣстни граници, които основнитѣ економически ус[illegible] имъ сѫ начертали; така, демократическиятъ стремежъ, ко[illegible] далечь и да бѫде тласнатъ, не може никогажъ осѫ[illegible]и основното равенство въ самата система на собственно[illegible] безъ една революция и безъ политическото [illegible]ание на една нова клас[illegible]ассата[illegible]ролета[illegible]. Про[illegible]бществото се стои [illegible] тѣзи [illegible]ии на [illegible], на с[illegible]на понятия, [illegible]тъ св[illegible]ѫтрѣ[illegible]огика [illegible]оито сѫ подчинени на [illegible]вната [illegible]шител[illegible]огика [illegible]ономическото р[illegible]витие; [illegible]ото от[illegible]ване [illegible]тъ др[illegible]мѫчно и сам[illegible]ленно може да се представи; мѫчно е да отдѣлишъ дѣйствието на таквозъ учреждение като демокрацията, на таквазъ сила като *науката*, отъ дѣйствието на економическитѣ сили. Но една

твърдѣ проста хипотеза може да докаже, че надъ всичко отгорѣ стои дѣйствието на економическитѣ сили.

Спрете за минута науката, унищожете всѣко спекулативно откритие, спрете движението на религиознитѣ идеи, движението на философията; ако въ този общъ застой на всички други сили системата на производството продължава да еволира, ако техническиятъ механизмъ на индустрията се измѣня, ако капиталистическата концентрация се усилва и достигне извѣстенъ предѣлъ и ако работническата класса, като дойде въ съзнание отъ тая поразяюща капиталистическа концентрация и отъ срѣдствата, които тя сама ѝ доставя за революционизиранието на собственостьта, — захване да дѣйствува, комунистическата наредба ще се осѫществи само чрезъ последствията на економическата система. Сега предположете обратното: тласкайте науката до край; тласкайте демокрацията докрай; развивайте колкото искате популярнитѣ и евангелистически тенденции, които може да съдържа която и да било религиозна система; ако техническото положение на индустрията се не измѣня, ако системата на производството си остава неподвижна, ще бѫде невъзможно да се създаде нова общественна форма въ човѣшкото общество, каквато и да е неговата научна, умственна или религиозна дѣятелность. Прочее, економическата система владѣе надъ всичко.

Ахъ! азъ знамъ добрѣ, че само чрезъ една абстракция, само чрезъ едно представление въ ума могатъ да се отдѣлятъ идеитѣ и различнитѣ учреждения отъ економическата система. Въ живота тѣ се преплитатъ. Има едно непрестанно дѣйствие и въздѣйствие на едната върху другата страна; нито науката, нито религията, нито демокрацията биватъ въ едно общество таквизъ, каквито би били въ друго, различно общество, и обратно, даже положението на пролетариитѣ въ капиталистическата работилница не е таквозъ, каквото би било въ едно общество, въ което нѣма ни наука, ни демокрация, нито продължително трептение на буржуазната революция. Но найсетнѣ, главнитѣ движения се създаватъ отъ общия тласъкъ на економическото развитие; економическитѣ движения минаватъ презъ разнообразието на юридическитѣ, религиознитѣ и научнитѣ форми, както единъ силенъ вѣтаръ минава и разклаща нѣкоя гора съ чести и всѣкакви дръвеса. Едно и сѫщото духание минава на всѣкадѣ и съ своята широка ритма расклаща дръвесата, колкото различни и да сѫ по вида си тѣ; но всѣкое отъ тѣхъ отговаря съ особенна звучность, съ особенна ритма на движение; и цѣлата гора, макаръ и расклатена и сѣкашь понесена отъ това силно духание, въздѣйствува (реагира) отъ своя страна върху него; тя го распръсва и до нѣйдѣ измѣня посоката му.

Така и великото течение на економическата система, великото движение на производството, на собственостьта и на размѣната расклаща едно следъ друго цѣлата социална систе-

ма, която пъкъ отъ своя страна дѣйствува върху [redacted]мичес-к[redacted] система! *(Живи ръко[illegible])*.

[redacted]Би било, прочее, дѣтинщин[redacted] искаме да [redacted] не-[redacted]вдствено, искл[redacted]тно което и да било р[redacted]ческо явле[redacted]човѣшко явление –[redacted]езъ ед[redacted]ь, само чрезъ една изо-[redacted]. Обществото не прилича на [redacted]трална пружина подкарва отъ [redacted]нието на стрѣлата; тукъ разнитѣ пру-[redacted]да друга и ако ние изучваме дѣйствие-[redacted] тѣхъ, колкото централна и главна да е [redacted] не ще знаемъ, колко е часа. Е добрѣ, такти-[redacted]която ни се препорѫчва отъ тази [redacted]софия [redacted]ията е таквазъ: че трѣбва най-първо да д[redacted]уваме [redacted]во в[redacted] цѣлата система отъ сили, които се разв[redacted] едно [redacted]тво[redacted]е сетнѣ да приложимъ максимумъ[redacted] нашитѣ д[redacted]ви[redacted]рансформирането, за насочване[redacted] сѫщественната си[redacted] която е економическата.

Има социали[redacted]и, които казватъ: безполезно е [redacted]ятува-ме направо пр[redacted]държ[redacted]та, най-доброто срѣдство за [redacted]рянето на клер[redacted]а съборимъ капитализма, к[redacted] неговия коренъ. Има др[redacted], които казватъ: безполезно [redacted] распространяваме направо науката: истинската наук[redacted] да се яви въ свѣта едновременно съ комунистическата на[redacted]. Има социалисти, които казватъ: безполезно е да развива[redacted]направо демокрацията, да искаме да введемъ направо референду[redacted] законодателство, понеже истинска демокрация ще има [redacted] тогава, когато хората захванатъ да управляватъ нѣ[redacted]ами...

Е добрѣ, азъ казвамъ, че една таквазъ метода[redacted]тълна метода, азъ казвамъ, че именно защото демокрация[redacted]ркова-та, науката си иматъ своята собствена логика, своя в[redacted]шенъ двигатель, своята особенна сила за развиване, ние [redacted]ва да дѣйствуваме направо върху тѣзи сили, било за [redacted] развиемъ, ако тѣ работятъ въ смисълъ на желанот[redacted] насъ економическо движение, било за да ги отблъснемъ[redacted]тѣ ра-ботятъ въ обратна посока.

Но до като се мѣсимъ така въ борбата по повод[redacted] всѣкоя идейна система, до като се опитваме да унищож[redacted] религиозното заблуждение, до като се опитваме да [redacted]ваме направо тая велика наука, която като установява[redacted]о по-малко единството на всички явления, подготвя умъ[redacted]а чо-вѣка[illegible]динст[illegible]а вси[illegible]ра, д[illegible] ние работим[redacted] пра[illegible] спасе[illegible] и защ[illegible] на р[illegible]иканската на[redacted] която, като таквазъ, си има своя собственна сила за развитие [illegible]та ло[illegible] ние н[illegible]бва да[illegible]авяме основната [illegible]и за-[illegible]а, име[illegible]а съб[illegible]ме про[illegible]ията и внесем[illegible] него классово съзнание, да го накараме да разбере економическото движение, което съ развитието си ще му позволи да мине отъ капиталистическия безпорядъкъ къмъ една колективистическа

или комунистическа наредба. Така ние, безъ да напущаме Марксовото економическо разбиране на историята, ще имаме една метода на дѣйствие сложна, пълна, широка като дѣйствителността, ерархизирана като нея. Това не е празенъ еклектизмъ, ние не отдаваме еднаква важность и на дѣйствието, което се прилага къмъ една идейна система, вторична или производна, и на онова, което се прилага къмъ основната система на економическитѣ и социалнитѣ сили; ние степенуваме нашето дѣйствие споредъ важността и дѣйствителността на всѣкоя отъ тѣзи системи, но ние прилагаме социалистическото дѣйствие, пролетариатското дѣйствие по всички точки на обществената сфера, за да накараме всичко да трепти подъ могѫществото на пролетариатската мисъль. *(Рѫкоплѣскания).*

Сѫщо тъй, лесно е да се докаже, че теорията на диалектиката, която Марксъ е заелъ отъ Хегеля, за да я приложи къмъ човѣшкото развитие, си остава непокѫтната и не противуречи въ нищо на практическото дѣйствие, което Бернщайнъ ни препорѫчва.

Вие знаете, въ какво се състои това: напомнювамъ само, че Марксовото диалектическо учение казва, че самóто общество е редица отъ последствия, едно вѣчно развитие на различни обществени форми, които се раждатъ една отъ друга отъ непрекъснатата нужда на човѣшкото общество да примирява въ себе си противоположни системи. А и въ дѣйствителность, противоположността на силитѣ, сблъскванието на силитѣ съставлява въ всѣко общество принципътъ на движението. Ако въ едно общество всички сили бѣха еднородни и ако тѣ всички вървяха въ една посока, ако гоняха една и сѫщата цель, не би никогажъ имало голѣмо преобразование или социална революция.

Революция се явява въ едно общество само, когато туй общество носи въ себе си нѣкое противуречие, което то не може да реши, безъ да мине отъ една обществена форма въ друга, и това именно е, което осѫжда днешното капиталистическо общество, че то носи въ себе си една антиномия, която ще реши само съ своето изчезвание; има противуречие въ капиталистическото общество между формата на производството и формата на собствеността; формата на производството сé повече и повече става колективна и обществена, — таквозъ е голѣмото производство въ голѣмитѣ фабрики, въ голѣмитѣ работилници, съ голѣмитѣ анонимни дружества. Сé повече става явно, че производството не е нито дѣло на единъ човѣкъ, нито дѣло на една група хора, но че има единъ общественъ характеръ. Обаче, до като производството сé повече добива общественъ характеръ, собствеността си запазва единъ характеръ частенъ, индивидуаленъ, и малко по-малко работницитѣ съглеждатъ, че понеже тѣ произвеждатъ изобщо, тѣ би могли така сѫщо добрѣ и да владѣятъ изобщо, и комунизмътъ имъ се представя като срѣдство за разрешавание вѫтрѣшното про-

тивуречие, което капитализмътъ носи и което капит[redacted] самъ не[redacted]оже го премахна, б[illegible] да [illegible]ине. Прочее, [redacted] има [redacted] да каже, че има една [illegible]ка на историята, диалек-т[redacted] на човѣчеството.

Ахъ! Зн[redacted], които Бернщайнъ [redacted]и стра[redacted] «Да, казва той, но съ та-[redacted]ворявате извънредно явле-[redacted]пятъ капиталъ е експроприиралъ [redacted]отеетѣ самитѣ експроприатори ще [redacted]то вие, като резюмирате въ една бърза [redacted]ула движението на човѣшкитѣ общества, [redacted]ната илюзията, че и дѣйствителния ходъ на [redacted]що бързъ, така сжщо лесенъ, ка[redacted]дътъ [redacted]тическитѣ формули въ човѣшкия умъ».

[redacted]зъ [redacted]спорвамъ тая опасность, но тя зависи не[redacted] [redacted]щностьта [redacted]ката, а отъ свойствата на човѣш[redacted] мисъль, ко[redacted] не[redacted] да разбере вселенната другояче[redacted] вечъ като я резюм[redacted], а не може да я резюмира, [redacted]да не ускори ритмата и безъ да не даде на хората лъж[redacted]пред-ставление за ес[redacted]ната бързина на общественнитѣ или ес-тественнитѣ яв[redacted]се пада, обаче, чрезъ посто[redacted] наблюдения върху дѣйс[redacted]ностьта, да смекчимъ тая [redacted]ность, която може да се роди отъ диалектическата [redacted]а; и Марксъ е далъ примѣръ за това, като е изучилъ [redacted]обно безбройнитѣ ситни и бавни трансформации, презъ к[redacted]е ми-нала индустриалната система или законодателството за т[redacted] Но диалектиката не казва, че окончателното примирение[redacted] стане въ една само идея, въ единъ само моментъ: възможно е да има множество срѣдни идеи, множество преход[redacted]ест-венни форми, които ще се изреждатъ до пълното р[redacted]ение на основното противуречие, отъ което едно общество трѣбва[redacted] загине: ние можемъ, прочее, да запазимъ диалектическото [redacted]кование на историята, безъ да се отказваме отъ положите[redacted]то, постепенното, непосрѣдственото, ефикасното, дѣй[redacted]ание, което въ днешно време се́ повече става законъ за [redacted]оция социализмъ.

Но ние не бихме имали никакъ право, и Бернщайнъ[redacted]ма това право, да искаме отъ пролетариата, да се откаже[redacted] силата, що му дава това диалектическо тълкование[redacted]сто-рията: трѣбва щото работницитѣ, които сж толкози [redacted]нати отъ днешната дѣйствителность, и които би могли да [redacted]тча-ятъ, [illegible] иматъ [illegible] ржцѣ[illegible]обход[illegible] сила за прео[illegible]зован[illegible] на тая [illegible]ствите[illegible], трѣ[illegible]ботницитѣ д[illegible] почув[illegible]ватъ подкрепени отъ самата логика на историята, [illegible]ва тий [illegible]е почу[illegible]ватъ [illegible], така да се ка[illegible] отъ [illegible]го вж[illegible]о прот[illegible]чие, к[illegible] се развива въ дѣйстви-телностьта и да захванатъ да гледатъ сами на себе си не другояче, освенъ като на една допълнителна сила, която ще облекчи диалектиката въ човѣчеството. *(Живи ржкоплѣскания).*

(Следва краятъ). Прев. отъ фр. **К. Б.**

Взглядоветѣ на Гюйо върху искуството.

(Споредъ книгата му: „L'art au point de vue sociologique"*).

Еднъжъ поставенъ на подобно гледище спрямо въпроса по цельта, значението и сѫщностьта на художеството, Гюйо насочва и решава вече, всички други въпроси, които подига художеството, съобразно съ това съпоставяне. Основниятъ му взглядъ направлява и всичко друго останало. Нека, прочее, разгледаме неговия взглядъ по отношение обекта на литературата или, съ други думи казано, да отбелѣжимъ, въ що се състои сѫщностьта на неговия реализмъ, както го наричатъ нѣкои идеалистически, и до колко той има право на сѫществувание. Отбелѣзахме, когато излагахме въ първата часть на белѣжкитѣ си неговитѣ взглядове, че Гюйо вмѣнява въ длъжность на художника да има за обектъ само живота, а не каквото и да било друго. Дѣйствителностьта, а не измислицата или повръхностното описвание, трѣбва да бѫде всѣкогашенъ единственъ материалъ на художника. Само тя е въ състояние да ни докара естетическа наслада, да възбуди въ насъ симпатия, морално въсхищение и удивление. Обаче материала на тази дѣйствителность трѣбва тъй да бѫде представенъ, описенъ и комбиниранъ, щото, най-напосле, описания животъ нито трѣбва да се отдалечаватъ, нито пъкъ много приближава до реалния животъ. Да се отдалечава именно заради това, защото такъвъ въ дѣйствителность го нѣма, а ще си прилича съ реалния, защото той е възможенъ да се повтори въ всѣко време и на всѣка стѫпка въ живота. Това е въ най-кратки черти реализма и «възможноститѣ» на Гюйо. На него трѣбва да обърнемъ вниманието на читателя.

Отъ гледна точка на Гюйо, той е логично подчиненъ на цельта, нагласенъ е точно споредъ нея, затоваи този Гюйовъ реализмъ за самия Гюйо има пълно право на сѫществувание. Материальтъ на художника така е подбранъ, комбиниранъ и описанъ щото, най-напосле, отъ реализма, като желаемъ резултатъ, се явява моралното въсхищение, удивление и симпатия. Читательтъ дѣйствително преживява цѣлъ единъ кондензиранъ художественъ животъ, създаденъ отъ художника. Той влиза въ съобщение, чрезъ сърдцето си, съ героитѣ на произведението; тамъ, дѣто сѫ представени мѫкитѣ, теглилата на извѣстна класа или народъ, гдѣто има човѣшко унеправдавание и унизявание той обаче скърби, симпатизира, по нѣкога дори и плаче; а кадѣто има противното: изнасилвание, тиранизирание, малтретирание, узурпирание, огнетявание той, въ силата на земеното участие, негудува, гнѣви се, ненавижда, заплашва. Дѣто ще рече, цельта напълно постигната. Реализма му намира своя raison d'être, а искуството своята смисълъ и обществено значение. Но всичко това е, споредъ гледището на Гюйо, за когото моралното въсхищение, симпатията, както казахме, иматъ голѣмо обществено значение. Но по нашето мнение той не е отъ такова естество, той нѣма такива резултати, които се явявали въ обществото подъ форма на подтикване напредъ или назадъ на послед-

*) Гл. № 2.

ното. Ние не можемъ да допуснемъ, че симпатиита или алтр ескитѣ ин кти, сами по себе си власти, изолирани отъ какъвт било съдържатъ въ себе си нужната разумна сила, за да ш това подтикване. Ние [redacted] пакъ ще повторимъ, че нека да се убѣди [redacted] тъчно е да погледне, и за [redacted] кива обществени явления или [redacted] и морално удивление. Нека на- [redacted] не е безъ никаква връзка съ въ- [redacted] ми е за едно капитално, въ дѣйстви- [redacted] изведение на Викторъ Хюго именно за него- [redacted] предговора на това си произведение той казва:

[redacted] ѣта съществува социалното проклятие, има ка чрезъ пролетарвата, упадака на жената ичина атрофията на дѣтето по причина на мрака, до кат емята твува ество и мизерия книга като «Клѣтницитѣ» нѣма ганатъ бе именно въ това не вѣрваме и него не д каме. Като ост вяме в а философията на Хюго, изразена чрезъ

---

¹) Като прочете ѣкъ този chef d'oeuvre на Хюго и като с и една отъ неговитѣ основ ъ основни възгледъ на Гюйо, дохожда самъ по себе си до заключението, ч рината на Гюйо не е нищо друго, о теоретическо изражени а худ ния животъ въ помѣнатото произве Личность съ интензивно благотв нъ животъ, който дохожда въ съприкосн ние съ другъ такъвъ животъ, дѣиствува на него пакъ благотворно въ такава степень, че този животъ се съвършенно измѣнява въ положи осока. Този възгледъ е единъ отъ основнитѣ възгледове на Гюйо, върху кой едвали не гради цѣлата си доктрина. Сѫщия този ние намираме и у „Клѣтницитѣ" занъ само не теоретически, а художествено. Владиката Биенъ-вю, който изп споредъ Хюго да прекарва интензивно добъръ животъ, съ една само срѣщ Жанъ Валжанъ, накарва последния отъ единъ рецедивистъ престѫпни стане едвали не светия. Жанъ Валжанъ отъ своя страна и той чрезъ животъ въздѣйствува така на полицая Жавера, че последния, по причина трѣшната морална борба, предизвикана отъ Ж. Валжана, отива та се уд Сена. Това сѫ все художествени факти, които намиратъ своето теоретическо из ние въ взгляда на Гюйо. После, неговия взглядъ за естеството на човѣ духовна природа се съвпада точно съ този на Хюго прокаранъ пакъ въ в ното произведение. Фантина, Козета, Мариусъ, Тенердиеровци и м още сѫ добри или лоши по Хюго, наспоредъ това какви сѫ се родили. М Фантина, Козета се идеализиратъ, показватъ ни се за интензивно до а, но безъ да бѫдатъ поставени въ условия, такива каквито ние днесъ считаме по- трѣбни за създаването на единъ добъръ човѣкъ. Естествено е следъ то ние сме въ правото си да ги считаме, че тѣ сѫ се родили такива, каквит после ги виждаме. И най-после, взгляда на Гюйо върху общественното з ние на литературата, върху това на симпатиита, „възможноститѣ", с стьта на художествената емоция като че ли е извлечено всичко това Клѣтницитѣ". Очевидно, Хюго се наблѣга на общественото значение на си та, на влияни художе та емо ху общ съ една дума на дѣйств художе я живо нѣкои с интензивно добър други явно ло да твъ додѣто книги, като нег „Клѣтници", книга като тази да си ть значението. Съ една дума, глеждам ественн жду св ението на Гюйо и о, на я прока разгле отъ на нение, а на втори Клѣтн в". Въ бстояте рѣбва да горимъ и обяснени факта, защо Гюйо толкосъ много рекомандува Хюго и намира въ неговата художествена дѣятелность една истинска такава.

натото произведение, ние ще трѣбва да констатираме факта, че дѣйствително създадения художествененъ животъ въ това произведение предизвиква или внушава, както казва Гюйо, въ насъ чувството симпатия, даже въ нервознитѣ и плачъ, предизвиква и антипатия, морално удивление и въсхищение. Но ние се питаме: дали този резултатъ — симпатията — е отъ естество да ни накара да допуснемъ думитѣ на Хюго, че книга като «настоящата» нѣмало да останатъ безъ полза или да оправдаятъ взгляда на Гюйо, че такивато произведения подтиквали обществото напредъ или назадъ.

Ние не можемъ да си направимъ напълно подобно допускание. Нека за доказателство разгледаме конкретнитѣ случаи отъ това. Ние допускаме, че всичкитѣ читатели ще се заразятъ отъ чувството симпатия; може да направимъ исключение само на Тенердиеровци, на хора съ животински инстинкти, каквито живота ги ражда съ изобилие. Малцина ще се отнесать критически къмъ философията на Хюго. Нѣкои ще я приематъ догматически, а нѣкои нѣма да подозиратъ такава. Последнитѣ сѫ обикновенно любителитѣ на ефектитѣ и сензацията. Но повтаряме, че ние допускаме че почти всички читатели ще се заразятъ отъ симпатията, защото, както казва Гюйо, последнята се предава безъ каквито и да било доказателства. Тя е прилѣпчива, както прилѣпчивитѣ болести. Но какъвъ ще бѫде резултата отъ това заразяване? Тѣзи, които сѫ обладани отъ симпатията въ най интензивната ѝ степень, ще забелѣжимъ, че тѣ дѣйствително иматъ желанието да се самоотричатъ отъ себе си и да отдадатъ дори цѣлия си животъ за въ полза на ближния; тѣхното благородно сърце съ своитѣ алтруистически наклонности не ги оставя да пасуватъ напълно къмъ състоянието на обществото; но важното е, че въ краенъ резултатъ тѣхната активность и общественна дѣятелность не отива по-нататъкъ отъ даването милостиня на сиромаситѣ, отъ помагането на последнитѣ при съвсѣмъ незначителни случаи и отъ платоническата любовь и състрадание къмъ онеправданото человѣчество. Такива субекти съ такава една дѣятелность не сѫ до тамъ рѣдки въ живота, и не малко сѫ създадени въ самата литература. Много отъ героитѣ на «Клѣтницитѣ» спадатъ именно къмъ тази категория хора. Тѣ сѫ любимцитѣ, най идеалнитѣ хора и положителнитѣ типове на Хюго... по Хюго и Гюйо. Други отъ читателитѣ на «Клѣтницитѣ» ще се заразятъ сѫщо отъ симпатията и моралното въсхищение, обаче отъ последнитѣ, при най-ничтожното сблъскване съ грубата дѣйствителность, нѣма да остане даже и нѣкаква следа. Тѣ ще отлетятъ тъй бързо и незамѣтно, както отлетява исипанъ етеръ на вашата рѫка. Живота съдържа въ себе си такава колосална отрицателна сила, щото не само симпатията и моралното движение се видоизмѣняватъ до непознаване и отъ алтруистическитѣ инстинкти въ сблъскване съ него не остава нищо. За да се противостои на тази сила, нуждно е сѫщо такава равна на нея, съ противна посока. А симпатията и каквото и да било друго морално чувство ни най-малко съдържа въ себе си такава доза отъ положителна сила, щото да можемъ да я съпоставимъ като контра на тази, която иде отъ живота. Това сѫ двѣтѣ възможни категории читатели, които ние допускаме при четението било на «Клѣтницитѣ», «Оскърбенитѣ и униженитѣ» или пъкъ «Записки отъ Мъртвия домъ». Ние не познаваме другъ родъ читатели, които да можемъ да ги поставимъ въ отдѣлна категория. Това сѫ и възможнитѣ резултати,

които ние допускаме при двѣтѣ категории читатели, и кои[illegible] предизви[illegible] направо отъ художественото произведение. Въ първ[illegible]ай, при [illegible] категория, като най-краенъ резултатъ, подъ форма на обществена д[illegible]ность се явява милостинята, [illegible]вато раздаватъ протест[illegible] или богатитѣ при [redacted] венно болшинството чи[illegible] [illegible]ставатъ [redacted] доброто си сърдце; при вто- [redacted] патията, нито отъ моралното уди- [redacted] инстинкти оставатъ нѣкаква следа. [redacted] въ живота си се ржководи напълно, [redacted] несъзнателно, отъ дивиза: homo hominis lupus, [redacted] оша или вълкъ или овца или пъкъ коза. Други [redacted] наваме. Нищо такова, което да подтиква обществото [redacted] Азъ имамъ единъ приятель, който за не[illegible]сть е [illegible]учкитѣ chef-d'euvres на по-виднитѣ художници, [illegible] е и [illegible]ра, и [illegible] и Сервантеса, прочелъ е доста нѣщо и отъ руск[illegible] [illegible]ската ли[illegible] продължава да чете съ най-голѣмо стар[illegible] но въ резулт[illegible] нек[illegible] повѣдамъ, азъ не забелѣзвамъ нищо тако[illegible] него, което да може д[illegible] е подтикнало напредъ или назадъ [illegible]лнитѣ въсхищения, които той е преживявалъ, симпатиитѣ, на ко[illegible]овото сърдце е било под[illegible] обществото, съюза, (въ художественъ смисълъ) въ който той е в[illegible] нѣщо сж направили за неговия [illegible] сърце и инстинкти [illegible]едвали [illegible]вото има каквато и да била полз[illegible] него. И така, ние пакъ дохождаме до нашия краенъ изводъ, че [illegible]тията, моралното въсхищение и удивление, художествения съюзъ, худ[illegible]енното произведение, литературата, която е напоена и която е създа[illegible]амо за предизвикване на симпатията. На симпатия къмъ ближния, че худ[illegible] кътъ, който създава именно само подобенъ родъ литература, че всичко [illegible] вземено вкупомъ или изолирано, не е въ състояние да създаде хора, [illegible] да могатъ да подтикнатъ обществото напредъ или назадъ, че [illegible]мо по себе си не е общественъ факторъ, не е нѣщо такова, което [illegible]же да движи напредъ или назадъ, каквото нѣщо му преписва Гюйо. Зато[illegible] реализма на последния, който не е нищо друго освѣнъ сжщото това [illegible] но само погледнато отъ друга гледна точка и наименувано съ друго [illegible] въ нашитѣ очи нѣма своя raison d'être, своето оправдание. Гю[illegible] напра-вилъ единъ опитъ, но опитъ несполучливъ, да препише на [illegible]урата, именно на тази, която той горещо препоржчва, такива атрибу[illegible] такова обществено значение и въздѣйствие, каквото тя въ дѣйствителност[illegible] най-малко има. Той игнорира сжщинското ѝ значение, за да може [illegible] постави на изискуемата височина и да я избива отъ такива [illegible], как-вото това на Спенсера и др. Обаче този възгледъ на Гюйо [illegible] значе-нието на литературата и този неговъ реализмъ ни най-малко [illegible]яватъ сжщи[illegible] значени[illegible]одразби[illegible] отъ не[illegible]ратура. Литерат[illegible] си е [illegible]тура, р[illegible] фактъ, [illegible] можемъ [illegible]зглеждаме отъ в[illegible] стран[illegible] й търс[illegible] значението въ съвсѣмъ други нейни качест[illegible] вително [illegible]то зна[illegible] по наш[illegible]ромно мнение, се [illegible]ра въ [illegible]мъ дру[illegible]а стра[illegible]ка съве[illegible]ѣгло обяснимъ [illegible] това значение и коя е тази нейна страна.

При четението читательтъ репродуцира или въспроизвежда въ своята душа всичко това, което е било въ главата и сърцето на автора и което

е отбелѣзано на книга. Представления, понятия, идеи, чувства, картини, цѣлъ единъ животъ — всичко това се въсприема и преживява отъ читателя, усвоява се, преработва се по своему отъ него. Това е вече единъ суравъ или преработенъ материалъ, който се намира въ нашия умъ и нашето сърце като запасъ. Значението на този материалъ обаче не е въ самия него, както допуска това Гюйо; понеже той има само една малка точка на допиране съ обществото и тя е милостинята, за която споменахме по-горѣ. Отъ цѣлия този материалъ може да се съгради само тази микроскопическа добрина. Никакво движение на обществото напредъ или назадъ. Сѫщинското негово значение се крие съвсѣмъ другадѣ именно въ процеса на неговото въспроизвеждание. Репродуцирането въ насъ на всички понятия, мисли, чувства, картини, на цѣлия художественъ животъ, съ една дума на цѣлия въпросенъ материалъ се съпровожда съ такава естетическа наслада въ нашата душа, всичко това предизвиква такива естетически емоции, щото, ние мислимъ, че само тѣ, а не и нѣщо друго, могатъ да даватъ значението на литературата каквото и да било то. Тази наслада е и силата, която ни кара да търсимъ художественитѣ произведения, да ги не оставяме, до дѣто не ги доисчетемъ до края и да предпочита болшинство последнитѣ предъ научната литература. Тази сѫщата наслада ние чувствуваме, когато гледаме или слушаме другитѣ произведения на искуството: като напр. опера, картина, статуя, или природата. Тя е и единичкия резултатъ отъ худ. материалъ, въ който само можемъ да търсимъ правото на сѫществувание на литературата. Нея подразбира и английската школа, когато казва, че значението на литеуатурата не се състои въ друго освѣнъ въ приятното упражнение на тѣзи наши душевни способности, които сѫ свързани съ възникванието на представленията, идеитѣ и т. н. Така че, нека пакъ да повторимъ, значението на всичко въсприето отъ художественното произведение не се състои въ обекта на това въсприятие, а въ прѫцеса при неговото добивание, съпроводено съ разни видове естетически емоции. Като казваме това, ние подразбираме само естетическата литература, въ това число и тази, която препорѫчва Гюйо. Въ това се състои и неговата капитална грѣшка. Той допуска, че значението на художественното произведение не е толкосъ и главно въ процеса, а е въ въздѣйствието на добития, преработенъ и преживенъ материалъ върху обществото. Въ това отношение английската школа е повече отъ права.—

Обаче нека не си правимъ иллюзия, като казваме, че единственния raison d'être на литературата се състои въ естетическата наслада, че значението на последната отива по-нататъкъ отъ самата нея, т. е. отъ самата наслада. Като всѣка такава, тя има значение само за индивидуума, който я испитва, безъ да се явява като факторъ или като причина отъ първостепенна или второстепенна важность, която да указва извѣстно положително или отрицателно влияние върху индивидуума. Какво е нейното естество, какви сѫ нейнитѣ различни модификации, ние нѣма сега да указваме на това. Само ще отбелѣжимъ мимоходомъ мнението на болшинството критици, литератори и социолози по отношение на този въпросъ. Да удовлетвори една духовна потрѣбность на човѣка, да внесе потрѣбната нормалность въ функциитѣ на психическия и органическия животъ, да облагороди сърцето, да култивира нравитѣ, а нѣкои претурятъ, и да възвиси ума — ето нейното

сѫщинско значение, отговарятъ болшинството писатели. Ние ...държаме
на... по това мнение, понеже и не приемаме, че нейното ...е или
...творението на естетическата потребность у човѣка ще докара рѣзка
а...ия или нѣкакво круто пр[redacted] психическия и органи...
животъ на човѣ[redacted]иване на сърцето, ку...
...ето на [redacted]а, защото подобни мнения не
[redacted] е да се вземемъ въ живота, да
[redacted]блюдение върху нравитѣ, «сърцето»
[redacted]ство, за да се увѣримъ, че не сѫ естети-
[redacted] мотивиратъ състоянието на тѣзи нрави, а още
[redacted]къ тази причина, на която е възложено сега или
[redacted] това състояние. Има други причини ... съвсѣмъ
[redacted] обусловятъ това последното. Напр. економиче... състоя-
...ѣстно общество е такъвъ мощенъ реагентъ при о...нието,
...нието ...лтивирането на нравитѣ на единъ народъ, щото
...ъ да изл... ...лко изъ релефтѣ на истината, можемъ ...
вземемъ като ...ственна причина при това измѣнение. Какво по-ясн...
това, да се забелѣжи ...чинната връзка между економическ... процесъ,
който преживява извѣстно общество и състоянието на нра... съвре-
менни на този пр...стия... къмъ кражба, убийства, фалшифика...
или къмъ каквито ...он... ...ъжления, завистьта, доброжелателс...
приятелството, роднинскитѣ ...и връзки — съ една дума сърце...
индивидуума и на обществото, ако можемъ тъй да се изрази... всичко
това намира своитѣ коренни причини въ економическия пр... който
прекарва извѣстенъ народъ. Така че, ако диримъ значението ...тичес-
ката наслада, ние трѣбва да го търсимъ не другадѣ, а само въ това, ...
може да удовлетворява извѣстна потрѣбность на човѣшката психика...
това направление, а не въ друго трѣбва да диримъ това значение.

Обаче, за да не вкараме читателя въ заблуждение, трѣбва ... обясни до кадѣ се простира то, какво е неговото съпротивление съ...ството, въ що се проявяватъ неговитѣ резултати и има ли то нѣкакво обще...но значение. По-горѣ ние казахме, че това значение не отива по-нат... отъ личностьта. То не се явява като причина, която малко или мн... може да движи обществото напредъ или назадъ. Но въпрѣки т...а значение отъ такова естество все пакъ би могло да даде raison ... на тази литература, отъ която то произтича и да мотивира дѣятелностьта на писателя, която се изразява въ тазъ посока, ако да нѣмаше други о...телства, които да унищожаваха съвършенно това значение и да не...копаваха въ основата всѣка една обществена дѣятелность, ... насочена къмъ създаване на естетическа литература. Какви сѫ ... тѣзи обстоятелства, ще се разбере отъ долнитѣ редове.

...милиони... при ко...довлетво...ето на естетич...
потрѣ... съвсѣмъ ... става ... пакъ ... не е ни най...
причината да аномалията или атрофията която забелѣзваме при тѣхъ
...зѣтѣ ст... а тѣхн... вотъ: ...ния и органическ... Този
...ъкъ ф... е, вѣр... достатъ... да ни укаже, ... какво
значение е дѣятелностьта на всички тѣзи, които иматъ за цель,
съзнателно или безсъзнателно, да създадатъ естетическа литература,

отъ какво обществено значение сѫ сѫщо тѣзи естетически емоции и тази естетическа наслада, която предизвиква тази литература; той сѫщо е достатъченъ да укаже въ общи чърти, къмъ коя посока трѣбва да бѫде насочева една съвременна литература и дѣятелностьта на единъ съвремененъ общественъ дѣецъ, въ частность на единъ художникъ. Освѣнъ това, потрѣбностьта, която се удовлетворява отъ естетическата наслада, не е потрѣбность сѫществена, отъ първостепенна или второстепенна важность, удовлетворението на която да е органически и психически необходимо; резултатитѣ отъ нейното неудовлетворяване не сѫ тъй отрицателни, щото да си поставимъ за цель тѣхното измѣнение или отмѣнение. За нея можемъ да кажемъ, че тя е въ висока степень изолирана въ нашия духовенъ животъ: нейнитѣ връски съ умствената и моралната ни страна сѫ тъй слаби, плитки и не тѣсно свързани, щото всѣки, който си постави за цель морално и умствено подигание на индивидиума и обществото, може съвършенно да я игнорира, като такава, която нѣма нищо общо съ неговитѣ цели[1]). Отъ тукъ и заключението, че естетическата наслада или по-точно естетическитѣ емоции не сѫ нѣкакъвъ значителенъ реагентъ при образуванието и сформируванието на нашия духовенъ животъ. Затова и тѣхъ съ пълно право можемъ да ги смѣтаме за литературенъ луксъ на нашето време. Такова е естеството и значението, съ малко думи казано, на естетическата наслада и на нашата потрѣбность.

Обаче има потрѣбности други, които сѫ общность не на единъ или двама, а нацѣла класа, потрѣбности сѫществени, които изискватъ непременно своето удовлетворение, и които сѫ намиратъ въ силна непосрѣдствена връска

---

[1]) Въ януарската книжка отъ т. г. на „Право Дѣло“ (гл. 69), четемъ една статия въ преводъ „Любовьта къмъ прекрасното“ отъ Феликсъ Тома, въ която автора, следъ като указва на елементитѣ на прекрасното, на субективното и обективното, разглежда съвсѣмъ бѣгло значението на естетическитѣ емоции за дѣцата и възрастнитѣ. Да обичаме прекрасното, казва почтения французинъ, това ще рече да подготвимъ себе си къмъ това, щото да обикнемъ и доброто, и рѣдко се случва нискитѣ и недостойни страсти да живѣятъ мирно въ сърдцето, което е способно да чувствува красота и да се въсхищава отъ нея. Отъ тукъ и заключението: да се стараемъ за естетическото въспитание на дѣцата, ако искаме, щото тѣ въ живота да бѫдѫтъ добри. Сѫщия този възглядъ, само че по-опредѣлено исказватъ Шилеръ, Шопенхаугеръ, исказва го и любимеца на тайнитѣ превождачи около „Мисъль“, Фолкелта. Споредъ последния искуството, при всичко че нѣма морализаторска роль и цель, но при все това неговото въздѣйствие върху четеца е повече отъ благотворно и морално. Четецътъ, като чете произведения, които не носятъ песимистически или поучителенъ характеръ, а които докарватъ едни чисто естетически чувствувания, намѣрва се подъ влиянието на последнитѣ, испитва ги съ своето сърце и въ резултатъ той става „добъръ“. Ето неговитѣ собственни думи. Прибиванието въ мира на въображението и искуството располага ни къмъ усвояванието на нравственното прекрасно. Такова било влиянието на искуството върху древнитѣ гърци. Ако съзерцанието на прекрасното стане сѫщественъ елементъ на живота, то нашитѣ естественни влечения и склонности ще се подобратъ и ублагородятъ. Искуството внися равновѣсие между чувствата и разума. Нравственното влияние на искуството е твърдѣ важно, но за самото искуство то не е цель, преднамѣрено, а е постороненъ резултатъ на неговото въздѣйствие. Ако искуството се преобърне въ проповѣдь на нравственно-прекрасното, то ще се отклони отъ своето прямо назначение. Такъвъ е взгляда на Фолкелта, който има двѣ слаби страни. Преди всичко ний недопускаме че четеца, който се намира по възможность постоянно въ мира на въображението и искуството, който ще съзерцава художественния животъ и

умственната, моралната и органическата страна на нашия ж[illegible] Тѣхното [illegible]длетворение е именно съпроводено [illegible] осезателни отри[illegible] резул-[illegible] токо що помѣнатитѣ три потреб[illegible]то така тѣхното удовлетворе-[illegible]може отъ всичко друго най [illegible]послужи за крайна це[illegible] може да вмѣним[illegible] нашето време, а не [illegible] било [illegible] тѣзи потрѣбности, сѫщностьта [illegible] да бѫде насочена и крайната, [illegible]искуство, трѣбва да бѫдѫтъ отправени [illegible] по-голѣмо число научни сили, въ това [illegible]ожника. И наистина, представете си, че всѣки, [illegible] на общественъ дѣятель, се отклони отъ тази цель [illegible]ость напр. да създава естетическа литература или [illegible]творява съ своята дѣятелность една «вх[illegible] своя [illegible]» както се изразява г. Вазовъ за себе си. Нѣма л[illegible]де то-[illegible]нъ ап[illegible]изъмъ, една дѣятелность, която справедливо се иск[illegible] [illegible]ъ духа н[illegible]то? [illegible] ли да бѫде най-после това една подигра[illegible] единия отъ [illegible]она [illegible] и оскърбени съ неговото настояще съст[illegible] една профонация на на[illegible]ото човѣшко достойнство, ако вий [illegible]волите да му поднесете творе[illegible]ията на Шекспира, Хюго, Данте, Гете[illegible]ой или на който и да би[illegible]ъ ви[illegible]ь художникъ съ цель да испита естетическа наслада, да [illegible]агороди и доближи духа му до бе[illegible]пото, непознаваемото, да не[illegible]еземното, да се изразимъ съ ези[illegible] чистокръвнитѣ фразьори естетици, когато него мизерията отъ [illegible] страни е обхванала и когато той цѣлъ отъ себе-си представл[illegible]о най-крайно отрицателно явление? Нѣма ли да му се расмѣятъ и [illegible]ѣ отъ краката, ако вий го хванете за рѫка и го въведете въ разнитѣ жи[illegible]ни галерии на Мюнхенъ, Парижъ, Петерсбургъ и Берлинъ да се н[illegible]

който ще испитва естетическото чувствувание, че поне на косъмъ [illegible]добри, тъй както ние днесь разбираме това, че цѣло да се внесе хармони[illegible] разума и чувствата. Но нека и да допуснемъ това и да приемемъ за м[illegible]ренъ този вглядъ. И въ този случай естетическо-нравствения човѣкъ не е нра[illegible]ненъ ни най-малко по нашитѣ понятия за нравственностьта. При него нек[illegible]емемъ, че е възможно да има хармония между разума и сърцето, тази хар[illegible] това сърце и този разумъ ще ни се представятъ въ съвсемъ не[illegible]тиченъ видъ. Разбира се, че тази хармония ние можемъ да я предположим[illegible]оритѣ, които я пораждатъ, напр. у Шилеръ, но при все това ти ги не[illegible]игвала съ своето присѫтствие доста високо въ нравствено отношение. Примѣри [illegible] изобилие имаме отъ самитѣ поети, музиканти, скулптори, живописци и др. [illegible] бѫде човѣкъ днесь нравственъ, нему, като сѫществено условие, необхо[illegible] да има извѣстно свѣтовъзрение за живота. Искуството мѫчно или никакъ [illegible] могло да го даде въ неговата пълнота, а още по-малко би могло [illegible]извика хармония между това свѣтовъзрение и чувствата. Тази хармония, [illegible] у некои, тя не проистича отъ искуството, а намира своята непосрѣдстве[illegible]ричина пакъ [illegible]ото свѣ[illegible]ание. Па[illegible]ъ това [illegible]атурата не съдър[illegible] себе-с[illegible]ната, к[illegible] ни на[illegible] бѫдемъ [illegible] или лоши. Ако знаеш[illegible] бословн[illegible]добрина [illegible]овина, [illegible] единъ взглядъ н[illegible] [illegible]деше да[illegible] види за[illegible]мѣшенъ [illegible]е нѣма да кажемъ, при всичко [illegible]таме въ[illegible]за единъ[illegible]ай-важн[illegible] искуството. Нашит[illegible]итици [illegible]ofesso и [illegible]то най-[illegible]мирать [illegible] d'être-а на литер[illegible]та и-[illegible] въ тов[illegible]действие, желателно е да порагледатъ този въпр[illegible], намѣсто да ни пишатъ разни врели никипели етюди. До колкото знаемъ, обстоятелствено въ нашата литература той не е разглежданъ, дори не е и подиганъ.

отъ произведенията на Микелъ Анжело, Леонардо де Винчи, Мейсоние, Айвазовски, Ге или който и да било другъ? Нѣма ли да ви се исмѣе и ви земе за примѣренъ идиотъ, ако вие го искачите на едно високо мѣсто напр. на вр. Мусала и тамъ го накарате да колѣничи и се поклони на божественнитѣ хубости, на зеленитѣ гори и величественнитѣ планини, на бескрайностьта, необятностьта, на космоса, както това е искалъ да направи г. Вазовъ, но за голѣмо съжаление му побъркали проклѣтитѣ мъгли, които испратили завистливитѣ богове? Безъ съмнение е, че той всичко това би направилъ: би ви взелъ и за идиотъ, и за шагаджия, би го счелъ и за обида, и за подигравка, ако всичко това вие преобърнете отъ възможность на ироничень фактъ. И той ще направи това на основание на твърдѣ понятни причини, защото нѣма по-разбрано нѣщо отъ това, че по-напредъ е потрѣбно да се наядешъ, да се облѣчешъ, да имашъ хигиенична квартира, съ други думи да удовлетворишъ сѫщественнитѣ си потрѣбности, па чакъ тогава да помислишъ за естетическа наслада, като четешъ Шекспира, гледашъ картинитѣ на Рафаела, слушашъ Вагнера или Бетховена, или съзерцавашъ скулптурата на Торвалдсена. Много сѫ своеобразни мненията, които почти всѣки день слушаме, по отношение значението на художеството спрямо народа, производителната класа. Литературата, живописьта, театра, музиката, всичко това, казватъ представителитѣ на традицията, съ своето съвокупно реагиране, е могѫщъ общественъ факторъ, който всѣки общественъ дѣятель може да вземе подъ властьта си за култивиране на дадено общество. Литературата, музиката и т. н. ще облагородятъ душата на народа, ще всѣятъ добри чувства въ неговото сърце, ще възвисятъ неговия умъ, ще култивиратъ неговитѣ нрави, обичаи,— съ една речь тѣ всичко ще направятъ, само трѣбватъ хора и работа. Това е заключителната и утѣшителната дума. Макаръ че не му е мѣстото тука, но нека пакъ си спомнимъ мнението на нашитѣ «отзивчиви», което представлява отъ себе си мисъльта, че невежеството ще се разсѣе отъ учителя, гражданственностьта ще подигне политическата партия, а нравитѣ ще се смекчатъ и личностьта ще се «подеме» отъ поезията. Въ това мнение, както и въ горѣпоменатитѣ, очевидно е, че има едно крупно заблуждение, особенно единъ абсурдъ по отношение на понятието за думата народъ или общество. Думата народъ, каквото понятие има въ политическата економия, сѫщото, безъ никаква прибавка или измѣнение, трѣбва да има и въ литературата, особенно когато говоримъ за нейното значение и въздѣйствие. Народа, сѫщинския народъ, е съвсѣмъ безучастенъ, стои много далече отъ това, което ние наричаме художество, — литература. Нашитѣ претенции и бащински грижи, нашата помощь, кокорение, закрила, че това и това ще му направимъ за душата и тѣлото му съ литературата, нему толкозъ сѫ извѣстни, колкото му е извѣстно, че презъ България минавали нѣкакви си магнитни токове. Потѫналъ въ невежество, всѣкога съ чукъ, игла, орало или съ дръжката на нѣкоя машина въ рѫка, одърпанъ, гладенъ, босъ, изнемощелъ, той всѣкога се намира на работа, за да изкара най-необходимитѣ продукти за сѫществувание, той всичкото си време и всичката си енергия харчи и прекарва въ тази работа, той живѣе единъ животъ, който е свойственъ на растенията, животъ чисто растителенъ, който стои толкозъ далече отъ

художеството и отъ естетическитѣ емоции, колкото е далече … отъ зе… За него въ сжщность никакво художество, никаква …ура, ни… наука не сжществува. Дѣйствит… понѣкога достига до … и друга книжка, но това е … оръ на всѣка литерат… …никътъ и [redacted] произвеждатъ въ художе… …ми ж… [redacted] …атъ върху него, препиратъ се, [redacted] …о всичко това като да става надъ [redacted] …ателя изучва, когато тя носи сламка за [redacted] …правка разбира намѣренията и наблюденията [redacted] …рода подозира старанията и грижитѣ на художни… [redacted] неговото участие въ това, което ние наричаме наука, [redacted] …тинско съпоставление спрямо литературат… и съот… [redacted] …унищожаватъ за него цѣната и значението …вато и [redacted] естетическа наслада, на литературата и науката, кат… …очимъ [redacted] последн… …ѣзи тѣ…и части, които упражняватъ едно косвенно … ние въ ка… посока. Ако говоримъ частно за бълга… литература, т… ние с… безъ да допускаме каквато и да … мисълъ, че падаме поне малко въ грѣшка, ние смѣло можемъ да твъ… че тя до сега, такава как… си е, ни най-малко не е упражнява… …вото и да било влияние … наро… било прѣко или косвенно. Вазовата … ратурна дѣятелност… подъ… …ъ най-вече неговата проза—при … че тя има най-вече условията … влезе въ съприкосновение съ наро… неже рисува художествено неговото минало—не говоря за …то настояще,—при все че тя е обхванала по широки страни отъ …я животъ, но при все това тя е далечъ отъ да бжде полезна за него. … негова дѣятелность напълно може да се приспособи мнението на Спе… че литературата съ възникванието на представленията, възбужда въ … само естетически емоции. По своето съдържание, вложени …, направление и стилъ неговитѣ произведения могатъ да бждатъ …забавителни и интересни, но никога истински полезни. Тѣхното вл… …и значение се докосва и касае само до зараждающата се у насъ буржуазия, … именно и има нужда отъ подобенъ родъ литературна дѣятелность. В… свое стихотворение той казва:

. . . . Азъ пѣхъ каквото ми се пѣ:
Свобода, красота, и тазъ природа дивна,
Народнитѣ сждби; въ сърдце ми що кипѣ,
Бурливото море, и любовьта омайна,
Доброто, милостьта въ нашия твърди вѣкъ . . .
И може би за туй пѣсеньта ми случайна
Въвъ хиляди сърдца намирала е скъ.

…ако г. … е пълт… милостьта … шия твърдъ вѣ… добро… свобода. … е още … споренъ … осъ, който той си решава по своему, но ако има нѣщо … положително, т… е. че „пѣ…а му сл…“ ни н… …о е на… …екъ въ хиляди сърца. Ра…я народ… ъ когот… вече п… …ски исказа свои … …годѣяния, нѣма да намѣри въ «пѣсеньта му случайна» чувствата, които пълнятъ сърдцето му, отгласъ на страданията, които испитва той, а още по-

малко стремленията и задачитѣ, които той си е поставилъ и преследва. Влайковъ, който при всичко че отъ всички други стои най-близко до него, по-точно до извѣстна негова часть, при всичко че у него липсватъ недостатъцитѣ на Вазова, но той пъкъ по извѣстни причини, на които мѣстото не е тукъ да се излагатъ, не е могалъ да обхване по-голѣмъ кржгъ отъ явленията на нашия животъ, не се е постаралъ да погледне на обществото отъ различни гледни точки; затова въ неговитѣ произведения вие нѣма да намѣрите една пълна, точна, съ всичкитѣ детали и особености, художествена картина на живота. Но ако има писатель най-понятенъ, най-близъкъ, който съ най-голѣмъ интересъ да се чете и най-лесно да се чувствува, то е Алеко Костантиновъ. Всичко негово е блиско и до ума и до сърдцето на четеца. Но той, по нашето скромно мнѣние, има една капитална грѣшка, която единственна подбива коренно цѣната на неговитѣ произведения. И тя се състои главно въ това, че Алеко расмива читателя до сълзи, но тѣзи сълзи не сж горчиви, не сж такива, следъ които да следвать сълзи на плачъ, на състрадание. Този смѣхъ не е състрадателенъ, а е повече палячовски. Кадѣ се крие причината на това, дали въ некултивираното сърдце на четеца или въ самия Алеко, азъ не искамъ да указвамъ сега на това. Само отбелѣзвамъ естеството на истинското въздѣйствие на Алековитѣ произведения, най-вече на «Бай Ганю» върху четеца. За сатиритѣ на Михайловски може да се каже само това, че тѣхното положително влияние върху четеца е толкозъ силно и дълготрайно, колкото мастилото, съ което г. Михайловски е написалъ тѣзи сатири. Ние ще искажемъ единъ парадоксаленъ взглядъ, който задържаме частно за себе си. А той е, че сатирата днесъ за днесъ едвали е възможно да указва нѣкакво отъ каквато и да било усѣзаема степень влияние върху четеца. Безъ старателно обсжждание ние си го обясняваме съ това, че днесъ, за да можешъ да накарашъ единъ човѣкъ да измѣни своитѣ постжпки въ желаема посока, не е достатъчно да му хвърлишъ една отровна стрѣла въ смисъль, че той е такъвъ и такъвъ, а е най-вече потрѣбно да му се покаже съ аргументи, че той дийствително трѣбва да бжде такъвъ. Както и да е, но ние сме дълго време таяли убеждението, че сатиритѣ на Михайловски колкото и да сж злъчни и добрѣ скроени, а по своята сжщность често ретроградни и консервативни, но все пакъ тѣхното въздѣйствие не е отивало по-нататъкъ отъ прозореца на Михайловски. За новата генерация писатели, които започватъ лека полека да се уформуватъ, още нищо положително не може да се каже; понеже на насъ думата е за влияние, а не за направления, дарби или за нѣкакви си особенности. Такова е нашето мнѣние, съ нѣколко думи исказано, върху влиянието, което българската литература указва изцѣло върху цѣлото общество, въ частность къмъ работниятъ народъ. За положително и силно влияние, което да дохажда до степень на факторъ, не можемъ да говоримъ, че нашата литература указва върху всички тѣзи, които иматъ възможность прѣко да се доближатъ до нея, а още повече това можемъ да кажемъ за тѣзи, които стоятъ далече и далече отъ нея, именно за работния народъ. Пакъ ще повторимъ, че това именно отдалечаване, това съпоставление, което намира своитѣ естествени причини въ економическото състояние на обществото, това statu-quo на литературата не ни дава право да говоримъ, че последната указва каквото и

да [redacted]о влияние върху този р[redacted]дъ. Ако да имаше [redacted]жность [redacted]ъберать статистически сведения [redacted] у насъ, кой [redacted] и [redacted]те, то ние сме уврени че [redacted]ко що казано твърде[redacted] единъ най-убедите[redacted]и. Би се констатирало [redacted]ъ свобод[redacted]ои се констатирало факта по [redacted]ъ 10 ще иматъ прѣко съпри[redacted]та 90 последнята или никакъ не [redacted]рма на Гребенарови календарчета или на [redacted]дума, че ако това наше предположение се [redacted]реаленъ фактъ,—частно за нази си ние приимаме [redacted]ъвъ случай не може и дума да става, че литерату[redacted]тарната, с каквъто и да билъ обществ[redacted]торъ, [redacted] да движи напредъ или назадъ обществото. [redacted] наша [redacted]ще по[redacted] се усилва и става убедителна, като вземемъ предъ [redacted] какво [redacted] и [redacted]каква степень на сила е това влияние, [redacted] упражнява па[redacted]а, при туй си състояние, което ний по[redacted] мимоходомъ отбелѣзахм[redacted]рху тѣзи 10 души, които иматъ [redacted]ъприкосновение съ литерат[redacted]ата и които ни най-малко сѫ изъ[redacted]то на работния народъ. До[redacted] печал[redacted] резултатъ дохождаме, като [redacted] за действителенъ фак[redacted]предположения, които ние приемам[redacted] съвпадатъ съ самата [redacted]тина. [redacted]това съпоставение громкитѣ ежед[redacted] фрази, които се пращатъ по [redacted]ресъ на литературата, че тя е [redacted] културенъ факторъ, който движи обществото напредъ или назадъ[redacted]я ще облагороди нравитѣ, обичаитѣ, че тя ще възвиси ума и т. [redacted] ще се убедите, каква доза отъ истина има въ всичко това. Припомнете си, [redacted] обществена роль се отдава на живописеца, скулптора, романиста, д[redacted] турга, поета, музиканта композиторъ, какво обществено значение и[redacted] приписва и вие ще дойдете до заключение, че въ всичко тов[redacted]99% думи, а остатъка 1% е изражение на самата действителнос[redacted]е ще трѣбва пакъ да повторимъ, че когато е дума за литературно или [redacted] родъ художествено влияние, отъ каквото естество и сила да бѫде то[redacted] трѣбва за всѣки пѫть да разбираме, че това влияние се касае сам[redacted] едно elite, до една шепа економически осигурени хора, и ако [redacted]е, че литературата, по общо художеството, упражнява влияние и на б[redacted]твото т. е. на работния народъ, ние пакъ всѣки пѫть трѣбва да сх[redacted] това влияние посрѣдствано, което иде чрезъ единъ лошъ проводникъ, вл[redacted] отслабнало, изгубило доста отъ своята импулсивна сила до пристигак[redacted] на опредѣленото мѣсто. И това се отнася не само до извѣсте[redacted] литература, а изобщо за всичката дори и най-полезната. Може да [redacted] само дума, кой родъ по-вече, по-малко или никакъ не упражнява [redacted]е. И дѣйст[redacted], ако [redacted]ъ ед[redacted]оящи и[redacted]оспективенъ по[redacted] на ли[redacted]ата, въ[redacted]итѣ не[redacted]дове [redacted]авления, ще се [redacted]димъ, [redacted] всѣко [redacted]ъ е у[redacted] еднакв[redacted]ние, прѣко или [redacted] върху [redacted] и elit[redacted]било е [redacted] когато писателитѣ, [redacted] тѣ [redacted]ници, у[redacted]ли кри[redacted]ж указ[redacted]воето влияние само [redacted] този [redacted] като сж [redacted]ирали съвършенно всички тѣзи, които сж стояли доста далече отъ литературата, т. е. производителната класа. Тѣ не сж имали предъ видъ, ако може да се каже, че нѣкога сж имали нѣщо предъ видъ,

никакво косвенно влияние, което да има посока къмъ тази производителна класа, която имъ е произвождала и давала на готово и даромъ всичко, което имъ било нуждно за удовлетворение на органическитѣ си нужди. Съдържанието на литературата, вложенитѣ чувства и идеи, описания животъ, героитѣ — съ една дума всичко, което съставлява едно художествено произведение е било насочено исключително да въздѣйствува само върху потрѣбителната класа. Нека си припомнимъ вѣка на Людвика XIY, романтизма въ началото на настоящето столѣтие въ Франция и Германия, нека се вгледаме въ тенденциитѣ на по-голѣмата часть отъ съвременната наша и чузди литератури, за да бѫде достатъчно да се убедимъ въ достовѣрностьта на този исторически литературенъ фактъ. Нуждитѣ на производителната класа, нейнитѣ стремежи, идеи, чувства и животъ не сѫ намирали почти никакво отражение въ литературата. Обаче съ течение на времето, съ измѣнението на господствующата идеология, съ подигание умственния уровенъ на хората, на нашето време се наложиха и се налагатъ задачи, които ангажиратъ съ себе си всичко това, което може правилно да мисли, хуманно да чувствува и което не се валя въ кальта на грубия егоизмъ. Сѫщностьта на тѣзи модерни задачи, разрешението на които се налага съ най-голѣма сила и необходимость най-вече днесъ се състои въ разрешаванието на въпроси изъ социалната область. Да се урегулиратъ отношенията на хората, да се подигне производителностьта на най-необходимитѣ продукти за живота въ най-интензивната ѝ форма при по-малко исхарченъ трудъ, разумното распредѣление тѣзи продукти, удовлетворението на първо време най-сѫщественнитѣ потрѣбности на човѣка, материалното осигуряване на личностьта, докарването ѝ въ съзнание въ смисъль на разбиране най-вече своитѣ интереси, права и длъжности, съ една дума удовлетворение не на естетически потрѣбности, а най-вече на органически и то сѫщественни — ето съдържанието въ общи чърти на тѣзи първенствующи задачи и потрѣбности. Тѣ сѫ отклонили къмъ своя страна и науката, насочили сѫ дѣятелностьта на учения, публициста, философа къмъ самото общество, къмъ социални въпроси, отколкото къмъ чисто научни, тѣ сѫ увлекли съ себе си и маситѣ на нашето време, тѣ даватъ и колорита на последното, тѣ сѫ именно и реформирали или по-точно реформиратъ и самото искуство, въ частность литературата, тѣ направляватъ посоката и направлението на самия романистъ, драматуръ, поетъ, композиторъ или живописецъ. И къмъ самитѣ тѣзи задачи и потрѣбности трѣбва да бѫде насочена ако не прѣко, то косвенно и ако не изцѣло къмъ всички, то поне частично всѣкакъвъ родъ литература и искуство. Литературата не е могла да не бѫде засѣгната отъ тѣзи задачи и измѣнена на споредъ тѣхнитѣ изисквания. Нейната по-първа посока: да указва извѣстно прѣко влияние само на прѣко допирающитѣ се до нея, сега тази посока се отклонява и се насочва най-вече къмъ тѣзи, които сѫ стояли доста далече отъ нея. Нейното влияние отъ прѣко започва да става и косвенно. Проблѣски отъ подобенъ родъ литература отодавна се забелѣзватъ измежду западно-европейскитѣ литератури, напр. френската, немската, а особено руската, а въ днешно време и норвежската. Тѣзи проблѣски, макаръ и не въ такава степенъ и въ такъвъ духъ, започнаха да се забелѣзватъ и измежду нашата литература. Изобщо може да се каже,

…ратуритѣ на всички народи започнаха да се демократизи… да ста-… строго опредѣлено тенденциозни, тѣхното влияние зап… отива … надълбоко и по-нашироко, тѣхното съдържание, чувст… ден за-… да се черпятъ отъ тази срѣда, … по-напреди се съвъ… и тѣхнитѣ крайни … дать въ добиване н… … съвсѣмъ друго нѣщо. Инакъ … то направление става вече со-… ние можемъ да се питаме, отъ … върху тѣзи, които иматъ прѣко съпри-… върху които стоятъ далече отъ нея.

Т. Цвѣтковъ.

… фаталенъ изходъ.

…зца изъ селския животъ.

Различно тъ…аха тази история, но не е толк… важно тълкуванието, от… н…то съдържание — пъкъ то е м… просто.

Извѣстниятъ въ село… лихваринъ Хаджията прину…ваше пристава да отидатъ на вторий описъ въ кжщата на …ъ неговъ длъжникъ, понеже узналъ, че дрѣхитѣ, които би…рилъ по-рано, ги принесли пакъ въ кжщата. Приставътъ, като не о…чаше законното му право, да изпълни неговото желание, го…вѣтваше да остави описътъ за по благоприятенъ случай, тъй … залавянието само на нѣколко покривки и постелки не … сто-рили поне за една десета часть отъ дълга, а едно … по-вторно обискиране би докарало и неприятность, може … Хаджията настояваше и приставътъ трѣбваше вторий пжть с… четире дена, да обискира движимитѣ имоти — тъй като недви…митѣ бѣха отдавна продадени — на извѣстния трудолю… селенинъ, Ристема.

Този селенинъ, Ристемъ, извѣстенъ въ селото ка… …ѣкъ трудолюбивъ и честенъ, отъ нѣколко време му вървеше … назадъ. А несполуката въ житейската борба оставаше, както … него, така и за всички, които го знаяха — неясна. Ако се … на примѣрния животъ на Ристема и — на всички несп… съ които той е пъленъ, не може да не се забелѣжи едно …иворечие. Това противоречие като … заклю… отъ нѣкакви … груби … патични …ѣшки …ения, … се тъй искус… препл… че пр… схващ… имъ … можно.

…какво … знаете, … и кажа… р., че този Ристем…, за … е дум… билъ д… порядъч… заможенъ и вид… …ъ. А т… бѣ отк… Но зас…ваше се само … день на день положението му е ставало по-лоше, макаръ, че той

си е оставалъ все този сѫщия трудолюбивъ и благодушенъ Ристемъ. Отъ положение на срѣдня рѫка, той връщаше все назадъ. До скоро той нѣмаше борчъ и, макаръ, че не му оставаха пари, за да увеличава капиталътъ си, поне си поддържаше единъ добъръ бюджетъ безъ всѣкакъвъ дефицитъ. За да поддържа равновѣсие въ бюджета, Ристемъ, съ течение на годинитѣ продаваше вече нѣкои отъ имотитѣ си, съ надѣжда че . . . пакъ ще ги набави. Най-добритѣ му мѣста липсваха вече. Направи и борчъ отъ Хаджията 100 лева, които неизвѣстно какъ, слѣдъ като бѣ сѫденъ за тѣхъ заедно съ разноскитѣ и пр., следъ 6 год. възлизаха на 750 лева. Всичко на всичко Ристемъ въ последно време докарваше 200—300 лева годишно, като не се смѣта храната, която не купуваше, като земледѣлецъ.

Но тази година бѣ вече . . . чудна! Той не можа да искара поне да наплати данъка, ама буквално за данъкъ — около 60 лева — той нѣмаше отъ кадѣ да вземе. Земледѣлческата каса, отъ която бѣ взелъ съ лихва, му продаде по-голѣмата часть отъ недвижимитѣ имоти, а другата часть взе Хаджията. Въ туй време, още когато се продаваха имотитѣ му, той получи отъ бирника червенъ листъ за 60 лева данъкъ; той бѣ взетъ пъкъ отъ продажбата на една биволица, която доставяше храна за дѣцата, а понѣкога и за продань. Всички длъжници бѣха отъкмени, само Хаджията диреше отъ 700 лева още около 200.

Сѫдбата за Ристема тази година излѣзе извънредно печална. Подобни случки ставатъ почти всѣки день, обаче дадения случай е едно обстоятелство, което направи пропаданието на Ристема доста популярно.

Риистемъ бѣ единъ доста оригиналенъ човѣкъ. Той не говореше много. Имаше физиономия мрачна, но симпатична; чертитѣ на лицето му бѣха страдалчески, при всичко, че той предъ никого не е поохкалъ: нито отъ физическа болесть, нито предъ нѣкаква невъзможность. Въ общи разговори взимаше участие, но говореше най-малко и отривисто, а това криво му преписваха за надменность. Когато му се оплакваха селенитѣ за лошото си положение, той мълчеше и ако се решеше да каже нѣщо, то бѣ, че никакъ нѣма право да се оплаква, тъй като — мислеше той — всичко е естественно, или по-право фатално, предопредѣлено. Та че и тази мълчелива змия, що се загнѣздваше всрѣдъ неговото щастие, той не можеше да узнае. А грубитѣ нрави и традиции, отъ друга страна дебелото суевѣрие и фанатическата вѣра, която сковаваше разсѫдъкътъ му, не му позволяваха да съзрѣ по-далече тази язва. която го подкопаваше. Съ една дума, ако и него продадѣха, за това, гдѣто той постоянно работѣше и не можеше да изпълни задлъженията си къмъ обществото, щѣше да смѣта за естественно. Така мислѣше той, но не и тъй чувствуваше. Чувствата, които го вълнуваха съ ужасното распадание на неговото положение, бѣха въ разрѣзъ съ идеитѣ, които той бѣ възприелъ по-рано. А това бѣ лошо предсказание.

Приставътъ и Хаджията се явиха вгори пѫть [illegible] кѫщата му, [illegible] да вземать и свѫланне [illegible] но завивки за [illegible] му. [illegible] иноветѣ на Ристем[illegible] пристава да [illegible]ажатъ о[illegible]ъя като на [illegible] добро и че възм[illegible] е [illegible] стане нѣко[redacted]

Нахал[redacted]скане сидефената дрѫжка тѣм[redacted]не обезсърдчи отъ това [redacted] влиза въ кѫщата.

[redacted]жововетѣ рѫцѣ слѣдъ пристава, [redacted]зоха въ едно тъмно килерче, кадѣто [redacted] страхъ обае приставътъ и Хаджията въ [redacted] виждаха, че Ристемъ върви заедно съ тѣхъ [redacted]евѣнъ туй Хаджиятъ носи голѣмъ [illegible]еръ. [redacted] не[illegible]вътло, приставътъ блъсна паечения [illegible] на [redacted]прозор[illegible] и куп[illegible] свѣтли лѫчи се втурнаха въ малката [redacted] Т[illegible] се отвори прозорчето и нахълта свѣтлината [illegible] [redacted]ърлицата [illegible] старѣ нѣщо, което другитѣ не ви[illegible] [illegible]ония косеръ. Д[illegible] приставътъ отваряше проз[illegible], и Хаджията хвана първата черга отъ върлината. Ристе[illegible]раби бързо забодения въ [illegible]ната косеръ и съ една чудна л[illegible] го заби въ горната [illegible]а[illegible]ния коремъ, близо до дѣсната р[illegible] и съ смилата такъ [illegible]ость [illegible]о повлече надолѣ чакъ до [illegible] лѣвата страна на коремътъ и [illegible] лѣвия кракъ . . . .

Всичко се свърши бързо, безъ предварително обми[illegible]ние, но сигурно! Хаджиятъ не можеше да стои повече на кр[illegible] си, защото стомахътъ и червата му висѣха на вънъ вече . . . .

Приставътъ бѣше избѣгалъ отдавна, а Ристемъ, слѣдъ ко[illegible] направи, излѣзе изъ килерътъ, дѣто остави умиращия ли[illegible]ринъ, тръгна на вънъ отъ кѫщи, безъ да знае и той ка[illegible].

С.

Изъ „Зимни пѣсни“

1.

Любовни акорди.

Звънтящитѣ звуци отъ твоя гласъ чуденъ
Азъ често презъ нощитѣ тихи дочувамъ
И дълго съсъ сладость невнятна въ сърдцето
На твоя[illegible] [illegible]сень то[illegible] се люб[illegible].

Знам[illegible] въ все[illegible] [illegible]укъ [illegible] потайно желанье.
[illegible] него [illegible]е душ[illegible] тревога
[illegible] мисъл[illegible]ита ст[illegible]й си трепетъ
Отъ тебъ да забравя тогава не мога.

Ти пѣешъ чудесно, но какъ е по-мило
Да пѣешъ на роба злочестъ за теглата, —
Тогава разбудила ти би сърдце му
И радость би влѣла пакъ нему въ душата!

А той окованъ е и въ скърби минава,
Че никой го днеска съ добро не наглежда
И никой нечутитѣ негови мѫки
Бъвъ своитѣ пѣсни сега не нарежда.

Звънтящитѣ звуци на твоя гласъ чуденъ
Азъ често презъ нощитѣ тихи дочувамъ,
Но пѣй на неволника днесь за теглата,
Тогава по-често ще ти се влюбувамъ. . .

2.

Нощна мелодия.

Отдавна мина полунощь; звѣздитѣ
Безпирно въ вишането си трептятъ,
Но сънь не идва да покрий очитѣ,
Та уморени сладко да заспятъ.

А какъ бѣхъ жеденъ азъ за отдихъ вече
Подиръ кипежитѣ на дневний шумъ,
Но спомени минали, отъ далече
Рояха се въ натегналий ми умъ.

Отворихъ прозореца въ тъмнината
И вгледахъ се въ градинския шумакъ:
Тамъ всичко бѣ заспало, и луната
Разливаше лѫчи сребристи пакъ.

И скоро сепнатъ вслушахъ се навънка,
Звукъ сладостенъ смути въ мигъ моя слухъ,
Азъ пѣсеньта на будний славей звънка
Срѣдъ самотата да звучи дочухъ.

И въ всѣка тъй трептяща, сладка нота
Се криеха тенъ близки гласове,

Отгласъ на щастието, на живота,
На радостни и скръбни часове.

И спомнихъ, [redacted] палъ все, когато
[redacted] чтанье тукъ
[redacted] нье непознато
[redacted] ъсъ тревожность звукъ.

[redacted] и въвъ този часъ тъй чуденъ,
[redacted] згдѣ отъ добро, любовь,
[redacted] неволникъ, може би, ощъ буденъ,
Минава въ мѫки тозъ животъ суровъ.

[illegible] ирачета, останали
Безъ м[illegible], безъ съчуствие въ свѣта,
Лежатъ срѣдъ смрадъ, обвити съ парцали,
Род[illegible] ъ[illegible] ръбь и нищета.

И въ този късе[illegible] часъ трепна въвъ мене
Сърдцето ми съ незнаенъ, таенъ пламъ
И робъ на тайна мѫка, на вълненье
Азъ плакахъ зарадъ теглилата тамъ.

Азъ плакахъ, че е близко до сърдцето ми
Страданието, клѣтнишкий хумотъ.
Че щомъ неволя ближний ми обземе,
Тя души пакъ и моя тихъ животъ. . .

Ив. Арнау

Происхождението на живота.

(Л. К. Поповъ. Животътъ като движение. Превелъ Г. Бакаловъ.)

---

* * *

Една отъ най-важнитѣ научни придобивки презъ настоящето столѣтие е теорията на развитието, установена благодарение неуморимитѣ трудове на Дарвина и неговитѣ последователи. И преди Дарвина е била изказвана мисъльта за развитието на органическитѣ форми, но едва у Дарвина тая мисъль се появи обоснована съ множесвто факти, които не само утвърдиха възгледа за развитието, но откриха причинитѣ и законитѣ на това развитие. Следъ Дарвина теорията на специалното сътворение на видоветѣ изгуби всѣки кредитъ и нейнитѣ защитници бързо намалѣха, до като съвсѣмъ изчезнаха между естественицитѣ. Да, днесъ тая теория се поддържа само отъ извѣстно съсловие — духовницитѣ — въ името на нѣкакви „висши“ интереси. Разбира се, че ние не бихме обърнали внимание върху тѣхъ, защото това поддържание е слѣпо, то се върши отъ хора невѣжи въ естественонаучнитѣ въпроси и, следователно не може да повлияе върху развитието на обществената мисъль. Но работата е, че тия хора често спекулиратъ съ невѣжеството на масата. Единъ примѣръ. Преди 4—5 години единъ протестански проповѣдникъ ето какъ „обори“ дарвинизма. „Единъ ученъ, каза той, се мѫчи да докаже, че човѣкъ произлиза отъ маймуната и че единъ видъ животни произлизалъ отъ другъ видъ. Но всичко това е празна приказка. *Азъ взѣхъ(!)* една жаба, гледахъ ѭ въ единъ кафезъ и отъ нея се родиха жабчета; и тѣхъ гледахъ, и тѣ родиха жабчета и т. н. Никога не забелѣзахъ жабата да роди нѣкой волъ. Ето защо това учение противоречи на най-очевиднитѣ факти и здравия смисъль.“

Тия противници на дарвинизма съзнаватъ слабостьта си и за това се изказватъ само у дома си или предъ невѣжествената маса, а въ печата тѣхния гласъ вече не се чува. Простата маса, която още не се е издигнала до понятието за законосъобразностьта, вѣрва въ разни чудеса, въ самопроизволни творчески актове, и защитницитѣ на специалното сътворение, извършено отъ нѣкаква свърхестестествена сила, се ползуватъ отъ това ѝ умствено състояние. Тѣ намиратъ опора само въ невѣжеството на народа и за това съ повдигането на неговото съзнание, тѣ постоянно губятъ почва подъ краката си.

Ако за своята практика тѣ се нуждаятъ отъ *невѣжеството*, то за своето теоретическо оправдание тѣмъ е потрѣбна *тъмнотата* на нѣкой фактъ или въпросъ. Тѣхната спихология е много проста, — тѣ, като оня, който се дави, се хващатъ за сламката: щомъ забелѣжатъ, че нѣкой въпросъ не е още удовлетворително обясненъ, защото не е проученъ всестранно, тѣ бързатъ да предло-

жатъ своитѣ метафизични сили и сѫщности, които вед[redacted]сичко „уя[redacted]ватъ". Тѣ се закриват[illegible]ѣки тъменъ въп[redacted] Кога-[redacted]ката постоянно напредва и [illegible] нови области [redacted]вѣш-к[redacted]съль, тѣ връщатъ наза[illegible]ги назадъ. Изгонен[redacted] ед[redacted] позиция [redacted]ване на въпроса к[redacted]то му об[redacted]задъ и се скриватъ задъ [redacted] позициитѣ си, и ще дойде [redacted] мѣсто, защото, най-после хо-[redacted]ията на науката, че е съвършено [redacted]се обеснява каквото и да би било съ [redacted] свръхестествена сила, която е съвършено [redacted]тична. Но днесъ тѣ още предлагатъ своитѣ [redacted]а решението на нѣкои въпроси. С[redacted] като [redacted]ор[redacted]жение отъ страна на еволюционната т[redacted] коя-[redacted]инъ [redacted]ого индуктивенъ методъ установи, че видоветѣ[redacted] [redacted]ниеми[redacted] за[redacted]иха съ въпроса за произхождението[redacted] [redacted]живота.

Отъ историята [redacted]емята стана явно, че е било [redacted] ко-гато животътъ не е [redacted]ѫществувалъ. Отъ друга страна т[redacted]а на развитието, като [redacted] грани[redacted]итѣ между видоветѣ, до[redacted] за-ключението, че [redacted]ор[redacted]ески форми произхождатъ отъ [redacted] проста, първонача[redacted] фор[redacted]то постепенно чрезъ развит[redacted] обособяване е породила мн[redacted]оройнитѣ и разнообразни [redacted]-ски форми. Тъй че и на самитѣ еволюционери се наложи[redacted]оса: какъ се е появилъ живота?

Този въпросъ изпъкна много рѣзко и настоятелно изиск[redacted] своето решение. Множество учени се заловиха да под[redacted]държа[redacted] обосновяватъ теорията за самопроизволното зараждане. Тая те[redacted] имаше свои защитници и противници. Въ редоветѣ на ед[redacted] дру-гитѣ се намираха знаменити учени. Борбата бѣ мно[redacted]ва и най-после противницитѣ на теорията, благодарение трудоветѣ[redacted] Пастьора, побѣдиха. Духовенството възползва и още се ползва [redacted] тая побѣда, но съвсѣмъ неосновательно.

Защото — нѣма се попитаме — каква е истинската[redacted]съль на тая побѣда? Дава ли тя право да се мисли, че [redacted]тътъ произлиза отъ животъ и отъ нищо друго"? Нима за да [illegible] живота, трѣба да повикаме нѣкоя матефизична сила?

Това сѫ въпроси отъ голѣма важность и на тѣхъ отго[redacted] приведената въ началото на нашата статия книга. Тр[redacted]а до-бавимъ, че тая книга засѣга множество други биолог[redacted] въ-проси, на които дава научно обяснение, а[illegible] ще оста[illegible] на страна[illegible]итѣ в[illegible], защо[redacted]тъй в[redacted] статия ще [redacted] доста [illegible]ичка [illegible]раници [illegible] това [illegible]ние. Ние тукъ [redacted] обърнемъ вниманието [illegible]мо въ[illegible]проса за произхода на [illegible]а, на [illegible] се да[illegible]но нау[illegible]шение.

* * *

Авторътъ на книгата строго се придържа въ механическата теория и съ една логична последователность я прокарва въ всички области на знанието. Дѣйствително, днесъ всички признаватъ, че движението е основа на явленията, но, въпреки това, за да обяснимъ различнитѣ физически и химически явления, ние си служимъ съ нови сили, като: притеглюване, сцепление, химическо сродство, избирателна сила и пр., които приемаме като особени свойства на тѣлата. Авторътъ съ пълно основание твърди, че вмъкването на тия свойства означава отклонение отъ механическия принципъ. Налй всички явления се свеждатъ до движението, тогава защо разширяването и свиването на тѣлата да се обяснява съ сцеплението? Нимà движението, именно вѫтрѣшното, частичното движение на тѣлото не е достатъчно да обясни тѣзи явления? Защо ни е потрѣбно химическото сродство, когато химическото съединяване и разлагание се свежда до условията на атомното движение? Всички тия мистически сили днесъ, когато механическия принципъ е общепризнатъ, ставатъ съвсѣмъ излишни, защото, както посочва авторътъ, тѣ, намѣсто да обяснятъ явленията, повече затъмняватъ тѣхната смисъль и тѣхната истинска природа. Въ основата на всички явления, както отъ неорганическата, тъй и отъ органическата природа, трѣбва да легне механическия принципъ, т. е. движението. „При последна смѣтка всички физико-химически явления се свеждатъ къмъ вѫтрѣшното, молекулярно или атомно движение и всецѣло се опредѣлятъ отъ малко или много сложното съчетание на неговитѣ форми. Най-проститѣ форми на движението се съединяватъ въ по-сложни форми, и така растатъ и се размножаватъ ония разнообразия на свойства и състояния, съ които изобилствува областьта на химическитѣ и физическитѣ явления, растатъ и се размножаватъ, до като най-сетнѣ тия форми на вѫтрѣшно движение се съединяватъ помежду си въ най-сложна система, което ние наричаме животъ. Значи отъ тая гледна точка цѣлия свѣтъ въ своето цѣло и въ отдѣлнитѣ си части се явява като една безкрайна система отъ постепенно усложнявани или упростявани форми на движението и именно тия усложнения или упростявания съставляватъ цѣлата органическа и неорганическа природа; тѣ обгръщатъ всички жизнени и безжизнени явления. Ето причината на взаимнодѣйствието, на нераздѣлената връзка, която се наблюдава въ цѣлия космосъ; ето найпослѣ основата на която се крѣпи и отъ която излиза *развитието* на космоса. Да, именно: нищо не се създава, а всичко се развива, защото нищо *не стои въ покой, а всичко се движи.* И споредъ това, дали се *упростяватъ* формитѣ на движението или се *усложняватъ,* развитието става *регресивно* или *прогресивно.*“ *)

---

*) Всички цитати изъ нашата статия сѫ взети отъ самата книга. Курсива изъ цитатитѣ е на самиятъ авторъ.

Отъ тоя принципъ сле... между неограниче... и ор-...ската природа не може да се ...кара раздѣлна ..., за-... всичката работа се свежда ...мата на движението, щото разликата [redacted] ...ителна.

Но ... [redacted] ...риликата и разликата ме-... [redacted] се да намѣрятъ тая разли-[redacted] ...ставъ, но днесъ вече е знайно, [redacted] ...чно казано, въ биорганическитѣ тѣ-[redacted] ...ъ, който да липсва въ неорганическия [redacted] ...ъ, че не всички органически тѣла проявя-[redacted] съвокупностьта на които съставлява живота, [redacted] ...е въ елементитѣ.

... се обърнемъ къмъ физическитѣ свойства и г... къмъ ...та. ...органическитѣ тѣла се намиратъ въ едно о... ...статно ...ие ...то стои по срѣдата между течното и т...дото. То е ... на... ...то *колоидално състояние*. Но голѣм... грѣшка е да се мис... че това състояние опредѣля ...вата на живото вещество. Не, то само *донуща* проявление ... тия свойства и *нищо*... Като доказателство на това е ..., че колоидалното съ... изключителна принадлежност... живото, биорганич...ко ве..., но се срѣща и между много ...нически и даже неорганически вещества, които при в... ...а не проявяватъ никаква жизненость. Пъкъ понѣкога нѣкои ...изми се намиратъ въ твърдо състояние и пакъ запазватъ жизне...а си.

Тъй също не е вѣрно твърдението, че биорганическитѣ ... се отличаватъ по своето морфологическо строение и по опр...леностьта на формата си. Достатъчно е да си припомнимъ кри...литѣ, за да разберемъ, че опредѣленостьта на формат... ...е из-ключително достояние на живото вещество. При това ...а да прибавимъ, че има организми, които се състоятъ отъ едно ... протоплазма и нѣматъ нито оная опредѣленость на формата, ... онова сложно устройство, съ което се отличава кристала. За... кристалитѣ сѫ еднородни, но само въ химическо, а не ...рфо-логическо отношение: „тѣхнитѣ молекули се състоятъ ...едно и сѫщо вещество, но сѫ расположени по посоката на ...ични оси, които се намиратъ въ строго опредѣлени геометрически ...ношения."

Даже измѣняването разнитѣ части на организма ...ствие промѣната въ единъ неговъ органъ не е изключително ...яние на биорганическитѣ тѣла. Като примѣръ отъ такова съот...елно измѣн... у кри...тѣ мож... ни с...опита на Ла... „Този ...ъ отрѣ...ъ още ...иращ... кристалъ едно...ше и ... образу... ...уствен... ...а. *Същ... ...кава стѣна се о... сама ...щопол... ...а стра... ...а кристала."*

Образу... то едн...ма за ... на друга, което ... явя-... ...то изражение на борбата за съществуване, също се срѣща и въ неорганичната природа. Сѣрата „споредъ температурата, при която прѣминава отъ течно състояние въ твърдо, се кристализира

въ двѣ различни форми: призматическа и октоедирическа (осмостѣнна). Ако въ разтворъ отъ сѣра, наситенъ въ бензолъ, се тури по единъ кристалъ отъ едната и другата форма, то около всѣки кристалъ ще се образуватъ нови кристали отъ сѣра съ *еднаква* форма. Но сетнѣ, когато двѣтѣ групи порастнатъ до съвършено сближаване помежду си, излиза, че тѣ не могатъ да стоятъ една до друга: едната, призматическа, окончателно измѣстя другата, октоедрическака. Истинска борба за сѫществуване между кристалитѣ."

Ние знаемъ, че има неорганически вещества, които съобразно съ *външнитѣ условия* кристализиратъ въ една или друга система. Това явление, познато подъ името полиморфизъмъ, показва, че *кристалитѣ се приспособяватъ* къмъ околнитѣ условия.

Извѣстно е, че сложното устройство на едно биорганическо тѣло прави невъзможно разкѫсването му на части, безъ да се промѣни неговата природа. Наредъ съ усложняване устройството на тѣлото, наредъ съ диференцирането на частитѣ му, — се увеличава зависимостьта между неговитѣ части. Следователно, сложно устроенитѣ тѣла иматъ опредѣлена индивидуалность. Но това качество не е изключителна принадлежность на живитѣ тѣла. Сѫщо тъй и кристалитѣ, съ малки изключения, не могатъ се раздѣли на себе подобни части, безъ да промѣнятъ своитѣ свойства. Опредѣленото съотношение между частитѣ на кристала поражда опредѣлени физически свойства, и за това, щомъ се начупи на кѫсове, значи, щомъ се наруши това съотношение, то и тия физически свойства на кристала изчезватъ, а не преминаватъ въ натрошенитѣ кѫсове. „Кристала прѣдставлява една сѫщинска личность, сѫщински индивидумъ, истинско недѣлимо." Но това качество не се срѣща и у всички животни. Като слизаме всрѣдъ просто организиранитѣ биорганически тѣла, то изчезва. Значи, и въ това отношение приликата между неорганическитѣ и биорганическитѣ, живитѣ тѣла е пълна.

Най-после, както биорганическитѣ тѣла, тъй и неорганическитѣ оказватъ извѣстно въздѣйствие върху външнитѣ „раздражения" Тъй напр. нѣкои кристали, щомъ се почоплятъ, почватъ да свѣтятъ въ точката на „раздражението." Други пъкъ кристали, като напр. елмаза, плавиковия шпатъ и барита, щомъ се изложатъ продължително на свѣтлината, продължаватъ да свѣтятъ и въ тъмнината. Струва ми се, че тази аналогия би могла да отиде подалечъ и да се докаже, че *всички* тѣла въздѣйствуватъ върху външнитѣ раздражители по единъ опредѣленъ начинъ. И наистина, външнитѣ влияния предизвикватъ, както въ биорганическитѣ тъй и въ неорганическитѣ тѣла извѣстни промѣни, които могатъ да се смѣтатъ като въздѣйствия на тия влияния.

И тъй, ние виждаме, че по химическия си съставъ, физическитѣ си свойства, по своето морфологично строение и опредѣленость на формата биорганическитѣ тѣла не се отличаватъ отъ неорганическитѣ; пъкъ освѣнъ това и последнитѣ проявяватъ ония свойства, като: съотносително измѣнение, индивидуалность,

пр[illegible]пособяване, борба за сѫществуване и реагиране [illegible]шнитѣ [illegible]ели — свойства, които ще сѫ [illegible]привикнали да [illegible]е като [illegible]вена, характерна принад[illegible] на живитѣ тѣла.

Но какво [redacted] Дава ли ни тя пр[illegible] [illegible]слимъ, че [redacted] сѫ живи? Да мисли[illegible] [illegible]нени[redacted]и най-малко, защото „нито [redacted]или състояния не опредѣля осо- [redacted]дущето показва, че тѣ влизатъ въ [redacted]необходимо е да се признае, че елемен- [redacted]ни въ неорганическия свѣтъ.“ Тази аналогия [redacted]во, за да ни разясни свръзката и единството [redacted]тъ органическия и неорганически[illegible]ъ, но [redacted]живота е универсаленъ, всеобщъ приз[illegible] както [illegible]ъ нѣкои.

Таз[illegible]огия [illegible]ива още по-далечъ и нѣкои твърдят[illegible] между кри[illegible]ѣщало нѣщо подобно на рàстенето [illegible] витѣ тѣла. „Частѝ[illegible]азва, че ако се отчупи едно[illegible]е отъ кристала и последн[illegible]я пакъ се тури въ матъчния р[illegible]ъ, то може да се забел[illegible], че кристала се увеличава въ н[illegible] посоки, вслѣдствие [illegible]ето[illegible] кристалически частици; но в[illegible]щото време особе[illegible]ьят[illegible]абота става на счупеното или[illegible]валеното мѣсто и следъ [illegible]олко часа, безъ да се повреди[illegible]вилността на общата работа въ всичкитѣ части, възс[illegible]ва се правилността и въ повредената часть.“ Трѣба да пр[illegible]ъ, че тая прилика е привидна, че между растенето на кристала и р[illegible]нето на биоорганическитѣ тѣла има огромна разлика. Най-[illegible] уголѣмяването на кристала става като се *прилѣпятъ по повърх[illegible]та му изотвънъ* нови нему подобни частици, когато [illegible]органическитѣ тѣла това рàстене, става *изотвътрѣ* и веще[illegible] преди да послужи за рàстене, *се преработва отъ самия [illegible]изъмъ.*

При кристала рàстенето е възможно само при сѫщест[illegible]нето на разтворъ и кристала може да сѫществува и да [illegible] храни, когато за биоорганическото тѣло подобно нѣщо [illegible] се каже. Биоорганическото тѣло въ силата на условият[illegible] своето сѫществуване *е заставено* постоянно да взема отъ [illegible]жаващата го срѣда материали, които преработва и употрѣбява за [illegible]дитѣ си. Като растатъ, организмитѣ не промѣнятъ своята [illegible]видуалность, когато за кристалитѣ, които се уголѣмяватъ отъ [illegible]лѣпяне на нови частици отвънъ, не може да се ка[illegible]ѫщото нѣщо, защото предишния кристалъ съставлява само[illegible] отъ новото тѣло.

[illegible] биол[illegible]ка гле[illegible]чка *х[illegible]то е непрекѫ[illegible] смѣ[illegible] части[illegible] отъ ко[illegible] състо[illegible]ото сѫщество; [illegible]съхра[illegible] на цѣ[illegible]езъ по[illegible]о обновление на неговитѣ [illegible]и.* И [illegible]остоян[illegible]овлен[illegible]я непрѣкѫсната [illegible]на на [illegible]ицитѣ, [illegible]тна в[illegible] подъ [illegible] *размѣна на [illegible]ата,* съставлява *необходимо условие за сѫществуване на всѣко живо сѫщество, на всѣко биоорганическо тѣло.* Когато, напротивъ, сѫще-

ствуването на кристала не предполага нищо подобно." „Той (кристала) съществува само при абсолютно химическо равновѣсие на веществото, което го съставлява. Въ него сѫ невъзможни, немислими никакви съединения или размножения безъ унищожавание на неговата цѣлность, на неговата индивидуалность. Щомъ, подъ влиянието на външни агенти или на външни физически условия, въ кристала се почва обмѣняваме на частицитѣ, той измѣня своя видъ, изгубва свойствата си, разрушава се."

Въ живото сѫщество постоянно се извършватъ два процеса: първия—процеса на създаването, организирането, а втория—процеса на разрушението, дезорганизирането. И двата тия процеса вървятъ успоредно. Живото сѫщество извършва своята дѣятелность за смѣтка на своитѣ тъкани, а за да навакса похарченото, той е принуденъ да заема отъ околния свѣтъ. Той взема отъ него сурови материали, които наричаме съ общо име хранителни срѣдства, преработва тия вещества, преобразува ги, организира ги въ протоплазма, приспособява ги къмъ своето морфологично и гистологическо устройство и така ги заставя да вематъ участие въ процеситѣ на възстановението. Тая дѣятелность на живото сѫщество съставя туй, което се разбира подъ името *организуващъ синтезъ*. И въ това отношение *„животътъ е творение или съзиждане."*

При своята дѣятелность, отъ какъвто родъ и да е тя, организма постоянно харчи извѣстно количество сила, която се проявява за смѣтка на нѣкоя ткань, която се разрушава, харчи, дезорганизира. Въ това пъкъ отношение *„животътъ е смъртъ."*

Като се храни и развива, всѣки организъмъ, всѣко кѫсче жива протоплазма преработва външнитѣ вещества по своята форма, структура и по своитѣ свойства. Въ хранителнитѣ вещества липсватъ тия свойства, тая форма и структура и тѣ се образуватъ въ самия организъмъ, а не се внасятъ отвънъ. Значи организма *приспособява* хранителнитѣ вещества къмъ себе си. До сега се е обръщало внимание само върху способностьта на организма да *се приспособява* къмъ външнитѣ условия и това явление се счита за толкова универсално, щото Спенсеръ даже опредѣля живота като „приспособяване вѫтрѣшнитѣ съотношения къмъ външнитѣ." Но явно е, че „ако *измѣненията на организма* подъ влиянието на *външнитѣ* условия, изразяватъ неговото *приспособление къмъ външния свѣтъ*, — то очевидно е, че *измѣненията на елементитѣ отъ тоя външенъ свѣтъ*, подъ влиянието на *вѫтрѣшнитѣ* условия на организацията, трѣба да изразява *приспособлението на външния свѣтъ къмъ организма.*" Следователно, организма не само се измѣня, но и той самъ измѣнява околния свѣтъ. Значи, той не само се приспособява къмъ външнитѣ условия, но и приспособява външния свѣтъ къмъ вѫтрѣшнитѣ условия на своето сѫществуване. Организмитѣ приспособяватъ не само хранителнитѣ вещества, които приематъ отвънъ, но тѣ отиватъ по-далечъ и правятъ доста значителни климатически и почвени промѣни. Достатъчно е да си спомнимъ каменовѫгленитѣ, графитенитѣ, кораловитѣ, тебеширни-

тѣ и пр. образувания: да си спомнимъ ролята на раст[illegible]тьта, ней[illegible]о влияние върху почв[illegible]ата, строението[illegible] нѣзда у[illegible]тѣ и пр. Всичко това не пока[illegible] ли, че живо[illegible] прави пр[illegible]ки въ външния свѣтъ и го [illegible]обява къмъ условия своето съществу [redacted] овѣка? Да описвам[illegible] [illegible]ѣнитѣ [redacted] рху външния свѣтъ, за да [redacted] за своето сѫществуване? О- [redacted] щата и пр.—всичко това показва, [redacted] свѣтъ къмъ своитѣ нужди. И тъй: [redacted] *риспособява; околнитѣ условия го ка-* [redacted]". Това е борба, въ която животътъ по- [redacted] лението на живота да приспособява, да надвива. [redacted] живота при последна смѣтка зави[illegible] ор- [illegible]я синтезъ, сто защо е важно да се изучватъ [illegible]ията [illegible] синт[illegible] и отъ що се опредѣля неговата съзидат[illegible] [illegible]телност[illegible]

За да [illegible]изуч[illegible] новията на организувация синтезъ, тр[illegible] той да се проследи [illegible] цѣлото си развитие, въ всичкит[illegible] и на живота, защото всѣка една фаза отъ тоя синтезъ отд[illegible]зета представлява прод[illegible]ие и развитие на миналитѣ състоя[illegible] които се криятъ въ да[illegible]о. Ни минута не трѣба да за[illegible] вяме, че елементит[illegible], кои[illegible]тавятъ извѣстна способност[illegible] протоплазмата, сѫ изработени въ цѣлия непрекѫснатъ пу[illegible] на раз-витието. Игнорирането на тоя фактъ често довежда д[illegible] при-знава сѫществуването на разни метафизични сили и свой[illegible] които нѣматъ нищо общо съ научното обяснявание на явленията. [illegible] н.пр., нѣкои мислители, за да обяснятъ дѣятелността на п[illegible] плазмата, която се извършва планомѣрно, приематъ сѫществ[illegible]нието „самообразователна сила", „инстинктъ", „паметь [illegible] разу-вателна душа", „жизнена сила" и пр. Разбира се, че [illegible] тия хипотетични сили и свойства, които сѫ повикани, за да обяснятъ жизненитѣ явления, сѫ много по-тъмни отъ самитѣ тия явл[illegible] и за това, вмѣсто да освѣтятъ и обяснятъ явленията, тѣ още вече ги затъмнѣватъ. Нима за да се обясни факта, гдѣ[illegible]ани-зуващата дѣятелность винаги върви по единъ опредѣле[illegible] планъ, трѣба да се допускатъ различни метафизични сѫщно[illegible] които ужъ всичко обясняватъ, но които не отговарятъ на нищо въ [illegible]ствителностьта? Такъво допущане е съвсѣмъ произволно, нена[illegible] и непотрѣбно, защото „причината на това развитие по [illegible] предусм[illegible]новенъ планъ" сѫ всички *предшествуващи състояния*, [illegible] които организуващата дѣятелность на даденъ организъмъ се [illegible] като продъ[illegible]ие, кое[illegible]еното [illegible]ство п[illegible]кава и повтар[illegible] [illegible] призна[illegible]е сво[illegible]а на в[illegible]ѣло се опредѣ[illegible] отъ [illegible]то мол[illegible]но дв[illegible], ние [illegible]даме до извода[illegible] [illegible]зненос[illegible] като с[illegible]о на п[illegible]лазмата, се опредѣ[illegible] отъ [illegible]а на [illegible]о моле[illegible]но дви[illegible]. По-проститѣ ф[illegible] и на [illegible]ението [illegible] се свързватъ и даватъ една сложна система движение, която е много неустойчива и чувствителна. „И така,

организуващия синтезъ е *постепенно съчетание на най-проститѣ форми на движението въ най-сложни, съ каквито разполага природата на живата протоплазма,* той е *приспособяване на извличанитѣ изотвънъ най-прости форми на движението къмъ условията на молекулярното движение на протоплазмата;* а дезорганизацията е *разпадание на сложнитѣ форми на движението, които опредѣлятъ природата на протоплазмата, на най-прости;* тя е *разрушение на протоплазмата, смъртъ.*"

Следъ тия предварителни бележки ние дохождаме до главния въпросъ, върху който искаме да обърнемъ вниманието на читателя, именно въпроса за произхода на живота. Ако ние накѫсо резюмирахме по първитѣ глави отъ книгата, то направихме това съ цель да запознаемъ читателя съ механическия възгледъ върху живота и по тоя начинъ да го подготвимъ да разбере, какъ е можалъ да стане прехода отъ „мъртвото" къмъ „живото".

Сега на предмета. Теорията на развитието, като отстрани понятието за специалното сътворение на видоветѣ, дойде да провъзгласи, че разнитѣ форми на живота иматъ единъ общъ изворъ, едно общо начало, една първична форма. Следъ това на сцената се появи много рѣзко въпроса за произхода на живота. Явява се теорията за самопроизволното зараждание на живото отъ мъртвото, която породи дълга и ожесточена полемика.

Още въ старитѣ гръцки писатели се срѣщатъ твърдения за самопроизволно зараждание на доста високо организувани сѫщества, като напр. червеитѣ, които се явяватъ по месото. Но въ 1638 год. италиянеца Реди доказа, че тия червеи се развиватъ отъ яйчицата на мухитѣ. Но ако защитницитѣ на самопроизволното зараждание се принуждаваха да отстѫпватъ по въпроса за произхода на по-високо организуванитѣ сѫщества, то тѣ се залавяха за по-низшитѣ. Тѣ твърдѣха съ многобройни опити и остроумни аргументи, че низши организми, като различни *бактерии* и *инфузории* могатъ да се появяватъ самопроизволно. Най-после, въ тая полемика встѫпи и извънрѣдно наблюдателния и точния Пастйоръ, който тури край на спора, като доказа, че защитницитѣ на самозараждането сѫ жертва на една измама, защото при всичкитѣ тѣхни опити въ разнитѣ течности се намиратъ множество жизнеспособни зародиши или пъкъ тия зародиши дохождатъ отвънъ. Въпроса бѣ вече решенъ и подирнитѣ опити на английския физикъ Тиндаль дойдоха най-нагледно да унищожатъ теорията за самозараждането. Тази побѣда надъ защитницитѣ на самопроизволното зараждание като че ли потвърди мнѣнието, че „животътъ произлиза отъ животъ и отъ нищо друго."

Но така ли е? Нима ние трѣба да се откажимъ отъ мисълъта, че *живота* е продължение и развитие на *неживота?* Ни наймалко. Теорията за самозаражданието падна и трѣбаше да падне, защото тя е въ най-явно противоречие съ научно установена теория на развитието. „Всѣко усложняване, обособяване въ организацията на едно сѫщество, колкото нищожно да е то, е резултатъ

отъ … звитието на по-предишн… просто състояни… орга-… та и затова неговото самозар…ние би съста… сѫ-ще…во чудо, както и самоза… на косто и да било со… организирано [redacted] …ѣба да застанемъ в… …лно про… [redacted] теория, за да допуснемъ, … [redacted] …звѣстна диференциация въ [redacted] физиологическия трудъ, мо-[redacted] …ъ нѣкакъвъ си настой, независимо [redacted] на предшествуващитѣ ги поколѣния. [redacted] …ата точка на развитието, ние трѣба да [redacted] …роизволното зараждание е невъзможно не само [redacted] …низирани сѫщества като бактериит… …фу-… и … проститѣ едноклѣтъчни организми, за… … въ …пра… …звѣстни обособявания, които сѫ плодъ на дълго …рическ… …тие.

Да се … … …раво отъ неорганическото вещество … …же да произлѣзе как… и да е организъмъ, е ненаучн… …ото и най-простия органи…ъмъ все представлява горѣ-долѣ н… пре-дѣлено, обособено … това необходимо трѣба да се про… …ува отъ другъ по-про… … и т. н., до като най-после дойд… до простата безфор… …на … …ято всетаки проявява живи… свойства, т. е. ние необход… …о трѣба да предположимъ, че … *…то сѫщество се предшествува отъ живото вещество*. Явно … тре-межа да се намѣри *първия организъмъ* е неоснователен… …ото първия организъмъ е произлѣзълъ отъ понататъшнитѣ измѣне… и обособявания на живото вещество, ала не трѣба да се забр… че тия измѣнения сѫ станали въ условията на живота и поср…ствомъ приемственото развитие. Оттукъ се вижда, че … *за произхода на живота*, сѫщо тъй както въпроса за разв… на органическитѣ форми, *може да се реши само исторически*, защото „на всѣко живо сѫщество, на всѣки най-простъ отъ най-прост… организми трѣба да се гледа именно като на *резултатъ* отъ …торическия опитъ."

Преобръщанието на безжизненото вещество въ ж… е едно твърдѣ распространено явление. Тукъ се отнася аси…ията у растенията, които отъ неорганически вещества: вода, амони… въглена киселина и при сдѣйствието на слънчевитѣ лѫчи и… ботватъ живото вещество — протоплазма. Ще кажатъ, че … става съ помощьта на организма, но това не измѣня с…ьта на работата, щомъ живота се разглежда безъ всѣка ме…чна окрас… това …яване …анично …щество въ био…нично… въ пр…азмата …но от…ата организув… дѣяте… След… …но въ …оплазм… …рѣба да се … …нието …роса … изхода …живота.

Значи, … безф… живо…ство, което е пр…твувало най-простия отъ най-проститѣ организми е протоплазмата. Тя посрѣдствомъ постепенното си диференциране е дала началото на цѣлъ редъ органически форми. Биологическитѣ факти подтвърждаватъ това положение.

Като разгледаме най-проститѣ отъ едноклѣтъчнитѣ организми, ние намираме значителни различия между тѣхъ. Едни отъ тѣхъ, като напр. инфузориитѣ (особено рѣсничнитѣ) иматъ едно доста сложно устройство, щото даже нѣкой сѫ твърдѣли, че тѣ сѫ направени по единъ и сѫщъ планъ съ висшитѣ животни. Когато се появи теорията за клѣтъчното строение на организмитѣ, която признава, че всѣки организъмъ се състои отъ една или нѣколко клѣтки, тогава отъ тая нова гледна точка почна да се изследватъ низшитѣ организми, при което се указа, че „специализиранитѣ органи на инфузориитѣ сѫ резултатъ отъ диференцирането основното вещество на клѣтката".

Следъ класическитѣ трудове на нѣколко учени твърдо се установи, че основното вещество на всички клѣтки, както на висшитѣ, тъй и на низшитѣ, както на растенията, тъй и на животнитѣ, е *протоплазмата*. Следъ появата на протоплазматическата теория за живота, клеткитѣ изгубиха своето значение като простъ, първоначаленъ елементъ на живота и освѣнъ това даде се мѣрило за оцѣняване устройството на едноклѣтъчнитѣ организми. Защото отъ гледна точка на тая теория по-сложенъ е оня организъмъ, протоплазмата на когото е по-диференцирана. У инфозориитѣ ние намираме голѣмо диференциране на протоплазмата и за това тѣ иматъ доста сложно устройство — отъ всички едноклетъчни организми тѣ иматъ най-сложна направа.

Има организми по-прости отъ инфозориитѣ — това сѫ *амебитѣ*. Както е извѣстно, амебата е едно голо кѫсче протоплазма, което постоянно свива и разпуща едни издатъци наречени лъжливи крачка. Посрѣдствомъ тѣхъ тя прелива веществото си отъ едно мѣсто на друго и се движи; тѣ освѣнъ това ѝ служатъ да вмъква въ себе си различнитѣ хранителни частици. У амебата се забелѣзва ядка и едно или нѣколко пулсиращи мехурчета. Както се вижда, амебата има доста сложно устройство, протоплазмата ѝ е диференцирана и за това необходимо предполага друго предшедствуваще по-просто състояние.

И дѣйствително, такива по-прости организми сѫ намѣрени, — това сѫ тъй нареченитѣ *монери*. Тѣ нѣматъ ядка, нито даже пулсиращо мѣхурче и представляватъ едно кѫсче жива протоплазма, което постоянно изпуща множество тънки придатъци, които сѫ много промѣнливи по число, видъ и величина, размножаватъ се чрезъ просто дѣление. Но и това не е всичко. Малко по-кѫсно отъ като се откриха монеритѣ се намѣри тъй наречената protoamaeba, която има по-проста направа и отъ монеритѣ. Формата на монеритѣ макаръ и да е промѣнлива, е по-опредѣлена; лъжливитѣ крачка сѫщо сѫ по-опредѣлени. Формата на протоамебата е съвършено неопредѣлена, а нейнитѣ издатъци сѫ прости промѣнливи издувания на протоплазмата по разни посоки. Тъй че, „протоамебата е най-простото отъ най-проститѣ сѫщества".

Откриването на монеритѣ, особено на протоамебата, има голѣмо значение въ въпроса за произхода на живота. И наистина,

съвършена простата направа на протоамебата ни кара дпо- че тя е началото на живитѣ щества. Но — да до — протоамебата, колко та направа и да като живѣе въ вид [redacted] о същество, предпо е предвари [redacted] това свойство ли Въ т [redacted] ибината, която не е друго [redacted] извѣстни мѣста дъното на ок [redacted] лигаво, малко тѣкаво, а подъ [redacted] евидни образувания, които проявяватъ [redacted] кратителни движения, поглъщатъ части- [redacted] руги външни тѣла, а вътрѣ въ тѣхъ се за- [redacted] ци отъ зрънца." И тъй, днесъ се к ира [redacted] о жива лигава материя. [redacted] тя началото на живота? Не се явява тя ро- [redacted] о отъ ничо ата материя? Ни най-малко. Живото [redacted] ство, т. е. оявява опредѣлени жизнени свойст а, съгласно законитѣ иологията, всѣко свойство на живото вещество трѣба да се счита като резултатъ на дълга ия. То предполага пре твувашо по необособено състояни да- деното свойство, к е вило бавно крачка по крачка, срѣдствомъ неулови д атрупвания на съотвѣтнитѣ о бености. Отъ друга страна, ава открить въпроса, дали мрѣж видната направа не е резултатъ отъ диференцирането то- плазмата и, следователно, резултатъ на дълго развитие.

Оттукъ се вижда, колко е неумѣстно да се мисли, че жи- вотътъ може да се породи чрезъ химическо съединяване на органични вещества. „Идеята за развитието не позволява да прѣкара демаркационна линия между жизненитѣ явления ле- нията въ неорганичния свѣтъ. Животътъ е *продължени* ова всѣко опитване да се намѣри неговото *начало*, да се у мо- мента на неговото пораждание ще бъде напразно губение на вр ме и трудъ."

„Това положение е много обстоятелствено оцѣнено и раз- снено отъ Хербертъ Спенсера: „Въ първобитния свѣтъ, зва той мислитель, — низшитѣ типове органически веществ во- ето взаимнодѣйствие и при благоприятни условия сѫ развили в шитѣ типове органически вещества, завършени съ протоплазма способна да се организира. И едва ли можемъ да се съмнѣва че формирането на протоплазмата, на такова вещество, о е способно да се видоизмѣнява много лесно и по многообр на- чини, е ставало именно по тоя начинъ. Единъ отъ нашитѣ първи химици продъл Спенсе а им професоръ Фра ландъ ьобщи, *протеи* бѣлтъч щество) може ствува н ко в яда из и форми. Подхвърлено бройни доизмѣ на ус а, каквито прѣдст ля- ната п ость, — въ еството на свѣ та; тамъ — въ количеството на топлината, и навсѣкѫдѣ въ минерал- ното качество на своята водна срѣда, това извънмѣрно промѣн-

ливо вещество е трѣбало да прѣтърпѣва ту една, ту друга отъ своитѣ безбройни метаморфози. А на взаимното влияние на неговитѣ метаморфни форми, при благоприятни условия, ние можемъ да припишимъ произвеждането на още по-сложни, още по-чувствителни, още по-разнообразно измѣняващи се части на органическата материя, която въ още по-прости и дребни маси, отъ колкото съществуващитѣ Protozoa (най-проститѣ животни), е проявила дѣйствия, които малко по малко сѫ станали такива, каквито се наричатъ жизнени — дѣйствия проявявани донейдѣ отъ самия протеинъ и само въ по-голѣма степень отъ низшитѣ познати намъ живи сѫщества."

„И така, очевидно е, че не може да се схване момента, въ който е произлезалъ живота. Животътъ не е произлезалъ изведнажъ, а чрезъ редъ постепенно натрупвани съотвѣтни особености. И както *биорганическото вещество* се е появило, преди да се появи *живо сѫщество*, тъкмо така и преди пораждането на първото трѣбало да се явятъ визшитѣ четиричленни бѣлтъчни съединения, които отъ своя страна сѫ резултатъ на низшитѣ, тричленни *органически* съединения, произлѣзли отъ още по-низшитѣ двучленни *неорганически* съединения."

„По този начинъ, чрѣзъ постепенно развитие, усложняване на органическитѣ съединения, трѣбало крачка по крачка да се отдѣлятъ ония признаци, които въ силата на продължителностьта на процеса сѫ се отдѣлили най-сетнѣ въ едно цѣло, наречено жизненость. Трѣбаше да се изработи висшата, най-сложна форма на движението — животътъ."

Ние направихме тая дълга цитата, за да се разбере добрѣ възгледа на автора върху произхождението на живота.

Нека резумираме всичко казано. Въ основата на *всички* явления лежи движението. Отъ сумата на молекулярното движение на едно тѣло се опредѣлятъ неговитѣ свойства. Сѫщото се отнася и за протоплазмата. Нейнитѣ свойства по отдѣлно сѫ дадени въ неорганическия свѣтъ. Но само въ нея проститѣ движения, като се сливатъ, видоизмѣняватъ и сумиратъ, образуватъ най-сложната форма на движението — животътъ. Протоплазмата, като приема отъ външната срѣда хранителни вещества, съчетава проститѣ форми на движението въ по-сложни. Тя приспособява околния свѣтъ, като при това и сама се приспособява къмъ него. Нейната дѣятелность е планомѣрна, защото представлява развитие, началото на което се губи далечъ въ миналото. Животътъ нѣма начало, — неорганическото постепенно минава въ биорганическо. Проститѣ форми отъ движение, които се съчетаватъ и пораждатъ живота, сѫществуватъ въ неорганическия свѣтъ *по отдѣлно*. Тѣ постепенно се съчетяватъ и образуватъ низшитѣ органически съединения. „Развитието на нисшитѣ органически съединения въ висши, а на послѣднитѣ — въ бѣлтъчни образувания, съ задатъци къмъ проявяването на оная вѫтрѣшна молекулярна подвижность, отъ която — както видѣхме — трѣбаше да се образува висшата

форма на движението, наречена животъ, — его единст[...] мис-
лим[...] процесъ за пораждането на [...]органическото ве[...], но
на[...]ото развитие на което е тур[...]чалото на организмит[...]
[...]то това е [преле]стно и [...]ение, което механ[...]
ска[...] теория ни[redacted]ѣта, включително и
[...]хождени[redacted]а всичкитѣ явления до
[redacted]лия мирогледъ на човѣка,
[redacted]най-простото физическо, до най-
[redacted] съ различнитѣ форми на дви-
[redacted]амира въ пълно съгласие съ даннитѣ
[redacted]ва единството на свѣта, когото различни
[redacted]ремонно разкжсваха на отдѣлни, н[...]ми
[redacted]аваха съ фантастични сжщности. [...]съ,
[...]е трудоветѣ на редъ учени, ние дойдохме [...]на-
[...]е цѣ[...]вѣтъ представлява единъ агрегатъ, който се на[...]
[...]ъ непре[...]тие, началото и края на което се [...]
[...]ятъ въ безк[...]ност.

Д. Т. Бурилк[...]

Земледѣлческата кооперация въ Западна Европа.

Л. Крживицки.

I

La democatie rurale и нейнитѣ елементи. — Безсилието на ли[...]ото народничество. — Задачитѣ на консерваторитѣ по отношение на селото. Фаз[...] въ развитието на консервативното народничество. — Влиянието на пазари[...] Разнитѣ течения въ селската кооперация.

Ще представимъ въ нѣколко думи най-важнитѣ заключен[...]на-шитѣ предидущи статии, именно онѣзи, които ще ни бждатъ необходими за последующитѣ изводи.

Въ селото, както видѣхме, има нѣколко слоя население, като се по[...] отъ богатия селенинъ и се свършви съ селския пролетарий, койт[...]ла-дѣе нищо друго, освѣнъ десеттѣхъ пръста на ржцѣтѣ си. Споредъ [...]ьта на развитието на съвременнитѣ економически отношения, всѣки о[...]зи [...]лоеве [...]снява [...]добрѣ [...] интере[...]очва да клони [...]руга ст[...]

П[...]къ, въздействието на съвременнитѣ економически сили ста[...] т[...] селски[...]тъкъ в[...]че се [...]ва и натоварва съ дъл-г[...] различн[...]оеве на[...]то нас[...] почватъ да зав[...] все п[...] отъ условия, находящи се вънъ отъ селото. Наедно съ това се раз-рушава независимостьта и затворностьта на селското свѣтовъзрение.

Въ сжщото време селенинътъ, държащъ се о принципитѣ на натуралното стопанство, се нуждае отъ общественъ покровитель, който би защищавалъ интереситѣ му.

Въ по-слабо развитата епоха отъ влияние на капитализма върху селото такъвъ опекунъ се е явила отдѣлната личность, и въ това именно се е състояла idée napoléonienne спрямо селенина. Наедно съ развитието на обществениитѣ отношения, ролята на такива покровители и ржководители се взема отъ цѣли обществени класи. А тъй като самото село се распада на рѣзко раздѣлени лагери, то и негови ржководители се явяватъ разни обществени класи.

И днесъ, навсѣкадѣ по Западна Европа, не селото търси по активенъ начинъ ржководители, но тѣ сами отиватъ при него и го организиратъ въ всѣко отношение, економически и политически. Въ селото се образуватъ два независими центра за общественното развитие. Единъ, състоящъ се отъ заможния слой на селенитѣ землевладѣлци, други—отъ селската сиромашь.

По тоя начинъ се образуватъ два независими центра на живота, а съ това—двѣ различни, даже враждебни една на друга, демокрации. Първата именно е democratie rurale, дребната селска буржуазия, напълно самостоятелна по идеалитѣ си, за които тя черпи съдържание съобразно вѣковнитѣ основи на селото, но като ги все пъкъ съгласува съ исканията на економическата съвременность, макаръ и да гледа на голѣмитѣ градове, като на Вавилони на разврата и експлоатацията, които би трѣбвало да се унищожатъ. Въ ония страни, въ които дребната буржуазия е проникната съ радикални стремления, тя работи самостоятелно, а въ други страни, напр. въ Австрия, тя съставлява наедно съ занаятчиитѣ едно доста збито цѣло, извѣстно подъ името антисемитическа или социално-християнска партия, наричана по нѣкога консервативни народници (прогресивнитѣ народници принадлежатъ къмъ миналото на Европа — тѣ не устояха срѣщу исканията на живота, достигащи до ясно класово направление). Главниятъ центръ на този лагеръ се състои отъ заможнитѣ селски елементи.

Втората демокрация, находяща поклонници изъ селската сиромашь, има своя центръ въ голѣмитѣ градове. Тя се отказва отъ селскитѣ традиции и съ цѣлата си душа клони къмъ града. Въ сжщность казано, това е само ариергардъ на градската демокрация.

Селската демокрация е несъмнено въ голѣма стъпень консервативна и по привичкитѣ на живота си, и по условията на своето сжществувание и, най-после, по своитѣ интереси и възгледи. Всичкитѣ условия на нейния животъ се нареждатъ по такъвъ начинъ, че тя е по скоро готова да повърне колелото на историята назадъ, отколкото напредъ. Даже по външниятъ си видъ тя ясно показва своята привързаность къмъ миналото: запазва прадѣдовски облекла, живѣе въ кжщи съ особна архитектура, прекланя се предъ всички авторитети, възникнали презъ миналитѣ вѣкове.

Елементитѣ за нейното образувание сж сжществували отдавна, но тя е продуктъ отъ последно време.

Либерализмътъ, който нѣколко десятки години е ималъ такова голѣмо значение въ обществения животъ на Европа, напраздно се е старалъ да я организира. Възникналитѣ подъ негово влияние народнически

[illegible] не сѫ могли да проникнатъ въ село, благодарение ра[illegible]ость- [illegible]твореностьта на селско[illegible] ако ли пъкъ сѫ [illegible]вали [illegible]мъкнатъ, то тѣ не сѫ запасяли [illegible]о дѣйствително, [illegible] [illegible]жки, на още [illegible] частьцитѣ земя, търг[illegible] [illegible]видан[illegible]уренция, — стремежи, [illegible]одушна, а състоятелнитѣ се- [illegible]крѫпване на парламентаризма [illegible]на работитѣ. Бившитѣ феодални и [illegible]разли, че имъ е необходимо да образу- [illegible]ленитѣ сѫ най-надежна опора за тѣхъ въ [illegible]нали да търсятъ сближаване съ селския свѣтъ. [illegible] отнасяла не само до настоящето, но [illegible]алеч- [illegible]къ се появилъ въпроса, по кой начин[illegible] за- [illegible]оеве отъ распадание.

[illegible]сил[illegible]ена работа: практическа, организующа селенитѣ и [illegible]ки, [illegible] теоретическа стремяща се да обезпечи [illegible]а на селяч[illegible]то, [illegible] враждебнитѣ влияния на капиталистиче[illegible] режимъ върху селото. [illegible] се рѣзки демократи-народници [illegible]цето на разни князе, барони и патери. Кое взема у тѣхъ върхъ [illegible]дни- ческитѣ симпатии, [illegible]серват[illegible]итѣ побуждения, изобщо, [illegible] да се каже, но, безъ [illegible]ора отдаватъ цѣлата си душа на [illegible]бота за въ полза на [illegible]лото. [illegible]рѣбва да се запознаемъ на кратк[illegible] тѣхнитѣ теоретически изводи. „[illegible]ко Ласалъ се стреми да прео[illegible] об- ществото съ помощьта на фабричнитѣ бригади, — казва [illegible] отъ теоретическитѣ водачи на социално-християнската партия, — [illegible] ще тръгнемъ на чело на промишленницитѣ и селенитѣ, за да го запази[illegible] Но селенинътъ е само тогава консервативенъ, когато е обезпеченъ живота[illegible] Затова теоретицитѣ на консервативния лагеръ почнали да търсятъ срѣд[illegible] за обезпечение на селската самостоятелность и заможность. Тѣ [illegible]и да искатъ ограничения за отчуждаемостьта земята на селенина за [illegible]е и, изобщо, ограничения на правото да се правятъ дългове, създаване на [illegible] норати; проповѣдвали Zwei Kinder System, противели се срѣщу подо[illegible] нието срѣдствата за транспортъ и благоприятнитѣ условия за подвижно[illegible] та на селското население. Такъвъ е билъ първоначалния фа[illegible] про- никнатъ отъ утопията, че може да се задържи хода на економич[illegible] раз- витие на обществото и да се обезпечи благосъстояние на селяче[illegible], при- държайки се о индивидуалистическитѣ принципи. Като се заловили на [illegible]бота въ селото, тѣ срѣщнали тамъ такива задачи, като необходимостьт[illegible] се обезпечи селенинътъ отъ града, огъня, морътъ по добитъка, а[illegible]що да се снабди той съ ефтинъ кредитъ. Всички тѣзи стремлен[illegible] трѣб- вало да се извършатъ съ частни усилия, безъ помощьта на дъ[illegible] и разбира[illegible] не [illegible]а се р[illegible]ъ съ [illegible]жание о[illegible] листич[illegible] принци[illegible]йствен[illegible] селенин[illegible]родницит[illegible] нали к[illegible]ооперац[illegible], почнали да организиратъ взаименъ [illegible] [illegible]ение и [illegible]ително [illegible]мирили [illegible]жавата, стремяйки [illegible] [illegible]ително [illegible]ване в[illegible]ки съю[illegible] кредитъ и обезп[illegible] [illegible] това, като се запознали отъ опитъ съ стихийностьта на развит[illegible] на съвременнитѣ срѣдства за съобщение и на международнитѣ пазарни от-

ношения, тѣ били принудени да разширятъ още повече своята програма, минвайки отъ заемно-спестовната кооперация и взаимното обезпечение къмъ синдикатитѣ за купуване и продаване на продукти и къмъ производителната кооперация, напр. сиренарници, маслобойни, даже къмъ обработване на полята съ колективни оръдия.

Почналъ се другия фазисъ на кооперативното консервативно народничество. Впрочемъ, въ сѫщото направление е дѣйствувалъ и другъ факторъ, именно, влиянието на задморското съперничество върху житния пазаръ. Землевладѣлцитѣ почнали да се стрематъ къмъ оефтиняване на производството и запазване на пазаръ за себе си. Тѣзи практически елементи, създавани само отъ икономически цели, намѣрили този сѫщия изходъ, т. е. кооперацията. Характерно въ това отношение се явява постановлението на международния кооперативенъ съюзъ въ Лондонъ отъ 1895 г., прието по предложението на лорда Грей:

„Като признава голѣмата важность на аграрния кризисъ, свирѣпствующъ по цѣла Европа, и като симпатизира на тежкитѣ испитания, постигнали всички слоеве, които зависятъ отъ експлоатацията на земята, конгресътъ препорѫчва на вниманието имъ въсприемането на кооперативнитѣ методи, като срѣдства за намаление настоящето зло и приготвение на добро бѫдѫще“.

Кооперативнитѣ усилия, почнати отъ богатитѣ землевладѣлци, се поделили отъ народницитѣ. Двѣтѣ течения сѫ слели въ едно цѣло, въ което се запазилъ предишния консервативенъ елементъ, но въ по-слаба форма. Въ последнитѣ десетилѣтия кооперативното движение се силно разви въ нѣкои страни. Ние ще се заемемъ съ негова анализъ, а сега нека свършимъ бѣглия прегледъ на неговото минало съ една извадка изъ недавно излѣзлата книга на Куделка за земледѣлческитѣ дружества въ Франция:

«Синдикатитѣ сѫ се появили като плодъ на необходимостьта тамъ, гдѣто сѫ могли незабавно да принесатъ полза. Сѫществуванието имъ, първоначално, е било свързано съ съдѣйствието на благонамѣренитѣ елементи въ социално отношение: едритѣ землевладѣлци, въ повечето случай онѣзи, които зѫ отдали въ аренда имотитѣ си, сѫ били първитѣ енергични организатори и рѫководители[2]).

II

Статистика за разнитѣ видове кооперации въ разни страни. — Образци отъ дѣятелностьта на французскитѣ синдикати.—Въпроси, които искатъ отговоръ.

Теоретицитѣ на аграрното движение почнаха въ последно време да доказватъ, че земледѣлието представлява най-благоприятна почва за възникването на всѣкакъвъ видъ кооперации.

„Може да се предполага, — казва Блондель, — че земледѣлието, въпреки доста распространеното нѣкога мнение, е по-податливо къмъ изгодитѣ на кооперацията, отколкото промишленостьта. Всѣкой промишленикъ грижливо скрива полученитѣ резултати: това е срѣдство за здобивание на още по-голѣми изгоди. Таквозъ взаимно недовѣрие нѣма въ зем-

---

[2]) Dr. Thaddäus Kudelka,—„Das Landwirthschaftliche Genossenschaftswesen in Frankreich“. Berlin, 1899 г., стр.175.

ледѣ[..]ескитѣ производства, които сѫ сравнително прости и [..], като [..]производството на сирене и масло. Членоветѣ на кооп[..]а мо-г[..]се групиратъ и нито единъ [..]нуденъ да жертвува отъ собственнитѣ си [redacted]

Ние пр[redacted]ъ най-новитѣ автори, [redacted]ицитѣ на земледѣлческата коо-[redacted], при това, всички неблагоприятни [redacted]ъ разхвърленостьта, рутината, човѣш-[redacted] недостатъчностьта на външни побуждения [redacted]ната причинность. Но все пъкъ, въ главния [redacted]именно въ това, че опититѣ отъ най-ново време по-[redacted]а предишнитѣ твърдения, че земледѣли[..] не-[redacted]е с[..]динявать въ кооперации. Но сѫщо не под[..] съ-[redacted]е много положения у тѣхъ се отличаватъ съ неточность. [..] [..]него з[..]рация[..] сѫ включвали разнитѣ съюзи и при тов[..] [..] обърнали [..] [..]мание на съединяющитѣ се елементи. К[..]рация отъ кооп[..]рация [..]личава, споредъ крайнитѣ ѝ резу[..]а об-щественното развитие. Кредитната кооперация освобождава се[..] отъ властьта на лихвари[..]та не иска отъ членоветѣ си никак[..]мѣни въ индивидуалисти[..] ежд[..] ступанството и се примирява съ голѣмата рутина. По[..]бите[..]юзи, организирани за купуване[..] семена, орѫдия и подобрения [..]ощожаватъ властьта на посрѣ[..] свидѣтелствуватъ за по-голѣма подвижность на земледѣлцитѣ [..]бира се, представляватъ единъ прогресивенъ опитъ за организацията [..]цест-веннитѣ отношения, но тѣ не се докосватъ до най-главното, т. е. до пр[..]водството. Още по-прогресивна форма на кооперацитѣ представлява [..]перацията за продажба, когато землевладѣлцитѣ се съединяватъ за [..]средственно сношение съ потрѣбителитѣ. Но и тука производст[..]тава непобутнато. Само тогава, когато имаме работа съ кооперация[..]роиз-водство, т. е. съ организиране на кооперативни сиренарници, [..]бни, пекарници и т. н., особно пъкъ съ задружно обработване на полята,— влизаме въ сферата на опититѣ, които измѣняватъ селската рутина.

Въ последно време прогресътъ въ кооперацията е голѣм[..] ней-нитѣ размѣри сѫ сравнително незначителни, ако обърнемъ вн[..] на най-сложнитѣ ѝ и важни форми.

Статистиката на германскитѣ отношения показва ясно това.

Земледѣлческитѣ дружества въ Германия сѫ се съединили отч[..] въ по-широки организации, въ тъй наречения общо германски съюз[..] земледѣлческитѣ дружества въ Оффенбахъ, генераленъ съюзъ [..]видъ, а освѣнъ това намиратъ се още по-малки съюзи, на които гла[..]бюра сѫ въ Мюнхенъ, Щут[..] и т. н. В[..] тѣзи съ[..]ли въ 1896 г. 9023 друже[..]въ тов[..] — 27[..]рални [..]тва и съюзи, 6[..] заемни [..] 925 п[..]чески [..]ства за [..] и продажби, 1[..] [..]ски др[..] и 27[..]и съ д[..]ели. Въ последнята катего-[..]изатъ [..] дружест[..] прераб[..] земледѣлчески про[..]укти.

[1]) G. Blondel — „Etudes sur les populations rurales de l'Allemagne et la Crise agraire". Paris, 1897 г., стр. 230.

Ние виждаме отъ приведенитѣ цифри, че първо мѣсто вѣзематъ заемно-спестовнитѣ кооперации, т. е. най-простата и малко влияюща въ социално отношение. Освѣнъ това, ние забелѣзваме характеристичния фактъ за развитието на маслобойнитѣ и въобще на млѣкарскитѣ сѫюзи[4]).

Белгия, друга страна, за която притежаваме подробни статистически материали, е имала въ края на 1895 г. 65 млѣкарски съюзи, 45 посрѣднически дружества за покупка, 65 дружества за застраховка на добитъкъ, 25 заемно-спестовни каси, единъ кооперативенъ захаренъ заводъ, една мелница и едно дружество за продаване на цвекло[5]).

Дания, несъмнено, е страната съ най-развито земледѣлческо кооперативно движение, но тя само доказва това, което вече ни показватъ горнитѣ цифри, именно, че за изходна точка на най-прогресивната земледѣлческа кооперация служи, собствено, не земледѣлието, а преработката на такива продукти, като млѣкото. Образуването на млѣкарски союзи се почнало въ 1882 г. Въ 1885 г. тая страна, броюща около 1000 селски общини, имало около 900 кооперативни маслобойни, безъ да се смѣтатъ частнитѣ, т. е. почти на всѣка община се пада по една собственна. Тѣзи маслобойни сѫ отъ различна величина, най-малката преработва всѣкидневно млѣко отъ 400 крави, а най-голѣмата отъ 2000. Маслобойнитѣ се съединяватъ въ съюзи, които контролиратъ отглеждането на добитъка и качеството на млѣкото и се занимаватъ съ изнасяние на продукта за Англия. Възникването на кооперативни маслобойни повело къмъ по-нататъшно коопериране. Тѣхнитѣ членове се съединяватъ за обща покупка на семена, орѫдия и т. н. и за непосрѣдственни сношения съ потрѣбителитѣ, образувайки кооперативни продавници въ Копенхагенъ и други градове. Най-забелѣжително отъ тѣзи дружества е Ютландското, задачата на което се състои въ изнасяние на яйца за Англия; нека обърнемъ още внимание на земледѣлческитѣ съюзи за отглеждание на свини и приготовление на свинското месо; а тѣ сѫ се образували при маслобойнитѣ, ползувайки се отъ остатъцитѣ. Въ 1895 г. имало 16 такива, които сѫ закаляли половината отъ всичкитѣ отгледани въ страната свини[6]).

Сѫщевременно се распространяватъ съюзи за подобрение породата на добитъка, като купуватъ отъ задграница добитъци отъ добри породи.

Сѫщо таквозъ зрѣлище представлява Швейцария. Въ 1896 г. тамъ се наброявали 2500 селски дружества, т. е. падало се по едно дружество на 1200 жители. Съставътъ на тѣзи дружества презъ 1895, когато тѣ сѫ били само 1783, е билъ следующия: 838 сиренарници, 673 специални дружества въ областьта на скотовъдство, 251 дружества за купувание на земледѣлчески орѫдия, семена и т. н., 39 спиртоварни, 32 вършачни съюза, 21 алпейки (пасбищни), 8 тухларници, 6 за обработвание на лозята, 8 скотобойни и т. н. Съ други думи, самото земледѣлие почти не е побутнато отъ кооперацията. Въ нѣкои мѣста почти всѣко село си има своя си-

---

[4]) „Handwörtebuch der Staatswissenschaften Zweitter Supplementband". Стр. 575.

[5]) Jidem' стр. 577.

[6]) „Рефератъ отъ датския представитель на международния кооперативенъ конгресъ въ Лондонъ". „Proceedings of the I-st international Cooperative Congress in London". 1895.

рена[redacted]ица. Швейцарската потрѣб[illegible]на кооперация е трѣб[redacted] води [redacted] борба съ едритѣ търговци, които [illegible]тарали да спрат[redacted]тието и[redacted] побѣдила[7].

Разбира се, [redacted]лѣкарско ступанство, [redacted]ява доста[redacted]та, макаръ не таквозъ, как-[redacted]ан[redacted]оявали презъ 1895 год. около [redacted] движение въ Франция представлява [redacted] напоследъкъ много разсѫждаватъ. Тамъ коо-[redacted]стна до преди 20 години, а между това най-[redacted]орятъ вече за милионъ членове, принадлежащи на [redacted]ндиката[8].

[redacted]дата на 1897 г. се наброявали около 2000 раз[redacted] син-[redacted]юзитѣ на французкитѣ землевладѣлци си задаватъ най-раз[redacted]

Ползу[redacted] отъ [redacted]нкурса, уреденъ въ 1897 г. отъ Париж[redacted] социаленъ му[redacted]ие[redacted]зглядаме дѣятелността на нѣкои отъ т[redacted] Да вземемъ тѣ[redacted], които[redacted] получили най-голѣмитѣ награди.

1. Синдикатъ, който обхваща кантона Белвиль на Сена, [redacted]ъ въ 1887 г. и имащъ с[redacted]352 членове. Той се състои, главно, [redacted]ебни земледѣлци и владѣ[redacted]ло[redacted]ранячава се въ своя кантонъ, брой [redacted] голѣмо число членове[redacted]се р[redacted] най-добрѣ. Той е спомогналъ за[redacted]пространението въ тая мѣстн[redacted]ъ на лозята, като е купувалъ лозени прѫчки отъ южнитѣ Щати на Сѣверна Америка; организиралъ [redacted]кбата на масло, дѣйствующа само тогава, когато цѣнитѣ на пазаря [redacted]ски, заемно-спестовната каса по принципитѣ на взаимо-помаганието; полу[redacted] облегчение отъ застрахователнитѣ дружества за моръ по добитъка и огънь; създалъ между селенитѣ третейски сѫдилища; най-сетнѣ образу[redacted] дружества за взаимно помагание на старци, сираци и болни, а [redacted]дитѣ на труда получаватъ пенсия; когато пъкъ работата се отнас[redacted]олни съсѣди, които не могатъ да обработватъ земята си, то това се [redacted] отъ синдиката. Той принадлежи къмъ най-добрѣ организиранитѣ и образц[redacted] дѣйствующитѣ.

2. Синдикатътъ въ окрѫга Полини е единъ отъ първит[redacted]редъ времето на възникването си. Той брои 1700 членове. Своитѣ[redacted]ципи той е сформиралъ въ първитѣ членове на устава си: «цельта [redacted]за е да достави изгодитѣ отъ свободната кооперация; членоветѣ, свързани [redacted] братска солидарность, ще си помагатъ и ще се поддържатъ единъ др[redacted] той ще се стреми да възбуди любовь къмъ оназя професия, която въ продължение на вѣкове е била източника на народното богатство, [redacted] разпространение между земледѣлцитѣ привързаность къмъ домашно[redacted]ище и земя[illegible]то тѣ [illegible]ватъ; [illegible]той ще [illegible]би всички срѣд[illegible] за да [illegible] съ п[illegible]тоя тру[illegible] го на[illegible]по-производителе[illegible] Синди[illegible] е създ[illegible]авно, [illegible]нъ кред[illegible]ато опредѣлилъ [illegible]сока но[illegible] отпуск[illegible] заемъ [illegible], въвелъ е залаган[illegible]о на

[7]) Ср. с[illegible]швейцарския отчетъ на международния кооперативенъ конгресъ, освѣнъ това и съ „Handwörterbuch der Staatswissenschaften“, стр. 567.

[8]) G. Maurin — „Les syndicats agricoles et la crise sociale“, Nimes, 1898, стр. 30.

земледѣлчески продукти преди събирането имъ; основалъ съюзъ на градинаритѣ, нѣколко млѣкарски съюзи, а така сѫщо е уредилъ контролъ върху качеството на стоката, кооперативна мелница за членоветѣ на съюза. Освѣнъ това, той е организиралъ обучение по земледѣлието въ първоначалнитѣ училища, въвелъ застраховка отъ огъня и мора по добитъка, споредъ началата на взаимното помагание; почналъ едно систематическо подобрение на добитъка, купувайки отъ фейбургскитѣ заводи производители, които распродава на членоветѣ си. Съюзътъ се състои отъ нѣколко отдѣления, които всѣкимѣсечно, презъ време на панаиритѣ, уреждатъ събрания за членоветѣ и по такъвъ начинъ ги сближаватъ.

3. Синдикатътъ въ Луарския департаментъ наброява до 7 хиляди членове, състои се отъ 22 кантонални отдѣления и има 17 склада за стоки. Купуването на предмети и орѫдия необходими въ земледѣлието, и тѣхното доставяние на членоветѣ става така, че не може и да се иска нѣщо по-добро. Презъ нѣкои години размѣритѣ на обръщенията достигатъ до 750 хиляди лева и повече. Той урежда всѣки три мѣсеца изложба на семена, води курсове по земледѣлието и обработването на лозята; основалъ е експериментални полета и устроява публични опити съ земледѣлчески орѫдия и машини; влезалъ е въ договоръ съ вършачитѣ, най-сетнѣ, купилъ е нѣколко машини, съ които си послужватъ членоветѣ срѣщу малка плата. Има синдикална мелница. Той единъ отъ първитѣ е основалъ всѣкакви видове застраховка по началата на взаимнопомаганието; за тази цель той самъ е устроилъ застрахователно агенство за пожаръ и градобитнина; най сетнѣ, основалъ е орлеанския съюзъ, който се опира на взаимната защита между членоветѣ въ нещастни случаи, организиралъ посрѣдничество за търсение на работа, третейски сѫдилища, безплатна юридическа помощь.

4. Земледѣлчески синдикатъ въ Калвадосъ. Той издава всѣкимѣсечни отчети, които сѫ достигнали такива размѣри, че заематъ въ земледѣлческата преса едно отъ най-влиятелнитѣ мѣста. Води контролъ надъ скотовъдството и ливадното стопанство. Занимава се съ продажба на коне и добитъкъ, масло и сирене, а сѫщо и други продукти и даже ги изнася задъ граница. Една часть отъ тѣзи работи е поело Нормандското потрѣбително-производително дружество, основано отъ синдиката. Има контора, занимающа се съ доставяние на работа, юридически съвѣти и т. н. Съюзътъ се стреми да създаде разни економически учреждения, на които предава часть отъ своята работа; своята си пъкъ дѣятелность той постоянно насочва къмъ нови задачи и потрѣбности на земледѣлческото население.

Ние нарочно представихме по-подробно дѣятелностьта на нѣколко французки синдикати, за да покажемъ, колко е тя разнородна. Синдикатитѣ създаватъ заемно-спестовни каси и краткосроченъ кредитъ, организиратъ купуването на необходимитѣ за земледѣлието предмети и сѫ понизили цѣната на земледѣлческитѣ орѫдия и подобрения съ 25 и даже съ 30% по цѣлата страна, а въ нѣкои случаи даже до 50. Тѣ устроили образцова ферма, наредили пѫтующи лектори и агрономи, както и бюро за економически указания, а особено важни сѫ опититѣ имъ за обработването на лозята, стремейки се да добиятъ пръчки за разсаждание, които да се продаватъ на членоветѣ, споредъ колкото се е похарчило за произвеждането

имъ. Основаватъ дружества за задружно купуване и изпол… на по-скъп…тѣ машини и уреждатъ ке… маслобойни, сире… (отъ …на около 2000), мелници, пекарн… въ 1896 г. тѣ … около 5…0 съ 100000 членове) и … После тѣ се старaятъ д… зат… въ непосредст [redacted] ителитѣ, като организ… …ажбата въ [redacted] распредѣли числото на друже…- … ко [redacted] различнитѣ видове кооперации, [redacted] ь, тъй като синдикалната статис-т [redacted] не е обработена. Освѣнъ това, по нѣ- [redacted] атъ различнитѣ функции—така тѣ се сли- [redacted] индикатъ.

[redacted] мъ нашия прегледъ съ Франция, като оставимъ съв- [redacted] атъ по-малко развити държави въ Евро… това [redacted], ка…о и колониитѣ, за които имаме много малко… све- [redacted] каръ …мъ, на пръвъ погледъ, да е доста силно разглежд…ото …ние. З…еска… кооперация, както вече казахме, е продуктъ… последнитѣ д…ти…и. Ако вземемъ предъ видъ това обсто…ство, то ще дойдемъ д…ключението, че тя е направила голѣ…ресъ, особно въ Швейцария и Дания, при което не може да се отри… имен-но неустойчивостьта … продажбата и борбитѣ за пазаръ слу… ис-ходна точка на все…ъ…то не могли да направятъ увещав… на народницитѣ-идеол… то …авили жестокитѣ искания на жи…

Възникватъ сега два въ…оса.

Първо, до колко кооперацията може да разчита на по-на… ус-пѣхи въ бѫдѫщето? Това, че тя до сега се е развивала тъй …, не служи още като доказателство за бѫдѫщъ прогресъ. Ние сме длъжн… разгледаме факторитѣ, на които тя може да разчита въ бѫдѫще.

Второ, ние до сега говорихме за кооперацията изобщо, безъ д… задаваме въпроса, какви земледѣлчески елементи участвуватъ вт…

Разбира се, нейното значение ще бѫде различно, споредъ …акви земледѣлчески слоеве ще влезатъ въ нея, богати ли земледѣлци, или се-лени и то какви.

III.

Вървежътъ на развитието на земледѣлческата кооперация. — …низи-ране на кооперативнитѣ геологически територии. — Опити за сноше… град-ската потрѣбителна кооперация. — Недостатъкъ въ земледѣлческата …ация на елемента на необходимостьта. — Превратъ въ условията на земледѣл… животъ.

Като разгледаме вървежа на развитието на синдикатитѣ въ Франц…, Германия и Дания, възъ основа на подробни дани, ние вижда… той има опредѣлено направление: почвайки въ повечето случаи отъ м…стни дружест…й води… образув…а много …ни съюзи, обхим… цѣлата …нция и … страна.

…ие добр…аме въ …а за о…цията на продаж…

Образу… мѣстн…ества, …си задаватъ такав… цель; …га тѣ …тъ, сле… недост… въ съотвѣтно р…ение. …единъ, … други синдикатъ се намиратъ двѣ-три лица, умѣющи да поведатъ работата и, имащи съотвѣтни черти въ характера, които сѫ не-

обходими за успѣшното водение на предприятието. Предприятието почва да се развива, появява се навикъ за задружно работение, образува се това, което ние би нарекли бюрократическа рутина, която дава възможность даже на по-малко енергични лица да водятъ дѣлото; малко по-малко се натрупва всѣкакъвъ родъ опитъ, минващъ въ традиция, въспитава се поколение отъ кооперативни дѣйци. Съ една дума — бѫдѫщето на синдиката е обезпечено, той си е пробилъ пѫть. Такива окрѣпнали дружества се съединяватъ въ съюзи за организиране на продажбата въ пб-отдалеченитѣ пазари.

По този начинъ, синдикатното движение все нараства по обемъ, като заема все повече пространство и пазари.

Отъ друга страна, всѣко успѣшно развиваще се мѣстно дружество става центръ за разширение крѫгътъ на мѣстната дѣятелность, което съ време се отразява и на крѫгътъ на районната дѣятелность на съюза.

Така, напр., въ Дания работата въ село се почнала съ основавание мѣстна кооперативна маслобойна, продаваща своитѣ продукти самостоятелно. Съсѣднитѣ маслобойни се съединяватъ за съвмѣстна продажба, при което понѣкога се организиратъ на близкия пазаръ. Следъ време възникналъ грамадния маслобоенъ съюзъ, който обхваща почти цѣла Дания, контролира качеството на изнасяното масло и испраща стоката направо въ Англия, като оставя настрана различнитѣ посредници. Той повелъ така сполучливо работитѣ си, че почти владѣе на английския пазаръ, срѣщналъ тамъ само напоследъкъ подобенъ, макаръ не толкова силенъ съперникъ въ организацията на ирландскитѣ кооперативни маслобойни. Датскитѣ кооперативни маслобойни, като се развили, докарали къмъ кооперативно отглеждание и закалвание на свинитѣ, приготвени на жамбони, къмъ основаванието на съюзи за купувание на породисти животни и много други кооперативни предприятия. По образецъ на износа на маслото е основанъ съюзъ за износъ на яйца и други продукти.

Да вземемъ още единъ примѣръ. Нѣколко десятки кооперативни маслобойни отъ западнитѣ французски департаменти сѫ образували съюзъ, съ цель да улеснява промишленнитѣ и търговски сношения, да събира всѣкакви полезни указания, да защищава интереситѣ на отдѣлнитѣ дружества предъ властьта и частнитѣ учреждения, да способствува за съединяванието на центрове за предавание на сведения и контролъ върху продажбата на продукта, а сѫщо за доставяние на машини и други орѫдия, необходими за производството на масло.

Съюзътъ обхваща отъ 25 до 30 хиляди земледѣлци и произвежда ежегодно отъ 4 до 5 милиона килограма масло, безъ да се смѣта дохода отъ отглежданитѣ свини. Тѣзи цифри се отнасятъ за къмъ 1895 година. Отъ това време размѣритѣ на съюза сѫ порастнали поне съ 50%, но продажбата на маслото нѐ е организирана, всѣка маслобойна си продава самá продукта на парижкия пазаръ. Но всетаки контролътъ на съюза не е останалъ безъ влияние. Маслото се отличава по доброто си качество и минава на централния парижки пазаръ като „Beurre des charentes“. Съюзътъ има свои агенти, къмъ които отдѣлнитѣ маслобойни отправятъ своя продуктъ. Това масло владѣе на парижкия пазаръ, и навѣрно работата ще се свърши съ това, че ще се образува централна распродажба на продукта, по образецъ на датската.

Ние приведохме нѣколко при... отъ постоянно разп... та се ...ция на земледѣлцитѣ, която, ... развитието си, ... да все по... сфери отъ селската дѣятелность.

Такива прим... [redacted] ...иведемъ повече; но тъ... можемъ да [redacted] ...ни, и тъй като за на... [redacted] ...то ще се ограничимъ само съ [redacted] постжпвайки по тоя начинъ, зе... [redacted] на здрава почва.

[redacted] ...и и резултати ще достигне тя, ние не мо... [redacted] но всепъкъ виждаме възможность за успѣшното [redacted] ...ова, ние сме въ състояние още сега да укажемъ на

[redacted] ...дишнитѣ си статии ние говорихме за геолог... ...роно... ...ъ тер...ии, като за единици отъ по-вишъ разрядъ, ...ющи ...ъ съвр... ма... единици на частното владѣние. Като раз... даме коопера... ...е, ние виждаме, че то организира преди ... ко тѣзи територ...ални ...ци. Съюзитѣ на владѣлцитѣ на ло... ...ар... ци, маслобойни въ Франция, съюзитѣ на пиринейскитѣ и дат... ...емле... дѣлци и други подоб... ...одъ организации, особно въ колонии... ...ички обхващатъ землевла... ...вѣстенъ геологически районъ. Като ... ватъ отъ организаци... за ... и продажба, тѣ малко по-малко ... низиратъ разни области отъ с...кото производство по общъ планъ, за... датъ експериментални ферми, контролиратъ производството да... ...тдѣл... нитѣ дружества, въвеждатъ навредъ еднообразие и общъ прин... ...еоре... тицитѣ на движението мечтаятъ даже за включвание на цѣлия район... въ едно кооперативно цѣло и за намаляване на индивидуалната произ... телна свобода до крайнитѣ й предѣли, т. е. за производство не сам... общъ планъ, но и за производство съ общи машини, за общи ... ...и, ко... оперативни дамица и т. н. И тукъ ние не можемъ да предви... ...о кол... ко тѣзи стремления ще се осжществятъ по указания пжть, н... ...съ не подлежи на съмнение, че централизацията въ земледѣлието има н... шансове да се осжществи по тоя начинъ, отколкото съ помощьта на централизацията на имотитѣ въ частни ржцѣ.

Това движение почва отъ промишленитѣ отрасли на зе... ...ето и специалнитѣ ступанства, като обхваща малко по-малко и чист... ...ледѣ... лие, което, както се види, се държи упорито о индивидуалистическата ру...

Въ това организиране на землевладѣлцитѣ важна роля играе ... ходимостьта за обезпечение на пазари. Затова земледѣлческитѣ коопер... се стремятъ да монополизиратъ доставката на войскитѣ и да ... ...ъ въ непосрѣдственно сношение съ потрѣбителнитѣ кооперации.

...ративно... ...рѣбител... ...жение ... ...ледно време е значи... телно ...нало в... ...и стра... Европа. ...глия всѣки пот... телен... ...уктъ, к... ...ъ отъ ... ...ъ, се в... ...ъ потрѣбителното ...о. Там... ...ѣщатъ ...е, въ к... $\frac{1}{4}$ отъ цѣлото население е ...нено в... ...бителе... ...въ. Въ ... пъкъ Шотландия около 100 ...и семе... приготв... ...ба си въ собственни потрѣби... ...лни коопе... ративни пекарници, най-голѣмитѣ въ свѣта. Кооперативния съюзъ, на който центра се намира въ Манчестеръ, владѣе най-голѣмитѣ въ свѣта чайни

складове; той основалъ грамадни фабрики за обувки и съединилъ, вѣроятно, около милионъ семейства. Въ Франция презъ 1896 година наброявали около 700 потрѣбителни дружества, имащи повече отъ 400 хиляди членове и около 500—600 кооперативни пекарници, броящи повече отъ 100 хиляди членове. Французкитѣ потрѣбителни дружества се стремятъ да се съединятъ въ едно цѣло. Потрѣбителното движение тоже силно се развива въ Белгия и Германия. И тукъ, безъ да се стараемъ да проникнемъ въ бѫдѫщето, ние всепъкъ може да кажемъ, че потрѣбителната кооперация въ Западна Европа е внушителна сила и наедно съ това — голѣма пазарна организация. Потрѣбително-кооперативния пазаръ въ Британия е употрѣбилъ въ 1894 г. продукти за сума отъ 500,000,000 лв., въ това число Манчестерския съюзъ специално за масло сума почти отъ 20,000,000 лв.

Водачитѣ на кооперативно потрѣбителното движение и рѫководителитѣ на земледѣлческитѣ синдикати се стремятъ въ последно време къмъ това, щото между земледѣлцитѣ и потрѣбителитѣ да се завържатъ непосредственни търговски сдѣлки.

Въ Франция на конгреса на кооперативнитѣ дружества въ Гренобль презъ 1893 година решили да се избере комисия, която да влезе въ преговори съ синдикатитѣ. Лионския конгресъ на синдикатитѣ на следующата година се отзовалъ на тая идея и разглеждалъ въпроса, по кой начинъ би било възможно да се осѫществятъ непосредственнитѣ сношения. Делегатитѣ на английската потрѣбителна кооперация, присѫтствующи на тѣзи французки събрания, обявили тогазъ, че английскитѣ кооператисти сѫ вече избрали такъвъ пѫть. «Ние имаме контори, — казалъ единъ отъ тѣхъ, — въ Копенхагенъ и Оргусъ въ Дания, въ Хамбургъ, Ню-Йоркъ и Монреалъ за експортъ на стоки отъ тѣзи страни за Велика Британия. Тѣзи контори купуватъ отъ мѣстнитѣ кооперативни дружества, напр., въ Ню-Йоркъ и Монреалъ ние купуваме сирене отъ кооперативнитѣ фабрики, въ Хамбургъ масло отъ кооперативнитѣ маслобойни на Шлезвилъ-Холщайнъ. въ Дания масло и лой отъ кооперативнитѣ фабрики,—поддържаме тоже сношения съ старата кооперация, сѫществующа повече отъ 1000 години: трима наши другари сега се намиратъ въ Гърция, за да купуватъ отъ монастиритѣ на тая страна коринтски стафиди». Най-после, на международния кооперативенъ конгресъ въ Лондонъ презъ 1895 г. присѫтствували еднакво представители и отъ земледѣлческитѣ синдикати и отъ потрѣбителнитѣ кооперации. До сега тѣзи стремления къмъ взаимно сближение не сѫ дошли още до положителни резултати по вина на земледѣлцитѣ, на които е чуждо търговското искуство. Тѣ би желали по-скоро да дадатъ стоката си по възможно висока цѣна. безъ да умѣятъ да „*приготовляватъ стоката*“, т. е. да придаватъ на продукта удобна за търгуване форма и еднообразность. Отъ друга страна потрѣбителитѣ дружества сѫ привикнали къмъ кредитъ, прейсъ-куранти, пратки за опитвание и т. н. и въобще не желаятъ да се откажатъ отъ тѣзи образци на прогресивна техника. Но сближаванието между кооперативнитѣ земледѣлци и потрѣбители е напълно възможно; то принадлежи къмъ тѣзи практически задачи, решението на които зависи отъ сѫществуванието на енергични дѣятели въ двата вида кооперации.

И ако такива сношения се осъществятъ, то изведнажъ [illegible] осно[illegible] съществующия кооперативенъ материалъ, ще възникн[illegible]амадни о[illegible]ции, въплощающи въ живота [illegible]стна степень идеята [illegible] ка[illegible]въ-си новъ стр[redacted]осрѣдници, пазарна не[illegible]ость, инди[redacted]уги страни на нашия [illegible] [illegible]ки [redacted]

[redacted] да се придържаме къмъ фактитѣ [redacted] на съществующитѣ елементи на земле[redacted]дѫщето не се вглеждахме, страхувайки се [redacted]оято въ дадения случай е измамлива. Когато се [redacted]цията въ обработващата промишленость, ние имаме [redacted]историческо явление, което трѣбва да в[illegible]е по[redacted]ри. [illegible]противъ, ние не виждаме такъвъ *необходи*[illegible]ментъ [redacted]ието [illegible] земледѣлческата кооперация и даже на потр[illegible]ната. [redacted] тѣзи [illegible]ия с[illegible]вяватъ като резултатъ на свободната ин[illegible]тика, поне в[illegible]рд[illegible] степень. Ние казваме: „*на свободната* [illegible]*циатива*", тъй като [illegible]итѣ условия не сѫ толкова сил[illegible]то за земледѣлеца да нѣма другъ исходъ, освѣнъ кооперацията. Н[illegible]често виждаме, какъ коопе[illegible]вни маслобойни и сиренарници, ц[illegible]карни фабрики се обръща[illegible]аст[illegible]редприятия, арендуеми отъ бившит[illegible]оператисти, доставля[illegible]там[illegible]продуктъ: ние виждаме сѫщо, ч[illegible]кива частни предприятия често [illegible]дятъ работитѣ си по-сполучливо отколкото кооперативния съюзъ. По тая причина, възъ основа сѫществу[illegible] сега, ние не може да предвидимъ бѫдѫщето.

Ще обърнемъ само внимание на това, че въ земледѣлческата к[illegible]рация се намиратъ много енергични и жертвующи себе си дѣйци, к[illegible]съ цѣлата си душа се отдаватъ на дѣлото. Но да забелѣжимъ още и [illegible] че въ нѣкои страни земледѣлецътъ се срѣща съ учреждения, [illegible]о каратъ да мечтае за разширение на обществената дѣятелность [illegible]роизводството, посрѣдничеството и кредита. Монополията на желѣз[illegible]тѣ и елеваторнитѣ дружества накарала американскитѣ фермери да искатъ н[illegible]кадѣ национализацията на желѣзнитѣ пѫтища и елеваторитѣ съ държа[illegible]варантенъ кредитъ. Ние срѣщаме все по-често искания за п[illegible]телна всеобща държавна застраховка отъ огънь, градобитнина, моръ [illegible]тъка, — къмъ което, впрочемъ, водятъ и синдикатитѣ отъ по-де[illegible]ченъ духъ: държавната намѣса трѣбва да придаде на тѣзи усилия прину[illegible]ленъ характеръ. Всичко това е знамение на времето, което иска обобща[illegible] на различнитѣ страни на економическата дѣйность. Да притуримъ [illegible] това различнитѣ земледѣлчески утопии, които, като си остават[illegible] утопии, всепъкъ свидѣтелствуватъ за посоката на развитието. Та[illegible] исканията за държавенъ монополъ [illegible]ната т[illegible] и даже още [illegible]татакъ [illegible]щитѣ [illegible] за д[illegible] моноп[illegible]я на приготвен[illegible] на бр[illegible] и хлѣб[illegible] желан[illegible]ото дър[illegible] да ликвидира [illegible]ескитѣ [illegible]е и да[illegible]рне на[illegible]на кредитна банка. Ние сме [illegible]и, че [illegible]тъ тѣз[illegible]и въ [illegible]и друга форма ще [illegible] осж[illegible]тъ; по[illegible]-малко, [illegible]е възмо[illegible].

Ние слушаме често за това, че земледѣлието не се поддава на съвременното економическо развитие. Ние сме убѣдени въ противното. И зем-

ледѣлието прогресира. Всичката работа е въ това, че прогреса тукъ става доста полека и се втурва отвънъ, като дѣйствува подъ натиска на сили, чужди на земледѣлческата сфера. Ние постоянно доказвахме въ статиитѣ си, че капиталистическото производство и неговата размѣна измѣняватъ условията на земледѣлческия поминъкъ, заставляватъ земледѣлецътъ да изостави основитѣ на предишния животъ, искайки държавна намѣса. Сега ние показахме, че въ зависимость отъ пазаритѣ се явяватъ последующи усилия за исходъ отъ прадѣдовската рутина.

Пита се, до колко селининътъ участвува въ това движение?

IV

Какви селени участвуватъ въ кооперацията? — Значението на специализиранитѣ отрасли на земледѣлието. — Рутината на земледѣлцитѣ. — Положението на селския пролетариатъ.

Ние вече знаемъ, че въ Дания всѣко село има своя кооперативна маслобойна, че въ Швейцария, на която сѫ непознати латифундиитѣ, различнитѣ видове кооперации сѫ доста распространени. Нѣма никакво съмнение, че въ двѣтѣ горѣказани страни кооперативното движение е обхванало широки маси отъ селени. Но какви селени? До сега ние ненамѣрихме отговоръ на това въ статистическитѣ данни. Впрочемъ, Дания и Швейцария сѫ исключителни страни, тъй като тамъ, собствено, земледѣлието е изчезнало подъ натиска на млѣкарското ступанство, отглежданието на добитъкъ и т. н.

Друго нѣщо сѫ странитѣ, въ които преобладава обработванието на жито, като напр., Франция.

Когато четемъ съчинения, относящи се къмъ французкото синдикатно движение, ние срѣщаме тамъ постоянно отзиви за изгоди, произтекащи отъ кооперацията даже за селенина. Единъ отъ писателитѣ, недавно издалъ книга за синдикатитѣ, пише: «благодарение на това (т. е. кооперацията) способностьта за конкуренция на дребнитѣ и срѣднитѣ ступанства се увеличава по отношение на едритѣ владѣния не само въ своята страна, но освѣнъ това, — което е по-важно, — и относително чуждостранното земледѣлие». Обаче ние напраздно търсихме данни, позволяющи да се опредѣлятъ размѣритѣ за участието на селенитѣ въ синдикатното движение.

Намираме само абстрактниятъ селенинъ, но не намираме данни, до колко този селенинъ има земя. Французкитѣ синдикати даже и не помислюватъ за това, че би трѣбвало да се въведе таквазъ статистика и да распредѣлятъ членоветѣ си на категории, споредъ тѣхната заможность. Защото селенинъ наричатъ както този, който има 10 и 20 хектара земя, така и този, който владѣе парче отъ единъ хектаръ. Ние имаме само косвени указания, свидѣтелствующи за това, че дребния селенинъ участвува твърдѣ слабо въ движението и, при това, само въ най-проститѣ му видове, като напр., заемно-спестовнитѣ каси и т. н. Парижкия социаленъ музей е издалъ описание на повече отъ 20 образцови синдикати. Само въ нѣколко участвуватъ селени, нуждающи се отъ странична работа, напр., синдикатътъ, означенъ тамъ подъ номеръ 3, съ 1170 членове има 20% дребни селени, но неговитѣ задачи сѫ най-прости. Има даже синдикати, въ

съст[illegible]а на които влизатъ надн[illegible]ъ такива учрежде[illegible]авната [illegible]е прослужна помощь. Тѣзи данн[illegible]азватъ, че синд[illegible]о дви-ж[illegible]ь Франция най-много е обх[illegible]о върховетѣ на селячес[illegible]

Таквозъ за[redacted]адимъ още отъ други [illegible], като [redacted]ичнитѣ категории селени съ [redacted]нно, въ 1892 се наброявало въ

[redacted]	2,235,400
[redacted]	2,617,558
[redacted]	711,118
[redacted]	[illegible]8,671

[redacted]ата страна, още нѣколко години отъ преди говорѣха [illegible]0000 [redacted]нове въ синдикатното движение, последнитѣ пъкъ ис[illegible] то-[illegible]ъ дажь [illegible]лионъ. Нѣма съмнение, че по-богатитѣ ступани, [illegible]ичко, се н[illegible]одитѣ на пониквающитѣ кооперации. Ак[illegible] пуснемъ даже, че синд[illegible]ъ иматъ около милионъ членове, [illegible]впри-ведената таблица доказ[illegible]а, че последнитѣ двѣ категории, им[illegible]нѣзи, които иматъ повече [illegible] 10 хектара, съставляватъ болшинст[illegible]ооне-рацията. Разбира с[illegible] кажемъ, че всѣкой членъ отъ по-бо[illegible] селски слой принадл[illegible] към[illegible]ката, а така сжщо не отричаме [illegible]можностьта за влизание на ел[illegible]ити отъ другитѣ категории. Освѣнъ [illegible], следствие на други причини, взаимната зависимость не е тъ[illegible]а, за-щото размѣритѣ на владѣнието не опредѣлятъ напълно богатс[illegible]а от-дѣлнитѣ ступанства. Въ мѣстото на лозя хектарътъ струва 20—30 [illegible] повече, отколкото въ пригорчиви мѣста, и владѣлецътъ на такова м[illegible] фигурирющъ въ статистическитѣ таблици като дрѣбенъ ступанинъ, [illegible] все това, се намира въ друго положение, отколкото съселени[illegible] сж-щата рубрика. Въобще на всѣкадѣ, гдѣто селенинътъ се е спе[illegible]ралъ като производитель на млѣко, обработвачъ на лозя или масли[illegible]р., а така сжщо се е подхвърлилъ на исключителното влияние на пазари[illegible] производството за продажба, тамъ на всѣкадѣ той се отличава отъ [illegible]таналитѣ селени, владѣющи сжщо толкова земя. Такива спе[illegible]рани елементи ставатъ сега главни съучастници въ развивающето се [illegible]катно движение. Разглеждайки напр., трудоветѣ на графа Рокини, н[illegible]щаме тѣзи елементи почти на всѣка страница въ количество, съвсѣмъ не [illegible]порционално съ тѣхния брой отъ цѣлата страна. Ако бихме извадили [illegible] авангвардъ на кооперативното движение, то кржга на членоветѣ би с[illegible]малилъ значително, и тѣхното число, безъ съмнение, би могло [illegible] да се помѣсти въ рубриката на владѣлцитѣ, имащи около 10 и пов[illegible]тара. Разбира се, тука, и [illegible] тамъ, [illegible] работа [illegible]касае до кредит[illegible] и застра[illegible]ни съ[illegible] земледѣ[illegible]та коо[illegible]я е обхванала [illegible] и дру[illegible]упи, к[illegible]ладѣятъ [illegible]лко от[illegible]ектара, но отъ [illegible]азъ зн[illegible] сега за [illegible]узкитѣ [illegible]ати, съмъ си съставилъ по-[illegible], че то[illegible]еденъ [illegible]тъ игра[illegible]дѣ незначителна [illegible] въ [illegible]о движ[illegible]

За да се убедимъ въ това, какъвъ видъ земледѣлци влизатъ въ състава на производителната кооперация, ние, ползувайки се отъ съчине-

нието на графа Рокини, се опитахме да направимъ съотвѣтни изчисления, не претендующи на точность, но относително вѣрни.

Казаниятъ авторъ указва на 76 кооперативни маслобойни. За 5 отъ тѣхъ той привежда количеството на членоветѣ и кравитѣ; на единъ членъ се пада, срѣдно число, 3·1 крави, при което има дружества, въ които на единъ членъ се падатъ по-малко отъ двѣ крави, и други, въ които на единъ членъ се наброяватъ до 12 крави. Освѣнъ това, за 13 маслобойни ние можехме да изчислимъ количеството на всѣки день преработваното млѣко, а тъй като разполагаме сѫщо и съ количеството на членоветѣ, то и тукъ можемъ да намѣримъ количеството крави за всѣки отдѣленъ съучастникъ. Ние намѣрихме, въ срѣдно число, $2^1/_2$ крави и даже 3. По тоя начинъ, въ маслобойната кооперация участвуватъ земледѣлци, които иматъ поне 2 крави. Съ други думи, сравнително заможнитѣ селени.

Кооперативнитѣ маслобойни, за съжаление, сѫ единствения видъ кооперации, въ които можемъ да направимъ такива изчисления. Въ други случаи, напр., за винаритѣ, получваме впечатление, че процентътъ на дребнитѣ съучастници е значителенъ.

Но съ това и се свършва работата. Когато пъкъ минаваме къмъ видоветѣ кооперации срѣдъ земледѣлцитѣ, то изгубваме вече почвата подъ краката си. И тогава даже, когато разглеждаме срѣдъ тѣхъ видоветѣ на производителната кооперация, не можемъ да се избавимъ отъ впечатлението, че се говори за съюзи на нѣколко человѣка на единъ отъ 100 кантона.

По тоя начинъ, — ние пакъ говоримъ не възъ основа на числа, а на впечатления, — селенинътъ земледѣлецъ се е указалъ неотзивчивъ къмъ кооперацията. По-заможнитѣ представители на тоя слой участвуватъ въ потрѣбителната земледѣлческа кооперация, но сѫ невъсприемчиви къмъ другитѣ видове здружвание. Напротивъ, тѣзи селени, които сѫ се специализирали подъ влиянието на пазаритѣ, се отличаватъ съ голѣма способность за задружно работение. До сега въ работитѣ по тоя въпросъ рѣдко сѫ обръщали внимание на тази страна на кооперативното движение. Между това, важностьта ѝ не подлежи на съмнение. Тя ни показва, до каква степенъ кооперацията може да се развива между селенитѣ. Нѣма съмнение, че кооперацията е въ състояние да организира специални територии и, въобще, специалнитѣ клонове отъ земледѣлието. Даже сравнително дребния селенинъ въ специалнитѣ отрасли се оказва достатъчно осѣтливъ къмъ изгодитѣ, получаеми отъ задружното работение, — което се обяснява съ неговата голѣма зависимость отъ пазаритѣ, съ необходимостьта да се бори съ условията на външния свѣтъ и съ произтекающето отъ тукъ умствено развитие. Що се отнася пъкъ собствено до земледѣлцитѣ, то тѣ участвуватъ въ сравнително по-голѣмо число въ заемно-спестовнитѣ каси и въ съюзитѣ, покупающи торъ, машини и семена, по-рѣдко въ кооперациитѣ за продажба и почти изчезватъ, кога се обърнемъ къмъ производителната кооперация[9]). Освѣнъ това, ние можемъ навѣрно да предполагаме, че само

---

[9]) Впрочемъ, ние срѣщаме опити за организирание на селото въ кооперативна община, напр., въ Пинщинъ до Данцигъ. Гледай: G. Blondel, „Etudes sur les populations rurales fe l' Allemagne et la crise agraire". 1897. Paris стр. 231. Още повече такива примѣри намираме въ Англия и въ колонциитѣ, въ които като участвующи въ *кооперацията* се явяватъ други елементи.

състе[redacted]лнитѣ селени,—тѣзи селски буржуа се сплотяватъ, [redacted]оста-на[redacted]лски слоеве сѫ вѣрни на индивидуалистическата рут[redacted]тукъ ние [redacted]насяваме да се впускаме въ бъ[redacted] но пъкъ сме увѣрен[redacted] дребнитѣ земледѣлци[redacted]перативното движение, [redacted]е се благо[redacted]а която, впрочемъ, тѣ и не [redacted]обр[redacted]ията ще се намиратъ и съв-с[redacted] Явява се въпросъ за тѣхното бѫ-да[redacted]ъвременното общество.

[redacted]пролетариятъ се увеличава абсолютно и от-[redacted]вното движение обхванеше даже всички селени [redacted]пакъ въпросътъ, какво да се прави съ селската си-[redacted] решенъ. Нейното положение би се влош[redacted]съй [redacted]а, като наемна сила, се противопоставя сплотенат[redacted]отъ [redacted]Тоя [redacted] по неволя е дълженъ да търси други пѫтища за [redacted]ъ, откол[redacted]али[redacted]а селската демокрация. Въ Австралийски[redacted] [redacted]олонии само [redacted]тел[redacted]почва да организира отъ пролетариитѣ з[redacted]лѣдѣлчески асоциации. [redacted]опити сѫ почнати едва отъ пред[redacted]ко години и къмъ какво ще доведатъ на практика, не може да се [redacted]жи. И въ Европа, особно[redacted]нглия [redacted] Франция, се е подигалъ в[redacted] за това, щото да се дад[redacted] държавнитѣ домени на коопера[redacted] отъ селскитѣ бѣдняци. [redacted]одачъ[redacted] на спасителната армия, генер[redacted] Бутсъ, изработилъ обширенъ планъ за преселвание на градска[redacted] сиромашь въ село, сѫщо, на такива кооперативни начала. Вси[redacted]а е сѫщо знамение на времето. Потикътъ въ дадения случай излиз[redacted]раз-личнитѣ групи на градската демокрация, но тая последнята до сега се граничава съ по-малко мѫчни задачи. Сега тя се стреми да организ[redacted] селския пролетариятъ въ професионални териториални съюзи, да прок[redacted] въ живота задължителна помощь за болнитѣ и инвалидитѣ на тр[redacted]. н.

V.

Нѣколко общи забелѣжки.

Ние разглеждахме кооперацията между земевладѣлцитѣ, ос[redacted]жду селенитѣ. Споменахме, че консерваторитѣ сѫ взели особно участ[redacted]ова движение: тѣ и до сега стоятъ на чело, като укрепяватъ по т[redacted]инъ положението си въ обществото и като организиратъ за борба съ градск[redacted] демокрация обществената сила, която и по природата си, и по услови[redacted] на своя материаленъ и умственъ животъ се отличава съ при[redacted] къмъ традицията. Но, безъ да се гледа на този характеръ на к[redacted]тив-ното движение, то само по себе си е елементъ за прогреса и ва[illegible]фак-торъ, к[illegible]одрива[illegible]видуали[illegible]ката ру[illegible]разбира се, въ [illegible]случай, [illegible]млeдѣлч[illegible] коопер[illegible]обхване [illegible]ъчно селото. Вп[illegible]чемъ, т[illegible]ение н[illegible] да се [illegible] съ арш[illegible] желателното. Же[illegible] и е т[illegible]асъ или [illegible]прогреси[illegible]и консервативно, [illegible]то е [illegible]ало, ра[illegible]се и, м[illegible], да се[illegible] въ бѫдѫще въ [illegible]мни [illegible], безъ да иска ничие позволение. Това движение организира опре-дѣлени обществени слоеве, приучва ги къмъ самоуправление, заставлява ги да формулиратъ исканията си, такива, като въвеждание на погранични ми-

та върху житата, житна монополия и т. н. Ние сме длъжни да се справимъ съ тоя фактъ, като съ дѣйствителенъ фактъ, да го анализираме отъ всички страни и да го изучимъ дълбоко. Кооперацията организира консервативнитѣ „ruraux", обществения характеръ на които се е достатъчно показалъ презъ продължение на текущия вѣкъ въ историята на Западна Европа. Но ние трѣбва да помнимъ, че селото, организирано въ кооперация, се явява вече всепъкъ като прогресивно село, сравнително съ първата половина на нашия вѣкъ, когато кръгозора на селенина се е почвалъ и свършвалъ въ границитѣ на неговата земя. Ние не можемъ да предвидимъ всички условия на бѫдѫщето развитие, но каквито и да били тѣ, всепъкъ е по-добрѣ за прогресивнитѣ сили на обществото да се расправятъ съ такъвъ селенинъ, отколкото съ тъмната маса рутинери на крайния индивидуализмъ. Впрочемъ, селенинътъ се отнася враждебно къмъ града, защото той представлява центра на враждебнитѣ нему обществении сили на пазаря и въобще на капитализма. Но съ възникването на новитѣ принципи за общественность тая вражда може да изчезне, селската кооперация пъкъ ще обърне бѫдѫщитѣ „ruraux" въ по-отзивчива маса къмъ въпроситѣ на възможното бѫдѫще.

Всичката работа е въ това, до колко земледѣлческата кооперация може да се развива. Ние вече забелѣзахме, че въ нейното развитие отсътствува елемента на *необходимость*. Тука не можемъ да повтаряме горѣказаното; но затова ще обърнемъ внимание на факторитѣ, които могатъ да повлияятъ на по-нататъшния прогресивенъ ходъ на селската прогресивна общественность.

Най-важенъ отъ тия фактори се явява държавата. Въ настояще време селенинътъ представлява за държавата само източникъ на данъци и войска. Но Polizeistaat въ Западна Европа става, — както се е изразилъ единъ отъ най-новитѣ писатели по аграрния въпросъ, — Kulturstaat и наедно съ това може да стане възможенъ лость, за да се докаратъ селенитѣ землевладѣлци къмъ пó висока степень на економическата култура.

Още сега въ Западна Европа говорятъ много за агрономически инспекторати, за принудителность въ съюзитѣ, обнимащи всичкото селячество по принципитѣ на самоуправлението и организующи всѣкакъвъ видъ застраховка и кредитъ. Всички тѣзи проекти не минаватъ границитѣ на близкото и възможното. Тѣзи задачи ще се увеличатъ количественно наедно съ съзнателното организиране на пазаритѣ отъ обществената воля. Селенинътъ, зависящъ отъ пазара, ще намѣри въ това обществена сила, лишена отъ съвременната вражда, властвующа надъ него, благодарение на економическото му положение, и сила, която го организира. Обществения организмъ ще погълне тогава по миренъ начинъ въ себе си индивидуалистическитѣ основи на селото.

Съ една дума, бѫдѫщето на селото зависи отъ сили, които се намиратъ *вънъ отъ него.* Капитализмътъ, като се развива въ обществото вънъ отъ селото и като организира отношения, чужди на селенина, наедно съ това създава условия за пълното преобразувание на вѣковнитѣ основи на селския животъ.

Прев. **Н. С. Д.**

Изъ Ада Не[redacted]и.

[redacted] тѣ сѫ милиони; тѣ сѫ неизброима [redacted] стенитѣ имъ редове прилича на глуха [redacted]ща.

[redacted] редъ подъ сѣверния леденъ вѣтъръ, [redacted] вни [redacted]ки, гологлави, съ грубо облѣкло, съ умислен[redacted]дъ. [redacted] търс[redacted] мене. Дохождатъ, нахлуватъ като вълна, об[redacted]ина отъ [redacted]еди и мъртави лица.

Тази тъл[redacted] ме [redacted]и, притиска ме, азъ се губя в[redacted] тя ме плѣнява; азъ чувствувамъ тѣхното пресипнало дишан[redacted]га-та имъ въздишка, [redacted] хар[redacted]нира съ тъмнината, тѣх[redacted]ого-хулства и оплакван[redacted]

«Ние идемъ отъ кѫщ[redacted]ъ изгаснали огнища, отъ лѣ[redacted] дѣто нѣма почивка и дѣто тѣлото, изхабявано малко-по-[redacted] се прегъва, смазва и се плосва.

«Ние идемъ отъ слѣпитѣ улички и отъ курницитѣ, ние иде[redacted] отъ скривалищата и разтиляме върху земята неизмѣрима сѣнка [redacted] скръбь и опасности.

«Ние дирѣхме единъ идеалъ въ вѣрата, но той ни[redacted]ми. Ние подирихме любовьта, която се надѣва и вѣрва, — но и тя ни измами.

«Ние потърсихме работа, която възобновява и усилва; — [redacted] я дирѣхме, а тя ни отблъсна. Дѣ е надѣждата!.. Дѣ е [redacted]!.. — Милость . . ние сме побѣдени!

«Надъ насъ и наоколо ни, въ великата позлатена свѣтл[redacted] на лѫчезарното слънце блѣщи и хвърка силната и радостна хи[redacted] на любовьта и труда.

«Като чугуненъ змей минава желѣзницата и гърми [redacted]во-доветѣ на прекарания подъ пла[illegible] тунел[illegible]ндустрията отнима [illegible]ъ гръ[illegible] си пи[illegible] рѫцѣт[illegible] земле[illegible].

«[illegible] влюб[illegible]ста се [illegible] за да се цѣлунатъ; хил[illegible] [illegible] и жер[illegible] глъща [illegible]рѣщена [illegible]щь.

А ние [illegible] не с[illegible], за [illegible]. Кой ни е [illegible]рилъ върху тази мащеха-земя? Кой отблъсна мечтитѣ на нашитѣ сърдца? Какво тежи тъй отъ горѣ ни и ни смазва?

«Какво проклятие тежи върху насъ? Коя непозната ржка ни така тласка? Защо слѣпата сждба ни казва: всичко е безполезно! — Ахъ, милость! ние сме побѣденитѣ въ живота!

2.

Кжса историйка.

Тя бѣше като мечтата на поета. Обличаше се всѣкога въ бѣло и въ очитѣ ѝ личеше спокойствието на източенъ сфинксъ.

Коприненитѣ ѝ коси падаха до пояса ѝ; леката ѝ усмивка бѣ като трѣптяща пѣсень; безстрастното ѝ тѣло имаше хубостьта на статуя.

Тя обичаше и не бѣше обичана. Въ дъното на сърдцето си — макарь и това да не се виждаше на челото ѝ — тя хранѣше фаталния пламъкъ на тази нѣма любовь.

Но желанието ѝ я съсипа. Една октомврийска заранъ тя умрѣ, както лишената отъ слънчице върбинка.

Прев. отъ френски: Надѣжда Христовна.

Предвѣщания

Въ Надвечерието.

Земята като въ пещь опалена гори: —
Въ море отъ кърви слънцето потъва
И съсъ последнитѣ си алести зари,
За бурята, що иде предвѣщава.

———

И на: не въ късно—съ дъждъ пороенъ зарева
И бѣсно засъбаря всичко гнило . . .
Свърши!—Въ елмазно поросената трева,
Ще блесне сутра слънце ясно, мило!

———

Властители! Щомъ видите на първи Май
Да се вѣтрей въ ефира призрака червенъ,
Да знайте, че на царството ви иде край . . .

———

— На роба във гърдитѣ ураганъ лежи;
А той ще ревне като тигъръ някой день,
Та грѣшната земя съ рая ще зближи!

Ив. Ш.

Изъ „Вечерни пѣсни".

(Посвѣтени на сърдцето и ум[redacted] A. Akortimid).

[redacted]рдцето
[redacted]рно въ гърдитѣ —
[redacted] както въ морето
[redacted]ватъ се бурно вълнитѣ! —

———

[redacted] тѣ на сърдечно вълнѣнье,
[redacted]огато [redacted]елики идеи ни будятъ —
Ми[redacted] тѣ [redacted] борба, вдъхновенье,
Въсто[redacted] — [redacted]о *вредъ всички се трудатъ!*

———

О, въ тѣзи [redacted]ути духътъ ни не чезне,
А смѣло [redacted]мъ [redacted]ока арена —
Въвъ борба [redacted]съ н[redacted] къмъ цели полезни,
Съсъ мисъль висока въ борбата свещенна!

———

И колко се страстно вълнува тогази
Сърдцето — какъ тупка безспирно въ гърдитѣ
И вѣрва, че може то бурни талази
Да пръсне отъ себе — да пръсне бѣдитѣ! . . ,

Хр. Вѣнков[redacted]

НОВИ КНИГИ

Отдолу нагорѣ *(Историята на единъ работникъ), повѣсть* отъ *С. Каронинъ (Петропавловски).* Съ литературенъ очеркъ за автора *отъ Г. Плехановъ.* Превелъ *Г. Бакаловъ.* Варна, издание на Ст. Георгиевъ и Cie, 1900 г. (№ 3 отъ библиотеката „Свободни часове").

Бързаме да отбелѣжимъ тука едно образцово белетристичско произведение, което току що се появи въ нашата оскждна въ всѣко отношение литаратура. Думата ми е за найхубавото произведение на симпатичния руски белетристъ народнякъ Николай Елпидифоровичъ Петропавловски (псевдонимъ С. Каронинъ), за неговата повѣсть *«Отдолу нагорѣ»,* която Бакаловъ ни дава въ преводъ отъ руски.

Нека си признаемъ, ние четохме съ увлечение тази толкова художествена повѣсть. Тя е едно вѣрно отражение на ония явления въ живота на руския мужикъ, които безраздѣлно следваха неговото економическо пропадание. Навсѣкадѣ, кадѣто капитализмътъ нахлувалъ, е докарвалъ до такива последствия. Разлаганието на стопанствения битъ, пропаданието на дребното производство подъ неумолимата конкуренция на едрото, пролетаризиранието на населението, това сж логически следствия отъ капиталистическото развитие. Така стана съ всичкитѣ западноевропейски страни, така стана съ насъ, а и Русия не избѣгна тази сждба. Презъ последнитѣ четиредесеть години тамъ станаха важни коренни промѣни въ обществения животъ. Общината, която народницитѣ смѣтаха за способна да се развива въ по-висши форми отъ общественъ животъ, безъ да преминува всичкитѣ перипетии на капиталистическото развитие, и въ която виждаха оня кумунизмъ, къмъ който се стремяха западноевропейскитѣ страни, тази община почна да пропада, да се разлага подъ жестокитѣ удари на нахлулия вече капитализмъ. Особено следъ знаменитата 1861 год.—освобождението на селенитѣ, когато официално бѣше отворенъ пжтя на капиталистическото развитие, се почна онова стихийно пропадание на дребнитѣ собственници, което попълни градоветѣ съ масса гладни хора, една часть отъ които намѣри прехрана при скороотворенитѣ фабрики. Писателитѣ отъ тази епоха, като: Златовратски, Глѣбъ Успенски, Каронинъ и пр., излѣзли отъ срѣдата на самия този народъ, върху когото економическото развитие тъй злѣ се отрази, се заловиха да представятъ този процесъ на пропадание натуралнсто стопанство, а така сжщо и происходящитѣ отъ него явления. И особено ясно и релефно обрисувани тѣзи явления ние намираме въ предметната повѣсть на Каронина, съдържанието на която ще разгледаме.

Въ семейството Лунини намираме да живѣятъ [illegible]око-
лѣ[illegible] въ лицето на дѣдото, бащата и сина—Михай[illegible]инъ,
г[illegible]ъ повѣстьта: три поколѣния [illegible]живѣли и отхранени
ра[illegible]чни времена и при разли[illegible]оятелства, а, след[illegible]
те[illegible]но, и съ ра[redacted]. Въ лицето на дѣдо[illegible]
[illegible]аме [redacted]ри единъ крепостнически
[redacted]учено само да тегли и без-
р[redacted]вка господарска прищевка, кол-
[redacted]и: едно поколѣние, което не проя-
[redacted]елно сѫществуване, никаква инициа-
[redacted]мъ да не цитираме тука разговора, който
[redacted]то и младия Михайло, защото той [illegible] ха-
[redacted]представляваното отъ дѣдото поколѣни[illegible]

[illegible]коги [illegible]ихайло дразнеше дѣдото.

Дѣдо[illegible]ше той съ все сила. — Защо се сърдишъ на всичко? [illegible]

Дѣдото [illegible] да[illegible]и своя пѫпешъ и се ядосваше.

— Кому [illegible]рд[illegible]о? — продължаваше Михайло.

— Махай се! Вси[illegible] поганци!

— Защо, бе дѣдо?

Старецътъ си събу[illegible]ше мислитѣ, шепнеше нѣщо.

— За всичко. [illegible] живѣ[illegible]ъ!... Поганци!

— Ами какъ д[illegible]ъ [illegible]о? — коварно питаше Михайло.

— Както далъ [illegible] — [illegible]ше гнѣвно старецътъ.

— Не разбирамъ... Разп[illegible]ли, какъ живѣеха хората въ ваше вре[illegible]

Старецътъ си припомняше. Пъпешътъ му се малѣеше. Лице[illegible]аше енергично и гнѣвно.

— Кажи ми, дѣдо, какво е то: както далъ Господъ?

— Въ наше време нѣмаше поганци! Въ наше време, щомъ си се род[illegible] веднъжъ, то дръжъ се, стой, не мърдай! — казваше старецътъ, като се въ[illegible] шевляваше малко по-малко и се разпалваше отъ собственитѣ си думи.

— Ами какъ бѣше съ притѣсненнето въ ваше време?

— Имаше съгласие ..... Случеше ли се да ни притѣснятъ — [illegible]имъ. Стой, дръжъ се! — Съ гърдитѣ си изтърпи!

— Значи имаше притѣснения... — коварствуваше Михайло.

— Ний не плачехме като баби. Стой съ гърдитѣ си!... Пъкъ не о[illegible] нѣха ли сили за търпѣние — мрѣхме. Ей, момчета! лѣгай, мри!

— Е, ами измираха ли всички, които лѣгаха?

— Въ наше време нѣмаше поганци. Дружба имаше ... И слаб[illegible]ачъ не пискаше като баба ... Въ наше време, случваше се ... — бъркаш[illegible]аре-цътъ, като си припомняше старитѣ времена и не подозираше подиг[illegible] на внука си.

— Ами може да сте лѣгали, безъ да измирате.

Дѣдото се заглеждаше въ внука си и почваше да плюе. Ако имаше т[illegible] въ рѫката си, той простно чукаше съ нея".

Това е една по-вече отъ вѣрна характеристика [illegible]ова старо крепостническо поколение. Економическата зав[illegible]ть, въ която се е намирало подъ [illegible]осния[illegible]етъ на болярит[illegible] [illegible]го е пр[illegible]но на т[illegible]ивост[illegible] «лѣга» [illegible] мрѣ». Дълдия[illegible] крепос[illegible]ски [illegible] отхра[illegible] следу[illegible] поколѣние, [illegible]творено [illegible]ащата. [illegible]инъ ед[illegible]це по-апатично, безу-[illegible], равн[illegible]но къ[illegible]чко п[illegible]ние. То не мисли за [illegible] освѣн[illegible] всѣки[illegible]тѣ си [illegible]ѣби. Едно сма[illegible]ано поколѣние, въ което дългиятъ гнетъ убива всѣко човѣшко достойнство.

Интересенъ е следниятъ разговоръ, който се води между младия Михайло и бащата:

„ — Не виждамъ азъ добро отъ твоето учение... Ти по-напредъ ми кажи, тебе учиха ли те? — глухо забелѣжваше синътъ.

— Мене ли... учиха ме! — вълнуваше се бащата.

— Съ сопа ли?

— Съ сопа или съ друго, ама учиха ме. Както и да било, ама не ни оставиха безъ учение.

— И каква полза отъ това? — подигравателно питаше Михайло.

— Полза ли? Ето каква полза: Пази Боже да кажахъ противна дума на баща си! Случваше се, дѣдото ме връзваше за дирека и бой! Хичъ не бѣхме разглезени!

— Чухъ го азъ това. Ами каква полза ти принесе боя?

— Не се разглезихъ — и нищо по вече!

— Тогава малко джбови върлини сж счупили въ васъ! Трѣбвало повече... — казваше синътъ и злобно се смѣеше.

— Мишка! По-добрѣ млъкни, не ме ядосвай! Ехъ, ехъ, ще те пипна азъ тебе за косата...

И тъй нататъкъ. Бащата заплашваше, синътъ не го зачиташе и си извръщаше гърба. Но когато работата отиваше надалече, той избухваше като барутъ и проявяваше страшна свирѣпость.

— Нима не казвамъ право? — питаше той, като че ли се готвѣше да пустне срѣщу баща си убийствена стрѣла, която ще го рани, и ще го накара да зареве отъ болка. — Нима не е тъй? кажи ми, моля ти се, добрѣ ли ти е? Хубаво ли живѣешъ, а? Пъкъ нали си получилъ джбовицата до ситость?...

— Какво станало, азъ съмъ истински селенинъ. Слава Богу, честенъ селенинъ съмъ! — казваше бащата и едвамъ се сдържаше отъ ядъ.

— Какъвъ си ти селенинъ! Цѣлъ животъ се скиташъ по чужди страни, напустналъ си кжщи, ниви... Нито конь за предъ свѣта, нито мангъръ! Само по туй си ти селенинъ, че знаешъ хубаво да се надувашъ, кога те тупатъ... Идешъ повънка на работа — крака ти ще счупжтъ, върнешъ се въ кжщи—сопата те чака!...

— Не думай така, Мишка! — съ страшна тжга се заядаше бащата.

— Не е ли право! Ангарията се свърши, пъкъ тебе все ти отупватъ праха!

— Мишка, не ме закачай!

Но Михайло злобствуваше до край.

— Има ли баремъ едно здраво мѣсто по тебе? Нима и мене мислишъ да учишъ така да се съсипвамъ? Не ща!

— Живѣй, както си знаешъ, Богъ да ти е на помощь! — пъшкаше бащата.

Тогава на Михайла домилѣваше за баща му, толкова му домилѣваше, щото не може се исказа".

Но сжществуванието на крепостническия редъ въ Русия все по-вече и по-вече се подядаше отъ новитѣ условия на живота. Като всѣка една преживѣла времето си обществена наредба, влѣзла въ противоречие съ новитѣ обществени условия, той трѣбваше да загине, да отстжпи мѣстото си на друга наредба, по жизнеспособна, както и стана. Но това противоречие въ реалнитѣ економически условия не закъснѣ да се яви, като противоречие и въ главитѣ на хората, които, отначало скрито, после явно и демонстративно, недоволни отъ сжществующето, работятъ за неговото премахване. И въ главата на Михайло Лунинъ, който въ повѣстьта представлява младото това

недоволно, революционо поколение, новитѣ изисква[redacted] вре-м[redacted]борбитѣ на епохата намиратъ отражение. Той[redacted]стви-[redacted]е единъ простакъ, дебел[redacted]едно сжщинско дѣ[redacted] пр[redacted]дата, когото не родителе[redacted]тели сж въспитава[redacted] г[redacted]ата, степьта [redacted] обстоятелствата, [redacted] пъкъ[redacted]ствено, надуто и това ви [redacted]ата, това сж неговитѣ учители [redacted]спитанието на природата си върве-[redacted]ьзва Каронинъ, то пъкъ обстоятелства-[redacted]ка на Мишка не бѣха еднакви съ обстоя-[redacted] времена и на други хорски от[redacted]ия“. [redacted] животъ, който е дохождалъ до [redacted] че [redacted]липсувалъ даже насущниятъ хлѣбъ, при тов[redacted]то, к[redacted]Михайл[redacted] на всѣка крачка е срѣщалъ, създав[redacted] него [redacted] не апатиченъ и безучастенъ к[redacted] всичко, като [redacted] човѣкъ, който «лѣга» и «м[redacted]редъ насилието, както дѣ[redacted]о му, но човѣкъ, който съ въ[redacted]ние гледа на този нес[redacted]енъ животъ, намразва го отъ [redacted] на своята млада и [redacted]аре[redacted]душа, до като най-после го н[redacted]ща. Подъ непоср[redacted]иянние на гнета и мизерията [redacted] неговата душа се поражд[redacted]юбовь къмъ свободата и си[redacted] стремление къмъ щастие, къмъ добръ животъ, коет[redacted] за-вежда въ града. Той не мисли да търпи като баща [redacted]итѣ-снението и несносниятъ селски животъ. Но какво да се пра[redacted]? Какъ да се подобри живота? По кой начинъ да се отърве [redacted] несносниятъ тозъ гнетъ? Какъ да достигне до щастието? [redacted] Въпроси, на които Михайло не може да си отговори. [redacted]ва е тѣжко, убийствено за него. Да чувствува, а да не зн[redacted] не може!... Подобно на Сизифа, комуто Прометей да[redacted]ъчи отъ божествената свѣтлина, които ясно освѣтляватъ всичк[redacted] мизерность на неговия толкова убийственъ животъ и прав[redacted] Сизифа много по-нещастенъ, отколкото въ преди[redacted] му животъ, така и Михайло, почувствувалъ жажда за сво[redacted]ща-стие, не знае, какъ да го намѣри, какъ да постигн[redacted]чко това. А туй го мжчи, мжчи го неисказано много и той че[redacted] пада въ отчаянье и малодушие. Нищо не го привързва в[redacted] къмъ този убийственъ животъ и той отдавна, може би, ще[redacted] да напустне родното си селце — Яма, което, споредъ т[redacted]итѣ на Каронина, приличало на сжщинска яма, отдавна т[redacted] го забравилъ, ако нѣколкото приятели въ с[redacted] съ които само Михай[redacted] срѣщ[redacted]разбир[redacted] го пр[redacted]ватъ, макаръ[redacted] слабо, този аренъ и жив При това, него[redacted] то сърдце, о и гр е оста здо на любовнитѣ вле- Въ с ой лю дната щастна, като него. Па- до то мног[redacted]бича, [redacted]ъпреки несно[redacted]ото си положение, пакъ отдѣля 25 рубли, за да ѝ купи една машина за шиене. На Паша той повѣрява всичко. Открива ѝ своето

отвращение къмъ този несносенъ животъ, съ мнѣнията си, желанията си да го напустне, да търси другадѣ щастие, а и тя като вѣрна негова любовница обѣщава се да го следва навсѣкадѣ, кадѣто той отиде.

— Ами кога ще идемъ съ тебе на черкова! — попита я веднъжъ Михайло съ вълнение на лицето.

— Когато искашъ. Щомъ кажешъ азъ съмъ готова, — отговори Паша.

— Не, нѣма какво и да се мисли за това? — извика съ злоба Михайло, като самъ себе си прѣкжсваше.

— Защо не?

— Че какво добро ще видишъ у насъ? Слама ли да хрускашъ? У насъ е нѣмотия... тежко става човѣку!...

— Не тжжи... Щомъ кажешь и ще идемъ при попа! — успокояваше го Паша.

— Все нѣмотия, нищо по-вече отъ нѣмотия! Такъвъ страшенъ животъ, че просто ме е срамъ! — продължаваше почти безъ да слуша Михайло и злоба горѣше въ неговитѣ очи.

— Какво да му сторимъ, Миша!

— И азъ туй казвамъ, я... Нищо не ми иде на умъ. Какъ да се живѣе?

— Като хората Миша! — плахо забелѣза момичето.

— Кои хора? Нашитѣ старитѣ ли? Нима тѣхния животъ е истински: да те биятъ. срамъ... слама да хрускашъ? Искамъ да живѣя човѣшки... а какъ? Ти не знаешъ ли, Паша? Кажи ми какъ да се живѣе? — запита Михайло оживено.

— Не знамъ, Миша... Не ми сѣче главата. Азъ само мога да ида, кждѣто искашъ съ тебе, дори до края на свѣта...

— Какво тогава да правимъ?... За да можемъ честно, безъ срамъ... не като нѣкакъвъ добитъкъ, а човѣшки... — Михайло говореше заплѣтено, като въртѣше съ невѣроятни усилия своя дървенъ клинъ, но въ очитѣ му блѣстѣха сълзи".

Гледайки, че усилнитѣ му грижи за подобрението на бащаното му разрушено стопанство отиватъ напраздно, че баща му цѣлъ е заробенъ отъ селския чорбаджия, Трешниковъ, той най-после решава да напустне бащиното си огнище, и трѣбвало единъ най-малъкъ макаръ поводъ, да направи той това. Когато кмета отъ общината дохожда въ Яма и събира селенитѣ въ сборната кжща, младежьта на Яма сбрана на отдѣлна страна отъ старитѣ съ смѣхъ посрѣщатъ глупавата речь на кмета, заради което отъ рано ядосания кметъ заповѣдва да затворятъ вратитѣ и донесатъ вързини. Но пъргавата младежъ, която не „лѣга" и не „мрѣ" предъ насилието, избѣгва изъ кжщата. Избѣгва и Михайло. Следъ нѣколко дни той се завръща въ село съ желанието непремѣнно да напустне селото. И го напуща заедно съ своята Паша.

По пжтя Михайло срѣща неприятности. Още въ първото село го залавятъ за билетъ. Едвамъ се отърва той отъ тази неприятность. Въ това село остава Паша за готвачка въ кжщата на общинския писарь. Безъ тжга Михайло се раздѣля отъ нея, както и безъ тжга напуща родното си мѣсто и родители. Безъ нея, той мисли, че пс-скоро ще натрупа богатство, ще постигне щастието, а тогава той нѣма да да я забрави. Още щомъ стига въ града, Михайла го налѣга тѣжко разочарование. Отъ село той тръгва безъ никаква опредѣлена цель, само съ смжтното желание да се обогати, да стане щаст-

ли[illegible] И изведнажъ дѣйств[illegible]тъ градски живо[illegible] по-
[illegible] че не тъй лесно ще може [illegible]е обогати. П[illegible]а, не
и[illegible] и ни една копейка [illegible] той се принуждава
не[illegible]е при всич[illegible] тълпата, да работи
[illegible] съ нея [illegible]о разочарова. Арте[illegible],
[illegible]тра[illegible] научава, че той не е ис-
[illegible] една сбирщина отъ дрип-
[illegible] увеличава. Съ никого отъ своитѣ
[illegible] не размѣня ни дума.
[illegible]е описанъ живота на Михайло въ но-
[illegible]ри новитѣ условия на живота. Вѣрно и из-
[illegible] лицето на Сема, другарь на М[illegible] съ
[illegible] запознава въ града и съ когото Се[illegible]жду
[illegible] тъл[illegible] отъ работници, размѣня разговоръ. [illegible]него
[illegible]намир[illegible]динъ [illegible]тински типъ отъ тази тълпа, довол[illegible]
[illegible] живота[illegible] какви духовни потрѣби и стремле[illegible]
[illegible] по-добръ жи[illegible] макаръ и много да е ходилъ [illegible] ви-
дѣлъ. На Михайло той расправя цѣлата своя Одис[illegible]кте-
шествията си из[illegible]вказъ, Кримъ, Сибиръ съ тълп[illegible] да
търси прехрана.

Срѣщата на [illegible]хай[illegible] Сема и съвмѣстния имъ жив[illegible]
предизвиква въ неговата [illegible]ша странна тревога. Отъ разказ[illegible]
Сема за неговия животъ и пжтешествия по чужди[illegible]ани,
нещастията, които на всѣка крачка е срѣщалъ, той с[illegible]тавя
едно низко понятие за Сема и за всички други като него. Но
нима и той — Михайло ще прекара такъвъ кучешки животъ[illegible]
кова жалко сжществуване? А мигаръ за това е той нап[illegible]
налъ родното си мѣсто? Мигаръ за това той напуст[illegible]ква-
рения селски животъ, пъленъ съ толкова страдания, [illegible]а ис-
падне сега въ другъ още по-несносенъ. Ами богатств[illegible]ами
щастието? . . . Кждѣ остана то? . . . И Михайло ясно вижд[illegible]
се рушатъ всички негови въздушни кули и дѣтински блѣн[illegible]
Ей така предизвиква въ него страшната душевна [illegible]ога, и
той напуща и тозъ животъ, избѣгва отъ Сема, за д[illegible] заб-
рави за всѣкога. Обаче отново той попада въ так[illegible]една
срѣда, въ една дюлгерска дружина, но, даже мѣсецъ не [illegible]
райва.

Това е, че той напустна Яма, за да намѣри нѣгдѣ по-
добро сжществуване, да постигне богатство, въ кое[illegible]ст-
вено Михайло намира щастието. Обаче живота му [illegible]зва,
че то[illegible] става[illegible] тъй [illegible] «Не[illegible] енергия бъ[illegible]
бена, [illegible] Кар[illegible] Той [illegible]е изв[illegible]къ да забога[illegible]
Това [illegible] длъжн[illegible] най-ст[illegible]нната [illegible] негова, какт[illegible]
[illegible]ѣлото [illegible] село [illegible]околѣ[illegible] *Неуреденото вре[illegible]* на-
съ заб[illegible]и пори[illegible]й се [illegible]еше не да си [illegible]ова
[illegible]ие, ами, тъй да се каже, да го грабне. За това [illegible] мо-
жеше да покаже изведнажъ безмѣрна енергия, макаръ и съ
рискъ да падне отъ изтощение, стига само да постигне же-
лаемото. Забавенъ, макаръ и вѣренъ трудъ, той не бѣ спосо-

бенъ. Само неуредения животъ, който се започна още въ Яма, той можеше да разбере. Развалените, разкъсани още въ селото негови нерви работѣха поривисто и диво, като клавишитѣ на единъ счупенъ инструментъ.

Като знаемъ това стремление на Михайло „изведнажъ" да забогатѣе, лесно ще си обяснимъ попаданието му въ примката, приготвена отъ негова съселенинъ Василий Луковъ.

Ето въ какво се състои работата:

Когато Михайло тръгва отъ село, баща му му казва, че ще испрати пашапорта му до тѣхния съселенинъ, преселенъ въ града—Василий Луковъ. Следъ много миткания изъ града, най-после Михайло отива при Луковъ, хемъ да си вземе пашапорта, хемъ да се поразговори съ него. Съ Лукова, той вижда, че сѫ станали значителни промѣни и въ характера му и въ самата обстановка на неговия животъ. Въ село постоянно битъ, тукъ въ града той изглежда, като господарь и самостоятеленъ човѣкъ. И въ жажната за богатство, за щастие, душа на Михайло още по-силно се заражда смътното това желание да го стигне и замине даже. Възползуванъ отъ лекомислието на Михайло предъ переспективата „изведнажъ" да забогатѣе, Луковъ го впримчва въ една бѣда, гдѣто само простотията Михайлова го избавя. Луковъ завежда Михаило при единъ месарь, съ когото се спазарявать да му доставятъ едъръ добитъкъ за месарницата. Предъ месаря—Мартиновъ, Луковъ представя Михайла, като ербапъ момче въ тия работи. Безъ да си дава отчетъ за това, което става съ него, Михайло само клюма утвърдително съ глава. Следъ дълги пазарлъци най-после Луковъ взема пея отъ Мартинова—500 руб. Когато излизатъ отъ месарницата Луковъ дава на Михайло 100 руб., а останалитѣ взема той.

„— Ами че отъ гдѣ ще взема добитъкъ? — попита Михайло изъ пѫтя.
— Получи ли ти, каквото ти се падаше? — попита Луковъ съ глупешка усмивка.
— Получихъ . . .
— Туди ли паритѣ въ джоба си?
— Гудихъ . . .
— Какво искашъ още! А колкото до добитъкъ, азъ ще ти дамъ петь глави, ще му ги заведешъ, за сега му стигатъ толкова".

Разбира се, че, освѣнъ 5-тѣхъ добитъка, нищо друго не закарватъ на Мартинова и единъ день, когато Михайло, смаенъ отъ многото пари, отъ неочакваното забогатяване, се чуди какво да прави толковато пари, вкарватъ въ затвора. Не ще съмнѣние, че следъ разглеждането на процеса Михайло се оправда, оправда го неговата простотия и невежество, неговата наивность.

Когато въ сѫда го попитватъ, защо е присвоилъ паритѣ на Мартинова, той отговаря:

„ — Нѣмахъ пари.
— Ами нима не знаеше, че вземашъ чужди пари?
Мълчание.
— Защо си напустналъ селото?

— Тамъ нищо нѣмахъ...
— Ами защо дойде въ града?
— Пари да искарамъ.
— [illegible]ри — отъ началото до кра[illegible]

Следъ като [redacted] затвора, той испад[illegible] [illegible]а тухлар[redacted] намѣсто да го развали, [illegible] т[redacted] момци, дошле въ града, [redacted] очитѣ предъ зеющата про-[redacted]двѣсилъ. Въ себе си той чувству-[redacted]евна немощь. Дошълъ въ града, за [redacted]оборъ животъ, което той намира въ па-[redacted]виятъ опитъ съ Лукова му показва, че не [redacted]ри това и срѣщата му въ тухлар[illegible] съ [redacted]ъ [illegible]добенъ на Сема, който съ една дѣт[illegible] на-[redacted] му [illegible]направя за своето нѣкогашно щастие, когато [illegible] [illegible] пари[illegible]знае какво да ги прави, че даже испадн[illegible] [illegible]ъ затвора, [illegible] още по-твърдо убѣждава Михайла да търси щастието [illegible]аритѣ, въ богатството е твър[illegible]упа-во. Нали гледа той предъ себе си Исая, комуто нѣко[illegible]пад-нали пари много, [illegible]жобоветѣ и той все таки си о[illegible] сѫ-щия? Но той яс[illegible]и знае, че въ село му липсв[illegible] нѣщо, — за това [illegible]избѣ[illegible] какво е това нѣщо, защо [illegible] избѣга, какво му липсва? — Друго, но не пари.

Паритѣ — това не е вече неговата цель въ жи[illegible] Нѣ-що друго, което Михайло само чувствува, но не мож[illegible] раз-бере. Попаданието му въ друга една срѣда много разли[illegible] отъ тази, въ която той до сега се е търкалялъ, го пром[illegible] значително и му дава отговоръ на толковато неразрешими [illegible]проси, които дълго сѫ го вълнували, и на които той [illegible] можелъ да си отговори.

Единъ день въ тѣхната работилница дохожда единъ чо-вѣкъ, простичко облѣченъ. Още съ първото виждание [illegible] вдъхва голѣмо довѣрие и уважение въ Михайла. Когато той [illegible] отива, Михайлъ се научва отъ работницитѣ, че той [illegible]лѣ-зарь-работникъ и се казва Томичь. Следъ като нап[illegible]або-тилницата, той се отправя у Томичь, когото следъ д[illegible]тър-сения намира. Тази е новата срѣда, въ която Михайло испа[illegible] и въ която заживява единъ новъ животъ, срѣда на едни с[illegible]нателни хора, единъ съзнателенъ и организиранъ пролетари-ятъ. Подъ непосредственото влияние на новата жит[illegible] об-становка въ несовитѣ мисли става корененъ превр[illegible] Той самъ почва да чувствува и [illegible]ва гра[illegible]та разлика м[illegible]ду пр[illegible]ния му [illegible]отъ и [illegible]ния — [illegible] срѣдата на [illegible]мичь [illegible]овата [illegible] Надѣ[illegible] [illegible]иколае[illegible]

Наред[illegible]изучва [illegible] на за[illegible] Михайло се залавя съ [illegible]анието [illegible]уквит[illegible]ато т[illegible] научва да чете, предъ [illegible] испъкв[illegible]то че [illegible] единъ други, непознатъ до тогава миръ. И колкото по-вече чете, толкова по-вече почва да чув-ствува всичката своя босота, толкова по вече се усилва въ не-го неудържимото желание да се учи, да добие знания. Той да-

же накарва Томича да му намѣри учитель, и когато Томичъ му посочва Колосова, съ остървеность той се залавя за своето самообразование подъ неговото ржководство. Въ не-дълго време той се научва хубаво да чете, да разбира. Почва да посѣщава читалището, да взема отъ тамъ книги. Единъ день когато излизва отъ библиотеката случайно срѣща своята Паша, която бѣше оставилъ въ село за готвачка въ дома на писаря. Срѣщата става толкосъ неочаквано, че смайва и двамата. Отъ Паша Михайло се научва, че тя е напустнала село и сега въ града е слугиня при едни господари. Тжжно става Михайлу отъ тази срѣща. Паша, своитѣ родители и село, той бѣше забравилъ и сега изведнъжъ тази срѣща му напомня за калното и пълно съ нещастия село, за несносниятъ животъ, за сломенитѣ и убити отъ живота негови родители. Тжжно му става. Той най-после достига щастието, а тамъ... въ село!... Михайло решава да свържи сждбата си съ това просто, работливо, но честно момиче. Той я обича още отъ село. Сега нима ще я остави?!... Разбира се, Паша си е такава, каквато е била въ село, какъвто бѣше Михайло въ по-първия си животъ. Тя не можá да попадне въ една добра срѣда, която да я въспита, да я научи, че не въ богатството е щастието, а тамъ кадѣто Михайло го намѣри. Постоянно тя задѣва Михайла съ такива въпроси: защо нѣма пари, защо нѣма кжщи, когато тѣхниятъ хазяйнъ «макарь и да не може да си подписва името», има двѣ кжщи и др. т. — въпроси, които преди толкова сж мжчили и Михайла.

Макаръ и достигналъ до такова положение, Михайло все така чувствува нѣщо, което му липсва, нѣкаква духовна пустота, която често го прави малодушенъ и го хвърля въ отчаяние и тъмна меланхолия.

„— Тежко ми е самичъкъ, Томичъ! — внезапно каза Миша.

— За туй ли се женишъ?

— Донейдѣ за туй . . . но по-добрѣ остави това,—тя ми е своя, близка . . . Но друго ме кахъри мене, Томичъ!

Томичъ погледна лицето на другаря си, сухо, блѣдно и тжжно . . .

— Ти си нещастенъ Миша? — попита той.

— Не знамъ. Но нѣкакъ ми е лошо . . . Михайло рѣдко биваше тъй откровенъ и Томичъ разбра, че щомъ той говори така, значи, има нѣщо.

— Какво ти трѣбва още? Ти получи това, което на милиона хора липсува — развитие и хлѣбъ . . .

— Ами по-нататъкъ? испитателно каза Михайло“.

Очевидно, Михайло не се задоволява само съ това, което е достигналъ. Наистина той има това, „което на милиони хора липсва—развитие и хлѣбъ“, но работата е, че това не го задоволява и той пита: „Ами по-нататъкъ“?.... Него го мжчи съзнанието, че той е научилъ толкова много, достигналъ е до щастието, но само за себе си. Той ясно вижда плачевното положение, въ което се намиратъ другитѣ хора. А нима на тѣхъ не трѣбва да се помогне да се издигнатъ? Такива мисли почватъ да вълнуватъ Михайло. И единъ день, когато той излиза съ Томича въ полето предъ дѣйствието на тия мисли той му

расправя: като че ли той стои върху една канара [illegible] една без[illegible]дна пропасть, тъмна. [illegible] и долу той чув[illegible]вишки [illegible]е. Той се радва, [illegible] е [illegible]налъ на тази [illegible], но [illegible]о време му [illegible] но, че долу, въ про[illegible] та[illegible] има толкова [illegible] го, че на тѣхъ тр[illegible] [illegible] се помог[illegible]ть ясна свѣтлина върху [illegible]ивш[illegible]ой става вече единъ съз-[illegible]ень работникъ, който не иска [illegible] и за другитѣ — да имъ помогне [illegible]оти, на която той стои. [illegible]е свършва.

[illegible] вижда твърдѣ интересна повѣсть и заслу-[illegible]етена отъ всѣкиго, който иска да [illegible]ѣби [illegible]въ полезно четиво, а не въ четение на т[illegible]сен-[illegible]романи, като „Тайната на Петерб. джелатинъ", „[illegible] Про[illegible]" и [illegible]

Литер[illegible]ерк[illegible] на Плеханова е преинтерес[illegible] Той разглежда поч[illegible]сичкитѣ произведения на Ка[illegible]а, а заедно съ това и цѣлата народническа литература.

Чудимъ се, [illegible] нашитѣ толкова много прево[illegible] не сѫ ни дали ни[illegible] и[illegible] Каронина. Мислимъ, до кол[illegible] знаемъ, че тази [illegible]всть [illegible]ото негово нѣщо, което се п[illegible]вежда на български, а той [illegible]а толкова разказчета и [illegible]... Дано видимъ и друго негово произведение преведен[illegible]

Йон[illegible]

Червенъ народенъ календарь, *за високосната 1900* [illegible] Казанлѫкъ, цѣна 20 ст.

Отъ година на година, Червениятъ народенъ [illegible]дарь все по-вече и по-вече се распространява. Издаденъ тази година въ 15.000 екземпляра, той е почти изчерпанъ. Това ва[illegible] обстоятелство — широкото му распространение, трѣбва изда[illegible]литѣ — централниятъ комитетъ, да вематъ подъ вн[illegible]е и да се погрижатъ за по-доброто му списване, колко[illegible] възможно на по-простъ стилъ, като се има предъ видъ, [illegible]й се распространява най-много между простата маса, за която [illegible] предназначенъ. Не напраздно мнозина забелѣзваха за мин[illegible] годишния календарь, че билъ написанъ много висок[illegible] И на конгреса въ Габрово се призна това. Изглежда обаче [illegible]ази година сѫ положени по-голѣми старания отъ страна [illegible] централния комитетъ [illegible]одобр[illegible] на к[illegible]аря. Статийк[illegible] зачек[illegible] съвремен[illegible] въпрос[illegible]ѫ на[illegible] на понятенъ проста[illegible]сса е[illegible]

[illegible]дно [illegible] и нов[illegible]едение [illegible] тазигодишното и[illegible]ние [illegible]а, че [illegible]даря е[illegible]строва[illegible] поредъ рѣшени[illegible] на [illegible]еса. П[illegible]ени с[illegible] ликътъ на стария социалистически дѣецъ Д. Благоевъ, делегатитѣ на VI конгресъ въ Габрово,

майската манифестация въ Казанлъкъ. Особено интересни сѫ двѣтѣ алегорически картинки: 1) Съвремената държава и 2) Работникътъ Самсонъ. Добрѣ е сторено, гдѣто е помѣстенъ и единъ малъкъ исторически календарь на по-важнитѣ събития, който въ миналогодишния календарь бѣше пропуснатъ. Практично е, гдѣто месецословитѣ сѫ сбрани на едно мѣсто, а не расхвърлени изъ календаря, както това бѣше въ миналитѣ издания. Човѣкъ трѣбваше да рови цѣлия календарь, до гдѣто да намѣри търсения мѣсецъ.

Като поздравляваме централниятъ комитетъ за грижитѣ, които е употрѣбилъ за подобрѣнието на календаря, желаемъ, щото идущата година още по-добрѣ да бѫде написанъ, и още по-вече да се распространи.

Свѣтка се, драматически сцени отъ *Н. Стариковъ* (№ 4 отъ библиотека «Свободни Часове» издание на Ст. Георгиевъ и С-ие Варна 1900 год.) *пр. отъ руски Г. Б. цѣна 30 ст.*

Безъ да претендиратъ за едно образцово драматическо произведение «драматическитѣ сцени» на руския писатель-революционерь Н. Стариковъ сѫ нѣколко вѣрни странички откѫснати отъ оная ужасна житейска драма, която по настоящемъ се разиграва въ «православна» Русия и на която края, въ всѣкой случай, ще бѫде сгромолясванието на оня несносенъ деспотизмъ, който, благодарение на слабото економическо развитие, още държи въ притѣснение и невежество руския народъ.

Всѣкога тамъ, кадѣто има притѣснение, кадѣто народния суверенитетъ се не зачита, кадѣто единъ или нѣколко властолюбци, въсползувани отъ невежеството и несъзнанието на народа, вършатъ това, което си искатъ, всѣкога тамъ, рано или късно, ще се появи реакция противъ това притѣснение, силно стремление къмъ свобода, къмъ независимъ животъ, което стремление ще помѣте всичко, което притѣснява. Ще мине поколѣние, което безропотно ще понесе това притѣснение. Обаче «има край на нашето страданье»!

Въ Руссия, благодарение на това исключително условие, че економическото развитие остана толкова назадъ сравнително другитѣ западноевропейски страни, монархическата власть се задържа за дълго, че дори и до днесь руския народъ не може свободно да си отдъхне. Но притѣснението не закъснѣ да предизвика незадоволство и силно стремление къмъ свобода въ младото поколѣние, въ интелигенцията, която не иска тъй безропотно да понесе несносното бреме на деспотизма. Впущатъ се въ срѣдата на народа да го просвѣщаватъ, и подготвятъ къмъ срутванието на този несносенъ гнетъ, за което често заплащатъ съ живота си и съ изгниванието въ влажнитѣ сибирски тъмници. Но това далечь да ги отчайва, още повече ги въодушевлява, и съ още по-голѣма замоотверженость

тѣ се нахвърлятъ въ тази неравна борба. Само искл[redacted]нитѣ русски условия и голѣмото пригнѣтение могатъ да [redacted]итатъ х[redacted]ъ такива чудни характери, като Андрѣй Кожухо[redacted]оржъ, [redacted] Таня, Зина въ „Поприщ[redacted] Нихилиста“ на Ст[redacted] ка[redacted]ато Катя и Димитрий Н[redacted] Новопокръстенъ“, Катя въ «Кра[redacted]

Въ п[redacted] сцени» на Старикова, ге-[redacted]тоновна. Мѣстото му е тука [redacted]ното движение руската жена [redacted]то даже съ много по-голѣма само-[redacted] въ редоветѣ на неравната борба, отъ [redacted]ме дѣйствителни такива примѣри. И не на-[redacted]сатели въ произведенията си съ[redacted]али [redacted]кова самоотвержена и съ такива не[redacted]жа-[redacted]тери. Отъ Българката, разбира се, не може да [redacted]жщо[redacted]амади[redacted] е разликата между рускитѣ услови[redacted]ния жив[redacted]о е, че нашата българка не върши [redacted] же това ма[redacted] нѣ[redacted]ето нашия животъ изисква [redacted]ея.

Настья Платопо[redacted]а въ «Свѣтка се», увлѣчена от[redacted]ло-то», напуща своит[redacted]одители скришно, като имъ ост[redacted]дна записчица, че уж[redacted]дат[redacted] Опечаленитѣ родители нѣма[redacted] що друго да прав[redacted]осв[redacted] направятъ молебствие за у[redacted]коение на душата й. Разб[redacted] се, скръбьта за милото [redacted]е-до не ги напуща, толкосъ по-вече, че тя имъ е еди[redacted]ата рожба и, че самитѣ тѣ, съ своитѣ постжпки спрѣмо [redacted]та-ватъ причина за нейната безвремена смърть. Като всѣки [redacted] пасенъ офицеръ и вѣренъ поданикъ на царя, баща й иска д[redacted] въспита въ своя духъ. Обаче времето и новитѣ условия в[redacted]шатъ своето. Когато вижда тя, че живѣнието й при [redacted]ус-ловия е немислимо и, че дѣлото я вика за борба на[redacted]отъ или смърть, тя се решава по този начинъ да напустне роди-телитѣ си. Двѣ години следъ напущанието на родното си с[redacted]мейство, когато родителитѣ й се готвятъ да правятъ двѣ[redacted]дишнината отъ нейната смърть, неочаквано тя се явява[redacted]хъ подъ името Фекла кронщадска мѣщанка, търсяща м[redacted]за слугиня. Безъ да я познаятъ родителитѣ й, не я од[redacted]тъ за слугиня, но най-после тя се исказва. Трогателна е тази сц[redacted]на. Като обезумѣни оставатъ бащата и майката, които си м[redacted]слятъ, че това е видѣние.

Настя се много растжжава, когато вижда, че б[redacted] и майка й толкова много я обичатъ, че тѣхната материнс[redacted]о-бовь не е изстинала. [illegible]ъкъ тя[redacted]о ще [redacted] да се раздѣл[redacted]тъ тѣ[illegible]кто и [redacted]ъ нея[redacted]ега!.. [illegible]ѣлото, на кое[redacted] я е по[illegible]ла цѣ[illegible]и жив[illegible] всичк[illegible]страсть на сво[illegible] [illegible]Младенче[illegible]уша, [illegible]а, вик[illegible]амъ въ борбата, отъ к[illegible] тя п[illegible]мено [illegible]а при[redacted]ючителни обстоятел-ст[illegible]ойде в[illegible]щата на баща си — да се спаси. Подъ условие, щото тя да бжде ужъ като слугиня, тя се съгласява да остане при родителитѣ си.

Почва се развръската на драмата.

Бащата на Настя, когато билъ още на служба заелъ на единъ гвардейски офицерь — Аркадий Андреевичь една сума отъ 1,200 р. Неисплатениятъ остатъкъ отъ 500 рубли офицерътъ дониса на бащата на Настя тогава, когато Настя се настанява за слугиня у бащини си. Офицера познава въ слугинята — Феклуша сѫщата дъщеря на Платонъ Захаричъ, която смѣтали за удавена. Но дохожда му на умъ, че тѣлото ѝ не намѣрили, че нѣмало опѣло, при това спомнилъ, че преди единъ мѣсецъ полицията подушила въ една квартирка трима «нихилисти», отъ които едната била «дамичка», и като знаялъ какви сѫ били идеитѣ на Настя, заключва, че това е дъщерята на Платонъ Захаричъ. Поисква ѝ чаша вода и добрѣ се увѣрява, че това е тя. Въсползуванъ отъ това, той намисля да искупи замълчаванието си за видѣното съ паритѣ, които има да дава на бащата на Настя. Когато Платонъ Захаричъ, който отсѫтствувалъ отъ кѫщи, дохожда, той му исказва всичко и обѣщава да мълчи, ако му се отстѫпятъ тия 1200 рубли. Отначало Платонъ Захаричъ се преструва, че такова нѣщо нѣма, но най-после, като вижда, че този проклетникъ е узналъ всичко, завежда го въ кабинета си, за да му брои паритѣ, но като разсѫдва, че този вагабонтинъ и паритѣ да вземе нѣма да мълчи, убива го и самъ отива и се предава на властьта. Следъ 2 мѣсеца сѫда го оправдава, като вижда въ него не убиецъ, а човѣкъ който ужъ отмъстилъ за похитената честь на дъщеря му — причина за нейното безвремено удавяние.

Но бащата на Настя съвсѣмъ се измѣнява отъ случившитѣ се обстоятелства. Той ѝ дава дума, че ще распродаде всичкото си имущество, ще запали корабитѣ си и ще я последва навсѣкадѣ.

Като вижда голѣмата старость на баща си, разума най-после отстѫпва на сърдечнитѣ чувства, тя се съгласява да отидатъ далечь — въ странство и тамъ да поживѣятъ и да набере още по-голѣма енергия за предстоящитѣ ѝ борби за свѣстяванието и освобождението на този народъ, чийто вопли и страдания сѫ толкова близко до нейното сърдце.

«Но знай, казва тя на баща си, азъ не съмъ отстѫпница».

По-добрѣ обработенъ този сюжетъ, намираме въ преведената отъ руски драма на Степняка «Новопокрѫстенъ». Тамъ характеритѣ по-ясно сѫ обрисувани, отъ колкото въ «Свѣтка се». Степнякъ е заелъ сюжета отъ тия драматически сцени.

Горѣщо я препорѫчваме на нашата женска интелигенция, особено на учителкитѣ, които въ лицето на Настя Платоновна иматъ единъ високъ характерь за подражание.

Йончевъ.

Преобразование на Ю[illegible]я Календарь.

Въ една [illegible] *Вр.*, читателитѣ сѫ видѣли [illegible] календарь и по-голѣмата точ[illegible]. Обаче, както първия, така и вто[illegible] понеже и двата се различаватъ отъ тази [illegible] ято наричаме истинска година и която пред[illegible] пълна заобиколка на нашата земя около слън[illegible] слънцето около земята и, която се състои отъ 365 [illegible] и 47,17 сек. или 365,242201 денонощ[illegible]акто [illegible] тѣзи числа, истинската година не съдържа цѣло [illegible]ено[illegible]ледст[illegible] на което се явява мѫчнотията въ уреждане на ед[illegible] [illegible]ричено [illegible]але[illegible]. Ето защо и въ основата на нашия, Юл[illegible]кия календарь [illegible] е [illegible]направо тази година, като незгодна въ об[illegible]ствения животъ, понеже [illegible]дината би почвала и свършвала в[illegible]чни часове презъ деньтъ, а [illegible]ѫ взети други двѣ единици — граждан[illegible]ини, едната отъ 365, а [illegible] отъ 366 д. и то тъй комбинирани, [illegible] срѣдно да се приближаватъ [illegible] единица. По такъвъ начинъ пол[illegible]ваме срѣдно годината [illegible] е ра[illegible] 365 д. 6 ч. или 365.25 д. като пущаме за всѣка година една гр[illegible]шка отъ 11 м. и 13.83 сек. или 0.0077[illegible]99, която грѣшка въ течение на 128 год. възлиза почти на едно [illegible]ще. Така щото, ако пролѣтното равноденствие е паднало нѣкоя год[illegible] 23 мартъ, то следъ 128 год. испреварило и паднало на 22 мартъ; с[illegible] $3 \times 128 = 384$ г. на 385 г. е паднало на 20 мартъ и т. н. Отъ тук[illegible] вижда, че Юлианския календарь е подвиженъ, понеже следъ време ще [illegible] да падне Рож. Хр. презъ лѣтото.

Този календарь е билъ заетъ отъ Римлянитѣ и приетъ от[illegible]ианската църква на Никейския съборъ въ 325 год. отъ Р. Хр., но без[illegible] се поправи грѣшката, която, както видѣхме по-горѣ, за 325 год. ще [illegible] стои приблизително отъ 2 ден. и нѣщо. Презъ тази година пролѣт[illegible] равноденствие се е паднало на 21 мартъ когато, ако нѣмаше гр[illegible] отъ 2 ден., би трѣбвало да се падне на 23 мартъ, когато се е па[illegible] въ онази година, въ която се е родилъ Христосъ. Значи праздниц[illegible]оито сѫ установени отъ Християнската църква за споменъ на събитията стан[illegible] тогасъ, около 325 год. сѫ се отпразнували два деня по-късно, отколк[illegible] би трѣбвало. Отъ тукъ следва, че и датитѣ на тѣзи събития [illegible] премахнето на този календарь отъ събора не сѫ били сведени към[illegible]ата, въ която се е родилъ Христосъ.

[illegible]гъкъ с[illegible]ние на [illegible]о отст[illegible]ята вследствие [illegible] грѣшка[illegible]то допу[illegible]ианск. [illegible]арь, сѫ [illegible]и и растатъ и п[illegible] сегашн[illegible]дини, п[illegible]то равноденствие се [illegible] на 9 мартъ. Зн[illegible] зи подн[illegible]ъ на [illegible] празд[illegible] се празднуватъ 1[illegible] по- отколк[illegible] трѣбва[illegible]

Предъ [illegible] на това закъснявание и за избѣгване занапредъ грѣшката папа Григорий XIII въ 1582 год. е реформиралъ Юлианския календарь тъй,

че намалилъ тази грѣшка отъ 0,007799 на година на 0,000299 д.; значи гражданската година си останала пакъ по-голѣма отъ истинската, така щото въ 3344 год. приблизително календарьтъ пакъ закъснява съ едно денонощие и пада въ сѫщитѣ грѣшки, като Юлианския, само че следъ по-голѣмъ периодъ. При въвеждането на този календарь, който се е нарекълъ на негово име или западенъ стилъ, папата е отхвърлилъ 10 деня, като е заповѣдалъ 5 октомврий 1582 г. да се брои за 15 окт. та по този начинъ да се унищожи грѣшката, но само тази събрана презъ времето отъ 325 до 1582 год. Отъ тукъ излиза, че ние въ 1583 год. сме останали назадъ и тогасъ Юлианския календарь се е различавалъ отъ Григор. на 10 деня, а следъ 1899 год. 29 февруарий 1900 год. тази разлика възлезе на цѣли 13 деня, понеже тази година за Юлиан. календ. е високосна, а за западния проста и следователно февруарий състои за Григор. отъ 28 деня.*)

Обаче при това папата не е взелъ въ внимание, че и неговия календарь е назадъ, като се брои не отъ 325 год., а отъ Рож. Христово и следователно датитѣ на празницитѣ не сѫ сведени къмъ годината на Христовото рождение и, че не съвпадатъ днитѣ на празницитѣ съ сѫщинскитѣ дни, въ които сѫ станали събитията презъ онази епоха.

Опити за въвеждане Григорианския календарь и у православнитѣ държави на истокъ, за да се постигне съ това еднакво броение, което ще отстрани между другото честото двумислие, както това се случва при означение на датитѣ и да се отстрани двойното означение по двата стила, сѫ се правили доста, както въ Русия, тъй и въ другитѣ малки държави на истокъ. Този въпросъ преди години е билъ повдиганъ тъй сѫщо и у насъ, но всичко до сега тъй и си е останало; опититѣ излѣзли несполучливи.

Руското астрономическо дружество, за да отстрани тѣзи грѣшки, е избрало измежду си една комисия съ представители отъ другитѣ научни дружества и министерства, за да обсѫди въпроса за реформата, която може да стане въ Юлианския календарь въ Русия.

Тази комисия, като е взела предъ видъ изложенитѣ по-горѣ грѣшки, въ които подпада и Григорианския календарь, е решила да не предложи да се въведе последния, намѣсто Юлианския, а да предложи другъ, който да не противоречи на изискванията отъ православната църква и въ научно отношение да представя нѣщо по-съвършенно, отколкото Григорианскиятъ.

Предложениятъ отъ руското астрономическо дружество календарь състои въ следующето. Проста година се смѣта по 365 денонощия, а високосната по 366 д.; за високосни години, както и сега, ще се смѣтатъ тѣзи числа на годинитѣ, които се дѣлятъ на четире безъ остатъкъ, съ изключение на тѣзи години, числото на които се дѣли безъ остатъкъ на 128, които ще се смѣтать за прости. И тъй ще имаме въ 128 години 32 високосни години ($128 : 4 = 32 - 1 = 31$), а понеже 128 год.

*) Туй нѣщо въ много тазгодишни календари не е взето подъ внимание, та въ стълба на датитѣ, които отговарятъ на западния стилъ, фигурира датата 29 Февр., която трѣбва да я нѣма, и следъ 28 Февр. да иде 1 Мартъ. Тъй щото всички числа отъ тази дата нататъкъ сѫ намалени съ единица, затова при употрѣблението имъ трѣбва да се прибавя при тѣхъ по единица. Сѫщото нѣщо е допуснато и въ „Червен. Народ. Календарь". Значи праздника на труда по нашенския календарь тази година ще се отпразднува на 18 Априлий.

се дѣлятъ безъ остатъкъ на числото 128, то 128-та год. ще [illegible]роста и сл[illegible]вателно ще имаме всичко [illegible] високос. год. И тогава 1[illegible]55+ 3[illegible]6751 денонощия, отъ което следъ [illegible] годината ще се смята по 36[illegible]214 ден., когато истинската [illegible]та състои отъ 365,242[illegible] ден. значи допуща[redacted]3 ден. въ годината, к[illegible] [illegible]00,000 [redacted]дно денонощие. Обаче туй [redacted] предѣлитѣ на всички периоди, [redacted] безъ особено преувеличение може [redacted]еме, предложена отъ руското астрономи- [redacted]пада съ истинската единица — периода на [redacted] слънцето около земята.

[redacted]ъ се започва лѣтоброението отъ Рож. Хр., то и [redacted]бва да се приведатъ къмъ епохата на [illegible] Хр., [redacted]ето равноденствие трѣбва да пада въ тази сѫща[illegible]а и [redacted]което [illegible]дало и тогасъ. Тогава всички праздници установ[illegible] [illegible]ристиан.[illegible] въ [illegible]ѣнъ на извършенитѣ презъ онази епоха съ[illegible] [illegible]а сега ще с[illegible]датъ [illegible]а въ сѫщото време. Но пролѣтното рав[illegible]денствие въ епохата, въ [illegible]то се е започнало лѣтоброението ни, [illegible]пад-нало на 23 Мартъ, а не на 21, ако привеждаме датитѣ къмъ [illegible] год. въ която се е събра[illegible]ейския съборъ. Следователно ще трѣбва да се отхвърлятъ 14 деня [illegible] на съвременнитѣ дати къмъ она[illegible] епоха, което число се получава [illegible] дѣлението на 1900 на 128. Сл[illegible] туй 1920 г. се дѣли на 127 безъ остатъкъ и ще бѫде проста [illegible]ози случай, ако западната църква до тогава не приеме сѫщата р[illegible] то руситѣ ще броятъ до тогава напредъ единъ день, а отъ 1920 [illegible]на.

При това дружеството предлага, щото името на третия мѣсецъ, ко[illegible] е въ честь на бога на войната Марсъ, да се замѣни отъ Мартъ на Ми[illegible]

Предполагатъ, че това преобразувание, като нѣма нищо общо съ Григориянския календарь на западната църква, още повече, че пр[illegible]итѣ ще съвпадатъ съ днитѣ, въ които сѫ се случили събитията о[illegible]ож. Хр., не ще срѣщне онѣзи пречки отъ страна на християнското населен[illegible] за въвеждането му, които е срѣщала по-преди.

Новия елементъ Victorium.

Въ една отъ миналогодишнитѣ книжки на «Ново Време» б[illegible]об-щили, че изследванията на В. Крускса надъ фосфоричнитѣ спектри на тѣ-лата не отдавна сѫ го довели до откритието на новия елементъ нарече[illegible] Victorium, който по преди сѫ смѣсвали съ елемента Итрий. По на[illegible]тъшнитѣ изслѣдвания надъ сѫщия елементъ сѫ открили сле[illegible] му свойства. Този елементъ притежава сивъ цвѣтъ и се разтваря [illegible] въ киселинитѣ. Най-често се явява подъ видъ на окисъ съ формула [illegible]O_3, [illegible]о изли[illegible] атомно[illegible] тегло [illegible] Този [illegible] окисъ е по мал[illegible] [illegible]сновен[illegible]колкото [illegible]на елем[illegible]трий и [illegible]е отъ по-голѣма[illegible] часть на[illegible]нтитѣ [illegible]рупата на елемента Тербий. Отъ къмъ хими[illegible] в[illegible] свойст[illegible]torium'а [illegible]ого от[illegible]я се различава отъ Итрия, в[illegible]що, той [illegible] срѣдно [illegible] между [illegible]и Тербия.

[illegible]отографията на фосфоричния спектъръ на окиса на Victorium'а по-казва на извѣстни опредѣлени линии двѣ широки 3120 и 3117 и три

други 3218, 3064 и 3060, които никога се не съвпадатъ съ тѣзи на друго нѣкое тѣло.

Изобщо за получаване на фосфоричния му спектъръ употрѣбява се не самия елементъ, а по преимущество единъ отъ неговитѣ сулфиди.

Температурата на океанитѣ.

Отъ всички измѣрвания, направени до сега върху температурата на океанитѣ, дохожда се до заключение, че на дълбочина отъ 180 метра температурата на водитѣ остава неизмѣнна или приблизително такава презъ всичкитѣ годишни времена. Пресмѣтнато е, че 92 на 100 отъ водната маса има температура по ниска отъ 4°,4 С., когато отношението за температурата на повърхностьта е само 16 на 100.

Почти всички дълбоки води отъ Индийския океанъ иматъ температура по ниска отъ 1°,7; сѫщото е и за една голѣма часть отъ водитѣ на Атлантическия океанъ на югъ и за нѣкои области отъ Тихия океанъ; но за Атлантическия на сѣверъ и за една твърдѣ широка область отъ Тихия температурата е по-висока. За дълбочини подъ 3600 метра срѣдната температура на водитѣ на Атлантическия океанъ е приблизително около съ единъ градусъ по висока отъ срѣдната температура на водитѣ отъ дъното на Индийския океанъ и на южната часть на Атлантическия; срѣдната температура въ Тихия океанъ има срѣдня между горнитѣ температури стойность.

Въ морскитѣ дълбочини владѣе мракъ, понеже тамъ не проникватъ слънчевитѣ лѫчи и растителния животъ липсва 93 на 100 отъ дъното на океанитѣ; изобилната фауна, която се срѣща въ голѣмитѣ дълбочини, живѣе отъ органическитѣ вещества при повърхностьта, въ малко дълбокитѣ води и по-брѣговетѣ.

За по-голѣма часть отъ половината на повърхностьта на океанитѣ температурата не слиза никога подъ 15°,5 С.

Съобщава: **Н. В.**

ИЗЪ ЖИВОТА И ЛИТЕРАТУРАТА

Художествената литература у насъ. — Произведенията на г. А. Страшимировъ и общиятъ имъ недостатъкъ. — Демократическото направление въ съвременната литература. — Романътъ „Смутно врѣме“. — Неговата външность и вѫтрѣшно съдържание. — Отзивитѣ на нашия периодически печатъ. —

Отъ всички български литературни художествени произведения, които ми се е паднало да прочета до сега, не съмъ срѣщалъ по-мѫчни за четене, отколкото произведенията на г. А. Страшимировъ. Не че тѣ сѫ найлошитѣ въ нашата художествена литература. Напротивъ, между произведенията на г. А. Страшимировъ има и такива, които при нашата литературна нищета могатъ да се турятъ на първо мѣсто. Обаче и най-хубавитѣ му произведения мѫчно се четатъ. Причината е, че тѣ сѫ написани на единъ невъзможенъ езикъ. Азъ не знамъ художествени литературни про-

изведения, — разбирамъ българския ... езикъ, по-грапавъ ..., на ...ше г. А. Страшимировъ. Въ ... художественна литература има и ... по съдържание, но написани ... хубавъ езикъ, и добри по съдържание [redacted] стилъ произведения. Т...ъ грапавъ [redacted] ...мировъ, рѣдко се срѣща. Все ...напр... [redacted] ...рвия периодъ на неговата лите- [redacted] ...кива, които по съдържание могатъ да [redacted] всѣка художествена литература. Обаче [redacted] ...ва се голѣмо търпѣние, за да се доисче- [redacted] ...неговитѣ произведения, изпитва такова сѫщо [redacted] ...кото изпитва, когато върви по мѣсто, покрито съ [redacted] ...ато ухото му рѣже звукъ на развалена ...ала [redacted] ...то немилостиво търка неопитна рѫка. Той е так... ...ьмъ [redacted] въ ...о художествено литературно произведение, че ... [redacted] ...ствен... стой...ть и когато то въ друго отношение е ... [redacted] ...ро. Най-пъ... ...ъ недостатъкъ четението бива мѫчно, до... [redacted] ...ова. А пъкъ едно худо...ено литературно произведение мо... ...оиз- [redacted] ...веде нужния ефектъ само тогава, когато то се чете свободно, л... ...ато художественното произ...ние е написано съ хубавъ, увлекател... ...илъ, тогава то най-свобод... ...ва ...твата и мислитѣ на автора. Обра... ловавиятъ стилъ пр... на ... ...рачка на свободното въздѣйствие авторовитѣ чувства и мисли въ... читателя. Последниятъ, на... ... предава напълно на чувствата и мислитѣ, които вълнуватъ авт... ...бва на всѣка крачка да се бори съ неприятното чувство, произх... отъ чегъртането по мозъцитѣ му, което произвежда грапавиятъ езикъ. Е...ствено е, че такива художествени произведения мѫчно се четатъ.

При всичко казано, обаче, г. А. Страшимировъ днесъ е най-модни... у насъ белетристъ и неговото сътрудничество търсятъ различни ...дак-ции, при това, както ще видимъ по-долѣ, по единъ начинъ н... ...сто-ленъ въ литературата. Причини за това има нѣколко. На първо мѣсто стои, разбира се, нашата литературна бѣдность. Добри писатели худ...вници изобщо сѫ рѣдкость, а у насъ съвсѣмъ ги нѣма. Сетнѣ, иди раз...тието на национализма, който въ живота приема формитѣ на «н... ...ние мѣстната индустрия» и на антисемитизма, а въ литературата ... ...чи-телно предпочитание на наши произведения, макаръ и посре...ни, предъ чуждитѣ, макаръ и по-добри. Но най-главната причина, която напр... г. А. Страшимировъ моденъ белетристъ, се заключава въ сюжетитѣ ... неговитѣ произведения. Като изключимъ онія отъ тѣхъ, въ които той ...тури предвзѣтата цель да разбива «чувственната коравина на б... ...а», по такъвъ фалшивъ начинъ, какъвто виждаме въ «Хлопа се» н... ...его-вото голѣмо произведение въ романа «Смут...», г. А. Страши-мировъ ... почти ... сюжет... ...воитѣ ...зведения взима ... оня нев...мъ ист..., който ...ва жив... на работната ма... ...вотъ в... ...но врем... а все ... исходна точка н... ...ци-а... ...литичес... движения ...ботната ... организирана въ с... ...лна ... съ сам... ...елни с... ...и искан... идеали, става ц...тръ на социалното движение въ наше време. Изучването на нейното положение, на нейнитѣ искания, на нейната психология и происхождението ѝ, на ней-

нитѣ движения въ името на идеалитѣ ѝ, днесъ е положително. Тая положителность се исказва въ туй, че въ живота господствува стремлението къмъ демократизиранне на обществото, на неговитѣ учреждения, на неговото управление, на неговитѣ правдини и т. н. При това господствующе стремление въ живота естественно е, че то се налага на литературата и искуството. Тѣ така сѫщо се демократизиратъ, и демократизацията се изказва въ туй, че въ тѣхъ днесъ господствуватъ демократическитѣ социални мотиви. Съ други думи, господствующе направление днесъ въ художественната литература е онова демократическо реалистично направление, което черпи своитѣ мотиви изъ живота на социалната демокрация и изъ съприкасающитѣ се до нея обществении сили и ги освѣщава отъ гледна точка на съвременнитѣ обществении отношения, социални движения и идеали. Тоя фактъ, че днесъ най-голѣмо распространение получаватъ литературни произведения отъ това направление, че тѣ намиратъ най-много читатели и най-добъръ пазарь, доказва неговото господство днесъ. Демократическото реалистично направление днесъ съставлява общъ духъ на човѣчеството и то се налага не само на литературата и искуството на народитѣ, економическата организация и изобщо материалнитѣ условия на които създава това направление, но и на литературата и искуството на народи, които нѣматъ още това сѫщото развитие на материалнитѣ условия. Както влиянието на господствующата днесъ економически структура се налага на всички останали назадъ въ економическо отношение народи, тъй сѫщо и съотвѣтната на нея система отъ идеи, се налага на тѣхъ. Въ тѣзи последнитѣ народи идейната еволюция надпреварва економическата. И когато въ тѣхъ, при друга економическа структура, господствуватъ въ живота недемократически учреждения и стремления, въ литературата, напротивъ, виждаме все по-голѣмо прѣдимство получава демократическото реалистично направление. Нѣма съмнѣние, че въ такива страни това направление приема по-други форми и по-друго съдържание; то се явява по-вече или по-малко реалистично, тъмно, неясно, съотвѣтно съ влиянието, което тѣ испитватъ отъ оная економическа структура, на която то е рожба. Но каквито форми и съдържание да приема то въ страни закѫснѣли, все пъкъ общиятъ духъ на времето се запазва. Силното влечение къмъ демократическото направление си остава, и при отсѫтствието на други по-силни идейни движения въ такива закѫснѣли страни, демократическото направление остава единственно господствующе въ литературата. Вземете напримѣръ Русия, въ която, при економическата ѝ закѫснѣлость, но подъ влиянието на общия духъ на времето, който господствува въ литературата на напредналитѣ страни, въ нейната литература отъ отдавна господствува демократическото направление, което подъ влиянието на рускитѣ економически условия, се е видоизмѣнявало отъ буржуазно-демократическо, въ идеалистическо-народнически, утопическо социалистическо и т. н. При всичко това то си е оставало по сѫщностьта си демократическо, което е черпило своитѣ сюжети изъ живота на работната масса и на ония части отъ руското общество, които сѫ имали съ нея идейно съприкосновение. Това направление въ руската художественна литература е пустнало такива дълбоки корени, че неговото господство днесъ е неизгладимо. И съ приближаването на руската економическа структура къмъ европейската, то не само се закрепява, но,

като [illegible] очиства, приема формата на [illegible]ното демократичес[illegible]ално [illegible]ние. Сжщото виждаме у насъ. [illegible]ъ въ сжщность [illegible]часть от[illegible]та интелигенция, която поддърж[illegible]ратурата, която чете [illegible] интересува отъ идейн[illegible] [redacted] пропита съ демократи[illegible] ст[illegible]ления, съ [redacted]твие къмъ демократизм[illegible] [illegible] се [redacted] у насъ представлява полити- [redacted] демодози, а на социалния демо- кр[redacted]овече съ цѣнятъ художественни произ- [redacted]ление, което взима демократически социални [redacted]висотата на съвременното философско знание. [redacted] г. А. Страшимировъ повечето отъ мотивитѣ на [redacted] взема отъ демократическата срѣда. Друг[illegible]про- [redacted]се, [illegible]ъ той ги освѣтлява. Но мотивитѣ, които [illegible] има [redacted] произ[illegible]ения, сж причина на неговата популярность, [illegible]бел- [redacted]тъ. Св[illegible]пулярн[illegible]ть г. Страшимировъ дължи исключително [illegible]мократическ[illegible]р[illegible].

Обаче, г. [illegible]трашим[illegible] не е съзнавалъ и не съзнава всич[illegible]. Затова го виждаме да на[illegible]уска това направление и се залови [illegible]ново направление", въ сж[illegible]ь за едно увѣхтяло направление, [illegible] на- правление, което е [illegible]дъкъ. Плодъ на това негово „ново [illegible] правление" се явиха [illegible]ако[illegible] разкази и недавно неговото най[illegible] лѣмо произведение, романътъ м[illegible]одъ названието „Смутно врѣме", про[illegible]танието на който и възбуди у мене горѣизложенитѣ размишле[illegible]

Нѣколко пжти се залавяхъ да чета тоя романъ и трѣбв[illegible] го- лѣмо усилие, за да го исчета до край. Да ви се призная, — надали [illegible] сѣдналъ да го чета, ако не ме принуждаваха нѣколко обстоятел[illegible] Новото направление на г. Страшимирова е толкова долньо, че да се з[illegible]мава човѣкъ съ произведения отъ него, никаква охота не н[illegible] Но, първо, ром. „Смутно врѣме" и преди излизанието му, а гла[illegible] по- диръ излизанието му толкова се рекламира и расхвали въ нѣко[illegible]рио- дически издания, че дългъ на редакторъ и на публицистъ се налагаше [illegible] се обърне внимание на него. Второ, издательтъ на тоя романъ бѣ тол[illegible] любезенъ, че адресира до мене лично единъ екземпляръ отъ нег[illegible] съ надежда да бжде разгледанъ въ „Ново Време". Бѣхъ помо[illegible]вама отъ сътрудницитѣ на последното да напишатъ нѣщо по тоя ро[illegible]обаче и двамата отговориха, че не намиратъ въ него материалъ и побужде[illegible] да занимаватъ читателитѣ на нашето списание съ него. Обаче, голѣ[illegible] рекламиране, което се направи на романа, изискваше една оцѣнка. По [illegible] късъ начинъ бѣхъ принуденъ самъ да го чета. Въ мжчният[illegible]игъ, който извършихъ, една мисъль поддържаше духа ми, а именно [illegible]льта да раз[illegible] съ чит[illegible] на „[illegible]реме" [illegible]ленията и [illegible] които [illegible]буди [illegible]нието [illegible] „Сму[illegible]ѣме". Сега ида[illegible] направ[illegible]

Преди [illegible] въ тоя [illegible]ъ се ср[illegible] съ сжщия недостатъкъ на [illegible]ашимир[illegible] произве[illegible] — лош[illegible]работения, рѣжащи[illegible]хото [illegible] изобщ[illegible]ва му [illegible]едение [illegible]ичи голѣмата н[illegible]ость въ стила на автора; той просто нѣма художественъ стилъ, тъй да кажа. При туй употрѣблява провинциализми и архаизми, неупотрѣбявани въ бъл-

гарската литература, както: „негли", „невѣмъ", „понече", „дѣволъ" и др. Освѣнъ това, въ романа срѣщаме исковани нови думи и граматически форми, съвършенно неправилни, които: „кривуленъ пѫть", „пролукъ", «простр̀ѣни градъ», «добри човѣкъ», безъ да говоримъ за често срѣщанитѣ невъзможни въ българския езикъ синтаксически построения и за лошия правописъ. Отгоръ всичко туй въ «Смутно врѣме» срѣщаме и множество руски думи, тъй побългарени, че мѫчно можемъ се сѣти за значението имъ, както напримѣръ: «искъвъркано», «лилѣното» чувство, «тѣготѣе», «се шлей» и пр. Може би, г. А. Страшимировъ да счита тоя езикъ за своя оригиналность, обаче, очевидно е, че нищо оригинално нѣма въ него. Оригиналностьта на едно литературно произведение не може да се заключава въ употрѣблението и искованието на непонятни, неупотрѣбявани и невъзможни думи и форми. Едно литературно художественно произведение, което има претенцията за такова, трѣбва преди всичко да бѫде написано на общепонятенъ, чистъ литературенъ езикъ, съ общеприети избрани думи, съ правилни граматически и синтаксически форми, съ вѣренъ правописъ. Впрочемъ, забелѣжително явление въ нашата литература съставлява преголѣмата небрежность къмъ езика. Тия, които у насъ минаватъ за най-добри писатели, пишатъ така, като че ли не знаятъ най-елементарнитѣ граматически и синтаксически правила на българския езикъ. Това се обяснява съ лошата имъ подготовка, която получаватъ още въ училището, и съ това още, че тѣ следъ училището въ живота нѣматъ никакво стремление къмъ самообразование. Друга причина за небрежностьта къмъ езика въ литературата се явява отсѫтствието на литературна критика. А пъкъ извѣстно е, какво голѣмо влияние въ езиково отношение упражняватъ произведенията отъ художествената литература върху читателитѣ. Тѣзи произведения най-охотно и най-много се четатъ, а усвоението на езика става чрезъ четение на книги, особенно на такива модни писатели, какъвто днесъ се явява г. А. Страшимировъ.

Но да оставимъ на страна езика и стила; по-интересно е да видимъ, какво представлява ром. «Смутно врѣме» по съдържание. Като романъ това произведение е романъ въ най-обикновенната смисъль на думата; т. е. той ни напомня ония лековѣсни, но пикантни французски литературни произведения, които се предназначаватъ да удовлетворятъ праздното любопитство и потрѣбностьта въ гъделичкание чувственностьта на буржуазното филистерство. Романътъ «Смутно врѣме» е раздѣленъ на три части и на много глави, много кѫси по съдържание, но на всѣка глава е турено по едно интригующе читателя заглавие, както: «едно нещастие» въ което се заключава една мѫчно отгадаема загадка, «мнителни събѣсѣдници», «кое е хубаво», «една обида», «снопъ слънчови лѫчи», «да търпи който може», „прѣдъ утрето", „рожба на врѣмето" и т. н. Разбира се отъ само себе си, че най-завлекателно е самото название на произведението: „романъ *Смутно врѣме* въ три части. Изъ живота ни слѣдъ прѣврата въ 1886 г." Обаче, като художествено произведение, ром. «Смутно врѣме» не издържа най-снисходителна критика. И наистина, да се опитаме да обяснимъ предварително, какво е романъ. Ще бѫдѫ кратъкъ.

Не мога да си припомня сега кой писатель, но единъ писатель опредѣля романътъ тъй: *Романътъ е социология въ картини и образи.* И дѣйствително,

романътъ е художествено произведение, въ което се рисува в[illegible]ни и образ[illegible] единъ цѣлъ животъ на [illegible]одъ, или на една [illegible] часть [illegible]са, въ едно дадено време, въ [illegible]оха. Но единъ *ц[illegible]ивотъ* не[illegible]стои въ сумата на ежедневни[illegible]и нетови проявления, характернитѣ, въ [redacted]циално състояние на [illegible]ъ, на ед[redacted]дено време. Нашата мисъль [illegible] об[redacted]кажемъ за ром. «Смутно врѣме», [redacted]ото му, е изъ живота на българ-[redacted] едни нарекоха „бурно врѣме“, а г. [redacted] врѣме“, т. е. епохата, която изобщо нари-[redacted] Щомъ е така, тогава пита се: романътъ „Смутно [redacted] художествено произведение, т. е. рисува ли ни [redacted] епоха?

[redacted], за която е думата, е толкова близка до насъ, [illegible] по-[illegible]тѣ я [illegible]нимъ много добрѣ. Тази епоха се характеризира съ бор-[illegible] между [illegible]олит[illegible]ки течения, извѣстни подъ името *русофи[illegible] и русофобско*[illegible]а [illegible]пираме тука върху произхождението на [illegible] двѣ течения; ще забелѣ[illegible] само, че и двѣтѣ имаха своеобраз[illegible]ална своя психология, образувана подъ влиянието на фатални заблу[illegible] Борбата между тия дв[illegible]ния разигра всички обществени стр[illegible] инстинкти, скрити до [illegible]звѣстни до тогава въ българския [illegible]ществень животъ. Тя [illegible]ложи [illegible] на цѣлия животъ и остави под[illegible] себе си дълбоки социални следи, тя раздруса въ основата цѣлия [illegible] — економическия, обществения, политическия и духовния. Въ [illegible]поха се извършиха много грозни престжпления; въ борбата има и [illegible] драматизмъ и трагически моменти, какъвто е въ първата ѝ фаза русчуп[illegible] бунтъ и грозната, жестоката, варварската расправа съ бунтовницитѣ. И[illegible]рията на тоя бунтъ, — най-характерното събитие отъ борбата, — [illegible] въ себе си много подлости и низости, като тоя, напримѣръ, че [illegible]нцитѣ въ него, за да спасятъ своята кожа, се явиха най-гнусни [illegible] на своитѣ другари по бунта. Въ борбата побѣдитель излѣзе меншинството, което залови въ ржцѣтѣ си властьта и всички държавни срѣдства. И ка[illegible] винаги, когато управлява меншинството, то може да се държи на вл[illegible] само съ насилия, съ грубо потжпкване на всѣко недоволствие [illegible]ода. Стамболовниятъ режимъ, както е извѣстно, бѣше режимъ, при [illegible] животътъ, имотътъ и честьта на гражданитѣ зависѣше отъ «[illegible]ното убѣждение» на Стамболова и отъ произвола, отъ дивитѣ страсти на н[illegible]витѣ партизани, които въ първия фазисъ отъ оная епоха съставля[illegible] извѣстнитѣ дружинки „България за себе си“, и литературенъ предст[illegible]тель на които бѣше Захарий Стояновъ съ своитѣ произведени[illegible] рода на «Чардафонъ Великий».

[illegible]исува [illegible] «Смут[illegible]ме« т[illegible]ъ животъ отъ [illegible] епоха? [illegible]ожител[illegible] Роман[illegible]мутно [illegible] ни рисува е[illegible] епизод[illegible] мелодр[illegible]ъ него [illegible]рисува [illegible]кива блѣди карт[illegible]дават[illegible]лко пре[illegible]ение за [illegible]поха, за борбата и [illegible]нова [illegible]во-поли[illegible] състоя[illegible] Бълга[illegible]ето произведе толко[illegible]ѣзки [illegible]ии. Цѣ[illegible] оня жи[illegible] его какъ не се рисува въ ром. «Смутно врѣме». Нѣкой си поручикъ Поповъ, който е участвувалъ заедно съ юнке-

ритѣ и не по своя воля и съзнателно, а по заповѣдь отъ началството си, въ преврата отъ 9 Августъ, билъ преведенъ въ града Х. Единъ день, като ходилъ на ловъ, съвършенно случайно спасява живота на русофила Х. Добревъ, който билъ нападнатъ отъ нѣкого — въ романа е «смутно» отъ кого и за кавво е билъ нападнатъ, но, вѣроятно, отъ дружината «България за себе си» въ гр. Х. — но който, както се оказало, билъ и съзаклѣтникъ противъ Стамболовия режимъ. Поручикъ Поповъ намѣрилъ Х. Добревъ прострѣнъ на пѫтя, пребитъ и потъналъ въ кърви, натоварилъ го на една кола и го откаралъ въ кѫщата му. Тоя случай то запозналъ съ хубавата дъщеря на Х. Добревъ, въ която и се влюбилъ. Х. Добревъ и неговитѣ другари се въсползували отъ любовьта на поручика, за да го привлекатъ къмъ съклятието. Планътъ билъ такъвъ: Х. Добревъ и неговитѣ съмишленници ще подигнатъ селенитѣ, които ще нападнатъ на гр. Х., а поручикъ Поповъ съ войска ще заеме града. По-рано Х. Добревъ или неговитѣ другари биле привлекли и другъ воененъ къмъ съзаклятието, а именно поручика Череневъ. Тоя по сѫщия начинъ, както и Поповъ, билъ уловенъ въ съзаклятническия капанъ. Поручикъ Череневъ, както и поручикъ Поповъ, живѣялъ срѣща Х. Добревъ, та отъ прозорцитѣ на квартирата си често пѫти виждалъ сѫщо на прозорцитѣ дъщерята на Х. Добревъ, въ която страстно се е влюбилъ и тъй въздишалъ по нея, че скоро въ града взели да смѣтатъ, че Череневъ ще става зеть на Х. Добревъ, толкосъ повече, че поручика не се раздѣлялъ отъ мѫжката компания на Х. Добрева. Може би, тоя слухъ да сѫ пустнали и самитѣ съзаклѣтници. Въ всѣкой случай, по сѫщата причина и поручикъ Череневъ билъ въ числото на съзаклѣтницитѣ. Обаче, Стефка Х. Добрева — тъй се казвала любовьта на двамата поручици — при първата още срѣща съ поручика Поповъ пламнала отъ любовь къмъ него и ако по-преди не обрѫщала внимание, то следъ срѣщата си съ Попова, намразила Черенева. Последния го заядва люта ревность, която го прави измѣнникъ на съзаклѣтницитѣ. Въ най-решителния моментъ Череневъ се явява съ своята рота и арестува поручика Поповъ, съ което се осуетява цѣлото съзаклятие. По-нататъкъ романътъ се върти около любовьта на Стефка Х. Добрева къмъ арестувания поручикъ, около него въ затвора, около една щастлива двойка и най-сетнѣ около «тържеството на любовьта», т. е. около оженванието на Стефка и пор. Поповъ следъ неговото помилвание, издѣйствувана отъ баща му предъ князя, което «тържество» се свършва съ самоубийството на пор. Черенева. Съ това се свършва ром. «Смутно врѣме».

Въ романа думата е за бунтоветѣ въ България следъ преврата въ 1886 грд. Понеже въ едно художественно произведение не може да се рисуватъ всички бунтове по-отдѣлно, то се рисува изобщо единъ бунтъ, въ който се сумиратъ всички най характерни черти отъ тѣзи събития. Въ ром. «Смутно врѣме» се рисува бунта въ Бургазъ или въ Стара-Загора. Какъ се рисува той? Независимо отъ това, че тоя бунтъ не произведе никакво впечатление въ страната, и, следователно, взиманието му за сюжетъ на художественно произведение, какъвто е романътъ, свидѣтелствува за отсѫтствието у автора на най-обикновенно художественно «чутье»,— независимо отъ това, но картината, въ която ни се рисува той, нѣма нито сѣнка отъ художественна правда, нѣма нищо положително вѣрно съ

дѣйствителностьта. Историята на тоя бунтъ, на кжсо, е такая [illegible] чета, пре[illegible]ителствувана отъ емигранти, нападнала гр. Бургазъ, в[illegible]астьта [illegible] Но явява се една дружина конст[illegible]на чело съ Пан[illegible]ца, разбива че[illegible]а повечето отъ бунтовни[illegible]рада, още щомъ узна[illegible] пр[illegible]стигането на [redacted]ашитѣ или се разбѣгал[illegible] [illegible] видѣлъ [redacted] врѣме не само не ни дава [redacted] не съдържа нито единъ образъ [redacted]ия, но просто представлява една [redacted]пица г. А. Страшимировъ русофилското [redacted]ето. Руситѣ следъ сърбско-българската война, [redacted]а забелѣжимъ, трѣбвало да се яви, споредъ г. Стра-[redacted]елъ и българинътъ, що е отечество и любовь къмъ [redacted]ософия, както виждате, — защото безъ [illegible] отъ [redacted]ринътъ» щѣше да знае, що е отечество и любовь [illegible] него. [redacted]тѣ сл[illegible]ая война изсипаха по адресъ на нашитѣ военни г[illegible] [redacted]ни „учен[illegible]упл[illegible]лименти за храбростьта имъ и тия ужъ з[illegible] [redacted]медили главит[illegible]ъ, [illegible]ли ги и мнозина преобърнали въ русо[illegible] [redacted]комитаджии! Други, к[illegible] поручицитѣ Поповъ и Череневъ, с[illegible]русофили отъ любовь къмъ [illegible]ъщерята на единъ русофилъ. Трети, [illegible]примѣръ сжщия Попов[illegible]ниятъ [illegible]ерой на романа, е билъ въ любовни връзки съ жената [illegible]иръ руски инструкторъ, която с[illegible] като си заминала за [illegible]усия [illegible]ала съ него любовни интрижки, лила въ писмата си храбростьта на българското офицерство, [illegible]енно и чрезъ портрети запознава го съ своята сестра, съ която По[illegible] обяснява въ любовь тъкмо тогава, когато сърдцето му гори отъ л[illegible] къмъ друга. Така че душата на бунта, главниятъ герой на русофилското бун[illegible]ничество е оплѣтенъ въ една мрѣжа отъ любовни интрижки, които го [illegible]вятъ русофилъ бунтовникъ. Всички инициатори на русофилскитѣ поли[illegible]чески демонстрации съ русофили заради рускитѣ рубли. Та[illegible] психологията на русофилското политическо течение, споредъ ро[illegible]утно врѣме". Оставамъ на читателитѣ да сждятъ, до колко въ тая психол[illegible] на „Смутно врѣме" има художествена правда. Нѣма съмнѣние, че [illegible] които сж се занимавали съ устрояване на бунтоветѣ, главно емигрант[illegible] сж получавали срѣдства отъ Русия, както и „отечество спасит[illegible] отъ оная епоха сж получавали злато отъ Австрия, съ тая разлика, [illegible]кото правителство даваше рубли безъ лихви, съ надѣжда да ги полу[illegible] бжджще „сторицей", а Австрия даваше само à compto и съ сигурни га[illegible]ции. Възможно е, че е имало и такива участници въ съзаклятията, к[illegible] сж бивали вмъквати и отъ любовни интриги. Но туй обяснен[illegible]е на мотивитѣ на психологията на една цѣла борба, на едно цѣло [illegible]еско движение? Нѣма съмнѣние, че въ основата на русофилството ле[illegible]исто матери[illegible]обужден[illegible] да си [illegible]едставл[illegible]така, като че ед[illegible] цѣлъ [illegible] или ед[illegible] поли[illegible] група [illegible]софили, защото подкуп[illegible]ь „звон[illegible]" — що рече много просто да обясняваме о[illegible] [illegible]итѣ яв[illegible] Въ к[illegible]ира ру[illegible]ството у насъ под[illegible]жка? [illegible] знае, [illegible]офилск[illegible]я Бълг[illegible] която нашитѣ „патриоти" наричатъ съ извѣстна гордость „земедѣлческа България!" Тая именно България е русофилска и поддържа русофилскитѣ аспирации. Но русофил-

ството на тая тъмна България може ли да се обясни съ такъвъ мотивъ като подкупничество? Очевидно, че не; очевидно е, че има по-дълбоки мотиви, цѣла една тъмна психология, обяснението на която трѣбва да се дири въ економическитѣ и социални условия на тая България. Обаче, ром. „Смутно врѣме" въ психологическо отношение е извънредно банално произведение. Никакъвъ психологически анализъ, абсолютно незабиране общественната психология на събитията и на хората, дѣйствующи въ тѣхъ.

Въ «Смутно време» има една картина и нѣкои образи, които ни напомнятъ, дѣйствителни картини и живи образи изъ живота въ оная епоха. Такава е картината на едни избори въ града Х. интригитѣ между Стамболовитѣ партизани и побужденията имъ, чрезъ вмъкването имъ въ градския съвѣтъ и въ Народното Събрание, да грабятъ, да прокарватъ свои лични домогвания, отъ които пъкъ се ползува министрътъ, за да ограби държавната хазна, общинскитѣ и държавнитѣ имоти. Такива сѫ образитѣ на «Хѫша» и на Златаревъ, единиятъ—физическа душа, а другиятъ—духовна душа на дружинкитѣ «България за себе си». Обаче и тука картинитѣ и образитѣ сѫ тъй блѣди, че едвамъ ни напомнятъ дѣйствителнитѣ живи картини и образи изъ оная епоха. Тѣ тъй сѫ блѣди, че бѫдѫщитѣ поколѣния, ако остане да сѫдятъ за живота отъ тая епоха изъ такива произведения, като Страшимировото «Смутно време», не ще могатъ да си съставятъ и най-«смутно» понятие за дѣйствителностьта.

Такава е едната часть на ром. «Смутно време». Да минемъ сега къмъ другата му часть, къмъ чисто любовната часть на романа.

Единъ животъ не може да бѫде цѣлъ животъ безъ това, дѣто го казватъ *любовь*. Въ романа, като художественно произведение, картинитѣ и образитѣ изъ живота се преплитатъ бездруго съ *любовни отношения*, защото тѣ характеризиратъ културното състояние на обществото, на неговитѣ части, или групи и класси. Отъ отношенията на индивидумитѣ отъ двата пола, отъ взаимното имъ социално положение, отъ побужденията на взаимното имъ сближаване и отъ формитѣ, въ които се изразяватъ тѣзи побуждения, можемъ да сѫдимъ, на каква културна висота стои обществото което съставляватъ индивидумитѣ, въ дадена епоха. Романътъ, за да бѫде дѣйствително художественно произведение, или «социология въ картини и образи», трѣбва да съдържа картини и образи на цѣлъ *любовенъ животъ* и на психологията на тоя животъ въ дадено време. Какво представлява въ туй отношение ром. «Смутно време»?

Независимо отъ това, че въ него нѣма да срѣщните картини и образи, които да ви рисуватъ любовния животъ отъ оная епоха, но и тия, които срѣщате не сѫ живи картини и образи, а бездушни, въ които нѣма душа, нѣма психология, не виждате мотивитѣ на любовнитѣ отношения. Намѣсто това пъкъ виждаме невъобразимо неестественни любовни отношения. За да оцѣнимъ тия отношения, трѣбва да си обяснимъ сѫщностьта на това, що наричаме *любовь*. Ако снемемъ отъ любовьта всички идеологически и идилически покривала, ще видимъ, че тя е едно взаймно влечение между два индивидума отъ двата пола, което происхожда отъ една физиологическа потрѣбность, присѫща на организмитѣ. Това влечение, възбуждано отъ нуждата да се удовлетвори тая физиологическа потрѣбность, създава у индивидумитѣ отъ двата пола особенно психологическо състоя-

ние, [illegible]оето се изразява въ редъ чувства и отношения между [illegible]митѣ, к[illegible]увства и отношения наричаме [illegible]. Очевидно е, че [illegible] се яви [illegible] трѣбва да сѫществува [illegible] индивидумитѣ. Но ни[illegible] може да се яви и да расте [redacted] индивидумитѣ се ср[illegible] презъ извѣстно [redacted] разува у индивидумит[illegible] та пс[redacted] ни условия любовната психо- [redacted] естественото влечение между раз- [redacted] и подъ влиянието на честитѣ и сво- [redacted] нитѣ социаленъ животъ не е нормаленъ и по [redacted] бовна психология се осложнява съ друга пси- [redacted] та. Тука вече любовьта се явява покрита съ разни [redacted] ески покривала. При всичко това, [illegible]удо- [redacted] ние, като романътъ, трѣбва въ живи кар[illegible] об- [redacted]държа тая психология. Другояче то не ще да има [illegible]а ху- [redacted]ственна[illegible]ость.

Въ ро[redacted] има петь влюбени субекти: прокуро[illegible] Божанъ Кѫнче[redacted] Марийка, Стефка и поручицитѣ [illegible] Череневъ. Какъ се е разви[illegible] любовьта между Божана Кѫнчевъ [illegible]йка, каква е психологията [illegible] тая любовь — това е тъй «сму[illegible] романа, че нищо не [illegible]ра[illegible]ѣнь една срѣща въ единъ вое[illegible] балъ, при което виж[illegible] пр[illegible] кипналъ отъ ревность и «любо[illegible] къмъ Марийка, безъ да си [illegible]уматъ нито дума, избѣгва отъ [illegible] друга срѣща не виждаме да сѫ имали. Виждаме само, че [illegible]рътъ често е пѫтувалъ въ една затънтена уличка въ града Х., [illegible]ъ се предъ освѣтенитѣ прозорци на една кѫща, на пердетата на които се рисува сѣнка на женска фигура, а именно сѣнката на Марийка, [illegible] тая сѣнка прокурорътъ праща отъ долу подъ прозорцитѣ нѣми любо[illegible] въздишки. Въ ром. «Смутно врѣме» любовьта се свършва сѐ ст[illegible]ство и ето че единъ день градътъ Х. осъмва съ „тържество на лю[illegible]“ на Божана Кѫнчевъ и ние виждаме него и Марийка вече щастли[illegible]рузи. Какъ и по какъвъ начинъ непъкна той щастливъ съпружески животъ става абсолютно „смутно“.

Сѫщо така „смутни“ сѫ мотивитѣ на безнадежната любо[illegible] пор. Череневъ къмъ Стефка. Той нещастникъ нито единъ пѫть не[illegible] срѣщалъ съ Стефка, нито една дума не е размѣнилъ съ нея. Но [illegible]ъй е влюбенъ въ нея, че дохажда до самоубийство. Нѣма съмнение, че е [illegible] можно такова едно увлечение къмъ една мома, съ която не си срѣщалъ [illegible] живота и не си продумвалъ нито дума, а я виждашъ отъ прозорцитѣ, [illegible] я срѣщашъ на улицата, или я видишъ нейдѣ. Такава *нѣма л*[illegible] най-често се срѣща у младежитѣ и особено въ първия фазисъ на [illegible]вото развитие. Но тая *платоническа любовь*, като не намира храна въ личнитѣ и[illegible]ни срѣ[illegible]ро исф[illegible] Обаче [illegible]ана „Смутно врѣ[illegible] тя не [illegible] исфир[illegible]но по е[illegible] испов[illegible] начинъ се свър[illegible] съ самоубийство на влюбени[illegible]вмо, бе[illegible] поручикъ. Съвсѣмъ друго [illegible]влява [illegible]а на п[illegible]повъ и [illegible]ефка.

[illegible]оручик[illegible]овъ пре[illegible] се срѣщне [illegible] Стефка е ималъ нѣколко любовни истории. Въ младежката си възрасть е ималъ една платоническа любовь къмъ една дѣвойка, която да люби презъ цѣлия си животъ се е *клѣлъ*. Но, разбира се, далечъ отъ нея, не срѣщайки се и не виждайки я, скоро

тая любовь исфиряса и била замѣстена отъ любовна история съ жената на своя командиръ. Следъ заминаването ѝ той, отъ една страна, ималъ писменна любовна история съ сестра ѝ, а отъ друга е живѣлъ съ нѣкоя си романка. Естествено е, че тоя каленъ въ любовнитѣ истории герой, веднага пламва отъ *любовь* къмъ красивата и младата Стефка. Тука психологията на неговата любовь къмъ Стефка е ясна. Следниятъ разговоръ между Черенева и Попова ни обяснява тая психология.

— Все пакъ . . . утрѣ може да ни поведатъ да трепемъ самитѣ си приятели. Не, ние живѣемъ сега . . . почти надъ вулканъ, — каза вече по-смѣло Черневъ.

— Не искамъ да знамъ, отвърна бързо и твърдо Поповъ, а послѣ посърши насмѣшливъ гласъ, па подири и промѣни разговора: — ами и чуй, защо ти не задиришъ по-смѣло туй отъ срѣща . . . сърнето дѣто го викашъ . . . хубава е, бога ми! — каза той дружески.

Черневъ се усмихна.

— Право, азъ не бѣхъ я виждалъ до сега по-отблизо; а трѣбва да ти се призная, имашъ вкусъ! — понатърти вѣселко Поповъ, безъ да го гледа въ лице; и ако питашъ — додаде послѣ; — хичъ се не шлей: — кови желѣзото, до като е горещо, късно ще е послѣ. Замислямъ си се наврѣмени, па тъй ми се и мѣркатъ само отлѣтѣли птички.

Както виждаме, поручикъ Поповъ при първото още виждане на Стефка, когато стоварилъ баща ѝ отъ колата и го предалъ на домашнитѣ ѝ, погледна на нея отъ гледна точка на опитния ловецъ за „хубави сърнета", на опитния фатъ. Но ето че Х. Добреви го поканватъ съ писмо, писано и подписано отъ самата Стефка, по поржки на баща ѝ, да заповѣда на обѣдъ у тѣхъ. Поручикъ Поповъ отива, а Х. Добреви му устрояватъ лична срѣща, на самѣ, съ Стефка. Тука мѣжду тѣхъ се почнува единъ разговоръ, въ който освѣнъ страшни пошлости, нито една човѣшка дума не е казана. При тоя разговоръ Стефка Х. Добрева се явява въ видъ на опитна кокотка, която испекла искуството да раздразнюва страстьта на своята жертва. Поручикъ Поповъ достига до състоянието на раздразненъ хайгжръ. Въ всѣки случай тѣ вече сж *влюбени*. Втората срѣща между тѣхъ бѣше въ бала въ военния клубъ. Тукъ хайгжрското състояние на поручика достига вишата си точка. Ето каква сцена се разиграва между него и Стефка следъ първия дансъ:

Позабавени отъ любопитнитѣ погледи, унесенитѣ млади се спогледаха вече непрѣкрито, па Слави пое ржката на Стефка.

— Азъ ще я стисна! — каза той твърдо, комай настойчиво, а устнитѣ му треперѣха.

Тя го погледна изподвежди и наведе глава.

— Погледни ме! — шепнеше той безъ мисъль и ѝ стискаше ржката.

Тя го не погледна, но му отвърна на ржкостисканието.

А послѣ вече се спогледаха усмихнати.

— Ти ме вдѣтини, — продума глухо Слави, все още безъ трѣзва мисъль.

— Защо? — попита машинално Стефка, наведе пламналото си лице, а послѣ изведнажъ си самовнуши спокойствие и каза по-живо: — колко бѣхъ ожеднѣла, пъкъ ми мина!

Тая срѣща и тая сцѣна въ бала се свърши съ друга такава сцѣна при испращанието на х. Добреви отъ бала предъ входа на военния клубъ, при която сцена се раздѣлиха съ назначение любовно рандеву за другия день. Обаче, рандевюто не могло да се сбждни; на другия день поручикъ Поповъ билъ арестуванъ.

Какво излиза отъ всички тия любовни сцени? — Че поручикъ Поповъ е можалъ да пламни отъ такива само двѣ срѣщи, каквито сж опи-

санитѣ, съ „пламенна любовь" къмъ Стефка, никакъ не е [illegible] даже естест[illegible]но е. Но, отъ една страна, чудно и непонятно е, че тая [illegible] любо[illegible] негова страна, въ затвора се пре[illegible]ща въ истинска страсть къмъ Стефка, въ непреодолимо желание [illegible] ни своята сѫдба съ [illegible] и понеже той е [redacted] виждаше скоро излиза[illegible] [illegible]къ. Попо[redacted] състояние да се самоубие. [redacted] о на Стефка къмъ тоя поручи[redacted] въ романа, като мома свършила [redacted] ии и даже граждански качества. При [redacted] вана отъ родителитѣ си. Най-сетнѣ тя е [redacted] а богато семейство. Значи, тя е имала възмож[redacted], още повече, че сестра ѝ е била вече омѫжена [redacted] и, следователно, имала е възможность д[illegible] и [redacted]зала въ обществото. Какъ тъй, пита се, такава м[illegible] ед[illegible] при[illegible]ата срѣща се предава на единъ поручикъ, който пр[illegible] [illegible] се отва[illegible] [illegible]дѣ пошло. У една мома, въ положението [illegible] Стефка х. Добрева [illegible] качества, поведението ѝ спрямо поручи[illegible] Поповъ е необяснимо. Ж[illegible]ниятъ инстинктъ, още повече моми[illegible] у такива моми не допуска [illegible]акова поведение, при първа срѣща, съ [illegible] човѣкъ, когото не позна[illegible]къ. Истина е, че следъ войната военнитѣ [illegible] на мода: жълтитѣ копче[illegible] идеатъ за момитѣ. При всичко то[illegible] обаче, поведението на Стефка е [illegible]снимо. Или Стефка х. Добрева не била такава, каквато ни се рисува въ романа, а е била една най[illegible]на мома, която обикновено казва: «мѫжъ да е да ме храни, че к[illegible] ще да бѫде», или е била такава, и, следователно, не е могла да [illegible] такова поведение. Съ други думи, ром. «Смутно врѣме» и въ туй отно[illegible]шение е далечъ отъ художествената правда.

За да свършимъ съ тоя романъ, трѣбва да споменемъ и за друга една негова страна. Въ него срѣщаме и опитване да се нарису[illegible]ото идейно движение, което се почна презъ тая епоха, въ лицето [illegible]вослагателя Чиновъ. За единъ дѣйствителенъ художественъ талантъ зара[illegible]дането на това ново течение въ нашия животъ и неговото развитие [illegible] съставяло материалъ за истински художествени картини и образи. Об[illegible] ром. «Смутно врѣме», освѣнъ че не ни дава това, но и тука [illegible] далечъ отъ истината. Словослагательтъ Чиновъ ни се рисува като [illegible]икъ на «нѣмеца», т. е. като социалистъ марксистъ. На тоя ученикъ на «нѣмеца» се противопоставя Никола Поповъ (братъ на героя на романа), младъ момъкъ, съ широки патриотически идеали, който говори за «об[illegible]ствена сила която да наложи въ страната власть, съотвѣтна и [illegible]шенията ни къмъ чуждитѣ държави, обусловять сѫществуването [illegible]ато държава и окрѫглението ни като народъ», но който не разбира [illegible]ла за това [illegible]вори. [illegible]агатель[illegible]овъ е [illegible] измисленъ обра[illegible] който н[illegible] що об[illegible] дѣйств[illegible]ствта, [illegible] не е сѫществува[illegible] презъ о[illegible] време, въ което той дѣйствува. Тогава никакви ученици [illegible]» нѣма[illegible] се яв[illegible] отъ 18[illegible]ина насамъ. Значи [illegible] съв[illegible]евѣрна [illegible]ицата [illegible]оказва, [illegible]орътъ ѝ нито зна[illegible] историята на туй движение, нито се е погрижилъ да я поизучи. Така че, и отъ тая страна ром. «Смутно врѣме» също не издържа критика.

Когато доисчетохъ тоя романъ, неволно се запитахъ: за кого г. А. Страшимировъ е писалъ тоя романъ? Такива романи въ странство се четатъ отъ буржуазното филистерство. Обаче нашето филистерство не чете и такива произведения, нищо то не чете. А тия, които обичать да четатъ, никога нѣма да сѣднатъ да четатъ такива плоски произведения, или още отъ първитѣ страници ще го захвърлятъ. Романътъ «Смутно врѣме» не може да достави на нашитѣ читатели поне най-елементарно естетическо удоволствие.

Какъ, обаче, се посрѣщна тоя романъ отъ нашия периодически печатъ? Заслужава да се поспрѣмъ на тоя въпросъ.

Отзиви за тоя романъ срѣщаме въ «Съврѣмененъ Прѣгледъ», който вече спрѣ, въ новитѣ списания «Звѣзда» и «Лѣтописи», отъ които последното се редактира отъ фалититѣ въ политическо, обществено и литературно отношение Велчевъ и Величковъ. Какви сѫ тѣхнитѣ отзиви? Ето какви!

Въ I кн. на сп. «Звѣзда», нѣкой си *Гълѫбиновъ*, като говори за произведенията на г. А. Страшимировъ по поводъ на ром. «Смутно врѣме», прибавя:

„Но надъ всички негови произведения несъмнѣно стои романа му „*Смутно врѣме*“. Тукъ той вече на широко е размахналъ четката, но размахналъ я е майсторски, съ успѣхъ.

„Романа е изложение на събитията, станали наскоро подиръ врѣврата въ 1886 година. Като центръ на дѣйствията, е оставенъ Стара-Загора, гдѣто именно е билъ извършенъ политическия бунтъ. Страшимировъ живо е изтъкналъ разнитѣ тѣснини, разнитѣ гънки на тогавашния животъ. Ние гледаме прѣдъ себе си замислитѣ, побужденията, стрѣмежитѣ, дѣлата на хора отъ всичкитѣ почти групи на обществото, като чиновници, офицери, търговци, общесвенни дѣятели, прѣдприемачи, журналисти, адвокати, учители, работници и идеалисти . . .

„Въ историята на любовьта на Попова и на неговото въвличание въ бунта има мѣста, които съ своя вѣренъ психологически анализъ очудватъ читателя . . .

„Може да се каже, че романа на Страшимирова е богатъ влогъ въ нашата литература. А особенно цѣненъ се явява той именно сега, когато като че ли нѣкакво затишие царува между белетриститѣ ни“.

Въ спрѣлото сп. „Съврѣменъ Прѣгледъ“ неговиятъ критикъ *Бан.*, като описва епохата, отъ която е взетъ сюжета на ром. „Смутно врѣме“, казва:

„Не ще съмнѣние, че колкого е сложна, тъмна тази епоха, която крие генезиса на политическия и економическия животъ въ наше врѣме, толкова повече трудъ, по-голѣмъ талантъ се иска отъ художника, за да може да надвие всички мѫчнотии. За честь и хвала на г. Страшимирова, трѣбва да признаемъ, че неговия романъ отъ къмъ съвършенство на композицията е надминѫлъ всички очаквания отъ единъ български белетристъ.

„Интригата на романа е общечовѣшка, но тя вѣщо е споена и развита въ рамкитѣ на нашия обществено-политически животъ следъ прѣврата. Г. Страшимировъ е избралъ една любовна интрига, но ѭ разработилъ върху почвата на познати политически отношения. Той не се задоволилъ съ една историческа фабула, която обуздава, ограничава фантазията на писателя съ историческата истина. Но това не му е попрѣчило да ни нарисува една изобщо вѣрна картина на нашитѣ обществено-политически отношения отъ смутнитѣ врѣмена . . .

„За да бѫде пъленъ нашия очеркъ за писателскитѣ похвати на г. Страшимирова, трѣбва да помѣнемъ нѣщо за психологическия анализъ, който държи доста широко мѣсто въ неговия романъ . . . И трѣбва да признаемъ, че г. Страшимировъ, съ рѣдки исключения, вѣщо си служи съ него . . .

„Романътъ на Страшимирова не си играе съ сензационни сцени, не се лута въ загадочния миръ на непознатото и неуловимото: той е дѣло на единъ

реалистъ писатель, който има навѣстенъ арсеналъ отъ срѣдства и [illegible] ефек-тътъ [illegible] който е познатъ и илнитва[illegible] [illegible]шимировъ е поиска[illegible] чър-[illegible]ата на едно тъмно врѣ[illegible] господствували в[illegible] руби и д[illegible]сникти, що се та[illegible] душа — едно врѣме, ко[illegible] наси[illegible] е крѣпѣло власть[illegible] и личното отмъщение заменяли справедли[redacted] на грѣшки и прѣст[illegible] [illegible]но врѣме. [redacted] стината, милостьта и велико-[illegible] е б[redacted] да развълнува нашата душа, [redacted] възхищаваме и негодуваме — той е [redacted]".

[redacted] величковото и Велчовото сп. „Лѣтописи" [redacted] равенъ на романа на Л. Толстой „Анна [redacted]имирова едва не го искарва български Толстой!

[redacted] всички тия явно не съгласни съ истина[illegible]ви [redacted] врѣме?" Като оставимъ на страна всички друг[illegible]ини [redacted]а авт[illegible]тѣ имъ, тѣзи отзиви сѫ продиктувани и [illegible] жела-[redacted]имъ да[illegible]ть [illegible]удничеството на г. А. Страшимировъ или [illegible] задържатъ, [illegible]или. Но такива отношения къмъ лите[illegible]турнитѣ произведения, [illegible]ъ дѣто сѫ недостолѣпни, сѫ [illegible]ино врѣдни. Тѣзи именно отношения преобръщатъ скромни литерату[illegible]су-вачи въ художествени [illegible]анти, когато въ сѫщность на тѣзи [illegible]же-ствени таланти" не[illegible] просто художествено „чутье" и с[illegible] съмъ имъ липсва худо[illegible]твен[illegible]атурно образование. Но преобърн[illegible] отъ скромни „труженици въ по[illegible]то на литературата" въ „худо[illegible] таланти" тѣ тъй се забравятъ, че захващатъ да се натрапватъ с[illegible]езъ саморекламирания, не само за „таланти", но и за предназначени [illegible]ого-ветѣ на Парнаса избранници, които ще решатъ сѫдбата на человѣчеств[illegible] По такъвъ начинъ у насъ литературната критика, намѣсто да спомага създаването на истински таланти, създава у насъ литературно фанфар[illegible]ство. Въ всѣкой случай, тя създава, намѣсто здрави литературн[illegible] [illegible]рав-ления, такова едно направление, което нищо плодотворно не мо[illegible] [illegible]ъз-даде и плодъ на което ще бѫдѫтъ такива произведения, какъв[illegible] е рома-нътъ „Смутно врѣме".

Д. Б.

СОЦИАЛЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ.

Земледѣлческия конгресъ въ Брюкселъ[1]). — Нѣколко предварителни д[illegible] за Белгийската Работническа Партия. — Самия Конгресъ. — Доклад[illegible] и решения. — Новия законъ за възпитанието въ Пруссия. — Исклю[illegible] на проф. Аронъ. — Post Scriptum.

В[illegible]арската[illegible]ка на [illegible] мѣсто [illegible]агатнахме съ е[illegible] кратка [illegible]ка, че [illegible]раятъ [illegible]налата [illegible]а Белгийската [illegible]ска ор[illegible]ия е д[illegible] нѣкол[illegible]и конгреси. Ни[illegible] ще [illegible]леждаме [illegible]и, а щ[illegible]премъ [illegible]динъ, който, споре[illegible]асъ,

[1]). Този прегледъ е съставенъ споредъ кореспонденцитѣ на: Vorwärts, La Petite Republidue, L'Aurore, Наканунѣ и др.

е единъ отъ най-важнитѣ и ще го разгледаме по-подробно, тъй като той може да има и поучително значение за насъ българскитѣ социалисти — той е *земледѣлческия конгрессъ.*

Преди да пристжпимъ направо къмъ разглеждането на самия конгресъ, ние ще искажемъ *много* на кратко нѣколко общи мисли върху дѣятелностьта на социалистическата партия въ Белгия, която, споредъ Жореса и др. водители, наистина, е станала образцова.

До като въ Германия и Франция се води споръ върху чисто теоретически въпроси, безъ да се вниква твърдѣ на дълбоко въ тѣхното практическо прилагание, то наопаки, въ Белгия, ние виждаме, се търси подтвърждаването на тѣзи теоретически въпроси чрезъ тѣхното практическо приложение и, по такъвъ систематически начинъ, дохождатъ до подтвърждаванието или отхвърлението на извѣстни теоретически закони.

Белгийската работ. организация се стреми да увеличава кооперативнитѣ дружества, които сж поставени на чисто колективистическа почва. Освѣнъ това ние виждаме съграждането на „Народни Домове“ (Maisons du Peuple), които се градятъ на средствата на работническата организация и съградени по най-новитѣ искания на науката и искуството и гдѣто има зали за представления, концерти, сказки, читални и мн. др. Въ тѣзи „Народни Домове“ се приготовляватъ млади агитатори. Напоследъкъ, въ съглашение съ „Свободния Университетъ“ и на свои средства Р. О. е отворила «Промишленъ Институтъ» (Institut Industriel), съ 4 годишенъ курсъ, гдѣто дѣцата на работницитѣ, отъ 14 години на горѣ, заедно съ теоретическитѣ познания ще минаватъ и практически занятия по разни занаяти и професии. курсъ 3 години, а на четвъртата ще си избиратъ специалность, по този начинъ тѣ си приготовляватъ сили за своитѣ кооперативи.

Най-после Работническ. партия отваря единъ Социалистически Университетъ въ «Народния Домъ» въ Брюкселъ, гдѣто ще се четатъ курсове по теоретическия и практически Социализмъ. Тукъ ще изложимъ курсоветѣ, които сж извѣстни до сега:

1. *Коллективизмъ* ще чете Вандервелдъ.
2. *Регламентация на работното време* ще чете Бертранъ.
3. *Обща Социология* ще чете Де Греефъ.
4. *Философията презъ XVIII в. въ Франция* ще чете Брукеръ (Broukere).
5. *Сенъ-Симонизмъ* ще чете Лафонтенъ
6. *Социализмътъ и Християнската Демокрация* ще чете Сименсъ.

Забелѣжително е това, че всички тѣзи предприятия сж продуктъ не на частна инициатива и рискъ, но се предприематъ отъ името и средствата на всички работници.

Следъ като се запознахме накратко съ дѣйствията на Белгийската Р. Орг. ние ще преминемъ къмъ разглеждането на земледѣлческия конгресъ, който се държа на 24 Декемврий 1899 г. (н. с.) и който се отличава отъ другитѣ два по това, че на него сж присжтствували делегати направо избрани изъ селенитѣ.

За председатель на конгресътъ е билъ избранъ Вандервелдъ. *Първия въпросъ* е билъ въпросътъ за *организиране пропагандата въ селата.*

Този въпросъ се докладва отъ Жебраси, редакторътъ на се... ...вест-никъ ...e Labourenr. Ние ще изложимъ заключенията на т... ...надъ на...

...Заключения: 1) Нуждно е [redacted] е история за отношен... на белгийскитѣ сел[redacted]нитѣ собственици, цер... т... държавата [redacted]но изследването на въпро-... [redacted] земледѣлческата организация при к... [redacted] ще бѫде положението на селянитѣ пр[redacted]ването на социалистическата пропа-... [redacted]лективизмътъ при помощьта на разни ви-... [redacted]ии. Заключение: Социалиститѣ трѣбва д... ...ватъ [redacted] ...дѣлческитѣ организации въ мѣстноститѣ, ...то

[redacted] *Пропаганда въ селата.* Заключение: 1) Капиталистическа... [redacted]нтрация ...ен... собственность не се забелѣзва; а ако тя ста... [redacted] не тъй скоро, както ... предполагалъ К. Марксъ. Нъкъ освѣнъ то... такава концентрация не е необходима, за да стане еволюцията ... кол-лективизмътъ. 2) Селскиятъ пролетариатъ по сѫщество е съвърш... раз-личенъ отъ промишл... Селското население страда отъ много и такива разнородни и сложни ..., ...ние на които въ селата классова борба се представлява ... съвър... своеобразенъ видъ, това е необх... димо да се знае отъ социалиститѣ. 3) Дребната селска култура с... ...то препятствие на земледѣлческия прогрессъ и не е съвмѣстима съ ...ето благосъстояние на селскитѣ масси. 4) За това техническия пр... и прилагането на аграрната наука се явява като могѫщественъ ...лость п... еманципацията на земледѣлческото население. За това именно мнозина ... се отнасяли доста благосклонно къмъ капиталистическата концентр..., за-щото тя е носела съ себе си технически усъвършенствувания, ...ул-тура и висока производителность на труда. Сѫзнателната кон...ия при помощьта на разнообразната групировка на производителнитѣ сили, ... явява като най-добро срѣдство за пропаганда идеитѣ на коллективизм... като сѫщевременно служи за закрѣпването и развиването на социа... нитѣ добродѣтели въ членоветѣ на асоциациитѣ и кооперациитѣ, ...аз-вива въ тѣхъ съзнанието на своето политическо и економическо ...е-ние по отношение на съгражданитѣ си. 5) Като причислява всички шарла-тании и препятствия, съ които си служатъ реакционеритѣ, за да поп...-чатъ на растежа на социализма въ селата, докладчикътъ указва ... необходимостьта на социалистическата партия да се организира с...ст-вено съ силата си, за да може съ успѣхъ да противодѣйствува ...ѣ-кадѣ на реакцията.

Ка...ктическ...тва док...тъ пр...

1) ... допълн... ...азвие а... ...а прог... ...партията;

2) да се взематъ мѣрки ... пригот... на пропагандисти за въ с... които д... ...сновате... ...познат... ...станското положени... на с... населе... да мо... водят... у него енергич... про-паганда;

3) Енергически да се заеме съ економическата организация на сел-ското население.

Следъ прочитането на докладътъ по първия въпросъ се завързава доста интересна приперня, съ която по-долу ние ще запознаемъ читателя накратко. Тази препирня прилича на другарски размѣнявания на мислитѣ по единъ въпросъ, който живо интересува всички присѫтствующи, толкова по-вече, че тукъ предъ тѣхъ се открива нова область за дѣятелность — селската масса, която, по справедливото забелѣзвание на докладчика, е *много* различна отъ промишлената.

Вандервелдъ признава необходимостьта да се грижатъ върху практическитѣ мѣрки за развитието на пропагандата въ селата. *Трокле* съвѣтва да се напишатъ нѣколко брошури за селското население по разни въпроси. *Вотерсъ* подържа това предложение като съвѣтва енергически да се продължава изследването на економическото положение на цѣлото селско население въ Белгия[1]). *Вандервелдъ* намира за необходимо продължаванието на тѣзи иследвания и предлага на конгресса да увеличи срѣдствата за тѣзи изследвания. Предложението се приема единодушно. *Трокле* отбелѣзва необикновенния растежъ на самосъзнанието между селското население и счита за партията необходимо да поставя на всѣкадѣ селскитѣ интереси. *Вотерсъ* предлага да се издаде брошура, гдѣто да се укаже колко плащатъ земледѣлцитѣ на държавата, на собственницитѣ и колко оставатъ за самитѣ земледѣлци. Ако не може да се съберат свѣдения за цѣлата страна, то поне за нѣкои мѣстности. Предложението прието. *Вандервелдъ* иска, щото по-скоро да се представятъ на депутатитѣ факти и материяли, необходими при разглеждането закона за ловътъ[2]).

Единъ отъ делегатитѣ забелѣзва на докладчика, че споредъ него, не е необходимо за пропагандиста да знае положението на селянитѣ. — *Хамбюрсенъ* му отговаря съ една прекрасна речь, гдѣто показва, че една отъ главнитѣ причини за несполуката на пропагандиститѣ между селянитѣ, е незнанието на селския животъ. Той знае много примѣри, гдѣто единъ селянинъ съ своитѣ си въпроси поставя на тѣсно учени пропагандисти. „Селянинътъ, продължава ораторътъ, е готовъ да ни слуша и да ни следва, само тогава, ако ние можемъ да му разяснимъ всичкитѣ му съмнѣния, ако той ясно разбере нашитѣ предложения и ги намѣри практически и прило-

---

[1]) Тукъ трѣбва да забелѣжимъ, че на всѣкадѣ социалистическата интелигенция въ своята пропаганда между селското население е срѣщала всѣкога голѣми мѫчнотии, благодарение незнанието ѝ на екон. положение на селенитѣ. Въ Белгия това е вече съзнано и не очакватъ нищо отъ официалнитѣ статистики, а на свои срѣдства правятъ такива, съ тази работа сѫ се заели Вандервелдъ и Зео, на които се предаватъ суровитѣ материяли, а тѣ ги преработватъ. Но още, при всичко, че се продължава това изследвание отъ нѣколко годиии насамъ, — далечъ не е свършена тази гигантска работа съ цифри. А у насъ — не говори за статистика, малко отъ малко прличаше като на хората, когато бѣше въ ст. бюро г. Т. Иванчевъ, и ако бѣше продължавалъ, щеше може би да принесе на „народътъ“ по-голѣма полза, отколкото тази, която му принася сега съ крушуми и щикове, следъ като го извади дворецътъ отъ ст. бюро и го накара да свири на гайда безъ царвули. Отъ това следва, че остава на частна инициатива да се заеме съ съставянието на една горѣ-долу порядъчна статистика по нѣкои отрасли на индустрията, а особено по земледѣлието.

[2]) Въ Белгия, както и въ Англия, е забранено, подъ строго наказание, на селенитѣ да убиватъ зайцитѣ и други животни, които се въдятъ въ господскитѣ паркове — законъ за браконеритѣ, когато пъкъ тѣзи животни развалятъ посѣвитѣ на селянитѣ.

жими; той е готовъ на всѣка реформа, ако види, че тя води к[illegible]ото на сел[illegible]ото население и къмъ по[illegible] земледѣлието. Б[illegible]ова-[illegible]познаване съ наличнитѣ интер[illegible]а населението [illegible]нди-стъ[illegible]и нуща думитѣ на бъ[illegible]е върти по необходим[illegible] въ о[illegible]астьта на чис[redacted]". За да се помогне [illegible] до[illegible]на дѣлото [redacted] [illegible]овятъ колкото се може по-[redacted]ри-пропагандисти" за селското н[redacted]дството на опитни теоретици и пра[redacted]трѣбва основателно да се изучи еко-[redacted]то население и причинитѣ на земледѣл-[redacted] като се основава на собствения си опитъ, [redacted]кдие за пропаганда служатъ земледѣлческитѣ вѣст-[redacted]а Landbower на фламандски езикъ и Le[illegible]eur [redacted]зикъ. „Селското население, забелѣзва делегатътъ [illegible]ва своит[illegible] приятели — вѣстници и всѣкога, когато се [illegible]ме [redacted]пагандис[illegible]жду[illegible]о, то ги разграбва като топалъ хлѣбъ, т[illegible] [redacted] селянитѣ [illegible]вече, че тамъ се намиратъ вѣрни и полез[illegible] свѣдения по селското хаз[illegible] и вследствие на това тѣ довѣрчи[illegible]а-[illegible]атъ и къмъ другитѣ въпроси, върху които се пише въ тѣзи в[illegible]». За това делегатътъ см[illegible] необходимо да се устроятъ, колкот[illegible]же по-вече, складове изъ [illegible]стници и брошури.

Следъ това думат[illegible]зема[illegible]никътъ *Дебраси*, за да отговори [illegible] забелѣжкитѣ на нѣколко теорети[illegible] на градския пролетариатъ. Той ка[illegible] че сегашния конгресъ не трѣбва да губи много време за те[illegible]ки сѫждения. Трѣбва да се разгледатъ много практически въпроси, [illegible] не търпятъ отлагание, толкова по-вече, че теоретическата часть на негови[illegible] докладъ не противоречи на Варемската програма на партията. Докла[illegible]чикътъ енергически подържа мнѣнието на Хамбюрсенъ, относително не[illegible]ходимостьта за пропагандиститѣ основно да се запознаятъ съ се[illegible]ки-вотъ и съ аграрнитѣ въпроси. «Нашата програма, казва той, е [illegible]но не е пълна; трѣбва да се развие и допълни. Неоспоримото досто[illegible]на нашата програма ще се признае само тогава, когато ние ще можемъ лес[illegible] и свободно да я прилагаме и къмъ разрешението на аграрния въпрос[illegible] Повтарямъ и настоявамъ, продължава ораторътъ, дребната култу[illegible]а-деждно е осѫдена, както и останалата, и нѣма бѫдѫщность. Тов[illegible]ва да се напише съ неизгладими букви въ нашата програма. Но [illegible]то говорятъ за классова борба въ селата, то не трѣбва да се испуска и[illegible] предъ видъ, че въ Белгия имаме само 187000 наемни селски работни[illegible] — въ това число и 54000 жени, — т. е. 15·5% отъ цѣлото селско нас[illegible]ление; тогава когато ние имаме 644000 дребни собственици, ко[illegible]а-ботватъ отъ 2 и по-малко хектара земя. Нима това не единъ и [illegible]но своеобраз[illegible]ролетари[illegible]ѣхното [illegible]ие е в[illegible]ективизма, въ ко[illegible]ерациит[illegible]пагандис[illegible] не трѣ[illegible] забрав[illegible]ва положение, к[illegible]то изл[illegible]оциали[illegible]итѣ ис[illegible] предъ [illegible]о население. Он[illegible] е[illegible]хтъ на[illegible]ъ, че [illegible]андисти [illegible]ѣбва основателно [illegible] се з[illegible]гъ съ [illegible]я въпр[illegible]

[illegible]*лларъ* [illegible] на то[illegible] обстоятелство, че въ време на [illegible]итѣ работи бѣднитѣ фламандски селски работници наводняватъ валонскитѣ

провинции, понижаватъ цѣната и работятъ за нищожна цѣна, съ което силно вредятъ на мѣстното население. Такава конкуренция възбужда вражда между работницитѣ. За да се избѣгне това, ораторътъ предлага да се организиратъ презъ този сезонъ митинги и да се указва на работницитѣ вредата отъ такава конкуренция.

Ванъ-Елевюкъ, като взема обстоятелството, че нѣматъ още достатъчно число подготвени пропагандисти, предлага да се раздѣли страната на райони и да се почне работа.

Хамбурсенъ намира, че е настанало вече времето да се пристъпи къмъ искането на аграрнитѣ реформи, поставени, като първи искания, въ програмата на партията.

Следъ дебатитѣ и разясненията по първия въпросъ, конгресътъ взе следното решение:

I. Да се напечата:

1) Една брошура по аграрния въпросъ (Брошурата на Вандервелдъ);

2) Нѣколко брошури по разширението на аграрната програма на Работническата Партия;

3) Брошура, въ която се излага историята на белгийскитѣ селяни и тѣхнитѣ отношения къмъ чифликчиитѣ, крупнитѣ собственици, църквата и държавата;

II. Пропаганда:

1) Членоветѣ на работническата партия се поканватъ да в969матъ живо участие въ земледѣлческитѣ комиции и въ различнитѣ селски организации;

2) Всички областни федерации трѣбва да устроятъ складове за вѣстници, брошури по аграрния въпросъ и въобще полезни книги за селското население;

3) Да се испращатъ фламандски пропагандисти въ валонскитѣ провинции въ време на лѣтнитѣ работи (съ цель да обясняватъ на фламанд. работн. на понятенъ езикъ врѣдата отъ работническата кункуренция);

4) Да се назначатъ специални комисионери за распространяването на земледѣлческитѣ вѣстници;

5) Да се поржча на Брюкселската федерация да назначи комисия отъ социалисти за изясняването причинитѣ на земледѣлческитѣ кризиси и мѣркитѣ за тѣхното отстраняване.

Въ свръзка съ въпросътъ за водение пропаганда се подигна въпросътъ, за какъ по целесъобразно да се води редактирание на двата органа Le Laboureur и Landboower). Нѣкои членове отъ конгресътъ изсказаха желание, щото тѣ да се списватъ по енергически и съ по-вече агитационенъ характеръ, на това настояваха по-вече фламандскитѣ делегати, толкова по-вече, че сега наближаватъ изборитѣ за парламентътъ, тѣ даже искаха Landboower да се занимава само съ агитационна дѣятелность за сега. Противъ такова едно предложение възстана болшинството заедно съ Вандервелдъ, Зео и Дебарси. Дебарси (редакторъ на Le Laboureur) доказа, че за сега селското население не се нуждае отъ никаква агитационна литература, а отъ обще-образователна, отъ такава, която може да го възпитава. А колкото се отнася до измѣнението тонътъ, съ който се списватъ вѣстницитѣ, то той забелѣзва, че макаръ да се списватъ сега умѣрено и да

се излагатъ принципитѣ на социализмътъ само, то все таки [illegible]итѣ и ре[illegible]онеритѣ се страхуватъ и отъ този езикъ. Той настоя[illegible]е не на[illegible]онътъ.

[illegible]риеха се още решения за [redacted] зпообразенъ материалъ вѣстницитѣ, тъй че [redacted] ъспитателно срѣдство, [illegible]тавятъ [redacted] Освѣнъ това се взе реше- [redacted] ъ 10 ст. на 5 ст. за брой.

[redacted] *ндикатитѣ на селскитѣ работ-* [redacted] ъ бѣше Вотерсъ. Докладчикътъ раздѣля [redacted] ряда:

[redacted] дѣлци и крупни фермери.

[redacted] ници, — селяни, които живѣятъ въ с[illegible]ем- [redacted] артири, които отъ день на день бѣднеятъ [illegible]то [redacted] исход[illegible] освѣнъ вкъпването имъ въ пътьтъ на ко[illegible]ив- [redacted] рудъ: [illegible]енни [illegible]ѣкарници, купувателни и продавателни д[illegible]тва и др. [illegible]

3. Селскиятъ прол[illegible]ятъ: служащи, прислуга, градинар[illegible]еи и др. Този разрядъ е най-малкия, най-бѣдния, беззащитенъ, нев[illegible]нъ и за туй най-експлоат[illegible]ия отъ цѣлата селска маса.

Заключителнит[illegible]ерсъ сѫ такива: синдикатитѣ на с[illegible]скитѣ работници сѫ в[illegible]жни [illegible]итѣ хазяйства и при натрупванис[illegible] на работницитѣ, въ опредѣлени [illegible]о мѣста, които трѣбва и могатъ по-отрано да се укажатъ; организацията трѣбва да се води на почва[illegible]аимопомагание отъ всѣкакъвъ видъ; членскитѣ вносове трѣбва да [illegible]ѣнятъ по сезонътъ (лѣтѣ 1·50 лева, а зимѣ 0·50 лева): необходимо е [illegible] се образуватъ кружьоци за самообразование, лекции, вечеринки и др.

«Трудна работа предстои, завършва Вотерсъ, но Белгийската Рабо[illegible]ническа Партия се е научила вече да преодолѣва и да посрѣ[illegible]такива трудности»!

Конгресътъ гласува вкъпването на селскитѣ синдикати въ це[illegible]тралната синдикална организация на Белгийската Работническа Партия.

Следъ това се представиха на Конгресътъ още два до[illegible]: отъ *Хоббелсъ и Зео. За Земледѣлческитѣ Кооперации* и отъ [illegible] *за Кооперативнитѣ продавателни и покупателни дружества.* [illegible]хъ ний нѣма да говоримъ, защото сѫ чисто отъ мѣстно значение и съ то[illegible] Вандервелдъ затваря Конгресътъ съ една прочувственна речь.

* * *

Прускня Ландтагъ е гласувалъ единъ законъ, чрезъ кой[illegible]забранява [illegible]иалист[illegible] заемат[illegible]итател[illegible]жности. По силата [illegible]а този [illegible] е иск[illegible] г. Аро[illegible]ons), пр[illegible]ъ по математика [illegible]ъ Берл[illegible] универ[illegible] Навѣр[illegible]хелмъ [illegible], че чрезъ препо[illegible] в[illegible] на диф[illegible]иали и [illegible]рали от[illegible]ъ социалистъ, то той ще р[illegible]ава (?) [illegible]о поко[illegible] Препор[illegible] този законъ на [illegible]итѣ у[illegible]ци-прос[illegible]ели.

Radix.

P. S. На 25 Мартъ н. с. телеграфътъ ни донесе началната новина, че руското правителство е конфискувало тайната печатница на в. „*Работникъ*“ въ Лотце. Този вѣстникъ е сѫществувалъ 5 години и при всичкитѣ усилия на царската полиция, не сѫ го открили до сега. Откриването на тази печатница е станало отъ единъ работникъ. На другия день следъ конфискацията е излезалъ единъ брой отъ вѣстникътъ (за голѣмо удивление на рускитѣ бюрократи), въ който се било напечатало името на шпионътъ и вечерьта сѫ го намѣрили убитъ. Има арестувани 5 работника, 1 студентъ и една жена.

R.

Хроника.

(Изъ нашата журналистика).

Отговоръ на запитване. — Разликата между „прогресивно-либералната“ и „демократическата“ партии. — Противоречията на редак. на в. „Защита“. — Сливанието имъ и изгонванието на „дявола изъ черквата“. — Защо не е възможно сливанието имъ. — Тритѣ разлики между тѣхъ. — Полемиката между тѣхъ. — Какво показва тя. — Такевъ, Величковъ и компании. — В. „Прѣпорецъ“, сливанието и Каравеловъ. — Малко история. — Надпреварвание въ дворцово лакейство. — Какво означава то. — Едно раскритие на в. „Защита“. — Ризовъ и руско-българскитѣ отношения. — България задунайско руско велико-княжество. — Гдѣ е грѣшката на русофилството.

Въ миналата хроника, като разгледвахъ въпроса, повдигнатъ отъ в. «Защита», за сливанието на двѣтѣ буржуазни партии, а именно на «демократическата» и «прогресивно-либералната», запитахъ автора на статията „*Тамо е спасението*“: истина ли е, че тѣзи двѣ партии не се различавали по между си? Въ брой 22 на в. «Защита» казаниятъ авторъ ми отговаря следующето: «Сливанието на двѣтѣ партии се е искало, възъ основа на програмата на Прогресивно-Либералната партия; и това показва, каква е разликата между двѣтѣ партии както и защо се е искало сливанието. Една отъ разликитѣ по между тия партии е, че Прогресивно-Либералната Партия се поклання на идеи а не на лица». Туй е отговорътъ. Излиза, че сливанието се е искало възъ основа на прогресивно либералната програма и че разликата между тѣхъ е, първо, че последната има програма и, второ, че прогресивнитѣ либерали не се покланяли на лица, а на идеи. Нѣма съмнѣние, че има такава разлика между тѣхъ: „прогресивно-либералната“ партия нѣма особенъ шефъ и отъ прокламациитѣ ѝ на конгреса ѝ, въ който се организира, както и отъ писаното въ вѣстницитѣ ѝ, излиза, че за нея важи програмата, а не лицата; „демократическата партия“, напротивъ, нѣма никаква програма, а отъ туй, що се пише въ вѣстницитѣ ѝ, особенно въ главния ѝ органъ в. „Прѣпорецъ“, и се говори тукъ-тамѣ отъ нейнитѣ партизани и отъ нейни шефъ, излиза, че тази партия не само нѣма една програма, отъ която да можемъ сѫди, какво обѣщава да прокара тя на власть, но между партизанитѣ ѝ царува голѣма вавилония, тъмнина, смѣшни представления за „принципитѣ“ на наречената „демократическа партия“; тя даже не може да се нарече партия, защото тя се явява

въ видъ на петь-шесть бюра, които дѣйствуватъ всѣко на своя [illegible] безъ едни[illegible] безъ опредѣленъ планъ; за това въ тази партия в[illegible] ше-ф[illegible]равеловъ. Нашитѣ „демократи [illegible] Каравеловиятъ щабъ въ Соф[illegible]е могатъ даже си предста[illegible]ия може да съществува, че „народниятъ су[redacted]ствува въ нея безъ П[illegible] К[illegible]ловъ. К[redacted]ка, за Софийския щабъ на [redacted] „демократическа партия", а ва-ж[redacted]рода" на Петко Каравеловъ и най-[redacted] които сами себе си провъзгласятъ за [redacted]а гражданска доблесть", или на хората, кои-[redacted]за свои послушни орждия, за министри, когато [redacted]ѣ! Щомъ е така и ако е истина, че пр[illegible]-[redacted]ниятъ на лица, а на идеи, — които, впр[illegible]ще [redacted]сни [illegible] за тѣхъ, — тогава може ли да се подига [illegible] за [redacted]о на [illegible]а двѣ различни партии? И какъвъ смисълъ би има[illegible] [redacted] сливан[illegible]

Въ сжщно[illegible] реда[illegible] на в. „Защита" си противоречи много. [illegible] първата статия ни увѣря[illegible]ше, че между тѣзи партии нѣмало ни [illegible]аз-личие, че сж били „тъй [illegible]изки" по между си. Сега въ отговора [illegible]то запитване намиратъ [illegible]азли[illegible]и, нѣма съмнѣние, доста важни. М[illegible]гаръ тѣзи разлики не [illegible]а прогресивнитѣ либерали отъ в. „З[illegible]щита", когато пишеха своята ст[illegible] за сливането имъ? Очевидно е, че тъй. Очевидно е, че прогресивнитѣ либерали, макаръ и да излѣзо[illegible]но-гообѣщающа програма и съ извѣстни обяснения къмъ нея, въ сж[illegible]тѣ не правѣха никаква разлика между своитѣ идеи и ония на демократитѣ. Това се вижда и отъ статията на в. „Защита", брой 20, въ която глав[illegible] прѣчка за сливането на двѣтѣ партии счита Каравеловъ, когото кани [illegible] се оттегли отъ политическата сцена, подобно на Д. Цанковъ. Нѣ[illegible]в-ние, че Каравеловъ днесъ е „демократическата партия", въ която [illegible]щ-ность влизатъ по нѣколко души изъ провинцията, които слѣпо [illegible]тъ подирѣ му, слѣпо вѣрватъ, че той олицетворява демократическитѣ принц[illegible]пи. Обаче не е само тази разликата между двѣтѣ партии, за сливането на които е думата. Има по-дълбока разлика между тѣхъ. Отъ една стра[illegible], смисълътъ на програмата на прогресивно-либералната партия и об[illegible]то къмъ тѣхъ се състои въ туй, че отъ прилагането ѝ би се полу[illegible]но економическо-социално положение по-ново отъ днешното, по-прогресивно, пр[illegible] което ще се явятъ и условията за осигуряването на народния суверени-тетъ. Напротивъ, смисълътъ на онуй, що пишатъ „демократитѣ", се състо[illegible] въ желанието имъ да запазятъ това първобитно економическо-со[illegible]ъ-стояние, което съставлява почва на всички политически безобразни уп[illegible]я. Отъ друга страна, прогресивно-либералната партия се явява въ сжщ[illegible]ть [illegible]редстави[illegible] безъ, р[illegible]се, да [illegible] това [illegible]на изникващитѣ [illegible]съ бур[illegible] класи, [illegible]аситѣ [illegible]талист[illegible] гешефтъ и „з[illegible]ното" [illegible] богатства [illegible]ксплоат[illegible] на цѣлото работно населе[illegible]емократ[illegible]а парт[illegible]отивъ, [illegible]а представителка на пропа[illegible]тѣ клас[illegible]лавно [illegible]итѣ на[illegible] елементи, които вѣрватъ на обѣщанията на демагозитѣ да спасятъ тѣхното положение, да спратъ пропадането имъ. Най-сетнѣ, има разлика въ темпераментитѣ, въ характеритѣ, а главно въ личнитѣ стремления на хората отъ двѣтѣ партии. Хо-

рата, които съставляватъ главни, второстепенни и третостепенни водители, желаятъ да заематъ първитѣ мѣста около държавната пита и да играятъ първитѣ роли на власть. Обаче сливанието имъ би исхвърлило мнозина отъ тѣхъ, особенно отъ „демократитѣ“ въ заднитѣ редове и би получили трохитѣ отъ държавната трапеза. Въ дѣйствителность, ако се вгледаме въ нашитѣ „демократи“, то ще видимъ, че около Каравеловъ се въртятъ все хора, съ твърдѣ рѣдки исключения, които не могатъ, инстинктивно го сѣщатъ, че не могатъ зае първитѣ роли въ партията на прогресивнитѣ либерали. Самъ Каравеловъ е олицетворение на тѣхнитѣ темпераменти и характери. Той е човѣкъ, който не може да търпи около си други равни съ себе си и които искатъ да раздѣлятъ властьта. Естественно е, че за „демократитѣ“ той е най добриятъ, защото при другиго тѣ нищо не би стрували. Истина е, че додѣто Каравеловъ е живъ, за никакви сливания между неговата партия и други не е възможно. Азъ не се съмнѣвамъ, че съ време мнозина отъ onия, които съчувствуватъ днесь на Каравеловата партия, заради хубавото име, безъ да обръщатъ внимание на това, що говори и пише тя, ще я напуснатъ. Но Каравеловъ винаги ще си създава партийка, защото още дълго време у насъ ще се намиратъ хора, които не ще могатъ да правятъ разлика между думитѣ „народенъ суверенитетъ“, „народно управление“ и т. н. хубави думи, и условията, при които тѣ като принципи могатъ да бѫдѫтъ осѫществени и главно осигурени въ живота. Така че, сливанието на двѣтѣ буржуазни партии е празна приказка.

* * *

Ако сливанието не стана и не може да стане, затова пъкъ подигнатиятъ отъ в. «Защита» въпросъ извади на явѣ всичкитѣ стари кирливи ризи на нашитѣ буржуазни партии. Подигнатиятъ въпросъ възбуди една ожесточена полемика между двѣтѣ партии, които трѣбваше да се слѣятъ. Въ сѫщность полемиката подигна не самата статия, а една телеграма отъ Т.-Пазарджикъ до редакцията на в. «Защита» по поводъ на статията. Нѣколко «прогресивни либерали» отъ тоя градъ, между които и «демократътъ» Такевъ, поздравиха автора на статията „Тамо е списанието“ съ „хубавата идея“, като изказваха „горещо желание“ да бѫде осѫществення часъ по-скоро. Обаче тази телеграма хвърли въ голѣмъ гнѣвъ Каравеловия щабъ, който побърза да запита Такева, какъ той приема да се слѣе съ своитѣ смъртни врагове К. Величковъ, В. Т. Велчевъ и пр., съ убийцитѣ на Алеко. Отъ тука се почна всичката безхарактерность отъ двѣтѣ страни. Такевъ побърза да обяви, че той приелъ сливанието ужъ подъ условие, щото казанитѣ лъжесъединисти да бѫдатъ исхвърлени изъ партията. Обаче, ясно е, че Такевъ, туренъ на тѣсно, извърта се по единъ адвокатски начинъ. Телеграмата, подписана отъ него, не съдържаше никакви условия, обаче, подиръ като му „опнали ухото отъ София», дойде да увѣрява, че той ужъ приелъ да подпише телеграмата, като разбиралъ условието да бѫдатъ исхвърлени К. Величковъ и Велчевъ. Съ други думи, излиза, че той, когато подписвалъ телеграмата, въ ума си ималъ условието! Това сѫ прости извъртания адвокатски. Намѣсто просто и открито да каже, че ми се харесва идеята за сливанието и го желая да стане и че за условията, при които ще стане то, не му мислихъ, когато подписахъ телеграмата, и ще му мислимъ за тѣхъ, когато се съберемъ да го осѫществимъ, той,

дѣйствително смъмренъ отъ София, бърза да извърта истината [illegible] едно писмо до ред. на в. „Защита“, брой 22. Такевъ се старае да [illegible]ѣри, че [illegible] билъ толкова независимъ въ своето политическо „вѣр[illegible] нико[illegible]ъ въ състояние да му [illegible] отъ София“. Като оста[illegible] на [illegible]а въпроса за неговото [illegible], обаче фактътъ е на л[illegible] фактъ е, че, поди [redacted] чете приличното евангелие, т[illegible]чна да [redacted] Величковъ и Велчевъ и за [redacted]титѣ, а тѣзи противъ съединис[redacted]видно, да покрие своята безхарак-те[redacted]що повече.

[redacted]а на запитването му отъ в. „Прѣпорецъ“, [redacted], помѣсти една уводна статия, въ която дохожда [redacted] *дѣто не се изгони дявола изъ черкв[illegible]ще* [redacted] *се*“, т. е. догдѣто не се изгони Каравеловъ [illegible]ни[illegible]а, не може да стане сливането на двѣтѣ партии, [illegible] него [illegible] патриотизмъ доброволно да я напустне. Ей сега [illegible]ъ какво [illegible] „Прѣпорецъ“ на желанието „да изгонятъ дяво[illegible] [illegible]ъ черква“. В[illegible] статия[illegible] която сега говоря, авторътъ ѝ [illegible]ае предварително да омие ка[illegible]ото лице на К. Величковъ. Удивител[illegible]ѣлостьта на ред. на в. „З[illegible]щита“, съ която ни говори за работи, [illegible]сж още толкова прѣсни. [illegible] съ[illegible]и тѣ да ни увѣряватъ, че Величко[illegible] никакви пакости не е [illegible]ви[illegible]ългария, когато той и партизанит[illegible] му въ продължение на [illegible]еть го[illegible] поддържаха всички гнусни [illegible]ла Стоиловото управление, когато въ Народното Събрание той бе[illegible]ть оправдаваше насилията, вършени въ изборитѣ, съ една нахална [illegible]йска софистика, когато на свѣщо-гасителната политика на Стоилова ржк[illegible] плѣскаше съ користни цели, да си създаде положение, богатство? Тѣ[illegible] работи сж още прѣсни. Нѣма съмнѣние, че Величковъ, Велчевъ и комп[illegible]ния не сж взели прямо участие въ убийството на покойния Алек[illegible]е може ли да има съмнѣние, че то е резултатъ на тѣхного отвр[illegible]о, гнусно, подлѣйше поведение спрямо тѣхнитѣ противници, особенно назар[illegible]жийски? Не може да бжде по-пакостно нѣщо, отколкото желанието да с[illegible] прикрива едно явно безчестно поведение, както това на Величковъ, Вел[illegible]чевъ и подобнитѣ тѣмъ съединисти въ Стоилово време. Това при[illegible]е на безчестията, намѣсто наказание поне съ презрѣние, е источ[illegible]а политическата корупция (развала) у насъ. Намѣсто безчестницитѣ [illegible]датъ оставени на презрѣнието, нашитѣ буржуазни партизани се стараятъ когато това имъ е нужно, да ги прикриватъ? Една партия, която, под[illegible] предлогъ на високи задачи, скрива въ пазвата си безчестницитѣ, доказва, че тя сама стои на плъзгава почва.

На горѣспомѣнатата статия въ в. „Защита“ отговаря в. „[illegible]рецъ“, брой 90, съ едно [illegible]но ант[illegible] въ к[illegible] напада шумен[illegible]я граж[illegible] Хр. Те[illegible]ъ и се [illegible]ляватъ [illegible]итѣ качества“ на Каравел[illegible]татиитѣ [illegible] „Защ[illegible]оито се [illegible]ха до въпроса за [illegible]ванието, не н[illegible]икакъв[illegible]исъ и [illegible]тѣ принадлежатъ на Хр. Тео[illegible] не зн[illegible]бира с[illegible] „Прѣпо[illegible] като „демократич[illegible] орг[illegible] позвол[illegible] ни отв[illegible] авторътъ имъ е именно Хр. Теодоровъ. Че последниятъ не е борецъ, то е вѣрно и че неговото избиране като депутатъ на Стоиловата камара и кметъ на гр. Шуменъ, също хвърля

дебела сѣнка върху неговото минало, сжщо е вѣрно. Но отъ тука следва ли, че миналото на бае Петко Каравеловъ е толкосъ „чисто и свѣтло", колкото се мжчи да ни го представи в. „Прѣпорецъ" и че неговото управление, когато е билъ на власть, е за въсхваление. Казва ни в. „Прѣпорецъ", че Каравеловъ е управлявалъ страната конституционно и безкористно. Обаче, ние, съвременницитѣ на неговото управление, знаемъ го другояче. Първиятъ министръ, който при конституционното управление почна да тъпчи конституционнитѣ правдини у насъ, е Каравеловъ. Окржжното, което недавно издаде Радославовъ, противъ правото на гражданитѣ да правятъ митинги, не е нищо друго, освѣнъ копие на онова окржжно, което сжщиятъ Каравеловъ е издалъ въ 1885 год. противъ това сжщото право на гражданитѣ. Стига тоя фактъ, безъ да говоримъ за неговитѣ други сумма посѣгания противъ конституционнитѣ ни правдини до войната и подиръ нея, стига тоя фактъ, за да знаемъ, до колкото Каравеловото управление е било конституционно и безкористно. До колко неговото управление е било безкористно, можемъ да сждимъ отъ това, що цитирахъ въ хрониката на № № 11—12, год. III на това мѣсто, изъ статиитѣ на А. Ляпчева за „патриотическитѣ" подвизи на Каравеловитѣ „патриоти-депутати". Подирѣ, кой не знае, какъвъ деребей и какъвъ грабитель на чуждитѣ имоти бѣше още тогава, при неговото управление. С. Стамболовъ? Трѣбва ли да напомняме и фактитѣ за прикриванието на злоупотрѣбленията на чиновници при неговото „безкористно управление", както въ Кюстендилъ? Изобщо Каравеловиятъ щабъ, когато въсхвалява „рѣдкитѣ качества" на П. Каравеловъ, не държи никаква смѣтка на думитѣ си и забравя, че Каравеловото управление не е било преди сто години, та да може да се съчиняватъ легенди за него.

Въ полемиката, разбира се, взе участие главниятъ органъ на прогресивно-либералната партия в. „България". Обаче полемиката между този вѣстникъ и в. „Прѣпорецъ" се водеше на друга почва. Тя се водѣше на почвата на взаимно обвинение въ дворцово лакейство. Въ миналата хроника забелѣзахъ, че шефоветѣ на тѣзи двѣ партии напоследъкъ търсятъ само случай да обиколятъ двореца. Най-напредъ корифейтѣ на прогресивно-либералната побързаха да отидатъ на бала, даденъ отъ първия министръ на княза, съ пари отъ безусловнитѣ фондове, които либералното болшинство на Народното Събрание му отпусна. По поводъ на това Каравеловиятъ органъ в. „Прѣпорецъ" написа цѣлъ горѣщъ обвинителенъ актъ противъ прогресивнитѣ либерали. Но не щешъ ли, подиръ два-три дни князь Фердинандъ даде концертъ въ двореца и ето че въ тоя концертъ отиватъ и демократическитѣ корифеи на чело съ бае Петко Каравеловъ. Сега пъкъ прогресивниятъ органъ в. „България" написа една горѣща изобличителна статия по тоя случай и въ свое оправдание. Каравеловиятъ органъ обвиняваше последнитѣ, разбира се, въ унисонъ съ бившитѣ дворцови лакеи, Стоиловитѣ съратници, че приели да отидатъ на дворцовъ балъ тъкмо тогава, когато народа гладува въ нѣколко околии. Но това не побърка на Каравеловъ подиръ нѣколко деня, при сжщитѣ обстоятелства, да отиде въ дворцовъ концертъ. Преди това, при закриванието на Народното Събрание князътъ поканилъ болшинството и всички депутати, които желаяли да отидатъ на закуска въ двореца. „Демократитѣ" и „прогресивнтѣ либерали" съ готовность се явили на княжеската закуска. Въ сжщность това отиване на на-

шитѣ буржуазни партии въ двореца не би заслужвало отбел... ако то ст...ваше при нормални условия. Но тия поклони предъ дво... ...ватъ в... ...ена ненормални и сѫ характерни за ...итѣ буржуазни п... Важ-н... е това, че тѣ отиватъ въ ... тъкмо тогава, когато ... дат..., че днешното [redacted] създаде вследствие на ... князъ Ф[redacted] ...ели отъ едно правителство, ... нѣм[redacted] неспособно за нищо друго, ос-[redacted] ...о какво съображение князьтъ не п[redacted] ...телство, е все едно. Обаче шефоветѣ на [redacted] ...ъ, не можеха да не знаятъ, че това пра-[redacted] ...о волята на княза. Тѣ осѫждаха и осѫждатъ [redacted] ...тво, като осѫждаха косвено и оня, който го държи. [redacted] ...то да искажатъ единъ протестъ проти... ...актъ [redacted] не приематъ неговата покана да отиватъ въ ... на-[redacted] ...огрес...и" и „демократически" либерали съ готовность тич... [redacted] ...жете, ...е в... ...зували отъ поканитѣ му, за да се искаж... ...редъ него за... ...от... ...ение, въ което води страната днешното пра...телство. Празднит приказ... ...щото въ такъвъ случай трѣбва да доп..., че князьтъ никакъ не знае, какво става у насъ и че той върши ... ...ова, що му каже Т. Иван... ...което не е съгласно съ истината, по... ...прави-телствени и опозици... ...ти... ...и увѣряватъ, че всичко ставало по гова воля. Въ такъвъ с...ай, ка... ...тъ нашитѣ „прогресивни" и „демо...тически" либерали въ двореца? ...не е мѫчно да се отговори н... ...въ...росъ. При всичкитѣ увѣрявания на нашитѣ буржуазни партии..., не искатъ по милость на княза да дойдатъ на власть, но въ сѫщ... ...само отъ него я очакватъ. Въ това отношение интересна е забелѣжката на ...дакцията на в. „Защита" къмъ горѣспомѣнатото писмо на Такева до ... Въ нея четемъ: „Отъ последното идване на г. Каравеловъ въ Шум... ние знаемъ даже нѣщо повече по тоя въпросъ, а то е, че г. ...овъ не би се подвоумилъ да дойде на власть на първо време „отъ ...тига само да бѫде повиканъ". Такава е истинската причина на об...ането, което правятъ и сѫ готови при първа покана да правятъ шефоветѣ ... нашитѣ буржуазни партии около двореца. Да бѫдатъ поканени на власть, това искатъ тѣ. Дали ще бѫдатъ поканени, особенно „демократитѣ", ...емъ, но не ли е очевидно, че съ такова идване на власть, никакъвъ на... су-веренитетъ нѣма да възтържествува и че бърборенето за него ...осто було, задъ което се криятъ истинскитѣ стремления. Такива сѫ нашитѣ б...жуазни партии. И чудно ли е, че тѣ всички тъкмо, когато цѣло землedѣлче... население, доведено до отчаяно положение отъ тѣхната политика, ...стр... и истезава отъ днешното правителство, тѣ се „излѣжаватъ" въ ... и никой не се впуска въ борбата, на която обаче отъ далече рѫкопл... това имъ поведение се обяс...ъ нежеланието да ста... ...съвсѣмъ лоши пр... ...оня, от... ...о очак... имъ п... ... власть ... ...тава.

* * *

...тъ вѣс... ...скитѣ п... ...и да м... къмъ списанията. За сега ... ...спра на ... статия, която срѣщнахъ въ сп. „Мисълъ" още въ XII кн. отъ миналата година и която има свързка съ нашия политически животъ и съ отношенията на нашитѣ партии, особенно съ ония на двѣтѣ

партии, за които говорихъ, къмъ въпроса, разгледванъ въ предметната статия. Статията е отъ Ризовъ и носи название „Руско-българскитѣ отношения“. Написана е тя по поводъ статията на руския в. „Новое Время“ — „Багдатъ и Бургасъ“. Сѫщностьта на последнята състои въ туй, че руското правителство трѣбвало, съ съгласие на българското правителство, да вземе Бургасъ за стоянка на руската флота, която стоянка да служи на Русия за операционенъ пунктъ въ Черното Море и къмъ Дарданелскитѣ проливи. Всички наши буржуазни партии погледнаха на тази статия като на фишекъ, пуснатъ отъ редакцията на руския вѣстникъ, както и сега на печатаното въ българския в. „Поща“ руско-българско съглашение, споредъ което България, провъзгласена за независима, се преобръща въ руско велико кралевство, гледатъ като на измислица. Обаче, както това съглашенние не е измислица, тъй не бѣше фишекъ и статията въ руския в. „Новое Время“. Сега вече това е очевидно. Отъ всичко, което става у насъ и между България и Русия напоследъкъ, се вижда, че публикуваното съглашение не е измислица. Статията на в. „Новое Время“ излиза единъ фишекъ, който означаваше единъ сигналъ за нѣщо по-голѣмо, по-изненадно.

Въ статията: «Руско-българскитѣ отношения» авторътъ ѝ се мѫчи да ни покаже, какви трѣбва да бѫдатъ отношенията между България и Русия. Но предварително въ нея Ризовъ се спира върху «слабата заинтересованность» на българскитѣ политици съ въпроса за външната ни политика. Кои сѫ причинитѣ на тоя слабъ интересъ къмъ последната у насъ, споредъ автора на статия. Тѣ, споредъ него, сѫ три:

«Повечето отъ нашитѣ партии не смѣѭтъ да се изкажатъ опредѣлено по нашата вънкашна политика, защото не желаятъ да си отчуждятъ благоволението на князя, който, както е извѣстно, е взелъ въ рѫцѣтѣ си тая политика и самъ иска да я води.

«Други пъкъ наши партии се колебаятъ да се изяснятъ върху вънкашната ни политика, защото не виждатъ яснота и опредѣленность въ руската политика спрямо България.

«А има и политически дѣятели у насъ, които считатъ вънкашната политика маловажна за една такава държавица, като нашата, и които намиратъ, че всичкото наше внимание трѣбва да се съсредоточи на вѫтрѣшното и икономическото развитие на България».

Като казва, че между външната политика и вѫтрѣшна политика има тѣсна свръзка, Ризовъ наблягa на това, че трѣбва да се вземе външната политика отъ рѫцѣтѣ на князя. Втората точка Ризовъ сѫщо я намира за погрѣшна. Ако Русия не държи ясна и опредѣлена политика спрѣмо България, то причина биле самитѣ българи. Относително третята точка, Ризовъ я счита за съвсѣмъ несъстоятелна, защото додѣто сме имали исторически задачи да достигаме, до тогава външната политика ще доминира на вѫтрѣшната. Всичко това Ризовъ пише, за да ни увѣри, че България трѣбва да свърже единъ формаленъ съюзъ съ Русия. За туй статията на в. «Новое Время» — «Багдатъ и Бургасъ» го зарадвала отъ една страна, защото повдигането на въпросътъ за отстѫпването Бургасъ на Русия давало на България най-сгоденъ моментъ да пристѫпи къмъ сключването на съюзъ съ Русия. Отъ друга страна, тази сѫщата статия го много уплашила, защото тя показвала, че ако България не побързала

да сключи съ Русия съюзъ, последнята била решена да ис… своитѣ … ве за Цариградъ безъ нас… смаже предварит… о тѣзи … и той настоява, щото часъ по-ско… а се сключи съюза и … о му, споредъ него, трѣбва … върши не отъ князя, едно коалиционно … о, което да произведе… … и избори … рия едно истинско, конститу- … е има всичкия нравственъ авто- … ъ».

… ието на статията на г. Ризовъ. Трѣбва … по политиката съ единъ апломбъ на испитанъ … рускиятъ царь му е изложилъ плана на рускитѣ … русофилъ и такъвъ русофилъ, какъвто … арва- … ъ бивши другари за кокалъ, бѣше русоф… а въ- … и Русия да влиза въ съюзъ съ такава малка д… как- … Бълга… — той безъ всѣкакво съмнѣние отговаря утвърдит… … бира се. … воръ съ нищо не доказва, а само съ пр… ложения. Обаче … да … емъ, че Русия ще приеме да сключи съ Бъ… гария съюзъ, но той, о… идно, ще бѫде такъвъ, щото всичко … е отъ България и нищо да … й даде, или да й даде нѣкоя залагал… про- възглашаване на … имост… До колко е вѣрно това, можемъ да … димъ отъ руско-бъл… … ние, което печати «Поща». Русия … съюзъ отъ тоя нѣма да приеме … ма да вѣрва нито на партии, нит… «народни» правителства, нито даже на князь, ако не увържи … Бъл- гария и князя. Подирѣ, Ризовъ е отъ голѣмитѣ «патриоти» и … върлъ русофилъ, иска съ помощьта на Русия, да добиемъ «Велика Б…», да присъединимъ Македония. И яко вѣрви въ помощьта на Русия. Но пит… отъ кадѣ се вижда, че Русия иска да ни помага, да станемъ голѣма държава … Балканския полуостровъ и при туй предъ вратитѣ на Дардане… Ца- риградъ? — Положително отъ нищо: това е едно суевѣрие русоф… което ще костува самостоятелностьта на България. Азъ вѣрвамъ само … й, че Русия, за да увърже България, ще й помогне да стане независима, кр… ство, но повече отъ това тя никога нѣма да се съгласи да даде. Мож… Ризовъ ми доказа, че Русия ще помогне на България да стане Санъ… фанска? По мое дълбоко убеждение, по-скоро ние можемъ да … враме единъ балкански федеративенъ републикански съюзъ, отколкото … Бъл- гария. И. — нека се изразя съ тѣхнитѣ думи, — «истинска», «народна» външна политика не е русофилската въ смисълъ на зяпание подиръ … сия, а политиката на съединенитѣ балкански щати. Но всичката бѣ… че нашитѣ буржуазни божемъ държавници сѫ такива долно… енни егоисти, че у тѣхъ нѣма мѣсто за дѣйствителни «народни … . За това тѣхната русофилска, австрофилска, англофилска и по … на- чинъ … арофил… … итика … ара, до… … ече България п… дилема … стане з… … ско вел… … жество! … та политика съ страна… … материално, сега … да я … като политическа единица. … то пл… … ь полит… … а наши… … дѣлани буржуа поли… кани!

S…

Д-ръ Никола Боевъ – Казанлъкъ

Априлий 1900 IV год.

НОВО ВРЕМЕ

МѢСЕЧЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ НА УМСТВЕННИЯ И ОБЩЕСТВЕННИЯ ЖИВОТЪ

ПЛОВ... 9 IV...

№ 4.

СЪДЪРЖАНИЕ:

(Следва на отвъдната страница).

Априлий 1900 IV год.

НОВО ВРЕМЕ

МѢСЕЧЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

НА

УМСТВЕННИЯ И ОБЩЕСТВЕННИЯ ЖИВОТЪ

№. 4.

ПЛОВДИВЪ
Дружествена Печатница „Трудъ“
1900.

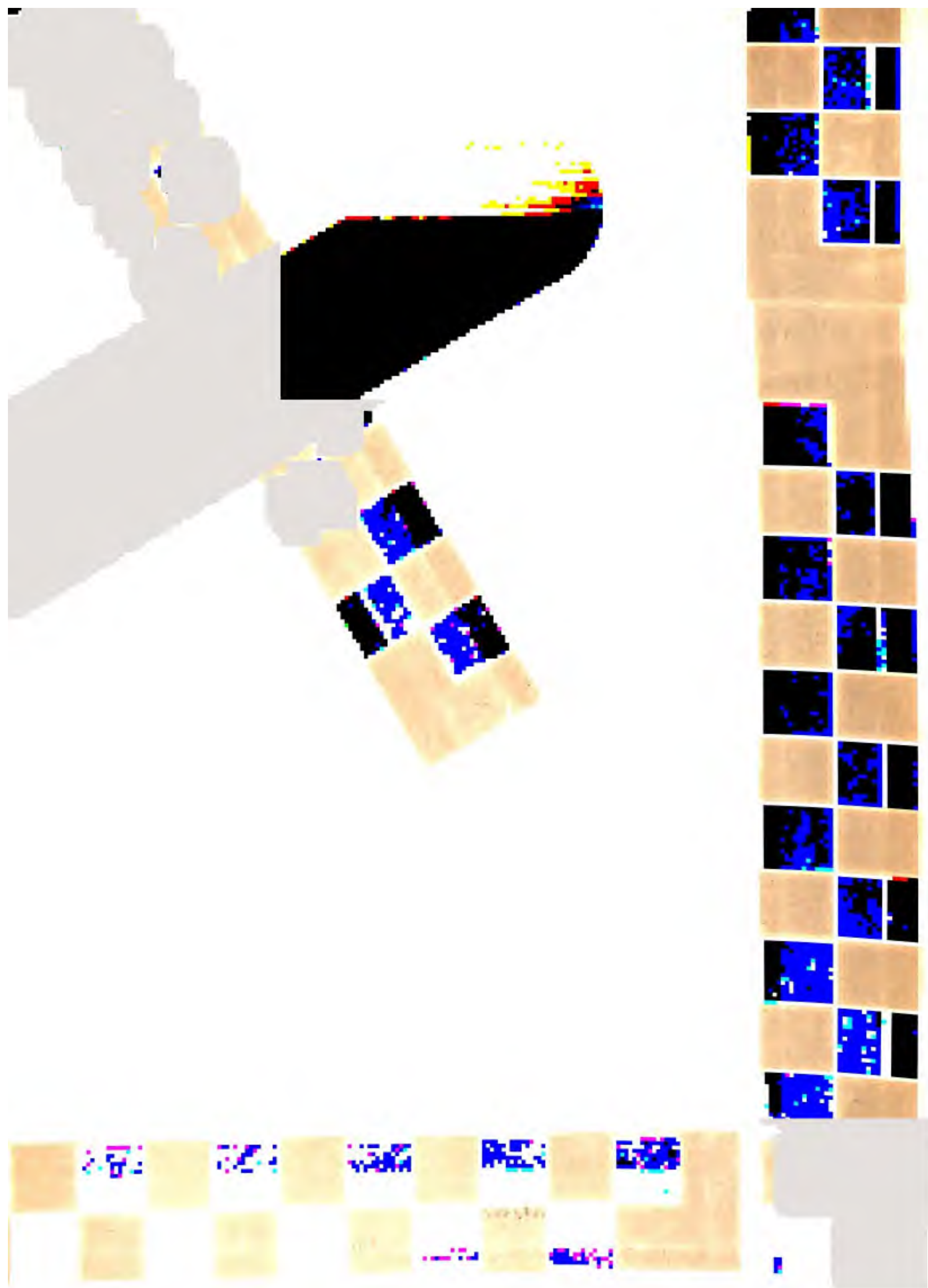

СЪДЪРЖАНИЕ:

Новитѣ престѫпления
на
Либералната партия

Въ една отъ миналитѣ статии казахъ, че «либералната партия“ върви отъ едни груби престѫпления къмъ други още по-груби. Всичко една година е на власть, но това ѝ кѫсо властвувание представлява една редица отъ престѫпления, възмутителни беззакония и безумни дѣла. Въ туй кѫсо врѣме нейното управление успѣ да възмути цѣлъ народъ, всички общественни класи. Народното възмущение се излѣ въ единъ общъ всенароденъ протесть противъ политиката ѝ. Но «либералната партия“, намѣсто да се стрѣсне и да отстѫпи предъ народния протесть, се впусна въ нови престѫпления. Както вече знаемъ, въ отговоръ не народния протестъ «либералното“ правителство съ окрѫжното на Радославовъ и княжеската заповѣдь на Иванчевъ противъ митингитѣ, посѣгна да ни отнеме свободата на събранията и агитацията. Подиръ извършенитѣ презъ изборитѣ престѫпления, потѫпкванието на тази ни конституционна свобода е ново престѫпление на «либералнитѣ» министри. Интересна е логиката на нашитѣ „либерали“ министри за правата на гражданитѣ.

Както видѣхме, «либералниятъ» министръ на полицията и шайкитѣ Радославовъ признава въ своето окрѫжно, че, съгласно чл. 82-й отъ Конституцията, българскитѣ граждани иматъ право да се събиратъ за обсѫждание всички въпроси отъ общественъ характеръ, обаче тѣ нѣмали право да правятъ митинги противъ закони, влѣзли въ сила. Таквосъ тълкувание на коституционнитѣ ни права не е ново у насъ. Радославовото окрѫжно въ сѫщность не е нищо друго освѣнъ преписъ отъ едно окрѫжно на г. П. Каравеловъ по сѫщия предметъ отъ 1885 година. Въ това последното даже много по-ясно е изказана мисъльта, която съдържа Радославовото окрѫжно. Въ окрѫжното на г. П. Каравеловъ изрично се казва, че гражданитѣ на основание чл. 82 отъ Основния законъ иматъ право да се събиратъ на събрания само за обсѫждлние на разни въпроси, но не и за вземание на опредѣлени резолюции, т. е. противъ политиката на правителството. Тази мисъль съдържа и Радославовото окрѫжно. Обаче,

таквосъ тълкуване на 82 чл. отъ конституцията е [illegible] при-с[illegible], партизанско, съ злонамѣрени [illegible] да се ограни[illegible] отъ на[illegible]итѣ конституционни прав[illegible] турямъ на оная гл[illegible] точка, отъ коя[illegible]о тълкуване на ко[illegible] [illegible]нитѣ [illegible] идемъ до пълното суспен-[illegible]телно отъ тази гледна точка, [illegible]ка въ печата на влѣзли въ сила [illegible] гражданитѣ противъ законитѣ, и на [illegible]тика, като на агитация не по-малко отъ [illegible]ъ държавния строй. Отъ сѫщата гл[illegible]чка [illegible]тъ не само митингитѣ, но и всѣк[illegible] сбра-[illegible]чески, въ които просто се обсѫждатъ обществени [illegible]си, [illegible]ъ да се зима по тѣхъ опредѣлена [illegible]ция. За[illegible] истина разлика има между критиката на сѫществующитѣ закони и правителствени дѣла чрезъ п[illegible] или на събрания безъ резолюции и критиката, изказвана чрезъ [illegible]ги, т. е. съ опредѣлени [illegible]лю[illegible]. Отъ партизанска гледна точка едната и другата кр[illegible]ки [illegible]овнически. Нѣма съмнение, че [illegible]конодательтъ никога не е ималъ на умъ такова тълкуване н[illegible] чл. отъ конституцията за свободата на събранията и агитацията [illegible]ото му даватъ нашитѣ „либерални“ партизани днесъ и преди 15 годин[illegible]

За едно дѣйствително конституционно правителство, което ползува съ довѣрието на болшинството отъ гражданитѣ, не може да се яви нужда да претълкува тъй партизански ясния [illegible]лъ на конституцията и да се опълчава противъ правото на [illegible]ни-тѣ да се събиратъ на митинги. За такова правителство митинги не могатъ да бѫдатъ страшни, понеже ще изразяватъ мнѣнието меншинството отъ гражданитѣ, следователно, мнѣние не задъ[illegible]но за него. То може да се ползува даже отъ тѣхъ, като [illegible]бе-лѣжки за това, което е справедливо въ резолюциитѣ имъ и по т[illegible]късъ начинъ да заякчава своя авторитетъ. Ако митингитѣ сѫ [illegible] всемѣстни и изразяватъ мнѣнието на болшинството отъ гражданитѣ, тогава за едно конституционно правителство не остава д[illegible]ос-вънъ да напустне властьта, защото това означава, че то [illegible]у-[illegible]ило до[illegible]о на [illegible]ството [illegible]къ ще[illegible]ба да се [illegible]а влас[illegible] насил[illegible] прѣки [illegible] на б[illegible]ството. О[illegible] н[illegible]тѣ [illegible]лиоера[illegible] [illegible]ъ два [illegible] години [illegible]ъ и до днесъ [illegible] р[illegible]аватъ, [illegible]нно ко[illegible]ѫ на [illegible]ъ. Додѣто сѫ [illegible] з[illegible], тѣ добрѣ разбиратъ ясния смисълъ на конституцията и да щедро обѣщаватъ разширението ѝ; но еднажъ заловили властьта,

тѣ забравятъ и ясния смисълъ на законитѣ и обѣщанията, които даватъ, кога сѫ въ опозиция. Това показва, че нашитѣ буржуазни партии не се въодушевляватъ отъ принципи, а се домогватъ до властьта, главно за да се ухранватъ на гърба на народа, защото първиятъ принципъ на едно конституционно управление трѣбва да бѫде почитанието на конституционнитѣ правдини на гражданитѣ, безъ всѣкакви партизански претълкувания на смисъла имъ, на съдържанието имъ. Впрочемъ, колкото се отнася до „либералната партия“, знае се, че нейниятъ върховенъ принципъ е да се ухрани на гърба на народа. Никакви други принципи не сѫ въодушевявали и не въодушевяватъ тази „партия“. За да се награби тя е готова да направи всички престѫпления, да потѫпче всички закони и да извърши всички безчестни дѣла. И прави всичко това въ продължение на една година съ всичката «скрупулийозность» на Тодора Иванчовъ, първиятъ министръ на князь Фердинанда.

Днешнитѣ «либерали» съ своята безчестна, престѫпна политика забравятъ едно важно обстоятелство. Ако такива окрѫжни можаха да минатъ безнаказанно преди 15 години, днесъ тѣ къмъ съвсѣмъ други резултати докарватъ. «Либералното правителство» съ тѣхъ посѣгна да суспендира конституционнитѣ ни правдини; съ тѣхъ разюзда само полицейския произволъ, безъ да достигне престѫпната си цель. Наистина, околийскитѣ началници и окрѫжнитѣ управители едни презъ други се надпреварваха съ прости полицейски прикази да суспендиратъ законитѣ; полицейскитѣ произволи и беззакония, които и тъй бѣха изобилни, станаха безгранични, звѣрски. Но какво излѣзе? Само едно раздразнюване на гражданитѣ, които и тъй раздразнени отъ едногодишното беззаконно и престѫпно управление, още повече възмутени, отговориха на «либералния» башибозуклукъ съ още по-силни протести и съ по-многолюдни събрания. Но «либералното» правителство и тука се не стрѣсна. Още отъ самото начало, когато «либералната партия» ни се натрапи отъ княза Фердинанда, ясно личеше, че тя доброволно нѣма да напустне властьта и че ще употрѣби всички срѣдства, да се държи на власть. Естествено е, че ней оставаше да върви отъ престѫпления къмъ престѫпления. И ние я виждаме, че тя потѫва въ тѣхъ съ всѣки день. Следъ като не можа да усмири съ полицейския произволъ възмутения народъ, тя прибѣгна до нови престѫпления. Въсползувана отъ единъ нищоженъ поводъ, тя обявява петь околии въ военно положение, безъ всѣкакви законни основания, просто за да потѫпчи народния протестующъ гласъ съ грубо насилие, съ варварски срѣдства.

Както читателитѣ знаятъ, съ княжески указъ № [illegible] 21-й того обявени сѫ въ военно положение околиитѣ: Русе[illegible] Тър[illegible] Свищовска, Горнѣ Орѣховска и [illegible]градска. Защо сѫ обя[illegible] въ[illegible]енно положение тия [illegible] и днешното „либера[illegible] [illegible]телство [illegible]ието му? Споредъ кня[illegible] [illegible]вено по основание членъ 47 [illegible]ъ допуща военно положение само [illegible] се заплашва отъ нѣкоя външна или [illegible]ой могло да се свика Народното Събрание, [illegible]ай Князьтъ, по прѣдставление на Министерский [illegible] отговорность на министритѣ може да [illegible] на[illegible]реждания, които иматъ задължителна сила като [illegible]ъ“. [illegible] чл. 47 отъ конституцията, правото да провъзгл[illegible] [illegible] поло[illegible]ата принадлежи на Народното Събрани[illegible] не на прави[illegible]ството [illegible]лза. И, щомъ за свикването на [illegible]дното Събрание нѣма никакви прѣчки, князьтъ и правителството [illegible]атъ военно положение, [illegible] тѣ с[illegible] присвояватъ власть, която конституцията не имъ да[illegible] [illegible]и се едно грубо беззаконие, е[illegible] престѫпление противъ яснитѣ [illegible]дписания на основния зако[illegible]. „Либералното“ правителство обяви военно положение тогава, к[illegible]никакви прѣчки не сѫществуваха за свикването на Народ[illegible]ъбрание. Туй именно и показва, че никаква опасность външна, и[illegible] вѫтрѣшна, за държавата не сѫществуваше, че нѣмаше причини [illegible] се обявява военно положение и до него е прибѣгнато съ [illegible]мѣрена цель, да се суспендиратъ коституционнитѣ правдини, [illegible] се отмъстява на гражданитѣ, за дѣто тѣ протестиратъ противъ полит[illegible]ката на правителството, за дѣто му изказватъ недовѣрието си и иска[illegible] оттеглюването му. Това се подтвърдява и отъ туй, какъ се прилага военното положение. Отъ сведенията, които проникватъ въ[illegible]ницитѣ изъ обявенитѣ въ военно положение околии, излиза[illegible]съ обявлението на военно положение, всички конституционни права [illegible] гражданитѣ, както свободата на печата, свободата на събранията на словото сѫ отнети отъ правителството. Обаче обяве[illegible]на военно положение никакъ не означава суспендиране на вси[illegible]нституционни права на гражданит[illegible] само о[illegible]а които [illegible]е говор[illegible] консти[illegible]ва. Чл[illegible]7 отъ [illegible]дната ни [illegible]ава то[illegible]во на [illegible]. Въ него се говори за издавание и [illegible]реждан[illegible]оито м[illegible] да се [illegible]ятъ отъ Обикновено Н[illegible] Събра[illegible]но да [illegible]бняватъ [illegible]ституционнитѣ права на гражданитѣ, това право не дава чл. 47 и това право нѣма

никое Обикн. Нар. Събрание. Има другъ единъ членъ въ конституцията, който дава право на княза да спира дѣйствието само на два члена отъ нея. Тоя членъ е 76. Той гласи: „Ако би се появили нѣкои събития, които би могли да нарушатъ обществената безопастность, то Князьтъ може да спрѣ въ цѣло княжество или въ отдѣлни мѣста дѣйствието на 73 и 74 членове, но задължава се да внася такива свои распореждания за потвърждение въ първото Народно Събрание“. А пакъ 73 и 74 членове се отнасятъ само до „личната неприкосновенность и неприкосновенностьта на жилилищата“. Чл. 73: „Никой не може да бѫде наказанъ безъ прѣсѫда отъ надлежний сѫдъ, която е вече добила законна сила“. Чл. 74: „Затвори и претърсвания по кѫщята могатъ да ставатъ само споредъ правилата, които сѫ исложени въ законитѣ“. Значи, нито 47 членъ, нито 76 членъ отъ конституцията никому не даватъ право да суспендира свободата на печата, на словото и на събранията. Обаче «либералното» правителство именно туй иска, и като не можа да ги суспендира съ полицейтки насилия, прибѣгна до военната сила, съ надежда, че тя нѣма да му мисли за законитѣ и за предписанията на конституцията. Въ всѣкой случай, «либералната партия» съ обявяванието на военното положение и, особенно, съ беззаконното отнемание на конституционнитѣ правдини на гражданитѣ отъ околиитѣ, обявени въ военно положение, прибави къмъ досегашнитѣ си престѫпления още едно тѣжко престѫпление, което води авторитѣ му направо въ Черната Джамия. Престѫпници сѫ и ония, които испълняватъ тия беззакония на «либералитѣ». Обаче ще ли се намѣри сѫдия, който да въздаде заслуженото наказание на тия престѫпници?—ето важниятъ въпросъ, на който близкото бѫдѫще ще трѣбва да отговори.

Но какво даде поводъ на „либералната партия“ да обяви казанитѣ петь околии въ военно положение?

За външна или вѫтрѣшна нѣкаква опастность за държавата и дума не може да става. За нѣкакви „събития, които би могли да нарушѫтъ обществената безопастность“ у насъ, сѫщо не може да се говори. Истина е, че отдавна сѫществува въ страната ни една голѣма опасность, но тази опасность никакъ не е обществена; тя не заплашва съ нищо обществената безопасность. Тя е опасность само за властвующата партия, която може и ще бѫде единъ день повалена, хвърлена въ ямата безвъзвратно отъ общественното недоволство, отъ общенародното възмущение, което тя създаде съ своитѣ произволи, беззакония и съсипателна економическа

[illegible]ансова политика. „Либералната партия“, натрапе[illegible]ажъ [illegible]тъ[illegible], иска съ насилия да се държи на власть. Н[illegible]иво[illegible]ониитѣ окржжно на «либерали[illegible]» министри и поли[illegible]ски [illegible] изволи не и помогна[illegible] закрепи на власть. [illegible] подири за[illegible] Поводъ да обяви това [illegible]ие [illegible] случка. Сериозенъ ли и [illegible] случи въ с. Тръстеникъ?

[illegible]но, Тръстенишката случка се за[illegible] с. Тръстеникъ, 15—20 километра до [illegible]а е билъ натрапванъ отъ «либералитѣ» за [illegible] партизанинъ, т. е. «либералъ». Тръ[illegible]не [illegible] бламирали напраздно, защото «либера[illegible] съ [illegible] сж го натрапвали. Този натрапенникъ, обаче, [illegible]волилъ [illegible] натрапенъ кметъ, но си е позволи. [illegible] името на общинат[illegible] дава на правителството телег[illegible] че тя напълно одобрявала политиката му главно ошура (Д[illegible]). Тръстеничане, възмут[illegible] отъ нахалството му, бламирали го, запечатали общинскат[illegible] и гъкмо когато се канѣли [illegible] отнесатъ протокола за това [illegible] Руссе, биле посѣтени отъ Руссенския окол. началникъ, единъ разбойникъ, облеченъ съ вла[illegible]оя «либералъ» началникъ, съ 30 души стражари, намѣсто да [illegible]ва работата, да състави актъ и да предаде дѣлото на сждебнитѣ власти, почналъ да лови по-виднитѣ селени, да ги връзва съ белѣзници и да ги изтезава. Научени за това безобразие полицейс[illegible] Тръстеничане грабнали пушкитѣ, оградили полицейскитѣ раз[illegible]и, обезоржжили ги, били ги и ги испратили въ Руссе. Подиръ това Тръстеничане се приготвили да причакатъ ново полицейско нападение, което предполагали, че ще ги сполети. Обаче, намѣсто полицейска сила, се яви военна сила отъ двѣ роти. Отъ по-ната[illegible]я вървежъ на събитието се вижда, че селянитѣ нѣмали сж на[illegible]е да се биятъ съ войската. Когато командира на пратената отъ Търново войска на помощь на заградени тѣ отъ селенитѣ двѣ роти, пристигналъ на мѣстото на случката и, като оставилъ войс[illegible]а 1500 крачки разстояние, самъ отишелъ при селенитѣ и по[illegible]ъ начинъ се обяснилъ съ тѣхъ, селенитѣ се р[illegible]ли по до[illegible] безъ [illegible]во съ[illegible]ение. [illegible] коман[illegible] на двѣт[illegible]ски р[illegible] оказа. [illegible]якость [illegible] че предизвикаха[illegible] ни[illegible] съпрот[illegible]е, пре[illegible]а запо[illegible] на началството [illegible] пр[illegible]а войн[illegible] да се [illegible]атъ да[illegible]лнятъ необмис[illegible] имъ заповѣдь да стрѣлятъ на невиннитѣ въ нищо си съграждани.

Тѣмъ било заповѣдано да не приближаватъ ротитѣ до селенитѣ по-близу отъ 1500 разкрича и преди всичко по миренъ начинъ да накаратъ селенитѣ да се разотидатъ. Обаче, тѣзи командири се оказаха не по-горни отъ полицейския разбойникъ руссенския околийски началникъ, нѣкой си сопаджия съ прекоръ Мечката. Командиритѣ на руссенскитѣ роти приближили последнитѣ 20 разкрача до селенитѣ и почнали да ги псуватъ, да ги предизвикватъ. Войницитѣ, които виждали тази безобразна тактика на командиритѣ си отказали да стрѣлятъ въ мѣсо, а стрѣляли въ въздуха и въ земята. Единиятъ отъ тѣзи командири съсича едного отъ войницитѣ съ шашката си и почналъ да ги стрѣля съ револвера си. Но тука селенитѣ вече излѣзли отъ търпѣние, обиколили ротитѣ, които сложили орѫжието си, и избили „храбрия“ имъ капитанъ. Тази случка именно и послужи за поводъ на «либералитѣ» да обявяватъ петь околии въ военно положение! За едно просто съпротивление на властитѣ, въ едно село до Руссе, предизвикано отъ беззаконие за единъ простъ „бунтъ“ или „мятежъ“, както го нарича правителственниятъ в. «Народни Права», въ едно село противъ една разбойническа власть, обявяватъ се петь околии въ военно положение! Защо, на какво основание е обявеното въ другитѣ четири околии?

Князь Фердинандъ е подписалъ указа за обявявание военно положение въ тѣзи околии по предложение на неговитѣ министри на вѫтрѣшнитѣ работи и на войната, представено нему съ докладъ отъ 21 априлъ, подъ № 301. Но «либералнитѣ» министри и до днесь не обявяватъ този докладъ, за да се видятъ мотивитѣ, по които се поискало обявяванието на петь околии въ военно положение и на основание които князьтъ се е съгласилъ да подпише указъ за това. Очевидно е, че тѣзи мотиви нѣматъ нищо общо нито съ мотивитѣ, предвидени отъ 47 членъ на Конституцията, нито съ ония на 76 членъ отъ нея. Единъ простъ „мятежъ“ въ едно село не може да бѫде мотивъ за обявяванието на военно положение. Очевидно е, че „либералитѣ“ се въсползуваха отъ тоя «мятежъ», за да наложатъ военното положение, като срѣдство да сломятъ народното възмущение, да отмъстятъ на народа за неговия протестъ противъ съсипателната имъ политика, да паплашатъ съ военни сѫдилища гражданитѣ, за да се държатъ съ насилия на власть. Остава на гражданитѣ, на народа да докажатъ, че нито военото положение ще спаси „либералната партия“.

Следъ потъпкванието на Тръстенишкия «мятежъ» и следъ обявяванието на военото положение „либералитѣ“ се нахвърлиха съ всичката

си кръвожадность да ловятъ „мятежницитѣ“ и да ги пр[redacted] на ...левитѣ сѫдилища. Споредъ сведе[redacted]та, които прон[redacted] отъ Ру[redacted] вѣстницитѣ имало до 300 [redacted]ши «мятежници» аре[redacted] ван[redacted] и сега се о[redacted]ъ военитѣ сѫдилища.
: за [redacted]стеничане и всички ония, [redacted]ини, обявени въ военно поло-[redacted]нишката случка и възможно ли е [redacted]на да се предаватъ гражданитѣ на сѫдъ [redacted]ватъ своитѣ конституционни права? Безъ ... че Търстенишката случка не е под[redacted] на ...о защото тя е станала преди обяв[redacted] на ...же ... и друго, защото дѣла за «мятежъ» на гражда-...ротив... итѣ [redacted] подсѫдни на обикновенитѣ гражданс[redacted] ...лилища, н... [redacted]ъ Търстенишката случка? Криви ли [redacted] Търстеничане, които, сле[redacted]ъ като опитаха всички легални ср[redacted] за да защитятъ своитѣ [redacted]ва и интереси, следъ като се уб[redacted] че никой—нито законъ[redacted]вла[redacted]—не зачита тѣхнитѣ справедливи [redacted] кания, прибѣгнаха д[redacted]самоза[redacted]на своето право и на своя ж[redacted] вотъ отъ една разбойническа полицейска шайка? Да търпя[redacted]но беззаконието и незачитанието на тѣхнитѣ права и интереси[redacted]то цѣлъ народъ протестира противъ беззаконията и съсипателната по-литика на днешното правителство, и никой не чува неговия глас[redacted] какво му остава да прави? Да търпи ли, да се подложи ли, да се примири съ убийственото положение? Не, въ Търстенишкат[redacted]ка единственитѣ виновници сѫ властитѣ, които искатъ да с[redacted]на власть съ насилия. Тѣ, тѣхнитѣ орѫдия сѫ, които трѣбва да б[redacted]дѫтъ исправени предъ сѫда; тѣ сѫ, които трѣбва да лѣжатъ [redacted] затворитѣ.

Търстенишкото събитие е извънредно поучително за в[redacted]а-ши буржуазни партии и, особено, за царедворцитѣ, които мечтаях[redacted] чрезъ «простата селения» да създадатъ едно чисто дворцово упра[redacted]ление, да унищожатъ конституцията. То ни показва, че бъ[redacted]ятъ народъ, съзнава важностьта и необходимостьта отъ [redacted]у-ционни правдини. Въ това съзнание на работническия нар... ...оциали... имаме ... олѣмия... Впр... да упо... ...сички ... за д... авимъ ... това ст... една кр... о... ще б... разби... витѣ н... ки реакционери ... р... работел...

Р-нъ.

Новиятъ Танхейзеръ

Отъ А. Лундегардъ

ЧАСТЬ ВТОРА*).

I.

Томасъ Галль лѣжеше спокойно на низкото канапе въ кабинета си и разглеждаше разсѣяно предмѣтитѣ изъ стаята. Отъ време на време се освѣтяваше стаята отъ огъня, който горѣше въ собата. Бѣше почнало да се стъмнѣва. Вънъ свирѣше есененъ вѣтъръ, който полюляваше старитѣ елхови дървета; времето бѣше облачно и сегисъ-тогисъ се чуваше удрянието на дъждовнитѣ капки по прозорцитѣ. Галль допушваше цигарата си и наслаждаваше се отъ приятностьта на полудрѣмливото си състояние.

Сега той заживѣ единъ новъ животъ: ставаше късно; обличаше се бавно и съ вкусъ. Нѣмаше и защо да бърза, тъй като не го чакаше никаква работа и нѣмаше за какво да се грижи. Защо да бърза, когато имаше на разположение толкова много време, че нѣмаше какъ да го убива. Той закусваше съ Хедвига и леля Виви, следъ това тѣ излизаха да се расхождатъ и подишатъ чистъ въздухъ. Ако времето биваше хубаво, тѣ се расхождаха пѣши; а ако не, то вземаха файтонъ или открита шейна. Въ два часа закусваха още веднъжъ, следъ това той обикновенно си постояваше въ гостната стая единъ два часа и си мислѣше или дремѣше. Въ петь часа цѣлуваше ржка на жена си, следъ като му изсвирѣше или испѣеше нѣщо, което му се понравѣше, подиръ това отиваше да се кжпи. Следъ това се затваряше въ кабинета си и работѣше до осемъ часа, а подиръ това вечеряха. Много му се нравѣше, кога прекарваше времето отъ петь до осемь часа самъ. Още щомъ си съблачаше хубавитѣ английски дрѣхи, за да се кжпи, той чувствуваше, че му олекваше: като махнѣше дрѣхитѣ осѣщаше, че сваляше нѣкакъвъ си тежъкъ товаръ. Следъ като излѣзеше отъ баня, той си обличаше широкия халатъ, обуваше си лекитѣ чехли и се намѣстваше по удобно на канапето.

Сега поне оставаше самъ! Нищо не му пречеше да си помечтае за единъ другъ животъ при това тъй тихо уединение, при пращението на горящитѣ въ собата дърва.

Поне презъ тия часове си поживяваше, както му се искаше, безъ нѣкой да задушаше личнитѣ му прищѣвки. Презъ тия часове той приличаше още на предишния Томасъ Галль и онова, което бѣше добро въ него, се разцъвтѣваше сега макаръ и само въ видъ на мечти, но пакъ бѣше силно и му дѣйствуваше много добрѣ.

---

*) За I часть гл. „Ново Време" год. III.

Въ кѫщата си имаше всичко, което можеше да се дос[redacted]тъ бо-га[redacted]ото и тънко развития вкусъ. Тѣ всички трѣпериха на[redacted]я и го [redacted] като въ вата. Двѣ жени се [redacted] непрестанно за удобства[redacted] т[redacted]дяха най-малкитѣ измѣнения [redacted]ението на лицето му[redacted] ст[redacted]раеха да пре[redacted]ъ като забелѣжиха, че[redacted]е прав[redacted]оредиха, щото масата да се [redacted]голѣмо пиршество: нареждаха се [redacted] наливаше въ кристални чаши, тур-[redacted]и . . . И при него се намира оная красива [redacted]о той отъ всичко най-вече цѣни и уважава. [redacted]не? Или той е преситенъ вечъ отъ щастие? Не [redacted] отекчава съ това, че трѣбва да раздѣля[redacted]ичко [redacted]е скѫпа. Тя се интересуваше за всичк[redacted]о се [redacted] него; тя искаше да дѣли съ него мислитѣ, чувстват[redacted]итѣ [redacted]искаш[redacted]о той винаги да бѫде при нея; даже и тия три [redacted]ко прекар[redacted]м[redacted]струваха голѣмъ трудъ, за да ги извоюв[redacted]то следъ една[redacted]одъла[redacted]борба . . .

Но въпреки това [redacted]и пакъ бѣше недоволенъ.

Той винаги, кат[redacted]мечтаеше, си въобразяваше, че е свобо[redacted] бѣ-денъ. Въ царството[redacted]чтит[redacted] той се скиташе свободенъ, не с[redacted]занъ съ нищо, нито[redacted]в[redacted]то съ условности, въобще такъвъ,[redacted]къвто си бѣше по пр[redacted]рода и [redacted]ето бѣше го създала сѫдбата му.

Отъ въображаемата чудесна страна, той поглеждаше дѣйств[redacted]тьта и виждаше, че всичко, което го окрѫжаваше въ спокойното му[redacted]твуване на голѣмъ собственикъ, му се показваше за дребнаво и неинте-ресно. Даже и най-важнитѣ обстоятелства му се виждаха сега за м[redacted] далеки нему и чужди, като че ли ги гледаше презъ оптическа трѫба [redacted] нѣкоя планета.

Па и миналото му се виждаше сега нищожно. Той напв[redacted]ѣше въобразилъ по-рано, че работѣше, когато въ сѫщность и той [redacted]дру-гитѣ калинки се блъскаха тукъ-тамѣ напразно . . . Мислитѣ се ражд[redacted] въ главата му; чувствата подбуждаха кръвьта му да кипи; мислитѣ[redacted] чувствата опредѣляха сѫдбата му и тъй се съставяваше сѫдба[redacted]му!

Дребнавость!

Често пѫти си спомняше той старата легенда за Танхей[redacted]този благороденъ рицарь встѫпи въ нѣдрата на Венера и омаянъ отъ любов[redacted] на богинята, остана толкова години, че душата му изсъхна съвсѣмъ.[redacted] Галль премахваше винаги съ негодувание това си въспоминание. Н[redacted] живота му нѣмаше нищо общо съ смисъла на легендата!

Той се опиташе да обмисля всичко, колкото се може по-з[redacted]

При такъвъ съюзъ, какъвто бѣше съюза му съ Хедвига, [redacted]жената [redacted]взема [redacted] преобла[redacted] влияни[redacted] ще съ[redacted] че тя съзнава[redacted] това, в[illegible]о пред[illegible]е и сч[illegible] това за[illegible]одимо.

[illegible]Още отъ първия день на брачния [illegible]вотъ, колкото и да бѣше [illegible]упоител[illegible] щастие[illegible]ато за[illegible] не испущаше изъ предъ [illegible]ельта с[illegible]го пре[illegible]а стан[illegible]ъ, какъвто тр[illegible]ше да бѫде за пълното и щастие. Какво лошо имаше въ това? Споредъ нейното мнѣние, отъ това зависѣше здравината на щастието имъ. Тя чувствуваше,

че по рождението си тѣ бѣха хора на различни свѣтове и понеже не искаше да се спустне на оная степень, отъ каквато бѣше той, то тя си тури за цель да го издигне до себе си. На това и не бѣше мѫчно нѣщо: той мразѣше богаташитѣ, но той пъкъ я любѣше силно, можеше да го застави да обича и равнитѣ ѝ хора; той пренебрѣгваше богатството, но бѣше склоненъ и обичаше прекрасното, изящното и истънченото тъй, че лесно можеше да се примири съ източницитѣ; той бѣше самолюбивъ и лесно можеше да се привикне съ условноститѣ, съ които се отличаватъ хората на високата среда отъ хората на низката. Той можеше да протестира колкото иска, нали я залюби такава, каквато си бѣше опрѫжена отъ богатството и раскоша; значи тя и тукъ печеляше . . .

Като съзна това, тя поведе общия имъ животъ, както намѣри за нуждно и то още отъ първитѣ дни, когато той не можеше да помисли даже да ѝ противостои.

— Ти си нашия министъръ на иностраннитѣ работи! ѝ забелѣза той веднажъ шеговито, като загатваше на това, че тя сама водѣше сношенията му съ хората.

Тя му отговори, като се смѣеше.

— Да, азъ ти съмъ министра на иностраннитѣ дѣла, а ти си нашия кралъ!

Той знаеше, разбира се, още тогава, че тя му казваше това само отъ любовь! Тя знаеше още тогава, кой царуваше самодържавно!

Но какво бѣха за него тия дреболии?

Той бѣше тъй щастливъ; той се съгласяваше всѣкога съ нея и никога не се съмняваше въ превъсходството ѝ надъ него въ всичко, що се касаеше до въспитанието, вкуса и приличието. Даже това го веселеше да бѫде напълно подчиненъ на любимото си сѫщество. Нека тя да управлява кораба и нека само за форма го заставлява да държи кърмилото! Той тихичко се присмиваше на тая комедия . . .

Съ готовность ѝ се подчиняваше той въ всичко; — на указанията ѝ кое бѣше „прието“ и кое „не“. Тя му правеше забелѣжкитѣ си много искусно: тя тъй поставяше работата, като че ли всичко се касаеше само до външни дреболии; за нея, тя казваше, че той бѣше сѫщо тъй съвършененъ, както и тя. Тя казваше, че му забелѣзва само за това, защото другитѣ си би истълкували невѣрно неговитѣ своеобразности, а това я би огорчило . . . .

Разбира се, че той не искаше да я оскърбява и за това ѝ предостави правото да го превъспита. Той бѣше въ рѫцѣтѣ ѝ като мекъ восъкъ, загрятъ отъ щастието имъ. А тя не губеше време: тя се залови тъй усърдно да го превъспита, че въ кѫсо време измѣни цѣлата му външность; той стана такъвъ, какъвто трѣбваше да бѫде мѫжа, когото тя съ гордость би показвала на всѣкого.

Смѣшно възпоминание! Следъ заминаванието имъ отъ Берне, Галль имаше запасъ отъ дрѣхи, които си бѣше порѫчалъ предъ свадбата имъ. Когато се върнаха отъ заграница, отъ тия дрѣхи нѣмаше нито едно парченце; даже и куфаритѣ му бѣха промѣнени. Всичко се бѣше замѣнило незабелѣзано съ предмети, които се нравяха на Хедвига.

Той обичаше напредъ да си оставя дълги коситѣ и ... чеши назадъ. Сега той се стрижеше ниско и напредъ.

— Ти имашъ красива глава, — ...ваше Хедвига, като ... — нѣма защо да се ... о причесване.

Тя употрѣ... [redacted] ...работи обращенията въ... си бѣ... [redacted] ...что не можаха да се изкоре... [redacted] ...че Сигна го бѣше приучила малко, [redacted] ...и изящно, кога се хранѣше. Той ядеше [redacted] ..., че се грижеше само да се насити и не мо... [redacted] ...това да гледа на яденето като на приятно време [redacted] ...лошъ навикъ му бѣше останалъ отъ ов... мена, [redacted] ...е да се храни изъ лошитѣ гостилници ...зо, и ...нето му бѣше скжпо. той не можеше да се засѣдя... губи ... да ... скува и не спечели за другия день и да остане безъ х...

За то... се стараеше искренно да се освободи отъ ...ишитѣ си на...ци, за ... угоди, а тя въ замѣна на това, ... награждаваше съ любовьта си... най-после, тя и тукъ сполучи.

Обаче, тя въ ... нѣщо трѣбваше да му се подчини. ...слѣдствие отъ това, че ... бѣше ...енъ и страстенъ, той изискваше ... ней голѣмо напреже... ...търсеше силни впечатления. Като ... искаше да го отстуди отъ с..., тя и тукъ се съгласи съ него. ...такъвъ начинъ, тѣ и двамата попаднаха по пжтя на хитрува... ...а да могатъ да чувствуватъ по-силно щастието си.

Тоя пжть бѣше много опасенъ. Сега тѣ и двамата съзнаваха това. Но тогава това имъ се чинеше за много естественно.

Тя имаше много средства, за да удовлетворява разнитѣ му ...щевки, а той притежаваше развито въображение.

Ето че въ време на пжтуванието си, тѣ заживяха единъ ...словенъ животъ, като се поглъщаха постепенно въ трескавата пот... ...ъ за нови впечатления, които украсяваха любовьта имъ. Тя се съгласяваше ропотно на всѣка негова измислица; но въ сжщность тя го заставляв... да ѝ заплаща съ хиляди отстжпки, на които се гледа винаги като на ...безности отъ любима жена...

Той се държеше като влюбенъ пажъ и не забелѣзваше, к... за-плиташе постепенно въ най-тънкитѣ нишки, отъ които всяко отдѣлно пр...ставляваше яка паяжина и всичкитѣ нишки го държаха като яка мре... Той не осѣщаше тогава това. Наопаки, нему му се чинеше, че душевн... му сили се бѣха обогатили, защото той получи сега достжпъ в... ...ната по-рано нему миръ на утънченитѣ наслаждения и че външн... ...работки бѣха само измислици, съ които тя се развличаше и го тъй ...повече. То... ...ше вр... се поо... види, ...ше заприличалъ ...разглезе... ...ташъ. ... минава... ...итѣ, тъ... ...змина цѣла годи... Той си ...ше сега тая година като ре... ...красиви картини, въ кои-т... главна ...змѣнна ... остава... ...тя, Хедвига. Мѣняш... се с... ...жжающ... предме... ...что ѝ ... като рамка, а ... изра-ж... на лицето и се четеше винаги побѣдоносна любовь. Тѣ обиколиха всичкитѣ вьспѣти отъ поегитѣ страни. Тѣ се любиха посрѣдъ останкитѣ на

античния миръ и срѣдъ шумнитѣ удоволствия на голѣмитѣ градове. Тѣ се любуваха единъ на другъ срѣдъ снѣжнитѣ гори, които се отразяваха въ вѣчно синкавитѣ езера. Тѣ се радваха на щастието си предъ паметницитѣ и гробницитѣ на балсамиранитѣ покойници. Пиха вино подъ политѣ на огнедишащитѣ гори, слушаха божествено пѣние отъ звуковетѣ на необикновенни инструменти и се любуваха на още по-необикновеннитѣ игри на полудиви жени — всичко това гледаха само, за да могатъ си забелѣжи единъ въ другъ оживление на любимото лице.

Заиска му се да се види съ нея въ пустинно мѣсто. Картината бѣше много привлекателна срѣдъ мрачнитѣ купове отъ пѣсъкъ. Тѣ испълниха и тая си прищѣвка: предъ очитѣ имъ се откри печалната пустиня...

Това величествено зрѣлище ги настрои сериозно и изведнажъ той почувствува празднотата на съществуванието имъ...

Когато се разгоряваше страстьта му, той я хранеше съ крайно преувеличенитѣ си представления за блаженството, което го чакаше въ съединението му съ любимата жена. Подиръ това, несъстоятелностьта на това му представление го подбуждаше да измисля постоянно нови поетически обстановки за любовьта имъ. Но най-после щеше да настане онова време, когато жаждата за впечатления неминуемо щеше да се превърне въ прости прищѣвки и щеше да го доведе до пълно разочарование. Както и да е, но той още тамъ, въ пустинята се свѣсти и осети пресищание отъ удоволствията, почувствува се уморенъ и нѣщо си го потегли назадъ къмъ попростъ и естественъ начинъ за живѣение.

Омръзна му празднoто имъ скитание.

Той видя, че е унизително за човѣка да живѣе само за наслаждения и че си нѣма смисълъ да тича човѣкъ подиръ щастието. Ако щастието бѣше такова нѣщо, което можеше да се създаде искуственно съ разни хитрувания, то не би било щастие, не би било загадъчна и каприциозна магесница!

Тѣ живѣха доста въ странитѣ на полуденното слънце; време бѣше вече да се върнатъ назадъ въ мъглитѣ на мрачния сeвѣръ, срѣдъ мразоветѣ и снѣжнитѣ кáмари. Също и ней, омръзна всичко и на двоицата се поиска да си отпочинатъ въ надвечерията на севѣрната зима. Той скри отъ Хедвига пресищанието си отъ еднообразното имъ щастие — не му се искаше да я огорчи! — но той не се увличаше вече. Но тя, тя още продължаваше да се опива, както напредъ, отъ щастие. Тя живѣеше само подбуждана отъ любовьта имъ. За нея не съществуваше пресищание; всичко, изпитано до сега, ѝ бѣше малко. Отъ всичко най-вече я задоволяваше това да не го изпуща отъ обятията си, за да чувствува всѣка минута присътствието му, че я люби и гали. Тя не можеше да разбере, че той трѣбваше да си отпочине както духовно тъй и физически. Винаги, когато се замисляше той, тя го привличаше отново къмъ себе си съ тоя простъ въпросъ:

— За какво мислишъ, милий ми?

И винаги се чувствуваше той, че бѣше като птица, на която сж вързали крачето съ конецъ. Конецътъ бѣше якъ и здраво свързанъ! Но той не можеше да ѝ обясни това.

Той самъ съ преувеличеното проявление на любовьта [illegible]ивикна на придирчивость по отношение [illegible] му и сега, ако [illegible]алъ да [illegible]ася по-естественно къмъ нея, та [illegible] мислила, че той не я [illegible] последното не можеше [illegible] обичаше тъй силно, [illegible] преди и не желае [illegible] срамуваше отъ сегаш[illegible] [illegible]днивание [illegible] длъжникъ, който нѣмаше съ [illegible] да [illegible] честьта си, когото бѣше на[illegible] [illegible] преувеличени надѣжди за бѫдѫще[illegible] [illegible] излъгванието си, като се надѣваше да [illegible] случая не забави да се яви и го изведе отъ [illegible] спасяване. Трѣбваше да почне да работи.

[illegible] имаше кадѣ да приложи труда си! Т[illegible] да [illegible] както винаги се увлече. Нали бѣше много[illegible]венно [illegible] за личното управление на фабрикитѣ на же[illegible] които [illegible] него. Освѣнъ това, той сега не й бѣше само довѣрено л[illegible] [illegible]ние, [illegible] да се зарадва, ако употрѣбѣше той части [illegible] гражданитѣ [illegible] обрение на работническия животъ. Той [illegible] телно можеше да се за[illegible] съ това.

Презъ последнитѣ години той не следѣше никакъ движен[illegible] пар-тията и идеитѣ, и [illegible] истина [illegible] отъ тѣхъ тъй силно, колкото бѣше [illegible] вързанъ къмъ тѣхъ [illegible] день. Сега нѣщо пакъ пламна въ [illegible] пакъ възкръснаха пр[illegible] него [illegible]нитѣ му идеи, освѣтени дѣтинс[illegible] му възпоменания и отъ тѫжко прекараната му младость... Н[illegible] знай защо той не довѣряваше всичко на Хедвига.

Той й разправи само това, че му е домѫчняло тукъ на [illegible] и че иска да работи.

Следъ едно-годишно пѫтуване на югъ, тѣ се върнаха въ Шве[illegible] Като стигнаха въ Стокхолмъ презъ лѣтото, тѣ останаха тамъ [illegible]ѣто-то като си наеха една вилла, която бѣше съсѣдна съ оная на Г[illegible] Кес-леръ. Тѣ прежавяха тамъ три месеца. Галь се срѣщаше съ пр[illegible] си другари по идеи, по такъвъ начинъ се згрѣваха добритѣ намѣрения на убѣденъ човѣкъ. Любовьта му къмъ малкитѣ, нищожнитѣ и неправлека[illegible]нитѣ: състрадание къмъ обѣднѣлитѣ и угнетенитѣ, — всичко то[illegible] и се разцъвтя отново въ него, защото сега душата му се ос[illegible]рху благодарната почва за подобни чувства, а Кеслеровитѣ думи сл[illegible] като роса, която оживяваше тия чувства. И той се стремеше къмъ дѣлото, [illegible] ставаше нетърпеливъ като застоялъ конь. Може би, ако се бѣше случ[illegible] тъй, че би могълъ да прояви още тогава дѣятелностьта си въ нѣкаква [illegible] лека форма, напримѣръ, на събранията, той би се увлѣкълъ на[illegible] отъ дѣлото. Но политическия сезонъ не бѣше настаналъ още; за то[illegible]ер-гията му почна да се харчи само на прости спорове и разсѫждения, кога-то разг[illegible] съ др[illegible]ѣ си.

И[illegible] че той [illegible]огава и [illegible] да се [illegible] за цѣлъ редъ с[illegible]гии по[illegible]ическия въпросъ. Той бѣше [illegible]алъ цѣлъ запасъ отъ на-б[illegible]я, още [illegible] бѣше [illegible] не и в[illegible] на пѫтуването си. Той

[illegible] Споредъ шведскитѣ закони състоянието на жената се управлява отъ мѫжа, който има права като опекунъ.

ги предложи на Кеслера да се напечататъ въ вѣстника, «който го бѣше спасилъ отъ глада и на когото искаше сега да послужи като въ знакъ за благодарность». Той сѣдаше всѣкой день съ твърдо намѣрение да работи, до като искара първата статия. Но колкото и да си напрѣгаше мозъка, не можеше нищо да напише. Той видя, че бѣше изчезнала способностьта му да си излага ясно мислитѣ и за това всичко, което напишеше, биваше неясно, неразборчиво и неискренно. Явно бѣше, че глада, нуждата и потрѣбностьта за самосъхранение му даваха нѣкога си сили, отъ които сега не оставаше нищо! Явно бѣше тоже, че безъ тия грозни бичове лѣнивия му мозъкъ бѣше много слабъ, за да създаде редовни мисли отъ отдѣлнитѣ представления и които да може да изложи съ думи. Безъ да се гледа на богатия запасъ отъ наблюдения, той не намираше какво да излага.

Всѣкой пѫть, когато се залавяше да събере впечатленията си, то всичко, що се отнасяше до статиитѣ му, бѣше малко ясно, а всичко, което се бѣше вкоренило въ паметьта му, не бѣше годно за статиитѣ...

При все това той се не отчайваше и продължаваше да се опитва, като само гваждѣше перодръжката си и си напрягаше мозъка, безъ да може да направи нѣщо свѣстно. По нѣкога се явяваха правилно наредени мисли въ главата му, но той не успѣваше да ги схване, защото изведнажъ се раздаваше тихичкото и познато нему почукване и Хедвига произнасяше:

— Милий Томь, стига си работилъ! Хайде да отидемъ да се расходимъ ...

Тогава той ставаше, прибираше си книгитѣ и излизаше. Той прибираше книжата, защото не искаше да узнаятъ безплоднитѣ му усилия. Той не можеше да се примири съ това, че и мисъльта му бѣше фалирала!

Но Кеслеръ бѣше проницателенъ човѣкъ, а като такъвъ нищо не избѣгваше отъ неговитѣ наблюдения. Като чака напраздно около двѣ недѣли за статиитѣ и като нѣмаше още нищо на явѣ, той си поклати левската грива и каза:

— Ехъ, брате! Видя се то, че никакви статии нѣма да видимъ ний. Би трѣбвало да се полѣкувашъ съ малко хлѣбъ и вода. Иначе ти не ще можешъ да се освободишъ отъ тлъстината, която се е натрупала въ време на охолния ти и пъленъ съ удоволствие животъ.

— Отъ тлъстината ли? — възрази горещо Галль, като се огледа. — Нима приличамъ на затлъстялъ човѣкъ?

— Цѣлата ти душа е затлъстяла! — настояваше мечката. Па и много е обяснимо това: не може да мисли иначе такъвъ господинъ, като тебъ, при това да мисли и чувствува, като сиромаситѣ.

— Е, хе! Чакай ще видишъ!

Енергията му отъ тоя день се възбуди и той цѣлъ се разгорещи. Но тоя пламъкъ бѣше ненадежденъ, защото се бѣше подпалилъ като отъ слама: на сутриньта още не остана нито искрица отъ тоя пламъкъ.

Той дойде до това заключение, че тукъ би било много неумѣстно да почне да работи сериозно. Трѣбваше да се чакатъ подобни случаи! И той отложи трудоветѣ си за къ Берне, а останалото време, което имаше да прекара въ Стокхолмъ бѣше посвятено на другаритѣ му.

II.

Кеслерови, които гледаха много тр[illegible] на живота, за[illegible]ждатъ
[illegible]а тѣхнитѣ несъвършенства, [illegible]ха къмъ Галля съ пр[illegible]
т[illegible] другарски обращения, коит[illegible] жаваха сега и отъ р[illegible]
скитѣ имъ връз[redacted]ружбата, която се бѣше въз-
[redacted] а малко момиченце, което още
[redacted] все още бѣше дѣтински весело.
[redacted] ходѣше всѣка сутрина въ тѣхната
[redacted]ибата на чичо Томъ». Нея я интересуваше
[redacted]опитна. Най-вече я заинтересуваха фотографи-
[redacted]ичо ѝ Томъ бѣше накупилъ отъ странство като
[redacted]то имъ.
[redacted]рави ми, това какво е?—го распитваше тя[illegible]нно,
[redacted]казване нѣкоя снимка.
[redacted] той п[illegible]е за[illegible]ната си книжка, спомняше си и почваш[illegible]
[redacted]расправя. Т[illegible]атрудняваше както при писанието на ста[illegible]
Думитѣ се лѣя[illegible] и той [illegible]редаваше всичко много леко и яс[illegible] нѣ-
кога той съчиняваше приказки, за да може да ѝ представи [illegible] съ-
държанието на карти[illegible]. А тя възбуждаше въображението му съ въпроси-
тѣ си и наивнитѣ [illegible]ки. [illegible]омъ влѣзеше Хедвига, тѣ замълчав[illegible]
смутени: тѣ се стѣс[illegible]ха [illegible]исжтствието ѝ, както дѣцата кога[illegible]
кать да играять, а за това им[illegible] побърка присжтствието на по[illegible]тни-
тѣ отъ тѣхъ хора. Галль обичаше много Тони. Най-вече му [illegible]ѣше
дѣтинската ѝ игривость. Когато оставаше съ нея, той самъ става[illegible]сто-
душенъ и веселъ като дѣте; той съ никого не можеше да се смѣе [illegible]
весело, както съ нея. Той предпочиташе да прекара времето си повече [illegible]
Тони, отколкото съ Хедвига, макаръ и да обичаше жена си, както и преди,
напоследъкъ чувствата му се бѣха замѣнили съ страстьта [illegible]това
изискваха възобновлението си въ съобществото на дѣтето.

Като играеше съ Тони, той ставаше шеговитъ, както прѣзъ дѣт[illegible]
ството си; и много се радваше, кога се вардаляше изъ трѣвата, безъ [illegible]
се грижи за дрѣхитѣ си; голѣмо удоволствие му доставляваха скитани[illegible]
по горитѣ и брѣговетѣ, безъ да се грижи за участьта на делик[illegible] си
обувки. Приличностьта, къмъ която Хедвига го бѣше приучил[illegible]ис-
кусно, го напущаше, кога си играеше съ Тони и това го възхищаваше;
да се види поне временно уволненъ отъ задълженията на влюбенъ па[illegible]
бѣше тъй приятно! После, той съ Тони можеше да говори безъ да [illegible]
мисля всѣка своя дума, па и тя не се стѣсняваше отъ него. Н[illegible] го
знаеше като честенъ и порядъченъ човѣкъ, значи той можеше [illegible]ри
съ Тони за всичко, каквото му дойдеше на ума. А съ Хедвиг[illegible]бо-
тата не[illegible] тъй [illegible] само [illegible]ть не [illegible] достатъчна и т[illegible]
[illegible]рѣбваш[illegible]и да о[illegible] постж[illegible] си, за [illegible] оскърби арист[illegible]
ратичес[illegible] вкусъ [illegible]е наруш[illegible] установенитѣ помежду имъ галантни
от[illegible]ия, над[illegible] трѣпе[illegible]ря. Тон[illegible]е забелѣзала промѣн[illegible]та,
к[illegible] явяваш[illegible] чичо ѝ [illegible] щомъ [illegible]е Хедвига и за[illegible] тя
п[illegible] намра[illegible]ения си. И наистина, тя като че ли ѝ отнемаше ве-
селия другарь! Освѣнъ това, момиченцето бѣше ревниво и открито изказва-

ше неприятностьта, която чувствуваше, щомъ се появѣше леля ѝ, защото той не я поглеждалъ вече.

— Не мога да търпя, когато леля иди при тебе да се глези! — каза тя веднъжъ на чичо си Томъ.—Чичо Томъ, кажи ми право: ти нали́ обичашъ повече менъ отъ нея?

— Не, това не може да бѫде!

— О! азъ не очаквахъ това отъ тебе, чичо! Щомъ изрѣче това, тя избѣга наскърбена и съ сълзи на очи. Той я достигна и задържа. Но доста се измѫчи, догдѣ я утѣши.

Хедвига се ядосваше отъ друга страна, че той май прекалено се занимава съ туй дѣте. Въобще напоследъкъ тя не го владѣеше тъй неограничено, както въ време на пѫтуванието имъ и това я оскърбяваше много. Тя се отстуди даже и отъ Кеслерови, намрази Тони, която още отъ начало не заобича, въпрѣки това, че се мѫчеше да бѫде любезна, за това, може би, защото сама се осѫждаше заради лошитѣ си чувства. Тя продължаваше да обича само най-младия членъ отъ Кеслеровото семейство, малкия Густавъ, който още пълзѣше. Тя обичаше и галѣше това дѣте съ страстьта на една бездѣтна жена; тя много искаше да има дѣца.

— Колко бихъ била щастлива, ако и ние имахме единъ такъвъ разбойникъ! — каза тя веднажъ, като въздъхна.

Галль се усмихна и я потѣгли, подбуденъ отъ дълга къмъ себе си. Но тя се смути и се отдръпна отъ него.

Тя безъ да се шегува, почна да се оскърбява отъ «студенината» на мѫжа си. Тя забелѣжи, че той се стараеше да избѣгва дългитѣ бесѣди съ нея, които обичаха да иматъ на самѣ, за да изказватъ любовьта и щастието си взаимно; тия бесѣди ѝ бѣха най-приятни отъ всичко. Тя виждаше навсѣкадѣ една промѣна, но не можеше да схване, въ какво се състоеше тя, тъй като той се отнасяше спрямо нея безукоризненно, а въ него само темперамента се бѣше промѣнилъ. Тя не искаше да има обяснения: тя намираше, че ще бѫде много унизително да обърне вниманието му на това, че охлаждението му ѝ е оскърбително. Значи, красотата и любовьта ѝ не го вдъхновяваха по-вече? Гордостьта ѝ не можеше да се помири съ това; тя не допущаше, че това би могло да стане, безъ да се намали любовьта му къмъ нея.

Тя почна да се замисля и заиска да се върнатъ по-скоро въ Берне. Тя се надѣваше, че тамъ ще се върнатъ отново блаженнитѣ дни! Най-после кадѣ края на августъ тѣ заминаха за северъ.

Галль се върна въ Берне съ цѣлъ купъ отъ добри намѣрения. Сега той искаше да се залови за работа и да направи нѣщо сериозно? Той се готвѣше незабавно да пристѫпи къмъ преобразованията положението на фабричнитѣ работници.

Той, когато разсѫждаваше съ Кеслера, можа да си даде смѣтка върху много работи и Кеслеръ одобри почти всичкитѣ му намѣрения . . . Сега въ мозъка му се въртяха постоянно добритѣ идеи и той се стремѣше къмъ постиганието имъ.

Тѣ се бѣха изправили на кувертата. Параходътъ се движеше бавно, като се бореше съ бързото течение на рѣката.

Бѣше недѣленъ день. По улицата за пристанището се [illegible]азпа-вали работници, които идяха да [illegible] господаря си. И [illegible]кто и п[illegible]ения на заминаванието имъ се чу[illegible] поздравителни [illegible] о[illegible]ката гора, а надъ господарев[illegible] се развѣваше флагъ [illegible] от[illegible]алечъ се чуха [redacted]

Галль не [redacted]еститѣ, които преди му се [illegible]ха ка[redacted]отивъ, сега той чувствуваше, [redacted] отъ земното кълбо и къмъ оби-[redacted]а реализирането на най-сериознитѣ [redacted]и можеше да ползва хората.

[redacted] участьта на това население бѣше поставена [redacted]овитѣ намѣрения — нека тогава никой да не съ-

[redacted] в[illegible] увлѣчението избухна въ него като силенъ [illegible]къ, [redacted] че ос[illegible]ти това увлечение и сега всичко му се представ[illegible] [redacted]ато по[illegible] не [illegible]ова, каквото му се бѣше показало преди. С[illegible] [redacted] и най-тр[illegible]ествуваше задачи му се показаха много ле[illegible]

Обаче, то[illegible] му на[illegible]ме го напустна скоро. Енергията [illegible]сна отново тъй неочаквано, както се бѣше разпалила. Той самъ не [illegible] да разбере, какво ставаше [illegible] него, но сега това се случаваше съ него по-стоянно: догдѣто мис[illegible]ър[illegible]ото, то го привличаше, защото му представляваше за мн[illegible]леко, [illegible]омъ се представѣше случая, кога[illegible] трѣбваше да се дѣйствува, той [illegible]о че отпадаше духомъ и вси[illegible] се показваше тъй, като да е много нищожно и да не си струва [illegible] а най-малкитѣ затруднения, които срѣщаше, пораждаха съмнѣния, ср[illegible]то се загубваше всичката му енергия.

Сега Галль се бѣше излѣгналъ на канапето си и съ съжаление [illegible] припомняше, колко бѣха благоприятни обстоятелствата за каквото и да било преобразования, когато се върна въ Берне и самъ не може[illegible] си прости това, че не можи да се възползува. Презъ това време, [illegible]от-сжтствуваше и въ него се бѣха изгладили неприятнитѣ впечатления, кои[illegible] се бѣха породили нѣкога отъ разочарованията му; па и работницитѣ ка[illegible] че се бѣха преродили — тѣ се бѣха освободили отъ всичкитѣ ония н[illegible] клонности, които го отстраняваха по-рано отъ тѣхъ. Въ всѣки с[illegible]тѣ сега му откриваха добритѣ си страни и много приличаха на те[illegible]с-кото представление за работницитѣ, което му служеше при дѣят[illegible]та му като пжтеводитель за къмъ идеала му.

Тѣзи облѣчени като за праздникъ хора не му напомняха сега с[illegible] нищо жестокото си по-рано отнасяние спрямо него, нито за сам[illegible]то си или за други нѣкои непривлекателни свойства на непросвѣтен[illegible].

Съ какво удоволствие би можалъ да се отдаде човѣкъ на тру[illegible]ѣ за тѣхното благо! И н[illegible]мнѣние, [illegible] при т[illegible]ното си весело [illegible] [illegible]тинско [illegible]ение, б[illegible]ели от[illegible] всичко [illegible]чиво, всичко, ка-[illegible]то би [illegible]редложи [illegible] ...

Н[illegible] приста[illegible] Галль [illegible]на му [illegible] посрѣщнати отъ [illegible]-не[illegible]ля.

[illegible]ль тута [illegible] зададе [illegible]лко въпроса по работитѣ имъ, за да си уясни, до колко му би било възможно презъ тая година да введе пред-

полагаемитѣ преобразования и се увлѣче още по-вече отъ напредъ отъ идеитѣ си, когато се научи, че обстоятелствата бѣха много подходящи за цельта му. Той искаше още на следующия день да обяви нѣкои отъ распорежданията си, за да се подготвятъ работницитѣ съ първитѣ и необходими сведения, а това бѣше много важно, защото само горещо почнатото дѣло би имало шансъ за сполука. Но тъкмо кога се разговаряше съ управляющия, ето че сѣти на рамото си съприкосновението на една нѣжна ржчица.

— По-добрѣ би било, другарьо, ако ми помогнѣше да сѣдна въ каретата! — се чу гласа на жена му.

— Сега . . . сега ! . . .

Той се раздѣли съ управляющия; въ сжщото време почувствува, че подръпнаха конеца, който бѣше свързанъ о крака му . . .

Като че му напомниха дълга, че той трѣбваше преди всичко да помисли за желанията и удобствата на любимата си жена, а не за „нейнитѣ“ работници.

Нито веднажъ до сега тънкия конецъ не го бѣше тъй силно и грубо заболѣлъ, както сега.

Какъ можеше той да забрави тая тежка зависимость? Защо се стремѣше тукъ? Той бѣше тъй щастливъ и веселъ презъ тритѣ месѣци, които прекара въ Стокхолмъ . . . Кадѣ е тя свобода ! Сега той трѣбваше да живѣе само за утѣхата на едно сжщество . . .

Изведнажъ изгасна всичкия му жаръ.

Но въ замѣна на това, той почна да се оглежда и видя много, което до сега не бѣше забелѣзалъ. Тъй, когато сѣдна до нея, той забелѣза до Вибеля единъ младъ и русъ господинъ, който се поклони вѣжливо, когато тръгна каретата. Хедвига отговори на поклона му съ една любезна усмивка . . .

Кой е тоя господинъ? — я попита Галль съ очудване.

— Колко си разсѣянъ! Ей сега нали ти го представиха. Той е новия инженеръ Дамбергъ.

Ти, Томасъ, се отнесе съ него почти невѣжливо . . .

— Азъ не го видяхъ !

Томасъ, наистина, не го бѣше забелѣзалъ, а като му го представиха, той тоже не обърна внимание, защото бѣше заетъ съ распитванията, които черпѣше отъ Вибеля. Но най-чудно му се видя това, че той чуваше за новия инженеръ сега за пръвъ пжть, когато Хедвига, както се вижше знаеше всичко за него подробно. Той ли бѣше господаря на фабриката или другъ нѣкой?

Всичкитѣ му намѣрения пропаднаха.

Хедвига бѣше приласила двата инженера за обѣдъ. Галль наблюдаваше. Той забелѣза, съ какъвъ интересъ изслушваше Хедвига разказитѣ на господина Дамберга. Той забелѣза още, че последния имаше хубави бѣли зжби, алени страни и лъскави руси мустаци, а очитѣ му бѣха пълни съ юношеско любопитство и огънь, както е съ шестнадесетгодишнитѣ момичета. Когато се нареждаха да се хранятъ, Галль се огледа случайно и видя. че лицето му бѣше извънредно блѣдно, а погледа му уморенъ и мраченъ, Въ време на обѣда той изслушваше равнодушно обясненията на инженера Вибеля върху положението на фабричнитѣ работи. Цифритѣ, които му пишеше последния, се въртяха предъ очитѣ му и се изгубваха изведнажъ;

а дългитѣ разсѫждения на Вибеля звучаха въ ушитѣ му, ка[illegible]а на подве[illegible]ното воденично колело.

[illegible]й не можеше да се задържи и [illegible]огледна на жена си [illegible] съ[illegible]до нея младъ човѣкъ. Прид[illegible]е и той бѣше седналъ[illegible] гато[illegible]то гощаваха за[illegible]мѣсто и безъ да иска[illegible] п[illegible]тави, как[illegible]ега Дамбергъ. Не остана не-[illegible]зано [illegible] на Хедвигиното лице имаше [illegible]и плѣнило, още когато ги посѣти за[illegible]ль него тъй простодушно мила. Тя уло-[illegible] на мѫжа си и никакъ не се смути: на-[illegible] отговори съ единъ любовенъ погледъ . . . Но тя [illegible] да се усмихва тъй сѫщо и на първия [illegible]къ, [illegible]другиго?

[illegible]ъ човѣкъ бѣше младъ. съ горѣща въ сърдце к[illegible] се [illegible]аль. В[illegible]ожно е, че я бѣше привлѣкла само горѣщината му; [illegible]ой си с[illegible]кар[illegible]огъня подирѣ й и бѣше станалъ сухъ [illegible]денъ; а тя[illegible]е [illegible] търси нова горѣщина и прѣсни сили? [illegible] егермайсторътъ е билъ нѣ[illegible] червендалестъ и силенъ, като тоя ру[illegible]ке-неръ; после егермайсторътъ пожелтя и изсъхна — тогава тя се [illegible]тъ другъ . . . .

Защо да не мож[illegible] това и сега и защо да не може се повтаря още нѣколко[illegible]ѫти?[illegible]то винаги при появяването на ве[illegible]кой новъ юнакъ съ руси или черни коси? . . .

Галь почувствува изведнажъ такава силна и внезапно [illegible]ща сърдцето болка, щото му се искаше да извика. Той бѣше преси[illegible]тъ проявяванията на Хедвигината любовь, но той не бѣше престаналъ да обича; не отстудяването, а убитото състояние на духътъ му го заставяв[illegible] да се мѫчи отъ справедливитѣ й изисквания. Сега това, отъ ко[illegible]е-ше да се лиши отъ нея, му придаде нови сили и кръвьта му [illegible]къ се сгорѣщи отъ силенъ огънь. Зависимото състояние не му се [illegible]е сега като тежъкъ яремъ; сега той пакъ гледаше Хедвила страстно, мно[illegible] по-страстно, отколкото въ ония дни на взаимното имъ любовно упоение [illegible] като най-важно нѣщо въ свѣта му се показа само това да удържи ща[illegible]стието си. Когато си представи възможностьта да загуби щастието [illegible]-ко друго остана на заденъ планъ, като нѣщо си нищожно. Той [illegible]е съвсѣмъ Вибеля, който продължаваше да му говори върху работитѣ им[illegible] Всичкитѣ му добри намѣрения да работи за другитѣ се разпилѣха кат[illegible] пушакъ. Предполагаемитѣ преобразования му се показаха много нищожни и даже глупави. Личното щастие стана отъ ново задача на всич[illegible] чувства и помисли.

И той се преобрази отъ ново. Щомъ се представи възможност[illegible]а [illegible] бори з[illegible]тието с[illegible] като ч[illegible]одмлади[illegible]ли. Той се про-[illegible]ни даж[illegible] вънка[illegible] лицет[illegible]бѣше п[illegible]одро изражение [illegible] тѣлото [illegible] исправи[illegible]ршено. Въ гласа му пакъ се чуха могѫщи но[illegible]говора [illegible] окраси[illegible]збрани [illegible]и хубави отвращения; вси[illegible]рето до[illegible]бѣше за[illegible]ло, полека-лека подъ влиянието на ка[illegible]ото едно[illegible]разие на невъзмутимото му щастие, се възроди отново, както въ ония времена, когато мечтаеше за Хедвига и сега му се гово-

ри, че борбата бѣше отново необходима, за да запази щастието си, нейната любовь.

Следъ като се наобѣдваха, тѣ преминаха въ гостната стая, той се доближи до жена си, улови я тихичко за ръката и я помоли да му изпѣе нѣщо. Тя го послуша и се опжти къмъ пияното.

— Какво да ви изпѣя? — попита тя, безъ да се обръща къмъ нѣкого. — Азъ зная само нѣколко пѣсни.

Инженера Дамбергъ ѝ отговори съ нѣкаква си банална любезность, която се показа на Галля за престорена. Може би, че тя и на Хедвига направи сжщото впечатления? Както и да е, но тя почна да пѣе оная именно пѣсень, която най-вече се нравѣше на Галля; старния романсъ «Азъ те обичамъ". Обаче, тя го пѣеше безъ увлечение. Даже кадѣ свършека на пѣсньта въ ония думи на дълбокия страстенъ поривъ, които като че се хвърлятъ на пристжпъ за щастието, а после, сжщитѣ думи се разнасятъ като тържествующе и побѣдоносно ликувание — не можаха да я разгорѣщятъ. Въ начина, по който тя предаваше думитѣ на любовната песѣнь, се чуваше невесела покорность и тиха жалба, смѣсена съ тжга.

Галль тоже не се чувствуваше добрѣ. Въспоминанията се тълпяха и изреждаха въ главата му.

Внезапния възвратъ на Хедвигиното увлечение го правяха да се отчайва.Той помнѣше много добрѣ, какъ звучеше сжщата тая пѣсень преди три години въ устата ѝ, когато я слушаше за пръвъ пжть въ сжщата стая. Каква страсть се криеше тогава въ гласа ѝ, колко огънь имаше въ сжщитѣ думи, който тя произнасяше тъй сухо . . .

Значи, той можеше да бжде спокоенъ! Обаче, що е това? Когато се свърши романса, младия инжинеръ се обърна съ задушенъ отъ вълнения гласъ и я помоли да повтори последнята строфа.

Галль потрепера като ужиленъ. Той тъй си сви вѣждитѣ, че тѣ образуваха една съединена черна черта. Преди три години той почти съ сжщитѣ думи и съ сжщия задушенъ отъ вълнения гласъ я бѣше помолилъ да повтори последната строфа. И тя испълни желанието му; тя даже повтори цѣлия романсъ и за пръвъ пжть звуковетѣ на романса запалиха въ него нѣкаква си тъмна надежда.

Сжщо, както и сега! Сега тя тъй сжщо се усмихна на младия инженеръ и повтори цѣлия романсъ. Тя го испя сега по-добрѣ отъ напредъ, съ по-голѣмо чувство . . . Тя намѣри сега и тържественни звукове за заключителнитѣ думи; азъ те обичамъ . . .

Устнитѣ на Галля се изкривиха отъ една горчива усмивка. Да, да, той отгатваше всичко, каквото мислѣше и чувствуваше тоя русъ господинъ Дамбергъ, който като че заобикаляше чуждата градина и завистливо поглеждаше хубавитѣ плодове, които се червенѣеха между листата на дърветата. Той можеше даже да му обясни, че колкото и да бѣше висока оградата на градината, той пакъ би можалъ да се покатери съ леснина, ако му подадяха отъ градината една малка надежда за помощь. И—кой знае? —може би, сега още желанията имъ си приличаха — нейнитѣ и ония на трогнатия отъ песеньта ѝ младъ човѣкъ! Кой можеше да се залови да доказва противното, особенно когато си спомни, че безсъзнателното и съзнателното биватъ силно смѣсени въ дълбочинитѣ на човѣшвата душа.

Любопитно бѣше да сезнае, какво бѣше си помислилъ еге[illegible]рътъ, когато я слушаше да пѣе: «азъ те обичамъ», на инженера Га[illegible] [illegible]й не можеше да се освободи отъ [illegible] си мисли, които го мъ[illegible] по[illegible] и немилостиво.

Ето възнагр[redacted] новото въ тая вѣчна [illegible] комеди[redacted] ролитѣ, за да се заематъ отъ [redacted] ролята на уморенъ съпругъ, а [redacted] вия любовникъ и новакътъ, разбира [redacted] това, какъ да заеме мѣстото на съ-[redacted]елствата благоприятно.

[redacted] изпъбра той съ презрение. — И за менъ има [redacted]ечешкия островъ!»

[redacted]а тая мисъль въ главата му, като мъ[illegible]ами [redacted]ъ се е хвърлилъ самъ въ водопада? Какво, ако той [illegible]зни [redacted]учки [illegible]калъ да разбере — той бѣше уменъ и наблюдател[illegible] [redacted]ъ. — че [illegible]ствата на жена му принадлежатъ други[illegible] [illegible]ста Галль знае[illegible] че [illegible]добна мисъль можеше да се чу[illegible] гнѣвъ и негодование, а [illegible] една задушителна мжка и желание [illegible]ни съ живота си, въ който [illegible]ната роля бѣше изиграна, а за друга [illegible]ва-ха сили и при която [illegible] бѣше [illegible]шенъ! Всичко бѣше тъй просто! Ц[illegible] пропасть се освѣщава[illegible]оста догадка, като отъ слънчева св[illegible]лина. И тъй, «нещастния случай» [illegible] бѣше случай . . .

Нѣмаше въ що да се съмнява повече: егермайсторътъ се б[illegible]ър-лилъ доброволно въ водопада!

Галль стана и се приближи до прозореца. Пѣението се продължава-ше още. Звуковетѣ на гласа ѝ като че прерѣзваха нервитѣ му. Бѣше [illegible] тежко и осѣщаше, че почваше да се задушава.

Той се свѣсти: всичкитѣ му чувства се възмутиха и вла[illegible]о-жиха борбата за животъ, за щастие. Нали тя му принадлежеше [illegible] и и той ней! Въ това не можеше да има понятие за нѣкакво си [illegible]не на свободата, за принуждавание или зависимость! Той самъ разоряваш[illegible] щастието си, като помрачаваше взаимната имъ любовь отъ измислено[illegible] му недоволствие. Той нали се свѣсти, пакъ ще я застави да го обича, само него съ цѣлата си душа и безвъзвратно. Той нѣма я даде [illegible]у!

Едва си каза това, когато представлението му за щастие [illegible]и и всичкитѣ му стремления за свобода и дѣятелность, които се бѣха пр[illegible]будили въ него, му се показаха съвсѣмъ не нужди.

III.

Когато гоститѣ си отидоха и леля Виви се оттегли въ с[illegible]и да спи, Галль улови съ двѣтѣ си ржцѣ главата на жена си и я загледа [illegible] единъ [illegible]нно-исп[illegible]нъ по[illegible] Той ка[illegible]искаше отъ очит[illegible] да узн[illegible]во се [illegible] въ най[illegible]китѣ ж[illegible] душата ѝ.

— [illegible] кажи ми, за менъ ли пя [illegible] азъ те обичамъ? я по-пи[illegible]

[illegible] го изг[illegible]удено, [illegible] сжщото [illegible] се и зарадва.

— Ревнува ли ме милия ми Томъ?—го попита тя любезно.

— За менъ ли пя ти? — настояваше той.

— Ами за кого ще пѣя?

— Ти не отговаряшъ!

Той произнесе последнитѣ думи глухо и гласа му бѣше пъленъ съ презрѣние. Тя изведнажъ схвана тая нотка отъ гласа му и съобрази, какво трѣбваше да прави. Тя си припомни чакъ сега, че преди три години бѣше му испѣла тая пѣсень за пръвъ пжть.... Значи, той мислѣше, че сега тя бѣше изпѣла за другиго!

Негодованието заговори въ нея; заиска ѝ се да му отмъсти.

— Е, добрѣ! Щомъ настоявашъ, нека да е тъй, азъ пѣхъ за другиго!—каза тя съ единъ предизвикателенъ гласъ.—Признай, че той е много милъ и приятенъ.

— Съгласенъ съмъ! Нѣкога си и азъ бѣхъ такъвъ.

— Жалко е, че това се е минало вече!

— Разбира се, за съжаление е! Какво да се прави: азъ овѣхтяхъ. За това пъкъ той е младъ и прѣсенъ; очитѣ му горятъ и кръвьта му кипи... Нали е вѣрно това? Нѣкога си и азъ притѣжавахъ това. Тогава ти пя за мене.

Тя не можа да претърпи това и порой отъ сълзи рукна изъ очитѣ ѝ.

— О, Томъ!—прохортува тя жаловито.—Възможно ли е това, щото ти... ти можешъ да мислишъ тъй за мене...?

Той улови отново главата ѝ и я загледа още по-силно отъ преди и повтори питанието си съ настояването на маниакъ човѣкъ?

— Ти за менъ ли пѣ, Хедвига?

Тя се оплаши и въ сжщата минута си обви ржцѣтѣ около шията му и като го притисна силно о гърдитѣ си, почти извика:

— Да, да, да... Не си позволявай да се съмнявашъ, Томъ!

Той осѣти, като да се свали цѣла гора отъ гърдитѣ му, отлекна му и почна страстно да я цѣлува.

Следъ една минута тя се отстрани и като го загледа сега тя въ очитѣ каза:

— Какво бѣше това отъ тебе, Томъ?—го попита тя.—Свѣсти ли се?

— Да, да... мила ми, благодаря ти!

Той притисна главата ѝ о лицето си, после я отпусна, колѣничи на пода и съ уморенъ изгледъ си сложи главата на коленѣтѣ ѝ.

— Сега съмъ добрѣ! — каза той тихо.

— Но, обясни ми, какво бѣше това! — настояваше тя. — Азъ забелѣзахъ презъ цѣлата вечеря въ очитѣ ти нѣщо странно... Ти бѣше тъй блѣденъ и изглеждаше уплашенъ като да се опасяваше отъ нѣкакви си привидѣния, които те заобикаляха.

— Азъ ревнувахъ! — избърбора той като изпустна една въздишка. — Сега това ми мина... Ами привидѣнието?...

Наистина, менъ ме преследваше едно привидение...

— Какво казвашъ, Томъ?

— Да, привидение... привидение на миналото... Разбира се, че това бѣше работа на фантазията ми... продуктъ на болно въображение, па може би и на нечиста и неспокойна съвѣсть... Той си прекъсна речьта и оплашено се огледа наоколо, после каза:

— Знаешъ ли, какво, Хедвига, — Продължи той съ пе[illegible] гласъ, — [illegible] ме напущай . . . азъ не бихъ можалъ да претърпя по[illegible] загуба. К[illegible]хъ почналъ да живѣя безъ тебе [illegible] всѣкадѣ безъ тебъ би [illegible] т[illegible] страшно за менъ. Азъ [illegible] ставлявалъ, че задъ дър[illegible] има единъ [redacted] що ти разправямъ [illegible] [illegible] си? Ти [redacted], която е следствие отъ мало-[illegible]то [redacted] те попазимъ тукъ нѣколко време — [redacted] . . . но все пакъ съмъ волна отъ тая вечерь! [redacted] ватъ следъ една дълга раздѣла. Хайде да си по-[redacted]то какво: ти не ме напущай, а то ти [illegible] че [redacted] Напоследъкъ ми се чинеше, че нѣщо [illegible] гдѣ-[illegible]ставаше отъ мене . . . Между насъ като че ли бѣ [illegible]ник-[illegible] си [illegible] какво именно, азъ не можахъ да разбера. Охъ, колко [illegible] не то[illegible]

Ти нали [illegible], [illegible] не допущамъ помежду ни нищо необяснимо. Азъ мечтаяхъ за семейно щастие и всѣкога мислихъ, че щасти[illegible] въз-можно, само когато душата на мѫжа и оная на жената се с[illegible] на-пълно като едно цѣл[illegible]

Но, разбира се, [illegible] да се живѣе на свѣта, а още [illegible] трудно е да осѫществи човѣ[illegible]итѣ си. Можешъ ли ти да се с[illegible]нявашъ още въ това, че азъ се старая единствено за това, [illegible] по-добрѣ да осигура твоето щастие? Способна ли съмъ да те разб[illegible] ви-наги, какво ти трѣбва?

Може би не, може би, азъ те измъчвамъ съ това, кажи ми отк[illegible]венно? Азъ мисля, може би, много за себе си, може съмъ отекчителн[illegible] Защо не ми укажешъ откровенно на погрѣшкитѣ ми?

Азъ не мога да ги намѣря сама. Азъ бихъ се помѫчила [illegible]ол-ствие да се промѣня и да стана по-добра и достойна за тебе! [illegible]кто и да е, не ми отнѣмай любовьта си — азъ живѣя само съ нея.

— Ами азъ! Нима не ти казахъ ей-сега, че не бихъ могълъ [illegible] живѣя безъ тебе!

Тогава, милий ми, обѣщай ми нѣщо.

— Какво да ти обѣщая?

— Обѣщай ми, че ще ми позволишъ да те повардя нѣколко време на кѫщи при мене, преди да се заловишъ за уреждането на работническит[illegible] преобразования . . .

Ти тъй се увлѣче отъ идеитѣ си, че азъ се считамъ като [illegible]ъ чужда на идеитѣ ви, защото не можешъ даже и да ме освѣтлиш[illegible]у тѣхъ. А това тъй сѫщо те би отдѣлило отъ мене. Напустни вр[illegible]но само мис[illegible] за раб[illegible] предост[illegible]ова на [illegible], само за да м[illegible]одишъ [illegible]ѝ е раз[illegible] човѣкъ [illegible]лужва [illegible]. А пъкъ ти щ[illegible]станешъ [illegible] но съ [illegible], за да можешъ [illegible] да се зближишъ пакъ. С[illegible]ь ли си[illegible]ато си [illegible]ия, кол[illegible] кратъкъ живота, потре-пе[illegible] даже.

[illegible]рува ли си да се губятъ щастливитѣ минути за работа?

Какво трѣбваше да ѝ отговори той?

Нали той самъ до скорость казваше, че нищо въ свѣта не можеше да се сравни съ щастието му, въ сравнение съ възможностьта да бжде увѣряванъ всѣкога, че тя му принадлежи и го обича.

Минаха се дни и недѣли. Минаваха се минути пълни съ възторжени страсти. Следъ такива минути наставяха цѣли часове и дни отъ пресищания. Глупавото еднообразие си бѣше наложило печата и бавно, съвсѣмъ бавно се изнизваха тия дни и недѣли на възобновеното щастие!

Когато, лежащецъ на канапето си, Томасъ Галль се огледаше назадъ, живота му въ Берне се представляваше като безкрайна верига отъ хълмове.

Тия хълмове бѣха поривитѣ на възторжената му любовь, а долинитѣ по между—бѣха времето на пресищанието и равнодушието; колкото се приближаваше къмъ настоящето, толкова по-низки и нищожни ставаха хълмоветѣ и толкова по-широки и печални ставаха пуститѣ долини.

Тъй се изминаха цѣли години. Сега вече нѣмаше хълмове. Отзадъ и на напредъ се простираше една пустиня и толкова огромна, че едва можеше да я обхване човѣшкото око . . .

Галль пакъ лѣжеше на канапето и си пушеше цигара; пакъ горѣше огъня въ собата, като раздаваше приятна топлина; пакъ, пакъ си спомняше миналото.

Галль хвърли съ отвращение цигарата си въ собата и улови горѣщата си глава. Какъ може той да се отпустне толкова и да заживѣе такъвъ достоенъ само за съжаление животъ? Па и не можеше да бжде иначе! Нали той самъ тъй се затвори въ зимната си градина и тъй пазѣше топлината вжтрѣ, щото не допущаше даже и прѣсенъ въздухъ да влиза. Той си въобразяваше, че щеше да запази горещитѣ чувства съ това, че ще поддържа искуственно оная горещина, която сжществуваше, когато цъвтѣха, наистина, тия чувства. И възбуждаше тия си чувства съ разни хитрости, като пренебрегваше естественнитѣ закони. Трѣбва ли да се очудва човѣкъ, че най-после се получи нѣщо си неискренно и отвратително! Какво е тогава любовьта, ако не средство на природата, за да води хората къмъ усъвършенствуванието имъ? И нима не е ясно, че тя може да сжществува само по тая причина при естественнитѣ условия и догдѣто сжществува стремлението за съвършенствувание? Ето защо тя процъвтява най-вече подъ откритото небе, а уподоблението й, което сжществува въ зимнитѣ градини, е слабо, не трайно и нищожно. Подобна любовь е осждена отъ природата да загине, защото е противоестественна и нѣма право на животъ.

Следъ като се върнаха въ Берне, Галль много желаѣше да иматъ дѣца. Отъ година на година това му желание се усилваше повече. Той бѣше увѣренъ, че ако имаха дѣца, то изведнажъ взаимнитѣ имъ отношения биха си изгубили неестественната обтегнатость и биха станали по-нормални, защото дѣцата биха внесли една нова струя въ домашния имъ животъ. Той знаеше сжщо и това, че и Хедвига би се радвала много на тѣхъ; за нея даже това би било цѣло спасение да отдѣли една часть отъ чувствата си за дѣтето, за да не съсрѣдоточва до такава степень всичкитѣ си мисли само върху мжжа си. Дѣтето го би освободило отъ вѣчната му грижа надъ нея, би заело една часть отъ времето и би освободило и двамата. Сега той постоянно испитваше таквосъ впечатление, като че жена му

винаги очакваше отъ него нѣщо си, а той нѣмаше какво да [illegible] и той се стараѣше да замѣни това нѣщо [illegible] любезни погледи и [illegible] нѣжни ду[illegible] които я биха поуспокоили. Ако [illegible] дѣца, взаимнитѣ [illegible] нопе-[illegible] били по-прости и [illegible] да липсатъ честитѣ ч[illegible] ве[illegible] ърдения и биха почнали [redacted] о-спокойно, нѣмаше да [illegible] то[illegible] бездѣйствие [redacted] дѣца, а той благодарение на [illegible] [redacted] се отпустна и най-после съв-[redacted] на жена си да не я напуща нито за [redacted] се стремеше къмъ трудъ. И ето че отъ [redacted] еше по-рано, сега оставаха само едни мечти [redacted] да стане всичко! Тъй се изминаха цѣли седемь [redacted]

[redacted] се питаше, да ли е щастливъ? Винаги о[illegible] би-[illegible] на минутата и настроението: по нѣкога отговора се зак[illegible] не[illegible] «да» — често пѫти въ малко увѣреното „не“.

Може б[illegible] всичко, той дѣйствително се би чувст[illegible] щастливъ, [illegible] не[illegible] любовь не му се показваше като [illegible] си преследване или като призракъ, който го следѣше всѣкога и [illegible] дѣ. Та искаше да знае вс[illegible] каквото ставаше въ душата му и [illegible] ли преследваше всичкит[illegible] замѣ[illegible]. Но отъ всичко най-силно впечат[illegible] ние му правѣше тов[illegible] ваше растителния животъ, какъ[illegible] прекарваше: естествено е, че [illegible] не би желалъ съ никого да [illegible] по-добенъ животъ и той би предпочелъ по-скоро да се уедини, до[illegible] се набере въ мозъка му нѣщо по-добро. Никому не е приятно по[illegible] ето на умствената си бѣдность. А тукъ още като се прибави и бѣдность [illegible] чувства, при това когато трѣбваше и да се преструва: да произнася б[illegible] съдържателни думи, да разлива неискренитѣ си милувки, които бѣха л[illegible] шени отъ всѣкакъвъ жаръ . . . . И милувкитѣ сѫ еднакво кра[illegible] и, както и думитѣ и не е леко да имъ се предава отсѫтствующия [illegible] и-сълъ! Неискренната милувка е отвратителна и за двамата, защото тя трѣбва да служи и за двамата като външно проявление на чувствата имъ, бе[illegible] които тя е суха като черупка. Впрочемъ, Хедвига нѣмаше защо да се [illegible] прекава въ случая, защото тя бѣше придала на чувствата си така[illegible] я, която сотвѣтствуваше напълно на идеала ѝ.

Тя бѣше установила между тѣхъ си онии преувеличено ст[illegible] т-ношения, които сега можаха да се поддържатъ само благодарение на при[illegible] трувкитѣ имъ; тя сама бѣше опредѣлила подобния начинъ на живѣени[illegible] Чувството му никакъ не можеше да се развие и порастне само, защото той никога не можеше да се съсрѣдоточи, тъй като трѣбваше да играе вин[illegible] е-дѣлената нему роля. Презъ времето на първото му упоение отъ достигнат[illegible] с-тие, той не обръщаше на това внимание и съ увлечени[illegible] изпълняваше ролята [illegible] то се ст[illegible] всячески [illegible] оди на [illegible]. Подир[illegible] много неудобно д[illegible] промѣ[illegible] и не [illegible] да се [illegible] на тов[illegible] то тя би предп[illegible] жила, че той я е разлюбилъ [illegible] иска [illegible] да я знае, тя бѣше [illegible] е св[illegible] на пре[illegible] нитѣ м[illegible] вки. Ка[illegible] кеше да се освободи [illegible] ъ лъ[illegible] хаосъ, [illegible] който бѣ [illegible] влѣзалъ [illegible] не искаше да [illegible] бява, той потрѣперваше отъ негодование при тая мисъль, че той можеше

въ замѣна на това, което получаваше отъ нея, да ѝ отвърне съ зло. Презъ ония минути, когато разсъждаваше безпристрастно, той често се решаваше да я остави, като си казваше, че би можалъ да се примири съ мѫкитѣ, които щеше тя да изпитва безъ него.

Ще не ще, той се навикна да пренася търпеливо игото и се утѣшаваше съ пренебрѣжителнитѣ заключения въобще за живота.

Той не намираше нищо хубаво въ комедията на живота; но все пакъ искаше да си изиграе до край ролята. Той се сравняваше по нѣкога съ заточеника, когото сѫ приковали не за затворническата верига а къмъ една любима жена. Охъ, колко тежка бѣше тая верига! И колко яко бѣше прикованъ къмъ нея! Той можеше да се надѣва на това, че би се освободилъ отъ веригата; но при тоя случай той се боѣше даже да подмръдне веригата, за да не нарани злополучната си съпѫтница и не смѣеше даже да роптае, за да не я оскърбява. Оставаше му само едно—да търпи. Той съзнаваше много добрѣ унижението си; той знаяше сѫщо и това, че положението му отъ день на день се влошава; той забелѣзваше, че предишното му свободолюбие се замѣняваше постепенно отъ едно чувство на умраза спрямо по независимитѣ хора. Всичко, което бѣше въ него добро и достойно, почна да извѣхва и изсъхва. Въ него заедно съ уважението му къмъ хората почна да изчезва и вѣрата, както спрямо него си тъй и спрямо хората, почна да се губи по вече и по-вече; отъ както постави личното си щастие като цель на живота си, той си изгуби способностьта да се труди; въ паралель съ безсъдържателния си животъ той почна да цѣни неволно физическитѣ наслаждения и стана много каприцлозенъ и самолюбивъ; чувствата му отъ день на день ставаха все по-дребнави и по- нищожни.

Той не оглупя и, като смисляше върху положението си, често пѫти съзнаваше, че у него не остана нито една черта отъ сѫщественъ човѣкъ. Той изхарчи всичко подиръ любовьта си, бѣше изхабилъ всичката си енергия за поривитѣ на страститѣ си; а сега не остана даже и видътъ на първоначалната му любовь. Нищо вече не го потикваше къмъ живѣение и той почна по-често да мисли за смъртьта. Но чудно нѣщо: преди той не се боеше отъ смьртьта, а сега той се сцѣпяваше отъ леденъ ужасъ, когато си представяше неизбѣжния край, че да се лиши отъ богатствата си, които му доставляваха разни дребни удоволствия — и отъ всичко което, се считаше за завидно щастие и да получи въ замѣна на това сѫщо такава яма въ студената земя, както и последния бѣднякъ!

Да той се бои отъ смъртьта! Той стана страхливъ! Това, разбира се, бѣше следствие отъ това, че той бѣше ставалъ много нервенъ и безсиленъ. Кръвьта му се бѣше намалила, силитѣ му—изтощили, а нервитѣ му — много изострени! Презъ зимния сезонъ въ най-голѣмитѣ студове и мразове, когато презъ нощьта мръзне водата въ кѫщи и презъ есеньта когато бурята разтърсва цѣлата кѫща, той се пробуждаше цѣлъ треперищъ отъ страхъ; тогава сърдцето му туптеше силно, това туптение се придружаваше отъ глухитѣ и нееднакви удари, които напомняха старческитѣ стѫпки. Той си припомняше, че му оставаше малко още да живѣе и, отъ страхъ, кръвьта му замръзваше въ жилитѣ му.

Какво щеше да стане, ако умрѣ подиръ една минута?

Той се услушваше въ ударитѣ на сърдцето си. Ето че тѣ ставаха

по-слаби и по-рѣдки . . . Кто сега вече не се чуватъ никакъ [illegible] асенъ, той се събуждаше и се хвърляше [illegible] си да я буди. [illegible] отваря [illegible] При нощното освѣтление той [illegible] засмѣното й лице. [illegible] Какво имашъ, милий ма[illegible] тя любезно. [illegible] той се срамуваше отъ [redacted] по-скоро съчинява [illegible] страшенъ сънь. [redacted] Тогава тя го поглаждаше по [illegible] и [redacted] те.

[redacted] не е истина, нали е сънь! Спи

[redacted] то успокояваше, като че ли въ ржката й [redacted] любовна сила. Той съ благодарность й цѣлуваше [redacted] успокоила, туряше тая ржка подъ главата си и [redacted] лищенъ осѣщание успокоителното дѣйств[illegible] ржката й [illegible] се тревожи, щомъ тя искаше да му я от[illegible] тя [illegible] оставяше ржката си, въпреки това, че не можеше да зас[illegible] [illegible] та т[illegible] по[illegible] часове, като се боѣше да се бутне, за [illegible] разбуди.

Та тъй [illegible] бѣ[illegible] слаба: гърдитѣ й бѣха отслаб[illegible] лѣто прекарваха по нѣколко недѣли въ горскитѣ мѣста, за да [illegible] тя да се поправи, като [illegible] оживяющия горски въздухъ. Тѣ [illegible] си опредѣляха, че тр[illegible] да [illegible] лѣтото на югъ. Но ней все н[illegible] се искаше да излиза [illegible] оправдаваше това си нежелание, к[illegible] казваше, че студения северъ [illegible]-привлекателенъ и че севѣр[illegible] хора много мжчно се раздѣлятъ съ него, макаръ и за малко време.

IV.

Чуха звуковетѣ на звънеца, който извѣстяваше времето за ядени[illegible] Галль, безъ да ще, става да се преоблича. Като се прозяваше, той ста[illegible] отъ канапето си и почна лѣниво да си съблича халати, изм[illegible] се облѣче. Халата му остана на канапето.

Следъ това, той почна лѣниво да слиза за въ гостната стая. [illegible] антрето горѣше електрическа лампа, която като се прикриваше отъ изпъ[illegible]нало матово стъкло, разпръсваше една блѣдна свѣтлина. Когато премин[illegible] Галль, за да отиде въ гостната стая, лицето му се освѣтли и м[illegible]е-нитѣ бръчки се обозначиха много добрѣ, виждаха се тоже и тъмни[illegible]у-кржгове около очитѣ му. Той бѣше слабъ: цвѣта на лицето м[illegible]е жълтъ; а въ цѣлата му външность се четеше едно пълно физическо [illegible] нравственно растройство.

За това пъкъ външно, т. е. по отношение дрѣхитѣ си, той бѣше облѣченъ съ вкусъ и добрѣ избръснатъ, въобще можеше да се [illegible], че е човѣкъ, който обръща особенно внимание на външностьта си.

Тъй, безъ да обръща внимание [illegible]азнитѣ [illegible]ивни украшени[illegible] [illegible] миризл[illegible]ѣтя, то[illegible]ина к[illegible]а и ст[illegible]о гостната стая [illegible]й не с[illegible]заше [illegible]тната [illegible]ма отъ [illegible]та, защото бѣше [illegible] парфюменъ съ [illegible] силен[illegible]юмъ, [illegible]оставаше за дълго [illegible] ми[illegible] си та[illegible]езъ ка[illegible] да мин[illegible] се спр[illegible] вратата [illegible]а си отпочине следъ уморяването, което осѣти, догдѣ да се изкачи отъ стаята си до тукъ. Презъ това време

той се оправи и преди да отвори вратата, си придаде едно безгрижно изражение на лицето.

Въ гостната горѣше сега само една голѣма лампа, защото силната свѣтлина го дразнѣше и за да му не влияе и единствената тая лампа, тя бѣше покрита старателно съ жълтъ копринenъ абажуръ.

Надъ масата се бѣха навѣли двѣ женски глави, едната—надъ вѣстника, другата—надъ работата. Щомъ се яви той, двѣтѣ глави се изправиха и го посрѣщнаха съ една любезна усмивка. Той сѫщо имъ отговори съ усмивка. Преди да сѣдне, той цѣлуна рѫката на жена си и подиръ това се отпусна лѣниво въ мекото кресло. Леля Виви се наведе отново надъ работата си, но тоя пѫть се замисли; тя изглеждаше като да се питаше, има ли право да вижда всичко, което бѣше видяла. Тѣ още не можеше да се освободи отъ страха си, който ѝ бѣше причинилъ Галль въ ония времена, когато ѝ се сърдѣше, вследствие на това, като бѣше си въобразилъ, че тя се стараеше да пречи на щастието му. Той отпосле се измѣни къмъ нея и леля Виви го уважаваше много; но никога не се чувствуваше спокойна въ негово присѫтствие. Даже, наскоро като се върнаха въ Берне, тя избѣгваше случаитѣ да се срѣща съ него. Нѣкога си тя бѣше вездесѫща, а това го дразнѣше много; сега тя не се показваше никакъ и пакъ продължаваше съ предишното усърдие да се занимава съ кѫщната работа, като се показваше само на обѣдъ и за расходка.

Щомъ ставаха отъ масата, тя като че се изправяше въ въздуха; обаче щомъ дотрѣбваше за нѣщо, достатъчно бѣше да се спомене името и съвсѣмъ ниско и тя тутакси се явяваше както винаги засмѣна, любезна и предупредителна. Галль се привърза къмъ нея и стана много добъръ въ отношенията си, а и тя тоже отъ своя страна го пазѣше като ангелъ-хранитель.

Неговитѣ удобства станаха предметъ за постояннитѣ ѝ размишления; достатъчно бѣше отъ негова страна единъ най-малъкъ признакъ и желанието му биваше разбирано въ момента и незабавно изпълнявано. Ней доставляваше удоволствие това, да му услужи на всѣка стѫпка, тъй както Хедвига изискваше това отъ него въ знакъ на неизмѣнность на чувствата му спрямо нея.

— Има ли нѣщо ново въ вѣстницитѣ?—попита Галль.

— Нищо почти!

— Нима́ не се е родило въ цѣлото кралство нито едно двуглаво теленце, или не се е случило нито едно голѣмо нещастие? Съ какво сѫ пълни тогава вѣстницитѣ?

Хедвига и леля ѝ Виви се изгледаха, като се позасмѣха. Тѣ бѣха привикнали на шегитѣ му по отношение вѣстницитѣ, отъ които той бѣше престаналъ да се интересува отъ тогава, отъ като бѣше напусналъ литературния си трудъ.

— Тукашнитѣ вѣстници още продължаватъ да обсѫждатъ значението на новия ни желѣзенъ пѫть и съобщаватъ за това, че кральтъ щѣлъ да ги обиколи,—каза Хедвига.

Въ това време лакея отвори вратата и извѣсти, че ядението е сложено. Галль поведе двѣтѣ дами. Следъ като почнаха да ядатъ, Хедвига каза:—Ахъ, Томъ, азъ забравихъ,—имашъ писмо . . .

— Азъ ли?—Галь бѣше сръбналъ нѣколко лъжици от[redacted]та си. Той [redacted] засмя. Нима е за мене ... й. Кой е можалъ [redacted]помни [redacted]? Азъ мислихъ, че сѫ же забранили ... вмѣсъ.

[redacted]то Галь отдавна не сѫществ[redacted]свѣта, а е само преде[redacted]тел[redacted]на фирмата: [redacted]

— Писм[redacted]двига, безъ да гледа мѫжа [redacted]зъ [redacted] записка и за менъ отъ Сигна,

[redacted] ми'—побърза да каже Галь, но кой [redacted]й.—Имаше ли, наистина, записка?

[redacted]игна?

[redacted]ще пристигнатъ тукъ тримата, Сигна, [redacted]ес-[redacted]дна[redacted]едѣля тукъ. Тѣ ще престоятъ нѣколко не[redacted]... [redacted]и е [redacted]ала още отъ като се бѣха сгодили. Тя прѣзъ послед[redacted]ини у[redacted]ска[redacted]а дойде и все не можеше. Но сега, отъ к[redacted] направи же[redacted] ще може да се върне въ Стокхолмъ, ког[redacted] попска, а за од[redacted]ание е [redacted] много по-леко отъ преди. Ето, на[redacted] че се наканили...

— Да... разб[redacted]! Както и да е, но това е една приятна [redacted]о-вина... много прият[redacted]

Той цѣлъ се ож[redacted] и к[redacted]е подмлади. Но Хедвигиното ли[redacted] като напротивъ, не изразяваше [redacted]акакво удоволствие.

— Прочете ли писмото на Кеслера?

Тя си поклати отрицателно главата.

— Не, не съмъ го чела. Вѣрвамъ, че и Густавъ ти пише за сѫщо[redacted]

— Тя изказа това тъй хладнокръвно, щото Галь забелѣза въ то[redacted] една неприятность и тутакси промѣни предмета на разговора. Обаче ве-черьта, когато леля й Биви се скри, Хедвига възобнови разговор[redacted]ед-стоящето пристигание на сестра си.

— Доволенъ ли си, че ще имаме гости?—го попита тя.

— Разбира се! Ние живѣемъ тукъ тъй уединено, че азъ бихъ [redacted] радвалъ на всѣкиго, който дойде... А пъкъ, я си помисли, какъ не [redacted] се радвамъ, когато не съмъ виждалъ Кеслерови цѣли шесть годи[redacted]

Хедвига мълчеше и си играеше съ едно кокалено ножче.

— Азъ бихъ била много доволна, ако земяха съ себе си [redacted] Густавъ!—каза тя. А инакъ...

— Нима иначе си недоволна?

— Вижъ какъ е работата, ако земяха малкия Густавъ, то[redacted]ъ поне моя гость и не би се притѣснявалъ, когато остане на самѣ[redacted]ъ.

Останалото не ме интересува! Азъ зная какво ще бѫде, — [redacted]е-тирмата ... съберѣ ... имате ... во да ... ате много помежд... , но н... нъ нѣу... ма как... ми каж... ще бѫда нѣмот... излиш... ло...

Какъ ... ь да х... ъ тъй, ... са!—я упрѣкна тихо ...й.

Нима ... ия, как... бѣше ... на вилата пре... ...ь го, ... Мѫжъ ... о една минута не бѣше мой, напълно мой. Внима-нието си се съсрѣдоточаваше ту върху тоя, ту върху оня.... Азъ само

ви прѣчахъ. Нима́ азъ не виждахъ! . . . Но сега, Томъ, азъ право ти казвамъ, че не ще стърпя това!

Тя се развълнува и почна да кашли, но тя задуши кашлицата, като си тури кърпата на устата си и следъ минута продължи по-спокойно.

— Както и да е, но моля те, милий ми, прости ме, защото азъ само тъй, раздразнихъ се. Причината на всичко това е злополучния желѣзенъ пѫть! Отъ като почнаха да строятъ линията, менъ почна да ми се струва, че ще загине тихото ни щастие, даже тукъ въ тоя тѣсенъ жгълъ. Всичко се приближи сега до насъ: и хора, и съблазни и всѣко друго зло отъ оня свѣтъ, който никакъ не ни интересува. Нали е истина това? Сега можешъ много лесно да попаднешъ тукъ и пакъ да заминишъ; всѣкой, който иска, може да ни безпокои. Преди, за да се дойде тукъ, трѣбваше да се предприеме едно трудно пѫтешествие и много време; а сега трѣбватъ само нѣколко дена и труда се състои само въ купуването на билетя и нищо повече . . . Прости ме, Томъ, азъ зная, че приличамъ на малко капризиозно дѣте и че това е глупаво . . . Но азъ не мога . . .

Тя не можа да доискаже и заплака. А той трѣбваше да се старае всячески, за да може да я успокои.

Кеслерови пристигнаха и пресидѣха въ Берне двѣ недѣли. Галль се събуди отъ многогодишния си сънь и безъ да се гледа на това, че другаритѣ му, безъ да се церемонятъ, тъй да се каже, строшиха всичкитѣ стъкла на житейската му зимна градина и насила го измъкнаха на вънъ, къмъ простия животъ, той въпрѣки това, се чувствуваше много добрѣ.

Кеслеръ искаше да види всичко, да отиде навсѣкадѣ и постоянно караше Галля да го развожда, защото се интересуваше отъ всичко. Него го интересуваха фабрикитѣ и той навсѣкадѣ даваше воля на гръмливото си красноречие. Речитѣ му се лѣяха като вода, а въ всѣка черта на лицето му, въ всѣкой неговъ погледъ на великана се четеше човѣколюбие и добродушие. Не бѣха се изминали още три дни, и той бѣше успѣлъ вече да стане кумиръ на цѣлото население.

— Ето единъ добъръ мѫжъ! — се възхищаваха подирѣ му работницитѣ, когато си отиваше. — Ехъ, какъвъ е силенъ! И какъвъ умъ има!

Опасниятъ не остана доволенъ отъ това, което намѣри въ фабрикитѣ; не отговориха на очакванията му нито реда, нито духътъ на работницитѣ, нито пъкъ начина на живѣението имъ.

Той се изказваше, че не билъ виждалъ до сега такива отживѣли наредби! И изведнажъ се залови да прави планъ за съвършенното преобразование на фабричнитѣ наредби въ по-съвремененъ духъ, т. е. такива, че платата на работницитѣ да бѫде независима отъ господаритѣ, но въ сѫщото време да не сѫществува и филантропията и за да не пострадатъ интереситѣ на фабрикитѣ, тъй като иначе нѣмаше да има нищо истинско и здраво въ новитѣ наредби. Галль му предостави пълна свобода за дѣйствувание.

Но следъ като се състави единъ какъвъ да е планъ за преобразованията и щомъ Кеслеръ се залови да ги обсѫжда съ инженера Вибеля, оказа се, че не можеше да се направи нищо почти: едина отъ пунктоветѣ

е билъ вече опитванъ и като неодобренъ отъ работницитѣ, [illegible] хвърлилъ; вторія — би довелъ фабриката [illegible] но разбъркване; [illegible] я не се [illegible] иване съ мѣстнитѣ условия на [illegible] та . . .

— Вижда се, — каза той [redacted] още да се въвеждатъ форми тука! — На [redacted] раната не е много нап[illegible] н[illegible] — прибави [redacted] ия си тонъ.

Пос[redacted] тията си предъ очитѣ на двата [redacted] речиво неблагоприятнитѣ сѫщест-ву[redacted]

[redacted] години ние не сме напреднали нито съ една [redacted] Почвата е отвратителна за насъ! А още се [redacted] ии и секти, които ни прѣчатъ въ всичко [illegible] оя[redacted] ия е по-лоша и отъ ордена на езуититѣ, [illegible] ото [redacted] образование. За това тѣ сѫ тъй решителни, без[illegible] и [redacted] ни.

Ще има[illegible] й [illegible] сражаваме съ тѣхъ сега по изборитѣ [illegible] ртѣ: тогава [illegible] се р[illegible] окончателно, какво иска страната, [illegible] свободния трудъ или празднии думи. Ще видимъ! — и той грозно [illegible] ти почвалата вече да се запостря глава, — ние ще се поборимъ [illegible] ме се отчаяли въ побѣда[illegible] трѣбва [illegible] о да се поработи по здраво, за да подготви почвата. А [illegible] много твърдость . . . Трѣбватъ хор[illegible] Всички, които ни поддържатъ, с[illegible] знамената ни! За да може работ[illegible] ническата партия да побѣди, трѣбва да се усили. Ние се стара[illegible] се сдобиемъ поне съ единъ представитель въ райхстага. За после[illegible] о, ще имаме повече. Обаче, ние трѣбва да сме готови и за поражение, противницитѣ ни сѫ страшни и опасни. Тѣ нѣма да ни съжалятъ и ще [illegible] мѫчатъ да спечелятъ . . . . Тогава, за да уцѣлѣемъ, ще ни потрѣбватъ о[illegible] повече твърдость и мѫжество!

Той произнесе тази речь въ кабинета на Вибеля. Той бѣш[illegible] се правилъ до собата и опрѣлъ съ рѫката си о писалището, при послед[illegible] тѣ си думи той си дигна свититѣ на юмруци рѫцѣ: въ тая минута то[illegible] бѣше много хубавъ. Думитѣ му подѣйствуваха на Галля, като звуковет[illegible] отъ сигналната трѫба на коня за бой. Кръвьта му почна бърже [illegible] е по жилитѣ му; а въ гърдитѣ му нѣщо като че се разтърси и [illegible]. Чувствата на прежния дѣятель се пробудиха въ него; това бѣш[illegible] н-ванието на заглъхналата къмъ свобода любовь. Само енергия нѣмаше веч[illegible] и той съ съжаление си спомни, че здраво е привързанъ къмъ зимнат[illegible] градина и че той не може повече да се бори и да побѣждава.

Както правѣше винаги, той и сега прибѣгна къмъ мечтит[illegible] о търсѣше въ тѣхъ утѣшение и само съ тѣхната помощь взе уча[illegible] ъ борбитѣ, за които Кеслеръ говори [illegible]. Въ м[illegible] му тия борби с[illegible] обърна[illegible] събития [illegible] борба на [illegible] то и [illegible] на човѣчеството [illegible] мечтит[illegible] той бѣ [illegible] бѣдител [illegible] ободи [illegible] га си и съ това [illegible] упи нищожест[illegible] а живо[illegible] презъ п[illegible] итѣ години.

[illegible] зъ сѫш[illegible] ь, обаче [illegible] ерь го[illegible] ди да се огледа отново въ [illegible] ителнос[illegible]. Той обърна случайно внимание на забелѣжителната утънченость въ всичко, което бѣше на масата. Тоя пѫть той бѣше на-

строенъ весело, много се смя и изведнажъ се спусна да разсѫждава за вината и ястията.

— Превъсходно и безукоризнено вино! — каза той, като пийна отъ чашата си.—Томъ, Томъ! Ти, наистина, си сталалъ вѣщъ по тая часть и можешъ да си уредишъ живота . . .

Всичко, което се предлага въ васъ е достойно за хваление. Кой може да повѣрва, че ти нѣкога гладува въ столицата! Да, брате, то бѣше друго време. Азъ още помня оня день, когато ти държа речьта си на събралитѣ се безъ работа скиталци-работници и когато азъ обмисляхъ, дали да те повикамъ подъ нѣкакдвъ предлогъ, за да те нахраня. Азъ видяхъ много добрѣ, че ти се заваляше отъ гладъ, но ти бѣше такъвъ гордъ и недостѫпенъ, че азъ не се решихъ да пристѫпя къмъ предложението си.

Той се обърна къмъ Хедвига.

— Ехъ, сестрице, ако го бѣше видяла тогава! Когато говорѣше, отъ очитѣ му като че се лѣяха искри, а отъ статиитѣ му — бисери вмѣсто думи. Той подпалваше и разгорещяваше всички, които биваха наоколо му, толкова много жаръ имаше въ себе си.

Предвидливата Сигна забелѣза, че този разговоръ не се понрави на сестра ѝ и се опита да го промѣни.

— Защо не пишешъ нищо?—го попита Сигна.

— Тъй на,—отговори той.—Времето си употрѣбявамъ другадѣ.

Тоя отговоръ разсмя Кеслера до сълзи.

— Бѣдния! Не му достига времето! — извика той, като се смѣеше. —Ахъ, ти заваленний отъ работа мѫченико!

Ха, ха, ха! Още помня, какъ си почеса тила, когато ти поискахъ обѣщанитѣ отъ тебъ статии, още когато бѣхме въ Стокхолмъ. Ти си въобразяваше тогава, че още можешъ да пишешъ . . . Да, разбира се! Ти не можа само да намѣришъ време, за да напишешъ всичко, което се бѣше породило въ главата ти! Нали? . . . Ха, ха, ха!

Галль се смѣеше съ принуждение, а Хедвига бѣше мълчелива и здържава.

(Следва) Прев. **Н. Д-ва.**

БЕРНЩАЙНЪ И ЕВОЛЮЦИЯТА НА СОЦИ[redacted]СТИЧЕСКАТА М[redacted]ОДА.

[redacted])

[redacted]нинъ, когато упрѣкава Маркса въ на[redacted] упрѣкава го, дѣто отъ една страна каз-[redacted]ственни преобразования, всичкитѣ голѣми [redacted]ова да сѫ подготвени отъ бавната еволюция на [redacted], и отъ друга страна допущалъ това, [redacted]Берн-[redacted]ическо прибѣгване къмъ силата».

[redacted]сѫществува никакво противоречие между дв[redacted]оди. [redacted], че [redacted]ѣка голѣма обществена революция происхожда е[redacted] [redacted]о и [redacted] бав[redacted]подготовка или економическа еволюция и [redacted] решителн[redacted]са[redacted]отисканата класса, когато тая економиче[redacted] еволюция е достатъчно [redacted]шала, за да позволи една намѣс[redacted]ви-телно революционна. Нѣма въ това никакво противоречие, и [redacted]йнъ нека ни казва колкото[redacted]ще, че при наследственната намѣса [redacted] можемъ да се измам[redacted]степеньта на еволюционната и еко[redacted]мическа подготовка,—т[redacted]щи[redacted] сѫществува и за всички други [redacted] форми; ние можемъ така сѫщо [redacted] се измамимъ и относително[redacted] въ който една проста реформа е узрѣла и възможна и да изхарчим[redacted]сто нашата агитация въ тая посока; мѫчно е за хората да знаят[redacted]кой моментъ едно ново общество е възможно, нѣма сигуренъ знакъ за човѣ[redacted]ката зрѣлость, както има сигурни знаци за зрѣлостьта на сѣидбитѣ и[redacted] овощкитѣ, и още по-мѫчно е да се узнае, дали едно ново обществ[redacted], защото твърдѣ често зрѣлостьта на човѣшката жетва се измѣрн[redacted]ж-трѣшната горѣщина на самия жетварь. Следователно, нѣма въ д[redacted]л-ность сигуренъ знакъ, че часътъ за една дѣйствителна революционна н[redacted]мѣса е дошелъ. Туй, обаче, не ни дава основание да усперваме истинат[redacted] че великитѣ исторически движения се раждатъ въ момента, когато дост[redacted]тъчно напредналото економическо развитие се срѣщне съ една р[redacted]на намѣса отъ страна на потиснатата класса.

Прочее, никоя отъ теориитѣ на Маркса не е нито накърнена, [redacted] даже расклатена отъ критиката на Бернщайна и неговитѣ приятели, и [redacted] само Марксовитѣ теории си оставатъ непокѫтнати, но доказано е, че ни[redacted] теорията за стойностьта, нито учението за економическия мате[redacted], нито онуй за диалектиката, за двойното дѣйствие — еволютивно [redacted]о-ционно, никоя отъ теориитѣ, никой отъ принципитѣ, никоя отъ ве[redacted]ѣ методи на Ма[illegible]са не [illegible]ватъ д[illegible]анието, [illegible]та, непосредствен[illegible] [illegible]та, всѣ[illegible]ата ре[illegible]рска н[illegible]на орга[illegible]ия пролетарият[illegible]

Ах[illegible]ралъ би[illegible]тванието да се расклати марксистката тео-ри[illegible]ко та[illegible]ваше [illegible] на пр[illegible]ията и да го карат[illegible]а ча[illegible]калюцин[illegible]о съст[illegible]бѫдаще[illegible]щество, ако да [illegible]

¹) Гледай № 3.

пролетарията да вади отъ марксистката теория заключение, че самото развитие на диалектиката ще го освободи. — Обаче, не. Туй, което съставлява дълбочината и живота на марксистката теория, то е, че въ нея развитието е винаги пресмѣтнато по начинъ, щото да тури на служба на пролетарията силата на необходимостьта и да задължи всѣки день пролетарията да допълва съ всички ресурси на своето дѣйствувание тая постоянна сила и да работи за нейното реализиране *(живи удобрения)*.

Но дали всичкитѣ тѣзи разисквания и всичкитѣ тѣзи тълкования не сѫ напраздно и дали нѣмаме основание да се боимъ, че, споредъ нѣкои доказвания и възражения на Бернщайна, има фактически елементи, които не позволяватъ да се очаква тържеството на социализма? Бернщайнъ иска да каже, че нито индустриалната концентрация,[1]) нито концентрацията на размѣната ставатъ тъй интенсивно, тъй скоро, както Марксъ ги представляваль. Е, добрѣ, ако да бѣше казванието на Бернщайна за бавностьта на индустриалната и капиталистическата концентрация до такава степень вѣрно, щото да се отчаемъ за исхода на тоя процесъ; ако да бѣше вѣрно, че естественното развитие на капиталитсическото общество може да докара едно безкрайно по-справедливо распредѣление печалбитѣ на капитала, безъ да наруши равновѣсието на самия капитализъмъ,—тогази—да, бѫдащето на социализма можеше да се смѣта компрометирано. Обаче, въ тая точка Марксъ безпогрѣшно е опредѣлилъ направлението; грѣшка има той само въ измѣрванието на бързината.

Преди нѣколко мѣсеци, азъ чухъ въ Лондонъ Либкнехта да казва: «само въ една точка се измамихме; ние оцѣнихме твърдѣ ниско шансоветѣ за трайностьта на капиталистическата система . . . » И ако Марксъ е оцѣнилъ твърдѣ ниско шансоветѣ за трайность на капиталистическата система, то е за туй, защото той се е надѣвалъ за една капиталистическа и търговска концентрация по-бърза отъ тази, която става. Въ сѫшность, концентрацията си става и посоката на движението е несъмнѣна; числото на работницитѣ, на пролетаринтѣ, употрѣбявани въ голѣмитѣ работилници съ капиталистически характеръ, постоянно расте, макаръ и бавно, сравнително съ числото на пролетаринтѣ, работящи въ малкитѣ работилници и дюкенчета; и трѣбва още да забелѣжимъ, че тази концентрация става найвече въ господствующитѣ и централнитѣ индустрии, въ ония, които командуватъ надъ всички други, въ металургията, въ рударството, въ голѣмитѣ тъкачници, въ транспортитѣ и че раздробявание на индустрията не сѫществува, освѣнъ въ второстепеннитѣ, зависимитѣ или производнитѣ расклонения.

Напримѣръ, желѣзницитѣ развиватъ около себе си едно значително количество съвършенно дребни предприятия на мѣстенъ транспортъ; напримѣръ още, голѣмата капиталистическа и индустриална дѣятелность на таквизъ грамадни центрове като Парижъ и Лондонъ, като задължава работницитѣ да отиватъ на работа въ дворища или въ фабрики твърдѣ отдалечени отъ жилищата имъ, създава цѣлъ роякъ отъ дребни дюкенчета, отъ съвършенно малки ресторани, ханчета, кръчми, така че самата капиталистическа концентрация въ голѣмитѣ индустрии има за резултатъ да създа-

---

[1]) Струпвание, събирание въ малко рѫцѣ. Б. П.

де около тѣзи голѣми централизирани и владѣющи индустрии … коли-чество отъ дребни форми на распр… производство.

… вие добрѣ разбирате, че отъ … следище нѣма никакво сра… никаква пропорция между … нието на тѣзи второ-пепа… зависими … [redacted] на голѣмитѣ владѣю… ин…трии. Въ … [redacted] истически работилници ра-…тѣ … [redacted] въ тоя день обществото ще б… [redacted] и, защото още отъ сега идеята на … [redacted] истически индустрии пролетариятъ се [redacted] а работницитѣ единъ съ други, дори до [redacted] рии, въ които преживяватъ още старитѣ форми

[redacted] не отдавна въ Парижъ, въ стачката на … [redacted] ма индустрия по-малко капиталистическа отъ та… [redacted] малки работилници съ по десеть или петнадесеть работни… [redacted] тѣ сеж… овачи…, въ които господарьтъ работи съ единъ [redacted] двама работ… …аровремеската форма на производството. [redacted] между това, такваъ е д… …силата на идеята за сдружаване, …-пирване, — идея предадена на пролетарията отъ голѣмата индуст… …е тѣзи работници ковачи … дребнитѣ работилници намѣриха въ Парижъ срѣдството да се синди… …правятъ една обща стачка. Така че идеята за пролетарията … ор…ние се распространява отъ инду-стриитѣ, гдѣто капиталистическа … концентрация е вече извърш… …ъ индустриитѣ, гдѣто раздробението на капитала и труда още сж… …

Но туй, което е вѣрно, туй, въ което Бернщайнъ има пра… че ние не можемъ да очакваме, щото капиталистическата концентрация да погълне всичкитѣ елементи на социалната дѣятелность; има и винаги ще има безбройни форми на труда, распрьснати около голѣмото концентри-рано производство, както е водниятъ прахъ около падающия стъ… на единъ водопадъ, и ние никогажъ не би видѣли общото мобили… на работническата класса, ако работническото дѣйствие, работническата ор-ганизация не кървѣха тукъ по-бърже и не отиваха по-далечь, отколкото движението на капиталистическата концентрация. И ето гдѣ Бернщайнъ взема връхъ, когато той препоржчва на работницитѣ синдикалното … зиране, личното дѣйствуване, което не е строго подчинено на … нѣщата. Да, трѣбва работницитѣ да се синдикиратъ въ индустриитѣ, гдѣто капиталистическата концентрация естественно имъ внушава идеята за сгру-пирване, но сжщо тѣй трѣбва тѣ да знаятъ да се синдикиратъ, да се сгрупиратъ и тамъ, гдѣто капиталистическата индустрия е раз… трѣбва, прочее, щото синдикалното дѣйствие да върви по-далечь и п… отъ капиталистическото дѣйствие, и само въ тоя смисълъ работниче… синдикатъ става единъ … ционенъ … ументъ … *продължителни* *…комплеси…*

И се… о прека… набързо … учени… на Маркса и цѣлото тълк… на Бер…, нѣкол… едни въ … е поставятъ предъ на… … и всич… циализм… ява ли… то революционна сил… Е, д… трува … че за това и дума не може да бжде; социализмътъ е необходимо революционенъ; той е такъвъ, защото иска да постави една

система на собственностьта намѣсто друга система на собственностьта, той е такъвъ, защото може да осѫществи това преобразование само посрѣдствомъ потиспатата класса, а когато въ едно общество, основано върху индивидуалната и капиталистическата собственность, една идея, едно учение, една партия сѫ принудени да апелиратъ къмъ ония, които по самия смисълъ на името си, нѣматъ никаква собственность, тѣ правятъ апелъ къмъ сѫществената сила на отрицанието, на революцията, които това общество носи въ себе си; и може да се каже, че по силата на дефиницията социализмътъ е революционенъ. Той е толкози революционенъ, щото въ деня, когато непредвидени събития, нѣкое историческо сътрѣсение като онова въ 1871 г., би докарало пролетарнитѣ социалисти на власть, тѣ ще бѫдатъ задължени да извършатъ или поне да се опитатъ да извършатъ една социална революция чрезъ преобразование системата на собственностьта. Тие би могли колкото щатъ да си казватъ, че, може би, селската класса, изцѣло взета, не е приготвена, че, може би, дори въ самата работническа класса има още доста много инертни или несъзнателни сили; обаче самата логика на социализма ще ги застави да употрѣбятъ въ революционенъ смисълъ (сирѣчь въ смисълъ на едно пълно преобразование на собственностьта) властьта, която историята е турила въ тѣхнитѣ рѫцѣ.

Ето защо азъ намирамъ за съвършенно безполезенъ въпроса, що си поставяме единъ на други. Мислитѣ ли, че социалната революция може да бѫде опредѣлена за една близка или за една далечна дата? . . . Азъ нищо не зная по това; ние нищо не знаемъ по това, всичко, що знаемъ, то е че въ деня, когато организиранията социалистически пролетариятъ дойде на власть, той ще бѫде принуденъ да извърши едно дълбоко революционно дѣло чрезъ пълното преобразование на самата система на собственностьта; не разбирамъ тогазъ (тия дни азъ говорихъ по тѣзи нѣща съ социалисти прочути, съ мнозина отъ нашитѣ учители), неразбирамъ, какъ можемъ да бѫдемъ раздѣлени по тоя въпросъ.

Има хора, които ми казватъ: «но като препорѫчвате на, пролетарията непосрѣдственното дѣйствувание, синдикалното дѣйствувание, кооперативното дѣйствувание, всѣкидневното усилие, реформитѣ, които стѫпка по стѫпка ще издигнатъ пролетарията до онуй състояние на сила, въ което той дѣйствително ще може да извърши революцията, като препорѫчвате всичко това, вие сѣкашъ оставяте много време на капиталистическото общество, вие му отстѫпате срокове преувеличени. Внимавайте, до като препорѫчвате на пролетарията тая организация, тая реформаторска метода, макаръ тя и да води къмъ едно революционно дѣйствувание, вие се представлявате като че смѣтате колективистическата или комунистическата наредба като единъ далеченъ рай, за който може само да се мечтае, и че до неговото наставяние вие съвѣтвате пролетарията да се остановн на капиталистическаса земя».

Азъ не разбирамъ, какъ може този въпросъ за датата да ни дѣли. Ние нѣма защо да се впущаме въ пророчества. Бернщайнъ отлага за единъ неопредѣленъ и доста мъглявъ периодъ преобразованието на обществото; Кауцки казва, че той не счита за неблагоразумно да каже, че ако германската социална демокрация напредва още тридесеть години тъй, както е напредвала презъ последванитѣ истекли тридесеть години, социалната революция има голѣми шансове да стане.

Но азъ смѣтамъ, че всичкитѣ тѣзи пресмѣтания за дат[illegible] не-потрѣб[illegible]и, сж суетни; и ако ни ка[illegible] отлагаме социа[illegible]кия [illegible] ние създаваме отъ него [illegible] далеченъ рай, [illegible]ова-ря[illegible]ятъ би билъ много [illegible] [redacted] [illegible]щитѣ, ако тѣ вѣрваха него [illegible] (*Живо одо*[illegible] [redacted]. Азъ казвамъ, че за т[illegible] ра[illegible] ако тѣ [redacted] би билъ непосрѣдствено [illegible]ение [redacted] по-добрѣ да кажа, би билъ с[illegible] [redacted] да съзнаваха, че всѣкое отъ тѣх-ни[illegible] [redacted]и, всѣкоя отъ тѣхнитѣ думи има [redacted]ития, отразява се върху тѣхъ и влияе [redacted]рѣ, азъ не искамъ отъ социалиститѣ да опре- [redacted] не може да се опредѣли — датата, когато социа- [redacted]ва, азъ имъ казвамъ да живѣятъ винаг[illegible]о- [redacted]тр[illegible] (en état de grâce socialiste), т. е. като раб[illegible]т- [redacted] мину[illegible], всѣки часъ за въцаряването на социализма [illegible] [redacted] прив[illegible]ичко [illegible]регание, всичко дѣйствие, всичката сила н[illegible] [illegible]а мисъль [illegible]се[illegible]ъ. Но ние можемъ да вършимъ това он[illegible] отъ сега, защото още отъ [illegible] имаме онова, което азъ мога да н[illegible]о-бѣловосна увѣреность, ние имаме тази увѣреность, че когато и [illegible]е деньтъ на събитието, те[illegible]бжде едничкото събитие, което човѣчес[illegible]ъ той часъ очаква; ние [illegible] че [illegible]та вървятъ по такъвъ пжть, че ек[illegible]номическото развитие и [illegible]вить[illegible] пролетарията иматъ таквози напра[illegible]вление, щото каквато революция [illegible] да стане въ свѣта, — полити[illegible] религиозна ли или социална — тя непремѣнно ще бжде *наша!* ([illegible]-*жителна ржкоплѣскания*).

Чуйте ме добрѣ, не ни прѣдстои нито едно велико преобразо[illegible]ване въ човѣчеството, което да ни отдѣля отъ социалистическия строй. Ахъ! представлявамъ си, какво би било душевното състояние на французкия пролетарий, ако, въ 1780 година, като е осѣщалъ приближаванет[illegible] [illegible]лѣмата буря, той би моглъ, при блѣсоването на една велич[illegible]а отгадка, да съзре не само предстоящата буржуазна революция, но и бж-дащата пролетарска революция: той би билъ увлеченъ отъ ентусиазмъ и отъ радость, като съзрене на хоризонта на двадесетия вѣкъ освобожде-нието на своитѣ братия по трудъ и по мизерия. Но сжщевременн[illegible] душевна мжка и какво безпокойствие е туй, да виждашъ че [illegible]-рията, преди да дойде до своята собствена революция, трѣбваше [illegible] презъ водовъртежа на буржуазната революция! Е, добрѣ, това испитание не сжществува за насъ; ние знаемъ, че предстоящата революция ще бжде наша, че всичкитѣ наши дѣла отиватъ право къмъ нея, че всичкитѣ наши думи се разстилатъ къмъ нея, както се разтилатъ вълнитѣ на з[illegible] нѣкое отворено море, гдѣто не срѣщатъ пречка; ние знаемъ, когато [illegible] изъ улицата и срѣщнем[illegible]тѣ бра[illegible]дающи [illegible]достни, че когато [illegible]ното с[illegible]е изчез[illegible] изчезн[illegible] насъ, [illegible] тѣхната радость [illegible]облагор[illegible] се об[illegible] и чрез[illegible] (*Ржк*[illegible]*ания*).

И [illegible]огазъ, [illegible]звать, [illegible]дикални [illegible]жение, че кооператив-нот[illegible]ение, ч[illegible]товите[illegible] реформи[illegible]ъ да забравятъ двиг[illegible] ние [illegible] би го [illegible]ли, ако да [illegible]ха отстранени отъ господствуващата мисъль на социализма, но ако синдикатътъ, като синдикатъ е социалисти-

чески, ако той смѣта себе си като едно срѣдство за организация, за подготовка и за въспитание предъ видъ на социализма; ако кооперацията е социалистическа, ако въ тая область на продажба и размѣна въ дребнитѣ и распръснати търговски магазии и бакалски дюгенчета тя иска да се издигне като типъ на голѣма народна магазия, ако исканитѣ отъ насъ реформи, — ограничението на работния день, работническата инспекция, — се разбиратъ отъ пролетарията като нови срѣдства за увеличение на силата му предъ видъ на бѫдащето общество, — тогазъ по безбройнитѣ жици, що свързватъ всичкитѣ наши дневни дѣла съ утрѣшната революция, тя трѣбва, тъй да кажа, да чувствува, че се отразяватъ въ самото ѝ сърце всичкитѣ движения на пролетарията, който се бори и който страда. Прочее, каквато и да е датата на революцията, — тя е утрѣ, тя е днесъ, понеже никоя друга революция не ни отдѣля отъ нея и всѣкое отъ нашитѣ усилия я довежда по близу до насъ.

За тоя подготвителенъ трудъ на синдикалната и кооперативната организация Кауцки казва: тая организация отговаря на единъ периодъ, на една сегашна фаза на капитализма. Азъ ви обяснихъ това въ началото. Той иска да каже, че въ периоди на политически отпадъкъ, но на капиталистическа дѣятелность, синдикатитѣ съ кооперациитѣ могатъ и трѣбва да функциониратъ полезно, за да доставятъ на работницитѣ непосрѣдсвенни ползи. А ние казваме: да, това е тъй, но има и друго още, и ние мислимъ, че синдикатитѣ и кооперациитѣ трѣбва още отъ сега да бѫдатъ сближени съ социалистическитѣ центрове и да бѫдатъ съгласени съ социалистическото движение; ние казваме още, че самиятъ синдикатъ, когато е достатъчно разширенъ и когато поглъща въ себе си почти всичкитѣ борци на работническата класса, може да стане революционенъ инструментъ и че той има революционенъ характеръ. Не туку тъй се организиратъ въ едно капиталистическо общество всичкитѣ сили на пролетарията.

Азъ никогажъ не съмъ развивалъ тукъ теорията за общата стачка, но и никогажъ не съмъ се обявявалъ противъ общата стачка. Въ конгреса на Parti ouvrier (Работническата партия) въ Нантъ, на който присѫтствувахъ въ 1895 год., азъ поддържахъ противъ марксиститѣ отъ Работнич. партия принципътъ за обща стачка, съ условие да бѫде тя смѣтана като единъ точенъ инструментъ за единъ точно опредѣленъ предмѣтъ, съ условие още, да бѫде приложена, за примѣръ, за да застави обществениитѣ власти да осѫществятъ реформи такива, като осмочасовия работенъ день, които интересуватъ всичкитѣ работници. Следователно, Кауцки не е правъ, когато счита синдикатитѣ и кооперациитѣ само като второстепенни инструменти за непосрѣдственни и временни ползи; не трѣбва да се забравя, че тѣ сѫщевременно сѫ и първата обща и революционна организация на работническата класса. *(Рѫкоплѣскания).*

И сега, за да свърша, остава ми да се косна до единъ последенъ въпросъ, до онзи, който напоследъкъ сѣкашъ най-много дѣлѣше францускитѣ социалисти: въ какъвъ размѣръ, при какви условия, подъ каква форма социалистическата партия и пролетарията могатъ да кооперирать (дѣйствуватъ задружно) или да се срѣщатъ съ другитѣ партии? Тенденцията на Бернщайна не е само да оправдае и примири едно случайно или даже често срѣщание на пролетариатската класса съ другитѣ класси, на

социалистическата партия съ другитѣ партии; той отива малко [illegible]лко, чрезъ една нечувствителна, но толкова [illegible] деградация, д[illegible] про-[illegible]ската класса съ другитѣ класси [illegible]истическата пар[illegible] съ дру-ди[illegible]ии. Неговото срѣдство за това [illegible] е, да констатира, че е в[illegible]ожно да се [illegible] [redacted] ородна) буржуазна кл[illegible] срѣ[illegible] една хомо[redacted] ой казва, че съществуватъ [illegible]дност[redacted]ѣ. А истината е, неуспоримо [redacted] чна отъ категорията на сѫщин-ск[redacted]ъ работническата класса има работ-[redacted]тъ неквалифицирани работници, които [redacted] а което никаква техническа подготовка се не [redacted] квалифицирани, съ по-високи заплати, които, [redacted] оя животъ приближаватъ се до дребна[illegible]у-[redacted]итѣ пластове на срѣдната буржуазия. И Б[illegible]ъ, [redacted] на [illegible]ебни фракции буржуазната класса и пролетариатската [redacted] твърд[illegible]но съ[illegible]а всичкитѣ тѣзи откъслеци, както смисат[illegible] [redacted] роенитѣ ча[redacted]рии, първоначално твърди.

Добрѣ, но [redacted] се [illegible]ващото каквито и да сѫ вѫтрѣшни [illegible]з-[redacted]образия на всѣкоя отъ [illegible]зи класси, общата демаркационна лин[illegible]у [redacted] цѣлия пролетариятъ, кой[illegible] не владѣе средствата на производство[illegible]ѣ-[redacted]лата капиталистическа [illegible] владѣе,—тая линия си остава. [illegible] сливането на двѣ клас[illegible] е [illegible]чно да се отбелѣжатъ между тѣх[illegible] редъ срѣдни (intermediaires) нюан[illegible], въ природата противополо[illegible]ѣ се сближаватъ чрезъ такива нюанси. Минава се отъ бѣлото къмъ [illegible]о, отъ виолетовото къмъ червеното, отъ деня къмъ нощьта презъ е[illegible]-ходности нечувственни, които даваха основание на Хераклита да казва, ч[illegible] деньтъ е въ нощьта и нощьта въ деня. Обаче възможностьта да се ми[illegible]нава посрѣдствомъ тъзки, неуловими нюанси отъ една противоположност[illegible] въ друга не исключава никакъ опозицията на противоположности[illegible]е характеристичната черта у противоположноститѣ е, дѣто не могат[illegible]-датъ сближени чрезъ срѣдни нюанси. Следователно, колкото и да се умно-жаватъ степенитѣ, които могатъ да сближаватъ буржуазната класса съ про-летариатската, тѣ пакъ си оставатъ двѣ класси, специфично различни, специфично антагонистични, понеже едната има своята ость въ собстве[illegible], а другата има своята ость въ лишението отъ собственость. И ак[illegible]-ницитѣ сѫ достатъчно хитри, както мисли Бернщайнъ, за да об[illegible] групировки, организирани сили, въ които да бѫдатъ сближени най-малко разнороднитѣ (хетерогенни) елементи отъ двѣтѣ противуположни класси, тѣ сѫщо тъй могатъ да иматъ доста широко и ясно понятие, за да групи-ратъ обществото въ двѣ класси, основно антагонистични, въпрѣки н[illegible]-ното разнообразие на тия класси.

Следва ли отъ това, че пролета[illegible]ата клас[illegible]а дефинирана, та [illegible] отличн[illegible] другата [illegible], така [illegible]уполож[illegible] останалия свѣтъ [illegible] по сво[illegible]ципъ, к[illegible] комуни[illegible]ки и п[illegible]та собственна ор-ганизация, следв[illegible]ъ това [illegible]ази кла[illegible] трѣбва да се мѣси въ дви[illegible]о на д[illegible] класси [illegible]ема уча[illegible]ъ тѣхния животъ? [illegible]цки пр[illegible]е може [illegible]а между пролетарията и нѣк[illegible] еле-менти отъ другитѣ класси моментални съглашения и сътрудничества, обаче

той предупредява пролетариатската класса, че най-доброто за нея е, да си остава колкото е възможно повече въ това, което азъ бихъ нарекълъ чистотата на нейното уединение.

Ей тука азъ не съмъ съгласенъ нито съ Кауцки, нито съ Бернщайна; въпрѣки Бернщайна, азъ смѣтамъ, че пролетариатската класса и буржуазната класса сѫ и си оставатъ, каквото и да се прави, радикално различни, радикално антагонистични; въпрѣки Кауцки, азъ смѣтамъ, че не трѣбва да се боимъ отъ многото срѣщи и съприкосновения на пролетариатската класса, господарка на своето съзнание и на своитѣ дѣйствия, съ другитѣ класси. Невъзможно е за една класса да дѣйствува, безъ да умножи точкитѣ, въ които тя се допира съ останалото човѣчество. Да се абстрахира, да се отдѣли отъ свѣта, то значи да не дѣйствува, а рече ли да дѣйствува, неизбѣжно става да се мѣси въ всесвѣтското движение. Нека ми се посочи една форма на дѣйствувание, една възможность на дѣйствувание, гдѣто пролетарията да не е изложенъ, ще кажа славно изложенъ, да срѣщне сътрудничеството и съдѣйствието на елементи отъ друга нѣкоя класса.

Мигаръ ние мóжахме дѣйствува въ Драйфусовото дѣло, безъ да се изложимъ на съдѣйствието на други елементи, и трѣбваше ли за туй, че пролетариятътъ не е остапалъ да се бори самъ за човѣчеството и за правото, — трѣбваше ли да се въздържимъ? Трѣбваше ли да не дѣйствуваме? Сѫщо така ще ни бѫде невъзможно да бранимъ заплашената отъ цезаризма република, безъ да срѣщнемъ съдѣйствието и сътрудничеството на други елементи, на други класи, макаръ и да го не търсимъ никакъ. Нѣщо повече казвамъ, невъзможно е на синдикатитѣ да се организиратъ, да разрастнатъ, да се систематизиратъ, безъ да захванатъ наскоро и направо да се мѣсятъ въ самото функциониранне на капиталистическото общество. Азъ се надѣвамъ, че синдикатитѣ ще наложатъ единъ день избиранието на работнически инспектори, назначени отъ синдикатитѣ, за да контролиратъ въ фабрикитѣ и рудницитѣ условията на труда, но какъ могатъ се контролира самитѣ условия за хигиена и за безопасность, безъ да се наложи на господаритѣ приеманието на тоя или онзи технически апаратъ, приеманието на нѣкоя машина, изкопванието на нѣкоя галерия въ рудницитѣ, — поправянието на нѣкоя частъ отъ подземието или на нѣкоя часть отъ работилницата? . . . и въ деня, когато работническитѣ синдикати захванатъ било чрезъ инспекцията, било чрезъ контролата, да се мѣсятъ така въ нагласата и управлението на машинизма, макаръ и само за единия простъ интересъ на безопасность и хигиена; въ деня, когато тѣ захванатъ да съвѣтватъ господаритѣ и да имъ налагатъ тая или оная машина, тоя или онзи технически апаратъ, тѣ, безъ да щатъ, съдѣйствуватъ, помагатъ на господаритѣ за управлението на капиталистическата машина. И разбира се, азъ не окайвамъ пролетарията за туй му сътрудничество, което е началото на стѫпванието въ владѣние.

Та какво, ние ще умножимъ концентрацинтѣ и ще имъ поставимъ, както въ Белгия, една голѣма задача: ще имъ предложимъ да създадатъ съ своитѣ общи срѣдства обширни Народни Домове, които ще служатъ като салони за събрания, салони за праздници, палати за организирания пролетариятъ, и когато пролетариятътъ поиска да построи върху една отъ

Парижкитѣ височини нѣкой Народенъ Домъ, подобенъ на онз[...] отъ Брюк[...]ската височина царува кѫдѣ цѣлото пространство на [...]ското [...]стическо общество, въ тоя [...]й ще трѣбва да апел[...] и [...] архитектитѣ, и къмъ [...] къмъ скулпторитѣ и [...] муз[...]кантитѣ, — [redacted] способни да разбе[...] [...] идеалъ [redacted] самото развитие на своитѣ [...]тра[...] [redacted] новение съ артистическитѣ еле- [redacted] днешното общество, ще го упрѣка- ва[...] [redacted] губва, разлага се, изчезва въ нѣкакъвъ [redacted] призове съ това върху главата си пламъка [redacted] художеството и науката; той ще приготви [redacted] общество, въ което всичкитѣ хора ще б[...] [...]ри- [redacted] сладоститѣ на науката и мисъльта! [...] *ко-*

[redacted] пролетариятътъ не ще дѣйствува на другитѣ клас[...] [...]то, сжщ[...] то [...]то при тая си намѣса, при това разбърк[...] [...]не на разнитѣ [...]мент[...] винаги дѣйствува съ своето клас[...] [...]ние, съ своята отличител[...] и организирана сила и ако той, ка[...] [...]телна партия, разшири [...] върхностьта на съприкосновението си [...]ти- тѣ класи, азъ нѣма[...] [...]оплач[...]тъ това. Ние искаме революция, но желаемъ вѣчна умра[...] [...]*ни продължителни, ржкоплѣск[...] ния*). И ако за нѣкое велико [...] каквото и да било, синдикално и[...] кооперативно, дѣло на искуството или на правосѫдието, мака[...] [...]ур- жуазно, ако ни се падне да принудимъ буржуата да вървятъ [...]ъ, каква сила е туй за насъ да имъ кажемъ: Ахъ, колко радостно е за хо- рата, които се мразяха и ненавиждаха, да се сближатъ въ тѣзи моментални срѣщи, въ тѣзи временни, еднодневни сътрудничества . . . И каква велич[...] ственна, всесвѣтска, вѣчна ще бѫде радостьта въ деня, когато п[...] [...]н- чателното сближение на хората! . . . (*Ржкоплѣскания*).

Това сближение е възможно само чрезъ общата собственост[...], която е знакътъ на примирението. Азъ не виждамъ никакво зло [...] това, ако социалистическата партия и организираниятъ пролетариатъ, [...] своето движение, въ своето развитие пресичатъ, срѣщатъ вси[...] [...]е- лики каузи. Азъ искамъ, ний искаме, щото социалистическата [...] [...]да бѫде геометрическото мѣсто на всичкитѣ велики нѣща, на всич[...] [...]е- лики идеи и чрезъ това ние не напущаме сражението заради социалнат[...] революция, напротивъ, ние се въоржжаваме съ сила, съ достойнство, с[...] гордость, за да ускоримъ тоя революционенъ часъ.

И сега, другари, позволете ми да ви кажа, че всичко то[...] [...]з- можно само съ едно условие, именно, че, за да се води и държ[...] [...]ѣ чрезъ то[...] [...]скванию[...] [...]битият[...] хорат[...] [...]листическата пар[...] [...]ия трѣб[...] [...]бѫде с[...] въ себе [...] за да [...]ъгурна въ себе с[...] [...]ѣбва д[...] органи[...] и обе[...], за да може да внася въ съби[...] т[...] [...]ѣтлинат[...] своето [...]тическо[...] [...]ание. Ето защо азъ [...] та [...] най-дѣ[...] [...]лниятъ [...]въ и [...]ционенъ актъ е [...] н[...] нашат[...] партия, и ето защо, вамъ млади хора социалисти, които мечтаете за една голѣма обединена партия, къмъ която ще се присъедините,

безъ да приемете нейнитѣ расприи, дѣленията или различията на разни школи, вамъ предстои да ни помогнете за осѫществяванието на това обединение, като ни вдъхните вашата добросърдечность, за да можемъ да противупоставимъ социалистическото братство срѣщу раздоритѣ и несъгласията на буржуазното общество! . . . *(Живи ръкоплѣскания, продължителни акламации и викове:* Да живѣе Жоресъ! . . .)

Прев. отъ френски: **К. Б.**

Взглядоветѣ на Гюйо върху искуството.

(Споредъ книгата му: „L'art au point de vue sociologique“*).

Така насочена въ общата си посока литературата естествено е, щото нейното съдържание, форма, идеи, всичко това да бѫде малко или много измѣнено. Естествено е сѫщо така, щото това, което бѣше нуждно и което притежаваше единъ художникъ, че трѣбваше вече подъ давлението на условията, които заграждаха, да се измѣни, да се отхвърли и замѣсти отъ съвсѣмъ други изисквания. Онова, което се искаше по-напредъ отъ него и което му се считаше за най-необходимо, днесь вече то се счита, разбира се, че не отъ всички, за излишно даже и за врѣдно. Да имашъ богата фантазия, за да създадешъ нуждния художественъ материалъ, да познавашъ повръхностьта на живота и елементарнитѣ проявления на човѣшката психика, за да имашъ възможность да намѣришъ нѣкоя причина, която да послужи за синтезиране на този художественъ материалъ, да имашъ способностьта на добъръ версификаторъ, да притежавашъ богатъ лексиконъ отъ надути фрази и думи — ето главнитѣ качества, които трѣбваше да притежава единъ художникъ отъ миналото столѣтие въ Франция, при възраждането въ Италия, въ началото на сегашното столѣтие въ Германия и много отъ съвременнитѣ художници, които творятъ или защото ги е заловилъ «божествения бѣсъ» или защото иматъ нужда отъ проявата на нѣкаква интимна потрѣбность на своя духъ. Обаче, всичко това днесь е доста измѣнено и замѣстено отъ друго и то въ силата на сѫщитѣ тѣзи причини, които реформиратъ самата литература. Днесь вече единъ такъвъ художникъ при времената и условията, които преживѣваме, трѣбва да се счита за единъ анахронизмъ, ако не и за нѣщо повече. Вие може да удовлетворявате нѣкакъвъ си вашъ «напънъ» или «божественъ бѣсъ», може да си пишете, защото това ви е приятно, — разбира се, че никой нѣма да ви запрѣти въ това, защото това би значело ограничение на вашата лична свобода, — но какво е потрѣбнало всичко това ваше на обществото, на всички тѣзи, които работятъ за да ви нахранятъ и да ви дадатъ възможность за изразъ на бѣса, напъна или каквото и да било друго ваше интимно чувство? Защо излизатъ предъ хората съ неуспоримата претенция на реформатори, на обществении дѣятели, когато всичко излезло отъ

*) Гл. № 3.

часъ само за васъ, или за единъ ...ъ кръгъ читатели ...ото ... не се излива вече на главитѣ ... подобенъ родъ ...ци, защ... неудържима сила изм... вмѣстилището на олея послед...ото се изсипи... [redacted] на живота каратъ худо... ... притежа... [redacted] тѣзи, които по-горѣ спо... ...при... [redacted] духа на времето, да се из... мѣ... [redacted] ...ство да носи името на съвремене... [redacted] ...ръкъ планъ се изисква преди всичко [redacted] ...аване не трѣбва да се състои само въ [redacted] много факти отъ живота, въ богатъ запасъ [redacted] ...живяване на много чувства или, както се изра... [redacted] ...а емоционална свръзка съ живота, а не ...к... [redacted] ...позн...ние е много повръхностно и тѣзи качества ...а ... Тов... ...ознаване трѣбва да отива много по-далече и по-дъ... ...ъ всич... Да ... своятъ правилно фактитѣ най-вече изъ со... ...ната област... се ...ватъ едни съ други, да се обобщатъ, д... се намѣри главната, и ак...е, и единствената причина, кои... ...лява и обяснява тѣзи факти, съ други думи, да се изработи извѣс...а... щане на живота, изв... свѣтов...рение, да се представи въ ...е... ствена форма всичк... ...е... и проявления на тази главна при... чина въ идеологично, ...риал... ...рално отношение, така че цѣлат... негова съвокупна дѣятелность да ...де подчинена, обяснена и ... подъ единъкъвъ знаменатель отъ тази главна причина или отъ ...о ... гледище на живота, да се удовлетвори не нѣкаква си индивиду...о... трѣбность, а една строго опредѣлена обществена нужда, да се вложи в... всѣко художествено произведение не нѣкакъвъ си бѣсъ или любовен... навѣй, а една ясно забелѣжима тенденция — ето това сж въ главни чърт... най-необходимитѣ качества на единъ художникъ, безъ които е н...о ... той да бжде съвремененъ и полезенъ за обществото. А това ще ...е ... той трѣбва да си е изработилъ възглядъ върху живота, да е застаналъ н... извѣстно гледище спрямо него, ще рече, че по-напредъ или съвременно той трѣбва да бжде и мислитель и художникъ, че неговата дѣятелность и пѣ... сенъ не трѣбва да бжде «случайна», а строго сочаща къмъ извѣс...», ще каже, че последната е и целесъобразна и отправена къмъ ед...о опредѣлена точка. Блѣноветѣ и мимолѣтнитѣ внушения на Д-ръ ..., божествения бѣсъ, напълъ, виждание въ бора и букага (отъ художника «само явления на сжщества съ особено жизнено съдържание, символи въ които за него, художника, е въплотенъ (или някъ той самъ въпло... тива) нѣкой лучъ или сѣнка отъ човѣшки духъ, — лучъ или сѣн...о ни даватъ възможность да проникваме, посредствомъ явленията на ..., ...ъ онова ... е особ... ...начител... ...асъ и ... ...аване и съзна... ...ние ок... ...ция нас... ...тъ»,— ... това на ... ...вейкова, па може ... на Vol... (той не... ...зва то... ...рямори... ...ди", «той и тя» на ... Христо... ...бовнитѣ ... и и ст... ...ие къмъ по-закрж... жи... разбира... ...вечко ... или д... ...ѣщо къмъ женитѣ ...а г. ...ашимир... ...клонен... на природата, въспѣването на ..., планинитѣ, баиритѣ, — на г. Вазова — всичко това има такъвъ смисълъ за единъ модеренъ художникъ, каквато би имало, ако запалите печката си въ

най-голѣмия студъ и същевременно оставите вратата на стаята си отворена. Само така подготвенъ художникътъ и само съ такива качества е възможно отъ негова страна едно благотворно въздѣйствие въ умствено, морално и материално отношение не само из тѣзи, които иматъ прѣко съприкосновение съ литературата, но на всички, които по економически и други причини стоятъ доста далече отъ нея. Само въ такъвъ случай неговата дѣятелность би представлявала отъ себе си единъ прогресивенъ факторъ при евулюирането на обществото, би била въ хармония съ времето и нуждитѣ на хората. Иначе тя е обречена на забравяние за народа, при всичко че ще се намѣратъ всевъзможни крикуни, които ще разгласяватъ на лѣво и на дѣсно за нейната съживителна струя и преголѣмо обществено значение. Казваме изрично за народа, защото тя, подъ форма на естетическа литература, ще има своето значение за буржуазията, за всички тѣзи, въ по-общъ смисълъ, които располагатъ и съ време и съ срѣдства за живѣение. За нея тя е необходима, разбира се, толкова, колкото е необходимъ какъвто и да луксъ. Литературата, както и самото общество, се раздѣля на двѣ неравни, отъ които всѣка една си има своето предназначение и своя посока. Самитѣ художници и тѣ се дѣлятъ на двѣ неравни групи, отъ които всѣка една е повикана да служи на една или друга класса въ обществото. Това раздѣление, малко забелѣзвано въ миналото столѣтие и то само въ нѣкои страни, въ днешно време то постоянно се оформява и по-рѣзко очъртава. Много отъ съвременнитѣ писатели въ Западна Европа и въ Русия, напр. Хауптманъ, Зудерманъ, Зола, Ибсенъ, Чеховъ, Толстой, кой повече, кой по-малко, клони къмъ една или друга страна. Това раздѣление, макаръ още въ зародиша си, съществува и въ насъ, и въ нашата литература, то се забелѣзва и между самитѣ наши оскъдни художници. Обаче съ течение на времето, съ измѣнението на економическитѣ условия, съ раздѣлението му на двѣ по-ясно очъртани класи, това литературно раздѣление ще добие много по-ясна и забелѣзвана форма, отколкото е сега. Това, което економическия процесъ ще извърши съ обществото — раздѣлението му на класи, същото нѣщо той ще извърши и съ литературата — раздѣлението ѝ на два вида. Всѣка класа ще си има свои художници, своя литература съ особенни тенденции и съдържание. Впрочемъ, qui vivra verra, ако живѣемъ ще видимъ. Да дойдемъ пакъ на думата си.

Ако става извѣстно измѣнение и разцепление между самитѣ художници, само по себе си следва, че таковато ще да съществува и за самата литература, понеже последната не е нищо друго освѣнъ работа на тѣзи художници и на срѣдата, въ която тѣ живѣятъ. Както съвременнитѣ условия налагатъ извѣстни нови качества, нови изисквания, нови задачи на съвременния художникъ, така също същитѣ тѣзи условия предизвикватъ или по-точно трѣбва да предизвикватъ измѣнение и въ съдържанието и въ формата на художественното произведение. Въ днешно време не се обръща, или по-право, не трѣбва да се обръща толкосъ голѣмо внимание и не трѣбва да се харчи таквосъ голѣмо количество енергия за външната страна на произведението, за неговата форма, както е било нѣкога, па дори и сега. Вие ще намѣрите днесъ или отъ друго време художници, които по цѣли часове стоятъ надъ книгата, за да исковатъ нѣкоя звучна ритма, нѣкое пикантно изражение или нѣкоя надута дума. Всичката си енергия и време исхар-

дватъ [illegible] акъ по хубаво облѣкло [illegible] своитѣ или ни[illegible]ли [illegible] божески мисли. И този, който [illegible] това отноше[illegible] да зад- мин[illegible] ъ другари, нему се [illegible] първенството. Като че думит[illegible], израженията [redacted] акова естество, че исче[illegible] ва[illegible] сичко, ко[redacted] но произведение. И това [illegible] обя[redacted] ници сѫ считали за излишно, щ[redacted] ло свѣтовъзрение, да вложи въ свое[redacted] дея или концепция. На съдържанието, [redacted] една дума, на негова смисълъ, на вѫ- [redacted] и ядката, най-сѫществената часть на всѣко [redacted] родъ и да било то, съвсѣмъ малко или никакъ [redacted] ие. Ако има днесь нѣщо най мѫчно за [illegible] [redacted] ник[illegible], разбира се, не такива, които сѫ завладали [illegible] [illegible] весъ» [illegible] а които е непотрѣбно «мировъзрение», ако има нѣщ[illegible] [illegible] ли много [illegible] зад[illegible] то безъ съмнение е, че е формата, а именн[illegible] [illegible] вѫтрѣшна [illegible] а. [illegible] тави едно такова съдържание, което взет[illegible] изцѣло не да бѫде безсми[illegible] но, безцелно, а въплощение на ед[illegible] а опредѣлена, предшествующа появяването на произведението мисъл[illegible] а строго опредѣлена цел[illegible] даде [illegible] енъ отчетъ относително зави[illegible] на тази мисъль и об[illegible] [illegible] анало добрѣ, какво ще бѫде нейнот[illegible] влияние, силата и кач[illegible] вото [illegible] влияние върху последното — с[illegible] една дума да даде смисъль и зна[illegible] ние на художественното про[illegible], такава смисъль, каквато я има всѣка една вѣщь въ стаята ви, [illegible] сочи за удовлетворение на извѣстна обществена нужда — ето [illegible] мата мѫчнотия, която срѣща единъ съвремененъ художникъ при своет[illegible] творчество. Безъ съмнение е, че самото съдържание е въ зависимость от[illegible] тази предвзета мисъль, която го и подбира, комбинира и насочва. От[illegible] вложената идея зависи и качеството и комбинировката на съдър[illegible]. И понеже сѫществува голѣмо различие между художницитѣ по от[illegible] на тѣзи вложени идеи, затова и, като естествено последствие, сѫществув[illegible] голѣмо различие и въ самото съдържание. Банална истина е вече станал[illegible] да се казва, че художника трѣбва да има за предметъ всѣки пѫть живота, а не каквото и да и да било друго. Днесь вече той мѫчно може [illegible] съ кокили по земята, както е било нѣкога. Неговия основенъ при[illegible] живота и нищо повече. Тукъ той дири и естетиката на своето пр[illegible] ние, неговия материалъ, смисълъ и т. н. Обаче подъ този принципъ, в[illegible] това правило, както спомѣнахме още въ началото, могатъ да влизатъ все- възможни направления и подиаправления, той е толкось широкъ и [illegible] ченъ, щото нѣма да бѫдемъ далечъ отъ истината, ако кажемъ, [illegible] приложимъ, съ малки исключения, за всѣки съвремененъ художни[illegible] [illegible] кватo в[illegible] и на[illegible] ие да б[illegible]. Влия[illegible] а Тена въ Фран- [illegible] я, на [illegible] евски, [illegible] въ, До[illegible] овъ въ [illegible] е било толкось [illegible] но въ [illegible] направле[illegible] що то нѣ[illegible] днешно време писатель, който да [illegible] ра този [illegible] ципъ. [illegible] изма на [illegible] ра, Зола, Мопасана, [illegible] али[illegible] Хюго [illegible] зма на [illegible] невъ, Г[illegible] въ и др. ултра-тен[illegible] ци[illegible] а на [illegible] евски заедно съ всички останали съвременни школи, като исключимъ декадентството и други израждания, всичкитѣ тѣзи лите- ратурни направления иматъ за предметъ все живота. За това и за да се

опредѣли литературната физиология на единъ писатель или сѫщностьта на извѣстно направление не е достатъчно само да се каже, че той е реалистъ, но трѣбва и да се опредѣли, отъ каква гледна точка гледа той на тази дѣйствителность и каква е основната тенденция на неговитѣ произведения. Това е и причината да сѫществуватъ различни реалистични направления, отъ които не всѣко има правото на сѫществувание. Ние видѣхме, въ що се състои реализма на Гюйо. Мислимъ, чрезъ контраста, за по-ясното му разбиране и по-лесното му схващание, да искажемъ и ние нашия взглядъ по този въпросъ. Последния е единъ отъ най-важнитѣ, на когото всѣки художникъ трѣбва да си даде отговоръ и състави опредѣлено понятие. Иначе той е принуденъ или да имитира, или да подбира материалъ, какъвто му подпадне.

Не всичко, на което се е спрѣло вниманието на писателя и което е часть отъ живота, може да бѫде предметъ на неговото творчество. Не всичко, каквото има въ неговото сърце и което съставлява багажа на неговия умъ има правото да бѫде вложено въ художественното произведение. Има писатели и това сѫ най-повръхностнитѣ, тѣ сѫ и болшинството, които започватъ да описватъ всичко външно, каквото имъ е направило извѣстно впечатление, и да предаватъ всѣко чувство, което обладава презъ извѣстенъ моментъ сърцето имъ. Има ли нѣщо ефектно, нѣщо сензетивно било въ нѣкоя случка или предметъ, хванала ли го е нѣкоя тѫга отъ излишъкъ на енергия, кадѣто нѣма кадѣ да я прояви, завладали ли сѫ го нѣкои еротически чувства предизвикани отъ нѣкоя «тя» или «ея», умрѣлъ ли е баща му или майка му или приятеля му, та му се плаче, омръзналъ ли му е свѣта, защото материалния източникъ е пресъхналъ, или защото е некадъренъ за нѣкаква друга работа, заболяло ли го е напр. крака или главата, или че е куцъ съ краката си, та го е налегнало временнъ песимизъмъ, налегнало ли го е нѣкакъвъ бѣсъ, разбира се не кучешкия, а съвсѣмъ другъ — художествения, божествения — съ една дума, попадналъ ли е въ едно кое и да било отъ тѣзи състояния и токо видишъ писалката бързо, бързо се движи по бѣлата хартия и въ концѣ концовъ «художественно произведение», което по тълкувание на нѣкого си, трѣбва да внесе «съживителна струя . . . въ живота. Други пъкъ, по-близкостоящи до художника, недоволни само отъ едно повръхностно описание на нѣщата, измислятъ «факти», случки, герои, съ помощьта на фантазията съпоставятъ ги помежду имъ и най-после се яви на бѣлъ свѣтъ произведение, което се приближава и отдалечева отъ живота. Нищо по-лесно и по-приятно отъ тази работа. Изисква се само здраве и да има кой да купува писаното. Сигурно да знайте, че вие сте и поетъ, и художникъ. И ако хората ви не припознаватъ, защото не могатъ да оцѣнатъ дарбитѣ ви, то достатъчно е за васъ, че вие се мислите за такъвъ. Следъ петдесеть години отъ дѣ знаете, че игнорантитѣ нѣма да се покаятъ и да ви признаятъ за «български Хайне» . . . Такава е историята на великитѣ хора. Вие преспокойно може да наричате както щете този, който ви каже, че не сте реалистъ, защото и въ двата горни случая — когато описвате и когато творите, вие не испускате изъ предъ видъ живота, дѣйствителностьта. И дѣйствително, това е така. И въ двата случая художника може да ни представи една случка, една картина, единъ животъ може би по-реални

отъ самата реалность, да изрази е... искрено, по-главн[redacted]ика
[redacted]о това е въ туй, че ... ...боти безъ една [redacted]ена
це[redacted] предварителна идея.

Защо и [redacted]раждамъ?
Що [redacted] ги тозъ часъ!
[redacted]ата си обаждамъ —
[redacted]редъ пѣсеньта си азъ.

[redacted]ато отъ всичко друго тѣ най вече до-
[redacted]ватъ новата литературна, политико-обще-
[redacted]то за това заслужаватъ да се поставатъ за мото
[redacted], тѣзи мисли на г. Вазова се отнасят[redacted]о
[redacted] негови alter-ego-вци. Това е най-слабата [redacted]а
[redacted]дожественни произведения, които ако надминатъ врем[redacted]
[redacted]о жи[redacted]сателя, все пакъ имъ е много. И тѣ се явяватъ на[redacted]
[redacted] това, [redacted]атъ хора, иначе много придирчиви нап[redacted]
[redacted] ги попитате [redacted] назн[redacted], смисъльта на всѣка тѣхна вѣп[redacted]в
непремѣнно ще ви го каж[redacted], но не си даватъ точна смѣтка за[redacted]-
ствието, което ще указва [redacted]удождственното произведение на тѣхъ. [redacted]-
тина, непонѣдамъ се, [redacted]зная[redacted]що по-чудновато, по-странно отъ това
да пишешъ, защото на[redacted]ятно това, безъ да знаешъ, за кого
пишешъ, и безъ да си даваш[redacted], какво влияние ще укаже на обще-
ството това писано това е една отъ най-рѣдкитѣ ексцентри[redacted]
парадокси, познати до сега между хората

Човѣкъ сериозенъ, съ претенцията на общественъ дѣятель, даж[redacted]
нѣщо и повече на факторъ въ живота, когото смѣтатъ за менторъ н[redacted]
обществото, който отъ своята дѣятелность добива не друго, а палати, лук-
созенъ животъ и т. н. — същия тозъ човѣкъ се непонѣда публич[redacted]
никакъвъ срамъ, че той когато започва да работи, не знае, защо [redacted]
какъ ще повлияе това на обществото. Това е свойственно, позволете [redacted]
да кажа, само на лудитѣ или на идиотитѣ, които именно не дирятъ ни-
какъвъ смисълъ, целесъобразность, логика и връска на своитѣ постѫпки
спрямо това, което заграждa последнитѣ. И най-дребната вещь, най-ни[redacted]
багатель все пакъ е насочена прѣко или косвено да удовлетвор[redacted]
нужда на человѣка, има си своя смисълъ, своята логика, а отъ т[redacted]
било да правятъ исключение само художественнитѣ произведения! Това е
единъ фактъ, който за бѫдѫщия културенъ историкъ ще бѫде една за-
гадка, надъ която ще има много да се мѫчи, за да я обясни. Но както и
да е. На насъ думата е, че има художници, които се смѣтатъ за [redacted]
на обществото и на които при все това произведенията сѫ лишен[redacted]
какъвто и да е смисълъ. Нека ме най-... кажем[redacted]тѣ си не даватъ
... да съзн... предн... да св... своитѣ [redacted]ведения съ как-
...о и да ... нужди ... обществот... причина... това е, освѣнъ
... дѣто обществото ... поради ...тьта на ...венния си уровенъ не
дър... ...тка на ... което й ...едлага, ... и тази, че това е ...
отъ ...чнитѣ ... за вс... ...нъ художници. Художникътъ, преди
да бѫде художникъ, трѣбва да бѫде мислитель, казахме преди малко.
За да не бѫдемъ злѣ разбрани, трѣбва да кажемъ, че това обикновенно при

модернитѣ художници става едновременно: художникътъ и мислительтъ се развиватъ, крепнатъ и работятъ въ едно и сѫщо време и задружно. Малцина сѫ тѣзи, които по-напредъ биватъ мислители и после художници. Обикновенно въ такъвъ случай бѫдѫщия художникъ изоставя се отъ мисъльта да бѫде поетъ, драматургъ или романистъ и се залавя за перото, на публициста, учения, философа, или критика и т. н. Но важното е тукъ, че за да не пише художника това, което случайно му попадне на перото, потрѣбно е извѣстно свѣтовъзрение, извѣстно схващание на живота. Следъ като се е така приготвилъ, той вече се залавя да даде плъть и кръвь на този свой взглядъ, да ни го представи, ако не цѣлъ, то поне частиченъ, за да можемъ да го осѣзаваме, да го «видимъ», да го чувствуваме съ нашето сърдце. И на това негово желание художеството дѣйствително му дохажда на помощь. Съ помощьта на конкретни копия, ходожественния синтезъ и анализъ, съ съвокупната дѣятелность на ума, въображението и сърцето той облича, докарва до такава конкретность, до такава реалность своя взглядъ, щото ние като че ли го виждаме съ очитѣ, слушаме съ ухото, осѣзаваме съ органа за осѣзавание и миришиме съ органа за обоняние. До тамъ отива неговата конкретность. Като че ли всичко това е обективно, реаленъ фактъ, а не имажинарно, та произвежда въ насъ сѫщитѣ ефекти, сѫщитѣ психически раздразнения, както обективната природа и животъ. Той, взгляда, ни е представенъ въ видъ на картина, която рисува обществото и се касае до обществото. И както живописеца при своята картина ни представя най-типичното, най-оригиналното — не казвамъ най-ефектното — така сѫщо и въпросния художникъ въ своето произведение ни представя не каквото му попадне, а това което въплощава общитѣ признаци на даденъ родъ явления. Но нека продължаваме да уприличаваме художественното произведение на картина, защото то не е нищо друго освѣнъ сборъ отъ безбройни картини, свързани помежду си причинно. Въ тази картина ние не трѣбва да гледаме единъ хаосъ отъ безразборно нахвърляни линии, т. е. случки, картини, лица, безъ никаква цель свързани, нейното нарисуване или написване, когато говоримъ, за художествени произведения, не трѣбва да е станало съ затворени очи, безразборно нахвърляно всичко, което сме чули и видѣли, напротивъ, отъ нея или отъ произведението, преди всичко, като най-необходимо, се иска, щото тя да схваща главно контуритѣ на обществото, неговитѣ типични явления въ даденъ моментъ и мѣсто. Съ други думи, не се иска отъ нея да бѫде точна фотография, която да е схванала и най дребнитѣ нѣща, а да бѫде една контурна рисунка, която да е схванала най-общото, сѫщественното и оригиналното. За по ясно представяние на тази ни мисълъ ние ще прибѣгнемъ до едно сравнение. Обществото прилича на единъ магазинъ, стоката на когото, нека би бѫде позволено това сравнение, сътвѣтствува на хората или явленията на дадено общество. Нека предположимъ, че последната е разнообразна: състои се отъ книжни, платнени, финожелѣзни, вълнени, стъклении или фаинсови, дървени и др. видове индустрии. Тя е наредена подъ извѣстенъ редъ, на извѣстни категории, но не всѣка една отъ последнитѣ е отдѣлна една отъ друга. Така че да се забелѣзва голѣмо разнообразие и едно видимо илюзорно разбъркване. Купувачътъ влиза вѫтрѣ въ този магазинъ, обръща внимание на едно, на друго, хвърля погледи на горѣ, на дѣсно, на

лѣво, на всѣкадѣ, поглежда разнитѣ [illegible]ляри стока и на [illegible] на [illegible] се убеждава, че въ този магазин[illegible] почти отъ всич[illegible]ако, ко[illegible]рекрачилъ прага, вие го ср[illegible]помолите да ви каже ка[illegible] кате[illegible], какви сортове стока [redacted] се продаватъ въ магаз[illegible] отъ [illegible]акъвъ видъ [redacted]сичко това, вие въ резул[illegible]е пост[redacted] ще го изглеждате въ мъл[illegible] [redacted]ой има понятие за разнитѣ ekзе[redacted]внимание за всичко това, отъ което е [redacted]ока и за разнитѣ сортове стока, за всичко [redacted]я, за това което управлява магазина, при [redacted]еговитѣ закони, за неговото състояние и връска [redacted] да има казваме, защото, за да се доби[illegible]о [redacted]потрѣбно е обстоятелствено изучавание на [illegible], [illegible], да [illegible]тане нейното класифициране, да се наблюдава дъл[illegible] негов[illegible]ѣнения. Чакъ тогасъ възможно е да се добиятъ тѣз[illegible]ия. Отъ [illegible]ни повръхностни и оскъдни впечатления [illegible]ито не сѫ пре[illegible]отени [illegible]щето съзнание съзнателно, воле[illegible]волно е, че отъ тѣхъ не [illegible]оже и да се добие по-общи заключени[illegible]а улесни въ тази работа [illegible]вача и всѣки проходащъ, досѣтливи[illegible]перъ прибѣгва до един[illegible]бъ [illegible]о има прекана цель да увѣдоми последнитѣ въ сортоветѣ [illegible], [illegible]одаватъ най-вече въ магазина. Той тура въ единъ стъкленъ шкафъ, [illegible]ставенъ на лицето на магаз[illegible] всичкитѣ сортове стока по единъ типиченъ екземпляръ, нарежд[illegible] извѣстна артистичность, комбинира ги както нему се види за [illegible] и всичко това представя на погледа на минувача. Въ такъвъ случай купувача на и всѣки другъ е избавенъ вече отъ трудната работа да узнава за сортоветѣ на стоката и вида на магазина: тази работа съ най-голѣмъ успѣхъ е извършена отъ самия си магазинеръ. На сѫщия този [illegible] прилича и самото общество съ тази разлика само, че всичко въ не[illegible] по-голѣма степень. Повечето отъ хората само съ много малки исключения, иматъ сѫщитѣ отношения, идеологични ако щете ги наричете спрямо обществото, каквито има помѣнатия купувачъ спрямо магазина. Ако въ последния се забелѣзва извѣстна разбърканость, хаотичность, нѣщо [illegible] на което не можешъ да намѣришъ началото и края, сѫщото това [illegible] много по-голѣма степень се забелѣзва и съ самото общество. Н[illegible] факти, при магазина стоката, сѫ толкосъ много, така сѫ свързани причинно единъ съ други, процеса, който се извършва надъ тѣхъ, е така сложенъ, щото хилядо метра конци замотани различно, забъркани, кръстосани, сплѣтени — читательтъ, вървамъ, си представи, какво ще п[illegible] влива това отъ себе си — нѣма да представляватъ по своята ра[illegible]ность нищо предъ разбърканостьта, ко[illegible]белѣзва[illegible] обществото. Но [illegible] все т[illegible]чко въ [illegible] е ска[illegible]вързано[illegible]но, а напротивъ [illegible]ду вси[illegible]ществу[illegible]ва зав[illegible]ъ, как[illegible]атъ природнитѣ [illegible]ния по между [illegible]ищо въ [illegible]не е и[illegible]но, отдѣлено, а всичко е с[illegible] свърза[illegible]е би о[illegible] закон[illegible]атъ исключения само худо[illegible]нитѣ т[illegible], авто[illegible]а които сѫ обладани отъ бѣсъ. И тази зависимость, тази причинна връска е най-мѫчното за научавание отъ всичко друго изъ областьта на социалната наука. Тя лесно се узнава при

магазина, но мжчно при обществото. Вие сте напр. софиянецъ. Деньтъ е дѣлниченъ. Събуждате се сутриньта, умивате се, правите закуската си и излизате на улицата. Предъ васъ се испречватъ кола, които кръстосватъ улицата, гледате хора, едни отиватъ на тъй, други на друга страна, едни облѣчени модни, други едвамъ иматъ дрипи на гърба си, въ едни джобоветѣ сж пълни, на други и тѣ пълни но съ въздухъ, едни сж сити, други гладни, едни натъжени, други весели, гледате отъ страни разни видове кжщи, едни едноетажни, други двоетажни, триетажни, виждате магазини, кръчми, градина, палатъ, фонтанъ и т. н. Вие виждате, че всичко се движи, забелѣзвате разнообразие, голѣмо различие въ състоянията. Всичко това е предъ васъ: вие го въсприемате, съ петьтѣхъ си органа, перцепирате, ако има нѣщо за перцепиране, обобщавате, ако имате възможность. Но въ тази бърканица, въ този хаосъ едвали човѣкътъ, който не гледа по-далечъ отъ носа си, ще забелѣжи тукъ незабелѣзваната причинна връска. Единъ случай. Вие сте, пакъ да предположимъ, софиянецъ. Вие излизате изъ една отъ западнитѣ врата на градината при палата и се озовавате па улицата. Гледате на срѣща ви иде человѣкъ джентлименъ, съ лъскавъ цилиндъръ на главата, съ лустросани чипици, съ отпуснатъ коремъ, съ засмѣнъ погледъ, ходътъ му е гордъ, тежъкъ, съ една речь, виждате това, което, може би, презъ нощьта сте сънували. Указва се, напр., че фамилното име на този е Ачковъ. Заминете го тъй, както заминава едно момиче единъ лъвъ и на срѣща ви се представя дълга, голѣма зграда. Гледате на вратата ѝ пазятъ войници. Вие се досѣщате, че това е Българската Банка. Увѣрявате се, като погледнете надписа на фасадата. Не щешъ ли, насрѣща ви иде единъ приятель, който не знай като какъ да искаже възмущението си отъ това, дѣто не му шконтирали записа въ злато. Искажете вашето съчувствие и го отминавате. По нататъкъ срѣщате другъ приятель, виждате го, че държи по добрѣ въ ржцѣтѣ си нѣкакви книжки и съ наведена глава си шъпне нѣщо на себе си. Указва се, че книжкитѣ, които той ималь защо добрѣ да стиска, сж банкноти, а шепнението е било видимото изражение на процеса, що е ставалъ въ мозака му относително валидностьта на банкнотитѣ. Вие продължавате пжти си кждѣ цариградската градина. Тамъ кждѣто улица Раковски пресича ул. Цариградска, срѣщу Сухиндолския складъ за вино, ако се не лжжа, виждате человѣкъ съ удвоени крачки да тича кждѣ Народното Събрание. Указва се, че това е министра на финанситѣ. Стигате до събранието. Послушвате се, какво се чува вжтрѣ и узнавате, че тука има полемика дори въ старото гръцко значение на тази дума между депутатитѣ. После се научавяте, че това е било по случай въвежданието на дѣсятъка. Не се спрате въ събранието, а отивате по-нататъкъ, къмъ цариградската градина. Гледате двѣ жени, които носятъ на гърба си дрѣхи отъ такава стойность, колкото струва едно цѣло сиромашко селско семейство съ нивитѣ, пасбищата и т. н. Гледате ги, че нѣщо си съ страсть приказватъ, виждате, че жестоветѣ имъ сж признакъ на крайно възмущение. Указва се после, че всичко това било отъ намаление на по 20% отъ заплатитѣ на мжжетѣ имъ. Влизате въ градината и виждате, че единъ гостилничарь следъ дълго дебнение доловилъ единъ писарь въ едно отъ министерствата и иска да му земе палтото на срѣдъ пжтя за дългъ. По-нататъкъ забелѣзвате, какъ единъ студентъ стои на една скамейка,

премѣта страницитѣ на «Мисъль» ... ате да кажа, че ... ни-
... мало чума, т. е. криза. Вие може ... продължите пѫти на-
тат... же да се повърнете, може да ... по нѣколко пѫти Соф...
може ... една расходка [redacted] ницията, може даже и
Виен... да отидете [redacted] лѣжите подобни сцени и
... ъ дос... [redacted] остенъ наблюдатель всичко
т... [redacted] никаква зависимость по между
си... [redacted] лини отъ впечатлития, обектитѣ на
[redacted] изолирани единъ отъ други. Обаче въ
[redacted] не е така. За по-дълбокия наблюдатель Ач-
[redacted] ъ банкнотитѣ, другия съ записа, бързия минис-
[redacted] ... тѣ говорещи жени, случката съ гостил... и
[redacted] ... студента за «Мисъль». Всичко това за ... б-
[redacted] се на... ра въ извѣстна причинна зависимость, ще ... предста-
[redacted] ... него ... ига ... звена, при която най-малкото раздвижвани
[redacted] ... нини ѝ кр... ... сѫщо такова чакъ на другия край. То
[redacted] не знае, че Ачко... ъ се пр... усмихва, че има горда фигура, ль...
[redacted] ... шегърь и т. н., защото, ако вѣрваме вѣстницитѣ, той е истегл... ъ
банката половинъ мили... лева, отъ която сума той далъ една ... ъ
незначителна часть. От... ... кт... Ачкова и отъ други подобни на него
банковитѣ чиновници и ... ро ... сѫ извадили голото дъно на каситѣ.
Това не е позволило на приятеля ... си шкоитира въ злато записа, понеже
такова не е останало въ банката.

Това състояние на банката е имало за резултатъ излизането ... ъ
свѣтъ срѣбрни банкноти, които, поради голото дъно на каситѣ, не сѫ вдъх...
вали довѣрие на другия „приятель“. Това сѫщото състояние се отразява ...
на съкровищното състояние на държавата. За да се предотврати извѣстенъ
кризисъ, министерътъ е трѣбвало да бърза за събранието, да з... а
страстно законопроекта си, да намалява заплатитѣ на чиновницит... и
заплатитѣ на мѫжетѣ на дветѣ госпожи и отъ това тѣхното негодуване.
Това намаление пъкъ на заплатитѣ предизвиква и фалита на писаря и на-
маляването цѣната и обема на «Мисъль». Така всичко това за него е
свързано, органическо, причинно. Има много други примѣри, понеже ... о
е така свързано, но ние привеждаме този като най-конкретенъ. Т... -
висимость, пакъ ще повторимъ, е най-сѫщественото, най-цѣнн... -
ние, но затова и най-мѫчно придобиваемо. Нѣма да съмъ далечъ отъ ис-
тината ако кажа, че болшинството именно се намира въ положението на
повърхностния наблюдатель. Болшинството субекти сѫ възприели доста много
впечатления, малко-много обобщени въ понятия, но това обобщава... ...
тѣхъ никога не отива до тамъ, щото да обхваща всичкия психич... -
териалъ. Тѣ пѫтъ от... ... позн... ... ъ нѣко... ... ни доста много,
... нѣмат ... пядъ, ... именно ... снява ... ната връзка на
... ленията ... ова е ... отъ ... ѣзаемит... ологически приз-
на... всѣки ... стоящъ ... ственн... ошение человѣкъ, това
е ... нежел... явлени... дащето ... Тукъ именно испи... а
ро... худо... като об... ... нъ дѣятель, тукъ именно е ... ... ст-
ката, къмъ която той трѣбва да отправи посоката на своята дѣятел-
ность. Това е и обществената нужда, която той трѣбва да удовлетворява.
Нему се е паднала мѫчната, но полезна работа на магазинера да подбира

типичнитѣ екземпляри стока, да ги комбинира и представя за знание на публиката. Разбира се, че има много обществении дѣятели, които работятъ въ тази посока, да популяризиратъ извѣстно свѣтовъзрение, такива сѫ напр. публициста, журналиста, учения и др., но различието мѣжду тѣхъ и художника е тази, че всѣки отъ тѣхъ си има свои особенни срѣдства и пѫтища на пропаганда. Когато последнитѣ искатъ да постигнатъ своята цель, тѣ работятъ съ отвлечени понятия, тѣ ви казватъ свѣтовъзрението си въ абстрактна форма, когато художникътъ, за да постигне това, тръгва съвсѣмъ изъ други пѫть. Чрезъ конкретни понятия той създава типове, картини, художественъ животъ, всичко това той така комбинира, щото повърхностния наблюдатель да може лесно да забелѣжи неговия взглядъ, въ рѣдки случаи неговото свѣтовъзрение, да съзрѣ причинната връзка на явленията и по такъвъ начинъ, чрезъ конкретното, да се сдобие и той съ свой взглядъ. На критика следъ това остава да провѣри, да ли въ дѣйствителность всичко това е така, да ли неговото гледище не е едностранчиво или пъкъ взгляда му абсурденъ, да истъкне последния, да го провѣри съ читателя и най-после, до колкото може, да го популяризира. Така щото, всѣко истинско художествено произведение би могло да се дефинира така, че то не е нищо друго освѣнъ типична, контурна картина на живота или още че то е огледало, конкретна културна история на дадено общество презъ извѣстенъ моментъ на своето историческо развитие. Щомъ е така естественно е, щото всѣко художествено произведение да съдържа въ себе си два елемента: единия умственъ така да го кажемъ, другия емоционаленъ. Това е така, защото всѣки реаленъ предметъ, картина, сцена или животъ иматъ въ себе си тѣзи два елемента. Какво ще бѫде естеството на тѣзи два елемента, остава това на самия художникъ. Какви чувства ще предизвика той въ насъ, *какво ще ни научи*, това остава на негова смѣтка. Но всѣки пѫть е желателно, щото тази емоционална страна да се състои отъ социални чувства, на първо мѣсто симпатията. Съединена съ първия, тя ще служи за негова основа и нѣма да остане безъ никакъвъ резултатъ. Но това, което ние искаме да подчертаемъ, то е, че всѣко художествено произведение трѣбва да въплощава въ себе си тѣзи два елемента. Липсва ли единъ отъ тѣхъ, цѣната на произведението или съвсѣмъ се унищожава, или въ всѣки случай намалява. Само при тѣхното съвокупно въздѣйствие върху читателя ние ще можемъ да очакваме нѣкаква полза за ума и сърдцето на последния. Инакъ то или ще бѫде публицистическа статия — разбира се, че въ такъвъ случай то нѣма да бѫде безъ полза, то само не ще да е въ строгата смисъль на думата художествено, — или пъкъ една играчка съ право повече да бѫде за дѣцата, отколкото за сериозния читатель. Има много писатели, съвременни и преминали въ историята, които сѫ обръщали най-вече внимание на емоционалната страна на произведението. Различието между тѣхъ се състои само въ качеството на емоцията. Такива сѫ напр., Викторъ Хюго, Достоевски, Толстой и др., които чрезъ произведенията си сѫ искали и искатъ да предизвикатъ главно симпатия у четеца. Този родъ писатели сѫ най-много. Тѣхъ ще срѣщнете на всѣки кръстопѫть. Единственния, когото познавамъ да е отишелъ въ друга крайность, която все пакъ си има своя raison d' être и своето превъсходство предъ първата, е Чернишевски съ своя ро-

манъ «Что дѣлать»? Прочее, пакъ, ще повторя, че ако иска х[illegible]а, [illegible] [illegible]вата дѣятелность да представлява отъ себе си дѣйствит[illegible]л-тур[illegible]торъ, ако иска, щото неговата [illegible] да отива по-далече отъ тѣзи, [illegible] иматъ прѣко съприкосновение [illegible]тературата, т. е. да достига до 90% души [redacted] на мнозинството, а на бо-[illegible]то, ако [redacted] да се не четатъ следъ я[redacted] при сериозни занятия, ако на[redacted]ха на времето и да удовлетворява из[redacted]рѣбва непремѣнно да съедини тѣзи два [redacted] дава предметство на умственния, да пре-[redacted] въ ума и сърдцето на читателя така, щото [redacted]чи нѣщо съществено и да почувствува [redacted]истинския художникъ и учи, и дѣйствува [redacted] произведения трѣбва да бѫдатъ самия животъ и [illegible] [redacted]отъ, т[illegible]ория и конкретность, съ други думи, идеи и чувства. [redacted]рѣбва да [illegible]а цель на всѣко художество.

Така ние р[illegible]раме[illegible]кия реализъмъ, който има само правото на съществувание. Той се [illegible]личава коренно отъ този на Гюйо, [illegible] единия има за цель да ни [illegible]редстави типична картина на обществото на неговитѣ по-крупни [illegible]ния, [illegible] на Гюйо се старае да ни създаде хора, наистина живи, [illegible] типични. За да не бѫдемъ разбрани криво, трѣбва да направимъ [illegible]а забелѣжка. Не може да се каже напълно че тѣ, тѣзи хора, не сѫ типове на извѣстни явления, [illegible] всѣки человѣкъ какъвто и да бѫде той съдържа въ себе си общит[illegible] знаци на малъкъ или голѣмъ кржгъ отъ хора. Тѣ сѫ такива, но само съ такъвъ малъкъ обемъ и съдържание, щото ние нѣмаме право да ги наричаме въ пълната смисълъ на думата типове. Тѣ могатъ съ голѣма полза да ползуватъ единъ медикъ, единъ криминалогъ, единъ социологъ, [illegible]логъ, физиологъ, физиономистъ, единъ философъ, или филологъ най-вечно но твърдѣ малко единъ обикновенъ читатель. И това е дост[illegible]ственно, понеже по гледището на Гюйо художникътъ не трѣбва да учи, а само да предизвиква социални емоции. Съ други думи, той съвършенно игнорира умственния елементъ на едно художествено произведение, като обръща всичкото внимание на другия: емоциалния. В[illegible] се крие и неговата капитална погрѣшка на неговия реализъмъ. — [illegible] чемъ, да свършимъ вече, като кажемъ заключителната си дума. Гюйо съ своята доктрина не е направилъ друго, освѣнъ единъ несполучливъ опитъ да предаде на литературата, която той подразбира, едно такова обществено значение, което тя никога не е имала. Неговото значение въ н[illegible]та на литературата е това, че той замѣнява естетическитѣ емоции [illegible]циални. Но какво е тѣхното значение, когато тѣ сѫ изолирани, ние [illegible]. И вс[illegible]ова е [illegible]е отъ [illegible]то иде[illegible]но гледище на [illegible]ота, че [illegible] влияни[illegible] интензи[illegible]ндивид[illegible] животъ по по-[illegible] емоци[illegible], макаръ и алтруистична, по отношение живота на други хора [illegible]огатъ [illegible]регули[illegible]вѣшкит[illegible]ошения. А това е [illegible] свѣт[illegible]ние, ко[illegible]слимъ, [illegible]е от[illegible] времето си. И [illegible] мину[illegible] предположимъ, че цѣлата литература е такава, споредъ както той препоръчва, ние нито минута нѣма да се маемъ, да махнемъ рѫка единъ пѫть за винаги на нея.

Такива сѫ нашитѣ взглядове. При критическата си оцѣнка ние мимоходомъ зачекнахме такива въпроси, отговоритѣ ни на които, заедно съ взгляда ни по общитѣ въпроси, могатъ да се не харесатъ на нѣкого. Мнозина вѣрвамъ ще забелѣжатъ, че тукъ има една нетърпима крайность, други, по тѣхному, очевидни абсурди, трети крайна тенденциозность, и утилитарность, четвърти не историческа критика, а чисто етическа, пети своеобразна естетика, шести фалшиво схващание задачитѣ на времето, седми голѣма придирчивость къмъ художника и криво разбиране на неговата задача, осми не вѣрно схващание на художественното произведение, девети, че това не е литература, а публицистика, десети партийность и въ литературата, единадесети не сполучливъ опитъ на нѣкой си дилетантъ, — съ една дума, малцина, вѣрваме, отъ тѣзи, които ще прочетатъ статията ни, нѣма да не се намръщатъ и се не каятъ, защо сѫ я прочели. Но намъ всичко това малко ни влиза въ работата. Казали сме това, което мислимъ и въ което сме убедени. Повече нищо.

Т. Цвѣтковъ.

Ново Поколение.

(Романъ изъ последнитѣ години на Българитѣ).

Отъ Ив. Кириловъ.

(Продължение отъ № 3 и край).

XXVI.

Тази утринь Дѣяновъ се събуди доста бодръ и доволенъ. Ала щомъ си спомни случката между Ковачевъ и Чакѫрова, — сѣкашъ нѣщо го пресече и челото му се намръщи . . . Погледна куфера си и при мисъльта, че днесь трѣбва да се прибира, че ще напустне Темново, — сърдце се сви и мило му стана. Мисъльта, че трѣбва да се става, да се нареждатъ книгитѣ, го зачека, ала едно лениво желание да се поистегне въ затопленото лѣгло, да погледа стаичката, кадѣто толкова много преживѣ въ тъй кѫсо време, го задържаше и му се подчини.

Възлегна глава, па обърна очи къмъ прозореца. По спуснатитѣ бѣли завѣси на прозорцитѣ туку що пръснатитѣ отъ недоизгрѣлото слънце лѫчи игриво трѣпкаха и ту ясни, ту примрѣжвани леко, подвижно се мѣркаха.

Дѣяновъ се вгледа въ тѣзи прости на видъ отблѣсаци и затъмнения, а въ душа му нѣкакви непонятни усѣщания, усѣщания мили, гѫделливи, наболѣли пролазватъ и чезнатъ и каратъ гѫрдитѣ да въздишатъ изъ дълбоко . . . Въ махлата се раздвижватъ и до ушитѣ на Дѣянова долитатъ ту скърцание на кола отъ ближния пѫть, ту звънъ отъ испъденитѣ за паша стада, ту куткудякането на кокошкитѣ . . . а всѣки звукъ, всѣки отъ тѣзи утренни сигнали е мило Дѣянову. И при мисъльта, че това е за сетенъ пѫть, че нѣма вече да ги чува — мощна вълна се подига въ неговитѣ гѫрди, залюлява ги, растила се по жили и нерви и Дѣяновъ зажимява, като да спрѣ чувството, що го обзема, да забрави . . . . . .

Будилника издрънка и Дяновъ скочи. Ковачевъ се пробу[illegible]а-[illegible]та [illegible]лавить за работа.

[illegible]въ пребира нѣщата си, а [illegible]то измъчва, криво му [illegible] едно време домакинята [illegible] и, като поздрави, обърн[illegible] се къмъ Ковачева.

— Васи[redacted] носи писмо.

[redacted] даде туй писмо за него ... прого-во[redacted] порече къмъ вратата; а въ туй време, [redacted] адинса на плика.

[redacted] управление, — забелѣза Ковачевъ, — к[illegible]

[redacted] пое писмото, а ржцѣ му нервно трепкаха и вежди[illegible] като [illegible]щаше, че неприятна е вѣстьта, що носи писмото. Неспокой[illegible] рѣдко-рѣдко прегледа редоветѣ, па зап-[illegible]ти писмото задъ вратата.

— По-врага ... Всичко ще понеса, — презъ зжби промълви и пакъ зареди нѣщата си.

Ковачевъ се нав[illegible] писм[illegible] и зачете: «Съобщава ви се ... че въ три дневенъ срокъ [illegible] намѣрите въ полка — инакъ ще бждете закаранъ подъ стража» ...

Ковачевъ се развълнува, сведе глава и тѣжко му стана.

Дълго следъ това мълчаха тѣ.

— Мигаръ направо ще заминешъ за въ казармата? — запи[illegible]чевъ уморено.

— Инъкъ и не може, ако искамъ да ми не духа конь задъ врата.

Мерзавски свѣтъ, — възмутено промълви Ковачевъ, па тр[illegible] кракъ пода.

— И то ще мине, — сдържано отговори Дяновъ, а се като[illegible] решно да бѣше казано.

Вѣстьта, че той скоро трѣбва да замине въ казармата, убийствено подѣйствува на Дянова, защото той знаеше, че цѣли 22 мѣсеца трѣбваше да се затвори въ казармата и да погребе сила и енергия. До сега[illegible] предполагаше, че не тъй строги ще бждатъ къмъ него; че може б[illegible] да вземать предъ видъ, че е подрѫжка на семейство; че е свършилъ срѣдно учебно заведение, — ала сега всичко рухна и предъ него се изпречваше казармения животъ, военщината, грубостьта ... и сѣти, че спокойствието зѣ да чезне.

Понареди въ куфара си нѣкои и други нѣща, но не издъ[illegible] прибере всичко: — подкосиха му се краката, прелоше му и се одърпн[illegible] [illegible]иком[illegible] хвърлен[illegible]ло, па [illegible] съ двѣ[illegible] чело.

XX

[illegible]дъ обѣд[illegible]новъ с[illegible]на нап[illegible]ь кжщи и пакъ запре-бир[illegible]та си.

Приключи куфара си, окова добрѣ заверения сандъкъ съ книгитѣ си, но по всичко се виждаше, че работи пресилено, механически. Вѣждитѣ му

се ту смръщатъ, ту разпустнатъ, лицето затъмней—затъмней, па проведре . . . Мисъльта, какъ да съобщи писмото на Милка, го измъчваше. Той знаеше каква мжка ще й причини това писмо, познаваше чувствителното й сърдце и се мореше самъ въ себе си . . . — «А да й не съобщавамъ» — се запитваше Дѣяновъ. И чинеше му се, че срѣща укоризнено нейния погледъ.

Кждѣ три часа Дѣяновъ се отправи къмъ квартирата на Милка.

Когато влѣзе въ стаята й, тя сѣдѣше спокойно до прозореца съ дебела подвързана книга въ ржцѣ и задълбочена въ четение тя не дочу кога се похлопаха вратата. Ала щомъ дигна очи и видѣ Дѣяновъ да влиза— скочи преданно му подаде ржка и загрижено го погледна въ очи.

По погледа му—макаръ Дѣяновъ да се мжчеше да прекрий—тя разбра че той е нѣщо тъженъ и мрачно чувство зарази душата й.

— Какво има?—Съчувственно го запита тя, като хвана съ двѣ ржце ржката му.

Той я погледна право въ очитѣ, безъ да й продума, ала въ погледа му личеше: съжаление, нежность и сѣкашъ разкаяние.

— Защо си тъй угриженъ? — Още по-нежно — женственно запита Милка.

И Дѣяновъ й подаде писмото.

Тя впери очи въ спокойния почеркъ на писмото и препрочиташе всѣка дума, да схване всичко, да разбере.

А Дѣяновъ клюмналъ на страна глава гледаше на вънъ изъ прозореца и тежко-тежко се подигаха буйнитѣ му гжрди . . . . .

Нима това трѣбва да ни сломи . . . —съ куражъ отвърна следъ прочитание писмото Милка . . . здрави да е.

Дѣяновъ сѣкашъ не я дочу.

— Кой знай какво е, помислихъ,—вече съ усмивка продължи Милка.

— Да, Мила,—съ въздишка отвърна Дѣяновъ,—но ако бѣше 4—5 мѣсеца . . . А то 22 мѣсеца . . . можь ли си представи какво е то . . . при това положение, когато кжщнитѣ чакатъ на мойтѣ ржцѣ, братъ въ V класъ, сестриче въ III-кл. и да ги лиша отъ поддръжка . . .

— Това е нищо . . . Който е нагазилъ житейската рѣка трѣбва да понася ударитѣ на буйнитѣ й вълни . . . . Мигаръ ти си израстналъ похолно; мигаръ азъ съмъ била цвѣте въ саксия . . . Нищо, всичко ще мине и замине. Само постоянство.

Дѣянову като че просвѣтна. Милкинитѣ думи паднаха като душъ на омаломощената му душа, сѣкашъ мощенъ мечъ приблесна, прониза тѣжката засѣднала въ душата му мъгла и чело му като че се проведри.

— Но както и да е . . . Сутрѣ трѣбва да се отпжтува . . . Инъкъ лошо — додаде Дѣяновъ.

Милка само го погледна.

Колко чувства, колко желания, колко въпроси таеха въ себе си тѣзи погледи!

Тѣ сж разбраха. И намѣсто думи, превиха единъ о другъ глави и слѣха се мислитѣ, желанията, страданията отъ . . . . и дълго тъй останаха непокжтнати завладани отъ еднакви мисли, еднакви чувства . . .

И Милки неволно паметьта й истъкна оня сжщий сънь, когато се

...авърна отъ прочита на «Попрището на Нихилиста», спомни си ...я ...ть ...розното чудовище. Сега то като че наистина се вѣсти ...ѣ ...он...озно, отвратително и тя трепна.

[redacted]

... мѣ... [redacted] ...мата: грубости, неудобства, ист... [redacted] ...итваше да ги понася, да имъ се св... [redacted] ...сики, когато ефрейтора животински му... [redacted] ...трепервате му, щомъ чуваше разни от... [redacted] ...и произволничать, но по-лека-лека се свик... [redacted] ...въ тритѣ мѣсеца сѣкашъ се попретопи. Самъ [redacted] ...— Промѣнявать на човѣка кожата и ... [redacted] ...он...а Дѣяновъ.—Въ три мѣсеца четири пѫти ... [redacted] ...а бѣ ... разбере, че само едно волско търпение тр... [redacted] ...че. И ... се пр...особява.—Едно само злѣ се отразяваше на ...ва:—той за... ...ъ ...единено. И по лицето му се четеше често ...ти: сломеность, ...хайст... ...адина. Всички военни му се чин... ...до...рителни, капризни и той старателно ги отбѣгваше. — Свърши ... учение—отдръпни се за... ...зармата на скалистия брѣгъ, па глед... ритѣ зеленикави води ... ...а, ...ва се въ бъбливия ѝ мълвежъ и се подава на спомени и ме...

Този день, когато въ казарма... ...ставаше приготовлението за голѣмата маневра, Дѣяновъ бѣ привършилъ военнитѣ си работи и сѣдѣше в... ...ното си мѣсто.

Слънцето току що бѣ се притулило задъ гористия хълмъ, ... вечерникъ залъха въ долината на Янтра. И плешавитѣ хълмове и горичката и голитѣ канари бѣха облѣни отъ лекото сияние на гаснѣющитѣ слънчеви лѫчи и сѣкашъ още по-обайни се чинеха, още по мили ... за окото.—Въ насрѣщната горица орляци птички убодрено зачуру... заприхвъркваха къмъ долината; пръскатъ се безследно—пакъ се ст... разюздано, палаво на китката весела шубръчка и въ захласъ църкатъ, перятъ крилца, любуватъ се; далече нѣкадѣ изъ гората се дочуватъ хорови пѣсни, пѣсни жизнерадни, пѣсни на млади охолници . . . . Дѣянова о... тѣзи напѣви, плѣнява чудната природна гледка и спомени неволно ... сатъ—предъ него изпъкватъ хубавитѣ дни изъ Темново и гърди... задъхватъ, нервитѣ трептятъ, мило става на душата — и мощна потресна въздишка се изтръгва изъ гърди.

Задѣтъ въ своитѣ бленове, той не чу, кога войникъ, неговъ добъръ другаръ, бѣ се изправилъ до него, като му поднесе двѣ писма.

— Преди малко ги донесоха, ама тебе те нѣмаше, проговор... ...ника и като му даде писмата се върна въ казармата.

Дѣян... ...гледна ... на пър... ...исмо и... почерка на Ко...евъ, по... второто ...ли усѣ... обзеха ... му: — писмото бѣ ... ...ка. че... ...аписан... ...съ, чер... ...рвно разкрачени букви гово... Дѣянову ... трепет... ...жса пл... свѣтнали очи засл... ред... ...дъ.

Милий ми,

Радостна вѣсть:—назначена съмъ въ Х-во. Малко далечъ, но нищо,

нали е работа—кадѣто и да бѫде сé едно. Азъ се приготвямъ и тѣзи дни ще отпѫтувамъ. Ако би могло да се устрои нѣкакъ, та поне да се видимъ?—Обмисли и ми пиши веднага.

За мене лично, не знамъ що да ти кажа. Тукъ почти съ никого не се срѣщамъ . . . . и съ кого бихъ размѣнила двѣ топли думи. Има наистина двѣ млади учителки, мои съсѣдки, но не си схождаме. Посѣтихъ ги два-три пѫти, ми дотегна; утекчиха ме тѣхнитѣ вѣчни смѣтки: какво плетено да захванатъ; коя какви чаршави истъкала; на коя прекята била вече готова.

Ей защо и азъ живѣя сама, уединена отъ свѣта. Тази ваканция азъ се занимавахъ само съ Спенсера. Проучихъ неговитѣ економически и вѫспитателни теории, снехъ си резюме и утрѣ ще възвърна книгитѣ. За Х-во смѣтамъ да взема съчиненията на Огюстъ Конта и ще се огранича само съ тѣхъ.

Чудни мирове се разкриха менѣ следъ прочитание Спенсера. Само едно съжелявамъ, че ако бѣше ти тукъ много работи бихме разисквали и много тъмни мѣста биха ми се уяснили . . . Но дано по-скоро се усмѣе и намъ сѫдбата и тогава . . . Колко много има да те питамъ; колко нуженъ ми си ти. — Здрави да е.

А ти що струвашъ? — Свикнали на казармения животъ? — Ти си тъй кратъкъ кога пишешъ за себе си, а менъ е тъй нуждно да знамъ що става съ тебъ! — Расправи ми, моля ти се, здравъ ли си, какъ сѫ кѫщнитѣ? — преди недѣля азъ имъ писахъ, но тѣ още не сѫ ми отговорили.

Смилова е още въ Темново. Отъ писмото ѝ разбирамъ, че тя очаква да види, какви учители назначаватъ тази година и тогава щѣла окончателно да реши. — Въ всѣкой случай тя е решена да напустне Темново.

До пѫть повече. Бѫди здравъ

Милка.

Достигна края, а очитѣ сáмоволно зачитатъ на ново. Препрочита пакъ дума по дума, а въ душа му се по-нови усѣщания, не схванати трепети, приятни гъделичкания пролазватъ по нерви. И гѫрди му се задъхватъ отъ изблика на чувства, заразяватъ се отъ *нейната* искренность. Между всѣка дума, всѣки слогъ, всѣка буква сѣкашъ се открѫшваше нѣщо скрито, затаено — а сърдце го схваща . . . И надибиленната буква *и*, и закривената запитайка и острия знакъ на буквата *г* сѣкашъ говорѣха, доисказваха онова що не може да се напише да се изрази съ думи и слова.

Дълго Дѣяновъ гледа писмото, па грижливо го сгъна тури въ плика и прибра.

Раскѫса и писмото на Ковачева и бавно успокоено зачете.

Владе,

Прощавай, че отдавна не съмъ ти писалъ. Мѫчителни дни прекарвахъ, та нѣмахъ охота никому да пиша. Вуйчо ми се съгласи да помага и презъ Септемврий заминавамъ за Монпелие. — Както виждашъ, моята работа се оправи. Никога не съмъ бивалъ тъй веселъ. Въсчаквамъ съ ожидание деньтъ на тръгванието.

Ехъ, Владе, да видишъ компанията, съ която ще отпѫтувамъ! ако си спомняшъ Радановъ отъ Видолово и Огнянова отъ Севлиево — славни хора братъ. Заминаванието ни ще бѫде тържественно. Още отъ сега се готвятъ приятели да ни съпроводятъ за манастиря.

Тукъ тази ваканция учащата младежь разви похвална д…
Ве… празниченъ день, следъ отпускъ на черква, се държаха … нѣколко екскурзи по Балкана. …иловската Пещера … изобщо …ната младежь е за похвална … мѣсто, кадѣто би могло много нѣщо да се стори … нното общество е тъй консе…вно, как… [redacted] Смилова. Той расправя: че Чакъре… [redacted], Драганова повишили въ I сте-пен… [redacted] трима семинаристи, отъ които една [redacted] Както виждашъ въ Темново всичко ще [redacted] а Чакъровци и Драгановци ще благоде… [redacted] до положително не се знай, но предпола… [redacted] анъ.

[redacted] а Пет… свършиха. И тѣ се канятъ да ходятъ къмъ София. [redacted] що ч… е б… . . . Тъй рѣдко се обаждашъ, не знамъ, [redacted] ме сварилъ … тукъ, за туй по-добрѣ чакай да ти …та адреса си отъ Монпел…

За сег… збогомъ, збогомъ . . . пакъ прощавай.

Василъ.

Дѣяновъ свърши … му стана тъй тежко, скрьбно, та сви ржцѣ до испращива…, па … изъ дълбоко.

— Ето и Васю отива! — се и…ртгна въсклицание изъ уста … И дожелѣ му, че само той остава съ несбжднати мечти; че само … живота се показа тъй строгъ и отмжстителенъ! . . . презъ наметьта м… наха всички ония минути, когато се усмихваше и нему бждящето; спомни ония критически моменти, кога живота хищно въ минути на успѣхъ се испречваше предъ него . . . и смѣсено чувство, чувство на оскжрбление и умраза се сплѣтоха въ размишуванитѣ му гжрди . . . .

И съ просълзени очи се вгледа въ зеленикавитѣ води на Янтр… вслуша въ тихия мълвежъ на бързитѣ вълнички и сѣкашъ още по-тежко му ставаше — на склони глава . . .

По едно време отъ затънтения край на казармата долетѣ до ушитѣ му гласа на *тржбата* и сепнато Дѣяновъ скочи, наставни по-добрѣ … ката си, оправи поссокъ и бѣгомъ се отправи къмъ казармата, з… влезе пакъ между четиритѣхъ й тъжни стени, кадѣто дивата дисцип… е живота, свободното мисление—престжпление, а поуката да се убиватъ хора — искуство.

Ив. Кириловъ.

Карлъ Фохтъ и Томасъ Хексли.

(Е. Пименова).

Между ученитѣ, които сж се посветили на науката и въ тишината на своя кабинетъ извършватъ велики открития, се срѣщатъ отъ време на време хора, недоволни само отъ научнитѣ занятия и славата на велики учени, а чувствующи потрѣбность да разправятъ на цѣлия свѣтъ това, което тѣ считатъ за истина, да направятъ всеобщо достояние завоеванията на науката, да пропагандиратъ своитѣ идеи и да се борятъ за тѣхъ. Стѣнитѣ на кабинета или лабораторията не скриватъ отъ такива учени всичкия други свѣтъ; вдълбочени въ своитѣ научни занятия, тѣ не по-малко продължаватъ да се прислушватъ къмъ шума на житейскитѣ борби, долетающъ до тѣхъ, и всѣко откритие, всѣка добита отъ тѣхъ истина, тѣ се стараятъ да распространятъ между по-голѣмо число хора, като исхождатъ отъ убѣждението, че науката трѣбва да бжде достжпна на всички, и че всички трѣбва да се ползуватъ отъ нейнитѣ благодѣяния. Великитѣ популяризатори на научни знания указватъ, несъмнѣно, огромни услуги на человѣчеството и съдѣйствуватъ за неговия прогресъ. Такива сж били Франсуа Араго, Фарадей, Тиндаль, Росмеслерь и др. и такива сж били Хексли и Фохтъ, които сж дали съ своитѣ лекции могжщъ потикъ за популяризацията на науката въ Германия и Англия.

Въ лицето на Карла Фохта, умрѣлъ презъ пролѣтьта на 1895 год. и Томасъ Хексли, умрѣлъ презъ лѣтото с. г., съвременната наука и цѣлия образованъ свѣтъ се лишиха не само отъ видни учени дѣятели, но и отъ такива „научни публицисти“, които повече отъ всѣкой други сж способствували за распространението на великитѣ идеи и открития. Безъ да се гледа на различието въ народноститѣ, Томасъ Хексли и Карлъ Фохтъ представляватъ много общо, както по характера на своята научна дѣятелность, така и по нейното направление и своята склонность къмъ публицистика. И двамата сж избрали за своя специалность естественитѣ науки, двамата сж станали последователи и распространители на Дарвиновитѣ учения и двамата не сж преставали презъ цѣлия си животъ да се интересуватъ отъ общественитѣ въпроси и да приематъ участие въ общественитѣ движения, явявали се въ своитѣ произведения не само учени зоолози, но и политици, философи и публицисти и даже литературни критици.

Стига да прегледаме само заглавията на книгитѣ, издадени отъ Хексли, за да се убѣдимъ, до каква степень сж разнообразни въпроситѣ, по които той се залавялъ въ своитѣ статии. Тукъ можемъ да намѣримъ и статии съ чисто полемически характеръ (полемиката съ Гладстона и клерикалитѣ), економически и политически статии (за капитала, за правителството, за есте-

ственитѣ и политически права), статии философски и пу… …тически (за религията и науката, за еволюцията и етик… …ест…о неравенство у хората и т. …, статии по в… …нието …й-подиръ, статии литерату… …тически (за Тенинсона). …ладающъ огроменъ лите… …лантъ, Хексли всѣкога въ своитѣ ст[redacted]енъ и образенъ писа… за т[redacted]на популярность между [redacted] да се появи нѣкоя негова [redacted]рость, за да възбуди веднага все[redacted] впечатление и да предизвика [redacted] Хексли е билъ по преимущество [redacted]ъ се отличава съ мекость и сила и въ [redacted]ния той всѣкога е билъ учитель, … [redacted] въ областьта на философската мисъ… [redacted] се …да на такава разхвърлена и разностра… [redacted] дѣят…, Хе…и никога не е билъ повърхностенъ [redacted]ль. За ка… да се е залавялъ въ своитѣ ста[redacted], той всѣкога …о е с…ль въ самата негова дълбо… всѣкога смѣло е исказвал… своето сѫждение, макаръ то и … отивало въ разрѣзъ съ …неприетитѣ възгледове и мѫжеств… стѫпвалъ въ борба съ …не… предразсѫдъци. Въ една своя публицистическа стати… …и … че счита за главна цель на своя животъ да облегчи послѣ…щитѣ поколения въ възможностьта свободно да разсѫждаватъ за нѣщата, които е пр… да се считатъ неприкосновени, вследствие установенитѣ … разсѫдъци.

Публицистическата дѣятелность на Хексли, неговата ожесточена борба и полемика съ клерикалитѣ не му сѫ бъркали да бѫде настоящъ ученъ и при това въ най-мирното значени… тази дума. Но той не е считалъ науката неприкосновено… стояние на привилегированитѣ смъртни, а гледалъ на по… ризацията и научнитѣ истини като на велика задача и дългъ на всѣки ученъ. Хексли всѣкога се е стремилъ, колкото е възможно по-широко да раствори храма на науката, така щото … ки жаждущи за свѣтлина и знания да могатъ свободно да … затъ въ него.

На европейската и особено на руската читающа публика, Хексли-публицистъ е много по-малко извѣстенъ отъ Хексли-ученъ. Разбира се защо. Каквото и да е било достойнството на неговитѣ статии, които се касаятъ до общи нѣкои въпроси, все пакт… голѣмата часть отъ тѣхъ, съставятъ злобата на деня и за… ватъ преимуществено теми, вълну… тогав…то английско …ство. …е иск…ъ тов… кажем… тѣзи статии …ексли …ъ само… утенъ …есъ и …ѣ не могатъ да … междуна…о знач… Много, …ето говори Хексли пред… ва общ… вѣчески… ересъ, …й като той говори за т… повод… нѣкак… итие и… …ление изъ анг… ския общественъ животъ, то общия характеръ на неговитѣ ста-

тии се губи предъ по голѣмото имъ мѣстно значение. Не е сѫщото, разбира се, съ неговитѣ чисто научни произведения, които се касаятъ до всичкитѣ почти отрасли на биологическата наука. Тѣзи произведения иматъ важно научно значение; особено неговия капиталенъ трудъ „Man's place in nature“ (Мѣстото на человѣка въ природата) преведено на всичкитѣ европейски езици, а сѫщо и на руски (подъ редакцията на проф. Бекетовъ). Въ този трудъ, който му е спечелилъ голѣма извѣстность, а сѫщо и въ много други свои произведения, Хексли се явява най-ортодоксаленъ последователь на Дарвина, идеитѣ на когото той се становялъ да распространява въ масата въ видъ на популярно-научни статии. На руски езикъ отъ тѣзи статии сѫ преведени: „Уроци по елементарната физиология“, „Учението на Декарта за автоматизма у животнитѣ“, „Самозараждание“, „Автомати ли сѫ животнитѣ“ и пр. Работитѣ на Хексли въ областьта на ембриологията и сравнителната анатомия се ползуватъ съ всемирна извѣстность. Хексли пръвъ е положилъ основата на учението за зачетъка на щукитѣ въ примѣнение къмъ гръбначнитѣ животни. Той е далъ превъсходни изследвания за съвременитѣ ископаеми риби, допотопнитѣ амфибии и разнитѣ видове изчезнали млѣкопитающи. Първитѣ работи на Хексли, които сѫ обърнали внимание върху му на всичкия ученъ свѣтъ, се отнасятъ за медузата и разни най-прости животни.

Хексли е билъ по професия докторъ и въ качеството на такъвъ въ единъ воененъ параходъ е обходилъ Тихия и Индийския океани. Практическата медицина никога не го е привличала и той въ време на експедицията е предприелъ редъ научни изследвания, които отведнажъ сѫ му спечелили видно мѣсто между съвременитѣ учени. Обладающъ толкова живъ и впечатлителенъ умъ, толкова гореща натура, Хексли не е можалъ да остане исключително само кабинетенъ ученъ. Той е цѣнилъ науката не само за нейнитѣ открития, но и за тази свѣтлина и свобода, която тя ще внесе въ направлението на человѣческата мисъль. Като избралъ зоологията за своя специалность, Хексли все пакъ не се е ограничавалъ само съ тази наука и не е station професионаленъ ученъ, държащъ само второстепено мѣсто по всичкитѣ обществени въпроси, не имѣющи непосредственно отношение съ науката и за това, по справедливость може да се счита единъ отъ най-великитѣ и разнострани умове на нашето столѣтие, който много способствувалъ за прогреса на человѣческата мисъль и знания.

Карлъ Фохтъ е билъ сѫщо докторъ по професия, но сѫщо както и Хексли никога не се е занимавалъ съ медицинска практика, къмъ която не е ималъ ни най-малко призвание. Въ самото начало на своитѣ университетски занятия, работящъ подъ рѫководството на знаменития Либихъ, Фохтъ се пристрастилъ къмъ Химията, и първия му наученъ трудъ е билъ чисто химически. По-после, когато баща му, извѣстенъ докторъ и професоръ, получилъ катедра въ Бернъ и младий Фохтъ дошелъ въ тамкашния

[illegible]университетъ, дето ги увлекли занятията по сравнителна [illegible]томия и физиология и той почналъ [illegible] работи подъ ръков[illegible] [illegible] [illegible]вестния физиологъ [illegible]. [illegible] това време [illegible] [illegible]ватъ [illegible] първи работи по [illegible] анатомия; познан[illegible]ството [illegible] съ Агасиза [illegible] характера на научната [illegible]ятелность [redacted] време е образувалъ въ [illegible] [redacted] кадѣто се е стремила мл[redacted] научни занятия. Въ „фаб[illegible]рика[redacted]хъ неговата лаборатория— раб[redacted] периодъ отъ дѣятелностьта на [redacted] [illegible]творитѣ съ научно отношение. [redacted] [illegible]ре, не е можалъ да остане тѣсенъ спе[redacted] [illegible]ѣлия си животъ на каквото да е [illegible] [redacted] или отдѣленъ клонъ на науката. [illegible] [redacted] интересували всички природни явления, въ [illegible] [redacted] [illegible]вокупность, и той се е стремялъ къмъ стройно свѣто[illegible] [redacted] които [illegible] да се постигне само съ изучванието [illegible] природата въ всичките [illegible] разнообразни проявления. Ей з[illegible] [illegible] голѣмо увлечение [illegible] приелъ участие въ геологическат[illegible] [illegible]рения, организирана отъ Агасиза, съ цель да опредѣли вѣрн[illegible] на тъй наречената [illegible] теория, противъ която силно сж възставали въ това време учени геолози. Сега тази теория, съ не голѣми поправки, вече е приета отъ геологията, но тогава тя се е считала ересъ въ науката, и трѣбвало е не малко [illegible] [illegible]гия и решителность за да се боришъ съ предвзетитѣ убеж[illegible] на мастититѣ учени, които не сж допускали, щото младитѣ работници въ науката — „[illegible]“ както сж ги наричали — да имъ указватъ погрѣшностьта на тѣхнитѣ възрѣния. Идеята за ледниковата теория била возбудена у Агасиза отъ младия французки ге[illegible] Шарпантие, който е исказалъ предположение, че въ миналитѣ [illegible]мена глетчеритѣ сж се распространявали много по-далечь, [illegible]кото сега и че ерратическитѣ (блуждающитѣ) камъни, разхвърлени по цѣла Швейцария, сж [illegible] тука не отъ водата, а отъ глетчеритѣ. Тази мисълъ се е показала на Агасиза много [illegible]ресна, и като е направилъ нѣколко изследвания за провѣрка[illegible] той се убедилъ въ справедливостьта й. Но за това, за да [illegible] поколебана установената геологическа теория, нужни сж били, разбира се, тѣжки факти, подробно изследвание на лѣдницитѣ, съ цель за изучение законитѣ на тѣхната дѣятелность. Ей за това Агасизъ е организиралъ геологическа екскурзия на Аарския [illegible]черъ, която му е дало възможность да събере такова множе[illegible] факти, и да произведе такава маса наблюдения, [illegible]рдящи него[illegible] [illegible] възгл[illegible]ото, б[illegible] се гл[illegible]а нег[illegible] предубежде[illegible] негови[illegible]ени пр[illegible]ици н[illegible] и да о[illegible]аятъ и отре[illegible] [illegible] вѣрностьта [illegible]овитѣ [illegible]чения.

[illegible], кой[illegible] [illegible]риелъ [illegible]рѣщо [illegible]ие въ този учен[illegible] спор[illegible] държа[illegible] орията [illegible]гасиза [illegible]алъ е много [illegible] и увлекателно своето пребивание на глетчеритѣ въ книгата си

„Im Gebirge und den Gletchern“ (Въ планинитѣ и на глетчеритѣ). Въ това произведение Фохтъ се вижда блѣстящъ писатель, обладающъ голѣмъ литературенъ талантъ. Неговото описание на Алпитѣ и Глетчеритѣ, а сѫщо живота на мъничкитѣ учени невшателски колонии, скрити подъ скалитѣ, гдѣто тѣ устроили нѣщо подобно на колиби и ги нарекли „Hotel Neuchatelois“, сѫ много интересни и поетични, и, като ги четешъ, трудно е да си представишъ, че това го пише ученъ, който е произвелъ най-чудни зоологически и микроскопически изследвания, и който е написалъ цѣлъ трактатъ по сравнителната анатомия, или за анатомическото строение и развитие зародиша на брахиоподитѣ, гастероподитѣ и т. н.

Но най-грамадния успѣхъ, който е създалъ на Фохта громко име въ цѣла Европа, сѫ имали неговитѣ популярни статии „Физиологически писма“, които сѫ се появили като фелетони въ нѣмския вѣстникъ „Allemeine Zeitung“. Тѣзи статии издадени следъ това отдѣлно, сѫ обърнали върху си всеобщото внимание и сѫ били преведени на всичкитѣ иностранни езици, въ това число и на руски. На своето време тѣзи статии на Фохта сѫ имали огромно влияние върху свѣтовъзрението на тогавашното общество и сѫ предизвикали маса подражания. Фохтъ се явява въ тѣхъ убеденъ последователь на материалистическата доктрина и рѣзко критикува хипотезата за жизнената сила. Освѣнъ това Фохтъ пръвъ е заговорилъ въ популярно съчинение, предназначено за голѣма публика, за генерацията на человѣческия родъ, тогава, когато понапредъ въ популярнитѣ статии било прието или съвършено да се не засяга този въпросъ, или же само отгорѣ-отгорѣ.

Наредъ съ популярнитѣ статии се появили и строго научни работи на Фохта, всѣкога отличаающи се съ пълнота на сведенията и дълбочина на исказанитѣ въ тѣхъ взглядове; по неговото рѫководство по Геологията напр., сѫ се учили много поколѣния студенти, и то е издържало петь издания.

Като е станалъ сѫщо като и Хексли единъ отъ първитѣ и горѣщи последователи на Дарвиновото учение за происхождението на видоветѣ, Фохтъ сѫщо много е способствувалъ за распространението и популяризацията на възгледитѣ на Дарвина, както съ своитѣ статии, тъй сѫщо и съ своитѣ лекции. Публичнитѣ си лекции Фохтъ почналъ да чете въ шестдесетъ-тѣхъ години и той скоро е спечелилъ грѫмка извѣстность. Фохтъ ги челъ едвали не въ всичкитѣ градове на Швейцария и Германия и на всѣкадѣ тѣ сѫ произвеждали впечатление, като сѫ предизвикали отъ една страна, ожесточени нападки, отъ друга — въсторжени овации. Въ единъ нѣмски градъ, гдѣто той челъ своитѣ публични лекции за происхождението на человѣка, него го преследвала тълпа отъ улични дѣца съ викове: „человѣкъ маймуна, человѣкъ маймуна“. Другъ пѫть, когато четялъ лекции залата и прозорцитѣ били испочупени съ камани. Такива враждебни нападки му се случило да търпи не малко, но разбира се, тѣ не сѫ могли да го накаратъ

...а прекрати четенето на своитѣ лекции, толкова повече ... лекции сѫ се ползували всѣ... голѣмъ успѣхъ. ... е била всѣкога пълна. Той ...ялъ да привл... шате... своитѣ идеи и да имъ ... особена релефность, д... заинтересува и да [redacted] монотонността на лек... цията съ нѣкак... [redacted] ..., остроумни забелѣж... к... [redacted] ...азителенъ и Монтегаца го [redacted] думи: „Фохтъ, който облада... [redacted] ...стоянно съ цѣло гърло, тъй че [redacted] ...ата на бѫната се подхвърля на

[redacted] ...ъ четенето на своитѣ лекции и своитѣ [redacted] ...ко Германия въ 1870 година, когат... [redacted] ...ко-пруската война. Трѣбва да прибавимъ, че [redacted] ...ѣ отъ многото нѣмци, които сѫ протестирали про... [redacted] ...ойната ... и съ това, разбира се, е възбудилъ противъ себе си ... на нѣмскитѣ патриоти.

Почти едновременно въ 1863 год. съ знаменитото п...дение на Хекели „Man's Place in Nature“ се появила и не по... знаменитата лекция ... та за человѣка, която е направила такъвъ голѣмъ шумъ при ... появяване, и която е предизвикала грамки протести въ Германия. Фохтъ се явява въ нея не само последователь на Дарвиновото учение за происхожде... видоветѣ, но даже отива още по-далечъ и исказва тѣзи идеи, ... Дарвинъ е развилъ после въ своитѣ по-късни трудове.

Обаче Фохтъ не е останалъ, като Хекели, правовѣренъ дарвинистъ до края. Той самъ се е наричалъ „дарвинистъ-еретикъ“, тъй като въ много сѫществени пунктове силно се е отли... отъ възгледитѣ на великия английски ученъ, макаръ и да ...знавалъ всичкитѣ негови основни принципи на еволюцията. ... нѣмаме възможность да влеземъ въ по-подробно обсѫждание възгледитѣ на Фохта; ще кажемъ само, че като признава закона за прогреса, той все пакъ вижда регресъ наредъ съ общия пр... за които ни свидѣтелствува органическиятъ миръ и на регр... е отдѣлялъ главна роль въ образуването на новитѣ родов... къмъ това Фохтъ подчинява подбора на условията за сѫществуване, както въ чертитѣ на какъвто да е видъ, тъй и у съвършено възрастни особи. Своята критика на правовѣрния дарвинизъмъ Фохтъ изложилъ въ статията си: „Дарвиновски ере... „Догмитѣ на науката“. Реалната, живата, отзивчива нат... Фохта не ... допус... да си ... е само ... тесенъ ученъ ... забра... хората ... ащец... ...нитѣ ... узитѣ. Както и ... Хекели, ... ж го ... сували ... си общ... и въпроси, интер... ли сѫ ...ата, т... социа... животъ не по-малко от... еропод... брахи... ѣ. То... ъ неуморенъ тру... ни ... наука ... никог... билъ ... ченъ, а се е в... ...давалъ отъ науката като художникъ. Стъклото на микроскопа не

е закривало отъ него всичкия останалъ миръ и той е продължавалъ да се вглежда и прислушва къмъ борбитѣ, происходящи задъ стената на неговия кабинетъ и лаборатория. Него, както и Хексли, много го е интересувалъ въпросътъ за народното образование и той е написалъ на тази тема много прекрасни статии, разхвърлени по разнитѣ периодически журнали и вѣстници. Фохтъ е билъ противникъ на класицизма, но главното зло все пакъ е виждалъ въ отсѫтствието на системи по школното въспитание, въ резултатъ на което излизатъ млади хора, лишени отъ всѣкаква инициатива, прочели само училищнитѣ учебници и знающи само една цель — да получатъ дипломъ. Фохтъ е билъ врагъ на милитаризма и, разбира се, ако е можалъ, то би съкратилъ до минимумъ военнитѣ бюджети на европейскитѣ държави, като увеличи на тѣхенъ счетъ бюджетитѣ по народното образование.

Ни политиката, ни публицистиката, ни обществената дѣятелность не сѫ отслабили неговото страстно влечение къмъ науката. Той за всичко е намиралъ време, за което свидѣтелствува грамадниятъ списъкъ на неговитѣ учени работи; той е казвалъ, че си отпочива, когато преминава отъ едно занятие на друго. Умрѣлъ е на 78 години и до самата си смърть не е прекъсвалъ занятията си, тъй както е било и съ Хекслъ, който е билъ по-младъ отъ него (70 год.). Не много преди смъртьта си Хексли е напечаталъ своето възражение на статията на Балфура „Foundation of Beliefs (Основитѣ на вѣрата), но това възражение тъй си е останало и недовършено, тъй като смъртьта не е дала на Хексли да искаже окончателно своята мисъль.

Съвремената наука и съвременото общество много сѫ обязани на Хексли и Фохта. Макаръ тѣ и да не сѫ направили велики открития, но тѣ сѫ внесли много нови и оригинални възгледове въ науката и въ значителна степень сѫ съдѣйствували за нейното движение напредъ. Тѣхнитѣ изследвания всѣкога ще заематъ важно мѣсто въ историята на прогреса на науката, но главната имъ заслуга се заключава въ това, че тѣ сѫ били популяризатори на научни истини, настоящи проповѣдници на свѣтлина и знания въ всѣка една область, о която сѫ се залавяли. Съ своитѣ статии, научно-популярни и публицистически, съ своитѣ популярни лекции, тѣ постоянно сѫ задавали работа на човѣшката мисъль и сѫ я подбуждали къмъ прогресъ. Като сѫ оставали настоящи учени, въ пълния смисълъ на тази дума, тѣ все пакъ сѫ били всѣкога близки къмъ живота, всѣкога сѫ се отзовавали на всѣко социално явление, на всѣки фактъ. Тѣ не сѫ живѣли такъвъ усамотенъ животъ, какъвто сѫ склонни да живѣятъ болшинството учени. Житейскитѣ въпроси сѫ ги засѣгали не по малко силно, отъ какъвто и да било другъ специално-наученъ въпросъ, за разрешаванието на който тѣ сѫ се въоржжавали съ микроскопа. У насъ съ думата „ученъ" всѣкога е свързано представлението за човѣкъ, който си е заровилъ главата въ науката и далечъ отъ този свѣтъ отъ „его печалей и страстей". Фохтъ и

Хексли разрушаватъ това представление. Тѣ сѫ били [illegible] но въ сѫщото време хора, въ нѣ[illegible] гъ на тази ду[illegible]ни [illegible] хора, за които нищо чов[illegible]еско не е било [illegible]; ей [illegible]това живота и дѣятелност[illegible] е била тъй плод[illegible] твор[illegible] и трѣбва [illegible] следа въ историята [illegible] че[illegible]ческия [illegible]

Прев.: С. И.

[illegible]СКИТѢ СИНДИКАТИ ВЪ ФРАНЦИЯ.

Отъ Е. Смирновъ.

[illegible] факт[illegible]дствуватъ въ социално-политическия животъ на Фран[illegible] [illegible] последни[illegible] [illegible]ни: появяването на аграрната партия н[illegible] [illegible]рания флангъ, р[illegible]отниче[illegible] партия на лѣвия. Главната сила [illegible] [illegible]ита, или, както я тамъ на[illegible]чатъ, по-вѣрно, „селска“ партия (le [illegible] ral), съставляватъ земле[illegible]ческитѣ синдикати. Ето защо аз[illegible] рамъ, че не е излишн[illegible] [illegible] по[illegible]тъ нѣколко думи на тѣзи синдикати. Защитницитѣ на земл[illegible]ск[illegible] [illegible]дикати обичатъ да ги противопоставятъ на промишленитѣ си[illegible]ти. «Градскитѣ синдикати», — каз[illegible] единъ изъ главнитѣ представители на селската партия въ доклад[illegible] [illegible] тенъ на третия конгресъ на земледѣлческитѣ синдикати въ 189[illegible] «градскитѣ синдикати, по мислитѣ на тѣхнитѣ основатели и даже на сами[illegible] законодатель, съставляватъ орѫжие, дадено въ рѫцѣтѣ на работницитѣ за облекчение борбата съ патронитѣ. Тѣ фатално предизвикватъ и изострятъ борбата на класитѣ». Тѣ, по самия си характеръ, не допущатъ г[illegible] тѣ и работницитѣ да се обединяватъ за защита на своитѣ собстве[illegible] тереси. „Класовия духъ“ до толкова е проникналъ въ срѣдата на [illegible] тѣ работници, щото на тѣхъ остава само да се махне съ рѫка. „Колко се трепаха съ тѣхъ християнскитѣ социалисти, уреждайки единъ подиръ други смѣсени синдикати, при все това и тѣ трѣбваше да се откаж[illegible] отъ своята задача: нѣма нѣколко години преди, какъ конгресътъ на ка[illegible] китѣ синдикати и асоциации постанови, че въ централния ком[illegible] християнската демократическа партия трѣбва да засѣдаватъ само наемни работници, и тъй всички „патрони“ и всички „буржуа“ били исключени; напразно основательтъ на тази партия de-Mun[illegible] протестира противъ такавъ «бунтъ»: неговата мечта за «социалния миръ» не можи да [illegible] ществи“.[1])

Съвсѣмъ друго нѣщо сѫ земледѣлческитѣ си[illegible]: въ тѣхъ [illegible] [illegible] зематъ [illegible]е пред[illegible]ли отъ[illegible] разно[illegible] слоеве на сел[illegible]то нас[illegible] отъ го[illegible] землевл[illegible]ь, койт[illegible] [illegible]е десетки хиляди [illegible]ктара земя, до [illegible] селе[illegible] на кого[illegible] [illegible]ския имотъ състои въ еди[illegible] хектар[illegible] [illegible]аже д[illegible], койт[illegible] никаква собственно[illegible]

[1]) Kergall: „De rôle social des syndicats agricoles“, p. p. 5,7.

Общиятъ синдикатъ съединява всички тия членове на великото селско-стопанствено семейство въ полза на земледѣлието и благосъстоянието на отечеството. «Тѣ не само не развалятъ, както градскитѣ синдикати, отношението между различнитѣ фактори на производството, но даже правятъ тѣзи отношения по-интимни; тѣ улесняватъ и оплодотворяватъ труда, намѣсто да ограничаватъ неговата самостоятелность; тѣ се стремятъ да въцарятъ въ село социалния миръ и хармонията на економическитѣ интереси, намѣсто да сѣятъ тамъ недовѣрие».[2] «Нека се ползваме отъ това прекрасно орѫдие, да съединимъ нашитѣ усилия въ общата любовь къмъ отечеството и, подъ милостивото око на Всевишния, да идемъ решително къмъ социалния прогресъ чрезъ земледѣлческитѣ синдикати. На тѣхъ принадлежи бѫдащностьта, тѣ ще спасятъ Франция . . . »[3])

Не е ли, наистина, съблазнително, читателю? Тъй съблазнително, щото, наистина, ще ти се да повѣрвашъ и да починешъ отъ проклѣтитѣ въпроси. Но стариятъ лошавъ навикъ зема своето си — и съ движението, съ което сме се свикнали, снемаме хубавата корица на фразата, дирейки реално съдържание, което се крие задъ нея. Уви! — «единствената солидарность», — да кажемъ съ думитѣ на единъ критикъ на тѣзи синдикати, — *„единствената солидарность, която сѫ реализирали земледѣлческитѣ синдикати, тя е солидарностьта на синдикиранитѣ собственици;* но тя съвсѣмъ се не явява особна добродѣтель на земледѣлческитѣ синдикати, защото ние твърдѣ често сме виждали тази солидарность на господаритѣ и въ промишленнитѣ синдикати".

Това азъ искамъ да покажа на следующитѣ страници.

Преди всичко да видимъ, какви сѫ численнитѣ сили на земледѣлческитѣ синдикати и какъ сѫ организовани тѣзи сили. Следнята таблица показва ръста на числата у тѣзи синдикати отъ 1884 г. (годината, когато е изданенъ закона, който разреши основанието на професионални синдикати) до 1-ий Юлий 1897 г.:

Години:	Числото на земледѣлчески синдикати.	Разликата между едната година и другата.	Числото на членоветѣ.	Разликата между една год. и друга.
1884	5	—	—	—
1885	39	34	—	—
1886	93	64	—	—
1887	214	121	—	—
1888	416	947	—	—
1889	557	96	—	—
1890	648	91	234,234	—
1891	750	103	269,298	35,068
1892	863	113	313,800	44,502
1893	952	89	353,883	40,083
1894	1092	140	378,750	24,867
1895	1188	96	398,048	19,298
1896	1275	87	423,492	25,444
1897	1371	96	438,596	15,104

---

[2]) Comte de Rocquigny, „Les syndicats agricoles et le socialisme agraire", Paris 1893, préface, pp. VII и VIII.

[3]) „Les Concours des syndicafs agricoles au Musée sociale". Paris, 1897, p. 72.

И тъй, въ 1897 г. броѣха 1.371 синдиката и 438,596 [illegible] [4]. Такива [illegible]х цифритѣ, които дава официалния „Annuaire des synd[illegible] fes-[illegible] издаванъ отъ министерството на [illegible]ювията. Но тия официални циф[illegible] сѫ пълни, както всѣкога [illegible]), въ 1897 г. Парижкия Социаленъ Музей [redacted] ческитѣ синдикати, расп[illegible] т[illegible] отъ тѣ [redacted] отъ 1,676 синдикати. Това [redacted] динявали на исканията отъ за[redacted] коитѣ общества въ мѣстнитѣ пре-фе[redacted] ата да не е свързанъ съ разноски и се [redacted] се нарежда, да представи на префектурата [redacted] уставъ и списъкъ на членоветѣ на своето [redacted] да се каже и относително членския с[illegible] на [redacted] мъ вече за това, че официалниятъ „Ан[illegible]е [redacted] лото на членоветѣ на нелегализиранитѣ синдикати [illegible]-[redacted] ослѣдз[illegible] ежегодното нарастване на легализиранитѣ. Ето за[illegible] [redacted] вече мож[illegible] съгласи съ такива знатоци на това движе[illegible] [illegible], както гр. [illegible] опоръ и пр., които утвърждаватъ, че се[illegible] сѫществуватъ повече отъ [illegible]00 синдикати, около които се групи[illegible]е по малко отъ 680,000 чл[illegible]ове. Добра сила! Но тя излиза предъ [illegible]ъ сѫщинския си видъ, [illegible]ние [illegible]имъ, какъ прекрасно тя е организована.

Въ основата на [illegible] лежатъ отдѣлни синдикати, които обгрѫщатъ понѣкога сам[illegible] една [illegible], по нѣкога нѣколко съсѣдни комму-ни или кантони, по нѣкога и единъ цѣлъ департаментъ. Въ пър[illegible]-дини на движението не винаги можеше да се намѣри въ всѣка [illegible]а или даже въ всѣкой кантонъ хора, които би се ползвали съ до[illegible]ъ авторитетъ и можаха да уреждатъ мѣстни малки синдикати; не винаги, както ще видимъ по-долѣ, това е било износно. Но съ време, голѣмитѣ синдикати почнаха да уреждатъ отдѣлни секции на вредъ, дѣто можели, и тѣзи секции оставатъ подъ началото на голѣмитѣ синдикат[illegible]

Надъ тѣзи голѣми синдикати, които распространяватъ сво[illegible]-телность по нѣкога на една часть отъ департамента, по нѣкога на цѣлия департаментъ или даже на нѣколко департамента, а нѣкога само на отдѣл[illegible] на една отрасъль на мѣстната земледѣлческа промишленность, надъ тѣзи синдикати стоятъ областни съюзи (union régionales) на синдикатит[illegible]

Положението на областнитѣ съюзи къмъ 1-й Юний 1898 г[illegible]о следното. Къмъ това време тѣ обхващали 73 департамента (отъ 8[illegible]), [illegible] синдикати и около 250,000 члена. Каква трѣбва да бѫде ролята на тѣзи об-ластни съюзи по мислитѣ на водителитѣ на движението, види се отъ резо-люцията, приета на 3-ия националенъ конгресъ на земледѣлческитѣ си[illegible] На 5-й Май 1897 г. този конгресъ изрази желание: 1) Земледѣ[illegible]ѣ синдикати да се присъединятъ колкото може въ по-голѣмо число къмъ [illegible]тѣ, особ[illegible]ъ обла[illegible] съюзи, [illegible] трѣбва [illegible]ужатъ за присъ-[illegible]ненитѣ [illegible] тѣхъ с[illegible]и цент[illegible] направ[illegible] и пропагандата [illegible]юзна [illegible]а за о[illegible]нията [illegible] служа, огнище за соци-ал[illegible]елность [illegible]ъ депа[illegible]итѣ, ко[illegible]е не сѫ влѣзли въ об-лас[illegible] съюзи, [illegible]сноватъ [illegible] съюзи с[illegible]о съ характера на мѣст-

[4]) Сѫщитѣ официални данни опредѣлятъ числото на градскитѣ промиш-ленни синдикати въ 431,794.

ното население, съществующитѣ отношения и интереси, за да се довърши организацията на цѣла Франция въ областни съюзи на земледѣлческитѣ синдикати».

На редъ съ областнитѣ съюзи трѣбва да се турятъ съюзитѣ, които распространяватъ своята дѣятелность на цѣли отрасли отъ земледѣлческата промишленность. Въ числото на тѣзи съюзи ще отбелѣжимъ:

1) Синдикатътъ на копринарството (100 хиляди члена).

2) Синдикатъ на винодѣлието, основанъ въ 1888 г. въ Парижъ и който има на чело извѣстния економистъ Поль Леруа-Болье. Той распространява своята дѣятелность надъ всички винодѣлни департаменти въ Франция и тъй сѫщо, както копринарския синдикатъ, брои въ числото на своитѣ членове, както отдѣлни винодѣли, тъй и цѣли синдикати и общества.

3) Синдикатъ на плодовъдцитѣ, основанъ въ 1891 г.

На чело на всички тия организации стои централниятъ съюзъ на земледѣлческитѣ синдикати. Този последниятъ има двояка задача. Отъ една страна той се явява обикновенъ съюзенъ синдикатъ: въ сѫщото време, той се явява централенъ комитетъ на цѣлото земледѣлческо синдикално движение: въ него засѣдава тъй наречената комисия на областнитѣ съюзи, въ която зематъ участие всички председатели на последнитѣ. Тамъ се обсѫждатъ главнитѣ въпроси, които интересуватъ цѣлото движение, тамъ се изработва общата програма, която после се распраща на всички съюзи и синдикати, които я пропагандиратъ между своитѣ членове и мѣстното население.

Най-сетнѣ, наредъ съ този централенъ съюзъ стои „Syndicat économique agricole". Основанъ въ 1886 г., той води дѣятелна пропаганда въ полза на всички мѣроприятия, „благоприятни на общитѣ интереси на селското стопанство; но главна негова задача се явява, както ще видимъ подолѣ, рѫководство на политическата страна въ аграрното движение и, особно, участието на земледѣлческитѣ синдикати въ избирателнитѣ борби".

Изобщо, въ половината на 1898 г. сѫществували 20 различни съюзи (централни, областни и т. н.), които сѫ групирали около себе си 1,600 синдикати съ общо число на членоветѣ въ 596,534; вънъ отъ съюзитѣ, следователно, оставатъ още около 700 синдиката, които броятъ около 100.000 членове, но тѣхното присъединение къмъ съюзитѣ е въпросъ на едно близко бѫдѫще.

Ако, отъ една страна, приемемъ средния съставъ на едно семейство отъ 5 души, а отъ друга—че отъ услугитѣ на синдикатитѣ се ползуватъ чрезъ членоветѣ и роднинитѣ, и познатитѣ на последнитѣ, ние ще додемъ до това заключение, че влиянието на земледѣлческитѣ синдикати распространява се почти на цѣлата половина отъ селското население на Франция.

Въ какво се състои дѣятелностьта на тѣзи синдикати? Г. Рокиньи, теоретикъ и историкъ на земледѣлческитѣ синдикати и членъ въ администрацията на поменатия горѣ централенъ съюзъ, дава въ своята книга «Les syndicats agricoles et le socialisme agraire» (p. 13), следниятъ уставъ, който е типъ на тѣзи синдикати:

«Синдикатътъ има за обща задача изучването и защитата на селско-стопанственнитѣ економически интереси и специалната цель:

1) «Да обсѫжда и да представлява всѣкакви законодателни [redacted]форми, [redacted] всѣкакви економически мѣрки, да ги поддържа предъ дъ[redacted]а[redacted]ас[redacted] изисква да се приложатъ, [redacted]относително тежкитѣ за земел[redacted] собственость налози, [redacted] тарифи, търговски договори, митнически т[redacted]лати за мѣста на пазаря; [redacted] Да рас[redacted]азование и професионалн[redacted]даване на брошури, урежданi[redacted] други мѣрки.

[redacted]ствува на опититѣ отъ всѣкакъвъ [redacted]съвършенствувани машини и орѫдия и всѣ[redacted]клонятъ къмъ облекчение на труда, намалението [redacted]ствата и повишение на производителност[redacted] [redacted]да създава и да насочва економическитѣ [redacted]ества за земледѣлческия кредитъ, производителни о[redacted] за п[redacted]а, каси за взаимна помощь, инвалидни каси, дру[redacted] застрах[redacted]нещастни случаи, справочни бюра за предла[redacted]е и търсение [redacted]роду[redacted]рявание, скотъ, семена, машини и трудъ.

5) «Служи за посредни[redacted]въ продажбата на земледѣлчески прод[redacted] за купуване на торове, се[redacted]а, орѫдия, скотъ и всички полезни на [redacted]лието сурови или обра[redacted]роду[redacted] за да могатъ членоветѣ на синдиката да се ползуватъ о[redacted]оято той може да добие.

6) «Да слѣди за ка[redacted]чеството [redacted]родуктитѣ, които членоветѣ на синдиката набавятъ, както и за тѣзи, които тѣ взематъ.

7) «Да дава мнѣние и съвѣти относително всичко, което с[redacted] до селското стопанство и да назначава третейски сѫдии и експ[redacted] разрешение на спорни въпроси».

Като «уставъ-типъ» горѣпоказания уставъ заключава въ себе си цѣлата програма за дѣятелность на земледѣлческитѣ синдикати. Без[redacted] спираме за сега надъ характеристиката на тази програма, да видим[redacted] се тя испълнява. Даже най-горещитѣ поклонници на синдикатитѣ [redacted]ватъ, че най-сполучливо отива една страна отъ тѣхната дѣятелность—купуване за членоветѣ всѣкакви стоки, въ които тѣ иматъ нужда. Отъ това, въ сѫщность, и се е почнала дѣятелностьта на синдикатитѣ; това и послужи за причина на тѣхното бързо распространение. Съ тече[redacted] времето синдикатитѣ тръгнаха въ това отношение много по-дале[redacted] почнаха да купуватъ стоки за своя собствена смѣтка и подиръ да [redacted]продаватъ отдѣлно на своитѣ членове, като си оставатъ, както казватъ тѣ, «за покриване на разноскитѣ», а въ сѫщность за да съставятъ резервенъ капиталъ 2, 2½ и даже 5%.*) Въ тѣзи мѣста, дѣто тѣзи тър[redacted]

*) Такива дѣйствия на синдиката противоречатъ на закона 1884 г. [redacted]атъ на [redacted] пресле[redacted] но исп[redacted]ната и [redacted] власть гледа на [redacted] презъ [redacted]. На та[redacted]на отъ [redacted]остьта [redacted]катитѣ главно и [redacted]да Кул[redacted] тукъ, [redacted] се, в[redacted]е ни и[redacted]ватъ жалбитѣ на търговцитѣ. По това [redacted] струв[redacted]е отбел[redacted]всѣмъ отъ друга гледна точк[redacted]това вре[redacted]ато ра[redacted]китѣ [redacted]и немилосердно се п[redacted] след[redacted]ъ сѫда [redacted]явяватъ [redacted]турени [redacted] най-малкото нару[redacted] на з[redacted]както, н[redacted]скоро бѣ распурена доста силната федерация на синдикатитѣ отъ департамента Тарне). Земледѣлческитѣ синдикати, които групиратъ само собственицитѣ, безнаказано нарушаватъ този законъ, може да се рече, всѣки день, всѣки часъ отъ своето сѫществувание.

операции на синдикатитѣ почнаха да зематъ малко-много обширни размѣри, синдикатитѣ уредиха при себе си кооперативни дружества. По този начинъ, синдикатитѣ постепенно покриватъ цѣлата страна съ мрѣжа отъ свои кооперативни дюкенчета, които въ настоище време достигатъ огромни суми, повече отъ 200 мил. лева въ година.

Не въ такива размѣри, но все доста успѣшно е турено дѣлото на кооперативната продажба на земледѣлчески продукти непосрѣдствено на градскитѣ потребители. «Синдикатитѣ броятъ въ настояще време, — писа въ 1897 г. Леополдъ Мабильо, — 29 производителни общества и 40 бюра за продажба на земледѣлчески продукти, расположени почти въ всички области на Франция и които доставятъ на потребителитѣ най-добритѣ продукти отъ тѣзи области. Югъ доставлява вина, масло, овошки; центрътъ — жито, брашно; западъ — своето ябълково вино, своето каймачено масло, добитъкъ, сиренета; сѣверъ — жито, добитъкъ, бира».

Колкото повече се е расширявало дѣлото на кооперативното прекупуване на селско-стопанственитѣ продукти, расширочаваха се и се изясняваха исканията на водителитѣ на земледѣлческитѣ синдикати. На националния конгресъ на последнитѣ въ 1897 г. било внесено и приeто следнето предложение: «Продажбата на земледѣлческитѣ продукти трѣбва да бжде организирана отъ земледѣлческитѣ синдикати, обединени въ областни съюзи, чрезъ областни и — въ частни случаи или за специални продукти — на мѣстни кооперации». Сжщата мисъль много по-ясно формулира единъ виденъ дѣятель отъ това движение Викерсемеръ; въ «Nouvelle Revue» (отъ 1-й дек. 1897 г.): «Въ какво състои нашата задача? А ето въ какво: да се преобърнатъ синдикатитѣ въ грамадна ассосиация, която да обхваща цѣлата територия и да функционира като една гигантска търговска фирма . . . Коллективиститѣ постоянно ни думатъ за социализирането на средствата за производство. Добрѣ, да социализираме нашитѣ средства на дѣятелность, но да туримъ въ основа на нашата организация личния интересъ, този, отъ когато свѣта се е запомнилъ, единственния извѣстенъ източникъ на плодотворна дѣятелность. По този начинъ ние ще преобърнемъ утопията въ практическо решение, мечтата — въ дѣйствителность».

Преведете тия думи на езика на дѣйствителностьта и вие ще видите, че «селската партия» се стреми просто на просто къмъ това, съвсѣмъ да отстрани класата посредници между градскитѣ производители и селскитѣ потребители отъ една страна, и селскитѣ производители и градскитѣ потребители — отъ друга. И представителитѣ на партията откровенно признаватъ това. «Нека се не мамятъ относително това, — казва Леополдъ Мабильо въ статията горѣ цитирана, — трансформацията, за която тукъ е думата, е твърдѣ сериозна и ще предизвика не едно стълкновение. Тя ще убие една значителна часть отъ сегашнитѣ средни класи. Ако възтържествува кооперацията, дребната търговия . . . безкрайната спархия на комисионери и продавачи, която убива едновремено и производството и потреблението, обира едното и тежи върху другото, цѣлия този свѣтъ отъ паразити ще изчезне. Економическитѣ отношения на страната отъ това, разбира се, ще се измѣнятъ, а тъй сжщо, безъ съмнѣние, и социалнитѣ отношения. Въ 1789 г. политическото върховенство минава при-

...ежен... въ Франция на класата посредници». Всичко това се в... ...дъ ...то на земледѣлческитѣ синдикати... [redacted] ...ще видимъ по-долѣ, че [redacted] ...ивъ «класата посредници» — mot d'ordre [redacted] а сега да видимъ, какъ зам...ческитѣ си[redacted] ...унктове на своята прог-рам... [redacted] ...дна твърдѣ интересна таблица [redacted] ...дина въ Bulletin de l'Office du travail [redacted] различни учреждения, уредени отъ [redacted] юлий 1897 г. Азъ я привеждамъ въ

[redacted] ...а учрежденията	1-й юлий 1895 г. синдикати	съюзни синдикати	всичко	1-й юлий 1897 г. синдикати	съюзни синдикати	всичко
...а взаимна п...	27	—	27	33	—	33
...строителни каси	1	—	1	1	—	[illegible]
Земледѣлчески банки и каси за взаименъ кредитъ	19	—	19	36	—	[illegible]
Дружество на взаимно осигу... противъ нещастни случаи	[illegible]	—	1	1	—	1
Противъ смърть на добитъка	15	—	15	24	—	24
" пожари	1	—	1	1	—	[illegible]
" градъ	2	—	2	2	—	[illegible]
Производителни дружества (фурни, млѣкарници и пр.)	5	—	5	5	—	5
Професионални курси	76	3	79	84	3	87
Приюти за сирачета	1	—	1	1	—	[illegible]
Библиотеки	47	2	49	49	2	[illegible]
Бюро за помѣщение на работници	11	—	11	13	—	13
Бюро за търговски сведения	7	—	7	7	—	7
Лаборатория за анализи и експертизи	10	1	11	10	1	11
Третейски сѫдилища	3	—	3	3	—	[illegible]
Медицинска помощь, клиники	3	—	3	3	—	[illegible]
Образцови засѣви	79	1	80	87	1	[illegible]
Различни разсадници	40	—	40	48	—	48
Публикации (журнали, ежегодници)	97	10	107	108	12	120
Взаимна помощь съ трудъ	2	—	2	2	—	2
Помощь съ натура: дрехи за дѣца	1	—	1	1	—	[illegible]
Раздаване за временно ползуване на ...ско-сто...дия и ...менти	[illegible]	—	[illegible]	2	—	2
Вси... къмъ 1-й ... 1897 г.				...1	19	540

...та табл... ...оже да ...окаже ...мка, но тя е толко... красн... ...а, щото ...новани ... на нея ... да се състави ...

*) Изоставямъ нѣкои учреждения (на брой 45), които нѣматъ отношение

представление за дѣйствителния характеръ на французскитѣ земледѣлчески синдикати.*)

Обърнете най-напрежъ внимание на числото на земледѣлческитѣ синдикати. Ето вече колко години представителитѣ на селската партия распъватъ се въ парламента относително това, колко много сж направили синдикатитѣ съ своята собствена инициатива въ областьта на селско-ступанственния кредитъ, като искатъ на основание на това, държавата да предаде всичката работа по организацията на този кредитъ въ ржцѣтѣ на синдикатитѣ. И какво си мислите? Споредъ официалнитѣ данни излиза, че всички тѣзи банки заедно съ касситѣ на взаименъ кредитъ, уредени при синдикатитѣ всичко на всичко сж 36, пакъ ако се вѣрва напълно на компетентнитѣ лица, отъ тѣхъ горѣ-долу по-сносно функциониратъ само около 15 съ общъ основенъ капиталъ отъ 300,000 франка! Не по-добрѣ стоятъ и другитѣ отрасли на дѣятелностьта у синдикатитѣ, които могатъ да бждатъ полезни на дребното землевладѣние. Още по-малко е направено за селско-ступанственнитѣ работници: застрахованието отъ нещастни случаи, организовано отъ *единъ* синдикатъ, приютъ за сирачета сжществува при *единъ* синдикатъ, помощь въ натура се дава отъ единъ синдикатъ; наистина, цѣли *тринадесеть* (повтарямъ — отъ 1·700) синдикати уредили сж при себе си бюро за помѣщение на работницитѣ, но зеръ въ такива бюра се нуждаятъ и г. г. чифликчиитѣ, а за туй само на сила могатъ да се запишатъ въ актива на „съединяващата“ и «примиряващата» социална дѣятелность синдикати. Единственнитѣ учреждения, които, както се види, процвѣтяватъ при синдикатитѣ, то сж тѣзи, въ които заедно съ дребнитѣ земледѣлци еднакво се нуждаятъ и едритѣ и среднитѣ чифликчии, — както професионални курси (за подготовка на умѣли надзиратели, търговци и работници), образцовитѣ посѣви, разсадници на американскитѣ лози; колкото се отнася до изданията, които броятъ 120, то тѣ наистина служатъ голѣма служба — но, както ще видимъ, не на селенитѣ и не на селския пролетариатъ.

Да надникнемъ въ отчета за конкурса, уреденъ въ 1897 г. отъ парижкитѣ социални музеи между всички земледѣлчески синдикати**). Конкурсътъ трѣбваше «да покаже услуги отъ всѣкакъвъ родъ, посочени вече отъ селското население, и да обясни, на коя страна трѣбва да се насочатъ усилията на земледѣлческитѣ синдикати, на които социалната роля състои въ това, да распространява въ селата истинския духъ на солидарность между всички хора, които живѣятъ съ земледѣлие, и да се грижи за развитието и благосъстоянието на тия, които най-много се нуждаятъ въ тѣхъ — дребнитѣ землевладѣлци и селски работници». Циркулярътъ на социалния музей бѣ распратенъ на всички синдикати, но въ конкурса можаха да взематъ участие само тѣзи отъ тѣхъ, които принадлежатъ къмъ

---

*) Обръщамъ особно вниманието на читателя върху това обстоятелство, че тали таблица най-напредъ се е появила въ „Statistique agricole de la France“ (Résultats de l'enquête décennale de 1892 г.), публикуванъ въ 1897 г. отъ Мин. Мелина, единъ отъ най-виднитѣ представители на това движение. Ние обаче ще потвърдимъ тѣзи данни съ други, представени отъ самитѣ синдикати.

**) „Le concours entre les cyndicats agricoles au Musée social“, Paris, 1897. Този отчетъ е интересенъ въ много отношения.

...ой от... сжществующитѣ съюзи (съ това се предполагало да се ...кне... обединение къмъ тѣзи съюзи) отъ 2006 синдикати, които по този ...ъ били допуснати къмъ ... намѣрили се само 153, които се занимаватъ, о[redacted]товски операции, и съ таки...боти, кои[redacted] назначенитѣ отъ музея пре...ер[redacted]тѣ всички 48 синдикати, награ[redacted]ше ще видите, че въ сжщото време[redacted]олучливо водятъ своитѣ търговски о[redacted]дѣлятъ една неголѣма часть отъ своитѣ [redacted]ленове на селско-стопанствената челядь — [redacted]лски работници». Да направимъ резюме. 2 син-[redacted]щь на заболѣли отъ трудъ членове, 5 даватъ [redacted]анственни машини (съ заплата), 1 уредилъ си [redacted]о сжществуующи бюро за помѣщение на работници, 1 помага [redacted]на своит... ч... (за това сж асигновани 1000 франка [redacted]дината), 1 е ...дилъ ...дна касса (на която членоветѣ сж длъжни въ течение на четиредесеть ... да внасятъ по 5 франка въ год... подиръ което тѣ иматъ право на годишна пенсия отъ 263 франка ...

Ето всичко. Не об...ли сега да чуете, какво казва за дѣятелността на тѣзи синдикат... ...шнитѣ представители на «селската партия», или което е все сжщото, ...ртонисто-реакционната коалиция: „земледѣлческитѣ синдикати“, — пише въ 1897 год. г. Дешанел... палата на депутатитѣ въ отговоръ на интерпелацията на Жореса,— «...дѣлческитѣ синдикати не дочакаха вашия законъ отъ 1894 г., ... организиратъ земледѣлческия кредитъ (15 касси съ общъ капиталъ въ 300,000 фран. на цѣла Франция) . . . Тѣй сжщо не дочакаха вашия законъ за безплатната медицинска помощь, тѣ я организираха въ 25 или 30 департамента (въ отчета за конкурса се споменаватъ три такива „у...дения“, отъ които двѣ се свеждатъ къмъ това, че въ долапа на ...ката има едно малко аптечно сждъче, което струва нѣколко франка, съ необходимитѣ принадлежности, за да се даде «първа помощь», ако има нѣкое нещастие). Тѣ организираха осигуряване отъ нещастни случаи на болѣдуване (2 синдиката) и ето тѣ уреждатъ и касси за индивиди (1 синдикат...

А, зерь, отъ думитѣ на Дешанеля такива хвалебни поеми се ... на францускитѣ земледѣлчески синдикати и вънъ отъ Франция и, при другитѣ, и у насъ.

Обаче, когато водителитѣ на тѣзи синдикати приказватъ не «за галлерията», а «помежду си», тѣ самитѣ признаватъ, че за една катег... отъ селското население, именно за работницитѣ (които броятъ въ Фра... около 3½ милл.), тѣхното движение съвсѣмъ нищо не върши. «Отъ ... ...итѣ се ...тъ въ ...ще вр...мо едни ...твенници», — ...е един... ...мъ чи... ...я въ ... ...алния ... ...ссъ, който се ... въ 18... — «трѣбваше да се погрижимъ тѣй сжщо и за работницит... ...ой (раб...тъ) не ... въ н... ассоциации никак... полза ... ва, дру... ...еобходи... ...бжде, о... ...нална гледна точка — за... предсѣдательтъ,—«да се даде възможность на работника да се ползва отъ печалбитѣ на ассоциацинтѣ. А съ какво се обяснява инте-

ние къмъ работницитѣ, показва ни гр. Рокини, който въ доклада си, представенъ въ следующия конгрессъ, пакъ обръща внимание на конгрессиститѣ врѫзъ това, колко е важно да се привлекатъ работницитѣ къмъ синдикатитѣ: «защото, — казва той — ни едно учреждение не може въ наше време безучастно да се отнася къмъ социалнитѣ въпроси, защото, въ такъвъ случай, последнитѣ ще бѫдатъ решени противъ неговитѣ интереси». «Опасностьта да се привлече селския пролетариатъ въ редоветѣ на коллективистската партия — не е химера», — пояснява той по-нататъкъ своята мисъль, —и работническитѣ синдикати отъ централнитѣ департаменти и, особно, примѣрътъ съ дърваритѣ отъ департамента Шеръ показватъ, че тази опасность начева да става реална».

И тъй, може да се брои за установено, че отъ услугитѣ на земледѣлческитѣ синдикати ползватъ се само собственицитѣ*), пъкъ примѣрътъ съ шерскитѣ дървари (не се касая тукъ подробно за това, защото се надѣвамъ да посвѣтя нѣкакъ отдѣлно писмо за работницитѣ на земледѣлч. синдикати) показа само, че тамъ, дѣто селското ступанство зема индустриаленъ характеръ, и работницитѣ, събрани на едно мѣсто, иматъ възможность да се сговорятъ и съвмѣстно да защищаватъ своитѣ интереси,—тамъ г. г. Рокини хвърлятъ отъ себе си маската на апостоли на «социалния миръ» и се расправятъ съ своитѣ работници по-добрѣ отъ самитѣ воинственни граждане.

Но нито едното, нито другото не ни дава още пълно представление за дѣйствителния характеръ за французкитѣ земледѣлчески синдикати. За тѣхъ много по-характерни сѫ други страни отъ тѣхната дѣятелность и къмъ тѣхъ ние ще минемъ сега.

«Дѣтинщина щѣше да бѫде да се отрича», — казва демократътъ републиканецъ Леополдъ Мобильо, — «че нараствнието на аграрнитѣ ассоциации е предизвиканъ отъ инициативата на консервативната партия и че тѣ и сега още, въобще, се рѫководятъ отъ представителитѣ на стара Франция; *цѣлиятъ гербовникъ на нашата стара аристокрация фигурира въ списъцитѣ на администрацията на синдикатитѣ*. Но, по различни причини, които по-лесно могатъ да се налучкатъ, отколкото точно да се обяснятъ, движението не взе такова направление, което можеше да се очаква предъ видъ на такова свое происхождение». Нашиятъ авторъ се мами: тѣзи причини могатъ много скоро да се установатъ, и еволюцията, която преживѣла французката поземелна аристокрация, именно благодарение на устроенитѣ отъ нея земледѣлчески синдикати, съставлява една отъ най-интереснитѣ страници на историята на третята република. Несъмнено, че тази аристокрация се е заловила за организацията на синдикатитѣ съ

---

*) Споредъ думитѣ на г. Куле, много отъ земледѣлческитѣ синдикати просто не допущатъ между тѣхъ работници. Ето напримѣръ, какво е казано по този поводъ въ устава на „земледѣлческия синдикатъ отъ департамента Аверонъ".

„§ 3. — Могатъ да зематъ участие въ синдиката *само*:

1) *Поземелнитѣ собственици* отъ департамента Аверонъ и тѣзи, които обработватъ земята въ качество на *фермери* и на *исполица*

2) Земледѣлческитѣ и владѣлческитѣ дружества отъ Аверонъ.

3) *Собственици и фермери* отъ близосъсѣднитѣ департаменти".

[illegible] да създаде за себе си сила за [illegible] на републиката [illegible] режим [illegible] сѫмнѣние тъй сѫщо, че [illegible] това, както се е разрасл[illegible] създад[illegible] отъ нея сила, тя [illegible] постепенно сама се е отка[illegible] вала отъ тази цель [illegible] проследете внимателно ис[illegible] то[illegible] на зем[illegible] ще видите, че поли-ти[illegible] аристокрация, желающа да въз[illegible] постепенно се оттеснява на заденъ пл[illegible] които възникватъ и се разширяватъ [illegible] синдикати и, най-сетнѣ, съвсѣмъ измѣ-[illegible] политическа цель.

[illegible] при такива случаи, движението отъ [illegible] като се насочва по линията на най-мал[illegible] кооперативното прекупуване на торове се заловиха [illegible] за[illegible] това се показа най-удобно средство за привличение [illegible] синдиката [illegible] изобщо твърдѣ малко расположено къмъ [illegible] И това населен[illegible] почна на драго сърдце да [illegible] съединява къмъ синдикитит[illegible], което му обѣщаваше непосредствен[illegible] риални ползи, още повече [illegible] щото всичката работа се караше отъ [illegible] землевладѣлци, което с[illegible] него съ голѣмо влияние. Но коо-перативното купуване [illegible] торове, а подирѣ и на други всѣ-какви стоки, въ които се нуждае [illegible] кото население, това кооперативно прекупуване, което отъ напредъ било само срѣдство, бърже се пр[illegible] въ цель. Споредъ колкото повече се разширочаваха обращенията, [illegible] наредъ съ купуването на стока почна да се организира и кооперативна продажба на селкостопанственнитѣ продукти, испъкнаха двѣ различни те-чения, които обаче често вървятъ на редъ едно до друго или даже се кръс-тосватъ. Едното отъ тѣхъ не толкова важно, но пакъ заслужава да [illegible] белѣжи, което се наблюдава, главно, между мѣстнитѣ синдикати, със[illegible] това, че кооперативнитѣ дюкени на синдикатитѣ, споредъ разширен[illegible] своитѣ обороти, ставаха обикновенни търговски предприятия, които поч-наха да продаватъ стокитѣ си на не членоветѣ и даже на членоветѣ по цѣни, които никакъ не отстѫпваха цѣнитѣ въ частнитѣ магазини, [illegible] докарваха не малъкъ доходъ на мѣстнитѣ дѣлци — «фабрикантит[illegible] ряйки въ тѣзи предприятия капиталитѣ си. Ето напр, какво казва [illegible] комерческа страна на дѣятелността на синдикатитѣ едно сѫдебно поста-новление: «Като вземаме подъ внимание, че законътъ отъ 1884 г. еже-дневно се нарушава отъ землѣдѣлческитѣ синдикати, които купуватъ всѣ-какви стоки, за да ги препродаватъ подиръ съ печалба, която чест[illegible] минава обикновенната печалба на търговцитѣ; че тѣзи синдикати с[illegible] ватъ толкова повече силни конкуренти за мѣстнитѣ т[illegible]вци, защото т[illegible] [illegible]сж дълж[illegible] зематъ [illegible]ги и д[illegible]атъ на[illegible]че отъ преглеж-[illegible]нето на[illegible]тния [illegible]рантъ [illegible]лледѣлч[illegible] синдикатъ отъ [illegible]ртамента [illegible] есеньт[illegible]3 г. из[illegible]е този синдикатъ про-дава[illegible]гѣ си [illegible]лба, от[illegible] много [illegible]говци биха се задо[illegible] лили [illegible] н. (по[illegible]ение в[illegible]овското [illegible]лище въ г. Мен[illegible] върдено отъ Анжарския аппелационенъ сѫдъ въ края на 1894 г.). На тази страна отъ дѣятелността на землѣдѣлческитѣ синдикати указва не само г. Куле

зина груги знатоци на движението и въ това число Фр. Бернаръ (несъмненно твърдѣ съчувствува на това движение), който казва: (»Dictionnaire d'economie politique“ de Leon Say et Chailley Bert, думата „Syndicats agricoles“, t. II p. 949). «Това учреждение (синдиката) губи своитѣ морални преимущества, — то се преобръща въ едно дружесто за спекулации, което рано или късно, когато събере капитали, ще се стреми къмъ това, за да става все по-вече и по-вече ограничено дружество. Специално указаната отъ закона въ 1884 г. цель на защита колективнитѣ интереси постепенно изчезватъ, за да отстѫпятъ мѣсто на обикновеннитѣ търговски дружества, толкова повече егоистични, колкото по-сполучливо ще потръгнатъ тѣхнитѣ работи и колкото по-значително ще се събере резервния капиталъ».

Другото течение е много повече интересно и важно и по своя характеръ, и по своитѣ последствия. Както видѣхме вече по-горѣ, сравнителниятъ успѣхъ на кооперативното прекупване продуктитѣ, въ които се нуждае земледѣлческото население, и кооперативната продажба на селскостопанственнитѣ продукти непосредственно на градскитѣ потребители — докара водителитѣ на синдикалното движение къмъ мисъльта за възможность да се монополизира и едното и другото отъ земледѣлческитѣ синдикати. „Продажбата на селскоступанственнитѣ продукти трѣбва да бѫде организирана отъ земледѣлческитѣ синдикати, съединени въ областни съюзи чрезъ областни и—въ частни случаи или за специални продукти—въ мѣстни кооперации“, казва резолюцията на последния националенъ конгресъ отъ селскоступанственнитѣ синдикати. Съобразно съ тази программа измѣни се и самия планъ на организацията на земледѣлческитѣ синдикати. Въ това време, когато по-преди обръщали главно внимание на създанието департаменски и кантонални съюзи, въ последне време сѫ заняти, главно, съ организация — отъ една страна на областни съюзи, около които се групиратъ представителитѣ на господствующата въ дадената область отрасъль на земледѣлческото производство, а отъ друга — на мѣстни дребни синдикати, които ще служатъ опора на областнитѣ съюзи, а въ случай на нужда, би се явили самостоятелни представители на мѣстната отрасъль на производството.

Цельта, къмъ която се стремятъ водителитѣ на синдикалното движение, разбира се само по себе си: спазвани отъ запретнитѣ митнически тарифи, тѣ се не боятъ отъ никаква иностранна конкуренция; остава да се съединятъ производителитѣ, или, по-добрѣ, да се завърши тѣхното съединение около синдикатитѣ и тогава последнитѣ ще могатъ, въ извѣстни граници, произволно да турятъ цѣни на селскоступанственнитѣ продукти. Г. Куле посвѣтява на този въпросъ последнята глава на книгата си, въ която по следния начинъ рисува плана на организацията, замисленъ отъ аграрната партия:

„Намъ остава да разгледаме, каква форма ще вземать селскоступанственнитѣ съглашения (Ententes agricoles), защото не може да се допусне гипотезата за единственното съглашение между всичкитѣ земледѣлчески ассоциации, съ цель да се установятъ продажннитѣ цѣни на различнитѣ продукти. Види се, че тѣзи съглашения трѣбва да се заключаватъ между ассоциациитѣ на производители отѣ опредѣленъ видъ продукти . . . По този начинъ, вѣроятно, ще се образуватъ, както казва резолюцията на 2-ия конгресъ на синдикатитѣ, областни кооперативни дюкени за всѣки видъ

продукти, и ако отъ сѫщия видъ продукти има нѣколко обла... ...о тѣ, отъ своя страна, ще влезатъ ... между си въ съглашени... ...ществува една асоциация ... водители за шампански вина, друга — прои... [redacted] бордо и пр., когато ... прости... [redacted] области и пр., областнитѣ ... [redacted] една обща асоциация, за да... [redacted] конкуренция. Производителитѣ [redacted] ...стни синдикати или мѣстни коо... [redacted] мѣсто продуктитѣ си . . . Областнитѣ [redacted] си, ще знаятъ, какавъ запасъ отъ продукти [redacted] ...тна асоциация, и ще распредѣлятъ меж... [redacted] ...атъ по-износно за себе си да концен... [redacted] на мѣстнитѣ асоциации или една часть отъ тѣ... [redacted] ...операции, за да испълнятъ непосредственно порѫчкитѣ, които [redacted] ...тъ. А ... полу...та печалба ще се распредѣля отъ област... [redacted] кооперация ... асоциации, съобразно съ количеството [redacted] ...сто получаватъ, а тѣзи а...ации отъ своя страна, по сѫщия ... ще я распредѣлятъ между производителитѣ (Le Mouvement Syndical ... [redacted] ...ratif" etc. pp. 200, 20...

Заедно съ Гюстава ... ...та по-горѣ статия), азъ мисля, че теоретически такава орган...ация ... ...едѣлението селскостуранственнитѣ продукти е напълно възможна, особ... ако се вземе подъ внимание ... листическата организация на земледѣлческитѣ синдикати, ако си ...помнимъ, че на чело на движението стоятъ всички едри земевладѣлци, които представляватъ една значителна часть отъ земледѣлческото производство на страната, че тѣзи земевладѣлци се ползуватъ съ голѣмо влияние между селското население, че предъ видъ на самата природа на ... дѣлческитѣ продукти, които не бива да се „замѣстятъ" съ никакви ... продукти, проектиранитѣ селскостопански „картели" ще бѫдатъ мно... силни отъ всѣкакви индустриялни трѣсти и картели, че най-сетнѣ аграрната партия ползува се сега за сега съ такава грамадна сила въ Франция, щото, въ случай на нужда, на земледѣлческитѣ синдикати ще доле на помощь и законодателството.

Всичко това е твърдѣ възможно, но въ сѫщия день, когато ... планъ ще бѫде свършенъ фактъ, г. Рокини и други на-да-ли ще могатъ да приказватъ, че земледѣлческитѣ синдикати сѫ орѫдие въ борбата съ коллективизма, който се приближава.

Всичко това обаче е дѣло на бѫдащето. Ако земледѣлческитѣ син... ти съ тѣхната неминуема тенденция къмъ концентрация на земледѣлче... производство и къмъ планомѣрна организация на распредѣлението земледѣ... продук... подготв... ...же би, ...иялнитѣ ...ия за толкова ...нитѣ н... аграрии ...мѣни в... ...ственно... ...йство, то не...нно, че ...а сега ... ...олѣма ... на едрото земледѣние ...ю тѣ с... възмо... на едр... ...левладѣние да заем... онова ...во пол... ...) полож... ...благодар... ...а което тѣ спол... ха да ... ...ъ за себе редъ економически реформи въ ущербъ на всички други класси отъ населението. Колкото повече расте организацията на земледѣлческитѣ синдикати, колкото повече едритѣ земевладѣлци зеха да *съзнаватъ, каква* сила представлява отъ себе си създаденото отъ тѣхъ

движение, толкова повече между водителитѣ на последнитѣ почна да се показва стремление да се възползуватъ отъ тази сила не за политически преврати, на които успѣхътъ би билъ повече отъ съмнителенъ, а за реализиция на непосредственни практически реформи. И наистина, политическиятъ превратъ, който би ималъ за цель да върне върховенството на едрото землевладѣние, щѣше да срѣщне друженъ отпоръ отъ страна на всички други слоеве на населението; даже и селенитѣ. съединени около синдиката, не би тръгнало подиръ своитѣ водители за единъ такъвъ превратъ, защото то твърдѣ е навикнало съ реда, създаденъ отъ „1789 г.". При такива условия не е ли по-добрѣ да се сближатъ съ едрата промишленна буржуазия, като направятъ единъ другиму взаимни отстжпки и съвмѣстно да се ползуватъ отъ всичкитѣ блага, които докарва политическата власть? Подиръ нѣкои колебания, за които тукъ не е мѣсто да се говори, последнето направление и възтържествувало въ кржга на земледѣлческитѣ синдикати. Погледнете на приведената по-горѣ таблица на областнитѣ и особно „националнитѣ" (т. е. обхващайки една цѣла отрасълъ на селскоступанствената промишленость) съюзи. По главнитѣ отъ тѣхъ сж били основани въ 1887—1890 г. И въ този именно периодъ, т. е. въ периода на усилванието и централизацията на движението, и се правятъ първитѣ примирителни стжпки. Почва за съглашение даже не трѣбвало да се дири. Както едрото землевладѣние, тъй и фабричната промишленность отдавна вече искать отмѣнението на търговскитѣ договори, на които срокътъ истичалъ въ 1892 г., сега това е станало тѣхна обща программа, „платформа" на цѣлата избирателна агитация отъ 1889 г. И ето тука се исказа всичката сила на прекрасната организация на земледѣлческитѣ синдикати. Всѣко решение на «Централния съюзъ» съ изумителна правилность и бързина се предавало чрезъ областнитѣ и национални съюзи на разсѣянитѣ по цѣлата страна синдикати, които незабавно ги распространяватъ между населението чрезъ събрания и своитѣ вѣстници, бюлетини и други издания. Резултатитѣ отъ борбата биле блѣскави: въ това време, когато числото на монархистскитѣ депутати падна едва ли не на 40%, въ новата палата се явиха 300 депутати, които се бѣха задлъжили да гласуватъ за отмѣнението на търговскитѣ договори и за отмѣнението на еднообразната митническа тарифа. Още преди да се събере новата палата, не нѣкой другъ, а именно председательтъ на „Syndicat économique agricole", Кергалъ повика тѣзи депутати и имъ напомни за взетото отгорѣ си задлъжение. И митническата тарифа, дѣйствително, била приета отъ новата камара въ 1892 г. съ голѣмо болшинство. Новата партия е сжществувала, и по-натататашнитѣ събития трѣбваше само да уякчатъ оппортунистско-реакционната коалиция, тъй щото въ 1897 г. стария роялистъ гр. Шамбренъ, основательтъ на социалния музей, съ пълно право можаже да каже на Мелина при конкурса на земледѣлческитѣ синдикати: „Цивилизацията примирява и сближава всичко — учреждения и закони, хората и тѣхнитѣ дѣйствия. И ето, подиръ толкова вѣковна борба . . . азъ виждамъ двѣ величественни фигури, които се приближаватъ и си протягать ржка една на друга, това е французската монархия и французската република." („Le concours entre les cyndicates agricoles", p. 79).

Цѣлата по-нататашна економическа политика на Франция и състои въ това, за да распредѣлятъ «обществената пита» между различнитѣ елементи на господствующата *коалиция, и което* най-добрѣ доказва силата и трайностьта на тази коа-

лицит... о е това, че различнитѣ ... знаятъ да правятъ ... ки ед... иму. Франция, напримѣръ, ... о не грѣша, съ най-висо... жел... ктни тарифи; несъмнено ... донася на едрото землев... дѣние, при все тов... [redacted] оплакватъ отъ време ... ватъ тов... [redacted] а къмъ всѣкакви отстъпки, ... [redacted] ата програма. Сѫщо тъй знае да... [redacted] и промишлената буржуазия. Мина- лат... [redacted] ... дно време възлизаше до 29 и 30 фр. ... [redacted] а Брюсселъ можеше да се купи за 19—22 л. ... [redacted] ъ интереситѣ на фабрикантитѣ. При все това ... [redacted] ки сили се борятъ противъ дребната гра... ... временно отмѣнение на хлѣбнитѣ мита ... ... ъ самитѣ избори, когато можаха да се боятъ, че ск... а ... може ... не силно орѫжие въ рѫцѣтѣ на радикалитѣ и социа... ъ. Азъ ... ка ... приведа дестини такива примѣри, но тов... трѣбва, защо ... са... енове на коалицията не скриваха това. «Селската партия, на кой... неоспоримъ шефъ се явява г. Ме... състои отъ граждане и п... ставители на селото, отъ фабриканти ... владѣлци. Това е *ка... който ... жертви всичката си сила* отъ *взаимнитѣ отстъпки*» (... — казва единъ отъ виднитѣ оппортунисти (René Henry, «Le part... organisé et mobilisable“ въ «Revue politique et parlémentaire», Юлий 1897 г. p. 33).

Разумѣва се, че не цѣлата земелна аристокрация е взела ... положение на работитѣ.—оставаше още извѣстна часть, която, както преди, мечтае за пълно и безраздѣлно владѣние на едрото землевладѣние, но тя отъ день на день се намалява, защото аристокрацията прекрасно съзнава, че ако въ съюзъ съ едрата промишлена буржуазия тя представл... себе си сила, съ която се мѣрятъ, на която се правятъ много ва... стѫпки, съ която даже любезничатъ, то ако дѣйствува за своя см... ще възбуди противъ себе си всички, даже сегашната своя съюзница и ще трѣбва да се задоволи съ ролята на опозиция, която практически ползи въ всѣки случай не донася.

Тази именно часть на земелната аристокрация и остана вѣрна на ... хията и на нейния представитель — герцога Орлеански, и нея глав... тендентътъ има предъ видъ, когато оставайки традиционната политика на Орлеанитѣ, той въ своя последенъ манифестъ излиза защитникъ на поземелната собственность противъ «анонимната и скитническа движима собственность». Но тази часть на земелната аристокрация, даже въ съ... антисемититѣ, представлява една ничтожна сила, и ето защо може... бѫдемъ увѣрени, че всички «комплоти», за които се ... зва на последните ...ме, ще ... тъ пак... ъ таки... аги-ком... улични сцени, ... каквато ... рши ... довскат... юция». ... ното болшинство ... монархистите сега мисли н... волюци... защото отъ тѣзи рево- люц... не мож... ака ни... практич... олзи, — то тѣсно се ... съед... коло ог... истски... Мелина ... защото Мелинъ му [illegible] възможность да свали републиката, а защото той ще му помогне да увеличи своитѣ доходи. И наистина трогателно бѣше да бѫде да се види, какъ, освѣнъ нѣколко «непримирими», всички фракции отъ дѣсната, като единъ човѣкъ, гласуваха за Мелина на последнитѣ президентски избори . . .

Да направимъ резюме на казаното. Ние вече видѣхме, че земледѣлческитѣ синдикати не само че не правятъ нищо за земледѣлческия пролетариатъ, но и жестоко задушаватъ въ неговата среда всѣкой опитъ за самозащита. Сега, ако си припомнимъ, че тѣзи синдикати отхвърлиха проекта на прогресивно-подоходния налогъ (който, главно, щѣше да бѫде полезенъ на дребното землевладѣние), ако се вземе подъ внимание, че тѣ се противятъ на всѣка сериозна фискална реформа, че тѣ се явяватъ силна опора на политическата и клерикална реакция и една отъ сериознитѣ причини на економическото падение на Франция (защото това падение несъмнѣнно е предизвикано въ значителна степень отъ протекционизма á outrance), — сега ние можемъ да прибавимъ, че ако земледѣлческитѣ синдикати оказватъ тукъ-тамѣ (твърдѣ ничтожни, както видѣхме) услуги на дребнитѣ землевладѣлци, то последнето скѫпо, твърдѣ скѫпо плаща за тѣхъ.

Но такава е иронията на сѫдбата, или, по-вѣрно, такава е участьта на близкия къмъ банкрутство режимъ! Даже и този реакционенъ замиселъ на последне време подготвя нѣкои материални условия за радикални преmѣни въ обществения строй.

Викторовъ.

Видѣхъ го пакъ!*)

(По стихотворението на Ив. Вазовъ: „Видѣхъ го пакъ!“)

Видѣхъ го пакъ, видѣхъ го ази знамето,
Червеното, работническо знаме; —
Величествено — въ менъ въсторгъ възбуди то —
Че цѣлий свѣтъ подъ себе ще обхване.

Възъ този за будния работникъ свѣтълъ день
Безъ брой сърдца то трогва, разширява
Отъ свѣтлата Надежда за честитий день,
Кога цѣлъ свѣтъ ще щастието сгрѣва.

И гледахъ сяйнитѣ, измѫчени лица,
Какъ бѣха тѣ подъ знамето честити,
Че сѣщаха страдалческитѣ си сърдца
Отъ свѣтлия си Идеалъ опити . . .

И гледахъ знамето червено — символъ светъ,
На тазъ борба свещенна, благородна . . .
И пратихъ му сърдечний ми привѣтъ,
Че нови сили то въ борба замогва . . .

*) *По случай работническата* манифестация въ София на 18 Априлий (1 Май).

Видѣхъ го пакъ, видѣхъ го […] знамето,
Червеното, работническо […]
Величеств[redacted]ргъ възбуди то —
Че [redacted]охване . . .

[redacted] Д-ръ Бускасне.

[redacted]пѣснитѣ на неволника".

I.

Споменъ.

Спом[…]тъ ли си? . . . Тѫжна есень бѣше
Съ[…] мъгли и дъждове,
Ний […]алтъ д[…] . . . Ти предъ менъ стоеше
Втъналъ въ мисли, мечти, блѣнове.
Гладъ же[…] — […]стенигъ неканенъ
Въ мрачни[…] въ него часъ;
Ти изъ кра[…] далечъ[…]а незнаенъ
Бѣ прилитналъ за малко къмъ насъ.
Изъ съсѣдната стая всечасно
Глухъ, прекѫснатъ идѣше напѣвъ. . . .
Плачъ домашний слушахме безгласно,
Какъ се мѣси буря съ дивий ревъ.

Тамъ, дѣ старецъ издъхналъ незнаенъ —
Слънце скрило дирий си зорй —
Цѣлъ преминалъ тозъ животъ страдаленъ
Въ безконечни тѣгла и борби.
Часъ не видѣлъ покой и отрада,
Часъ не зналъ спокойни нощи,
Днесъ забвене — единичка награда —
Му испращашъ, майко родна, ти!
Тозъ, що граби мѫката народна
Въ тебъ се съ почесть, краю мой, обвива;
[…]о гроб[…] борци […], ти п[…]
[…]неизвѣс[…] дълбо[…]рива.

Мина[…]тѣ. Но[…]объ по[…]
Намѣ[…]та. Пи[…] и мълва
Се понесе. Ти изъ пѫть завърна

Ни изглеждатъ леднитѣ стѣни,
Мразъ гробенъ ни лъсна отново
При видътъ на роднитѣ сълзи.
Тракъ запада, стаята испълни,
Свири въ прозора бурана съ бѣсъ,
И усѣтихъ, какъ се впиха твойтѣ
Ржцѣ ледни въ моитѣ тогазъ.

Твоятъ погледъ мраченъ ме задири
И издигна ти буйна глава,
Та невнятно и глухо промълви
Едва чути, но святи слова.
Азъ разбрахъ ги. То бѣ клѣтва строга,
Що распори твоитѣ гърди
Проклятие къмъ свѣта и Бога,
Зовъ за бждни, догробни борби,
Въ зорѝ рано къмъ страна незнайна
Отпжтува сдавенъ въ мжки ти,
Катъ отнесе съ своята скръбъ безкрайна
И тазъ клѣтва на сѣтньо „прости“! . . .
. . . .
. . . .
Оттогава много мина време, —
Ти заскита воленъ по свѣта,
Азъ, — подтиснатъ подъ тѣжкото бреме
На живота, вечь съмъ безъ мечта,
Безъ надѣжда. Пжть тѣжъкъ, трънливи
Измори ме, рано ме сломи,
Нѣма исходъ, зракъ нѣма свѣтливи
И ранена гръдъ люто боли.
Но тазъ клѣтва! . . . Азъ всичко ѝ дадохъ! —
Младостьта ми не сгрѣя любовь;
А гъстѣе родний мракъ. — Още нѣма
Лжчь предвѣстникъ на животътъ новъ.
Ти, мой брате? . . . Кой знай какъ минувашъ
Златокрили, свѣтли младини?
Кой знай дали баръ си спомнувашъ
Този блѣнъ изъ нашитѣ скръбни дни!

Ив. Радославовъ.

И

…ъ борбата съ глада въ Русия)
…одъ отъ руски. София 1899 год.,

…когато у насъ гладътъ започна да застра-
…ковски, Бургазки, Шуменски… и д…
…зъ, за причинитѣ на което у насъ не с…
…по…е по-начесто да върлува и по-нашироко да
…ра …ща… …рана и когато срѣщу него (гладътъ)
… се при…атъ …наситѣлнитѣ споредъ тѣхъ волни
…мощи, а други, раз…ровани отъ днешното ни н…
…ческо положение и уп…ашени отъ размѣритѣ на глада…
сятъ утѣха въ мо…, и …то хора, които не познаватъ
настоящето и изгуб… …бѫдѫщето, скръстватъ рѫцѣ
съ единичката вѣра к…ъ «Б… …щий» — въ това време появя-
ването на тази съ малко, но цѣнно съдържание кни…
тъкмо на време. Въ тая книжка извѣстниятъ у насъ тала…
теоретикъ на марксизма Плехановъ обяснява причини…
неплодородието и неговото следствие, гладътъ, съ обществено
економически причини, историческото въздѣйствие на които е
довело Русия до периодиченъ гладъ, и опредѣля задачитѣ на
социалъ-демократитѣ изобщо и частно спрямо това бѣд…
Тя е интересна за българския читатель, защото авторътъ…
временни и случайни причини, каквито сѫ природнитѣ сти-
хии, обяснява неплодородието, което се повтаря въ Русия почти
всѣка година отъ 1885 г. насамъ, а съ коренитѣ общ.-еконо-
мически причини. А нашата страна по своето развитие …
близка съ Русия въ всѣко отношение и най-вече въ економи…

И нашата земя е раскарчена, както руската, на дребни
парчета и се засѣва всѣка година само съ жито или кукурузъ,
вследствие на което почвата се постоянно изтощава, като се
изсмукватъ сé едни и сѫщи съставни части, безъ да й …
бавятъ нови. А не се набавятъ нови съставни части на…
вата, защото, 1) и дребния и едрия добитъкъ у насъ чувстви…
…малѣ; … 10—… …ини в… стопа… …имаше по 20
…0 овц… 3 кон… 2 крав… вола, … мнози…
…ъ ни… добит…, заможнитѣ иматъ само по 2 во…
ма… по 1 … богати… 3—4 …та волове; овце и
ма… …о нѣк… а зам… …селени… по 5—6 най-много
15. …щото нама…ьха съ намаляването пространството на пас-
бищата, по-голѣмата часть на които сѫ обърнати въ ниви. Е,
отъ гдѣ ще се получи нужния *въ по-голѣмо количество торъ*, за-

щото пространството на нивитѣ се увеличи? 2) Прекупенитѣ отъ лихваритѣ-търговци (градски и селски) ниви се даватъ на исполица на безимотнитѣ и фиктивнитѣ имотници. И тѣзи ниви никога не се торятъ, защото нивата не принадлежи на селския сиромахъ, който я временно стопанисва, та не знае да ли пакъ той и идущата година ще я обработва или ще бѫде дадена другиму. За това нивитѣ, давани на изполица за обработване, никакъ не се торятъ. А селскитѣ лихвари-търговци, които иматъ възможностьта да торятъ и засѣватъ нивитѣ си съ разни индустриални растения, обработватъ само една часть отъ земята си и не влагатъ капиталитѣ си въ земледѣлинто, защото много по-голѣми печалби имъ донасятъ тѣ чрезъ лихварството, на което пъкъ спомага натиска на непосилитѣ на бѣдния селенинъ данъчень товаръ. И 3) дребпата распарченость и разхвърленость на нивитѣ на отдѣлния временень или постояненъ стопанинъ.

И още по-интересна е тази книжка по начина, по който автора разглежда това терзающе обществено явление, гладътъ. Авторътъ подхвърля происхождението на неплодородието и неговото последствие, гладътъ, на научно изследвание, увѣренъ, че само този е пѫтя, по който можемъ си опредѣли едно отношение спрямо кое-да-е обществено явление. «Въ Русия, както и въ цѣлия цивилизованъ свѣтъ, казва Плехановъ, съвременитѣ социалисти се основаватъ на научното изслѣдвание на обществения животъ и *само на научното изслѣдвание. Тѣ изучватъ хода на историческото развитие и, безъ да измислятъ нѣщо, безъ да прибавятъ нѣщо отъ себе си, тѣ взиматъ него за изходна точка на своитѣ стремления, които отъ своя страна представляватъ само съзнателно изражение на безсъзнателния, слѣпъ исторически процесъ*“ . . . „Само то, внимателното научно изучване на общественитѣ явления може да създаде здрава основа за страстна дѣятелность на смѣлия политически борецъ, само то е способно да го предпази отъ разочаровиние, само то може да изработи такива революционери, които нѣма да паднатъ духомъ предъ частнитѣ несполуки , . .» — «На кратко, само то, само то едничко създава несъкрушими и непобѣдими дѣятели, революционери и по логика, и по чувство». Значи, само като проучимъ извѣстно обществено явление на дѣйствителностьта, „рѫководими отъ свѣтлината на науката, на строгата, безпристрастна наука“, само тогава ще си поставимъ вѣрни задачи, които нѣма да съдържатъ нищо несбѫдничаво, нищо фантастично, само тогава ще бѫдемъ далечъ отъ утопии, далечъ отъ разочарования, и само тогава ще подведемъ успѣшна, побѣдна борба противъ извѣстно обществено явление, безъ да се оттегляме отъ кипежа на обществения животъ въ отчаятелно бездѣйствие, съ молитви на уста и едничка успохоителна, макаръ и пресилена вѣра въ „всемогѫщия“.

[illegible] второто писмо — причинитѣ на глада обяс[illegible]въ [illegible] писмо — автора посочва [illegible]нитѣ последствия отъ глада [illegible] Русия. Ето какъ [illegible] писмо самъ автор[illegible] „Ако развитието [redacted]ка на селското ст[illegible] па[illegible]о отда[redacted]че и отъ къмъ разни с[illegible] [redacted]ществени отношения, то ди[redacted] всичкитѣ тия разностранни и [redacted] представлява отъ себе си еко-[redacted]редстоящата намъ политическа ре-[redacted]

[redacted]ата часть отъ писмата на Плеха[illegible] [redacted]задачи, т. е. задачитѣ на социал[illegible] [redacted] писмо представлява най-скъпоцѣненъ и[illegible] [redacted]ческ[illegible] практическо отношение за всѣки социалъ-[redacted]ратъ. Т[illegible]ля[illegible]а свѣтлина върху задачата, която [redacted]бва да си [illegible]ави[illegible]и соц.-демократъ, испълнението на която трѣбва да има [illegible]дъ видъ всѣкога и винаги в[illegible]телностьта си, именно: *да се съдѣйствува за растенето* [illegible] *совото съзнание у пр[illegible]ата.* [illegible]ъ това писмо авторътъ отговаря и въпроса, трѣбва [illegible]ем., да напуснемъ, да изоставимъ тази задача, м[illegible]каръ [illegible]но, макаръ и само въ единъ случай, на даже макаръ и съ видими на гледъ ползи [illegible]циалистическото дѣло? Развитието на този въпросъ е ил[illegible]рано и подкрепено съ убедителни примѣри, въведени в[illegible] га последователна логичность. — И отговорътъ е, че *никогашъ и въ никой случай не трѣбва да се напуска испълнението на тази задача.*

Тукъ авт. привежда и необходимото доказателство, [illegible]бата, въ воденето на която се развива класосъзнани[illegible] работницитѣ, е по-успѣшна и съ неоцѣнимо по-важни за работническото движение последствия. Блѣстящето развитие на този въпросъ и вѣрния му непоколебимъ и убедителенъ отговоръ е отговоръ на онѣзъ групи отъ руската буржуазия, [illegible] канѣха рускитѣ социалъ демократи да се откажатъ отъ [illegible]лизма временно, до като свалятъ руския царизмъ. А за б[illegible]гарския читатель това е отговоръ на онѣзи наши «доброжелатели» като Ризовъ, ренегата Страшимировъ, Видинскитѣ демократи и др., които не преставятъ да ни подканятъ да изостави[illegible] нѣколко време (Страшимировъ казва, догдѣ се не пролет[illegible] масата) да работимъ като соц.-дем., и, рамо до рамо съ [illegible] [illegible]новитѣ [illegible]ократи[illegible] съдѣ[illegible]аме з[illegible]пирувание на [illegible]а сил[illegible]мократ[illegible]а парт[illegible]оято д[illegible]тавлява онази [illegible]цестве[illegible]ила, що ще може да о[illegible]ава вилнеющия на-пос[illegible]ъ тъй[illegible]ито у[illegible]монар[illegible]ки духъ.

[illegible]жду др[illegible] тукъ [illegible]а опре[illegible] взаимното от[illegible]ние ... пропагандата и агитацията и указва, въ коя срѣда и кога да си служимъ съ пропагандата, и гдѣ, и кога, какъ и въ кой случай съ агитацията. Този въпросъ, въпроса за про-

пагандата и агитацията, предизвика дълги и спорни разисквания въ миналог. VI конгресъ на Българ. соц.-дем. работ. партия, и ето вече е поставенъ на дневенъ редъ и въ идущия VII конгресъ. Това показва, че той още не е ясенъ за мнозина, и и че по него у насъ още сѫществуватъ спорни мнѣния. Отъ книжката «Задачата на социалиститѣ» желающиятъ читатель може да се освѣтли най-добрѣ по този въпросъ.

И нека свършимъ, защото и тъй стана много. Отъ казаното до тукъ читательтъ вижда, колко е интересна и цѣнна горната книжка на извѣстния у насъ ученъ, Плехановъ. Тя заслужава да се препорѫча на читателитѣ на «Н. Време» и да се желае най-широко распространение. Нека споменемъ още, че къмъ книжката преводачътъ е написалъ доста умѣстнитѣ «Предговоръ и нѣколо забѣлѣжки».

Стилътъ е сносенъ, гладъкъ, отъ което се вижда, че преводача се е отнесълъ съ нужното старание къмъ работата си. А най-голѣма похвала заслужава преводачътъ за добрия изборъ на книгата.

Т. Т.

Македонското освободително дѣло. Сказка, четена предъ публично събрание въ гр. Ломъ. Отъ *Д. Х. Димовъ* — учитель.

Тази сказка по македонския въпросъ заслужва особно внимание по своята искренность и вѣщина, съ която се третира въпроса по освободителното дѣло на македонцитѣ.

Авторътъ ни рисува отъ начало положението на тъй нареченитѣ ужъ свободни граждане въ България и по другитѣ страни. Халатъ имъ на тия свободни хора не е толкова добъръ, но въ сравнение съ турскитѣ роби въ Македония, той е несравнено по-сносенъ. За това ораторътъ наблѣга на факта, че въ сила на историческитѣ събития, които сѫ предоставили милиони человѣчески сѫщества подъ безчовѣшкото управление на единъ азиатски «сатрапъ» въ Македония, наша длъжность е като хора да се притечемъ на помощь на угнетенитѣ. Това го изисква човѣщината и нашия собственъ интересъ, а не „исторически задачи, „народната гордость“, „национално единство“ и др. такива, съ които си служатъ за прикритие разни шовинисти българи и сърби.

Дѣлото за освобождението, казва той, е назрѣло, не търпи никакво отлагание, нѣма какво да се чака и отъ кѫдѣ да се чака помощь или милость. Освобождението на Македония трѣбва да стане отъ македонцитѣ и за македонцитѣ, за никого другиго.

Да се чака милость отъ великитѣ сили, да се надѣваме на европейската жестока дипломация, която не познава друго, освѣнъ своя интересъ, то значи да се залъгваме, като дѣца. Интереситѣ на великитѣ сили се спречкватъ на кръстопѫть, тѣ

е могатъ да се съгласятъ върху раздѣлата на Турци[redacted]-
отд[redacted]вна осѫдения на смър[redacted]писалия трупъ [redacted]-
[redacted]крепятъ съ своята физиче[redacted]мощь, като сѫ[redacted]й
съб[redacted]ай-любезенъ най-(на[redacted])имъ.

[redacted]ѣхнитѣ ди[redacted]е, не правятъ друго
ос[redacted]да ма[redacted]ъ свѣтъ. Тѣ никога
[redacted]ога не сѫ знаели ми-
[redacted]и само повдигатъ апетитъ
з[redacted]а тѣхъ нѣма човѣкъ, нѣма
[redacted]хното сърдце, тѣ сѫ застраховани
[redacted] жестокость на дипломацията особно
[redacted]казката по решението на европейската
[redacted]лски конгресъ.

[redacted]дително ораторътъ разрушава и таз[redacted]
[redacted]ма[redacted]онцитѣ у освободителната мисия на руситѣ
[redacted]къ[redacted]под[redacted]тава въ сказката си тази дълбока
[redacted]ателност[redacted]ъ[redacted]ѣ къмъ Русия за своето политическо
[redacted]вобождение, която [redacted]ква сила не може да изгла[redacted]
[redacted]казва. Българското княжество се яви на политическата [redacted]
като самостоятелна [redacted]ица, благодарение на една — [redacted]
признаемъ слаба [redacted]то при активната намѣса на
Русия, се увѣнча съ [redacted]пѣх[redacted]. «Недостойно и обидно е
да твърдимъ, че тая или он[redacted] велика сила ще воюва да осво-
боди единъ поробенъ народъ безъ да има това воюва[redacted]
основитѣ си мотиви отъ личенъ характеръ». Нито Руси[redacted]
нейната съюзница — Франция, нито друга нѣкоя държава ще
се застѫпи за угнетенитѣ турски роби въ Турция. Това ни
доказа арменското клание, което и Германия, и Англия, най-
вече Русия удобри, като най-старо, опитано средство [redacted]
вѣкко опитване на притѣсненитѣ къмъ облегчение на [redacted]
участь.

По тези примѣръ съ арменцитѣ не може да обезсърдчи
македонскитѣ въстанници. Македония се намира въ по-други
условия, защото има задъ гърбътъ си българското княж[redacted]
което въ случай на въстание ще бѫде принудено да [redacted]
своята пасивна политика, да напусне своитѣ „приятелски[redacted]
шения съ Турция.

Какво поведение ще държи въ такъвъ случай Сърбия,
не може да се предвиди тъй лесно. Но едно е очевидно, че
освобождението на Македония чрезъ една балканска ф[redacted]
ция, което е най-сигурно и най-естествено, споредъ г. Д[illegible]
е неосѫ[illegible]имо в[illegible]о скор[illegible]ме, за[illegible]раждата
[illegible] малк[illegible]ържав[illegible]а полу[illegible]ва се [illegible]ква отъ в[illegible]
интере[illegible] и сил[illegible]то има[illegible]о на [illegible]ницата
гр[illegible]олунъ [illegible]лацит[illegible]оретат[illegible]ай-вече отъ Тур[illegible]
ко[illegible]азбира [illegible]ѣ, че [illegible]крепи[illegible] въ Европа, благ[illegible]
ре[illegible]мо на [illegible] вражда между княжествата и отъ ос[illegible]
литѣ феодални форми, отдавна отживѣли своя вѣкъ.

Естествено средство за освобождение на угнетенитѣ, измѫчени, онеправдани македонци остава революцията. Това е мнѣнието на всички здравомислящи хора. «Въ Македония ще се провъзгласи революция чрезъ всеобщо възстание, като неизбѣжно следствие отъ лошата система на управлението и второ, отъ доказаната неискренность на великитѣ държави. Тази революция ще извика най-първо турцитѣ, които ще се заловятъ за потушаванието ѝ, ще предизвика по този начинъ и нѣкои отъ балканскитѣ държави да се замѣсятъ за или противъ тази революция и най-сетнѣ ще се извика посредствомъ нея и дипломацията, за да даде резолюция на станалитѣ произшествия».

Тази революция трѣбва да има за цель освобождението на Македония за македонцитѣ; никакви присъединения, никакви шовинистически побуждения си нѣматъ мѣстото. Всички тия ламтения могатъ само да задушатъ освободителното дѣло на измѫчената страна. Ние сме длъжни да подадемъ материална и морална помощь на македонцитѣ не защото сѫ наши еднородци, а защото сѫ роби, защото политическото тѣхно освобождение има голѣмо значение за нашето *економическо* освобождение.

«Тъй: Борбата е неминуема и утрѣ ще се почне,—завършва г. Димовъ. — Да помогнемъ! Следъ тържеството на свободата бѣднитѣ балкански народи, каквито промѣни да претърпятъ, ще иматъ възможность по-съзнателно вече да отпочнатъ разглеждането на своитѣ социални задачи, общи съ ония на цѣлия свѣтъ, а именно, отърсването отъ последнето човѣшко робство *економическото*, главния двигатель на общечовѣческитѣ бѣди и злощастия». **В. А.**

Престѫпностьта, нейнитѣ причини и средства за искорененето ѝ. Отъ Д-ръ Г. Раковски. Много важни въпроси отъ научно и социално гледище повдига нашия младъ Д-ръ въ своята малка книжка. По тѣзи въпроси има многотомни съчинения, написани отъ специалисти, учени и практици по сѫдебното дѣло. И ни едно отъ тѣзи обширни съчинения не даватъ удовлетворителенъ отговоръ относително въпросътъ: какъ да се премахне *престѫпностьта?*

Мѫчнотията състои въ това, че престѫпностьта има много причини, които се криятъ дълбоко въ човѣшката природа; други, които криятъ своитѣ корени въ обществениитѣ наредби; трети най-сетнѣ — въ понятието за престѫпностьта. Не у всички народи и въ всички времена престѫпно дѣйствие наричатъ това, което се преследва отъ съвременницитѣ. Че и не у всички индивидууми нравственнитѣ понятия сѫ еднакви. Историята на човѣшкото развитие, психологията и етиката, наредъ съ физиологията и социологията иматъ неоспоримо право въ дадения въпросъ. Какъ тогава може да се отговори на единъ толкова сложенъ въпросъ въ една книжка

[illegible] странички? Не е ли това твърдѣ смѣло предприятие? И [illegible] не [illegible] повърхностно едно третиран[illegible] въпросътъ? Ето пър[illegible] [illegible] ни внуши малката книжка [illegible] вски съ богато съ[illegible]е. [illegible] вали малко [illegible] книжлема с [illegible] ѣ [illegible] нии, особно [redacted] произведения отъ нау [illegible] рактеръ, [redacted] яхме врѣзъ книгата на Д[illegible] вск [redacted] отъ интересъ къмъ самия в[illegible] [redacted] отъ външната и краткостьта въ[illegible] [redacted] проса.

[redacted] що е престѫпление и какви под- [redacted] могатъ да се направятъ нѣма нѣщо ново. [redacted] сѫ интересни за сѫдиитѣ и специалисти по [redacted] обикновенния читатель по-интересни [illegible] [illegible] та и срѣдствата за тѣхното искоренение [illegible]

[illegible] ати[illegible] тѣ дан[illegible]и, които черпи Д-ръ Раковски, повече отъ [illegible] источни[illegible] числото на престѫпленията расте съ пора- [illegible] на държина. [illegible] но [illegible] ното нарастване на престѫпленията [illegible] [illegible] 826 г. до 1887 е порасло съ четири процента, когато население[illegible] увеличило едвамъ съ ед[illegible] места». У другитѣ държави престѫп[illegible] не е намалено. Тъй въ [illegible] за [illegible] ъ периодъ отъ 30 години презъ втората половина на XI[illegible] [illegible] престѫпления сѫ се увеличили съ 76% престѫпления противъ личн[illegible] та въскачватъ се съ 43%, а Ан- глия дава по-малъкъ контингентъ престѫпници, отколкото другитѣ [illegible] пейски държави.

Въ Германия престѫпленията противъ обществения редъ за единъ периодъ отъ петь години (1882—1887) сѫ се увеличили съ 10%, про- тивъ личностьта съ 16%, а противъ собственностьта сѫ се намалили съ 5%. Въ Австрия за 30 годишенъ периодъ (1857—1886) по-леки[illegible] стѫпления сѫ се увеличили съ 395%. Въ Италия за единъ перио[illegible] 16 години — съ 29%. Въ Русия, споредъ статистиката, излиза, [illegible] стѫпленията сѫ расли три пѫти по-бърже, отколкото населението. Само въ малката Румъния презъ 1880 г. е имало сбивания, наранявания и неу- мишлени убийства 19,025, а въ 1888 г. 23,242, но максимума е [illegible] налъ въ 1886 г. на такива престѫпления до 28,591. Въ тѣзи пр[illegible] ления автора прави разграничения между тежки престѫпления и лек[illegible] стѫпления, които се увеличаватъ отъ една страна и се намаляватъ отъ друга, споредъ както гледа на тѣхъ правосѫдието. Тия престѫпления, ко- ито по-напредъ се броеха за тежки престѫпления, сега спадатъ къмъ кате- горията на лекитѣ. Тъй въ Англия до началото на нашето столѣт[illegible] най-малката кражба сѫ наказвали съ смърть, сега обаче не тъй г[illegible] на това престѫпление, за това и наказанието е по-[illegible] Такива из[illegible] [illegible] има м[illegible] закон[illegible] всѣка[illegible] ована [illegible] отъ ту[illegible] [illegible] нса на [illegible] ение ед[illegible] стѫпле[illegible] намален[illegible] други.

При това, автора прави р[illegible] още в[illegible] тъ на престѫплен[illegible] Тъй [illegible] идимъ, [illegible] стни п[illegible] ления [illegible] бърже се умножават[illegible] Въ [illegible] ретя— [illegible] туция [illegible] ѫпност[illegible] ритѣ най-красноре[illegible] говорятъ, какъ бърже се распространява тайната и явна проституция;

съразмѣрно съ това растатъ и престѫпленията въ това позорно занятие. Тъй въ Берлинъ числото на момичета, които се намирали подъ полицейски надзоръ въ 1885 г. възлиза на 3598, а въ 1891 г. достига до 4363. Това е явната проституция; тайната е много по-многобройна. „Въ Парижъ тя надминава явната 15—20 пѫти. До като тамъ имало записано въ полицията 4000 момичета, извѣстно е, че 60,000 момичета, а споредъ други даже 100,000 се препитаватъ съ тайна продажба на тѣлото си. Въ Берлинъ презъ 1876 г. е имала 16,198 арестувани момичета, за дѣто се занимавали съ тайна проституция. Въ Хамбургъ на всѣки 9 жени отъ 15 години на горѣ е имало една проститутка!»

Ако земемъ предъ видъ тѣзи поразителни цифри, то не ще ни бѫде чудно, че „проституцията расте двойно по-бърже отколкото населението“, а съ това заедно расте и престѫпностьта въ тази среда, защото и проституцията е огнището на развалата. «Както въ застоелитѣ блата се развиватъ само ядовити организми, които отравятъ въздуха и разнасятъ заразата на различни прилепчиви болѣсти въ човѣшкото тѣло, тъй и проституцията е това обществено блато, дѣто никнатъ и се расплодяватъ престѫпленията и отъ кадѣто се распространяватъ по четиртѣхъ краища на свѣта», забелѣзва Д-ръ Раковски.

Въ това блато на разврата е главното гнѣздо на опия млади престѫпници, които се лишаватъ отъ майчина нѣжность, отъ въспитание и образование, които отъ утробата на майка си сѫ обрѣчени за кандидати на бѣсилото, тъмницата и каторгата. За тѣзи малолѣтни престѫпници автора много справедливо натяква на обществото, като го уприличава на „баснословния гръцки богъ Сатурнъ, който ядѣше собственнитѣ си дѣца“.

Достатъчно е тукъ да преведемъ само численностьта на малолѣтнитѣ престѫпници, за да се убѣдимъ въ справедливото натякване на автора. Дѣтската престѫпность не е исключение за нашето време, тя взема заплащителни размѣри. Тъй «въ 1894 г. въ Франция отъ 40,000 малолѣтни престѫпници, 32,849 сѫ били отъ 16 до 20 годишна възрасть». «Въ 1895 г. предъ сѫда сѫ били преследвани 554 млади момчета за углавни престѫпления; общото число на малолѣтнитѣ престѫпници презъ единъ периодъ отъ една година възлиза на 35,387. Тука има едно нарастване отъ 3092 престѫпника. Въ Италия престѫпленията на малолѣтнитѣ не падатъ по-долѣ отъ францускитѣ. По диритѣ на тия двѣ цивилизовани страни въ това отношение върви и Русия, и Германия. Въ тази последнята за единъ периодъ отъ 1883—1887 г. на всѣки 100,000 жители годишно сѫ се падали 562 малолѣтни престѫпници. До 1892 г. престѫпностьта на малолѣтнитѣ сѫ е уголѣмила тамъ съ 12,8%. Сѫщо тъй бърже се е уголѣмила престѫпностъта въ това време на престѫпници отъ 18 до 21 г., които се увеличаватъ съ 38% за периодъ отъ 1882—1892: отъ 48,352 на 61, 138.

Тѣзи млади престѫпници обикновенно начеватъ съ скитничество и просия. Престѫпленията на скитницитѣ и просяцитѣ не сѫ по-малки и по-малобройни отъ тѣзи, които приведохме до тукъ. И начало на всички тѣзи престѫпления, както се види, е нѣмотията. Бѣдность и лишения найлесно накарватъ и единъ прекрасенъ човѣкъ да се реши на престѫпле-

..., и най-кроткия го докарватъ до озвѣрение, щото да се реши [redacted]
...ство даже, и най-честния на кражба и др. престѫпления.

[redacted] не само сиромашията е единствената причина на прест[redacted]а, ... ние видимъ между ... [redacted] богата класса хора и же... стоки ... кръвожадни и крадци, ... отъ най-първо качеств... само тѣ лесно [redacted] кона за тѣхъ се обикаля, ... [redacted] ... тъй щото мѫчно могатъ ... [redacted] ... Когато за просецитѣ, за ... [redacted] ... която е кърмила съ горчиво млѣко ... [redacted] ... дѣто и правия ... [redacted] се задава.

... [redacted] къмъ другитѣ причини на престѫпностьта. Много ... [redacted] на наследствеността у престѫпни[redacted] ... Ако човѣкъ извърши умишлено едно пр[redacted] ... това престѫпление ще бѫде двойно по-престѫпно, отъ ... но не по своя воля и безсъзнателно. ... въпро... свободна воля? д-ръ Раковски отговаря ... Съ... на ... за той е самоизмама». На осно[redacted] емпирическата психология, която не допуща вродени понятия и и[redacted] доказва, че всичкия умс[redacted] и нравственъ багажъ у човѣка се ... чрезъ външнитѣ впеча[redacted] наблюдения.

Отъ тукъ произл[redacted] ... на вродени престѫпници. Даннитѣ събрани отъ Ломброза върху ... отъ физическитѣ недостатъци на престѫпницитѣ, напримѣръ относително голѣмината на черепа [redacted] вилностьта на главата не се потвърдяватъ отъ издирванията на д[redacted] тори, като Томсона. Причинитѣ на престѫпностьта трѣбва да се дирятъ, споредъ нашия авторъ, не само въ организма на човѣка, „но въ външнитѣ условия и главно въ общественнитѣ“. Той не отрича значението на извѣстни психически и нервни недостатъци въ извършването н[redacted] злодѣяния, но това ни най-малко не доказва, че човѣкъ съ извѣстни [redacted] предразположения фатално е обреченъ да бѫде престѫпникъ. «Престѫпние-то е, прочие, една общественна *идея*, а никоя наука още не е доказала, че человѣкъ се ражда съ идеи въ главата»; този аргументъ споредъ насъ е най-силния и неопровержимъ противъ теорията на Ломброзо, ... нитѣ престѫпници сѫ въ повечето случаи страдающи отъ синлен[redacted] иматъ други физически недостатъци. «Физическитѣ и духовни каче[redacted] човѣка сѫ едно *градиво*», споредъ нашия авторъ, което влиза въ състава на бѫдѫщето престѫпление заедно съ елементитѣ, почерпнати изъ общественната среда. Той признава наследственностьта, но не въ тази смисълъ, както искатъ нѣкои да кажатъ, че престѫпникътъ прилича на дивакъ, като по[redacted] дѣйствията на своитѣ първобитни прадеди въ звѣрскитѣ си по... «Человѣческитѣ поколения ... усъвършенствуватъ, за ... отъ една страна ... отстран... ненужн... ... варварски ... тва на н... деди, а ... друга ... ственност... казва и ... ализира д... качества които н... придобива ... въ влия... на цивилизацията ... отн... о това, ... мъ нас... ностьта ... а добритѣ качества ... една ... трѣбва д... ва и з... ата на ... тѣ наши праде[redacted] ... възразява много умѣстно: „Звѣрщината у човѣка се е явила по-късно презъ периода на варварството“, значи тя не е присѫща на човѣшката

натура и не е наследственна. Много отъ червенокожитѣ и други диви племена потвърдяватъ тази истина, че тѣ стоятъ по-горѣ въ своята хуманость отъ много цивилизовани варвари.

За распространението на израждането и неговитѣ причини, автора ни дава доста цѣнни данни. Патологическитѣ отклонения ставатъ все по-чести въ наше време, казва той; такива отклонения се забелѣзватъ наистина у тежкитѣ престѫпници. Най-главнитѣ причини за израждането сѫ сифилисътъ, алкоолическото отравление и отравянието отъ лошава храна и лошавъ въздухъ. Тѣзи причини могатъ да се отстранятъ съ една по-добра наредба на обществото и распространение на просвѣщението.

На тѣзи причини автора посветява четвъртата глава на своята книга, която заслужва, споредъ насъ, особно внимание. Климатътъ тъй сѫщо играе важна роль въ характера на престѫпленията; но най-голѣмо значение автора отдава въ това отношение на бѣднотията. Не е мѫчно да се убѣдимъ, че съ развитието на индустрията и фабричното производство, една голѣма часть отъ работното население остава безъ работа и се замѣстя съ жени и дѣца на фабрикитѣ. Тѣзи последнитѣ отъ преуморяване и лошитѣ хигиенически условия се изродяватъ; тѣ предаватъ по наследственность своитѣ недостатъци на бѫдѫщето поколение; а способнитѣ за работа хора се обръщатъ въ скитници; значи и еднитѣ и другитѣ сѫ кандидати за престѫпници. Че всѣка економическа криза води следъ себе си купъ престѫпления и цѣлъ роякъ престѫпници, това всѣки наблюдателенъ читатель е видѣлъ самъ. Ето какъ описва индустриялната криза д-ръ Раковски: «Куминитѣ пушатъ и съ своитѣ кълба димъ пълнятъ небето и не оставатъ мѣсто за облацитѣ; всичкитѣ станове сѫ въ движение, вниманието на всички е погълнато въ работа. Всички се надпреварватъ да произвеждатъ кой колкото се може повече; желѣзницитѣ не сварватъ да пренасятъ стокитѣ по всички направления, пазаритѣ нѣматъ достатъчно пространство да ги приематъ. Това е периода на трескава индустриялна дѣятелность. Но о, хора, вий не подозирате, че ще изгорите отъ огъня на вашата собственна треска». Да, подиръ едно такова препълнение на пазаритѣ съ излишна производителность, настѫпва криза, работницитѣ оставатъ безъ работа, но тѣхната почивка подиръ преуморяванието отъ 16 до 20 часа работа, състои въ гладъ, студъ, димъ и мизерия; такава почивка разрушава духовно и физически хиляди човѣшки сѫщества. Не е ли отговорно обществото за това разрушение, което води къмъ престѫпностьта? Всѣкой добросъвѣстенъ, честенъ човѣкъ, който живѣе въ такова общество, каквато е нашата съвременна обществена наредба, ще се почувствува престѫпникъ, ако не дири по-справедлива обществена наредба отъ тази.

За да се боримъ съ причинитѣ на престѫпностьта трѣбватъ ни едно по-усъвършенствувано законодателство отъ това, що имаме; трѣбва широко распространение на знанията, за да се истикатъ суевѣрията и невѣжеството между народната маса, които често служатъ за причини на най-тежки престѫпления.

Ние ще завършимъ съ думитѣ на автора: «съ една дума, всичко, което води къмъ пълното физическо и духовно развитие на човѣка, което го ограждa отъ разрушителнитѣ сили на природата и обществото, спомага за намаляванието на престѫпностьта».

Д-ръ А.

ПОСТЖПИЛИ ВЪ РЕДАКЦИЯТА НОВИ КНИГИ:

[illegible] кждѣ ни води живота или [illegible]нитѣ основи н[illegible]ал-[illegible]окрация отъ *Карлъ Кау*[illegible]евелъ *Янко* **Сакжзо** Цѣ[illegible] ст. 1900 г. Хасково.

Les livres [illegible]es appliquées D-r **Foveau** [illegible]ell[illegible] Paris 1 fr. 1900 г.

[illegible]нението на *Т. Цесельски* и др. [illegible]рново. 1900 г. Цена 60 ст.

[illegible]б. Разказъ отъ *Антонъ Чековъ.* Прев. [illegible]а 1900 г.

[illegible]**циалната политика** отъ проф. *Верне*[illegible] [illegible]ски *Д. Димитровъ.* Попово 1900 г. Цѣн[illegible]

[illegible]та[illegible]**а демократията** отъ *Жюлъ Пейо.* Превелъ отъ [illegible] *Г.* [illegible] 1900 г. Цена 70 ст.

Идеалитѣ на жен[illegible]**о образование** отъ *П. Кантер*[illegible] [illegible]дено прев. отъ оригинала отъ *Ив.* [illegible]*доровъ.* Варна, [illegible] Цѣна 60 ст.

Комунистически [illegible] отъ *К. Марксъ* и *Фр. Енгелсъ.* Прев. отъ нѣмски *Г. Бакал*[illegible] Цѣна 50 ст. Варна 1900 г.

Основитѣ на общедостжпната психология *и прилож*[illegible] *ѝ къмъ възпитанието,* отъ **Джемсъ Сьоли.** Часть I. Преве[illegible] второто руско издание **В. Тодоровъ.** Библиотека на сп. «Право Дѣло» № 3. Габрово 1900. *Цѣна 2.50.*

Минало и сегашно (изъ обществената психология) отъ **Людвигъ Крживицки.** Превелъ отъ руски **Г. Б.** Популярно-[illegible] библиотека № 15. Варна 1900. Издание на Стефанъ Гео[illegible] и С-ие. *Цѣна 20 стот.*

Поворотный пунктъ *въ исторіи Еврейскаго рабочаго движенія.* Изданія Союза русскихъ социаль-демократовъ. Женева 1900.

Ржководство за употребление на Руско-Мюлпфордовот[illegible] **тало** отъ **Клайчь.** Побългарилъ **Ц. Палтовъ.** Издава Читалище «Искра» с. Калейца. Троянъ 1900. *Цѣна 30 ст.*

Уставъ на земледѣлческо спестовно взаимно-спомагателно дружество, съ въведение и коментаръ отъ **Н. Д. Бъчв**[illegible] Русе 1900 год.

Законъ за учи[illegible]**а** (пр[illegible] Изда[illegible]на Мин[illegible] [illegible]ото на[illegible]свѣще[illegible]

НАУЧЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

Слънчевото затъмнение на 15-й Май т. г.

Едни отъ най-величественнитѣ и поразителни природни явления, които правятъ осезаеми движенията на небеснитѣ тѣла и даватъ възможность сжщевременно съ своитѣ предсказвания да се провѣри строгата точность на астрономическитѣ изчисления, сж затъмненията. Тѣ отъ преди, както и сега, предизвиквали и предизвикватъ у невежественнитѣ народи сума суевѣрия. Така напр. источнитѣ народи сж убедени, че Слънцето и Луната се нападатъ отъ единъ огроменъ драконъ, което чудовище иска да ги погълне и ги засѣнчва съ черното си тѣло. Отъ тукъ и се явява нуждата да се спасяватъ, за която цель излизатъ на улицитѣ и съ викове, биение тъпане и дигание шумъ се стараятъ да пропждатъ туй чудовище, което иска да ни лиши отъ нашето дневно и нощно свѣтило. Даже подобни концерти се устрояватъ по разпорежданието на висшитѣ държавни сановници, които си иматъ свои астрономи, за предсказвание на тѣзи явления, възъ основа на редъ наблюдения, събирани отъ дълги години. До колко сж били поразителни за времето си тѣзи явления, на които причинитѣ не сж били извѣстни не само на простата, невежественна маса, но и на тѣхнитѣ главатари, може да се заключи отъ следующето историческо събитие станало преди Р. Хр. на 28 Май 548 г. Въ туй време е била обявена война между Мидянитѣ и Лидийцитѣ. Въ сжщата дата се е случило и Слънчево затъмнение. Противницитѣ сж били готови да встжпятъ въ бой, когато неочакванното настжпвание на пълното помрачавание на Слънцето до толкосъ е поразило двѣтѣ настървени страни, че оржжието е било веднага хвърлено и е билъ сключенъ миръ.

Обаче сега, при туй състояние на науката, която ни е дала и дава всекидневно възможность все по-дълбоко да проникваме въ тайнитѣ на природата и да отгатваме причинитѣ имъ, то този страхъ постоянно исчезва и ние съ спокойствие наблюдаваме и следимъ ходътъ на подобни поражающи явления съ цель по подробното имъ схващане и обяснение. Явления отъ подобенъ родъ сега за интересующия наблюдатель съставляватъ удоволствие и любимо развлечение.

Нека видимъ на кратко, въ що се състоятъ тѣзи явления, които въ старо време сж били знамения за ужаси и нещастия, които идатъ да постигнатъ хората. Какво е туй черно тѣло, което всрѣдъ бѣлъ день покрива Слънцето, или въ ясна нощь неочакванно кара да исчезне отъ небето Мѣсечината. За насъ сега туй е неизбѣжно следствие отъ движението на Луната около Земята. Всѣкому е извѣстно, че всѣко непрозрачно тѣло, освѣтено отъ една страна, отъ другата хвърля сѣнка. Земята и Луната като непрозрачни тѣла плаващи всрѣдъ небесното пространство, като се освѣтяватъ отъ една страна отъ Слънцето на противоположната си страна хвърлятъ дълга конусообразна сѣнка, която е съвършенно лишена отъ прямитѣ слънчеви лжчи, понеже такива немогатъ да проникнатъ въ нея отъ никоя часть на Слънцето. Тази сѣнка е обвита съ една друга по-малко тъмна — полусѣнка, въ която проникватъ лжчи отъ Слънчевия дискъ, но

[illegible] отъ части. Върхътъ на конусообразната сѣнка хвърлена въ [illegible] ...рото отъ Земята достига близу до [illegible] к.м. Онази, хвър[illegible] ...ната близу 385,000 к.м. А Луната [illegible] около Земята [illegible] ...дно на 384,440 [illegible] ...на врѣме-на. тя дохожда по-бли[illegible] по-далечъ [illegible] ...но растояние.

[illegible] Луната при [illegible] единажъ на мѣсеца — на[illegible] ...чие [illegible] хвърлена отъ Земята, която [illegible] ...ната. Сега може да се случи, че [illegible] попадне на продълженнието на [illegible] ...нието и Земята и. понеже растоя[illegible] ...зи моментъ Луната отъ Земята, е по-малко, [illegible] ...ата на последнята, то слѣдва, че Луната ще [illegible] ще изгуби блѣсъка си, ще се затъмнѝ [illegible] ...тъмнение. Въ това място диаметра на [illegible] ...мнѣта сѣнка е около три пъти по-голѣмъ отъ [illegible] на[illegible]а, затова и тя въ този случай ще се потопи [illegible] въ т[illegible] ...но, най-първо тя преминава презъ полу[illegible] ...Цѣло блѣсъка й о[illegible] толкозъ малко, че за насъ това [illegible] ...забелѣзано. Следъ това се допира външно съ лѣвия си [illegible] ...земната сѣнка, въ който м[illegible]тъ се започва *частното* затъмнение [illegible] ...ниско полека навътрѣ [illegible]та, [illegible] се врѣзва въ диска на Луната въ видъ на тъменъ сегме[illegible] кои [illegible] увеличава на луната постепенно и най-после съвършенно я закрива. [illegible]а тя вече е цѣла въ тази сѣнка и дѣсния й край се допира вжтрѣшно о сжщия край на сѣнката. В[illegible] моментъ започва пълното затъмнение. Тя бива цѣла въ пълната [illegible] цѣлото губи своя блѣсъкъ и свѣтлина, потъмнява и се покрива съ единъ розовъ цвѣтъ, който минава въ тъмно червенъ. Този шаръ е следствие на часть отъ слънчевитѣ лжчи, които, като преминатъ презъ земната атмо-сфера покрай земната повърхность ставатъ червени, пречупватъ се, [illegible] никватъ въ сѣнката и падатъ върху Луната. Сжщото туй явление [illegible] е забелѣзвалъ заранъ при изгрѣването или вечеръ при захождането [illegible] слънцето. Облацитѣ къмъ западъ почервенявать, а сжщо и предметитѣ на срѣща получаватъ червена отсѣнка. Въ това време тя продължава да се движи вжтрѣ въ сѣнката, догдѣто достигне до другия край на сѣнка[illegible] се допре пакъ вжтрѣшно, но съ лѣвия си край. Времето отъ едно[illegible] другото вжтрѣшно допиране може да трае повече отъ два часа. Отъ[illegible] моментъ вече свършва се пълното затъмнение и започва пакъ частно: тя захваща да излиза вънъ отъ сѣнката. Земната сѣнка сега пакъ въ видъ на сегментъ се вижда върху диска на луната, но сега той все се намалява, догдѣто се изгуби съвсѣмъ, следъ като стане външно допиране на [illegible] ния й край, съ което и се свършва частното затъмнение. По-нататъкъ [illegible] продължава да излиза и отъ полусѣнката, [illegible]о ние [illegible]емъ забел[illegible]

[illegible] Но мо[illegible]е случ[illegible]резъ вр[illegible] пълно[illegible] луната да [illegible]кне изъ[illegible] въ сѣн[illegible]а землят[illegible]мо отъ [illegible] отъ кое[illegible] часть [illegible] дискъ [illegible] затъмн[illegible]ѣколко време. З[illegible] центр[illegible] въ този [illegible]тъ нѣ[illegible] съвпада [illegible]нията, що съединява центро[illegible] а земят[illegible]ънцето. [illegible]този сл[illegible]е има пакъ *ча*[illegible] лунно затъмнение. Но тѣзи два изброени случая ставатъ много рѣдко при

пълнолунията и обикновено луната презъ туй време минава далечъ отъ сѣнката и не прониква никакъ въ нея. Работата не би стояла така, ако луната би заобикаляла около земята въ сжщата тази площь, на която се движи земята или слънцето презъ годината. Въ този случай при всѣко пълнолуние щѣхме да сме зрители само на пълни лунни затъмнения. Въ сжщность орбитата на луната се намира въ площь, която съ онази, по която се движи земята, затваря жгълъ близо отъ 5°. Ето коя е причината, че луннитѣ затъмнения ставатъ рѣдко. Споредъ наблюденията и изчисленията излиза, че затъмнения, станали въ единъ периодъ отъ 18 год. и 11 деня, нареченъ още въ старо време Саросъ, въ следующия тѣ се повтарятъ въ сжщия редъ. Това дава възможность за грубо, отъ наблюдения, предсказвание на затъмненията, щомъ се знаятъ датитѣ на луннитѣ затъмнения, случивши се презъ такъвъ единъ периодъ. Ние нѣма да се впущаме въ подробности за произхода на този периодъ Саросъ, понеже бихме отишле твърдѣ на далечъ. Ще споменемъ само, че въ този периодъ отъ 18 години и 11 деня се съдържатъ точно число мѣсеци или заобиколки на луната около земята, именно 223 лунни мѣсеци.

Луннитѣ затемнения се виждатъ едновременно отъ повече отъ половината на земната повърхность. Тя се вижда въ една и сжща фаза на всѣкадѣ, гдѣто е изгрѣла. При тѣзи затъмнения интересно е за любопитния наблюдатель да схване общия контуръ на края на сѣнката, който представлява джга отъ окржжность съ радиусъ по-голѣмъ отъ онзи на диска на луната и отъ който може да се сжди за формата на нашата земя. Още преди Р. Хр. Аристотелъ е виждалъ въ това признакъ за кжлбообразностьта на нашата планета. А този, който разполага поне съ бинокль, ще забелѣжи движението на сѣнката по повърхностьта на луната и постжпенното покривание отъ нея моретата и по-отличителнитѣ кратери. Тъй сжщо заслужава, до колкото позволяватъ средствата, да се забелѣжи очъртанието на края на сѣнката, която може да е назъбена, вследствие на проектирането на земнитѣ планини. Затъмнението трѣбва да се очаква да започне отъ лѣвия край или източния край на луната.

Презъ тази година ще има само едно лунно затъмнение следъ полунощь срѣщу 30-й юний. То ще бжде частно.

Нека разгледаме подиръ туй, кога може да се случи слънчево затъмнение.

При всѣко свое заобикаляние около земята, луната дохожда еднажъ и между слънцето и тази последнята, което става на новолуние. Въ този случай центъра на луната може да се случи въ единъ моментъ да се намѣрва точно на правата, що съединява центъра на земята и слънцето. Въ такъвъ случай, ако луната е на такъво растояние отъ земята, каквото края на конусообразната ѝ сѣнка, която ще хвърля къмъ земята, да може да достигне последнята, то тогава върху земната повръхнина на опредѣлено мѣсто ще отхвърли едно кржгло петно — напречния разрѣзъ на сѣнката отъ повърхностьта на земята и тогава наблюдатель, който се намѣрва на туй мѣсто, никакъ не ще може да вижда диска на слънцето и за него ще настжпи почти нощь. Тукъ за това мѣсто ще има *пълно слънчево* затъмнение. Мѣсеца, като се движи предъ слънчевия дискъ, то и тази сѣнка — петно, ще се движи по земната повърхнина и ще преминава

[illegible] срѣщне на пѫтя си, било материци или морета, като оп[illegible]ъ [illegible] всички мѣста, отъ [illegible] туй петно, последова[illegible]е [illegible]но слънчево затемнение. Голѣмин[illegible] на туй петно, или напъл[illegible] за[illegible] часть отъ земята повр[illegible] да достигне на растоя[illegible] б[illegible] до 300—[illegible] въ такъво едно мѣст[illegible] [illegible]пвани[illegible] най-напредъ ще се допре с[illegible]ментъ ще започне частното за[illegible] сегментъ все повече и повече ще[illegible] гдѣто го покрие съвършенно и се [illegible] край на слънцето. Тогасъ ще настѫпи [illegible] трае до 3—4 минути — до гдѣто лѣвия [illegible]трѣшно о лѣвия край на слънцето. От[illegible] [illegible] постепенно ще започне да се открива [illegible] за[illegible]нение, до гдѣто не се допратъ външно па[illegible] [illegible]а [illegible]ънцето, въ който моментъ и ще се свърши затъм[illegible] сѫщи[illegible]дат[illegible] Наблюдатель, който се намѣрва вънъ отъ [illegible]но на изв[illegible] ра[illegible] ще вижда въ момента на пълното слън[illegible] затъмнение само часть [illegible] диска на слънцето затъмненъ и [illegible] ще има *само частно* затъмение, а вънъ отъ определена границ[illegible] да се вижда никакво за[illegible]не. Ра[illegible]тата не би била такъва, ако обема на луната би билъ толк[illegible] хвърлената си сѣнка да би могла да покрие цѣлата земя. В[illegible] такъвт[illegible] на всички мѣста отъ земната повърхнина, гдѣто слънцето е надъ хоризонта, щѣше да има пъ[illegible]тъмнение.

Сега, ако при сѫщитѣ горѣописани обстоятелства луната е толкосъ [illegible] отъ земята, че върха на конусообразната ѝ сѣнка не може да достигне до земята, то върху земята нѣма да се получи сѣнка — петно, но пъкъ, наблюдатель, който би се намѣрвалъ въ сѫщото това мѣсто, въ кое[illegible] би могло да има петно, както при горния случай, ще вижда само ср[illegible] часть отъ слънчевия дискъ затъмненъ и около него единъ свѣтълъ пр[illegible] понеже въ такъвъ случай видимия диаметръ на слънцето ще бѫде по-голѣмъ отъ отъ онзи на мѣсеца и не ще може да се покрие съвършено отъ последния. Тогасъ за този наблюдатель ще има *пръстеновидно* затъмнение. При него сѫщо ще се различава, както при пълното лунно, [illegible] и край на частно слънчево затъмнение, и начало и край на пръсте[illegible]ното. Вънъ отъ извѣстни предѣли ще има само частно слънчево затъмнение до извѣстни предѣли, вънъ отъ които пъкъ не ще има никакво. Пръстеновидното затъмнение сѫщо като пълното се носи отъ едни на други определени точки на земната повърхнина и образува цѣлъ [illegible] или зона въ предѣлитѣ на която е видимо.

До тукъ предполагахме, че центъра на луната въ пълнолуние до[illegible] [illegible] съвпад[illegible]инията, [illegible] съедин[illegible]нтъра [illegible]цето и [illegible] [illegible]учва с[illegible]уй не [illegible] — цен[illegible]а луна[illegible] този мо[illegible] на стр[illegible] центр[illegible] линия и тогава нѣма да има нито пъ[illegible] нито [illegible]новидно [illegible]нение. [illegible]а частн[illegible] центъра пада на бли[illegible] и дис[illegible] луната [illegible]а част[illegible] диска [illegible]ънцето, но пак[illegible] опред[illegible] части отъ земната повърхнина, или пъкъ, ако центъра пада доста на далечъ и диска на луната не може да покрие за извѣстно време

часть отъ слънчевия дискъ, за никое мѣсто на земната повърхнина нѣма да има затъмнение. Това последното се случва най-често и слънчевитѣ затъмнения изобщо ставатъ рѣдко по сѫщитѣ причини, както и луннитѣ, но сравнително съ последнитѣ по-често. Споредъ исчисления и наблюдения, правени последователно още отъ старо време излиза, че въ всѣки периодъ отъ 18 год. и 11 деня ставатъ едно и сѫщо число слънчеви затъмнения и въ единъ опредѣленъ последователенъ редъ, тъй щото, ако се знае датата на всѣко слънчево затъмнение, то следующето може да се предскаже приблизително. — То ще се случи следъ 18 год. и 11 деня. По такъвъ начинъ въ старо време въ Китай и ученитѣ маги отъ Вавилонъ сѫ предсказвали затъмненията. Обаче сега сѫществуватъ строго точни астрономически методи, при помощьта на които всѣко едно, какво да е затъмнение, може да се предскаже и опредѣли времето му съ точность до минутитѣ и секундитѣ, а тъй сѫщо може да се опредѣлятъ мѣстата на земната повърхнина, въ които ще се види, като пълно, пръстеновидно или частно.

Всѣко едно било лунно или слънчево затъмнение, пълно или частно, представляватъ интересъ за науката, но най-голѣмъ интересъ представляватъ пълнитѣ слънчеви затъмнения, които макаръ и кратковремени — тѣ обикновенно траятъ 3—4 минути, както видѣхме, служатъ за извънредно важни наблюдения, правени съ цель да се изучи устройството на слънцето и то за такива изследвания, които въ друго време за сега още никакъ не сѫ възможни, именно изследвание неговата корона — това сияние, което окрѫжава помраченото слънце въ време на пълнитѣ затъмнения. За тази цель се правятъ далечни експедиции отъ ученитѣ при различнитѣ обсерватории въ свѣта въ тѣзи мѣста, отъ гдѣто ще се види пълното слънчево затъмнение, за която цель си носятъ и нужнитѣ за това апарати за наблюдение и фотографиране.

Ето споредъ описанието на очевидеца Фламариона, какво зрелище представлява изобщо едно пълно слънчево затъмнение и какво поразително впечатление може да произведе то върху душата на всѣки наблюдатель.

«Пълното Слънчево затъмнение, казва Фламарионъ, представлява явление въ висша степень интересно и въсхитително. Въобразете си ослѣпителното слънце всрѣдъ чисто, безоблачно небе. Въ опредѣления часъ, точно предсказанъ отъ астрономитѣ, слънчевата свѣтлина изведнажъ захваща да отслабва. На западната страна на слънчевия дискъ показва се черенъ сегментъ, — край неосвѣтенъ отъ луната. Той полека се навлича на Слънцето, като засѣнчва все по-голѣма и по-голѣма часть отъ неговата повърхность. Ето вече половината отъ слънцето е закрито. Тъмно, блѣдно освѣтление замѣнява тази ярка свѣтлина, която преди малко е озарявала природата. Всички шарове блѣднѣятъ. Весело хвърчащитѣ птици прекъсватъ пѣнието си и страхливо се слушватъ между листата; стадата въ безпокойствие реватъ и бѣгатъ къмъ всички страни; квачката прибира подъ крилѣтѣ пиленцата си; цвѣтята затварятъ венчетата си, както при настѫпване на нощьта. — Ето че отъ яркия, свѣтълъ дискъ е останала една тѣсна дѫга, която все повече и повече се намалява, и най-послѣ, съвършенно угасва. Следъ туй настѫпва нощь . . . нощь мрачна и необяснима; всичко се струва още толкосъ по-тъмно, защото исчезванието на последнитѣ лѫчи стана мигновенно. Цѣлата природа се потапя въ мълча-

е. На небето се запалватъ звѣзди; температурата на въздуха [illegible] [illegible] се понижава на нѣколко граду[illegible] [illegible] [illegible] дишате лъхването [illegible] [illegible] нитѣ птици и хвръкватъ отъ [illegible] гнѣзда; появяватъ се [illegible] рилѣ[illegible] животнитѣ сѫ [illegible] [illegible] [illegible]то зрелище; коньтъ се отказва да следва [illegible] [illegible]хливо се притиска до крака [illegible] госп[illegible] [illegible] сами, които сме дошли ту[illegible] [illegible] [illegible]врени, че въ него нѣма ни[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]въ колата си се намираме въ въз[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] нетърпение и страхъ очакваме [illegible] не сме виждали и, вѣроятно, никога [illegible] [illegible] моментъ, когато чудотворния небесенъ [illegible] [illegible]зможно е да се удържи човѣкъ отъ [illegible] [illegible] е той по сѫщия начинъ угасне за в[illegible] [illegible] [illegible]а! що ще стане тогава съ земята и на[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]о чудесно зрелище се представлява сега предъ [illegible] [illegible] [illegible] една точка на небето! Слънцето се е [illegible] [illegible]мѣсто [illegible] [illegible] [illegible] черни диска на Луната, заобиколенъ [illegible] свѣтла корона, която у[illegible]за още на мѣстото на слънцето. В[illegible] [illegible] корона се виждатъ [illegible]рамадни снопове лъчи, които излизатъ [illegible] всички страни отъ пот[illegible] [illegible] Слъ[illegible]. Розовитѣ изригвания като че ли излизатъ отъ лунния ди[illegible] [illegible] [illegible] божеството на деня. — и, когато нашитѣ очи привикнатъ м[illegible]ко къ[illegible] [illegible]ржающата ни тъмнина, ние се убеждаваме, че настѫпалата нощь никакъ не е тъй тъмна, както ни [illegible] показала въ началото. Въ течение на 2—4 минути астрономитѣ [illegible] [illegible]ватъ тѣзи удивителни краища на Слънцето, които сѫ станали видими [illegible] за това, че Луната закрива яркия слънчевъ дискъ. — Отведнажъ лѫчъ отъ свѣтлина се измъква изъ задъ тъмния дискъ на Луната. Ликующия викъ на хиляди гласове извѣстява за побѣдата на свѣтлината надъ тъмн[illegible] Въ този викъ се слуша изражение искрено, на нескрита радост[illegible] наистина Слънцето, прекрасното Слънце не е умрѣло, а само се е [illegible] таило, скрило; то е сѫщо такова, каквото е било преди и излизащитѣ отъ задъ края на луната негови лѫчи ставатъ все повече и повече ярки. Луната продължава пѫтя си, малко-по-малко открива ни слънчевия дискъ. — и лѫчезарния день отново ни озарява съ своята жива свѣтлина».

Частнитѣ слънчеви затъмнения, тъй сѫщо представляватъ инт[illegible] и заслужаватъ да се видятъ и проследятъ отъ всѣкиго, ако не за друго, то поне за зрелището, що представляватъ. За тази цель, ако не располагаме съ далекогледъ, то можемъ да се въоръжимъ съ едно цвѣтно, най-добрѣ зелено стъкло или, ако нѣма такъво, съ едно просто накадено ст[illegible] Можемъ да се помѫчимъ да схванемъ момента на допиране на лу[illegible] дискъ о слънчевия, като имаме предъ видъ, че потъмняването на с[illegible] [illegible] ще поч[illegible] [illegible] западн[illegible] [illegible]ана, т.[illegible] дѣсно [illegible] проследимъ [illegible] [illegible]ижи по[illegible] [illegible]о луна [illegible] покрив[illegible] [illegible]ични ч[illegible] [illegible]тъ слънч[illegible] [illegible], особе[illegible] [illegible] на слънцето се намърват[illegible] [illegible]а и располагаме [illegible] далек[illegible] [illegible] Тъй сѫ[illegible] [illegible] края [illegible] [illegible]ния си [illegible] можатъ да се разли[illegible] чатъ [illegible] [illegible]едния [illegible] луннит[illegible] [illegible]ини. [illegible]

[illegible] подобни наблюдения се изисква да се знае поне времето, когато ще почне затъмнението, понеже обикновено частнитѣ затъмнения преми-

наватъ съвършенно незабелѣзани за повечето неподготвена публика, защото слънчевия блѣсъкъ, макаръ и да е покритъ доста голѣма часть отъ дискъ, си остава почти сѫщъ и е напълно достатъченъ за подържанието на обикновенното дневно освѣтление и не може да обърне вниманието ни.

Презъ тази година ще има двѣ слънчеви затъмнения, отъ които едного на 15-й май, а другото на 9-й ноемврий ст. стилъ. Първото отъ тѣхъ ще бѫде пълно и отговаря на онова, станало на 17-й май 1882 г. То ще се види отъ западна Азия, цѣла Европа, сѣверна и сѣверо-западна Африка и сѣверна и средня Америка. Второто ще бѫде пръстеновидно и ще се види въ цѣла Австралия и южна и средня Африка. Зоната, отъ която ще се види първото като пълно затъмнение, ще почне отъ Тихия океанъ, ще мине презъ южната часть на сѣверна Америка, Мексикански заливъ, Атлантически океанъ, сѣверна Португалия, презъ града Опорто, презъ срѣдъ Испания на югъ отъ гр. Мадридъ, презъ гр. Аликантъ, Средиземно море, презъ Алжиръ (сѣв. Африка) и ще се свърши близо до Червеното море. Пълното ще трае 1 м. 33 сек., презъ което време трѣбва да станатъ всички наблюдения и фотографирания!

У насъ тъй сѫщо ще се види отъ цѣла България като частно. Споредъ исчисленията, направени въ България, ето кога ще се почне, кога ще достигне най-голѣмата фаза и кога ще се свърши и пр. на 15-й Май следъ пладнѣ по источно време за нѣколко градове. За другитѣ градове цифритѣ за времето ще се различаватъ, както може да се заключи отъ таблицата, по съ нѣколко минути.

	София	Пловдивъ	Варна	Търново
Затъмнението почва въ	5 ч. 14,54 м.	5 ч. 17,02 м.	5 ч. 16,82 м.	5 ч. 15,46 м.
« достига най-голѣма фаза въ	6 ч. 14,4 м.	6 ч. 15,9 м.	6 ч. 13,6 м.	6 ч. 14,2 м.
Затъмнението свършва въ	7 ч. 9,2 м.	7 ч. 11,2 м.	7 ч. 6,7 м.	7 ч. 7,6 м.
Точка, въ която зат. почва отъ сѣвер. полюсъ	255°	257°	253°	254°
Точка, въ която зат. почва отъ зенита	204°	204°	202°	203°
Точка, въ която зат. свършва отъ сѣвер. полюсъ	110°	107°	112°	110°
Точка, въ която зат. свършва отъ зенита . . .	59°	54°	61°	59°
Най-голѣма фаза	0,692	0,733	0,645	0,676

Исчисленията за времето сѫ направени съ точность до 3 минути. Ѫглитѣ иматъ за връхъ центъра на слънцето и се четатъ обратно на движението на часовниковата стрѣлка.

Н. В.

ИЗЪ ЖИВОТА И ЛИТЕРАТУРАТА

…киятъ демократизмъ … [redacted] …ей, „Мисъль“. — Въпро…ъ: …да се пра… [redacted] …торъ въ сжщото списа…чятията … [redacted] …елементи“ и за демокра…ти…ребно… [redacted] …Маркатъ, които предлага …ан… [redacted] …решний икономически факторъ“ …въ… [redacted] …и социалнитѣ демократизмъ. — „Об… [redacted] …инъ. — Което трѣбва да се забравя.

—

[redacted] …насъ много се говори за демократизмъ, за демо… …реждения. Политическитѣ шарлатани съ… …литературнитѣ акробати се явяватъ под… …то …ать да покажатъ своята сила и своя умъ чрезъ …ние … трактуватъ, и не познаване условията, …то се раз… наш… …ществено-политически животъ.

Обикновено явление е у нясъ да се говори за нѣщата, безъ вникване въ съдържанието им, безъ да се изследватъ и изучватъ тѣ. … мѣръ у насъ говорятъ … …рати…, обаче какво се разбира подъ него, вие нѣма да срѣщните н… …дно… …одѣ свѣстно обяснение. Независимо отъ това, че не се прави никаква … …ика между политическия или буржуазния демократизмъ и социалния демократизмъ, която разлика … рѣзка, но не се опредѣля даже, за какъвъ демократизмъ е думата, въ… се състои той. Нѣма съмнѣние, че нашитѣ буржуазни партизани подъ думата демократизмъ разбиратъ политическия демократизмъ. Но въ какво се състои той, кои сж политическитѣ форми, при които може да бжде осжщественъ, и главно, какви социални условия сж необходими за осжщ… нието му, — върху тѣзи въпроси напраздно ще диримъ въ нашата … жуазна литература отговоръ. Това, което се говори въ нея, е или … редно безсъдържателно, пусто, или извънредно повърхностно, глупаво. Изобщо, забелѣжителна е бѣдностьта на обществената мисъль у насъ. Това, което се говори у насъ за демократизмъ и демократически прин… говори се безъ всѣкаква свързка съ условията и политическитѣ фо… нашата страна. Тѣзи, които ни говорятъ за демократизмъ и демо… чески принципи приличатъ като че живѣятъ не въ България, а нѣйдѣ въ задоблачното пространство: не само показватъ незнание на нашия животъ, но като че нарочно мижатъ предъ дѣйствителностьта. Въ всѣкой случай, като чете човѣкъ тѣзи, които говорятъ за демократизма въ нашата с… се поразява отъ небрежностьта къмъ самата дѣйствителность и п… телно отсжтствие на изучаване условията … посоката на развитието. … …ята от… …и пред… …тѣ зада… …ь друга… …а тѣзи с… … говоря… … условия … нашата … …а и за … …ческитѣ … …дати съ една смълост… която мо… … проист… …ь незнанието. Обр… за т… …ретира… най-ва… …общест… …ъпроси, ние срѣща… въ … литера… …сѣки де… …давно … …инъ такъвъ обр… ни даде сп. „Мисъль“.

Въ това списание срѣщаме въ I и II книжки отъ т. г. една статия подъ гръмкото заглавие *„Какво да се прави“*. Въ нея безименниятъ ѝ авторъ се сили да покаже, какво трѣбва да се направи, за да се избави страната отъ днешното тѣжко и въ политическо и въ економическо отношение положение. Какво тѣбва да се направи, споредъ него? Ние, разбира се, тука нѣма да се занимаваме съ цѣлата му статия, а ще се спрѣмъ главно на втората ѝ часть. Трѣбва да се забелѣжи само, че и първата ѝ и втората ѝ части сѫ забелѣжително повърхностни и пълни съ несъобразни противоречия. Въ първата часть се излагатъ въ общи и крайно повърхностни черти причинитѣ на днешното економическо положение. Въ втората часть се решава въпроса, «какво да се прави». Какъ го решава, — това искаме да разгледаме тука. Тука именно ние се срѣщаме съ сѫщия неопредѣленъ и неформиранъ демократизмъ и съ ония разбъркани и неопредѣлени понятия, които характеризиратъ общественната мисъль на нашитѣ буржуазни писатели.

И дѣйствително. Авторътъ на статията, преди да отговори на въпроса — «какво да се прави», пита се: «кой ще го прави? кой е този общественъ елементъ, който може да земе върху себе си испълнението на грамадната задача, каквато несъмнѣнно е реформирането на общественния животъ?» Да, кой е този „общественъ елементъ“, който може се нагърби съ едно реформирание на нашия обществено-политически животъ? Ето важния въпросъ, на който трѣбва да се спре нашето внимание. Но преди да отговоримъ на този въпросъ, трѣбва да видимъ, какви „обществени елементи“ съставляватъ нашия животъ; това разглеждание ни води по-нататъкъ, именно, да изучимъ имущественитѣ отношения на тѣзи «обществени елементи», а за да разберемъ последното, трѣбва да се обърнимъ къмъ начина на производството и размѣната на продуктитѣ. Само по такъвъ начинъ ще можемъ да дадемъ правилно разрешение на въпроса. Отъ казаното следва, че, за да разрешимъ въпроса, «какво да се прави», трѣбва да разгледаме условията, въ които се движимъ и мислимъ, да изучимъ причинитѣ, които сѫ ни накарали да си зададемъ самия въпросъ, да опредѣлимъ неговото *съдържание* и чакъ тогава ще можемъ го разреши; а относително «кой ще го прави», той е логическо следствие отъ първото и съ разрешението на първия вториятъ самъ по-себе си се разрешава. Авторътъ, обаче, като че бѣга отъ това; той преди всичко се пита: «кой ще го прави?», кой е този «общественъ елементъ», който може го направи? Споредъ него, това сѫ «по-добритѣ и по-чеснитѣ елементи», които не сѫ въ редоветѣ на «правителственнитѣ партии»(?), «а въ редоветѣ на демократическата и социалистическата партии». Но какъ тѣзи елементи ще разрешатъ въпроса? «Необходимо е,—казва той,—щото тѣзи елементи да се организиратъ, да си изработатъ една практическа программа, около която да се групиратъ всички съзнателни людье отъ нашето общество»... и да създадатъ една демократическа партия — «но разбира се, поставена на широки, чисто принципиални основи, съ една строго опредѣлена програма и несвързана съ никоя отдѣлна личность». Така че, споредъ автора, «по-добритѣ и по-честнитѣ елементи» и «всичкитѣ съзнателни людье отъ нашето общество» — това е то „общественият елементъ», на който частитѣ сѫ разпръснати и въ демократическата партия, и въ социалистическата партия, и изобщо въ «нашето общество».

Отъ цитираното вече виждаме, какви сѫ понятията на [illegible] на [illegible] „Какво да се прави“. Но [illegible] по-нататъкъ. Как [illegible] ира [illegible] думата „общественъ елементъ“ [illegible] еднообразность отъ [illegible] раз[illegible] може да бѫде отговорътъ [illegible] вижда социологията [illegible] [illegible] не е дост[illegible] понятие, както социо[illegible] [illegible] Велико[illegible] да обясни взаимодѣйствие[illegible] [illegible] социология, и още по[illegible] [illegible] мисли, че ще се съединатъ тѣзи [illegible] елементи? Нѣма съмнѣние, че чрезъ [illegible] нието. Ще кажите, може би, че това е [illegible] съдържание? Нѣма да сгрѣшите, защото когато [illegible] елементъ [1], или което е по-право, да се каже [illegible] бираме група обществени личности, кои[illegible] ъ [illegible] ономическо положение, вследствие на ко[illegible] а [illegible] групировка и възможна тѣхната борба за достигане [illegible] ль. Безъ извѣстна економическа основа нѣ[illegible] [illegible] обществена борба, нито пъкъ нѣкакъв[illegible] обществени идеи сѫ [illegible] ни: и тамъ, гдѣто е економическ[illegible], тамъ е и политическото превъзмогване, т. е. тази обществена [illegible] ъ чиито рѫцѣ сѫ орѫдия [illegible] производството, продуктитѣ и размѣ[illegible] й преобладава въ полит[illegible] той взема властьта въ рѫцѣтѣ с[illegible] въ мѣсто на цѣлия нар[illegible] и ст[illegible] щия класса.

Въ обществените борби нѣма никакъвъ принципъ на *добр*[illegible] *зло*, на *честно* или *безчестно*: тамъ игратъ ролята *интереси*[illegible] ресите на различнитѣ класи; доброто, честното за буржуазията е [illegible] ъ классовъ интересъ, доброто, честното за пролетарията — това е неговият[illegible] интересъ; сѫщото е и за средната селска или градска класса. Добро [illegible] честно безъ всѣкакво съдържание, вънъ отъ интереситѣ, вънъ отъ общественитѣ интереси на отдѣлнитѣ класи не сѫществува: доброто [illegible] ното можатъ да виреятъ и цъвтятъ само въ метафизиката и иде[illegible], но не и въ общественитѣ групи и борби, които, подъ каквато и идейна форма да се явяватъ, все пакъ си оставатъ борби классови, борби на интереситѣ, економически борби.

Тъй щото, понятието „общественъ елементъ“, на което [illegible] гради своя демократизъмъ, е безъ съдържание и пусто. И той [illegible] съзнава пустотата и безсъдържателностьта на своето понятие и бърза д[illegible] му вдъхне животъ, да тури въ него извѣстна реална сила.

„Страна съ дребно землевладѣние е най-сгодна за демократизмъ“.
България е страна на дребното землевладѣние;
Следователно, България е сгодна за демократизмъ.

---

[1]) [illegible] ъ, кат[illegible] рочно [illegible] бѣбилъ [illegible] нието „общ[illegible] [illegible] ементъ“ [illegible] не ни[illegible] мѣстото [illegible] щото в[illegible] това, което [illegible] ли[illegible] ето об[illegible] е „общ[illegible] елемен[illegible] шини, продуктитѣ [illegible] на[illegible] н. Кога[illegible] вори з[illegible] ствени [illegible] за реформирането [illegible] тр[illegible] ирането [illegible] дадено о[illegible]), то с[illegible] които извършват [illegible] то..., отдѣлни обществени елементи — личности, които въ борбата ставатъ [illegible] обществени класи.

Но преди всичко авторътъ трѣбва да докаже, че дѣйствително страна съ дребно замлевладѣние е най-сгодна за демокрацията. Той не испуща това; той го доказва много лесно: посочва за примѣръ Норвегия. Швейцария и южна Германия. Като оставимъ на страна последнята, дѣто «демократизмътъ» се опира не на дребнитѣ землевладѣния, а на други условия, обаче Норвегия и Швейцария сѫ страни главно скотовъдски и търговски, и демократическото имъ управление се поддържа главно отъ демократическитѣ елементи на голѣмитѣ градове, а не отъ дребнитѣ селски земевладѣлци. При туй трѣбва да се забелѣжи, че Швейцария днесь е единичката страна, въ която ние виждаме пъленъ политически демократизмъ. Но когато ни се посочва Швейцария за примѣръ, обикновенно се забравя, че тя не е земледѣлческа страна, а преимуществено скотовъдска и индустриална и че тя се намира въ политически условия, които нѣматъ другитѣ малки държави, особенно тѣзи на Балканския Полуостровъ. Така че, никакъ не е истина, че „страна съ дребно земевладѣние е най-сгодна за демократизмъ“. Подъ понятието «страна съ дребно земевладѣние» анонимниятъ авторъ разбира, нѣма съмнѣние, страни съ дребно земледѣлческо производство, каквато е България. А пъкъ такива именно „земледѣлчески страни“ сѫ сгодни за каквито щете управления, но не и за демократическо. Ето кое не разбиратъ нашитѣ «демократи».

Съвременната демокрация, съвременитѣ демократически принципи сѫ плодъ на буржуазията; французската революция създаде съвременната политическа демокрация, и всѣка зараждающа се буржуазия става носителка на този демократизмъ. Отъ друга страна, съвременното развитие създава друга революционна класса, работническата, която се явява защитникъ на този демократизмъ, като условие за достигване на *социалния демократизмъ*, при който само е възможенъ истинскиятъ «народенъ суверенитетъ».

Както казахъ, авторътъ на ст. „Какво да се прави“ се бърка въ противоречия. Напримѣръ, той счита «общественъ елементъ» «по-добритѣ», «по-честнитѣ» и „по-съвѣстнитѣ“ елементи отъ нашето общество, а като условие за демократизма счита «дребното земледѣлие». Но по-нататъкъ той вече търси «други елементи», които самиятъ животъ ще създаде, «които ще се завзематъ за уздравяванието на нашия социално-политически животъ». Но кои сѫ тѣзи елементи, по какъвъ начинъ живота ще ги създаде, подъ каква форма ще се явятъ и да ли ги има вече или сега се пораждатъ? — тѣзи въпроси за автора като че не сѫществуватъ. Той само предлага мѣрки за реформиранието на нашия животъ, а за «уздравяванието» му подирѣ ще се явятъ «елементитѣ» неизвѣстни на автора, а, може би, и нарочно скрити отъ него. Тука именно и се изказва несъстоятелностьта, повръхностьта въ сѫжденията на анонимния авторъ.

«България е страна на дребното земледѣлие. Селенинътъ осиромашава, по нѣкой пѫть даже изгубва земята си, но не вследствие на нѣкакъвъ грозенъ економически факторъ, а просто вследствие лошото управление, тежкитѣ данъци, отсѫтствието на ефтинъ кредитъ, нерационалното стопанство»; но «у насъ концентрацията на земледѣлческото стопанство не може да стане, именно благодарение на всемирната криза». «Но за това у насъ може да стане и става концентрация на земелната собственость, благодарение на сиромашията и на лихваритѣ». Значи, авторътъ признава, че основния камъкъ на неговата демокрация се намира въ единъ

[illegible]съ [illegible]лагание. Въ какво се [illegible] този разлагающъ п[illegible] [illegible]и и кои сж истинитѣ причини [illegible] това е важно [illegible]ь. То[illegible]а *„причинитѣ“* [illegible] сж лошото управление, т[illegible]ь данъци и [illegible] не сж главнитѣ причини [illegible]е тѣ с[illegible]и, което по нататъкъ ста[illegible] основнитѣ причини за разл[illegible]рнитѣ въ самото него, докарано [illegible]шна европейска култура.

[illegible] че не сжществува; той не допуща, [illegible]о земледѣлие може да стане благодарение [illegible]вторъ".

[illegible] нашия дребенъ земледѣлецъ осироман[illegible] все пакъ си остава собственикъ; *по* [illegible] *и изгуби земята*, вследствие на което „[illegible] *[illegible]ация на земелната собственость*“, [illegible]конце[illegible]едѣлческото стопанство не може да [illegible]благодарение [illegible] всем[illegible]риза».

Отъ горното идемъ до заключение, че авторътъ или нѣма по[illegible] отъ процеса, който се е [illegible]шилъ и върши въ Америка, Гер[illegible] Франция и пр., или пъкъ [illegible]е, [illegible]то говори. Нека ни покаже той, гдѣ и въ коя страна разл[illegible]ани[illegible]есътъ дребното земледѣлие не е начевало съ осиромашаванието на [illegible]едѣлческата класса. То е първото явление, първата фаза на този процесъ, следъ който иде концентра[illegible] на земелната собственость. Единъ пжть концентрацията на земелната [illegible]ственость извършена, при згоденъ моментъ и концентрацията въ земледѣлческото стопанство става, защото първото е не мислимо безъ второто.

Никаква всемирна земледѣлческа криза не може да бжде противодѣйствующа причина на това последното; тази криза, която е отъ 20[illegible] не попрѣчи на концентрацията нито въ германското, нито пъкъ въ [illegible]пузкото земледѣлческо стопанство, та нѣма да попрѣчи и въ нашето [illegible]панство. Може би, кризата да влияе като ускорителъ или закъснителъ, но не и като причина, защото и тая земледѣлческа криза ще мине, както сж минали много други.

И тъй като „у насъ — казва той — липсва едрата, и по срѣ[illegible] фабрична промишленость, която да погълна новообразуванитѣ пролет[illegible] и ако единъ нашъ земледѣлецъ изгуби земята си, той нѣма да стане фабриченъ пролетариятъ, а просто единъ сиромахъ, гладникъ, просекъ». Отъ тука безименниятъ авторъ иде до заключението, че трѣбва да запазимъ нашето дребно стопанство.

Ние видѣхме, че първата посилка, именно, вследствие на всем[illegible] [illegible] концен[illegible] въ [illegible] землед[illegible]е може [illegible]става, по [illegible] [illegible]тическ[illegible] е не [illegible] а факт[illegible] е още[illegible]е не с[illegible] [illegible]йствит[illegible]та.

[illegible]ително [illegible] и срѣ[illegible] фабричн[illegible]мишленость, нѣ[illegible] спори[illegible]а съ а[illegible] защото [illegible]таме з[illegible]ь решенъ въ полож[illegible]телна [illegible]ль фак[illegible]

Само ще забелѣжимъ, че когато се говори за фабрична промишленость у насъ, не трѣбва да се прави сравнение съ Англия, а трѣбва срав-

нението да бѫде между тази промишленость, която е била у насъ предъ освобождението и следъ него, съ сегашната наша промишленость; че у насъ става натрупване на капитала и се образува една финансова буржуазия, която лесно се обръща въ индустриална; че у насъ става обеземяване на селянитѣ и пропадание на дребнитѣ занаятчии и се образува този „сиромахъ, гладникъ, просекъ“, който утрѣ ще стане индустриаленъ пролетарий; че у насъ, съ създаванието на бързо и ефтино съобщение, разширява се вѫтрѣшния пазарь, което изисква едра промишленость; че у насъ сега се захваща силно търсение и обработвание на природнитѣ ни богатства, отъ което много ще зависи и развитието на нашата фабрична индустрия[1]).

За всичко това автора, като че не държи смѣтка; като че не вижда всичкитѣ тѣзи условия, твърдѣ благоприятни за една едра промишленость у насъ, че и самата тази промишленость си е вече пробила пѫть и се развива; като че не вижда, че нашата държава е принудена по-все възможенъ начинъ да се стреми да подържа и развива тази промишленость; и въпреки това, той не иска да признае, че ние не се намираме нѣкадѣ въ небесното пространство, а сме тука долу, въ Европа, и че ние, ако искаме да живѣемъ, да се развиваме и да бѫдемъ свободни, трѣбва да се подчинимъ на този процесъ, който е преживѣлъ и преживѣва днесь Европа.

Възможно е, че всичко това на автора да е неприятно, защото съ признаванието му, неговия демократизмъ исчезва въ въздушното пространство.

Той здраво се държи, той иска чисто и просто запазвание на дребното земледѣлие. По какъвъ начинъ и що може го запази?

Много просто: държавата да издаде такива и такива закони; и всичко се свърши, дребното земледѣлие се запази и нашия селенинъ пакъ ще запие тригодишно вино и ще заяде гергйовско агне!

И дѣйствително, какви мѣрки предлага авторътъ?

1) Намаление данъцитѣ двояко: a) отъ една страна чрезъ намаляване на общедържавнитѣ разноски, и b) отъ друга страна чрезъ едно по-справедливо распредѣление на данъцитѣ, а именно въвеждание на прогресивно по-доходенъ данъкъ.[2])

2) Държавно ипотекирание на земята, което е най-сѫщественното нѣщо, и чрезъ което селенитѣ ще могатъ да се освободатъ отъ лихваритѣ.

3) «Порядъчното» ступанство.

Съ тѣзи мѣрки авторътъ вижда предрѣшенъ едва ли не социалния въпросъ у насъ, съ тѣхъ той изведнажъ повдига економическото положение на нашия народъ, защото «съ подиганието материалното положение на селенина, ще се подигне и положението на една грамадна часть отъ градското население, което живѣе отъ селенитѣ».

---

[1]) . . . „Че България следъ време ще има много да дължи на своитѣ си желѣзни руди и каменни вѫглища, и че главното на тѣхъ ти сега трѣбва да гради своето бѫдѫще индустриално могѫщество, толкова по-вече, че никоя отъ съседнитѣ ни страни не исключая и Ев. Турция нѣма нито толкова желѣзни руди, нито тъй добри камени вѫглища. България е единствената на Б. П., която има шансъ да стане една държава съ добрѣ развита металургия“ Проф. Бончевъ, „Прѣпорецъ“, бр. 72, год. II.

[2]) А нашитѣ „демократи“ около „Прѣпорецъ“ сѫ противъ такъвъ данъкъ. Бѣдни демократи!

коя часть именно отъ градското население? — Той не ни ка[illegible]

Н[illegible]ма сега да разгледваме каква стойность има всѣка едн[illegible] [illegible]ора мѣрка, макаръ че въ общи [illegible]еме съгласни съ тѣхъ, само що [illegible]слѣжимъ, че той се поста[illegible] точка на „народа“, която [illegible]твено ще [illegible]ти, които вмѣсто да пом[illegible] на[illegible] класа, въ чиито рѫцѣ е д[illegible]триата, толкова повече се дифе[illegible]рупи и самиятъ народъ — въ то[illegible]сътъ на днешното общество.

[illegible]а е необходимо подобрение материал[illegible]шинъ, защото, ако не всичкитѣ, то поне [illegible]ѣ държавни разноски лежатъ на не[illegible] [illegible]куазия, било подъ формата на демокра[illegible] [illegible]да запази своето развитие и своята собствена [illegible]вото подобрение; но това никой пѫть нѣма да [illegible]еда на[illegible]и, защото нейното развитие сега се за[illegible] само въ въ[illegible]шни[illegible]. Съ усилването и развитието на на[illegible] индустрия и нашата бу[illegible]уазия все повече и повече ще иска [illegible]остоянна и здрава вътрѣш[illegible] и външна политика, и тя може подъ [illegible]ито не облѣкла да се [illegible] ней[illegible] буржуазенъ характеръ си остава единъ и сѫщъ.

Политическия демократизмъ да[illegible]зможность на силната въ економическо отношение класа да бѫде пъленъ господарь и въ политиче[illegible] поле, чрезъ държавата; но за това пъкъ тоз[illegible] сѫщия демократизмъ [illegible]лава на работ. класа да води рационална и тактична борба за своето [illegible]но освобождение, като премахне това класово противоречие, днешната експлоатация на човѣшкия трудъ. Политическиятъ демократизмъ не е цель, а срѣдство за достигането на обществения идеалъ, който има за основа регулирането на економическитѣ отношения, чрезъ махването на са[illegible] класи. Съ други думи, политическиятъ демократизмъ е срѣдство за д[illegible]гането на социалния демократизмъ. А пъкъ истинскиятъ носитель на този демократизмъ е само работническата, пролетарiатската класа, и само този демократизмъ ще донесе възможностьта за всѣкиго да диша и живѣе свободно. Впрочемъ, не трѣбва да се забравя, че и никакъвъ по[illegible]чески демократизмъ не е възможенъ въ страни съ „дребно земевладѣние“ [illegible]кито сѫ балканскитѣ народи и че единъ широкъ политически демократизмъ ще бѫде възможенъ у насъ при едно по-високо индустриално развитие, при една по-развита буржуазна и работническа класа, изобщо при една развита, основана на опредѣлени класови интереси, организирана съ[illegible] тия интереси, градска демокрация. Въ съвременното развитие на град[illegible] трѣбва да диримъ основанията на демократическото управление. До то[illegible] [illegible]ъ ще [illegible] блужда[illegible] химер[illegible]кто въ [illegible]ческо от[illegible] [illegible]тъй и [illegible]твенно. [illegible]то обач[illegible]не, за д[illegible]бяснимъ, трѣбв[illegible] да се прави[illegible] не зак[illegible] очитѣ [illegible]дъ дѣйствителнос[illegible] и да [illegible]фалшиф[illegible]е, отъ [illegible] се по[illegible] само заблуждение [illegible] общес[illegible] мисъл[illegible]о това [illegible]два въ [illegible]даната статия на [illegible]нимния авторъ въ сп. „Мисъль“.

[illegible] Николовъ.

СОЦИАЛЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ.

Lex Heinze [1]). — Историята на този законъ. — Първата му форма. — Разширяванието му. — Раздвижване на нѣмското общество: митинги, петиции и протести. — Общностьта между lex Heinze и увеличване на флотата. — Законътъ въ Райхстагътъ. — Обструкция. — Снимането на „lex Heinze“ отъ дневния редъ. — Заключителни белѣжки.

Въ миналата книжка на това мѣсто ние забелѣзахме съ една кратка забелѣжка, че Прусския Ландтагъ е приелъ единъ законъ, по който се забранява на социалиститѣ да заематъ каквито и да сѫ вѫспитателни длъжности и жертва на този законъ стана приватъ-доцента по математиката въ Берлинския университетъ D-r Arons — този законъ е кръстенъ „lex Arons“.

Малко това, въ Райхстагътъ е внесенъ законопроектъ, съ който се гони двояката цель да се искорени безнравственостьта и да се унищожи проституцията. Хуманна цель — по-хуманна, ако искате, и отъ царското обезорѫжаване! Този законъ е кръстенъ пъкъ „lex Heinze“. Той има за насъ двояко значение: първото е, че туря на първия планъ на политическата сцена нѣмскитѣ писатели и художници, второто е, че той раздвижи нѣмското общество отъ дъно, защото съ него се гонеше цельта да го раздѣлятъ отъ неговитѣ любими писатели — Хайне, Гете, Шилеръ и др. и да му дадатъ за естетическа наслада разни попски книжлета.

Нека ни позволи читательтъ да го запознаемъ съ историята на този толкова шуменъ законъ, съ който се вмъква въ литературния и художественъ свѣтъ и германския Schützman (стражаръ), като критикъ.

Преди деветь години въ Берлинъ се разигра една сцена, която потърси отъ основитѣ добритѣ нрави на германския Bürger. Сѫщностьта се състои въ това, нѣкой си Хайнце, герой на нощния Берлинъ и сѫщевременно денемъ свързанъ съ най-аристократически свръзки, убилъ една проститутка и като убиецъ е билъ даденъ подъ сѫдъ съ сѫдебни засѣдатели. Предъ сѫдътъ се явява цѣла тълпа свидѣтели отъ типътъ и на самия герой. Тѣзи свидѣтели сѫ говорили съ най-пълна откровеность всичко, което сѫ знаели, нъ тъй като въпроситѣ сѫ се въртели около точката, отъ гдѣ получава средства Хайнце, то се изяснява, че «въ столицата на Германия сѫществува цѣлъ классъ хора, които живѣятъ исключително на средствата на разни жени, тѣзи хора сѫ се наричали «Алфонси», или по друга терминология — «сутенери». Къмъ такива сутенери е принадлежалъ и Хайнце, и при това той е билъ сутенеръ отъ най-вишия редъ, който е пиелъ вино отъ «виши марки» и се е познавалъ съ хора отъ «порядъчнитѣ». Той е билъ специялистъ въ занаятътъ си, казватъ, че той е ходилъ даже въ Парижъ да испече искуството. Какъ е успѣвалъ да завързва разни любовни интриги, когато по външность е билъ некрасивъ, това остава тайна, нъ извѣстно е това, че щомъ помирише негдѣ, обикновенно това е ставало въ работническитѣ квартали, че нѣкоя мома е напустната отъ любовникътъ си, то той веднага се явява при нея и почва да я утѣшава и да

---

[1]) За съставянието на този прегледъ сме се ползували отъ: Vorwärtz Berliner Tageblatt, Жизнь, Reichs Anzeiger за 1891, 92 и 1900 г. и др.

[illegible]предлага услугитѣ си. Дава и уроци по френски или английски [illegible] [illegible]яано [illegible] и да разговаря „[illegible]“ [illegible] като види, че [illegible] [illegible], отива съ нея въ нѣкой [illegible] ресторантъ“ и я запо[illegible]ава [illegible]щето общество [illegible] гуляи по цѣли нощи въ отдѣлни кабини. [illegible] се пробужда не само като [illegible]сиона[illegible] [illegible] цѣлъ редъ престѫпленi[illegible] [illegible] клиентела и цѣлъ батальо[illegible]

[illegible] подъ сѫдъ като убиецъ, но [illegible] процесъ зашумели всички вѣстници, за[illegible] [illegible] си е надминалъ Парижъ, като че ли [illegible] Берлинъ има по-вече отъ 50,000 прости[illegible] [illegible] още толкова не записани? Вѣстницитѣ [illegible] [illegible]рати това зло, оплаквали пропадането на [illegible] [illegible]равс[illegible]ость.

[illegible]кто[illegible] [illegible]дина въ „Reichs Anzeiger“ се появи [illegible] императорi[illegible] [illegible] министерския съвѣтъ, който поста[illegible] [illegible] въпросътъ върху [illegible]едуемата му почва. Той е искалъ в[illegible] мѣсто на облагателни мѣрк[illegible] противъ разкрититѣ отъ процесътъ з[illegible] като напр. усилване нак[illegible] за [illegible]тенеритѣ и покровителствуващитѣ отъ тѣхъ жертви, огранич[illegible] [illegible] защитата и непубличностьта на такива процеси, за да се [illegible] нак[illegible] нравствеността на обществото.

Резултатъ отъ този рескриптъ [illegible]ше явяването на законопроек[illegible] „lex Heinze“ въ Райхстагътъ за пръвъ пѫть на 29 февруарий 1892 [illegible] Но той въ първоначалната си форма е далечъ да прилича на своята [illegible] озрѣла форма. Ние въ кратце ще изложимъ съдържанието на този законъ, тъй както се яви за пръвъ пѫть.

Проектътъ предлага да се въведатъ въ Германия домове на тъ[illegible] мостьта, като най-цѣрителното противъ по-нататъшното усилване на „[illegible] городиня“ занаятъ на сутенеритѣ. Комисията на която се е възложило сѫждането на този проектъ, е отхвърлила този § съ болшинство отъ 9 гласа. По инициативата на своитѣ клерикални членове, комисията е допълнила проектътъ съ нѣколко параграфи, които даже и самото правителство е признало за извънредно драконовски и преминаващи предѣлитѣ на [illegible] обходимото. Като напр., законътъ е наказвалъ тѣзи, които сѫ примам[illegible] момичета по-млади отъ 16 год., клерикалитѣ турнали подъ защита на законътъ момичетата до 18 год. Специаленъ § е застрашавалъ съ затворъ тѣзи, при които се намира нѣкоя работница и тѣ я прилъстяватъ да встѫпи въ пѫтьтъ на развратътъ. Освѣнъ това комисията е прибав[illegible] единъ параграфъ, съ който се иска наказание за распространение на [illegible] нравствеността чрезъ произведения на перото или четката и др. т. Бл[illegible] [illegible]ие на [illegible]едното [illegible]е на [illegible]литѣ, [illegible]аконопро[illegible] [illegible] презъ т[illegible]сия (1[illegible]

Вие, чи[illegible] вижда[illegible] сте началото на [illegible]ькоя рѣка, какъ тамъ в[illegible] инитѣ [illegible]а, свѣт[illegible]ьо-зеле[illegible]иста и какъ посте[illegible] пенно [illegible] че надс[illegible] уголѣм[illegible] заедно [illegible]ва губи своята [illegible] стота в[illegible]ота и [illegible] после, гдѣто става плавателна вече, тя е, сравнително съ началото си, неимовѣрно нарасла и заедно съ туй е пълна съ

разни мръсотии; това също се случи се lex Heinze: отначало е ималъ цель само да наказва сутенеритѣ, а после отъ година на година е расалъ и расалъ и сега ни се явява като нѣкоя грамадна рѣка, която минава презъ нѣкой голѣмъ градъ, въ която се изтичатъ всички градски канали. Ние мислимъ, че ще се съгласите съ насъ, като ви изложимъ въ кратце, съдържанието на тазъ годишния законопроектъ, който се явява продуктъ на деветь годишенъ трудъ на клерикалната (попска) партия въ Германия. Ето неговото съдържание:

«Въ затворъ до 6 мѣсеца се наказватъ тѣзи, които продаватъ на лица по-млади отъ 18 години произведения на перото или карандаша, които, макаръ и да нѣматъ порнографически характеръ, сѫ способни да оскърбятъ срамежливостьта. На сѫщото наказание се подхвърлятъ търговцитѣ, които излагатъ произведения отъ подобенъ родъ на прозорцитѣ на магазинитѣ си, „като иматъ предъ видъ" да оскърбятъ чувството на срамъ на нѣкоя мома. Търговцитѣ нѣматъ право да държатъ въ складоветѣ си, а още повече да продаватъ изображенията на кающата се Магдалина, илюстровани истории на искуството, фотографически снимки отъ съкровищата на разни национални музеи въ Европа и въ Америка. Даже още повече: самия достѫпъ въ тѣзи музеи трѣбва да бѫде затворенъ за публиката, а още повече за учащитѣ се въ различнитѣ художественни учебни заведения, които сѫ по-млади отъ 18 години. Журитѣ за художественнитѣ изложения трѣбва да отказватъ да приематъ половина отъ произведенията на най-добритѣ мастери, които ще излагатъ „неприлични" картини и скулптури. Не трѣбва да се пущатъ въ продажба съчиненията на Шекспиръ, Гете, Хайне, Виландъ, Готфридъ, Бюргеръ и пр."

„Специаленъ параграфъ (184 в) застрашава съ затворъ до една година цѣлия артистически свѣтъ за испълвание на нѣща на сцената, които сѫ въ състояние на оскърбятъ на когото и да е и каквото и да е чувство".

Ето какъ се произнася единъ вѣстникъ по поводъ на този членъ: «като четете този членъ, съ който реакционеритѣ искатъ да запазятъ невиностьта отъ искушение, не посветения въ този" въпросъ би помислилъ, че въ Германия нѣма театрална цензура. А при туй, въпреки конституцията, тя и сега сѫществува и широко се ползува съ своитѣ пълномощия. За напредъ пъкъ директоритѣ на театритѣ, драматурзитѣ и артиститѣ ще отговарятъ за испълнението на пиеси, които вече като сѫ преминали подъ полицейски цензуренъ микроскопъ и сѫ биле позволени да се представляватъ, защото между зрителитѣ може да се намѣри нѣкой Тартюфъ въ сюртюкъ или рокля, чийто срамежливо или нравственно чувство се е оскърбило отъ жестоветѣ и двусмисленностьта на сцената . . . Полицията сега ще допуща произведения само съ ефектъ, а всички пиеси, които описватъ дѣйствителностьта, ще се забраняватъ, като такива, които могатъ да бѫдатъ «опасни» за народната нравственость».

До тукъ изложихме само едната часть отъ законътъ и то съвсемъ малко, защото ние не можемъ си представи по-голѣма утопия, по-голѣми глупости да се вършатъ тогава въ крайтъ на XIX вѣкъ.

Другата часть отъ законътъ е по куриозна, по сензационна — съ нея се иска унищожаванието на проституцията и то какъ? — съвсемъ съ едно замахвание на перото и . . . свърши се. Ето какво е написалъ

[illegible] законодатель на Вилхелмъ II: «Да се глобяватъ съ „м[illegible] [illegible]а [illegible]“ тѣзи, които отдаватъ [illegible] домоветѣ си за до[illegible] [illegible] Както забелѣзахме по-горѣ, [illegible] въ Берлинъ има по-вече [illegible]ть 5[illegible] регистровани проститутки [illegible] жертва на сегашния ни [illegible] да се [illegible] прехрана, не стига, че [illegible]ти е [illegible] нали да продаватъ тѣ-ло[illegible] като ги исхвърлятъ изъ тѣх[illegible] законъ, като Реревъ, князь Арен[illegible]атъ като кучета, за да не разва-[illegible]. Явили сѫ се и филантропи, които [illegible] правственитѣ отъ тѣхъ въ африканскитѣ [illegible] да се затварятъ въ благотворителни домове [illegible]бри примѣри, вѣроятно въ нѣкой мънас[illegible] [illegible]ната.

[illegible] из[illegible]хме въ кратце съдържанието на законътъ, всѣкой [illegible] преде[illegible]змущ[illegible]ето на цѣла интелигентна Германия до [illegible] е до[illegible]ло[illegible] Германия, на която духовната храна се [illegible] съ този «законъ» с[illegible]дига като единъ человѣкъ и проте[illegible] противъ този колкото ретрогр[illegible]денъ, толкова и низакъ законъ. Отъ [illegible] тѣхъ кѫщица на съединен[illegible]перия с[illegible] пращатъ протести връхъ протести, петиции върху петиции. [illegible] читательтъ, какво е движе-нието, ние ще кажемъ само[illegible]е, осв[illegible] передничавитѣ елементи въ Гер-мания, взематъ въ него участие хора като Вирховъ, Момзенъ, Зудер[illegible] Хауптманъ, Менцель, Бернеръ, Еберлайнъ.

Обръщали сѫ се къмъ самия императоръ съ петиция, за [illegible] санкционирва съ подписа си този законъ, тъй като той го оскърбява. Между прочемъ тукъ го гаделичкатъ малко, тъй като той има мнение за себе си, както едно време Неронъ, че е най-забелѣжителния художникъ.

Навсѣкадѣ изъ Германия се събиратъ на митинги, само, че [illegible] пушки и жандарми, неопитни горкитѣ, въ които голѣмо участие взе[illegible] работницитѣ.

На тѣзи митинги сѫ происхождали твърдѣ бурни сцени. На една та-кава сцена единъ ораторъ е произнесалъ една речь, отъ която ще приве-демъ часть. Той начева съ това, че се обявява за горещъ защитник[illegible] правствеността и добродѣтельта и освѣнъ това, той е человѣкъ, въ [illegible]гото «чувството на срамежливостьта» е много развито. Той не отрича [illegible] „печално обстоятелство“: съвременната литература и искуство далечъ се не намиратъ на височината на положението си и — уви! въ чисто меркан-тилни видове служатъ на вкусоветѣ на истинскитѣ създатели и защитн[illegible] на «lex Heinze», хвърлятъ се въ порнография и създаватъ figu[illegible] [illegible]nes». «Но нима подобни произведения съставляватъ сѫщностьта на [illegible]тературата и [illegible]вото, н[illegible]ва не е [illegible]хностна[illegible] на могж[illegible] [illegible], който [illegible]алъ то[illegible]ето вл[illegible]ъвремен[illegible] человѣчес[illegible] [illegible] хората [illegible]чатъ з[illegible] Не». [illegible] ораторътъ процитирва [illegible] смъртн[illegible]енъ на [illegible] „за р[illegible]ѣ на д[illegible] [1]):

---

[1] [illegible] да бѫде достѫпна на по-голѣма часть отъ публиката, ние я даваме въ руския ѝ преводъ.

. . . А теперь, когда я много
Ѣздилъ, видалъ и читалъ,
Безгранично сердцемъ вѣрить
Я въ Святого Духа сталъ.
Чучеса совершивъ большія,
Онъ совершаетъ ихъ всегда —
Разорвалъ онъ цѣпи рабства,
Сбилъ твердыни — города.
Воскресилъ былое право —
Да идетъ изъ-вѣкъ во вѣкъ:
Нѣтъ неравенства рожденья, —
Благороденъ человѣкъ.
Злую тьму Онъ разсѣваетъ,
Духовъ темныхъ гонитъ прочь,
Что любовь и радость нашу
Отравляютъ день и ночь;
Чтобъ Его совершилась воля,
Выбралъ рыцарей себѣ,
Далъ имъ гордую отвагу,
Приготовилъ ихъ къ борьбѣ . . .
И мечи ихъ ярко блещутъ
И знамена вѣютъ ихъ . . .
Что, малютка, ты хотѣлабъ
Видѣть рицарей такихъ?
(Като указва на присжтствужщия Зудерманъ)
Такъ смотри сюда скорѣе,
Ты, ребенокъ милый мой,
И цѣлуй его смѣлѣе —
Рыцарь Духа передъ тобой».

Следъ това ораторътъ завършва съ призивъ къмъ борба противъ този законопроектъ, който отъ другъ единъ ораторъ е охарактеризиранъ тъй: «Сжщностьта на lex Heinze. съвсемъ не се заключава въ повдигание на нравственостьта, а въ стѣсняванието на свободата на словото и творчеството, съ които ние се ползуваме. И наистина, нима трудно е да си представите, че нѣкой филистеръ ще каже, че неговата срамежливость се оскърбява съ думитѣ: республика, социалъ-демокрация, социализмъ или анархизмъ? — или да каже, че неговата дъщеря, мома на четиридесеть години, е оскърбена отъ карикатурата на Хохенлое . . . Че такова стѣснение е нуждно за авторитѣ на законопроектътъ е очевидно, защото натуралистическата школа ежедневно усмива лакейщината, лицемѣрието, изгнилостьта на буржуазията, къмъ които въ сжщность принадлежатъ горѣпоменатитѣ автори...»

Освѣнъ речитѣ и митингитѣ сж пуснати маса брошури по този въпросъ, между които и първата глава отъ Етиката на Лайпцигския професоръ Фолкелтъ, която е и заглавена „*Искуство* и *Нравственость*".

* * *

Следъ като разгледахме какво става въ обществото по поводъ на този законопроектъ, нека видимъ сега какъ е дѣйствувало меншинството и болшинството въ самия Райстагъ.

Преди да изложимъ работитѣ ще искажемъ едно предположение, което ще ни обясни, какъ клерикалитѣ сж успѣли да иматъ болшинство за единъ такъвъ законопроектъ. Правителството иска увеличавание на флотата, намира силно съпротивление, явяватъ се клерикалитѣ съ своя „lex Heinze" и предлагатъ: — «Помогнете ни да прокараме този законъ, съ който да стегнемъ малко юздитѣ на ненавистнитѣ ни писатели и художници и ние ще ви помогнемъ да си увеличите флотата». — «Ама много строгъ законъ бе! ама ней се па ли ще ни увеличете флотата, добрѣ». Ето какъ си обясняваме ние тази ретроградна мѣрка.

По такъвъ начинъ защитницитѣ на законътъ се явяватъ болшинство, за опозицията не оставаше друго нѣщо освѣнъ да се бори съ демонстративни средства, средства, които да не позволяватъ на болшинството да върши туй, каквото си иска, такова средство се яви *обструкцията*. Но

[illegible]ървитѣ опити не направиха нищо; вечерьта на 1 Мартъ се п[illegible]а [illegible] законопроектътъ, и по такъвъ начинъ искуството и [illegible] [illegible]чиниха подъ произволния контролъ [illegible] лица, които нѣмат чувст[illegible]срамъ, както справедливо [illegible] Зингеръ, но претендиратъ за него». Реакци[illegible] другия день още тѣ имаха [illegible] много [illegible] която се е решила да п[illegible]ложение за разглеждание на за[illegible] гласува поименно, като сѫщевреме[illegible] нужното число гласове. При този на[illegible]ого любопитни сцени отъ парламентарния [illegible]ние не можемъ приведи, защото нѣмаме мѣ[illegible]кратко една отъ тѣхъ, въ която председа[illegible] [illegible]lex Heinze".

[illegible]ръчь е тази на принцъ Александръ Хохенлое, [illegible] Ето съдържанието й:

[illegible]Азъ [illegible] въ [illegible]ектътъ само желанието на Социалъ-демо[illegible] да при[illegible] си по-голѣми крѫгове отъ обществото, [illegible]то до сега не влизаха [illegible]ѣхната партия. Като сѫдя по съ[illegible] въ последнитѣ дни, азъ, за съжаление, трѣбва да се призная, че, [illegible] мене, това опитване н[illegible] ще им[illegible] се удаде. Франция ни е дала блѣскавъ примѣръ за туй, колко [illegible]ерентѣ партии да отстѫпватъ на социалиститѣ защитата на [illegible]уманн[illegible]дей. Не падайте въ погрѣшката на съсѣдната ни държава, гдѣто, както ви е извѣстно, едно отъ най-ид[illegible] дѣла се е разяснило само съ съдѣйствието на социалиститѣ.

,,Азъ внимателно съмъ следилъ за дебатитѣ въ последнит[illegible] добрѣ изслушахъ всичкитѣ доводи на защитницитѣ на «lex Heinze» и се убѣдихъ въ съвремената немислимость на проекта. Сѫщевременно се убѣдихъ, обаче, че единствения резултатъ отъ този проектъ ще бѫде огромното разширяване престижатъ на Социалъ-демократитѣ, и за т[illegible] ще гласувамъ противъ цѣлия законъ. (Гласове: Слушайте! Слушайт[illegible]

На тази речь на Хохенлое, Евгений Рихтеръ е отговорилъ:

,,Азъ съ удоволствие констатирамъ, че принцъ Хохенлое ще гласува противъ законътъ, забелѣзалъ водительтъ на прогресиститѣ. Това е много важно, защото принцътъ стои близко до правителственитѣ сфери. *(С[illegible]* Азъ само исказвамъ пожелание, примѣрътъ му да се последва отъ [illegible]жающата го дѣсница. Принцъ Хохенлое мисли, че единственъ рез[illegible] ще бѫде увеличаванието престижатъ на Социалната демокрация между идеално настроенитѣ хора, но има едно и то е много просто средство да се попречи на този пагубенъ ефектъ: нека само дѣсницата да се бо[illegible] такова упорство противъ този законъ, както Социалната демокрация. [illegible]редъ това, колкото повече отъ дѣсницата преминаватъ къмъ тази опози[illegible] [illegible]ова пов[illegible] ще ос[illegible]рестижа[illegible]червени[illegible]акъ". *(См[illegible]*

,,Ний [illegible] се отк[illegible]отъ нап[illegible]чало, [illegible]хме подър[illegible]ва пол[illegible] членов[illegible] не бихме [illegible] противопоставили цѣлата на н[illegible] опозици[illegible] *(Много д[illegible] Отлич[illegible]* Ний добрѣ разбирам[illegible] че б[illegible]твото о[illegible]би прок[illegible] този з[illegible] но ний искаме, щото болш[illegible]о въ такъвъ случай да присѫтствува наистина. Ако ли болшинството отсѫтствува (тъй като часть отъ депутатитѣ си разотишле за

Великъ-день), то този законъ свободно може да се махне отъ дневния редъ поне до следъ Великъ-день. Въ такъвъ случай ще се даде на по-широкъ слой отъ населението да се запознае съ разглежданитѣ отъ насъ въпроси; на всички ще достави приятность пълното и ясно запознаване на народътъ съ въпросътъ, за който тукъ се говори, тъй като законодателството трѣбва да отражава правовото съзнание на народътъ". (Бурни одобрения!)

Къмъ краятъ на тази речь залата е почнала да опустѣва; но лѣвицата нарочно решила да продължи дебатитѣ колкото се може по-надълго, за да се уморятъ депутатитѣ, да ги принуди да се разотидатъ и по такъвъ начинъ, като нѣма законното число депутати и тъй да не може да се гласува. Най-после около $5^1/_2$ часътъ се е внесло предлжение за поименото гласуване на единъ членъ отъ законътъ.

Отъ цѣлата лѣвица е останалъ само Зингеръ. Бюрото се е вълнувало, тъй като не е могло да констатира присътствуватъ ли законно число депутати. Квесторитѣ търсятъ изъ миши дупки излезлитѣ депутати отъ болшинството. Докарватъ насила нѣколко попчета и консерватори. Председательтъ дава знакъ, че се е свършило поименното гласуване и заявявя, че «отрицателно сѫ гласували 170 души, положително двама».

После къса пауза, председательтъ заявява: «Предъ видъ на отсътствието на законото число гласове парламентътъ нѣма право да утвърди решението». Като е произнасялъ тѣзи думи графъ Баллестремъ е трѣперелъ цѣлъ, защото е виждалъ поражаванието на партията си.

Следъ това той продължава:

«Преди да назнача следующото засѣдание, азъ съмъ длъженъ да забелѣжа, че тѣзи петдесеть депутати, които внесоха предложение за поименно гласуване, сами преди почванието на гласуванието напуснаха залата и, по такъвъ начинъ, искуственно предизвикаха отсътствието на законното число гласове».

Социалиститѣ ставатъ и заявяватъ:

«Това е наше законно право!»

Председательтъ. Азъ само констатирамъ фактътъ.

Гласове. Това е наше право, наше собственно право! *Гласове отъ дѣсницата.* Тишина! Тишина!

Председательтъ. Азъ обявявамъ, че законътъ Хайнце е дигнатъ отъ дневния редъ. (Рѫкоплескания отъ лѣво). На дневенъ редъ ще се постави законопроектътъ за бюджетътъ. Засѣданието е затворено.

Депутатитѣ си разотиватъ безъ демонстрации.

* * *

Тъй се свърши историята съ законътъ на Хайнце въ първата половина на райхстагската дѣятелность отъ тази година. Ще ли бѫде поставенъ въ втората, това не знаемъ, но едва ли! Движението е почнато и съ невѣроятна горѣщина и бързость расте не съ дни, но съ часове. Основани сѫ съюзи за защита на искуството и литературата, единъ отъ тѣхъ е основаниятъ отъ Полъ Хайзе „Съюзъ въ памятъ на Гете". Ваймарския херцогъ се е обърналъ вече съ молба къмъ императора да не санкционира този законъ. Навѣрно при тѣзи тѣжки минути Вилхелмъ II завижда на нашия князь Фердинандъ, че нѣма такива дѣятелни министри, за които народнитѣ

[illegible] не струватъ нито калпакъ бешликъ, а князь Хохенло[illegible] [illegible]евъ, че нѣма такава полиция . . .

[illegible] и инакъ борбата е почната [illegible] между интилектътъ, съ всичк[illegible]ессивно и напредничаво [illegible]змътъ, съ всичко гнило и мр[illegible] Въ рѫцѣт[illegible]ата, физическа и груба в[illegible] на [illegible]юция. Когато реакцията с[illegible]рессътъ се опира на идеитѣ, ко[illegible] шикъ се не набиватъ.

[illegible]рай, поне ще има едно следствие, че [illegible] тѣхнитѣ запушени кабинети и ще ги [illegible]окъ на жизнената борба; ще ги извади отъ [illegible] ще ги постави въ това положение, от[illegible] [illegible]тъ Форъ: „J'accuse"!

Radi[illegible]

[illegible]оника

(Изъ [illegible]шата журналистика).

Образцови докумен[illegible] — Оригиналъ и копие. — Безерамието на Каравеловия щабъ. — „[illegible]ског[illegible]ствие" на Каравеловитѣ „демократи" подиръ 15 години. — То и оправдание [illegible]на днешнитѣ сопаджии. — Нападаме на буржуазнитѣ дѣятели! — Отговорътъ на „Лѣтописи" въ защита на К. Ве[illegible] и В. Величевъ. — „Високи и гранитни понятия за праветвеность". — Кл[illegible] инсинуации. — Безкористието на К. Величковъ и В. Т. Величевъ. — Ивцо[illegible] кедонския въпросъ. — Статията „Къмъ Солунъ" въ в. „Реформи". — Австро-Унгария и Македония. — Безизходностьта. — Мѣнието на нѣкои македонски революционери. — Автономия, раздори и революция. — Македонското дѣло и българското правителство.

—

Въ миналата хроника, като говорихъ за полемиката межд[illegible] „Защита" и „Прѣпорецъ", посочихъ на факта, че окрѫжното на Радославовъ противъ митингитѣ е копие отъ онова, което издаде Каравеловъ въ 1885 год. противъ сѫщото ни конституционно право. Това е толкова вѣрно, щото не предполагахъ, че „демократитѣ" около Каравеловия щабъ въ[illegible] ще се осмѣлятъ да го отричатъ. Но не щѣнк да. тѣ не само отр[illegible] но безерамието имъ отива до тамъ, че окрѫжното на Каравеловъ противъ конституционното ни право за митингитѣ наричатъ „образцовъ документъ на законность". „Прѣдметното окрѫжно на г. Каравелова отъ 1885 год. е — казватъ нашитѣ „демократи" въ брой 97 на в. „Прѣпорецъ", с[illegible] того единъ образцовъ документъ на законность, умѣние и осторо[illegible] Чрезъ него административнитѣ власти се подканятъ да обяснатъ на [illegible]нето пр[illegible]и длъжн[illegible] му сп[illegible]отирани[illegible]они отъ с[illegible] [illegible]ани на [illegible] прѣдста[illegible]. Какв[illegible]ка ме[illegible]ва окр[illegible] [illegible]рѫжната телеграмма напримѣръ [illegible] г. Иван[illegible] които прѣдава *к*[illegible] *ски* [illegible]*ѣди* за[illegible]нието н[illegible]нгитѣ! [illegible]о по-нагорѣ отъ т[illegible] редо[illegible] ни каз[illegible] Съ ист[illegible] удоволс[illegible]етохме това окр[illegible] Прѣпорѫчваме го на всички онія, които добросъвѣстно искатъ да се отнасятъ при оцѣняването на политическитѣ дѣйци". Какво безерамие! На-

мѣсто да се засрамятъ отъ съдържанието му, намѣсто да се признаятъ въ погрѣшката и въ беззаконитѣ похвати на шефа имъ, които произлизатъ отъ неговата политическа нетърпимость, Каравеловитѣ „демократи" идатъ да ни го препоржчватъ за „образцовъ документъ на законность, умѣние и осторожность!" Предъ мене лежатъ и двата „образцови документи", и окржжното на Каравеловъ и онова на Радославовъ, и никаква разлика между тѣхъ не намирамъ. Читателитѣ, които не сж чели тия два „образцови документи", могатъ сега да взематъ 48 брой, отъ органа на сопаджиитѣ в. „Народни Права", гдѣто сж печатани тѣ единъ до другъ и ще видятъ, че тѣ положително по нищо не се различаватъ. Радославовото окржжно е просто копие отъ Каравеловото, и нищо друго. Каквото казва Каравеловъ въ 1885 год., сжщото дума въ дума повтаря днесъ окржжното на Радославовъ. И не е само това. Сопаджийскитѣ «Народни Права», съ свойственното на редакторитѣ му и инспираторитѣ му тжпоумие и безсрамие, въ всѣки брой подканятъ партизанитѣ си по сжщия начинъ съ сжщитѣ думи и безчестия, както «Търновска Конституция», органътъ на Каравеловъ въ 1885 год., подканяше своитѣ партизани да осуетяватъ митингитѣ съ сопи, шайки и полиция. Трѣбва човѣкъ да чете в. „Търновска Конституция" отъ онова време, за да види, какви гнусни, отвратителни, антиконституционни проповѣди е държала тогава противъ конституционнитѣ ни правдини. При Каравеловото управление въ сжщность се тури началото на сопаджийството; то въспита редъ политически демагози, най-безсъвѣстни, безсрамни партизани, които и до днесъ и за дълго време ще вѫрлуватъ въ нашата страна; то даде примѣри на крайно недобросъвѣстно конституционно управление, което приведе къмъ още по-подли управления.

При всичко туй днесъ Каравеловиятъ щабъ отъ София има дързость да препоржчва тѣзи примѣри отъ Каравеловото управление за „образцови", да се явява предъ насъ съ „истинско удоволствие", че челъ оригинала отъ копието на Радославовото окржжно! Това още единъ пжть ни увѣрява, че Каравеловиятъ щабъ подиръ 15 години въ нищо не се е измѣнилъ, и че той съ сжщото „истинско удоволствие" ще издава окржжни, подобни на това отъ 1885 год. и туй на Радословъ отъ 1900 година! Колко жалка се явява «демократическата партия» съ такъвъ главенъ щабъ, който и подиръ 15 години не се срамува да чете своитѣ престжпни окржжни съ «истинско удоволствие»!

Нѣма съмнѣние, че сопаджиитѣ около „Народни Права" се уловиха о Каравеловото окржжно и о сопаджийскитѣ проповѣди на Каравеловия в. „Търновска Конституция", като слѣпци за тояга, за да оправдаятъ престжпната политика на своитѣ патрони. Обаче напраздно! Сопаджиитѣ, както и Каравеловиятъ щабъ не трѣбва да забравятъ, че българскиятъ народъ все се е научилъ на нѣщо за 20 години и че той знае добрѣ днесъ «своитѣ държавни мжже», колкото и да се обличатъ въ лисичеви кожи и да му се препоржчватъ за негови „спасители".

* * *

Въ миналата хроника по поводъ сжщата полемика казахъ: «Не може да бжде по-пакостно нѣщо, отколкото желанието да се прикрива едно явно безчестно поведение, както това на Величковъ, Велчевъ и подобнитѣ тѣмъ

…тѣ … не струвать нито калпакъ бешлякъ, а князь Хохенло… и … ревъ, че нѣма такава политика…

… и инакъ борбата е почната … между интилектътъ, съ … ичк… ессивно и напредничаво, … [redacted] …змътъ, съ всичко гнило и мръсно. Въ ржцѣтѣ [redacted] …ата, физическа и груба въ … на [redacted] …люция. Когато реакцията се … [redacted] …грессътъ се опира на идеитѣ, кои… [redacted] …щикъ се не пабиватъ.

… [redacted] …рай, поне ще има едно слѣдствие, че … [redacted] …ъ тѣхнитѣ запушени кабинети и ще ги … [redacted] …окъ на жизнената борба; ще ги извади отъ … ще ги постави въ това положение, от… …тъ Форъ: «J'accuse»!

Radi…

…оника

(Изъ н…шата журналистика).

Образцови докумен… …ко… — Оригиналъ и копие. — Безсрамието на Каравеловия щабъ. — „Д…еско… …ствие" на Каравеловитѣ „демократи" подиръ 15 години. — То и оправдание … на дневнитѣ сонаджии. — Нападаме на буржуазнитѣ дъкели! — Отговорътъ на „Лѣтописи" въ защита на К. Ве… и В. Величевъ. — „Високи и гранитни понятия за правечесночесть". — Кл… инсинуации. — Безкористието на К. Величковъ и В. Т. Величевъ. — Нѣщо … кедонския въпросъ. — Статията „Къмъ Солунъ" въ в. „Реформи". — Австро-Унгария и Македония. — Безизходностьта. — Мизнието на нѣкои македонски революционери. — Автономия, раздори и революция. — Македонското дѣло и българското правителство.

—

Въ миналата хроника, като говорихъ за полемиката межд… „Защита" и „Прѣпорецъ", посочихъ на факта, че окржжното на Радославовъ противъ митингитѣ е копие отъ онова, което издаде Каравеловъ въ 1885 год. противъ сжщото ни конституционно право. Това е толкова вѣрно, щото не предполагахъ, че „демократитѣ" около Каравеловия щабъ въ… ще се осмѣлятъ да го отричатъ. Но не щѣшъ ли, тѣ не само отр… но безсрамието имъ отива до тамъ, че окржжното на Каравеловъ противъ конституционното ни право за митингитѣ наричатъ „образцовъ документъ на законность". „Прѣдметното окржжно на г. Каравелова отъ 1885 год. е — казватъ нашитѣ „демократи" въ брой 97 на в. „Прѣпорецъ", с… того — единъ образцовъ документъ на законность, умѣние и осторож… Чрезъ него административнитѣ власти се подканятъ да обяснатъ на … …нието пр… …и длъжн… …му сп… …отирани… …ни отъ с… …ани на … прѣдста… . Какв… …ка ме… …ва окрж… …окржжната телеграмма например… … г. Иван… …оито прѣдава *кн…ски …ѣди* за …нието н… …нгитѣ!" …о по-нагорѣ отъ т… редо… …ни каз… Съ ист… удовол… …етохме това окр… Прѣпоржчваме го на всички онѣя, които добросъвѣстно искатъ да се отнасятъ при опѣняването на политическитѣ тѣйни". Какво безсрамие! На-

мѣсто да се засрамятъ отъ съдържанието му, намѣсто да се признаятъ въ погрѣшката и въ беззаконитѣ похвати на шефа имъ, които произлизатъ отъ неговата политическа нетърпимость, Каравеловитѣ „демократи“ идатъ да ни го препоръчватъ за „образцовъ документъ на законность, умѣние и осторожность!“ Предъ мене лежатъ и двата „образцови документи“, и окръжното на Каравеловъ и онова на Радославовъ, и никаква разлика между тѣхъ не намирамъ. Читателитѣ, които не сѫ чели тия два „образцови документи“, могатъ сега да вfocusматъ 48 брой, отъ органа на сопаджиитѣ в. „Народни Права“, гдѣто сѫ печатани тѣ единъ до другъ и ще видятъ, че тѣ положително по нищо не се различаватъ. Радославовото окръжно е просто копие отъ Каравеловото, и нищо друго. Каквото казва Каравеловъ въ 1885 год., сѫщото дума въ дума повтаря днесъ окръжното на Радославовъ. И не е само това. Сопаджийскитѣ «Народни Права», съ свойственното на редакторитѣ му и инспираторитѣ му тѫпоумие и безсрамие, въ всѣки брой подканятъ партизанитѣ си по сѫщия начинъ съ сѫщитѣ думи и безчестия, както «Търновска Конституция», органътъ на Каравеловъ въ 1885 год., подканяше своитѣ партизани да осуетяватъ митингитѣ съ сопи, шайки и полиция. Трѣбва човѣкъ да чете в. „Търновска Конституция“ отъ онова време, за да види, какви гнусни, отвратителни, антиконституционни проповѣди е държала тогава противъ конституционнитѣ ни правдини. При Каравеловото управление въ сѫщность се тури началото на сопаджийството; то въспита редъ политически демагози, най-безсъвѣстни, безсрамни партизани, които и до днесъ и за дълго време ще вилнуватъ въ нашата страна; то даде примѣри на крайно недобросъвѣстно конституционно управление, което приведе къмъ още по-подли управления.

При всичко туй днесъ Каравеловиятъ щабъ отъ София има дързость да препоръчва тѣзи примѣри отъ Каравеловото управление за „образцови“, да се явява предъ насъ съ „истинско удоволствие“, че челъ оригинала отъ копието на Радославовото окръжно! Това още единъ пѫть ни увѣрява, че Каравеловиятъ щабъ подиръ 15 години въ нищо не се е измѣнилъ, и че той съ сѫщото „истинско удоволствие“ ще издава окръжни, подобни на това отъ 1885 год. и туй на Радослововъ отъ 1900 година! Колко жалка се явява «демократическата партия» съ такъвъ главенъ щабъ, който и подиръ 15 години не се срамува да чете своитѣ престѫпни окръжни съ «истинско удоволствие»!

Нѣма съмнѣние, че сопаджиитѣ около „Народни Права“ се уловиха о Каравеловото окръжно и о сопаджийскитѣ проповѣди на Каравеловия в. „Търновска Конституция“, като слѣпци за тояга, за да оправдаятъ престѫпната политика на своитѣ патрони. Обаче напраздно! Сопаджиитѣ, както и Каравеловиятъ щабъ не трѣбва да забравятъ, че българскиятъ народъ все се е научилъ на нѣщо за 20 години и че той знае добрѣ днесъ «своитѣ държавни мѫжье», колкото и да се обличатъ въ лисичеви кожи и да му се препоръчватъ за негови „спасители“.

***

Въ миналата хроника по поводъ сѫщата полемика казахъ: «Не може да бѫде по-пакостно нѣщо, отколкото желанието да се прикрива едно явно безчестно поведение, както това на Величковъ, Велчевъ и подобнитѣ тѣмъ

…единисти въ Стоилово време. Това прикриване на безчестията … …зание поне съ призрѣние, е ист… … политическата к… …насъ. Намѣсто безчестницитѣ да …ть оставени на … …ието, …ъ буржуазни партизани се … когато това имъ е нужно, да ги прикриватъ. [redacted] …дъ на това, че редакц. на в… …щита» [redacted] …ренъ» се опита да опр… [redacted] …ъ и неговата партия, която се… [redacted] прогресивнитѣ-либерали». Отъ при… [redacted] отъ която излизамъ при изслед… …тѣ буржуазни вѣстници. Очевидно е, че …ни дѣйци не просто отъ желание да ги …лнително защо да се нападатъ. Нашитѣ бур… …ъ да говорятъ за политическата развала у… …а източника на тази развала, тѣ всички … …ви… …бе си за чисти, като ангели, се стараятъ, когато …юно, …руг… да омиватъ отъ кальта, която нахвърлиха …ое си с… … мизерно поведение. Азъ казвамъ, че и… …о въ това пос… …нно в… омиване на калнитѣ лица у н… буржуазни дѣйци, въ това прикриване на безчестното мина… крие източникътъ на …ческата корупция у насъ. Ако у… имаше едно силно об… …ние, което да предаваше на презрение всички окаляни …лити… …йци, днешната политическа корупция не щѣше да има такива …роки размѣри. Това е очевидно. И нѣма съмнѣние, че човѣкъ трѣбва да бѫде отъ рода на такива езу… византийци, каквито сѫ хората отъ Величковата лъжесъединистичес… терия, за да видятъ въ казанитѣ ми въ миналата хроника думи за нашитѣ буржуазни партии и дѣйци просто желание да ги нападаме и «езуитство». Ето какво ми отговарятъ фалититѣ К. Величковъ и Велчевъ въ бр. 11 на своитѣ «Лѣтописи» стр. 211: «И най-искуснитѣ езуит… могли да позавидятъ на «Ново време» за послѣдната му хроника, … то за ирония, тая хроника е подписаната съ псевдонима Senex, който … гълъ да подразбира въ себе си идеята за безпристрастие, справедливость и безкористие. Най-широко мѣсто въ нея завзема полемиката, подигната напослѣдъкъ между «Защита», «Прѣпорецъ» и «България» по въпр… за сливането на прогресивно-либералната партия и демократическата. Г… зима поводъ отъ тая полемика за да раздаде на различнитѣ бурж… партии приличния пай отъ нападения, и зиматъ своя пай и г. Величковъ и г. Велчевъ. Да се зима поводъ отъ всичко за да се представятъ буржуазнитѣ дѣятели, отъ която партия и да били, за несъстоятелни и компрометирани, това е, може би, въ ролята на единъ социалистически жу… но и на единъ социалистически журналъ не е позволено да си слу… …цѣль с… …ерални …а. Прет… …а да би… всички, …логъ ч… …о-лоши …асъ, ста… …шна, к… …е е съед… …високи …итии п… за пра…ость».

… напредъ … свамъ …кото т… …е на фалититѣ К… личк… Велчев… …ъмъ им… …какви …ции. Далечъ съмъ … всѣк… претенци… «висок… …ранитни понятия за нравствен… Нѣмамъ такива понятия. Тѣ сѫ достояние, несъмнѣнно, на г. Виличковъ

и Велчевъ. Сѫщо далечъ съмъ отъ претенцията да считамъ другитѣ хора по-лоши отъ себе си. Хората си сѫ такива, каквито сѫ. Въпросътъ е за за политическитѣ дѣятели, които, за да се бичуватъ, нѣма нужда човѣкъ да съединява въ себе си Величковски и Велчевски «високи и гранитни понятия за нравственость». За това достатъчно е да знаемъ дѣлата имъ. Обаче, въ отговора си тѣ ни казватъ, «че и на единъ социалистически журналъ не е позволено да си служи за тая цель съ неморални срѣдства». Какви неморални срѣдства употрѣбихъ азъ спрямо тѣхъ? Отъ това, що отговарятъ тѣ, излиза, че «неморалнитѣ средства» се заключаватъ въ туй, дѣто казахъ, какво убийството на Алеко Константиновъ е резултатъ отъ тѣхното подлейше поведение, което държаха на власть и че поддържаха Стоиловото управление съ користни цели. Византийцитѣ Величковъ и Велчевъ всичко това наричатъ инсинуация, която освобождавала «отъ нуждата да я доказвашъ». Какво искатъ да имъ доказвамъ? Това ли, че системата на Стоиловото управление, на която тѣ рѫкоплѣскаха, която «съ високи и гранитни понятия за нравственость» поддържаха до последнето ѝ издихание, доведе до редъ политически убийства, особенно въ Т. Пазарджийско, гнѣздото на лъжесъединистическата котерия, една отъ жертвитѣ на които убийства бѣше Алеко Константиновъ? Това ли да имъ доказвамъ? Но за това «Ново Време» писа тогава редъ статии, въ които безсрамницитѣ могатъ да видятъ престѫпленията си и да намѣрятъ доказателствата, фактътъ. Азъ не ги обвинихъ въ прямо удастие въ убийството на Алеко, когато тогава се приведоха отъ тѣхнитѣ противници множество данни, които даваха убеждението, че то е било убийство подготвено и подстрекавано отъ лъжесъединистическата партия. Азъ нѣма и сега да ги нарека прями убийци, но могатъ ли тѣ ми доказа, че политическитѣ убийства въ Пазарджийско, а въ това число и убийството на Алеко Константиновъ, не бѣха следствие отъ системата на Стоиловото управление следъ беззаконното растурвание на VIII Обикн. Народно Събрание? Тѣмъ се пада да доказватъ противното, а не на мене. Опровергайте писаното въ „Ново Време“, 1 год., за Стоиловото управление и тогава елате, ни говорете, че ви инсинуирали и клеветили. Когато опровергайте фактитѣ, тогава азъ първи ще поискамъ извинение за писаното въ миналата и тази хроника.

Колкото за „безкористието“ на г. г. К. Величковъ и Велчевъ, мисля, нѣма нужда и да се говори. Когато въ Народн. Събрание обвиняваха първия, че участвувалъ въ печатницата Говедаровъ и С--ие, на която се даваха да се печататъ разни държавни книжа и издания безъ всѣкакъвъ търгъ и съ произволно опредѣляни отъ него, като Министръ на Просвѣщението и Търговията и Земледѣлието, цѣни, тогава той не намираше думи, съ които да охули изобличителитѣ си и да ни увѣрява, че притежавалъ най «високи и гранитни понятия за нравственость». Но какво излѣзе подиръ това? Единъ день следъ това «Държ. вѣстникъ» потвърди, че господство му Величковъ наистина е човѣкътъ, който съединява въ себе си всички „високи и гранитни понятия за нравственость“, т. е., че той е билъ съдружникъ въ печатницата Говедаровъ и С-ие, която благодарение именно на това обстоятелство и получи монополъ да печати държавни книжа и издания за «безкористни» цѣни. Това е фактъ, не-ли? Стига.

[illegible]

...нее, [illegible] фактъ [illegible] и [illegible]
[illegible] Бекор[illegible]
...а та[illegible] на Велчо Т.
...че[illegible] [illegible] на човѣкъ
...да [illegible] пише. [illegible] наричатъ
[illegible] Величкова
[illegible] тѣ искра
[illegible] и ще усѣти
[illegible] на подо-
[illegible] палачествата.
[illegible]

[illegible]

[illegible] Францъ [illegible] Ка[illegible]
[illegible] политическо
[illegible] по вър-
[illegible] но м[illegible]
[illegible] на двамата нѣмски [illegible]
[illegible] ротъ [illegible] касаялъ, [illegible]
[illegible] Ма[illegible] мѣсто и
[illegible] брой 9,
[illegible] вѣстникъ [illegible] названието
[illegible] по поводъ свиж[illegible]
[illegible] тѣ колони е [illegible] напре[illegible]
[illegible]

[illegible] органъ [illegible] ние за
[illegible] Той вече
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] че за
[illegible] като най-възмож-
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] автономия
[illegible] подози-
[illegible] и престеди-
[illegible] иде[illegible]
[illegible] бо[illegible]
...заинтересованитѣ въ [illegible] балкански [illegible] държавици. [illegible] ъщность [illegible]
[illegible] нието [illegible] авто[illegible] Мак[illegible] при д[illegible]
...ия П-о[illegible] ькова [illegible] атично [illegible] то и пр[illegible]
[illegible] о, най-[illegible] оказате[illegible] и дава [illegible]
[illegible] истина, [illegible] че вто[illegible] на ка[illegible]
и в[illegible] време т[illegible] тоянно [illegible] ори за [illegible] о нет[illegible]
[illegible] Македония [illegible] Турция, за да о-
слаби [illegible]

пълни тоя вѣйстникъ съ различни мнѣния на чуждата преса, които мнѣния, освѣнъ дѣто сѫ чисто платонически, когато сѫ най-съчувственни къмъ страждущитѣ подъ Цариградския яремъ, но сѫ и плодъ на различнитѣ политически вѣтрове, отъ които сериозни заключения да се правятъ не може, освѣнъ може би, печалното заключение, че македонскиятъ въпросъ се явява добро срѣдство за различни дипломатически търговии. Най-утѣшителнитѣ новини, които ни съобщава тоя вѣстникъ, сѫ новинитѣ, че въ Княжеството напоследъкъ българитѣ показватъ повече интересъ къмъ македонското дѣло. Това главно се благодари на усилената дѣятелность, която развиха членоветѣ на Върховния Македонски Комитетъ. Но македонскиятъ въпросъ все си остава въ безисходно положение. Въ какво безисходно положение се намира той днесъ може да се види отъ статията „Къмъ Солунъ". Ето какво четемъ въ тази уводна статия на «Реформи», т. е. писана отъ редакцията му:

„За никого не е тайна, че окото на австро-унгарската империя е устрѣмено къмъ Егейското Море и че тя като хищникъ дебне минутата да се хвърли въ Македония и да забие знамето си надъ стѣнитѣ на Солунъ. Окупацията на Босна и Ерцеговина имаше именно главно за цель да бѫде тя по-близко до Македония, та въ единъ благоприятенъ моментъ да тури ръката си на тази область, и така да стане заповѣдница на по-голѣмата часть отъ Балканския Полуостровъ. За постиганието на тази своя цель, тя е избрала най-умната и най-евтината политика: да сѣе раздори между балканскитѣ държавици и народности. Никой днесь не работи съ по-голѣмо усердие за интереситѣ на Австро-Унгария колкото нещастнитѣ жители на Балканския Полуостровъ. Въ своитѣ глупави ламтения да играятъ роли не по силитѣ имъ, балканскитѣ държавици стоятъ едни срѣщу други, готови да се хванатъ за гушата. Тѣ изтощяватъ силата си и енергията си за да станатъ по-лѣсна плѣчка на Австро-Унгария, която е на вратата имъ и която чака само удобната минута. Българи, Сърби, Гърци сѫ се нахвърлили въ една люта борба, която ще бѫде нещастна за всичкитѣ; защото австро-унгарското знаме надъ Солунскитѣ стѣни не може друго да донесе, освѣнъ заробванието на цѣлия Балкански Полуостровъ. А това тѣхно безумно воюване едни противъ други отваря широко вратитѣ на Македония за Хабсбургската монархия. Това тѣхно взаимно гонение е и главната причина за несносното положение на Македония; защото тѣзи взаимни вражди сѫ, които пазятъ турската империя отъ окончателното ѝ разоряване. Ако народитѣ на Балканския Полуостровъ вникнеха по-добрѣ въ интереситѣ си, ако тѣ не се подмамваха отъ нѣкакви недостигаеми миражи, днесь положението на Македония не щѣше да бѫде тъй тежко, и надъ нея днесь свободата щѣше да разлива своитѣ благодѣяния. Тѣзи вражди сѫ, които крѣпятъ престолътъ на Султана, които ослабяватъ балканскитѣ народи, които разяждатъ и деморализиратъ населението въ Македония и които готвятъ друго робство подиръ турското . . ."

Горнитѣ редове сѫ писани по поводъ посѣщението, което направи Францъ Иосифъ на Вилхелма II въ Берлинъ. Като взима за поводъ пустнатитѣ въ вѣстницитѣ мнѣния, че свижданието имало за цель да се добие съгласието на Германия за окупиранието на Македония отъ Австро-Унгария, авторътъ на статията кани балканскитѣ борящи се въ Македония народи «да си подадатъ рѫка, да напустнатъ враждитѣ си и да насочатъ всичкитѣ си усилия да помогнатъ на Македония да придобие своята автономия». Авторътъ на статията билъ убеденъ, че «веднажъ Македония здобита съ своята автономия, между народитѣ на Балканския Полуостровъ нѣма да има сериозни причини за раздори», пъкъ и Австро-Унгария не

[illegible] т[illegible] „да гледа съ такава жажда да се доближи до брѣгов[illegible] [illegible]". Независимо отъ това, че отъ автономна Македони[illegible] [illegible] яви на Б-ския П-въ, нито [illegible] прѣсече охотата" на Австрия [illegible] къмъ Солунъ, но [illegible] дали е „здобиванието на Македония съ сво[illegible] е възможно можемъ да [illegible] ата: «При настоящето поло[illegible] при настоящето враждебно[illegible] елитѣ, едва ли може да се хра[illegible] близко бъдаще деньтъ на вразумѣ[illegible] ать да се ежатъ едни срѣщу други, [illegible] Австро-Унгария ще подклажда огъньтъ на [illegible] продължава да бъде бойното поле на [illegible] егло ще расте и веригитѣ на робството [illegible] чената й снага». Е, добрѣ! Ако е тъй, тогава ка[illegible] [illegible] ла истина, която ние всички трѣбва да разберемъ [illegible] авторъ [illegible] казва, че не трѣбва отъ никого да [illegible] помощь [illegible] отивъ, да знаемъ, че «се кроятъ все[illegible] планове за нашата погибель». Какво да правимъ въ та[illegible] случай? — „Да усилимъ, про[illegible]е, — казва ни той — енергията си, [illegible] предадемъ всецѣло на ра[illegible] се [illegible]готвимъ по-скоро за борбата, въ която е единичкото спасени[illegible] [illegible]пелъ се свърши статията. Обаче, за каква борба е въпросътъ и как[illegible] [illegible]льта на тази борба? Навѣрно, авторътъ разбира подъ борба и да се готвимъ къмъ нея революцион[illegible] борба, да се готвимъ за една революция въ Македония. Но при днеш[illegible] положение на работитѣ въ Б-ския П-въ, при днешната взаимнонепот[illegible]телна борба на балканскитѣ държавици и на различнитѣ „македонски организации", които все за нейното ужъ освобождение работятъ, една революция не би ли означавала добъръ поводъ за Австро-Унгария по-скоро да испълни своитѣ планове? Не би означавала тя сигналъ за окупиран[illegible] отъ нея на Македония? Въ случай на една революция въ Македония [illegible] инициативата на българската македонска организация Австро-Унгария толкосъ по-лесно ще може да испълни своитѣ планове, че срѣщу тази българска революция ще има за свои помощници завистьта и на Сърбия, и на Гърция и на Румания, а пъкъ и съглашението между нея и Русс[illegible] расподѣлянието на Б-ския П-въ. Въ такъвъ случай, какъвъ смисълъ и[illegible] приготовленията на разнитѣ „македонски организации" за революция въ Македония? Азъ знамъ македонски революционери, които отговарятъ на тоя въпросъ тъй: „Революцията е необходима, макаръ и да приведе къмъ завоюванието на Македония отъ Австрия. Хиляди пъти е по-добрѣ М[illegible]дония да бъде подъ Австрия, отколкото подъ турското иго". Такава гл[illegible] точка, колкото и да не отговаря на „патриотическитѣ ламтежи" на наш[illegible] [illegible]ти, все [illegible] разбира. [illegible] се пр[illegible] и смис[illegible] една рево[illegible] [illegible]ъ Маке[illegible] Но ни[illegible] духовния [illegible] к. Ком[illegible] нито цѣл[illegible] „[illegible]донска организация" приематъ такава гледна точка. Пита се тогава какъвъ [illegible]лъ има [illegible] туй [illegible]вление [illegible] борбата", което отдава все се [illegible]и, особе[illegible] [illegible]следно [illegible] е вързп[illegible]съ? Мигаръ за т[illegible]щото да се произведе една революция, резултатътъ отъ която ще се яви окупирането на Македония отъ Австрия и даже раздѣлението на Б-ския

П-въ? — Ето въпроси, които органътъ на Върх. Македонски Комитетъ, в. „Реформи“ нито ги засѣга, нито ги решава. А безъ решението имъ нищо положително нѣма да излѣзе. Впрочемъ, въ туй отношение и цѣлата „македонска организация“ не се тревожи, но за туй, съмъ увѣренъ, и нейнитѣ дѣла изглеждатъ тъй не плодотворни, пресилени въ „патриотическитѣ си начинания“. Когато въ една работа нѣма нужната ясность, винаги тя ще бѫде такава. Другъ пѫть ще поговоримъ повече по македонския въпросъ. А за сега ще свърша, като пожелая на „Македонската организация“ да не испадне и сега въ положението на маша за чужди частни интереси, както е било въ 1895 година. Недавнашната телеграма отъ София до чуждитѣ вѣстници, че Македонското дѣло е въ рѫцѣтѣ на правителството, ни дава основание да се страхуваме, че „Македонската организация“ и тоя пѫть ще бѫде орѫдие за лични политики. Върховн. Мак. Комитетъ побърза, наистина, да отблъсне това твърдение на бълг. правителство, но тя, телеграмата, все си остава многозначуща. „Македонската организация“ има надъ какво да се замисли сериозно.

Senex.

[illegible]оворъ на едно отво[illegible] писмо.

[illegible] та [redacted] [illegible]вота и литературата», Д-ръ [redacted] съ едно отворено писмо. Въ то[illegible] [redacted] фактъ. Че Пасманикъ е евреинъ [redacted] [illegible]ия, както ни казва сега, и че той [redacted] свободномислящъ, сетнѣ за правосла[illegible][redacted] [illegible]ин. По последния фактъ сега мога да съобща [illegible] [illegible]вдивската Българска Митрополия съ пис[illegible] [illegible] да представи документъ, че е отъ православ[illegible] [illegible] у[illegible] дала два мѣсеци срокъ за това. Д-ръ Пасма[illegible] [illegible]ри[illegible] нѣ[illegible]ко мѣсеци Митрополията пакъ му е писала [illegible]говори [illegible] [illegible]вото й писмо. Обаче Д-ръ Пасманикъ [illegible] и заминалъ [illegible]ъ Пло[illegible] безъ да й отговори. Че той е чел[illegible] [illegible]вдивското Медицинско Дру[illegible]ество фалшивъ рефератъ за несѫщест[illegible]ни и ненаблюдавани отъ не[illegible]олѣсти въ онил мѣста, гдѣто е билъ лѣ[illegible] и че билъ изобличенъ от[illegible]тв[illegible] сѫщо фактъ. Че Д-ръ Пасманикъ този фалшивъ рефератъ го [illegible]аку[illegible] Виенското Медицинско Списание и съ това вкара въ заблуждение мед[illegible]ския свѣтъ, сѫщо е фактъ. Че той фалшифицира мнѣнията на Куно и на другитѣ списатели, за к[illegible] споменува въ «студията» си «Социализмъ и демокрация», сѫщо е фа[illegible]

Нито единъ отъ тѣзи петь факта Пасманикъ не отрича, не опровергава. Значи, той мълчаливо ги признава, че сѫ вѣрни. Като не може да отрече тѣзи петь факти, Пасманикъ, обаче, прибѣгва до шашармата, за да прикрие своитѣ шарлатанства. Срѣщу тия петь неопровержими доказа[illegible]ства за неговото шарлатанство той изважда изъ моитѣ обвинения [illegible] «лъжи». Тука нѣма да доказвамъ, че тѣзи лъжи сѫ негови собстве[illegible] Когато Пасманикъ излѣзе публично, открито, безъ извъртания да признае петьтѣ факта, които го изобличаватъ въ шарлатанство, тогава азъ ще му докажа, отъ какво достоинство сѫ и неговитѣ петь лъжи.

Съ туй можехъ да свърша своя отговоръ. Но въ неговото писмо [illegible] двѣ точки, за които трѣбва да кажа нѣколко думи. Понеже го нари[illegible] руски евреинъ, Пасманикъ обявява, че българскитѣ социалисти биле анти-семити! Това е ново шарлатанство отъ негова страна. Казвамъ, че той е руски евреинъ, само за да покажа, че Пасманикъ е толкова низкопробенъ субектъ, щото нѣма и толкосъ човѣшко достоинство, да се нарече съ им[illegible] което носи нацията, отъ която произлиза, а лъже свѣта и учрежденият[illegible] България, че той е правос[illegible] мал[illegible] Какво [illegible]ма между [illegible] низко[illegible]ть и се[illegible]ъ или [illegible]митизм[illegible]

Друго. [illegible]зва, че [illegible]рѣщата [illegible] казалъ [illegible] билъ съ[illegible]ние, д[illegible] съмъ [illegible] авалъ [illegible]ва, и ч[illegible] [illegible]ъмъ билъ обѣщ[illegible] да пол[illegible] [illegible]ме обе[illegible] Не ис[illegible] [illegible] говор[illegible] [illegible]ази срѣща, но п[illegible] же той [illegible]ъ загов[illegible] нея, ще [illegible] следую[illegible] При нея се почна [illegible] между ни следниятъ разговоръ: «Увѣрявамъ ви, г. Благоевъ, че азъ съмъ социалистъ, макаръ и не марксистъ». — Откадѣ да знаемъ, г. Д-ре? Ви

нападате изобщо на социализма въ България, когато знаете, че той е марксистски. Естественно е, че всѣки Ви смѣта за противникъ на социализма. Съжалявамъ, че не излѣзохте да се обясните публично. — Да, но не мога да направя това, защото ще изгубя хлѣба, службата. — Тогава не дѣйте съвсѣмъ писа, щомъ се боите за хлѣба. — Не, сега азъ ще напиша въ сп. „Мисъль“ една статия върху социализма, въ която ще се изкажа открито за социалистъ. — Въ такъвъ случай, бѫдете увѣрени, че и „Ново Време“ ще води полемика съ Васъ обективно, стига и Вие да се държите на научна почва». Ето почти буквално разговорътъ ми съ Д-ръ Пасманика. Такова е «съжалението» и «обѣщанието», което му дадохъ. Нека при това се призная, че до запознаванието ми азъ не знаяхъ за всички петь факта, които изложихъ въ статията си и ги повтарямъ тука. Но какво бѣше моето очудване и възмущение, когато прочетохъ цѣлата му статия: «Социализмъ и демокрация», която, намѣсто „научность“, цѣла представлява една безобразна Хлестаковщина, фалшификация и шарлатанство. Тя толкова ме възмути, че най-добъръ отговоръ намѣрихъ да го нарека съ името, което заслужа и което се оправдава отъ неговото поведение, отъ фактитѣ, които го характеризиратъ и като човѣкъ, и като лѣкарь и като писатель. Нека читателитѣ на «Ново Време» не забравятъ, че е много неприятно човѣкъ да има работа съ подобни противници, като Пасманиковци, за които убеждения не сѫществуватъ, у които човѣшко достоинство нѣма и за които всички срѣдства сѫ добри, стига да имъ принасятъ «хлѣбъ». Съ такива противници или не трѣбва никакъ да се залавя човѣкъ или е необходимо да се говори за тѣхъ съ всичката рѣзкость.

Д. Б.

☛ Съобщаваме на читателитѣ си, че №. №. 1, 2, 3 отъ тази година на „Ново Време“ сѫ исчерпани. За това онѣзи, които искатъ да се абониратъ, трѣбва да предплащатъ за №. 4 нататъкъ.

Тази книга, т. е. №. 4, испраща се само на предплатилитѣ абонати. Ония, които сѫ предплатили само за I-о тримѣсечие и искатъ да получаватъ списанието по-нататъкъ, умоляватъ се да си предплатятъ, за да не имъ се спира пращането.

Редакцията.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА на [redacted] (7-й г. изданія)

НА ЕЖЕМѢСЯЧНЫЙ [redacted]АЛЪ

НАУ[redacted]ЗРѢНІЕ

[redacted]ію Д-ра философіи **М. М. Филиппова.**

[redacted] XIX вѣка побуждаетъ насъ на этотъ разъ при- [redacted]ствующій завершенію эпохи, имѣющей дал[redacted] значеніе. Девятнадцатый вѣкъ представляет[redacted]актеристичною, выставившую свои особыя за[redacted]ны, это вѣкъ положительныхъ знаній по преимуществу. [redacted] міросозерцанія даже въ области, казавшіяся [redacted] характерныя черты умственнаго движенія [redacted] стищіе успѣхи матеріальной и умственной [redacted]ѣнили [redacted]оціальные недуги, которые лишь смут[redacted] XVIII вѣка.

Въ настоящее время [redacted] лишь въ общихъ чертахъ укажемъ на [redacted]лы, изъ которыхъ сост[redacted]шъ [redacted] крупнѣйшихъ явленій XIX сто- лѣтія. Прежде всего будетъ [redacted] на исторію мысли и въ особен- ности научныхъ знаній. Далѣе послѣд[redacted] обзоръ **техническихъ успѣховъ XIX вѣка.** Въ основу его будетъ по[redacted]жена извѣстная энциклопедія, изданная Шпамеромъ съ участіемъ Вильке, Зеттегаста и др. соціалистовъ. Нѣко[redacted] отдѣлы будутъ самостоятельно обработаны русскими техниками.

Политическія событія XIX вѣка входятъ въ нашу программу по[redacted]ку, поскольку имѣютъ общее **культурно-историческое** значеніе. Весь обзоръ составитъ обширный томъ съ многочисленными иллюстраціями, подъ общимъ заглавіемъ:

ДЕВЯТНАДЦАТЫЙ ВѢКЪ.

Сверхъ того, по примѣру прежнихъ лѣтъ, будутъ даны, кромѣ текущихъ журнальныхъ статей, и цѣльныя произведенія, по преимуществу изъ области со- ціологіи, психологіи, біологіи, политической экономіи и научной философіи.

Съ будущаго года редакція значительно расширитъ отдѣлъ исторіи куль- туры и цивилизаціи. Для удобства читателей статьи этого рода будутъ [redacted]лены въ особый **ИСТОРИЧЕСКІЙ ОТДѢЛЪ.**

Въ „НАУЧНОМЪ ОБОЗРѢНІИ“ участвуютъ слѣдующіе авторы: Б. Авиловъ, В[redacted] Анри, проф. Д. Анучинъ, Аррениусъ, Брандесъ, ..., проф. П. Бахметьевъ, акад. Н. Н. Бекетовъ, Н. Берлинъ, А. Богдановъ, Э. Борецкая, А. Борисякъ, Ф. Брунсъ, Е. Булгакова, доц. С. Н. Булгаковъ, проф. В. А. Вагнеръ, проф. И. П. Гедехусъ, проф. А. А. Герценъ, проф. С. П. Глазенапъ, проф. А. Я. Гоби, прив.-доц. Гольдштейнъ, Берлинъ, доц. М. Ю. Гольдштейнъ, проф. де-Греефъ, доц. Б. Дениъ, В. Дингельштедтъ, А. Егоровъ, Н. В. Засодимскій, проф. Зо[redacted] [illegible], А. Изгоевъ, В. Ильинъ, И. Ингенмцкій, проф. А. А. Исаевъ, доц. А. Н. [redacted]жицкій, проф. Н. Казанскій, А. Кирсановъ, Максимъ Ковалевскій, доц. А. Красновъ, М. [redacted] С. Кулябко, доц. В. Курилловъ, В. Лесевичъ, Б. Львовъ, доц. В. Львовъ, А. Лосицкій, [redacted] Масловъ, проф. Н. Оршанскій, И. Пальбинъ, А. Россикова, проф. Э. Реклю, А. Санин[redacted] [illegible]ко, Е. А[redacted]евъ, проф[redacted]екловъ, [redacted]уве, д-р[redacted]новъ, В. Т[redacted] доц. наук[redacted]оміанцъ, [redacted] С. Трач[redacted] И. Туга[redacted]новскій, В. [redacted] В. Ульрв[redacted] В. Фаус[redacted] И. Фили[redacted] философ[redacted] Филипповъ [redacted] проф. О. [redacted]ьсонъ, Н[redacted]сонскій, [redacted] А. Холо[redacted], С. М. Чу[redacted] Шмидтъ, инж.-те[redacted] Энгель[redacted] проф. Эр[redacted] мн. др.

[redacted]СНАЯ [redacted] годъ бе[redacted]авки въ [redacted] Москвѣ (у Н. Печковской [redacted] 6 р. 5[redacted] доставкой [redacted] и Мос[redacted]ресылкой [redacted] города и мѣстност[redacted] сійско[redacted]и 7 р. 3[redacted] 10 р.

Допускается разсрочка: при подпискѣ 2., къ 1 апрѣля 2 р. и къ 1 іюля остальные.

Г-нъ Никола Боевъ - чиновникъ

Май 1900 IV год.

НОВО ВРЕМЕ

МѢСЕЧЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ
НА
УМСТВЕННИЯ И ОБЩЕСТВЕННИЯ ЖИВОТЪ

№ 5.

СЪДЪРЖАНИЕ:

(Следва на отвъдната страница).

Стихотворения. Отъ . . . . Ив. Кириловъ
Пиръ. Отъ . . . . Ст. Максимовъ
12. **Нови книги:**
На помощь. *Литературенъ сборникъ. Изда-* ... *полза на гладующитѣ* отъ редакционния к... — **Осемь часа работа.** От... Гедъ. Превелъ *Г. Б.* — [redacted] *В.*
Либкнехтъ, — [redacted] *Г.*
...иевъ [redacted]
13. [redacted] приложе-
[redacted] *И.—ъ.*
[redacted] тъ . . . . . *П. С. Н.*
[redacted] урата: **Скептически**
[redacted] е да се реализира сегаш-
[redacted] и учителски съюзъ? — Фра-
[redacted] ръ и фактическа несъстоятел-
[redacted] може ... съюзътъ да влѣе нови струи въ
[redacted] щното ... тание ... обучение? — Може ли
съюзътъ да ... ално учителя, та съ туй да премахне една ... спънка при дѣятелностьта му? — **Срѣдства ... на съюза.** — Съюзътъ и управницитѣ. — ... вътъ на съюза и противоречието въ него. ... ести ... а съюза, неговитѣ апели и безпло... тьта ... Какво може да направи съюзътъ? — Общес... ната и политическа дѣятелность на учителя. Отъ . . . . . . *Х.*
15. **Социаленъ прегледъ:** Старнятъ и новиятъ избирателни закони въ Белгия. — Изборитѣ за народни представители на 27 Май за двѣтѣ белгийски камари. — Побѣда на социалиститѣ. — Резултатъ отъ муниципалнитѣ избори въ Франция и Виена. — Силна кървава стачка въ Испания. — Оправданието на трима анархисти предъ Женевския съдъ. — Арести въ Русия. — Смъртьта на Данеси. — Писмата на Золя и Естерхази до Сената по случай на вотирания законъ за амнистията. Отъ *Ст. С.*
16. **Хроника.** (*Изъ нашата журналистика*): Една неочаквана препирня.—По македонския въпросъ. — Отговорътъ на миналитѣ ми белѣжки отъ в. «Реформи». — Пристрастието къмъ «политически комбинации». — Дълбоката дипломация на моя опонентъ. — Възможна ли е автономна Македония?— Автономна Македония и шовинистическиятъ идеалъ. — Революционната безпринципность на Македонската ... ация. — ... въ и н... рецеп... за огра... е «вир... вото». — ... днитѣ ... ...ки за с... итѣ. — ... Пасма... Ги-... италиа... социа... — Едно ... os. ...а попра... тъ . . . . . *Senex.*
17. **Обявления:**

Май 1900 IV год.

НОВО ВРЕМЕ

МѢСЕЧЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

НА

УМСТВЕННИЯ И ОБЩЕСТВЕННИЯ ЖИВОТЪ

№ 5.

ПЛОВДИВЪ
Дружествена Печатница „Трудъ“
1900.

СЪДЪРЖАНИЕ:

Положението

и

Либералната партия.

Либералната партия неизбѣжно трѣбваше да доведе страната до това положеиие, въ което днесъ я виждаме. Единственниятъ принципъ, който ржководеше и ржководи нашитѣ «либерали», е да се ухрани партията чрезъ властьта, чрезъ държавата и на гърба на народа. И дѣйствително, отъ като се качи на власть, тя само туй и върши: ограбва държавата чрезъ ограбвание на бюджета въ видъ на безусловни фондове и свърхсмѣтни кредити, чрезъ постояни расходки по България и странство, за да се взиматъ пжтни и дневни, чрезъ отдавание държавнитѣ търгове на своитѣ партизани безъ съблюдение на каквито и да било закони, чрезъ продажба на държавнитѣ служби и откривание нови за сжщата цель, чрезъ измѣстване на службашитѣ — държавни и общински — и замѣстванието имъ съ «либерали», чрезъ ограбвание на сила и за нищожни цѣни общински мери и гори и т. н. Нѣма съмнѣние, че «либералната партия» и въ туй отношение върши сжщото, каквото сж вършили и ще вършатъ още дълго време тѣхнитѣ предшедственници. Скритата сжщность на борбата на всички буржуазни партии, а особенно на българскитѣ, съставлява сжщиятъ принципъ. Ухранвание, т. е. убогатявание съ помощьта на властьта, съ силата на държавнитѣ учреждения и срѣдства, такава е основата на самата буржуазна държавна система. Но начинътъ, по който „либералната партия“ прокарва този принципъ и условията, при които той се прокарва отъ нея днесъ, сж съвършенно своеобразни. За нейно нещастие и за голѣмо злощастие на България условията, при които биде повикана тя, съвсѣмъ не благоприятствуваха за нейната цель. Да се ухрани! Добрѣ, но отъ какво?

Французитѣ казватъ: en mangeant l'apetit vien. Като яде човѣкъ, му се отваря апетитъ. Нашата „либерална партия“, като се домогна до властьта, и почна да се ухранва видѣ, че, колкото повече се „ухранва“, толкова повече ѝ се иска да граби. Когато се качи на власть, тя получи единъ приетъ и потвърденъ бюджетъ. Независимо отъ това, какъ е билъ съставенъ той, обаче отъ срѣдствата, които той ѝ даваше, «либералната партия» не можеше да удовлетвори

всичкитѣ си апетити. А други източници нѣмаше. Отъ една с... държавнитѣ каси бѣха вече изпразнени отъ предшественни... предшественницитѣ и оставиха ...гове, които трѣбваше да се ...ятъ; отъ трета страна, ... на паричната криза, «либералната партия» [redacted] Какво трѣбваше да напр... ? Пр[redacted] тя ни се натрапи, остав[redacted]звади страната на по-добъръ п[redacted] да достигне и главната си щелъ да [redacted]я, както е извѣстно, предприе редъ [redacted] тука вече се почнува злощастието за [redacted]ал...а партия» не признава себе си за вино... поло...ние. Всичката вина тя сваля на своитѣ пред-...ци. Тя ... и хвърлили страната въ пропасть, ...ото трѣбвало ... да ...ади, или цѣла да погине въ ... всѣки брой на в. „Народни Права“ „либералната партия“ пр... апелъ къмъ българския на..., да даде всички жертви, да употр... всички усилия, да приеме ... което ѝ натрапва, защото отечеството било въ опасность, трѣбва... се спаси то отъ пропастьта. Всичко, каквото вършила «либералната партия», вършила го са... за да спаси отечеството, страната. Споредъ логиката на «либе...литѣ» около „Народни Права“ народътъ не можелъ да разбере това и затуй патриотически дългъ на либералитѣ било въ името на «отечественнитѣ интереси» да му се наложи всичко, що диктували ... Толкосъ повече, че народътъ билъ систематически заблуждаванъ о... опозицията. Така че, «либералната партия» не само не признава за себе си никакви грѣхове, но и се явява въ образа на «спаситель на отечеството», отъ кризата, въ създаването на която биле виновни само нейнитѣ предшественници.

Насъ социалиститѣ никой не може да ни обвини въ пр...страстие къмъ нѣкоя отъ буржуазнитѣ партии, а особенно къмъ народняшката. Обаче, като говоримъ за днешното положение на страната, ние искаме да говоримъ само истината. Дѣйствително, двайсетгодишно... безумно управление на страната именно къмъ такова положение м...жеше само да доведе. Стоиловъ остави страната ... положен... въ па... съ дъ... Това ...ършенн... Обаче, „...лната ...“ поп... това положение намалили дълго-...етѣ? Н... противъ ... направ... ...жението ...исходно, увеличи ...ълговет... на нѣк... ...жти. «...лната ...я», както е извѣстно, сключи 260-милионенъ заемъ, за който всѣки день плащаме

грамадни лихви, безъ да получимъ нито сантимъ отъ него; тя спрѣ постройкитѣ по желѣзницитѣ и плаща неустойки и загуба; тя разграби и ограбва бюджета по расходки и за охранвание на партизанитѣ си; тя съ финансовата си политика уби кредита на България и доведе съ тѣхъ търговската криза до най-остра форма; тя съ цѣлата си политика хвърли страната въ обща економическа съсипия. Изобщо, «либералната партия» тикна страната въ пропастьта, въ която я тикнаха предидущитѣ управления, така дълбоко, щото дай боже да излизне читава отъ нея. Като извършиха това, „либералитѣ“ сега се явяватъ въ образа на ангелска невинность и на спасители на отечеството!

Тази тактика не е нова за насъ. Въ продължение на двайсетъ години всички наши буржуазни партии все народа спасяватъ като въ сѫщность го тикатъ все по-дълбоко въ пропастьта. Сѫщата тактика държи сега „либералната“. И интересното е, че всички народа спасяватъ, безъ да го питатъ, иска ли той това и какъ мисли той за спасението си. Въ конституционнитѣ страни суверенътъ решава за своето спасение чрезъ своитѣ представители, а когато не е съгласенъ съ срѣдствата, които предлагатъ тѣ за неговото спасение, той самъ се изказва за тѣхъ чресъ органитѣ си, чрезъ митинги и събрания. Нашитѣ бурзуазни партии, напротивъ, това законно право на народа го считатъ за бунтъ, за престѫпление, и винаги насила му налагатъ своето спасителство. Стамболовъ осемь години спасява насила България; Стоиловъ въ продължение на петь години спасява сѫщо съ насилие отъ Стамболовщината; сега „либералитѣ“ спасяватъ я отъ „батака на Стоилова“ по сѫщия начинъ. Тѣзи последнитѣ даже надминаватъ всички други спасители. Следъ като увеличиха дълговетѣ на страната, следъ като я хвърлиха въ економическа остра криза и следъ като разграбиха бюджетнитѣ срѣдства, нашитѣ „либерали“ намѣриха срѣдството да я спасятъ въ десятъка. Съ него „либералитѣ“ искатъ да взематъ отъ земледѣлческото население единъ данъкъ, двойно по-голѣмъ, и по такъвъ начинъ исплащанието на дълговетѣ, оставени отъ бившето правителство и увеличени на нѣколко пѫти отъ „либералното“ и ухранванието на партията, стоварва исключително върху земледѣлческата класа, най-голѣмата часть отъ която е оголена и съсипана. «Либералната партия» и въ туй отношение нищо ново не прави. Въ продължение на двадесеть и двѣ години всички наши партии се охранваха исключително отъ гърба на земледѣлческата класа. Разликата е само тамъ, че «либералната партия» избра на-

[illegible] охранванието си, съвсѣмъ несъотвѣтенъ съ времет[illegible] [illegible]та и съ състоянието на земледѣлческата класа. [illegible] [illegible]итѣ «либерали» излѣзе не[illegible]имо въ едно отноше- Т[illegible]каваха да си [illegible]ъ работа все съ оная [illegible]пъшка, когато явно я [illegible]емледѣлци» следъ двай- сет[illegible]да имъ достатъчно се нау- чих[illegible]е подъ мантията на неговитѣ [illegible]сители и какъвъ е смисъла на [illegible]ели да жертвуватъ кожата си за «спа- [illegible] Както знаемъ, земледѣлческата к[illegible] [illegible]ически и неустрашимо протестира противъ [illegible] [illegible]ра[illegible] на труда й, предприето съ закона за деся- [illegible]либе[illegible] Земледѣлческата класа многократно [illegible]тоятелно по[illegible] по [illegible]нъ редъ отмѣнението на тоя [illegible] [illegible]нателенъ за нея законъ. Т[illegible] толкосъ по-голѣмо право има да [illegible] това, че тя съставлява [illegible]нството и че тоя законъ е явно възму- тителенъ и се извършва [illegible]не[illegible] несправедливость, която въз- мущава цѣлата страна. «Либера[illegible]» нарекоха тази класа, отъ гърба на която се ухранваха до сега всички наши партии и [illegible] катъ по такъвъ циниченъ начинъ, който надминава и Стамболово[illegible] да ухранятъ себе си, тълпа отъ «сволочи», сбиръ отъ разбойници, бунтовници и мятежници, която заслужвала да бѫде истрепана. Обаче „либералитѣ“ не можаха да не видятъ, че «сволочитѣ» [illegible] земледѣлцитѣ идатъ да осуетятъ спасителскитѣ имъ планове. К[illegible] знаемъ, „либералитѣ“ насърдчавани и отъ княза Фердинанда, на общия легаленъ протестъ на земледѣлческата класа отговориха съ стрѣляние, съ полицейски варварски насилия. Но земледѣлцитѣ не се уплашиха и продължиха още по-енергично да протестиратъ. [illegible] такива обстоятелства на «либералитѣ» не оставаше друго, осв[illegible] да предизвикатъ народа на кървави стълкновения, на формално не- подчинение на звѣрската власть и като го обвинятъ въ формаленъ бунтъ да му наложатъ военно положение. „Либералитѣ“ достигн[illegible] това съ Тръстенишката случка. Но и това не помогна на наш[illegible] „либерали“. И подиръ [illegible]нието [illegible]но по[illegible]е, и по[illegible] [illegible]рската [illegible]явия п[illegible]скитѣ [illegible]ори съ [illegible]товници [illegible]дѣлцитѣ [illegible]е оплашиха, [illegible]каваха. Най-печ[illegible]ното [illegible]берали [illegible] това, [illegible]отестътъ [illegible] земледѣлцитѣ взе друга [illegible]. Спор[illegible] [illegible]огоброй[illegible] сведения на Софийскитѣ вѣ[illegible]- ници, особено на провинциалнитѣ, въ множество мѣста селенитѣ се

отказватъ да даватъ декларации, не приематъ контролйоритѣ по селата си и не ги допускатъ да описватъ нивитѣ имъ, общинскитѣ съвѣти си подаватъ оставкитѣ, като не желаятъ да съдѣйствуватъ на правителственнитѣ агенти. Какво остава сега да направи „либералната“ съ земледѣлческия народъ? Очевидно е, че ѝ остава да обяви цѣлата страна съ военно положение. Но ще ли и това да помогне? Едно е несъмнѣнно, а именно, «либералната партия» е решена да предизвиква населението на кървава расправа и да го изтезава, толкосъ повече, че князь Фердинандъ дава на разположението ѝ и „народното христолюбиво войнство“. Така тя спасява народа, страната отъ пропастьта!

Въ кървавата и звѣрска расправа съ земледѣлцитѣ, каквато е Тръстенишката, «либералитѣ» обвиняватъ самия земледѣлчески народъ, че той предизвикалъ кървавото сблъскване, и че „бунтуването“ му противъ законитѣ билъ плодъ на агитациитѣ, на «подмамванията» на опозицията. За да убѣдятъ още повече неизвѣстно кого въ тази лъжа, „либералитѣ“ предприеха даже единъ видъ анкета по Тръстенишката случка и по истезанията «бунтовницитѣ» въ русенскитѣ полицейски участъци. Тази анкета е произведена отъ извѣстния смѣшенъ „либералъ“ и журналистъ Ионковъ—Владикинъ, кръстенъ отъ Каравеловъ съ името «доландарджия». Какъвъ авторитетъ, какъвъ безпристрастенъ, ще си помислите, сѫдия! Разбира се, че тоя «либералъ» изкарва селенитѣ криви, а дѣйствителнитѣ автори на Тръстенишката случка чисти като ангели, и истезанията вършени въ русенскитѣ затвори отъ звѣроподобнитѣ Мантовъ, Богоровъ и др. за измислица, за клевета на опозицията. Обаче, сега „либералитѣ“ сѫ окончателно изобличени съ официални документи. Русенскиятъ в. «Надежда», който пакъ почна да излиза на последъкъ, печати нѣколко документи, отъ които ясно се вижда, кой и за какво е предизвикалъ Тръстеничане на «бунтъ».

Отъ тѣзи два документа виждаме, колко лъжливи сѫ твърденията на «либералитѣ», че нѣмало изтезания отъ полицията надъ затворенитѣ селени и че нѣмало конфликтъ между административнитѣ и военно-сѫдебнитѣ власти въ Русе по Тръстенишкото дѣло. Всичко това ни показва, до колко сѫ безсъвѣстни твърденията на сѫщитѣ, че Тръстенишката случка била предизвикана отъ селенитѣ а не отъ властьта. Впрочемъ, надали ще се намѣри нѣкой въ България, освѣнъ «либералитѣ», който да се съмнѣва, че авторитѣ на Тръстенишкия бунтъ не сѫ произволитѣ и варварствата на либералната полиция.

...то тикна страната въ безисходно економическо и ф... като възбуди недоволството ... всички класи, ...ай-важнитѣ ни правдини, като ...на по най-грубъ и най... начинъ ... ...лческата класа; «либе... ...а на опозицията. Цѣлата ... й и съсипателна полити... ка... протестира противъ единъ съси... ...ралната партия» казва, че това би... ...агитации на опозицията, на нейнитѣ под... ...тъй цѣла страна, цѣлъ народъ, може да се ... на партизани? Какъ тъй цѣлъ наро... ...ъ рискъ за живота си да се събр... ...колко пѫти по прищевкитѣ на агита... нѣма ну...а ...ча, че има инициатори въ организи...анието на народното н...во, че има агитации на раз... партии въ страната. Въ стр...ъ конституционно управлени... кой гражданинъ има ...о, ... проистича отъ основния законъ, да агитира между гр... ...иематъ неговитѣ убѣждения и мнѣния, неговитѣ идеи ...ямо управлението, за... наредбитѣ. Свободната а... въ ...ето на убѣжденията и ...ниата, идеитѣ и принципи... прямо последнитѣ и съставлява ...ността на свободата на гражданина, която му дава конституцията. Унищожението правото на гражданитѣ да агитиратъ по между си въ името на своитѣ взглядове върху наредбитѣ на страната, ... унищожение на свободата му изобщо, значи още унищожение ...чеството му гражданинъ и преобрѫщанието му въ безгласенъ робъ. Но мигарь възможна работа е, щото една цѣла класа, единъ цѣлъ народъ да се повлече подиръ агитациитѣ на различнитѣ партии ...стойчиво да отива на явно опасни за живота му събрани... нѣма достатъчно сериозни причини? Не! Очевидно е, че нито ... народъ, нито една класа нѣма да отиде да се излага на шашката полицейска и куршума войнишки, безъ сериозни причини и по прищевкитѣ на агитатори. Никакви агитации не сѫ въ състоя... накаратъ единъ народъ доволенъ, единъ народъ, който не е ...ъ до ...не, да ...ска сп...вието ...а оставя ...а си, ... излага ... опасно... изтеза... Очевидно ...ниятъ земледѣлчески народ... а сери... причини да се ...тув... че тия ... ни не ...здават... агитации и «подма...ван... агитаци... могатъ само едно да направятъ — да оформатъ недоволство, да посочатъ пѫтищата за изказванието му и сред-

ства за премахванието на причинитѣ му. Само черни реакционери, деморализирани политикани, явни грабители и политически шарлатани могатъ да ни говорятъ, че агитациитѣ въ една конституционна страна сѫ престѫпление и че тѣ могатъ да «подмамватъ» цѣлъ народъ и да го накаратъ да се «бунтува».

Обаче, «либералната партия», както се вижда отъ всичко, което до сега извърши, е решена да кара до край, да погребе всичко, да изгори подирѣ си всички кораби, само и само да стои на власть. Очевидно е, че тя ще употрѣби всички насилия и беззакония и нѣма да се подчини на народната воля. Какво остава да прави земледѣлческиятъ народъ и изобщо гражданитѣ? Ето важниятъ въпросъ, който ни задава създаденото отъ «либералитѣ» положение. Отговорътъ на тоя въпросъ най-първо днесъ трѣбва да очакваме отъ земледѣлческата класа. Впрочемъ, отъ нейно име отговаря на него «Земледѣлческия Съюзъ». Какъвъ е отговорътъ му?

Централниятъ Управителенъ Комитетъ на тоя съюзъ и делегатитѣ измежду председателитѣ на околийскитѣ земледѣлчески дружби въ страната недавна излѣзоха съ единъ голѣмъ манифестъ къмъ земледѣлцитѣ въ България. Този манифестъ ни възбужда много мисли и разсѫждения. Не му е мѣстото тука да разглеждаме сѫщностьта на съдържанието му. Ще забелѣжа само, че въ него се излага и програмата на съюза, въ основата на който е легнало едно голѣмо недоразумѣние, което изобличава авторитѣ на манифеста въ повърхностно разбиране на нѣщата изобщо. Съюзътъ ни заявява, че той се борилъ и щѣлъ да се бори за запазванието на дребното землевладѣние, което, между другото казано, пропада, и споредъ авторитѣ на манифеста. Обаче, съюзътъ мисли, че такива мѣрки, като евтиниятъ кредитъ, «челяднитѣ имоти», райфазеновитѣ каси и други подобни щѣли да запазятъ дребното землевладѣние, когато въ сѫщность всички тѣзи мѣрки, реализирани, би привели тъкмо къмъ противоположното. Хубавото на тѣзи мѣрки е тамъ, че тѣ ще създадатъ почва за по-високо земледѣлие, но по никой начинъ не могатъ да запазятъ дребното землевладѣние въ такъвъ размѣръ, щото дребнитѣ землевладѣлци да могатъ отъ него да се прехранятъ. Но да оставимъ тази страна на манифеста. Какво предлага манифеста да правимъ, за да се тури край на днешния убийственъ режимъ?

Авторитѣ на манифеста предлагатъ да се свикатъ едновременно и повсемѣстно митинги въ цѣла България. Тѣ канятъ селенитѣ да устроятъ такива митинги въ селата на *11-й Юний* т. г., а

[redacted]а 29-й *сѫщия мѣсецъ* канятъ селяни и градски жител[redacted]ки [redacted]тия, да устроятъ общи митинги въ *девеъ пунк*[redacted]менн[redacted]Шуменъ съ близкитѣ чужди [redacted]ии; въ Плѣвенъ съ околиит[redacted] на Ловчанск[redacted]; въ Кюстендилъ — Кюст[redacted]нското о[redacted]ския окрѫгъ; въ Т.-Паз[redacted]ора съ околиитѣ си; въ Хаско[redacted]съ всичкитѣ околии на окрѫжие[redacted] си. Манифестътъ съдържа и една [redacted]ржчва да се вземе на тѣзи митинги. [redacted]е, да-ли въ опредѣленитѣ дни ще станатъ [redacted]нги. Но явява се другъ въпросъ: [redacted] [redacted]ваме и отъ тѣзи митинги? Митингитѣ иматъ [redacted]ато и[redacted] да [redacted]ша, кой да почита волята на народа [redacted]онитѣ. Ние [redacted]жемъ съ пълна увѣренность, че и новата „законна бомба“ [redacted] да бѫде чута отъ „либерали[redacted] Сигуръ, че това така ще [redacted]ѫде. Но въ такъвъ случай, какво тр[redacted] да се прави и подиръ [redacted]итин[redacted]и подиръ тази „законна бомба“, хвърлена срѣщу днешно[redacted]прав[redacted]о? Его въпросътъ, който ни туря днешното „либерално“ пра[redacted]телство да решимъ. Азъ съмъ убеденъ, че при днешното незаконно положение, създадено отъ [redacted]бералитѣ“, отговорътъ е за всѣкого ясенъ. Въ всѣкой случай тр[redacted] да се помни, че отъ исхода на днешната борба на народа съ правителството ще зависи да бѫдемъ ли свободни граждани или да ни преобърнатъ въ безправни подданници.

Р-нъ.

Новиятъ Танхейзеръ

Отъ А. Лундегардъ

ЧАСТЬ ВТОРА.

(Продължение отъ № 4).

V.

Кеслерови бѣха заели двѣ стаи въ долния етажъ, които бѣха на редъ съ кабинета на Галля. Тѣ и тримата отиваха надвечерь при него да се погрѣятъ на собата му.

Тони вече бѣше доста голѣма и тъй като презъ тая година я бѣха причастили, то я считаха вече за възрастна, макарь, още да имаше дѣтински изгледъ. Тя обѣщаваше да бжде доста стройна, но още не бѣше нарастнала добрѣ. Тя не бѣше хубава; грозяха я голѣмитѣ ѝ уста и много блѣдния цвѣтъ на лицето ѝ. Когато се завързваше общъ разговоръ, тя винаги мълчеше и съ растворени очи и голѣмо внимание поглъщаше думитѣ; презъ тия минути, тя напомняше много нѣкое гладно птиченце въ гнѣздото му. Обаче, по изражението на лицето ѝ можеше да се забелѣжи, че мозъка ѝ работѣше усърдно, че върху много работи си имаше свои мнѣния и че я занимаватъ съдържателни въпроси, а не разни глупости, въпроси, които се обсжждаха отъ родителитѣ ѝ, още когато тя бѣше малко дѣте. За това, когато отговаряше на нѣкакъвъ въпросъ, въ отговора ѝ винаги имаше нѣщо си загадъчно; думитѣ и израженията биваха безискуственно дѣтински, а смисъльта биваше тъй зрѣла, като че тя познаваше много добрѣ живота и хората. Заедно съ това тя разсждаваше за всичко съ едно дѣтинско отнасяние къмъ всичко: нѣщо казваше добрѣ — а нѣщо — злѣ; тя никога не признаваше средното.

Тя не се впущаше да разсждава предъ баща си и майка си, а предъ леля си Хедвига още повече. Но когато останеше на самѣ съ чичо си Томъ, тя освободяваше езика и изказваше всичко, което мислеше. Тя се отнасяше съ него и сега както преди — по другарски, както къмъ свой връстникъ и си оставаше вѣрна на старото другарство. Сега тя бѣше възрастно и развито момиче — такова бѣше поне мнѣнието ѝ, а дружбата имъ се бѣше почнала още отъ преди шесть години. Тя сега още повече не намираше причини, за да се отстуди отъ чичо си Томъ и се задоволяваше съ това, че когато ѝ се представѣше случай, тя му даваше да почувствува достоинството си като възрастни жена.

Тя въпреки отношенията на леля си Хедвига спрямо нея, се чувствуваше много добрѣ въ Берне; леля ѝ се отнасяше съ нея само съ външна любезность, подъ която се криеше отсжтствието на истинско разположение. Но тя въ замѣна на това, обикна леля си Виви. А найважно за нея бѣше това, че чичо ѝ Томъ бѣше при нея!

[illegible]ъ бихъ останала по дълго време при васъ, чичо, — [illegible] на Галля, когато се реши заминаването на Кеслеро[illegible]тана тукъ безъ родителитѣ си[illegible]

— [illegible]е се бихме радвали да [illegible] дали ще се съгласятъ [illegible]ятъ.

[illegible]говор[illegible]гласието имъ, весело се вту[illegible] си спомни, че е вече възрасти[illegible] хвърли на шията на чича си То[illegible]на да оправя гънкитѣ на роклята си.

[illegible]рекарамъ зимата тука, — забезѣза тя. Не [illegible]разове, каквито, казвать, че имало тука. [illegible]ни много скоро.

[illegible]инаването на родителитѣ ѝ се почнах[illegible] [illegible]ата замръзна и се покри за една нощь съ д[illegible] [illegible]ранъ[illegible] тя се облѣче съ лапландския костюмъ, [illegible]що ѝ [illegible] въоржжи се съ канкитѣ си и побърза [illegible] да се пърз[illegible] въ гр[illegible]. Тамъ тя се спря и почна да вика: [illegible] Томъ! Чичо Томъ! — ст[illegible]ай!

Чичо Томъ въ това в[illegible] спѣше най-дълбокия си сънь и, колко[illegible] да викаше силно, той не [illegible] се [illegible]уди. На едина отъ прозорцитѣ се показа главата на леля Ви[illegible]коя[illegible] се бѣше разядосала отъ нечуваната смѣлость на момичето.

Какъ тъй да се буди домакина три часа по рано отъ опредѣле[illegible] време! Да се нарушава най-сладкия му сутрѣшенъ сънь! Тя замаха [illegible]гично съ ржка на Тони, после не се стърпя, отвори прозореца и за[illegible]

— Чичо ти Томъ спи! Ти можешъ да почакашъ [illegible]. Не дигай шумъ . . .

— Вѣтъръ! — почна да протестира Тони. — Какво ще каже това да се спи въ таквасъ ясна утрина до осемь часа . . . При това, той [illegible] обѣща, че ще отидемъ заедно да се плъзгаме! И като напротивъ, тя в[illegible] да разбере, почна да хвърля на прозореца на спалната стая снѣжни [illegible] и пакъ почна да вика.

— Чичо Томъ! Чичо Томъ! Ста-ва-а-ай! Чичо Томъ не можа да се наспи и бѣше принуденъ да излѣзе на студа, безъ даже да си испие кафето.

Освѣнъ това, Тони почна да го събужда настоятелно и презъ [illegible]щитѣ дни въ осемь часа — когато е, както се изразяваше той, нито [illegible] нито нощь. Обаче, той привикна на новия редъ и се подчини на Тонинитѣ настоявания, макаръ Хедвига и да се стараѣше да извоюва съ всичкитѣ си сили сутрѣшното имъ спокойствие. Тѣ почнаха да ходятъ двамата съ шейни по околнитѣ гори, а това движение, което правяха съ канкит[illegible] на чистия въздухъ направи чудеса: той оздравя по духъ и тѣло и [illegible] че се възроди отново.

[illegible] Тони [illegible]обичаше [illegible]ата, о[illegible] природ[illegible], като та[illegible] [illegible]тѣ вина[illegible]ваха в[illegible]жститѣ [illegible]ви. Ко[illegible]ъ омръз[illegible] [illegible] катаятъ, тѣ [illegible]зтаха с[illegible]и отъ [illegible]тѣ наклонени г[illegible] Галль [illegible]аше да [illegible]ка, зап[illegible] той н[illegible] се упражнявалъ въ той сп[illegible]па и [illegible] не бѣ[illegible] тамъ [illegible]обно; а най-важ[illegible] бѣше, че шейнитѣ имъ бѣха лоши и неудобни. Тя настояваше. На другата сутрина тя се яви съ много хубава шейна, боядисана съ червена боя.

— Откадѣ взе тази безобразна шейна се очуди Галлъ?

— Зае ми я малкия Калле Янсонъ. Шейната се плъзга много леко. Тя тръгна напредъ, като теглѣше и шейната. Той я последва, като си скри ржцѣтѣ въ джебоветѣ на шубата си.

— Това, май, на нищо не прилича! — извика тя, като се смѣеше.— Като се помисли, че азъ влѣка шейната, когато подирѣ ми върви мжжъ при това си грѣе ржцѣтѣ!... Заповѣдай, моля ти се!

Тя му хвърли връвьта отъ шейната и гордо тръгна напредъ. Тази ѝ постжпка го накара да се замисли и много се засрами. Той съвсѣмъ не мислѣше, че трѣбва да се отнася съ нея, както кавалера спрямо дамата. Но въ това нѣмаше нищо докачително, напротивъ! Па и тая ѝ неочаквана постжпка бѣше смѣшна!... Той се засмя добродушно и почна да настига «дамата си», като тътрѣше и шейната подирѣ си.

Деньтъ бѣше мразовитъ, но ясенъ. Тѣ се спряха на върха на хълмътъ, който наклонно се спущаше къмъ рѣката. Надъ планинитѣ сияѣше слънцето, което бѣше успѣло да измини вече половината отъ недалечния си пжть въ тоя зименъ день. Отъ севѣръ и истокъ се чернѣяха безкрайнитѣ планини.

Тони се бѣше обърнала и гледаше долината, надъ която, току що се бѣха изкачили. Изъ между полусрутенитѣ брѣгове се чернѣеше незамръзналата още рѣка; а отдалече се червенѣяха стрѣхитѣ на фабричнитѣ здания; въ средата на тая картина се издигаше като бѣлъ облакъ, голѣмата планина; а тамъ, нѣкадѣ си, се чуваше ревътъ на водопада.

— Тукъ е много хубаво! — каза Тони. — Ще се спущаме отъ тукъ.

Тя си тури шейната на гладко мѣсто, гдѣто леда бѣше съвсѣмъ добръ за плъзгание и сѣдна.

— Ето тъй! — продължаваше тя. — Сега ти сѣдни отзадъ и карай шейната съ крака си. Дръжъ ме презъ кръста, защото иначе може да падна.

— Обаче, тукъ мѣстото е много стръмно, Тони, азъ настоявамъ, че трѣбва да го напустнемъ и си намѣримъ друго, защото като се засили шейната може да падне въ рѣката...

Тя се обърна и го погледна съ негодование.

— Ти страхувашъ ли се?

— Азъ се страхувамъ за тебе, Тони...

— Какви глупости! Азъ мога, въ такъвъ случай, да се хвърля отъ шейната въ снѣга. Каква опасность има въ това? Само ето ти какъ трѣбва да карашъ шейната. Ти си много застѣгнатъ съ шубата си и не можешъ да движишъ свободно нито ржцѣтѣ, нито краката си. Ако паднешъ отъ шейната ще се търколишъ въ рѣката, като топка....

Тя се смѣеше и се подиграваше.

Той изведнъжъ си снѣ шубата и сѣдна отзадъ Тони на шейната. Тѣ се спустнаха на долѣ извънредно бърже, тъй че очитѣ не можаха да различатъ нищо. Той дишаше много често. По неравнитѣ мѣста шейната отскачаше. Той истински се страхуваше за Тони и за това я държеше много яко.

Ето че наближиха до мѣстото дѣто трѣбваше да възвиятъ на другата страна. Той не успя да даде добро направление на шейната, тя се обърна и тѣ изхвърчаха напредъ, близо до пжтя.

... стана той, тя вече бѣше ... и се смѣеше. ...о ѝ се бѣха зачервила; а очитѣ ѝ ...аха искри отъ ...

— ... Томъ, побързай да ... ата! — му показа тя ...о, ...кто щѣха да ... приятно! Трѣбва да ...

... изкачватъ на планината. ... се церемони, сѣдна въ шей-ната ... не е леко.

... ворилъ, защото презъ тоя день тъй се ...то не се бѣше движилъ отъ много години. ...вори за безсилието си и безработно предъ-...а си.

... олюбително и каза:

... по-силенъ, отколкото мисляхъ азъ.

... витѣ ... си пренебрѣжително. Това го караше ...мисли.

— Нима азъ изглеждамъ да съмъ слабъ? — я попита той бързо.

— Разбира се! — потв...ди тя. Навѣрно за това, защото посто... ядете и сидите въ къщи...

— Кой ти каза, че ... къщи?

— Тати. Па и мама казваше ...о . . .

Ти, навѣрно, напредъ си билъ по-силенъ и по-здравъ.

— Я гледай!

— Да, тъй излиза, когато говорятъ другитѣ за тебе. Впрочемъ, ... азъ помня, какъвъ бѣше ти, когато бѣхъ ей толкось — тя показа съ ржката височина около единъ аршинъ отъ земята. — Ти бѣше високъ и по снаженъ . . .

Той се засмя.

— Глупости! — каза той. — Ръста не може да се мѣни. Тъй тр... да ти се струва, защото ти оттогава израсте. Всичко презъ дѣтинството ни се струва да е по значително, когато после става обратното . . .

— Може би да е тъй! — се съгласи тя замислено. Защо тогава баща ми си е все такъвъ, какъвто го помня отъ малка, па и други х...

Галь не отговори. Той се зарадва, че презъ това време тѣ вече бѣха изкачили на върха и той побърза да придотви шейната, за да се спустнатъ отново. И следъ една минута тѣ пакъ слизаха като преди.

На тръгване тѣ свърнаха и се спряха да погледатъ водопада. Тѣ дълго време гледаха, съ какъвъ шумъ гладаше водата отъ отвѣснитѣ ск... която изглеждаше съвсѣмъ бѣла, отъ пѣната, която се образуваше ... силата на падането ѝ.

На юго ... слънц... ...ѣзваше ... аше он... ...едъ, как... ...ната ... мъгливи ...ери, к... ...еможе ... а грѣе, ... да свѣти. Само върхо... на гори... ...а освѣт... ...ъ последнитѣ роз... лъчи ... ...щето.

... бѣше ... ала на ... града и ... е надолѣ и гледа ... бездънната пропасть. Очитѣ ѝ бѣха разширочени; и тя се навеждаше надъ оградата все повече и повече. На Галя му се стори, че бездната я при-

вличаше и той я улови съ ръката си, за да я удържи. Тя се обърна къмъ него.

— Кажи ми, чичо Томъ, боишъ ли се отъ смъртьта? — го попита тя.

— Отъ смъртьта ли? — попита той смаяно. — Това зависи отъ представлението, което си състави човѣкъ за нея. Кадѣ и кога да умра?

— Тукъ, ей сега! — какъ би се сторило това?

Тя не дочака отговора му и отново почна да гледа въ бездната.

— Струва ми се, — продължи тя мечтателно, като да разсъждава сама съ себе си, — че би било много чудно да бѫдешъ завлеченъ къмъ смъртьта отъ такава сила... Да съзнавашъ презъ последнитѣ минути, че се намирашъ въ обятията на тая грамада... ще се оставишъ: и нека те завлѣче, нека те убие!...

Сърцето ми замира отъ възторгъ, когато си представя това. Разбирашъ ли ме, чито Томъ?

Той не я слушаше. Той чувствуваше, че нѣкаква си тайнственна сила го привличаше къмъ пропастьта; но тая сила не възбуждаше въ него сладостни трептения, както въ Тони. Напротивъ, той почна да се забравя. При това той ясно си представи, какъ се бѣше удавилъ въ сѫщата пропасть на срѣщния брѣгъ човѣка, на когото той бѣше отнелъ любовьта на жена му.

— Какво имашъ, чичо Томъ? Ти поблѣдня...

— Азъ виждамъ нѣкаква сѣнка... тамъ... въ вълнитѣ надъ водопада... Единъ човѣкъ... Тя го изгледа съ любопитство.

— Нима ти можешъ да виждашъ привидения? — го попита тя.

— Всѣкой, който има разслабени нерви и силно въображение, може да ги вижда.

— Колко съжелявамъ, че азъ не мога.

— Разправи ми, поне, какво виждашъ?

Понеже той не отговаряше, тя взе полека връвьта на шейната отъ рѫката, безъ да усѣти той и я потегли шейната къмъ себе си. Но тѣ се подхлъзнаха, връвьта се изтръгна отъ рѫката ѝ вследствие тяжестьта на шейната и като се смѣсиха съ вълнитѣ на рѣката стигнаха до скалитѣ, кадѣто се почваха вълнитѣ на водопада и като се удряха отъ камъкъ на камъкъ, като човѣкъ, който се стреми да се спаси, се въртѣха въ тоя вихръ отъ вода. Още една минута и тѣ се скриха въ бездната.

Тони следѣше съ любопитство шейната. Когато си повдигна главата, тя видя, че Галль бѣше поблѣднялъ още повече отъ напредъ.

— Чичо Томъ, извика тя, — ти си позеленялъ!

— Хайде да се махнемъ отъ тукъ! — избърбора той и като я улови за рѫката, почти съ сила я отстрани отъ пропастьта.

— Защо треперишъ, чичо, — какво имашъ?

— Нищо, нищо... стана ми студено. Хайде да си отидимъ! Охъ какъ ми е студено...

Той ѝ пустна рѫката и се зави съ шубата си, зѫбитѣ му тракаха отъ студъ.

Тѣ тръгнаха за въ кѫщи и презъ пѫтя мълчаха.

Галль треперѣше, защото ей сега видя, като на явѣ, по какъвъ начинъ бѣше загиналъ егермайстора Хегреусъ. Още тогава, като слушаше

[illegible]ия ра[illegible]зъ на горския пазачъ за подробноститѣ на нещастие[illegible] [illegible]вилъ всичко живо и тая сцена се [illegible]е запечатала за винаги въ глав[illegible] съ всичкитѣ ѝ подробности.

А сега, когато се [redacted] въ пропастьта, сцената [illegible] представ[redacted]оре, какъ егермайстора се [redacted]ждаше го лѣжащъ надъ леда. [redacted]азбира се, това бѣше, защото съвѣст[redacted]оже би, и за това, защото той бл[redacted]величаваше впечатленията си: той би [redacted]ше съ кого да се разговори върху това.

[redacted]га не би се решилъ . . . Тя не би могла [redacted]та [illegible] би можла да се зарази отъ съмнѣния и то[illegible] [redacted]но [illegible] . . . Сега той се мѫчеше самъ, а тогава би поч- [redacted]да се [illegible]

Да се разгово[illegible] с[illegible]? Не, не . . .

Съ това шестнадесеть[illegible]но момиче!

Никога! Това изкушение трѣбваше да се отхвърли, като нѣщо позо[illegible]

Но ако тя е още д[illegible]къ можеше той да се чувствува, ко[illegible] оставаше съ нея тъй до[illegible] Той се опита да си обясни тая дружба и намѣри, че обясне[illegible]та б[illegible]го прости: тя бѣше непосредствено простодушна: тя не се прист[illegible]ваше. Често пѫти биваше на[illegible] и разсѫжденията ѝ по нѣкога биваха смѣшни, тя правѣше скокове п[illegible]ключаваше като дѣте, но въ това, което говорѣше се забелѣзваше иск[illegible]ность и прѣснота на мислитѣ ѝ.

Думата ѝ му дѣйствуваше, като прѣсния пролѣтенъ въздухъ . . .

Нима не бѣше тя, която го събуди отъ позорния му сънъ? Благодарение на нея, той като че се усили и почна да мисли и се убѣди[illegible] не бѣше всичко свършено още. Той даже почна да мечтае за това, ка[illegible] можеше да се направи за намаляванието на човѣшкитѣ страдания? По нѣкога му се струваше, че въ него бѣше почнало да се издига нѣщо си, което го разпалваше, както кога бѣше младъ и силенъ. Защо да не се надѣва, че това ще се продължи, че пакъ ще може да постѫпи въ редоветѣ на младитѣ борци и пакъ да заживѣе живота на единъ дѣяте[illegible] Той повѣри отчасти мечтитѣ и надѣждитѣ си на Тони.

Разбира се, че и дума не може да става за съчувствието, което срѣщна той въ нея. Но, кой знай защо, всѣкой пѫть, когато почваше тя да говори оживено, той като че отпадаше духомъ и за малко време угасяше енергията му.

Той като че се смущаваше отъ вѣрата ѝ въ него. Тя не познава[illegible] [illegible] хората [illegible]вота, а[illegible]ва и н[illegible]лѣзваше[illegible]стьта, която [illegible]твуваше [illegible]у думи[illegible]алата!

[illegible] негови[illegible]сове [illegible]о 8, к[illegible]му се предоставяше отдиха следъ банята. Тони често пѫти идваше при него и сѣдаше до собата, тя бѣше привикнала да дохажда, още кога бѣха родителитѣ ѝ тукъ.

— Тукъ много е добрѣ! — казваше тя.

— Тукъ е уединено, топло и тихо!

— Е, чичо Томъ, кажи ми нѣщо ново.

— Нѣма какво да ти кажа?

— Я гледай, — че какъ тъй?

— Ей тъй на!

Тя се приближи до огъня и нѣколко минути гледа замислено тоя огънъ. После тя изведнажъ си издигна главата.

— Не, това, което вършимъ, не е работа! — каза тя самоувѣрено. — Лично за себе си, азъ признавамъ, че следъ свършванието на гимназията, азъ не съмъ направила нищо цѣлно. Па и ти, чичо! Нимá ти работишъ?

Той се замисли.

— Хм . . . Да . . . то-есть сега за сега . . .

— Колко бихъ искала да работя за въ полза на всичкитѣ! — го прекъсна тя. — Да можахъ да измисля нѣщо!

— Кълна ти се, че не бихъ се двоумила да почна! За женитѣ е тъй трудно да намѣрятъ каквото и да е . . . Но азъ не се отчайвамъ, азъ ще намѣра непременно!

— Защо? — че за женитѣ сега има много поприща, — прибави той.

— Поприща. Какви сѫ тия поприща! — каза тя, като се засмя презрително. Да сѣдишъ въ канторитѣ и да водишъ кореспонденции? Или да продавашъ въ дюгенитѣ! Не, менъ ми е нуждно такова поприще, гдѣто азъ бихъ виждала, че принасямъ само полза, а не вреда. Азъ бихъ искала да се боря съ опаснитѣ хора. Разбирашъ ли ме, чичо? Азъ желая това . . . Ако бихъ била жива въ древнитѣ времена вмѣсто сега, азъ, навѣрно, щѣхъ да бѫда амазонка.

— Нимá тъй?

— Да! Но сега трѣбва иначе да се бори човѣкъ, а не тъй както преди. Тати често пѫти казва, че саблитѣ сѫ се обърнали въ чиличени пера и че най добрѣ съ перо да се извоюва правото. Азъ много искамъ да стана списателка.

— Че какво, може би, ще станешъ!

— Азъ бихъ помагала на баща си. Той често казва, че се нуждае отъ помощьта на всички, които му съчувствуватъ . . . Ето, напримѣръ, презъ идущата година ще има избори. Налѝ знаешъ? А отъ тия избори зависи всичко за партизанитѣ на баща ми. Какъ да не се помогне? Нимá ти, чичо Томъ, ще останешъ тукъ тогава? . . . Нѣма ли да дойдешъ да ни поддържишъ? Ако бѣхъ на твойто мѣсто, щѣхъ да отида безъ друго!

— Ти би отишла? Хм . . . А че съ какво бихъ можалъ азъ да поддържа баща ти?

— Какъ съ какво! Ти би писалъ въ вѣстника му, би говорилъ на събранията, съ една речь, би работилъ, както всичкитѣ! Охъ, да можахъ азъ да правя това! А пъкъ азъ съмъ женá, па и още не всички ме признаватъ за възрастна — за какво съмъ годна?

Той стана, засмя се и като се разходи единъ два пѫти изъ стаята, спря се и каза:

...ъ мога да ти кажа, Тони, за какво си годна! Следъ н...
...яви предъ тебъ нѣкой момъкъ, ще те погледне много
...ето ти ще замрѣ, също както ... бѣхме при водопада,
... с... навѣла надъ пропаст... [redacted] ...жъ ще ти се мѣр-
... да се ... [redacted] въ прегръдкитѣ на
см... направо [redacted] ...ая «могъща сила» ...
Сам... [redacted] ...ва и съ руситѣ мустаци
момъ...

... [redacted] ...а си въобразявашъ, че азъ мисля
... мустаци?
... [redacted] ...итѣ имъ да бъдатъ черни ... това не е
...ата сила».

... — каза тя печално и се замисли. Следъ ...
...главата и го попита: — Кажи ми, чичо Томъ, ...
...любовь?

...ва да ... че вѣрвамъ. Нали съмъ женень ...

— Азъ не пи... за ... обовь, която съществува между мъ-
... и жената, т. е. между ...нитѣ. Каквато е, напримѣръ, любов...
между родителитѣ ми ... То... е само дружба. Не, азъ говоря за он...
поетическо чувство, за кое... чела... книгитѣ, напримѣръ, за любовь-
та на Ромео и Юлия — Ра... Азъ те питамъ, дали е въз-
можно то?

— Разбира се, че е възможно! И баща ти, когато те нѣмаше тебе
билъ Ромео, а майка ти — Юлия.

— Ами ти бѣше ли Ромео?

— По-лошо отъ всѣкой другъ Ромео! Много по лошо, — засмѣ се той.

— Ами кадѣ се дѣна всичко това?

— Ами отъ кадѣ знаешъ, че и сега не е като тогава?

— Нищо не личи!

— Нѣма какво да се прави, дружке!

Ромео и Юлия остаряватъ. — Разбирашъ ли? Това е естествено...

— Добрѣ се сѣтихъ, на колко години си? — го попита тя.

— Повече отъ два пъти въ сравнение съ твоитѣ години, Тони.

— Чудно нѣщо ... По нѣкога азъ не забелѣзвамъ това и ми
струва, че сме връстници. По нѣкога пъкъ, — обратното, ставашъ такъ
разсъдителенъ и тъй мъмришъ като да си престарялъ ...

Тя загледа пакъ огъня, после тя се обърна тъй бърже, че коситѣ ѝ
се распуснаха по рамѣнѣтѣ ѝ и тъй като бѣха руси, тѣ блѣснаха като
сияние предъ огъня.

— Облени ми, чичо, какво изпитва човѣкъ, когато залюби? —
попита тя.

— Ехъ, ...ато оп... ще се ...ъ. Тру... а се обяс...
...я взе ...ното си ...ение и ...загледа ... Тѣ мълча...
...ие, тя ...риозно

— ... Томъ, ... не б... женень, ... ми се, че азъ се
...ихъ вл... въ теб...

То... можеше да се засмѣе, но не можеше. Сърдцето му се сви бо-
лѣзненно и кръвьта му нахлу въ слѣпитѣ му очи. Това бѣше много не-

очаквано. Той съзнаваше, че непременно трѣбваше да ѝ отговори нѣщо сърдечно и въ сѫщото време шеговито... Но какво именно?

За щастие, въ това време се чу звънеца. Тони стана бърже: тя трѣбваше да се преоблѣче за обѣдъ. Тя му се усмихна и бърже излѣзе.

Той още постоя предъ собата. Думитѣ ѝ: «Ако не бѣше жененъ, чичо Томъ»!... се разнасяха още като ехо въ душата му.

Той никога до сега не бѣше мислилъ за Тони въ това отношение. Никога не му бѣше идвало на ума, че малката Тони ще успѣе да се превърне въ жена по рано, преди той да остарѣе и въ сърдцето ѝ ще се зароди нѣщо друго освѣнъ дружбата ѝ къмъ него. Сега въображението му съ жедность се улови за тая нова мечта: какъвъ ли би билъ живота му, ако не бѣше се залюбилъ съ жената на егермайстора и тия му мечти го отвлѣкоха много далече. Само, че въ мечтитѣ му нѣмаше нищо чувствително; той и безъ това има случая да изпита чувственна любовь и бакалско щастие повече, отколкото би желалъ.

Той мечтаеше за Тони съвсѣмъ инакъ; любовьта ѝ, споредъ както си представяше той, го би подмладявала като пролѣтенъ въздухъ, би развила въ него желанието за нова кипяща дѣятелность, би укрѣпила възвишенитѣ му чувства на младостьта и би го увлѣкла далечъ отъ всичко подло и егоистично.

Отъ тоя день той почна постоянно да мечтае, защото въ тия си мечти намираше нѣщо си, което го съживяваше, безъ да обръща внимание на печалното съзнавание за незбъдването имъ. Той се радваше на тия си мечти, като на нѣщо драгоцѣнно, което бѣше скрито въ душата му и което криѣше като съкровище и отъ Тони. И тия му мечти му влияяха дѣйствително много добрѣ, защото го пренасяха въ миналото, къмъ идеалитѣ на младостьта презъ него време, когато не бѣше претрупанъ отъ земнитѣ блага, които се сипяха отгорѣ му, като отъ рогътъ на изобилието.

Той нѣмаше отъ какво да се плаши: тъй като той не обичаше Тони, онова момиче, което и до сега за него бѣше предишното мило дѣте, а онова неземно сѫщество, което бѣше създадено отъ мечтанията му за нея. Като мечтание за Тони, въ главата му не се мѣрваше нито една, поне, мисъль да дѣйствителното му сближавание съ нея, не само за това, че всичко, което бѣше нечестно му бѣше чуждо, но за това, защото още първото опитвание въ това отношение би разбило въ пухъ и прахъ мечтата му.

Когато наближи времето на заминаванието ѝ отъ Берне, той почувствува силна скръбь. Сега той не скърбѣше за мечтата си, а за нея — тя оставаше скрита нѣйдѣ си въ дълбочинитѣ на душата му, скърбѣше за малкия си другарь, който го бѣше съживилъ и който бѣше го накаралъ да мисли. Тя като че му върна младостьта му; сега тя ще си отиде и младостьта му ще изчезне. Какво осамотявание му предстоѣше! Страшно бѣше даже и да се помисли. Вечерьта преди да замини, тя дойде да си посиди до собата, но въ нея се забелѣзваше тоже една скрита скръбь и убито състояние. Дървата догаряха въ собата, въ стаята бѣше почти тъмно.

— Чичо Томъ, тукъ ли си? — попита тя съ треперящъ гласъ.

— Да, чедо, тукъ съмъ, лѣжа на канапето.

[illegible] приближи и улови ржката му. Изведнъжъ тя седна [illegible]каваше да държи ржката му, после [illegible] си сложи глава[illegible] се облегна на канапето.

— [illegible] пакъ ли мечтаешъ? — [illegible] изведнъжъ.

[illegible]а.

[illegible]зъ би[illegible] мечтитѣ ти.

[illegible] за тебе.

[illegible] се разправи това, даже по трудно [illegible]одия съ думи.

[illegible]ание. Огъня се разгорѣ въ собата.

[illegible] — заговори тя следъ нѣколко минути . . [illegible]а нѣщо си особено, което говори, че [illegible], че ти можешъ да бъдешъ неумолимъ и непрекл[illegible] съ[illegible]сто то[illegible] ти се наслаждавашъ само съ богатството [illegible]шъ и се[illegible] канапето си. Да бѣхъ азъ на мѣстото [illegible]...

— Е, какви чудеса щеше да направишъ, ако бѣше на моето м[illegible]

— Не зная . . . Но [illegible]пакъ бихъ правила нѣщо! — свѣта е [illegible]ренъ! Не може да се из[illegible]сич[illegible] което би струвало да се посвети човѣкъ, па даже и да си [illegible]зув[illegible]а . . . Не трѣбва само да се яде я! Азъ, напримѣръ, се бихъ борила [illegible] несправедливоститѣ, които бихъ срѣщала въ живота, съ всичкитѣ си сили . . .

— И азъ бихъ се борилъ, ако бихъ ималъ твоята вѣра въ жи[illegible] — възрази той. Работата е тамъ, Тони, че живота разочарова пон[illegible] човѣка, а безъ възторгъ, нѣма нито сили, нито охота да се бори човѣкъ... Колкото повече живѣешъ, толкова повече се убѣждавашъ, че всичко въ свѣта е относително — ти разбирашъ, какво искамъ да кажа, нали?

— Разбира се! — отговори тя, като се оскърби отъ питанието[illegible]

— Ехъ, не се сърди, де!—Човѣкъ, когато е младъ и неопитенъ, е [illegible]ренъ, че всичко е тъй, както той си въобразява. Но после излиза тъй, че когато се отклонишъ единъ шагъ на страна, всичко тръгва съвсѣмъ не тъй, както си очаквалъ. Значи, всѣкой отъ своя точка гледа на всичко, което въ дѣйствителность не сжществува.

Тя си бѣше намръщила челото. Виждаше се, че искаше да разбере [illegible] сжжденията му. Но изведнъжъ бръчкитѣ на челото ѝ се изгубиха и тя разбра, какво искаше той да каже.

— Не, тукъ има нѣщо, което не е тъй, — каза тя, — но какъ е работата, азъ нѣма, разбира се, никога да разбера. Азъ забелѣзахъ само [illegible] че когато говорѣше, ти приличаше на старецъ. Моля ти се, чичо, го[illegible] за друго нѣщо! — продълж[illegible] като си [illegible] очитѣ [illegible]ката си, [illegible] друго [illegible] Азъ не[illegible]ъ да г[illegible] презъ [illegible]ата вече [illegible]о ти т[illegible]рческо [illegible]ние. Тъ[illegible] е по-до[illegible] то ти се и пъкъ [illegible]одмлади[illegible] жи ми [illegible]много л[illegible] бжде мжчно за когато [illegible] мина.

[illegible] — азъ [illegible] ще с[illegible] — каза [illegible]горѣщо и искаше [illegible] прибави нѣщо, но като забелѣза любопитния ѝ погледъ, той се спря.

Тя стана.

— Азъ искамъ да запомня това ти изражение. За това трѣбва да те видя по-добрѣ,—каза тя и се опжти къмъ вратата, кадѣто се намираше електрическото копче. Изведнъжъ изъ стаята се разля една синкава свѣтлина отъ тритѣ електрически лампи на люстрата.

— Ахъ, какво направихъ! — извика скръбно тя. — Кадѣ се дѣна прекрасното изражение на лицето ти? Ти като че вкуси нѣщо кисело . . .

Той се мръщѣше отъ неочакваната ослѣпителна свѣтлина.

— Че и ти се намръщи! — забелѣза той засмѣнъ, защо се радваше на това, че разговора прие едно по малко чувствително направление. Той не искаше да мисли за заминаванието ѝ: до утрѣ имаше много време. Защо да не прекара последната вечерь безгрижно?

Но тя бѣше на друго мнѣние и за това се опжти къмъ вратата.

— Ти отивашъ ли си? — попита той очудено, като забелѣза намѣрението ѝ.

— Да, тукъ стана много свѣтло и неудобно.

— Почакай, Тони, каза той като се поповдигна малко отъ канапето. — Преди всичко бжди по умна: приближи се при чичо си и му благодари за приятнитѣ часове, които прекара съ него тукъ въ стаята му.

Тя се подчини като дѣте, приближи се и каза като дѣте, което си е научило урока:

— Благодаря ти, чичо, за приятнитѣ часове, които прекарахъ тукъ, въ твойта стая . . .

Тя даже направи и реверансъ, тъй като искаше да искара шегата до край. Но лицето ѝ бѣше много блѣдно, а на миглитѣ ѝ се забелѣзваха сълзи. Изведнъжъ, безъ да доискара речьта си, тя скочи и минутно избѣга отъ стаята.

VII

На другия день Галль придружи Тони до желѣзопжтната станция, която бѣше далечъ отъ града около една миля. Небето бѣше покрито съ облаци. Сегисъ-тогисъ подухваше силенъ вѣтъръ, който истърсваше плодоветѣ отъ дърветата. Бѣше се стъмнило, когато пристигнаха на станцията.

Трена бѣше закъснѣлъ и щеше да пристигне още следъ нѣколко часа.

Бѣше наближило време за ядене, а буфетъ нѣмаше на тая малка станция. Но леля Виви, както си бѣше предвидлива, тя и тоя пжть се бѣше погрижила да тури въ шейната една кошница съ разни припаси: още намѣриха и едно шише съ шампанско вино. Тони покри и сложи на масата въ станционната зала да ядатъ, а Галль ѝ помагаше.

Безъ да се гледа на предстоящата имъ раздѣла, тѣ на чистия въздухъ можаха да изгладнѣятъ наздраво и обѣда имъ се видя много разкошенъ пиръ. Тѣ бѣха сѣднали единъ срѣщу другъ и се усмихваха. Тони като никога изпи цѣли два стакана съ вино; лицето ѝ се бѣше зачервило. а очитѣ ѝ блѣщяха.

— Какъвъ хубавъ обѣдъ. — Много съмъ доволна! — каза тя. Благодаря ти, чичо Томъ, никога не ще мога да ти изразя благодарностьта си за дружбата ти и за това, че бѣхъ тъй добрѣ у васъ.

Но ето че тя погледна презъ прозореца и отведнъжъ веселото ѝ на-

...езна. На двора бѣше ... вятъра бучеше отвъ...

...е лошо вънъ! — извика тя. ... ви почватъ да пълнятъ ...р. ... когато си ... ма. Ще бжда сама въ ... ще ча... нция, гдѣто ще трѣбва да ... да се кача на стокхолмски...

... оная станция. Наистина, азъ много ... придружишъ, тогава хайде да се върнемъ

... можемъ и въ града да отидемъ! — забелѣза... буря?

...ебъ азъ отъ нищо не се боя! Но сама въ трена... заг... бурята? . . . Нима не ти е мжчно да ме ... да пжту... хвърлишъ произволно въ ржцѣтѣ на ...та.

Тя го гледаше жално; въ очитѣ ѝ се четеше страхъ. Той почувств... че наистина не трѣбва да ...устне сама. Въображението му бърже ... нарисува вече всевъзможни ... опасности, на които можеше да се подхвърли Тони, ако се ...твува сама. Какъ ще дочака до сутриньта сама на оная станция!

Тя ще се принуди да тръгни посредъ нощь изъ града да т... гостилница и хотелъ . . . Трѣбва ли да я остави?

Той си погледна часовника. Трена щеше да пристигне още следъ половинъ часъ . . . «Трена бѣше окъснялъ по причина на засипалитѣ се отъ снѣгъ пжтища», му казаха. Значи снѣга наистина е затрупалъ пжтищата и трена се би спрялъ за дълго време. Не, не, той не трѣбва ... пустне сама!

— Личи си, че наистина ще трѣбва да те придружа! каза той.

Тя скочи и зарадвана се хвърли на шията му и го цѣлуна. — Благодаря ти, чичо. — Защо не ме цѣлунешъ?

Ти вече не ме цѣлувашъ! А, зная, защото съмъ вече голѣма . . . ... добрѣ ми бѣше, когато бѣхъ на десеть години — помнишъ ли? — ко... бѣхме на вилата въ Стокхолмъ?

— Тогава ти повече ме милваше.

Не напраздно искахъ тогава да умра за тебе, тъй те обичахъ! Той полека я отстрани отъ прегрждкитѣ си я тури да сѣдне. Той направи това подъ предлога, че иска да пиши писмо на Хедвига, но въ сжщно... той не се чувствуваше спокоенъ.

Когато написа записката той пови... ...ѣка от... ...ата.

— На, ... — ка... — Ти ... върне... ...ъ въ к... ще пр... госпо...

... изгледа ...елно с... ...луга. ... не прочете въ ... цето м... ...кво оч... и тов... ...покои.

... дай тов... ...о на госпожата, — каза той. Утрѣ кадѣ об... ще дойдешъ да ме вземешъ.

Подиръ една минута сѐ чуха подъ прозорцитѣ на станцията звънцитѣ на колата. Янсонъ замина.

Галль стана нервенъ: той сега следъ като се бѣше приело безвъзвратното решение, почна да се съмнѣва . . .

Той почна да се разхожда неспокойно напредъ и назадъ по стаята.

Тони дойде при него хвана го подъ ржка и почна да се разхожда съ него.

— Ти пакъ се намръщи, чичо! — каза тя. — Навѣрно се раскайвашъ, за гдѣто се съгласи да ме придружишъ, налѝ?

— Не, дружке, съвсѣмъ не! — Азъ не се раскийвамъ. Но тя разбра по гласа му, че той не бѣше спокоенъ.

Той мислѣше върху това, че неочакваното му пжтувание едва ли ще се понрави на Хедвига, че то нарушаваше установенитѣ вече обичаи и че му предстои да прекара нощьта въ единъ хотелъ, гдѣто едва ли ще се ползва съ добри удобства. Той се надѣваше да прекара вечерьта, сѣдналъ въ креслото си предъ собата и както всѣкога да помечтае за Тони. Това му бѣше много приятно; вмѣсто това сега го заставляваха да пжтува изъ тъмнинитѣ, па още и въ такова лошо време, караха го да се срѣща съ дѣйствителностьта, кадѣто нѣмаше нищо привлѣкателно за него! Той до сега винаги се радваше на случая да остане съ Тони на самѣ, а сега той чувствуваше къмъ нея досада и въпроситѣ ѝ го дразняха.

Разбира се, че всичко зависѣше единственно отъ това, че му предстоѣше пжтувание, за това и настроението му бѣше тъй нервно! Още имаше и друга причина: стори му се на обѣдъ, че Тони се държеше като малко момиче и кокетничеше съ него, — а не като дѣте. Това оскърбаваше съчинения въ него образъ, когото той пазѣше тъй свето въ себе си; това разрушаваше очарованието, надъ което той тъй треперѣше!

Наближи обѣдъ. Тѣ останаха сами въ вагона. Трена тръгна, тѣ мълчаливо сѣдяха и не можаха да намѣрятъ предметъ за разговоръ. Тони се опита да го развесели; но всичко, каквото и да измислѣше, не можеше да му направи никакво впечатление и за това не предизвикваше никакво съчувствие. Той даже се мусѣше и не скриваше това. Лицето му прие пакъ обикновенното му старешко изражение, а очитѣ му бѣха като изгаснали; гънкитѣ, които се бѣха образували около устата му, показваха, че той е раздразненъ.

И Тони почна да се сърди. Тя не можеше да се бори повече съ гнѣва си и изведнъжъ се вдѣтени.

— У, чичо Томъ! — извика тя. — На какво приличашъ?

— Какво има? — я попита той, безъ да ще.

Тя не се уплаши отъ това.

— Не мога да те търпя! — каза тя. Ти стана много отвратителенъ . . . Да, да — у, че си грозенъ! . . . Никога още до сега не бѣхъ виждала още по киселъ и толкова грозенъ старецъ, какъвто ми напомняшъ ти сега. Ако бихъ могла да предвидя това, азъ бихъ предпочела да тръгна сама и да стигна както и да е, макарь и пѣша̀, даже боса, посредъ нощь въ бурята, — все щеше да ми бжде по приятно, отколкото да пжтувамъ съ тебе!

Т[illegible] бѣше зачервила. Сълзи се [illegible] въ очитѣ й, но тя [illegible] за да се разплаче и продължи [illegible] говори.

— [illegible] лошъ! Това е възмутително! [illegible] ми развали всичкитѣ [illegible] ми[illegible] за Берне!

[illegible] не мож[illegible] [illegible]ака.

[illegible] плачишъ? — я питаше той, [illegible]ичко преувеличавашъ, Тони...

[illegible] не го гледаше, но тя узна по [illegible]ше промѣнило. Обаче, преди да го [illegible] пръститѣ си. Той се усмихна! Той бѣше [illegible]ше, безусловно се смѣеше.

[illegible] улови за ръката.

[illegible] си пакъ предишния чичо Томъ — каза тя, [illegible]

[illegible] те [illegible] И[illegible] ми се просто да набия тоя старецъ. [illegible] отъ кадѣ [illegible] се сърдишъ, защото тукъ не ти е дос[illegible] удобно. Тогава ето ка[illegible] понамѣсти се по добрѣ: свий си кр[illegible] и се помжчи да си представ[illegible]ъ, че се намирашъ въ стаята си! Тъй [illegible] ще е добрѣ? Е, още как[illegible] [illegible]що се мръщишъ? Лампата [illegible] пречи? Азъ ще спустна [illegible] тъй! Сега е добрѣ!

— Да, благодаря ти.

Тя си въздъхна дълбоко и сама се изтѣгна на срѣщното канап[illegible] тъй щото да може да наблюдава лицето му. Тя дълго го дебна да[illegible] забелѣжи въ лицето му изражение на недоволство или досада. Но тя [illegible] да дрѣме и скоро безъ да забелѣжи заспа.

Той не можа да заспи и сега на свой редъ почна да я гледа. Едва сега, когато заспа тя, той можа да почувствува, че се е успокоилъ. [illegible] шностьта се рисуваше много добрѣ върху зелената обвивка на кана[illegible] Тя се бѣше свила на кълбо; главата й бѣше сложена върху шубата, [illegible] й служеше за възглавница; отъ лицето й се виждаха голѣмия й носъ и уста. Още никакъ неразвититѣ й гърди се повдигаха и сваляха; подъ роклята й се виждаха голѣмитѣ й крака, обути въ топли обувки. Тя си спѣше безгрижно, безъ даже да помисли, дали ще бжде изящна, като[illegible] Но той я обичаше именно такава, каквато си бѣше! Сега той можеш[illegible] си я представи, както преди, като бѣше тя малко момиченце и да мечтае за това, какво ще стане отъ нея, когато се развие съвършенно, а младенчески чистата й душа ще си остане сжщата.

Преди половинъ часъ, когато тя кокетничаше съ него, всичкит[illegible] мечти се бѣха разпрьснали въ пухъ и прахъ...

Сега той [illegible] развесе[illegible] [illegible]сичко [illegible] предст[illegible]ше инак[illegible] се ра[illegible] че се [illegible]силъ да [illegible]дружи.

Ако г[illegible]ше, тя, [illegible]а се, б[illegible]ала тъй [illegible] и сега, станц[illegible] би ра[illegible] груби[illegible] на ко[illegible]а; тя би скочила[illegible] веднъ[illegible]е сънли[illegible] забърза [illegible]рдцет[illegible] почнало да се свива бърже[illegible]о се ви[illegible] сама на [illegible]орма ср[illegible]щь, въ чуждъ за[illegible] градъ, между хора непознати, безъ да може да се надѣва на нѣкого, даже и въ случай на бѣда не би имало кой да й помогне.

Когато се чу продължителното изсвирване на желѣзницата, което извѣстяваше, че станцията бѣше близо, той почна полека да буди Тони. Тя се събуди, но още не можеше да се свѣсти, кадѣ се намира. Едва после, когато взеха пжтя за гостилницата и когато трѣбваше той да я хване подъ ржка, защото тя току се спжваше о каманитѣ въ тъмнината, тя можа да се сѣти, кадѣ се намира...

— Колко съмъ щастлива въ случая, че си съ мене! — извика тя, като се улови здраво за ржката му и продължаваше да се разбужда и прозѣва. — Какво щѣхъ да правя, ако бѣхъ сама!...

Той бѣше на сжщото мнѣние. Сега той не се ограничаваше въ грижитѣ си за нея; той я доведе до стаята ѝ, за да се удостовѣри, че ѝ постлано и че всичко е на редъ. Той се чувствуваше, като намѣстникъ на родителитѣ ѝ. Догдѣто разговаряше съ слугинята отъ хотела, той не обърна внимание на Тони, която като дѣте почна да се съблича споредъ навика си още отъ малка да прави това, когато изведнъжъ той я съзря въ огледалото.

— Лека нощь! — избърбори той смутенъ и безъ да се обръща тръгна къмъ вратата. Той успя да забелѣжи въ огледалото, че тя се бѣше изчервила цѣла — шията и ржцѣтѣ ѝ.

На другата сутрина, той я изпрати до станцията. Той се бѣше изправилъ вече въ вагона и гледаше отъ прозореца. Лицето ѝ бѣше блѣдно, а погледа печаленъ. Той забелѣза, че когато се простиха за последенъ пжть, гласа ѝ треперѣше.

— Нима́ нѣма да дойдешъ у дома нѣкога, чичо? — го попита тя жално.

— Ще дойда, непременно ще дойда! — каза той решително.

— Скоро ли?

— Трена се задвижи. Изсвири за последенъ пжть, тя си подаде челото, той я цѣлуна и трена тръгна.

Той стоя още много време на платформа и гледаше направлението, на което бѣше заминалъ трена. После, той влѣзе въ станционата зала и почна да се разхожда, като не знаеше съ какво да се залови, за да прекара останалото време, догдѣ пристигне трена за да тръгне обратно за въ Берне. Сега му бѣше много студено навсѣкадѣ и искаше по-скоро да се намѣри въ топлитѣ си стаи.

Той се върна въ кжщи благополучно; но спокойствие не намѣри. Мечтитѣ, на които го бѣше натъкнала Тони се увеличиха. Въображението му се отказваше вече да му рисува привлекателни картини, които не би съотвѣтствували на Тони и на очакванията ѝ отъ живота.

Бѣше миналъ единъ месѣцъ отъ заминаванието на Тони. Галль страдаше все повече и повече отъ превратa, който се уголемяваше отъ само себе си. Той всѣкой день си припомняше разни дребни случки отъ онова време, когато Тони бѣше у тѣхъ и това му напомняше млади години, които сега му се виждаха да сж се изминали тъй отдавна. Само тогава, поне, се бѣше нарушило безцвѣтното му еднообразно сжществувание и едва тогава той можа да почувствува, че кръвьта тече въ жилитѣ му и че не

[illegible]ъзнала, както се мжчеше да се убѣди, че сърдцето му [illegible] гжрдитѣ му не само за него и само за едни наслажден[illegible] радостни чувства и се [illegible] върху всичко, което до пр[illegible]аше. Тогава той радостно [illegible] всѣкой следующъ день [illegible]ание се [illegible]ения на сърдцето си, ко[illegible]ше. [illegible] всичко тръгна обратно!... [illegible] животъ!

[illegible] което бѣше изпиталъ презъ мла-[illegible] сравнение съ сегашната му нравственна [illegible] по-бѣденъ отъ всѣкой бѣдникъ, защото, [illegible]ени надѣжди. Сжществува ли по голѣмо не-[illegible]тѣ, че си се преситилъ отъ едно нѣщо, [illegible] и възможность!

[illegible]ой роптаяше противъ глада ... Но глада въ сравн[illegible] [illegible]ето [illegible] голѣмо щастие, защото той докарва душевни сили! [illegible]о говор[illegible] за страданията на притѣсненитѣ хора... [illegible] страданията [illegible] — притѣснения човѣкъ не отслабва [illegible] [illegible]атлява, а се усилва, за да може да скжса веригитѣ си? Сега завиждаше на гладующитѣ, [illegible]дающитѣ и угнетенитѣ!

Догдѣто сжществу[illegible] надѣжди, живота не е безсмисленъ; единственното и непоправи[illegible] нещастие [illegible] човѣка е да влачи такова сжще-ствувание, което изсушава и тѣлото [illegible] душата му, което като брашно за-сипва отъ день на день всичкитѣ човѣшки чувства, което преспива [illegible] сълзата, отнема силитѣ, убива куража и извратява човѣшката натура[illegible] кова сжществувание прави човѣка да скърби за гладъ и нещастия. [illegible] съ страхъ съзнаваше, че съживилитѣ се жизнени сили почнаха да изчез-ватъ сега по-скоро отъ преди. Бждащето му се рисуваше въ такива не-привлекателни черти, щото по нѣкога му се искаше да свърши съ вс[illegible] като убие бждащето си. После, той се питаше: нимá не може да се [illegible]мѣри нѣкакво срѣдство, за да се избѣгне нравственната смърть? Ако [illegible]жеше да се намѣри, то трѣбваше това да стане ей сега, тая минута... Ако отложеше да търси после, тогава щеше да бжде вече кжсно, той чув-ствуваше това по скръбьта, която го мжчаше. Той загуби и послед[illegible] утѣшение, което му оставаше: той не можеше повече и да мечтае[illegible] се убѣди въ това, че не можеше да си представи добри дни безъ не[illegible]тия и тукъ винаги се спираше и не искаше да разсжждава повече. Него го задушаваше тая мисълъ, че той не можеше да получава даже и любовь-та отъ жена си безъ това, тая жена бѣше виновата предъ него съ това, че го обичаше и която той обичаше тоже, но се отвращаваше отъ [illegible]лувкитѣ й и отъ извънмѣрната й любовь.

Като мислѣше върху това, той се [illegible]ѣваше. Т[illegible] спѣше [illegible] [illegible]ежнитѣ [illegible] на же[illegible] го мжч[illegible] милувк[illegible] го озлоб[illegible] [illegible] нейна [illegible] на дум[illegible]ше въ [illegible] му, кат[illegible]а на ве[illegible] въ които бѣха го о[illegible]

[illegible]очна да [illegible]азни и [illegible]ъ да се [illegible]ше въ отношенията си съ [illegible] си, то [illegible]къ по [illegible] биваше [illegible]безенъ. Тя пренас[illegible] тѣзи му сърдения съ трогателно търпение. Но това пакй бѣше ново до-казателство за любовьта й къмъ него и тая любовь бѣше за него ве-

рига . . . Той се сърдеше още повече, защото къмъ тия му мжчения се прибавяха още и гризенията на съвѣстьта му, които го паряха като нагорѣщено желѣзо. Най-после, работата дойде до тамъ, че той не можеше да я гледа спокойно. Той почна все по-често и по-често да се затваря въ кабинета си, но вече не за да мечтае, а да мисли върху това, колко щеше да бжде щастливъ, ако си бѣше самъ.

Онова олицетворение, което стана недостжпно за него, всичко, което изгуби и което си спомняше съ съжаление, бѣше Тони. Като мислеше за нея, той мислеше за способноститѣ да се труди, за увлеченията, свободата, борбата и бѣдностьта; всичко това бѣше животъ. Тони стана за него нѣкакъвъ си таенъ символъ на всичко, което бѣше добро и привлекателно, за това тя стана неговъ кумиръ.

Той никога не бѣше обмислилъ, какъ би постжпилъ, ако се освободеше случайно. Както и да е, но той не мислѣше никога за бракътъ съ Тони, макаръ той и да би сталалъ възможенъ. Подобна мисъль му бѣше антипатична. Отвращението му бѣше май доста голѣмо подиръ изпитаното вече щастие и той цѣнѣше много кумира си, за да го опятни съ любовни похождения. Сега той мислеше постоянно само върху чисто духовнитѣ съединения на душитѣ на хората и стоварваше всичкитѣ хорски нещастия върху страстнитѣ чувства, главно върху еротическитѣ . . .

VII.

Коледнитѣ праздници се бѣха изминали; скоро щѣха да празднувать Нова година, но и тия праздници не можаха да му доставятъ необходимото му спокойствие. Даже напротивъ, сега като че му идѣше нѣкога да подлудѣе. Тая година му се виждаше непоносима, защото съ нищо не му обѣщаваше нѣкаква промѣна за нѣщо по-добро и тая мисълъ почна тъй да го мжчи, щото не намираше нийдѣ спокойствие. Ще има ли сили да преживѣе до утрѣ? Ами ако си пукне главата, за да не чуе часовника, когато извѣсти новата година? Ето мислитѣ, които се въртяха въ надвечерието на праздника. Той почна да се успокоява съ това, че Хедвига ще умрѣ по-скоро отъ него. Презъ последнитѣ месѣци тя много страда. Тя не се оплакваше, но се топѣше, като свѣщь гори... Докторитѣ я съвѣтваха, че трѣбва да замини на югъ. Не, не! Колкото и да е падналъ той духомъ, пакъ не би могълъ да нанесе подобенъ ударъ на тая болна жена.

Той се залови сериозно да може да успокои, поне, за тая вечерь нервитѣ си и не само че не ще даде воля на безумието си, но даже ще бжде любезенъ съ Хедвига! Бѣдната, тя се бѣше измжчила много напоследъкъ. Сърдцето му се свиваше, кога мислѣше далечъ отъ нея тукъ въ кабинета си, каква бѣше тя и каква стана сега. Той съжаляваше и нея и себе си! . . . Колко бѣше безсмисленъ живота, само като се помисли, че даже и въ такива случаи, когато хората се обичатъ взаимно и имаха всичко, което имъ обезпечаваше едно спокойно сжществувание, нѣмаше щастие и двамата сж безсилни да си отдадатъ взаимно, което е найскжпо за всѣкого отъ тѣхъ!

… тия си разсѫждения той се настрои по единъ снисходит… …иде при жена си. Той с… …ата и продължи д… … тя му изсвири нѣщо на пиано… Тя свирѣше нѣщ… но … печални звукове … …оението му. Той се ч…уваше като смазан… …ше да ѝ заплати и к… не … не я обвиняваше въ нищ… …го … е привързанъ къмъ нея, безъ … …му отношения; но той не можеш… …чувствата си. Той знаеше, че отъ … …ннитѣ изражения на чувствата му: …а милувка … Тя би се съживила от- … Но той не можеше да ѝ дава принуди- … …ѫщество се възмущаваше при най-мал… …безсиленъ противъ непобѣдимото отвращен… …се къмъ милувкитѣ. Той страдаше още повече отъ …знан…же това, че не е въ състояние да спаси, …та и…

Тя престана да свири. … се затварянието на пианото и ле… шумъ отъ роклята ѝ; тя се приближи до собата. Тя сѣдна близо до н… безъ да се допре и безъ …же нѣщо. Сега тя винаги се стѣсняв… въ негово присѫтствие, ка… …ше да не го раздразни. Той не я гледаше. Той знаеше, че като по… тя непременно ще го запита нѣщо, а това го дразнѣше и искаше да …ожде колкото се може по споко…

— Какво мислишъ? — го попита тя, както всѣкога. Гласа ѝ бѣ… печаленъ и като че излизаше отъ съвършенно уморени гърди.

— Азъ мисля върху живота си, — отговори той бавно.

— Какво имашъ да мислишъ върху живота си?

— Азъ гледахъ на предѣ си оня младъ човѣкъ, който мечта… нѣкога си да постигне и изпълни твърдѣ много съ любовьта и труда …, но и който сто че почна да побѣлява вече, който се плъзга вече на … долѣ по втората половина на живота си, безъ да може да направи нѣщо, за което да би можалъ да каже: това бѣше цельта на живота ми.

Тѣ мълчаха много време.

— Нѣкога си ти считаше достатъчно да живѣешъ само за любов… щастието на оная, която обичаше! — продължи тя.

Той си поклати главата и се засмя печално.

— Да, разбира се, — тъй бѣше нѣкога си … Съ подобни думи се почватъ много хубави приказки. Но тѣ се съчипяватъ само за дѣцата. И когато настѫпи друга възрасть, тѣ се изхвърлятъ като негодни.

—Значи! Ние, женитѣ сме надарени съ способностьта да оставаме пр… всичкото време дѣца …

— И пр… …ѣлия с… …тъ да … на к… Най-напр… …атъ дъ… … восъ… …укли, а … имъ д… други — … пътъ …ь?

— … е тъй … …ка е съз… … разбир… …а да направи нѣщо презъ … си; но за жената той не е нищо друго освѣнъ кукла, ко… ѝ е необходима, за да испълни празднотата на сѫществуването ѝ.

Устнитѣ на Хедвига затрепераха и двѣ сълзи се търколиха по лицето ѝ.

— Защото разправятъ това съ такова съжаление . . .

— Прости ме, Хедвига, азъ не искахъ да те оскърбя!

Той употрѣби усилието, за да може да ѝ протѣгне ржката си.

— Да, да! — Разбира се, че ще те съжаля. Но и ти трѣбва тоже да ме съжалявашъ . . .

Той употрѣби ново усилие, и ѝ цѣлуна ржката.

— Нима́ азъ не съзнавамъ това! — каза той искренно. — Но съвѣтитѣ тукъ не могатъ да помогнатъ съ нищо. Живота се изнизва между радоститѣ и скърбитѣ. Когато хората, които, както насъ сж достигнали или се мжчатъ да достигнатъ голѣмитѣ си радости, тѣ трѣбва да сж въ сжщото време готови да преживѣятъ и най-голѣмитѣ оскърбления, които неминуемо ще дойдатъ следъ радоститѣ. Тъй е въ живота. И ако би трѣбвало да преживѣемъ всичко отново, то не бихме ли повторили пакъ сжщата грѣшка? Менъ ми е отвратителенъ срѣдния пжть, пжтя на малкитѣ удоволствия и оскърбления, които сж като дребнитѣ трѣвици по пжтя. Азъ предпочитамъ крайноститѣ . . . Азъ бѣхъ много щастливъ и за това съмъ готовъ да заплатя съ съответствующи страдания. Срамно би било да се пазаря сега предъ дѣйствителностьта.

Тя се засмя.

— Значи, ти не си забравилъ днитѣ, презъ които си билъ щастливъ? — го попита тя.

— Такива нѣща не могатъ да се забравятъ, особенно при такъвъ животъ, какъвто азъ живѣхъ, който животъ си потече тъй тихо и спокойно, като една строшена машина!

Той помълча, после прибави съ съжаление.

— Помня ли ги! Азъ скърбя даже за тогавашнитѣ страдания!

Сега настроенията имъ бѣха еднакви; тѣ и двамата съ напрегнатъ внимание се мжчаха да си припомнятъ миналото. Само че всѣкой отъ тѣхъ си припомняше сжщитѣ обстоятелства по своя образъ на мислението.

— Спомняшъ ли си оная сутрина, когато дойде да ми заявишъ, че ще заминишъ? . . .

Той си поклати главата, безъ да си махне погледа отъ огъня. Хедвига, като се облѣгна на стола си, продължи:

Никога азъ не се бѣхъ почувствувала толкова уединена, никога не съмъ бивала тъй безисходно наскърбявана, както тогава! При това и деня бѣше такъвъ мраченъ . . . Помня какъвъ силенъ вѣтръ духаше . . . такъвъ силенъ, че ще речеше ей сега да се вмъкне въ стаята . . . . Той строши елхата, която се намираше подъ прозореца ми, азъ си представихъ тогава, че това строшаванне бѣше символъ на живота. Какво ми оставаше тогава! Да изсяхвамъ постепенно, като строшеното дърво! Менъ ми стана тъй тежко, че азъ не можахъ повече да се държа на краката си и се хвърлихъ на канапето . . .

— Да, азъ помня, че те видяхъ, когато се върнахъ.

— Азъ си припомнямъ даже и какво мисляхъ тогава! — продължи тя мечтателно. Значи, въ сжщность нѣмаше нищо таквозъ, каквото си бѣхъ въобразила азъ! — това ми мина презъ ума. Той само благодарение на прищѣвкитѣ си ме притисна къмъ гжрдитѣ си, а за чувство и ума не

[illegible] [redacted] ла да стане! Налѝ си тръгва!—Охъ, колко бѣхъ нещастна то[illegible] [illegible] даже и да плача, а само се [illegible] отъ болки! Азъ [illegible] [redacted] уединена; за какво трѣбваше [illegible] живѣя повече? По[illegible], [illegible] [redacted] сърдцето ми и главата ми [redacted] Азъ обвихъ съ ржцѣ мр[illegible] [redacted] си [redacted] [illegible]ихъ, че студенината ме[illegible] . . .

[illegible] [redacted] [illegible]ше върху канапето! — подвз[illegible] [redacted] Магдалина. Коситѣ ти бѣха расплет[illegible] [redacted] и тѣсно прилягаше върху ти, а [illegible] [redacted] предаваха извѣстна цѣлость на кар[illegible] [redacted] [illegible]убита . . . Ти бѣше като бѣдна . . . За [illegible] [redacted] [illegible]вахъ на любовьта ти. Тогава всичкитѣ м[illegible] [illegible] азъ се спуснахъ къмъ тебе . . .

[illegible]дитѣ думи, той си полузатвори очитѣ, по[illegible] [illegible]ла [redacted] си съ единъ горѣщъ погледъ.

[illegible] пък[redacted] когато ти видяхъ лицето . . . Искаше [illegible] погълне [redacted]! . . . Но радостьта покри всичко . . .

[illegible] той се засмя. Сега всичк[redacted]му съмнѣния се бѣха изгубили и сѣн[illegible] [illegible] не бѣха оставили върху него, всичко, което го мжчеше до сега, бѣше изгубило. Гласа му [redacted] се ус[redacted] и той като да продължи м[illegible]литѣ и каза:

— Ти си повдигна ко[redacted]тѣ от[redacted] и ме погледна . . . О, колко бѣше тогава хубава! Ти бѣше блѣдна, [illegible] страданието бѣше наложило ле[illegible] сѣнки около очитѣ ти, азъ мислихъ, че гледамъ въ нѣкаква си огром[illegible] дълбочина, кадѣто на джното пъкаше животъ. Струваше ми се, че а[illegible] разбирахъ тогава всичкитѣ ти мисли и чувства . . . не само че разбирахъ, но и четяхъ въ джлбочината на погледа ти . . . О, какво не се вижда въ очитѣ на любезната, когато очитѣ ѝ сж за тебъ прекрасни, а при това самъ си влюбенъ и младъ!

Тя не го чуваше. Тя живѣеше на сънѣ въ миналото.

— Азъ почувствувахъ ржката ти, която ме прегърна . . . После ти падна на колѣнѣ предъ менъ. Каква мжжественность имаше въ тебъ тогава. Очитѣ ти горяха. Ти бѣше много хубавъ!

— Да, тогава азъ се намирахъ предъ цельта на желанията си, а[illegible] бѣхъ тъй щастливъ . . .

Гласа му бѣше такъвъ мекъ, щото тя се увлече и направи ед[illegible] голѣма грѣшка. Тя си въобрази, че въ него пакъ може да се възроди предишното могжщо чувство въ пълната му сила. Ней ѝ се стори, че това чудо вече стана, тя го загледа дълго, после се спустна до него на колѣн[illegible] и съ молба искаше ржката му.

— Томасе!

Тя го по[illegible]ихо и [illegible]о, като [illegible] го бу[illegible]о въ съ[illegible] [illegible] не се [illegible] и отзи[illegible] викътъ [illegible]же на[illegible], тя го [illegible] с[illegible] се въ[illegible] дѣйст[illegible]ностьта и [illegible] всичко, което отравяш[illegible] [illegible]живота

На[illegible]о му с[illegible]са трев[illegible] вълнен[illegible]ето го мжчаше. Той [illegible]е бѣше [illegible]ълъ въ [illegible]споминанията си за миналото; и ето че дѣйстви[illegible] телностьта се изправи отпредѣ му и изискваше отъ него това, което от-

сѫтствуваше вече и което само разяждаше ранитѣ му и гризѣше съвѣстьта му. Той нѣмаше какво да даде и това го сърдѣше.

— Да, да, произнѣсе той, като да се отклоняваше отъ нѣщо си. — Такива минути не се преживяватъ вторий пѫть . . .

Тя стана смутено и почна да се расхожда. Това бѣше много унизително! И скръбь, а не любовь, се чу въ гласа ѝ, съ който тя изрече думитѣ:

— Да, противоположность въ настоящемъ, а остро излъгвание въ миналото!

Той си помръдна устнитѣ. Тя не трѣбваше тъй невнимателно да се докосне до болното му мѣсто. Не за другитѣ, а за нея бѣше изхарчилъ той всичко, което сега недостигаше! Той стана немилостивъ.

— Ти имашъ право, — каза той, — контраста е много голѣмъ! Тогава азъ те обичахъ, но не бѣхъ задълженъ да правя това. Тогава чувството ми бѣше свободно. Сега азъ съмъ ти мѫжъ и едно отъ задълженията, които си ми наложила, е и това, да проявявамъ катадневно чувството на любовьта . . .

— Спомняшъ ли си, че такива проявления на любовьта, отъ които сега се отвращавашъ, бѣха за тебе най-голѣмо щастие.

Той кивна съ глава въ знакъ на съгласие и каза много низко:

— Това бѣше най-щастливото време презъ живота ми.

— Защо?

— Защото ти не ми принадлѣжеше още и всичко, което ми говорѣше, имаше за мене оная прелесть и чистота, които можаха да ми се представляватъ само отъ мечтателностьта ми.

Хедвига си поклати раменѣтѣ.

— Азъ не разбирамъ отъ такива тънкости, — каза тя небрѣжно, — това не ми е достѫпно, не мога да разбера, какво искашъ да кажешъ.

— Най-добрѣ, вѣрвамъ въ това . . .

Той каза това съ усмивка, въ която имаше повече съжаление, отколкото ирония. Като помълча малко, той прибави по спокойно:

Още въ началото до като не е минало още опияняванието, брачния животъ не разочарова нито единия отъ двойцата. Тогава той приличаше на сънь . . . Но сънища, отъ които рано или късно трѣбва да се събудятъ.

— Именно трѣбва да се събудятъ . . . да! — съгласи се тя тихо.

— Да, това е неминуемо! И тогава трѣбва да се съгласи човѣкъ, че съновидѣнието е било много хубаво, но въ живота не съставлявало повече отъ едно сапунено мехурче. Искренно любящитѣ се хора не би трѣбвало никога да встѫпватъ въ бракъ.

— Доста вече се наслушахъ на тая странна теория!

— Налѝ е истина това, че ако имахъ сили още, азъ щѣхъ да се заловя съ обработванието на тая мисъль. Щастието на човѣка зависи повече отъ надѣждитѣ и желанията му. Само надѣждитѣ и желанията му могатъ да даватъ и смисъла на живота. Когато се достигне вече всичко и когато въображението нѣма съ какво да се занимава повече, тогава любовьта изгубва вече духовната си страна. Разбира се, че може още малко да се поживѣе подъ влиянието на очакванието възражданието на материалната дѣйствителность. Но най-после . . .

[illegible] й-после? . . .

— [illegible] неволя изгубвашъ даже и [illegible] подиръ това, — [illegible] човѣкъ се задоволява съ по-малко [illegible] изисквания [illegible] ще не ще трѣбва да намали тия [illegible] изисквания до миниму[illegible] въ [illegible] на която има хубаво [illegible] добри удобства, добри ви[illegible]ие, може [redacted] тѣ на дребнавото си славо[illegible] Ра[redacted] во, но не може се преодолѣ[redacted] безъ да си се трудилъ, когато в[redacted] дибали като подаръкъ, тогава, разб[redacted] ърне на лѣнивецъ. Живота става [redacted] че и такъвъ животъ може да има до[redacted] не се оплаквамъ!

[illegible] викна тя, като потрепера. — Защото нѣмаш[illegible] прѣзъ живота си . . . Кадѣ се дѣна юнош[illegible]

[illegible] си[redacted]двига[redacted]оято питашъ, ти която се стараѣше [illegible] убивашъ[redacted] ентусиазмъ! — каза той наскърбенъ.

— Съ какво съмъ ти у[redacted] ентусиазма?

— Съ излишествата на любовьта си.

— Съ любовьта? Ним[redacted]че бѣш[redacted] оня, който постоянно казваш[illegible] че пълното развитие на ж[redacted] само въ любовьта? Да се съединятъ двѣ души само въ [illegible]лени[redacted]ъ тая цель, да се усили пламъка на едната душа съ пламъка на дру[illegible]ата — това сѫ твои думи Томасе!

— Разбира се, разбира се. Имашъ право. Но знай и това, че так[illegible]ва думи се произнасятъ само на сънѣ. После, когато се събудишъ . . . Правъ е руския списатель като казва: злото е тамъ, че не се съединяватъ душитѣ.

Той произнесе това много значително и сурово. Думитѣ му я наскърбиха, а отъ погледа му се почувствува още по-злѣ, като че я удар[illegible] Тя се изчерви.

— Кой ще се залови да решава, кадѣ е злото, — каза тя съ едно ледено спокойствие. — Прочие, наближило е вече времето за да се обяснимъ откровенно. Това е по-предпочитително, отколкото едно неопредѣлено положение.

Той потрепера: студени тръпки го побиха. Ето го най-после, неи[illegible]бѣжното настѫпи! Той можа да разбере по гласа ѝ, който звънтѣше ка[illegible] едно чилично парче, тоже и по лицето ѝ, видя той, че тя не се задоволява отъ отговоритѣ, които ѝ даваше до сега съ забикалки.

Тя се изправи и се спря отпредѣ му съ гордо повдигната глав[illegible] Той тоже стана и безъ да знае защо, натисна електрическото копче. Всичкитѣ лампи се запалиха и въ стаята блѣсна една ослѣпителна свѣтлина. [illegible] се обър[illegible] видя, [illegible]вига си[illegible]ие как[illegible]ци, само [illegible] й блѣдн[illegible] смърт[illegible] съ изр[illegible] на ли[illegible]рото рису[illegible] непреклонната и воля.

— [illegible] искамъ [illegible] изяснят[illegible] шенията [illegible] — настоя отново тя. — Азъ [illegible] напра[illegible] ная да [illegible] станало въ тебе поне капка отъ чувство къмъ менъ. Отговаряй ми като честенъ човѣкъ.

— Азъ държахъ ли се до сега тъй, щото ти да можешъ да се съмнявашъ въ това? — я попита той глухо.

— И да и не! До сега азъ нѣмахъ причини да се оплаквамъ на отношенията ти спрямо мене. Ти както напредъ и сега ми цѣлуваше любезно заранъ ржка и ме милваше, когато си излизаше. Но нима̀ това е любовь? И нима́ въ това има нѣкакъвъ смисъль, ако то не излиза отъ душата на човѣка? Азъ искамъ сега да зная, какво значение да придавамъ на любезноститѣ ти.

— Какво значение? — попита той сураво.

— Да. Сега азъ искамъ да зная простата истина. Азъ нѣмамъ повече сили, за да пренасямъ тия съмнѣния. Ако си ме разлюбилъ ... Ние нѣмаме дѣца; значи, нищо не ни прѣчи да се раздѣлимъ.

Тя се мжчаше да говори спокойно. но личеше си, че това ѝ струваше много. За да не се завали, тя се държеше о стола и ржката ѝ тъй бѣше побѣляла, като че бѣше восъчена. Погледа ѝ бѣше неустрашимо устременъ къмъ мжжа ѝ и чакаше отговора му.

Той може да се завладѣй.

— По между ни винаги ще остане нѣщо, — каза той тихо, безъ да я поглежда. — Това сж нашитѣ длъжности.

Тя потрепера съ цѣлото си тѣло, като отъ силно отвращение.

— Длъжности? Задължения? — извика тя съ негодование. — Само това ли? — Какви сж тия условия? Може ли да сжществува чувство съ обѣщания?

— Бжди предпазлива, Хедвига! — я спря той.

— Не пренебрѣгвай дълга .... Ти знаешъ че това е пжтеводителната жилка на отношенията ни.

Въ порива на великодушието си той надви враждебнитѣ си чувства и се приближи къмъ нея.

— Престани, Хедвига, каза той миролюбиво. — Ти си възбудена сега и не обмисляшъ това, което казвашъ ..... Отложи това обяснение за другъ пжть. Припомни си, че сме въ надвечерието на новата година .... Успокой се!

Като каза това, той се засмя и ѝ протѣгна ржката си; но тя я отблъсна.

— Не! Азъ нѣма да се успокоя до тогава, до като не извоювамъ правото! — извика тя. Но въ сжщата минута тя пристжпа къмъ него, хвана ржката му и като го загледа изпитателно, каза:

— Томъ! Кажи ми истината!

— Ти си ми жена — какво искашъ още? — каза той почти безгласно. Какъ можешъ да се съмнявашъ въ привързаностьта ми?

Тя се засмя остро, почти истерично.

— Азъ ти поискахъ хлѣбъ, а ти ми подаде камъкъ, — каза тя. Благодаря ти! Благодаря за привързаностьта ти! — повтори тя съ презрѣние и пакъ се засмя.

— Азъ ти давамъ всичко, каквото имамъ.

(Следва).

Прев. **Н. Д-ва.**

О... ственитѣ и исторически взглядове на Сенъ-Симона.

Отъ С. ...

...о ... единява представлението за ед... ...циално движение. Това мнѣние, о... ...итѣ, развити отъ Сенъ-Симона въ... ...рическата роль на неговото име. Само ... ...моновата *школа*, а именно, най-напредъ ... ...фантенъ, които после стояха на чело на ... ...е, ние срѣщаме наредъ съ идеитѣ и искани... ...алното движение. Тукъ ние намираме рѣз... ...и собственостьта, семейството, ние намираме ис... ...тран... ...о на наследството и женската еманси... ...системата ... ...итѣ се срѣща също за пръвъ пжть ... ...зивъ: всѣкиму сп... ...ъ способноститѣ, на всѣка способнос... ...етъ труда ѝ. Нито една отъ тѣзи идеи, нито едно отъ тѣзи искани... ние не намираме у Сенъ-С... ...ой е ...ъ само интелектуалния потикъ, по-нататъшния върежъ ... ...неговитѣ мисли, често неясни и несвързани, се опредѣля о... личния ...ктеръ на неговитѣ последователи и отъ историческитѣ събития. Впрочемъ, за да можемъ да си дадемъ едно пълно и безпристрастно сждение за идеитѣ на Сенъ-Симона, трѣбва да помнимъ, че изъ редоветѣ на неговитѣ ученици сж излезли не само хора, които сж стояли на чело на сенъ-симонистическото движение, но също основательтъ на позитивизма Огюстъ-Контъ, който е написалъ въ сътрудничество съ своя учитель «Система на позитивната политика»,[1] а също и извѣстния историкъ Тьери.

Характеренъ признакъ на съвременнитѣ социално-политически течения служи, отъ една страна, критиката на частно-капиталистическото владѣние, основано върху конкуренционната борба на отдѣлнитѣ предприемачи, и искането да се замѣни сжществующия економически строй съ новъ, въ основата на който да лежи свободна планомѣрна кооперация; отъ друга страна — противопоставянето работницитѣ на капиталиститѣ, собственицитѣ на не собственицитѣ, буржуазията на пролетарията.

Въ утопическитѣ системи отъ първата половина на сегашното столѣтие на прѣкъ планъ е стояла винаги първата часть на учението. Ние намираме тукъ критика на конкурренционния строй и планове на новия хармонически социаленъ редъ: у Овена — кооперация, у Фурие — фаланстеръ, у Луи Бланъ — държавна организация на труда. Въ съвременното ...ално-пол... ...о движ... ...ланътъ ... ...джщия ... ...е оставенъ на... ...ь планъ... ...но мѣст... ...атъ пр... ...чията ... ...ественнит... кл... ...еорията ... ...ассоват... ...ора.

---

[1] ... ...ига, к... ...ъставля ... ...третата ... ...а „*Catechisme des* ... *dustriels*" ... названи... „*Systéme de politique positive par O. Comte, élève de Henri Saint-Simon T. I.*

Ако ние почнемъ да изследваме трудоветѣ на Сенъ-Симонъ отъ това гледище, то ние не намираме въ тѣхъ нито единия, нито другия характеренъ признакъ. По-вѣрно би могло да се каже, че тѣзи идеи се намиратъ въ съвършенно неразвито състояние, въ форма на проста «възможность», ако ли е позволено да се изразя тъй. Противоречието, което е занимавало и поглъщало твореца на «Политическия катехизисъ на промишленицитѣ» и на «Новото християнство» е било противоречието между феодалния и индустриаленъ строй, между аристокрацията, военното съсловие, отъ една страна, и промишленицитѣ — „индустриалцитѣ", отъ друга. «Всичко за промишленостьта, всичко чрезъ промишленостьта» — този епиграфъ стои на чело на трудоветѣ му. [1]) Мисъльта, която той развива въ „Политическия катехизисъ на индустриалцитѣ", твърдѣ много напомня основната идея на памфлета на Сей: „Какво нѣщо е третьото съсловие". Тази мисъль може да се изрази съ нѣколко думи, като перефразираме извѣстното изречение на радикалния аббатъ: Какво нѣщо е промишленото съсловие? — Нищо. Какво иска и трѣбва да бѫде? — Всичко. «Промишлената класа трѣбва да заема първо мѣсто, защото тя е най-важната отъ всички; защото тя може да сѫществува безъ всички останали, а ни единъ отъ тѣхъ не може безъ нея; защото тя сѫществува отъ собствения си трудъ, съ собственитѣ си сили. Другитѣ класи трѣбва да работятъ за нея, защото тѣ сѫ неговитѣ креатури, защото промишлената класа ги храни; съ една дума, тъй като всичко става чрезъ промишленостьта, всичко трѣбва да се върши за нея.

«Въ дѣйствителностьта господствува обратното отношение. Промишлената класа заема, благодарение на съвремената организация на обществото, последньо мѣсто. Социалниятъ редъ дава по-голѣмо значение и власть на второстепенния трудъ и даже на разрушителнитѣ елементи, отколкото на по-важния трудъ, на труда, който принася непосредственна полза». За туй автърътъ си туря цель да възстанови равновѣсието, да укаже на промишленицитѣ срѣдствата, съ които могатъ да увеличатъ по възможность благосъстоянието си . . . да имъ обясни пѫтя за повдигание на общественото имъ значение».[2]) Сѫщата тази мисъль, както е извѣстно, лежи въ основата на неговитѣ «Параболи». Сенъ-Симонъ отъ начало прѣдполага, че Франция е загубила 50 отъ своитѣ най-добри учени, физици, химици и др., 60 художника и артисти, 50 промишленици: механици, фабриканти, търговци, занаятчии и др. Тѣзи загуби, предполага Сенъ-Симонъ, биха нанесли сѫщественъ ущербъ на народното благосъстояние, и французскиятъ народъ би заелъ незабавно подчинено мѣсто между другитѣ нации. Но да предположимъ, — тъй продължава авторътъ, — че Франция е загубила брата на краля, графъ Д' Ангуламский, графъ де-Бери, графъ Орлеански и др. Този печаленъ случай би огорчилъ французитѣ, защото тѣ иматъ добро сърдце, защото тѣ не могатъ равнодушно да гледатъ изчезванието на толкова много свои съотечественици. Но държавата не би загубила нищо отъ това, защото мѣстата на изчезналитѣ принцове скоро биха се запълнили съ многочисленни претенденти. Отъ тѣзи предположения следва, споредъ

[1]) Vue sur la propiété et la legislation.
[2]) Catéchisme politique des industriels p. 2—4

[illegible] че индустриалната класа най-много важи за нацията [illegible] визация, която го поставя [illegible] неудовле[illegible] нравствена.[1]) Но тамъ начина [illegible] «Parabole» ние на[illegible] [illegible] авяние на феодалната аристокрация [illegible] ата на «индустриалци[illegible] Т[illegible] също ние [redacted] разбиралъ Сенъ-Симон[illegible] индустриа[redacted] ази дума въ нейния тѣсен[illegible] ъ, [redacted] той е включвалъ и ученит[illegible] [redacted] ботницитѣ. Всички лица, които [illegible] [redacted] съставлявали индустриалната [illegible] [redacted] е правелъ никакви разграничения [illegible] [redacted] терна категория лица.

[illegible] та аристокрация отъ една страна, инду[illegible] ъ-Симонъ е виждалъ още една група ли[illegible] [illegible] я. Но подъ името буржуазия той далечъ [illegible] ира сега. Буржуазията се е състояла отъ т[illegible] леги[illegible] ици, аристократи и военни отъ същото [illegible] Сен[illegible] чалъ особено тази социална класа и [illegible] но е подчерк[illegible] прот[illegible] нието между неговата историческа ро[illegible] [illegible] овитѣ интереси и интереситѣ на истинската промишлена класа. Бу[illegible]жуазията е действувала вид[illegible] водима отъ тѣсно егоистически интере[illegible] Тя е подигнала презъ 178[illegible] а противъ привилегированитѣ класи и е ръководила револ[illegible] ата. [illegible] щьта на народната маса буржуазията е избила часть отъ феодална[illegible] аристокрация, часть е изгонила изъ Франция, но само за туй, за да заеме нейното мѣсто, да присвои не[illegible]нитѣ привилегии, нейнитѣ титли. Тя е създала майоратъ за новата ар[illegible]стокрация. Съ една дума, тя е възстановила феодализма, но само за собственитѣ си сгоди. Истинскиятъ девизъ на тази класа е: «Ote toi de là, que je m'y mette».[2]) Тѣхната видима цель е да премахнатъ злоупотрѣбленията, тѣхната истинска цель е да експлоатиратъ тѣзи злоупотрѣблен[illegible] въ своя полза. Буржуазията стои на чело на либералната партия, коят[illegible] споредъ Сенъ-Симонъ, също преследва егоистически цели. Либералната па[illegible]тия нѣма нищо общо съ тази партия на индустриалцитѣ, за която мечтае Сенъ Симонъ.

Отъ горѣприведеното кратко изложение, изяснява се това двойстве[illegible]но положение, което е заемалъ Сенъ-Симонъ посредъ окръжающитѣ го п[illegible]литически течения; тази двойственость обяснява също, защо различни и[illegible]торици изказватъ за него нерѣдко противоположни взглядове.

«Той преследвалъ, — говори единъ отъ най-новитѣ историци на Сенъ-Симонъ, Варжауеръ, — всѣкога една мисъль и една цель, — отд[illegible]лечаванието на феодалната аристокрация и на клерикалитѣ отъ тѣхно[illegible] мнимо заслужено първо положение въ държавата и обществото и даване [illegible] [illegible]нско у[illegible]лната [illegible] на тѣзи[illegible] съ тр[illegible] и научн[illegible] [illegible]елность [illegible]ствува[illegible] прогрес[illegible] ловѣчест[illegible] Сенъ-Сим[illegible] [illegible]ъ, щото рицаритѣ на кръста и меча да отстъпятъ мѣстото си [illegible]

---

1) [illegible]le de S[illegible]non 189[illegible]

2) (Стани отъ тамъ, за да седна азъ) Catéchisme politique des industri[illegible] p. 42—61.

рицаритѣ на духовния и физически трудъ, и въ тази мисъль се концентрира главното съдържание на неговитѣ трудове. Нито въ едно отъ произведенията си Сенъ-Симонъ не отдѣля фабрикантитѣ отъ работницитѣ: той никога не е предполагалъ противореиче между тѣхъ и никога не е способствувалъ за развитието на това противоречие. Разбира се, то (противоречието) е водело къмъ благосъстоянието на извѣстни обществени класи, но този интересъ не е билъ само на страната на работницитѣ, но и на страната на всички трудящи се, въ противоположность на тѣзи, които, благодарение на случайното си раждание и, въобще, безъ трудъ и заслуги, заематъ най-горнитѣ стѫпала на обществената стълба».

Другъ единъ нѣмски историкъ вижда, наопаки, значението на Сенъ-Симонъ въ изяснението на классовото противоречие между буржуазията и народа.

«Истинското значение на Сенъ-Симонъ, — говори Щайнъ, — се заключава въ туй, че той е предвидѣлъ това крайно противоречие, (между «Bourgeoisie» и «peuple»); съ това се обяснява сѫщо този фактъ, че той е намѣрилъ горѣщи последователи изъ между републиканската младежъ и върли врагове изъ между едритѣ промишленици и капиталисти, безъ да се гледа на неговитѣ индустриални тенденции».

Струва ни се, че тѣзи два противоположни възгледа сѫ справедливи, ако се не приематъ въ абсолютния имъ смисълъ. Наистина, Сенъ-Симонъ се е интерисувалъ главно отъ противоречието между феодалния и промишления режимъ. Той е виждалъ въ основата на историческитѣ си изследвания, какъ промишлената класа постепенно е заемала фактически господствующо мѣсто въ реалнитѣ отношения, какъ, наопаки, е падало реалното значение на феодалната аристокрация. Затова той е утвърждавалъ, че «цельта, къмъ която се стрематъ народитѣ, се заключава въ преминаванието отъ правителствения, феодалния и воененъ редъ къмъ административния, промишления и политическия редъ».[1]) Той сѫщо не е правѣлъ разлика между противоречията, които сѫ сѫществували въ самата промишлена класа. Наредъ съ работника той е поставялъ фабриканта и търговеца. «Промишленикъ, — четемъ на първата страница на неговия «Катехизисъ», — е човѣкъ, който работи за производството и за доставянието на различнитѣ членове на обществото материалнитѣ срѣдства, които да удовлетворяватъ тѣхнитѣ потрѣбности и физически вкусове; следователно, земледѣлецътъ, който произвожда хлѣбъ, който се занимава съ скотовъдство, е промишленикъ; коларьтъ, ковачътъ, желѣзарьтъ, столарьтъ сѫ промишленици; фабрикантътъ за обуща, шапки, платно, сукно, коприна сѫ сѫщо промишленици; търговецътъ, каруцарьтъ (талигаджията), матросътъ, който служи на търговския корабъ, сѫ промишленици. Всичкитѣ промишленици образуватъ три голѣми класи, които обикновенно наричатъ: земледѣлци, фабриканти и търговци.[2])

Въ това опредѣление на промишлената класа, която, споредъ Сенъ-Симонъ, трѣбва да стои на чело на обществото, ни най-малко не се за-

[1]) . . . „le but vers lequel ils (tous les peuples) tendent est celui de passer du régime gouvernementale, féodal et militaire au régime administratif, industriel et politique“. „Catéchisme des industriels“. p. 119.

[2]) Сѫщо p. 1.

[illegible] граничението между наемния работникъ и предприемача. [illegible] ъ. Варжауеръ е правъ, ка[illegible] утвърждава, че Сенъ-Симонъ [illegible] противоречия между собственицитѣ и несобственицитѣ. О[illegible] страна, Сенъ-Симонъ, както [illegible] е очерталъ освѣнъ фе[illegible] индустриалната [illegible] група: „la classe i[illegible]ère“, [illegible] главна роль въ френцузс[illegible] [illegible]та партия. Той енергически [illegible] партия и подчерквалъ противоп[illegible] [illegible]итѣ и задачитѣ на либерализма, от[illegible] [illegible]триална система отъ друга. Той е [illegible]то класа, която преследва своитѣ користни [illegible]твеното благо, която се стреми да дойде [illegible]стокрация.

[illegible] Сенъ-Симонъ е оставало да съкратятъ, [illegible]шлената класа, да разширятъ понятието за бур[illegible] вкл[illegible] ре[illegible]итѣ и не само легиститѣ, военнитѣ изъ [illegible]рацията [illegible]нета, но също капиталиститѣ, които [illegible]ватъ рента отъ капитал[illegible] за да развиятъ противоречието меж[illegible] [illegible]ъ на собственицитѣ и несобственицитѣ. Лоренцъ Щайнъ указва им[illegible] но на тази страна на Сенъ-Симоновото учение.

„Цѣлиятъ ми животъ [illegible] ми трудове, казва умиращия Сенъ-Симонъ, обиколенъ отъ ученици — се резюмиратъ въ нѣколко думи: азъ се стремяхъ да дамъ на в[illegible]ки членове на обществото най-голѣма възможность за развитието на тѣхнитѣ способности“.¹)

Личното и общественното благо — ето принципътъ, който трѣб[illegible] да лежи въ основата на всички обществени учреждения, политически организации, правото, собствеността и религията. Тази основна идея преминава презъ всички трудове на Сенъ-Симонъ. „Всѣкоя политическа организация, всѣкое учреждение.... трѣбва да бжде полезно на обществото, т. [illegible] да му доставя положителни згоди“.²) Сжщата цель преследва институт[illegible] на собствеността; ако той не удовлетворява назначението си, държавата трѣбва да се намѣси и да го измѣни съобразно съ новитѣ условия. «Правото на частната собственность може да се основава само на общата полза, условията на която се измѣнятъ съобразно съ времето.³) Даже религи[illegible]нитѣ учреждения нѣматъ друго назначение. Основниятъ принципъ на хр[illegible]стиянството се съдържа въ думитѣ: „Хората трѣбва да се отнасятъ [illegible] между си като братя“. Такъвъ е билъ смисълътъ и характерътъ на първото християнство; но съ течение на времето църквата е извратила основния принципъ, превърнала се въ свѣтско учреждение; като се е основавала на недобрѣ разбраното правило: «воздадите кесарево кесареви», тя е ос[illegible]тила съ авторитета си обществения и политическия строй, като н[illegible] [illegible] никога [illegible] право, [illegible] правот[illegible] [illegible]илния. [illegible] Новата [illegible]зна ор[illegible]ия, ко[illegible] проповѣ[illegible] Сенъ-Симо[illegible] [illegible]ържа в[illegible] [illegible]вата на [illegible]итѣ си [illegible]ения — [illegible] свѣтск[illegible]

¹) [illegible]res de S[illegible]mon et d[illegible]in t. I [illegible] historiques, p. 122.
²) [illegible] sur la propriété et législation. Chapitre VI § 1.
³) Тамъ p. 266.

тъй и духовнитѣ — единъ и сжщъ принципъ: хората трѣбва да се отнасятъ по между си като братя. Тя ще постави труда като източникъ и мѣрило на всичкитѣ добродѣтели и достоинства[1]). Тя ще направи всички учреждения, каквито и ча биле, да се стремятъ къмъ една цель: къмъ увеличвание благосъстоянието на най-бѣдната класа[2]). Такива сж общитѣ принципи, които сж въодушевявали Сенъ-Симона, които сж послужили за основни елементи на теоретическитѣ доктрини и практическата дѣятелность на неговитѣ ученици. Ние намираме тукъ идеята, че общественната наука, общественнитѣ учреждения трѣбва да се стремятъ къмъ подобрявание положението на най-бѣдната класа. Ние намираме тукъ мисъльта, че трудътъ трѣбва да служи за източникъ на всѣко достоинство и добродѣтель, мисъль, която по после бѣше изразена въ извѣстната формула: à chacun suivant ses capacitès, à chaque capacité suivant ses oeuvres.

Ако преминемъ отъ тѣзи общи идеи къмъ тѣхното съдържание, то ние веднага ще забелѣжимъ, колко дълбоко мисъльта на автора на «Промишления катихизисъ» е била потопена въ теоретическото наследство отъ просвѣтителната философия на миналия вѣкъ.

Ние ще се спремъ само на една страна отъ учението на Сенъ-Симонъ, която е развита отъ него най подробно, въ която съ особенна ясность е исказанъ преходния характеръ на неговата мисъль, именно, на възгледа му върху собственостьта.

Една отъ заслугитѣ на Сенъ-Симонъ се състои въ туй, че той пръвъ е указалъ върху голѣмата важность на института на собственостьта за политическитѣ учреждения. «Той пръвъ е развилъ мисъльта, казва Лоренцъ Щайнъ, че въ науката за промишлеността се крие държавния моментъ, и че историята на държавното право се намира въ тѣсна врѫзка съ историята на народното ступанство или, както говоримъ сега ние, съ историята на собственостьта».

„Ние предаваме твърдо голѣмо значение на формата на управлението, казва Сенъ-Симонъ; струва ни се, че цѣлия политически животъ се съсрѣдоточава въ нея, и веднажъ достигне ли се раздѣлението на властьта, тогава всичко тръгва отъ добро къмъ по-добро“ [3]).

Между това опитътъ ни показва, че политическитѣ форми играятъ второстепена роль въ живота на народитѣ. Сенъ-Симонъ се опира на примѣра за Дания и Турция. И въ двѣтѣ държави управлението е абсолютно. Но колко голѣма е разликата въ положението на поданницитѣ! Нѣма народъ по-нещастенъ, по изнемощенъ и по поробенъ, отколкото турския, и въ сжщото време нѣма другъ народъ—съ исключение на английския—, който би се ползувалъ съ такава свобода, който би ималъ такова евтино правителство, както датчанитѣ. Отгдѣ произлиза тази разлика? Тя произлиза не отъ различието на формитѣ на управлението, защото и двата народа живѣятъ подъ абсолютенъ режимъ. Следователно, *тиранията* има друга причина, и тази причина се заключава въ следното: датския краль е найбѣдниятъ отъ европейскитѣ монарси; турскиятъ султанъ е най-богатиятъ,

---

[2]) Catéschisme politique des industriels, p. 48.
[3]) Nouveau christianisme, p. 100.
[1]) Vue sur la proprieté et sur la législation, p. 225.

... е неограниченъ собственикъ въ Турция, като неограни...

...имѣръ, предполага Сенъ-Симонъ, ... за доказателство, че ... то учреждава властьта и ... на управление-т... е толкова важенъ [redacted] щастието на народа, ка... тъ, кой [redacted] ...гулира ползуването ѝ. Нека... [redacted] Симонъ, че ние не придаваме [redacted] ...равлението и раздѣлението на власт... [redacted] ...рганизацията на собственостьта е ... [redacted] propriété est le fond), затуй тази ор... [redacted] основа на социалното здание (donc c'est ...dement de base à l'édifice social) [1].

... Сенъ-Симонъ заключава, че «най важниять ... рѣшение, се отнася до намиране една такава ...а, която организация би доставила на народа ...мма ... ст...ие и свобода» [2].

... съвреме... орг... на собственостьта господствува феодализъмътъ. Въ основата на то... право лежи фактътъ на завоеванието, т. е. правото на по-силния. Фра...тѣ, като покорили Галитѣ, постановили цѣлата почва на Галлия ...тѣхъ, също тъй, както и продуктитѣ отъ труда на насе... ...ъвъ начинъ, учредяване правото на собственостьта въ Франция, ...аването на това право, начинътъ на ползуването сѫ били първоначално учредени отъ побѣдителитѣ. Правото на собственостьта, установено въ тази епоха, отъ тогава е ...търпѣло значителни измѣнения, но духътъ на закона си останалъ сѫщ... Безъ да се гледа на многочисленитѣ измѣнения, законътъ се отнася по-благоприятно къмъ наследницитѣ на побѣдителитѣ, отколкото на побѣденитѣ, къмъ собственицитѣ, отколкото къмъ производителитѣ, или — което споредъ Сенъ-Симонъ е едно и сѫщо—къмъ промишленицитѣ.

Отъ казаното обаче не следва, че Сенъ-Симонъ проповѣдва уни...жаване правото на собственостьта или даже правото на личното наследство, както предполагали сенъ-симониститѣ. Никакъ. Той е искалъ само, щото организацията на собственостьта да възбужда владѣлеца да дава на имуществото си най-производително употрѣбление [3]. Примѣри отъ так... организация на собственостьта той вижда въ манифактурната промиш...ность и търговията.

Каква разлика сѫществува между организацията на собственостьта въ областьта на манифактурата и земледѣлческата промишленость?

Тази разлика се заключава въ следното. Фабрикантътъ или тъ...вецътъ, като получава въ заемъ капиталъ отъ капиталиста, то той ...явява неговъ пъленъ господарь. Той дава ... на промишленото предприятие, ...оже да ...порежд... ...апитала ... както ... за по-д... харчи ... ...зото и ... предпри... ...зависимо ... му отъ к...

---

[1] ... sur la p... et la ...on, p. 2...

... пакъ, ...

[3] „La propriété doit être constitué d'une maniere telle que le possesseur soit stimulé à la rendre productive le plus qu'il est possible" (Vue . . . etc. p. 248).

талиста се заключава само въ туй, че той е длъженъ да плаща на взетата сумма проценти.

Въ земледѣлието производительтъ играе подчинена роль: той е само фермеръ, арендаторъ; владѣтельтъ наа землената почва е неговиятъ ступанинъ. Арендаторътъ нѣма право да се распорежда съ повѣренния му капиталъ. Най-малкото измѣнение въ начина на обработванието, всѣко незначително подобрѣние може да се направи само съ съгласието на ступанина, владѣлеца на земята.

Землевладѣлецътъ самъ не обработва земята. Значението, съ което се ползува той въ обществото, не се опредѣля отъ туй, че той е земледѣлецъ, но отъ туй, че е землевладѣлецъ. Наопаки, търговецътъ или фабрикантътъ, по мнѣнието на Сенъ-Симонъ, се цѣни не толкова отъ туй, че той е *владѣлецъ* на капиталъ, отколкото отъ туй, че той дава стойность на този капиталъ, т. е. отъ туй, че той е търговецъ, фабрикантъ, т. е. промишленикъ.

За да се отстрани тази организация на землената и капиталистическата собственость, трѣбва да се измѣни закона, който регулира отношението на земледѣлеца къмъ землевладѣлеца. Законътъ трѣбва да тури земледѣлеца въ отношение къмъ владѣлеца на земната почва въ такова сѫщо отношение, въ каквото се намира фабрикантътъ и търговецътъ въ отношение на владѣлеца на капитала. [1])

Да съберемъ въ едно възгледитѣ на Сенъ-Симонъ върху собственостьта. Той е исказалъ мисъль, която за неговото време е била смѣна ересь, мисъль, че принципътъ за правото на собственостьта трѣбва да бѫде обществената полза; че, следователно, институтътъ на собственостьта не се явява като природенъ законъ, но е подхвърленъ на измѣнения съобразно съ измѣняващитѣ се исторически условия.

Той е показалъ повече — макаръ че тази мисъль да се намира въ трудоветѣ му въ не ясна и неразвита форма — че сѫществующата собственость се намира често въ противоречие съ този принципъ, сѫщо както и съ трудовитѣ начала. Въ развитието на тѣзи общи принципи той следва ученисто на физиократитѣ съ тѣхния принципъ lessez faire. Той предполага именно, че, за да се докара сѫществующата собственость въ съгласие съ нейния принципъ, достатачно е само да се издаде законъ, който би поставилъ землената собственость наредъ съ собственостьта на капитала, арендатора на една дъска съ фабриканта и търговеца.

По такъвъ начинъ, като почва съ социалистически посилки, Сенъ-Симонъ преминава къмъ изводи, които сѫ проникнати съ духа на либералната политическа економия. Той иска да мобилизира землената собственость, както едрата промишленость и търговията мобилизиратъ собственостьта на срѣдствата и орѫдията на обработващитѣ индустрии.

II.

Обикновенно наричатъ Сенъ-Симона утопистъ. Съ това искатъ да укажатъ на неговата ненаучность. Той не е разбиралъ историческата необходимость на сѫществующия общественъ редъ; той е вѣрвалъ, че трѣбва само да се изнамѣри по съвършенъ строй, да го покаже на хората, да ги

[1]) Vue sur la propriété etc. p. 260 — 264.

… проповѣди или съ примѣръ въ превъзходството на него… господствующата дѣйствит… …ото новия хармонич… …тъ на нѣщата да се въдвори на …та вмѣсто неща… …

Тов… …нѣние е сам… …Симонъ, както видяхме по … забелѣз… …на тази група, която той … ал… …на класа. Затуй той е вѣрва… …еднакво съчувственно както отъ … …тѣ и търговцитѣ, които той е н… …». Той даже се е обърналъ съ молба … …дадатъ средства за издаванието на съчи- … …промишленици», излъгани, вѣроятно, отъ «ин- … …еговитѣ идеи, испълнили му молбата, в… … …нижатъ този потомъкъ на Карла-Великий … …най-…стнитѣ аристократически фамилии въ Франция, …публи…тѣ …жили тъй само отъ състрадание къмъ … положени… Се…нъ. Обаче, би било несправедливо да …лагаме, че Сенъ-Симонъ …ршенно не е забелѣзвалъ противоречи… … интереситѣ. Той постоянно … указвалъ на това, че интереситѣ на п… мишленицитѣ сѫ противопо… на интереситѣ на аристокрацията и б… жуазията; затуй той е … …ленницитѣ да си организиратъ свои собствена партия, д…е не …ватъ нито съ потомцитѣ на феодалитѣ, нито съ либералитѣ. Разби…а се, не трѣбва да се отрича, … духътъ на XVIII вѣкъ, духътъ на рационализмътъ, вѣрата въ силата … разумътъ още дълбоко сѫ се коренили въ възрѣнията на Сенъ-Симо… Той е хранилъ необорима антипатия къмъ всѣкакъвъ родъ насилствени мѣрки, като ги считалъ за нецелесъобразни за достиганието на истинско общеполезни резултати. Той е виждалъ въ революцията само срѣдство, пригодно за законницитѣ и буржуата, които искатъ да изгонятъ едни пр… вилегировани, за да дойдатъ на мѣстото имъ, но не за индустриялци… «Насилственитѣ срѣдства сѫ способни само за разрушение и за нищо … вече. Само мирнитѣ срѣдства могатъ да се употрѣбатъ, ако искаме да подигнемъ, да построимъ нова яка организация». [2]) Впрочемъ, къмъ този изводъ той иде не само отъ едни рационалистически съображения: той … подкрепя съ показвание на опита. Той доказва, че спокойствието е е… отъ главнитѣ условия за процъвтѣванието на промишленостьта, зат… промишленитѣ класси сѫ родени врагове на революцийтѣ и превратитѣ. За потвърждавание на думитѣ си той указва на поведението на промишленицитѣ въ време на великата революция, когато то (поведението имъ) е било сравнително мирно.

Друго едно характерно свойство въ Сенъ-Симонъ е било неговото …е къмъ …ката в… Той съ… …е се … къмъ …бно и …рвалъ, …овата …иялна …, въ вс… …първат… …ка къмъ нея, ще се осъществи съ простъ крал… указъ. …зглядъ …ъ-Симо… …амирал… …гласие съ неговитѣ

---

[1]) Сенъ-Симонъ води родословието си отъ Карла Великий.
[2]) Catéchisme des industriels. p. 9.

исторически взглядове. Той е доказвалъ, че въ историята на Франция ние наблюдаваме постоянния растежъ на кралската власть. Той е виждалъ сѫщо, че не единъ пѫть вече французскитѣ крале сѫ влизали въ съюзъ съ промишленитѣ класи за съвмѣстна борба съ феодалната аристокрация. За туй той е съвѣтвалъ промишленицитѣ да се обърнатъ къмъ краля съ петиция, съ която да го поканятъ да заключи съ тѣхъ съюзъ за осѫществяванието на индустриялната система. По мнѣнието на Сенъ-Симонъ, французскиятъ краль трѣбва да стане първъ индустриялецъ, както той по-рано е билъ пръвъ аристократъ. Историята, навѣрно, се е пошегувала съ Сенъ-Симонъ, като е поставила осемь години следъ неговата смърть на французския кралски престолъ Луи-Филипъ «cette boutique incarnée,» както се изразява Луи-Бланъ.

Ако въ своитѣ изводи, практически искания Сенъ-Симонъ се явява утопистъ, ако съ вѣрата си въ силата на разума, въ низката оцѣнка на това, което сега наричатъ реаленъ факторъ въ историята, т. е. въ низката оцѣнка историческата роля на *силата* и *интересътъ*, Сенъ-Симонъ се явява като правъ наследникъ на реализма на просвѣтителната философия отъ миналия вѣкъ, то не може да се каже сѫщото и за неговия наученъ методъ. Тукъ той стои на сѫщата основа, на която е стѫпила науката отъ XIX вѣкъ. Той излиза отъ историческото гледище, и този историзъмъ прониква въ цѣлото му свѣтовъзрѣние. Той е убѣденъ — и тази мисъль той исказва на много мѣста изъ съчиненията си — че всѣко обществено учреждение: правото на собственостьта, политическитѣ форми, даже и религията — иматъ само относително, историческо достоинство; тѣ сѫ добри не сами по себе си, не абсолютно, а само до толкова, до колкото се намиратъ въ хармония съ историческитѣ условия. Отъ тази основна идея излизатъ плановетѣ на всичкитѣ му реформи. Той не иска да унищожи религията или да създаде отъ собствената си фантазия нова, неговата цель е „да докара религията въ съгласие съ прогреса на науката». [1]) Той не мечтае да разруши института на собственостьта, който той счита за необходима основа на всѣко политическо общество, той иска само да докаже, че *формитѣ* на собственостьта се измѣнятъ и трѣбва да се измѣнятъ съ «прогрессътъ на человѣческия духъ». «Установяванието правото на собственностьта и учрежденията, които го запазватъ, е неспоримо единствената основа, която може се даде на политическото общество; то не би могло да сѫществува, ако това право не би било осветено поне по силата на обичая въпреки даже законитѣ. И тъй очевидно е, че основния законъ е законътъ, който установява собственостьта и учрежденията, които принуждаватъ да го уважаватъ. Но отъ това, че този законъ е основния законъ на обществото, не следва, че той не може да се измѣнява. Необходимо е да сѫществува законъ, който да установява правото на собственостьта, но не тази или онази форма отъ този законъ. Сѫществуванието на обществото зависи отъ запазвание правото на собственостьта, но

[1]) En attaquant le systéme religieux du moyen âge, on n'a reellement prouvé qu'une chose, c'est qu'il n'était plus en harmonie avec le progrés des sciences positives, mais on a eu tort de conclure que le système rêligieux tendait à s'annuler, il doit seulement se mettre d'accord avec les progrês des sciences. (Oeuvres de Saint-Simon et d'Fniantin, p. 121).

...ъ ... ванието на този законъ, който първоначално е освятилъ ... последния зависи само отъ ... по-общъ законъ, ес... споредъ който човѣшкия духъ постоянно прогрес... ...ъ, ... то всички политически общества ... тъ правото си да из-м... ъ ... усъвършенству[redacted] и е вишия законъ, койт... ва да п[redacted] и къмъ каквото и да било ... ние...

[redacted] лна форма на общежитие-то», к... [redacted] за всички исторически епохи, т... [redacted] енна форма е добра и може да бжде [redacted] исторически условия. «Всѣка политическа ... а да бжде наистина добро, трѣбва да удо-... да бжде полезно на обществото, т. е. да ... ...) да се намира въ хармония съ настоящ... ... да бжде приспособлено къмъ сжществующитѣ ... да б... ... подготвено, съ една дума, да се яви ... (de... Това второ условие е много по-малко ...но, отъ колкото първото ... или иначе то е тъй сжщо необходи... благодарение само на него, учрежденията сж полезни; защото само т... учреждение е възможно ... всѣкой случай е устойчиво (durable), ко... стои нито по-високо, нито ... сжществующето положение на обществото, което е своевременно. Е... о се заключава главното значение на историята; само философското наблюдаване на миналото ни дава разбирането на истинскитѣ елементи на сегашното».[2])

Съгласно съ основното си гледище Сенъ-Симонъ утвърждава, че ф... далния строй, т. е. господството на дворянството, духовенството и военнитѣ, е ималъ своитѣ преимущества за тази епоха, когато е сжществувалъ; той признава, че феодализмътъ „е оказалъ голѣми услуги въ времето на невежеството“.

Да укажемъ още на едно научно достоинство въ идеитѣ на Сен... Симонъ: той не игнорира националнитѣ различия и не мечтае да вкара всички народи въ една и сжща шаблонна схема. Той разбира необходимостьта отъ изучването на историческото развитие на всѣкой нация, всѣка държава, необходимостьта не само отъ общи социални закони, които се ... насятъ до отдѣлнитѣ нации, но сжщо отъ частни закони, които се ... насятъ до отдѣлнитѣ нации. Само при тѣзи условия може да се отбѣ... опасния въ политическата наука и практика шаблонизмъ и рутиность, и да се намѣрятъ сжщинскитѣ средства за социалното усъвършенствувание. Въ периода на реставрацията, къмъ която се отнася дѣятелностьта на Сенъ-Симонъ, французитѣ се увличали отъ английската парламентарна фо... ма на управление. Сенъ-Симонъ се отнасялъ много критически къмъ то... ...ние. Той ...азвалъ, ...сториче... сждби ...анция и ... сж м... ...зличи... това п... ...ескитѣ ...ения, до... та стра... ... струвать за другата. Въ Франция кралската власт се е съ... ала съ ... пленитѣ ... и за ст... а борба съ феода-

[1]) Vue sur la propriété etc., p. 265.
[2]) Vue sur la propriété etc. 325.

ната аристокрация; въ Англия промишленитѣ класи сѫ свързвали съюзъ съ феодалната аристокрация за ограничаванието на кралската власть. Историята на Англия е история на развитието на парламентарната власть; историята на Франция е растежътъ на кралската власть. Съ това се опредѣля тѣхното по-нататъшно развитие. Въ Франция задачата се състои въ туй, щото кралската власть да загуби феодалния си характеръ и да приеме индустриаленъ характеръ, тогава когато въ Англия парламентътъ преди всѣкое друго учреждение трѣбва да промѣни феодалния си характеръ на промишленъ[1]).

За насъ всички тѣзи мисли за историчностьта на общественитѣ учреждения, за развитието формитѣ на собственостьта, на държавата, за тѣхното относително, а не абсолютно достоинство, за необходимостьта да се взема въ внимание националнитѣ и исторически особености, за невъзможностьта да се присаждатъ непосредствено учрежденията отъ една страна върху чужда тѣмъ почва — всички тѣзи мисли ни се струватъ сега банални, общепризнати истини. Тѣ сѫ влезли въ учебницитѣ по политическата економия, правото, историята и сѫ станали достояние на болшинството образовани хора. Не тъй е било положението на нѣщата въ началото на този вѣкъ, когато собственостьта още се причисляваше, наравно съ свободата и равенството, къмъ свещенитѣ, неприкосновенни естественни права на человѣка, а законитѣ на собственостьта сѫ се считали тъй неизмѣнни, както и законитѣ на природата. Трѣбва человѣкъ да е ималъ голѣма смѣлость и проницателность, за да заяви, че собственостьта, както и всички человѣчески учреждения, е подчинена на вишия законъ — прогрессътъ на человѣческия духъ, и че законодательтъ има право и е задлъженъ да измѣня и осъвършенствува сѫществующата форма на собственостьта съобразно измѣняющитѣ се условия въ целитѣ на общото благо.

Остава ни да изложимъ историческата теория на Сенъ-Симонъ, която го е довела до убѣждението, че сегашната епоха е преходно време между системата на феодализма, на който е принадлежало миналото, и системата на индустриялизма, на който принадлежи бѫдѫщето.

Цѣлата история на Франция Сенъ-Симонъ раздѣля на четире епохи:

1) Отъ покоряванието на Галлия отъ франкитѣ до първитѣ кръстоносни походи.

2) Отъ първитѣ кръстоносни походи до Людвикъ XI.

3) Отъ Людовикъ XI до включително Людовикъ XIV.

4) Отъ царуванието на Людовикъ XIV до образуванието на кредитната система.

Франкитѣ, като покорили Готитѣ, завладѣли земитѣ и движимитѣ имъ имущества; населението е било прикрѣпено къмъ земята и по такъвъ начинъ е съставлявало вишата класа на работническия добитакъ (et formaient par cette raison la première classe des bestiaux). Франкитѣ сѫ биле рѫководители на промишленитѣ работи; тѣ се явявали даже като военни водители на нацията. Производителитѣ на грубитѣ селско-стопански инструменти се намирали сѫщо въ робство, значи кѫщо подъ рѫководството на Франкитѣ. Най-после, производството на материитѣ (въ смисълъ на платове Б. Пр.) се е съсредоточавало въ рѫцѣтѣ на женитѣ и е ставало въ ку-

---

[1]) Cathéchisme des industriels, p. 114—116.

...наблюдението на господина. Безъ да се гледа на робство... придобили въ тази епоха нѣкое значение и сѫ натрупа... ...ари, които тѣ грижливо сѫ криели...

...ъс...итѣ походи сѫ стрували м... [redacted] феодалната аристокраци... тѣ...итѣ доходи [redacted] е на расходитѣ, и тѣ бил... дени да [redacted] то сѫ имали за това пари, о... [redacted] олучавали свобода, сѫ ставали [redacted] сѫщо и земи на бившитѣ си крѣ... [redacted] ъвто и да е начинъ да доставят... [redacted] ръстоноснитѣ походи сѫ послужили [redacted] промишленната класа, отдѣлна отъ воен-

...к имали още друго значение: тѣ сѫ по... ...въ...шенствуването, развитието и по-голѣмо разно... ...ен... работи. Аристократитѣ, разорени отъ походитѣ ...сели о[redacted]ъ на раскоша, къмъ предметитѣ на ... къмъ краси[redacted]орѫж[redacted]ремежътъ къмъ раскошъ въ мѫ... ...вилъ сѫщото и въ жен[redacted]. Тѣ поискали да иматъ украшения, ...жоценни камъни, тънки матер[redacted] Отъ тукъ си води началото външната търговия, произлиза фабри[redacted]о на [redacted]кошни орѫжия, предмѣти на комфортъ.

По такъвъ начинъ, въ в[redacted]рата е[redacted] до Людвикъ XI — промишленната класа значително се е развила и съвършенно се е отдѣлила отъ военната класа.

Людовикъ XI получилъ отъ предшественицитѣ си твърдѣ слаба и нетрайна кралската власть. Вишата правителствена власть е принадлежала до толова на кральтъ, до колкото и на силнитѣ феодални барони. Въ сѫщность кральтъ е билъ единъ отъ тѣзи барони, той е билъ първия аристократъ, primus inter pares; той е можелъ да бѫде избранъ или отстраненъ по волята на аристократитѣ. Отъ собственъ опитъ Людовикъ XI е узналъ, че могѫщественния краль е принуденъ да се подчинява на съединенитѣ сили на своитѣ вассали и че единственното средство да удържи супрематията си е това: да подържа раздоритѣ между баронитѣ и да привлича на своя страна по-силнитѣ отъ тѣхъ.

Въ такова положение Людовикъ XI е намислилъ смѣлия проектъ да съсредоточи цѣлата суверенна власть въ рѫцѣтѣ си и да разруши могѫществото на феодалнитѣ барони. Но за да има предприятието му успѣхъ, то необходимо му било да съедини своя авторитетъ съ интереситѣ на тази класа, която е достатъчно силна, за да му обезпечи побѣдата. Той се съедени съ промишленицитѣ.

Промишленната класа е искала концентрация на властьта въ рѫцѣ... краль, ... това ... единст..., за да ...учи необхо... спокой... ...вѫтрѣ ... ...ната, к... е нар...о отъ пост... раздор... ...ду феодалнитѣ барони. Про...ицитѣ сѫ искали ...що да ...ъ първ... ...а въ об... ...то какт... ...довлетворение на ...молюби... ...тъй ... видъ ...териал... ...оди, които би се получили, въ случая, ако промишленната класа получи решающъ гласъ при издаванието на законитѣ, защото законътъ всѣкога благоприятствува на тѣзи,

които го правятъ. За туй и промишленицитѣ приели съюзътъ, който имъ предложила кралската власть за съвмѣстна борба противъ баронитѣ.

Тази борба между кральтъ и неговитѣ вассали, между ржководителитѣ на промишления трудъ и аристократитѣ се е продължавала повече отъ двѣстѣ години, до като суверенната власть се е съсредоточила въ ржцѣтѣ на краля, до като ржководството на промишленитѣ работи не преминало исключително отъ ржцѣтѣ на аристократитѣ въ ржцѣтѣ на самитѣ промишленици. Споредъ това, както властьта е преминала отъ ржцѣтѣ на баронитѣ, тѣ оставяли кулитѣ си и пълнели стаитѣ и предверията на двореца въ качеството на придворни и слуги, като съ това увеличавали блѣсъкътъ на кралската власть. Но въ сжщото време промишлената класса окончателно се освободила отъ опеката на аристокрацията и негови ржководители се станали лица, които произлизатъ отъ неговата срѣда. По такъвъ начинъ, отъ това време, когато аристократитѣ престанали да ржководятъ промишления трудъ, тѣ загубили всѣко реално значение въ държавата.

Нова епоха въ историята на промишленостьта, а сжщо и въ историята на Франция въобще, тъй като прогрессътъ на промишленостьта е най-положителния отъ всички, се отваря съ образуванието на кредитната система. До XVIII вѣкъ земледѣлцитѣ, фабрикантитѣ и търговцитѣ сж съставлявали три отдѣлни коопeрации, но като почнемъ отъ края на царуванието на Людовикъ XIV тѣзи три рода промишлености се съединяватъ, както въ финансово, тъй и въ политическо отношение, съ помощьта на новата промишленна отрасълъ, частнитѣ интереси на които се намиратъ въ съгласие съ интереситѣ на всички промишленици. Това е била банковата промишленость.

Постоянния растежъ на промишленостьта и търговията, на който особенно е способствувало покровителството на Людовикъ XIV, е довело съ себе си нѣкои неудобства. Благодарение на расширението на предприятията, манифактуриститѣ и търговцитѣ сж биле принудени да исплащатъ и получаватъ пари въ различни мѣста, което, естественно, е отнимало много време. Но всѣка потрѣбность поражда средства за удовлетворението ѝ. На помощь на промишленицитѣ се явили банкеритѣ, които съсредоточили въ ржцѣтѣ си паричния оборотъ и по такъвъ начинъ освободили манифактуриститѣ и търговцитѣ отъ необходимостьта лично да погашаватъ взаимнитѣ си смѣтки. Развитието на банковото дѣло е имало голѣмо значение въ историята: то е дало новъ потикъ на растежътъ на промишленостьта и увеличило значението на промишленната класа, тъй като сега фабрикантитѣ, търговцитѣ и банкеритѣ сж обладавали по-голѣмо парично могжщество, отколкото всички други класси взети заедно, и отколкото самото правителство. Значението на промишленната класа се увеличило още повече съ образуванието на публичния кредитъ, т. е. отъ този моментъ, когато правителството е трѣбвало да се обърне къмъ банкеритѣ за парична помощь и когато, слѣдователно, последнитѣ сж станали негови кредитори.

Отъ това време промишленната класа е придобила непосредственно влияние върху вървежътъ на политическия животъ.

Въ това време, когато промишленитѣ класси сж правели постоянни успѣхи, когато е растяла тѣхната реална сила, значението въ обществото, ролята въ държавата, непромишленнитѣ класси губели преобладающото

[illegible] Тѣхната економическа сила, тѣхното участие въ обществе[illegible] [illegible]нция е падало, и при [illegible] правителството е п[illegible] [illegible]бира чиновницитѣ си отъ тѣхна[illegible]рѣда, и при всич[illegible] [illegible] **оффи**[illegible]тѣ сѫ продължавали да стоят[illegible]ло на държавата **и** обще[illegible]**то**[illegible]**о такъвъ** начи[illegible]казва Сенъ-Симон**ъ,** въ насто[illegible] **време пре**[illegible]ение: ние **виждаме** нация, [illegible] **по**[illegible] и правителство, **което** е запа[illegible]

Т[illegible]нъ-Симонъ, която го довела **до** убѣ[illegible] трѣбва да принадлежи на **индус**-[illegible]теория ние срѣщаме въ зародишъ **основ**-[illegible]атериализмъ. Ние указваме на този **фактъ**[illegible] основателитѣ на материалистическото раз[illegible] [illegible]**ксъ** и Ф. Енгелсъ Б. Пр.): въ историята н[illegible] [illegible] **срѣ**[illegible]**али още** напълно оригинални умове, и основа-[illegible]то на[illegible]**е** [illegible]вяватъ обикновенно мислители, които [illegible]да съедин[illegible]въ [illegible]монично цѣло разнороднитѣ **идеи**, [illegible] вече отдѣлно **отъ тѣ**[illegible] **предшественици**. Ако указахме н[illegible] [illegible]ството между историч**ескитѣ** [illegible]**деи на** Сенъ Симонъ съ извѣстната ис-торическа теория на Марксъ [illegible], **то е** само за туй, за да опредѣлим[illegible] по-точно мѣстото, което зае[illegible] развитието на науката. Сенъ-Симонъ е билъ единъ отъ пан[illegible]**иалн**[illegible]дизвѣстници на **позитивния** взглядъ въ историята. Той се е **борилъ** [illegible]**противъ** всѣкакво вмѣшателств[illegible] на метафизическитѣ понятия въ **науката за обществото**; той е **искалъ** д[illegible] постави последнята на сѫщата ос**нова, на която** стои физиката отъ вре-мето на Галилея. Неговия методъ е **билъ** методътъ на естествознанието, т. е. наблюдението на дѣйствителностьта; историческитѣ факти сѫ служил**и** за него като за главни материали за създаването на законитѣ за разви-тието на обществото и за опредѣлението на тѣзи обществени форм[illegible] къмъ които трѣбва да се стреми. Въ развитието на обществото той [illegible] виждалъ законосъобразность, а знанието на миналото му е служило кат[illegible] основа за предсказвание на бѫдѫщето. Съ взглядоветѣ си на историята, като на законосъобразенъ процессъ, който се подхвърля на сѫщитѣ метод**и** на изследвание, както и явленията въ природата, Сенъ-Симонъ се явява като непосрѣдственъ предшественикъ и учитель на Контъ. Но въ тов[illegible] време, когато последния е виждалъ въ развитието на общитѣ идеи основ-ния двигатель на процессътъ, и по такъвъ начинъ преминава къмъ на-правлението, чийто блестящъ основатель е билъ Босюе, Сенъ Симонъ сто**и** на по-реалистическо гледище: той иска да обясни историята на обществата съ историята на промишленостьта и промишленитѣ класи. Той противо-поставя реалното, т. е. економическото могѫщество на една социална **кла**[illegible] **срѣщу по**[illegible]**вното** — [illegible]**тическо**[illegible] **другъ** [illegible]**полага,** ч[illegible] **вт**[illegible]**рѣбва** [illegible]**свѣтств**[illegible] **първо**[illegible] **наредъ** [illegible]**зи взгля**[illegible] **до**[illegible] **срѣща**[illegible]**енъ-Сим**[illegible]**силката** „[illegible]**рессътъ** [illegible]**овѣчески**[illegible] [illegible]**хъ**“, **к**[illegible]**пий за**[illegible] **разви**[illegible] **на об**[illegible]**а. Тази противо**-[illegible]**чивость** [illegible]**глядове**[illegible] **Сенъ-С**[illegible]**е обяс**[illegible]**ъ една страна съ**

[1]) Cathechisme des industrieles, p. 17—37.

характерътъ на авторътъ, отъ друга съ историческата епоха. Сенъ-Симонъ не е обладавалъ логически систематизирующъ умъ. Преди всичко той е ималъ теоретически умъ, богатъ съ нови, оригинални идеи, често парадоксални, нерѣдко гениални. Тѣзи идеи сѫ се явявали въ главата му внезапно, като спуснати свише, и той ги хвърлялъ въ публиката, като не се е грижелъ за тѣхната подробна обработка, мотивировка и взаимна свръзка. Отъ това произлиза откъслечния характеръ на неговитѣ статии, написани обикновенно по нѣкакъвъ случай въ форма на параболи, послания, откровения или разговори. Отъ тукъ сѫщо произлиза противоречието между различнитѣ идеи и взгледове на Сенъ-Симонъ. Произведенията на Сенъ-Симонъ сѫ съкровищница на смѣли и плодотворни идеи, но нито една отъ тѣхъ не е получила исканото развитие. Тукъ нѣма строенъ редъ отъ умозаключения, получени отъ логическа верига и които къмъ края да дохождатъ до желаемия резултатъ; подобенъ видъ отъ абстрактни построения сѫ съвършенно несвойственни на умътъ на Сенъ-Симонъ и се явяватъ като най слабитѣ мѣста въ произведенията му; Сенъ-Симонъ преди всичко е образованъ умъ, практиченъ, живъ, насоченъ не къмъ абстрактни понятия, а къмъ реалния исторически животъ съ неговитѣ искания, и за туй той не се е грижелъ толкова за историческата стройность, колкото за практическото значение на идеитѣ си, като е предоставялъ по-нататъшното обработване и систематизацията имъ на писателитѣ по професия.

Отъ друга страна, епохата, въ която е писалъ Сенъ Симонъ е била по преимущество време на критическото разглеждание на идеитѣ, завѣщани отъ просвѣтителната философия на миналия вѣкъ. Великата революция расклати не само троноветѣ; тя е обанкрутила не само «стария порядъкъ», но сѫщо е съкрушила цѣлното, хармоническо свѣтосъзерцание. XVIII вѣкъ е вѣрвалъ въ непрекъснатия прогрессъ на разумътъ и въ разумния прогрессъ на человѣчеството. Опияненъ отъ успѣхитѣ на естествознанието и на техниката, той е създалъ религията на прогрессътъ, посредствомъ распространението на здрави идеи. Тази вѣра въ необоримата сила на разумътъ е нанесла силенъ ударъ на революцията. Вмѣсто очакваното царство на свободата настѫпилъ деспотизмътъ на терроръть. Исплашенитѣ граждане се хвърлятъ въ обятията на малкия артилерийски капитанъ съ желѣзна рѫка и достатъчно спокойно сърдце, за да нагласи топоветѣ срѣщу „каналиитѣ“. Настѫпилъ суровия режимъ на Наполеонъ; вмѣсто прогрессътъ на мирътъ настава епохата на европейскитѣ войни. Предъ мислящитѣ хора отново изниква проблемата за обществото и личностьта, които ужъ тъй блѣстящо бѣха разрешени отъ просвѣтителнитѣ философи. Едни се хвърлили въ обятията на реакцията. На всѣкой въпросъ, на който XVIII вѣкъ е отговарялъ «да», тѣ отговарятъ «не» и наопаки, на което отговаряли «не», сега отговарятъ «да». Просвѣтителната философия е вѣрвала въ разумътъ и въ прогреса; представителитѣ на реакцията провъзгласятъ господството на чувствата; философията се е отнасяла къмъ положителната религия като къмъ предразсѫдъкъ, — реакцията се хвърля въ обятията на католичеството, посредствомъ което тя се е надѣвала да възстанови обществения миръ; философията е поставила на първъ планъ личностьта, нейната независимость, — реакцията, — като се отнася къмъ личностьта недовѣрчиво, стреми се къмъ авторитетътъ; философията е ис-

кал[illegible] да внесе навсѣкадѣ ясность въ мисъльта, — реакцията се губи [illegible]востьта на мистицизмътъ и т. н.

[illegible] е умове, които сѫ били по спокойни и по малко се под[illegible] на [illegible]ието на епохата. Реакцията [illegible] удила само да задълбочатъ и расширатъ со[redacted] отказвать отъ здравия заро[illegible] на прос[redacted] заимствували отъ реакци[redacted] телность, историческия й смисъ[redacted] но нелогическитѣ исторически фак[redacted]. Тѣ видѣли необходимостьта отъ п[redacted] твенитѣ групи и взаимнитѣ имъ о[redacted] рактната справедливость, но върху ин[redacted] стигнали до поклонение на средневѣков[redacted] олически мистицизмъ. Тѣ сѫ запазили вѣ[redacted], человѣчеството и тѣхния прогрессъ. Сенъ-Симон[redacted] мъ п[illegible]еднитѣ. Той самъ е преживѣлъ както револю[illegible], тъй [illegible]та [illegible]акцията, преживѣлъ ги не като равно[illegible]идѣтель, но [illegible] който е дълбоко заинтересованъ отъ [illegible]онитѣ задачи и отъ разигра[illegible]цата се предъ неговитѣ очи историческа драма. Той е участвувалъ въ борбата на Съединенитѣ Щати за независимостьта си, той горѣщо е по[illegible]лъ освободителната борба въ Франция и е билъ въ числото на първи[illegible]то [illegible]ственно се отказали отъ графскитѣ си титли. Когато наст[illegible]ла ре[illegible] той е продължавалъ внимателно да следи за политическия животъ въ Европа, което се вижда отъ неговитѣ фантастически проекти за реорганизацията на обществото чрезъ съюзъ, завързанъ между първитѣ промишленици и първитѣ учени на държавитѣ. Но какво нѣщо е представлявалъ този животъ? Какви нови политически сили сѫ се появили на арената му? Сенъ-Симонъ ясно е разбиралъ грѣшкитѣ на просвѣтителната философия; той вече е загубилъ вѣрата въ силата на разумътъ, който е предоставенъ самъ на себе си; той е виждалъ въ историята борбата на интереситѣ; той указвалъ на това, че великата революция е била извършена отъ гражданитѣ или, както той се изразява, отъ «интересчиитѣ» и е търсилъ опора за плановетѣ си вънъ отъ тази класа. Ние видяхме, гдѣ я намира. Това сѫ биле промишленицитѣ или „индустриалцитѣ“, подъ които е разбиралъ както занаятчиитѣ и наемнитѣ работници, тъй и банкеритѣ, фабрикантитѣ, ученитѣ и артиститѣ. Растегнатостьта, неопредѣленостьта и разнородностьта на тази «класа» за съвременния человѣкъ е ясна, но ако тя не се е забелѣзвала отъ Сенъ-Симонъ, то е само за туй, защото разнороднитѣ елементи, които се скривали въ нѣдрата на неговата класа на «индустриалцитѣ» не сѫ се още раздѣлили и главното е, че не сѫ встѫпили още въ арената на политическата борба като самостоятелни сили. Отъ тукъ произлизатъ указанитѣ отъ [illegible] по-горѣ [illegible]тиворечи[illegible] [illegible]опредѣ[illegible] въ об[illegible]атъ и ис[illegible] то[illegible] идеи [illegible]ъ-Симо[illegible] за вре[illegible] Сенъ-С[illegible] е билъ гени[illegible] новатор [illegible]бластьт[illegible] обществ[illegible]то: въ [illegible]ъ си той [illegible]схвърли[illegible]и, кои[illegible]танали [illegible] съвре[illegible] [illegible] това [illegible]ючава [illegible]о исто[illegible] значе[illegible] [illegible]ѣбва да [illegible]едаме трудоветѣ му, за да можемъ [illegible] както положителнитѣ, тъй и отрицателнитѣ имъ [illegible]

ПОЛОЖЕНИЕТО НА ЖЕНАТА ВЪ БЕЛГИЯ.

(Писмо отъ Брюкселъ).

Женското движение въобще съставлява единъ доста важенъ въпросъ въ настоящето разбиране на социалния животъ.

До началото на настоящето столѣтие, когато останкитѣ отъ срѣдневѣковното невежество сѫ биле още *официално* знание въ Европа, когато клерикалното влияние е имало още доста силна подрѫжка въ сѫществующето тогавашно обществено мнение, никаква дума не е могла да става по този въпросъ: женски въпросъ е не сѫществувалъ и никой не си е задавалъ трудъ да се замисли върху положението на половината свѣтъ, населяющъ земната кора; защото църквата и Евангелскитѣ догми сѫ задоволявали философския свѣтъ. «Женитѣ сѫ длъжни да се покоряватъ на своитѣ мѫже» — говори Евангелието, което се е повтаряло и отъ светия олтаръ и отъ професорската катедра, и което е било достатъчно да убѣди всѣкиго, *че сѫществуването си* жената длъжи *исключително* на мѫжовата милость; отъ което следва, че тя е била длъжна да засвидѣтелствува своята благодарность. Тя е била длъжна да убие всички права на индивидуално сѫщество, да заглуши всички чувства дарени ѝ отъ природата и напълно да се отдаде въ рѫцѣтѣ на мѫжа. Тя е нѣмала право да иди на улицата безъ негово разрешение, нѣмала е право да знай общественитѣ работи, даже нѣмала е право да иди вь църква и испълни своитѣ религиозни обязаности [1]).

Жена съ малко много развита природа, жена у която гласътъ за независимость е билъ по-силенъ, сѫ е считали като престѫпница; тя е била презирана отъ всички, въпреки това че въ повечето случаи тя е могла да бѫде по-полезна, ако сѫ е оставили свободна въ дѣйствията ѝ.

Заедно съ развитието на наукитѣ, работа взима друго направление. Дългитѣ исторически опити и редъ научни изследвания и открития сѫ доказали, че жената, съ исключение на нѣкои физиологически особености, въ нищо се не отличава отъ мѫжа, отъ което следва, че и тя има право да се ползува съ сѫщитѣ права, съ каквито се ползува и той. Но преди да се дойде до такива резултати, въпросътъ отъ начало, както и всички въпроси на онова време, имаше единъ утопиченъ характеръ. Човѣческиятъ умъ не бѣше още достатъчно узрѣлъ, за да можеше здраво и смислено да погледне на тази толкова сериозна работа: първитѣ идеи за женската емансимация се явяватъ подъ видъ на «свободната любовь», — идеи, които намѣриха горѣща защита въ лицето на Жоржъ Зандъ [2]) въ Франция и Гете въ Германия [3]). Както вече казахъ, въпросътъ се ограничаваше само съ свобода на любовьта, т. е. че всѣка млада жена имаше право да люби

---

[1]) А. Бебелъ — „Жената и Социализма". Ш. Летурно — „Соціологія, основанная на этнографіи". Willams „Viti et les Vitieus". — Королинъ — „Паденіе античнаго міросозерцанія. G. Schweinfneth — „The Heart of Africa".

[2]) George Sand — Romans champêtres 1860.

[3]) „Wahlverwandschaften", „Маргарита" изъ Фаустъ.

[illegible] **ко** [illegible] й посочватъ не родителитѣ, а — сърцето й. Както **Жа**[illegible] **тъ** [illegible] Гете въ този именно духъ бѣха просветили своитѣ **труд**[illegible] [illegible] зачекнатъ въпросътъ, той не можеше да се останови [illegible] **и** [illegible] се, не вѣроятно би било [illegible] тието на **живота и** про[illegible]**са** [illegible] **науката**, да [illegible] то съ течението **на** вѣков[illegible] **дѣляла** [illegible] тъ русски писатель Никол[illegible] тъ тѣзи скромни **иска**-ния, [illegible] нито отъ Гете, нито **отъ Ж.** Зандъ. [illegible] ова време, свободата на **живота.** Ро[illegible] то бѣха исказани идеитѣ му, **се прие** [illegible] телна часть на русската **публика. Д. И.** [illegible] освѣнъ значението на **жената като** *дру-* [illegible] **ка**, а не като слугиня) на мѫжа, което пр[illegible] [illegible] **товитѣ** предшественници: той исказва иде[illegible] [illegible] **ост**[illegible] **жената** въ всичката тяжесть на тази дума [1]. [illegible] икул[illegible] **на** [illegible] нифеста на кумунистическата партия» [illegible] -вѣрно, сл[illegible] ато[illegible] ко-економическитѣ учения на Марксъ [illegible] нсъ убориха мета**физичес**[illegible] **разб**иране на историята и обществе[illegible] [illegible] животъ, женскиятъ **въпрос**[illegible] **испъкв**а по осезателно и съ по опред[illegible] лении цели, а като срѣдство [illegible] **остигане**то имъ се прие препорѫчанот[illegible] отъ него — организацията. [illegible] ъ, се почва борбата въ Англия и Сѣверна Америка, която [illegible] **посл**[illegible] несе и въ Европа. Нуждата въ организация и сериозна **борба, став**[illegible] **ъ още** по-необходими, когато ма-шинната система, постави въ **конкуренция на мѫж**овия трудъ, женския [illegible] дѣтския; и колкото една страна е **повече фабрична** и производителна, то[illegible] кова повече жената има нужда въ **здрава** организация и решителна борба...

Белгия е страна индустриална, около 25 пѫти повече отъ България [2]; при всичко че фабрики се не срѣщатъ тъй често, както въ другитѣ богати страни, Англия, Германия и пр.; но е единствената страна въ цѣли[illegible] свѣтъ, гдѣто жената взима такова голѣмо участие въ труда. Отъ цѣлот[illegible] женско население въ Белгия, почти половината сѫ длъжни да сподѣлят[illegible] обществения трудъ, или независимо или съ своитѣ домашни, почти въ всичкитѣ му отрасли. Какъ е възнаграждаванъ този трудъ, какъ е поставена белгийката, какви сѫ нейнитѣ нужди и идеали ще бѫде съдържани[illegible] на настоящата статия.

I.

Человѣкъ, който желае да изучи характера на каквото и да е движение, трѣбва по отъ близо да се запознай съ елемента на това движени[illegible] Тъй ще постѫпимъ и ние въ този случай. Първо ще изучимъ белгийката[illegible]

[illegible] Д. И. [illegible] ъ — Со[illegible]: „Же[illegible] ипы въ [illegible] хъ Писе[illegible] св[illegible] ргенева [illegible] арова“ [illegible] Мысли [illegible] а о вос[illegible] женщинъ[illegible] Т[illegible] Громахи [illegible] ой мысл[illegible] IV.

[2]) [illegible] 1897 го[illegible] ългария [illegible] а импо[illegible] 76.530.000 л., а ек[illegible] порть — [illegible].704.00[illegible] като Бе[illegible] тоже за [illegible] а година е имала [illegible] импортъ [illegible] 2.000 л [illegible] портъ 1[illegible] 2.000 ([illegible] ѣти: за България, [illegible] зъ M. Block Annuaire de l'Economie Politique et de la Statistique T 53, а за Белгия — Annuaire Statistique de la Belgique, T. 29).

както въ интимния ѝ животъ, тъй и въ обществената ѝ дѣятелность и следъ това ще видимъ отношението на женското движение и прогреса отъ досегашната му борба.

За тази цель, азъ ще раздѣла цѣлото белгийско женско население на двѣ групи: — които живѣятъ отъ собствения си трудъ (независимо или заедно съ своитѣ семейства), и — които нищо не работятъ, или трудътъ на които не съставлява обществена полезность, а самитѣ тѣ живѣятъ за смѣтка на своитѣ мѫже, родители или дѣца. Къмъ първата категория се числятъ работницитѣ по всичкитѣ клонове на труда, а къмъ втората — висшата аристокрация и буржуазия, не способнитѣ за никаква работа, и нѣколкото десятки хиляди, незаписани въ числото на първата група, по неизвѣстность характера на тѣхния трудъ. Споредъ последнитѣ преброявания въ Белгия, числото на женското население е достигнало до 3,042.367, отъ които 882.219 сѫ биле записани въ списацитѣ на професионалнитѣ работници, а останалата часть 2.160.148 распредѣлени по този редъ:

Момичета до 10 годишна възрасть	655.773
По стари отъ 60 години	345.465
Болни, всякакъвъ родъ	60.847—2%
Съ неизвѣстенъ трудъ	30.424—1%
? ?	1.067.639 [1])

Отъ тази смѣтка се вижда, че въ Белгия 1.067.639 ж. сѫ освободени отъ обязаностьта да служатъ на обществото, които по аналогия на горѣприведената табличка, могатъ да се причислятъ къмъ буржуазната класса; обаче до колко е точна тази цифра, можемъ да се увѣримъ отъ обстоятелството, че азъ нищо не говоря за учащитѣ се, за дребнитѣ търговки и продавачки и таквиато, работата на които се състои въ отдаване на мобелирани стаи, отъ което и живѣятъ.

Азъ ще започна съ тази класса, т. е. съ буржуазната, тъй като тя е най лесна за изучвание.

— Безъ всѣкакво съзнание въ настоящето и безъ всѣаква идея и надежда въ бѫдѫщето, оскърбявана на всѣка крачка и всѣка минута, не имѣюща абсолютно никакъвъ решающъ гласъ въ общественнитѣ работи и никакво значение въ частния животъ, не имаща ни най-малко понятие отъ наука и отъ прогресъ (ако не смѣтаме музиката и пѣнието), обкрѫжена отъ всѣка страна съ комфортъ и най-дълбоко невѣжество — такъвъ е типътъ на белгийската буржуазска. Родена при най-благоприятни условия, въспитана повече въ духа на естетиката, нежели въ нѣщо по-продуктивно — винаги си остава едно *разглезено* дѣте. При такива условия, тя достига до 15—16 г., отъ която възрасть за нея се отварятъ

[1]) Тѣзи цифри се отнасятъ за 1890 год., тъй като по-новитѣ статистически данни още не сѫ турени въ порядъкъ и въ расположението на публиката; по настоящемъ, Министерството на Индустрията и Труда ги издава въ отдѣлни томове по провинции (Repartation Géographigue). Излѣзли сѫ само за три провинции, а въ Белгия има всичко деветь. При всичко че помѣстениятъ материалъ въ тѣхъ е всеобемлющъ, но азъ предпочетохъ старата статистика. Обаче, както ще види читательтъ по-нататъкъ, азъ съмъ събиралъ и най-нови сведения, давани по отдѣлно въ специални статии по разни въпроси.

[illegible] всевъзможни «салони», обкръжватъ е съ десетки услужл[illegible] тѣхната срѣда дѣйствителностьта става още по-тъм[illegible]анъ за нея. Разбира се, че ма[illegible] тате сж нап[illegible]чи [illegible]дението на тѣхната «лизенка» [illegible]гия го считатъ, едва ли [illegible]ъпление, ако [illegible] нѣма bon ami или bo[illegible] Този живо[illegible] възрасть: Белгие-цътъ, [illegible] не [illegible]ство; ако у насъ въ Бълга[illegible]старяла», въ Белгия най-голѣми[illegible] възрасть. Когато хубавичко се нас[illegible]енва. Азъ се съмнявамъ, че нито [illegible]увани отъ благороднитѣ чувства на лю-[illegible]ната смѣтка играй главната роля. Подъ [illegible] нѣма нищо ново: ако той е богатъ, т. [illegible] е по-разкошенъ, ако ли бѣденъ — обратн[illegible]вот[illegible] не е тъй добъръ. оскърбленията сж по-чест[illegible]то н[illegible]гичен[illegible] Всесвѣтски авторитети на науката, които [illegible] всѣки [illegible] съ най-разнообразенъ наученъ инте-[illegible]гаватъ глухи за белги[illegible] буржуазна публика; но идете въ к[illegible]то и да е кафене, концертъ или балъ, вие ще я видите *тамъ*, пот[illegible]нала въ развратъ и пиво. П[illegible]ка, обществении бѣдствия, економическ[illegible] кризиси — всичко това е [illegible] нея. Единственниятъ и любимъ настоленъ вѣстникъ на белги[illegible]ата [illegible]ка е „le Flirt", единъ уличенъ вѣстникъ, буквално изпълненъ о[illegible] единия край до другия съ най-отвратителни работи и улични думи.

При такова въспитание и при такова обществено мнение, белгийската буржуазска е принудена да влачи своя животъ. Тя е робиня на настоящия строй и, за най-голѣмо съжаление, робиня, безъ да може да съзнае своето робство; тя мисли, че по-добъръ животъ отъ нейния е не възможенъ и за това не намира за нужно да протестира.

Трѣбва да се забелѣжи, че една порядъчна цифра отъ белгийскат[illegible] буржуазия е съзнала до нейдѣ своитѣ човѣчески достоинства; при всичко че сж още много далечъ отъ мисъльта за *освобождение*, но не стоятъ съвсѣмъ индиферентни къмъ околния свѣтъ. Въ Белгия сжществуватъ доста много женски общества, на които по-голѣмата часть отъ членовет[illegible] принадлежатъ на туку що казанитѣ жени. Всѣки праздниченъ день ед[illegible] доволно голѣмичко число жени, съ касички въ ржка, събиратъ помощи из[illegible] улицитѣ, кжщитѣ и публичнитѣ мѣста, за това или онова благодѣтелно дѣло. Разбира се, че повече отъ това е невъзможно при настоящето положение на работитѣ и при нейното въспитание.

Ето въ какъвъ мракъ живѣятъ почти единъ милионъ жени въ Белгия, страна на науката, носителка на свободата . . .

[illegible]гората [illegible] — жена [illegible] работн[illegible] самата [illegible]ица — т[illegible] е [illegible]армия о[illegible]70.000 [illegible] распре[illegible] както [illegible]

С[illegible] по ра[illegible] кантори [illegible]азини	112.000
П[illegible] шивач[illegible]р. отъ [illegible]одъ	42.000
Ф[illegible] работн[illegible]	225.000
Слугини	185.000

По земледѣлието	Работящи заедно съ своитѣ фамилии	457.000
	Наемни работнички	58.000
Пѣвачки и всички служанки въ заведения съ публиченъ характеръ		58.000

Освѣнъ горѣизброенитѣ, има и такива, за които вече спомѣнахъ, не записани въ работния свѣтъ, по причина че трудътъ имъ е не извѣстенъ. Характерътъ на тѣхната работа е много разнообразенъ. Въ Белгия, както и въ Англия, както и въ всички западно-европейски държави, почти всички артикули се разнасятъ по домоветѣ. Сутринь, преди изгрѣването на слънцето, почти цѣла Белгия се прекръстосва съ хиляди и хиляди малки колички, впрегнати съ по нѣколко кучета (ако въ Цариградъ кучетата се ползуватъ съ почить и уважение, както и хората, въ Белгия работата е друга. Често пѫти, както ще видимъ по-надолу, едно куче съ своя трудъ, изхранва цѣло семейство), напълнени съ млѣко, зеленчукъ, риба, овощия и др., които бързатъ по градоветѣ. Естественно е да се разбере, че каруцарьтъ не може да бѫде другъ освѣнъ жена, или съвършенно старъ или боленъ, несъстоятеленъ вече за работа мѫжъ. Студъ, снѣгъ, слънце, дъждъ — не пречи да имаме сутринъ млѣко или други необходимости за презъ деньтъ. Гражданката въ това отношение е по-щастлива; тя се не скита по цѣлъ день изъ кѫрищата и градоветѣ, но и въ кѫщи ней не ѝ е по легко. Мѫжътъ отива на работа, а жената остава по цѣлъ день да се разправя съ чистение и носение вода по всички етажи на кѫщата (говоря за тѣзи, които отдаватъ и стаи подъ наемъ) съ исхвърляние на нощнитѣ нечистотии и, въ сѫщото време, да наглѣдва дукянчето, ако подъ кѫщата има такова. Но при всичката тежкота на положението имъ, тѣ сѫ *поне гарантирани* и свободни отъ лична отговорность. Въ нѣкои отношения, тѣхното положение е сходно съ положението на буржуазската.

Като прескочимъ тѣзи двѣ стѫпала, предъ насъ се испречва дѣйствителната картина на женското положение въ Белгия. Най-голѣмата часть жени, при най-тежки хигиенически условия, наредъ съ мѫжетѣ, носятъ на плещитѣ си общественното бреме, което ние тъй лѣгко наричаме цивилизация. Едни отъ тѣхъ служатъ на мѣсечна заплата, други — на дневна, а трети — какъ се случи.

Най-благородниятъ, най-легкиятъ и до нейдѣ най-стариятъ женски трудъ въ Белгия, следъ интелектуалния, е трудътъ на служанкитѣ въ търговскитѣ контори и частни магазини и дукяни. Тѣхната роля се състои *да приематъ и да испращатъ публиката*. По тѣхнитѣ засмѣни, весели личица, по тѣхната пъргавость — дишящи животъ, по тѣхното облекло и поразителна чистота — човѣкъ би помислилъ, че той има предъ себе си не *прости слугини*, а — самитѣ господари на магазинитѣ. Но ако отидите при която и да е, и я запитате за положението ѝ, ето що ще научите. Магазинитѣ се отварятъ отъ 8—9 ч. сутринта, а лѣтно време още по-рано и се затварятъ въ 10, 11 и 12 презъ нощьта. За този дългъ периодъ време — 12—15 ч. въ день, възнаграждението е срѣдно за цѣла Белгия 45 л. мѣсечно[1]) независимо отъ това, че тѣ сѫ

[1]) Въ Брюкселъ, Лиежъ, Анверсъ, получаватъ отъ 50 до 55 лева. Въ Лувенъ, Монсъ и др. гр. 35—40 л.

[illegible] е обличатъ прилично, даже раскошно; да мѣнятъ всѣки д[illegible] пр[illegible]и, връзки и пр. Такава сумма въ България е доста п[illegible] [illegible] се не забравя, че най-раскошната [illegible]я въ Пловдивъ, [illegible] ия е [illegible]съ пране, освѣтление и даже [illegible]ение, не надминава 15 [illegible] въ Белги[redacted] етажъ, безъ освѣтление [illegible] пране, [redacted] безъ прислуга, е най-малко [redacted]къ може да се нахрани, въ Бе[redacted]тотинки.

[illegible] [redacted]ниятъ органъ на Социалъ-Демокр[illegible] [redacted] напечаталъ следующитѣ необходи-

[redacted]	12 л.
[illegible] отопление	5
[illegible] и[illegible]лосване	8
[illegible]вки и пр.	15
Хр[illegible] [redacted]аздничнни дни)	20 [1])
Раз[illegible]	5
всичко	65 л.

Тази е минималната с[redacted]а, тъй, като, при едни или при дру[illegible] условия, всѣка не може да [redacted]одъ[redacted]ва ограничена сумма. Ако даже допуснемъ противното, т. е. че [redacted]ѣхъ [redacted]сѫ предостатъчни, то пакъ въ резултатъ ще получимъ за смѣтка на [redacted]жета на всѣкоя, по единъ ежемесеченъ дефицитъ отъ 20 л. Двѣ сѫ срѣдствата за попълване на то[illegible] дефицитъ: развратъ или лишаване отъ нѣкой необходимости (освѣтлени[illegible], отопление или храна) — обикновенно, първото се предпочита предъ второто.

Не трѣбва да се отрича, че нѣкои отъ тѣхъ (въ богатитѣ магазини или търговски контори) получаватъ по 100 — 150 л. даже срѣщатъ се и заплати 200 л., но това сѫ само нѣколко, и то повечето такива, които [illegible] разнообразие и отъ скука работятъ, безъ да иматъ необходима нужда от[illegible] тѣзи 100 — 200 л.

Следъ тѣхъ идатъ: шивачки, перачки, модистки, корсетистки, и всички професии отъ този родъ. Едни отъ тѣхъ работятъ задружно (шивачки напр.), други на парче или надница при частни майстори или майсторици; а трети — на своя собственна отговорность (перачки, шивачки на бѣл[illegible] дрѣхи). Какви сѫ убийственитѣ резултати отъ «работата на парче» пр[illegible] настоящия економически строй и разбиране на хигиената, е извѣстно на читательтъ;[2]) достатъчно е да се знай, че при най-усиленна работа, една

---

[1]) Тѣ обѣдватъ, а нѣкои и вечерятъ за смѣтка на господаритѣ.

[2]) Въ Англия, както ще види читательтъ отъ тази статийка: една дост[illegible] голѣма часть отъ фабричнитѣ работници сѫ сгрупирани; работното време в[illegible] с[illegible]е съ др[illegible]държави[illegible]сключая[illegible]ерика, [illegible]атко, а [illegible] б[illegible]плата н[illegible]ма. Но [illegible]симо от[illegible] има и[illegible] работни[illegible] ч[illegible] на кои[illegible]въ Лонд[illegible]около 2[illegible]оито ра[illegible] при част[illegible] майстори на парче. [illegible] работн[illegible]надлежа[illegible]обущарския занаятъ, а англи[illegible] се нар[illegible] finisher [illegible] свършв[illegible]йствително, единъ ростъ р[illegible]ъ обущ[illegible]ке да из[illegible]до 250—[illegible]на мѣсеца, но никой тъ тѣхъ[illegible]въ сила [illegible] работи по дълго отъ 10 години. Обикновенно тѣ работятъ по 20 ч. въ день, като почиватъ само по нѣколко минути до като се нахранятъ. Повечето отъ тѣзи нещастници сѫ евреи, изгонени изъ Русия и Германия.

шивачка господарка не може да изработи повече отъ 600 л. годишно, а една проста работница — 35—40 л. мѣсечно. Азъ говоря за тѣзи, които работятъ подъ зависимость на тъй нареченитѣ дребни буржуа (petit propr.). Положението на тѣзи, които работятъ съвсемъ самостоятелно е още по-лошо; като представителки на този трудъ сѫ шивачкитѣ на бѣлитѣ дрѣхи и перачкитѣ. Особенно е лошо положението на една шивачка, тъй като тя е принудена да води борба не само съ своитѣ собственни изнурени сили, но и съ фабричната конкуренция, която не следъ всѣка година, но следъ всѣки день все се увеличава и увеличава; когато перачката въ това отношение е спокойна, тъй като човѣческиятъ умъ, бичътъ на работното население, не е още изнамѣрилъ срѣдство, съ помощьта на което тѣхната професия би пропаднала. [1])

Ако допуснемъ, че една перачка може да има еженедѣлно по 200 парчета, което е почти невъзможно и смѣтната по 15 ст. срѣдно, намираме една сумма отъ 30 л. отъ които 15 л. разноски; [2]) така щото като чистъ приходъ ѝ оставатъ 15 л. на недѣлята или 60 л. мѣсечно. Но тази смѣтка е при най-благоприятни условия, както въ приходътъ тъй и въ разходътъ; въ сѫщность, приходътъ е по-малъкъ, а разноскитѣ много по-голѣми. Освѣнъ това, азъ нищо не споменвамъ за нужднитѣ инструменти и необходими сѣчива.

А бѣдната шивачка, при своя усиленъ трудъ, какво може да изработи, когато за една дузина ризи или гащи се плаща 1 л. и при дѣноношно работение едва може да свърши $2^1/_2$ — 3 дузини, за които е длъжна да изхарчи за копчета, игли, конци и всевъзможни дреболии, които, всѣко по-малко, даватъ една порядъчна сумичка. Въ романътъ на Евгений Сю «Скитникътъ Евреинъ» има единъ типъ (Гарбушката) на сѫщинска западно европейска шивачка.

Числото на тѣзи мѫченици за човѣческото щастие, по най-нови статистически сведения, достига до 50.000. Сърдятъ се, че имало проституция, оплакватъ нѣкаква си изгубена човѣческа нравственность, говорятъ за божието наказание надъ блудницитѣ, но никой отъ тѣзи *нравственници*, не иска да погледне въ тѣзи тъмни кюшета на «просвѣтений свѣтъ» и да види, какъ живѣятъ съ милиони човѣчески сѫщества, лишени отъ най-необходимитѣ потрѣбности . . . Нека да знаятъ нравственницитѣ, че тѣзи 50.000 и още 50.000 пѫти по толкова — потьта и кървавитѣ сълзи, на които расквасва коравия хлѣбъ — ще разрушатъ основитѣ на този капиталистически строй, и ще създадатъ ново царство, въ което нѣма да има вече мизерия, гладъ, престъпление . . .

---

[1]) Въ последно време сѫ въведени най-много въ Англия единъ видъ дървени машини за пране; всичката имъ философия се състои въ единъ валякъ съ дръжка и подъ него още единъ — подвиженъ. Но както мисля, тѣ не сѫ тъй практични; трудътъ е значително намаленъ, но времето е почти сѫщото, като се има предъ видъ, че съ рѫцѣ дрѣхитѣ се испиратъ по-добрѣ, отколкото съ нея.

[2])

Огънъ	5	
Черенъ сапунъ	1.	40
Бѣлъ сапунъ	—	50
Кола и бораксъ	2	—
Освѣтление и квартира	6	—
Всичко	14 л.	90 ст.

[illegible] ниятъ женски пролетариятъ въ Белгия не се ползува съ [illegible] и привилегии отъ мжжкия; както еднитѣ, тъй и други [illegible] машинитѣ, живѣятъ съ тѣхъ [illegible] мирать често пжти ра[illegible]ни [illegible] безчувственитѣ чугунени [illegible]. Разликата между тѣ[illegible] м[illegible] малка, състо[illegible]та получава на $1/3$ по-мал[illegible] жжътъ [illegible]ди жени, които едно време [illegible] спартанци, цивилизацията [illegible]дила на вѣчна мжка въ задушли[illegible] своитѣ тѣжки майчини обяза[illegible] 11 и 12 ч. на день, едвали не за [illegible]дни сълзи, ето гдѣ сж нужди проклятия, [illegible]ѣ сърдца каменни и съ еднакво равнодушие [illegible]уче въ улицата и на единъ умиращъ ра[illegible] захвърленъ отъ сждбата си въ петия или шести [illegible] служаща му презъ живота за жилище, дѣ[illegible] бол[illegible] тихо моление къмъ бога . . .

[illegible] нашитѣ со[illegible] стници и списания е достатъчно го[illegible] за хигиеническото устройс[illegible] на фабрикитѣ въ Европа: за недоста[illegible]чната вентилация, за убийст[illegible]ната атмосфера, за не доброто отоплени[illegible] и освѣтление и за десятки [illegible]удобст[illegible] зимѣ и лѣтѣ, вредни за здравието на работникътъ. Фабри[illegible] не е поставена богъ знай на какво по-високо положение; и [illegible]къ сж[illegible] на всѣкадѣ по цѣлия свѣтъ.

Работното време е minimum 10, a max. 12 ч, или средно 11 ч. н[illegible] день. Работната плата, отъ 50 ст. до 4 лева. Въ разнитѣ градове в[illegible] Белгия, и въ различнитѣ видове фабриченъ трудъ, се плаща различно 23% отъ фабричнитѣ работници въ Анверсъ, получаватъ 50 ст. на день и само 7%, повече отъ 2 л. 50 ст.

Въ Брюкселъ, Лиежъ, Гандъ и други социалистически пунктове, гдѣто работницитѣ представляватъ *сила*, заплатитѣ сж по-голѣми. Тъй нап[illegible] въ Лиежъ, аграрнитѣ работници получаватъ срѣдно 2 л. 23 ст. мжже [illegible] 1 л. 38 ст. жени.[1]) Печатаритѣ въ Брюкселъ работятъ 9—10 ч. въ день и получаватъ по 75—80 ст. за 1000 букви; аграрната промишленость въ Брабантъ[2]) не е развита, но работницитѣ получаватъ средно 1,85 ст.[3]) на день.[4]).

---

[1]) За 1897 год. изъ Annuaire St. de la Belgique. Les prix.

[2]) Брабантъ (Brabant) се нарича тази провинция, въ която се намира Брюкселъ.

[3]) Тоже за 1897 г.

[4]) За да може читательтъ да си състави понятие за значението и след[illegible]ствията отъ работническитѣ организации, азъ ще преведи нѣкои данни взети из[illegible] економическия и общественъ животъ на другитѣ държави:

[illegible] Англи[illegible]ото на [illegible]итѣ раб[illegible] е кръгл[illegible]а 7.000.000 м[illegible]0.000 [illegible] коит[illegible].134 м. [illegible]775 ж. [illegible]ъкачки) [illegible] [illegible]и въ 1 [illegible]ества ([illegible]nions) и [illegible]едерации [illegible] земледѣ[illegible] [illegible]населението, което съставлява 2 пъти повече ([illegible] цѣла Велик[illegible] [illegible]ритания [illegible]рландия [illegible]официал[illegible]орти, са[illegible]00 сж згрупирани [illegible]ървитѣ [illegible]ватъ отъ [illegible] 70 ши[illegible]1 л. 20 [illegible] недѣля, т. е. отъ 560 до [illegible] на годи[illegible] вторит[illegible] 1 л. на [illegible]аква сила предста[illegible]вляватъ английскитѣ раб. организации, въпреки това, че тѣхната борба почива повече на економически основи, отколкото на политически, доказва това, че преди

Азъ нѣма да говоря за всички фабрични работници, тъй като това би взело много мѣсто; ще се огранича само съ плетачкитѣ на дантели, които сѫ тъй извѣстни на нашитѣ *филибилийски кокони*. Нашитѣ *дами*, когато украшаватъ своитѣ салони, съвсѣмъ и не подозиратъ, че върху тази красива работа ежегодно 160.000 чифта рѫцѣ отъ най-малка възрасть до дълбока старость работятъ денонощно, за най-нищожно възнаграждение. Като исключимъ изъ цѣлото число, около 35.000, които получаватъ по 3—4 л. на день, останалитѣ получаватъ по 80 — 90 ст. а нѣкой и по 50 ст. По официални и официозни данни 85% сѫ болни отъ след. болѣсти: малокръвие, охтика и очни болѣсти.

Главнитѣ центрове на този занаятъ сѫ: Брабантъ, Г. и Д. Фландрия, Анверсъ и Лимбургъ [1]).

Числото на женскитѣ работници въ фабричния трудъ, се увеличава въ неимовѣрна пропорция съ изнамирането на нови машини и уреди. По Гобсона [2]) въ Англия, отъ 1841 до 1891 г. въ единъ периодъ отъ 50 години, числото на мѫжетѣ (въ фабрикитѣ) се е увеличило до 53%, а на женитѣ е достигнало единъ невѣроятенъ процентъ 221%. [3])

Въ Белгия, презъ 1890 г. женитѣ, фабрични работници, сѫ биле 211.664, а презъ 1899 г. — 250.000 т. е. едно увеличено отъ 40.000...[4])

У насъ въ България, господарьтъ има право да се располага съ своя работникъ или работница, нѣщо което въ Белгия е непонятно. Работникътъ на своята работа е неприкосновенъ, а вънъ отъ фабриката за него не сѫществува никаква фабрична власть; въ България, работникътъ е длъженъ да нѣма никакви убеждения, или ако господарьтъ е *партизанинъ*, непременно да принадлежи къмъ неговата партия, което въ Белгия тоже не сѫществува, при всичкитѣ старания на духовенството и разнитѣ буржуазни партии да привлечатъ на своя страна работния свѣтъ; но и въ Белгия, както и въ България, както и на всѣкѫдѣ, не състоятелния вече за работа работникъ се оставя на щастливата му сѫдба . . .[5])

Следъ фабричнитѣ работнички иде прислугата: слугини, готвачки, кърмачки и пр.

---

50 — 60 г. тѣ сѫ получавали по 7 — 8 пенса (70 — 80 ст.) за 15 часова работа въ день. Усилена борба и грамадни суми сѫ биле нужни за този прогрессъ. Отъ 1892 до 1896 г. изхарчената сумма за стачки, помощи въ безработица и подържание солидарностьта между работницитѣ е 230.515.475 лева, точно по толкова, колкото българското правителство харчи за армия, чиновници и за цѣлия бюджетъ на страната.

Въ Америка, гдѣто работницитѣ сѫ тъй сѫщо добрѣ организирани, заплатитѣ достигатъ до 15 л. на день (Изъ A. Pepin, le Socialisme en Angleterre; и L'Avenir Social и le Mouvement socialiste.

[1]) G. de Greff — L'ouvriere — dentelliere en Belgique.

[2]) Гобсонъ — Эволюція современнаго капитализма.

[3]) Даннитѣ за 1841 до 1881 г. Гобсонъ ги е взелъ съчинението на Charles Booth — „Occupation of the People", а даннитѣ за 1891 г. изъ *Докладитѣ за ценза.*

[4]) Recensement général de la population, année 1890 tome II, p. 292—424. Annuaire Statistique de la Belgique p. 84—85.

[5]) По настояще, въ Белгия се води ужасна борба между социалиститѣ и останалитѣ бур. партии за подобр. участьта на старитѣ работници.

[illegible]ката прислуга въ нищо не прилича на българската. Въ [illegible] [illegible]аренъ день по Витошката улица [illegible] въ Пловдивъ ок[illegible] [illegible]ъ може да види съ десетки момичета [illegible] разна възрасть, [illegible] от[illegible]китѣ села, *да се одинятъ* [illegible]ѣ казвать. Въ Белги[illegible] тата е съвсѣмъ [illegible]бикалятъ по цѣлъ день [illegible]и къщи[illegible]я не предложи своитѣ ус[illegible] къмъ нѣкое бюро и работа[illegible]чна заплата отдѣлна стая за жи[illegible]ра, и храна 4 пѫти на день. (С[illegible]) на захвърлени сандъци, покрити [illegible] спалня на българската слугиня; едение, [illegible]имъ нашитѣ слугини — не влиза въ пра[illegible]а й, въ сравнение съ работата на нашит[illegible] [illegible]сение вода съ кобилици, отъ единъ часъ мѣст[illegible] [illegible]не на разни тѣжки товари, както въ България, [illegible] не [illegible]ва[illegible] се не забравя, че въ Белгия нѣма [illegible]чушма, а [illegible] се разнасять по кѫщитѣ. — Един[illegible]ата и работа е, да се гр[illegible] въ мутвака, да прислужва около тр[illegible]ата, да испълнява нѣкои малки поржчки, и да наглежда дѣцата, ако им[illegible] такива. Относително специа[illegible]отвачка, освѣнъ своята работа да готв[illegible] нищо друго не е задължена [illegible]кението на кърмачкитѣ и въспитателкитѣ е още по-добро. [illegible]угитѣ [illegible]лгия се ползувать съ нѣколко свободни дни презъ мѣсеца; освѣнъ всѣки праздниченъ день отъ 1 д[illegible] 7 ч. в. Обикновенната имъ заплата е отъ 25 до 30 л. на мѣсеца.

За да се допълни тази група, азъ ще причисля къмъ ней прислугат[illegible] въ общественнитѣ заведения и пѣвачкитѣ, числото на които достига до 50,000. Лесно ще бѫде на читательтъ да си състави понятие за тѣхното положение, следъ като го изучи на българскитѣ пѣвици. Като говоря, *следъ като изучи*, трѣбва да се разбира въ най обширенъ смисълъ на таз[illegible] дума. Особенно лошо сѫ поставени пѣвицитѣ по разнитѣ кафе-шантани, които за най-голѣмо съжаление въ Белгия сѫ доста много. Азъ нѣма д[illegible] говоря за лошото влияние отъ нощния трудъ, отъ нередовния животъ, нито пъкъ за грубото обращение на публиката; тѣзи работи сѫ извѣстни на читательтъ. Нека погледнемъ работата отъ материална страна.

Обикновенната имъ заплата е 2 лева на вечерь, безъ храна и квар[illegible]тира, и то само за тѣзи дни, когато *тя работи*. Болесть, нещастие — всичко е за нейна смѣтка. Освѣнъ тѣзи 2 л. тя има право да събира парса отъ публиката, следъ всѣка испѣта отъ нея пѣсенъ; но тъй като не може да испѣй повече отъ двѣ пѣсни, тя събира парса само два пѫти. У насъ въ България по-малко отъ 5 ст. никой се не решава да пусн[illegible] въ табличката, но тукъ въ просвѣтена Белгия паритѣ се цѣнятъ мно[illegible] по[illegible]така що [illegible]нѣкой д[illegible]т., счи[illegible]за *щед*[illegible]бикновен[illegible] п[illegible] по 2, [illegible] ст. Ак[illegible]щата е [illegible]*щастл*[illegible] получи от[illegible] в[illegible] по 2 с[illegible]ъ пър[illegible]биколка [illegible]събира 4[illegible] ст., след[illegible]горага [illegible] толко, [illegible]й се о[illegible] случай [illegible]бира трети пѫть [illegible]че пуб[illegible] оставя [illegible] акъвъ [illegible] освѣн[illegible]га заплата, тя получава о[illegible] 1 л. на день отъ публиката, а въ праздниченъ день този сборъ е по-голѣмъ; но за достигането на тази сумма, читательтъ се сѣща

що се изисква отъ него. Белгиецътъ туку тъй не дава своята стотинка... И двѣтѣ врата на разврата сѫ отворени за тѣхъ, но за съжаление, че никой се не сѣща, не иска или не може да ги затвори при настоящата наредба . . .

Предъ последната категория е земледѣлческиятъ пролетариятъ, т. е. аграрнитѣ работници. Числото имъ достига до 515.000, почти една пета отъ цѣлото белгийско ж. население. Въ страни, гдѣто индустрията е обвзела всички работни сили, като земледѣлчески работници оставятъ: дѣчица, жени и старци» — говори Wauters въ една статия по аграрния въпросъ[1]). Отъ общата сума 515.000, 457.000 ж. работятъ заедно съ своитѣ семейства, а останалата часть 58.000 подъ видъ на прости работници (надничари). Както първитѣ, тъй и вторитѣ, отъ зори до мракъ сѫ на полето, за тяхъ часъ не сѫществува: 15—16 часа лѣтѣ и 10—11 часа зимѣ, а заплатитѣ, безъ да се гледа на дългитѣ периоди безработица, сѫ както следва:

М.	лѣтѣ	2 л.—2 л. 50 ст.
	зимѣ	1 « 50 «
Ж.	лѣтѣ	1 « 50 «
	зимѣ	1 «
Д.	лѣтѣ	1 «
	зимѣ	0 « 80 «

А храната имъ? «Du pain noir, de la graisse de lard, des pommes de terre, du lard dit d'Amerique, des soupes et encore des soupes, tel est ordinairement le menu d'un ménage où il n'y a pas trop de misére» — говори Wauters въ сѫщата статия. Месо, плодове и др. съблазнителни нѣща, сѫ празднична рѣдкость за тѣхъ. A. Julin, въ една статия въ Reforme Social 1892 г. (Une enquête en Belgique sur les salaires, les prix et les budjets ouvriers) дава следующата табличка, за употребенитѣ консомации само отъ единъ работникъ, само за единъ мѣсецъ:

Хлѣбъ	20.770	к. гр.
Картофи	17.894	«
Месо и свинска масъ	1.828	«
Масло и говежда масъ	1.246	«

Азъ ще оставя научната страна на въпросътъ, т. е. нѣма нищо да споменвамъ за нуждитѣ количества елементи, подържающи човѣческия животъ, а ще погледна отъ практическа гледна точка. 1 к. 828 гр. на мѣсеца месо и масъ; или 1 к. $^1/_2$ месо, което ще рече, че белгийския земледѣлч. работникъ изядва на день 16 драма месо, много по-малко, отколкото едно куче.

И въобще, не само въ Белгия, но и на всѣкадѣ, този родъ трудъ е поставенъ въ най-мизерно положение. Нѣма да бѫде безполезно, ако още единъ пѫть се отклоня отъ въпросътъ си.

Въ Англия, гдѣто трудътъ е най-обезпеченъ, както споменахъ, работницитѣ отъ земледѣлческата професия получаватъ:

---

[1]) Les syndicats d'ouvriers. — L'Avenir Social № 2, V année 1900.

Domestique	Слуга	400 л. годишно[1])
Servente	Слугиня	275 «
...arçon	Момче	150 «

а проститѣ ...дничари — по 10—12 л. [redacted] която въ време на жътва се увеличава до 2[redacted]

В... Америка [redacted] ита година 162 дена, а средн... [redacted], че въ С. Америка минималната [redacted]

И... [redacted] ници за 14—15 часова работа въ де[redacted] дни се плаща 250 л.

[redacted] вартира и кв. принадлежности, получаватъ

[redacted] аботникъ, арабаджия	360 л.
От...ъ, говедарь	322 «
[redacted]	202 «

[redacted]итѣ — м. 2 л. ... ст., ... л. 78 ст. срѣдно. . .

За да може читательтъ да... направи едно кратко понятие, какъ може да се живѣе при такава м...ка заплата, азъ ще приведа цѣнитѣ на най-необходимитѣ артикули ...гия. М...со — $1^1/_2$ л. до 3 л.; хлѣбъ 25 ст. до 30 ст., масло — 3... 4... ...рене 3 л. kg. зеленчукъ всѣкакъвъ видъ 40 ст. срѣдно и ...р. Ква... облекло, обувки и всички необходими потрѣбности сѫ два и три пѫти по-скѫпи, отколкото въ България. Освѣнъ това, въ Белгия, особенно зимно време, климатътъ е такъвъ, че съ по за 10 пари хлѣбъ и сирене, както въ България, не може се мина; ако човѣкъ иска да проживѣе една двѣ години по-вече, трѣбва и по-добрѣ да се нахрани. Презъ 1890 г. въ Белгия отъ общото население, едва 75.000 души сѫ биле щастливи да достигнатъ 60 г. възрасть; единъ 80 г. старецъ е случай на рѣдкость въ Белгия. Какъвъ е точния процентъ въ България азъ не знамь, но по опитъ, струва ми се, че разликата е грамадна. Като прибавимъ и обстоятелството, че Белгия, като страна по културна и дневнитѣ расходи сѫ по-голѣми, ние ще имаме картината пълна. За да може да се проживѣе, преди всичко, трѣбва да се намали бюджета до минимумъ, а нѣкои отъ хранитѣ съвсемъ да се изхвърлятъ. Тази участь сѫ постигнали: фасультъ, една отъ най питателнитѣ храни, оризътъ, д. масло, които по своитѣ високи цѣни почти се не употрѣбяватъ. Сѫщо и яйцата сѫ вънъ отъ общото употрѣбление.

Проституцията — това е последната категория женски трудъ. Изгонени отъ всички кюшета на трудътъ, или по разни причини не способни къмъ него: лишени отъ семейно щастие: тѣ намиратъ прибѣжище въ най-мизерния трудъ, осѫденъ отъ науката и проклетъ отъ человѣчеството — въ ...итуцията ...речени ...ю нищ...о, тѣхн...вотъ не е ни...го осв...а ирон... тяхъ ...ществу...о, тѣ сѫ чу... свѣтъ..., ...ъ, не ...нь оок... ...безъ да се има ...едъ ви... тѣ не ...лно н... благоро... роля като пази-

[1]) Съ храна, квартира, освѣтление и отопление.

телки на «общественната нравственность». Какъвъ би билъ действителния процентъ на сѫщинския развратъ безъ техното препятствие? Колко *честни* жени биха станали жертва на семейни недоразумения? Какъ би се повдигнало числото на разводите и по лоши нѣща? . . . Читателю, бѫди справедливъ, отдай имъ капка съжаление и съчувствие, не бѫди строгъ къмъ тѣхъ, тѣ и безъ твоето презрение сѫ доволно нещастни!! . . . За тѣхъ не сѫществува никаква гаранция, никаква защита на общественното мнение, никакво покровителство на законитѣ — една проститутка. винаги е една престѫпница — даже и литературата остава нѣма предъ тѣхното положение и безмълвно страдание.

При най-усиленъ трудъ свободната белгийска проститутка може да спечели въ мѣсецътъ до 150 л., но за това тя е длъжна да изхарчи по-голѣмата часть отъ тѣхъ за по-прилично облекло; да има стая непрѣмено въ първия етажъ, гдѣто обикновенно наемътъ за тѣхъ е двойно по-голѣмъ, по причина на положението имъ, и трето, да се храни по-порядъчно; а тѣзи, на които външния изгледъ е въ врѣда на търговията имъ; а тѣзи, възрастьта на които не позволява по вече да работятъ; а тѣзи, които случайно се разболѣятъ? — този въпросъ оставамъ на читательтъ. Вследствие нѣкой передовенъ животъ, $^{2}/_{3}$ отъ тѣхъ сѫ болни отъ всевъзможни грѫдни болѣсти, не говоря за венерическитѣ болѣсти, отъ които по страшно вѣщо въ медицината нѣма . . . Азъ мисля, че за сега, това е достатъчно, тъй като останалитѣ работи относително този въпросъ, сѫ извѣстни на читателя.

Съ това азъ свършвамъ, колкото ми бѣше възможно, съ всичкитѣ отрасли на женския продуктивенъ трудъ въ Белгия. Почнахме съ буржуазската, преминахме презъ всички стѫпала и слѣзохме до подземието, до тинята. Какво видѣхме отъ всичко това? — Едно и сѫщо: робство и експлоатация. Както буржуазската, тъй и проститутката сѫ изложени на едни и сѫщи обществени удари; при всичко че тѣзи удари сѫ подъ разни форми и начини, но еднакво сѫ силни и еднакво болятъ; както проститутката, тъй и буржуазката сѫ длъжни здраво да стоятъ отъ една страна срѣщу капиталистическия строй, а отъ друга — срѣщу . . . мѫжа . . .

С. Ст.

Иск[illegible]ю отъ материалистическа [illegible]една точка.

([illegible]

[illegible]ърво.

[illegible]ще бъде върху искуството. Но за всѣко, [illegible]и да е предметъ изследвание, необходим[illegible] [illegible]на определена терминология. Ето защо, н[illegible] [illegible]какво понятие ние свързваме съ думата *искуств[illegible]* [illegible]но е. [illegible]е колкото и да е неудовлетворително [illegible]на пре[illegible]а се яви само въ резултатъ на него- [illegible]дване. З[illegible] ние [illegible] да определимъ туй, което още н[illegible] [illegible] състояние да определимъ, [illegible]акъ да излѣземъ изъ туй противоречие [illegible]исля, че изъ него може да [illegible]злѣзе ето какъ? Азъ ще се спра н[illegible] едно каквото и да е времен[illegible]ѣлен[illegible]а после, споредъ туй какъ ще се измени въпроса отъ изсле[illegible]то[illegible] допълня и поправя.

Но на какво определение да се [illegible]

Левъ Толстой, въ своята книга: „*Что такое искуство?*“ привежд[illegible] множество, споредъ него противоречиви едно на друго определения на ис[illegible]куството и всичкитѣ ги намира за неудовлетворителни. Но въ сѫщность, приведенитѣ отъ него определения далеко не отстоятъ едно отъ друго тъй далеко и не тъй сѫ лъжливи, както се струва на Толстой. Но да допуснемъ, че действително тѣ всичкитѣ сѫ твърдѣ лоши и да разгледаме нѣма ли да бѫде приемливо за насъ неговото собствено определение.

«Искуството, — казва той, — е едно отъ средствата за общенье на хората помежду си.... Особеностьта на това средство за общенье, която го отличава отъ общеньето чрезъ думата, се състои въ туй, че съ думата единъ човѣкъ предава на други своитѣ *мисли* (курсива мой), а съ искуството пъкъ хората предватъ единъ на другъ своитѣ *чувства* (курсива пакъ е мой).

Азъ, отъ своя страна, ще забелѣжа само едно нѣщо.

По мнението на Толстой, искуството изразява *чувствата* на хората, думата тѣхнитѣ *мисли*. Това е невѣрно. Думата служи на хората *не само* за изражение на тѣхнитѣ мисли, но сѫщо и за изражение на тѣхнитѣ чувства. Доказателство: поезията, за органъ, на която служи именно *ду-мата*. [illegible]амъ То[illegible] [illegible]овори:

[illegible]а извик[illegible] себе [illegible]ажъ и [illegible]ото чу[illegible], като г[illegible] из[illegible] въ себ[illegible] чрезъ движения [illegible] образи, изразени [illegible] думи, [illegible] дадемъ [illegible]увство [illegible]щото др[illegible] да испитатъ сѫ-[illegible]то чув[illegible] - въ ту[illegible] ъстои д[illegible]та на [illegible]вото.» [1]) Отъ тукъ

вече се вижда, че ние нѣма да разглеждаме думата, като особенъ, различенъ отъ искуството начинъ за общенье между хората.[1])

Не е вѣрно сѫщо и това, че искуството изразява *само* чувствата на хората. Не, то изразява и тѣхнитѣ чувства и *мисли*, но ги изразява *не отвлечено*, а *въ живи образи*. И въ туй се заключава неговата най-главна отличителна черта. По мнението на гр. Толстой, «искуството се начева тогава, когато человѣкъ, съ цель да предаде на другитѣ хора испитаното отъ него чувство, на ново го извиква въ себе си и съ извѣстни външни знаци го изразява.»[2]) Азъ пъкъ мисля, че искуството се начева тогава, когато човѣкъ на ново извиква въ себе си чувства *и мисли*, испитани отъ него подъ влиянието на окрѫжающата го дѣйствителность, *и ги предава съ извѣстенъ образенъ изразъ*. Само по себе се разбира, че въ повечето случаи той прави туй съ цель да предаде премисленото и пречувствуваното отъ него *на другитѣ хора*. Искуството е *обществено* явление.

Съ направенитѣ отъ мене поправки се исчерпва това, което азъ искахъ да измѣня въ опредѣлението на искуството, дадено отъ гр. Толстой.

Но азъ Ви моля, почитаемий господине, да забелѣжете още и следующата мисъль на автора на «Война и Миръ».

«Всѣкога, въ всѣкое време и въ всѣкое человѣческо общество има религиозно - съзнание, общо за всичкитѣ хора отъ туй общество, относително туй кое е хубаво и кое лошо и това религиозно съзнание опредѣля достойнството на чувствата, които се предаватъ съ искуството».

Нашето изследвание трѣбва да ни покаже, между другото, колко е справедлива тази мисъль, която, въ всѣкой случай, заслужва голѣмо внимание, заради това, че тя здраво ни довежда до въпроса *за ролята на искуството въ историята на развитието на человѣчеството.*

Сега, когато ние имаме едно предварително опредѣление на искуството, необходимо ми е да обясна тази гледна точка, отъ която азъ ще го разглеждамъ.

Тукъ, *безъ заобиколки, ще кажа*, че азъ гледамъ на искуството, както и на всички обществени явления, отъ гледна точка на материалистическото разбирание на историята.

Какво нѣщо е материалистическото разбирание на историята?

Извѣстно е, че въ математиката сѫществува начинъ за *доказателство отъ противното.* Тукъ азъ ще прибѣгна къмъ начинъ, който можемъ да наречемъ *начинъ за обяснение отъ противното*. Именно, азъ ще забелѣжа първо, въ какво се заключава *идеалистическото* разбирание на историята, а после ще покажа, съ що се отличава отъ него противоположното му,—*материалистическото разбириние на този сѫщия предметъ.*

---

[1]) За Толстоевото съчинение „Что такое искуство?" въ нашата литература интересующиятъ се читатель може да намѣри въ „Ново Време" г. II книга и въ предговора отъ Янко Сакѫзовъ къмъ повѣстьта „Изъ тѣснинитѣ" отъ А. Лудогоровъ. Впрочемъ, българскиятъ читатель скоро ще има на рѫка цѣлото Толстоево съчинение — варненскиятъ книгоиздатель К. Евстатиевъ обявява, че го е турилъ подъ печатъ, въ преводъ отъ Д. Димитровъ.

Б. Пр.

[2]) Ibid, стр. 77.

...ическото разбиране на историята, взето въ своя чисть ви... това убѣждение, че развитието на мисъльта и знание... най-отдалечена причина на истори[redacted]китѣ движения на ч... възгледъ е господствува... в., отъ гдѣто той е п... въ XIX в. [redacted] ли Сенъ-Симонъ и Огюс... макаръ [redacted] шения да съставлявать ... отъ [redacted] философитѣ отъ предшедству... [redacted] ръ, си задава въпроса, какъ е възни... [redacted] гърцитѣ.[1]) И на този въпросъ той ... [redacted] (le système religieux) е послужила ... [redacted] тическа. А за доказателство той посочва ... рцитѣ е билъ «републиканско събрание» ... тѣ народи въ Гърция, колкото и да сѫ се ... имали сѫ тази обща черта, че тѣ всичкитѣ ... това още не е всичко. Религиозната система, ...въ о... ...ческата система у гърцитѣ, споредъ ... сама е ... съвокупностьта на тѣхнитѣ *научни* ... изъ тѣхната *научна* система *за свѣта*. По такъвъ начинъ, ...итѣ понятия на гърцитѣ се явятъ най-дълбоката основа на тѣхния общественъ животъ, а развит... тѣзи понятия сѫ главната пружина за развитието на този жив... което обусловя историческата промѣна на една форма въ друга.

Подобно на него, Огюстъ Контъ мисли, че «цѣлия общественъ механизмъ почива въ последня смѣтка на мненията».[3]) Това е просто повторение на този възгледъ на енциклопедиститѣ, съгласно който c'est l'opinion qui gouverne le monde (свѣта се управлява отъ мненията).

Идеализма има друга разновидность, която намира своето крайно изражение въ абсолютния идеализмъ на Хегель. Отъ негова гледна точка, какъ се обяснява историческото развитие на човѣчеството? Това ще поясна съ примѣръ. Хегель се пита: отъ що падна Гърция? Той показва на много причини за това явление. Но въ неговитѣ очи, най-главната отъ тѣхъ е това обстоятелство, че Гърция е изразявала отъ себе си само една стъпень отъ развитието на абсолютната идея и когато тази стъпень е била надмината, тя е трѣбвало да падне.

Явно е, че, споредъ Хегель, — който е зналъ сѫщо, че *„Лакедемонъ е падналъ благодарение на имущественото неравенство“* — общественитѣ отношения и цѣлия вървежъ на историческото развитие на човѣчеството се опредѣля, въ последня смѣтка, *отъ законитѣ на логиката, отъ вървежа на развитието на мисъльта.*

Материалистическиятъ възгледъ на историята е диаметрално противоположенъ на този ... идеалист... възг... ...ко Сен...нъ, като глед... историят... идеали... а гледн... ...а, мисл... обществе-

---

[1]) Г... ъ очит... нъ-Симо... мала ос... значение, защото ...редъ не... st chez ... es que ... humain ... nansé à s'occuper ...eusemen... rganisat... iale“.

[2]) Гл. неговото съчинение: „Mémoir sur la science de l'homme“.

[3]) Cours de philosophie positive. Paris 1869 T. I, p. 40 — 41

ниятҍ отношения на гърцитҍ се обяснявать отъ тҍхнитҍ религиозни възрҍния, то азъ, привърженикъ на материалистическия възгледъ, казвамъ, че републиканския Олимпъ на гърцитҍ е билъ отражение на тҍхния обществень строй. И ако Сенъ Симонъ на въпроса, отъ кадҍ сѫ се взели религиознитҍ възгледи на гърцитҍ, отговаря, че тҍ произтичатъ изъ тҍхното научно свҍтовъзрение, то азъ мисля, че научното свҍтовъзрение на гърцитҍ се обуславя, въ своето историческо развитие, отъ развитието на производителнитҍ сили, находящи се въ расположение на народитҍ на Еллада. [1])

Такъвъ е моя възгледъ на историята изобщо. Вҍренъ ли е той? Тукъ не е мҍсто да доказвамъ неговата вҍрность. Тукъ азъ ви моля *да предположите*, че той е вҍренъ и да вземете, заедно съ менъ, това предположение *за исходна точка на нашето изследване върху искуството*. Само по себе се разбира, че това изследване на *частния въпросъ за ивкуството* ще бѫде въ сѫщото време и провҍрка *на общия възгледъ на историята*. Въ сѫщность, ако този общъ възгледъ е лъжливъ, то ние, като взимаме него за исходна точка, много малко ще обяснимъ въ еволюцията на искуството. А ако ние се убҍдимъ, че съ помощьта на този възгледъ еволюцията се обяснява повече, отколкото съ помощьта на други възгледи, то ще имаме новъ и силенъ доводъ за въ полза на него.

Но тукъ азъ вече предвиждамъ едно възражение. Дарвинъ, въ своята книга „*Произхождението на человҍка и половия подборъ*", както е извҍстно, привежда множество факти, които свидҍтелствуватъ за това, че *чувството на красота* (sense of beauty) играе твърдҍ важна роль въ живота на животнитҍ. Ще ми посочатъ на тҍзи факти и ще направятъ отъ тҍхъ този изводъ, че произхождението на чувството на красота трҍбва да се обясни *съ биологията*. Ще ми забелҍжатъ, че е непозволително да се притъкмява еволюцията на това чувство у хората *само към економиката на тҍхното общество*. А тъй като възгледа на Дарвина за развитието на видоветҍ е несъмнено материалистически възгледъ, то сѫщо ще ми кажатъ, че биологическия материализмъ дава прекрасенъ материалъ за критика на едностранчивия исторически („економически") материализмъ.

Азъ разбирамъ всичката сериозность на това възражение и за това се запирамъ на него. За менъ е по-износно да сторя това, че като отговоря на него, азъ съ туй ще отговоря и на цҍлъ редъ подобни възражения, които могатъ да се взаимствуватъ изъ областьта на психологическия животъ на животнитҍ. Преди всичко, ще се постараемъ, колкото е възможно, по-точно да опредҍлимъ този изводъ, който ние трҍбва да направимъ възъ основа на фактитҍ, които привежда Дарвинъ. А за туй да видимъ *какво умозаключение построява на тҍхъ той самъ*.

Въ втората глава на първата часть отъ неговата книга за произхождението на човҍка, ние четемъ:

---

[1]) Преди нҍколко години въ Парижъ излҍзе книгата на А. Еспинаса: „Histoire de la Technologie", която представлява опитъ за обяснение развитието на свҍтовъзрението у гърцитҍ съ развитието на тҍхнитҍ производителни сили. Това е извънредно важенъ и интересенъ опитъ, за който ние трҍбва да бѫдемъ много благодарни на г. Еспинасъ, безъ да се гледа на туй, че неговото изследване е невҍрно въ *много частности*.

[illegible] то на красота — това чуство е било сѫщо провъзгласе-
[illegible] особеность на човѣка. Но ако ние си припомнимъ,
[illegible] и птици съзнателно распущатъ [illegible] пера и се гизда-
ватъ [illegible] си краски предъ [illegible] тогато други, като
нѣма[illegible] перя, не [illegible] то разбира се,
не ще[illegible], че [illegible] та на женскитѣ. А
тъй кат[illegible] чатъ съ такива перя,
то разби[illegible] твото на това украшение.
Плащене[illegible] чватъ своитѣ играли бесѣдки
съ [illegible] отъ колибритѣ, които по сѫщия
[illegible] ясно доказватъ, че тѣ иматъ понятие
[illegible] каже и относително пѣнието на птицитѣ.
[illegible] време на любовь, несъмнено се харесватъ
[illegible] птици сѫ неспособни да прецѣнятъ свѣт-
[illegible] тния гласъ на мѫжкитѣ, то всичкитѣ ста-
[illegible] итѣ [illegible] съ тѣзи свойства биха отишли на
[illegible] очевид[illegible], не [illegible] се предположи.
[illegible] извѣстни цвѣтове и [illegible] звукове, сгрупирани по извѣ-
[illegible] начинъ, доставятъ наслаж[illegible]е, е може би, тъй сѫщо малко обясне-
но, както и туй, защо този [illegible] етъ е приятенъ за обонянието
или вкуса. Може, разбира се, [illegible] да се каже, че едни и сѫщи
цвѣтове и звукове се харесватъ намъ и [illegible] писшитѣ животни».[1])

И тъй, фактитѣ, приведени отъ Дарвина свидѣтелствуватъ за туй, че нисшитѣ животни, подобно на човѣка, сѫ способни да испитватъ естетически наслади и, че по нѣкога нашитѣ естетически вкусове се съвпадатъ съ вкусоветѣ на нисшитѣ животни.[2]) Но тѣзи факти не ни обясняватъ происхождението на казанитѣ вкусове.

А ако биологията не ни обяснява происхождението на нашитѣ естетически вкусове, то толкось по-малко тя може да ни обясни тѣхното *историческо развитие*. Но нека пакъ самъ Дарвинъ да говори:

„Понятието за прекрасното — продължава той — до колкото то се отнася до женската красота, нѣма опредѣленъ характеръ у хората. Въ сѫщность, то е съвсѣмъ различно въ различнитѣ человѣчески племена, както ще видимъ по-надолу, и даже то не е еднакво въ отдѣлнитѣ нации на една раса. Като сѫдимъ по отвратителнитѣ украшения, и още по-отвратителната музика, отъ които се въсхищаватъ болшинството на дивацитѣ, можемъ да кажемъ, че тѣхното естетическо понятие е по-малко развито, отколкото у най-нисшитѣ животни, у птицитѣ, напримѣръ".[3])

Ако понятието за красотата е различна въ отдѣлни нации отъ една и сѫща раса, то ясно е, че не въ биологията трѣбва да диримъ причи-

———

[1]) [illegible]арвинъ. [illegible]хождение [illegible]ка, Т. I [illegible] 45.

[2]) [illegible] Споредъ [illegible] Дарвинъ твър[illegible] увелича[illegible]ението на естети-[illegible]кото чув[illegible] полов[illegible]боръ у [illegible]тѣ. Ка[illegible]вямъ на биолога [illegible]еши, ко[illegible] правъ У[illegible] азъ и[illegible] изъ [illegible] предположение, че [illegible]ълта на[illegible] на е бе[illegible] справедлива и вие ще се съгласите, почитаемий господине, че това е най-износното за мене предположение.

нитѣ на това различие. Самъ Дарвинъ ни казва, че на нашитѣ търсения трѣбва да се даде направление въ друга страна. Въ второто английско издание на неговата книга, ние, въ туко що цитирания параграфъ, срѣщаме следующитѣ думи, които въ руския преводъ, направенъ подъ редакцията на И. М. Сѣченовъ отъ първото английско издание, нѣма: With cultivated men such (т. е. естетическия) sensations are however intimately associated with complex ideas and trains of thought[1]).

Това значи: «въ цивилизования човѣкъ такива осѣшания тѣсно се асоциiратъ, при все туй, съ сложни идеи и съ вървежа на мислитѣ». Това е извънредно важно указание. То ни завежда отъ *биологията* въ *социологията*, тъй както, отъ обществени причини, именно, се обусловя, по мнението на Дарвинъ, туй обстоятелство, че въ *цивилизования човѣкъ* осѣщанията за красота се асоциiратъ съ много сложни идеи. Но правъ ли е Дарвинъ, когато той мисли, че такава асоциация има *само* въ цивилизовани хора? Не, не е правъ. И въ туй много лесно е да се убѣдимъ. Да вземемъ единъ примѣръ. Извѣстно е, че кожата, ноктитѣ и зѫбитѣ на животнитѣ играятъ твърдѣ важна роля въ украшението на първобитнитѣ народи. Съ какво се обяснява тази роль. Съ съчетанието на цвѣтоветѣ и линиитѣ въ тѣзи предмети? Не, тукъ работата се състои въ туй, че като се украсява, напримѣръ, съ кожата, ноктитѣ и зѫбитѣ на тигра или съ кожата и рогата на бизона, дивака дава да се разбере неговата собствена ловкость или сила: този, който побѣди ловкия, самъ е ловкъ; този, който побѣди силния, самъ е силенъ. Възможно е, освѣнъ това, да е замѣсено и нѣкое суевѣрие тукъ. Скулкрафтъ съобщава, че червенокожитѣ племена на сѣверо-американския западъ извънредно обичатъ украшенията, приготвени отъ ноктитѣ на сивата мечка, най-свирепото отъ тамашнитѣ хищни животни. Червенокожия войникъ мисли, че свирепостьта и храбростьта на сивата мечка се даватъ на тогози, който се украсява съ нейнитѣ ноктѣ. По такъвъ начинъ, споредъ както забелѣзва Скулкрафта, тѣзи нокти му служатъ често за украшение, а често и за хамайлия[2]).

Въ такъвъ случай, разбира се, не може да се мисли, че звѣровитѣ кожи, ноктѣ и зѫби сѫ се харесвали първоначално на червенокожитѣ единствено въ силата на свойственитѣ въ тѣзи предмети съчетания на цвѣтове и линии[3]). Не, по-вѣроятно е обратното предложение, че тѣзи предмети отъ начало сѫ се носили само като знакъ за храбрость, ловкость и сила, и чакъ после тѣ сѫ наченали да извикватъ естетически осѣщания и сѫ попаднали въ реда на украшенията въ следствие на това именно, че сѫ били знакове за храбрость, ловкость и сила. Излиза, че естетическитѣ осѣщания не само «*могатъ* да се асоциiратъ въ дивацитѣ» съ сложни идеи, но тѣ и *възникватъ* по нѣкога подъ влиянието на тѣзи именно идеи. Другъ примѣръ. Извѣстно е, че женитѣ на много африкански племена носятъ на рѫцѣтѣ и краката си желѣзни гривни. Женитѣ на

[1]) The Descent of Man, London 1883, p. 92.

[2]) Schoolcraft, Historical and statistical Information respecting the history, condition and Prospects of the Indian Tribes of the United States. T. I, p. 216.

[3]) Има случаи, когато предмети отъ този сѫщиятъ родъ се харесватъ благодарение единствено на своя цвѣтъ.

[illegible] носятъ по нѣкога едва ли не цѣлъ пудъ такива украшения[1] [illegible] е твърдѣ неудобно, но неудобството не имъ бърка с[illegible] [illegible]сятъ тѣзи вериги на робство. Защо [illegible] приятно на негри- т[illegible] да [illegible] съ себе си подобни вериги [illegible] благодарение на тѣх[illegible] се [illegible] ва красива [illegible] А защо на нея се ст[illegible] красива [illegible] твърдѣ сложни асоциац[illegible] [illegible] е развита въ тѣзи именно [illegible]урта, преживѣватъ сега *желѣзни*[illegible] [illegible]то желѣзото се явява *скъпо- цѣнн*[illegible] [illegible] струва красиво, защото съ него [illegible] Като надѣне на себе си да предполо- [illegible] гривни, жената отъ племето Динка, се [illegible] на другитѣ по-красива, отколкото е била [illegible] *двѣ* гривни, т. е. когато е била по-бѣдна. [illegible] е въ красотата на гривнитѣ, а въ тази [illegible] съ нея.

[illegible] примѣръ, [illegible] при изворитѣ на Замбезе, се [illegible] красивъ този човѣкъ, на [illegible]ото не сѫ извадени горнитѣ зѫби. [illegible] това странно понятие за красота? То сѫщо се е образувало благодарение на твърдѣ сложни [illegible] ецитѣ. Като изваждатъ своитѣ горни рѣзци, Батока се [illegible]жаватъ на преживнитѣ животни. Споредъ нашия възгледъ това е [illegible] непонятно стремление. Но Батока е пастирско племе и почти боготвори своитѣ крави и биволи[2]). И тукъ красиво е пакъ туй, което е скѫпоцѣнно, и естетическитѣ разбирания възникватъ на почвата на идеи отъ съвсѣмъ другъ редъ.

Най-после, да вземемъ привеждания отъ самия Дарвинъ примѣръ, споредъ думитѣ на Левингстона. Женитѣ отъ племето Макололо пробиватъ горната си устна и въ дупката тургатъ голѣма металическа или бамбукова гривна, наречена *пелеле*. Когато попитали едного отъ предводителитѣ на това племе, защо женитѣ носятъ такива гривни, то той «съ явно удивление отъ този нелѣпъ въпросъ» отговорилъ: «За хубаво! Това е единственото украшение за женитѣ. Мѫжете иматъ брада, а женитѣ нѣматъ. Какво нѣщо би била жената безъ пелеле?» Трудно е да се каже съ увѣреность, отъ кадѣ е вземенъ този обичай да носятъ пелеле, но ясно е, че неговото происхождение трѣбва да се търси въ нѣкоя твърдѣ сложна асоциация на идеитѣ, а не въ биологическитѣ закони, къмъ които той нѣма ни най-малко отношение.[3]) Като имамъ тѣзи примѣри предъ видъ, азъ смѣя да утвърждавамъ, че оцѣнанията, извикани отъ извѣстни съчетания на цвѣтоветѣ или формитѣ на предметитѣ, даже въ първобитнитѣ народи се асоцииратъ съ твърдѣ важни идеи и, че много отъ тѣзи форми и съчетания имъ се струватъ красиви благодарение само на тази асоциация.

---

[1]) [illegible] Iвейнфу[illegible] Coeur [illegible]frique. [illegible]875 t I, [illegible] Гл. също [illegible] Du Chail[illegible] [illegible]age et [illegible]s dans [illegible]ue equat[illegible] Paris. 1863 p. 11.

[2]) П[illegible]ртъ. 1[illegible]8.

[3]) В[illegible] гаташно[illegible]жение, [illegible] се опи[illegible] го обясна, като взема въ съображение развитието на производителнитѣ сили въ първобитното общество.

Отъ що се тя извиква? Отъ кадѣ се взиматъ тѣзи сложни идеи, които асоциiратъ въ осѣщания, извикани въ насъ при вида на предметитѣ? Разбира се, че на тѣзи въпроси може да отговори не *биолога*, а само *социолога*. И ако материалистическия погледъ на историята повече способствува за тѣхното разрешение, отколкото който и да билъ другъ погледъ на нея; ако ние се убѣдимъ, че посочената асоциация и помена-титѣ сложни идеи се обусловятъ и създаватъ въ последна смѣтка отъ състоянието на производителнитѣ сили на дадено общество и неговата економика, то трѣбва да признаемъ, че дарвинизма ни най-малко не противоречи на този материалистически погледъ върху историята, който азъ се постарахъ да характеризирамъ по-горѣ.

Тукъ азъ не мога да говоря за отношението на дарвинизма къмъ този погледъ. Но при все туй, ще кажа за него още нѣколко думи.

Обърнѣте внимание на следующитѣ редове:

«Азъ считамъ за необходимо още отъ самото начало да заява, че съмъ далекъ отъ мисъльта, щото всѣко животно, умственитѣ способности на което се развиятъ до такава дѣйность и висота, както въ човѣка, да притежава нравствени понятия, сходни съ нашитѣ.

«Както на всичкитѣ животни е присѫщо чувството на красота, макаръ и отъ твърдѣ разнородни нѣща да се въсхищаватъ тѣ, тъй сѫщо тѣ могатъ да иматъ понятие и за добро и зло, макаръ това понятие да води къмъ постѫпки, съвсѣмъ противоположни на нашитѣ. Ако, напримѣръ, — азъ нарочно взимамъ краенъ случай — ние бѣхме въспитани въ сѫщитѣ тѣзи условия, въ които копернитѣ пчели, то не ще никакво съмнѣние, че нашитѣ неомѫжени жени, подобно на пчелитѣ-работнички, биха имали за свой свещенъ дългъ да убиватъ своитѣ братя, майкитѣ — своитѣ плодовити дъщери и никой не би помислилъ да протестува противъ това. Толкосъ по-малко пчелата (или всѣкое общежително животно) би имало понятие, както мене се струва, за добро и зло или съвѣсть».[1])

Какво следва отъ тѣзи думи? Туй — че въ нравственитѣ понятия на хората нищо не е *абсолютно*; че тѣ се измѣняватъ заедно съ тѣзи условия, въ които живѣятъ хората. А тѣзи условия отъ що се създаватъ? Що доказва тѣхното измѣнение? За туй Дарвинъ нищо не говори. И ако ние кажемъ и докажемъ, че тѣ се създаватъ отъ състоянието на производителнитѣ сили и се измѣняватъ въ следствие развитието на тѣзи сили, то ние не само че нѣма да дойдемъ въ противоречие съ Дарвинъ, но напротивъ, ще допълнимъ казаното отъ него, ще обяснимъ това, което въ него е остало необяснено, и туй ще направимъ, като приложимъ въ изучването на *общественитѣ* явления сѫщия този принципъ, който му е оказалъ такава грамадна услуга въ *биологията*.

Извънредно странно въобще противопоставятъ дарвинизма на защищавания отъ менъ погледъ на историята. Областьта на Дарвина е съвсѣмъ друга. Той разглежда происхождението на човѣка като *зоологически видъ*. Привърженицитѣ на материалистическия погледъ искатъ да обяснатъ *историческата* сѫдба на този видъ. Областьта на тѣхнитѣ изследвания се

---

[1]) Проиcх. человѣка, т. I, стр. 52.

[illegible]ъ, кждѣто се свършва областьта на изследванията на да[illegible] [illegible]итѣ работи не могатъ да [illegible] съ туй, което ни д[illegible] [illegible], както и най-блѣстящитѣ откри[illegible] дарвиниститѣ не мо[illegible]ть изследванията на [illegible] не материалистическ[illegible]лоть, а само мог[illegible] почва, тъй както физика[illegible]вя поч[illegible]отстранява своитѣ работи. [illegible]ме.[1]) Всичкия въпросъ тукъ е [illegible] своето време се е явила, като го[illegible] въ развитието на *биологическ*[illegible]етворявала най строгитѣ отъ тѣзи [illegible]ла да предяви на своитѣ работници [illegible] въ своето време той се е явилъ съ го[illegible]дъ въ развитието на обществената наука? [illegible] да удовлетвори нейнитѣ всички изисквания? [illegible]ностъ отговаряме: Да, — може! Да, — спо[illegible] се н[illegible] да[illegible]жа въ тѣзи си писма, че такава [illegible] е лишен[illegible] ос[illegible]

[illegible] да се върнемъ къмъ ес[illegible]ката. Отъ горѣприведенитѣ Дарвинови [illegible]и се вижда, че той на разв[illegible]ието на *естетическитѣ вкусове* гледа отъ сжщата точка зрѣние, от[illegible] и на развитието на *нравственитѣ чувства*. За хората, както и [illegible]и е свойствено чувството за прекрасно, т. е. тѣ иматъ способн[illegible]ть, под[illegible]нието на извѣстни предмети и явления, да изпитватъ особенъ родъ («естетическо») удоволствие. Но

---

[1]) Тукъ трѣбва да се защита. Ако, споредъ моето мнение, изследванията на биолозитѣ-дарвинисти подготвятъ почвата за социологическитѣ изследвания, то това трѣбва да разбираме само въ този случай, че успѣхитѣ на биологията — *до колкото тя има работа съ процеса на развитието на органическитѣ форми* — не могатъ да не съдѣйствуватъ за усъвършенствуванието на научниятъ методъ въ социологията, — *до колкото тя има работа съ развитието на обществената организация и нейнитѣ продукти: човѣшкитѣ мисли и чувства*. Но азъ никакъ не раздѣлямъ общественитѣ възгледи на дарвиниститѣ, подобни на Хекеля. Въ нашата литература вече е забелѣзано, че биолозитѣ-дарвинисти въ разсжжденията си за човѣшкото общество никакъ не се ползуватъ отъ *метода* на Дарвина, а само възвеждатъ въ идеалъ инстинктитѣ на животнитѣ (преимуществено хищнитѣ), които сж били предметъ на изследвание за великиятъ биологъ. Дарвинъ далечъ не е билъ „sattelfest" въ общественитѣ въпроси; но тѣзи обществени възгледи, които сж се явили въ него като изводъ изъ неговата теория, много малко приличатъ на изводитѣ, направени изъ нея отъ болшинството дарвинисти. Дарвинъ мисли, че развиванието на общественитѣ инстинкти е „крайно *полезно за преуспѣванието на вида*". Този възгледъ не могатъ да раздѣлятъ дарвиниститѣ, които проповѣдватъ *борба на всички противъ всички*. Наистина, Дарвинъ казва: „конкуренцията трѣбва да е открита за всичкитѣ хора и законитѣ и обичаитѣ немогатъ да препятствуватъ на най-способнитѣ да иматъ най-голѣмъ [illegible] и най[illegible]слено [illegible]о. (The [illegible]d de open con[illegible] for all [illegible] and the [illegible]ble sho[illegible]de prev[illegible] lans and cus[illegible]om succ[illegible] best an[illegible]ng the [illegible] number [illegible]ring). Но на[illegible]посочват[illegible] негови[illegible] [illegible] на [illegible]ата война [illegible] всички [illegible]ъ всичк[illegible] тѣ си [illegible]ятъ сен[illegible]иститѣ. Тѣ гово[illegible]ка за к[illegible]дѣята с[illegible]кто и Д[illegible], но въ [illegible]на конкуренцията [illegible] искаха [illegible] обществ[illegible]форми, з[illegible] едва л[illegible] изказалъ Хекель и неговитѣ едномишленици. Има „competition" и „competition", сжщо тъй, както, споредъ думитѣ на Сганареля има fagot et fagot.

какви именно предмети и явления имъ доставятъ такова удоволствие, това зависи отъ условията, подъ влиянието на които тѣ се въспитаватъ, живѣятъ и дѣйствуватъ. *Природата за човѣка* прави туй, че той *може да има* естетически вкусове и понятия. *Окрѫжающитѣ го условия* опредѣлятъ самия преходъ на тази *възможность въ дѣйствителность;* съ тѣхъ се обяснява туй, че даденъ общественъ човѣкъ (т. е. дадено общество, даденъ народъ, дадена класа) има *тѣзи именно* естетически вкусове и понятия, *а не други*.

Такъвъ е окончателния изводъ, самъ по себе проистѣкающъ изъ туй, което Дарвинъ говори по този предметъ. И този изводъ, разбира се, не оспорва нито единъ отъ привърженицитѣ на материалистическия възгледъ на историята. Напротивъ, всѣкой отъ тѣхъ вижда въ него ново потвърждение на този възгледъ. На никого отъ тѣхъ никога не е дохождала въ главата мисъльта да отрича това или друго нѣкое отъ общеизвѣстнитѣ свойства на човѣшката природа или да се впуска въ каквито и да било произволни тълкувания по нейнъ поводъ. Тѣ сѫ говорили само, че ако тази природа е неизмѣнна, то тя не обяснява историческия процесъ, който представлява отъ себе си сума отъ постоянно *измѣняющи се* явления, а ако самата тя се *измѣнява*, заедно съ хода на историческото развитие, то, очевидно е, че има нѣкаква външна причина за нейното измѣнение. Както въ този тъй и въ други случаи задачата на историка и социолога излиза, следователно, далече задъ границитѣ на разсѫжденията за свойствата на човѣшката природа.

Да вземемъ макаръ и такова нейно свойство, каквото е *стремлението къмъ подражание*. Тардъ, който е написалъ интересно изследвание върху закона за подражението, вижда въ него сѣкашъ душата на обществото. Споредъ неговото опредѣление, всѣка социална група е съвокупность отъ сѫщества, които въ дадено време често подражаватъ едно на друго. Че подражанието е играло твърдѣ голѣма роля въ историята на всичкитѣ наши идеи, вкусове, моди и обичаи, това не подлежи ни най-малко съмнѣние. На неговото голѣмо значение сѫ показали материалиститѣ отъ миналия вѣкъ още: человѣкъ е цѣлъ отъ подражания, е казалъ Хелвеций. Но тъй сѫщо малко може да подлежи на съмнѣние и това обстоятелство, че Тардъ е поставилъ на лъжлива основа изследванието на законитѣ за подражанието.

Когато реставрацията на Стюартитѣ временно е възстановила въ Англия господството на старото дворянство, това дворянство не само че не е открило и най-малкото стремление да подражаватъ на крайнитѣ представители на революционната дребна буржуазия, *пуританитѣ*, но е проявило най-голѣма наклонность къмъ привички и вкусове, *право-противоположни* на пуританскитѣ правила за живота. Пуританската строгость на нравитѣ е отстѫпила мѣсто на най-невѣроятна распуснатость. Пуританитѣ сѫ били много религиозни. Свѣтскитѣ хора отъ времето на реставрацията сѫ се пъчили съ своето безбожие. Пуританитѣ сѫ преследвали театра и литературата. Тѣхното падание е дало сигналъ за ново и силно увлечение въ театра и литературата. Пуританитѣ сѫ носили къси коси и сѫ осѫждали предаванието въ обличанието: следъ реставрацията на сцената сѫ се явили дълги перуки и раскошни облекла. Пуританитѣ сѫ запрещавали

ɪти: следъ реставрацията играшето на карти е станал … т. н.[1]) Съ една дума тукъ дѣйствува не *подражанието* а … което, очевидно, сѫщо се корени … свойствата на човѣшк… е проявило такава сила … презъ 17 в. при взаи… ения на бу[redacted]щото той е вѣкъ на мн… изостр… то и буржуазията. Може д… но стремление къмъ подражан… о при извѣстни *обществени с…* например, които сѫ сѫществу… буржуазията охотно, макаръ и не … а дворянството. А при други обществени … дражание изчезва; то отстѫпва мѣсто на … азъ ще нареча стремление къмъ *проти-*

а… разявамъ твърдѣ неправилно. Стремлението … е не … англичанина въ 17 в.: то съ предиш… е проявява… ь вза… отношения на хората *отъ една и … класа.* За тогавашното английско общество Белжамъ казва: «тѣзи … ра не сѫ даже невѣрующи; за … не си даватъ трудъ да мислятъ, тѣ сѫ отричали a priori».[2]) За … ра, б… страхъ да се излъжемъ, можемъ да кажемъ, че тѣ сѫ отр… с… *ражание.* Но *като сѫ подражавали* повечето на сериозни *отр… тели*, тѣ толкосъ повече сѫ противоречиви на *пуританитѣ. **Подражението** се явява*, може би, *като историческо противоречие.* Но ние знаемъ, че ако между английскитѣ дворяни слабитѣ хора сѫ *подражавали въ невѣрието* на по силнитѣ, то това е било заради туй, че невѣрието е било работа отъ хубавъ видъ, — а то е тъй единствено само въ силата на *противоречието*, единствено само като реакция противъ пуританитѣ, реакция, която въ своя редъ се е явила въ следствие на горесказанитѣ *класови борби.* Следва, че *въ основата на цѣлата тази сложна диалектика на психологически явления лѣжатъ факти отъ общественъ характеръ.* А отъ туй е ясно до каква степень и въ какъвъ смисълъ е вѣренъ извода изъ нѣкои положения на Дарвина, направенъ отъ менъ по-горѣ: човѣшката природа е причина, щото въ човѣка да сѫществуватъ извѣстни понятия (вкусове или наклонности), а отъ окрѫжающитѣ го условия зависи измѣнението на тази *възможность* въ *дѣйствителность:* тѣзи условия сѫ причина, щото въ него да се явяватъ тѣзи именно понятия (склонности или вкусове), а не други. И ако се не лъжа, туй сѫщото бѣше изказано и отъ единъ руски привѣрженикъ на материалистическото разбиране на историята.

„Веднажъ стомаха снабденъ съ извѣстно количество храна, той захваща да работи съгласно общитѣ закони за стомашното пищеварение. Но … мощьта … зи зако… е ли д… говори, … въ ваши сто… всѣкиде … отива … и хран… храна. … моя тя

---

[1]) Г… andre B… Le pub… es hom… lettres en Angletre du d… ième ci… ris 1881, … 1—10. … що Тена, Histoire de la literature anglaise, t. II п. 443 и след.

[2]) L. c. стр. 7—8.

редъкъ гостъ? Тѣзи закони обясняватъ ли защо едни ядатъ твърдѣ много, а други умиратъ отъ гладъ? Струва ми се, че обясненията трѣбва да се търсятъ въ нѣкаква друга область, въ дѣйствието на закони отъ другъ родъ. Тъй е сѫщо и съ ума на човѣка. Щомъ като той е поставенъ въ извѣстно положение, щомъ като окрѫжающата срѣда му дава извѣстни впечатления, той ги съчетава по извѣстни общи закони, при което и тукъ резултатитѣ съвсѣмъ се различаватъ отъ разнообразието на полученитѣ впечатления. Но какво го поставя въ туй положение? Отъ що се обуславятъ притока и характера на новитѣ впечатления? Ето въпроса, който нѣма да се разреши съ никакви закони на мислението".

«По-нататъкъ. Въобразете си, че една пъргава топка пада отъ една висока кула. Нейното движение се извършва по извѣстния на всѣкого и твърдѣ простъ *механически законъ*. Но ето топката се ударя въ наклонена плоскость. Нейното движение се измѣня по другъ, пакъ твърдѣ простъ и на всѣкого извѣстенъ *механически законъ*. Въ резултатъ ние имаме движение по счупена линия, за която можемъ и длъжни сме да кажемъ, че длъжи своето происхождение на съединеното дѣйствие на горѣпоменатитѣ два механически закони. Но отъ гдѣ се е взела наклонената плоскость, отъ която се е ударила нашата топка? Това не може да обясни нито първия, нито втория закони, нито тѣхното съединено дѣйствие. Сѫщото е и съ човѣшката мисъль. Отъ кадѣ сѫ се явили тѣзи обстоятелства, благодарение на които нейното движение се подчинява на такива и такива закони? Това не обясняватъ нито отдѣлни нейни закони, нито съвокупното тѣхно дѣйствие».

Азъ съмъ на пълно увѣренъ, че историята на идеологията може да бѫде понятна само на този, който е напълно усвоилъ тази проста и ясна истина.

Да отидемъ по-нататъкъ. Като говорихъ за подражанието, азъ помѣнахъ за право противоположното на него стремление, което азъ нарекохъ стремление къмъ подражание.

Него трѣбва по-внимателно да изучимъ.

Ние знаемъ, съгласно Дарвина, каква голѣма роля играе при изразяване на осѣщанията въ хората и животнитѣ *„принципа на антитезата"*. Нѣколко душевни настроения, извѣстни привични движения, които при своето първо появяване, даже и сега, принадлежатъ къмъ числото на полезнитѣ движения. При съвършенно противоположно умствено настроение сѫществува силно и непроизволно стремление къмъ изпълнение на движение отъ съвършенно произволни свойства, макаръ тѣзи последнитѣ никога не сѫ принесли нѣкаква полза [1]). Дарвинъ привежда множество примѣри, които твърдѣ убѣдително показватъ, че съ «принципа на антитезата» много нѣщо се обяснява въ изказванията на осѣщанията. Азъ питамъ, не се ли забелѣзва неговото дѣйствие въ происхождението и развитието *на обичаитѣ?* Когато кучето лѣгне предъ господаря си съ корема на горѣ, то неговата поза, която съставлява всичко, което би могло да се измисли като противоположность на всѣкаква сѣнка отъ съпроти-

---

[1]) О выраженіи ощущеній (эмоцій) у человѣка и животныхъ. Русск. пер. Спб. 1872, стр. 43.

в[redacted] служи за изражение на най-пълна покорность. Тукъ изведнаж б[redacted]ствието на «принципа на антитезата». Азъ мисля, обач че [redacted] бие въ очи и въ следующитѣ случаи, съобщени отъ пѫтешествен[redacted] Бертонъ. Негритѣ отъ племето [redacted]*нзи*, не носятъ съ себе си ор[redacted]я, когато м[redacted] съ враждебни на тѣхъ п[redacted]за да [redacted]е, всѣкой отъ тѣхъ въ дома [redacted]

И та[redacted] сѫщинското значение на неговот[redacted]о на това, което непременно би тр[redacted]ость сѫ сѫществували враждебни на-[redacted]а изразяване на скръбь тъй сѫщо съ по-[redacted]заб[redacted]зва дѣйствието на принципа на антитезата. [redacted]тивинс[redacted]ъ казватъ, че негритянката никога не излиза [redacted]е изъ [redacted]*Искл*[redacted]*ение прави въ тѣзи случаи, когато* [redacted]*ръ* [2]).

Когато на негра отъ племе[redacted]Ниамъ—Ниамъ умира нѣкой близакъ, то той въ знакъ на скръбь незаб[redacted]вно отрѣзва коситѣ си, за укичването на които се налагатъ много [redacted] и внимание, както отъ самия него, тъй и отъ неговата жена [3]). Спор[redacted]Ш[redacted]въ Африка, подиръ смъртьта на човѣкъ, който е заемалъ ва[redacted]о по[redacted] въ своето племе, много *отъ негритянскитѣ народи се обличатъ* [redacted] *кални дрѣхи.* [4]) На островъ Борнео нѣкои туземци, за да изразятъ своята скръбь съобличатъ *памучнитѣ си дрѣхи* и обличатъ *дрѣхи отъ дървени кори*, употрѣбявани отъ тѣхъ по-рано [5]). Нѣкои монголски племена съ сѫщата цель обръщатъ *на опаки* дрѣхитѣ си. [6]) При всичкитѣ тѣзи случаи за изражение на чувствата *служи дѣйствие противоположно на това, което считатъ естествено, необходимо, полезно или приятно при нормалното течение на живота.*

Тъй, напримѣръ, при нормалното течение на живота се счита за полезно да се замѣни калната дрѣха съ чиста. Но въ случай на скръбь, чистата дрѣха, по принципа на антитезата, отстѫпва на калната. За поменатитѣ жители на Борнео е приятно да промѣнятъ своята дрѣха отъ дървени кори съ памучна, но дѣйствието на принципа на антитезата ги е довело до носение на дрѣхи отъ дървени кори въ случаи, когато искатъ да изразятъ своята скръбь. Монголитѣ, както и всичкитѣ други хора, носятъ дрѣхата си, като поставятъ отъ вънъ лицето ѝ, а не отъ вѫтрѣ; за туй, именно, че това имъ се струва естествено при обикновенния вървежъ на живота, тѣ я обръщатъ на опаки, когато нѣкое печално събитие наруши обикновения вървежъ на живота. Но ето още единъ по-блѣстящъ

---

[1]) Voyage ... ands la ... Afriqu ... ale. Par ... p. 610.

[2]) ... ation d ... eze et d ... ffluents. P ... 1866, p. 109.

[3]) ... nfurth, ... ur de d ... Afrique. ... p. 33

[4]) ... et ave ... l' Afr ... atorial. ...

[5]) Ratzel, Völkerkunde, t. I. Einleitung, S. 65.

[6]) Ratzel, d. e., t. II., S. 347.

примѣръ. Швейнфургъ казва, че твърдѣ много отъ африканскитѣ негри изразяватъ скрьбьта си, като си *връзватъ въже на врата.* [1]) Тукъ скрьбьта изразява чувство правопротивоположно на туй, което диктува инстинкта за самосъхранение. Такива случаи може да се приведатъ твърдѣ много.

Поради туй азъ съмъ убѣденъ, че твърдѣ значителна часть отъ обичаитѣ длъжатъ своето происхождение въ дѣйствието на принципа на антитезата.

(Следва).

Прев. **А. А.**

Писмо

до сп. „Ново Време".

Въ полето на классовата борба, съзнанието на народитѣ е било често изкупвано съ кръвьта имъ. Защото за единъ господарь или за едно малцинство, което живѣе само посрѣдствомъ трудящитѣ се класси,—робството и дълбокото народно невѣжество сѫ, що му даватъ просторъ за узурпация човѣшкитѣ права и свободи. При тия обстоятелства привилегированитѣ експлоататори сѫ могли да заякчатъ съ граждански, военни и религиозни законоположения своя авторитетъ и подчиненостьта на гражданитѣ въ държавата. Съвременната наука, прогресса, води борба съ тоя обществень дуализмъ. Върху тия сили днесь народното съзнание расте, въпреки физическата мощь на рутината. И естественно е, че когато народния протестъ промъмри, всичкитѣ орѫжия на *владѣющитѣ* систематически убиватъ и душатъ това съзнание, съ подлата упора о нѣкакви си закони, които тѣ само се вижда да *тачатъ*(!) и трѣбва да тачатъ — за да владѣятъ. Историята ни учи, че този процессъ е аналогиченъ у всичкитѣ народи . . . България живѣе въ тази именно фаза.

Най-новия ни политико-обществень животъ е върволица отъ сцени и актове на правителственъ развратъ. Първитѣ години следъ освобождението ни бѣха време на високи патриотически въжделения, отъ дѣто се и издигнаха първитѣ диктатори на България и безхарактерната ѝ бюрокрация. Тамъ бѣха първитѣ признаци на възраждающата се паразитна класа. Всичката тази язва стана осязаема съ режима на Стамболова и се увѣковѣчи въ 1894 г. съ края на *царуванието* му, но не и на *царството* му. Остатъцитѣ му прибра и наследи Стоиловия кабинетъ, характеризиранъ съ сѫщитѣ террори, само че сѫ върхъ на искуството, лѣсичата политика и източното раболѣпие. И той падна. Днешнитѣ имъ *нови* наследници сѫ ста-

[1]) Au coeur de l'Afrique, t. I p. 151.

[illegible] ме предъ старата епоха пакъ. И може ли друга, ко[illegible] *сѣнки* блуждаятъ около държавния конъ, като мѣ[illegible]мѣстата си! Тия правителства си приличатъ по [illegible] и [illegible] едно: финансовата система [illegible] система — laisser [illegible] laisser passer — [illegible]ие на народния тру[illegible] когато [illegible] люто насърдчение и [illegible]богатства — и въ тази про[illegible] [illegible]нцина на единичното сам[illegible] [illegible]уредба на държавнитѣ бюд[illegible] народното данъчно бреме, [illegible]рди, какво консомира отъ на[illegible]аса, включително тайнитѣ фондове. [illegible] вѣрва на това? — Може всички, [illegible] ип[illegible]течнитѣ учреждения, не каситѣ за [illegible] *тя тридъ.* Намаленъ бюджета! Ами [illegible] че [illegible] цифри, които по *законъ* му [illegible] надминав[illegible] про[illegible]нитѣ сили на народа? До [illegible]правителствата се стрем[illegible] да блѣснятъ въ образа на [illegible]дерна държава, създаватъ [illegible]ови и нови разходи: създавание на флоти, мобилизация [illegible]ържка на непосилна войска, постройки на пристанища, [illegible] пр. и пр. Срѣщу патриархалнитѣ още начини [illegible] про[illegible]тво у народа — иска му се невъобразимо повече. И тукъ той, като не стои въ общиненъ, примитивенъ коммунистически строй, дѣто задължението на индивида къмъ нѣкакъвъ външенъ авторитетъ (сега — днешната държава) не е съществувало, и при тази си примитивна застоялость, той отдава всичко кесарю, за да служи на официалния прогресъ, а самъ да стои въ туй жалко животинско състояние и въ калната колиба! Отъ министерския кабинетъ до настървения бирникъ, ние чуваме думитѣ: «спи мужичокъ, давай мужичокъ и . . . не разсуждай!» А всички виждатъ, че съсипията на страната върви crescendo, всрѣдъ радостьта на лакействующия сонмъ родолюбци. Това е българската управителна система и на туй се дължи, вѣроятно, нейната популярность.

И неочаквания «мятежъ» на тръстеничени е плодъ на досущъ реални, вече готови причини. Не е ли този новъ фактъваженъ въ нашето обществено развитие? Не е мѫчно тукъ да се познаятъ начаткитѣ на едно «разлагание» на социалната, дори безцвѣтна, интегралность у насъ: въ него стои процеса на разрушението по отношение буржуазната наредба, и про[illegible]на въз[illegible]ляван[illegible]о отн[illegible]е укр[illegible]ето на нар[illegible] демо[illegible]измъ. — [illegible]оволно [illegible]русчушко [illegible]еление, което зарови нѣколко труна за защитата си противъ прави[illegible]ството [illegible]ледств[illegible] сносни[illegible] [illegible]данъци [illegible]тийния анта-

*) П[illegible] това, [illegible] бившъ [illegible]овъ ми[illegible] се самохвали да е доблѣстно изпълнилъ тази си задача. (Гл. „Думи и дѣла“ отъ И. Е. Гешевъ).

гонизмъ — противопостави интереситѣ си на интереситѣ на управляющитѣ партии. Остротата на тоя противовѣсъ, естествено, сé повече и повече ще се увеличава, ще се уголѣми и тоя *сепаратизмъ* между работното население и живущитѣ отъ него; въ него сѫ ферментитѣ на класовата борба, която ще е толкозъ по-силна, колкото реакцията расте. Реакционнитѣ правителства сѫ така готвили тая борба, готвятъ я за въ бѫдѫще всички тѣмъ подобни и, разбира се, не е чудно, че народнитѣ мятежи ще се повтарятъ, ще сѫ по-упорити широки и опасни за . . . тишината. Тръстенишкото движение е урокъ добъръ, ако и страшенъ: той буди, укрѣпя негодованието. Защото работника селянинъ разбира сега, че не държавнитѣ висши злодѣяния се наказватъ и умиратъ подъ огъня на усъвършенствуванитѣ орѫжия, а — *той;* че правителство и народъ не е сé едно; че тѣ, селянитѣ, сѫ класа, която наймного лъжатъ и експлоатиратъ всички, които сѫ тамъ горѣ, че при сѫществувание на тази форма на управление, *една* ще е сѫдбата имъ.

Дѣйствително, срѣщу тая остра реакция, дѣто економическото съсипвание на народа е *истина*, ни искуснитѣ министерски бюджети, ни неискреннитѣ викове на quasi демократическитѣ, либерални и народни буржуазни партии, ни унизителнитѣ руски финансови анкети, ни задкулиснитѣ военни сдѣлки съ Русия — не сѫ цѣръ на общественното ни благосъстояние . . . Каква е тази политика? Грамаднитѣ заеми сѫ контрактувано-економическо заробвание на България. И сега остава другото — политическото, тая сърдечна и планирана намѣса на Русия въ работитѣ на страната. Отъ тукъ—нека да не пророкуваме — зараждането на единъ мраченъ абсолютизмъ, който работния народъ смѣло ще назове enfant naturel на днешнитѣ управници.

Онзи, който не е умствено слѣпъ, не ще ли съзнае, че всички дѣла, планове на българскитѣ правителства сѫ престѫпни дѣяния и извращение на всичко човѣшко!

Българското правителство не служи народу си!

Напротивъ! То прати въ Тръстеникъ синътъ да убива баща си! Но хвала на ония синове, у които свѣстьта побѣди. Въ слѣпотата си, то презрѣ нуждитѣ на народа, за да услужи на единъ кръвожаденъ автократизмъ. Българския гражданинъ съ какво би могълъ да се защити и тукъ? Какъ! — мисли ли въобще българския гражданинъ, че има закони и правителство нѣкое, за да го защити? — Тъй, както цѣли редове войска обсади петь околии! А що е то Народенъ Суверенитетъ?... Нашата конституция въ основата си не народа пази, а неприкосновенностьта на князе и министри. Въ тази нумерация на членове и параграфи, всичката имъ престѫпность се взаимно дави. *Голѣмитѣ думи* въ чл. чл. 5, 8, 149 — за длъжноститѣ на князя; чл. чл. 153, 155, 159 — за отговорностьта на мини-

… най-голѣмата глупость днесь предъ фиктивнитѣ н… днесь има суверени, нѣма Народенъ Суверенитетъ! …нъ пише: какъ народа се … отъ висши прес… министри и др.?

…нието ни се … ишката катастрофа … прав… я считатъ за плодъ н… тя е първа по характер… на съзнателнитѣ и честни … яватъ. Тѣмъ се втъква пре… е пжтя за една *нова обще-*…ически културенъ животъ и про… гарския работникъ и пионеръ на … се прилѣпи оня, който обича да … положение на България. Зовътъ: Борци … да се повтори. И тая интелигенция, … нека … въ една сила, но не около …ито доведо… стра… о вратитѣ на мизерията, не … тая демократическа б…арска партия, която «едва казва …кво не ще, а не казва — …кво иска», а къмъ оная, която до днесь най-смѣло и ис… во… за народната свобода и права — Социалъ-демокр… Защо ний мислимъ тъй? — Защото истинскитѣ принципи … демокрацията днесь социализмътъ закриля.

Предъ очитѣ на народа днесь лѣнивитѣ и управляющи класи въздигатъ сѐ по-вече и по-вече крѣпости; срѣщу него сж поставени и насочени чудовищни орждия. За събарянието на тия крѣпости трѣбва една систематическа борба. Социализмътъ днесь начева да ги подронва отъ долу. Усилвающитѣ се редове на Социалистическата Партия, подъ ехото на труда, върви будна къмъ своята цель — равноправностьта и свободата на всемира. До дѣто българското правителство съ свинецъ и желѣзо «пази» тия свободи — Работническа България вижда вече зарята на Социализма — бждащето си.

За да свършимъ, ние пращаме искреннитѣ си поздрави на Тръстеничани, които показаха на българската реакция, че тѣ сж сила.

Долу българската реакция!

Да живѣе Работническия народъ и Народния Суверенитетъ!

Берлинъ, Май, 1900 год.

Студенти: | **Стр. Дочковъ.**
В. Ивановъ.
Ст. М…въ.

Изъ стихотворнитѣ ми мотиви.

Пролѣть.

Пролѣть! Ахъ, каква хубава е пролѣтьта! Какъ игриво пъплятъ Априлскитѣ слънчеви лѫчи! Какви чудни, неуловими картини рисуватъ тѣ, спущайки се право въ водата! А тънкия зефиръ . . . какъ милва едва що набъбналитѣ се цвѣтове и клонки! Какъ легко подéматъ гѫрдитѣ! Навредъ движение, животъ!

Но врѣдъ туй движаще се море, — издалечъ негдѣ се дочува глухъ тънтежъ, скрѫбни стенания . . .

Да, сѣщамъ се: това е прегракналиятъ гласъ на бѣдняка . . . Салъ за него пролѣтьта не носи нѣщо ново . . . Салъ него пролѣтьта не радва . . .

Минаватъ годинитѣ, лѣтятъ днитѣ, а той... все бѣднякъ!... Но дô-ще и за него пролѣть . . . Тя ще влѣй балзамъ въ нараненитѣ му гѫрди . . . А тазъ пролѣть, която той очаква, скоро ще заблѣска . . .

Но . . . тя не ще е тъй кратка . . .

Друго слънце.

Ахъ! какъ душно, какъ смрадно е тука! Непрогледенъ мракъ царува на околъ. А тамъ до окѫсания отъ вѣтроветѣ книженъ прозорецъ,—тамъ чува се скърбенъ стонъ, глухи стенания . . .

Гдѣ се намирамъ, Боже мой? Кой може да живѣе тукъ, врѣдъ тазъ убийственна мизерия?

— „Чуденъ въпросъ наистина! Та кой може да обитава тадѣсъ, освѣнъ роба? Работù, трудù се до изнуряване последнитѣ си сили, а въ награда на всичко туй: гладъ и мизерия“... Една тежка въздишка се изтръгна отъ гѫрдитѣ му.

Априлското слънце пръсна лѫчитѣ си. Тѣ се промушиха презъ окѫсаното прозорче и нахлуха въ стаята.

Той продължи:

—„Не, не ме радвашъ вечъ слънце! И ти скоро ще си зайдешъ. Друго, друго слънце очаквамъ азъ и то скоро ще засияй... Салъ то ще донесе свѣтлина, животъ, щастие и на насъ бѣднитѣ...

Тънкиятъ зефиръ излѣка полъхна. Той подè последнитѣ думи на роба и по всички краища се разнесе:

„Свѣтлина, животъ, щастие и на насъ бѣднитѣ! . . .“

А. Г.

…зъ Андрей Нйемойевски.

Май…

Пакъ …
…ълъ е,
…нѣлъ е.
…рѣвици полски
…ѣдии—въ сърдцата,
… тъмата.

—

…т… …енъ чуденъ любовникъ,
Ти … ита… с' дрехи цвѣтисти,
Ти я … …ки… с' усмивки листни,
Защо ли шеп…ъ тъй безпрестанно,
Че не за на… е тазъ пролѣть чудна
Къс… …

—

Кога, кога ли ще срѣщнемъ мая,
Свѣтътъ духовно за насъ да свѣтне,
Кога ще цъвне с' раскошъ безъ края
Що не цъвти и що не вѣхне,
Та отъ сънътъ да ни събуди
Насъ мъртви людье?! . . .

Прев. отъ полски: Л. Б-ръ.

Майски пѣсни.

Отъ Ив. Арнаудовъ.

1.

Подъ шума на листата.

Мина веселий день, вечерь тиха настана,
…хха се… нивят…
Хладъ …енъ пр… …та морн… …вана.
А самич… …зъ тамъ … тъмни…
Слушах… …ия шум… … листат…
…мѣха т… …ило, тъ… …дно въ тозъ …ънния часъ
И се вслушахъ във тѣхния шепотъ любовенъ, милъ азъ.

И се вслушахъ далеко, далеко във мрака
Тамъ затулено нѣщо личеше, —
То бѣ селцето малко закрито въ клонака.
Огнецъ плахъ тукъ-тамъ само мъждеше,
Всичко живо затулено мирно си спѣше;
Спѣше тамъ утрудений презъ шумния день въ зной селякъ,
Спѣше той, че и утрѣ го трудъ чака тягостенъ пакъ.

И листата шептѣха и пѣяха само
За човѣшкия гнетъ, за сълзитѣ,
За страдание на неволника нямо,
На сирака, на роба за днитѣ
Въ гробъ отъ скръбь и неволи зарити.
И лѣтѣше всѣкъ звукъ на далекъ, въ нощний часъ, на далекъ,
Катъ на всичкитѣ хорски страдания, горести екъ . . .

2.

Сирачето.

Усмивка ли ти търсишъ по цвѣтята,
Като на твоитѣ устнички да грѣй?
Не, миличко, на клѣтника душата
За горести живѣй.

Ще търсишъ ти въ живота днитѣ ясни,
Ще търсишъ майчиния си гласъ скѫпъ
И за гѫрди си трепетни, безгласни
Една ще найдешъ скръбь.

Нима не знаешъ своята участь тежка,
Самичъкъ да вървишъ по свѣтский пѫть,
Нима не знаешъ, че въ скръбьта ти жежка
Тегла се салъ роятъ?

Уви! И до-ще день, кога самичко
Ти ще главицата си да склонишъ
И самъ — сираче въвъ свѣта едничко —
На вѣки ще заспишъ.

Недѣй търси усмивка отъ цвѣтята
Дѣтенце малко, клѣтичкий сиракъ!
Не ще ти чуешъ нигдѣ въ самотата
Гласъ близъкъ, роденъ, благъ . . .

Стихотворения.

[redacted] ни
[redacted] нъ ликъ
[redacted] равнини
[redacted] студенъ свѣтликъ. . . .

[redacted] за[redacted] орѣха клонати
[redacted] наш[redacted]я купторъ,
[redacted]дѣ въ м[redacted] мене спѣше тати,
Гдѣ слънцето не х[redacted] нивга взоръ.

Що блазнѣше б[redacted]и въ [redacted]зи мигъ
Не знаяхъ азъ, [redacted]бѣхъ,
Въ сѫщинский смислъ на[redacted]ова езикъ
Не вниквахъ, не разбирахъ . . . .

При все това досѣщахъ, че страдае,
Немиренъ че бѣ негова прьвъ сънь,
Че нѣщо той сънува и желае,
Снагата му че цѣла бѣ въ огънь.

Но днесь, кога расправя ми разбито
Мизерния нашъ миналъ черъ животъ,
Разбирамъ го и макаръ вечъ честитъ —
Окайвамъ наший родъ . . . .

А мѣсеца изгрей ли пакъ сънливо
Надъ орѣха, — азъ бдя по часове
И свива се сърдцето ми ревниво
И ч[redacted]то сиром[redacted] плачове.

Ив. Ки[redacted]

Пиръ.

„Guadiamus igitur
Juvenes dum sumus“...

Да се веселимъ! казаха драговолно
И чаши пълни младитѣ грабнаха.
Да пѣемъ, да пиемъ—другъ подье гръмовно—
Защо живѣемъ? и синца пламнаха.

—

Текатъ слова, пѣсни — безконечни!
Горѣщятъ се (ужъ!) съ идеали вѣчни,
Враговетѣ родни злословятъ, ругаятъ
И за дружба още тѣсна мечтаятъ.

—

Кипятъ мечти! . . . пивото тече
И въ безгрижье тжпо младостьта влече:
Щомъ на чашата дънцето засъхне,
Сговоръ, идеали — всичко пакъ заглъхне!

Ст. Максимовъ.

НОВИ КНИГИ.

На помощь! *Литературенъ сборникъ. Изданъ въ полза на гладующитѣ отъ редакционния* (кой?) комитетъ. Свищовъ, 1900 год. Цѣна 1 левъ.

Мислимъ, за всѣкой, който ясно и добрѣ е схващалъ всичкитѣ ония събития, които ставатъ въ нашата страна, появяванието на глада тази година въ нѣкои окржзи, съвсѣмъ да го не е изненадало. Напротивъ, глада се очакваше въ силата на една фатална необходимость, следъ тоя коренень економически превратъ, който преживѣва нашата страна, характеризиранъ главно въ туй, следъ оная престжпна разсипническа политика на всичкитѣ наши партии, които сж идвали на власть. При това неурожая презъ последнитѣ години идѣше още повече да ускори появяванието му, да го направи по-интенсивенъ, по-чувствителенъ, при всичкитѣ старания на официозната преса, — която съ една неокачествима нахалность, се помжчи да скрие отъ обществото печалния тозъ фактъ. Разбира се, гладъ ли е хранението на хора съ желадъ за тѣзи, които живѣятъ въ палати и всѣки день мислятъ какво ново да ядатъ? Трѣбваше да почнатъ да измиратъ хора, та тогава да се расчувствуватъ закоравелитѣ имъ думи. Пъкъ и

Стихотворения.

[redacted]
[redacted] ликъ
[redacted] равнини
[redacted] студенъ свѣтликъ. . . .

[redacted] орѣха клонати
[redacted] купторъ,
Гдѣ въ [redacted] мене спѣше тати,
Гдѣ слънцето не [redacted] нивга взоръ.

Що блазнѣше [redacted] въ [redacted] мигъ
Не знаяхъ азъ, [redacted],
Въ сѫщинский смислъ на [redacted] езикъ
Не вниквахъ, не разбирахъ . . . .

При все това досѣщахъ, че страдае,
Немиренъ че бѣ негова пръвъ сънь,
Че нѣщо той сънува и желае,
Снагата му че цѣла бѣ въ огънь.

Но днесь, кога расправя ми разбито
Мизерния нашъ миналъ черъ животъ,
Разбирамъ го и макаръ вечъ честитъ —
Окайвамъ наший родъ . . . .

А мѣсеца изгрей ли пакъ сънливо
Надъ орѣха, — азъ бдя по часове
И свива се сърдцето ми ревниво
И [illegible] сиро[illegible] плачов[illegible].

Ив. Ки[illegible].

Пиръ.

„Guadiamus igitur
Juvenes dum sumus“...

Да се веселимъ! казаха драговолно
И чаши пълни младитѣ грабнаха.
Да пѣемъ, да пиемъ—другъ подье гръмовно—
Защо живѣемъ? и синца пламнаха.

—

Текатъ слова, пѣсни — безконечни!
Горѣщятъ се (ужъ!) съ идеали вѣчни,
Враговетѣ родни злословятъ, ругаятъ
И за дружба още тѣсна мечтаятъ.

—

Кипятъ мечти! . . . пивото тече
И въ безгрижье тжпо младостьта влече:
Щомъ на чашата дънцето засъхне,
Сговоръ, идеали — всичко пакъ заглъхне!

Ст. Максимовъ.

НОВИ КНИГИ.

На помощь! *Литературенъ сборникъ. Издаденъ въ полза на гладующитѣ отъ редакционния* (кой?) комитетъ. Свищовъ, 1900 год. Цѣна 1 левъ.

Мислимъ, за всѣкой, който ясно и добрѣ е схващалъ всичкитѣ ония събития, които ставатъ въ нашата страна, появяванието на глада тази година въ нѣкои окржзи, съвсѣмъ да го не е изненадало. Напротивъ, глада се очакваше въ силата на една фатална необходимость, следъ тоя коренепъ економически превратъ, който преживѣва нашата страна, характеризирванъ главно въ туй, следъ оная престжпна разсипническа политика на всичкитѣ наши партии, които сж идвали на власть. При това неурожая презъ последнитѣ години идѣше още повече да ускори появяванието му, да го направи по-интенсивенъ, по-чувствителенъ, при всичкитѣ старания на официозната преса, — която съ една неокачествима нахалность, се помжчи да скрие отъ обществото печалния тозъ фактъ. Разбира се, гладъ ли е хранението на хора съ желадъ за тѣзи, които живѣятъ въ палати и всѣки день мислятъ какво ново да ядатъ? Трѣбваше да почнатъ да измиратъ хора, та тогава да се расчувствуватъ закоравелитѣ имъ думи. Пъкъ и

т[redacted] бѣше [redacted]лечь, ако обществената благотворителность не се прите[illegible] на[redacted]виха се комитети и се изпрати храна на гладующит[illegible] Ра[redacted]ра се,[redacted]ѣба даже да се споменува ч[redacted]ъ само палиативни мѣрки, проти[redacted]ъ едно голѣмо [redacted]енъ недъгъ, чийто корени сж[redacted]ълбоко въ [redacted]ственъ строй. По-мощьта,[redacted]ъвъ [redacted]дно отсрочване на злото, за[redacted]тоятелно.

Би п[redacted]омощьта, която се даде на гладующ[redacted]ледваме въ коренитѣ причини на[redacted]о искаме да се отървемъ за винаги [redacted] показва, че глада, — ще повторимъ, — [redacted]ъвремния общественъ строй. А кой благо[illegible] [redacted]ви първо съ лѣкуванието на изнурителнат[illegible] [redacted]ркуло[redacted]ъ пациентъ, когато знае, че тамъ въ бѣлит[illegible] [redacted]алки [redacted]ми, [redacted]тивъ разрушителната дѣятелность на [redacted]трѣбва пър[redacted] всичкитѣ способи на своята наука! [redacted] да кажа, че дѣя[redacted]лность[redacted]сѣки единъ, който милѣе за подо-[illegible]ението на човѣшкото сжществ[redacted]вание, комуто страданията народни сж близко до сърдцето, неговата [redacted]лность трѣбва да бжде посочена, именно въ премахването на ония [redacted] при[redacted], които пораждатъ това зло. Па ли само съ премахването[redacted]при[redacted]е махва и следствието? Само по този начинъ ще стане излишна вс[redacted]общественна благотворителность, само тогава хората ще могатъ свободно да замръкватъ безъ постоянат[illegible] днесъ мисъль за утрѣшния хлѣбъ, и само тогава «нѣма да се чува от[illegible] мъничкитѣ дѣтски устица: — Мамо хлѣбецъ!...»

По-горѣ озаглавения сборникъ «На помощь»! е издаденъ въ полза на тѣзи гладующи. Нѣкои наши млади литературни сили намислили по този начинъ да отдадатъ своята помощь на гладующитѣ. Наистина, пох-вална инициатива, на ли? — Любезни читателю! И ти не ще се опиташ[illegible] да споришъ върху това, както и азъ, но върху литературнитѣ достоинств[illegible] на сборника азъ мисля да размѣня мислитѣ си съ тебе и нека още сега ти кажа, че азъ намирамъ сборника въ литературно отношение доста слабъ. Може би ти да си на противно мнѣние, но ... все пакъ ще се разберемъ.

Преди всичко нѣколко общи думи. Ни се струва, че въ такъвъ един[illegible] сборникъ издаденъ съ такава цель, трѣбва и съдържанието да хармонир[illegible] съ цельта. Би било много по хубаво, ако въ толкова много помѣстенит[illegible] раскази и очерки се истъкнѣха страни отъ несноснятъ сиромашки животъ, въ случая отъ живота на гладующитѣ. Представя се случай на нашитѣ млади белетристи и тѣ като че ли го избѣгватъ. Тогава сборника щеш[illegible] да има много по-голѣмо значение — не само да сбере пари за гладующит[illegible] н[illegible] форма [illegible] раскази [illegible] истъкна страни отъ живота на тѣзи г[illegible]и, и д[illegible]едно п[illegible] поняти[illegible]живота [illegible] осжденъ на с[illegible]ия наро[illegible] мнозин[illegible]о даже [illegible] го съ[illegible] Това нѣщо [illegible] прене[illegible]о отъ [illegible]вния к[illegible]ъ.

Н[illegible]азгледам[illegible]тблизо [illegible]ка.

Н[illegible]о мѣсто[illegible]атийкат[illegible]ѣкой [illegible]ахавеевъ «Гладътъ». Наистина, много намѣсто въ такъвъ единъ сборникъ, но за съжаление тя

щание на причинитѣ на това зло — глада. Истъкването му като социаленъ недъгъ, който само съ премахването на днешния общественъ строй би се премахвалъ и той е било една голѣма необходимость въ статийката. Вижда се, че автора толкова плитко гледа на единъ такъвъ отъ първостепенна важность въпросъ. Това е достатъчно да умаловажи голѣмото значение на статийката, което инакъ би имала. Очерка на Кирилова: «Перачката» покрай другитѣ работи е хубавичекъ и то само, защото изобразява единъ фактъ отъ живота на сиромаситѣ — една картинка отъ живота на една останала безъ мѫжъ — вдовица. Кой знае защо, но ако не е истиностьта и поразителностьта на факта, едвали очерка би ви направилъ нѣкакво впечатление. Навѣрно за това, защото липсува пластичното изображение и стила нѣкакъ си не е гладъкъ. Впрочемъ, това най-добрѣ се забелѣзва въ помѣстения въ «Ново Време» неговъ романъ «Ново поколение», въ който покрай другитѣ голѣми недостатъци се забелѣзватъ и тия. При благоприятни обстоятелства ние, може би, ще кажемъ мнѣнието си за голѣмото му произведение.

Най-лошия отъ помѣстенитѣ расказн въ сборника е тоя на П. Ю. Тодоровъ: «Неразбранъ». Право да си кажемъ, за насъ расказа остана «неразбранъ» макарь и два пѫти да го четохме. Едничкото, което разбрахме то е, че отецъ Момчилъ не е «неразбранъ». Паството му хубавичко е разбрало, че попа имъ е «съ ума сошелъ», както казватъ руситѣ. Пъкъ и ние за такъвъ го разбрахме. Значи погрѣшно е най-напредъ заглавието. Трѣбва да бѫде «Разбранъ». Разбира се, въ такъвъ случай расказа излиза много глупавъ, защото всичката загадка е въ «неразбирането» на отецъ Момчила отъ селенитѣ. Излиза, обаче, отъ това, което П. Ю. Тодоровъ ни е нарисувалъ, че селенитѣ сѫ разбрали попчето си. Навѣрно автора е искалъ друго да ни представи, а то друго излѣзло. Пъкъ намъ малко ни трѣбва, какво е той искалъ, а гледаме това, което той ни е далъ, което ни е нарисувалъ.

Да проследимъ расказа да не би да грѣшимъ.

Намираме отецъ Момчила въ гората самъ ходи. Тукъ ни се представлява потъналъ въ душевни тревоги. Отъ недоисказанитѣ му душевни вълнения, разбираме, че попчето мисли такова . . . за народа, възмущава се отъ свѣта, отъ лошия тозъ свѣтъ, иска да води народа на бой противъ душманитѣ му. Но настъпватъ съмнѣнията. «Умрѣлъ народъ», извиква той и се връща отново въ черква. Тукъ вече отъ самитѣ му постѫпки се забелѣзва, че попчето на Церово е екзалтирано, че е близко къмъ «разбирането». Надѣва патрахиля и филона и представляющъ себе си въ ролята на Исуса, почва да чете на богомолцитѣ. Разбира се, че народа ще е «умрѣлъ», до когато му се пѣе такава пѣсень. Попъ Момчилъ почва да халюцинира. Представя си, че е Христосъ и идатъ сѫдницитѣ да го сѫдятъ и той ритва царскитѣ двери и хуква на вънъ. Затичатъ се подиря му селенитѣ, зеръ грѣхота: съ филонъ, съ патрахилъ . . . Той почва да имъ брътви разни неразбрани думи, все като се поставя въ положението на Исуса. Полудѣлъ човѣкъ. Селенитѣ най-после, при всичкитѣ протести на попъ Момчила, събличатъ му свещенитѣ одежди.

Е какъ, «неразбранъ» ли е отецъ Момчилъ? Чета азъ вашитѣ мисли, любезний читателю. Хубавичко сте го разбрали вие. Мълчанието ви е само

оч[illegible]те, какъ П. Ю. Тодоровъ, който преди, макаръ и по младъ ни да ва[illegible]ви раскази, е помѣстилъ такъвъ «неразбранъ» и разбран[illegible] ра[illegible] В[illegible] Ю. Тодоровъ почна да ни [illegible] все съ по-лоши работи. Ние [illegible] следили всичкитѣ негови [illegible]га скърбимъ, защото по-ран[illegible] виждахме н[redacted]ѣ белетристи той най-мно[illegible] но з[redacted]ното наравствание става за [redacted] би П. Ю. Тодоровъ гледа да н[redacted]иче, че съ това не се мѣрятъ дос[redacted]чественитѣ хубости на произведе[redacted] и поведението на много наши ре[redacted]ъ отворили страницитѣ на списанието [redacted] макаръ и много лошо. А това безъ съ[redacted] на мадитѣ и особенно славолюбивитѣ на[redacted] се зн[illegible]. И, ако има нѣщо, което много да повлия [redacted]то на[illegible]твенитѣ достоинства на Антонъ Страшимиро[redacted]дения, то[illegible] стана самъ редакторъ на списание, [redacted]езъ смѣтка да [illegible]вестя [illegible] Не е тази единствената причина, [redacted]тази е една отъ важнитѣ. Да [illegible]немъ по-нататъкъ.

Отъ извѣстно време насам[illegible] Теофиловъ почна да пише стихове, макаръ и не много лоши. Въ [illegible]рника [illegible]има помѣстени нѣколко. Характерно за забелѣзвание е, че [illegible] во[illegible] наши млади поети почватъ съ такива песимистични стихове въ ро[illegible]на Теофилова. Това показва, каква слаба вѣра за по-свѣтло бѫдѫще живѣе въ душитѣ на нашето младо поколение. Разбира се, това има своитѣ причини, които не му е тука мѣстото да диримъ.

Много ни хареса пѣсеньта на Церковски «Димитръ младо търговче». Тъкмо на мѣсто. Изобщо на народнитѣ стихотворни мотиви Церковски много хубаво подражава. Пъкъ умѣе да избере фактъ за своята пѣсень — все такива изъ страданията на народа.

Отъ всичкитѣ раскази най ни се хареса скицата на Н. Г. Данчовъ «Старини». Сюжета е толкова дѣйствителенъ, че би помислилъ човѣкъ, че автора ни описва истинска случка. И азъ съмъ виждалъ такива «старини» като дѣдо Маго, леблебеджията, и съ сѫщата професия и искренно съмъ ги съжелявалъ. Исправилъ се предъ таблата си на нѣкой кръстопѫть и напраздно чака цѣлъ день да продава по петаче, та кѫща да поддържа. Тѫжно става човѣку. Жестокъ, убийственъ редъ!...

Надвечерь дѣдо Маго се прибира безъ петь пари алъшъ-веришъ, съ тѣжки мисли въ главата и съвсѣмъ отпаднали сили отъ студа, глада и тѫгитѣ. Току що престѫпва нѣколко крачки и изнуренъ пада въ кальта. Леблебийкитѣ се пръсватъ. Сермията му отива. Минува въ това време файтонъ съ нѣкой безгрижни и право презъ него. «Подскачванието на ф[illegible] имъ н[illegible] само [illegible]твие, [illegible] тамъ, [illegible]-громко се з[illegible]а» ... [illegible] пораз[illegible] контр[illegible] Каква [illegible] но вѣрна картина н[illegible]ствите[illegible] животъ!

В[illegible] очеркъ [illegible]нъ зар[illegible]денъ» [illegible] пресиленъ и не[illegible]ѣренъ. [illegible]ишлени[illegible]рху во[illegible] отъ М[illegible] сѫ важни, като размишления на единъ истински писатель. — Дойдохме до расказа на г-жа Благоева «Топълъ Хлѣбъ». Той би билъ доста добъръ, ако имаше нѣкакво

единство въ него. Заглавието е «Топълъ Хлѣбъ». Въ расказа съвсѣмъ друго се говори. Наистина, на едно мѣсто се спомѣнува, «топълъ хлѣбъ», но дали само това едничко може да опредѣли заглавието на расказа? Друго. Въ полвината отъ расказа се описва друго, а въ другата половина друго и това безъ нѣкаква вѫтрѣшна свръска. Така въ първата полвина отъ разговора, който се води до пеща между Рада и други разбираме, съ каква умраза съ посрѣща ражданието на дѣцата у нашитѣ селени, а особенно ако то е женско. Дѣйствително, така е. Но не разбираме, каква свръска съ това има по-послешнето: Поповата дъщеря и расказвачката излизатъ кадѣ гората на расходка и срѣщатъ даскала. Излиза, както се казва тамъ, че поповата щерка и даскала се любятъ. Както виждате, никакво единство. Забравихъ. Разсѫжденията пъкъ най-после зачекватъ съвсѣмъ непричастенъ къмъ расказа въпросъ.

Съжеляваме, че рецензията ни ще стане много дълга, ако се простремъ повечко върху статията „Какъ можемъ да помогнемъ на нашия земледѣлецъ". И Райфанзеновитѣ и Волембергловитѣ каси не ще помогнатъ за задържанието на пропадвающитѣ дребни земледѣлци. Новото въ статията е по-утопичното «помагание» на нашия земледѣлецъ чрезъ нѣкакви си агенции, хемъ не само въ България, ами и въ странство. Прекрасна идея г-нъ Сѫббевъ, но съвсѣмъ не испълнима. Ами не е ли най-хубаво, вмѣсто това, да употрѣбимъ своята сила и младость въ борба за премахвание на всѣка експлоатация между хората. Какъ ви се вижда това, г-нъ Сѫббевъ?

«Случайнитѣ бележки», „Около Женевското езеро" дишатъ съ голѣмъ оптимизмъ на нѣкой доволенъ отъ свѣта. — Края завършва С. Бобчевъ съ фалшивия си расказъ «Гладъ и Честь».

Отъ преводнитѣ раскази хареса ни се тоя на А. Чеховъ „Спи ѝ се". Останалитѣ сѫ слаби.

Тъй че, въ заключение хубавото въ сборника е малко, а лошо повече, затова и си казахме, че сѫ слаби литературнитѣ достойнства на сборника. При все туй желаемъ по-голѣмото му распространение, защото въ такъвъ случай повечко гладни ще се залъжатъ отъ милостинята, която, уви! въ края на деветнадесетия вѣкъ вмѣсто излишна, е толкова необходима, макаръ и толкова не «милостиво» раздавана.

Ончевъ.

Осемь часа работа отъ *Жулъ Гедъ*, превелъ отъ френски, Г. Б. Библиотека „*Народно Четиво*" №. 7, Варна, 1900 г.

Напредъкътъ въ техниката, който, главно, се отразява върху съвременното производство и увеличава неговата производителность до неимовѣрни размѣри, има и тѣзи зловѣщи сѣтнини, че рекрутира и една армия отъ безработни рѫцѣ, които живѣятъ днесъ за днесъ и сутрѣ за сутрѣ. Това е най-лошото и печално нѣщо, което и най-заслѣпелия крепитель на съвременитѣ гнили наредби може да наблюдава всѣкидневно и всѣкичасно. Но, пита се, какъ така, техниката, като напредва, вмѣсто да служи за орѫдие въ рѫцѣтѣ на „всемогѫщия" човѣкъ, създава отъ него едва ли не единъ робъ, единъ простъ добитъкъ, който може да бѫде изхвърлянъ и замѣняванъ всѣкога съ другъ? Историята на машинизма датира отъ XVIII-то столѣтие и нищо по-лесно нѣма отъ това, да се изучи

[illegible] на горния въпросъ. За нашитѣ читатели той е, вѣрваме, по[illegible] [redacted] Остава само, въ бѣгли нѣколко реда да хвърлимъ единъ по[illegible] [redacted] нципитѣ на съвременното производство и явнитѣ последствия [illegible] [redacted] да се избѣгне важното недоразумение [redacted] [illegible] ть бѣше [redacted]» за коренната революци[illegible] напр[redacted]ка. Ние виждаме, какъ, най[redacted]ото ръчно тъкачно производст[redacted]вно, обаче, извънредно сигурно, [redacted]едното, се въздига едрото. Нап[redacted]бѣше грамаденъ. А защото ин[redacted]бсно свързана съ земледѣлието, то, [illegible]о производство, не можеше да не при[illegible] земледѣлието. Къмъ началото на XIX в. [illegible] преливание отъ английското село въ англий[illegible]едъ време историята става свидѣтелка на [illegible]отнич[illegible]звѣстно подъ названието чартитско [illegible]52 г.), по[illegible]ѣстнитѣ традъ-юниони, въ които [illegible] малко дребно-буржуазни [redacted]енти, както и въ първото (чертит[illegible], а по настоящемъ — грандио[redacted]ното работническо соц.-демократическо движение, което има ясно опр[redacted] граници. Всички тѣзи движения сѫ причинени отъ извѣстни усл[redacted]анията на всѣко едно отъ тѣхъ отговаряха на условията, к[redacted] го [redacted]родили. А безпорно е, че това движение се състоеше отъ елементи, които бѣха, така да кажемъ, обезимотено вследствие на онзи ударъ, който машината нанесе, та и по настоящемъ продължава да нанися, на дребнитѣ собственици. Последнитѣ притиснати о ледената скала на мизерията, правятъ усилия и съзнателни или безсъзнателни постъпки за подобрение на своето положение. Фабриката се нуждае отъ 100—200—500, когато тѣ сѫ хиляди. Отъ благодѣяние — фабриката се преобръща въ бичъ по отношение на наемния работникъ. *Частната собственость на производственитѣ срѣдства не позволява обществено ползотворение на добититѣ продукти.* Тѣзъ, които работатъ, не могатъ да оползотворатъ продуктитѣ за себе си, камо за онѣзи тѣхни братя по духъ и стремежи, които не намиратъ приемъ подъ фабричния подслонъ. Частната собственость е въ явно противоречие съ това. Но, като напредва техниката все повече, тя достига онази точка, отъ своето невѣроятно развитие, при което работника превършалъ на единъ простъ членъ отъ много-сложната съставка на машината, става единъ досущъ жалъкъ автоматъ, комуто се парализиратъ всичкитѣ органи. друга една армия чака вънъ отъ фабричното здание, за да предлага своитѣ работни сили на още по-износни условия за капиталиститѣ. Това колкото и да е мизерно, все не ще бѫде безотрадно — настава моментъ, когат[illegible]его се [illegible] нѣщо [illegible]телно. [illegible]телното [illegible], че армия[illegible]ято дѣ[illegible]елно, с[illegible] всичк[illegible]ни блага [illegible]е нуждае отъ всичко, понеже за нея не може да остане цѣло постепенно започва [illegible] съзнава [illegible]ѣ *кла*[illegible] интерес[illegible] се бор[illegible] името на тѣхъ. [illegible]отничес[illegible]ласа, к[illegible] първи[illegible]и на с[illegible]историческо развитие не съзнаваше, днесъ е съзнала, че не фабриката е виновна за неговитѣ бѣдствия, а нейното частно владѣние, че фабриката е цѣло благо-

дѣяние за человѣчеството стига тя, както и всички други производителни сили да бѫдатъ обобществени. За това, обаче, ѝ сѫ необходими условия, едно отъ които е извоюването на 8-мо часовия работенъ день. Още въ 1889 год., на парижкия международенъ социалистически конгресъ, като едно отъ най-главнитѣ искания на работницитѣ въ майскитѣ манифестации, бѣха турнали тритѣ осморки, надъ които лукавата буржуазия смѣе тъй мефистофелевски да се надсмива! Тя при това се бои, че съ въвеждането на тритѣ осморки щѣло да се наруши равновѣсието въ производството, това последното щѣло да спрѣ и пр. Това е колкото ненаучно, толкова и наивно. Защото, особенно сега, при сравнително развити производителни сили, които сѫ способни при едно-дневно работение на десетина души да да се хранятъ хиляди въ продължение на седмица, да се твърди това, повтаряме да кажемъ, това е смѣшно . . . Но ползата отъ осемь-часовата работа на работника е очевидна. Първото е това, че въ производството ще вематъ участие всички онѣзи наемници, които сѫ стояли вънъ; второ, конкуренцията между самитѣ работници ще се намали, а отъ тука ще последва и едно увеличение на надницата, трето, работника ще може часть отъ останалото си свободно време да посвети за своето саморазвитие, било за въспитанието на своето семейство, било въ общественнитѣ въпроси и т. н. Това пъкъ отъ своя страна ще повлече следъ себе си по *съзнател-но* отношение къмъ собственното си дѣло, както и къмъ по-скорошното негово осѫществление.

Горната книжка, която е претърпяла 2-ро издание (2-ра хиляда) и при това написана отъ извѣстния фр. марксистъ Ж. Гедъ, на единъ легкъ езикъ (снабдена е и съ портрета на автора), дава ясни понятия за ползата отъ извоюването и санкционирането на осморкитѣ, — тя, заслужава да се прочете. Нека се знае, че малкитѣ книжки сѫ, които, написани на единъ легкъ и общо понятенъ езикъ, могатъ да се явятъ като агенти за распространението на много здрави истини.

И. К.

В. Либкнехтъ. Карлъ Марксъ — *биография и спомѣни. Превелъ отъ нѣмски Г. Георгиевъ. — Варна 1900 г. Цѣна 1 л. 40 ст.*

Името на Карлъ Маркса е неразривно свързано съ XIX вѣкъ. Той е извършилъ въ областьта на политическата економия такива знаменити открития, които направиха цѣлъ превратъ въ тази наука. А въ областьта на Историята, той формулира такъвъ принципъ, посредствомъ който, като че ли съ нѣкой магически ключъ, отворихме грандиозния лабиринтъ на миналото на човѣшката история, и озарени отъ свѣтлината, която проля този принципъ, ние можахме да налучкаме пѫтя, по който сѫ вървѣли човѣшкитѣ общества, съзряхме посоката, по която се движи днешното капиталистическо общество, а сѫщо успѣхме да съгледаме спасителния за поробеното человѣчество брѣгъ, на който ще го изведе тази посока.

Думата ни е за материалистическото разбиране на историята, това начало, което въ последно време печели все нови и нови привърженници, както изъ между ученитѣ, тъй и помежду работницитѣ.

Но макаръ е прочутъ не само по своитѣ економически и философско-исторически теории, а още и като организаторъ на международния проле-

Че… ниятъ енергически и дълбоко съдържателенъ позивъ: «работ… [redacted] страни, съединявайте се», който е легналъ въ основат… на … [redacted] й Манифестъ», днесъ е [redacted] отъ всесвѣтския проле… тозъ последниятъ, [redacted], бързо сьстява редов… [redacted] ойтѣ многоб… [redacted] борба съ капитализма. … пъкъ [redacted] поправки, е сталъ пр… [redacted] …ия.

Ни… [redacted]. Даже заклетитѣ му противни… [redacted] нитѣ наемни защитници — не м… [redacted] и неговитѣ дълбоки изследвания … [redacted] тическата економия.

… дѣятелностьта на най-великия мислитель … постжпкитѣ и дѣлата му, да се узнаятъ … онски съ приятели, познати, жена, дѣца и изобщо … [redacted] малко [redacted] много работа съ него — това е из… ително. [redacted] предъ видъ и обстоятелство, че про… на Маркса [redacted] пустна [redacted] живота му най-голѣми лъжи и из… съ тенденциозната цель [redacted] намалятъ уважението и благоговѣнието, … което паметьта на Маркса [redacted] ползува въ сърдцето на всички съзнателни работници, то прочита [redacted] тази [redacted] ография се явява наложително не само за читателитѣ на „[redacted] ре[redacted] и за всички добросъвѣстни хора, за които истината е свята.

Както вижда читательтъ отъ заглавието на книгата, което преписахме въ началото на тѣзи ни белѣжки, биографията е написана отъ ветерана на нѣмската социалъ-демокрация, Вилхелмъ Либкнехта, който е билъ въ най близки отношения съ Маркса, въ продължение на цѣли 33 години.

Това обстоятелство е достатъчна гаранция за всѣкиго, че портрета, изрисуванъ отъ такъвъ вѣщъ писатель и близъкъ приятель на Маркса, е вѣрно отражение на самия Марксъ.

Книгата е раздѣлена на два главни отдѣла: I Биография и II Спомѣни; предшествува се отъ единъ предговоръ и се завършва съ едно приложение, което автора е прибавилъ къмъ второто нѣмско издание.

За да можемъ да дадемъ на читателя едно приблизително понятие за тази биография, ние ще направимъ два—три цитата изъ нея; а за да може той (читательтъ) да си състави ясно и пълно представление за този гигантъ на мисъльта, и изумително скроменъ въ живота си, человѣкъ — ние горѣщо му препоръчваме да се снабди съ тази биография и проучи внимателно всичко, което се съдържа въ нея.

На въпроса: „Кой е Марксъ?“ Ето какъ авторътъ отговаря въ предговора си:

Марксъ, както и Дарвинъ, сж най-забѣлѣжителнитѣ хора на наука, к… създал… ния в… ой си … и — и … заслужен… — … на ве… ченъ. … ѣ главн… нения … написан… че за да … човѣкъ … но да … бере, трѣбва … е подготвенъ … ѣлъ рѣ… нания, … масата … ботници … ма и не може да … ма. За … толко… че, ко… е бив… прѣки и чисти сношения съ масата, за народа Марксъ стои на такава височина, която *лично го отдалечава*. Пролетариитѣ отъ всички страни, за освобожде-

нието на които Марксъ посвѣти цѣлия си животъ, го познаватъ само като човѣкъ на науката, авторъ на „Комунистический Манифестъ“ и основатель на Международното Работническо дружество; върху неговий частенъ животъ, за самия него, като личность, като човѣкъ, тѣ почти нищо не знаятъ. До сега за Маркса, като човѣкъ имаха само неговитѣ противници; и тѣ работейки по общия шаблонъ, представляваха го като безжалостенъ, съ смѣтка студенъ човѣкъ, който отъ небеснитѣ висоти на своето прѣзрение къмъ свѣта и хората, поглеждалъ гордо на простия народъ и послѣдний служилъ само за подпора на неговото честолюбие.

Съвсѣмъ другъ бѣше Марксъ. И да се покаже на народа, какъвъ бѣше истинский Марксъ, какво велико сърдце имаше той при своя великъ умъ — сърдце, което тъй съчувственно туптѣше за всичко човѣшко, за всичко що носеще човѣшки образъ — това ще бѫде несъмнено единъ актъ на справедливость, и въ сѫщо врѣме едно полезно дѣло . . . . .“

Къмъ края на първий отдѣлъ, на стр. 33, авторътъ, като потвърждение на мисъльта си, изказана въ процитиранитѣ по горѣ редове, привежда заключителнитѣ думи, които най-малката дъщеря на Маркса помиста въ свършека на очерка си, за живота на Маркса:

„На 2-й мартъ той (Марксъ) умрѣ спокойно, почти безъ агония, въ своето кресло.

Дъщеря му помиста като епитафия и завършва своя очеркъ на живота му съ тия бъзсмъртни думи на Шекспира:*

——— the elements
so mixed in him that Nature might stand up
And say to all the world: This was a man.

„Така бѣха съединени елементитѣ въ него, щото природата трѣбваше да издигне гласа си и да повѣсти на свѣта: „*Той бѣ человѣкъ.*“

Онова, което Антоний казва за Брута, следъ като последния, побѣденъ, се набоди върху неговий мечъ, още повече може да се каже за непобѣдения и непобѣдимия въ духовнитѣ борби Марксъ:

„Той бѣ человѣкъ“.

По нататъкъ, като обяснява, какво трѣбва да се разбира подъ думата гений, и до колко това понятие е приложимо за Маркса, авторътъ продължава така:* „Нѣма гений безъ необикновенно трудолюбие и старание. Тъй наречений гений, който е чуждъ и за едното и за другото е праздна работа. Но дѣто трудолюбието и старанието надминаватъ срѣдната мѣрка, тамъ има и гений. Азъ съмъ виждалъ мнозина такива, които се иматъ, а по нѣкога и други сѫ ги смѣтали за гении, но които съвсѣмъ не бѣха трудолюбиви; това бѣха просто многоглаголиви празднодѣлци съ голѣма дарба да си правять реклама. Всички наистина забѣлѣжителни хора, които азъ имахъ случай да опозная, бѣха твърдѣ старателни и работеха упорно. За Маркса това бѣше повече отъ вѣрно.

Той работеше колосално; и тъй като денемъ — особно въ първий периодъ на емигрантский животъ — обстоятелствата често не му позволя-

---

*) Юлий Цезаръ, 5-то дѣйствие, 5-то явление.

*) Ний изоставихме нѣкой думи, но безъ да накърнимъ или измѣнимъ мисъльта. И. И.

ва[illegible] той прибѣгваше до пощьта. Когато се връщахме късно вечерь отъ [illegible] или събрание, той редовно сѣдаше и работеше нѣколко часа. [illegible] най сериозно го разубѣждавахме [illegible] той смѣещецъ се, казваше, че това отговаряло на [illegible] Затова той, въпрѣки своето необикновено [redacted] края на петдесетѣхъ го[illegible]очна [redacted] ния въ тѣлеснитѣ си функции.

Поиска [redacted] ѣ, че *нощната работа* категори [redacted] се чести разходки пѣша и на кон [redacted] въ дѣйствителността, имаше такова [redacted] можеше да прѣнася голѣми напрягания [redacted] почувствуваше добрѣ, той лека-полека се [redacted] [illegible] да работи нощно врѣме, до като нова [redacted] [illegible] по благоразуменъ начинъ на живота, но и [redacted] като [illegible] от необходимостьта. Кризата се усили [redacted] болѣсть на [illegible] появиха се възпаления; и посте[redacted] инакъ тъй як[illegible] тѣлос[illegible] досущъ се разстрои. Мнението на [redacted] ритѣ, които го глѣдаха, е, че ако Марксъ бѣше повелъ правиленъ, споредъ изискванията на хигие[illegible] животъ, той би живѣлъ и до днесь.

Той работеше винаги п[illegible] ма[illegible] възможность; даже когато отиваше на расходка, той си н[illegible] за[illegible] книжка и вѣка минута отбѣлѣзваше по нѣщо въ нея. А неговата [illegible]бота не бѣше повърхностна. Той работеше винаги интенсивно, винаги основателно. Азъ получихъ отъ дъщеря му Елеонора една таблица, която той си начърталъ, за да си състави извѣстенъ прѣгледъ по нѣкои постранични исторически работи. Разбира се за Марксъ нѣмаше нищо постранично и тая таблица за врѣменно лично употрѣбление е съставена тъй прилежно и грижливо, като че ли е била тъкмена за печать.

Ако ний цѣнимъ хората по извършений отъ тѣхъ трудъ, както цѣнимъ нѣщата по вложений въ тѣхъ трудъ, то вече отъ тая глѣдна точка, Марксъ стоеше тъй високо, щото малцина само отъ гигантитѣ на мисъльта биха могли да се турятъ наредъ съ него.

А съ какво възнагради *буржуазното общество* това грамадно количество трудъ? Надъ „Капитала" той е работилъ цѣли четирийсетъ години — и какъ е работилъ! както само единъ Марксъ е можалъ да работи. И азъ нѣма да преувелича ако кажа, че даже най слабо възнаградяваний наеменъ работникъ въ Германия за 40 години е получилъ повече заплата, отколкото Марксъ е получилъ като «хонораръ», за едното отъ двѣтѣ най велики научни произведения. Другото сѫ трудовесѣ на Дарвина.

«Науката» не може да се купува и продава. Пъкъ и може ли да се иска отъ буржуазното общество да заплати цѣната, която се пада за съ[illegible]ето на [illegible]та *смъ[illegible] присъж*[illegible]

[illegible] горни[illegible] цитата [illegible]тельтъ, [illegible]ме, мож[illegible] да [illegible] състави [illegible]рно пон[illegible]а тъзи [illegible] за да [illegible]одължав[illegible] цитирането, защо[illegible] и безъ [illegible] настоя[illegible] белѣжк[illegible]аха до[illegible]ги. Ний ще си [illegible]зволимъ [illegible] да пов[illegible] нашето [illegible]що жел[illegible]щото тази биография да получи най широко распространение изъ между българския народъ, за да може вѣкой да се запознае съ живота и дѣятелностьта на

човѣка, който посвети всичкитѣ си сили на освободителното дѣло на подчинената класса.

Нека всѣкой — и приятель и неприятелъ на работническия народъ — знае, кой е Карлъ Марксъ, и що е направилъ той за събуждането и освобождението на поробеното човѣчество.

Книгата е снабдена съ портрета на Маркса, който билъ, споредъ твърдението на Либкнехта, най вѣренъ изъ между многото Марксови портрети; а сжщо и съ една фотографическа снимка на гробътъ, въ който почива Карлъ Марксъ и неговото семейство.

Преводътъ е много добъръ, и цѣната на книгата е умѣрена, та се надѣваме да намѣри много читатели; толкозъ повече, че до сега въ социалистическата литература е имало само три възпоминания за Маркса, а именно: 1). Отъ французския теоретикъ на социализма и зеть на Маркса, П. Лафаргъ, помѣстено въ кн. 1, 2, 3 и 4 на втората годишнина на спис. «День»; 2). Отъ извѣстния Руски социологъ М. Ковалевски — въ XII книжка отъ третата годишнина на «День»; и 3). Отъ Д-ръ Ед. Евелингъ, третия зеть на Маркса, — прибавена като приложение на биографич. очеркъ за Чарлзъ Дарвинъ отъ Х. Хевдингъ. Но тѣзи издания сж пръснати въ ограничено количество, и съдържающитѣ се въ тѣхъ спомени за Маркса сж откъслечни и кратки; затова биографията, която разгледахме днесь, се явява най пълна и лесно достъпна за всѣкиго.

И. И.

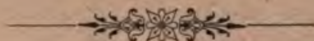

НАУЧЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

[illegible]ическитѣ п[illegible]твото.

На [illegible]ричеството, не би било мѣсто[illegible] въ хигиената; но тъй като здра[illegible] у всѣки човѣкъ, ще направимъ[illegible] за тѣзи приложения макаръ и [illegible]

[illegible]електричеството играе въ сегашно време [illegible]ването, стерилизацията на водата за [illegible] съдържащитѣ се въ нея патогенни микрорга-[illegible] приемъ на такова пречистване се заключава [illegible]та, коя[illegible]тва, се прекарва въ електрически [illegible]о съдържа д[illegible]лект[illegible] въгленень и желѣзенъ: желѣз-[illegible]ѣдь се окислява подъ вли[illegible]ето на отдѣляющия се на него ки-[illegible]родъ, а желѣзния окисъ свърз[illegible] и разрушава органическитѣ веще-ства на водата.

Обаче, главната заслуга в[illegible]то въ областьта на хигиената трѣбва да считаме електрич[illegible]е. За дишанието на възрастния човѣкъ въ едно денонощие потрѣбно е около *13* килограма въздухъ; на всѣкиму е ясно, до колко е важно, щото този въздухъ да бѫде чистъ и не отровенъ. Всички се грижимъ за доброкачественостьта на храната ни; въздухътъ, който дишаме, има много по-голѣмо значение въ економията на нашия организмъ, отколкото храната.

При всички способи на освѣтление, освѣнъ при електрическиятъ, въздухътъ се разваля, т. е. поглъща се необходимия за дишанието кислородъ и се отдѣлятъ въглена киселина и въглероденъ двуокисъ. Стеариновата свѣщъ и керосиновата лампа поглъщатъ повече кислородъ, отколкото обикновената газова лампа (при еднаква степень на освѣтление), а последнята пъкъ поглъща толкова кислородъ, колкото два-три възрастни човѣка. Лампитѣ съ нажежаване абсолютно не развалятъ въздуха и не можемъ да не се съгласимъ съ *Присъ*, че отъ резултата на повсемѣстното въвеждание на електрическото освѣтление, би се увеличила средната продължителность на човѣшкия животъ, поне на нѣколко години.

Електричеството се прилага въ сегашно време за разлаганието на нѣкои масла: за приготвяне на разни спиртни пития; за приготвяне на разни сахари и др.

Но особено голѣми успѣхи при помощьта на електричеството били дос[illegible] въ о[illegible]та хими[illegible] промиш[illegible]. Благо[illegible] на електри[illegible] спосо[illegible] да дос[illegible]ислородъ [illegible]дъ на [illegible] дѣйствующъ озонъ въ [illegible]ъ електрически процесъ, [illegible]то стана[illegible]чна сила [illegible]бѣлени[illegible]ного ма[illegible]и. Такъ [illegible]апр. с[illegible]ъ на *Ермитъ*, [illegible]йто мно[illegible] улесня[illegible] бѣлосва[illegible]а всѣка[illegible]видъ платове.

На *Борисъ* и *Бале* се удало, на основание сѫщитѣ съображения, да откриятъ способъ на дѫбение кожи посрѣдствомъ електричество. Въ

Електротипията ни дава възможность въ нѣколко часа да приготвимъ превъсходни клишета, за които по-преди е трѣбвало поне нѣколко деня.

Галваническото позлатяване, посребряване и никелироване сѫ толкова разпространени въ сегашно време, щото капиталитѣ, експлоатирани отъ тази отрасълъ, възлизатъ на десетки милиона лева. Още отдавна е констатирано, че галваническото позлатяване стои съвсемъ високо, отъ позлатяването чрезъ огънь. При позлатяване чрезъ огънъ, 1 грамъ злато, не може да позлати по-голѣма повръхность отъ 2 квадр. дециметра, тогава когато галванопластически съ сѫщото количество злато можемъ да покриемъ една повръхность отъ *2,000* квадр. дециметра. Бързото развитие на никелирането е извѣстно всѣкиму; въ извънредно голѣми размѣри се практикува въ Америка.

За да предпазимъ чугуна отъ окисление, покриваме го съ тънакъ слой мѣдь.

Едно отъ най грандиознитѣ приложения на галванопластиката е рафинацията на мѣдьта; въ Европа и Америка има вече до 22 фабрики, които се занимаватъ специално за произвеждане химически чиста мѣдь. Тази отрасълъ расте всѣка година, тъй като заедно съ развитието на електрическото освѣтление, расте и потрѣбностьта на чиста мѣдна жица (за динамомашинитѣ, проводитѣ, спиралитѣ и др.)

Производството на алуминия, благодарение на електрическото му добиване отъ рудитѣ, расте не на дни. а на часове. Тогава когато отъ *1857* г. до *1887*, т. е. въ продължение на *30* год. отъ този металъ въ цѣла Европа и Америка било добитъ само около *5* тона, въ сегашно време има 10 голѣми фабрики, които благодарение на електрическитѣ способи, получаватъ денонощно до *4* тона. До *1888* год. цѣната на алуминия била не по-малка отъ *100* лева за килограмъ; сега килограма му е *6* лева, а извѣстния вече електротехникъ *Форъ* твърди даже, че цѣната му ще спадне презъ тѣзи години до *35* стотинки килограма. Колко е голѣмо употрѣблението на алуминия, всѣки знае.

Промишленитѣ приложения на електролизата сѫ така многочислени, щото пълното имъ изчисление тука е невъзможно. Ще кажемъ само за нѣкои отъ тѣхъ. Електрическото бѣлосване се прилага въ обширни размѣри въ книжнитѣ фабрики на Дарбле, Монгольфе, Лакруа и др. и дава прекрасни резултати. Спомѣняме още електрическия способъ за получване йодоформъ и др., а така сѫщо приложението на електролизата при химическия анализъ.

Не можемъ да не приведемъ нѣколко интересни статистически данни по електрическото освѣтление. Работа, която употрѣбяватъ освѣтлителнитѣ динамомашини, се измѣря вече съ милиони конски сили (отъ които една централна станция отъ компанията на Едисона изразходва до *3,000* конски сили и подържа около *40,000* лампи). Въ Лондонъ горятъ повече отъ *600,000* електрически лампи. Но ако искаме да видимъ дѣйствително чудовищно бързия прогресъ на електрическото освѣтление, трѣбва да отидемъ въ Америка. Въ Съединенитѣ Щати има *1,800* централни станции и горятъ *2,500,000* лампи съ нажежаване; механическата работа, която се поглъща отъ електрическото освѣтление съставлява окобо *450,000* чифта конски сили; капиталитѣ вложени въ дѣлото за електрическото освѣтление,

НАУЧЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

[illegible]ическитѣ [illegible]ството.

На [illegible]ричеството, не би било мѣсто[illegible] въ хигиената; но тъй като здра[illegible] у всѣки човѣкъ, ще направим[illegible] за тѣзи приложения макаръ и [illegible]

[illegible]ектричеството играе въ сегашно време [illegible]стването, стерилизацията на водата за [illegible]а съдържащитѣ се въ нея патогенни микроорга-[illegible]иемъ на такова пречистване се заключава [illegible]а, коя[illegible]ства, се прекарва въ електрически [illegible]о съдържа[illegible] вългененъ и желѣзенъ: желѣз-[illegible]одъ се окислява подъ вли[illegible]то на отдѣляющия се на него ки-[illegible]родъ, а желѣзния окисъ свързв[illegible] и разрушава органическитѣ вещества на водата.

Обаче, главната заслуга [illegible]то въ областьта на хигиената трѣбва да считаме електрич[illegible]кото [illegible]ие. За дишането на възрастния човѣкъ въ едно денонощие потр[illegible]но е около *13* килограма въздухъ; на всѣкиму е ясно, до колко е важно, щото този въздухъ да бѫде чистъ и не отровенъ. Всички се грижимъ за доброкачественостьта на храната ни; въздухътъ, който дишаме, има много по-голѣмо значение въ економията на нашия организмъ, отколкото храната.

При всички способи на освѣтление, освѣнъ при електрическиятъ, въздухътъ се разваля, т. е. поглъща се необходимия за дишането кислородъ и се отдѣлятъ въглена киселина и въглероденъ двуокисъ. Стеариновата свѣщь и керосиновата лампа поглъщатъ повече кислородъ, отколкото обикновената газова лампа (при еднаква степень на освѣтление), а последнята пъкъ поглъща толкова кислородъ, колкото два-три възрастни човѣка. Лампитѣ съ нажежаване абсолютно не развалятъ въздуха и не можемъ да не се съгласимъ съ *Присъ*, че отъ резултата на повсемѣстното въвеждание на електрическото освѣтление, би се увеличила средната продължителность на човѣшкия животъ, поне на нѣколко години.

Електричеството се прилага въ сегашно време за разлаганието на нѣкои масла; за приготвяне на разни спиртни пития; за приготвяне на разни сахари и др.

Но особено голѣми успѣхи при помощьта на електричеството били дос[illegible] въ об[illegible]а хим[illegible] промиш[illegible]. Благо[illegible] на електри[illegible] спосо[illegible] да дос[illegible]ислородъ [illegible]идъ на [illegible] дѣйствующъ озонъ въ [illegible] електрически процесъ, то стана[illegible]чна сила [illegible]бѣлени[illegible]ного ма[illegible]. Такъ [illegible]апр. с[illegible]ъ на *Ермитъ*, [illegible]то мно[illegible] улесняв[illegible] бѣлосв[illegible]а всѣка[illegible] видъ платове.

На *Борисъ* и *Бале* се удало, на основание сѫщитѣ съображения, да откриятъ способъ на дѫбение кожи посрѣдствомъ електричество. Въ

Електротипията ни дава възможность въ нѣколко часа да приготвимъ превъсходни клишета, за които по-преди е трѣбвало поне нѣколко деня.

Галваническото позлатяване, посребряване и никелироване сѫ толкова разпространени въ сегашно време, щото капиталитѣ, експлоатирани отъ тази отрасълъ, възлизатъ на десетки милиона лева. Още отдавна е констатирано, че галваническото позлатяване стои съвсемъ високо, отъ позлатяването чрезъ огънь. При позлатяване чрезъ огънъ, 1 грамъ злато, не може да позлати по-голѣма повръхность отъ 2 квадр. дециметра, тогава когато галванопластически съ сѫщото количество злато можемъ да покриемъ една повръхность отъ *2,000* квадр. дециметра. Бързото развитие на никелирането е извѣстно всѣкиму; въ извънредно голѣми размѣри се практикува въ Америка.

За да предпазимъ чугуна отъ окисление, покриваме го съ тънакъ слой мѣдь.

Едно отъ най грандиознитѣ приложения на галванопластиката е рафинацията на мѣдьта; въ Европа и Америка има вече до 22 фабрики, които се занимаватъ специално за произвеждане химически чиста мѣдь. Тази отрасълъ расте всѣка година, тъй като заедно съ развитието на електрическото освѣтление, расте и потрѣбностьта на чиста мѣдна жица (за динамомашинитѣ, проводитѣ, спиралитѣ и др.)

Производството на алуминия, благодарение на електрическото му добиване отъ рудитѣ, расте не на дни, а на часове. Тогава когато отъ *1857* г. до *1887*, т. е. въ продължение на *30* год. отъ този металъ въ цѣла Европа и Америка било добитъ само около *5* тона, въ сегашно време има **10** голѣми фабрики, които благодарение на електрическитѣ способи, получаватъ денонощно до *4* тона. До *1888* год. цѣната на алуминия била не по-малка отъ *100* лева за килограмъ; сега килограма му е *6* лева, а извѣстния вече електротехникъ *Форъ* твърди даже, че цѣната му ще спадне презъ тѣзи години до *35* стотинки килограма. Колко е голѣмо употрѣблението на алуминия, всѣки знае.

Промишленитѣ приложения на електролизата сѫ така многочислени, щото пълното имъ изчисление тука е невъзможно. Ще кажемъ само за нѣкои отъ тѣхъ. Електрическото бѣлосване се прилага въ обширни размѣри въ книжнитѣ фабрики на Дарбле, Монгольфе, Лакруа и др. и дава прекрасни резултати. Спомѣняме още електрическия способъ за получване йодоформъ и др., а така сѫщо приложението на електролизата при химическия анализъ.

Не можемъ да не приведемъ нѣколко интересни статистически данни по електрическото освѣтление. Работа, която употрѣбяватъ освѣтлителнитѣ динамомашини, се измѣря вече съ милиони конски сили (отъ които една централна станция отъ компанията на Едисона израсходва до *3,000* конски сили и подържа около *40,000* лампи). Въ Лондонъ горятъ повече отъ *600,000* електрически лампи. Но ако искаме да видимъ дѣйствително чудовищно бързия прогресъ на електрическото освѣтление, трѣбва да отидемъ въ Америка. Въ Съединенитѣ Щати има *1,800* централни станции и горятъ *2,500,000* лампи съ нажежаване; механическата работа, която се поглъща отъ електрическото освѣтление съставлява окобо *450,000* чифта конски сили; капиталитѣ вложени въ дѣлото за електрическото освѣтление,

въз[redacted] 575 [redacted]илиона лева; 125 градове нѣматъ друго освѣтление осв[redacted]тр[redacted]то.

[redacted] нека [redacted]омнимъ, между това, че [redacted]ото освѣтление стжпило на пр[redacted]шлена почва неотдавна, а имен[redacted] 73 год., когато била изнамѣре[redacted] динамомаш[redacted]

Пре[redacted]о енер[redacted] още въ областьта на опититѣ[redacted]ибанелъ и Марселя Дюпре, били [redacted] за предаване енергията: между Пари[redacted]яние 50 километра била предадена[redacted]агуба въ 50%, а второ — между ф[redacted]удало при предаване енергия въ 75 [redacted]етра да се получи 70% полезна работа. [redacted]р[redacted]ние енергията на голѣми разстояния и да [redacted]но на[redacted]малки разстояния, на нѣколко километра, за [redacted]нѣма [redacted] затру[redacted]ение: по всѣка вѣроятность, трѣбва [redacted]мо още н[redacted]за да видимъ канализацията на [redacted]ката енергия, за [redacted]превръ[redacted]тази енергия въ работа, подобно [redacted]и, които и сега сжществуватъ [redacted] за освѣтление.

Колкото се касае за електр[redacted]итѣ трамваи, тѣ се присаждатъ въ Европа твърдѣ бавно; за тѣхъ [redacted]ѣ б[redacted]приятна Америка; тамъ вече има 500 линии, съ обща дължин[redacted]00[redacted]тра.

Топенето и спояването на металитѣ [redacted]омощьта на електричеството, сжщо вече напълно се укрепило въ Америка; сега вече и въ другитѣ държави се практикува.

Макаръ обширното разпространение на телеграфитѣ и телефонитѣ навсѣкиму е повече или по-малко извѣстна, все пакъ ще приведемъ тука нѣколко интересни цифри. Дължината на телеграфнитѣ жици въ Европа съставлява 2 милиона километра, въ Америка — *1,735,000* километра; подводнитѣ морски кабели — *240,000* километра. Телеграфнитѣ началства въ Европа и Америка надминаватъ *100,000;* числото на служащитѣ по тази часть надминава *400,000;* въ година се испращатъ срѣдно около *300* милиона депеши, на една стойность отъ *530* милиона лева. Въ тѣзи цифри не влизатъ телеграфнитѣ жици, които принадлѣжатъ на частнитѣ лица.

Телефонството има въ дѣйствие вече *700,376* телефонни апарати. Тетефонътъ ни позволява, като сѣдимъ у дома, да слушаме операта; богатитѣ Англичане не дохождатъ въ църква, а по телефона слушатъ черковната служба.

Какво е голѣмо значението на телефона въ военно време навсѣкиму е извѣстно. Крипрофонътъ на Хенри (полковникъ) ни позволява да опредѣлимъ на нѣколко десетки километра преминаването на неприятелскитѣ войс[illegible]ва е т[illegible]йска, п[illegible]ли ко[illegible] въ как[illegible]трана и съ какв[illegible]ость се[illegible]

[illegible]екторъ[illegible] Манжен[illegible]озволяв[illegible] да осв[illegible] и съвър[illegible]о ясно [illegible]ледаме [illegible]еля на [illegible]стояние [illegible]оло 6 километра.

Съ п[illegible]а на [illegible]чествот[illegible]укатъ [illegible]освѣтляватъ фа[illegible]тѣ или [illegible] оптически сигнали въ военно вре[illegible]

Електрическитѣ вентилатори все повече и повече се распространя-

Електричеството намѣри употрѣбление за нагрѣвание; сѫществуватъ вече електрически печки за отопление и освѣтление (сѫщевременно), електрически ютии, електрически сѫдове за готвене и др.

Въ Лондонъ, въ една гостилница, всичко се готви изключително на електрически тиганчета.

Гастрономитѣ увѣряватъ, че бифтекъ, приготвенъ при помощьта на електричеството е несравнено много по-вкусенъ.

Въ такъвъ кратъкъ очеркъ не можахме да изложимъ всичкитѣ приложения на електричеството — едно по-дълго описване би заело още нѣколко страници, — но и отъ казаното вече читательтъ вижда, че електричеството е готово да положи рѫка на цѣлия свѣтъ, както казва и генералъ Себеръ.

Н—ъ.

Избухването на Везувий.

Населението отъ околноститѣ на Везувий тѣзи дни бѣ особно разтревожено отъ неочакваното разбуждание на Неаполския волканъ. За щастие обаче, това чудовище, следъ като се бѣ съ ужасъ растърсило, съ рискъ да засипи всички села, които сѫ расположени по планината му, следъ като съ грозотия се зачерви и исхвърли огънъ и пламъци се усмири изведнажъ, отново пое своя сънь, съ исключение на нѣколкото подземни ръмжения, като че ли отново е въ летаргия.

Стръмнината на Везувий е по-дебела и по-широка отъ обикновено, но пространата долинка, която се простира до 3—400 метра до завчера, сега е изчезнала. Обсерваторията дава сведения, че всичко е окончателно смирено, ако, разбира се, нѣкоя фантазия на природата не ни сюрпризира, каквото науката не може да предвиди.

Въ дѣйствителность Везувий е единъ ненормаленъ волканъ. Проф. Tascone го признава. Strobon го е считалъ като огасналъ отъ вѣкове вече, и всички стари географици сѫ били съгласни, че не може да се предвиди подобно на онова избухвание, което съсипа Herculanum и Pompei, което бѣ описано отъ Плиний Млади въ писмата си до Tacite.

Следъ тая епоха, Везувий е заявявалъ нѣколко пѫти своето сѫществование — неправилно, периодически. Подобни избухвания се знаятъ едно или двѣ въ вѣкъ. Едно отъ най-ужаснитѣ му избухвания е въ 1631 год.

XIX-я вѣкъ ни е далъ четери отъ неговитѣ явления, случени въ всички фази отъ учени въ 1822, 1861, 1872 и най-сетнѣ тая година, която ни води къмъ XX вѣкъ.

Казватъ, че въ 1822 год. дъждътъ отъ пепелъ е достигналъ чакъ до Цариградъ. Въ 1861 год. потърсването е било почувствовано чакъ до Неаполъ, гдѣто е падналъ дъждъ отъ лъщящъ пепель и пѣсъкъ; по една стръмнина, на долу отъ Piane, лавата е текла къмъ Torre del Greco, въ видъ на една рѣка широка около 300 метра, но която не изминавала повече отъ единъ километръ въ 24 часа. Torre del Greco, следъ избухването, следствие на истиванието на лавата, която е образувала грамадни урви, е билъ разрушенъ; цѣли улици сѫ били погълнати.

Въ 1872 г. избухването е било тоже силно; но безъ обаче да е пострадало нѣкое отъ околнитѣ села.

„Ново Време“ № 5, 1900 год.

[illegible] отъ [illegible] изригване се е ограничило съ разрушаването на приюта на [illegible] е расположенъ къмъ Помпей. Приютъ е билъ засипанъ отъ [illegible] ь си[illegible] ливъ отъ камани и пепель. [illegible] гара на Финикюлера е [illegible] же [illegible] полвинъ засипана; [illegible] лситѣ сѫ като откъснат[illegible] ѣстни мѣс[illegible] ра съ личности, благодарени[illegible] рога[illegible] на всички служащи да [illegible]

Обсер[illegible] никакви пресни не сѫ се образува[illegible] сѫ достатъчни да се поправи ве[illegible] избухване.

[illegible] кото е имало застрашающи размѣри. [illegible] които сѫ приличали на една ужасна [illegible] къ, съ кръвенъ блѣсъкъ, отъ който е [illegible] ждъ отъ камани и пепель.

[illegible] ъ, който се е авантюриралъ чакъ до кра-[illegible] ограничава[illegible] о вѫтрѣшно гърмение и исхвърля-[illegible] азоне, което пра[illegible] ло съ[illegible] опасно наблюдението отъ близо. Отвърстието на кратера е уг[illegible] мено, каманитѣ падатъ, пепелъта [illegible] искачва още до отвърстието, [illegible] ло което сѫ се натрупали камани и разни други вещества.

Въ продължение на тридне[illegible] изр[illegible] се е забелѣзало само петь телюрически силни потръсвания, но отъ ко[illegible] Torre del Greco не е пострадалъ. Единъ наблюдатель е постоянно въ обсерваторията и кордонъ отъ агенти е образуванъ, за да воспрепятствува на безсмислени авантюри по опаснитѣ мѣста. Впрочемъ съ исключение на двама англичани, които намѣриха смъртьта си тамъ, никой не закарва чакъ до тамъ любопитството си да наблюдава чудовището отъ близо. Па и дъждътъ и мъглата следъ спирането на изригването абсолютно покриватъ планината. А колкото за гидоветѣ, които сѫ достигнали до горѣ, расправатъ, че ужасенъ страхъ ги е обзелъ на 9/28 сутринта; ръмжението е било тъй страшно и почвата като че ли се мърдала подъ краката имъ и върхътъ на волкана е приличалъ на единъ истински адъ, погледа на който е билъ ужасяющъ.

Всички жители на Torre del Greco сѫ били въ една ужасна паника, успокоена благодарение на енергията на авторитетни личности и най вече на успокоението, което последва първото избухване на волкана.

Страснитѣ английски туристи и туристки сѫ испълнили базата на волкана и съ отчаеность молятъ гидовитѣ срѣщу богати възнаграждения да се качатъ, обаче последнитѣ по-песимисти не се авантюриратъ, до гдѣ не се констатира, че нѣма никаква опасность.

А нещастнитѣ богомолци отъ Resina и Torre del Greco сѫ изнесли на [illegible] всички [illegible] свѣтин[illegible] усмилятъ [illegible] да не прави зло! И доб[illegible] еници [illegible] на увѣ[illegible] распр[illegible] е Santa [illegible] ia усмирил[illegible] хванието [illegible] 1861 г[illegible]

Sant[illegible] licità! [illegible] увий н[illegible] единъ [illegible] маленъ волканъ, [illegible] ише дъ[illegible] нещас[illegible] да мол[illegible] рия Го[illegible] да го усмири.

П. С. Н.

ИЗЪ ЖИВОТА И ЛИТЕРАТУРАТА.

Скептически погледи: Възможно ли е да реализира сегашната цель на българския учителски съюзъ? — Фразеологически героизмъ и фактическа несъстоятелность. — Може ли съюзътъ да влѣе нови струи въ училищното възпитание и обучение? — Може ли съюзътъ да обезпечи материално учителя, та съ туй да премахне една голѣма спънка при дѣятелностьта му? — Срѣдствата на съюза. — Съюзътъ и управницитѣ. — Съставътъ на съюза и противоречието въ него. — Протеститѣ на съюза, неговитѣ апели и безплодностьта имъ. — Какво може да направи съюзътъ? — Общественната и политическа дѣителность на учителя.

Ако единъ день менторитѣ на психологическа наука се заловятъ да изучаватъ нашата колективна психология, на пръвъ планъ ще констатиратъ фразеологическия ни героизъмъ и фактическата недъгавость, ще констатиратъ рѣдката вспилчивость, съ която украшаваме всѣко новоначинание и грозното разочарование, съ което го завършваме, ще констатиратъ липсване на изискуемитѣ се обективность, здържаность и всестранно изучаване, ще констатиратъ чърти, които съставляватъ основни елементи на единъ анормаленъ характеръ. — «Но тѣ сѫ плодове на времето и срѣдата, тѣ сѫ наследственни «богатсва», които само тѣжатъ върху нашия гръбъ и ние не отговаряме за тѣхното происхождение» — ще ни възразятъ нѣкой. — Да, това е вѣрно, но не по-малко е вѣрно и туй, че за тѣхното прѣмахване отговорностьта тѣжи върху насъ. Ние констатираме единъ печаленъ фактъ не съ цель да упрекаваме, а да дадемъ зовъ за трѣзвено гледане.

До колко думитѣ ни сѫ вѣрни, ще посочимъ на читателитѣ найпрѣсенъ примѣръ: българския учит. съюзъ.

Който е ималъ възможность да чете редовно пламенитѣ статии, които се пишатъ въ съюзния органъ, да чете за грамаднитѣ надѣжди, които се възлагатъ върху туй ново «прогресивно» учреждение, и който е ималъ възможность да се запознае по обстоятелственно съ постигнатитѣ резултати и съ дѣятелностьта на околийскитѣ учителски дружества, спира се на въпроса: логически вѣрепъ ли е начъртания пѫть, по който се движи съюза? Трѣбва ли да бѫдемъ фанатизирани автомати подъ една строга дисциплина или да подлагаме всѣка направена крачка подъ строгата критика? Трѣбва ли да вѣрваме, че нашия съюзъ ще направи богъ знае какви подобрения по възпитанието и обучението изобщо и по положението на учителя въ частности? Съ една дума *дали съюза ще представлява едно авторитетно учреждение, което да дава тонъ по горѣказанитѣ пунктове?* А най-главно: дали съюза ще може да извоюва на учителя права, които да гарантиратъ неговитѣ убѣждения и дѣйствия не само като гражданинъ, но и като политически елементъ?

Позволете ми да се усъмня въ обѣщающитѣ завидни облаги. — Вамъ е чудно? — Вие ще ме наречете кѫсогледъ, — когато предъ себе си имамъ факти, факти!»

— Още по чудно ще ви се види, ако ви кажа, че тѣзи редове пише членъ на съюза, който е вземалъ и взема участие — до колкото сѫ му позволявали скромнитѣ сили — въ съюзното брожение.

[illegible]йте б[illegible]а да четете обвинителния си вердиктъ: това не пише член[illegible]енъ въ безполезностьта на съюза или който има намѣрение [illegible] заем[illegible]ь кокалъ; азъ пиша не [illegible] обвинявамъ или упрѣкавамъ съю[illegible], като едно [redacted]дение, а да посоча на крив[illegible] анализиране [redacted] невѣрното схващане и ф[illegible]не [redacted] логически несъобразности. [redacted]та.

Установ[illegible] [redacted] кия учит. съюзъ се състои отъ [redacted] присърдце работата по народното [redacted] вътъ, да се въодушевяватъ и да [redacted] последъкъ го призна даже и официал[redacted]олко тѣзи млади, енергични, готови за [redacted] Именно послѣдньото ни занимава; значи [redacted] разно [illegible] е дѣятелностьта, която се препоръчва отъ [redacted] плодов[illegible]то ще ни даде?

[redacted]нието ми [illegible] цельта на съюза, а тя може да се [redacted] на три точки: 1) тре[illegible]нтирането на учителя въ мате[redacted] отношение и 2) гарантирането му, като гражданинъ и общественъ [redacted], 3) да спомогне за прогрес[illegible]то и правилното развитие на учебното дѣло у насъ.

В[illegible]та изобщо тази цель [illegible] въ[illegible]ностьта на държавния органъ — Министерството на Просвѣщението [illegible] да се конструира специално учреждение, каквото представлява съюза, което да работи по сѫщата програма, само че «нѣкакъ по друго яче», значи, че държавния органъ не работи по направление подходяще на съвременнитѣ обществено-педагогически изисквания, значи, че този клонъ назадничи отъ времето си.

Ето защо съюзната дѣятелность може да се подведе подъ двѣ групи: 1) дѣятелность, която не игнорира официалнитѣ предписания и 2) дѣятелность, която излазя вънъ отъ тѣхнитѣ тѣсни рамки и иска да реализира туй, което ни дава днешната положителна наука.

Стѣснението, на което се подлага дѣятелностьта на частната инициатива отъ страна на официалнитѣ предписания, поражда спречкването между тѣхъ.

Пита се: дали съюза, който поддържа прогресивното течение, ще може да здобие въ рѫцѣтѣ си такава сила, която да му спомогне за реализиране на цельта, която да му спечели побѣда надъ официалната тѣсногрждность? Кои сѫ тия условия, отъ които ще зависи побѣдата? Този въпросъ е трънливия пунктъ, до когото повърхностно сѫ се доближавали, безъ да го разрѣшатъ окончателно, независимо отъ туй че той е тѣсно свързанъ съ успѣха или неуспѣха на съюза. Вмѣсто туй вие чувате, че не с[illegible]ъ времето, когато вс[illegible] учители ще съзнаятъ положението си и н[illegible] плотятъ [illegible]щия пр[illegible]наленъ [illegible] тогава [illegible] ще надуе гром[illegible] и гайда, [illegible] истерст[illegible]е играе [illegible]ъ кадри [illegible] се обърне [illegible]рѫчени[illegible] се сп[illegible] и то [illegible]го на [illegible]оналнитѣ инте[illegible]ъ? Ние [illegible]ваме, а[illegible] твърд[illegible] излизат[illegible] устата на съю[illegible]ги — и[illegible]и; но [illegible]ете, че [illegible]е твър[illegible]тъ съюзисти — материалисти, които, ако принесете прѣнието на общо принципално гледище, ще ви убѣждаватъ разпалено, че материалнитѣ отношения сѫ двигателитѣ

на всѣки исторически процесъ, на прогреса, че економическото развитие е, което причинява културнитѣ крачки, че степеньта на първото е въ постоянно отношение къмъ степеньта на второтѣ. Принесете въпроса върху почвата на съюзното дѣло, тѣ забравятъ материалнитѣ отношения, забравятъ економическата динамика; тѣ изкубватъ учителя изъ житейскитѣ условия и го възпитаватъ по новъ калъпъ.

Ще се обясня.

1) *Може ли съюза да влѣе нови струи въ училищното възпитание и обучение?* т. е. ще може ли да извоюва туй право на учителя, та той да зближи училището съ съвременностьта? Може ли съюза да бѫде реализаторъ на всичко ново, прѣсно и цѣнно въ науката? Ще признае ли официалната власть въ неговото лице авторитетно учреждение, което да слуша? — Не. И азъ ще нарека най-глупаво туй правителство, което направи подобно нѣщо.

Вѣкътъ, когото преживѣваме днесъ е вѣкъ преимуществено на научнитѣ открития и изобретения, а — най-главно — на тѣхното популяризиране между народнитѣ маси. Предъ мощното движение на популяризацията националнитѣ и кастовитѣ прѣгради блѣднѣятъ. Колкото повечето училището ратува за въ полза на туй движение, толкози повече се приближава къмъ сѫщинската си цель.

Държавното ни управление, дерижирано отъ тази или онази партия, е отражение на партийнитѣ интереси; въ такъвъ случай всѣко едно — било и най-малкото — проявление на държавния организмъ носи печата и се диктува отъ тѣзи интереси. Колкото повече властвующата партия представлява интереситѣ на народната маса — на работническия народъ — толкозъ по-правилно тя стъпа на културна почва, толкозъ по-скоро би проявила гърпимость или би поощрявала всѣка инициатива, всѣко течение, което се движи по тази посока.

А трѣбва да признаемъ, че всичкитѣ ни партии, които падатъ ставатъ, поематъ и напущатъ управлението, сѫ гладници, храненици на народния гръбъ, тѣ сѫ кукли въ рѫцѣтѣ на князъ Фердинанда, инъче не можемъ да си прѣдставимъ какъ една паднала партия, оплюта, испаднала въ немилость пакъ поема държавното управление или какъ прашасалитѣ канцеларски надничари ставатъ придворни лакеи; трѣбва да признаемъ, че пъстрата държавна смѣна не е нищо друго, освѣнъ свободенъ пиръ за нѣколко разбойници, които ще смучатъ народния потъ, до гдѣто имъ пречупятъ краката.

Щомъ интереситѣ на държавата и работническия народъ не се схождатъ, то естествено е, че и колорита на тѣхнитѣ дѣйствия ще бѫде противоположенъ. Разбира се че свѣстения учителъ ще взема страната на последния.

Държавата ще се стрѣми да въведе такива законоположения, които гарантиратъ интереситѣ на властвующата партия; тя ще прибѣгне и до реакцията, ако това стане нуждно. Е, може ли тази държива да допустне свободни дѣйствия на учителя, па макаръ и да бѫдатъ въ името на прогреса? Не. По единъ калпазански начинъ създава реакциони законоположения, а съ помощьта на силата казва на народния учитель: мълчи или ще намѣришъ улицата. Борбата добива политически характеръ. Тогава става

ну[illegible]чителя [illegible] си извоюва самъ гражданскитѣ и политическитѣ права, кои[illegible]ратъ.

[illegible]акъ? [illegible]дѣ се свежда всичко: по туй [illegible]ледамъ по после.

2) *Мож[illegible] ли да* [illegible], та съ туй премахне една г[illegible]ѣма спънка [illegible]къ не. Нека видимъ зап[illegible]

Влас[illegible]о отъ туй да бжде повикана на [illegible] да притежава една груба сила от[illegible] и тѣхъ подобни, съ помощьта на [illegible]о народно съзнание, инъче и при [illegible]и отскочила отъ политическата арена; [illegible]уха испълнили добросъвѣстно възложената [illegible]дствуватъ. И тлъстия кокълъ се пада [illegible]който [illegible] е поставилъ за задача да сжса маската на [illegible]да от[illegible]лотата на всички оргии, които ставатъ за [illegible]рода, на у[illegible]ме — оставатъ скромнитѣ трохи, [illegible]ъ не може да п[illegible]учи [illegible] и редовно, защото се испаряватъ [illegible]рънцѣтѣ на още много гладници[illegible]

Не се самообольщавайте съ [illegible]й, че днешното правителство е посипало главата на нещастния селски [illegible]ъ у[illegible]ь съ благоволение. Не. Приравнението заплатата на селск[illegible]нала отчасти за смѣтка на градския и отчасти да се даде подкупъ [illegible]иналното престъпление, което учителя трѣбва да извърши спроти закона и за нравствения отпадъкъ, когото ще претърпи предъ лицето на съвѣстьта чрѣзъ десятька.

И тукъ се натъкваме на въпроса: *учителя самъ трѣбва да си спечели това, което не му се дава.* Но какъ?

Препоржватъ ни двѣ срѣдства:

1) Да се сплотятъ всички учители въ съюза и чрезъ тази така образувана сила да заповѣдватъ какво трѣбва да имъ се дава — разбира се, въ кржга на справедливостьта —, а не да просятъ отъ тогова или оногова и

2) Учителитѣ чрезъ съюза да получатъ всичко това съ помощьта на работническия народъ, когото да възпитатъ политически и който подъ тѣжестьта на историческото развитие ще стъпи на политическата арена.

И двѣтѣ сж чисти заблуждения. *Съюза*—повтаряме—*съюза* нито чрезъ едното, нито чрезъ другото срѣдство ще постигне разгледанитѣ двѣ точки.

При днешната постановка на съюза, *при сегашната цель* мислите ли, че единъ день той ще сполучи да сгрупира всички учители? Да? — Лъжете се.

Погледнете на въпроса отъ обществено-економическо, па ако искате и отъ биологическо гледище и ни кажете дали въ името на сегашната це[illegible] съюза [illegible] да се [illegible]ратъ в[illegible]чители. [illegible]нитѣ нама[illegible] неизпл[illegible], на к[illegible] подлож[illegible]ародния [illegible]ль, сж го [illegible]вели д[illegible]а полож[illegible]че той [illegible]оилъ кр[illegible] и се принуждава [illegible] прибѣ[illegible] разни [illegible]а, за [illegible]изпустн[illegible]а за сжществува[illegible]е; вое[illegible] задълже[illegible]рахътъ [illegible], казар[illegible]ще повече свързватъ езика му; а мѣстенията по нѣколко пжти и уволненията, вслѣдствие на които се изпречва грозната перспектива на гладътъ не само че каратъ

учителя да нѣмѣе, но даже и да прави компромиси. Отъ една страна лошитѣ условия, отъ друга постояннитѣ випуски, които ни даватъ педагог. училища, гимназиитѣ и специалнитѣ у-ща усилватъ конкуренцията. Завежда се ожесточена борба за животъ, която убива всѣкаква солидарность. Единъ прѣсенъ примѣръ.

Пишущия тия редове, въ качеството си на предсѣдатель на окол. уч-ско др-ство е ималъ този куриозенъ случай. Уволняватъ единъ учитель, членъ на др-ството. Разбира се, че причини имаше, но тѣ не бѣха отъ такова естество, щото да убиватъ достойнството на учителя, а заради интереситѣ на партията. Учителя изхвърлиха на улицата. Азъ трѣбваше да протестирамъ. Простестирахъ ли? Не. — Защото трѣбваше да го послѣдвамъ на улицата, а азъ не бѣхъ си изплатилъ още записа за взаетитѣ пѫтни пари. И съ убита съвѣсть азъ трѣбваше да се помирявамъ съ мисъльта, че съмъ безсиленъ да помогна на този нещастникъ, който изпита горчивината на житейската неправда, — значи азъ се явявамъ съучастникъ на прѣстѫпницитѣ, щомъ мълча. Но.... свѣтъ — колело. Този нещастникъ върху гърба на когото тѣжеше баща, майка, братя, сестри, жена, слѣдъ като не намѣри помощь чрезъ съюза, намѣри я другадѣ: въ приспособлението. Той се приспособи къмъ партията, която го прислѣдваше, а тя — по каприза на сѫдбата — насочи стрѣлитѣ си върху мене, да ме уволни и на мѣстото ми да назначи него. Престѫпникъ ли е той? — Съюза ще каже: да, а азъ казвамъ: не. Той трѣбва да живѣе; ако не за себе си, то поне за други. Но обществото му се зѫби, иска да го смаже, — естественно е, че и той трѣбва да отговори съ сѫщата мѣрка, иначе ще трѣбва да загине. Нима ако допустне подобно нѣщо, не се самоубива? А отъ биологическо па и юридическо гледище самоубийството е прѣстѫпление. — Това е миниатюренъ случай.

Не се самооболщавайте, че държавнитѣ управници ще почувствуватъ гласътъ на правдата или ще се засрамятъ; хора, които дървенѣятъ предъ хилядиитѣ кървави протести, не мислете, че ще чуятъ слабия гласъ на учителя. И така отъ една страна държавното управление влошава и тъй лошитѣ обстоятелства, а отъ друга — тѣ даватъ още по остра форма на борбата за сѫществувание, която пъкъ убива всѣкакви солидарность.

Най-послѣ други, изхождайки отъ туй положение, че учителитѣ, макаръ и сдружени, не могатъ нищо да направятъ непосрѣдтвенно, а трѣбва да се осланятъ на извѣстна сила, която да има политическо влияние, дохождатъ до заключение, че съюза ще постигне цѣльта си само тогава, когато се заловятъ здраво, както за интелектуалното и моралното възпитание на работническия народъ, така и за неговото политическо свѣстяване, чрѣзъ което така назрѣялия народъ ще постави справедливостьта на подходящето ѝ стъпало.

Отчасти може да се каже, че това течение се приближава къмъ дѣйствителния пѫть, но не влиза въ него. Тѣ изпущатъ отъ предъ видъ, че въ туй отношение съюза представлява чуденъ конгломератъ и когато дойде въпроса за политическо въспитание, то не само че нѣма да има съгласие, че ще се появатъ различни течения, но между тѣхъ ще се появи и спречкване по отношение цельта и срѣдствата на дѣйствие при туй въспитание.

Тогава съюза ще изгуби още повече изъ подъ краката си поч... ка, тогава ще изпъкне на сцената тръпливия въпр... м... ли ... ни една и сжща цель да се постигнатъ едни и сжщи резултати ... различни убѣждения и путища ... ствия? Тогава ще бжде немислимо разцѣпление [redacted] предстоящата историческа ... на рабо... [redacted] неговитѣ редове и ще наг... [redacted] но съ целитѣ, които гони този [redacted] тическата сила на разнитѣ демагози [redacted] ти, ще отидатъ да имъ палятъ чаб... [redacted] времена, въ които ще се открие и за

[redacted] мигъ, че този конгломератъ сжществува и [redacted] се застжпя за онеправдани учители. Пр... [redacted] ...адосл...вова се въвеждатъ законоположения, които о... [redacted] ...та на ... ля, игнориратъ неговата самостоятелность и му [redacted] престижа.

[redacted] съгласно съ ср...вата ... юза, той трѣбва да протестира; но ... ще протестира цѣлата упр...телна система, този протестъ засѣг... учителя Х***, който излиза ...лично или печатно и твърди, че вси... държавни реформи, които в... настоящия кабинетъ, сж разумни, ц... съобразни.

Учителя Х*** не влиза въ съ... другата година дойде други кабинетъ; учителя Х*** пожелава и става съюзенъ членъ. Той разв... своята обществена дѣятелность съгласно убѣжденията си: той осжжда ... гашното — новото — държавно управление и рѣшително си заявява, ... държавата ще цъвти, народа ще благодѣнствува, само когато неговия шефъ дойде на власть. Уволняватъ го телеграфически. Ще ли се застжпи съюза за него като «онеправданъ», като човѣкъ, комуто е отнето правото да се изказва като общественъ дѣецъ? — Ако не се застжпи, той туря п... крака цельта си, ако се застжпи, той се явява защитникъ на човѣкъ, ... то вчера е пѣелъ хвалебни химни на реакцията и днесъ пакъ продължава да прави сжщото.

Подобнитѣ случаи ни навеждатъ на мисъльта, че трѣбва да се опредѣли единъ аршинъ, чрезъ който да мѣрятъ разнитѣ такива постжпк... да ги подвеждатъ или не подъ рубриката на «онеправданитѣ» и то... да се застжпятъ. Но членоветѣ на дружеството сж съ различни убѣжде... та за туй ще има и различни аршини. Кого ще прѣдпочетешъ? Или всички или никой. Всички не може, а никой . . . толкова по-злѣ.

Отъ всичко казано до тукъ заключаваме, че сегашната цель на съ... юза е обширна и обема нѣща, които не могатъ да се постигнатъ ч... подпоржчанитѣ срѣдства, че съюзътъ не може да гарантира учителя... **...ално и ...во отно... та да ...де поч... спѣшна про...телна д...ость; вс... ѣзи нѣ... учительтъ ... добие отъ историческото развитие ... чрезъ ... и протести ... къмъ хора, които ..., когат... люешъ. ... скиятъ ... ь може да направи само ... що:** *да ...йствува ... умстве... и педагогическото усъвършенствуване на учителитѣ, като създаде върху рационална почва събори или конференции, въ които да се реферира и тълку-*

ва всичко научно, положително, като се засѣгатъ, разбира се, и формитѣ на живота, и се анализиратъ всички негови проявления; да се прѣдстави най-релиефно срѣдата, въ която е поставенъ и колекция отъ срѣдства, като му се прѣдостави право да си избере, които иска и така подготвения учитель да се пустне въ живота. Но той може да сгрѣши при избора,—нищо! Слѣдъ извѣстни лутания живота ще му натърка носътъ и покаже пѫтя, по който трѣбва да върви. Но това може да бѫде късно?—По-добрѣ късно, отколкото никога!

Що се касае до обществената и политическата дѣятелность на учителя, тя ще се диктува и направлява споредъ съотвѣтствующитѣ му убѣждения и условията въ които е поставенъ.

Съгласието на нѣколцина по убѣждение ще породи тази или онази корпорация или най-послѣ — учителя ще се присъедини къмъ тази корпорация или политическа група, въ което намира най-голѣмъ шансъ за реализирание на идеалитѣ си. Върху туй пакъ ще се повърнемъ.

Х.

СОЦИАЛЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ.

Старията и новията избирателни закони въ Белгия. — Изборитѣ за народни представители на 27 Май за двѣтѣ белгийски камари. — Побѣда на социалиститѣ.—Резултатъ отъ муниципалнитѣ избори въ Франция и Виена. Силна кървава стачка въ Испания. Оправдаванието на трима анархисти предъ Женевския сѫдъ. Арести въ Руссия. Смъртьта на Данеси. Писмата на Золя и Естерхази до Сената по случай вотирания законъ за амнистията.

I.

Споредъ конституцията отъ 1831 година, изработена отъ либералната партии, властьта въ Белгия принадлежи на три учреждения: *Законодателно*, *Испълнително* и *Сѫдебно*. Законодателната власть принадлежи на краля и двѣтѣ камари: Народното Събрание (Chambre) и Сената (Sénat): Испълнителната — на краля, неговитѣ министри и подведомственитѣ имъ чиновници; и Сѫдебната — на независими и несмѣняеми сѫдии, решающи въ негово (кралско) име.

Депутатитѣ на Народното Събрание и Сената се избиратъ отъ народа и се считатъ като представители на цѣлата нация, а не на отдѣлни окрѫзи; тѣ сѫ независими и не подлежатъ на никакви обязаности ни отъ краля, ни отъ народа. Избирателитѣ не могатъ да притесняватъ съвѣстьта на избранници съ никакви задължения, както това е било въ Франция. Всѣки представитель решава подъ влияние на своето вътрѣшно убеждение, не подлежящо на никакво преследвание. Пълномощията за представители се провѣряватъ въ Народното Събрание, а за Сенатори — въ Сената. Личностьта на представителя или сенатора е неприкосновена, а петь дена до откритието на засѣданията и въ време на сессията, тѣ сѫ *почти* неприкосновенни. Тѣ не могатъ да бѫдатъ арестувани подъ никакви условия,

осъ[illegible] ни случаи и то съ съгласието на Народното Събрание или [illegible]

[illegible] чи[illegible] Народното Събрание и на Сена[illegible] публични, съ което се [illegible] можность на [illegible] ето и дѣятелността [illegible] избрани[illegible] еть представители, Събр[illegible] или [illegible] нията да бѫдатъ тайни. Тако[illegible] та, а резултата председателя обя[illegible] тѣ камари сѫ тоже явни. Въ случ[illegible] по-равно, въпросътъ се отлаг[illegible] се счита отворено и решенията [illegible] по-малко $^1/_3$ отъ цѣлото число на пред[illegible] обенни случаи, каквито сѫ изминение [illegible] и важни финансови въпроси, обсѫжда[illegible] об[illegible] тѣто е нужно абсолютно болшинство, сѫ [illegible] $^2/_3$ [illegible] то Събрание и Сената иматъ право да [illegible] мисии (I[illegible] aire) за изучване на нѣкои важ[illegible] ата въпроси. Отделянието [illegible] училищата отъ църквата и сво[illegible] отваряние на всѣкакви учебни заведения е работа на коммиссия[illegible] назначена презъ 1879 година; [illegible] сѫщо, фабричниятъ законъ въ Белгия се дължи на комисията пре[illegible] 6 [illegible] за изучване положението на фабричнитѣ и аграрни раб[illegible] ци.

Числото на предстивителитѣ въ Нар[illegible] то Събрание е 152 души, избрани въ пропорция 1:4000 за четири години, отъ които половината се преизбиратъ всѣки двѣ години; а числото на представителитѣ въ Сената 102, отъ които 76 се избиратъ отъ народа, а останалитѣ отъ Окрѫжнитѣ Сѫвѣти (Conseilles Provinciaux). Наследникътъ и всички членове на царската фамилия по мѫжска линия се считатъ сенатори. Сенаторитѣ се избиратъ въ пропорция 1:80.000 за осемъ години, отъ които половината се подновяватъ всѣки четири години. Заедно съ увеличение народонаселението, числото на народнитѣ представители и сенатори се сѫщо увеличава. Народенъ представитель може да бѫде избранъ всѣки белгийски гражданинъ, достигналъ до 25 годишна възрасть. Отъ него се не изисква нито цензъ, нито контрибуции, както ще видимъ по-надолу при сенаторитѣ и избирателитѣ. Достатъчно е за единъ гражданинъ да не е осѫжданъ по углавенъ редъ и да притежава политически права, за да може да бѫде избранъ за народенъ представитель. Престава да бѫде такъвъ, когато получи държавна служба. Народнитѣ представители получаватъ 300 лева мѣсечно възнаграждение. Сенаторъ може да бѫде този, който е по-старъ отъ 40 години и който плаща прями даньци 1200 лева годишно, или е притежатель на имущества (недвижими) не по-малко отъ 12.000 лева. Сенаторитѣ избрани отъ [illegible] итѣ С[illegible] сѫ ос[illegible] и отъ [illegible] задълж[illegible] по тѣ не могат[illegible] бѫдатъ [illegible] е на т[illegible] ѣти.

[illegible] нието [illegible] та въ [illegible] ението [illegible] гия игра[illegible] на роля, [illegible] тъ точ[illegible] ие на [illegible] демокр[illegible] и конс[illegible] онизмъ е съв[illegible] беспол[illegible]

Въ с[illegible] на недо[illegible] ние межд[illegible] представит[illegible] и правителството, т. е. когато последото мисли, че народътъ е съгласенъ съ това, което представителитѣ не одобряватъ, кральтъ има право да распустне камарата.

Такива случаи въ историята на Белгия отъ 1831 година съществуватъ шесть.

Избиратель, съгласно конституцията отъ 1831 година, се е считалъ всѣки белгийски гражданинъ, който не е билъ по-младъ отъ 25 години и който е плащалъ прями данъци 43 лева. Такива избиратели сѫ се ползували съ по единъ гласъ. Избиратель съ два гласа е билъ този, който е плащалъ повече отъ 43 л., по-старъ отъ 35 години, семѣенъ или вдовецъ, И съ три гласа сѫ се ползували свършившитѣ висшо учебно заведение. Съ това се обяснява фактътъ, че отъ 6 милиона население до 1893 год. едва 130.000 сѫ имали право да гласуватъ. Преброяванието на бюлетинитѣ и провъзгласяване на депутатитѣ е било още по-оригинално. У насъ, както въ Франция и други конституционни държави, представители биватъ тѣзи, които получатъ най-много гласове. Да предположимъ, че Пловдивъ ще избира трима представители и въ тѣзи избори взиматъ участие четири или три партии. Всѣка една отъ тѣзи партии представя по трима кандидати, така щото въ пловдивския избирателенъ пунктъ ще има 12 кандидата, отъ които тѣзи трима ще спечелятъ депутатско кресло, които получатъ болшинство гласове. Много често се случва, щото опозиционитѣ кандидати А и В да получатъ по толкова гласове, колкото и правителствения кандидатъ С, а всички останали деветь кандидати съ по единъ, сто или повече гласа по-малко; тогава Пловдивъ ще испрати и опозициони и правителствени депутати. Обаче по белгийския избирателенъ законъ, съвсѣмъ други резултати сѫ се получавали. *Всичкитѣ* представители отъ извѣстенъ пунктъ принадлежали на тази листа, която е имала най-много гласове, даже и въ този случай, ако разликата е въ единъ гласъ.

Очевидно е, че при такава избирателна система и избирателно право, буржуазнитѣ класи винаги сѫ имали болшинство въ камаритѣ, а отъ това и управлението на страната; тъй като всѣки работникъ не е могалъ да притежава собственость или да отговаря на останалитѣ условия. За да се реши една партия да вземе участие въ изборитѣ *независимо*, трѣбвало е да расчитва на максимално болшинство въ този или онзи пунктъ. По тази причина до 1893 г. на избирателната арена въ Белгия сѫ се явявали само консервативната и либералната партии; а останалитѣ, въ това число социалистическата, сѫ се съединявали по между си или сѫ помагали на една отъ горѣ поменатитѣ двѣ въ врѣда на другата. Въ този случай, побѣдителската *щедрость* е отстѫпвала по едно или двѣ кресла въ парламента на своята съюзница, като е имала предъ видъ количеството на даденитѣ ѝ гласове и броя на депутатитѣ, избрани съ чужда помощь. Не е нуждно да споменвамъ, че това е водило къмъ деморализация и политически развратъ, тъй като партии, каквито сѫ *всички прогрессирующи*, сѫ отклонявали отъ своята програма и сѫ давали съдѣйствие на своитѣ противници по принципъ.

Французската революция презъ 1848 година силно повлия на белгийскитѣ наредби. Редъ политически движения въ Белгия принудеха правителството да отстѫпи. И тъй, презъ 1893 година конституцията бѣше прегледана, законътъ за данъчния цензъ отмененъ; първата крачка къмъ всеобщото избирателно право била направена, която увеличила числото на избирателитѣ съ 1.250.000 души.

[illegible] приложение на избирателния законъ, избиратель се считалъ [illegible] гражданинъ или селянинъ, достигналъ 25 годишна въ[illegible], [illegible]о се раздѣляли пакъ на три кат[redacted] избиратель съ *единъ* [illegible] считалъ всѣки [redacted] адъ отъ 25 години. Избир[illegible] *два* [redacted] ецъ, имѣющь недвижимо и[redacted] авни кредитни билети, до 10[redacted] белгиецъ, жененъ или вдовецъ [redacted] данъци. Избиратель съ *три г*[redacted] висше образование. Закона за не[redacted] билъ отмѣненъ.

[illegible]ститѣ се решиха да си опитатъ [illegible] на слабата агитация, тѣ получиха [illegible]6 година, гласоветѣ подадени за [illegible], д[illegible] до 96.564. Още двѣ години после [illegible]листиче[illegible]и 314.042 гласа, а числото на [illegible] нарастна до [illegible] душ[illegible] болшинство въ опозиционния

Борбата за всеобщото избира[illegible] право (Suffrage Universel) отъ 21 година, както е у насъ и другад[illegible]порционалното преставителство (représantation proportionnelle) отъ д[illegible] на [illegible]растваше. Въ Анверсъ, въ Лиежъ, въ Брюкселъ и въ нѣкои други [illegible]дове на Белгия, ставаха открито сблъсквания между народа и полицията, въ които имаше и убити. Читателитѣ помнятъ миналогодишнитѣ вълнения въ Брюкселъ, вълнения които имаха чисто революционенъ характеръ — бѣха въ полза на новата избирателна промѣна. Отъ друга страна, опозицията въ парламента на чело съ социалиститѣ, даваха такъвъ напоръ, съ своитѣ рѣчи, на правителството, щото то се намѣри принудено да отстѫпи още единъ пѫть и избирателниятъ законъ бѣше подложенъ на второ измѣнение. Неравенството въ избирателния цензъ остана сѫщия, т. е. избирателитѣ пакъ останаха раздѣлени на три категории, но непропорционалното представителство се замѣни съ *пропорционално*.

Преди да свърша съ първата часть на мисъльта си, ще се опитамъ въ нѣколко думи да обясня на читателитѣ, какъ трѣбва да се разбира *пропорционално представителство*.

Ако се взрѣ човѣкъ въ българския избирателенъ законъ, той ще намѣри зачатъци отъ пропорционално представителство, но *само* зачатъци, тъй като, много често се получаватъ и такива резултати: Пловдивски правителственъ кандидатъ С. получилъ да кажемъ 3520 гласа; либералнитѣ кандидати А и В всѣки единъ по 3500 гласа и още нѣкой четвъртъ кандид[illegible] отъ тр[illegible]ртия п[illegible] 3490[illegible] Този [illegible] кандидатъ [illegible] зависи[illegible] това, [illegible]ката с[illegible]ой само [illegible] гласа, ще пропадне, когато либералната партия почти съ сѫщото количество гласа [illegible] ще испр[illegible]вама пр[illegible]тели в[illegible]я. По [illegible] белгийски из[illegible]еленъ з[illegible] такава [illegible]ведлив[illegible]е не [illegible]. Полученитѣ гласове се смѣтатъ не на цѣлата листа, а на всѣки кандидатъ по отдѣлно, като останалитѣ гласове минаватъ на втория кандидатъ, на третия и т. н. догдѣто има гласове.

Въ извѣстенъ избирателенъ пунктъ, взели участие въ изборитѣ четири партии, т. е. представени сѫ четири листа 1, 2, 3 и 4, отъ които трѣбва да се изберать десеть представители. Листъ № 1 получилъ x гласове, листъ № 2 получилъ $3(x)+a$, листъ № 3 получилъ $2(x)-a$ и листъ № 4 получилъ $4(x)$. Споредъ стария белгийски законъ, а до нейдѣ и споредъ българския, всички представители ще испрати листъ № 4, а останалитѣ 1, 2 и 3 ще пропаднатъ, независимо отъ това, че гласоветѣ подадени въ тяхна полза, заедно съставляватъ съ 100, 1000 или 10,000 болшинство, исказвающи недовѣрие въ кандидатитѣ на листъ № 4. Обаче новиятъ избирателенъ законъ, като ималъ предъ видъ, че народътъ е фактическия господаръ на страната и като така, трѣбва да му се отдаде мѣсто въ управлението ѝ. Въ дадения случай, гласоветѣ x на листа № 1 се взиматъ като коефициентъ и се съставлява следующата пропорция:

$$x : 3(x)+a : 2(x)-a : 4(x)$$

т. е. по колко пѫти x се помѣщава въ останалитѣ три сбора. Резултата отъ решението на тази пропорция ще бѫде: листъ № 1 ще испрати единъ представитель, листа № 2 ще испрати 3 представителя, листа № 3 — 2 и листа № 4 ще испрати 4 представителя. Ако имаше още една пета листа, която би получила $x-a$, такава листа ще пропадне, тъй като коефициента е по-голѣмъ; ако ли тази петя листа би получила $x+a$ гласове, тогава тази отъ останалитѣ четире листа ще се лиши съ единъ кандидатъ въ полза на петята, на която последния коефициентъ е най-малъкъ. Въ горния случай листъ № 3 ще испрати само единъ кандидатъ, тъй като последния ѝ коефициентъ $x-a$ е по-малъкъ отъ последния коефициентъ на листа № 2, който е $x+a$.

Нека предположимъ, че листа № 1 е получила 9269 гласа, листа № 2 — 27.756 гласа, листа № 3 — 18.476 гласа и листа № 4—37.825, отъ които трѣбва да изберемъ 10 депутата въ пропорция съ полученитѣ гласове. Технически можемъ да опредѣлимъ коефициента, той ще бѫде 9269, а за останалитѣ постѫпваме до нейдѣ както въ Аритметиката при търсението най-голѣмъ общъ дѣлитель.

		2	3	4
Листъ № 1	9269			
« № 2	27.756	13.878	9.252	
« № 3	17.576	*9.238*		
« № 4	37.825	18.912	15.608	*9.456*

Ако петята листа, която отбелѣзахме $x-a$ е получила 8350 гласа, очевидно ще пропадне, защото 9269, т. е. коефициента е по-голѣмъ; но въ случай че тя получи $x+a$ или 10.320 гласа, тогава листа № 3 ще изгуби втория си кандидатъ въ полза на кандидата отъ петята листа, защото последния ѝ коефициентъ 9.238 е по малъкъ отъ коефициентитѣ на листа № 2 и 4, т. е. отъ коефициентитѣ 9.252 и 9456.

Количеството на кандидатитѣ всѣка партия опредѣля сѫразмѣрно съ гласоветѣ на които расчитва въ даденъ избирателенъ пунктъ. Кандидатитѣ биватъ толкова повече или толкова по-малко, колкото партията се счита по-силна или по-слаба въ извѣстния пунктъ.

При тази нова избирателна система, на 27 Май (14 Май ст. с.) бѣхѫ произведени изборитѣ въ Белгия за общо подновявание на представителитѣ отъ двѣтѣ камари.

* * *

В[illegible] [illegible] ойт[illegible] които мисля да посветя втората [illegible] на статията си, влѣзоха [illegible] пе петнадесеть ра[illegible] [redacted] отъ които само петь [illegible] тъ серио[illegible] [redacted] *рвативната* (правителств[illegible] *ибе*[illegible] [redacted] *прогресивната* и *Демократи*[illegible] [redacted] всичаи петнадесеть партии бѣха [illegible] [redacted] допълнителни кандидати за парла[illegible] [redacted] телни кандидати за Сената. [redacted] мѣсецъ преди изборитѣ, въ който [redacted] правителството се опита съ хитрость [illegible] ското население съ установление за- [illegible] пенсии, но като получи заслуженото [illegible] а, [illegible] явно отъ социалиститѣ и отъ страна на [illegible] ки к[illegible] а Бе[illegible] я въ двѣтѣ хилядната Брюксел- [illegible] на 29 А[illegible] т[illegible] ооволиха съ едно глухо шушне- [illegible] *правителство* [illegible] *ржки за работницитѣ* и че [illegible] *своята подрѫжка*; но като виdѣ и тукъ [illegible] отъ страна на «[illegible]ъ» белгийски работници, то се [illegible] за несигурно срѣдство за [illegible]. Почти на всѣко [illegible] и магазинъ, [illegible] чуваха «социалиститѣ [illegible] социалиститѣ искатъ да униш[illegible]ятъ религията» [illegible] брошурка съ заглавие «le Socialisme voila [illegible]» или [illegible] се раздаваха даромъ изъ улицитѣ, и [illegible] нѣкой въпросъ, то ораторитѣ [illegible] или [illegible] отговоръ или [illegible].

[illegible] 26 Май, [illegible] день преди изборитѣ [illegible] [illegible] трибуна [illegible]

[illegible] 462.2[illegible] а, под[illegible] а соц[illegible] кандидати

[illegible]

цията му се бѣше распоредила да дава сведения въ ходътъ на преброяванието, на всѣки половинъ часъ. Въ 12 часа, последнитѣ резултати бѣха дадени и публиката се разотиде доволна отъ изборитѣ. Консервативната партия, която на лѣво и на дѣсно повтаряше, че всеобщото избирателно право и пропорционалното представителство ще накажатъ сами себе си, се увѣри още единъ пѫть, че свѣтата истина винаги излиза на явѣ. Наистина, S. U. и R. P. наказаха сами себе си, като отнѣха на католическата партия само въ Брюкселъ 11 представителя.

На следующия день, белгийскитѣ вѣстници дадоха окончателнитѣ резултати отъ изборитѣ, като прокламираха въ полза на своитѣ партии «побѣда, побѣда«, написано съ голѣми букви.

Кому, прочее, принадлежи побѣдата?

Съставътъ на последнята камара се състоеше отъ 111 клерикала, 29 социалиста и 12 либерала, избрани както следва: клерикалитѣ съ 903. 975 гласа, социалиститѣ съ 314. 042 гласа и либералитѣ съ 458. 360 гласа. Съставътъ на Сената отъ 69 клерикала, 31 либералъ и 2 социалиста.

Въ последнитѣ избори, клерикалитѣ получиха 1.002875, либералитѣ 509,558 и социалиститѣ 462,254 гласа. Колкото и да се старае правителството да убеди свѣтътъ и само себе си, че то спечели »le victoire», фактътъ е фактъ, че то изгуби 26 гласа въ парламента, а избирателитѣ сѫ се увеличили едва на 10.8%, когато социалистическата партия отъ 29 представители въ последнята сессия, за напредъ ще има 34, освѣнъ това, и едно увеличение на избирателитѣ отъ 46.9%. Либералната партия спечели болшинство въ камарата съ 20 гласа по-вече, т. е. отъ 12 депутата въ предстоящата сессия тя ще има 32, но увеличението на избирателитѣ е малко повече отъ клерикалитѣ 11.3%.

Както вижда читательтъ, консервативната партия въ тѣзи избори изгуби доста много, не само въ парламента, но и въ народа.

При всичко че социалиститѣ спечелиха само петь гласа въ парламента, но това е доста много при сѫществующата избирателна система въ Белгия. А главното е, че първи пѫть подадоха независима листа въ Брюкселъ, коят за похвала на Брюкселското население, спечели 5 депутата съ 52.051, срѣщу 59.597 гласа., подадени за правителството.

И така, предстоящата камара ще се състои отъ 85 консерватора, 32 либерала, 34 социалисти и 1 демократъ-християнъ.

Резултата за Сената е: консерватори 43 и опозиция 33. Какви ще бѫдатъ последнитѣ резултати още е не извѣстно, тъй като изборитѣ за окрѫжнитѣ съвѣти още не сѫ станали, които сѫ назначени за 3 Юний.

Въ изборитѣ за Сената, социалиститѣ не взѣха самостоятелно участие, а подаваха гласоветѣ си за прогреснститѣ.

II

Муниципалнитѣ избори въ Франция дадоха най-благоприятни резултати за социалистическата партия. Почти въ всичкитѣ градове, съ исключение на Парижъ, болшинството въ тѣзи съвѣти сѫ избрани социалисти. Въ Парижския общински съвѣтъ националиститѣ спечелиха болшинството, но сѫщинската побѣда е на страна на социалистическата партия и именно

по[illegible]ина: социалиститѣ спечелиха 19 мѣста съ 124,000 гласа[illegible]тѣ — 32 мѣста съ 72.059 гласа, една разлика въ 52.94[illegible] полза на социалиститѣ. Така що[illegible]ставътъ на парижския [illegible] вѣтъ ще се [redacted] избрани съ 124.000 [illegible] *радика*[redacted].881 гласа; 4 *републиканци* [illegible] бран[redacted]*ри*, избрани съ 1209 гласа.[redacted] гласа.

Общин[illegible][redacted]тать: 14 прогресиста и 7 хр. со[illegible]

[illegible] Билбао (Bilbao) съ дата 29 Май (н. с.) [illegible] Испания напредва. Стачницитѣ съ камани [illegible]ни, които сж решили да постжпятъ на работа, та[illegible]; [illegible]фицеръ отъ полицията билъ смъртно [illegible] работни[illegible]кровителството на полицията и [illegible]о е пристигнъ[illegible] специално тази работа. Споредъ друга [illegible] имало сбиване между стачницитѣ и войската.

— Федеративния Женевски [illegible]дъ, на 29 май (н. с.) е оправдалъ швейцарскитѣ граждани Фрижери[illegible]они [illegible]елдъ, обвинени като анархисти, за пропаганда, въ опублик[illegible]ето [illegible]нъ анархистически алманахъ на италиянски езикъ.

Когато въ Белгия, Франция, Австрия, народътъ исказва свободно своето право и дава всѣкому заслуженото, рускитѣ граждани, пардонъ, рускитѣ *поданници*, защото тамъ нѣма „гражданство“, се арестуватъ съ стотини и безъ всѣкакъвъ сждъ се испращатъ въ Сибиръ. Преди нѣколко дена, споредъ Французскитѣ и Белгийски вѣстници, въ Варшава, Одесса и Киевъ, сж биле арестувани 223 души, болшинството изъ които студенти и интелегенти.

* * *

— Презъ тази недѣля се е поминалъ въ Брюкселъ, единъ италиянски емигрантинъ. Тъй като сждбата на този борецъ е тѣсно свързана съ социалистическото движение, почти на цѣла Западна Европа, азъ ще отдѣля за него нѣкокко думи въ хрониката си. Алфонсъ Данеси е роденъ презъ 1834 година въ Имола, малъкъ градецъ въ Папската область. Той е взималъ участие въ всичкитѣ походи на Гарибалди за независимостьта на отечеството си, но «признателното отечество» го обвинило въ анархизмъ и изгонило изъ предѣлитѣ си. Данеси се посели въ Франция, гдѣто бѣше единъ отъ първитѣ защитници на Савойската свобода. Отъ Франция, той замина за Швейцария, а отъ тамъ пакъ въ Франция, но въ време процес[illegible]рапотки[illegible] Лионъ[illegible]де изг[illegible]и отъ Ф[illegible]. Найпосле [illegible]мѣри п[illegible] въ Бр[illegible] гдѣто [illegible]ни стра[illegible]ния си скитни[illegible] животъ, [illegible] дълго [illegible]ване [illegible] отъ ко[illegible], полу[illegible] въ нагр[illegible] человѣ[illegible] му бл[illegible]о сърди[illegible]

* * *

На 29 Май, Емилъ Зола е испратилъ едно дълго писмо, адресирано до Сената по случай вотирания Закона за Амнистията. «Въ деньтъ, когато

вотирахте отменение закона за амнистацията (dessaisissement), вие направихте първата грѣшка. Вие, пазители на закона, сами направихте атентатъ противъ него . . .» Тъй почва Зола своя протестъ. Следъ редъ факти и доказателства, той се обръща съ следующата покана: «Вотирайте, прочее, господа Сенатори, закона за амнистията, довършете одушванието, кажете заедно съ президента Делегоргъ, че въпросътъ нѣма да бжде поставенъ, ще бждете стълба на Лабори (serrez la vis à Labori) заедно съ първия министръ Перивиеръ; и ако единъ день Франция бжде обезчестена предъ свѣтътъ, това ще бжде ваше дѣло» По надолу дава следующето заключение: «Закона за испъжданието бѣше едно юридическо престжпление, а закона за амнистията ще бжде едно гражданско предателство, предайте Републиката въ ржцѣтѣ на най-върлитѣ неприятели». Апела се свършва съ следующата кратка, но силна фраза, каквато само перото на Зола е въ състояние да създаде: «Votez-la, vous en serez punis avant peu, et elle sera plus tard votre honte».

Отъ друга страна, Естерхази е испратилъ до предсѣдательтъ на Сената своитѣ показания съ едно писмо, въ което се говори, че тази амнистация е невъзможна,

* * *

Изборитѣ въ Италия сж назначени на 5 Юний, при следующитѣ кандидати: правителственни 400; конституционисти-опозиционери 180; конституционисти-независими 70; социалисти 115; Републиканци 50 и 70 Радикали. —

Ст. С.

Хроника

(Изъ нашата журналистика).

Една неочаквана препирня. — По македонския въпросъ. — Отговорътъ на миналитѣ ми белѣжки отъ в. „Реформи“. — Пристрастието къмъ „политически комбинации“. — Дълбоката дипломация на моя опонентъ. — Възможна ли е автономна Македония? — Автономна Македония и шовинистическиятъ идеалъ. — Революционната безпринципность на Македонската Организация. — Ризовъ и неговата рецепта за ограничение на „вироглавството“. — Празднитѣ му приказки за социалиститѣ. — Д-ръ Пасманикъ, Ризовъ и италианскитѣ социалисти. — Едно à propos. — Една поправка.

Въ миналата хроника направихъ нѣколко белѣжки върху македонския въпросъ, по поводъ на статията въ в. *Реформи* подъ названието «Къмъ Солунъ». На тия ми белѣжки отговаря органътъ на Върховния Македонски Комитетъ, в. «Реформи», въ бр. 14 и 15. Интересно е, че той въ втората си статия говори за пристрастието на тия, които се занимаватъ съ македонския въпросъ, къмъ «дипломация» и «политически комбинации». «Разни мнѣния и прѣдположения може да има, — четемъ въ бр. 15, — за възможнитѣ послѣдствия отъ едно революционно движение. У насъ Господъ е наспорилъ дипломатитѣ въ излишно изобилие. Едни могжтъ да ти прѣдставятъ такива политически комбинации, други ще ти наведатъ

съв[illegible]отив[illegible]ожни доказателства и ще[illegible] убеждаватъ, че не тъй ще с[illegible]а [illegible]е стане». Обаче, самъ авторътъ не [illegible] чистъ отъ такова пристрастие к[illegible] политически комбинации». Въ [illegible]й възлага всичката надѣжда за освобождението [redacted] тически комбинации, вър[illegible]ста, че н[redacted] ръстосватъ голѣмитѣ инте[illegible] ве[redacted] нашето спасение. Ако ние се [redacted] нъ моментъ запалимъ огъньтъ въ [redacted] о е спечелено. Слѣдъ една кървава [redacted] останатъ два пѫтя: или да разграб[redacted] нятъ свободата на нашето отече[redacted] литѣ сѫ кръстосани на истокъ, тѣ щатъ [redacted] пригърнатъ втория пѫть, именно: да [redacted] ода. Освобождението на Сърбия, Гърция, Ромѫния [redacted] по [illegible]ия начинъ. Нашата свобода ще се придобие [redacted]. Както [illegible]е, [illegible] имаме работата съ «политическа [redacted], но опростот[illegible]а [illegible]то се иска намъ. Великитѣ сили [redacted] да разграбятъ «болния чов[illegible], т. е. Турция; всѣка отъ тѣхъ [redacted]ласява и натъкмява работитѣ си така, щото единъ день да грабне отъ нея колкото може по-голѣмъ кѫ[illegible]о понеже тѣ не могатъ ужъ да се съгласятъ върху дѣлежа на Тур[illegible]обния моментъ», сир. когато силитѣ се боричкатъ нѣйдѣ далечъ отъ [illegible]е ще подпалимъ огъня въ Македония и Одринско и ето ти, слѣдъ ре[illegible]люцията, «нашето дѣло е спечелено». Македония освободена и сдобита съ автономия. Нѣма да възразявамъ противъ тоя доста наивенъ «пѫть» за освобождението на Македония и противъ «дълбоката дипломация», която се крие въ тоя «пѫть». Едно само ще забелѣжа, а именно, че Върх. Макед. Комитетъ прави смѣтка, безъ да иска да знае за фактическия господарь на областитѣ, въ които ще палимъ огънь, и за претендентитѣ върху Македония. Ако бѣше работата тъй проста, както ни я представлява авторътъ на помѣнатитѣ статии, т. е. ако работата се касаеше само до Македонската Организация и Турция, тогава щѣхме да имаме надѣжда, че ще излѣзе нѣщо отъ «подпалването на огъня» въ Македония и Одринско, макаръ че Турция, както ни показа недавно-миналото, не е толкосъ слаба сила, щото да не може да се бори съ една революция въ своитѣ области. Но работата не е тъй проста. Да предположимъ, че Турция като сила нищо не струва, да предположимъ, че и великитѣ сили се боричкатъ нейдѣ далечъ и че не се съгласяватъ и не ще могатъ да се съгласятъ въ бѫдѫще за раздѣлата на Турция. Обаче, очевидно е, че «запалването на огъня», революцията при такива условия ще послужи за сигналъ на балканскитѣ държавици, да се нахвърлятъ върху Македония, да я разграбятъ, коя колкото може, да се нахвърлятъ даже [illegible] срѣщу [illegible] Тъй [illegible]ри дне[illegible]положе[illegible] работитѣ на [illegible]кия По[illegible]овъ, сле[illegible]одпалва[illegible]на огън[illegible] «слѣдъ рев[illegible]та» не [illegible]мия на [illegible]дония, [illegible] нейно [illegible]рпване, [illegible]юкжсва [illegible]же да [illegible]ва. Азъ [illegible] убѣден[illegible] това заключение [illegible]о-вѣрно [illegible]което [illegible]нието [illegible] опоне[illegible] в. «Реформи», че великитѣ сили щѣли били, слѣдъ революцията, «да пригърнатъ втория пѫть, а именно: да признаятъ нашата свобода», т. е. да признаятъ сво-

огъня» въ Македония при обстоятелства, които предполага моя опонентъ, навѣрно, нѣма да уловятъ нито единия, нито другия отъ двата «пѫтя», които имъ предписва той; тѣ могатъ преспокойно да предоставятъ на Турция да се расправя съ насъ, пъкъ и на взаимната омраза на балканскитѣ държавици, които нѣма да закѫснѣятъ, подъ предлогъ да запазятъ равновѣсието на Балканския Полуостровъ, да се опълчатъ едни срѣщу други, или нѣколко отъ тѣхъ срѣщу България. Въ такъвъ случай, кадѣ остава автономията на Македония? Споредъ мене, автономията на Македония е една утопия при днешното положение на работитѣ въ Балканския Полуостровъ и при това положение «подпалването на огъня» може всичко друго да донесе, но не и освобождение и сдобиване на автономия за Македония.

Бързамъ да оговоря горното, за да се избѣгнатъ всѣкакви недоразумѣния. Не съмъ противъ борбата за една автономия на Македония. Като казвамъ горното, искамъ да подчертая това, че при днешното положение, при днешната распокѫсанность на Балканския Полуостровъ създаванието отъ Македония едно автономно свободно царство е положително една утопия, на една недостижима идея. Не мога да разбера, какъ е могла да се втълпи въ главитѣ на ония, които съставляватъ Македонската Организация въ България и които рѫководятъ тази организация идеята за една автономия на Македония при днешното положение на Балканския Полуостровъ. По-лесно човѣкъ може да разбере ония наши шовинисти, които поддържатъ, че освобождението на Македония и присъединението ѝ къмъ княжеството или къмъ кралевство българско ще стане чрезъ нахлуванието при удобенъ моментъ на българската войска въ нея. Сдобиванието на Македония съ автономия е възможно само тогава, когато се махне днешното положение въ Балканския Полуостровъ, когато се споразумѣятъ балканскитѣ народи, — а не князетѣ или кралетѣ имъ, и не тѣзи или онѣзи правителства, — за образуванието на една балканска държава. Само при това условие е възможна една свободна автомна Македония и само въ борбата за приготвяние на това условие азъ виждамъ революционна дѣятелность, която може да принесе свобода за Македония и самостоятелно свободно сѫществувание за балканскитѣ народи. Думата е за сѫдбата на последнитѣ, а не за оная на тѣхнитѣ князе и крале или за тѣхнитѣ лакеи подъ фирмата на «народни правителства». Обаче, Македонската Организация, а главно нейнитѣ органи, като сѫщи чада на една не развита, слаба въ всѣко отножение буржуазия, като сѫщи чада на една буржуазия безъ всѣкакъвъ революционенъ духъ, мизерна въ своитѣ стремежи, — органитѣ на Македонската Организация, намѣсто да се въодушевляватъ отъ дѣйствителни революционни принципи, намѣсто да се занимаватъ съ дѣйствителна революционна дѣятелность, ги виждаме да се въодушевляватъ отъ такива принципи, които по самата си сѫщность нищо революционно не представляватъ и сѫ едни погрѣшни умозаключения отъ погрѣшни предположения. Органитѣ на нашата Македонска Организация, намѣсто да се борятъ за революционни принципи, борятъ се съ революционни фрази, и съ приготовление за произвеждание на революционни опити, отъ които могатъ да се получатъ правопротивоположни резултати отъ очакванитѣ. Повече отъ двайсеть години се говори у насъ сé за освобождението на Македония и въ името

ма[illegible] з[illegible] време сѐ дружестви се [illegible]ъ, сѐ опити рево-лю[illegible]ъ, но Македония и до днесъ пъ[illegible] подъ сжщото иго. Мож[illegible] ощ[illegible] два години ще се минатъ въ [illegible]ъ революционна дѣятел[illegible] Ако у насъ има[redacted]о-развита, сформирана, [illegible]лна бур[redacted] една буржуазия, която да [illegible] [redacted] на една балканска държава ч[illegible] [redacted] оди, въ тѣзи двайсеть години си[illegible] [redacted] до осжществлението си. Ако н[illegible] [redacted] Полуостровъ буржуазия, която [illegible] [redacted] о грабителство на народитѣ, които [illegible] [redacted] като самостоятелни единици и създава[illegible] [redacted] ие и която да работи за образуването [illegible] ва, т въ двайсеть години би се осжществила тази [illegible] освоб[illegible]нието на Македония и другитѣ поробени [illegible] зи б[illegible] не[redacted] на смѣтката да се занимава съ [illegible]и. Ней не[illegible] [redacted] ката подъ фирмата на «народни [illegible] да живѣе на гърба на на[illegible]ъ. Че всички тѣзи, които съставъ днесъ правителства или се [illegible]ъкмятъ утрѣ да станатъ съ помощьта на князетѣ правителства на ба[redacted]итѣ народи, не искатъ и да чуватъ за такава политика на балкан[redacted], никакъ не ме очудва. Но една Македонска Организация, една такава [redacted]зация, отъ устата на която не слизатъ революционнитѣ фрази, или ко[illegible] ужъ прегръща революционнитѣ принципи, да може да живѣе безъ дѣйствителни революционни прин-принципи, това е, което ме очудва. Тази организация, като революционна, би трѣбвало да встжпи на дѣйствителна революционна почва. Тя поне да се издигне до революционни принципи, а не да виси въ революционни фрази и въ ялови революционни опити. Това искахъ да кажа на нашата Македонска Организация, когато въ миналата хроника казахъ, че има надъ какво сериозно да се замисли.

Като каня нашата Македонска Организация да встжпи на истинска революционна почва, нека моя опонентъ не помисли, че азъ, като социалистъ, я каня да прегърне социализма. Не! Азъ не мога да си правя илюзии, че тя може да вслжпи за сега въ този пжть. Азъ я каня да прегърне революционнитѣ принципи на нашитѣ стари революционери, на Л. Каравеловъ, на Левски, Бенковски, Каблешковъ и Воловъ, които за свободата на България проповѣдваха и умрѣха подъ знамето на радикални буржуазни принципи, безъ да говоря за незабравимия Ботевъ, който съединяваше съ освобождението на България освобождението на роба отъ всички вериги. Балканската федерация, балканскитѣ щати—такъвъ трѣбова да бжде, днесъ особенно, основния принципъ на една революционна Македонска орга-низ[illegible] баче не [illegible]редстав[illegible] днесъ [illegible]тъ таки[illegible]нципе тя се [illegible]евлява. [illegible]втаря д[illegible] годишна[illegible]ва дѣя[illegible]ъ. Вследств[illegible] това, ни[illegible] днесъ сме [illegible]гели на [illegible]ва жалк[illegible]ина: отъ [illegible]а стран[illegible]ителств[illegible]кби чр[illegible]еграфн[illegible]енции, че маке[illegible]ското д[illegible] въ ржц[illegible]у, а В[illegible]лятъ М[illegible] Комитетъ тржби чрезъ органа си «Реформи», че това не е истина. При всичкото ми горѣщо желание да вѣрвамъ въ искреностьта на заявленията на Върховния Комитетъ, обаче цѣлата постановка на организацията, основнитѣ ѝ начала

сж такива, че азъ допускамъ, какво правителството, чрезъ княжеския лакей Т. Иванчова, безъ да знае това Върховниятъ Комитетъ, да държи нишкитѣ на македонското дѣло въ своитѣ ржцѣ. Това не само не е чудно, но е и твърдѣ естественно. Безъ да се простирамъ тука, ще кажа, че додѣто Македонската организация не встжпи на истинския революционенъ, макарь и буржуазенъ, пжть, додѣто тя не отдѣли себе си отъ почвата на оня революционаризмъ, на който може да влиза всѣко едно лукаво правитество, до тогава тя, безъ да ще, безъ да се сѣща Върховниятъ ѝ Комитетъ, ще се намира въ ржцѣтѣ на правителствата. Хиляди декларации нѣма да ни разубѣдятъ въ това. Азъ желая на Македонската Организация да се избави отъ това двусмисленно положение и да стане тя дѣйствително революционна. Тогава тя не ще зависи отъ правителсвва и не ще има нужда отъ тѣхъ. Тогава тя ще има нужда отъ народитѣ и само отъ тѣхъ, а правителствата въ такъвъ случай ще бждатъ безсилни да експлоатиратъ съ нея въ своя полза, за свои лични домогвания.

* * *

Не твърдѣ отдавна четохъ въ в. «Прѣпорецъ» едно писмо отъ Ризовъ. Въ това писмо този последния натякваше на студентческата младежь изобщо и на социалиститѣ частно, че не се залавяли за борба съ правителството, както сж правили при Стамболовия режимъ, и свършваше съ трагическото заключение, че трѣбвало пакъ тѣ, „*старитѣ борци*“ да се заловятъ за борбата. Въ него Ризовъ се яви въ образа на смѣшенъ и печаленъ рицарь. Въ писмото му прозглеждаше ясно такава мисъль: «ехъ да има нѣкой, който да свали това правителство и да накара княза да повика едно ново правителство, въ което да намѣрятъ мѣсто и «старитѣ борци!» Съ други думи, отъ писмото му излиза, че «старитѣ борци» чакатъ нѣкой да свали правителството и да качи тѣхъ на власть. Но както се вижда, Ризовъ вече изгуби надеждата, че студенческата младежь и социалиститѣ ще свалятъ правителството, та като единъ отъ „старитѣ борци“ се реши най-сетнѣ да влѣзе въ печалната роля на борящия се рицарь, а не да чака. И той вече пакъ излѣзе на бойното поле. Излѣзе той съ своя в.«Христо Ботйовъ».

Както е извѣстно, Ризовъ не е отъ проститѣ, та не обича да се занимава съ малки работи. Той, напримѣръ, като влиза въ борба, обича да се бори не съ сѣнки, а съ сжщинскитѣ автори на злото. За г. Ризовъ най-голѣмо зло за България съставлява «вироглавството» на княза Фердинанда, който не иска да взѣзе въ рамкитѣ на конституционенъ князь, а управлява България по своя воля. Като излѣзе на борба, Ризовъ улавя „вола право за рогата“. Неговата мисъль е много проста; той казва, че най-близката и най-главната задача за сега у насъ е да вкараме князя Фердинанда въ конституционнитѣ рамки. Всички усилия трѣбвало да бждатъ насочени именно за решението на тази задача. Ризовъ, разбира се, не казва нѣщо ново. На тоя източникъ на злото у насъ отдавна се е посочвало отъ мнозина; мнозина сж съгласни, че князь Фердинандъ трѣбва да се вкара въ конституциония пжть. Обаче, какъ да се вкара? На тоя въпросъ г. Ризовъ не отговаря направо, а чрезъ подлистници за сждбата на «вироглавитѣ» царе въ другитѣ страни. Отъ помѣстването на тѣзи

под[illegible] мо[illegible]да се направи заключение, че князъ Фердинандъ, като «вир[illegible] трѣбва да опита участьта на княз[illegible] Куза и на краль Отона. Впроче[illegible] Ризовъ съ тѣзи подлистници иска[illegible]же би, само да сплаши князя Фердинанда съ [redacted]е, та да го накара самъ [illegible]склони гла[redacted] би, такава тактика и да[redacted]бералитѣ» съ анонимни писм[redacted] като за «Камиларя» и за сждбата [redacted]ъха да го наплашатъ и да го нака[redacted] сега князь Фердинандъ не се уп[redacted]ува“? Тогава, какъ да се накара да [redacted] Г-нъ Ризовъ предлага следующата ре[redacted] и елементи въ България да свиятъ [redacted] да сж подадатъ ржка и да обявятъ на князь Фер[redacted]тъ тѣх[illegible]тдѣлно нѣма да поеме властьта, додѣто не [redacted] коалиц[illegible]тво, което да произведе свободни [redacted] свободно из[illegible] представители князь Фердинандъ [redacted] да повика ония, които съст[illegible]ватъ болшинство и които ще обра[redacted]ватъ конституционно правителство. Такава е рецептата, която предлага г. Ризовъ и която, пакъ ще ка[illegible]е нова. Не е лоша тази рецепта и азъ вѣрвамъ, приложена, тя мо[illegible] ту[illegible]ници на «вироглавството». Но за осжществението на този п[illegible]ъ аз[illegible]ждамъ причини, защо опозиционнитѣ партии и елементи трѣбва да [illegible]виватъ своитѣ знамена. Не-ли всички тѣ гърмятъ, че се борятъ за конституционнитѣ ни правдини, за «народния суверенитетъ», за унищожението на дворцовитѣ режими? Значи, на тѣхнитѣ знамена има написано това, което иска г. Ризовъ. Защо тогава да се свиватъ тѣ? Азъ тука виждамъ, че въ главата на г. Ризовъ има едно голѣмо недоразумѣние. У него работата излиза такава, като че нашитѣ буржуазни опозиционни партии не могатъ да се споразумѣятъ за една временна обща акция, защото не свиватъ знамената си, защото никоя не иска временно да го захвърли, когато тѣ, знамената,—стига да ги иматъ,—въ нищо не могатъ да прѣчатъ на партиитѣ да се споразумѣятъ. Значи, не сж знамената, които пречатъ за споразумѣнието имъ, а има други причини. Преди всичко, тѣ не сж партии, а тайфи, които гледатъ, какъ по-скоро да се качатъ на власть и чрезъ насилие да се ухранятъ на гърба на народа, да се награбятъ, да се обогатятъ чрезъ държавата. Могатъ ли такива «партии», които ви говорятъ за «народни права» и «народенъ суверинитетъ», докато сж въ опозиция, да се споразумѣятъ? Никога! Кой? Каравеловъ ли ще се съгласи съ Цанковиститѣ да дѣли властьта? Или Свирчо и неговата Стамболовска тайфа ще се съгласи щото Каравеловъ или Цанковиститѣ да вЗематъ властьта? Интересно ще бжде да чуемъ, как[illegible]е спор[illegible]ъ тия [illegible]и»?

[illegible]) цитир[illegible] стати[illegible] „Работ[illegible]ия вѣс[illegible] и Манифес[illegible] Работни[illegible] Социа[illegible]кратич[illegible]ртия, г-[illegible] въ казва, [illegible] и соци[illegible]тѣ дош[illegible]това мн[illegible]което т[illegible] исказалъ отдав[illegible] и че м[illegible] приз[illegible] чете в[illegible]феста [illegible]ни към всички граждани за защита на конституционнитѣ ни правдини. Като чете човѣкъ тѣзи самохвалства на Ризовъ, иде до заключението, че той, г. Р., или не е следилъ дѣятелностьта на социалиститѣ и това, що пишатъ и говорятъ тѣ,

или е забравилъ, когато е писалъ своитѣ самохвалства. Ние социалиститѣ винаги сме се борили и се боримъ, колкото силитѣ ни позволяватъ, съ всички антиконституционни управления, винаги сме го открито казвали, че за българската работническа класа сѫ необходими конституционнитѣ правдини и тѣхното разширение. И не само това. Ние социалиститѣ можемъ съ гордость да го кажемъ, че до сега сме единственитѣ, които развиваме систематическа дѣятелность за политическото събуждание на българския народъ и за организиранието отъ него една общественна съзнателна сила, която ще бѫде стражь на политическитѣ правдини и ще се бори за разширението имъ. Тогава, какво е сѣдналъ Ризовъ да ни приказва праздни приказки, че ние социалиститѣ сега сме встѫпили въ «правия пѫть», въ оня, който ужъ изнамѣрилъ той? Истина е, че ние социалиститѣ не искаме да ловимъ „вола за рогата"; нашата задача е по-скромна, но и сигурно ни води къмъ ограничението на „вироглавствата" у насъ. Истина е сѫщо, че ние не си задаваме такива задачи, като да съединяваме буржуазнитѣ партии, да свиваме знамето си и да влизаме въ общи дѣйствия съ тѣхъ. Преди всичко ние нѣмаме работа съ партии, както казахъ и по-горѣ, а горчивиятъ опитъ ни научи, че такива съвмѣстни дѣйствия съ такива «партии», каквито сѫ нашитѣ, къмъ никакви резултати не водятъ, именно, защото ние нѣмаме партии. Ето това Ризовъ не иска или не може да разбере и затуй именно говори за насъ социалиститѣ праздни приказки.

Въ брой 23 на своя вѣстникъ Ризовъ въ сѫщото антрефиле, въ което цитира Манифеста на Работническата Социалъ-демократическа партия, прибавя: „Крайно бѣ вече време тѣ да прегърнатъ боевата тактика на италианскитѣ социалисти, и, само слѣдъ като се обезпечатъ конституционнитѣ правдини на народа, да развиятъ своето социалистическо знаме". Отъ тука читательтъ можелъ би да заключи, че италианскитѣ социалисти, за да обезпечатъ конституционнитѣ правдини на народа, захвърлили социалистическото знаме. Нищо по-лъжовно не може да бѫде отъ такова заключение. Както забелѣзахъ по горѣ, ние социалиститѣ се борихме, се боримъ и ще се боримъ за конституционни правдини, безъ да има нужда да свиваме своето знаме. Сѫщото правятъ и италианскитѣ социалисти. Въ сѫщность Ризовъ говори за италианскитѣ социалисти съ чужди уста, а не слѣдъ добро запознавание съ тѣхната дѣятелность. Той говори съ устата на Д-ръ Пасманика. Този господинъ въ Ѵ кн. на сп. „Мисъль" пише «политически писма» отъ Женева и първото писмо посветява на «италианскитѣ работи». Слѣдъ раскритието на шарлатанствата, на фалшификациитѣ и плагиаторството на Д-ръ Пасманика, направено въ миналитѣ книги на „Ново Време", ние трѣбва да се отнасяме съ голѣма предпазливость къмъ всичко, което пише той, особенно къмъ онова, което той пише по социализма. Въ писмото си за «италианскитѣ работи» Д-ръ Пасманикъ се сили да докаже, че социализмътъ въ Италия правелъ голѣми успѣхи благодарение на това, че италианскитѣ социалисти не били «правовѣрни марксисти" и «пазители на принципи», а биле практични, «опортюнисти» въ своята дѣятелность. Нѣма тука да се впускамъ да доказвамъ, че успѣхитѣ на

соци[redacted]въ Ит[redacted]ия не се дължатъ на «опортюнизма» на италианскитѣ социа[redacted]тѣжа само, че надали социализмътъ въ Италия би достигн[redacted]ъ тоя [redacted]ъ, ако отидеше до тоя опортюни[redacted], който предложилъ на конгреса [redacted] Ломбардия, спо[redacted]урати, а именно да поддърж[redacted] Джионити [redacted]пи. Успѣхътъ на социализ[redacted] Ита[redacted]лошото економическо полож[redacted]еззаконни, дворцови, лакейски бур[redacted]живия темпераментъ на италианск[redacted]ие на интелигенцията му. Азъ [redacted]щото италианскитѣ социалисти въ [redacted]въ Италия да гласуватъ за единъ [redacted]прокаратъ свой кандидатъ. Това е въз[redacted]ианската социалистическа партия въ слу[redacted]«бу[redacted]уата» проф. Пантелеони е избрала, споредъ [redacted]Пасман[redacted]нъ гр[redacted]данинъ идеално-честенъ, опозицио[redacted]откритъ про[redacted]рцовитѣ управления и грабител[redacted]Италия; отъ друга страна [redacted]за въ общи дѣйствия съ елемен[redacted]партии, които дѣйствително представляватъ гаранции, че се [illegible]орятъ за прогреса на Италия, за дѣйст[redacted]но конституционно управление. Но такива ли сѫ условията, при ко[redacted]ств[redacted]ъ българскитѣ социалисти? Кои сѫ тия буржуазни характер[redacted]деа[redacted]и» дѣйци и партии, съ които би могли социалиститѣ да се спора[redacted]ватъ у насъ за общи дѣйствия? Нашитѣ ли „демократи", които съ «голѣмо удоволствие» четатъ окрѫжнитѣ на своя шефъ, съ които е посѣгалъ на конституционнитѣ правдини? Или вчерашнитѣ дворцови лакеи, които тъпчаха конституцията и подло фалшифицираха народния вотъ?

A propos! Въ едно българско списание, издавано отъ чиновници и учители за тѣхно удоволствие, срѣщаме едно голѣмо възмущение на нѣкой си Маринополски, ако се не лъжа учитель въ Търновската гимназия, по адресъ на «Ново Време». Възмутилъ се тоя приятель отъ факта, че «Ново Време» извади на явѣ шарлатанствата и фалшификациитѣ на Пасманика*). Чудно, наистина! Моралниятъ Маринополски се възмущава, защото се изобличаватъ литературнитѣ фалшификации и плагиатство, а не се възмущава отъ самото шарлатанство! А пъкъ има претенцията да распространява морала въ нашата литература! Какво лошо има въ туй, да изобличишъ нѣкого, по какви побуждения пише противъ едно учение, да ли той се въодушевлява отъ истината или отъ шарлатански цели? Впрочемъ, Маринополски, ако не се лъжа, има основателни причини да се възмущава, когато се раскриватъ шарлатанитѣ въ нашата журналистика, която, разбира се, отъ това нищо не губи.

Senex.

[illegible], отгово[illegible]отворен[illegible]смо на [illegible]Пасмани[illegible]то читатели[illegible]ели въ[illegible]ата кни[illegible]„Ново [illegible]се вм[illegible]дна фак[illegible]ска грѣ[illegible]мъ е ка[illegible]е Пловд[illegible]Митро[illegible]дала на Пасма[illegible]два мѣ[illegible]окъ, за[illegible]стави св[illegible]тво, че [illegible]ъ православието. [illegible]тата би[illegible]тно. Д-р[illegible]аникъ [illegible]ъ въ е[illegible]окъ отъ два мѣсеца да предст[illegible]такова свидѣтелство. Разбира се, той е [illegible]. Сетнѣ, тамъ е испустнато и шестото обвинение, а именно плагиатството. За него, впрочемъ, ще отговори на Д-ръ Пасманика нашиятъ другаръ Д-ръ Раковски. **Б. Р.**

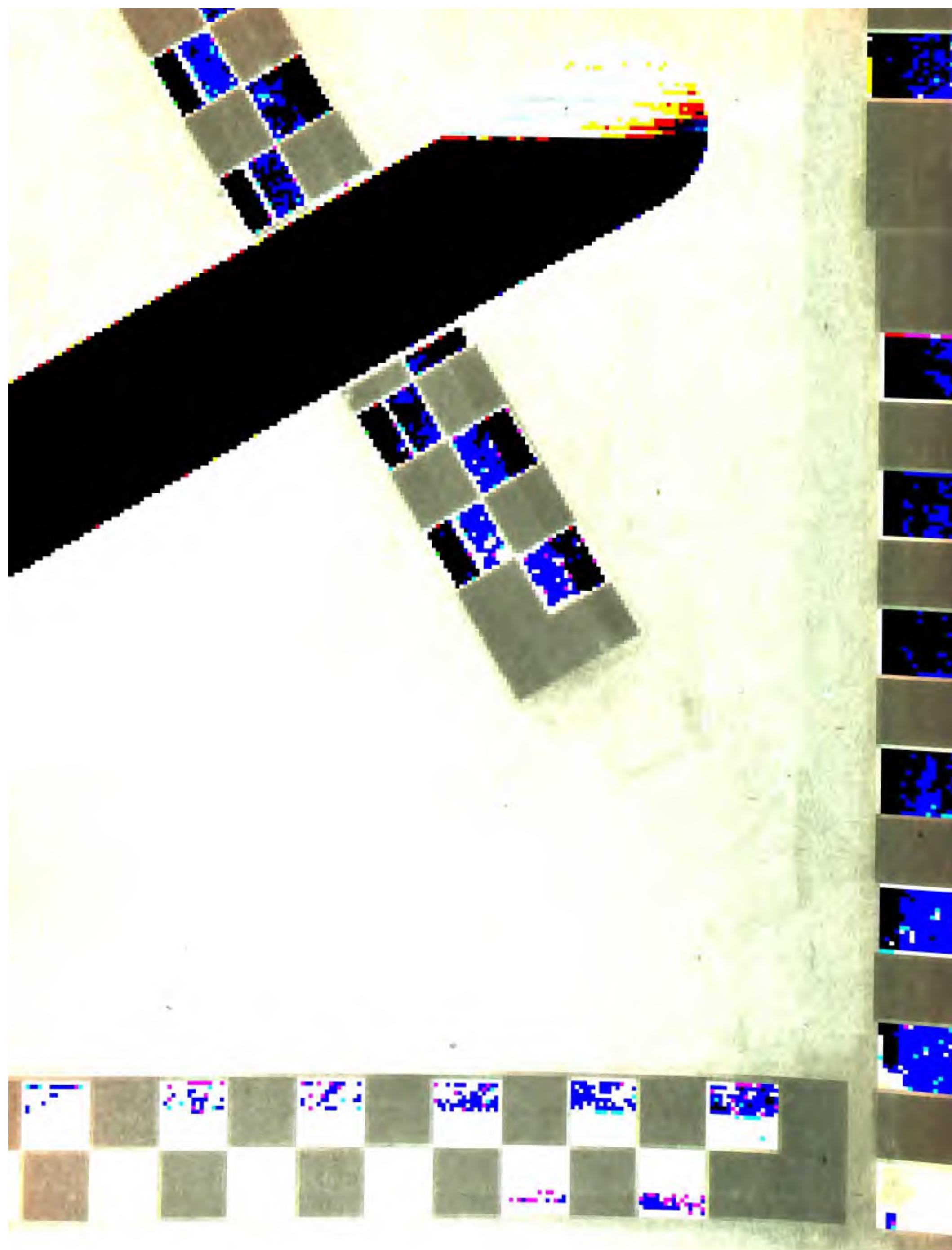

HX
8
N6
V.4:1-5
1900

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.

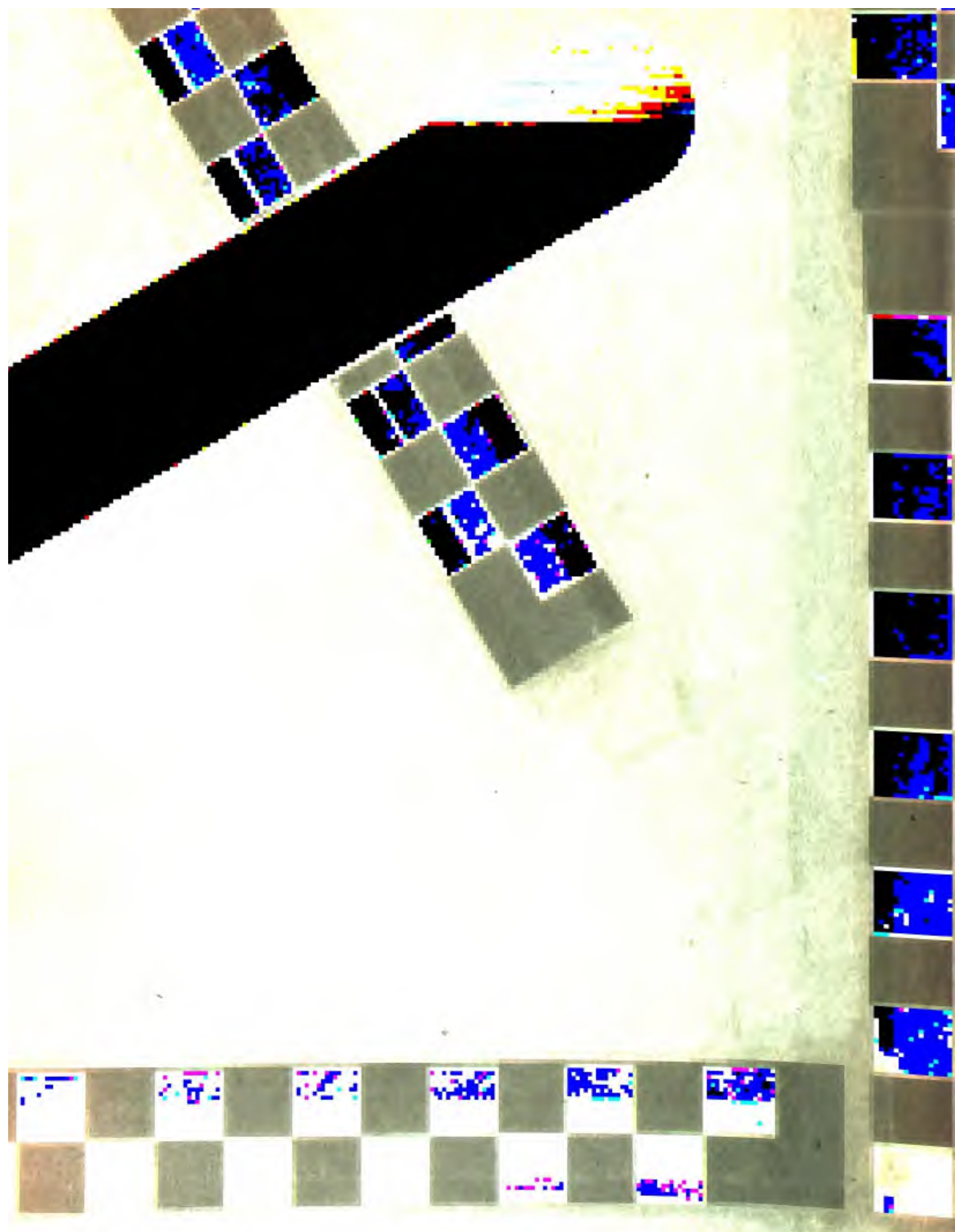

HX
8
N6
V.4;1-5
1900

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.